ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Έμφυλες αναπαραστάσεις για τη φιλία μαθητών/τριών γενικών λυκείων

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Βασίλειος Θ. Τσίτος

Αθήνα, 2022

Πάντειο Πανεπιστήμιο

Τριμελής επιτρεπή:

Καθηγήτρια: Άννα Μαντόγλου, επιβλέπουσα

Καθηγητής: Παναγιώτης Κορδούτης, μέλος τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής

Καθηγήτρια: Σταυρούλα Σαμαρτζή, μέλος τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής

Καθηγητής: Γεώργιος Αλεξιάς, εξεταστής

Καθηγητής: Αναστάσιος Σταλίκας, εξεταστής

Ε.Κ.Π.Α.

Καθηγήτρια: Ευαγγελία Κούρτη, εξετάστρια

Καθηγητής: Νικόλαος Χρηστάκης, εξεταστής

Copyright © Βασίλειος Θ. Τσίτος, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

Στη μνήμη των γονιών μου, Θεοδώρου και Ελευθερίας

«Από όλα αυτά, με τα οποία η σοφία συντελεί στην ευτυχία της ζωής, πολύ πιο σημαντικό είναι η απόκτηση της φιλίας.»

Επίκουρος (341-270 π.Χ. 1988, σ.67)

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση της διδακτορικής διατριβής ήταν δύσκολη πορεία. Τα σχέδια συνεχώς τροποποιούνταν ανάλογα με τις απαιτήσεις της επιστημονικής έρευνας και των προσωπικών μου ασυνεχειών στην κατανόηση των καινοφανών προκλήσεων που παρουσιάζονταν. Άγχη, αυτοαμφισβητήσεις, αγωνίες, κλυδωνισμοί, αλλά και αισθήματα προσδοκίας για τη δυνατότητα ολοκλήρωσης του έργου, εναλλάσσονταν αδιάλειπτα όλα αυτά τα χρόνια, απαιτώντας την αναγκαία προσπάθεια ισορρόπησης των απαιτήσεων του έργου με την καθημερινότητα της ζωής.

Στους δύσκολους και κρίσιμους αυτούς καιρούς είχα πολύτιμους βοηθούς, που χωρίς τη συνδρομή τους, δεν θα ήταν δυνατό να βρίσκομαι στη θέση να γράφω αυτά τα λόγια ευγνωμοσύνης και ευχαρίστησης. Καταρχάς, να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Άννα Μαντόγλου, η οποία με λόγια, πράξεις και συναισθήματα συνέδραμε αποφασιστικά στην ολοκλήρωση της διατριβής, αντέχοντας τα αδιέξοδά μου, τα οποία επωμίζονταν και διαχειρίζονταν. Επίσης, οφείλω ευγνωμοσύνη στον καθηγητή Παναγιώτη Κορδούτη για τις συμβουλές του και τις παραινέσεις του, οι οποίες με βοηθούσαν σε κάθε αναγκαία περίπτωση. Ευχαριστώ πολύ και τον διδάκτορα Δημήτριο Καλαμάρα για τη βοήθειά του στη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας. Σημαντική ενίσχυση, και ενθάρρυνση μου προσέφεραν η διδάκτωρ Αικατερίνη Καραγεώργου και η υποψηφία διδάκτωρ Παναγιώτα Ρομπόκη στις δυσκολίες που, από κοινού, αντιμετωπίζαμε στα χρόνια της εκπόνησης των διατριβών μας.

Πολλές φορές έχω σιωπηρά ευχαριστήσει, κατά τη διαδικασία συγγραφής της διατριβής, τους μαθητές/τριες που συμμετείχαν στην έρευνα και τους/ις καθηγητές/τρίες τους, όπως και τους/ις φοιτητές/τριες που βοήθησαν στη διεξαγωγή της. Τούς ευχαριστώ και τώρα πάλι. Ιδιαίτερα, ευγνωμονώ το φίλο μου και καθηγητή του ΑΠΘ Βασίλειο Τσίγκο, για τις καρδιακές συμβουλές και τη συνεχή παρακίνηση. Σημαντική βοήθεια δέχθηκα και από τους φίλους μου Νίκο Κατσακίωρη και Δημήτριο Παρασκευόπουλο, οι οποίοι πίστεψαν στις δυνατότητές μου, βοηθώντας με καταλυτικά στην ολοκλήρωση της διατριβής. Τέλος, ευχαριστώ τα αδέλφια μου Χρήστο και Αθηνά, την ανιψιά μου Μαριανίκη και τους φίλους μου Ταξιάρχη, Δημήτρη και Σπύρο που πάντα, ρητά ή σιωπηλά, με στήριζαν και ανέχονταν τις αναστατώσεις που μου προκαλούσαν η αγωνία και ο μόχθος της δουλειάς.

Περιεχόμενα

Τόμος Α

Ευχαριστίες 4

Περιεχόμενα 5

Περιεχόμενα πινάκων 13

Περίληψη 17

Abstract 20

Εισαγωγή 22

Μέρος πρώτο - Θεωρητική ανασκόπηση

Κεφάλαιο 1. Ιστορική και κοινωνική προσέγγιση της φιλίας 29

1.1. Οι φιλικές σχέσεις σε κοινωνίες με κοινοτική οργάνωση 29

1.2. Η φιλία στην Ομηρική εποχή 32

1.3. Η φιλία στην κλασσική αρχαία Ελλάδα: «πόλις» και φιλία 34

1.4. Η φιλία κατά τον Πλάτωνα 36

1.5. Η φιλία κατά τον Αριστοτέλη 37

1.6. Η φιλία κατά τον Επίκουρο 40

1.7. Η φιλία στα ελληνιστικά χρόνια και κατά την περίοδο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας 42

1.8. Η «αλλοκοσμική» αντίληψη του χριστιανισμού για τη φιλία 44

1.9. Η φιλία από την αναγέννηση έως τον 20ο αιώνα 47

1.10. Σύνοψη κεφαλαίου 50

Κεφάλαιο 2. Η φιλία στις σύγχρονες κοινωνίες **53**

2.1. Ιδιοκεντρικότητα, αλλοκεντρικότητα και φιλία 53

2.2. Η φιλία στη σημερινή Ελληνική πραγματικότητα 54

2.3. Οι διαπροσωπικές σχέσεις 57

2.4. Σύνοψη 62

2.5. Εννοιολογική προσέγγιση της φιλίας 63

2.6. Η φιλία στην παιδική ηλικία 70

2.7. Η φιλία στη εφηβεία 76

2.8. Η φιλία στην ενήλικη ζωή 78

Κεφάλαιο 3. Θεωρίες φιλίας..... 84

3.1. Η φιλία ως πεδίο μελέτης των διαπροσωπικών θεωριών 84

3.2. Οι θεωρίες της ενίσχυσης 84

3.3. Η θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής - αλληλεξάρτησης 85

3.4. Η θεωρία της επένδυσης της Rusbult 87

3.5. Η θεωρία της ισοτιμίας 87

3.6. Οι θεωρίες της γνωστικής συνέπειας 89

3.7. Οι θεωρίες ανάπτυξης των σχέσεων 91

3.7.1. Η θεωρία της κοινωνικής διείσδυσης 91

3.7.2. Η θεωρία των σταδίων ανάπτυξης των σχέσεων του Levinger 92

3.8. Η θεωρία της συντροφικότητας 94

3.9. Η θεωρία του δεσμού 96

3.10. Σύνοψη 100

Κεφάλαιο 4. Διαμόρφωση, διατήρηση και διάλυση των φιλικών σχέσεων ... 102

4.1. Η εφηβεία 102

4.2. Η ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων 112

4.3. Η εγγύτητα 113

4.4. Η φυσική ελκυστικότητα 115

4.5. Οι κοινωνικές δεξιότητες 115

4.6. Η ομοιότητα και η επιρροή της στις φιλικές σχέσεις 117

4.7. Διαφυλικές διαφορές στη φιλία στη μέση εφηβεία 127

4.8. Ετερόφυλες φιλίες στην εφηβεία 135

4.9. Παράγοντες διαφοροποίησης της συμπεριφοράς των φύλων στη φιλία 139

4.10. Σύνοψη θεωριών για τις έμφυλες διαφορές στις φιλίες των εφήβων 150

4.11. Η επιρροή του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και της περιοχής κατοικίας στις φιλίες.....153
4.12. Οι λειτουργίες και η ποιότητα της φιλίας.....168
4.12.1. Η καλή παρέα.....175
4.12.2. Η Βοήθεια.....181
4.12.3. Η Οικειότητα.....190
4.12.4. Η Αξιόπιστη συμμαχία.....210
4.12.5 Η Αυτοεπικύρωση.....214
4.12.6. Η Συναισθηματική ασφάλεια.....221
4.13. Συγκρούσεις και επίλυση συγκρούσεων στις φιλίες.....228
4.13.1. Η σύγκρουση στη φιλία.....228
4.13.2. Επίλυση σύγκρουσης στη φιλία.....246
Μέρος Δεύτερο. Κεφάλαιο 5. Η έρευνα και η μεθοδολογία.....263
5.1. Στόχοι και υποθέσεις της έρευνας.....263
5.1.2. Πρωτοτυπία και συνεισφορά της έρευνας.....268
5.3. Η πολυμεθοδολογική προσέγγιση.....270
5.4. Οι συνεντεύξεις.....270
5.4.1. Δείγμα συνεντεύξεων.....270
5.4.2. Διαδικασία συνεντεύξεων.....272
5.4.3. Χρόνος και χώρος συνεντεύξεων.....273
5.4.4. Άξονες συνέντευξης.....273
5.4.5. Η μέθοδος της ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων.....274
5.5. Περιγραφή δείγματος της έρευνας ως προς την περιοχή διαμονής, την ηλικία, το φύλο και το κοινωνικομορφωτικό επίπεδο των γονέων.....275
5.6. Διαδικασία συλλογής δεδομένων.....281
5.7. Μετρήσεις - Ερευνητικά εργαλεία.....281
5.8. Στατιστική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας.....283
5.9. Ορισμός των ανεξάρτητων και των εξαρτημένων μεταβλητών.....284

5.9.1. Οι ανεξάρτητες μεταβλητές της ηλικίας, του φύλου, της περιοχή διαμονής των εφήβων και του κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων τους 285

5.10. Εξαρτημένες μεταβλητές 288

5.10.1. Οι λειτουργίες της φιλίας 288

5.10.2. Οι αντιλήψεις για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια 293

5.10.3. Σύγκρουση και επίλυση της σύγκρουσης 294

5.10.4. Η αναπαράσταση της φιλίας 295

Μέρος τρίτο. Αποτελέσματα - Συζήτηση - Συμπεράσματα

Κεφάλαιο 6. Ανάλυση συνεντεύξεων για τη φιλία 296

6.1. Η συνέντευξη ως κοινωνικό και ψυχολογικό συμβάν 296

6.1.1. Οι θεματικές κατηγορίες ανάλυσης 298

6.1.2. Τι σημαίνει φιλία 298

6.1.3. Λέξεις που έρχονται στο νου των ερωτώμενων όταν ακούν τη λέξη φίλος/η 307

6.1.4. Λόγοι επιλογής του/της κολλητού/της 311

6.1.5. Τι θαυμάζουν οι έφηβοι στους καλύτερους φίλους. 321

6.1.6. Αναπαραστάσεις για την ετερόφυλη φιλία 326

6.1.7. Η αυτοαποκάλυψη μεταξύ των καλύτερων φίλων 330

6.1.8. Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου με τους/ις φίλους 335

6.1.9. Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου με τους/ις κολλητούς/ές φίλους/ες 337

6.1.10. Η σύγκρουση και η συμφιλίωση με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες 341

6.1.11. Λόγοι για τη διάλυση των φιλικών σχέσεων 348

6.1.12. Σύνοψη 358

6.2. Συζήτηση των ευρημάτων των συνεντεύξεων 364

6.2.1. Τι σημαίνει φιλία 365

6.2.2. Λέξεις/φράσεις των εφήβων όταν ακούν τη λέξη φίλος/η 367

6.2.3. Λόγοι επιλογής του καλύτερου/ης φίλου/ης 373

6.2.4. Τι θαυμάζουν οι έφηβοι στους κολλητούς/ες φίλους/ες 383

6.2.5. Αναπαραστάσεις για την ετερόφυλη φιλία 391

6.2.6. Η αυτοαποκάλυψη στις καλύτερες φιλίες 394

6.2.7. Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου με τους κολλητούς/ες φίλους/ες 400

6.2.8. Σύγκρουση και συμφιλίωση στις φιλίες 405

6.2.9. Λόγοι για τη διάλυση της φιλίας 411

Τόμος Β

Κεφάλαιο 7. Η Αναπαράσταση της φιλίας 422

7.1. Περιεχόμενο της έννοιας της φιλίας 422

7.1.1. Διαφοροποιήσεις της έννοιας της φιλίας ως προς το φύλο, την περιοχή κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων 432

7.2. Συζήτηση των ευρημάτων για την αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία 437

7.2.1. Η αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία 437

7.2.2. Διαφοροποιήσεις της έννοιας της φιλίας ως προς το φύλο 455

7.2.3. Διαφοροποιήσεις της έννοιας της φιλίας μεταξύ των εφήβων της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων και της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων 461

Κεφάλαιο 8. Αντιλήψεις των μαθητών/τριών για τη φιλία ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια 477

8.1. Ευρήματα για τις αντιλήψεις ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στις καλύτερες φιλίες 477

8.1.1. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς το φύλο, την περιοχή διαμονής και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων 482

8.2. Συζήτηση ευρημάτων για τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στις καλύτερες φιλίες 486

8.2.1. Διαφορές φύλου ως προς την προδοσία 490

8.2.2. Διαφορές φύλου ως προς την εγγύτητα 494

8.2.3. Διαφορές φύλου ως προς τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη 498

8.2.4. Διαφορές φύλου ως προς την ανιδιοτέλεια στη φιλία 502

8.2.5. Αγόρια και κορίτσια αναφέρουν ίδια επίπεδα επιρροών των φίλων στη συμπεριφορά τους 505

8.3. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία με τον/την κολλητό/ή με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία) και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων 508

8.3.1. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την προδοσία με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία) 508

8.3.2. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την εγγύτητα με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία) 510

8.3.3. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την αυτοαποκάλυψη με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία) 511

8.3.4. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την ανιδιοτέλεια με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία) 512

8.3.5. Διαφορές στις αντιλήψεις των εφήβων για τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη στη φίλια με βάση το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων 516

8.3.6. Διαφορές στις αντιλήψεις των εφήβων για την ανιδιοτέλεια στη φίλια με βάση το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων 521

Κεφάλαιο 9. Αποτελέσματα έρευνας των αντιλήψεων των μαθητών/τριών για τις λειτουργίες της φιλίας 525

9.1. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων για την ποιότητα της φιλίας με τον καλύτερο/η φίλο/η ως προς το φύλο 529

9.2. Συζήτηση για τις λειτουργίες της φιλίας 534

9.3. Διαφορές φύλου στις αντιλήψεις των εφήβων για τις λειτουργίες της φιλίας 550

9.3.1. Τα κορίτσια αντιλαμβάνονται εντονότερα την αξιόπιστη συμμαχία με τις/ους καλύτερες/ους φίλες/ους τους 552

9.3.2. Τα κορίτσια αναπαριστούν θετικότερα τη λειτουργία της καλής παρέας ...555

9.3.3. Τα κορίτσια αναφέρουν ως οικειότερες τις καλύτερες φιλίες τους.....557

9.3.4. Τα κορίτσια προσλαμβάνουν ως πιο βοηθητικές τις καλύτερες φιλίες τους 562

9.4.5. Τα κορίτσια αναπαριστούν ως συναισθηματικά πιο ασφαλείς τις καλύτερες φιλίες τους.....565

9.3.6. Τα κορίτσια αναφέρουν ως πιο αυτοεπικυρωτικές τις καλύτερες φιλίες τους.....569

Κεφάλαιο 10. Αποτελέσματα σχετικά με τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών ως προς τη σύγκρουση και την επίλυσή της στη φιλία 571

10.1. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία ως προς το φύλο και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων.....574

10.2. Συζήτηση για τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών ως προς τη σύγκρουση και την επίλυσή της στις καλύτερες φιλίες τους 578

10.2.1. Γενικές αντιλήψεις των εφήβων για τη σύγκρουση με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες 579

10.2.2. Αγόρια και κορίτσια προσλαμβάνουν με τον ίδιο τρόπο τις συγκρούσεις στις φιλίες με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες 582

10.2.3. Οι έφηβοι που προέρχονται από χαμηλό και μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αντιμετωπίζουν συχνότερα συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους 586

10.2.4. Τα κορίτσια αναφέρουν ότι επιλύουν τις συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους πιο εύκολα από τα αγόρια.....593

Κεφάλαιο 11. Άμεσοι και έμμεσοι παράγοντες που προσδιορίζουν την ποιότητα της φιλίας.....600

11.1. Τα αποτελέσματα της έρευνας.....600

11.2. Συζήτηση των αποτελεσμάτων για τους άμεσους και έμμεσους παράγοντες που προσδιορίζουν τις αντιλήψεις για την ποιότητα της φιλίας.....605

Κεφάλαιο 12. Συμπεράσματα – Επίλογος - Περιορισμοί έρευνας.....625

12.1. Συμπεράσματα συνεντεύξεων.....626

12.2. Η κοινωνική αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία.....637

12.3. Αντιλήψεις των εφήβων ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία.....643

12.4. Αντιλήψεις των εφήβων για τις λειτουργίες της φιλίας.....650

12.5. Οι συγκρούσεις και οι προσπάθειες επίλυσής τους στις καλύτερες φιλίες των εφήβων.....654

12.6. Παράγοντες που συμβάλουν στην ποιότητα της καλύτερης φιλίας στη μέση εφηβεία.....658

12.7. Επίλογος.....660

12.8. Περιορισμοί της έρευνας – Προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση.....666

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία.....670

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....678

Παράρτημα.....722

Ερωτηματολόγιο και θεατικοί άξονες συνεντεύξεων.....722

Συνειρμική ερώτηση για την αναπάρασταση της φιλίας.....724

Συχνοτητα και ποσοστό λέξεων – φράσεων για τη φιλία.....725

Ιδιοτιμές και ποσοστά αδράνειας για την ερώτηση Ε10: «τρεις λέξεις/φράσεις για τη φιλία».....731

Παραγοντικοί άξονες/γραμμές για την ερώτηση 10: «3 λέξεις/φράσεις για τη φιλία».....731

Ερωτηματολόγιο έρευνας.....733

Ε12. Κλίμακα: Αντιλήψεις για τη φιλία ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια.....736

Ε13. Ερωτηματολόγιο φιλίας: McGill Friendship Questionnaire – Friend's Functions (MFQ-FF) των Mendelson και Aboud (2012).....738

Ε14. Ε.14. Κλίμακα: Σύγκρουσης και επίλυσης σύγκρουσης.....744

Περιεχόμενα πινάκων

Πίνακας 5.1. Αριθμός, φύλο μαθητών/τριών, ηλικία, τάξη και περιοχή κατοικίας (συνεντεύξεις)..... 271

Πίνακας 5.2. Μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα γονέων των αγοριών (συνεντεύξεις)..... 272

Πίνακας 5.3. Μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα γονέων των κοριτσιών (συνεντεύξεις)..... 272

Πίνακας 5.4. Συχνότητες και ποσοστά μαθητών/τριών Νομού Ηλείας κατά φύλο..... 275

Πίνακας 5.5. Συχνότητες και ποσοστά μαθητών/τριών Νομού Αρκαδίας κατά φύλο..... 276

Πίνακας 5.6. Συχνότητες και ποσοστά μαθητών/τριών Νομού Εύβοιας κατά φύλο 276

Πίνακας 5.7. Συνολική κατανομή του δείγματος της έρευνας ως προς την περιοχή διαμονής.....277

Πίνακας 5.8. Κατανομή του δείγματος της έρευνας ως προς την ηλικία και το φύλο 278

Πίνακας 5.9. Μορφωτικό επίπεδο του πατέρα και της μητέρας με φθίνουσα αριθμητική σειρά 279

Πίνακας 5.10. Επάγγελμα πατέρα και μητέρας με φθίνουσα, ως προς τον πατέρα, αριθμητική σειρά 280

Πίνακας 5.11. Μορφωτικό επίπεδο γονέων ανά βαθμίδα εκπαίδευσης..... 285

Πίνακας 5.12. Επαγγελματικό επίπεδο πατέρα..... 287

Πίνακας 5.13. Επαγγελματικό επίπεδο μητέρας..... 287

Πίνακας 5.14. Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων..... 288

Πίνακας 5.15. Συνολικό γονεϊκό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο.....288

Πίνακας 5.16. Οι λειτουργίες της φιλίας και οι συντελεστές εσωτερικής συνοχής α του Cronbach..... 291

Πίνακας 5.17. Παράγοντες αντιλήψεων για τη φιλία με τις αντίστοιχες ερωτήσεις..... 293

Πίνακας 5.18. Οι παράγοντες Σύγκρουση και επίλυση σύγκρουσης με τις αντίστοιχες ερωτήσεις..... 295

Πίνακας 6.1. Συχνότητα λειτουργιών για το τι σημαίνει φιλία, ανά φύλο..... 299

Πίνακας 6.2. Η Σημασία της φιλίας· διαφοροποιήσεις με βάση το φύλο.....304

Πίνακας 6.3. Συχνότητα Θεματικών κατηγοριών για την έννοια της φιλίας ανά φύλο..... 308

Πίνακας 6.4. Λόγοι επιλογής του κολλητού/ής ανά φύλο.....311

Πίνακας 6.5. Συχνότητα χαρακτηριστικών θαυμασμού στον/ην κολλητό/η ανά φύλο..... 321

Πίνακας 6.6. Απόψεις για την ετερόφυλη φιλία..... 327

Πίνακας 6.7. Συχνότητα εύρους αυτοαποκάλυψης ανά φύλο.....331

Πίνακας 6.8. Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου με τους φίλους ανά φύλο..... 336

Πίνακας 6.9. Συχνότητα δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου με τον/ην κολλητό/ή ανά φύλο..... 338

Πίνακας 6.10. Λόγοι, συχνότητα και ένταση συγκρούσεων μεταξύ των κολλητών φίλων ανά φύλο.....342

Πίνακας 6.11. Συχνότητα λόγων διάλυσης της φιλίας ανά φύλο.....350

Πίνακας 7.1. Συχνότητα των θεματικών κατηγοριών που συνθέτουν την αναπαράσταση της έννοιας της φιλίας.....423

Πίνακας 7.2. Τελικές θεματικές κατηγορίες της κοινωνικής αναπαράστασης της φιλίας..... 429

Πίνακας 7.3. Συχνότητες των θεματικών κατηγοριών που συνθέτουν την αναπαράσταση της φιλίας ως προς το φύλο, την περιοχή κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων..... 432

Πίνακας 8.1. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλείσεις των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια..... 478

Πίνακας 8.2. Παραγοντική ανάλυση μετά από περιστροφή τύπου varimax των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια..... 480

Πίνακας 8.3. Μέσοι όροι των παραγόντων των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς το φύλο..... 482

Πίνακας 8.4. Μέσοι όρων των παραγόντων των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς την περιοχή κατοικίας..... 484

Πίνακας 8.5. Μέσοι όρων των παραγόντων των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων..... 486

Πίνακας 9.1. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλείσεις των λειτουργιών για την ποιότητα της φιλίας..... 526

Πίνακας 9.2. Μέσοι όροι και διαφορές των λειτουργιών της φιλίας ως προς για το φύλο..... 530

Πίνακας 9.3. Μέσοι όροι και διαφορές της ποιότητας της φιλίας ως προς για την περιοχή κατοικίας..... 533

Πίνακας 9.4. Μέσοι όροι των αντιλήψεων για τις λειτουργίες της φιλίας ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων..... 533

Πίνακας 10.1. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία..... 572

Πίνακας 10.2. Παραγοντική ανάλυση μετά από περιστροφή τύπου varimax των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία..... 573

Πίνακας 10.3. Μέσοι όροι των παραγόντων των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία ως προς το φύλο..... 575

Πίνακας 10.4. Μέσοι όροι των παραγόντων των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία ως προς την περιοχή κατοικίας..... 576

Πίνακας 10.5. Μέσοι όροι των παραγόντων των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων..... 577

Πίνακας 11.1. Έλεγχος καταλληλόλητας του μοντέλου δομικών εξισώσεων για τους παράγοντες που προσδιορίζουν τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών για την ποιότητα της φιλίας..... 601

Πίνακας 11.2. Τιμές των στατιστικά σημαντικών συντελεστών του μοντέλου δομικών εξισώσεων των παραγόντων που συνδέονται με την ποιότητα της φιλίας (άμεσες και έμμεσες συσχετίσεις, έλεγχος εγκυρότητας των συντελεστών)..... 604

Γράφημα 7.1. Τελικές θεματικές κατηγορίες της αναπαράστασης της φιλίας..... 430

Σχήμα 7. 1. Παραγοντικό διάγραμμα (1,2) της αναπαράστασης της φιλίας ως προς το φύλο, την περιοχή κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων..... 435

Σχήμα 11.1. Μοντέλο ανάλυσης για την ποιότητα της φιλίας με τις τυποποιημένες των στατιστικά σημαντικών σχέσεων που τη διαμορφώνουν..... 603

Περίληψη

Ο σκοπός της παρούσας διατριβής είναι η διερεύνηση της έμφυλης αναπαράστασης της φιλίας στη μέση εφηβεία. Επίσης, μελετήθηκε η επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου των γονέων και της περιοχής κατοικίας στη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων.

Για να επιτευχτεί ο σκοπός αυτός επιλέξαμε την πολυμεθοδολογική προσέγγιση. Η πρώτη μελέτη αφορά τη διεξαγωγή ημιδομημένων συνεντεύξεων σε δεκατέσσερις εφήβους σχετικά με τις αντιλήψεις τους για τη φιλία, την ετερόφυλη φιλία, το θαυμασμό, τις δραστηριότητες, τις συγκρούσεις και τους λόγους διάλυσης της φιλίας. Η δεύτερη μελέτη διερευνά την αναπαράσταση της φιλίας με τη μέθοδο του ελεύθερου συνειρμού. Στην τρίτη μελέτη ανιχνεύονται οι αντιλήψεις των εφήβων για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία. Στην τέταρτη μελέτη οι έφηβοι συμπλήρωσαν το ψυχομετρικό ερωτηματολόγιο των λειτουργιών της φιλίας (MFQ-FF, Mendelson & Aboud, 2012). Η πέμπτη μελέτη εξετάζει τις συγκρούσεις και την επίλυση των συγκρούσεων στις φίλιες με την κλίμακα των Parker και Asher (1993). Η έκτη μελέτη, με τη μέθοδο των δομικών εξισώσεων, υπολογίζει την επίδραση των μεταβλητών και των παραγόντων της έρευνας στην ποιότητα της φιλίας. Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 920 μαθητές/τριες (15-17 ετών, Μ.Ο.:16.4) γενικών λυκείων της Αθήνας και της επαρχίας.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η φιλία αναπαρίσταται από τους εφήβους, ως εξιδανικευμένη, δυσεύρετη και ζωτικής σημασίας σχέση για τον προσωπικό και κοινωνικό εαυτό. Η εμπιστοσύνη, η συναρπαστική παρέα, η επικοινωνία και η αλληλεγγύη συνιστούν το πυρήνα της ιδεατής και πραγματικής αναπαράστασης της φιλίας. Οι σημαντικότεροι προβλεπτικοί παράγοντες της ποιότητας της φιλίας είναι πρωτίστως η ικανότητα επίλυσης των συγκρούσεων, η εγγύτητα (σταθερότητα, συμπληρωματικότητα, δέσμευση), η ανιδιοτέλεια και η αλλοκεντρικότητα.

Διαπιστώθηκαν έμφυλες διαφοροποιήσεις που τροποποιούν τις αντιλήψεις και τα βιώματα των φιλικών σχέσεων των εφήβων. Τα κορίτσια εστιάζουν στη συναισθηματική και λεκτική επικοινωνία, ενώ αντιλαμβάνονται τις φιλίες τους, με μικρή διαφορά σε σύγκριση με τα αγόρια, ως πιο ευχάριστες, εγγύτερες, βοηθητικές και ανιδιοτελείς. Η ένταση των διαφορών, σε σύγκριση με τα αγόρια, αυξάνεται σε

μέτρια επίπεδα για τις λειτουργίες της οικειότητας, της αξιόπιστης συμμαχίας, της αυτοεπικύρωσης και της συναισθηματικής ασφαλείας. Τα αγόρια αναπαριστούν τις φιλίες τους συχνότερα πρακτικά, συνεργατικά, εξερευνητικά και διασκεδαστικά. Οι συνεντεύξεις έδειξαν ότι τα κορίτσια αντιμετωπίζουν συχνότερα συγκρούσεις στις φιλίες τους, είναι ικανότερα στην επίλυση των συγκρούσεων και δεν συγχωρούν τους φίλους τους όταν έχουν προδοθεί, σε σύγκριση με τα αγόρια, που δίνουν μια δεύτερη ευκαιρία στις φιλίες τους. Τα αγόρια, επιλέγουν την αποφυγή της διαπραγμάτευσης της σύγκρουσης, επειδή διαθέτουν άλλα αγόρια ως ειρηνοποιούς.

Οι φιλίες των αγοριών πλήττονται από το φόβο της οικειότητας και των κοριτσιών από την εμμονική αναζήτηση της οικειότητας. Η συναισθηματική έκφραση στις φιλίες των αγοριών συνιστά απειλή για την κοινωνική και ψυχοσεξουαλική τους ταυτότητα, ενώ διατηρούν μειωμένες ιδεατές και πραγματικές προσδοκίες για τις φιλίες τους. Στις ετερόφυλες φιλίες τα αγόρια εκδηλώνουν αυξημένη αυτοαποκάλυψη και δέχονται περισσότερη συναισθηματική στήριξη, ενώ τα κορίτσια απολαμβάνουν τις φιλίες τους χωρίς τη ζήλεια και τον ανταγωνισμό των κοριτσιών.

Επιπλέον, οι φιλίες επηρεάζονται από το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και την περιοχή κατοικίας τους. Οι φιλίες των εφήβων της επαρχίας, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, χαρακτηρίζονται από αλλοκεντρική κατεύθυνση, αυξημένα επίπεδα αλληλεγγύης, οικειότητας, αφοσίωσης, σταθερότητας και εμπιστοσύνης, παρά το γεγονός ότι ταλανίζονται από συχνότερους καυγάδες και προδοσίες. Οι έφηβοι της Αθήνας, με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, αναπαριστούν συχνότερα ιδιοκεντρικά τις φιλίες τους, διασκεδάζουν συχνότερα και διαθέτουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο στις φιλίες τους. Οι έφηβοι της επαρχίας, σύμφωνα με τις πολιτισμικές αξίες των συλλογικών κοινωνιών, εκφράζουν συχνότερα μειωμένη αυτοαποκάλυψη και αντιλαμβάνονται ως λιγότερο ανιδιοτελείς τις φιλίες, χωρίς να επηρεάζεται η προσλαμβανόμενη αίσθηση εγγύτητας στις φιλίες τους, η οποία είναι εντονότερη, σε σχέση με τους εφήβους της Αθήνας.

Από την άλλη, το καινοφανές εύρημα ότι και οι έφηβοι με μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αντιμετωπίζουν αυξημένες συγκρούσεις και δυσκολίες στη συμφιλίωση με τους φίλους τους, όπως και οι έφηβοι με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, ενδεχομένως σχετίζεται με τη φτωχοποίηση των μεσαίων στρωμάτων την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα. Επιπρόσθετα, οι έφηβοι με υψηλό και μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων επιλέγουν συχνότερα τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη στις φιλίες τους. Το καινοφανές εύρημα ότι

και οι έφηβοι από μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο εκφράζουν συχνότερα μειωμένη αυτοαποκάλυψη στους φίλους, ίσως διότι δεν θέλουν να γίνονται αντιληπτοί μέσω του πλούτου των γονέων τους, δεν ήταν αναμενόμενο και ενδέχεται να προκύπτει από την αδιάλειπτη φτωχοποίηση μέρους των μεσαίων και του συνόλου των κατώτερων στρωμάτων που πλήττει την αυτοεικόνα των φίλων τους.

Λέξεις κλειδιά: Φιλία, καλύτεροι ες φίλοι ες, μέση εφηβεία, φύλο, κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, περιοχή κατοικίας

Abstract

The present thesis aims to explore the social representations of friendship in 920 adolescents (15-17 years old, Average: 16.4). More precisely, we examine differences on the social representations of friendship based on participants' gender, socioeconomic status, and residence area (urban/provincial cities).

To achieve this goal, we used both quantitative and qualitative methods. In the first study, the results of 14 semi-structured interviews present adolescents' perceptions on issues such as friendship, cross-gender friendships, admiration to friends, activities with friends, conflicts, and friendship dissolution. The second study investigates the social representation of friendship through the method of free association. The third study examines adolescents' perceptions of betrayal, intimacy, behavioral influences, diminished self-disclosure, and selflessness in friendship. In the fourth study, adolescents completed the psychometric questionnaire of friendship quality functions (MFQ-FF, Mendelson & Aboud, 2012). The fifth study examines conflict and conflict resolution in friendships. The sixth study, using the method of structural equations, calculates the effect of variables and research factors on the quality of adolescents' friendship.

The results show that friendship is represented by adolescents as an idealized, hard-to-find and vital relationship for the personal and social self. Trust, exciting companionship, communication and solidarity are the core of the ideal and real representation of friendship. The most important predictors of the quality of friendship are the ability to resolve conflicts, closeness (stability, complementarity, commitment), selflessness and allocentrism.

The representation of friendship and behavioral motif toward friends vary based on adolescents' gender. Girls focus on emotional and verbal communication, while perceiving their friendships as more pleasant, closer, helpful and selfless, with a slight difference compared to boys. The intensity of the differences, compared to the boys, increases to moderate levels for the functions of intimacy, trusted alliance, self-validation and emotional security. Boys, more frequently than girls, represent their friendships such as practical, collaborative, exploratory and fun. The interviews show that girls are more likely to have conflicts in their friendships, they are more capable of resolving conflicts, and they do not forgive their friends when they have been betrayed compared to boys who give their friendships a second chance. The boys choose to avoid negotiating the conflicts with their friends because they have other

boys as peacemakers. Boys' friendships are affected by the fear of intimacy and girls by the obsessive pursuit of intimacy. Emotional expression in friendships among males poses a threat to their social and psychosexual identity, while maintaining diminished ideals and realistic expectations about their friendships. In cross-gender friendships, boys show increased self-disclosure and receive more emotional support, while girls enjoy their friendships without the jealousy and competition of girls.

In addition, friendships are influenced by the socioeconomic status of the parents and the area of residence. Adolescent's friendships of low parents' socioeconomic status, who live in provincial cities, are characterized by an allocenric orientation, increased levels of solidarity, intimacy, loyalty, stability and trust, despite the fact that they are plagued by more frequent quarrels and betrayals and have few opportunities for fun with their friends. The adolescents of upper parents' socio-economic status, who live in Athens, represent more frequently their friendships by an idiocentric tendency and spend more free time for fun with their friends. Adolescents who live in provincial cities, according to the cultural values of the collective societies, more often express reduced self-disclosure and perceive their friendships as less selfless relations, but simultaneously they report that they feel higher level of closeness in their friendships, compared to the adolescents of Athens.

However, adolescents of middle parents' socioeconomic status face increased conflict and difficulties of reconciling with their friends, such as adolescents of low parents' socioeconomic status. This finding may be related to the impoverishment of the middle classes in Greece during the last decades. In addition, teens of high and middle parents' socioeconomic status, more often choose reduced self-disclosure in their friendships. The novelty result that middle-class adolescents are more likely to express reduced self-disclosure to friends, perhaps because they do not want to be perceived through their parents' wealth, was unexpected and may result from the continuing impoverishment of middle and lower classes that affects their friends' self-image.

Keywords: Friendship, best friends, middle adolescence, gender, socioeconomic status, area of residence

Εισαγωγή

Η φιλία έχει μελετηθεί λιγότερο από κάθε άλλη διαπροσωπική σχέση (Blatterer, 2015· Newcomb & Bagwell, 1995). Ενώ η δυστοκία των μελετητών να καταλήξουν σε έναν γενικά αποδεκτό ορισμό της φιλίας στη σημερινή μετανεωτερική κοινωνία, σχετίζεται με τη μεσολάβηση των ατομικών έμφυλων ερμηνειών για το είδος και τα χαρακτηριστικά της φιλικής σχέσης, από την οπτική του κοινωνικού δομισμού. Οι μεταμοντέρνες φιλίες κατασκευάζουν δυαδικές πραγματικότητες, με βάση τις διαπραγματεύσεις των φίλων για την προσωπική και σχεσιακή ταυτότητα των ίδιων και της σχέσης (Monsour, 2017).

Τελευταία παρατηρείται αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για τη μελέτη των φιλικών σχέσεων, που προέρχεται από τη ραγδαία αύξηση των κοινωνικών δικτύων και την αλλαγή της φύσης του γάμου και της δομής της οικογένειας, του άκρατου ατομικισμού και της μοναξιάς (Abbey, Digeser, Nehamas, & Ward, 2017· Maisonneuve, 2004/2007). Στο πλαίσιο αυτό και δεδομένου πως οι έφηβοι στηρίζονται περισσότερο στους φίλους παρά στην οικογένεια για συναισθηματική στήριξη (Collins & Laursen, 2012· Kerns,1994), θελήσαμε να διερευνήσουμε την αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία. Η παρούσα έρευνα αφορά τις αναπαραστάσεις της φιλίας, σε 920 μαθητές/τριες (15-17 ετών) της Αθήνας και της επαρχίας. Ο ρόλος του φύλου, του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων και η περιοχή κατοικίας μελετήθηκαν σε σχέση με τις αναπαραστάσεις της φίλιας.

Οι περισσότερες μελέτες για τις φιλίες, σε κάθε ηλικιακή περίοδο, εξαντλούν τα ερευνητικά τους ερωτήματα σε διαδικασίες που σχετίζονται με τις λειτουργίες, τα χαρακτηριστικά, τα είδη και τους τρόπους διαμόρφωσης και διατήρησης ικανοποιητικών φιλικών σχέσεων. Στο πλαίσιο αυτό, το επίκεντρο του ενδιαφέροντος των περισσότερων ερευνών εστιάζεται σε διαφοροποιήσεις των ατομικών, καταστασιακών και έμφυλων χαρακτηριστικών που εμπλέκονται στους τρόπους πρόσληψης και βίωσης των φιλικών σχέσεων. Ελάχιστες έρευνες, και ιδιαίτερα μετά το 2015 (Malacarne, 2017), συμπεριλαμβάνουν την επίδραση της κοινωνικής ένταξης των ανθρώπων στις διαδικασίες που επηρεάζουν τους τρόπους με τους οποίους οι φιλίες παρεμβαίνουν στην οικοδόμηση της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας των μελών της σχέσης (Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009· Crosnoe, 2000· Dwyer, 2014· Karweit & Hansell, 1983· Poel, 1993· Vincent, 2018· Wright, E., & Cho, 1992). Γενικά, οι διαθέσιμοι οικονομικοί και κοινωνικοί πόροι

έχουν αγνοηθεί ως προς τις επιπτώσεις τους στην ταυτότητα των εφήβων και τη δυναμική των φιλικών τους σχέσεων. Η μελέτη της ταξικής υπαγωγής προσθέτει πληροφορίες που σχετίζονται με αδιαπέραστους και αμετάβλητους περιορισμούς στις φιλίες (Wright, E. & Cho, 1992).

Ακόμη, ένας άλλος παράγοντας που ελάχιστα έχει μελετηθεί, ως προς τις συντελεστικές του όψεις στις φιλίες, αποτελεί ο επαρχιακός ή αστεακός χαρακτήρας της περιοχής κατοικίας των μελών της φιλίας (Amato, 1993· Carlo, Crockett, Randall, & Roesch, 2007· Crowe, 1981· Myers, 2016· Reiss, 1959· Sümer, 2017· Triandis, Bontempo, Villareal, Asai, & Lucca, 1988), ενώ οι πληθυσμοί των επαρχιών χαρακτηρίζονται από ετερογένεια, ανταγωνισμό και ποικίλες διαφοροποιήσεις (Elgar, Arlett, & Groves, 2003· Campbell, J., 1964· Laursen & Collins, 1994· McGrath & Gabhainn, 2007· Papataxiarchis, 1991· Zissi, Tseloni, Skapinakis, Savvidou & Chiou, 2009). Από την άλλη, για την επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, υπάρχει μια σχετική συμφωνία για τον περιοριστικό ρόλο που ασκεί σε λειτουργίες της φιλίας όπως οι δραστηριότητες, το είδος της οικειότητας ή η επίταση της τοξικής αρρενωπότητας στις φιλίες των αγοριών, ενώ οι ελάχιστες μελέτες για την επίδραση της περιοχής κατοικίας έχουν διχάσει τους ερευνητές (Fischer, 1982b· Fehr, 2008).

Σχετικά με την περίπτωση της Ελλάδας γνωρίζουμε ότι ταλαντεύεται αμφιθυμικά μεταξύ ενός ιδιοκεντρικού και αλλοκεντρικού ύφους οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, ενώ στην επαρχία επικρατούν οι συλλογικές αξίες (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020, Δεμερτζής, 2006· Hofstede, 2011· Καφέτσιος, 2008· Triandis et al. 1988), με τη οικογένεια να ασκεί έλεγχο στις φιλίες των μελών της, ενώ ο βαθμός πυκνότητας της κατοίκησης και της συνακόλουθης θεατότητας των ανθρώπων αποτελούν επίσης περιοριστικούς παράγοντες στις φιλίες (Amato, 1993· Crowe, 1981· Elgar, Arlett, & Groves, 2003· Maisonneuve, 2004/2007· Patacchini, Picard, & Zenou, 2015). Από την άλλη, η έλλειψη μελετών για τη επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου και της περιοχής κατοικίας σε αντιπροσωπευτικό επίπεδο αιτιολογείται από το υπερβολικό κόστος σε χρόνο και χρήμα που προϋποθέτουν (Σακελλαρίου & Αλεξιάς, 2019· Zissi, Tseloni, Skapinakis, Savvidou & Chiou, 2009).

Ωστόσο, ακόμα και τα αποτελέσματα των ερευνών για τις έμφυλες διαφορές στις φιλίες έχουν διχάσει τους ερευνητές, όσο και αν αναγνωρίζεται πως η κοινωνική και ψυχολογική ταυτότητα του φύλου συνδέονται με υψηλότερες βαθμολογίες σε κλίμακες αναφοράς για τις λειτουργίες των φιλικών σχέσεων από πλευράς των

κοριτσιών (Fehr, 1996· Magnusson & Marecek, 2012). Το ζήτημα αυτό, θεωρητικά και μεθοδολογικά έχει προσκαλέσει σωρεία αντεγκλήσεων μεταξύ των κοινωνικών επιστημόνων. Το γεγονός ότι οι γυναικείες φιλίες χαρακτηρίζονται από αυξημένη οικειότητα, συναισθηματική εγγύτητα και στοργή, σε σύγκριση με τις ανδρικές, έχει τεθεί υπό αμφισβήτηση, διότι όσο περνά ο χρόνος και αναπτύσσεται η εγγύτητα στις φιλίες των ανδρών, οι παραπάνω διαφορές εξαλείφονται (Hays, 1985· Magnusson & Marecek 2012· Smart, Davies, Heapy, & Mason, 2012· Wright, 1982). Προχωρώντας ένα βήμα πιο πέρα, ο Wright (1982) επισημαίνει πως στην πραγματικότητα οι ανδρικές και οι γυναίκειες φιλίες δεν διαφέρουν. Αυτό που διαφέρει είναι η εκάστοτε κοινωνικά και ιστορικά αντιλαμβανόμενη ποιότητα της φιλίας. Οι γυναικείες φιλίες θα θεωρούνταν κατώτερες σε μια πρακτικολειτουργικά επικεντρωμένη αντίληψη της ποιότητας της φιλίας και οι ανδρικές ανώτερες. Αντίστροφα, οι γυναικείες φιλίες θα θεωρούνταν ποιοτικά ανώτερες σε μια κοινωνία, εάν η θετική επικέντρωση της φίλιας ήταν συναισθηματικά και διαπροσωπικά εστιασμένη. Ωστόσο, το ζήτημα των διαφοροποιήσεων των αγοριών από τα κορίτσια, ως προς τις αναπαραστάσεις, την ικανοποίηση και την ποιότητα της φιλίας, παραμένει ανοιχτό (Rubin, Parker, Bukowski, & Bower, 2008).

Στην παρούσα έρευνα, πέρα από τις ποσοτικές μετρήσεις με ερωτηματολόγια, χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο των συνεντεύξεων και την παραγωγή λόγου των εφήβων με ελεύθερο συνειρμό στην προσπάθειά μας να υπερκεράσουμε τον επισκιασμό που προκαλούν οι αυτοαναφορικές έρευνες με ερωτηματολόγια, οι οποίες απηχούν το συναισθηματικό τρόπο βίωσης της φιλίας από την πλευρά των κοριτσιών (Camarena, Sarigiani, Peterson, 1990· Hussong, 2000· Johnson & Aries, 1978b· Rose & Rudolph, 2006· Rubin, Z., 1980/1987, Fredstorm & Bowker, 2008· Fehr, 1996) και, μάλιστα, με εμμονικό τρόπο ως προς τη διακρίβωση των διαφορών μεταξύ των δυο φύλων και όχι των ομοιοτήτων (Magnusson & Marecek 2012).

Επίσης, πέρα από τις λειτουργίες της φιλίας, των συγκρούσεων και τις προσπάθειες για την επίλυσης τους, εντάξαμε και τη διερεύνηση ορισμένων διακριτών συμπεριφορών που συνιστούν αξίες, κίνητρα, αλλά και όρια για τη διαμόρφωση και ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων. Συγκεκριμένα, εστιάσαμε στην προδοσία, την εγγύτητα, οριζόμενη ως συμπληρωματικότητα, πρόβλεψη σταθερότητας της φιλίας στο χρόνο και βάθος συναισθηματικού δεσμού με όρους οικογένειας, όπως και τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη, την ανιδιοτέλεια και τις επιρροές συμπεριφοράς στις φιλίες. Οι παραπάνω συμπεριφορές έχουν προκαλέσει

επιστημονική διχογνωμία ως προς τη δυναμική τους στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων, ενώ πρώτη φορά διερευνάται η συμπερίληψη των επιρροών τους στην ποιότητα της φιλίας στη μέση εφηβεία σε ελληνικό δείγμα. Στις συνεντεύξεις της έρευνας εντάξαμε και τη διερεύνηση των ετερόφυλων φιλικών σχέσεων για να διαπιστωθεί εάν και κατά πόσο ο φόβος της εκδήλωσης της οικειότητας στις ομόφυλες φιλίες των αγοριών αίρεται, αλλά και να εντοπιστούν τα οφέλη των ετερόφυλων φιλικών σχέσεων για τα δύο φύλα (Monsour, 1992, 2001, 2017· O'Meara, 1989· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010).

Η παρούσα ερευνητική μελέτη αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται εκτεταμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Στο δεύτερο μέρος της διατριβής αναφέρονται τα μεθοδολογικά εργαλεία της συνδυαστικής μεθόδου που ακολουθήσαμε και στο τρίτο μέρος συμπεριλαμβάνονται τα ευρήματα, η συζήτηση, τα συμπεράσματα και οι περιορισμοί της έρευνας.

Συγκεκριμένα στο 1^{ο} κεφάλαιο γίνεται ανθρωπολογική, ιστορική και φιλοσοφική ανασκόπηση της φιλίας στις παραδοσιακές κοινωνίες, στην αρχαιότητα, στο χριστιανισμό, το μεσαίωνα έως και τις απαρχές του εικοστού αιώνα. Στο 2^{ο} κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην ιδιοκεντρικότητα (ατομικιστικές κοινωνίες) και την αλλοκεντρικότητα (συλλογικές κοινωνίες) ως οργανωτικών αρχών των διαπροσωπικών σχέσεων και των κοινωνικών θεσμών. Η Ελλάδα αποτελεί μικτή περίπτωση, διότι ενώ αναπαριστά αλλοκεντρικά τις φιλίες, ωστόσο τις βιώνει ιδιοκεντρικά (Kafetsios, 2006). Επίσης, επιχειρείται η εννοιολογική προσέγγιση της φιλίας, οι πρακτικές και τα νοήματα με τα βάση τα οποία βιώνεται και αναπαρίσταται η φιλία στον κύκλο ζωής του ανθρώπου.

Στο 3^{ο} κεφάλαιο γίνεται ανασκόπηση των θεωριών για τη φιλία. Αν και δεν έχουν διατυπωθεί θεωρίες φιλίας, εντούτοις η φιλία προσεγγίζεται μέσω των θεωριών των διαπροσωπικών σχέσεων. Στο 4^{ο} κεφάλαιο το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στους παράγοντες έναρξης, διαμόρφωσης και διατήρησης των φιλικών σχέσεων, όπως και στις βιολογικές, γνωστικές και συμπεριφορικές ιδιαιτερότητες της εφηβείας ως προς τη συγκρότηση προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας. Περαιτέρω, καταγράφονται πορίσματα της ερευνητικής γραμματείας για τις διαφυλικές διαφορές στη φιλία, με έμφαση σε θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις για την κοινωνική και ψυχολογική ταυτότητα του φύλου που επιδρά στις αναπαραστάσεις των εφήβων για τις φιλίες τους, ενώ προσεγγίζεται και το ζήτημα της ετερόφυλης φιλίας. Επίσης, γίνεται εκτενής βιβλιογραφική ανασκόπηση των μεθόδων μέτρησης των λειτουργιών

της φιλίας, των συγκρούσεων και των προσπαθειών για επίλυσή τους, όπως και της συμβολής του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων και της περιοχής κατοικίας στις αντιλήψεις των εφήβων για τις φιλίες τους.

Στο 5ο κεφάλαιο παρουσιάζονται ο σκοπός, οι στόχοι και οι υποθέσεις της έρευνας. Επίσης, παρουσιάζεται η περιγραφή του δείγματος των συνεντεύξεων και της ποσοτικής έρευνας. Για να προσεγγίσουμε τους τρόπους με τους οποίους οι έφηβοι αναπαριστούν τις φιλίες τους, επιλέξαμε τη συνδυαστική μεθοδολογική προσέγγιση. Η πρώτη μελέτη είναι ποιοτική και αφορά τη διεξαγωγή ημιδομημένων συνεντεύξεων, στη δεύτερη μελέτη, η οποία είναι ποσοτική, διερευνήθηκε η αναπαράσταση της φιλίας, με τη μέθοδο του ελεύθερου συνειρμού, ενώ με βάση την έμφαση σε ορισμένες πτυχές των φιλικών σχέσεων, που έδωσαν οι έφηβοι στις συνεντεύξεις, προχωρήσαμε στην κατασκευή κλιμάκων που διερευνούν τις αντιλήψεις για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία. Επίσης, οι έφηβοι συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο McGill Friendship Questionnaire – Friendship Functions των Mendelson & Aboud (2012) για τις έξι λειτουργίες της φιλίας, στην εκτεταμένη του εκδοχή, όπου ανιχνεύεται ο βαθμός στον οποίο οι φίλοι εκπληρώνουν τις λειτουργίες της φιλίας και τα αισθήματα ικανοποίησης από τους φίλους. Στη συνέχεια, με την κλίμακα των Parker και Asher (1993), που συμπληρώσαμε/τροποποιήσαμε ελαφρώς, μελετήσαμε τις συγκρούσεις και την επίλυση των συγκρούσεων στις φίλιες. Τέλος, με τη μέθοδο των δομικών εξισώσεων ανιχνεύουμε την προβλεπτική επίδραση των παραπάνω παραγόντων και μεταβλητών στην ποιότητα της φιλίας, η οποία οικοδομείται ως λανθάνουσα μεταβλητή από τις έξι λειτουργίες της φιλίας.

Το 6ο κεφάλαιο αναφέρεται στις συνεντεύξεις. Αρχικά παρατίθενται τα αποτελέσματα και ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τις θεματικές κατηγορίες των συνεντεύξεων, δηλαδή τις αντιλήψεις της φιλίας, την πρόσληψη των καλύτερων φίλων, τους λόγους επιλογής τους, αλλά και το θαυμασμό προς τους/ις φίλους/ες. Επίσης, διερευνώνται οι δραστηριότητες τους ελευθέρου χρόνου, τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, οι αντιλήψεις για τις ετερόφυλες φιλίες, οι συγκρούσεις, η επίλυση των συγκρούσεων και οι λόγοι που θα μπορούσαν να σημαίνουν την οριστική ρήξη στις φιλίες.

Στο 7ο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ευρήματα και η συζήτησή τους για την αναπαράσταση της φιλίας, μέσω της παραγωγής λόγου με τη μέθοδο του ελευθέρου συνειρμού, ενώ αποτυπώνονται τόσο οι ομοιότητες όσο και διαφορές στην πρόσληψη

της φιλίας μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, οι οποίες διαμεσολαβούνται από το φύλο, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και τον αστεακό/επαρχιακό χαρακτήρα της διαμονής των μαθητών/τριών.

Στο 8ο κεφάλαιο παρουσιάζονται και συζητούνται τα ευρήματα των αντιλήψεων των εφήβων ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια, όπου διαπιστώθηκε πως προέκυψαν διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με την επίδραση του φύλου των ερωτώμενων, την περιοχή κατοικίας τους και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων τους.

Στο 9ο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ευρήματα για τις λειτουργίες της φιλίας τους ερωτηματολογίου των Mendelson και Aboud: McGill Friendship, Questionnaire-Friend's Functions (1999· 2012). Επίσης, γίνεται εκτενής συζήτηση σε σχέση με ανάλογα άλλα αποτελέσματα, τόσο από την εφαρμογή του ίδιου ερωτηματολόγιου όσο και άλλων παγκόσμια γνωστών ερωτηματολογίων, ειδικά ως προς το ότι τα κορίτσια σημειώνουν υψηλότερες τιμές στις κλίμακες των ερωτηματολογίων αυτοαναφοράς.

Το 10ο κεφάλαιο αναφέρεται στη μελέτη των συγκρούσεων και τις προσπάθειες επίλυσής τους, ενώ διαπιστώνονται διαφορές και ομοιότητες μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στους χρόνους και τους τρόπους επίλυσης των συγκρούσεων. Παράλληλα εντοπίζονται διαφοροποιήσεις στη συχνότητα των συγκρούσεων με βάση το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων.

Στο 11ο κεφάλαιο παρουσιάζονται και συζητούνται τα αποτελέσματα της εφαρμογής των δομικών εξισώσεων, όπου επιβεβαιώνονται αρκετές από τις θεωρητικές υποθέσεις μας και διαπιστώνεται ως υπέρτατη συνιστώσα της ποιότητας της φιλίας η ικανότητα επίλυσης των συγκρούσεων σε κλίμα αυξημένης εγγύτητας. Ακόμη, το μοντέλο μας επιβεβαιώνει τόσο τα δικά μας ευρήματα όσο και ορισμένων μελετητών που ισχυρίζονται ότι ο ρόλος της ομοιότητας, της αυξημένης αυτοαποκάλυψης και των επιρροών των συμπεριφορών των φίλων στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων είναι σαφώς υπερεκτιμημένος στην ερευνητική γραμματεία της φιλίας.

Τέλος, το 12ο κεφάλαιο αναφέρεται στα συμπεράσματα για κάθε μία μελέτη ξεχωριστά, ενώ παράλληλα γίνεται σύγκριση των αποτελεσμάτων μεταξύ των διαφορετικών μεθόδων που ακολουθήσαμε σε συνδυασμό με αναφορές στη συνεχιζόμενη συζήτηση της ερευνητικής γραμματείας για πολλές πτυχές και

συμπεριφορές των φιλικών σχέσεων που είναι ακόμα αδιευκρίνιστες, ιδιαιτέρα των φιλικών σχέσεων των αγοριών. Τέλος, ακλουθεί ο επίλογος όπου επιχειρείται μία συνδυαστική ματιά του μωσαϊκού των ευρημάτων της έρευνας, ενώ η παρούσα διατριβή ολοκληρώνεται με τους αναπόφευκτους περιορισμούς της και τις αντίστοιχες προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση.

Μέρος Πρώτο

Θεωρητική ανασκόπηση

Κεφάλαιο 1

Ιστορική και κοινωνική προσέγγιση της φιλίας

1.1. Οι φιλικές σχέσεις σε κοινωνίες με κοινοτική οργάνωση

Ο εντοπισμός των διαφορετικών μορφών, που παίρνουν οι φιλικές σχέσεις στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο που αναδύονται, είναι χρήσιμος για την κατανόηση των συμπερασμάτων που θα προκύψουν από την έρευνά μας. Στην ενότητα που ακολουθεί, θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε την έννοια της φιλίας ιστορικά και κοινωνικά, ώστε να διακρίνουμε ποια είναι τα ενιαία στοιχεία της και ποια εκείνα που διαφοροποιήθηκαν μέχρι τη σύγχρονη μορφή της.

Υπάρχουν ομοιότητες και διαφορές στον τρόπο που οι άνθρωποι συνάπτουν και βιώνουν τις φιλίες, οι οποίες, όπως κάθε άλλο πεδίο κοινωνικών σχέσεων, είναι ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένες. Ο Silver (1989) υποστηρίζει πως «*μια ιστορική προσέγγιση απαιτεί μια συνεκτική αντίληψη της φιλίας τόσο ως ενιαίου φαινομένου όσο και των ιστορικών και πολιτισμικών παραλλαγών της*» (σ. 277).

Μια πρώτη και βασική διαφοροποίηση του πώς οι κοινωνίες διαμόρφωναν τις φιλικές σχέσεις των ανθρώπων μπορεί να γίνει κατανοητή υπό το πρίσμα της τυπολογίας του Toennies (1887/1975). Η τυπολογία του Toennies διακρίνει δύο τύπους κοινωνικών σχηματισμών: την κοινότητα και την κοινωνία. Η κοινότητα ως οργάνωση είναι *συνολοκεντρική* και η κοινωνία *ατομοκεντρική*, με αντίστοιχη διαφοροποίηση στις κοινωνικές σχέσεις των μελών τους. Η κοινότητα χαρακτηρίζεται από φυσική βούληση και ισχυρούς δεσμούς στη συγγένεια και τη φιλία, ενώ τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας είναι η λογική βούληση και τα συμβόλαια που ρυθμίζουν τις κοινωνικές σχέσεις. Η κοινότητα συντίθεται από τρία σχήματα σχέσεων που είναι η συγγένεια, η γειτονιά και η φιλία (Bottomore, 1974· Maisonneuve, 2004/2007· Τσαούσης, 1979).

Οι κοινωνίες με οργάνωση στηριγμένη σε επιμέρους συγγενικές και φυλετικές ομάδες (particularistic society) ή «*παρτικιουλαρισμός*» (Φίλιας, 1996. σ. 69), είναι συνολοκεντρικές και αποκαλούνται, επίσης, ποιμενικές, αγροτικές ή παραδοσιακές (Giddens, 1992/2005). Σε αυτές τις κοινωνίες, η φιλία είναι ένας δεσμός, που στη διαμόρφωσή του εμπλέκεται ενεργά η κοινότητα, αναφορικά με το ποιος θα είναι ο

φίλος από τα διαθέσιμα μέλη κοινότητας, με άλλα λόγια η δεξαμενή των επιλογών είναι κοινοτικά καθορισμένη (Paine, 1969). Από την άλλη, σε κοινωνικά πλαίσια οργάνωσης ατομοκεντρικού τύπου, η επιλογή ενός ατόμου ως υποψήφιου φίλου είναι προϊόν της λογικής βούλησης, ιδιωτική υπόθεση και εθελοντική σχέση άτυπης μορφής (Beer & Gardner, 2015· Silver,1989).

Οι Beer και Gardner (2015) και Silver (1989) επισημαίνουν πως σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων το προσωπικό στοιχείο της ιδιωτικότητας του σύγχρονου ανθρώπου χαρακτηρίζεται, όχι από το συναισθηματικό του περιεχόμενο, αλλά από τη δομική δυνατότητα της υποκατάστασης. Επομένως, το εύρος της διαθέσιμης δυνατότητας για υποκατάσταση της προσωπικής σχέσης δείχνει και το βαθμό στον οποίο μια σχέση είναι προσωπική. Το εθελούσιο στοιχείο στη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων στις παραδοσιακές κοινωνίες ενυπήρχε σε θεσμισμένα πλαίσια, υπό τον όρο πως οι φίλοι θα επέλεγαν τους φίλους τους από τις επιτρεπτές δεξαμενές άντλησης φίλων. Η άποψη, όμως, πως η εθελοντική διάσταση στην επιλογή των φίλων υπήρχε στις παραδοσιακές ποιμενικές και αγροτικές κοινωνίες, όπως εμείς σήμερα την αντιλαμβανόμαστε, είναι ανιστορική και θα πρέπει να την εξετάσουμε με όρους της ίδιας της κοινωνίας στην οποία εντοπίζεται.

Σύμφωνα με τους Pitt-Rivers (2016) και Evans Pritchard (1933), στις παραδοσιακές κοινωνίες λειτουργούσε ο θεσμός της πλασματικής συγγένειας με τη μορφή των αδελφοποιτών, οι οποίοι με τελετουργίες αντάλλασσαν το αίμα τους. Η αδελφοποίηση (brother-hood) είναι η πρώτη μορφή συναισθηματικής φιλίας, η οποία συνδέει τα άτομα ως αδέλφια με κοινωνικούς και όχι φυσικούς όρους, όπως ενώνονται τα εξ αίματος αδέλφια.

Ο Wolf (1966, σ. 11) διέκρινε τις φιλικές σχέσεις σε «*συναισθηματικές*» και «*συνεργατικές*». Στις συναισθηματικές φιλίες ενυπάρχει από ψυχολογική άποψη η σχέση του εγώ με τον άλλο, ο οποίος καλύπτει συναισθηματικές ανάγκες. Η φιλία στην περίπτωση αυτή λειτουργεί απελευθερωτικά σε συναισθηματικό επίπεδο, ενώ παρέχει κάθαρση από τις πιέσεις των υποχρεώσεων των ρόλων, που αναλαμβάνουν οι φίλοι σε κοινωνικές ολότητες, όπως οι κοινότητες και οι συγγένειες που ενσωματώνουν με πίεση στους κόλπους τους τα άτομα. Ο Pitt-Rivers (2016), αναφέρει πως η αδελφοποίηση δημιουργεί αδέλφια που είναι πιο κοντά από τα πραγματικά αδέλφια, ακριβώς γιατί δεν είναι πραγματικά αδέλφια. Δεν έχουν υποχρεώσεις και ανταγωνισμό ως προς την οικογενειακή περιουσία, δεν μπορούν να αντικαταστήσουν ο ένας τον άλλον, αφού η μαγική τελετή αδελφοποίησης

χρησιμοποιεί το αίμα ως μηχανισμό παντοτινού δεσμού, ούτε έχουν υποχρεώσεις προς τους συγγενείς των αδελφοποιτών τους. Τούς ενώνουν μονάχα η ελεύθερη βούλησή τους να επιλέξουν ο ένας τον άλλον, η αμοιβαιότητα των συναισθημάτων και η κοινοτικά αναγνωρισμένη υποχρέωσή τους για υπό όρους αμοιβαία βοήθεια (Pritchard, 1933).

Ο Wolf (1966), περιγράφοντας το δεύτερο είδος φιλίας, δηλαδή τη *συνεργατική φιλία*, αναφέρει πως αυτός ο τύπος φιλίας περιλαμβάνει ανταλλαγές συναισθηματικών και σε μεγαλύτερο βαθμό υλικών πόρων και υπηρεσιών. Σύμφωνα με τον Pitt-Rivers (2016), οι συνεργατικές φιλίες επέζησαν και εντοπίζονται στον Ισπανικό κόσμο του 19ου αιώνα, αλλά και στη νότια Ευρώπη την ίδια περίοδο, ως δίκτυα ασφάλειας και αλληλοβοήθειας, ενώ σήμερα έχουν εκλείψει. Τη συνεργατική φιλία τη συναντάμε από κοινού με τη συναισθηματική φιλία στην περίπτωση της αδελφοποίησης, όπου τα συναισθήματα και οι συνέργιες πόρων και υπηρεσιών θεσμίζονται με μαγικές τελετουργίες.

Ο Evans Pritchard (1933) μελέτησε επιτόπια τους Azante, μια φυλή στον ποταμό Νείλο της Αιγύπτου, και η έρευνά του είναι κλασσική ως προς τα χαρακτηριστικά της αδελφοποίησης που αποτελεί την πρωταρχική μορφή φιλίας. Στις φιλίες αυτές η βοήθεια που προσφέρεται αφορά σε αγαθά, φάρμακα, υπηρεσίες, και εξαπλώνεται σε οικειότητα, συναισθηματική κάλυψη και αμοιβαιότητα ως προς την αποκάλυψη προσωπικών επιθυμιών και στόχων, ως δείγμα της ισχυρής σχέσης. Η άρνηση βοήθειας και η απόκρυψη προθέσεων, όπως και η τροποποίηση των συναισθημάτων, έχει ως φυσικές συνέπειες την αρρώστια, ίσως και το θάνατο, διότι στην τελετή της αδελφοποίησης «*το αίμα που εισέρχεται στο σώμα του άλλου θα γνωρίζει την όλη αλήθεια της όποιας συμπεριφοράς του μέλους της σχέσης που την προδίδει ή δεν ανταποκρίνεται όπως απαιτείται*» (Pritchard, 1933, σ. 385). Με μαγικούς μηχανισμούς οι παραδοσιακές κοινωνίες επιχειρούσαν να διασφαλίσουν την κοινωνικά αναγκαία αλληλεγγύη των μελών τους και, από αυτή την άποψη, συναντάμε μια πολιτική σημασία στη φιλία με την ευρεία έννοια του όρου.

Τέλος, αναφορικά με τη σημασία που έδιναν όλες οι κοινωνίες στο ζήτημα της δυνατότητας ανταπόδοσης δώρων ως απόδειξη της αμοιβαιότητας στη φιλία, ο Mauss (1925/1979) τονίζει: «*Η προσφορά αποτελεί δείγμα ανωτερότητας, δείγμα πως είσαι κάτι παραπάνω, ανώτερος, δείγμα πως είσαι magister. Και η αποδοχή δίχως ανταπόδοση ή υπερθεματισμό αποτελεί δείγμα υποτέλειας, δείγμα πως είσαι "πελάτης" και υποτακτικός, κατώτερος, minister*» (σ. 166). Οι Azante για να διασφαλίσουν την

αμοιβαιότητα στη βοήθεια, ώστε να μην απειλείται η αδελφοποίηση από την ανισότητα στις προσφορές δώρων, απαγόρευαν την προσφορά βοήθειας ή δώρων, όταν το μέλος της σχέσης που δέχονταν τα δώρα δεν θα μπορούσε να τα ανταποδώσει αναλογικά, διαταράσσοντας έτσι την αναγκαία για την αδελφοποίηση ισότητα (Pritchard, 1933).

Η αδελφοποίηση δεν λειτουργεί σήμερα, διότι η δυτική κοινωνία εισέβαλε οικονομικά και πολιτισμικά στις περιοχές όπου οι φυλές διατηρούσαν το θεσμό, ενώ πολλές από τις θεσμικές λειτουργίες που εξυπηρετούσε η αδελφοποίηση έχουν αναληφθεί από εξειδικευμένους θεσμικούς φορείς μιας κοινωνίας οργανωμένης σε κεντρικό επίπεδο (Pritchard, 1933).

Ο Cohen, Y. (1961) υποστηρίζει πως τα είδη φιλίας που οι άνθρωποι δημιουργούν δεν είναι αποτέλεσμα μόνο των δικών τους προδιαθέσεων να δημιουργήσουν φιλίες, αλλά και της κοινωνίας μέσα στην οποία ζουν. Με κριτήριο το βαθμό αλληλεγγύης των ομάδων προς τα μέλη τους, ταξινόμησε τις φιλίες σε τέσσερα είδη. Τα τρία πρώτα είδη αφορούν τις *απαράγραπτες φιλίες*, τις *στενές φιλίες* και τις *ευκαιριακές φιλίες*, που εντοπίζονται σε συνολοκεντρικές κοινωνίες. Το τέταρτο είδος είναι οι *σκόπιμες φιλίες* των κοινωνιών με ατομοκεντρικές δομές. Χαρακτηριστικό στοιχείο των κοινωνιών με ατομοκεντρική δομή είναι πως η επιδίωξη και η συσσώρευση πλούτου αποτελεί προτεραιότητα για τα άτομα, όπως και το γεγονός πως η αλληλεγγύη παρουσιάζεται αποδυναμωμένη ακόμα και μέσα στην ίδια την οικογένεια (Cohen, Y. 1961, σ. 354).

1.2. Η φιλία στην Ομηρική εποχή

Ο Derrida (1988), αναφερόμενος στην αναζήτηση της γνώσης του νοήματος της φιλίας τονίζει πως θα πρέπει πρώτα από όλα να διερωτηθούμε για αυτήν την ίδια την έννοια της φιλίας. Όπως υποστηρίζει, οι εμπειρίες είναι ερμηνείες, αλλά με τη σειρά τους και οι ερμηνείες είναι εμπειρίες. Επισημαίνει δε «*Πως δεν θα έπρεπε να ξεχνάμε, πρώτα από όλα, πως μιλάμε μέσα από μια παράδοση με συγκεκριμένη ιδέα για το τι είναι φιλία, σε μια δοσμένη κουλτούρα, επιτρέψτε μου να πω τη δική μας, στηριζόμενοι σε ένα βέβαιο "εμείς". Και όμως, ούτε η βεβαιότητα του "εμείς" ούτε η αντίληψη που η παράδοσή μας έχει για τη φιλία είναι ομοιογενής*» (Derrida, 1988, σ. 634).

Η ειδοποιός διαφορά, που υπάρχει μεταξύ του αρχαίου και σύγχρονου κόσμου για τη θέση της φιλίας στην κοινωνική, πολιτική και ιδιωτική ζωή μπορεί να συνοψιστεί σε δύο σημαντικές παρατηρήσεις:

α) η μια έχει να κάνει με την απουσία της γυναίκας από το πλαίσιο των φιλικών σχέσεων στο δημόσιο χώρο και στα φιλοσοφικά κείμενα (Duck, 1998/2004), και

β) η άλλη, αναφέρεται στο γεγονός πως η φιλία θεωρούταν πολιτικό αγαθό, δικαιϊκή αρετή, ιδιαίτερα στα Ηθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη, όπως και οικονομικό αγαθό κατά την Πυθαγόρεια αντίληψη «κοινά τα των φίλων» (Τσέλλερ - Νέστλε, 1984, σ. 42). Σύμφωνα με τον Θεοδωρίδη (1966), «*Ιδιαίτερη σημασία έδινε στη φιλία η απουσία της γυναίκας από τη δημόσια ζωή και την καλλιέργειά της τήν ευνόησε η ανδρική στη βάση κοινωνία κι ο ανδρικός πολιτισμός των Αρχαίων. Η φιλία είναι ανάγκη στην αρχαία κοινωνία και διαφέρει στην ουσία της από εκείνο που εννοούμε εμείς σήμερα με την ίδια λέξη*» (σ. 267).

Στην αρχαία Ελλάδα, μέχρι και την κλασσική εποχή, επικρατούσε το ομηρικό ιδεώδες της φιλίας. Η ομηρική εποχή χαρακτηρίζεται από κλειστές ομάδες, την κυριαρχία των αριστοκρατών και την οργάνωση των διαπροσωπικών σχέσεων στη βάση της συγγένειας, είτε αυτή ήταν εξ αίματος είτε πλασματική. Οι φιλικές σχέσεις επικυρώνονταν με τελετουργίες. Μάλιστα δε, «*εκτός από το γάμο, η φιλία ήταν ο μόνος δεσμός που μπορούσε να παράξει διαρκείς υποχρεώσεις με δέσμευση*» (Herman, 1987, σ. 164).

Όπως επισημαίνει η Τσιβάκου (2017), στον Όμηρο η φιλία προβάλλεται ως αρετή, σχέση συναισθηματική αλλά και ηθική, συνδυάζοντας την εντιμότητα με τη δόξα και την υστεροφημία, ακόμη και μεταξύ ατόμων σε εχθρικά στρατεύματα. Από την άλλη μεριά, το γεγονός πως οι επιδρομές αλλόφυλων λαών στην ομηρική εποχή ήταν συχνές, οδήγησε σε μια αντίληψη αξιών και ιδεωδών όπως η σωματική ρώμη, η ευφυΐα, η δόξα και η αγάπη για την τιμή (φιλοτιμία), που θεωρούνταν προϋποθέσεις για να είναι κάποιος ικανός να γίνει φίλος. Ο Μαρωνίτης (2013), αναφερόμενος στην Ομηρική φιλότητα την χαρακτηρίζει ως διάθεση και πράξη εταιρικής φιλίας (με την έννοια της συντροφικότητας και της συναδέλφωσης), που την σφραγίζει η τιμή και η αξία, «*κάτι που στις μέρες μας είναι δυσεύρετο σήμα, μετρημένο στα δάχτυλα του ενός χεριού*» (σ. 1).

Επίσης, με τον όρο *φιλία*, οι αρχαίοι Έλληνες περιέγραφαν κάθε σχέση που περιλαμβάνει στοργή και συναντάται σε σχέσεις συζυγικές, γονεϊκές, εταίρων που μοιράζονται την ίδια ιδιότητα του πολίτη μιας συγκεκριμένης πόλης ή μια φυλής ακόμα, των ανδρών εραστών και βέβαια των φίλων (Osterberg, 2010· Konstan, 2005). Ο Konstan (2005), για να τονίσει ακριβώς την ευρύτητα των όρων *φιλία* και *φίλος*

στην αρχαία Ελλάδα, έναντι αυτού που εννοούμε σήμερα με τους παραπάνω όρους στα αγγλικά, αναφέρει ότι *«...δεν υπάρχει ένας μοναδικός ελληνικός όρος ισοδύναμος του Friendship»* (σ. 9).

Για να γίνει κατανοητή, όμως, η ευρύτητα του όρου φιλία στην αρχαία Ελλάδα, θα πρέπει να ανατρέξουμε στην αρχαία προσωποποιημένη κοσμοπλαστική δύναμη της «φιλότητας», όπως αυτή αναφέρεται στα έργα του Ησιόδου, του Παρμενίδη, του Φερεκύδη και του Εμπεδοκλή (Kirk, Raven, & Schofield, 1990). Σύμφωνα με τον Konstan (2005), η φιλότητα ορίζεται ως Αρμονία, Αφροδίτη, Γηθοσύνη (χαρά, ευφροσύνη) και Στοργή. Η φιλότητα, ως κοσμογονική ενοποιητική δύναμη, και το «Νεῖκος», ως διχόνοια, ενεργούν τόσο για τον φυσικό όσο και τον κοινωνικό κόσμο. Με άλλα λόγια, οι φίλοι και οι φιλίες είναι απόρροια των επιρροών αντίστοιχων κοσμογονικών δυνάμεων. Από την άλλη, η λέξη *φιλότης*, στην αρχαία ελληνική γλώσσα, σήμαινε τόσο τη φιλία όσο και τον έρωτα, ενώ στα λατινικά υπάρχουν οι διαφορετικές λέξεις amicitia και amor που σημαίνουν φιλία και έρωτα, αντίστοιχα

1.3. Η φιλία στην κλασσική αρχαία Ελλάδα: «πόλις» και φιλία

Στην αρχαία Ελλάδα των κλασσικών χρόνων, το περιεχόμενο της φιλίας, οι παράγοντες διαμόρφωσής της αλλά και οι αξίες που την διατρέχουν και την ισχυροποιούν αλλάζουν άρδην (De Coulanges, 1864/1991· Herman 1987· Österberg, 2010). Έναυσμα για την αλλαγή αυτή έδωσε η εμφάνιση ενός ιδιότυπου πολιτεύματος που ονομάστηκε «πόλις». Η πόλις νοείται, όχι ως αστικό (οικιστικό) περιβάλλον, αλλά ως πολιτική ένωση ελεύθερων πολιτών, που ήταν άρρενες πολίτες. Αυτή η πολιτικά ρηξικέλευθη μεταρρύθμιση οδήγησε στην ανάδυση ενός νέου είδους διαπροσωπικών σχέσεων και ειδικά για τη φιλία πλέον αναδύεται ένας τύπος φιλίας, που συνάδει τόσο σε επίπεδο προσώπων όσο και σε επίπεδο πολιτείας με νέα περιεχόμενα, όπως αυτά του ηθικού και αγαθού χρέους προς τους συνανθρώπους αλλά και προς αυτή την ίδια την πολιτεία (Derrida 1988· Herman 1987). Από την άλλη, πολύ εύστοχα, οι Beer και Gardner (2015) επισημαίνουν πως *«οι μελετητές της κοινωνικής δομής εμφανίζονται να αγνοούν τη σημασία της φιλίας, παρά την εμπειρικά αποδεδειγμένη της εμπλοκή με σημαντικά κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα,* (σ. 425).

Θα ήταν ακατανόητη και εντελώς αδύνατη η σύλληψη της έννοιας της φιλίας, που διαμορφώθηκε στα πλαίσια της πόλεως - κράτους, ως ιδιαίτερης διαπροσωπικής

σχέσης, αν αγνοούσαμε δυο παράγοντες που συντελέστηκαν σε διαπροσωπικό και πολιτικό- κοινωνικό επίπεδο στην κλασσική Αθήνα (Καστοριάδης, 1999).

Α) Ο πρώτος παράγοντας, όπως υποστηρίζουν οι Τσέλλερ - Νέστλε (1984), εντοπίζεται στο γεγονός πως ο άνθρωπος, ως *πρόσωπο (privacy)* και όχι ως μέλος, κατά κύριο λόγο, ενός ευρύτερου μορφώματος, για πρώτη φορά αναδύεται με τόση ενάργεια στην ιστορία. Αυτή η αλλαγή είναι προϋπόθεση για τη δημιουργία των διαπροσωπικών σχέσεων ως εθελούσιων και όχι θεσμικά επιβεβλημένων, όπως είδαμε πως ίσχυε στις παραδοσιακές κοινωνίες. Οι δυο αιώνες που ακολούθησαν, μετά τον Ησίοδο (750-650 π.Χ.), έφεραν στο προσκήνιο τη χειραφέτηση της προσωπικότητας έναντι των παραδοσιακών προκαθορισμών, μέσω του μύθου, της θρησκείας και της κυριαρχίας της αριστοκρατίας. Η ανάδυση της προσωπικότητας μέσα από ζυμώσεις, που προκλήθηκαν λόγω των αποικισμών, των συναντήσεων με άλλους λαούς, ήθη και έθιμα, αλλά και την άνοδο των εμποροβιοτεχνών, που ενσωματώθηκαν σε μια καινοφανή αστική τάξη που πάλευε να κυριαρχήσει έναντι της παραδοσιακής αριστοκρατίας των γαιοκτημόνων, είχε και *«ανυπολόγιστη σπουδαιότητα για τη γέννηση της φιλοσοφίας»* (Τσέλλερ – Νέστλε, 1984, σ. 14). Αυτή η αγάπη για τη ζωή αποτυπώνεται στη λυρική ποίηση με ύμνους στο ερωτικό πάθος και τη φιλία.

Β) Ο δεύτερος παράγοντας, που προσφέρει το κοινωνικά και πολιτικά αναγκαίο έδαφος για την καλλιέργεια ελευθέρων διαπροσωπικών σχέσεων, είναι η θεσμοποίηση της *αμφισβήτησης* στο πεδίο των κοινωνικών σχέσεων, που εκδηλώνεται ως αμφισβήτηση των νόμων με τη στενή και ευρεία έννοια και ως αμφισβήτηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων του κόσμου με τις οποίες γαλουχούνται τα παιδιά (Καστοριάδης, 1999).

Ο Φουκώ (1987), αναφερόμενος στη σημασία της *αρετής* των Ελλήνων της κλασικής εποχής, επισημαίνει πως οι Έλληνες υπερείχαν στο να ενδιαφέρονται για την καλλιέργεια του εαυτού τους, δεν ενδιαφέρονταν για τη ζωή μετά τον θάνατο, τους ένοιαζε πώς θα δώσουν λάμψη στη ζωή τους, και ύψωσαν το νοιάξιμο αυτό σε επίπεδο τέχνης. Με λύπη διαπιστώνει πως *«Από την ιδέα ότι το κυριότερο έργο τέχνης για το οποίο πρέπει κανείς να μεριμνήσει, η κυριότερη περιοχή στην οποία πρέπει κανείς να εφαρμόσει αισθητικές αξίες είναι ο εαυτός του, η ζωή του, η ύπαρξή του, δεν έχει μείνει τίποτα στην δική μας κοινωνία»* (σ. 110).

1.4. Η φιλία κατά τον Πλάτωνα

Ο Πλάτωνας είναι ουσιαστικά ο πρώτος συγγραφέας που αφιερώνει ένα ολόκληρο βιβλίο του στη φιλία με τον τίτλο: «Λύσις ή Περί φιλίας». Όπως υποστηρίζουν οι Beer & Gardner (2015), ο Πλάτωνας αναγνωρίζει τον έρωτα ως ενυπάρχουσα ελκτική δύναμη στη φιλία, η οποία οδηγεί τους ανθρώπους να ανεβούν σε υψηλά επίπεδα ενόρασης. Η πορεία αυτή ξεκινά από τον θαυμασμό, ο οποίος αποτελεί κομβική έννοια στο έργο του, για τον έναν, όμορφο και άρα αληθινό φίλο και τελικά στην ίδια την αρχετυπική ιδέα του ωραίου και αγαθού (Θεοδωρίδης, 1966· Murr, 2014).

Στον διάλογο του Πλάτωνα Λύσις (ή περί φιλίας), ο Ιπποθάλης, έχει κοκκινίσει από ντροπή για το γεγονός πως η ένταση του ερωτικού πόθου του για τον Λύσι είναι ήδη φανερή στους τρίτους, και πρέπει να εξηγήσει για ποιους λόγους γράφει ποιήματα και πεζογραφήματα για τον ωραίο Λύσι (Πλάτων, 1993, σ. 139), ενώ ο Σωκράτης, με αφορμή το κοκκίνισμα του Ιπποθάλη, θα αρχίσει έναν διάλογο για την αναζήτηση της ισότητας και της δικαιοσύνης, που θα πρέπει να διατρέχει τις ανθρώπινες σχέσεις μέσα στη φιλία.

Ιδιαιτέρως, ο Σωκράτης τονίζει πως στους φίλους επιθυμούμε και ελκόμαστε από ό,τι δεν είμαστε και το θαυμάζουμε σε αυτούς που είναι, όπως θα θέλαμε να είμαστε: «*Αλλά εκείνο που επιθυμεί, επιθυμεί αυτό που έχει ανάγκη*» (Πλάτων, 1993 σ. 187). Ο Σωκράτης αναφέρεται στη δυσκολία του προσδιορισμού της έννοιας της φιλίας ως εξής: «*Θα πουν δηλαδή τούτοι εδώ φεύγοντας, ότι θέλουμε να είμαστε φίλοι μεταξύ μας... και δεν μπορέσαμε ακόμα να βρούμε τι είναι φίλος*» (ό.π., σ. 191).

Στο πλαίσιο των φιλικών σχέσεων, οι έρωτες μεταξύ των ανδρών στην αρχαία Ελλάδα ήταν θεσμός κοινωνικά αναγνωρισμένος, όπως ο ιπποτικός έρωτας στον μεσαίωνα, που υμνήθηκε από ποιητές (Συκουτρής 1999). Ο θεσμός συναντάται στους Γαλάτες και τους Γερμανούς επίσης. Όπως υποστηρίζει ο Συκουτρής, ο θεσμός αυτός εξυπηρετούσε καταστασιακές ανάγκες των κοινωνιών με στρατιωτική οργάνωση και μάλιστα χρησίμευε για να ικανοποιεί τις ανάγκες των ανδρών, «*εκεί που έλειπαν οι γυναίκες ή και δεν επαρκούσαν αριθμητικά*» (σ. 45). Όπως υποστηρίζει ο Θεοδωρίδης (1966) οι έλληνες για τον έρωτα «*κράτησαν ξεχωριστή θέση από τους* (άλλους) *λαούς στην αρχαιότητα. Η «"παρρησία" στα σεξουαλικά ζητήματα κάνει εντύπωση σε μας*» (σ. 284).

Από την άλλη μεριά, ο Freud (1930/1994) αναγνωρίζει την ενδεχομενικότητα της αμφιφυλοφιλίας και αναφερόμενος στην απαγόρευση και τον στιγματισμό των σεξουαλικών επιθυμιών αναφέρει: «*Η εκφραζόμενη με αυτές τις απαγορεύσεις*

απαίτηση για μια για όλους ομοιόμορφη σεξουαλική ζωή, παραβλέπει τις ανομοιότητες στην έμφυτη, και την επίκτητη σεξουαλική ιδιοσυστασία των ανθρώπων, αποκόπτει έναν αρκετά μεγάλο αριθμό τους από την σεξουαλική απόλαυση και γίνεται έτσι πηγή μεγάλης αδικίας (σ. 67).

Σύμφωνα με τον Murr (2014), ο Πλάτωνας μόνο στην γεροντική του ηλικία, και ιδιαίτερα στο 8ο βιβλίο του των Νόμων, προβαίνει σε διαχωρισμό της φιλίας από τη σεξουαλική έλξη. Θεωρεί δε πως, όπου οι φίλοι εμπλέκονται σε σεξουαλική σχέση, αυτή η φιλία παύει να υπάρχει, ενώ αντιμετωπίζει ως εγωιστή αυτόν που ποθεί σεξουαλικά κάποιον φίλο, δεδομένου πως ενδιαφέρεται για κατώτερες προσωπικές απολαύσεις και όχι για την αναζήτηση αιώνιων αρετών. Η ερωτική φιλία είναι μια πραγματικότητα στην αρχαία Ελλάδα, αλλά ως πρακτική σταδιακά, μετά τον Πλάτωνα και το χριστιανισμό, μετατρέπεται σε αμαρτία. Στα επόμενα έργα του ο Πλάτωνας αντιμετωπίζει τη φιλία ως πολιτικό δεσμό, ο οποίος είναι αναγκαίος για την άριστη διακυβέρνηση. Άλλωστε στην Πλατωνική ακαδημία οι φιλικές σχέσεις των μελών της ήταν όρος αναγκαίος για την υποστήριξη του έργου της ως συμβουλευτικού θεσμού για την πολιτική διακυβέρνηση (Konstan 2005· Murr, 2014· Österberg, 2010· Τσιβάκου, 2017).

1.5. Η φιλία κατά τον Αριστοτέλη

« - Ω! φίλοι μου, δεν υπάρχουν φίλοι...» Αριστοτέλης.

Όπως αναφέρει ο Derrida (1988), η παραπάνω φράση του Αριστοτέλη που έχει καταγραφεί από το Διογένη το Λαέρτιο, αποτελεί την απαρχή μια συζήτησης για το εάν υπάρχει, τελικά, φιλία και εμπλέκει τις πιο σημαντικές δημόσιες και ιδιωτικές διαστάσεις της φιλίας. Σύμφωνα με τους Beer και Gardner (2015), κανείς συγγραφέας του αρχαίου κόσμου δεν αντιμετώπισε τόσο ενδελεχώς το ζήτημα της φιλίας όσο ο Αριστοτέλης, ενώ η συζήτηση που άνοιξε ο Αριστοτέλης για τη φιλία «*...συνεχίζει ακόμα να προκαλεί το έντονο ενδιαφέρον των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών*» (σ. 425). Η Österberg (2010) αναφέρει πως ποτέ στην ευρωπαϊκή παράδοση δεν δόθηκε τόση σημασία στη φιλία όση από τον Αριστοτέλη, ο οποίος είναι ο πρώτος που την διακρίνει ως ιδιωτική σχέση μεταξύ φίλων. Την ορίζει ως *προσωπική* και *άτυπη* σχέση που βασίζεται στην αμοιβαιότητα και την εμπιστοσύνη, ενώ είναι *εθελούσια*, αφού βασίζεται μόνο στην προσωπική επιλογή, τέλος, βασική της συνιστώσα είναι η *ισότητα*. Ο Ρούσσος (1999) αναφέρει πως ο Αριστοτέλης έγραψε εξαντλητικές πραγματείες για τη φιλία στα έργα του: Ηθικά μεγάλα, Ηθικά

Ευδήμεια και Ηθικά Νικομάχεια, ενώ τονίζει πως «για *κανένα άλλο φαινόμενο της πνευματικής ζωής δεν διαθέτει τόσο πολύ χώρο στα ηθικά του συγγράμματα*» (σ. 132).

Επηρεασμένος από την κοσμολογική αρχή της φιλότητας, ο Αριστοτέλης ορίζει τη φιλία ως ευνοϊκή διάθεση, η οποία διατρέχει και διαμεσολαβεί μια σειρά από σχέσεις μεταξύ συζύγων, γονέων με παιδιά, συμπολιτών και φίλων. Όλοι αυτοί οι δεσμοί χαρακτηρίζονται με τον όρο *φιλία* ως ουσιαστικό· όταν, όμως, ο Αριστοτέλης θέλει να αναφερθεί στη δυαδική σχέση των φίλων, χρησιμοποιεί το επίθετο *φίλος* (Gurtler, 2014· Konstan, 2005· Ρούσσος, 1999· Shairp, 1884).

Ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια αναφέρει πως η φιλία ως σχέση εμπεριέχει την αρετή και πως *«πως κανένας δεν θα επέλεγε να ζει δίχως φίλους, κι ας είχε όλα τα υπόλοιπα αγαθά» (*Αριστοτέλης, 384-322, π.Χ./2006, σ. 343*)*. Ορίζει τη φιλία ως *δυαδική σχέση* και την διακρίνει σε τρία είδη: τη φιλία για *χρησιμότητα*, για *ευχαρίστηση* και την *δια αγαθόν* φιλία. Τις δυο πρώτες δεν τις θεωρεί φιλίες, προσδιορίζοντάς τες ως συμπτωματικές φιλίες που έχουν βέβαιο τέλος, *«γιατί σ' αυτές το αίσθημα της φιλίας έχει την αιτία του όχι σ' αυτό που είναι, όπως είναι καθαυτό το πρόσωπο του φίλου, αλλά σ' αυτό που εξασφαλίζει ή κάποια ωφέλεια ή κάποια ευχαρίστηση»* (ό.π., σ. 142). Το τρίτο είδος φιλίας είναι το τέλειο, διότι οι φίλοι είναι καλοί (αγαθοί) και όμοιοι και θέλουν το καλό των φίλων για χάρη εκείνων των ίδιων. Επίσης, θεωρεί πως αυτού του είδους η φιλία προσφέρει και την χρησιμότητα και την ευχαρίστηση, που προσφέρουν το κάθε ένα ξεχωριστά από τα δύο πρώτα ατελή είδη φιλίας. Παραδέχεται, όμως, πως σπάνιες είναι τέτοιου είδους φιλίες. Ενώ τονίζει την *δικαιοσύνη* και το *χρόνο* ως σημαντικές παραμέτρους διαμόρφωσης και ανάπτυξης της φιλίας. Η εγγύτητα, η δικαιοσύνη, η αρετή, η ομοιότητα, η ισότητα, η αμοιβαιότητα, η αναζήτηση της ευτυχίας, η σταθερότητα και η ανιδιοτέλεια στην προσφορά συναισθημάτων αγάπης και βοήθειας είναι όροι αναγκαίοι για να δημιουργηθεί και να διατηρηθεί η δια αγαθόν φιλία (Αριστοτέλης, 384-322, π.Χ./2006/, 1976· Gurtler, 2014· Konstan, 2005· Ρούσσος, 1999· Shairp, 1884).

Ο Αριστοτέλης ενδιαφερόταν για τη δικαιοσύνη στην πολιτεία και θεωρούσε πως η δικαιοσύνη μάλιστα, όπου υπήρχε η ιδανική φιλία, ήταν άχρηστη, αφού: *«...εάν κανείς θέλει να συντελέσει ώστε να μην αδικούν οι άνθρωποι ο ένας τον άλλον, δεν έχει παρά να τους κάνει φίλους αναμεταξύ τους, διότι οι αληθινοί φίλοι δεν αδικούν. Αλλά βεβαίως και δίκαιοι εάν είναι, δεν θα κάνουν ποτέ κακό· επομένως το*

ίδιο ή κάτι συγγενικό είναι η δικαιοσύνη και φιλία» (Αριστοτέλης, 384-322 π.Χ./2006/1976, σ. 223).

Είναι σημαντικό να τονιστεί πως στον Αριστοτέλη η ποιότητα στη *δια αγαθόν φιλία* συναρτάται πρώτα από όλα με την σχέση που έχει κάποιος με τον εαυτό του. Η *φιλαυτία*, δηλαδή η αγάπη για τον εαυτό μας, είναι αναγκαία και ενδεικτική της προβλεπτικότητας του επιπέδου της φιλίας που θα δημιουργήσουμε, αφού *«η συμπεριφορά μας απέναντι στον φίλο μας είναι ανάλογη με τη σχέση του καθενός μας απέναντι στον εαυτό του* (Αριστοτέλης 384-322 π.Χ./2006/1976, σ.132). Ωστόσο, δεν διατηρεί αυταπάτες ως προς την σπανιότητα της επίτευξης μια αρμονικής συνύπαρξης με τον εαυτό μας δια μέσου της *αυτάρκειας* και άρα μιας συνακόλουθης δια αγαθόν φιλία με το φίλο. Δύο χιλιετίες αργότερα, ο Marcuse (1981) θα ομολογήσει, με κάποια δόση στοχαστικής θλίψης, ότι *«Η αυτόνομη προσωπικότητα, με την έννοια της δημιουργικής "μοναδικότητας" και πληρότητας της ύπαρξης της, ήταν πάντα το προνόμιο των πολύ λίγων»* (σ. 254).

Επίσης, ο Αριστοτέλης πουθενά δεν αναφέρει ρητά πως η αρετή είναι η μόνη και αναγκαία προϋπόθεση για τη δημιουργία φιλίας. Πράγματι, στα Ηθικά Ευδήμεια ο Αριστοτέλης αναφέρει: «*Όσον αφορά το να ποθεί κανείς την ύπαρξη κάποιου, και να επιθυμεί να συζεί πάντοτε με αυτόν, και να μοιράζεται μαζί του τις χαρές και τις λύπες, και να αποτελούν μια ψυχή και να μην μπορούν να κάνουν ο ένας δίχως τον άλλον, αλλά να συναποθνήσκουν εν ανάγκη - διότι έτσι ενεργεί το άτομο ως ένας, και κατ' αυτόν τον τρόπο ευρίσκεται σε συμφωνία με τον εαυτό του - όλα βεβαίως αυτά τα αισθήματα υπάρχουν εις τον αγαθόν έναντι του εαυτού του*» (Αριστοτέλης 384-322 π.Χ./2006/1976, σ. 245). Στο παραπάνω απόσπασμα η συνθήκη διαμόρφωσης της φιλικής σχέσης εκκινά από τον πόθο για το πρόσωπο φορέα της αρετής για το οποίο νιώθει κάποιος φιλία και όχι γενικά για όλα τα πρόσωπα που είναι ενάρετα. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη *της διαπροσωπικής έλξης* στη δημιουργία φιλίας, σύμφωνα με τον Konstan (1999, 1976), είναι ξεκάθαρη και υπονοείται παντού στα κείμενα του, αλλά δεν αποτελεί από μόνη της ικανό και αναγκαίο παράγοντα για τη δημιουργία και συντήρηση της φιλίας, όταν απουσιάζει η αρετή.

Έχει ασκηθεί κριτική στην αντίληψη του Αριστοτέλη περί μη ύπαρξης αληθινής φιλίας στις φιλίες από χρησιμότητα και ευχαρίστηση, με το επιχείρημα πως τόσο στις φιλίες από ευχαρίστηση, όσο και στις φιλίες από χρησιμότητα, τα μέρη της σχέσης απολαμβάνουν, όσο αυτές διαρκούν, την ίδια αίσθηση της τέλειας φιλίας (Gurtler, 2014). Επίσης, ο Bryan (2009) υποστηρίζει πως αν αποδεχτούμε την

αριστοτελική θέση για ένα τέλειο είδος φιλίας, αυτό δηλαδή που ονομάζει *δια αγαθόν φιλία*, τότε θα οδηγηθούμε στη διαπίστωση πως «*οτιδήποτε άλλο πέρα από την τέλεια φιλία δεν αποτελεί κατάλληλο δεσμό που θα μπορούσε να μας ενώνει*» (σ. 756).

Ο Νεχαμάς (2016/2019), σχολιάζοντας την Αριστοτέλεια αντίληψη για τη φιλία, οδηγείται στο συμπέρασμα πως ο Αριστοτέλης μας έχει δημιουργήσει σύγχυση γύρω από τη φιλία. Η φιλία μπορεί να υπάρχει, ισχυρίζεται ο Nehamas, ακόμα και σε καθημερινούς ανθρώπους ή και σε πολύ καλλιεργημένους, και όταν υπάρχει να μην είναι ιδανική. Επίσης επισημαίνει, αναλύοντας την ταινία «Thelma and Louise»[1], πως ακόμα και υπέροχοι χαρακτήρες μπορεί να εμπλακούν σε κλοπές, βία, φόνο (από άμυνα για τη ζωή) έως αυτοκτονία. Για τον λόγο αυτό ο Νεχαμάς υποστηρίζει πως ο Αριστοτέλης δεν κατανόησε τη μεικτή φύση της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως στόχευση του Αριστοτέλη ήταν να διεισδύσει στους παράγοντες που δημιουργούν τη φιλία, να διερευνήσει τη φύση αυτής της ιδιωτικής σχέσης και να την αναδείξει ως προσωπικό αγαθό που θα οδηγήσει στην ευτυχία. Ο Αριστοτέλης, όπως αναφέρει ο Θεοδωρίδης (1966), «*χώρισε αποφασιστικά τη φιλία από τον έρωτα ... την ξεγύμνωσε από κάθε απόχρωση πολιτική και την περιόρισε στις απλές σχέσεις ανάμεσα σε ιδιώτες*» (σ. 269), ενώ ο Πλάτωνας αντιμετώπιζε συγκεχυμένα τον έρωτα και τη φιλία που ως σκοπό είχε τον επηρεασμό των πολιτικών αρχόντων για τη δημιουργία της τέλειας πολιτείας. Τέλος, ο Αριστοτέλης, ενώ δεν το απέκλειε, θεωρούσε δύσκολη υπόθεση τη δημιουργία φιλίας μεταξύ ανθρώπων με διαφορετική κοινωνική θέση, κλίσεις, ενδιαφέροντα και ιδέες.

1.6. Η φιλία κατά τον Επίκουρο

Η περίπτωση του Επίκουρου (341-270 π.Χ.) βρίσκεται στον αντίποδα του Αριστοτελικού ιδεώδους της φιλίας. Ο ίδιος δεν έγραψε κείμενα για τη φιλία αλλά την έκανε σκοπό ζωής και την ανύψωσε ως σχέση και κοινωνικό αγαθό, τόσο που μόνο με τις πυθαγόρειες φιλίες μπορούσε να συγκριθεί (Θεοδωρίδης, 1966· Konstan, 1999).

Όπως υποστηρίζει ο Maisonneuve (2004/2007), σε αντίθεση με τους προκατόχους του φιλοσόφους, ο Επίκουρος αντιλήφθηκε τη φιλία όχι ως προνόμιο εκλεκτών και αριστοκρατικών κύκλων, αλλά ότι «*αφορά περισσότερους ανθρώπους*

[1] Σπουδαία ταινία, πολιτισμικής και αισθητικής σημασίας, σε σκηνοθεσία του Ridley Scott (1991), πάνω σε μια ιστορία της Carolyn Ann Khouri με τις Geena Davis ως Thelma και τη Susan Sarandon ως Louise, η οποία αποτέλεσε σημείο αναφοράς της φεμινιστικής φιλμογραφίας.

και προϋπέθετε λιγότερες απαιτήσεις για τη δημιουργία και ύπαρξή της» (σ. 27). Όμως, το ρηξικέλευθο στοιχείο τόσο για τη φιλοσοφία όσο και την κοινωνία του αρχαίου κόσμου είναι το γεγονός πως ο Επίκουρος δεν αναγνώριζε κοινωνικά στεγανά, φυλετικούς, ταξικούς, κοινωνικούς προσδιορισμούς και διακρίσεις φύλου για να απολαύσει κανείς το αγαθό της φιλίας (Θεοδωρίδης 1966· Konstan, 2005· Κυρτάτας & Ράγκος, 2010· · Lesser, 2014· Τσέλλερ – Νέστλε, 1984).

Σύμφωνα με τον Θεοδωρίδη (1966), η επικούρεια φιλία καθορίζεται από τις αλλαγμένες συνθήκες στην αρχαία Ελλάδα. Βρισκόμαστε στους αλεξανδρινούς χρόνους και η πόλη - κράτος, ως αυτοθεσμισμένη δημοκρατική ένωση έρχεται αντιμέτωπη με την μονοκρατορία ως σχήμα διακυβέρνησης. Ο «Κήπος» των επικούρειων, πέρα από φιλοσοφική σχολή, ήταν ένας συνασπισμός από συγγενείς και ομοϊδεάτες που τους ένωνε η ανάγκη να ανταπεξέλθουν στις πιέσεις της εποχής, μέσω της ένωσης και τη γαλήνης, και το καλύτερο μέσο για να διασφαλιστεί η γαλήνη ήταν η φιλία. Ο Επίκουρος ισχυριζόταν, πως τελικά τη φιλία θα πρέπει να την θέλουμε για την ίδια, και για το ζήτημα αυτό έλεγε: «*Από την ίδια γνώση αντλούμε την πεποίθηση πως τα δεινά ούτε αιώνια είναι ούτε κρατάνε πολύ, και την κατανόηση, πως και μέσα στα χρονικά περιορισμένα αυτά δεινά η ασφάλειά μας ολοκληρώνεται με τη φιλία κυρίως*» (1988, σ. 69).

Από την άλλη, σύμφωνα με τον Lesser (2014), ο Επίκουρος αρνείται τη σχέση της φιλίας με την πολιτική, κάτι που ήταν δεδομένο για τον Πλάτωνα. Θεωρούσε πως στην πολιτική και στον έρωτα αναζητούμε την ικανοποίηση μέσα από τη δύναμη και το ερωτικό πάθος αντίστοιχα, με ανταμοιβή μια πρόσκαιρη ανακούφιση, έως ότου επιστρέψουν ο φόβος ή η επιθυμία και πάλι με περισσότερη ένταση. Ο Επίκουρος πίστευε πως μόνο η δέσμευση σε άλλους ανθρώπους, που βασίζεται στα οφέλη της ίδιας αυτής της σχέσης και όχι στα ευεργετήματα για τα οποία η φιλική σχέση είναι μέσο, μπορεί να μας προσφέρει τη μακροχρόνια αταραξία

Να σημειωθεί, επίσης, πως ο Επίκουρος διαφοροποιείται από την ιδέα του Πλάτωνα, όπως με παρρησία δηλώνεται στο *Συμπόσιο*, πως η φιλία μπορεί να εμπεριέχει ερωτικό πάθος, το οποίο είναι θεϊκό, και θα οδηγήσει τους εραστές σε ανώτερες μορφές πιο ευγενικής επαφής. Όπως και ο Αριστοτέλης, ο Επίκουρος διαφοροποίησε πλήρως τη φιλία από τον έρωτα (Θεοδωρίδης 1966· Konstan 2005· Lesser, 2014).

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τον Θεοδωρίδη (1966), μπορούμε να αναφερθούμε στον υλικό χρόνο του κόσμου των ανθρώπων και της ψυχής στην

φιλοσοφία του Επίκουρου. Ο Επίκουρος απέδωσε το φόβο για τον Άδη σε πολιτικές σκοπιμότητες των κυρίαρχων ομάδων. Η Επικούρεια φιλία είναι σκοπός και όχι μέσον, ενώ σχετίζεται με την πολιτική, αφού ο Κήπος είναι συνασπισμός για να προστατευθούν οι άνθρωποι την περίοδο της ανασφάλειας που ακλούθησε την πτώση της δημοκρατίας. Η ψυχική γαλήνη, η χαρά της ζωής, η απόλαυση του παρόντος χρόνου των σωμάτων και της ψυχικής και σωματικής ηδονής μαζί με το ελληνικό ήθος είναι το ζητούμενο της επικούρειας φιλίας. Επίσης, ο Επίκουρος, εξύψωσε τη γυναίκα και τους δούλους, ως προς τα δικαιώματα, εξισώνοντάς τους με τους άνδρες/πολίτες. Η αγάπη, η καθολική συμπάθεια και η φιλανθρωπία απλώνονταν σε όλους τους ψυχικά συγγενικούς ανθρώπους του δημοκρατικού κόσμου.

1.7. Η φιλία στα ελληνιστικά χρόνια και κατά την περίοδο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας

Οι Στωικοί φιλόσοφοι κυριάρχησαν ιδεολογικά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο (323 π.Χ. - 476 μ.Χ.) ενώ συνέβαλλαν στη διαμόρφωση του χριστιανισμού (Ζωγραφίδης, 2013· Θεοδωρίδης, 1966· Τσέλλερ - Νέστλε, 1984). Δεν αναγνώριζαν την προσωπική αθανασία της ψυχής, αλλά έδωσαν μια απόλυτη, σχεδόν μονιστική, πρωτοκαθεδρία στον Θεό – Λόγο, προετοιμάζοντας την έλευση του χριστιανισμού που θα ανέτρεπε πλήρως την αρχαία αντίληψη για το χαρακτήρα των διαπροσωπικών σχέσεων και βέβαια την έννοια της φιλίας.

Για τον Επίκτητο (50 - 130 μ.Χ.), η φιλία είναι μια σχέση που μπορεί να καλλιεργηθεί μόνο μεταξύ σοφών, δεδομένου πως μόνο σε πλαίσια σοφίας και ηθικής μπορεί να ευδοκιμήσει η εμπιστοσύνη. Συγκεκριμένα αναφέρει: «*Γιατί πού αλλού μπορεί να βρεθεί η φιλία, αν όχι εκεί που υπάρχει η εμπιστοσύνη, εκεί που υπάρχει ο σεβασμός, η εκτίμηση του ωραίου και τίποτε άλλο*» (Επίκτητος, 50-120 μ.Χ./2002, σ. 227).

Από την άλλη μεριά, στον Επίκτητο, συναντάμε μια τομή σε σχέση με την αντίληψη του ανθρώπου ως πολίτη της κλασικής εποχής, που ενδιαφέρεται για τα δημόσια πράγματα. Η νέα κατάσταση, στην ασταθή περίοδο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας με τα αχανή σύνορα, συρρίκνωσε το ρόλο του πολίτη, που πλέον δεν αισθάνεται ασφαλής και υπολογίσιμος, όπως στις μικρού μεγέθους πόλεις - κράτη. Ήταν επόμενο η αίσθηση ασφάλειας να αναζητηθεί στην ιδιωτικότητα και στην καλλιέργεια του εαυτού, ως μέσου για την ευδαιμονία, κάτι που στα κλασικά χρόνια επιτυγχάνονταν μέσω της συμμετοχής στα κοινά ζητήματα της πόλης - κράτους. Η

ηθική και η σοφία παραμένουν ως προϋποθέσεις, αλλά τώρα η φιλία είναι μια σχέση που αφορά και τους άλλοτε κοινωνικά αποκλεισμένους, δηλαδή τις γυναίκες, τους δούλους, τους αλλοεθνείς και τα μέλη των κατωτέρων τάξεων (Konstan 2005· Ζωγραφίδης 2013· Τσιβάκου 2017).

Ο Κικέρωνας, στο έργο του «Περί φιλίας» (44 π.Χ./1996), θεωρεί τη φιλία ως ανώτερο δεσμό από αυτόν της οικογένειας, διότι στην οικογένεια μπορεί να λείπει η αγάπη, όχι όμως και στη φιλία. Την αναβιβάζει σε υπέρτατο επίπεδο ως αξία, όπως ο Αριστοτέλης, αφού «*απ' όλα τα είδη των ανθρώπινων σχέσεων μόνο μια αναπτύχθηκε τόσο ισχυρή, η φιλία*» (σ. 14). Η αρχή της ανταποδοτικότητας και της ισοτιμίας απασχόλησαν τον Κικέρωνα, αλλά δεν υιοθέτησε μια αυστηρή ποσοστιαία κατανομή μεταξύ του τι πρέπει να ανταλλάσσεται μεταξύ των μερών της σχέσης. Αν και τονίζει πως η αυστηρή και συμμετρική αμοιβαιότητα - ιδιαίτερα όσον αφορά την αγάπη - είναι αναγκαία για την επιβίωση της φιλίας, ωστόσο συμπληρώνει πως δεν «*μπορούμε να κρατάμε μια φιλική σχέση με μια ζυγαριά στο χέρι*» (σ. 43).

Η συμπάθεια, η εμπιστοσύνη, η ειλικρίνεια, η λησμονιά των ευεργεσιών προς τους φίλους μας, η αξιοποίηση και ενδυνάμωση των ταλέντων μας, η αποφυγή των διαπληκτισμών και το μίσος μεταξύ πρώην φίλων, η ανιδιοτέλεια - μιας και δεν θα πρέπει να σκεφτόμαστε τις φιλίες ως αφορμή για να καλύψουμε τις ανάγκες μας, εφόσον εκπληρώνονται από μόνες τους μέσα στο κλίμα της ίδια της φιλίας, ακόμη και αν δε το επιζητούμε καθόλου - όλα αυτά είναι τα δώρα της φιλίας, έτσι που «*χωρίς φιλία, παραδέχονται όλοι, η ζωή είναι ένα τίποτα, ιδίως δε για τους ανθρώπους που έχουν βάλει στόχο να ζήσουν τη ζωή τους ως άνθρωποι*» (Κικέρωνας, 44 π.Χ./1996, σ. 63).

Ωστόσο, σύμφωνα με το Θεοδωρίδη, 1966), αν και στα γραπτά του Κικέρωνα συναντάμε την προσγειωμένη αντίληψη περί φιλίας του Επίκουρου, ο ίδιος παρασύρεται από το αριστοκρατικό ιδεώδες της αριστοτέλειας φιλίας. Στο απόσπασμα του Κικέρωνα που παραθέτει Θεοδωρίδης: «*...τις πιο καλές φιλίες συνάπτουν γενναιόδωροι και γεμάτοι άνθρωποι που είναι υλικώς αυτάρκεις, μπορεί και πλούσιοι, κυρίως όμως ενάρετοι, που είναι το καλύτερο εφόδιο του ανθρώπου. Και όχι εκείνοι που στηρίζονται στη βοήθεια των άλλων*», φαίνεται η αντίληψή του για τη φιλία την οποία θεωρεί προνόμιο μιας ορισμένης τάξης, αυτήν των αριστοκρατών, παραγνωρίζοντας την κοινωνιολογία στα γραπτά του Επίκουρου που μεν είχε διαβάσει, αλλά δεν κατανόησε.

Συνοψίζοντας, στην ελληνορωμαϊκή περίοδο η απόσταση μεταξύ της εσωτερικής αξίας των ανθρώπων, που αρχίζει να αναγνωρίζεται έναντι της κατώτερης εξωτερικής, δηλαδή της κοινωνικής τους θέσης, έφερε αντιμέτωπους τους φίλους με τη διάσταση της ευθύτητας στην επικοινωνία, που εμπλούτισε την έννοια της ειλικρίνειας στη φιλία, η οποία στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια ταλαντεύονταν μεταξύ ευθύτητας και κολακείας (Konstan, 2005). Η ανάγκη για αναζήτηση της ευθύτητας έναντι της κολακείας ήταν πολιτικά κομβικής σημασίας ενέργεια, η οποία προστάτευε τους ηγέτες των επαρχιών, αλλά και του ρωμαϊκού κέντρου των αποφάσεων ως ανάχωμα στις ηγετικές επιδιώξεις όσων επιβουλεύονταν τους προϊσταμένους τους. «*Δεν υπήρχε άλλη επιλογή από το να αναζητηθεί αυτή η ευθύτητα και σε όσους δεν ανήκαν στους ελευθέρους πολίτες*» (Konstan, 2005, σ. 147 - 148)

Τέλος, η ασάφεια ή καλύτερα η δυσδιάκριτη οριοθέτηση μεταξύ έρωτα και φιλίας εξακολούθησε να απασχολεί τη Στωική φιλοσοφία. Ωστόσο, αναγνωρίστηκε από τον Ζήνωνα πως η φιλία είναι μια συμμετρική σχέση που δεν περιλαμβάνει σεξουαλική ηδονή, ενώ ο έρωτας του εραστή/σοφού προς τον ερωμένο μη σοφό αλλά εκπαιδευόμενο είναι σχέση ασύμμετρη και παιδαγωγικά αναγκαία (Collette-Dučić, 2014, σ. 94).

1.8. Η «αλλοκοσμική» αντίληψη του χριστιανισμού για τη φιλία.

Ο χριστιανισμός προκάλεσε ανατροπή στις αντιλήψεις των ανθρώπων του αρχαίου κόσμου, αλλά και γενικότερα στη δυτική σκέψη για την κοινωνική ζωή και τις διαπροσωπικές σχέσεις (Κυρτάτας & Ράγκος, 2013) .

Καταρχάς, στα ρωμαϊκά χρόνια, δεν εξελληνίστηκε μόνο η ανατολή αλλά και η Ελλάδα εξανατολίστηκε με την διείσδυση των ιουδαϊκών εσχατολογικών κειμένων της βίβλου και των εκστατικών αποκαλύψεων των ανατολικών θρησκειών, που οδήγησαν στον «*αυτοευνουχισμό*» της ελληνικής φιλοσοφίας. Αυτό το μυστικιστικό κύμα διαπότισε τις διαπροσωπικές σχέσεις (Τσέλλερ - Νέστε, 1984, σ. 402).

Σύμφωνα με τους Κυρτάτα και Ράγκο (2013), και τον Maisonneuve (2004/2007), η εσχατολογική προοπτική του χριστιανισμού θριαμβεύει έναντι της κλασικής ελληνικής φυσικής αρετής. Έφτασε δε η λέξη « Έλλην » να είναι υποτιμητική και να σημαίνει τον ειδωλολάτρη που αγνοεί το ευαγγέλιο. Οι χριστιανοί εμφορούνταν από μια *αλλοκοσμικότητα* ως προς την θεϊκή παρέμβαση, μέσω της εκστατικής αποκάλυψης στον κόσμο, κάτι που ήταν εντελώς αντίθετο στην *ενδοκοσμικότητα* των μορφών λατρείας, που είχε γνωρίσει ο αρχαίος κόσμος. Η

φυσική αρετή ως έρωτας και φιλότητα στον αρχαίο κόσμο μετατρέπεται τώρα σε έλεος, ευσπλαχνία και αγάπη. Έτσι πλέον, η φιλία από σχέση προσωπικής δέσμευσης μετατρέπεται σε προσήλωση στην πνευματικότητα των κατά Χριστόν αδελφών (Κάλφας & Ζωγραφίδης, 2013· Konstan, 2005· 2007· Spadavecchia, 1982).

Όπως σημειώνει ο Konstan (2005), μια κομβική διαφοροποίηση του πυρήνα της αναπαράστασης της φιλίας ως διαπροσωπικής σχέσης ήταν το γεγονός πως «*μεταλλάχτηκε η έννοια της αυτοαποκάλυψης και της ειλικρίνειας*» (σ. 152). Πλέον η αυτοαποκάλυψη και η ειλικρίνεια, από στοιχεία συνδετικά και δημιουργικά των στενών διαπροσωπικών σχέσεων στην κλασική αρχαιότητα, μετατρέπονται σε ενδοομαδικές αποκαλύψεις υπό την εποπτεία του γέροντα ή επίσκοπου, που επιβλέπει και καθοδηγεί τους εν Χριστώ αδελφούς, και οι *φίλοι* της αρχαιότητας μετατρέπονται σε *πιστούς αδελφούς*. Η επικράτηση της χριστιανικής ηθικής έχει ως συνέπεια την μετουσίωση της λειτουργίας της *οικειότητας* στις διαπροσωπικές σχέσεις. Οι στενές πρόσωπο με πρόσωπο διαπροσωπικές σχέσεις και η συνακόλουθη οικειότητα που τις συνοδεύει, «*αντιβαίνουν τη χριστιανική κοσμοθεωρία που προτείνει την εγκατάλειψη του εγώ στο άπειρο της θεότητας*» (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010, σ. 21).

Ένα άλλο στοιχείο που έπρεπε να αντιμετωπίσει ο χριστιανισμός ήταν ο φόβος για την ανάδυση ερωτικών συναισθημάτων μεταξύ των φίλων. Η εμπλοκή του ερωτικού συναισθήματος στη φιλική σχέση θεωρήθηκε στοιχείο τοξικότητας που θα απομάκρυνε τους εμπλεκόμενους ερωτικά φίλους από την χριστιανική κοινότητα σε ένα κλειστό σχήμα σχέσης (Lippitt, 2007, σ. 137). Για το λόγο αυτό, ο χριστιανισμός μετέτρεψε τη φιλία από διαπροσωπική σε «*κοινωνιακή σχέση*» ομονοούντων και ομόψυχων αδελφών που μέσω του ασκητισμού, επιτυγχάνουν την ένωση με το Θεό (ό.π., σ. 153).

Η απόρριψη της δυαδικότητας της φιλικής σχέσης και η υποκατάσταση της από την εκκλησία φαίνεται στο ακόλουθο απόσπασμα του Ιωάννη του Χρυσόστομου: «*Εγώ για σένα πατέρας, εγώ αδελφός, εγώ σύζυγος, εγώ σπίτι, εγώ τροφή, εγώ ρούχο, εγώ ρίζα, εγώ θεμέλιο, ό,τι θέλεις εγώ. Να μη σου λείψει τίποτα. Θα δουλέψω εγώ. Ήρθα να σε υπηρετήσω, όχι να με υπηρετήσεις. Εγώ και φίλος, και μέλος του σώματός σου και κεφάλι, και αδελφός και αδελφή και μητέρα, όλα εγώ. Μόνο να είσαι κοντά μου. Εγώ φτωχός για σένα και αλήτης για σένα. Στο σταυρό για σένα, στον τάφο για σένα. Στον ουρανό παρακαλώ για σένα τον Πατέρα μου, στη γη έρχομαι πρεσβευτής του Πατέρα μου για σένα. Εσύ είσαι τα πάντα για μένα, και αδελφός και συγκληρονόμος και φίλος μου και μέλος του σώματός μου. Τι άλλο θέλεις;*» (Ιωάννης Χρυσόστομος, 347 –

407/1987, P.G. 58, 700). Στο ίδιο μήκος κύματος ο Ιερός Αυγουστίνος (354 - 430), όπως αναφέρεται από τον Lippitt (2007, σ. 148) σημειώνει: *«κανένας φίλος δεν είναι αληθινός φίλος, εκτός από εσένα Θεέ μου, ένωσε τον έναν με τον άλλον με εκείνη την αγάπη που μας δείχνει στην καρδιά το Άγιο Πνεύμα »*

Το παράδοξο της χριστιανικής φιλίας, κατά τον Manoussakis (2014), αφορά αφενός τη μείωση της σπουδαιότητάς της σε σχέση με τον αρχαίο κόσμο, αφετέρου δε την άρση της δυαδικότητας της σχέσης και την συνακόλουθη διάχυσή της στο *εμείς* της εκκλησίας. Σύμφωνα με την Τσιβάκου (2017), η αντικατάσταση της λέξεως *φιλότητα* από την λέξη *αγάπη* λαμβάνει βάθος ιερό, που δύσκολα μπορεί να το αποδεχτεί ο συνήθης άνθρωπος.

Όπως επισημαίνει ο Lippitt (2007), ο Αριστοτέλης αντιλαμβάνεται το φίλο ως άλλο εαυτό που οδηγεί στην αυτογνωσία, όπως φαίνεται στο απόσπασμα του Αριστοτέλη που παραθέτει: *«Διότι ο φίλος είναι ένα δεύτερο εγώ. Και αν είναι ευχάριστο να γνωρίζει κανείς τον εαυτό του, και αυτό δεν γίνεται χωρίς να έχει έναν φίλο, ο αυτάρκης άνθρωπος θα αναζητήσει τη φιλία ώστε να γνωρίσει τον εαυτό του»* (σ. 139). Αυτήν την ολοκλήρωση της θέασης του εαυτού μέσα από τον άλλον, την αντιμετώπισε ως απειλή ο χριστιανισμός, δεδομένου πως το «εμείς» της φιλίας ορίζεται ως αντίθεση στο «εμείς» της χριστιανικής κοινότητας. Σύμφωνα με τον Τσίγκο (2015), στο χριστιανισμό και την πατερική ορθόδοξη θεολογία σημαντική θέση κατέχει η έννοια της περιχώρησης. Η περιχώρηση έχει Τριαδολογική, Χριστολογική και ανθρωπολογική σημασία. Η περιχώρηση σημαίνει συνύπαρξη ομοουσίων υποστάσεων χωρίς απώλεια των χαρακτηριστικών της κάθε μίας. Ανθρωπολογικά η περιχώρηση αναφέρεται στην ένωση του ανθρώπου με τον Θεό με όρους ανιδιοτελούς αγάπης προς όλους, ενώ οι άγιοι είναι φίλοι του θεού.

Επίσης, έχει ασκηθεί κριτική στην χριστιανική αντίληψη για τη φιλία που αφορά στην πρόσδεση των διαπροσωπικών σχέσεων στη χριστιανικά εννοούμενη αγάπη, η οποία παρουσιάζει αντιφάσεις (Lippitt, 2007· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Ο Καστοριάδης (2008) επισημαίνει το γεγονός της υποκρισίας και του ανέφικτου της εντολής της αγάπης προς όλους. Η ηθική προτροπή της αγάπης προς όλους ανεξαιρέτως είτε είναι άξιοι είτε όχι, αντί της λύπης ή της ανοχής είναι μια υπόθεση διπλοπροσωπίας και θεμελιώδους υποκρισίας. Η κατάσταση αυτή οδηγεί τους ανθρώπους σε μια σχάση και διάσπαση, αφού θα αδυνατούν να αγαπούν όποιον μισούν, ενώ τους καθιστά αιωνίως ένοχους για όσα τελικά μόνο άγιοι και ερημίτες επιτυγχάνουν. Η πρωτοκαθεδρία της χριστιανικής έννοιας της αγάπης προς το Θεό,

έναντι της εγκόσμιας αντίληψης για τις ανθρώπινες σχέσεις, όπως στην περίπτωση της φιλίας φαίνεται και στο ακόλουθο απόσπασμα του Ωριγένη (6ος αιώνας, π.Χ.), που παραθέτει ο Λέκκος, (2004, σ. 53): *«Νομίζουμε ότι το να αγαπάς είναι πιο θείο και για να το πω έτσι, πιο πνευματικό· το δε να φιλάς είναι σωματικό και πιο ανθρώπινο»*

Η μείωση της αξίας της φιλίας ως διαπροσωπικής σχέσης δεν είχε εμφανιστεί έως τον 4° αιώνα μ.Χ, δηλαδή στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Αξιοσημείωτη άλλωστε είναι η φιλία του αγίου Γρηγορίου του Ναζιανζηνού με τον άγιο Βασίλειο το Μέγα, οι οποίοι είχαν διδαχτεί την αρχαία ελληνική φιλοσοφία στην Αθήνα και εκτιμούσαν ιδιαίτερα τη φιλία (Manoussakis, 2014· Spadavecchia, 1982).

Σύμφωνα με τη Smith-Pangle (2003), η έκκληση της χριστιανοσύνης για πλήρη αφοσίωση προς την αγάπη του Θεού και σε σχέση με την αγάπη προς όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους λειτούργησε με τέτοιο τρόπο, ώστε η ύπαρξη της αποκλειστικότητας, της ιδιωτικότητας και του πάθους στις ανθρώπινες σχέσεις να είναι συμφυώς προβληματικές καταστάσεις. Επίσης, η χριστιανική έμφαση στην αγνότητα, την αγαθοεργία και την παιδιάστικη εμπιστοσύνη στο Θεό, προκάλεσε μια μανιώδη καχυποψία για τις δημόσιες, φημισμένες, λαμπερές και υμνούμενες φιλίες της αρχαιότητας.

Συνοψίζοντας, με την έλευση του χριστιανισμού, η φιλία υποβαθμίστηκε ως διαπροσωπικός δεσμός. Αν και ο Ιερός Αυγουστίνος και ο Θωμάς ο Ακινάτης, από την καθολική εκκλησία και οι Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ο θεολόγος και Ιωάννης ο Χρυσόστομος από την πλευρά της ορθόδοξης εκκλησίας ύμνησαν τη φιλία, με πολλά δάνεια από την κλασική αρχαιότητα και τα ελληνιστικά χρόνια, εντούτοις δεν αναγνώρισαν τη φιλία ως σκοπό, αλλά ως μέσο για να προσεγγιστεί μέσω της αγάπης ο Θεός.

1.9. Η φιλία από την αναγέννηση έως τον 20° αιώνα

Κατά τον 12° αιώνα, επανακάμπτει η αξία της φιλίας ως διαπροσωπική σχέση, εστιασμένη αυτή τη φορά στο δεσμό μεταξύ των ιπποτών που υμνούνται με άσματα για τα κατορθώματά τους. Οι φιλίες των ιπποτών αποτελούν μορφή κοινωνικού δεσμού που κινείται μεταξύ της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας (Maisonneuve, 2004/2007 · Smith-Pangle, 2003). Πάντως, σύμφωνα με τον Maisonneuve το θέμα της ενδεχόμενης ύπαρξης της ομοφυλοφιλίας μέσα στις ιπποτικές φιλίες των μεσαιωνικών και μετα-μεσαιωνικών χρόνων είναι ζήτημα που σε κάποιες έρευνες

απαντιέται θετικά (Maisonneuve, 2004/2007, σ. 33). Γενικότερα, η εκκλησία στη δύση εξακολουθούσε να βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα δίλημμα σχετικά με το αν θα έπρεπε να αναγνωρίσει την επιθυμία δύο ανθρώπων να είναι φίλοι, διατηρώντας ιδιαίτερη οικειότητα εις βάρος της συλλογικότητας της χριστιανικής κοινότητας και της αντίληψης της χριστιανικής ηθικής επιταγής της αγάπης προς όλους (Österberg, 2010, σ. 37).

Όπως αναφέρει ο Vernon (2010), ο Bacon στο έργο του (1908) επαναφέρει τη φιλία στην κατάσταση της δυαδικότητας ως προσωπικής σχέσης, με αναφορές στην αρχαιοελληνική και ρωμαϊκή εποχή και αδιαμεσολάβητη από τη χριστιανική ηθική της προηγούμενης χιλιετίας, θέτει δε τη φιλία εκτός της δημόσιας σφαίρας. Από την άλλη μεριά, ο Kierkegaard (1843/1980) αντιστέκεται στην αναγέννηση της δυαδικότητας στη φιλία ως διαπροσωπικής σχέσης, διαποτισμένος από την χριστιανική εντολή της αγάπης προς όλους και αναρωτιέται: «*πώς λοιπόν μπορεί κανείς να μισήσει τον πλησίον του;*» (σ. 105), εννοώντας πως η αγάπη προς όλους είναι εύκολα πραγματοποιήσιμη χριστιανική επιταγή αρετής. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Lippitt (2007), η εμμονή του Kierkegaard να θέλει τη μεσολάβηση της υπερβατικής ιδέας του Θεού, ως παράγοντα εξισορρόπησης στο κλειστό σχήμα των διαπροσωπικών σχέσεων του έρωτα και της φιλίας, στόχο έχει να προφυλάξει τόσο την ελεύθερη βούληση, όσο και την επαφή των μελών του δεσμού με την κοινότητα, ως ανάχωμα στην κτητικότητα και την αποκλειστικότητα, που πολλές φορές συνοδεύει τις δυαδικές σχέσεις του έρωτα και της στενής φιλίας.

Η αναγεννησιακή Ευρώπη, έχοντας ανακαλύψει το πνεύμα της κλασικής Αθήνας στρέφεται στη φιλοσοφία αφήνοντας τη χριστιανική ηθική στην εκκλησία και στους πιστούς της (Lippitt, 2007). Είναι αξιοσημείωτη, επίσης, η αντίδραση στην υποτίμηση της φιλίας από τον χριστιανισμό. Επανέρχεται έτσι, όπως επισημαίνει η Österberg (2010), η Αριστοτέλεια αντίληψη για τη φιλία μεταξύ σοφών στη δημόσια σφαίρα, αλλά με «*αναφορές στη σημερινή αντίληψη για τη φιλία ως ιδιωτική, προσωπική και συναισθηματική σχέση*» (σ. 118).

Όπως επισημαίνουν οι Silver, 1989, 1990· Τσιβάκου 2017· Maisonneuve, 2004/2007, ο Adam Smith (1759/1975), που υπήρξε θεωρητικός των αρχών της φιλελεύθερης, ανταγωνιστικής και ατομικιστικής κοινωνίας, έδωσε μεγάλη σημασία σε σχέσεις και συναισθήματα.. Είναι αξιοσημείωτο δε πως, ο Smith (1759/1975) αναφέρει πως η φιλία δεν ακολουθεί θρησκευτικούς ή άλλους κώδικες τιμής, όπως αυτοί ορίζονται από την εμπορική κοινωνία (έτσι ονόμαζε την καπιταλιστική

κοινωνία), αλλά όπως η *«ανθρωπιά, η φιλοξενία και η γενναιοδωρία είναι ασαφής και απροσδιόριστη»* (σ. 120). Επίσης, αναλύοντας τη λειτουργία της βοήθειας στη φιλία και με παράδειγμα το δανεισμό χρημάτων σε φίλους, τονίζει πως δεν υπάρχει γενικός κανόνας για υποχρέωση συγκεκριμένου χρόνου επιστροφής των χρημάτων, αφού η ευγνωμοσύνη για τη φιλία, αλλά και οι περιστάσεις για να επιστραφούν ή να δανειστούν χρήματα προς φίλους δεν υπόκεινται σε κανόνες της οικονομίας της αγοράς, αλλά σε άλλους κανόνες από αυτήν την ίδια τη φιλία. Ο Silver (1989), συγκρίνοντας αυτή τη θέση του Smith με τις θεωρίες της κοινωνικής συναλλαγής στις διαπροσωπικές σχέσεις (βλ. Κεφάλαιο 3, Θεωρίες Φιλίας), αναφέρει ότι *«Ο πατέρας της θεωρίας της ελεύθερης αγοράς καθόλου δεν ήταν οπαδός της θεωρίας της συναλλαγής στον τομέα των προσωπικών σχέσεων»* (σ. 290).

Όπως αναφέρεται από τον Κόντο (2005), ο Καντ (1724-1804), αντιλαμβάνεται την φιλία ως ελευθερία της βούλησης και εσωτερική διάσταση καθήκοντος. Αναφερόμενος στη λειτουργία της βοήθειας στη φιλία θεωρεί πως η ευεργεσία προς τον φίλο δημιουργεί υποχρέωση ανταπόδοσης, που όταν ο δεύτερος αδυνατεί να εκπληρώσει, τότε η φιλία λήγει και παραμένει ο σεβασμός. Η Αριστοτέλεια αντίληψη της ισότητας είναι παρούσα στη σκέψη του Καντ. Ο Νίτσε (1883/1998) αναφερόμενος στη διαφορά της κοινωνικής θέσης ως αποτρεπτικού παράγοντα για τη δημιουργία φιλίας θα πει: *«Είσαι σκλάβος; Τότε δεν μπορείς να είσαι φίλος. Είσαι τύραννος; Έτσι δεν μπορείς να έχεις φίλους»* (σ. 57). Σύμφωνα με τον Κόντο (2005), στον Καντ, η ανθρώπινη βούληση έχοντας την ανάγκη να αποκαλύπτεται στους άλλους δημιουργεί υποχρέωση για *αυτοαποκάλυψη* η οποία τίθεται ως προϋπόθεση για τη δημιουργία φιλίας, αν και τονίζει πως υπάρχουν ορισμένες πτυχές της προσωπικότητας που δεν θα έπρεπε να αποκαλύπτονται. Συνακόλουθα η εμπιστοσύνη, η ηθική και η αξιοπρέπεια σφραγίζουν την αποκλειστικότητα και τη μοναδικότητα της διαπροσωπικής επαφής στη φιλία, ως άκρως ιδιωτική σχέση. Όταν παύσει η εμπιστοσύνη ενός εκ των μερών της φιλίας είναι ηθική επιταγή να διαλυθεί η φιλία και αυτό δεν θέτει σε αμφισβήτηση τη φιλία ως κοινωνική πρακτική. Για τον Καντ η διαπροσωπική έλξη, δηλαδή η αρέσκεια προς τον φίλο, λειτουργεί ως απροσδιόριστος παράγοντας και είναι βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία φιλίας, όπως και η ομοιότητα των ιδεών. Ο Καντ με τις θέσεις του αυτές προετοιμάζει την αντίληψη που υπάρχει σήμερα για τη φιλία ως μη δημόσια κατάσταση και η παραβίαση αυτής της συνθήκης χωρίς την έγκριση του άλλου ισοδυναμεί με τη διάλυσή της. Τέλος, ταυτίζεται πλήρως με την θέση του Αριστοτέλη

πως η *πολλότητα* στη φιλία δεν είναι τίποτα άλλο παρά η απουσία φιλίας. Σύμφωνα με την Τσιβάκου (2017), στην Καντιανή φιλία δρουν μαζί δυο δυνάμεις. Η μια είναι η εύνοια προς τον άλλον και η άλλη είναι ο σεβασμός απέναντι στον άλλον που προφυλάσσει την αξιοπρέπεια του εαυτού. Από την άλλη μεριά, η τάση του ανθρώπου για αυτοαποκάλυψη δεσμεύεται από το φόβο πως οι άλλοι μπορεί να καταχραστούν την εμπιστοσύνη, οπότε είναι θεμιτό κανείς να κρατά προσωπικές πληροφορίες για τον εαυτό του. Ακόμη, ο αμοιβαίος σεβασμός οδηγεί στην πλήρη εμπιστοσύνη κατά την αμοιβαία αποκάλυψη προσωπικών πληροφοριών και μόνο τότε η φιλία είναι ηθική.

Στον εικοστό αιώνα, με την είσοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας, τους αγώνες των φεμινιστικών κινημάτων και την εδραίωση της αναζήτησης για ισότητα μεταξύ των φύλων αναδείχτηκαν και οι γυναικείες φιλίες· αν και ήδη από τον 19ο αιώνα - ειδικά στην Αμερική - έχουμε παραδείγματα γυναικών που, ενώ δεν έχουν εισέλθει στην αγορά εργασίας ακόμη, *«ανακαλύπτουν την οικειότητα»* (Oliker, 1998, σ. 21) και βιώνουν τη φιλία. Πάντως, είναι γεγονός πως παρά το ότι η ουσία της φιλίας ως ηθική ιδέα και πρακτική ποικίλει ιστορικά, η φιλία συνίσταται ως εθελούσια προσωπική σχέση στην ιστορική της διαδρομή (Maisonneuve, 2004/2007· Vernon 2010). Ο Silver (1989), αναφερόμενος στην ιστορική διαφοροποίηση της έννοιας της φιλίας, επισημαίνει ότι *«Η ουσία της φιλίας ως ηθικής ιδέας ιστορικά ποικίλλει, αλλά το θέμα πως η φιλία εκφράζει μια ιδεατή, εθελοντική προσωπική σχέση διατρέχει όλες τις κοινωνίες»* (σ. 279).

1.10. Σύνοψη κεφαλαίου

Συνοψίζοντας, την ανθρωπολογική και κοινωνιολογική γραμματεία σχετικά με τις φιλίες στις παραδοσιακές κοινωνίες, διαπιστώνουμε διακριτές διαφορές σε σχέση με την θεσμικά άτυπη μορφή που έχουν οι φιλίες στη σύγχρονή δυτική κοινωνία.

1. Η πιο σημαντική διαφορά εντοπίζεται στο γεγονός πως οι φιλίες στις παραδοσιακές κοινωνίες είναι θεσμοποιημένες με τελετουργίες που δεσμεύουν τα μέλη της φιλικής σχέσης, τόσο ως προς τους εαυτούς τους και την κοινότητα όσο και απέναντι στο θεϊκό στοιχείο που μεσολαβεί για την σύναψη και επικύρωση του φιλικού δεσμού.

2. Η δεύτερη διαφοροποίηση αφορά την οικονομική λειτουργία της φιλίας. Μεταξύ φίλων ανταλλάσσονται υλικοί πόροι και υπηρεσίες, όπως επίσης παρέχονται προστασίες σε πάσης μορφής ανάγκες και απειλές. Ο θεσμός των φιλικών σχέσεων

στις παραδοσιακές κοινωνίες ήταν πολυλειτουργικός, ενώ στις σημερινές κοινωνίες οι περισσότερες από τις παραπάνω λειτουργίες έχουν αναληφθεί από μονολειτουργικούς εξειδικευμένους θεσμούς πρόνοιας και ασφάλειας.

3. Η τρίτη διαφορά εντοπίζεται στον κατευθυντήριο ρόλο της κοινότητας στη δημιουργία των φιλικών σχέσεων των μελών της. Η σχέση με την ομάδα είναι αυτή που θα προσδώσει στα μέλη την ταυτότητά τους και άρα το πλέγμα των δυνητικών επιλογών των επαφών, όπως και των πλεονεκτημάτων και των υποχρεώσεών τους.

4. Η τέταρτη διαφορά εντοπίζεται στη μονιμότητα των μορφών των φιλικών σχέσεων στις παραδοσιακές κοινωνίες σε σχέση με την ευθραυστότητα των σημερινών φιλικών σχέσεων των σύγχρονων ατομοκεντρικών κοινωνιών. Οι μορφές φιλίας των παραδοσιακών κοινωνιών ήταν στερεοποιημένες και υπερβατικά επικυρωμένες, υποχρεώνοντας τα μέρη της σχέσης να τηρούν τη συναισθηματική και συνεργατική πτυχή αυτών των δεσμών.

5. Σε συναισθηματικό επίπεδο οι φιλικές σχέσεις στις παραδοσιακές κοινωνίες χρησίμευαν ώστε να μετριάζονται οι ισχυρές πιέσεις και ο έλεγχος της ζωής των ανθρώπων από τις ομάδες που ήταν σχεδόν απόλυτος, ενώ σήμερα η συναισθηματική κάλυψη στη φιλία λειτουργεί ανασχετικά προς την ανασφάλεια που χαρακτηρίζει τις σχέσεις των ανθρώπων. Όμως, και στις παραδοσιακές κοινωνίες της ισχυρής πίεσης και του κοινωνικού ελέγχου, η επιλογή του προσώπου με το οποίο κάποιος θα ενώνονταν με φιλία ήταν εν μέρει εθελούσια. Αυτό το στοιχείο διαφοροποιεί τη φιλία ως προσωπική σχέση από άλλες εγκαθιδρυμένες σχέσεις, όπως οι συγγενικές και οι σχέσεις με την ομάδα ή την φυλή.

6. Στη αρχαία Ελλάδα και ιδιαιτέρα στα δημοκρατικά πολιτεύματα γεννιέται η ιδέα του πολίτη φορέα κοινωνικής και πολίτικης εξουσίας. Η φιλία συνδέθηκε στον Πλάτωνα με την ερωτική και πολιτική σφαίρα στη δημόσια ζωή. Ο Αριστοτέλης την αναβίβασε σε αγαθό και αρετή, ενώ αναγνώρισε την δυαδικότητα και τον εθελούσιο χαρακτήρα της φύσης της. Ο Επίκουρος και οι Στωικοί φιλόσοφοι αποσύνδεσαν τη φιλία από την πολιτική αποστολή, που της επεφύλαξε η κλασική αρχαιότητα. Την τοποθέτησαν σε διαπροσωπικό επίπεδο και ως σχέση καθεαυτή, που εξυπηρετεί τις ψυχικές ανάγκες και την προσωπική ευχαρίστηση στο άξενο περιβάλλον των εποχών της κατάρρευσης των προστατευτικών δικτύων της πόλεως - κράτους, από το χάος της παντοδυναμίας των αυτοκρατορικών πολιτικών μορφωμάτων.

Ο χριστιανισμός, αν και ύμνησε τη φιλία, εντούτοις δεν της αναγνώρισε τη διαπροσωπική οικειότητα στο δυαδικό πλαίσιο της σχέσης, αλλά την πρόσδεσε στη

δογματική εξ αποκαλύψεως αλήθεια μιας αλλοκοσμικής και θεϊκής κατεύθυνσης, όπως αυτή ερμηνεύονταν από τις συνόδους και τους πατέρες της εκκλησίας. Το αγαθό της φιλίας μετετράπη σε εν Χριστώ αδελφική αγάπη, σχεδόν ακατανόητη για τον περισσότερο κόσμο. Με την ιπποτική της μορφή η φιλία παραμένει ως ανδρικό προνόμιο τον μεσαίωνα. Στη βιομηχανική εποχή, και μετά την είσοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας, αρχίζει να γίνεται λόγος και για τις γυναικείες φιλίες, τις οποίες, ο Επίκουρος είχε ήδη αναγνωρίσει από τον $4^{ο}$ - $3^{ο}$ αιώνα π.Χ.

Η φιλία υπήρξε ιστορικά ανδρικό προνόμιο έως την αναγέννηση και αργότερα ακόμα. Η εντιμότητα, η ηθική, η εμπιστοσύνη, η ισότητα, η αλληλεγγύη, η αυτοαποκάλυψη, η εθελούσια επιλογή των φίλων (λιγότερο ή περισσότερο ελεύθερη) και οι σχέσεις στοργής - κάποιες εποχές και ομόφυλα ερωτικά χρωματισμένες - διατρέχουν ως λειτουργίες τις φιλίες σε κάθε κοινωνία και εποχή. Παρόλα αυτά, ο διάλογος για το αν μπορούν δυο άνθρωποι με διαφορετική μόρφωση, οικονομική, πολιτική και κοινωνική δύναμη ή φύλο να συνάψουν φιλική σχέση, δεν κατέληξε σε οριστικές διαπιστώσεις.

Τέλος, ανεξαρτήτως των μεταβαλλόμενων ιστορικών και κοινωνικών προσδιορισμών της, η φιλία ως ιδεατή, εθελοντική διαπροσωπική σχέση διατρέχει όλες τις κοινωνίες.

Κεφάλαιο 2.

Η φιλία στις σύγχρονες κοινωνίες

2.1. Ιδιοκεντρικότητα, αλλοκεντρικότητα και φιλία

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφερθήκαμε στη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων στις παραδοσιακές κοινωνίες. Οι φιλικές σχέσεις στις παραδοσιακές κοινωνίες χαρακτηρίζονταν από την έντονη εμπλοκή της κοινότητας στη διαμόρφωσή τους, τη ρύθμιση και τη λειτουργικότητά τους, πάντα στο πλαίσιο μιας ομάδας, όπως η οικογένεια και η φυλή. Οι σύγχρονες κοινωνίες σταδιακά εγκαταλείπουν τους οικογενειακούς δεσμούς, ως οργανωτική αρχή, και αυτό έχει επίπτωση στον τρόπο που διαμορφώνονται οι διαπροσωπικές σχέσεις, οι οποίες πλέον δομούνται στις αρχές της ελεύθερης επιλογής και της αμοιβαίας έλξης (Χρηστάκης & Χαλάτσης 2010). Η ατομική ελεύθερη επιλογή στις διαπροσωπικές σχέσεις, τόσο στη φιλία όσο και στον έρωτα, είναι χαρακτηριστικό των κοινωνιών με ατομικιστικό - ανταγωνιστικό προσανατολισμό. Στον αντίποδα, βρίσκονται οι κοινωνίες με κουλτούρα συλλογική, όπου οι άνθρωποι νιώθουν και γίνονται αποδεκτοί πρωτίστως με την ιδιότητα του μέλους της ομάδας που ανήκουν και όχι ως αυτόνομα άτομα (Triantis, 2001· Triantis, Bontempo,Villareal, Asai, & Lucca 1988· Rubin, Z., 1980/1987· Χαλάτσης & Χρηστάκης 2004).

Ο Hofstede (2011) αναφέρει πως στις ατομικιστικές κοινωνίες οι άνθρωποι δίνουν μεγαλύτερο βάρος στα προσωπικά επιτεύγματα και τα ατομικά δικαιώματα, ενώ στις κοινωνίες με συλλογική (collectivistic) κουλτούρα, οι άνθρωποι προσλαμβάνουν τον εαυτό τους μέσα από τα επιτεύγματα της ομάδας στην οποία ανήκουν (οικογένεια, φίλοι, σύλλογοι), ενώ δεσμεύονται σταθερά και μόνιμα. Συγκεκριμένα, στις ατομικιστικές κοινωνίες, ο καθένας φροντίζει για τον εαυτό του, ισχύει το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, οι άλλοι θεωρούνται ως άτομα αυτόνομα, μετρά η προσωπική γνώμη των ανθρώπων, στη γλώσσα κυριαρχεί το «εγώ» και οι ατομικοί στόχοι υπερισχύουν των σχέσεων. Από την άλλη μεριά, στις συλλογικές κοινωνίες, οι άνθρωποι είναι υποκείμενοι φροντίδας των οικογενειών ή της φυλής, δέχονται ισχυρή πίεση από την ομάδα υπαγωγής τους, η αρμονία με την ομάδα υπερισχύει της προσωπικής γνώμης, οι άλλοι γίνονται αντιληπτοί ως μέλη εξωομάδων, οι γνώμες των ανθρώπων προκαθορίζονται από τις ομάδες τους, η έκφραση *«εγώ»* αποφεύγεται προς χάριν του *«εμείς»* και οι σχέσεις υπερισχύουν της ατομικών στόχων (Hofstede, 2011).

Οι Triandis et al. (1988), επισημαίνουν πως υπάρχουν επιπτώσεις των ατομικιστικών και συλλογικών τύπων κοινωνικής οργάνωσης στην προσωπικότητα των ανθρώπων και στις διαπροσωπικές σχέσεις. Διακρίνουν την προσωπικότητα των ανθρώπων σε αλλοκεντρική (allocenric), στην περίπτωση των συλλογικών κοινωνιών και ιδιοκεντρική (idiocentric) στην περίπτωση των ατομικιστικών κοινωνιών. Επιπλέον, η διχοτόμηση αυτή επιτρέπει να εντοπίζονται αλλοκεντρικά πρόσωπα σε ατομικιστικές κοινωνίες και ιδιοκεντρικά πρόσωπα σε συλλογικές κοινωνίες. Οι Η.Π.Α. και η βόρειος Ευρώπη είναι κατεξοχήν ατομικιστικές κοινωνίες, ενώ η Ιαπωνία, η νότιος Αμερική, η Ινδία, η αγροτική Κίνα και η νότιος Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης της επαρχίας της Ελλάδας, χαρακτηρίζονται κυρίως ως συλλογικές κοινωνίες. Σύμφωνα με τους Triandis et al. (1988), η φιλία στις ατομικιστικές κοινωνίες είναι μια οριζόντια εθελοντική σχέση αμοιβαιότητας και δεν διακατέχεται από τόση σταθερότητα, όπως στις συμμετοχικού τύπου κοινωνίες, όπου το στοιχείο της ελεύθερης επιλογής διαμεσολαβείται από τους κανόνες της ομάδας, δηλαδή την έγκριση ή απόρριψη της ομάδας ως προς την επιλογή των φίλων.

Οι Triandis et al. (1988) υποστηρίζουν πως δεν υπάρχει μια αμιγώς ατομικιστική ή συλλογική περίπτωση κοινωνίας, αν και οι Η.Π.Α. περιέχουν στο μέγιστο βαθμό τα χαρακτηριστικά της ατομικιστικής κοινωνίας. Η διαμόρφωση της προσωπικότητας στις ανταγωνιστικές κοινωνίες τείνει να έχει τα χαρακτηριστικά της αυτοδυναμίας, του ανταγωνισμού, του ηδονισμού και της αλληλεξάρτησης των μελών της διαπροσωπικής σχέσης σε οριζόντιο επίπεδο, δηλαδή λειτουργεί η ισότητα στη σχέση. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως από έρευνα των Triandis et al. (1988), σε Η.Π.Α., Ιαπωνία, και Πουέρτο Ρίκο, και του Hofstede (2011) σε διάφορα κράτη, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα, προκύπτει το συμπέρασμα πως οι άνθρωποι με αλλοκεντρική προσωπικότητα, σε ατομικιστικές κοινωνίες, βιώνουν πιο ευτυχισμένους γάμους, πιο σταθερές φιλίες, υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής υποστήριξης από ομάδες, καλύτερη υγεία και λιγότερη μοναξιά σε σχέση με τους ανθρώπους που διατηρούν μια ιδιοκεντρική προσωπικότητα.

2.2. Η φιλία στη σημερινή Ελληνική πραγματικότητα

Σύμφωνα με τους Δεμερτζή (2006), Hofstede (2011), Καφέτσιο (2008) και Triandis et al. (1988), η περίπτωση της Ελλάδας είναι ενδεικτική της αμφιθυμικής δόμησης της προσωπικής ταυτότητας και της διαχείρισης των διαπροσωπικών σχέσεων. Όπως επισημαίνει ο Καφέτσιος (2008), η Ελλάδα κατατάσσεται στις συλλογικού τύπου

κοινωνίες, ενώ οι πολιτιστικές της αξίες οδηγούν τα άτομα στην κατασκευή ενός αλλοκεντρικού εαυτού. Επίσης, σύμφωνα με τον Hofstede (2011), οι Έλληνες χαρακτηρίζονται από έναν από τους υψηλότερους βαθμούς παγκοσμίως αποφυγής αβεβαιότητας, με το να αξιολογούν θετικά την έσω-ομάδα στην οποία υπάγονται, έναντι των έξω-ομάδων. Για αυτό, θα έπρεπε στην Ελλάδα οι άνθρωποι, λόγω των θετικών κυριάρχων αναπαραστάσεων για τη φιλία και την οικογένεια, να βιώνουν τις φιλικές και οικογενειακές επαφές σύμφωνα με τις προβλέψεις του θεωρητικού μοντέλου των συλλογικών κοινωνιών, που οδηγούν στην οικοδόμηση αλλοκεντρικής προσωπικότητας. Αυτό, όμως, δεν ισχύει για την Ελλάδα. Σε έρευνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Jowell, 2003) για την κοινωνική υποστήριξη και την ποιότητα ζωής σε 22 χώρες, σε δείγμα 42.539 ευρωπαίων, εκ των οποίων 2.566 συμμετέχοντες προέρχονταν από την Ελλάδα, καταγράφηκε για τους Έλληνες η χαμηλότερη δυνατή κοινωνική δικτύωση και ένα από τα χαμηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή. Όπως επισημαίνει ο Kafetsios (2006), σχολιάζοντας την παραπάνω έρευνα, οι Έλληνες είχαν την τέταρτη χαμηλή συχνότητα φιλικών επαφών μεταξύ των 22 χωρών, αν και εμφανίζονταν στην έρευνα πάνω από το μέσο όρο, στη σημασία που αποδίδουν για τη φιλία. Υπάρχει δηλαδή μια αντίφαση, με τους Έλληνες να δηλώνουν στο επίπεδο της κοινωνικής αναπαράστασης, πως είναι φιλικοί και τελικά να μην πραγματώνουν αυτή την αναπαράσταση στις φιλίες τους, με το να συναντώνται λιγότερο με τους φίλους τους, σε σύγκριση με τους άλλους ευρωπαίους. Ο Καφέτσιος (2008), εξηγώντας την αντίφαση αυτή, επισημαίνει πως στην ελληνική κοινωνία εντοπίζεται κάτω του μέσου όρου ατομικισμός, σε σχέση με τους μέσους όρους διεθνώς. Αυτό σημαίνει, πως οι Έλληνες είναι υποχρεωμένοι να ανταποκριθούν στα συλλογικά στερεότυπα της κοινωνίας τους και να έρχονται αναγκαστικά σε επαφή με συγγενείς και φίλους που εγκρίνει η οικογένεια, όπως επιβάλουν οι κανόνες και οι ρόλοι της έσω-ομάδας μια συλλογικής κοινωνίας. Το αποτέλεσμα είναι να περνάει σε δεύτερη θέση η συναισθηματική - θυμική λειτουργία των σχέσεων, που έχουν οι άνθρωποι ως προς την ικανοποίηση των ατομικών τους επιλογών και αναγκών. Με άλλα λόγια, μια ιδιοκεντρική κατανόηση του εαυτού από τους Έλληνες, όπως συμβαίνει στη σύγχρονη ατομικιστική βόρεια Ευρώπη, έρχεται σε σύγκρουση με τις απαιτήσεις του κυριάρχου συλλογικού χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας. Αυτό προκαλεί μια οπισθοχώρηση στις θυμικού τύπου ατομικιστικές πλευρές της επικοινωνίας και χαμηλότερη ικανοποίηση από τη ζωή.

Πάνω στο ζήτημα της σύγκρουσης των ρόλων των ανθρώπων ως προς την θυμική ατομικιστική πορεία των διαπροσωπικών σχέσεων, έναντι της παραδοσιακής επιταγής για συγκεκριμένες επαφές στα πλαίσια της έσω-ομάδας της συλλογικού τύπου ελληνικής κοινωνίας, η Κατάκη (1998) αναφέρει: *«Η βαθιά κρίση που περνάει σε αυτή τη φάση η ελληνική κοινωνία έχει σχέση με το βασικό δίλημμα "ατομική πορεία ή συλλογικότητα". Οι γενικές τάσεις της εποχής μας ωθούν προς την πρώτη. Τα ζωντανά μας ακόμα βιώματα μας κρατούν δεμένους με τη δεύτερη... Η αγωνιώδης προσπάθεια ενός ολόκληρου λαού να επιλύσει αυτό το δίλημμα εκδηλώνεται καθημερινά σε όλα τα επίπεδα»* (σ. 58-59).

Μια από τις σημαντικότερες έρευνες για να διερευνηθούν οι αξιακές προτεραιότητες των νέων από 18-28 ετών, που διενεργήθηκε από το 2004 έως το 2007, ήταν αυτή του πανεπιστημίου Αιγαίου, υπό την επίβλεψη του καθηγητή Παπάνη (2008), που βασίστηκε στο Διεθνές Ερωτηματολόγιο Αξιών προσαρμοσμένο στην ελληνική πραγματικότητα. Το δείγμα ήταν πανελλήνιο και συμμετείχαν 1.250 νέοι από 18-28 ετών. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι νέοι προτάσσουν ως αξία τις σχέσεις με την οικογένεια και σε δεύτερη θέση δηλώνουν τη φιλία. Το 53,1% των νέων επιλέγει φίλους του ίδιου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου με αυτούς, το 26,1% υψηλότερου και μόνο το 14,3% χαμηλότερου. Το 67,4% όσων συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσε πως νιώθει απομακρυσμένο ή αδιάφορο από τους συνανθρώπους, ενώ το 31.9% αντιστέκεται σε αυτή τη στάση και θεωρεί πως ασπάζεται το παραδοσιακό στερεότυπο του φιλικού και εξωστρεφούς Έλληνα. Σύμφωνα με τον Παπάνη (2008), το πιο ανησυχητικό στοιχείο των ευρημάτων είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης προς το συνάνθρωπο, το οποίο συνδυαζόμενο με την αδιαφορία για συμμετοχή στα κοινά και τη χαμηλή υπόληψη για τους κρατικούς θεσμούς, προοιωνίζεται μια κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής του συλλογικού τύπου κοινωνικής οργάνωσης της ελληνικής κοινωνίας.

Αντίστοιχα αποτελέσματα προέκυψαν και από την έρευνα της «διαΝέοσις», υπό την εποπτεία των Κονιόρδου και Δεμερτζή (2018) και του Ε.Κ.Κ.Ε, όπου η Ελλάδα συμμετείχε για πρώτη φορά σε παγκόσμια έρευνα, μεταξύ δεκάδων άλλων χωρών, με θέμα «Οι αξίες των Ελλήνων το 2018». Σε εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα 1.200 συμμετεχόντων, ηλικίας από 18 έως άνω των 60 ετών, τα ποσοστά των δηλώσεων των ερωτώμενων στην ερώτηση «Πόσο σημαντικό είναι για σένα ένα από τα παρακάτω», ήταν τα εξής: οικογένεια 99,4%, φίλοι 92,2%, ελεύθερος χρόνος 88,3%, πολιτική 33%, εργασία 89,5%, θρησκεία 81,6%. Όπως τονίζουν οι Κονιόρδος

και Δεμερτζής (2018), επιβεβαιώνεται η σημαντική δεύτερη θέση που κατέχει για τους Έλληνες η φιλία ως αξία και η ταυτόχρονη απομάκρυνση από τους συλλόγους (κόμματα, πολιτική συμμετοχή), όπως και η υπερτίμηση ατομικιστικών χαρακτηριστικών της επιμονής και της αποφασιστικότητας έναντι της ανιδιοτέλειας και της υπακοής, που αποτελούν χαρακτηριστικά των συλλογικού τύπου κοινωνιών, στις οποίες κατατάσσεται και η Ελλάδα.

Όπως τονίζουν οι Kafetsios, (2006), Καφέτσιος, (2008) και η Τσιβάκου (2017), οι Έλληνες νιώθουν ανασφάλεια και βρίσκονται στο μεταίχμιο μεταξύ του συλλογικού και ατομικιστικού μοντέλου κοινωνικής οργάνωσης και αντιμετωπίζουν προσωπική σύγχυση στη δόμηση της προσωπικότητας, που πλέον αρχίζει να αποκτά στοιχεία ιδιοκεντρικότητας, δεδομένου πως η ατομική ικανοποίηση συνδέεται με τον ατομικό σχεδιασμό και όχι μέσω των σχεδιασμών των συλλογικοτήτων των προηγούμενων γενιών. Υπό αυτό το πρίσμα, γίνεται κατανοητή η διαπίστωση του Kafetsios (2006) πως «*οι Έλληνες λειτουργούν ατομικιστικά στις επαφές τους στο δημόσιο χώρο, ενώ σε συμβολικό επίπεδο συλλογικά*» (σ. 142).

2.3. Οι διαπροσωπικές σχέσεις

«Και τι κοινωνία θα δημιουργούσε κανείς δένοντας μαζί ένα μάτσο μοναξιές;»

Serge Moscovici (1988/2002, σ. 120)

Οι διαπροσωπικές σχέσεις, όπως αυτές εκτυλίσσονται στον έρωτα, το γάμο και τη φιλία, αν και υμνήθηκαν από την αρχαιότητα μέσω της ποίησης και της γραμματείας, ωστόσο, από το 1970 και έπειτα έτυχαν επιστημονικής διερεύνησης από την ψυχολογία, την κοινωνιολογία και την κοινωνική ψυχολογία (Fehr 1996, 2012· Hinde, 1995· Κορδούτης 2012· Rubin, Bukowski, & Parker, 2007). Όπως επισημαίνει ο Καφέτσιος (2005), η μοναξιά και η απομόνωση είναι ανεπιθύμητες καταστάσεις και οι άνθρωποι «*επιδιώκουμε την ψυχική ισορροπία με τη διαπροσωπική επαφή (πραγματική, φαντασιακή, ή και εικονική)*» (σ. 24).

Οι Erber και Erber (2018) επισημαίνουν πως η ανάγκη για κοινωνικούς δεσμούς είναι σημαντική, διότι συγκρίνουμε τον εαυτό μας με τους άλλους, ώστε να βεβαιωθούμε για το αν είμαστε ή όχι καλοί σε κάτι ή για τις συνήθειές μας. Από την άλλη, υπάρχει τόση αμφιβολία, φόβος, αβεβαιότητα και ετερογένεια με όσα συμβαίνουν στον κόσμο γύρω μας στη σύγχρονη κοινωνία, που μόνοι μας δεν

μπορούμε να τα αντιμετωπίσουμε, και αντί όλα αυτά να οδηγούν στην απομόνωση, συνδεόμαστε με διαφορετικούς ανθρώπους από εμάς για να αντιμετωπίσουμε ακριβώς αυτή την ετερογένεια και το φόβο.

Σύμφωνα με τον Weiss (1969), από κοινωνιολογική άποψη, η κοινωνικότητα πραγματώνεται μέσω των διαπροσωπικών σχέσεων, όπου οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα, τις αξίες της κοινωνίας, τους στόχους τους και την αίσθηση του εαυτού τους. Από ψυχολογικής πλευράς περισσότερο, παρά από κοινωνιολογικής, μια σειρά από ανάγκες όπως η αναγνώριση, η στοργή, η ανάγκη να ανήκει κανείς κάπου, η αίσθηση του γοήτρου και του κύρους εξυπηρετούνται μέσω των διαπροσωπικών σχέσεων και, όταν αυτό δεν γίνεται, οι άνθρωποι «*υποφέρουν*» (σ. 37). Ο Weiss περιέγραψε πέντε βασικές ανάγκες που ικανοποιούνται ταυτόχρονα μέσα από τις στενές σχέσεις: α) η ανάγκη για στενές σχέσεις μας οδηγεί στο να μοιραζόμαστε τα αισθήματά μας με τους άλλους (οικειότητα), β) η ανάγκη για κοινωνική ενσωμάτωση απαιτεί κάποιον με τον οποίο θα μοιραστούμε τις έννοιες μας και τις στενοχώριες μας αφού *«στην ίδια βάρκα είμαστε»* (1969, σ. 39), ενώ η απουσία κοινωνικής ενσωμάτωσης συνδέεται με αισθήματα μοναξιάς και πλήξης, γ) η ανάγκη να φροντίζουμε και να μας φροντίζουν, δ) η ανάγκη για βοήθεια και καθοδήγηση εμπλέκει κάποιον που θα μας βοηθάει σε καιρούς ανάγκης, και ε) η ανάγκη κάποιος να αναγνωρίζει την αξία μας, διότι οι άνθρωποι χρειάζονται κάποιον που θα τους λέει πως είναι σπουδαίοι. Είναι η έκταση της ικανοποίησης αυτών των αναγκών που καθορίζει το πόσο επιτυχημένες σχέσεις έχουν δύο άνθρωποι, που ικανοποιούν τις ανάγκες ο ένας του άλλου, για να νιώθουν πως η ζωή τους έχει ποιότητα και να απολαμβάνουν την ευεξία στην καθημερινότητά τους.

Μια άλλη σημαντική συνεισφορά του Weiss (1969) για τις φιλίες είναι το γεγονός πως, μέσα από έρευνες που διεξήγαγε σε παντρεμένα και χωρισμένα ζευγάρια, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι φιλικές σχέσεις προσφέρουν διαφορετικές λειτουργίες επικοινωνίας από αυτές των έγγαμων σχέσεων. Για παράδειγμα, τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν πως οι φτωχές γυναίκες μοιράζονταν με τις φίλες τους, και όχι με τους συζύγους τους, τις ανησυχίες τους για τις δυσκολίες της φτώχειας. Οι φιλικές σχέσεις είναι μη υποκαταστήσιμες από τον γάμο, τη γειτονιά ή τους επαγγελματικούς συνεργάτες για αυτό *«τα άτομα χρειάζονται ένα αριθμό από διαφορετικές σχέσεις για την ποιότητα της ζωής τους»* (σ. 38).

Σύμφωνα με τους Fehr (1996, 2012), Hinde (1995), Κορδούτης (2012), Reis, Aron, Clark, και Finkel (2013), ένα άλλο σημαντικό προς διερεύνηση ζήτημα, που

χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν οι κοινωνικοί επιστήμονες αναφορικά με τις διαπροσωπικές σχέσεις, είναι η δομή τους, δηλαδή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Επίσης, οι λειτουργίες τους ως προς τη νοητική αναπαράσταση, τη συναισθηματική αποτύπωση και τη συμπεριφορική επίπτωση στα μέλη της σχέσης, ενώ σημαντικό πρόβλημα αποτέλεσε και αποτελεί ένας γενικά παραδεκτός ορισμός των διαπροσωπικών σχέσεων.

Ενδεικτικά, αναφέρουμε ορισμένες θεωρίες διαπροσωπικών σχέσεων, αφού θα αναφερθούμε σε αυτές στην επόμενη ενότητα στις θεωρίες της φιλίας. Το 1961, ο Newcomb μελέτησε τις διαδικασίες που εμπλέκονται για τη δημιουργία προσωπικών σχέσεων, ενώ η επίδραση της μεταβλητής της ομοιότητας ως προς τις στάσεις στη διαμόρφωση της φιλίας διαπιστώθηκε εργαστηριακά σε επιστημονική μελέτη που διεξήγαγε ο Byrne (1971), όπου ζήτησε σε συμμετέχοντες να εκφράσουν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα, ως προς αγνώστους που είχαν παρόμοιες ή διαφορετικές στάσεις με τις δικές τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι συμμετέχοντες ένιωθαν πιο πρόθυμοι να αξιολογήσουν ως πιο έξυπνους, ηθικούς και καλύτερα προσαρμόσιμους, όσους συμμερίζονταν παρόμοιες με αυτούς στάσεις.

Οι Kelley και Thibaut (1978) διατύπωσαν τη θεωρία της αλληλεξάρτησης στις προσωπικές σχέσεις και η συνεισφορά τους σηματοδότησε τις κατοπινές μελέτες στο χώρο της επιστήμης των διαπροσωπικών σχέσεων. Όπως αναφέρει ο Κορδούτης (2012), πέρα από το γάμο και τις ανεπίσημες ερωτικές σχέσεις, στενή διαπροσωπική σχέση αποτελεί και η φιλία, αν και οι μελέτες των φιλικών σχέσεων είναι λιγότερο συχνές. Η πρόθεση των επιστημόνων είναι να διατυπωθεί ένας ορισμός των διαπροσωπικών σχέσεων, που θα στηρίζεται σε θεωρητικά και εμπειρικά δεδομένα, τα οποία θα βρίσκουν εφαρμογή σε ερωτικές, φιλικές, οικογενειακές, συγγενικές και εργασιακές σχέσεις, σε σχέσεις των ατόμων μέσα σε διάφορες ομάδες αλλά και σε δυάδες, όπως οι σχέσεις γιατρού ασθενούς και δασκάλου μαθητή. Στις περιπτώσεις αυτές, τα ευρήματα θα αφορούν τις διεργασίες των παραπάνω σχέσεων, όπως αυτές λειτουργούν μέσω της ισχυρής και ποικίλης επιρροής στα άτομα για εκτεταμένη περίοδο χρόνου. Κατά τον Κορδούτη (2012), ένας υψηλής αφαίρεσης ορισμός των διαπροσωπικών σχέσεων, που είναι γενικά αποδεκτός από την Ψυχολογία των Διαπροσωπικών Σχέσεων, είναι αυτός που διατύπωσε ο H. H. Kelley το 1983: *«Στενή διαπροσωπική σχέση υφίσταται όταν δυο άνθρωποι ασκούν ο ένας στον άλλον ισχυρή, συχνή και πολυποίκιλη επίδραση για μακρό χρονικό διάστημα»* (σ. 12).

Ο Hinde (1995) επισημαίνει πως μια επιστήμη των σχέσεων με την έννοια των γενικεύσεων των φυσικών επιστημών του τύπου: $E = m.c^2$, δεν μπορεί να ισχύσει. Σύμφωνα με το ορισμό, που διατύπωσε ο Hinde, η διαπροσωπική σχέση *«από την οπτική ενός εξωτερικού παρατηρητή, είναι μια σχέση μεταξύ δύο ατόμων που περικλείει μια σειρά από αλληλεπιδράσεις (πραγματικές ή φανταστικές) σε βάθος χρόνου, έτσι που κάθε αλληλεπίδραση επηρεάζεται από προηγούμενες και από μελλοντικές προσδοκίες. Από την πλευρά του συμμέτοχου σε μια σχέση, η σχέση περιλαμβάνει αποδόσεις, αισθήματα, συγκρούσεις, επιθυμίες, ελπίδες, απογοητεύσεις και τα παρόμοια»* (1995, σ. 2). Από την άλλη μεριά, ο Hays (1988) τονίζει πως τα μέλη της σχέσης συγκρίνουν διαρκώς τα όσα συνέβησαν στη σχέση με όσα θα ήθελαν να συμβούν, και φαντάζονται τι θα έπρεπε να είχε συμβεί στη σχέση, η οποία δεν αποτελεί μια σταθερή οντότητα αλλά μια δυναμική ροή. Σύμφωνα με τον Hinde (1995), ένα παράδειγμα αλληλεξάρτησης στη σχέση είναι η περίπτωση που τα μέλη της αξιολογούν τη σχέση με ορισμένο τρόπο και αυτή η αξιολόγηση με τη σειρά της επιδρά στη φύση της σχέσης. Αυτή η αλληλεξάρτηση, τού τι πραγματικά συμβαίνει σε μια σχέση από το τι ετικέτα δίνουν οι συμμέτοχοι στη σχέση για τη φύση της σχέσης, κάνει σχεδόν αδύνατη την εφαρμογή των θεωριών της κοινωνικής και αναπτυξιακής ψυχολογίας σε κάθε δυαδική σχέση γενικά. Οι σχέσεις επηρεάζονται από τη ρητή ή την άρρητη επικοινωνία, και πολλές φορές από τη μη συνειδητή πρόθεση των συμμετεχόντων, κάτι που τις συνιστά ιδιαίτερα πολύπλοκες.

Μια ολοκληρωμένη προσέγγιση των σχέσεων, κατά τον Hinde (1995), οφείλει να συμπεριλάβει τις παρακάτω δέκα διαστάσεις που δομούν τη φύση της σχέσης:

1. *Το περιεχόμενο της αλληλεπίδρασης*, εάν δηλαδή πρόκειται για φιλική, ερωτική ή άλλη σχέση.

2. *Τον τύπο της σχέσης* ως προς τη συχνότητα της αλληλεπίδρασης.

3. *Την ποιότητα των αλληλεξαρτήσεων*, εάν δηλαδή οι συμμέτοχοι στη σχέση φωνάζουν ή συζητούν ήρεμα, εάν είναι συνεργατικοί ή ανταγωνιστικοί.

4. *Η σχετικότητα και τα πρότυπα της αλληλεπίδρασης*. Αυτή η διάσταση των σχέσεων αναφέρεται στο κατά πόσο οι αλληλεπιδράσεις είναι συγχρονισμένες ή πάντα το ένα μέλος αναλαμβάνει πρωτοβουλίες.

5. *Η ομοιότητα και η συμπληρωματικότητα*. Η διάσταση αυτή αναφέρεται στο κατά πόσο μια σχέση οικοδομείται από αμοιβαία αποδεκτά ενδιαφέροντα ή και διαφορετικές συνεισφορές, που λειτουργούν αρμονικά και συμπληρωματικά για τη

σχέση. Οι πιο πολλές σχέσεις είναι μείγμα ομοιότητας και διαφορετικότητας ως προς τις αλληλεπιδράσεις.

6. *Εξουσία και αυτονομία*. Το ζήτημα αυτό είναι ιδιαίτερης βαρύτητας, δεδομένου πως δεν συμπίπτουν πάντα οι αποδόσεις των συμμετεχόντων στη σχέση για το ποια ενέργειά τους ενέχει ή όχι κίνητρα χειραγώγησης και κατάλυσης της αυτονομίας του εταίρου, και αυτό πυροδοτεί αναπόφευκτες συγκρούσεις.

7. *Η Οικειότητα* αναφέρεται σε ζητήματα εκμυστήρευσης, εμπιστοσύνης και αξιολόγησης του πόσο γίνεται κάποιος κατανοητός στη σχέση και έχει όρια που προσδιορίζονται από την προσωπική ιδιωτικότητα των ανθρώπων.

8. *Η διαπροσωπική αντίληψη* αναφέρεται στο κατά πόσο οι συμμετέχοντες σε μια σχέση προσλαμβάνουν παρόμοια τη σχέση τους, αλλά και εάν μοιράζονται τις ίδιες αντιλήψεις για την πραγματικότητα.

9. *Η δέσμευση* παραπέμπει στη σύμπτωση των αντιλήψεων των συμμετεχόντων, ως προς το εάν εξίσου επενδύουν στην πρόοδο της ποιότητας της σχέσης.

10. *Η ικανοποίηση* αναφέρεται στο κατά πόσο οι συμμέτοχοι προσλαμβάνουν τη σχέση ως ιδανική ή μια εναλλακτική προτιμητέα εκδοχή από το τίποτε.

Σύμφωνα με τον Hinde, εάν προσθέσει κανείς τις έμφυλες, πολιτισμικές, ταξικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις των συμμετεχόντων σε μια σχέση, τότε η εξήγηση και η ερμηνεία των σχέσεων αποτελεί μια δύσκολη υπόθεση, και θα χρειαστεί μια διεπιστημονική προσέγγιση που θα περιλαμβάνει τη συνεισφορά της ψυχολογίας, της κοινωνικής ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας, αλλά και πάλι δεν θα υπάρξει ποτέ μια επιστήμη των σχέσεων, όπως αυτή των φυσικών επιστήμων.

Οι Furman και Rose (2015) θεωρούν πως για να κατανοηθούν οι διαπροσωπικές σχέσεις απαιτείται να μελετηθούν τέσσερις όψεις τους: α) η παρουσία και ο αριθμός των σχέσεων, β) τα χαρακτηριστικά των σχέσεων που συμπεριλαμβάνουν την ποιότητα, τις αντιλήψεις και τα αισθήματα, γ) τα χαρακτηριστικά που αφορούν τον εαυτό και τον άλλον, δηλαδή τα συναισθήματα και τις προσδοκίες ή τις αναπαραστάσεις για τον εαυτό, τον άλλο και την ίδια τη σχέση, και δ) την ιστορία της σχέσης. Οι Furman και Rose, αναφορικά με τη μελέτη της ιστορίας των σχέσεων στο χρόνο, επισημαίνουν ότι *«Οι σχέσεις αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου και η παρούσα φάση των σχέσεων δεν μπορεί να κατανοηθεί πλήρως εάν παραβλέψουμε την ιστορία τους. Τα άτομα αναπτύσσουν συναισθηματικούς*

δεσμούς μεταξύ τους και διατηρούν προοπτικές για μελλοντικές αλληλεπιδράσεις που είναι χαρακτηριστικά, τα οποία διακρίνουν αυτές τις αλληλεπιδράσεις από εκείνους με τους ο οποίους κάποιος δεν έχει μια σχέση σε εξέλιξη. Πέρα από τη σπουδαιότητα να κατανοηθούν οι σχέσεις μέσω της ιστορίας τους, αυτή η διάσταση έχει τύχει λίγης προσοχής» (2015, σ. 9). Καταλήγουν δε, πως δεν υπάρχει μια σχέση, αλλά η γνώμη τού ενός για τη σχέση, η γνώμη τού άλλου μέλους για τη σχέση και φυσικά ο εξωτερικός κοινωνικός επιστήμονας, που μελετά τη σχέση, συνιστά μια τρίτη προοπτική.

2.4. Σύνοψη

Η φιλία ως διαπροσωπική σχέση είναι ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένη. Οι σχέσεις των ανθρώπων σε μια κοινωνία αντανακλούν και αναπαράγουν τις ιδιαίτερες οργανωτικές αρχές μέσω των οποίων κατασκευάζεται η κοινωνική πραγματικότητα. Οι διαπροσωπικές σχέσεις αναπτύσσονται με βάση τη διαφορετική ανάγνωση που κάνουν για τον εαυτό τους οι άνθρωποι σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες. Σε κοινωνίες συλλογικού τύπου οργάνωσης, οι άνθρωποι κατασκευάζουν μια αντίληψη για τον εαυτό τους που χαρακτηρίζεται ως αλλοκεντρική. Η αλλοκεντρικότητα είναι ταυτόχρονα μια κοινωνική αναπαράσταση για τον εαυτό και την κοινωνία. Ο αλλοκεντρικός τύπος ανθρώπου εστιάζει σε συλλογικότητες, όπως η οικογένεια, η ομάδα και η κοινότητα για την επίτευξη των στόχων του, ενώ οικοδομεί τις διαπροσωπικές του σχέσεις υπό των έλεγχο των συλλογικοτήτων, ως προς τις διαθέσιμες επιλογές ανεύρεσης φιλικών σχέσεων.

Από την άλλη μεριά, οι σύγχρονες κοινωνίες του δυτικού κόσμου χαρακτηρίζονται ως ατομικιστικές, αφού η ατομική ανέλιξη συνδέεται με την ατομική κοινωνική κινητικότητα και η δόμηση της ταυτότητας των ανθρώπων είναι ιδιοκεντρική. Η ιδιοκεντρικότητα χαρακτηρίζεται από προσωπική ελευθερία επιλογών, ως προς τους διαθέσιμους ανθρώπους για την επιλογή σχέσεων ενώ, γενικά, οι ανάγκες των σχέσεων στις ατομικιστικές κοινωνίες έρχονται σε δεύτερη μοίρα, σε σχέση με τις ατομικές προτεραιότητες, κάτι που έχει πλήξει και τον οικογένεια ως θεσμό.

Η Ελλάδα τοποθετείται στο μεταίχμιο μεταξύ του συλλογικού και ατομικιστικού τύπου κοινωνικής οργάνωσης. Βιώνει έντονες αντιφάσεις ως προς την φιλία, δεδομένου πως αναπαριστά τη φιλία αλλοκεντρικά, ενώ, στην

πραγματικότητα, τη βιώνει ιδιοκεντρικά και μάλιστα χωρίς τα οφέλη της ποιότητας των διαπροσωπικών σχέσεων των ατομικιστικών κοινωνιών.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις, ως αντικείμενο μελέτης, έλκυσαν συστηματικά το ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημόνων κατά τη δεκαετία του 1970. Η μελέτη τους απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση. Μέχρι σήμερα υπάρχουν διάφοροι ορισμοί για τις διαπροσωπικές σχέσεις. Η προσέγγιση των διαπροσωπικών σχέσεων απαιτεί μία διεπιστημονική γνώση με τη συνδρομή της ψυχολογίας, της κοινωνικής ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας. Σε κάθε περίπτωση, η οργάνωση της κοινωνίας, οι αξίες, οι κανόνες, οι ρόλοι, τα κοινωνικά νοήματα και πρότυπα, οι έμφυλες και ταξικές διαφοροποιήσεις, η κατασκευή της εικόνας του εαυτού, η δόμηση της κοινωνικής ταυτότητας και ο ρόλος των συναισθημάτων αποτελούν βασικές συνιστώσες για τη μελέτη της διαμόρφωσης, εξέλιξης και, ενίοτε, της διάλυσης των διαπροσωπικών σχέσεων.

2.5. Εννοιολογική προσέγγιση της φιλίας

«Η σχέση με ένα άλλο πρόσωπο είναι μια περιπέτεια όπου κάποιος ανακαλύπτει τον εαυτό του» Paul Wright (1978, σ. 198).

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των εννοιολογικών προσεγγίσεων της φιλίας, και δεδομένου πως κάποιοι ερευνητές συμπεριλαμβάνουν την ερωτική ή σεξουαλική φιλία στη γενική οριοθέτηση της φιλίας, επισημαίνουμε πως στην παρούσα διατριβή διερευνούμε τη στενή φιλία ή, σύμφωνα με τον καθομιλούμενο λόγο των εφήβων μαθητών/τριών, την κολλητή φιλία, χωρίς την παρεμβολή σεξουαλικών ή ερωτικών αποχρώσεων.

Η φιλία ως προσωπική και κοινωνική σχέση άργησε πολύ να αποτελέσει πεδίο έρευνας των κοινωνικών επιστημών, ενώ το γεγονός πως δεν υπάρχει μια σχετική θεωρία για τη φιλία, κάνει κάθε προσπάθεια για την οργάνωσή της να είναι δεκτική κριτικής (Newcomb & Bagwell, 1995· Perlman, 2017). Όπως αναφέρουν οι Bukowski, Motzoi, και Meyer (2008), η πρώτη δημοσιευμένη μελέτη για τις σχέσεις των συνομήλικων αφορούσε τη σύγκριση παιδιών με και χωρίς φίλους του Monroe το 1898. Κατόπιν υπήρξαν κάποιες έρευνες στις δεκαετίες του 1920 και του 1930, που μελετούσαν τις διαντιδράσεις ομάδων παιδιών στα σχολεία από την οπτική των κοινωνικών συμπεριφορών, της συμπάθειας ή του αλτρουισμού, γενικά και όχι

δυαδικά, ενώ μόνο κατά τη δεκαετία του 1970 αναζωπυρώθηκε το ενδιαφέρον για τις φιλικές σχέσεις (Allan & Adams, 2006· Fehr, 1996· 2012· Rubin, Z., 1980/1987· Rubin, Bukowski, & Parker 2006). Ο Rubin, Z. (1980/1987) επισημαίνει πως είναι να απορεί κανείς που οι κοινωνιολόγοι έδωσαν τόση λίγη σημασία στη φιλία, ενώ αποδίδει το κενό στην έρευνα για τη φιλία στο γεγονός πως η ψυχαναλυτική προσέγγιση θεώρησε σημαντικότερη τη σχέση μητέρας - παιδιού, από κάθε άλλη σχέση, για την ανάπτυξη των παιδιών, και το αποτέλεσμα ήταν *«να μη γίνεται καθόλου έρευνα πάνω στις σχέσεις των παιδιών με τους φίλους τους»* (σ. 19). Κατά τους Abbey, Digeser, Nehamas, & Ward (2017), οι πιθανοί λόγοι της αναζωπύρωσης του ενδιαφέροντος για τις μελέτες στη φιλία προέρχονται από τη ραγδαία αύξηση των κοινωνικών δικτύων, την τεχνολογικά πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία και την αλλαγή της φύσης του γάμου και της δομής της οικογένειας, αφού πολλοί άνθρωποι παντρεύονται πολύ αργότερα σε σχέση με άλλες εποχές, χωρίζουν περισσότερο συχνά και έχουν λιγότερα παιδιά. Έτσι προέκυψε η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για τη φιλία.

Ο Paine (1969) σημειώνει πως, σε σχέση με άλλες μορφές διαπροσωπικών σχέσεων, όπως ο γάμος, η συγγένεια και οι επαγγελματικές σχέσεις στις δυτικές κοινωνίες, η φιλία αποτελεί μη θεσμοθετημένο κοινωνικό θεσμό. Από την άλλη, ο Rubin, Z. (1980/1987) υποστηρίζει πως πολλοί φιλόσοφοι και ψυχολόγοι έδωσαν διάφορους ορισμούς για τη φιλία, αλλά αυτοί οι ορισμοί δεν ενδιαφέρουν ένα παιδί, και εκείνο που πρέπει να ενδιαφέρει εμάς είναι να κατανοήσουμε πως ένα παιδί την αντιλαμβάνεται και τη βιώνει. Ωστόσο, επισημαίνει τρεις βασικές λειτουργίες της φιλίας που είναι η καλή παρέα, η εμπιστοσύνη και η σχεσιακή αλληλεξάρτηση. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι *«Αν ο Μπίλυ βλέπει τον Σιν σαν κάποιο με τον οποίο παίζει στο σχολείο ή κάποιον στον οποίο έχει εμπιστοσύνη και μπορεί κι εκείνος να τον εμπιστεύεται, αυτό θα έχει αναπόφευκτα μεγαλύτερο αντίχτυπο στο τρόπο με τον οποίο ο Μπίλυ ενεργεί, ώστε να κατευθύνει τη σχέση του με τον Σιν»* (σ. 56).

Υπάρχουν κάποιο ορισμοί που είναι κλασικοί στη βιβλιογραφία για τη φιλία. Καταρχάς, σύμφωνα με τον Wright (1978), χρειάζεται να διευκρινιστεί πως οι φιλικές σχέσεις που διατηρούμε με τους ανθρώπους στη γειτονιά, στη δουλειά, στο σχολείο και στις αθλητικές δραστηριότητες είναι κάτι διαφορετικό από αυτό που ορίζουμε ως φιλία. Οι φιλικές σχέσεις περιλαμβάνουν την εμπιστοσύνη, τη μερική αυτοαποκάλυψη και την αλληλοβοήθεια, πάντα στα πλαίσια που αυτές λειτουργούν, δηλαδή στην εργασία ή στην αθλητική ομάδα. Όταν, όμως, οι φιλικές σχέσεις

επεκτείνονται και οι άνθρωποι συναντώνται στον προσωπικό τους ελεύθερο χρόνο, τότε αρχίζουμε να μιλάμε για φιλία. Σύμφωνα με τον ορισμό του Wright (1984), *«Η φιλία ορίζεται ως σχέση που περιλαμβάνει εθελοντική ή αβίαστη αλληλεπίδραση στην οποία τα μέλη ανταποκρίνονται το ένα στο άλλο προσωπικά, δηλαδή, ως μοναδικά άτομα μάλλον παρά ως μια ενότητα από διακριτά γνωρίσματα ή μόνο ως ρόλοι που κατέχουν αυτά τα γνωρίσματα»* (σ. 119). Για τον Wright (1978), η πραγματικότητα που βιώνεται στη φιλία από τα μέλη της σχέσης διεμβολίζεται, άλλοτε ενισχυτικά και άλλοτε διαλυτικά, από τον εαυτό και τις αποδόσεις.

Ο *εαυτός* έχει να κάνει με μια σειρά από μαθημένες και τροποποιούμενες συμπεριφορές από την παιδική ηλικία και ανάλογα ενισχύει ή όχι την ποιότητα της ζωής του ανθρώπου. Ωστόσο, επειδή η *συνολική ύπαρξη* του ανθρώπου ταυτοποιείται ως *εαυτός*, οι συνέπειες της συμπεριφοράς του εαυτού διαμορφώνουν την ποιότητα των σχέσεών του με τους άλλους. Ο άνθρωπος, ως πρόσωπο, κατά τον Wright, είναι κάτι διαφορετικό από αυτό που η συμπεριφορά του δείχνει στους άλλους, και επίσης, τα άτομα δεν έχουν πάντα αντικειμενική εικόνα των χαρακτηριστικών του εαυτού. Την πραγματική εικόνα της συμπεριφοράς τους οι άνθρωποι την αντλούν από τον αυτοστοχασμό και την αντανάκλαση που αυτή έχει στους φίλους, ώστε σε περίπτωση που απαιτείται τροποποίηση, η αδιέξοδη κοινωνικά συμπεριφορά να μην καταστεί στοιχείο του χαρακτήρα του ανθρώπου.

Από την άλλη, ο Wright (1978) αναφέρεται στον κίνδυνο που σχετίζεται με τις αυτο-αποδόσεις και τις ετεροαποδόσεις των εταίρων σύμφωνα με τη θεωρία των αποδόσεων (attribution theory) του Kelley (1973· 1978). Όπως αναφέρει ο Wright, ο Kelley ισχυρίζεται πως οι προσωπικές προδιαθέσεις συνιστούν το πιο σπουδαίο στοιχείο των προσωπικών σχέσεων. Αυτό που συνήθως συμβαίνει για λόγους εγωκεντρικότητας, υποεκτίμησης των θετικών στοιχείων του εταίρου, υπερτίμησης των αρνητικών και αδέξιας επικοινωνίας είναι πως ο σύντροφος αποδίδει γενικά τη συμπεριφορά του εταίρου σε προδιαθεσιακούς παράγοντες και όχι σε καταστασιακούς, ενώ ο τελευταίος σε καταστασιακούς και όχι προδιαθεσιακούς. Μια άλλη θέση της θεωρίας των αποδόσεων στις διαπροσωπικές σχέσεις έχει να κάνει με το γεγονός πως ορισμένοι άνθρωποι νομίζουν πως γνωρίζουν καλύτερα τον εαυτό τους από όσο οι άλλοι (ενδοπροσωπική γνωσιακή υπόθεση), και πως γνωρίζουν καλύτερα τους άλλους από όσο οι άλλοι τον εαυτό τους (διαπροσωπική γνωσιακή υπόθεση).

Σύμφωνα με τον Wright (1978), υπό τις παραπάνω περιστάσεις, η συνθήκη της αβίαστης αλληλεπίδρασης δεν μπορεί να υπάρχει και η φιλία είναι προβληματική. Ωστόσο, το ζήτημα ως προς τις διαφοροποιήσεις της πρόσληψης του εαυτού και του άλλου από τα μέλη της φιλικής σχέσης, μπορεί, εν μέρει, να διευθετηθεί με την πύκνωση τω επαφών, η οποία οδηγεί στην αποκάλυψη της ατομικότητας του άλλου.

Στη φιλία, κατά τον Wright, επικοινωνούμε *«πρόσωπο με πρόσωπο και όχι ως μια δέσμη συμπεριφορών ή ρόλων, και αυτό καθιστά τη φιλία γενναία, μοναδική και αναντικατάστατη»* (1978, σ. 199). Όπως επισημαίνει ο Hays (1988), η διάκριση μεταξύ προσώπου και συμπεριφοράς είναι κομβικής σημασίας για τη φιλία και σηματοδότησε τις κατοπινές έρευνες για τη φιλία. Επίσης, σύμφωνα με τον Wright (1978), αυτό που έχει σημασία για τη διατήρηση της φιλίας είναι, αφενός, το προσωπικό καθημερινό ενδιαφέρον για τις ανάγκες των φίλων και, αφετέρου, οι συμπεριφορές που να συνδέονται με ανταμοιβές στη φιλία. Οι συμπεριφορές αυτές αφορούν τις αξίες: 1) της βοήθειας, 2) της επιβεβαίωσης των χαρακτηριστικών και της εικόνας του φίλου, 3) την αξία τού να αναγνωρίζεται ο φίλος ως αξιόπιστο πρόσωπο και, τέλος, 4) την αξία της συναρπαστικής παρέας, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από ιδέες και δραστηριότητες. Ένας άλλος ορισμός της φιλίας είναι αυτός του Hays (1988), σύμφωνα με τον οποίο *«Η φιλία είναι μια εθελοντική αλληλεξάρτηση μεταξύ δυο προσώπων με διάρκεια στο χρόνο, που προορίζεται να διευκολύνει τους κοινωνικούς και συναισθηματικούς στόχους των συμμετεχόντων και μπορεί να περιλαμβάνει ποικίλους τύπους και βαθμούς παρέας, οικειότητας, αγάπης, και αμοιβαίας βοήθειας»* (σ. 35). Ακόμη, σύμφωνα με τον Hays, οι στόχοι της φιλίας μπορεί να διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία, το φύλο, τα χαρακτηριστικά και την προσωπικότητα των φίλων, το στάδιο της φιλίας, εάν είναι δηλαδή περιστασιακή ή στενή φιλία, αλλά και ανάλογα με τις ευκαιρίες του περιβάλλοντος στο οποίο η φιλία αναπτύσσεται. Επίσης, η φιλία εκδηλώνεται σε γνωσιακό, συναισθηματικό και συμπεριφορικό επίπεδο και αποτελεί δυναμική διαδικασία, ενώ θα έπρεπε να μελετάται σε επίπεδο δυάδας, ως ένα ολικό σύστημα, παρά μέσα από τους συμμετέχοντες ξεχωριστά. Ο Hays (1988) συμμερίζεται τη διαπίστωση του Wright (1978), πως η εθελοντική αλληλεπίδραση είναι το κλειδί-κριτήριο για να διαπιστωθεί, εάν δύο άνθρωποι είναι φίλοι. Όπως ο Hinde (1995) και ο Wright (1978), έτσι και ο Hays (1988), συμφωνούν πως η φιλία είναι πρωτίστως δυαδική εθελοντική σχέση αλληλεξάρτησης για την εκπλήρωση στόχων κοινωνικής και συναισθηματικής φύσης. Ο Wright (1978), όμως, ονομάζει τις περιστασιακές φιλίες ως φιλικές σχέσεις και όχι

φιλία, την οποία θεωρεί μοναδική και αναντικατάστατη σχέση που στηρίζεται στο πρόσωπο του φορέα των χαρακτηριστικών που μοιράζονται οι φίλοι, είτε ως προς την ομοιότητα στάσεων και αναγκών είτε ως προς τη συμπληρωματικότητα είτε - πράγμα που συμβαίνει συνήθως - ως προς και τα δύο.

Ο Maisonneuve δίνει ένα πιο γενικό ορισμό της φιλίας: *«Η φιλία αντιστοιχεί σε ένα δεσμό ευμένειας και εσωτερικότητας μεταξύ δύο (ή πολλών) προσώπων που δεν θεμελιώνεται ούτε στη συγγένεια ούτε πάνω στη σεξουαλική έλξη ούτε πάνω στο συμφέρον ή τις κοινωνικές συμβατότητες, έστω και αν αναγνωρίζεται μια πιθανή παρεμβολή, με την ευρεία έννοια, αυτών των συσχετιζόμενων παραγόντων»* (2004/2007, σ. 15). Ο Maisonneuve δεν αποκλείει εντελώς το γεγονός να μπορεί να υπάρξει φιλία μεταξύ συγγενών, υπό τον όρο πως πληρούνται οι προϋποθέσεις της ευμένειας και της εσωτερικότητας, αλλά και να ενυπάρχει μια ερωτική απόχρωση στις φιλικές σχέσεις, ενώ αναγνωρίζει πως η φιλία ως δεσμός μπορεί ταυτόχρονα να βιωθεί ως σχέση με περισσότερα από δυο άτομα. Κάνει διάκριση, ακόμη, μεταξύ των εγκάρδιων σχέσεων με συνεργάτες ή γείτονες και της αληθινής φιλίας, αφού στην αληθινή φιλία η συντροφικότητα είναι μεγαλύτερη σε ένταση και ποιότητα.

Όπως αναφέρει ο Maisonneuve (2004/2007), σε μακροχρόνια έρευνα τριάντα χρόνων από το 1960 έως το 1990 των Maisonneuve και Lamy (1993), σε εφήβους και ενήλικες τέθηκαν ερωτήσεις όπως: «*Τι είναι για σας ένας φίλος;*» και «*Ποια κατά τη γνώμη σας είναι τα σημάδια μιας πραγματικής φιλίας;*». Σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, προέκυψαν οι παρακάτω θεματικές για τη φιλία. α) Η *επικοινωνία* από το 43% των δηλώσεων το 1960 ανήλθε σε πλέον του 50% το 1990. Η θεματική της επικοινωνίας αναφέρεται στην απόσπαση του εγώ από τη μοναξιά με τη χαρά, την εκμυστήρευση και την κατανόηση που οδηγούν στη διαμόρφωση στενής φιλίας. β) Η *αλληλοβοήθεια* (από 35% το 1960, σε 28% το 1990) παραπέμπει σε συνεισφορές σε υλικό και ηθικό επίπεδο με τρόπο τέτοιο που να μην υποβιβάζεται σε χρησιμότητα. γ) Η *πίστη* (από 22% το 1960, σε 19% το1990) αποτελεί πρόκληση για τη φιλία. Σχετικά με τη θεματική της πίστης, ο Maisonneuve επισημαίνει ότι «*Σε αυτό το επίπεδο η φιλία εξαίρεται ως ένα ιδανικό, ένας σχεδόν ιερός μύθος. Και εδώ η εμπειρία συναντά ένα ρητό: " Όποιος παύει να είναι φίλος δεν υπήρξε ποτέ"*» (2004/2007, σ. 16). Σχετικά με την *εμπιστοσύνη*, επισημαίνει πως αυτή διατρέχει εγκάρσια και τις τρεις θεματικές της φιλίας, δεδομένου πως χωρίς την εμπιστοσύνη οι παραπάνω θεματικές δεν μπορεί να λειτουργήσουν. Ακόμη, οι διαφυλικές φιλίες παραμένουν μειονοτικές, αν και οι περισσότεροι στο δείγμα

απάντησαν πως τις θεωρούν απολύτως δυνατές. Γενικά, οι ρήξεις στη φιλία δεν αποκλείονται, όπως και οι δύσκολες στιγμές, υπό τον όρο πως διευκολύνεται έτσι το άνοιγμα στην προσωπικότητα του άλλου, ώστε να επέλθει η συμφιλίωση.

Αναφερόμενος ο Monsour (2017) στη δυστοκία των μελετητών να καταλήξουν σε έναν γενικά αποδεκτό ορισμό της φιλίας στη σημερινή μετανεωτερική κοινωνία, επισημαίνει τον παράγοντα της μεσολάβησης των ατομικών έμφυλων ερμηνειών για το είδος και τα χαρακτηριστικά της φιλικής σχέσης, από την οπτική του κοινωνικού δομισμού. Συγκεκριμένα, τονίζει πως οι μεταμοντέρνες φιλίες είναι εκείνο το είδος σχέσεων που από κοινού τα άτομα κατασκευάζουν και συνιστούν δυαδικές πραγματικότητες, οι οποίες δημιουργούνται με βάση τις διαπραγματεύσεις των φίλων για την προσωπική και σχεσιακή ταυτότητα των ίδιων και της σχέσης. Από την άλλη μεριά, οι προσδοκίες από τη σχέση, στο πλαίσιο της μεταμοντέρνας φιλίας, συνεχώς ανανεώνονται κατά τρόπο, που τα έμφυλα χαρακτηριστικά των φίλων, ως προς τους τρόπους επικοινωνίας και την ταυτότητά τους, να ελαχιστοποιούνται και οι ομοιότητες στις ετερόφυλες και ομόφυλες φιλίες να υπερτερούν.

Σχετικά με τη θεματική της εμπιστοσύνης στη φιλία οι Davis και Todd (1982) τονίζουν ότι *«εάν οι φιλίες δε περιλαμβάνουν αμοιβαία εμπιστοσύνη, σεβασμό ή τάση για εκμυστήρευση, τότε η γνώμη μας για τέτοιες προσωπικές σχέσεις θα ήταν πως πρόκειται εντελώς για κάτι άλλο»* (σ. 80). Σύμφωνα με τους παραπάνω συγγραφείς, οι θεματικές λειτουργίες της φιλίας περιλαμβάνουν: 1) ισότιμα δικαιώματα πρωτοβουλιών, 2) χαρά, 3) εμπιστοσύνη, 4) αμοιβαία βοήθεια, 5) αποδοχή, 6) σεβασμό, 7) αυθορμητισμό, 8) κατανόηση, και 9) οικειότητα.

Ένα σημαντικό ζήτημα που συνδέεται με την αποσαφήνιση της έννοιας της φιλίας είναι η μέτρηση της ποιότητας της φιλίας και των κριτηρίων διάκρισης των καλύτερων φιλικών σχέσεων από τις καλές και τις περιστασιακές. Οι Mendelson και Kay (2003), σε δείγμα 94 ζευγαριών ομόφυλων και ετερόφυλων φίλων, είκοσι χρονών κατά μέσο όρο, από τον Καναδά, μέτρησαν την ποιότητα της φιλίας με βάση τους βαθμούς ικανοποίησης από την εκπλήρωση των έξι λειτουργιών της φιλίας, δηλαδή 1) την καλή παρέα, 2) τη βοήθεια, 3) την οικειότητα, 4) την αξιόπιστη συμμαχία, 5) την αυτοεπικύρωση και 6) τη συναισθηματική ασφάλεια. Από αυτές τις λειτουργίες μόνο η βοήθεια συνιστά απτό πόρο, δηλαδή υλικές συνεισφορές, ενώ οι υπόλοιπες πέντε αναφέρονται σε άυλους συναισθηματικούς πόρους. Η έρευνα έδειξε πως η υψηλή συχνότητα προέβλεπε την ικανοποίηση και τα θετικά συναισθήματα για

το φίλο και για τη φιλία και συνακόλουθα την ποιότητά της. Επίσης, οι Mendelson και Aboud (2012), σε έρευνα που διενήργησαν σε δείγμα 227 εφήβων, διαπίστωσαν πως το ερωτηματολόγιο με τις παραπάνω λειτουργίες της φιλίας προβλέπει την ικανοποίηση από τη φιλία, η οποία λειτουργεί ως διαμεσολαβούσα μεταβλητή για τη μέτρηση της ποιότητας της φιλίας. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τους Mendelson και Kay (2003) και Mendelson και Aboud (2012), η ποιότητα στη φιλία συνδέεται με την ποσοτική εκπλήρωση των λειτουργιών της φιλίας και την αντίστοιχη ικανοποίηση που νιώθει ο φίλος, και αυτό είναι ένα μέτρο για να διακρίνει κάποιος τις καλύτερες φιλίες από τις καλές και τις περιστασιακές. Ως προς την έμφυλη διάσταση της φιλίας, διαπιστώθηκε πως «*τα κορίτσια συγκρινόμενα με τα αγόρια, δήλωσαν ελαφρά υψηλότερα θετικά συναισθήματα για τις καλύτερες φιλίες τους, λίγο υψηλότερο βαθμό ικανοποίησης από αυτές και αξιολόγησαν κάπως θετικότερα τις καλύτερες φιλίες και για τις έξι λειτουργίες της φιλίας*» (Mendelson & Aboud, 2012, σ. 13).

Όπως επισημαίνει ο Maisonneuve (2001), η φιλία αποτελεί ένα ιδανικό ακόμη και στη σημερινή εποχή, ενώ σχετικά με την ωφέλεια που προσφέρει η φιλία αναφέρει πως «*Φαίνεται ότι η φιλία αποτελεί, κυρίως στις μεγάλες πόλεις, το μόνο ανθεκτικό γεφύρωμα ενάντια στη μοναξιά*» (σ. 106). Από την άλλη μεριά, η Wiseman (1986) υποστηρίζει πως τα τρία χαρακτηριστικά της φιλίας, δηλαδή η εθελοντικότητα, η σταθερή οικειότητα και η ευθραυστότητα, την διαφοροποιούν από άλλες σχέσεις, όπως ο γάμος και η σχέση εργοδότη – εργαζόμενου, ενώ την καθιστούν ταυτόχρονα ελκυστική και κατάφορτη προβλημάτων. Η ελευθερία, η σταθερή οικειότητα, η μοναδικότητα της σχέσης, η απουσία συγκεκριμένου ρόλου και στόχου και η απουσία θεσμικής υποστήριξης δημιουργούν κεντρικά προβλήματα μεταξύ των φίλων, που πρέπει να τα διαχειριστούν με βάση τα κίνητρά τους για τη σχέση και την ικανότητά τους να τα αντιμετωπίσουν. Για τους λόγους αυτούς η φιλία είναι η πιο εύθραυστη σχέση που υπάρχει.

Συνοψίζοντας, η φιλία είναι ταυτόχρονα προσωπική και κοινωνική σχέση που επηρεάζεται από το ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο οργάνωσης των κοινωνιών. Η φιλία ενίοτε παύει να υπάρχει ή εκπίπτει του επιπέδου και της ποιότητας που διατηρούσε στις καλύτερες στιγμές της. Αποτελεί μη θεσμοθετημένο κοινωνικό θεσμό και η διαμόρφωσή της, ως δυαδική σχέση, είναι εθελούσια, άτυπη και ιδιωτική. Επίσης, δεν μπορεί να υπάρξει πρόβλεψη για τη διάρκειά της, διότι τελεί υπό το καθεστώς της καθημερινής επιβεβαίωσης των όρων της λειτουργίας της και από τα δύο μέλη της φιλίας ταυτόχρονα. Προσφέρει

οικειότητα, επιβεβαίωση, αυτοεκτίμηση, συναισθηματική ασφάλεια, αυτογνωσία, βοήθεια, χαρά και παρηγοριά στη σύγχρονη ατομικιστική κοινωνία. Τα νοήματα και οι πρακτικές της φιλίας δεν είναι ίδια για κάθε ηλικία και φύλο, όσο και αν αναγνωρίζεται πως η εμπιστοσύνη και η ισοτιμία διατρέχουν εγκάρσια τη φιλία, ανεξάρτητα από ηλικιακή κατηγορία, φύλο και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο.

2.6. Η φιλία στην παιδική ηλικία

Όπως αναφέρει η Fehr (1996), και *«μόνο το γεγονός πως τα μικρά παιδιά κατέχουν την γνώση της σημασίας της φιλίας μας βεβαιώνει για τη σπουδαιότητα της φιλίας»* (σ. 8). Ο Rubin, Z. (1980/1987) επισημαίνει πως, ήδη από τον πρώτο χρόνο της ζωής τους, τα βρέφη αρχίζουν να συναναστρέφονται μεταξύ τους και να επικοινωνούν με ανταπόκριση από την πλευρά των ομοίων τους, ενώ από το δεύτερο χρόνο αρχίζουν τα αμοιβαία χαμόγελα και την ανταπόκριση σε προσδοκώμενους ρόλους, όπως για παράδειγμα να επιστρέψουν μια μπάλα που ένα άλλο νήπιο τους έδωσε. Από τα τρία έως τα πέντε έτη τα παιδιά συνεχίζουν τις επαφές με άλλα παιδιά παίζοντας, αλλά ανταποκρίνονται μόνο στις φυσικές ιδιότητες και ενέργειες των συμπαικτών και της στιγμής, χωρίς να εστιάζουν στις ψυχολογικές ιδιότητες και ανάγκες τους. Η Dunn (2004) υποστηρίζει ότι τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας ενδιαφέρονται να μοιράζονται παιχνίδια, ιδέες, υποστήριξη και στοργή, καθώς μεγαλώνουν εστιάζουν περισσότερο στην οικειότητα, την αξιοπιστία και την εκμυστήρευση.

Σε έρευνα των Carter και Nutbrown (2016), που πραγματοποιήθηκε σε δημόσιο σχολείο στο Sheffield της Αγγλίας σε ομάδα παιδιών 5 έως 7 ετών, με σκοπό να ελεγχθεί ο τρόπος που κατασκευάζουν την έννοια της φιλίας, διαπιστώθηκε πως τα παιδιά έχουν την πεποίθηση πως αξίζει πολύ να έχουν φίλους. Για να δημιουργήσουν φιλίες, τα παιδιά εστιάζουν πρώτα στο να γνωρίσουν πολύ καλά το ένα το άλλο, ρωτούν για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους, τις συνήθειες που έχουν στο σπίτι, το πώς τα φροντίζουν οι γονείς τους και ποιο είναι όλο το πλαίσιο στην οικογένεια. Όλα αυτά ενισχύουν τη συναισθηματική, κοινωνική και τη γενικότερη ανάπτυξη των παιδιών.

Σε άλλη μελέτη, που διεξάχθηκε σε παιδιά ηλικίας τεσσάρων, πέντε και έξι ετών, διερευνήθηκε το κατά πόσο το αμοιβαίο βλέμμα μεταξύ των φίλων ταυτοποιεί την ύπαρξη της καλύτερης φιλίας, (Nurmsoo, Einav, & Hood, 2012). Τα παιδιά παρακολούθησαν βίντεο με κινούμενα σχέδια το οποίο έδειχνε τρία παιδιά να συζητούν. Στη συνέχεια, τα παιδιά συμμετέχοντες ρωτήθηκαν εάν μπορούν να

υποδείξουν ποιος είναι ο καλύτερος φίλος του ενός από τα τρία παιδιά (παιδί-στόχος) του βίντεο που παρακολούθησαν, και επίσης, τους ζητήθηκε να απαντήσουν πόσες φορές τα υπόλοιπα δύο παιδιά κοίταζαν στα μάτια το παιδί-στόχο. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως μόνο τα παιδιά των έξι ετών απάντησαν σωστά, επιβεβαιώνοντας πως *«τα αμοιβαία βλέμματα ανάμεσα σε δυο άτομα αποδεικνύουν το ενδιαφέρον του ενός για το άλλο και την ετοιμότητά τους για κοινωνική αλληλεπίδραση»* (σ. 417).

Σε έρευνα της Anagnostaki (2006), σε παιδιά ηλικίας τεσσάρων, πέντε και έξι ετών από το Λονδίνο, σχετικά με την προφορική οικειότητα και τη δυνατότητα ελέγχου της αυτοαποκάλυψης, μέσω της διάκρισης μυστικών ή όχι πληροφοριών, διαπιστώθηκε πως μόνο τα εξάχρονα παιδιά είχαν τη δυνατότητα να διακρίνουν μεταξύ προσωπικών πληροφοριών και μυστικών σε σχέση με γενικότερες πληροφορίες. Το αποτέλεσμα αυτό ενδυναμώνει την υπόθεση πως σε αυτή την ηλικία τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τους κανόνες της φιλίας. Στη συγκεκριμένη έρευνα, δεν υπήρξε διαφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης. Σε άλλη έρευνα (Dunn, 2004), σε παιδιά στην Πενσυλβάνια και στο Λονδίνο, διαπιστώθηκε πως τα νεαρά κορίτσια του δημοτικού σχολείου μιλούσαν περισσότερο με τις/τους καλύτερες/ους φίλους/ες για τα συναισθήματά τους, σε σύγκριση με τα αγόρια. Αντίστοιχα ευρήματα πρόεκυψαν ως προς την ικανότητα των κοριτσιών, έναντι των αγοριών, να αναπτύσσουν πιο οικείες σχέσεις από τη νηπιακή ηλικία, σε έρευνα των Clearson και Hohmann (2006). Οι συγκεκριμένοι συγγραφείς μελέτησαν την ικανότητα των παιδιών προσχολικής ηλικίας να διακρίνουν μεταξύ αμοιβαίων και μονόπλευρων φιλικών σχέσεων. Τα κορίτσια σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα αγόρια μπόρεσαν να διακρίνουν τις αμοιβαίες φιλίες από τις μονόπλευρες, λόγω του ότι επικοινωνούν καλύτερα στις δυαδικές τους επικοινωνίες.

Η Pica (2008), σε έρευνα στις Η.Π.Α., σε 103 παιδιά ηλικίας από 5 έως 11 ετών, σε πολυεθνικό σχολείο με αμερικανούς, αφροαμερικανούς και αμερικανοευρωπαίους μαθητές/τριες, διαπίστωσε θετικότερες αξιολογήσεις για την ποιότητα της φιλίας στα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια. Επίσης, βρέθηκε πως οι διομαδικές φιλίες αυξάνονται στις μεγαλύτερες ηλικίες του δείγματος. Ένα άλλο στοιχείο, που προέκυψε από την έρευνα, είναι πως τα μικρότερα παιδιά έχουν περισσότερους φίλους και διαμορφώνουν τις φιλίες στη λογική της ομοιότητας, ως προς το φύλο, την ηλικία και τη φυλή. Ωστόσο, καθώς μεγαλώνουν γίνονται πιο επιλεκτικά, προσδοκώντας από τους φίλους αξιοπιστία, οικειότητα, εντιμότητα, συναισθηματική στήριξη και συντροφικότητα. Τέλος, τα λευκά κορίτσια εκδήλωναν

μεγαλύτερα επίπεδα φυλετικής προκατάληψης και απαιτούσαν αυξημένα επίπεδα οικειότητας από τις φιλίες τους. Τα αγόρια, από την άλλη, δομούσαν τις φιλικές τους σχέσεις στη λογική των παιχνιδιών και ήταν λιγότερο επιλεκτικά, ως προς το να έχουν φίλους από άλλες φυλές, αφού τα παιχνίδια και οι δραστηριότητες στις οποίες εμπλέκονται λειτουργούν με συγκεκριμένους κανόνες και απαιτούν λιγότερη προσωπική επικοινωνία.

Η Avgitidou (2001) μελέτησε τη συνεισφορά της φιλίας στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά σε παιδιά νηπιαγωγείων στην Ελλάδα. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα μικρά παιδιά αντιλαμβάνονται τη φιλία με όρους συμμετοχής σε κοινά παιχνίδια. Όταν ρωτήθηκαν, γιατί είναι φίλοι με τα παιδιά που κάνουν περισσότερη παρέα απάντησαν ότι «*Παίζουμε μαζί και παίζουμε σκάκι*», έδωσαν έμφαση στην εξωτερική εμφάνιση: «*Είναι ωραία*», «*Φοράει όμορφα ρούχα*», «*Είναι ψηλός*», και εστίασαν στην κατανόηση και τη βοήθεια στο να επιτευχτεί ένα εγχείρημα σε πλαίσια φυσικών δραστηριοτήτων: «*Με βοήθησε να ανέβω στο παράθυρο*» (σ. 147-148).

Οι Furman και Bierman (1984) μελέτησαν την αντίληψη των χαρακτηριστικών της φιλίας εξελικτικά, σε παιδιά ηλικίας από 7 έως 11 ετών. Στην έρευνα πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις, όπου μετά τη λεκτική περιγραφή των συμπεριφορών της οικειότητας, της βοήθειας, της ομοιότητας ως προς τις συμπεριφορές, τις ιδέες, τις δραστηριότητες, τα ενδιαφέροντα και τα παιχνίδια στον ελεύθερο χρόνο, της φροντίδας και της συνεργασίας από τους ερευνητές, τα παιδιά καλούνταν να απαντήσουν για το αν οι συμπεριφορές αυτές διακρίνουν τη φιλία από τις απλές γνωριμίες. Όλα τα παιδιά συμφώνησαν πως οι συγκεκριμένες συμπεριφορές καθορίζουν τη φύση της φιλίας. Στη συνέχεια, τα παιδιά άκουγαν ηχογραφημένες συνομιλίες φίλων που μιλούσαν για τις αλληλεπιδράσεις τους και όφειλαν να χαρακτηρίσουν τη συμπεριφορά φιλίας (οικειότητα, βοήθεια, ομοιότητα, φροντίδα, συνεργασία) μέσω της περιγραφής της φύσης της αλληλεπίδρασης. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα μεγαλύτερα παιδιά κατάφεραν να κατατάξουν τις αλληλεπιδράσεις σε αντίστοιχες συμπεριφορές φιλίας με βάση την περιγραφή της φύσης της δραστηριότητας. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, αυτό σημαίνει πως τα περισσότερα παιδιά, από τα 7 έως και τα 11 έτη, διαμορφώνουν την ικανότητα να αντιλαμβάνονται πιο σύνθετα τις λειτουργίες της φιλίας, όπως οι έφηβοι. Σε έρευνα μετα-ανάλυσης 85 ερευνητικών άρθρων, οι Newcomb και Bagwell (1995) διαπίστωσαν πως οι φίλοι, πέρα από την εξάσκηση στις κοινωνικές δεξιότητες της επικοινωνίας που

προσφέρουν, μέσω της δυαδικής σχέσης που βιώνουν, αποτελούν σημαντική πηγή για μελλοντικές κοινωνικές σχέσεις.

Σε άλλη έρευνα, στην Ιταλία, οι Rabaglietti, Vacirca, και Pakalniskiene, (2013) διαπίστωσαν πως οι κοινωνικές και συναισθηματικές ικανότητες μαθητών/τριών ηλικίας από 6 έως 9 ετών επηρεάζουν θετικά την ποιότητα της φιλίας, ανεξαρτήτως φύλου. Από την άλλη μεριά, βρέθηκε πως η έλλειψη συμπεριφορικού αυτοελέγχου συνδέεται με υψηλά επίπεδα αρνητικών φιλικών σχέσεων με ταυτόχρονη παρουσία έντονων και συχνών συγκρούσεων. Οι συγγραφείς επισημαίνουν πως, όσο τα παιδιά μεγαλώνουν και φτάνουν στο κατώφλι της εφηβείας, αναπτύσσουν δεξιότητες αναγνώρισης των προϋποθέσεων για τη διαμόρφωση και διατήρηση της φιλίας. Επιπλέον, μπορούν να διαχειρίζονται με επιτυχία πληροφορίες που αφορούν τις συναισθηματικές ανταλλαγές, την επίλυση των συγκρούσεων, την ανίχνευση των διαφορών, την αμοιβαιότητα και την αυτοαποκάλυψη. Από την άλλη μεριά, οι Gottman και Graziano (1983), μελετώντας τη θετική πλευρά των συγκρούσεων στις φιλίες, επισημαίνουν πως τα χαμηλά επίπεδα επικοινωνιακής ανταπόκρισης στα παιχνίδια των παιδιών δεν οδηγούν σε συγκρούσεις μεν, αλλά *«δυστυχώς»* (σ. 74) οι ευκαιρίες για φιλία και αυτό-αποκάλυψη είναι, επίσης λιγότερες.

Σε έρευνα της Βαϊράμη (2005), σε 270 μαθητές/τριες ηλικίας από 10 έως 17 ετών στην Ελλάδα, μελετήθηκαν οι έμφυλες διαφορές ως προς τα χαρακτηριστικά και τις λειτουργίες των φιλικών σχέσεων, την κοινωνική συμπεριφορά της μητέρας και την ενδοοικογενειακή σύγκρουση. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως στα κορίτσια η ποιότητα των φιλικών σχέσεων της μητέρας επιδρούσε θετικά στις φιλίες τους ως προς την οικειότητα, την αρωγή και το αίσθημα ασφάλειας. Από την άλλη μεριά, τα αγόρια επηρεάζονταν από το κοινωνικό δίκτυο των μητέρων, ως προς τον αριθμό των φιλικών τους σχέσεων, και όχι ως προς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του φιλικού δεσμού. Επίσης, οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις προμηθεύουν με αισθήματα ενοχών τα κορίτσια, ενώ στα αγόρια το αποτύπωμα των συγκρούσεων εκδηλώνεται με συμπεριφορές απειλής στις φιλίες τους. Παρόλα αυτά, βρέθηκε πως οι έφηβοι αντιπαρέρχονται το κλίμα των αρνητικών επιπτώσεων των ενδοοικογενειακών συγκρούσεων, οικοδομώντας καταφύγια οικειότητας και ασφάλειας στις φιλίες τους.

Οι Parker και Asher (1993) μέτρησαν την ποιότητα της φιλίας και την ικανοποίηση από αυτήν, σε 811 παιδιά ηλικίας από 8 έως 11 ετών, στις μεσοδυτικές πολιτείες των Η.Π.Α. Για τη μέτρηση της ποιότητας της φιλίας έλαβαν υπόψη τους

τις εξής διαστάσεις: 1) τη φροντίδα και την επιβεβαίωση προς το φίλο, 2) την επίλυση σύγκρουσης, 3) τη σύγκρουση και την προδοσία, 4) τη βοήθεια και την καθοδήγηση, 5) τη συντροφικότητα και τη διασκέδαση, και 6) την οικεία αυτοαποκάλυψη. Διαπιστώθηκε πως λιγότερα από το 1/5 των παιδιών, που δεν ήταν δημοφιλή, δήλωσαν πως έχουν ένα καλό φίλο, ενώ πάνω από τα μισά παιδιά, που ήταν δημοφιλή, ανέφεραν πως έχουν ένα πολύ καλό φίλο. Επίσης, η ποιότητα της φιλίας των μη δημοφιλών παιδιών ήταν υποβαθμισμένη. Τα κορίτσια ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τις καλύτερες φιλίες τους ως προς την επιβεβαίωση, τη φροντίδα, τη βοήθεια, την υποστήριξη, την καθοδήγηση, την οικεία αυτοαποκάλυψη και την επίλυση των συγκρούσεων. Η ερμηνεία που δίνουν οι Parker και Asher, για την αδυναμία των αγοριών να διαχειρίζονται τις συγκρούσεις και να βιώνουν εξίσου υψηλά επίπεδα ικανοποίησης στις καλύτερες φιλίες τους, εντοπίζεται στο γεγονός πως τα αγόρια, επειδή συμμετέχουν σε παιχνίδια με μεγαλύτερο αριθμό παικτών, αναγκάζονται να εμπλέκονται σε ιεραρχικές διεργασίες που απαιτούν κατανομή εξουσίας, και με αυτό τον τρόπο διαφοροποιούν τις ποιότητες των διαπροσωπικών τους σχέσεων. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Rubin, Parker, Bukowski, και Bower (2008), το ζήτημα των διαφοροποιήσεων των αγοριών από τα κορίτσια, ως προς τις αναπαραστάσεις, την ικανοποίηση και την ποιότητα της φιλίας, παραμένει ανοιχτό.

Σε έρευνά τους στις Η.Π.Α. οι Rose, και Asher (2004) μελέτησαν τη στρατηγική 511 παιδιών από 10 ως 11 ετών, σε ζητήματα αναζήτησης και προσφοράς βοήθειας στο πλαίσιο της φιλίας. Διαπιστώθηκε πως μεταξύ αγοριών και κοριτσιών δεν υπάρχει διαφοροποίηση ως προς τον αριθμό των φίλων και τις συγκρούσεις στη φιλία. Ωστόσο, τα κορίτσια ανέφεραν, πως απολαμβάνουν υψηλότερη ποιότητα στις φιλίες τους. Επίσης, τα κορίτσια προωθούν δραστηριότητες, όπως η προφορική επικοινωνία, οι στρατηγικές επιβεβαίωσης της εικόνας του φίλου (αυτοεκτίμηση) και η ενίσχυση της αναζήτησης για κοινωνικές δραστηριότητες, σε μεγαλύτερο βαθμό σε σύγκριση με τα αγόρια. Τα αγόρια, όταν η κατάσταση το απαιτούσε να ζητήσουν βοήθεια από τους φίλους τους, προωθούσαν περισσότερο στρατηγικές αποφυγής και άρνησης. Οι συγγραφείς αναρωτιούνται πώς, ενώ τα αγόρια δηλώνουν χαμηλότερους βαθμούς ικανοποίησης από τις λειτουργίες της φιλίας, αξιολογούν εξίσου θετικά με τα κορίτσια την ικανοποίηση που εισπράττουν από τη φιλία; Η ερμηνεία που δίνουν είναι πως, ενδεχομένως, τα αγόρια έχουν σχετικά χαμηλές απαιτήσεις από τη φιλία ή, όπως ο Gottman (1986) επισημαίνει, αντλούν περισσότερα από τη συμμετοχή τους σε

διασκεδάσεις και περιπέτειες, και έτσι, σε τελική ανάλυση, νιώθουν εξίσου ικανοποιημένα με τα κορίτσια στις φιλίες τους.

Σε έρευνα της Μπαρπμούτη (2005), σε μαθητικό πληθυσμό ηλικίας 11-12 ετών στην Ελλάδα, διαπιστώθηκε πως τα κορίτσια δήλωσαν ποιοτικά ανώτερες τις καλύτερες φιλίες τους, ενώ ως προς την επίλυση των συγκρούσεων είχαν καλύτερες επιδόσεις, αφού χρησιμοποιούσαν περισσότερο τη συζήτηση και την αποφυγή επιβολής ελέγχου στη σχέση, σε σύγκριση με τα αγόρια. Παρόλα αυτά, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια δήλωσαν πως είναι εξίσου ικανοποιημένα από τη φιλική σχέση που διατηρούν. Όπως επισημαίνει η Μπαρπμούτη, οι παραπάνω διαφορές δεν αντανακλούν την ποιοτική υπεροχή των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών σε σύγκριση με τα αγόρια, αλλά πιθανόν να οφείλονται στις διαφορετικές αξίες που ισχύουν στα δυο φύλα, *«οι οποίες κοινωνικοποιούν με διαφορετικό τρόπο και μέσω διαφορετικών δραστηριοτήτων τα ενδιαφέροντα του κάθε φύλου, με αποτέλεσμα αγόρια και κορίτσια να αποδίδουν διαφορετική βαρύτητα στους μονάδες των ερωτηματολογίων»* (σ. 256).

Τέλος, η έρευνα των Baiocco, Verrastro, Fontanesi, Ferrara, και Pistella, (2018), που πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 1.363 παιδιών, ηλικίας από 7 έως 14 ετών, έδειξε ότι το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας και η μικρότερη ηλικία των παιδιών συνδέεται θετικά με την ποιότητα της φιλίας, αλλά και με υψηλοτέρα επίπεδα ευτυχίας, αυτοεκτίμησης, ικανοποίησης από τη ζωή και λιγότερη μοναξιά. Τα πιο μεγάλα παιδιά του δείγματος, ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, αποτιμούν λιγότερο θετικά τις παραπάνω διαστάσεις. Αυτό συμβαίνει διότι το στάδιο από την έξοδο της παιδικής ηλικίας προς την εφηβεία συνδέεται με συναισθηματικά αγχογόνες καταστάσεις.

Συνοψίζοντας τα χαρακτηριστικά της φιλίας στην παιδική ηλικία, μπορούμε να επισημάνουμε ότι τα πρώτα δείγματα φιλικών σχέσεων εντοπίζονται, ήδη, από την νηπιακή ηλικία και αφορούν την επικοινωνία ως προς το παιχνίδι και πάντα στο πλαίσιο της περίστασης, χωρίς προβολή της σχέσης σε μέλλοντα χρόνο. Κατόπιν, τα μικρά παιδιά διαμορφώνουν μια αντίληψη για τη φιλία που στηρίζεται στο θαυμασμό για τα φυσικά χαρακτηριστικά και τις ικανότητες του φίλου. Από την ηλικία των 6 ετών μπορούν να διακρίνουν και να καλλιεργήσουν λειτουργίες της φιλίας, όπως η αυτοαποκάλυψη, η εχεμύθεια, τα παιχνίδια ρόλων και εξουσίας στην ομάδα συνομήλικων, όπως επίσης, να προσφέρουν και να εισπράξουν συναισθηματική ασφάλεια από τις φιλίες. Η ποιότητα των φιλικών σχέσεων, όσο τα παιδιά μεγαλώνουν, γίνεται πιο βαθιά και διακριτή σε σχέση με τα μικρότερα παιδιά, τα

οποία αντιλαμβάνονται την ποιότητα της φιλίας με όρους συνεργασίας στο παιχνίδι ή θαυμασμού σε εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως η εμφάνιση και οι σωματικές ικανότητες. Τα μεγαλύτερα παιδιά από 8 έως και 11-12 ετών, έχουν την ικανότητα να προσλαμβάνουν τη φιλία ως ένα σημαντικό δεσμό, που τους εξασκεί ακόμη περισσότερο τις συναισθηματικές και κοινωνικές ικανότητες. Την περίοδο αυτή, οι φιλίες πλέον εκφράζονται αμοιβαία στη δυαδική σχέση μέσω συμπεριφορών, όπως η αυτοεπιβεβαίωση, η αυτοεκτίμηση, η χαρά, το παιχνίδι, ο αλτρουισμός και η αλληλεγγύη. Τα κορίτσια φαίνεται να αξιολογούν θετικότερα την ποιότητα της φιλίας και έχουν επικοινωνιακές δεξιότητες διαχείρισης και επίλυσης των συγκρούσεων αλλά και στρατηγικές συμφιλίωσης, σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι τα αγόρια. Το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας, αλλά και οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις συνιστούν αρνητικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση και διατήρηση ποιοτικά ικανοποιητικών φιλικών σχέσεων.

2.7. Η φιλία στη εφηβεία

Στην ενότητα αυτή θα αναφερθούμε συνοπτικά στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εφηβικής φιλίας, δεδομένου πως η παρούσα διατριβή αναφέρεται στις φιλίες της εφηβικής περιόδου.

Οι έφηβοι, λόγω των βιολογικών αλλαγών που αντιμετωπίζουν και της αλλαγής του κοινωνικού περιβάλλοντος, το οποίο ούτε τους αντιμετωπίζει ως παιδιά ούτε ως ενήλικες, βιώνουν έντονο άγχος και πίεση, και ως εκ τούτου στρέφονται στους συνομηλίκους τους για κατανόηση και στήριξη (Berndt, 1982). Σύμφωνα με τους Kerns (1994) και Collins και Laursen (2012), το χαρακτηριστικό γνώρισμα της εφηβείας είναι πως οι παρέες - και όχι τόσο οι γονείς - αποτελούν σπουδαία πηγή τροφοδότησης της συναισθηματικής στήριξης. Ένα άλλο στοιχείο, που διαφοροποιεί τους εφήβους από τα παιδιά ως προς τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, είναι πως βρίσκονται αντιμέτωποι με μια σημαντική αλλαγή του πλαισίου αλληλεξάρτησης. Η αλληλεξάρτηση αναζητείται στους συνομήλικους φίλους και αλλάζει μορφή. Οι Collins και Laursen (2012) και Fehr (1996) υποστηρίζουν πως, ενώ στην παιδική ηλικία οι παράγοντες διαμόρφωσης της αλληλεξάρτησης στη φιλία εξαντλούνταν στο θαυμασμό για τα φυσικά χαρακτηριστικά και τις δραστηριότητες γύρω από τα παιχνίδια, στην εφηβική ηλικία η αλληλεξάρτηση στη φιλία γίνεται αντιληπτή και πραγματώνεται με όρους χαρακτηριστικών της διαπροσωπικής σχέσης, όπως η εντιμότητα, η οικειότητα, η αυτοαποκάλυψη και η υποστήριξη. Κατά τον Rubin, Z.

(1980/1987), η αμοιβαιότητα στην κατανόηση της συναισθηματικής κατάστασης και της αντίστοιχης προσαρμογής στις ανάγκες του φίλου αποκτάται κατά την πρώιμη εφηβεία (12-14 ετών), και αυτό συνιστά σημάδι γνωστικής και κοινωνικής ωρίμανσης.

Όπως ο Berndt (1982) αναφέρει, στη βίωση της εφηβικής φιλίας, υπάρχουν τέσσερα χαρακτηριστικά που λειτουργούν σε συνδυασμό και είναι: α) η οικειότητα, β) η ανταπόκριση στις επιθυμίες και τις ανάγκες του άλλου, γ) η ομοιότητα ως προς το φύλο, την ηλικία και τα ενδιαφέροντα ή εναλλακτικά και η συμπληρωματικότητα, και δ) η σταθερότητα της φιλίας στο χρόνο. Τα χαρακτηριστικά αυτά σταθεροποιούνται στη μέση και ύστερη εφηβεία, ενώ συμβάλλουν στη συναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη, όπως και στην κοινωνική προσαρμογή, προετοιμάζοντας τους εφήβους για τη διαμόρφωση και διατήρηση λειτουργικών ερωτικών σχέσεων συντροφικότητας στη μετέπειτα ζωή τους.

Όπως επισημαίνουν οι Rubin, Bukowski, και Parker (2006) η ομοιότητα στις αντιλήψεις, τους στόχους και τις συνήθειες είναι ισχυρό κίνητρο για τη δημιουργία φιλικών σχέσεων στην εφηβεία, ενώ ταυτόχρονα οι έφηβοι εκδηλώνουν έντονη δυσανεξία σε συμπεριφορές και συνήθειες που δεν τους αρέσουν. Οι Berndt (1982), Epstein (1983) και Roman (2016) υποστηρίζουν πως η ομοιότητα στους στόχους και τις αντιλήψεις μπορεί να επηρεάσει τη συμπεριφορά, τις συνήθειες, τα πρότυπα, αλλά και την επίδοση στο σχολείο, δεδομένου πως πάντα υπάρχουν πλευρές του χαρακτήρα και της προσωπικότητας των φίλων, οι οποίες είναι διαφορετικές από εκείνες που είναι όμοιες, και να απομένει χώρος για αμοιβαίο επηρεασμό. Το ερώτημα σχετικά με το αν η ομοιότητα οδηγεί στη σύναψη της φιλίας ή η φιλία προάγει την ομοιότητα είναι ένα ζήτημα που παραμένει πολύπλοκο. Το σίγουρο είναι πως η συμπάθεια και η αρέσκεια στο φίλο, σε συνδυασμό με την ομοιότητα στις αντιλήψεις, τη μουσική και τις δραστηριότητες αποτελούν από κοινού, μαζί με τον αρκετό χρόνο στον ίδιο χώρο του σχολείου, παράγοντες δημιουργίας φιλικών σχέσεων.

Έρευνες σχετικές με τις έμφυλες διαφοροποιήσεις ως προς την ποιότητα της φιλίας και την ικανοποίηση από αυτή (Berndt 1982· Dunn 2004· Epstein 1983· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014· Rubin, Z., 1980/1987· Youniss & Smollar, 1985), επισημαίνουν ότι το θέμα είναι πολύπλοκο και παραμένει ανοιχτό. Ωστόσο, έχουν καταλήξει πως, κατά την περίοδο της εφηβείας, τα κορίτσια προτιμούν λιγότερες και πιο στενές ως προς την εγγύτητα και την αυτοαποκάλυψη

φιλίες, ενώ είναι απρόθυμα να βοηθήσουν συμμαθητές/τριες τους στα μαθήματα από άλλα τμήματα του σχολείου, και δεν δέχονται εύκολα, στο πλαίσιο της δυαδικής τους φιλίας, την είσοδο μιας νέας φιλίας. Τα αγόρια από την άλλη, δέχονται να βοηθήσουν τρίτους, δηλαδή τους/ις συμμαθητές/τριες τους που δεν είναι φίλοι, έχουν περισσότερες φιλικές σχέσεις με μεγαλύτερες ομάδες, ενώ αξιολογούν ελαφρώς λιγότερο την ποιότητα της φιλίας τους. Επίσης, τα αγόρια φαίνεται πως υστερούν σε στρατηγικές διαχείρισης των συγκρούσεων, σε σύγκριση με τα κορίτσια, τα οποία υποφέρουν πολύ περισσότερο από τα αγόρια, στην απώλεια της καλύτερής τους φιλίας.

2.8 Η φιλία στην ενήλικη ζωή

Ο Sullivan (1953) υποστηρίζει πως το πέρασμα από την εφηβεία στην ενηλικίωση συνοδεύεται από τη νομική, πολιτική και ποινική ενηλικίωση, χωρίς κατ' ανάγκη να σημαίνει πως οι ενήλικες αντιμετωπίζουν με πιο ώριμο τρόπο τη φιλία, ή να συνεπάγεται πως ανέρχονται σε υψηλότερα επίπεδα πρόσληψης και βίωσης των διαπροσωπικών τους σχέσεων. Επίσης, ο Rubin Z. (1980/1987) τονίζει πως οι άνθρωποι δεν αποκτούν αυτόματα αναπτυγμένα επίπεδα αντίληψης, ως προς τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, απλά και μόνο με το πέρασμα του χρόνου. Εάν τα μη αναπτυγμένα επίπεδα λειτουργίας των διαπροσωπικών σχέσεων παραμένουν ακαλλιέργητα στην παιδική και εφηβική ηλικία, αυτά ενυπάρχουν και πάνω τους οικοδομούνται οι νέες σχέσεις στην ενήλικη ζωή.

Οι Bagwell, Newcomb, και Bukowski (1998), σε 12ετή επαναλαμβανόμενη έρευνα σε 30 εφήβους που είχαν φίλους και ήταν αποδεκτοί από τις ομάδες συνομήλικων τους, και σε 30 εφήβους χωρίς φίλους, που ήταν απορριπτόμενοι, βρήκαν πως, στην ενήλικη ζωή τους, όσοι είχαν φίλους στην περίοδο της εφηβείας, παρουσίαζαν υψηλή αυτοεκτίμηση, επαγγελματική αποδοχή, κοινωνική προσαρμογή και λειτουργικές οικογενειακές και ερωτικές σχέσεις. Αντίθετα, οι απορριπτόμενοι και χωρίς έστω ένα φίλο έφηβοι είχαν ανεπαρκή εκπαιδευτική εξέλιξη, δυσλειτουργικές φιλικές, ερωτικές και οικογενειακές σχέσεις, επαγγελματικά φτωχές επιδιώξεις, μειωμένη αυταξία και προβλήματα με το νόμο. Το πιο σημαντικό εύρημα της μελέτης ήταν η επιβεβαίωση της έρευνας των Parker και Asher (1993), πως η απόρριψη από την ομάδα των συνομηλίκων με ταυτόχρονη απουσία έστω και ενός φίλου συνδέεται άμεσα με την εμφάνισης κατάθλιψης στη ενήλική ζωή.

Ωστόσο, οι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι προσλαμβάνουν και βιώνουν τη φιλία με την είσοδό τους στην ενηλικίωση αλλάζουν. Τα κριτήρια με βάση τα οποία επιλέγουν τους φίλους τους οι ενήλικοι είναι: 1) η φυσική γειτνίαση, (Festinger, Schachter, & Back, 1963), 2) η συμπάθεια, 3) οι παρόμοιες νοοτροπίες (κοινά ενδιαφέροντα, ίδια οπτική των πραγμάτων), 4) η εμπιστοσύνη (οι πληροφορίες δεν θα πάνε παραπέρα), 5) η αμοιβαία συμπαράσταση, 6) η εντιμότητα, 7) η φυσική ελκυστικότητα, και οι 8) οι κοινωνικές δεξιότητες (Fehr, 1996, 2012· Rubin, Z., 1980/1987).

Ενώ τα παιδιά και οι έφηβοι συνήθως προτιμούν τις ομόφυλες φιλίες, οι ενήλικες επιλέγουν φίλους και από το άλλο φύλο, ειδικά οι άντρες, που μέσω των φιλικών σχέσεων με γυναίκες, βρίσκουν οικειότητα και κοινωνική υποστήριξη (Kerns, 1994). Σύμφωνα με τον Weiss (1969), οι έγγαμοι ενήλικες ωφελούνται ιδιαίτερα από την ύπαρξη φιλικών σχέσεων. Σε περιόδους που η συζυγική συμβίωση διέρχεται κρίσιμα στάδια ή και στην περίπτωση του διαζυγίου, οι φίλοι αποτελούν σπουδαία πηγή ανακούφισης από τις δυσκολίες. Ακόμα, σε περιόδους οικογενειακής ευμάρειας και συζυγικής λειτουργικότητας, οι γυναίκες θεωρούν πως τόσο το νοικοκυριό όσο και η ανατροφή των παιδιών δεν τις ανταμείβει, στο βαθμό που θα ήθελαν, και αναζητούν δίκτυα φιλικών σχέσεων. Επίσης, στην ενήλικη ζωή συμβαίνουν διάφορες σχεσιακές απώλειες, επαγγελματικές αλλαγές, αλλαγές στον τόπο διαμονής, χηρείες και η φυγή των ενήλικων τέκνων από το σπίτι. Οι απώλειες αυτές προκαλούν τραύματα, που σχετίζονται με τη διάλυση της οργάνωσης της ζωής του ατόμου και αφαιρούν λειτουργίες που έως τώρα παρείχαν οι απολεσθείσες σχέσεις. Σε όλες αυτές τις απώλειες, η αντισταθμιστική ωφέλεια των φιλικών σχέσεων είναι πολύτιμη και ανεκτίμητη. Επίσης, ο Weiss υποστηρίζει πως οι φιλίες των ενηλίκων, σε σύγκριση με των παιδιών και εν μέρει των εφήβων, χαρακτηρίζονται από ενισχυμένα επίπεδα αμοιβαιότητας, συναισθηματικής εγγύτητας και πιο αυξημένο ενδιαφέρον για τη φύση της φιλικής σχέσης. Οι μεγαλύτεροι ενήλικες, όταν αντιμετωπίζουν προβλήματα με το διαζύγιο, απευθύνονται περισσότερο σε φίλους παρά σε συγγενείς για να συζητήσουν. Ένα άλλο χαρακτηριστικό των φιλικών σχέσεων των ενηλίκων είναι το έντονο ενδιαφέρον για την αναζήτηση συμμετρικότητας ως προς την επίλυση των προβλημάτων. Από την άλλη μεριά, η ομοιότητα σε γνωρίσματα όπως η ηλικία, το φύλο, η εθνότητα, οι κοινωνικές δεξιότητες, τα πιστεύω, οι ιδέες για τη ζωή και η κοινωνικοοικονομική

θέση ως παράγοντες διαμόρφωσης και διάτρησης της φιλίας, ενδιαφέρουν τους ενήλικες σε μεγαλύτερο βαθμό από τα παιδιά.

Οι Hartup και Steven (1997) υποστηρίζουν πως η συχνότητα των επαφών των ενήλικων στο πλαίσιο της φιλίας είναι περιορισμένη, σε σύγκριση με τα παιδιά και τους εφήβους, λόγω του επαγγέλματος και των οικογενειακών υποχρεώσεων. Οι μεσήλικες αφιερώνουν λιγότερο από το 10% του χρόνου τους σε συναντήσεις με τους φίλους τους. Οι ηλικιωμένοι φίλοι αρέσκονται σε συζητήσεις για τις παρελθούσες εμπειρίες της ζωής τους και η αμοιβαιότητα στη φιλία τους εστιάζεται σε ανάγκες της υγείας που αντιστοιχούν στην ηλικία τους. Σύμφωνα με την Kerns (1994), η αξιοπιστία και η αίσθηση τού ότι κάποιος μπορεί να ελπίζει στην υποστήριξη των φίλων σε περιόδους ανάγκης, είναι ισχυρότεροι παράγοντες διαμόρφωσης της φιλίας στην ενήλικη ζωή, σε σχέση με την παιδική και εφηβική ηλικία.

Ως προς το ζήτημα των διαφορών των ανδρικών από τις γυναικείες φιλίες, ο Maisonneuve (2004/2007) υποστηρίζει πως σχετίζονται με τη δόμηση της ανδρικής και γυναικείας ταυτότητας, αλλά και με τους διαφορετικούς τρόπους πρόσληψης και έκφρασης της οικειότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις. Φαίνεται επίσης ότι, περίπου, το 85% των ενηλίκων επιλέγουν και καλλιεργούν ομόφυλες φιλίες. Αντίστοιχα ευρήματα προέκυψαν σε έρευνα, που διεξήγαγαν οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010) στην Ελλάδα, σε δείγμα 322 γυναικών και ανδρών ηλικίας από 25 ετών και άνω, όπου μελέτησαν το νόημα και τις πρακτικές της φιλίας, όπως και την πιθανή εμπλοκή του ερωτικού στοιχείου στις ετερόφυλες φιλίες. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως το 80% των συμμετεχόντων δήλωσε πως διατηρεί ομόφυλες φιλίες, ενώ θεωρεί την ομοιότητα φύλου ως διευκολυντικό παράγοντα στη διαμόρφωση και διατήρηση της φιλίας. Επίσης, κεντρικό στοιχείο της ανδρικής κοινωνικής αναπαράστασης της φιλίας είναι η *εμπιστοσύνη* και περιφερειακό η *επικοινωνία*, ενώ για τις γυναίκες κεντρικά στοιχεία είναι η *εμπιστοσύνη* και η *αγάπη* και περιφερειακά η *επικοινωνία*, η *αλληλοϋποστήριξη* και η *ματαίωση*. Ένα άλλο στοιχείο που προέκυψε από την προαναφερθείσα έρευνα είναι πως οι γυναίκες αξιολογούν πιο θετικά τα στοιχεία της κοινής κοσμοθεωρίας, της συμπληρωματικότητας και του συναισθηματικού μοιράσματος. Ωστόσο, οι γυναίκες βιώνουν βαθύτερα και πιο συναισθηματικά τη φιλία, με ταυτόχρονη έντονη την επιθυμία για αναζήτηση ομοιότητας και ισοτιμίας, κάτι που συνεπάγεται έντονη ταύτιση, με όρους διεκδίκησης, ανταγωνισμού και αγάπης, που τις οδηγεί σε μια «πιο "*παθιασμένη" εκδοχή της φιλίας*» (σ. 101).

Πάντως, σύμφωνα με την O΄Connor (1998), το ζήτημα της έντονης αναζήτησης για ισοτιμία στις ομόφυλες φιλίες των γυναικών, και η συνακόλουθη παθιασμένη εκδοχή της γυναικείας φιλίας με στοιχεία ανταγωνισμού, μπορεί να εξηγηθεί ως επιθυμία για αποκατάσταση της ανισότιμης θέσης/σχέσης των γυναικών στον κοινωνικό χώρο, εδώ και χιλιετίες, μέσα στο πλαίσιο της διαπροσωπικής σχέσης. Με άλλα λόγια, οι γυναίκες επιχειρούν, στη μετα-μοντέρνα πατριαρχική κοινωνία, να αποτινάξουν την υποτιμημένη ταυτότητα, που το σύστημα τις οδήγησε να ενστερνιστούν ως κομμάτι του εαυτού τους, και να διεκδικήσουν τη χαμένη ισοτιμία στο κοινωνικό πλαίσιο, μέσα από τις φιλικές τους σχέσεις.

Σε άλλη έρευνα (Σφέτσα, 2014), σε δείγμα 20 δυάδων ετερόφυλων φίλων από 25 έως 50 ετών, με ετερόφυλο σεξουαλικό προσδιορισμό, επιβεβαιώθηκε η διακριτότητα των έμφυλων προσεγγίσεων της φιλίας, αλλά και τα οφέλη που προκύπτουν από τη συμπληρωματικότητα των ανδρικών με τα γυναικεία χαρακτηριστικά, αφού οι γυναίκες απολαμβάνουν τη ευθύτητα των ανδρών και οι άνδρες τη συναισθηματική *«ανοιχτότητα»* (σ. 357) των γυναικών. Επίσης, διαπιστώθηκε πως στην ετερόφυλη φιλία των ενήλικων απουσιάζει ο ανταγωνισμός που αναπτύσσεται στις ομόφυλες φιλίες.

Σε έρευνα των Fiori και Denckla (2015), σε δείγμα 423 ενηλίκων από 18 έως 44 ετών, βρέθηκε πως η ευτυχία στη ζωή συναρτάται με την ποιότητα της φιλίας, και μάλιστα συνδέεται με τη νοητική υγεία και την προστασία από την κατάθλιψη. Η ευτυχία ή, αλλιώς, η αίσθηση ικανοποίησης από τη ζωή συνδέεται με την ολική ικανοποίηση από τη ζωή, την ύπαρξη θετικών και την απουσία αρνητικών συνεπειών. Επίσης, τα ευρήματα έδειξαν πως ο αριθμός των φιλικών σχέσεων και η διάρκειά τους, δεν αποτελεί προβλεπτικό παράγοντα για την αίσθηση προσωπικής ευτυχίας, αλλά, αντίθετα, η ποιότητά τους. Η ποιότητα της φιλίας και ειδικότερα οι λειτουργίες της *καλής παρέας* και της *αυτοεπικύρωσης* συνεισφέρουν στην αίσθηση ευτυχίας, ακόμη και σε ανθρώπους που ήδη θεωρούν τους εαυτούς τους ευτυχισμένους, ως απόρροια της θετικής και αισιόδοξης προσωπικότητας που τους χαρακτηρίζει. Περαιτέρω, η επίδραση της ποιότητας της φιλίας στην ευτυχία απεδείχθη λίγο ισχυρότερη των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας των συμμετεχόντων.

Ενδιαφέροντα ευρήματα προέκυψαν και από την έρευνα της Bellotti (2008), αναφορικά με τα κριτήρια επιλογής των φιλικών σχέσεων 23 ετεροφυλόφιλων ανδρών και γυναικών ηλικίας από 25 έως 35 ετών, που δεν είχαν ερωτική σχέση. Τα άτομα χωρίς ερωτική σχέση βρίσκουν την καλή παρέα, τη συναισθηματική και την

υλική υποστήριξη στις καλύτερες φιλίες, ενώ ο φίλος λειτουργεί ως αντικαταστάτης του ερωτικού συντρόφου, ως προς τις παραπάνω λειτουργίες. Για ορισμένους συμμετέχοντες, η συμμετοχή σε παρέες είναι προτιμότερη από τη φιλία με ένα άτομο και αποτελεί πηγή προμήθειας, συντροφικότητας και υλικής βοήθειας, ενώ συναισθηματικά νιώθουν πως είναι μέλη της ίδιας οικογένειας. Οι φτωχοί συμμετέχοντες του δείγματος στηρίζονταν σε φίλους για οικονομική βοήθεια και συνδρομή σε δύσκολες προσωπικές καταστάσεις. Αξιοσημείωτα είναι τα ευρήματα που αφορούν τις διαφορές φύλου ως προς τις αντιλήψεις μεταξύ της ανδρικής και γυναίκειας οικειότητας στις φιλικές σχέσεις. Οι γυναίκες ζητούν και προσφέρουν συναισθηματική βοήθεια μέσω της πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνίας. Οι άνδρες, επίσης, διεκδικούν την ανάγκη για οικειότητα και εκμυστηρεύσεις και απευθύνονται συχνά σε γυναίκες για συναισθηματική υποστήριξη, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις ανδρών οι οποίοι προχωρούν σε προσωπικές αποκαλύψεις μεταξύ τους. Η Bellotti επισημαίνει πως τα ευρήματα αυτά έρχονται να ρίξουν νέο φως στο πώς αντιμετωπίζονται από άνδρες και γυναίκες ζητήματα οικειότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις στον 21^{ο} αιώνα. Σύμφωνα με τον Maisonneuve (2004/2007), οι ετερόφυλες φιλίες *«επιτρέπουν στους εταίρους την πρόσβαση σε μια ικανοποιητική κατανόηση των διαθέσεων, των προτιμήσεων, των αξιών του άλλου φύλου, προσφέροντας πρωτόγνωρες ανταλλαγές. Ειδικότερα οι άνδρες θα επέτρεπαν στους εαυτούς τους μεγαλύτερη εγκατάλειψη σε εκμυστηρεύσεις και στην αποκάλυψη του εαυτού»* (σ. 87).

Συνοψίζοντας, οι ενήλικες επιλέγουν και βιώνουν τις φιλικές τους σχέσεις στηριγμένοι στα πρότυπα των διαπροσωπικών σχέσεων που βίωσαν στην παιδική και εφηβική ηλικία, με αντίστοιχα αποτελέσματα, στο κατά πόσο, δηλαδή, η κοινωνικοποίηση που δέχθηκαν ήταν ενθαρρυντική και κοινωνικά προσαρμοστική ή ήταν αποφευκτική και απορριπτική. Δίνουν μεγαλύτερη σημασία σε λειτουργίες της φιλίας, όπως η συντροφικότητα και η αυτοεκτίμηση, ενώ αναζητούν την ομοιότητα των περιβαλλοντικών και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, όπως και των κοινών πεποιθήσεων και ενδιαφέρονταν, ως παραγόντων διατήρησης της φιλίας, σε μεγαλύτερο βαθμό από τα παιδιά και τους εφήβους. Η ετερόφυλη φιλία επιτρέπει τη διάχυση πληροφοριών και την κατανόηση των δύο φύλων. Τέλος, η αυτοαποκάλυψη συνιστά σημαντική λειτουργία που επιτρέπει την ανακούφιση από τα προβλήματα αλλά και την εμβάθυνση στη σχέση, πάντα σε ένα συμμετρικό πλαίσιο, και πάλι σε μεγαλύτερο βαθμό σε σύγκριση με τα παιδιά και τους εφήβους. Η αίσθηση ευτυχίας στην ενήλικη ζωή συναρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ποιότητα των φιλικών

σχέσεων. Ανοιχτό και πολύπλοκο παραμένει το ζήτημα που αφορά τις διαφορές των δύο φύλων, ως προς την ικανοποίηση από τις φιλικές σχέσεις, αλλά και τη δυνατότητα των ερευνών να μπορούν να αποτυπώνουν εξίσου τις αξιολογήσεις ανδρών και γυναικών ως προς την ποιότητα των φιλικών τους σχέσεων. Πάντως, οι περισσότερες έρευνες καταλήγουν πως οι γυναίκες αξιολογούν ως ικανοποιητικότερες τις λειτουργίες και την ποιότητα των φιλικών τους σχέσεων, σε σύγκριση με τους άνδρες, έστω και αν οι διαφορές αυτές είναι ελάχιστες.

Κεφάλαιο 3.

Θεωρίες φιλίας

3.1. Η φιλία ως πεδίο μελέτης των διαπροσωπικών θεωριών

Θεωρίες για τη φιλία αποκλειστικά δεν έχουν διαμορφωθεί, ωστόσο η φιλία, ως διαπροσωπική σχέση, προσεγγίζεται μέσω των θεωρητικών παραδοχών των διαπροσωπικών σχέσεων (Fehr, 1996). Σύμφωνα με τους Fehr (1996) και Perlman και Fehr (1986), θα ήταν πιο σωστό να μιλάμε για θεωρίες έλξης, αφού τα ζητήματα που μας απασχολούν αναφέρονται στους λόγους και τα κίνητρα που μας οδηγούν να επιλέγουμε συγκεκριμένους φίλους και να αποκλείουμε άλλους ή γιατί είμαστε πιο ευτυχισμένοι με ορισμένους φίλους και όχι άλλους; Ακόμη, *«γιατί ορισμένες φιλίες τερματίζονται και άλλες ανθίζουν και αναπτύσσονται»* (Fehr, 1996, σ. 21);

Σύμφωνα με τους Hogg και Vaughan (2010), στην ψυχολογία σπάνια μια θεωρία από μόνης μπορεί να ερμηνεύσει το εύρος και το βάθος ενός φαινόμενου στο σύνολό του. Οι υπάρχουσες θεωρίες επιχειρούν να διερευνήσουν τους λόγους της έλξης, με παραδοχές που εστιάζουν σε διαφορετικές όψεις της ίδιας διαδικασίας. Όπως επισημαίνουν οι Κορδούτης (2012) και Perlman και Fehr (1986), οι κυριότερες θεωρίες έλξης στην κοινωνική ψυχολογία που έχουν αναπτυχθεί και βρίσκουν εφαρμογή στις φιλικές σχέσεις μπορούν να ταξινομηθούν στις παρακάτω κατηγορίες: α) ενίσχυσης, β) κοινωνικής ανταλλαγής, αλληλεξάρτησης, επένδυσης και ισοτιμίας γ) γνωστικής συνέπειας, δ) ανάπτυξης, ε) συντροφικότητας και στ) δεσμού.

3.2. Οι θεωρίες της ενίσχυσης

Οι θεωρίες της ενίσχυσης διαμορφώθηκαν κυρίως από τους Byrne (1961), Byrne και Clore (1974) και Lott και Lott (1974). Απηχούν το συμπεριφορικό ρεύμα της ψυχολογίας των δεκαετιών του 1960 και του 1970 και εστιάζουν στο γεγονός πως οι άνθρωποι τείνουν να συμπαθούν και να τρέφουν θετικά συναισθήματα για εκείνους που τους επιβραβεύουν. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τη θεωρία, εάν κάποιος μας φερθεί απρόβλεπτα, τότε το πιθανότερο είναι και εμείς να φερθούμε απρόβλεπτα. Αντίθετα, τείνουμε να μας αρέσουν οι άνθρωποι στους οποίους αρέσουμε και να αποφεύγουμε όσους μας αντιπαθούν ή είναι τιμωρητικοί απέναντί μας.

Οι Perlman και Fehr (1986) επισημαίνουν πως οι υλικές και συναισθηματικές ενισχύσεις και επιβραβεύσεις, όπως και η ανταποδοτικότητα στις επαφές, μέσω της γλωσσικής επικοινωνίας και της σωματικής και βλεμματικής επαφής, είναι ικανές να

προκαλέσουν έλξη κατά το πρώτο στάδιο της σχέσης, καθώς αυτή διαμορφώνεται. Όμως, η θεωρία της ενίσχυσης έχει περιορισμένο εύρος, ως προς τα ζητήματα που αφορούν τη δημιουργία φιλίας, και δεν ασχολείται με την ανάπτυξη και τη διατήρησή της. Επίσης, δεν έχει τη δυνατότητα να ορίσει ένα καθολικά αποδεκτό είδος ανταμοιβής, δεδομένου πως από άνθρωπο σε άνθρωπο το τι ακριβώς συνιστά ανταμοιβή μπορεί να διαφέρει. Ακόμη, όπως τονίζει ο Argyle (2011), σε σχέσεις συντροφικότητας, όπως είναι η φιλία ή οι ερωτικές και οι συγγενικές σχέσεις, οι άνθρωποι συνδράμουν τους εταίρους, όταν οι περιστάσεις το απαιτούν, χωρίς να προσδοκούν ανταπόδοση ή επιβράβευση. Η ενίσχυση - αμοιβή στις περιπτώσεις αυτές δεν είναι το ζητούμενο, διότι περισσότερο μετράνε οι ανάγκες του εταίρου.

3.3. Η θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής - αλληλεξάρτησης

Οι θεωρίες της κοινωνικής ανταλλαγής, της επένδυσης και της ισοτιμίας δίνουν και αυτές έμφαση στο ρόλο των επιβραβεύσεων και των αμοιβών, όπως οι θεωρίες της ενίσχυσης, αλλά επιχειρούν να ερμηνεύσουν, πέρα από τα αρχικά στάδια της σχέσης, τους τρόπους με τους οποίους διατηρούνται και αναπτύσσονται, ώστε να είναι λειτουργικές και να έχουν διάρκεια. Επιπλέον, τονίζουν την ικανοποίηση και τη δέσμευση ως σημαντικές συνιστώσες για τις φιλικές σχέσεις, οι οποίες χρειάζεται να μελετηθούν επισταμένα (Fehr, 2012).

Ο κοινωνιολόγος Homans (1961), επιχειρώντας να διατυπώσει τις θεμελιώδεις αρχές των διαπροσωπικών σχέσεων, εισάγει διάφορες οικονομικές έννοιες και τις συνδυάζει με συμπεριφορικές θεωρητικές παραδοχές. Συγκεκριμένα, ο Homans διατύπωσε τον ισχυρισμό πως οι άνθρωποι παραμένουν σε μια σχέση γιατί θεωρούν πως κερδίζουν από αυτή, ανεξάρτητα από το αν αυτό είναι η πραγματικότητα ή μια εικασία τους. Η σχέση βιώνεται μοναδικά με ιδιαίτερο τρόπο για τον κάθε εταίρο και διατηρείται στο βαθμό που και οι δυο εταίροι τη θεωρούν επωφελή. Η διάθεση ενός εταίρου για να παραμείνει σε μια σχέση ορίζεται από τη θετική αξιολόγηση που προκύπτει, εάν τα οφέλη που αποκομίζει είναι περισσότερα από τα κόστη. Τα οφέλη ή ανταμοιβές μπορεί να έχουν τη μορφή υλικών πόρων, εξυπηρετήσεων, βοήθειας και συναισθημάτων, ενώ τα κόστη διακρίνονται σε πρακτικά, όπως τα χρήματα, ο χρόνος και η ενέργεια, και σε ψυχολογικά, τα οποία αναφέρονται στην πίεση που προκύπτει από την ανάγκη να προσφέρει κάποιος ανταμοιβές. Το κλειδί για την διατήρηση των σχέσεων είναι η ικανοποίηση που συνδέεται με τα εξερχόμενα αποτελέσματα (outcomes) της σχέσης, τα οποία θα πρέπει να έχουν θετικό πρόσημο και προκύπτουν

από την εξίσωση ανταμοιβές μείον κόστη. Ακόμη, σημαντική παράμετρος στον απολογισμό της σχέσης είναι και η αίσθηση δικαιοσύνης που έχουν οι εταίροι από τις ανταλλαγές τους: *«Όταν η αίσθηση της δικαιοσύνης πλήττεται επειδή ένα μέλος της σχέσης δεν λαμβάνει τις ανταμοιβές που του αναλογούν με βάση τις δικές του προσφορές τότε αναδύονται συναισθήματα οργής»* (Homans, 1961, σ. 75).

Η θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής εμπλουτίστηκε με τη διερεύνηση των αρχών της αλληλεξάρτησης στις διαπροσωπικές σχέσεις από τους Kelley et al. (1983) και Kelley (1978). Σύμφωνα με τον Κορδούτη (2012), η θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής και αλληλεξάρτησης διεκδικεί τον τίτλο της μεγαθεωρίας στο χώρο των διαπροσωπικών σχέσεων, ενώ οι Rusbult και Van Lange (2008) διατείνονται πως «*η θεωρία της αλληλεξάρτησης προσφέρει ένα μοναδικό βλέμμα στο πώς λειτουργούν ειδικοί στόχοι και κίνητρα των διαπροσωπικών σχέσεων, όπως επίσης και πώς διάφορες καταστάσεις συμβάλλουν στη δημιουργία και ανάπτυξη των σχέσεων*» (σ. 2066). Όπως αναφέρουν οι Emerson (1976), Hogg και Vaughan (2012), Hojjat και Moyer (2017) και Van Lange και Balliet (2015), η θεωρία της αλληλεξάρτησης πρεσβεύει πως οι άνθρωποι για να παραμείνουν σε μια σχέση θα πρέπει τα προκύπτοντα οφέλη να είναι μεγαλύτερα από τα κόστη. Η ικανοποίηση που προκύπτει, όμως, από αυτή την εξίσωση δεν είναι επαρκής για να παραμείνει κάποιος στη σχέση. Η θεωρία της αλληλεξάρτησης πηγαίνει ένα βήμα πιο πέρα από τις θεωρίες της ανταλλαγής, διότι οριοθετεί την ικανοποίηση ως αποτέλεσμα συγκρίσεων (Comparison Level - C L), που κάνουν τα άτομα από προηγούμενες σχέσεις τους και ταυτόχρονα από πιθανές εναλλακτικές σχέσεις που θα μπορούσαν να έχουν.

Η θεωρία της αλληλεξάρτησης, επίσης, προβλέπει και το γιατί ορισμένοι άνθρωποι επιλέγουν να παραμένουν σε μια σχέση που δεν τους ικανοποιεί. Οι Kelley και Thibaut (1978) ισχυρίζονται πως η ικανοποίηση από τη σχέση και η δέσμευση στη σχέση δεν είναι απόλυτα σχετιζόμενες καταστάσεις. Με βάση αυτή τη διάκριση μπορούν να εξηγηθούν περιπτώσεις που κάποιος, λόγω έλλειψης εναλλακτικών διαθέσιμων σχέσεων, παραμένει σε μια σχέση που δεν είναι ικανοποιητική ή εγκαταλείπει μια σχέση ικανοποιητική για μια πιο ευτυχισμένη. Η Fehr (1986) επισημαίνει πως οι παραπάνω κανόνες ισχύουν τόσο για τις ερωτικές όσο και για τις φιλικές σχέσεις

Η θεωρία της αλληλεξάρτησης ερμηνεύει και τη λειτουργία της εμπιστοσύνης, η οποία αποτελεί σημαντική διάσταση της οικειότητας και της ανάγκης για συναισθηματική ασφάλεια. Εάν θέλει κάποιος να δημιουργήσει κλίμα εμπιστοσύνης

στη σχέση, θα πρέπει να πείσει το άλλο μέρος πως νοιάζεται έμπρακτα για τις ανάγκες του και τα αισθήματά του. Οι ανταμοιβές αυτές προς τον εταίρο της σχέσης εγείρουν *«αισθήματα εμπιστοσύνης»* (Rusbult & Van Lange, 2012, σ. 2064).

3.4. Η θεωρία της επένδυσης της Rusbult

Η Rusbult (1980b) θεώρησε πως η δέσμευση στη σχέση δεν μπορεί να προβλεφτεί μόνο με τις υποθέσεις της θεωρίας της αλληλεξάρτησης που υπολογίζει τα θετικά οφέλη από τις πιθανές εναλλακτικές ευκαιρίες για σχέση. Η δέσμευση μπορεί να απορρέει από ένα τρίτο παράγοντα που είναι η επένδυση. Το επενδυτικό μοντέλο της Rusbult προβλέπει πως κάποιος μπορεί να παραμένει στη σχέση, ακόμα και αν δεν είναι ικανοποιημένος από την ποιότητά της, διότι έχει επενδύσει πολλούς πόρους σε αυτήν, όπως ενέργεια, υλικά αγαθά, χρόνο, συναισθήματα, και η διάλυση της σχέσης θα ισοδυναμούσε με απώλεια όλων αυτών των πόρων. Σύμφωνα με το επενδυτικό μοντέλο αλληλεξάρτησης (Rusbult & Van Lange, 2008· Rusbult, Agnew, & Arriaga, 2011), η υψηλότερη δυνατή δέσμευση σε μια σχέση συναρτάται με τη μεγάλη ικανοποίηση από αυτή, την μη ύπαρξη εναλλακτικών ευκαιριών για σχέσεις και τα μεγάλα ποσοστά επένδυσης. Το μοντέλο τη επένδυσης ερμηνεύει πολύ καλά μια σειρά από δυσλειτουργικές σχέσεις, οι οποίες παραμένουν ενεργές, όπως οι καταχρηστικές φιλίες, οι ερωτικές σχέσεις στις οποίες υπάρχει κακομεταχείριση και οι επαγγελματικές σχέσεις στις οποίες έχουν επενδυθεί πολλοί πόροι, όπως στον αθλητισμό και τις επιχειρήσεις.

3.5. Η θεωρία της ισοτιμίας

Η θεωρία της ισοτιμίας (Hatfield, Utne, & Traupmann, 1979· Hatfield & Rapson, 2011), συνεχίζει την παράδοση των προηγούμενων θεωριών ως προς τη σημασία της αξιολόγησης των απολαβών που προκύπτουν από τις σχέσεις ως προς τα καταβληθέντα κόστη. Η διαφορά της έγκειται στο ότι η σύγκριση γίνεται στο επίπεδο της ίδιας της σχέσης και όχι συγκριτικά με πιθανές εναλλακτικές σχέσεις. Συγκεκριμένα, η θεωρία της ισοτιμίας ισχυρίζεται πως στις προσωπικές μας σχέσεις συγκρίνουμε τα δικά μας κόστη και οφέλη με αυτά του εταίρου, ώστε να αξιολογήσουμε το επίπεδο ικανοποίησης που νιώθουμε και να αποφασίσουμε για τη δέσμευσή μας στη σχέση. Τα εξερχόμενα είναι η θετική αποτίμηση που προκύπτει, αφού αφαιρεθούν τα κόστη από τις αμοιβές στη σχέση. Σύμφωνα με τους Fehr (2012)

και Hatfield και Rapson, (2011, η σύγκριση αυτή έχει αποδειχθεί πως αποτελεί προβλεπτικό παράγοντα για τη χρονική διάρκεια στη σχέση.

Ακόμη, όπως αναφέρουν οι Hatfield και Rapson (2011) και Miell και Croghan (2011), η σύγκριση τού τι δίνουμε και παίρνουμε από τη σχέση, με αυτά που δίνει και παίρνει ο εταίρος από τη σχέση, απηχεί τη θεωρητική παραδοχή της θεωρίας της ισοτιμίας για την έννοια της δικαιοσύνης. Έτσι, εάν ο Α εταίρος καταβάλλει περισσότερους υλικούς πόρους στη σχέση, όπως χρήματα, χρόνο και ενέργεια, αλλά και άυλους, όπως τα συναισθήματα, σε σύγκριση με αυτά που καταβάλει ο εταίρος Β, τότε θα νιώθει υποωφελημένος και η αίσθηση της αδικίας τον τοποθετεί στη σχέση ως ανισότιμο μέλος. Η ικανοποίηση από τη σχέση μειώνεται και η δέσμευση προς αυτή υποβιβάζεται, ενώ ο υποωφελημένος κατακλύζεται από αισθήματα οργής, δυσαρέσκειας και θυμού. Η θεωρία της ισοτιμίας, όμως, προχωρά ένα βήμα πιο πέρα και υιοθετεί τη θέση πως και το υπερωφελημένο μέλος της σχέσης νιώθει ενοχές και τύψεις, επειδή συμβάλλει με λιγότερους πόρους και αμοιβές με αποτέλεσμα να νιώθει, επίσης, μειωμένη ικανοποίηση από τη σχέση και να κλονίζεται η διάθεσή του για δέσμευση στη σχέση. Ισότιμες σχέσεις είναι εκείνες που κατά την πραγματική ή νομιζόμενη αντίληψη των εταίρων το άλλο μέλος της σχέσης συμμετέχει ισότιμα, υπό την έννοια των πραγματικών δυνατοτήτων του, δηλαδή αναλογικά με το τι μπορεί να προσφέρει.

Οι Hatfield και Rapson (2011) επισημαίνουν πως, όταν οι άνθρωποι βρίσκονται σε ανισότιμες σχέσεις, θα προσπαθήσουν να ελαττώσουν τη θλίψη τους με μια ποικιλία τεχνικών αποκατάστασης της ψυχολογικής και της πραγματικής ισοτιμίας, ή εγκαταλείποντας τη σχέση. Η αποκατάσταση της ισοτιμίας στη σχέση επέρχεται με συμπεριφορές που αποκαθιστούν την *πραγματική ισοτιμία*, με τα μέλη να συνεισφέρουν, ανάλογα, περισσότερους ή λιγότερους πόρους για να αποκαταστήσουν την αίσθηση της δικαιοσύνης. Ακόμη, σύμφωνα με τους Hatfield, Utne και Traupmann (1979), η ισοτιμία αποκαθίσταται και με συμπεριφορές που σχετίζονται με την *ψυχολογική ισοτιμία*, όπου το υποωφελημένο μέλος της σχέσης αλλάζει την αντίληψή του και πείθεται ότι είναι ικανοποιημένο από τη σχέση είτε για λόγους πρακτικής αδυναμίας (π.χ. ανεργία) είτε διότι απουσιάζουν σενάρια εναλλακτικών σχέσεων. Οι Clark και Mills (2011) θεωρούν ότι η ισοτιμία κατέχει την πιο εξέχουσα θέση μεταξύ των θεωριών των διαπροσωπικών σχέσεων.

Σύμφωνα με τους Perlman και Fehr (1986) και Clark και Mills (2011), η κριτική που έχει ασκηθεί στις θεωρίες της κοινωνικής ανταλλαγής, αλληλεξάρτησης,

ισοτιμίας και επένδυσης αφορά το γεγονός πως αντιμετωπίζουν με μια ψυχρή και οικονομετρική λογική την ανθρώπινη φύση. Για παράδειγμα, δεν συζητάμε συνέχεια πόσα και τι πήραμε από τους φίλους μας, σε σύγκριση με όσα και τι μας προσφέρουν, και ούτε σκεφτόμαστε συνέχεια το πόσο καλύτερα θα είμαστε, εάν είχαμε ως καλύτερους φίλους τους εναλλακτικά διαθέσιμους. Επίσης, κατά τους Argyle (2011), Hays (1985) και Miell και Croghan (2011), η έννοια του κόστους είναι ζήτημα που αποδεικνύεται προβληματικό στην περίπτωση της φιλίας. Το ζήτημα του κόστους έχει μελετηθεί εμπειρικά σε στενές δυαδικές φιλίες και διαπιστώθηκε πως δεν υπολογίζεται ως αρνητικός παράγοντας, που μειώνει την ικανοποίηση από τη φιλία, αλλά λειτουργεί ως θετική ενίσχυση. Αυτό είναι ένα εύρημα που απηχεί την αλτρουιστική αντίληψη στις στενές φιλίες, όπου το κόστος δεν υπολογίζεται ως απώλεια με την οικονομετρική λογική των θεωριών της κοινωνικής ανταλλαγής.

3.6. Οι θεωρίες της γνωστικής συνέπειας

Οι παραδοχές της θεωρίας της γνωστικής συνέπειας ή ισορροπίας (Cognitive Consistency) αναφέρονται στην ανάγκη που έχουν οι άνθρωποι για συνέπεια και ισορροπία στη ζωή τους. Σύμφωνα με τον Heider (1958), οι άνθρωποι θέλουν να θεωρούν, ανεξάρτητα από το αν αυτό ισχύει ή όχι, ότι είναι συνεπείς με τον εαυτό τους και τις στάσεις τους και όταν αυτό δεν συμβαίνει τότε επιχειρούν να επαναφέρουν την ισορροπία. Σύμφωνα με τη θεωρία (Fehr, 1996· Perlman & Fehr 1986), όταν ο άνθρωπος Α βρίσκεται σε σχέση με τον άνθρωπο Β, και οι δύο μαζί τοποθετούνται πάνω σε ένα θέμα, γεγονός ή ιδέα (Χ), τότε δημιουργείται μια τριαδική σχέση. Στην περίπτωση αυτή, είτε νοιώθουν αρνητικά είτε θετικά ο ένας προς τον άλλον ταυτόχρονα ή ξεχωριστά, δηλαδή ο ένας να βλέπει τον άλλον θετικά και δεύτερος τον πρώτο όχι ενώ, επίσης, από κοινού να αντιμετωπίζουν αρνητικά ή θετικά το γεγονός (Χ). Μπορεί, όμως, ο Α να τοποθετείται θετικά προς το θέμα, ή το πρόσωπο/αντικείμενο (Χ) και ο Β αρνητικά ή το αντίστροφο. Η σχέση των δυο βρίσκεται σε αρμονία, εάν από κοινού υιοθετούν την ίδια στάση ή συμπεριφορά προς ένα θέμα ή πρόσωπο (Χ) και ταυτόχρονα οι ίδιοι μεταξύ τους νοιώθουν αρέσκεια και συμπάθεια ο ένας για τον άλλο. Ακόμη, αν ο Α συμπαθεί τον Β, ο οποίος έχει αρνητική στάση για το θέμα ή πρόσωπο (Χ), τότε αν ο Β αλλάξει τη στάση του από αρνητική σε θετική, αποκαθίσταται η ισορροπία στην τριγωνική σχέση. Επίσης, εάν δυο άνθρωποι συμπαθούν τον ίδιο άνθρωπο ή έχουν παρόμοιες θέσεις για μια κατάσταση, τότε θα συμπαθήσουν ο ένας τον άλλον.

Αντίθετα, ο Newcomb (1971) θεωρεί πως οι στάσεις των ανθρώπων έχουν μοναδικές ιδιότητες απέναντι σε άλλους ανθρώπους, ιδέες ή γεγονότα. Συγκεκριμένα, η άποψη του Newcomb είναι πως ο η συμπεριφορά του Α για τον Β επηρεάζεται από τη στάση (έλξη) που έχει ο Β για τον Α. Επίσης, τόνισε πως οι συμπεριφορές μας απέναντι στους ανθρώπους διαφέρουν ποιοτικά από τις στάσεις μας για τα αντικείμενα, όπως οι ιδέες ή οι καταστάσεις. Κατά τα άλλα, και οι δυο θεωρητικοί συμφωνούν πως το τριαδικό σύστημα βρίσκεται σε ισορροπία όσο οι άνθρωποι συμπαθούν ο ένας τον άλλον και τηρούν την ίδια στάση απέναντι σε ζητήματα ή καταστάσεις. Γενικά, η θεωρία της γνωστικής συνέπειας υποστηρίζει πως μπορούμε να συμπαθήσουμε ή να προκαλέσουμε έλξη προς κάποιον, υιοθετώντας την ιδία αντίληψη για ένα τρίτο ζήτημα ή άνθρωπο αποκαθιστώντας την τριαδική σχέση. Οι Duck (1998/2004), Fehr (1996), και Perlman και Fehr (1986) επισημαίνουν πως η ισορροπία στη σχέση μπορεί να υπάρχει, εάν κάποιος θεωρεί πως ο άλλος τον συμπαθεί. Η θεωρία εισήγαγε με ενάργεια την υπόθεση της θετικής πρόσληψης του άλλου, ως διαμορφωτικού παράγοντα συμπάθειας και έλξης, ανεξάρτητα από το εάν αυτό ισχύει στην πραγματικότητα. Η κριτική που έχει ασκηθεί στη θεωρία της γνωστικής συνέπειας εστιάζεται στο ότι, στο πλαίσιο της φιλίας, χάνει την προβλεπτική της αξία για την ανεύρεση ισορροπίας. Για παράδειγμα, ο Duck (1998/2004) αναφέρει πως δυο φίλοι μπορεί να συμπαθούν ο ένας τον άλλον και να διαφωνούν για ένα ζήτημα, χωρίς ωστόσο να μαλώσουν για μια διαφορά, ενώ σύμφωνα με τη θεωρία της συνέπειας αυτό συνιστά κατάσταση ανισορροπίας. Επίσης, όπως προβλέπει η θεωρία, όταν ο Α συμπαθεί τον Γ, ο οποίος αντιπαθεί τον Β που είναι στενός φίλος του Α, τότε η μια επιλογή για αποκατάσταση της ισορροπίας θα ήταν ο Β να συμπαθήσει τον Γ. Αυτό όμως δεν είναι καθόλου βέβαιο πως μπορεί να γίνει, διότι ένας τρίτος φίλος μπορεί να θεωρηθεί πως απειλεί την καλύτερη φιλία κάποιου, και να προκύψει το συναίσθημα της ζήλειας, αν και στο πλαίσιο της φιλίας, αναγνωρίζεται η δυνατότητα των στενών φίλων να διατηρούν και άλλες φιλικές σχέσεις. Αν από την άλλη μεριά, ο Α, προκειμένου να μην διαταράξει την ισορροπία στη σχέση με τον Β, ενδέχεται να αποσύρει τη συμπάθειά του για τον Γ, τότε θα πρέπει να υπάρχει ένας πειστικός λόγος, διότι σε περίπτωση που ο Γ δεν είναι επιζήμιος άνθρωπος, πως θα πεισθεί ο Β πως πια ο Α δεν συμπαθεί αυτόν που συμπαθούσε; Η θεωρία της γνωστικής συνέπειας, στο πλαίσιο της φιλίας, έχει λιγότερη προβλεπτική ισχύ ως προς τη διατήρηση της ισορροπίας στη σχέση.

3.7. Οι θεωρίες της ανάπτυξης των σχέσεων

Έχουν διαμορφωθεί διάφορες θεωρίες για τα στάδια ανάπτυξης και διατήρησης των προσωπικών σχέσεων, που όμως δεν θα μας απασχολήσουν μιας και αφορούν τις ερωτικές σχέσεις και το γάμο. Στις φιλικές σχέσεις βρίσκουν εφαρμογή η θεωρία της κοινωνικής διείσδυσης των Altman & Taylor (1973), και το θεωρητικό μοντέλο A. B. C. D. E. (Acquaintanceship - Buildup - Continuation - Deterioration - Ending: Γνωριμία - Οικοδόμηση - Συνέχιση/Διατήρηση - Περιορισμός - Λήξη σχέσης) του Levinger (1980). Οι αναπτυξιακές θεωρίες των σχέσεων ασχολούνται με ζητήματα, όπως οι παράγοντες της έλξης, της συμπάθειας και της τροποποίησης των σχέσεων στο πέρασμα του χρόνου.

3.7.1. Η θεωρία της κοινωνικής διείσδυσης

Η θεωρία της κοινωνικής διείσδυσης (social penetration theory), των Taylor (1968) και Altman και Taylor (1973), βρίσκει εφαρμογή σε περιστασιακές και στενές προσωπικές σχέσεις, ενώ ουσιαστικά εστιάζει στη λειτουργία της αυτοαποκάλυψης και τις συντελεστικές της επιπτώσεις και όχι στο πώς προκύπτει αρχικά η έλξη, ως παράγοντας διαμόρφωσης των σχέσεων (Erber & Erber, 2018· Fehr, 1996· Perlman & Fehr, 1986). Σύμφωνα με τους Altman και Taylor (1973), η ανάπτυξη των σχέσεων διέρχεται μέσω της αύξησης του εύρους και του βάθους της αυτοαποκάλυψης μεταξύ των εταίρων. Η αυτοαποκάλυψη συνδέεται με την οικειότητα, ενώ όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός της οικειότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις τόσο αυξάνεται το εύρος και το βάθος της αυτοαποκάλυψης.

Όπως επισημαίνουν οι Altman και Taylor, οι πιο σημαντικές πληροφορίες για ανησυχίες, φόβους και πεποιθήσεις αφορούν το βαθύ πυρήνα της προσωπικότητας, που συνιστά την ιδιωτικότητα, και η αυτοαποκάλυψη αποτελεί στοίχημα για τη σχέση αλλά και δείκτη του βαθμού οικειότητας. Η διαδικασία της αυτοαποκάλυψης ακολουθεί τέσσερα στάδια. Το πρώτο είναι αυτό του προσανατολισμού (orientation stage), όπου οι πληροφορίες που παρέχονται είναι επιφανειακού τύπου και σχετίζονται με κοινωνικά αποδεκτές συνήθειες. Το δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει εξερευνητικές συναισθηματικές ανταλλαγές (exploratory affective exchange), όπου οι πληροφορίες είναι πιο προσωπικές, αλλά αφήνουν αναποκάλυπτες πολλές προσωπικές πτυχές των εταίρων. Στο τρίτο στάδιο, σφυρηλατείται και παγιώνεται η σχέση ως στενή πια, αφού οι συναισθηματικές ανταλλαγές (affective exchange) αφορούν όλο και περισσότερα προσωπικά δεδομένα. Τέλος, στο τέταρτο στάδιο

(stable exchange), η σχέση αποκτά σταθερό και στενό χαρακτήρα και οι εταίροι μπορούν να κατανοούν, να ερμηνεύουν και να προβλέπουν τις μελλοντικές αντιδράσεις σε γεγονότα, πρόσωπα και καταστάσεις των πολύ στενών τους εταίρων. Στο τελευταίο στάδιο, η αυτοαποκάλυψη φτάνει στα πιο βαθιά επίπεδα της ιδιωτικότητας, ενώ απλώνεται σε περισσότερες περιοχές εύρους των πληροφοριών που σχετίζονται με την προσωπικότητα των εταίρων της στενής σχέσης.

Όπως υποστηρίζει η Fehr (1996), η θεωρία της κοινωνικής διείσδυσης βρίσκει εφαρμογή στο διαμόρφωση της στενής σχέσης, στα πρώτα της στάδια, και θα έπρεπε να ονομάζεται θεωρία της αυτοαποκάλυψης και όχι της ανάπτυξης των σχέσεων. Οι Carpenter και Greene (2016) ισχυρίζονται πως η αυτοαποκάλυψη δεν λειτουργεί γραμμικά, παρουσιάζει ασυνέχειες και κενά ανάλογα με το πώς προχωρεί η σχέση, ιδιαίτερα σε περιόδους συγκρούσεων, και δεν έχει μελετηθεί επαρκώς η λειτουργία της σε μακροχρόνιες φιλίες.

3.7.2. Η θεωρία των σταδίων ανάπτυξης των σχέσεων του Levinger

Η θεωρία των σταδίων ανάπτυξης των σχέσεων βρίσκει εφαρμογή όχι μόνο στις ερωτικές αλλά και στις φιλικές σχέσεις (Fehr, 1996· Jackson-Dwyer, 2014). Η θεωρία εστιάζει στο ρόλο που διαδραματίζει *η ομοιότητα* στη διαμόρφωση της διαπροσωπικής έλξης, που οδηγεί στην έναρξη της σχέσης (Levinger & Snoek, 1972· Huston & Levinger, 1978). Το ζήτημα της ομοιότητας αφορά τόσο εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως η εμφάνιση, όσο και κοινωνικά, όπως η ταξική υπαγωγή. Η ομοιότητα πολλές φορές υπερεκτιμάται μεταξύ των φίλων, όπως και η αυτοαποκάλυψη, που εάν είναι υπερβολικά βαθιά, στα πρώτα στάδια της γνωριμίας ή μη συμμετρική, μπορεί να δημιουργήσει κλίμα ασάφειας και διάθεση για απομάκρυνση από τη σχέση, πριν ολοκληρωθούν τα τρία στάδια για τη δημιουργία των σχέσεων. Σύμφωνα με τη θεωρία, το πρώτο επίπεδο για τη δημιουργία της σχέσης είναι *μονομερές* και η έλξη βασίζεται στη φυσική εμφάνιση και τις υποθέσεις του ενδιαφερόμενου για τη θετική εξέλιξη του εγχειρήματος να διαμορφωθεί μια σχέση. Το δεύτερο στάδιο είναι αυτό των *επιφανειακών επαφών* όπου οι επαφές των εταίρων χαρακτηρίζονται από το ότι συμβαίνουν στον περιφερειακό ελεύθερο χρόνο και όχι στον πρωτεύοντα προσωπικό, ενώ οι συναντήσεις καθορίζονται από τους κοινωνικούς κανόνες της περίστασης, όπως για παράδειγμα συμβαίνει σε αθλητικές συναντήσεις ή στον επαγγελματικό χώρο. Το τρίτο στάδιο χαρακτηρίζεται από την *αμοιβαιότητα* με την οποία διασταυρώνονται οι αθέατοι, από τον κοινωνικό περίγυρο

συνήθως, προσωπικοί τρόποι επαφής και επενδύονται με την αυτοαποκάλυψη και το ενδιαφέρον για τη φροντίδα και τη διατήρηση της σχέσης.

Ο Levinger (1980) επεξέτεινε τη θεωρία και πρόσθεσε άλλα δυο στάδια για τον κύκλο της ζωής των σχέσεων. Το θεωρητικό του υπόδειγμα για τις σχέσεις περιλαμβάνει πέντε στάδια: Α: γνωριμία (acquaintanceship), Β: οικοδόμηση (buildup), C: συνέχιση/ διατήρηση (continuation), D: περιορισμός (deterioration), και Ε: λήξη σχέσης (ending). Τα πρώτα τρία στάδια ανάπτυξης τα περιγράψαμε ήδη. Το στάδιο D του περιορισμού της σχέσης δεν είναι αναπόφευκτο, αλλά επέρχεται στις περισσότερες περιπτώσεις, και ο Levinger το ερμηνεύει με όρους της θεωρίας της κοινωνικής ανταλλαγής, δηλαδή με βάση τα εξερχόμενα της σχέσης, όπως αυτά προκύπτουν από την εξίσωση: αμοιβές μείον κόστη. Οι παράγοντες που οδηγούν σε φθορά και περιορισμό του βάθους και του εύρους της σχέσης μπορεί να είναι η συχνότητα και η ποικιλία των διαντιδράσεων, που γίνονται ποιο αραιές ή λιγότερο ενδιαφέρουσες, η μείωση της έντασης της αυτοαποκάλυψης, η αλλαγή των μελλοντικών σχεδίων των εταίρων για τη ζωή τους και η απώλεια της εμπιστοσύνης.

Το ό,τι μια σχέση φτάνει στο στάδιο D του περιορισμού και της φθοράς αυτό, κατά τον Levinger, δε συνεπάγεται και το πέρασμα στο στάδιο Ε (Ending) της λήξης της σχέσης, αυτή μπορεί να συνεχίζει ως φθαρμένη και στάσιμη επ' αόριστον. Η λήξη της σχέσης (στάδιο Ε) επέρχεται όταν οι ανταμοιβές συνεχίζουν διαρκώς να μειώνονται και ταυτόχρονα υπάρξουν εναλλακτικές σχέσεις που προκαλούν την έλξη και το ενδιαφέρον του υποωφελημένου εταίρου.

Σύμφωνα με τη θεωρία, λίγες σχέσεις περνούν από όλα τα στάδια, οι πολλές δεν προχωράνε πέρα από το στάδιο Α και οι περισσότερες λήγουν κατά το στάδιο D της οικοδόμησης και αυτή η κατάσταση αφορά περισσότερο την πλειοψηφία των φιλικών σχέσεων. Οι γαμικές ενώσεις αντιμετωπίζουν εμπόδια ως προς το πέρασμα στο στάδιο Ε της λήξης, λόγω παιδιών και άλλων κοινών υποχρεώσεων.

Η κριτική που έχει ασκηθεί στην παραπάνω θεωρία από τις Jackson-Dwyer (2014) και Fehr (1996) εντοπίζεται στο ότι οι φιλικές σχέσεις δεν ακολουθούν όλες την ίδια διαδικασία από το ένα στάδιο ανάπτυξης στο άλλο και, επίσης, διαφέρουν οι δεσμεύσεις στη σχέση. Για παράδειγμα, οι φίλοι πιο εύκολα θα περάσουν στο τελικό στάδιο της λήξης της σχέσης, λόγω του ότι δεν συνδέονται με οικονομικές ή νομικές υποχρεώσεις όπως συμβαίνει στο γάμο. Παρόλα αυτά, η θεωρία των σταδίων ανάπτυξης των σχέσεων πρόσφερε ένα σχέδιο μέσα στο οποίο η πολυπλοκότητα των πραγματικών σχέσεων της ζωής μπορεί να εξερευνηθεί, έστω και αν η θεωρία

αντιμετωπίζει γραμμικά και προβλεπτικά τις προσωπικές σχέσεις, «κάτι που στην πραγματικότητα των σχέσεων δεν συμβαίνει με την ταξινόμηση που η θεωρία περιγράφει» (Jackson-Dwyer, 2014, σ. 119).

3.8. Η Θεωρία της συντροφικότητας

Οι Clark και Mills (1979) και Clark (1984) διατύπωσαν την παραδοχή πως οι διαπροσωπικές σχέσεις μπορούν να πάρουν τη μορφή είτε της ανταλλαγής (exchange), όπως συμβαίνει στις επαγγελματικές σχέσεις, είτε της συντροφικότητας (communal), όπως είναι ο γάμος, οι ερωτικές, οι γονεϊκές και οι φιλικές σχέσεις. Οι σχέσεις συντροφικότητας χαρακτηρίζονται από αλτρουισμό, ενδιαφέρον και φροντίδα στη βάση των αναγκών του φίλου, του συζύγου και των παιδιών Στις σχέσεις αυτές δεν ισχύει η επιθυμία για ισορροπία και η αναζήτηση της λογικής μία σου και μία μου, όπως πρεσβεύουν οι θεωρίες της κοινωνικής ανταλλαγής. Η θεωρία προβλέπει πως η έλξη που αναδύεται μέσω των ανταμοιβών στις σχέσεις ανταλλαγής είναι εμφανής και στους δύο ανταλλασσόμενους. Εάν, όμως, κάποιος ενδιαφέρεται φιλικά ή ερωτικά για ένα πρόσωπο, δηλαδή προκρίνει μια σχέση συντροφικότητας, και διαπιστώσει ότι ο άλλος επιθυμεί σχέση ανταλλαγής, τότε η έλξη και η ευχαρίστηση, μαζί με την προσδοκία για δημιουργία σχέσης συντροφικότητας, μειώνονται δραστικά.

Οι σχέσεις συντροφικότητας χαρακτηρίζονται από ανιδιοτέλεια και αυτό που υπονοείται, χωρίς να αναφέρεται ρητά, είναι πως η ανταπόδοση για την ωφέλεια που προσφέρθηκε μπορεί να δοθεί μόνο αν υπάρξει κατάσταση ανάγκης του δότη, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τις φιλίες, σε άλλη περίπτωση η άμεση ανταπόδοση, χωρίς να υπάρχει ανάγκη, μπορεί να κλονίσει τη φιλία ή τον έρωτα υπό το βάρος της υποψίας πως η σχέση τείνει να μετατραπεί σε σχέση ανταλλαγής (Clark & Mills, 2011).

Ωστόσο, τα οφέλη των συντροφικών σχέσεων, που είναι συμμετρικές, ανταποδίδονται σε βάθος χρόνου και με ποικίλη μορφή ή και ποτέ χωρίς να απειλούνται. Σύμφωνα με τη θεωρία, μπορεί να ενυπάρχει συντροφικός προσανατολισμός ακόμα και σε μια ανταλλακτική σχέση και το αντίστροφο. Για παράδειγμα, ένας εργοδότης που διατηρεί σχέσεις ανταλλαγής με τον υπάλληλό του μπορεί, λόγω του ότι η ιδιοσυγκρασία του είναι συντροφική, να αποφεύγει να τον απολύσει ή, άνθρωποι που η προσωπικότητά τους χαρακτηρίζεται από ανταλλακτικότητα, να δυσκολεύονται να προσαρμοστούν σε σχέσεις συντροφικές και

έτσι να φέρονται με όρους ανταλλαγής στο γάμο ή τις φιλίες τους, πράγμα που μειώνει την ποιότητα και τη συνακόλουθη ικανοποίηση από τη σχέση (Clark & Mills, 2011).

Η συνεισφορά της θεωρίας της συντροφικότητας οριοθετεί την ερμηνευτική και προβλεπτική εμβέλεια των θεωριών της κοινωνικής ανταλλαγής και της ισοτιμίας, δεδομένου πως η σημασία της ανιδιοτέλειας στις συντροφικές σχέσεις εξαίρεται ως αξία από τις κοινωνίες. Από την άλλη μεριά, όταν οι άνθρωποι λειτουργούν αυστηρά και μόνο ανταλλακτικά στις συντροφικές τους σχέσεις, προκύπτουν προβλήματα και μια αίσθηση μιζέριας, ενώ θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με ψυχολογική θεραπευτική παρέμβαση, λόγω της βλάβης που επιφέρει η ανταλλακτική τους συμπεριφορά Clark & Mills, 2011). Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός, πως οι κατεξοχήν εκπρόσωποι της θεωρίας της ισοτιμίας, συμφωνούν με την ανάγκη θεραπευτικής παρέμβασης, σε ανάλογες περιπτώσεις (Hatfield & Rapson 2011).

Σύμφωνα με τους Erber και Erber (2018), η κριτική που έχει ασκηθεί στη θεωρία επισημαίνει πως η διάκριση σε σχέσεις συντροφικές και ανταλλαγής μας οδηγεί να υιοθετήσουμε μια αντίληψη για την ανιδιοτέλεια των συντροφικών σχέσεων που είναι παρά πολύ ιδανική. Αντίθετα, η θεωρία της ισοτιμίας κατέχει εξέχουσα θέση, σε σύγκριση με τη θεωρία της συντροφικότητας, διότι η ισοτιμία και η δικαιοσύνη λείπουν από τους χώρους δουλειάς, ή αλλού και για αυτό οι άνθρωποι την αναζητούν έντονα στις στενές τους σχέσεις. Αυτή η ανάγκη για αναζήτηση ισοπαλίας στις σχέσεις, σύμφωνα με το μοντέλο της ισοτιμίας, σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί *«να συντρίψει τη χρησιμότητα της διάκρισης μεταξύ συντροφικών και ανταλλακτικών σχέσεων. Αντίθετα, φανερώνει την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα»* (Erber & Erber, 2018, σ. 100). Περαιτέρω, οι Hatfield και Rapson (2011) σημειώνουν πως, όταν οι άνθρωποι τείνουν να αντιμετωπίζουν τις φιλικές και ερωτικές σχέσεις, αλλά και το γάμο, με όρους συντροφικότητας και όχι ανταλλαγής, βιώνουν πιο ποιοτικά επίπεδα δεσμών και ικανοποίησης, από εκείνους που εισάγουν τη λογική της ισοτιμίας, δηλαδή με όρους ανταλλαγής προς τα αποτελέσματα (outcomes) της σχέσης.

Σύμφωνα με τους Le, Impett, Kogan, Webster και Cheng (2012) οι άνθρωποι που έχουν προδιαθεσιακά συντροφικό προσανατολισμό στις καλύτερες φιλίες και τις ερωτικές τους σχέσεις, δέχονται περισσότερες επιβραβεύσεις στις καθημερινές τους εμπειρίες. Βιώνουν περισσότερα θετικά συναισθήματα στις σχέσεις τους, διατηρούν υψηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης, ικανοποίησης και ευτυχίας στην καθημερινότητά

τους, ενώ όλα αυτά τα θετικά χαρακτηριστικά λειτουργούν ως διαμεσολαβητές ενίσχυσης της προδιάθεσής τους για συντροφικό προσανατολισμό. Επίσης, η τάση τους για συντροφικό προσανατολισμό λειτουργεί χωρίς να προσβλέπουν από τους άλλους να συμπεριφερθούν με αντίστοιχη συντροφική συμπεριφορά.

3. 9. Η θεωρία του δεσμού

Η θεωρία του δεσμού (attachment theory), ή εναλλακτικά θεωρία ύφους σύναψης δεσμού του Bowlby (1969/1982, 1988), στοχεύει στην κατανόηση των συμπεριφορών στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων. Σύμφωνα με τον Κορδούτη (2012), η θεωρία του δεσμού μάς έχει προμηθεύσει με αξιόπιστα θεωρητικά και εμπειρικά εργαλεία ώστε να μπορούμε να εξηγήσουμε τους λόγους για τους οποίους ορισμένοι άνθρωποι νιώθουν πιο ασφαλείς δείχνοντας εμπιστοσύνη στις σχέσεις τους, ενώ άλλοι βιώνουν απορρίψεις και αγχογόνες καταστάσεις που μειώνουν την ικανοποίηση από τις σχέσεις τους.

Ο Kafetsios (2006) σημειώνει πως βασική θέση της θεωρίας είναι ότι η διαπροσωπική αλληλεπίδραση των γονέων με τα παιδιά τους στη βρεφική και παιδική ηλικία μπορεί να είναι είτε ασφαλής είτε ανασφαλής. Εάν οι γονείς ή το πρόσωπο που αναθρέφει το βρέφος/παιδί συμπεριφέρονται με θετικό τρόπο, είναι καλοί τροφοί και γνωστικά και συναισθηματικά παρόντες, τότε οι δεσμοί των παιδιών θα είναι ασφαλείς, ενώ αντίθετα, η ανεπάρκεια και η αποστέρηση του γονέα/τροφού έχει ως συνέπεια τη δημιουργία ανασφαλών δεσμών και σχέσεων στη ζωή. Όταν ο τύπος δεσμού βρέφους/νηπίου και προσώπου/τροφού είναι ανασφαλής λόγω προβλημάτων του τροφού (π.χ. κατάθλιψη ή είναι και ο ίδιος θύμα ενός απορριπτικού γονέα) τότε δεν απειλείται μόνο η μελλοντική κοινωνική και προσωπική ζωή του παιδιού, αλλά και η ίδια η σωματική του υγεία, δεδομένου πως μένουν ανικανοποίητες, πέρα από τις κοινωνικές και οι έμφυτες ανάγκες του. Σύμφωνα με την Ainswarth (1985), τα μοντέλα δεσμών και η αρνητική ή θετική ρύθμιση των συναισθημάτων του νηπίου διαμορφώνονται σύμφωνα με τις εμπειρίες που έχει, ειδικά, η μητέρα από την παιδική της ηλικία στο πλαίσιο της οικογένειας προέλευσής της.

Ο Bowlby (1969/1982) θεωρεί πως το ύφος σύναψης δεσμού που εγκαθιδρύθηκε κατά την βρεφική και παιδική ηλικία καθορίζει την πορεία και εξέλιξη των διαπροσωπικών σχέσεων και στην ενήλικη ζωή, σημειώνοντας ότι «*...το συμπεριφορικό σύστημα των ενηλίκων εμπεριέχει στοιχεία που ξεκινούν από προηγούμενες φάσεις της ζωής*» (σ. 129). Οι Hogg και Vaughan (2010) επισημαίνουν

πως πολλές έρευνες επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις του Bowlby ότι τα ύφη σύναψης δεσμού παραμένουν ενεργά καθ' όλη τη διάρκεια της ενήλικης ζωής *«και υπερισχύουν στις μετέπειτα σχέσεις»* (σ. 636).

Πιο συγκεκριμένα, η θεωρία του δεσμού υποστηρίζει πως η εξέλιξη της προσωπικότητας και η πορεία των σχέσεων του ενήλικα δεν διαμορφώνονται μόνο από τα πρώτα χρόνια της ζωής, όπως πρεσβεύει η ψυχανάλυση, αλλά καθορίζονται και από το σύστημα δεσμού (attachment system). Το σύστημα δεσμού, κατά τον Bowlby (1969/1982), έχει γενετική προδιάθεση με την έννοια πως το βρέφος προσκολλάται στον τροφό/γονέα για να μπορέσει να επιβιώσει, αλλά εμπλουτίζεται από γνωστικές εμπειρίες (αναγνώριση γονέα, έλεγχος με το κλάμα) και συναισθηματικές (φόβος απόρριψης από τον γονέα) οι οποίες διαμορφώνουν τόσο την εαυτού εικόνα όσο και την εικόνα για τους άλλους. Ο Bowlby (1988) επισημαίνει πως αυτές οι αναπαραστάσεις για τον εαυτό παράγουν τύπους δεσμών *«internal working models»* (σ. 119) με τον άλλο και καθαρίζουν το είδος και την ποιότητα των στενών διαπροσωπικών σχέσεων, ενώ δεν είναι εύκολο να τροποποιηθούν στην ενήλικη ζωή.

Οι Bartholomew (1990) και Bartholomew και Horowitz (1991) συνέβαλλαν στην επέκταση της θεωρίας του δεσμού και διατύπωσαν την άποψη πως μπορεί να λειτουργήσει ως θεωρητικό προβλεπτικό μοντέλο και στις φιλικές σχέσεις. Διέκριναν σε τέσσερα τα ύφη σύναψης δεσμού: α) Ο *ασφαλής* (secure) τύπος δεσμού αναφέρεται σε άτομα που διατηρούν θετική εικόνα για τον εαυτό τους και τους άλλους, έχουν έλεγχο των συναισθημάτων τους, λειτουργικά επίπεδα οικειότητας και θεωρούν πως οι άλλοι είναι δεκτικοί και γενικά ανταποκρίνονται. Τα άτομα αυτά μπορούν να αγαπήσουν. β) Ο *υπέρ-εμπλεκόμενος* (preoccupied) τύπος δεσμού χαρακτηρίζει άτομα που έχουν αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους και θετική για τους άλλους. Τα άτομα αυτά με εμμονή επιζητούν την επιβεβαίωση των άλλων και γίνονται συχνά θύματα μη ισορροπημένων σχέσεων, ενώ υποφέρουν από άγχος, αδυνατούν να δημιουργήσουν σχέσεις οικειότητας και εξαρτώνται γενικά από τους άλλους. Τα άτομα αυτά δεν μπορούν αγαπήσουν επαρκώς. γ) Τα άτομα που ανατράφηκαν σε πλαίσιο σχέσεων τύπου *αποφυγής* (avoidant), έχουν αρνητική εικόνα τόσο για τον εαυτό τους όσο και τους άλλους. Θεωρούν πως οι ίδιοι δεν αξίζουν και συνάμα πως και άλλοι είναι απορριπτικοί και αναξιόπιστοι, φοβούνται την οικειότητα στις σχέσεις και είναι κοινωνικά απομονωμένοι, ενώ αποφεύγουν τους άλλους για να μην βιώσουν την απόρριψη. δ) Οι άνθρωποι που υιοθετούν τον *απορριπτικό* τύπο

δεσμού (dismissing) τρέφουν θετική εικόνα για τον εαυτό τους και αρνητική για τους άλλους. Θεωρούν πως η ανεξαρτησία τους προστατεύεται όταν δεν είναι ευάλωτοι απέναντι στην απόρριψη των άλλων και έτσι «*αποφεύγουν τις στενές διαπροσωπικές σχέσεις*» (Bartholomew & Horowitz, 1991, σ. 227).

Οι Hazan και Shaver (1994) έχουν επεκτείνει τη θεωρία προσπαθώντας να απαντήσουν σε βασικά ερωτήματα, όπως *«Τι είναι αυτό που κάνει ένα δυνητικό σύντροφο ελκυστικό, πώς διαμορφώνονται, εξελίσσονται και διατηρούνται οι σχέσεις και τι είναι αυτό που τις κάνει ικανοποιητικές και σταθερές, όπως και πώς διαλύονται;»* (σ. 1). Οι Hazan και Shaver, αντί των τεσσάρων τύπων σύναψης δεσμού των Bartholomew και Horowitz (1991), προτείνουν τρεις: α) ασφαλής (secure), β) αγχώδης, αμφιθυμικός (anxious/ambivalent) και γ) αγχώδης/απορριπτικός (anxious/avoidant). Ο Καφέτσιος (2003) επισημαίνει πως, ανεξάρτητα από τις επιμέρους διακρίσεις των συμπεριφορών σε περισσότερα μοντέλα δεσμών, γεγονός είναι ότι αυτά συμπεριλαμβάνονται στην αρχική δυαδική διάκριση του Bowlby, μεταξύ ασφαλούς και ανασφαλούς ύφους σύναψης δεσμού ως προβλεπτικού παράγοντα της ποιότητας και της ικανοποίησης στο πλαίσιο των φιλικών σχέσεων.

Οι Hazan και Shaver (1994) αναφέρουν πως η θεωρία του δεσμού προτείνει ότι για να είναι ικανοποιητικές οι σχέσεις σε κάθε ηλικία θα πρέπει να μπορεί να απαντηθεί το εξής θεμελιώδες ερώτημα: *«Μπορώ να εμπιστευτώ τον άλλον ότι θα είναι διαθέσιμος να ανταποκριθεί στις ανάγκες μου;»* (σ. 13). Η Θεωρία πρεσβεύει πως η εμπιστοσύνη είναι κομβική για την ανάπτυξη των σχέσεων, προάγοντας την αυτοαποκάλυψη και την ανάπτυξη της οικειότητας. Η ύπαρξη συγκρούσεων στις διαπροσωπικές σχέσεις, που βασίζονται στην εμπιστοσύνη (ασφαλής τύπος δεσμού), προκαλεί θλίψη αλλά και ελπίδα για συμφιλίωση. Αντίθετα, σε ανασφαλείς τύπους δεσμού η σύγκρουση προκαλεί κατάθλιψη ή και την επιθυμία για εκδίκηση. Όπως ισχυρίζεται ο Zimmerman (2004), ο τύπος δεσμού με τη μητέρα έχει άμεση και ισχυρή συσχέτιση με την ποιότητα της φιλίας και την ικανότητα διαχείρισης συγκρούσεων. Οι έφηβοι που βίωσαν ανασφαλή μητρικό τύπο δεσμού, απέφευγαν εκφράσεις στοργής για τους/ις καλυτέρους/ες φίλους/ες τους, δήλωναν χαμηλότερη ικανοποίηση από τη φιλία, αδυναμία επίλυσης συγκρούσεων, υψηλή εχθρικότητα και κοινωνικό άγχος.

Οι Hazan και Shaver (1994) αναφέρουν πως, σύμφωνα με μελέτες, η κατάταξη του ενήλικου πληθυσμού στις Η.Π.Α., ακολουθώντας την τυπολογία σύναψης δεσμού που προτείνουν είναι η εξής: ασφαλής 55%, αποφευκτικός 25% και

αμφίθυμος/αγχώδης 20%. Ένα σημαντικό ερώτημα είναι αυτό που αφορά τη δυνατότητα αλλαγής τύπου δεσμού κατά την ενήλικη ζωή. Στο ζήτημα αυτό οι Hazan και Shaver επισημαίνουν πως όταν υπάρχουν απορριπτικοί, επιθετικοί ή απόμακροι γονείς, τότε «*ένας συγγενής, ένας έρωτας, ένας σύμβουλος ή ένας δάσκαλος μπορεί να κατευθύνει έναν άνθρωπο προς τη δυνατότητα σύναψης ασφαλών δεσμών*» (1994, σ. 16).

Όπως αναφέραμε, σύμφωνα με τη θεωρία της ισοτιμίας και της επένδυσης, κάποιοι άνθρωποι παραμένουν σε μη ικανοποιητικές σχέσεις λόγω απουσίας εναλλακτικών ευκαιριών για μια νέα σχέση. Οι Hazan και Shaver (1994) τονίζουν πως η θεωρία του δεσμού προτείνει έναν πρόσθετο λόγο, ο οποίος λειτουργεί ως αντικειμενικό γεγονός και είναι «*Ο συναισθηματικός δεσμός που έχει εγκαθιδρυθεί και ο οποίος λειτουργεί ως ψυχολογική αλυσίδα που προσφέρει κάποια ασφάλεια και κρατά δεμένους δύο ανθρώπους, ανεξάρτητα από το αν απολαμβάνουν πλέον τη σχέση τους*» (σ. 13).

Σύμφωνα με τους Bartholomew και Horowitz (1991) η ταξική προέλευση των ατόμων φαίνεται πως δεν αποτελεί παράγοντα που σχετίζεται με την ενεργοποίηση των τύπων δεσμού που προάγονται από τη σχέση βρέφους/νηπίου με τους γονείς ή το πρόσωπο ανατροφής. Η θεωρία, όμως, προβλέπει πως υπάρχουν διαφοροποιήσεις φύλου ως προς την έκφραση του ύφους σύναψης δεσμού. Οι Grabill και Kerns (2000) υποστηρίζουν πως οι γυναίκες υιοθετούν πιο συχνά ύφος υπερεμπλεκόμενου δεσμού, σε σύγκριση με τους άνδρες, στους οποίους αντιστοιχούν απορριπτικοί τύπου δεσμού. Τα άτομα με ασφαλή τύπου δεσμό είναι πιο πιθανό να προβούν σε αυτοαποκάλυψη, να ανταποκρίνονται στην αυτοαποκάλυψη των άλλων, να έχουν την αίσθηση πως τους καταλαβαίνουν, τους επιβεβαιώνουν και τους φροντίζουν, σε σύγκριση με άτομα που διατηρούσαν ανασφαλή τύπου δεσμό. Επίσης, βρέθηκε πως τα άτομα με υπερεμπλεκόμενο τύπου δεσμό (αρνητικό μοντέλο εαυτού και θετικό για τους άλλους), ενώ ήθελαν να δημιουργήσουν ασφαλείς σχέσεις, δεν το κατόρθωναν, αφού δεν γνώριζαν να διαχειρίζονται την οικειότητα (αυτοαποκάλυψη, αίσθηση κατανόησης, επιβεβαίωσης και φροντίδα του άλλου), εξαιτίας της μειωμένης τους αυτοεκτίμησης. Γενικότερα, οι γυναίκες τα καταφέρνουν πολύ καλύτερα σε ζητήματα αυτοαποκάλυψης και προσλαμβάνουν τη φιλική σχέση ως πιο οικεία. Ακόμη, οι Marusic και Kamenov (2011), ισχυρίζονται πως: «*Η σχέση των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας και του τύπου δεσμού στις ερωτικές σχέσεις επεκτείνονται και στις φιλικές* σχέσεις» (σ. 1131). Όπως επισημαίνει ο Monsour (2017), η θεωρία του

Δεσμού τα τελευταία τριάντα χρόνια είναι μια από τις ηγετικές θεωρητικές προσεγγίσεις στη κοινωνική ψυχολογία των διαπροσωπικών σχέσεων και φυσικά της φιλίας.

Ο Crosnoe (2000) τονίζει πως η πρόκληση του τρέχοντα αιώνα είναι να μελετηθούν οι νεανικές φιλίες, όπως ακριβώς μελετούνται οι συζυγικές και οι γονεϊκές σχέσεις. Για να επιτευχθεί αυτό το μεγάλο όραμα, πρέπει να δούμε τις φιλίες ως δυναμικές, διαδραστικές και υποβλητικές, που υποδεικνύουν και παράγουν αποτελέσματα και διαδικασίες μεταξύ των ατομικών υπάρξεων και του ευρύτερου κόσμου, αλλά και ως στοιχείο της ανάπτυξης και της κοινωνικοποίησης. Αυτή η πρόκληση μεταμορφώνει την κατανόηση των φιλικών σχέσεων στις ανθρώπινες ζωές.

3.10. Σύνοψη

Στο κεφάλαιο αυτό ασχοληθήκαμε με τις κυριότερες θεωρίες των διαπροσωπικών σχέσεων, οι οποίες είναι εφαρμόσιμες και στο πεδίο των φιλικών σχέσεων. Οι θεωρίες της κοινωνικής ανταλλαγής συμπεριλαμβάνουν τη θεωρία της ενίσχυσης, της κοινωνικής ανταλλαγής και αλληλεξάρτησης, της επένδυσης και της ισοτιμίας. Η θεωρία της ενίσχυσης πρεσβεύει πως μας αρέσουν οι άνθρωποι που μας επιβραβεύουν ή που με κάποιο τρόπο εμπλέκονται στις διαδικασίες επιβράβευσής μας. Οι θεωρίες της κοινωνικής ανταλλαγής, κοινωνικής αλληλεξάρτησης και της ισοτιμίας τονίζουν τη σημασία των επιβραβεύσεων στη διαμόρφωση και διατήρηση των σχέσεων. Συνδέουν την ικανοποίηση από την υπάρχουσα σχέση με τη σύγκριση της ικανοποίησης που θα προέκυπτε από τις εναλλακτικές σχέσεις που έχουμε στη διάθεσή μας. Από την άλλη μεριά, η θεωρία της επένδυσης προσθέτει πως κάποιος μπορεί να παραμείνει σε μια μη ικανοποιητική σχέση, αναλογιζόμενος το τι έχει επενδύσει σε χρήμα, χρόνο, ενέργεια και συναισθήματα σε αυτήν. Το θεωρητικό μοντέλο της επένδυσης ερμηνεύει τη διατήρηση των καταχρηστικών σχέσεων και φιλικών δεσμών. Η θεωρία της ισοτιμίας εστιάζει στη σύγκριση κόστους - ανταμοιβής στο επίπεδο της σχέσης. Με τον τρόπο αυτό, κάποιος μπορεί να αισθάνεται υποωφελημένος ή υπερωφελημένος ανάλογα με τα κόστη και τις απολαβές που κομίζει ο εταίρος στη σχέση και αυτό να προκαλεί οργή ή ενοχές αντίστοιχα.

Οι θεωρίες της γνωστικής συνέπειας εξετάζουν την ανάγκη για ισορροπία και συνέπεια, ως θεμελιώδη ανθρώπινο κίνητρο στην επιλογή των συντρόφων, και υποστηρίζουν πως στρεφόμαστε στην επιλογή ανθρώπων που είναι συνεπείς ως προς

εμάς και προς τρίτους ανθρώπους, γεγονότα ή καταστάσεις. Οι θεωρίες ανάπτυξης των σχέσεων, και συγκεκριμένα η θεωρία της κοινωνικής διείσδυσης εστιάζει στη διαδικασία της αυτοαποκάλυψης ως στρατηγική που ξεδιπλώνει τα στάδια της διαμόρφωσης και προώθησης της σχέσης σε αμοιβαίο επίπεδο. Η θεωρία των σταδίων εστιάζει στην ποιότητα και τη συχνότητα των διαντιδράσεων που αποτελούν δείκτες της έναρξης, της δημιουργίας, της διατήρησης, του περιορισμού ή της διάλυσης της σχέσης.

Υπάρχουν, όμως, θεωρητικοί που διαφωνούν με τη λογική των οικονομικών προσεγγίσεων στις σχέσεις των θεωριών της κοινωνικής ανταλλαγής. Αντιπροτείνουν πως οι σχέσεις φιλίας, έρωτα και οικογένειας είναι σχέσεις ανιδιοτέλειας και όχι ανταλλακτικές. Επισημαίνουν πως η μελέτη της εξίσωσης του τύπου κόστη – απολαβές δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως θεωρητικό εργαλείο για την ερμηνεία του κύκλου της ζωής των σχέσεων, δεδομένου πως οι παραπάνω σχέσεις είναι συντροφικές και όχι ανταλλακτικές.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια η θεωρία του δεσμού κατέχει εξέχουσα θέση στην κοινωνική ψυχολογία των διαπροσωπικών σχέσεων. Σύμφωνα με τη θεωρία, οι σχέσεις των γονέων/τροφών με τα παιδιά στη βρεφική και νηπιακή ηλικία καθορίζουν εάν τα μοντέλα σχέσεων στην ενήλικη ζωή θα είναι ασφαλή, αγχώδη ή απορριπτικά. Η επιλογή φίλων και ερωτικών συντρόφων, όπως και η ποιότητα αυτών των σχέσεων, καθορίζεται από τον ασφαλή ή ανασφαλή τύπο σχέσης που καλλιεργούσαν οι γονείς με τα παιδιά τους. Η δυνατότητα αλλαγής ύφους σύναψης δεσμού, από ανασφαλή σε ασφαλή, είναι δυνατή μέσω της συγχώρησης των γονέων και τη σύναψη θετικών δεσμών στις ερωτικές και φιλικές σχέσεις ή την καθοδήγηση συμβούλων.

Κεφάλαιο 4.

Διαμόρφωση, διατήρηση και διάλυση των φιλικών σχέσεων

4.1. Η εφηβεία

Η εφηβεία είναι η περίοδος της ζωής που οδηγεί στην ενηλικίωση και συνιστά ένα μεταβατικό διάστημα, που απαιτεί ανεκτικότητα και υποστήριξη από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, δεδομένου πως προκαλεί αναβρασμό και αναστάτωση στους εφήβους. Την περίοδο αυτή συντελούνται ταχύτατες σωματικές και ψυχοσυναισθηματικές μεταλλαγές, ενώ η ανεμελιά της παιδικής ηλικίας αποχωρεί και τη θέση της καταλαμβάνει, ιδιαιτέρα στις δυτικές κοινωνίες, η ενηλικίωση με τα προνόμια που τη συνδέουν αλλά και την υπευθυνότητα και την αυτοδιαχείριση. Ο κόσμος των εμπειριών και των πεποιθήσεων της παιδικής ηλικίας απαιτεί επαναξιολόγηση ώστε να καταστεί δυνατή η συμμετοχή στην κοινωνία των ενηλίκων (Hayes, 2010).

Όπως αναφέρεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (World Health Organization – Who), η περίοδος της εφηβείας καλύπτει την ηλικία από τα 10 έως τα 19 έτη. Υπάρχουν, όμως, διαφορετικές απόψεις για τη χρονική περίοδο που καλύπτει η εφηβεία. Για παράδειγμα, οι Cole και Cole (2002) και Σιδηροπούλου (2014) αναφέρουν πως η εφηβεία ολοκληρώνεται στο $20^{ο}$ έτος της ηλικίας. Διακρίνεται δε σε πρώιμη εφηβεία (11-14 ετών), μέση (14-17 ετών) και ύστερη εφηβεία (17-20 ετών). Ο Coleman (2013) επισημαίνει πως τα τελευταία χρόνια το στάδιο της εφηβείας επιμηκύνθηκε και αρχίζει, για ορισμένους, σε ηλικία 9 ετών και συνεχίζεται αρκετά μετά τα $21^{α}$ γενέθλια.

Οι Sawyer, Azzopardi, Wickremarathne, και Patton (2018) αναφέρουν πως νεώτερα δεδομένα από έρευνες υποδεικνύουν ότι η εφηβεία διαρκεί από τα 10 έως και τα 24 έτη. Την περίοδο αυτή εμφανίζονται τα δευτερογενή χαρακτηριστικά του φύλου για τα κορίτσια, όπως η εμμηναρχή, της οποίας η έναρξη έχει μειωθεί κατά τέσσερα χρόνια τα τελευταία 150 χρόνια. Αντίστοιχα, για τα αγόρια η αύξηση του μεγέθους του πέους και των όρχεων αρχίζει πολύ νωρίτερα από ότι δεκαετίες πριν. Οι αλλαγές αυτές είναι πιο έντονες στις δυτικές κοινωνίες με αναπτυγμένο βιομηχανικό τρόπο παραγωγής. Από την άλλη, η ανάπτυξη του εγκεφάλου συνεχίζεται έως και τα 30 έτη. Συγκεκριμένα, η οργάνωση της λογικής σκέψης ολοκληρώνεται στα 16 έτη, αλλά οι εγκεφαλικές συνάψεις, που σχετίζονται με τη ρύθμιση του συναισθήματος και των κοινωνικών σχέσεων, χρειάζονται δέκα έτη ακόμη για να ολοκληρωθούν

λειτουργικά. Οι συγγραφείς, επίσης, αναφέρονται και στην περίπτωση της Ελλάδας, η οποία καθώς βιώνει παρατεταμένη οικονομική κρίση, αντιμετωπίζει επιπλέον επιμήκυνση της περιόδου της ημιανεξαρτησίας των εφήβων από την οικογένεια, αφού η είσοδος στην αγορά εργασίας και η μετάβαση στο γάμο έχουν μετατοπιστεί χρονικά μετά τα 30 έτη.

Όπως επισημαίνουν οι Craig και Baucum (2008), η παρατεταμένη περίοδος της εφηβείας, ως σύγχρονο φαινόμενο στις αναπτυγμένες χώρες, οφείλεται στην πολυπλοκότητα και τις πολλές γνώσεις και δεξιότητες που απαιτούνται για την είσοδο στην αγορά εργασίας. Στις παραδοσιακές κοινωνίες και τις αναπτυσσόμενες χώρες οι δεξιότητες, που απαιτούνται για την ενήλικη ζωή, είναι λιγότερες και απλούστερες με αποτέλεσμα η εφηβική περίοδος να είναι συντομότερη. Επίσης, ο διαχωρισμός των παιδιών, με βάση την ηλικία σε τάξεις στα σχολεία, έχει οδηγήσει τους εφήβους σε σύναψη σχέσεων με άτομα της ηλικίας τους και όχι με ενήλικες ή μικρότερα παιδιά. Οι αρνητικές συνέπειες του ηλικιακού διαχωρισμού των εφήβων είναι ότι τους στερεί την εμπειρία της καθοδήγησης προς μικρότερα παιδιά, ενώ συνάμα χάνουν ευκαιρίες για εμπλουτισμό των δεξιοτήτων τους που θα προέκυπταν από τις επαφές με τους ενήλικες.

Όπως επισημαίνει ο Hayes (2010), ως τη δεκαετία του 1960, το κλασικό θεωρητικό μοντέλο για την εφηβεία περιέγραφε τους εφήβους ως συναισθηματικά ασταθείς, επαναστάτες, με έντονες διακυμάνσεις στη διάθεση που απορρίπτουν τη γονεϊκή εξουσία. Οι αντιλήψεις αυτές ενισχύονταν από την ψυχαναλυτική προσέγγιση, η οποία εντάσσει στην εφηβεία την αφύπνιση της σεξουαλικότητας και τη σύγκρουση που προκαλείται από τις απαιτήσεις του υπερεγώ. Για την ψυχαναλυτική προσέγγιση, η προκύπτουσα γενική αμφιθυμία και ο εσωτερικός αναβρασμός των εφήβων, όπως και οι συγκρούσεις με την οικογένεια, στην προσπάθεια αναζήτησης μιας νέας ταυτότητας, είναι αναγκαίο στάδιο για την μετάβαση στη συναισθηματική ωριμότητα.

Πάντως, όπως επισημαίνει ο Coleman (2013), ο υπερτονισμός της ταραχώδους και επαναστατικής φύσης της εφηβείας καλλιεργήθηκε από το γεγονός πως οι πρώτοι που ασχολήθηκαν με τη φύση της εφηβείας ήταν οι κλινικοί ψυχολόγοι, που γενίκευαν τα συμπεράσματα από μελέτες κλινικών περιπτώσεων εφήβων, οι οποίοι προέρχονταν από οικογένειες με αυταρχικούς ή αδιάφορους γονείς. Ένας άλλος λόγος είναι πως πάντα οι κοινωνίες αναζητούν αποδιοπομπαίους τράγους για να φορτώσουν τις δυσλειτουργίες τους, και οι έφηβοι ήταν μια τέτοια ευάλωτη

ομάδα. Ακόμη, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προβάλουν το χαρακτήρα του χωρίς αιτία εξεγερμένου έφηβου σε δυσανάλογο βαθμό. Επίσης, οι ίδιοι οι έφηβοι μπορεί να συμβάλουν στην εδραίωση αυτής της εικόνας μέσω του μηχανισμού της αυτοεκπληρούμενης προφητείας. Ο Coleman τονίζει, πως παρά τα θετικά στοιχεία της εφηβείας, είναι παράδοξο το πόσο επιμένουν οι θεωρητικοί και η κοινωνία στα αρνητικά, παραγνωρίζοντας το γεγονός πως οι έφηβοι έρχονται αντιμέτωποι με ζητήματα επαναρρύθμισης των ρόλων τους, τα οποία προσθέτουν άγχος, στο ήδη υπάρχον, που αφορά την αβεβαιότητα ως προς την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και την κατοικία αλλά και τη δυσκολία της διαχείρισης των σχέσεων στη σύγχρονη κοινωνία. Ο Bandura (1964), προσπαθώντας να κατανοήσει τη φύση της εφηβείας, μελέτησε «φυσιολογικούς» εφήβους και τις οικογένειές τους και όχι μόνο όσους είχαν καταφύγει σε θεραπείες, μια προσφιλή επιλογή δείγματος των κλινικών ψυχολόγων, και βρήκε πως οι περισσότεροι είχαν ομαλές σχέσεις με τους γονείς τους, αποδέχονταν τις κοινωνικές αξίες και δεν εκδήλωναν εχθρότητα και επαναστατικότητα.

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα, που σχετίζεται με την εφηβεία, αφορά τις διεργασίες δόμησης της ταυτότητας. Οι θεωρητικοί της κοινωνικής ταυτότητας αναφέρονται σε δυο κατηγορίες ταυτοτήτων, την κοινωνική και την προσωπική (Hogg & Vaughan 2010). Ο Tajfel (1974) ορίζει την κοινωνική ταυτότητα ως *«Αυτοαντίληψη του ατόμου που πηγάζει από τη γνώση πως ανήκει ως μέλος σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα μαζί με τη συναισθηματική σημασία της υπαγωγής του»* (σ. 69). Από την άλλη μεριά, οι Hogg και Vaughan (2010) αναφέρουν πως η προσωπική ταυτότητα *«ορίζει τον εαυτό με όρους ιδιοσυγκρασιακών προσωπικών σχέσεων και συμπεριφορών»* (σ. 178). Ο Coleman (2013) επισημαίνει πως η συμμετοχή σε κοινωνικές ομάδες έχει μεγάλη σημασία για τα άτομα ως προς τις αξίες, τις κοινές στάσεις και την οπτική για τον κόσμο, και ειδικά σε περιόδους μετάβασης, όπως είναι η εφηβεία. Παράλληλα, η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας προσφέρει σημαντικά εργαλεία για την κατανόηση των συμπεριφορών σε περιπτώσεις απειλών που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι από ενήλικες ή άλλες ομάδες ομηλίκων.

Ο Erikson (1975/1990) τονίζει πως: *«Η εφηβεία είναι η ηλικία της τελικής εδραίωσης μιας κυρίαρχης ταυτότητας του εγώ»* (σ. 321). Επίσης, όπως αναφέρει, μια σειρά από ζητήματα, όπως η εικόνα των εφήβων προς τους άλλους, η αυτοεικόνα τους, τα όνειρά τους, οι προσδοκίες τους, οι ρόλοι τους, τα επαγγελματικά και

σεξουαλικά πρότυπα, όλα αυτά, εάν δεν καλλιεργήθηκαν λειτουργικά στην παιδική και εφηβική ηλικία, τότε προκύπτει σύγχυση ρόλων που επιφέρει δυσλειτουργίες στις κοινωνικές και διαπροσωπικές σχέσεις. Στις περιπτώσεις που δεν επιλύεται η σύγχυση των ρόλων τότε μπορεί να προκύψουν καθαρά ψυχωτικά περιστατικά. Οι Σκαπινάκης, Μαγκλάρα, Μπέλλος, Γκάτσα, Μιχάλης και Μαυρέας (2007), σε μελέτη που διεξήχθη σε 10 λύκεια στη βορειοδυτική Ελλάδα, σε δείγμα 2.363 εφήβων ηλικίας 15-18 ετών, διαπίστωσαν πως το 18,5% των κοριτσιών και το 6,5% των αγοριών παρουσίαζε αγχώδη διαταραχή που εντάσσονταν στην κατηγορία της ψυχιατρικής νοσηρότητας. Οι παράγοντες που εμπλέκονται στην εμφάνιση της ψυχιατρικής νοσηρότητας των εφήβων αφορούν την υποκειμενική αντίληψη περί οικονομικής δυσπραγίας, ενώ το μορφωτικό επίπεδο των γονέων δεν έχει επίδραση. Η μελέτη δεν διερεύνησε βιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες, που σύμφωνα με τους ερευνητές, συνδιαμορφώνουν τα ψυχιατρικά περιστατικά. Οι Cole και Cole (2002) θεωρούν πως οι πιθανοί λόγοι που τα κορίτσια είναι ψυχολογικά πιο εκτεθειμένα αφορούν τις αυξημένες απατήσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος και των μέσων μαζικής ενημέρωσης για την εξωτερική τους εμφάνιση. Ένας επιπλέον λόγος είναι οι έντονες προσδοκίες των κοριτσιών για συναισθηματική εγγύτητα στις φιλικές τους σχέσεις, όπως και η συνακόλουθη απογοήτευση στις περιπτώσεις που αυτές διαλύονται.

Ως προς την επιρροή του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και της ταξικής υπαγωγής των εφήβων στη διαμόρφωση της ταυτότητας και της προσωπικότητας, η Perez-Felkner (2013) αναφέρει ότι οι έφηβοι που προέρχονται από φτωχά στρώματα με βίαιες σχέσεις στην οικογένεια παρουσιάζουν περιορισμένη ικανότητα ανεξαρτησίας και προσαρμογής στην αγορά εργασίας, ενώ δυσκολεύονται να λειτουργήσουν στα πλαίσια των ρόλων τους ως ενήλικες. Αυτό οδηγεί τους εφήβους να αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές ανισότητες ως ατομικές ανεπάρκειες, κάτι που πλήττει καίρια την αυτοεικόνα τους. Οι Flanagan και Levine (2010) επισημαίνουν πως οι έφηβοι, που προέρχονται από οικονομικά μεσαία και ανωτέρα στρώματα, συμμετέχουν σε περισσότερες πολιτισμικές κοινότητες και κοινωνικές δραστηριότητες, οι οποίες προάγουν την κοινωνική υπευθυνότητα και την προσαρμογή των εφήβων στην ενήλικη ζωή. Ακόμη, οι ευκαιρίες για συμμετοχή σε κοινωνικές ομάδες είναι λιγότερες για τους εφήβους που προέρχονται από στρώματα με εισόδημα, και αυτό έχει αθροιστικά αρνητικές επιπτώσεις στην προσαρμογή τους στο σπίτι, στο σχολείο και γενικότερα στην κοινωνία.

Σύμφωνα με τους θεωρητικούς της μάθησης, η δόμηση της ταυτότητας των εφήβων είναι μια διαδικασία που, πολλές φόρες, μπορεί να παρουσιάσει φαινόμενα σύγχυσης ως προς τους προσωπικούς και κοινωνικούς στόχους που η ταυτότητα εξυπηρετεί. Για παράδειγμα, ο Erikson (1968) τονίζει ότι η σύγχυση ταυτότητας προκύπτει από προβλήματα που σχετίζονται: (α) με τη βίωση της *οικειότητας*, όταν οι έφηβοι φοβούνται να δημιουργήσουν στενές σχέσεις, (β) με την *προοπτική του χρόνου*, όταν, λόγω άγχους για τη μελλοντική τους ζωή, αποπροσανατολίζονται και αδυνατούν να τον αξιοποιήσουν ορθά, (γ) με την *φιλοπονία*, όταν αναγκάζονται να εργαστούν και παράλληλα να μελετούν τα μαθήματά τους, με αποτέλεσμα αυτή η υπερφόρτωση εργασίας να τους προκαλεί ανυπέρβλητο άγχος, και (δ) με το να οδηγηθούν στη δόμηση *αρνητικής ταυτότητας*, ως πράξη αντίθεσης στις επιταγές των γονέων, κάτι που τους οδηγεί μακριά από τις προσωπικές τους κλίσεις και επιθυμίες, αφού η ταυτότητά τους δομείται στο βαθμό που, απλά και μόνο, αντιτίθεται στις προσδοκίες των γονέων τους.

Ο Marcia (1966) αποδέχθηκε τις θέσεις του Erikson, αλλά μελέτησε ιδιαίτερα την *αυτοεκτίμηση* ως σημαντικό παράγοντα που παρεμβαίνει στη δόμηση της ταυτότητας του εγώ των εφήβων. Συγκεκριμένα, θεωρεί πως η κρίση ταυτότητας είναι αναγκαία για να αποδεσμευτεί από την παιδική ηλικία ο έφηβος, και να προετοιμαστεί για την εκπλήρωση των ρόλων του ως ενήλικας. Οι παραλλαγές της ταυτότητας κατά τον Marcia είναι τέσσερις: α) η *κατακτημένη ταυτότητα*, στην κατάσταση αυτή τα άτομα διαθέτουν υψηλή και εύθικτη αυτοεκτίμηση, ενώ έχουν επιλύσει την κρίση ταυτότητας και είναι καλά προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις των ρόλων που έχουν συνειδητά επιλέξει, β) η *παρατεταμένη παύση* κατά την οποία τα άτομα εξετάζουν πιθανές ταυτότητες χωρίς να αποφασίζουν να υιοθετήσουν ορισμένες, γ) η *ταυτότητα που επιβλήθηκε*, όταν τα άτομα είναι υποκείμενα επιβολής ταυτότητας από αυταρχικές ιδεολογίες ή πρόσωπα και η αυτοεκτίμηση τους, όταν βάλλεται, τα οδηγεί σε βίαιες ενέργειες, και δ) η *σύγχυση ρόλων*, όταν οι έφηβοι είναι χαοτικοί και δεν προτίθενται να δομήσουν άμεσα κάποια ταυτότητα. Σε άλλες περιπτώσεις, μοιάζει να βιώνουν μια σχιζοειδή προσωπικότητα, αν και το στάδιο της σύγχυσης είναι αναγκαίο, διότι προσφέρει το χρόνο και την πληροφόρηση για τις πιθανές κατευθύνσεις της πορείας της εξέλιξης της ταυτότητας. Ωστόσο, όπως ισχυρίζεται ο Hayes (2010), τα ευρήματα από αρκετές έρευνες, δεν υποστηρίζουν πλήρως τα στάδια δόμησης της εφηβικής ταυτότητας του Erikson και του Marcia,

εντούτοις, λειτουργούν ως κατευθυντήριες γραμμές που επιχειρούν να προσδιορίσουν τη μετάβαση από την παιδική στην ενήλικη ζωή.

Ο Lerner (1985), μέσω μιας πιο αισιόδοξης οπτικής, επισημαίνει ότι οι έφηβοι δεν παραμένουν παθητικοί δέκτες των βιολογικών και κοινωνικών παραμέτρων που αντιμετωπίζουν, όπως πρεσβεύουν οι θεωρίες της μάθησης που αναφέρθηκαν. Διατυπώνει τον ισχυρισμό πως οι έφηβοι επηρεάζουν την ανάπτυξη τους και αυτό γίνεται δυνατό, διότι «*Τα άτομα και ο κόσμος στον οποίο κατοικούν συνυπάρχουν σε πολυδιάστατα "επίπεδα ύπαρξης" με απλές ή πολλαπλές διαστάσεις όπως είναι οι εσώτερες βιολογικές, οι ατομικές, ψυχολογικές και οι κοινωνικο-πολιτισμικές*» (σ. 360). Επίσης, οι έφηβοι αλληλεπιδρούν διαφορετικά με διαφορετικούς ανθρώπους και λειτουργούν ως ερέθισμα για πρόκληση ποικίλων συμπεριφορών, επεξεργάζονται εμπειρίες και πληροφορίες και, τελικά, διαμορφώνουν τη ζωή τους οριοθετώντας και περιορίζοντας την επιρροή που τους ασκεί η οικογένεια, το σχολείο και οι χώροι εργασίας, δίνοντας τις δίκες τους ερμηνείες για τους θεσμούς αυτούς. Περαιτέρω, επιλέγουν τις παρέες των συνομηλίκων τους, μέσω μοντέλων συμπεριφορών, που αντιστοιχούν στις προσωπικές τους φυσικές και ψυχοσεξουαλικές ιδιαιτερότητες.

Σύμφωνα με τους Craig και Baucum (2008), οι έφηβοι κατακτούν μεγαλύτερη ανεξαρτησία από τις οικογένειες τους και στηρίζονται περισσότερο στις φιλίες τους για συναισθηματική στήριξη και αναζήτηση αξιών. Η κοινωνική επάρκεια, ως ένα σύνολο κοινωνικών δεξιοτήτων επικοινωνίας, είναι αναγκαία για τη δημιουργία στενών φιλικών σχέσεων, που θα βοηθήσουν τους εφήβους να αποδεχθούν τον εαυτό τους μέσω της αποδοχής που τους προσφέρουν οι φίλοι. Είναι ενδεικτικό πως το 50% του ελεύθερου χρόνου τους οι έφηβοι το περνούν με τους φίλους τους και μόνο το 20% με τους γονείς και τα αδέλφια τους. Επίσης, το πώς αισθάνονται για το σώμα τους, που είναι πολύ σημαντικός παράγοντας για την αυτοεικόνα τους, σχετίζεται με τη στοργή ή τις εμπειρίες αδιαφορίας ή και κακοποίησης που έζησαν από τα άτομα που τους φρόντιζαν στην αρχή της ζωής τους. Σχετικά με αυτή τη διαπίστωση, ο Fromm (1996) τονίζει ότι «*Τα βιώματα που έχει ένας άνθρωπος στα πρώτα χρόνια και στην εφηβεία έχουν μεγαλύτερη σημασία για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα απ' ότι οι εμπειρίες των μεταγενεστέρων χρόνων*» (σ. 131-132). Ωστόσο, ο Fromm αναγνωρίζει πως κατοπινότερα γεγονότα μπορούν να αλλάξουν το χαρακτήρα.

Στο ίδιο μήκος κύματος, και μέσω των κλασικών ερευνών του, ο Coleman (2013) υποστηρίζει πως η οικογένεια παίζει κεντρικό ρόλο στην προσαρμογή των εφήβων στην κοινωνία και τους ρόλους που τους αντιστοιχούν. Οι παράγοντες

κινδύνου για την ανάπτυξη και προσαρμογή των εφήβων σχετίζονται με την οικονομική ένδεια ή τη στέρηση, τους δυσλειτουργικούς γονείς, τη βία και τη ρατσιστική κακοποίηση. Ωστόσο, ο Coleman προχωρά ένα βήμα πιο πέρα από τις έως τώρα θεωρίες, οι οποίες ισχυρίζονται πως ό έφηβος, λιγότερο ή περισσότερο επιτυχημένα, αντιμετωπίζει το οικογενειακό, ταξικό, σχολικό, εργασιακό και κοινωνικό πλαίσιο που του επιβάλλεται και υιοθετεί μια *«εφηβοκεντρική»* (2013, σ. 350) προσέγγιση. Κατά την προσέγγιση αυτή, που θα είναι κυρίαρχη, όπως υποστηρίζει τα επόμενα χρόνια, είναι ο έφηβος αυτός που δημιουργεί το εφηβικό περιβάλλον και την πορεία της ανάπτυξής του και, για παράδειγμα, αναφέρει τη συνειδητή άρνηση των εφήβων να δέχονται γνώμες και συμβουλές, ώστε να αφουγκραστούν τον εσώτερο εαυτό τους. Η θέση αυτή του Coleman έρχεται σε συμφωνία με τη θέση του Freud για το ίδιο ζήτημα, όπως σημειώνει ο Marcuse (1955/1981), ο οποίος αναφέρει ότι *«...συμβαίνει ένα από τα μεγαλύτερα κι οδυνηρά κατορθώματα της εφηβείας: η διαφυγή από την πατρική εξουσία που μόνο μ' αυτή δημιουργείται η αντίθεση εκείνη της νέας γενιάς προς την παλιά, η τόσο σημαντική για την πρόοδο του πολιτισμού»* (σ. 81).

Βασικές, ακόμη, για τη δόμηση της ταυτότητας στην αναπτυξιακή περίοδο, είναι η εξισορρόπηση της λογικής και τους συναισθήματος (Gottman, 2011). Πράγματι, σύμφωνα με τον Piazet (1972), η περίοδος από τα 15 έως τα 20 έτη σηματοδοτεί την έναρξη διαδικασιών λήψης επαγγελματικών αποφάσεων και οργάνωσης της μετέπειτα προσωπικής ζωής. Για αυτό απαιτείται τα άτομα να έχουν κατακτήσει την τυπική νόηση, η οποία τροφοδοτεί την ικανότητα, όχι μόνο για την ανακάλυψη και την εξέταση σχέσεων μεταξύ αντικειμένων, αλλά, ιδιαίτερα, την ικανότητα να σκέφτεται κάποιος για τη σκέψη του (μεταγνώση) και να ανακαλύπτει συνδέσεις μεταξύ σχέσεων, πραγματικότητας και πιθανοτήτων. Αυτή η διαδικασία δεν ολοκληρώνεται για όλους στη συγκεκριμένη περίοδο, και μάλιστα υπάρχουν ενήλικες που δεν την έχουν κατακτήσει.

Από την οπτική της εξελικτικής ψυχολογίας, έχει διατυπωθεί η παραδοχή πως οι έφηβοι, όντας αντιμέτωποι με τη μεταμόρφωση του σώματός τους, των γνωστικών και συναισθηματικών λειτουργιών, καταλήγουν πολλές φορές σε ένα ιδιότυπο εγωκεντρισμό (Elkind, 1967). Ο εφηβικός εγωκεντρισμός είναι μια γνωστική διαδικασία με την οποία επέρχεται η κατανόηση του κοινωνικού κόσμου. Ο έφηβος φαντάζεται πως οι άλλοι σκέφτονται ό,τι και ο ίδιος, και μάλιστα με τη δική του εμμονή. Επειδή η εικόνα του σώματος των εφήβων είναι κεντρικής σπουδαιότητας, οι

έφηβοι νομίζουν πως όλοι ασχολούνται με το ίδιο ζήτημα, ενώ περνούν ώρες μπροστά στον καθρέφτη, ασχολούνται υπερβολικά με το ντύσιμό τους, και θεωρούν ότι υπάρχει ένα φανταστικό ακροατήριο που τους θαυμάζει ή τους κατακρίνει, ανάλογα με την εικόνα που εκείνη τη στιγμή έχουν για τον εαυτό τους.

Σύμφωνα με τον Elkind (1967), μια άλλη πτυχή του εφηβικού εγωκεντρισμού συνδέεται με την κατασκευή του *προσωπικού μύθου* του εφήβου για τον εαυτό του, ως μοναδικό και εξέχοντα ανάμεσα σε όλους τους άλλους ανθρώπους, που περιλαμβάνει σκέψεις παντοδυναμίας και αθανασίας. Μετά το 16^{ο} έτος της ηλικίας, ο εφηβικός εγωκεντρισμός υποχωρεί, καθώς γνωστικά γίνεται αντιληπτό πως, τελικά, ο έφηβος δεν είναι παρά ένας άνθρωπος μέσα σε τόσους άλλους. Παρόλα αυτά, ο εγωκεντρισμός χρησιμεύει ως προστασία απέναντι στις αρνητικές επιπτώσεις της εύθραυστης αυτοεικόνας και λειτουργεί, μέσω φανταστικών εσωτερικών διαλόγων, ως πειραματισμός ώστε ο έφηβος να μπορέσει να *«διακρίνει τη διαφορά μεταξύ των προκαταλήψεών του και των ενδιαφερόντων και ανησυχιών των άλλων»*, (σ. 1032). Οι κοινωνικές δεξιότητες των εφήβων δεν έχουν αναπτυχθεί στο βαθμό που αντιστοιχεί στην ενήλικη ζωή. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Tsaousis και Kazi (2012) στην Ελλάδα, σε δείγμα 2.919 εφήβων, νέων και ενηλίκων, βρέθηκε ότι οι έφηβοι σημείωσαν χαμηλότερους δείκτες στις γνωστικές και κοινωνικές δεξιότητες ως προς τη φροντίδα, την ενσυναίσθηση και τον έλεγχο των συναισθημάτων τους.

Ένα άλλο ζήτημα, που σχετίζεται με την ταυτότητα των εφήβων, είναι η αναζήτηση της ηθικής και της μεταφυσικής (Craig & Baucum, 2008). Η κλασική προσέγγιση για τον ηθικό συλλογισμό στους εφήβους του Kohlberg (1981), καταλήγει πως υπάρχουν έμφυλες διαφοροποιήσεις, ειδικά για της υψηλής αφαίρεσης παγκόσμιες ηθικές αρχές. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια τείνουν να μην περιλαμβάνονται στην ομάδα που αντιλαμβάνεται το υψηλότερο στάδιο των κανόνων και των ηθικών αρχών. Η θέση αυτή, όμως, επικρίθηκε από τους Gilligan και Richards (2009), ως απότοκη θεωρητικής στρέβλωσης από πλευράς του Kohlberg, ως προς τις αναπαραστάσεις της ηθικής των κοριτσιών. Ειδικότερα, σύμφωνα με την κριτική που ασκεί η Perez-Felkner (2013), τα ευρήματα του Kohlberg (1981) στηρίζονται στην αντιμετώπιση των ηθικών διλλημάτων των εφήβων, στη βάση μετρήσεων που απηχούν μια ανδρική αντίληψη δικαιικού προσανατολισμού, όπου την έννοια της ηθικής πλαισιώνουν η ισότητα, η αμεροληψία και η δικαιοσύνη. Επιπλέον, οι Cole και Cole (2002), Coleman (2013) και Gilligan και Richards (2009) διατύπωσαν τον ισχυρισμό πως οι γυναίκες αντιμετωπίζουν τα ηθικά διλήμματα από

την άποψη της φροντίδας, των διαπροσωπικών σχέσεων, της καλοσύνης και της ευαισθησίας προς τους άλλους, και όχι του δικαίου, όπως επιλέγουν οι άνδρες.

Πάντως, σύμφωνα με τους Cole και Cole (2002), υπάρχει επιστημονική διχογνωμία για το παραπάνω ζήτημα, αφού άλλες έρευνες δεν εντόπισαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων ως προς την αντίληψη για την ηθική. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν διαφοροποιήσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς τις κυρίαρχες ηθικές ανησυχίες και τις κοινωνικές σχέσεις, και όχι ευρήματα που να υποστηρίζουν ότι *«Το ένα ή το άλλο φύλο είναι πιο ικανό να συλλογιστεί ηθικά για θέματα φροντίδας ή δικαιοσύνης»* (σ. 139). Από την άλλη μεριά, έρευνες έχουν δείξει πως οι γυναικείες φιλίες χαρακτηρίζονται από αυξημένη οικειότητα, συναισθηματική εγγύτητα και στοργή, σε σύγκριση με τις ανδρικές, αν και όσο περνά ο χρόνος και αναπτύσσεται η εγγύτητα στις φιλίες των ανδρών, αυτές οι διαφορές εξαλείφονται (Hays, 1985· Wright, 1982).

Συνοψίζοντας, η περίοδος της εφηβείας στις αναπτυγμένες χώρες καλύπτει την περίοδο της ζωής από τα 10 έως και τα 24 έτη περίπου, ενώ στις αναπτυσσόμενες η περίοδος αυτή είναι μικρότερη, λόγω των λιγότερων και απλούστερων δεξιοτήτων που απατούνται για την είσοδο στην ενήλικη ζωή. Ακόμη, βιολογικές έρευνες έχουν καταδείξει πως η ανάπτυξη του εγκεφάλου συνεχίζεται έως και τα 30 έτη, τροποποιώντας τις ικανότητες αντίληψης και διαχείρισης των συναισθημάτων και των διαπροσωπικών σχέσεων.

Οι βιολογικές προσεγγίσεις αποδίδουν την ταραχώδη περίοδο, που συνοδεύει την εφηβεία, στην ορμονική έκρηξη που βιώνουν σωματικά οι έφηβοι. Η ψυχαναλυτική προσέγγιση ερμηνεύει την αμφιθυμία και την αναστάτωση των εφήβων ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης που προκύπτει από την αφύπνιση της σεξουαλικότητας και των απαιτήσεων των κοινωνικών επιταγών του υπερεγώ. Έως τη δεκαετία του 1960, επικρατούσαν οι θεωρίες που ισχυρίζονταν πως οι έφηβοι ήταν εξεγερμένοι, ασταθείς και απορριπτικοί προς τη γονεϊκή αυθεντία. Όμως, η εξελικτική ψυχολογία θεωρεί πως αυτός ήταν ένας μύθος και ότι οι περισσότεροι έφηβοι αντιμετωπίζουν προσαρμοστικά και με λίγες αμφιθυμικές φάσεις την εφηβεία τους.

Πέρα από τις σωματικές αλλαγές, η περίοδος της εφηβείας σηματοδοτείται από νοητικές και κοινωνιογνωστικές διεργασίες, οι οποίες σχετίζονται με τη δόμηση της ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας. Οι έφηβοι σχετίζονται και περνούν περισσότερο χρόνο με τους φίλους, παρά με την οικογένειά τους, ενώ δίνουν

ιδιαίτερη σημασία στην αυτοεικόνα και στην αυτοεκτίμησή τους για τη σύναψη ποιοτικών διαπροσωπικών και κοινωνικών σχέσεων.

Η ταυτοτικές διεργασίες κατά την εφηβεία διέρχονται μέσω σταδίων που μπορεί να προκαλέσουν σύγχυση ή άρνηση ταυτότητας. Σύμφωνα με τους εξελικτικούς ψυχολόγους, οι έφηβοι καθώς προετοιμάζονται για την είσοδο στην ενηλικίωση, και αντιμετωπίζοντας την πολυσχιδή και ασταθή πραγματικότητα της αγοράς εργασίας και την αβεβαιότητα των κοινωνικών και προσωπικών σχέσεων, συμμετέχουν ενεργητικά στην αναζήτηση των αξιών και των στρατηγικών προσαρμογής. Αυτό το πετυχαίνουν στηριζόμενοι συναισθηματικά στους φίλους, με τους οποίους μπορούν να συγκριθούν, να βελτιωθούν ή και να αποτύχουν να προσαρμοστούν κοινωνικά.

Βασικό ρόλο στη δημιουργία της ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας διαδραματίζει ο εφηβικός εγωκεντρισμός και ο προσωπικός μύθος του έφηβου, που λειτουργούν ως πεδία επικοινωνιακού πειραματισμού στις σχέσεις με τους άλλους, αλλά και ως ασπίδα προστασίας έναντι της ευαλωτότητας της αυτοεικόνας κατά την εφηβεία.

Ως προς τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, κατά τη φάση δόμησης της ταυτότητας, προκύπτει πως τα κορίτσια εστιάζουν περισσότερο στη συναισθηματική επικοινωνία και τη φροντίδα, ενώ τα αγόρια δείχνουν προτίμηση σε ζητήματα δικαιοσύνης και ικανοτήτων. Ωστόσο, οι περισσότεροι θεωρητικοί δεν αποδέχονται διαφορές στα δύο φύλα ως προς την ικανότητα κατανόησης και ανταπόκρισης σε νοητικό και ηθικό επίπεδο. Έχει, όμως, παρατηρηθεί πως τα κορίτσια παρουσιάζουν διπλάσια πιθανότητα να αντιμετωπίσουν ψυχολογικά προβλήματα, λόγω των κοινωνικών απαιτήσεων για την εμφάνισή τους. Τα κορίτσια, επίσης, ενδιαφέρονται περισσότερο για ζητήματα οικειότητας στις σχέσεις, ενώ τα αγόρια νοιάζονται περισσότερο για τη σχέση τους με την εξουσία και επενδύουν στις φιλίες τους με στόχο την ανεξαρτητοποίηση από την οικογένεια. Υπάρχει συνεχιζόμενη διχογνωμία των θεωρητικών για τις έμφυλες διαφορές ως προς το πράττειν στις σχέσεις των εφήβων. Ορισμένοι θεωρούν πως οι παραπάνω διαφορές αφορούν το ύφος και όχι την ουσία της επικοινωνίας, αφού τα αγόρια επιλέγουν να εκδηλώνουν την ευαισθησία προς τους φίλους μέσω πράξεων, ενώ τα κορίτσια μέσω εκμυστηρεύσεων σκέψεων και συναισθημάτων. Ακόμη, καθώς περνά ο χρόνος και οι φιλίες των αγοριών εδραιώνονται, οι διαφορές με τις φιλίες των κοριτσιών, ως προς την οικειότητα και τη στοργή, εξαλείφονται.

Η οικογένεια διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στην ομαλή εξέλιξη της δόμησης της ταυτότητας των εφήβων και η επιρροή της αρχίζει από τα πρώτα χρόνια της ζωής. Οι δυσλειτουργικές οικογένειες, η κακοποίηση και οι βίαιες σχέσεις υποθάλπουν την ομαλή ολοκλήρωση της εφηβείας και μπορεί να οδηγήσουν σε κοινωνική απομόνωση τους εφήβους.

Τέλος, οι έφηβοι που προέρχονται από οικονομικά κατώτερα στρώματα, στερούνται ευκαιριών για συμμετοχή σε κοινωνικές ομάδες και δραστηριότητες, ενώ έχουν λιγότερες ευκαιρίες κοινωνικής ενσωμάτωσης και εκμάθησης δεξιοτήτων επικοινωνίας. Αυτό το ελλιπές κοινωνικό κεφάλαιο, οδηγεί τους εφήβους στη βίωση ποιοτικά κατώτερων επίπεδων επικοινωνίας στο σχολείο, την οικογένεια και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

4.2. Η ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων

Όπως επισημαίνει ο Maisonneuve (2004/2007), οι φιλικές σχέσεις απαιτούν χρόνο για να καλλιεργηθούν και να δώσουν στους φίλους την αμοιβαία αίσθηση ότι είναι στενοί φίλοι και όχι απλώς μέλη μια παρέας ή περιστασιακοί φίλοι. Ο χρόνος φανερώνει την ποιότητα της φιλίας, με την έννοια πως μέσω του χρόνου κρίνεται η πίστη ως βασική λειτουργία της φιλίας: *«η πίστη εμφανίζεται σαν ένα είδος πρόκλησης απέναντι στο χρόνο ή ακόμη και στο θάνατο. Σε αυτό το επίπεδο η φιλία εξαίρεται ως ένα ιδανικό, ένας σχεδόν ιερός μύθος. Και εδώ η εμπειρία συναντά ένα ρητό: "Όποιος παύει να είναι φίλος δεν υπήρξε ποτέ"»* (σ. 16).

Η Fehr (1996, 2008, 2012) αναφέρει πως, προκειμένου να αναπτυχθεί μια φιλική σχέση, είναι αναγκαίο να συγκλίνουν οι εξής παράγοντες: α) *περιβαλλοντικοί*, όπως η γεωγραφική εγγύτητα, η φυσική επαφή σε χώρους εργασίας και οι άλλοι φίλοι και συγγενείς, β) *ατομικοί*, όπως η φυσική ελκυστικότητα, οι κοινωνικές δεξιότητες και η ανταπόκριση στις ανάγκες του άλλου, γ) *καταστασιακοί*, όπως η πιθανότητα για μελλοντικές αλληλεπιδράσεις και η συχνότητά τους, αλλά και πόσο διαθέσιμο είναι το κάθε άτομο για μια νέα σχέση και, τέλος, δ) *δυαδικοί* παράγοντες, όπως η ομοιότητα ή η συμπληρωματικότητα, η ενδόμυχη αυτοαποκάλυψη και η αμοιβαία αρέσκεια. Οι παράγοντες αυτοί λειτουργούν αθροιστικά και παρέχουν το απαραίτητο περιβάλλον για την καλλιέργεια της φιλίας.

Σύμφωνα με τους Kandel (1978a) και Erdley και Day (2017), η διαμόρφωση και η διατήρηση της φιλίας ερμηνεύονται μέσω των διαδικασιών της επιλογής και της κοινωνικοποίησης. Στην επιλογή των φίλων διαμορφωτικό ρόλο διαδραματίζουν

χαρακτηριστικά στοιχεία όπως η ομοιότητα ενδιαφερόντων, οι στάσεις, οι αξίες, τα προσωπικά χαρακτηριστικά, τα φυσικά χαρακτηριστικά και η συμπεριφορά. Στην πορεία των φιλικών σχέσεων, ανεξάρτητα από το βαθμό της προϋπάρχουσας ομοιότητας των παραπάνω χαρακτηριστικών, η ομοιότητα στο χαρακτήρα και τη συμπεριφορά των φίλων ενισχύεται λόγω της συχνότητας των επαφών και της αμοιβαιότητας στην επικοινωνία. Η διαδικασία αυτή είναι μια μορφή κοινωνικοποίησης, που συνεχίζει να οικοδομεί εξίσου τη διαμόρφωση και τη διατήρηση της φιλίας με σημαντικό στοιχείο την αμοιβαιότητα ως προς την ενίσχυση της εικόνας του φίλου.

Κατά την Kandel (1978a, 1978b), στην περίοδο της εφηβείας, η επιλογή του καλύτερου φίλου γίνεται με κριτήρια την ομοιότητα στη συμπεριφορά, τις κοινές δραστηριότητες και τις αξίες που τελικά οδηγούν, μέσω του μηχανισμού της μίμησης, στην περαιτέρω ενίσχυση της ομοιότητας, η οποία με τη σειρά της στόχο έχει την ενίσχυση της ταυτότητας και του θαυμασμού που θέλουν να απολαμβάνουν οι έφηβοι στις παρέες τους. Για τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, ο χρόνος που απαιτείται για τη διαμόρφωση της φιλίας είναι μικρότερος και οι φιλίες τους διακρίνονται για τα εντονότερα επίπεδα οικειότητας. Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στους παράγοντες που είναι αναγκαίοι και απαραίτητοι για τη διαμόρφωση και διατήρηση των φιλικών σχέσεων.

4.3. Η εγγύτητα

Η γεωγραφική εγγύτητα είναι πολύ σημαντικός παράγοντας για να αρχίσει και να αναπτυχθεί η φιλία. Έχει διαπιστωθεί από έρευνες, πως οι άνθρωποι που διαμένουν γεωγραφικά κοντά έχουν περισσότερες πιθανότητες να γίνουν φίλοι. Οι Festinger, Schachter και Back (1963), χρησιμοποιούν τον όρο *λειτουργική* εγγύτητα στις περιπτώσεις που το σχεδιασμένο περιβάλλον, όπως συμβαίνει π.χ. με τους φοιτητικούς κοιτώνες και τις γειτονιές, προσφέρει την πιθανότητα δύο άνθρωποι να αλληλεπιδράσουν σχεσιακά και να δημιουργήσουν φιλίες. Η λειτουργική εγγύτητα αφορά και την πραγματική φυσική απόσταση, όπως στις περιπτώσεις που οι άνθρωποι συναντούνται καθημερινά στις εργασίες τους ή αλλού. Ο Hays (1985) σε μακροχρόνια έρευνα, διαπίστωσε πως μετά από τέσσερα χρόνια οι φιλίες που αναπτύχθηκαν μεταξύ όσων έμεναν σε διπλανά διαμερίσματα διατηρούνταν ακόμη, σε σχέση με όσες αναπτύχτηκαν από εκείνους που διέμεναν σε άλλα κτίρια ή διαμερίσματα της πόλης. Γενικότερα, ο παράγοντας της γεωγραφικής εγγύτητας

αναφέρεται σε χώρους όπως το σχολείο και οι γειτονιές για τους εφήβους, ο χώρος εργασίας, τα δίκτυα επαφών όπως οι συγγενείς, αλλά και οι ήδη υπάρχοντες φίλοι, οι οποίοι λειτουργούν ως δεξαμενή άντλησης νέων ευκαιριών για φιλίες. Σε έρευνα των Nahemow και Lawton (1975), βρέθηκε πως η γεωγραφική εγγύτητα συμβάλει στη δημιουργία και διατήρηση φιλικών σχέσεων και με άτομα διαφορετικής φυλής και ηλικίας. Στις θετικές επιπτώσεις τέτοιων φιλικών δεσμών συνυπολογίζεται η βοήθεια που προσφέρουν οι μεγαλύτεροι στους μικρότερους, καθώς και η απάλειψη των κοινωνικών στερεοτύπων μεταξύ των ανθρώπων από διαφορετικές φυλετικές και εθνικές ομάδες.

Ο Tsai (2006) σε έρευνά του, σε εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα στην Ταϊβάν, διαπίστωσε πως οι άνεργοι άνθρωποι, με χαμηλό επίπεδο μόρφωσης και εισοδήματος, είχαν λιγότερες φιλικές σχέσεις που περιορίζονταν στα γεωγραφικά όρια της διαμονής τους. Όσοι ανήκαν σε μεσαία και υψηλότερα κοινωνικά στρώματα διαμόρφωναν φιλίες και από απομακρυσμένες περιοχές, αλλά η γεωγραφική εγγύτητα ήταν σπουδαιότερη μεταβλητή, σε σχέση με το εισόδημα και τη μόρφωση, ως δεξαμενή άντλησης φιλικών σχέσεων.

Όπως επισημαίνει ο Maisonneuve (2004/2007), σχετικά με την πυκνότητα των συναντήσεων ως παράγοντα έναρξης της φιλίας: *«Κοινωνική απόσταση και απόσταση στο χώρο συσχετίζονται έντονα και με συμμετρικό τρόπο»* (σ. 77). Επίσης, όσοι κατοικούν σε μικρές πόλεις, χωριά και αγροτικές περιοχές διαμορφώνουν σε μικρότερο χρονικό διάστημα φιλικές σχέσεις, σε σύγκριση με όσους διαβιούν στις μεγαλουπόλεις, οι οποίες όμως προσφέρουν περισσότερες ευκαιρίες για να κάνει κάποιος φίλους, ενώ μετά την πάροδο επτά μηνών αυτές οι διαφορές εξαλείφονται. Κατά την Jackson-Dwyer (2014), υπάρχουν και εξαιρέσεις στη δυναμική της εγγύτητας, όταν οδηγεί σε υπερβολική συχνότητα επαφών που προκαλούν αίσθημα βαρεμάρας.

Ο Maisonneuve (2004/2007) ισχυρίζεται πως η αδιαμφισβήτητη επίδραση της εγγύτητας και ο διευκολυντικός της ρόλος στην έναρξη των προσωπικών δεσμών είναι πρωτίστως ψυχολογικός και όχι μηχανικός. Αυτό συμβαίνει διότι τα κόστη για τις συναντήσεις είναι μικρότερα και η συχνότητα των επιβραβεύσεων στη σχέση είναι πιο πυκνή. Επίσης, η σχέση συναισθημάτων και απόστασης είναι διαλεκτική και αμφίδρομη ως ένα βαθμό: *«αγαπούμε αυτούς που είναι κοντινοί ή προσπαθούμε να βρεθούμε κοντά σε αυτούς που αγαπούμε;»* (σ. 82).

7.2. Η φυσική ελκυστικότητα

Η επαφή που προσφέρει η γεωγραφική και η φυσική εγγύτητα με τις σχεδόν καθημερινές αλληλεπιδράσεις είναι αναγκαία συνθήκη για τη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων δεν είναι, όμως, επαρκής. Για να αναπτυχθεί η φιλική σχέση απαιτούνται μια σειρά από αρετές όπως η φυσική ελκυστικότητα, οι κοινωνικές δεξιότητες, η ανταπόκριση στις ανάγκες του υποψήφιου φίλου, η ομοιότητα ή και η συμπληρωματικότητα (Fehr, 1996, 2012· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015).

Όπως αναφέρει η Jackson-Dwyer (2014), ανεξάρτητα του πόσο είναι δίκαιο ή όχι, και όσο και αν οι άνθρωποι προσπαθούν να αντισταθούν απέναντι στη φυσική ομορφιά, είναι γεγονός πως οι εμφανισιακά ελκυστικοί άνθρωποι διαθέτουν το προτέρημα να απολαμβάνουν μεγάλη δημοφιλία στις ερωτικές και φιλικές σχέσεις. Οι Eagly, Ashmore, Makhijani, και Longo (1991) βρήκαν πως οι όμορφοι άνθρωποι θεωρούνται πιο κοινωνικά επαρκείς και με περισσότερα θετικά χαρακτηριστικά από τους λιγότερο εμφανίσιμους. Επίσης, θεωρούνται πιο επικοινωνιακοί, υγιείς, έξυπνοι και αντιμετωπίζονται με επιείκεια όταν κάνουν λάθη, σε σύγκριση με τους λιγότερο όμορφους. Αυτός ο μηχανισμός της διάχυσης της θετικής επιρροής της εξωτερικής εμφάνισης και σε γνωρίσματα του χαρακτήρα μαρτυρά την ύπαρξη γνωστικής προκατάληψης που είναι γνωστή ως φαινόμενο του φωτοστέφανου (Halo Effect) και λειτουργεί υπό προϋποθέσεις επιλεκτικά ως προς το φύλο. Για παράδειγμα, σε έρευνα του Forgas (2011), σχετικά με την φιλοσοφική ικανότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, έχει βρεθεί πως η ώριμη ηλικία πριμοδοτεί τους άνδρες με την εικόνα του φιλόσοφου, κάτι που δεν συμβαίνει με όμορφες και νέες γυναίκες, οι οποίες γίνονται αντιληπτές ως καλοσυνάτες και διαθέσιμες για φροντίδα. Πολλές έρευνες έχουν επισημάνει την ύπαρξη της καταλυτικής επιρροής της φυσικής εμφάνισης στη διαμόρφωση της φιλίας στην περίοδο της εφηβείας. Για παράδειγμα, σε έρευνα οι Aboud και Mendelson (1996) βρήκαν πως η φυσική ελκυστικότητα παίζει ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση των ομόφυλων και ετερόφυλων φιλικών σχέσεων παιδιών και εφήβων.

4.5. Οι κοινωνικές δεξιότητες

Οι κοινωνικές δεξιότητες, επίσης, είναι πολύ σημαντικές στα πρώτα στάδια ανάπτυξης της φιλίας και αφορούν την εκδήλωση ενδιαφέροντος, την έγνοια και την ευαισθησία ανταπόκρισης στις ανάγκες του φίλου. Μετά την έναρξη της φιλίας, οι κοινωνικές δεξιότητες αποτελούν εγγύηση για τη σταθερότητα της σχέσης. Ο όρος

«κοινωνικές δεξιότητες» περιλαμβάνει τεχνικές για τη δημιουργία και το χειρισμό κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων, με στόχο τη σωστή επικοινωνία, και προϋποθέτει την ύπαρξη ενσυναίσθησης προς τις ανάγκες των άλλων (Hartup, 1996· Duck, 1987). Η Fehr (2012) επισημαίνει ότι στις κοινωνικές δεξιότητες συμπεριλαμβάνεται, πέρα από τη διαπροσωπική ικανότητα για αποτελεσματική λεκτική επικοινωνία, και η ευχέρεια στη μη λεκτική επικοινωνία, ιδιαίτερα ως προς την επαρκή, αλλά όχι έντονη, βλεμματική επικοινωνία.

Σε έρευνα του Buhrmester (1990), που πραγματοποιήθηκε σε εφήβους, διαπιστώθηκε πως όσοι είχαν αναπτυγμένη την ευαισθησία ανταπόκρισης στις ανάγκες των φίλων τους, με το να δείχνουν ενδιαφέρον για την κατάστασή τους ή τα ζητήματα που αντιμετώπιζαν, είχαν περισσότερες πιθανότητες να διαμορφώσουν ποιοτικότερες φιλίες. Στην ίδια έρευνα, οι διαπροσωπικές ικανότητες οδηγούσαν στην αυτοαποκάλυψη η οποία, με τη σειρά της, αποτελεί προβλεπτικό δείκτη ικανοποίησης από τη φιλία και της ποιότητάς της.

Σύμφωνα με τον Rubin, Z., (1980/1987), οι κοινωνικές δεξιότητες εισόδου σε μια ομάδα, η αποδοχή, η υποστήριξη των άλλων, η κατάλληλη διευθέτηση των συγκρούσεων, η ευαισθησία και η διακριτικότητα είναι λεπτές ικανότητες, που δεν είναι καθόλου εύκολο να αποκτηθούν, και η κατοχή τους συνιστά μια από τις πιο αξιοσημείωτες πλευρές της κοινωνικής ανάπτυξης. Γενικότερα, τα παιδιά, οι έφηβοι και οι ενήλικες, που διατηρούν ένα καλό επίπεδο κοινωνικών δεξιοτήτων, έχουν περισσότερους φίλους, ενώ κατά τη γνωριμία, οι αρνητικές εντυπώσεις ως προς τις κοινωνικές δεξιότητες μειώνουν την πιθανότητα για μελλοντικές επαφές (Davis, 1981· Fehr, 2008).

Σύμφωνα με τους Parker και Asher (1993), οι κοινωνικές δεξιότητες συνδέονται με την ικανότητα να ανταποκρίνεται κάποιος στα συναισθήματα του άλλου. Από την άλλη μεριά η συναισθηματική ωρίμανση δεν είναι απαραίτητα ζήτημα ποσότητας φιλικών σχέσεων, αλλά ποιότητας. Το να έχει κάποιος, έστω και μόνο, ένα φίλο είναι σπουδαίο για την ανάπτυξη, την προσαρμογή και την αντοχή απέναντι στη μοναξιά και την κοινωνική απογοήτευση.

Η συναισθηματική ανταπόκριση στις αμοιβαία καλύτερες φιλίες μελετήθηκε σε μακροχρόνια έρευνα πέντε ετών στην Αυστραλία σε 468 εφήβους από 12 έως 17,2 ετών, από τους Rowsell, Ciarrochi, Heaven και Deane (2014). Συγκεκριμένα, μελετήθηκε η ικανότητα κατανόησης και μοιράσματος συναισθημάτων στους εφήβους καθώς και το κατά πόσο η συναισθηματική νοημοσύνη ήταν παράγοντας

έλξης που κινητοποιούσε τους εφήβους στη σύναψη φιλικών σχέσεων. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η συναισθηματική επίγνωση είναι κομβικής σημασίας για τις φιλίες των κοριτσιών, όχι όμως για τα αγόρια. Τα κορίτσια, που διακρίνονταν από συναισθηματική νοημοσύνη, δέχονταν προτάσεις για σύναψη φιλίας από κορίτσια, και όχι από αγόρια, τα οποία έκαναν προτάσεις φιλίας σε κορίτσια με χαμηλό δείκτη συναισθηματικής επάρκειας. Επίσης, τα αγόρια δεν επέλεγαν τους φίλους τους με κριτήριο τη συναισθηματική νοημοσύνη. Η συναισθηματική επικοινωνία των κοριτσιών, σε σύγκριση με τα αγόρια, ήταν ικανοποιητικότερη, πιο αποκαλυπτική και επετύγχανε υψηλότερα επίπεδα οικειότητας. Επίσης, τα κορίτσια ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής υποστήριξης στην προσωπική και κοινωνική ζωή τους. Τέλος, δεν παρατηρήθηκε διαφοροποίηση ως προς την επιρροή στη συναισθηματική επάρκεια των εφήβων λόγω του επαγγέλματος των γονέων.

Η Καλάτη (2015), σε δείγμα Ελλήνων μαθητών/τριών παιδικής και εφηβικής ηλικίας, μελέτησε τη συναισθηματική έκφραση ως δεξιότητα επικοινωνίας σε συνθήκες κοινωνικού εκφοβισμού. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, τα κορίτσια αντιμετώπιζαν τον εκφοβισμό με το να μοιράζονται τα συναισθήματά τους και να επικοινωνούν μεταξύ τους, ενώ τα αγόρια εκδήλωναν συμπεριφορά αποφυγής με το να αρνούνται να συζητήσουν το θέμα.

Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με την Fehr (2012), η δειλία συνιστά ανεπάρκεια δεξιοτήτων επικοινωνίας, ενώ γίνεται αντιληπτή ως επιθυμία μη σύναψης φιλικών σχέσεων. Ακόμη, συνοδεύεται από λιγότερες διαπροσωπικές ικανότητες, όπως μειωμένη βλεμματική επαφή, έλλειψη διάθεσης για επικοινωνία και αθλητικές δραστηριότητες, λιγότερη αυτοαποκάλυψη και εγγύτητα, ενώ έφηβοι και ενήλικες, οι οποίοι είναι δειλοί, δηλώνουν περισσότερη μοναξιά.

4.6. Η ομοιότητα και η επιρροή της στις φιλικές σχέσεις

Η ομοιότητα είναι ο σημαντικότερος παράγοντας για την έναρξη, διαμόρφωση και διατήρηση της φιλίας, και μάλιστα στις περιπτώσεις που ενυπάρχει η φυσική εγγύτητα, η ομοιότητα κατέχει τον πρωτεύοντα ρόλο, δεδομένου πως δεν δημιουργούμε φιλίες απλά με όσους γειτνιάζουμε ή έχουμε συχνές φυσικές επαφές. Η ομοιότητα αφορά τα φυσικά χαρακτηριστικά, τις διαπροσωπικές ικανότητες επικοινωνίας, την ηλικία, το φύλο, τις επιδόσεις στο σχολείο, τα αθλητικά ενδιαφέροντα, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας, τη φυλή και τις

θρησκευτικές πεποιθήσεις (Collins & Madsen, 2006· Dávid-Barrett, 2020· Fehr, 1996· 2012· Furman & Rose, 2015· Roman, 2016).

Η τάση που έχουν οι άνθρωποι να έλκονται από άλλους ανθρώπους με τους οποίους μοιράζονται κοινά πολιτισμικά, κοινωνικά, οικονομικά και μορφωτικά χαρακτηριστικά ονομάστηκε *ομοιοφιλία* (homopfily), (Lazarsfeld & Merton, 1954). Ήδη, οι Byrne και Nelson (1965) είχαν επισημάνει πως η έλξη που δημιουργεί η ομοιότητα (similarity attraction hypothesis), ως προς τις στάσεις και τις αξίες, προάγει την εμπιστοσύνη και την αίσθηση προβλεπτικότητας της συμπεριφοράς του άλλου. Παράλληλα, ο βαθμός της ομοιότητας πριν την έναρξη της φιλίας είναι ο μεγαλύτερος προβλεπτικός παράγοντας της σταθερότητας της φιλίας (Furman & Rose 2015). Για παράδειγμα, η Kandel (1978b), σε έρευνα σε 1.800 εφήβους ηλικίας 13-18 ετών στις Η.Π.Α., διαπίστωσε πως οι καλύτεροι φίλοι έμοιαζαν μεταξύ τους ως προς την ηλικία, τη θρησκευτική πίστη, το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας και τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου. Επίσης, όπως επισημαίνει ο Selfhout (2009), η ομοιότητα παίζει ευρύτερο ρόλο στη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών, από ότι στα αγόρια.

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Duck (1998/2004), τα πράματα δεν είναι τόσο απλά όσο φαίνονται με την πρώτη ματιά, μιας και αιωρείται το εξής ερώτημα: *«Η ομοιότητα προκαλεί τη συμπάθεια ή η συμπάθεια την ομοιότητα;»* (σ. 139). Από ότι φαίνεται η διαδικασία αυτή είναι αμφίδρομη (Χρηστάκης & Χαλάτσης 2010), ωστόσο, είναι δύσκολο να διαφωνήσει κάποιος με την ιδέα πως η ομοιότητα στις απόψεις δεν δημιουργεί έλξη και συμπάθεια (Erber & Erber 2018). Οι λόγοι που οδηγούν στην έλξη, μέσω της ομοιότητας σε στάσεις, ιδέες και δημογραφικά χαρακτηριστικά, ερμηνεύονται μέσω των θεωριών ενίσχυσης που πρεσβεύουν πως καταλήγουμε να μας αρέσουν όσοι συμφωνούν μαζί μας. Η προοπτική της συμφωνίας μας ενδυναμώνει και ειδικά σε περιπτώσεις ανθρώπων που συναντάμε για πρώτη φορά, αυτό μου μετράει για να τους συμπαθήσουμε ή όχι είναι η συμφωνία με τις θέσεις μας (Byrne & Nelson 1965· Erber & Erber 2018· Kandel 1978b).

Υπάρχει, όμως, και κοινωνική εμπλοκή στο ζήτημα της ενίσχυσης της ομοιότητας, δεδομένου πως τα παιδιά και οι έφηβοι ταξινομούνται ηλικιακά σε τάξεις στο σχολείο, κάτι που τα οδηγεί στο να συνάπτουν σχέσεις με συνομηλίκους. Με άλλα λόγια, η κοινωνία προωθεί τις σχέσεις με τους ομοίους (Berndt 1995). Επίσης, η χρησιμότητα της ομοιότητας στις φιλικές σχέσεις συνδέεται με τις διαδικασίες της

ταύτισης, της κοινωνικής σύγκρισης και της γνωστικής συνέπειας (Χρηστάκης & Χαλάτσης 2010).

Η θεωρία της κοινωνικής σύγκρισης του Festinger (1950) ερμηνεύει την έλξη που προκαλεί η ομοιότητα των αντιλήψεων ως ανάγκη για βεβαιότητα και σύγκριση με τις απόψεις μας που απομακρύνουν την ασάφεια που επιφέρει η αβεβαιότητα. Επίσης, σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταύτισης (Tajfel, 1966/1999·1974), τα άτομα έχουν την ανάγκη να ανήκουν σε μια ομάδα και να εμπλέκονται συναισθηματικά με τα μέλη της, ενώ όσο περισσότερο γίνεται αντιληπτή η ομοιότητα με τα μέλη της ομάδας τόσο περισσότερο καθορίζεται η συμπεριφοράς τους από την πρόσληψη της συμπεριφοράς της ομάδας.

Πάντως, η διαδομένη αντίληψη πως ο βαθμός ομοιότητας των χαρακτηριστικών των φίλων στην εφηβεία ευθύνεται για υψηλά επίπεδα επιρροής στη συμπεριφορά είναι υπερεκτιμημένος (Duck, 1998/2004). Για παράδειγμα, σε έρευνα των Berndt και Keefe (1995) για την ομοιότητα στις αντιλήψεις και τις επιρροές συμπεριφοράς μεταξύ φίλων, διαπιστώθηκε πως τα θετικά χαρακτηριστικά, όπως η προσαρμογή και η επίδοση στο σχολείο, επηρεάζονταν λιγότερο από την ομοιότητα των φίλων, ενώ τα αρνητικά χαρακτηριστικά, όπως η διασπαστική σχολική προσαρμογή, αποδείχτηκε περισσότερο επηρεάσιμη από την ομοιότητα των φίλων. Γενικότερα, τα θετικά ή τα αρνητικά συμπεριφορικά χαρακτηριστικά και η ποιότητα της επίδοσης στο σχολείο, λόγω της επίπτωσης της ομοιότητας στους φίλους, βρέθηκε πως ασκούσαν την ανάλογη επιρροή τους στη διάρκεια της χρονιάς στον φίλο που είχε σε λιγότερο βαθμό τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά. Τα κορίτσια βρέθηκε να επηρεάζονται περισσότερο στη σχολική τους προσαρμογή από τα αγόρια, ενώ τα χαρακτηριστικά των φίλων και η ποιότητα της φιλίας ασκούν επίδραση στη συνολική συμπεριφορά, δεδομένου πως όσο η φιλία αναπτύσσεται τόσο αυξάνεται η ομοιότητα και ενισχύονται οι επιρροές συμπεριφοράς. Επίσης, η προσλαμβανόμενη ομοιότητα των αντιλήψεων και των ενδιαφερόντων ήταν μεγαλύτερη στα κορίτσια παρά στα αγόρια.

Σε έρευνα στη Φινλανδία των Kiuru, Salmela-Aro, Nurmi, Zettergren, Andersson, και Bergman (2012), σε δείγμα 476 αμοιβαία δυαδικών καλύτερων φιλικών σχέσεων, ηλικίας 15-16 ετών, βρέθηκε πως η ομοιότητα με τον/ην καλύτερο/η φίλο/η ως προς την εξυπνάδα και τις σχολικές επιδόσεις, προέβλεπε παρόμοια επαγγελματική εξέλιξη στην ηλικία των 26 ετών. Σε σχέση με την ομάδα ελέγχου, η ομοιότητα στο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων δε βρέθηκε να

λειτουργεί ως παράγοντας διαμόρφωσης και επιρροής στις καλύτερες φιλίες. Σημαντική ώθηση για τη θετική σχολική επίδοση πρόσδιδε η αμοιβαία ενίσχυση στην επίτευξη των στόχων, οι συμβουλές, η ενθάρρυνση και οι προσδοκίες, καταδεικνύοντας τον ρυθμιστικό ρόλο της ομοιότητας στις αμοιβαία καλύτερες φιλίες. Ακόμη, βρέθηκε πως η επίδραση του κοινωνικού και μορφωτικού επιπέδου των γονέων ασκεί λιγότερη επιρροή, σε σχέση με την ομοιότητα της ηλικίας, του φύλου και των ενδιαφερόντων των καλύτερων φίλων ως προβλεπτικών παραγόντων της επαγγελματικής εξέλιξης, και έρχεται σε συμφωνία με αντίστοιχα αποτελέσματα της έρευνας της Kandel (1978b). Παρόλα αυτά, το ανώτερο γονεϊκό μορφωτικό επίπεδο ασκεί επίδραση στις μορφωτικές και επαγγελματικές προσδοκίες των καλύτερων φίλων, όπως επίσης και το χαμηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο που ορθώνει εμπόδια στη συναισθηματική και ακαδημαϊκή εξέλιξη της μέσης εφηβείας.

Ο Roberts-Griffin (2011), σε έρευνα στις Η.Π.Α., σε δείγμα 491 εφήβων και ενηλίκων, μελέτησε την επιρροή της ομοιότητας, της εγγύτητας και της φυσικής ελκυστικότητας. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η ομοιότητα, ως προς τα ενδιαφέροντα, τις δραστηριότητες, τις κοινές αντιπάθειες και τις αμοιβαίες φιλοφρονήσεις, προέβλεπε την ικανοποίηση από τη φιλία και την ποιότητα της φιλίας. Από την άλλη μεριά, οι Clark και Reis (1988) υποστηρίζουν πως οι έφηβοι, εστιάζοντας στις φιλίες τους για συναισθηματική επαφή και στήριξη μέσω της ομοιότητας των κοινών ενδιαφερόντων, μπορούν να πετύχουν στόχους και μια πιο ήρεμη επικοινωνία.

Αξιοσημείωτα είναι τα ευρήματα που αφορούν την επιρροή της ομοιότητας στην παραβατική και αντικοινωνική συμπεριφορά των εφήβων, σε σύγκριση με την επιρροή που ασκούν οι θετικές δεξιότητες, όπως η καλή επίδοση στο σχολείο (Fehr 1996· 2008· Kandel, 1978b). Η βαρύνουσα επίδραση της αρνητικής επιρροής της αντικοινωνικής συμπεριφοράς στηρίζεται στο ότι, ειδικά τα αγόρια, που προέρχονται από αδιάφορους ή ανεπαρκείς γονείς, δεν διαθέτουν κοινωνικές δεξιότητες, είναι επιθετικά και δεν έχουν καλή επίδοση στο σχολείο, με αποτέλεσμα να απορρίπτονται από τους κοινωνικά δημοφιλείς εφήβους. Ακόμη, σύμφωνα με τους Hartup (1996) και Shulman (1993), η επιρροή που ασκούν η προσωπικότητα του φίλου και η ποιότητα της φιλίας είναι πρωτεύουσας σημασίας τόσο για τους κοινωνικούς όσο και για τους αντικοινωνικούς εφήβους.

Εμβαθύνοντας περαιτέρω στη δυναμική της ομοιότητας στη φιλία, σύμφωνα με τη θεωρία της εξέχουσας υπόθεσης (salience hypothesis), οι έφηβοι με αντικοινωνική συμπεριφορά κινητοποιούνται μέσω της ιδέας πως αποκτούν φήμη, εάν είναι μέλη μιας παραβατικής ομάδας, που τα μέλη της συνδέονται στη βάση της ομοιότητας ως προς τα γυμνασμένα, επιθετικά σώματα και την ανυπότακτη φύση τους (Hartup, 1996· Gifford-Smith & Brownell, 2003). Γενικά, οι αντικοινωνικοί έφηβοι δεν απολαμβάνουν την οικειότητα και την ποιότητα των φιλικών σχέσεων που βιώνουν οι κοινωνικά επαρκείς έφηβοι. Επίσης, οι παραβατικοί έφηβοι, μη έχοντας κοινωνικά επαρκείς στόχους για ταυτότητα και ενσωμάτωση, αναζητούν την ένταξη σε παραβατικές ομάδες ως πηγή ευχαρίστησης μέσω των φυσικών δραστηριοτήτων. Τέλος, τόσο για τους κοινωνικά ενσωματωμένους όσο και τους παραβατικούς εφήβους, η ομοιότητα ως προς τις φυσικές δραστηριότητες (άθληση ή άλλα παιχνίδια και δεξιότητες) είναι πιο σημαντικός παράγοντας για την έλξη και τη διαμόρφωση της φιλίας, σε σύγκριση με την ομοιότητα ως προς τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, η οποία ασκεί λίγη επιρροή στη διαμόρφωση της έλξης στις φιλικές σχέσεις (Fehr, 1996· 2008· 2012· Gifford-Smith & Brownell, 2003· Selfhout, 2009).

Από την άλλη μεριά, η ομοιότητα ως προς το αξιακό σύστημα που αποδέχονται οι έφηβοι συμβάλει, επίσης, σημαντικά στη διαμόρφωση της φιλίας, διότι συνδέεται με τη δόμηση της ταυτότητας στην εφηβεία. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Solomon και Knafo (2012), σε έφηβους της μέσης εφηβείας, στο Ισραήλ, βρέθηκε πως το κοινό σύστημα αξιών ως προς την αυτονομία, την κοινωνική συμμόρφωση και την κοινωνική δύναμη που μοιράζονται οι καλύτεροι φίλοι, σε σύγκριση με τις ευρύτερες παρέες, προάγει την αμοιβαιότητα στη φιλία, τη συναισθηματική εγγύτητα και το βαθμό των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου, και μάλιστα με μεγαλύτερη ένταση σε σύγκριση με την ομοιότητα ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά. Ακόμη, βρέθηκε πως τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, δηλώνουν μεγαλύτερα επίπεδα ομοιότητας ως προς τη διαχείριση προβληματικών συμπεριφορών στο πλαίσιο της αμοιβαίας καλύτερης φιλίας τους. Σε άλλη έρευνα, των Selfhout, Branje και Meeus (2007), για την προβληματική συμπεριφορά σε δεκαπεντάχρονους Δανούς της μέσης εφηβείας, βρέθηκε πως τα κορίτσια, παρουσίαζαν μεγαλύτερη ομοιότητα ως προς τα επίπεδα επιθετικότητας, κατάθλιψης, συναισθηματικής στήριξης, αμοιβαιότητας και συγκρούσεων. Οι συγγραφείς ερμηνεύουν το γεγονός πως τα κορίτσια συγκρούονται

και καταθλίβονται περισσότερο, σε σύγκριση με τα αγόρια, στις αμοιβαία καλύτερες φιλίες τους λόγω της ενισχυμένης οικειότητας που βιώνουν ή εναλλακτικά διότι εκ των προτέρων επιλέγουν ως καλύτερους φίλους εκείνους με τους οποίους μοιάζουν περισσότερο στον τρόπο που βιώνουν την οικειότητα, τη στιγμή που τα αγόρια δεν ενδιαφέρονται για τόσο υψηλά επίπεδα οικειότητας στις καλύτερες φιλίες τους. Στην ίδια έρευνα, η ομοιότητα στη φιλία, ως προς ορισμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, όπως είναι η εξωστρέφεια και η προσήνεια, ήταν κοινή για αγόρια και κορίτσια. Περαιτέρω, διαπιστώθηκε πως υπάρχει ομοιότητα μεταξύ των αμοιβαία καλύτερων φίλων ως προς την αντίληψη περί κυρίαρχων ρόλων στη σχέση. Το εύρημα αυτό αντιτίθεται στην αντίληψη περί συμπληρωματικότητας, όπου οι κυριαρχικοί επιλέγουν υποτακτικούς, και το αντίστροφο. Η κυριαρχία ως χαρακτηριστικό ήταν κοινό μεταξύ των αμοιβαία καλύτερων φίλων, όπως και οι ντροπαλοί ή θυματοποιημένοι επέλεγαν καλύτερους φίλους με παρόμοια χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, τα ευρήματα αυτά στη Δανία συμφωνούν με άλλα αντίστοιχα στις Η.Π.Α., στην Κίνα και στην Ινδονησία, κάτι που ενισχύει το βαθμός γενίκευσης των ευρημάτων.

Σε άλλη έρευνα στην Αγγλία, οι Burgess, Sanderson και Aponte (2011), σε δείγμα 6.961 εφήβων, μελέτησαν τους όρους για τη διαμόρφωση και τη διατήρηση της φιλίας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι φιλίες των εφήβων από 15 έως 17 ετών, που εμφάνιζαν υψηλοτέρα ποσοστά ομοιότητας ως προς τα κοινά ενδιαφέροντα και τις κοινωνικές δεξιότητες, χαρακτηρίζονταν από υψηλότερη σταθερότητα, συναισθηματική εγγύτητα και διαπροσωπική επιρροή. Επίσης, βρέθηκε πως οι φίλοι παρουσίαζαν τα ίδια επίπεδα θετικών επιδόσεων στο σχολείο και πως όσο πιο στενή ήταν η φιλία τόσο οι κοινωνικές επιδόσεις, η εξωστρέφεια ή η κακή συμπεριφορά ήταν πιο όμοιες μεταξύ των φίλων. Τέλος, επίσης, και σε αυτή την έρευνα βρέθηκε πως η ομοιότητα ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων είχε λίγη επίδραση στην επιλογή και διατήρηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων.

Σε έρευνες των Harris και Vazire (2016) και Selfhout, Branje, και Meeus (2007), που έχουν γίνει σε εφήβους, έχει διαπιστωθεί πως η ποιότητα της φιλίας και η ικανοποίηση από τη φιλία συσχετίζονται άμεσα. Συγκεκριμένα, βρέθηκε πως η ομοιότητα ως προς ορισμένα και λίγα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, όπως η εξωστρέφεια και η προσήνεια, είναι σημαντικοί παράγοντες για τη διαμόρφωση αμοιβαία στενών φιλικών σχέσεων. Ακόμη, η εξωστρέφεια γίνεται αντιληπτή ως κοινωνικά ευχάριστη κατάσταση, προσφέροντας ευκαιρίες για γνωριμίες που θα

οδηγήσουν σε φιλικές σχέσεις, ενώ οι εξωστρεφείς δηλώνουν καλύτερα επίπεδα ποιότητας σχέσεων. Από την άλλη, η προσήνεια αποτελεί πρώτιστη συνθήκη ικανοποίησης στις διαπροσωπικές σχέσεις και συνδέεται με την ευχαρίστηση, τον αλτρουισμό, τον έλεγχο της συμπεριφοράς, τη συνεργασία, τη φροντίδα και το μοίρασμα πληροφοριών και αγαθών, ενώ συνιστά τον αντίθετο πόλο της αντιπαλότητας.

Ωστόσο, σύμφωνα με τους Huston και Levinger (1978), υπάρχουν όρια στο βαθμό επιρροής της ομοιότητας στη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων. Μια αιτία για την υπερεκτίμηση του ρόλου της ομοιότητας προέρχεται από την υπερτόνιση των θετικών χαρακτηριστικών του άλλου, όταν κανείς έχει ανάγκη να βιώσει ως θετική τη φιλική του σχέση, ανεξάρτητα από το αν αυτό συμβαίνει πραγματικά. Ο Maisonneuve (2004/2007) επισημαίνει πως ένας άλλος περιορισμός του ρόλου της ομοιότητας στη φιλία αφορά τη διάσταση που υπάρχει μεταξύ της πραγματικής και φανταστικής ομοιότητας, λόγω της εξιδανίκευσης του φίλου και των γνωρισμάτων του. Στην πραγματικότητα, αυτό που συμβαίνει είναι *«να υπερτιμάμε τα πρόσωπα που προτιμάμε, προβάλλοντας πάνω σε αυτά αυτό που θα επιθυμούσαμε να είμαστε και αυτό που αναμένουμε πως θα είναι»* (σ. 113). Κατά τους Byrne, Clore, και Smeaton (1986), Jackson-Dwyer (2014), και Rosenbaum (1986), το ζήτημα αυτό είναι όντως πολύπλοκο και στην κοινωνική ψυχολογία αμφισβητείται η καταλυτική ισχύς της ομοιότητας στη διαμόρφωση των σχέσεων. Αυτό που συνήθως συμβαίνει είναι πως, καταρχάς, αποκλείονται ως υποψήφιοι φίλοι, όσοι έχουν εντελώς διαφορετικές στάσεις από εμάς ή έχουν ακραία στοιχεία προσωπικότητας, και μετά συμπαθούμε όσους μοιραζόμαστε μαζί τους κοινά χαρακτηριστικά. Στο πλαίσιο αυτό, δεν είναι τόσο η ομοιότητα όσο η απόρριψη των ανόμοιων χαρακτηριστικών, που θα μας οδηγήσει στην έλξη και διαμόρφωση των σχέσεων. Επίσης, η υπερβολική ομοιότητα μεταξύ των φίλων μπορεί να γίνει αντιληπτή ως απειλή για την ατομικότητα (Fromkin, 1972· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Τέλος, ο βαθμός ομοιότητας και το είδος των χαρακτηριστικών δεν είναι απόλυτος και υπάρχει χώρος για αμοιβαίες επιρροές, όπως τονίζει ο Bernd (1982): *«Οι έφηβοι επιλέγουν φίλους που τους μοιάζουν σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, αλλά επειδή οι φίλοι διαφέρουν σε άλλα χαρακτηριστικά υπάρχει ακόμη χώρος για* και *να προχωρήσει η ομοιότητα μεταξύ τους μέσω της κοινωνικής επιρροής»* (σ. 1455).

Από την άλλη μεριά, οι Erber και Erber (2018) και Jackson-Dwyer (2014) υποστηρίζουν ότι σε ορισμένες φιλίες η συμπληρωματικότητα, και όχι η ομοιότητα,

είναι ο σημαντικότερος παράγοντας για την έλξη, τη διαμόρφωση και διατήρηση της φιλίας. Η αντίληψη πως τα ετερώνυμα έλκονται αναφέρεται στη λειτουργία της συμπληρωματικότητας στις σχέσεις, όπου τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των εταίρων ικανοποιούν τις εκατέρωθεν ανάγκες. Για παράδειγμα, σε έρευνά τους οι Dryer και Horowitz (1997) βρήκαν πως τα άτομα που προτιμούν κυριαρχικούς ρόλους νιώθουν πιο ικανοποιημένα, όταν σχετίζονται με άτομα που υιοθετούν υποτακτικούς ρόλους, και το αντίστροφο. Σύμφωνα με τους Rubin, Z., (1980/1987) και Wright (1969), η συμπληρωματικότητα παρέχει υποστήριξη προς τις ανάγκες μας, μέσω των χαρακτηριστικών στοιχείων, των ικανοτήτων ή των στάσεων του άλλου που εμείς δεν έχουμε.

Επίσης, σε παλαιότερη έρευνα, οι Seyfried και Hendrick (1973) διαπίστωσαν πως η ομοιότητα είναι μεν κυρίαρχη συνθήκη για τη δημιουργία των προσωπικών σχέσεων, αλλά με ελαφρά συνύπαρξη της συμπληρωματικότητας ως προς τις εκατέρωθεν ανάγκες των φίλων. Αντίθετα, οι Kerckhoff και Davis (1962) επισημαίνουν ότι υπάρχουν κάποιες περιπτώσεις ύπαρξης φιλικών σχέσεων που στηρίζονται πρωτίστως στη συμπληρωματικότητα ως προς τις ανάγκες, τις αξίες και τις ασυνείδητες προβολές. Αυτό συμβαίνει, όταν εξιδανικεύουμε κάποιον στην αρχή της γνωριμίας και μετά φιλτράρουμε ποιες διαφορετικές στάσεις ή αξίες έχει που να ικανοποιούν αντίστοιχες ανάγκες μας.

Από την ψυχοδυναμική οπτική, όπως αναφέρουν οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010), ο ναρκισσισμός εμπλέκεται στη λειτουργία της συμπληρωματικότητας. Αυτό συμβαίνει, όταν κάποιος επιλέγει ως φίλο κάποιον που τον έλκει διότι κατέχει φυσικά χαρακτηριστικά ή πνευματικά και ηθικά χαρίσματα που τα θαυμάζει. Στην περίπτωση αυτοί οι δύο αντίθετοι, αλλά συμπληρωματικοί χαρακτήρες, γίνονται φίλοι διότι ο ένας ικανοποιεί το ναρκισσισμό του μέσω της προσέγγισης του ιδανικού του, που εκπροσωπεί ο χαρισματικός φίλος, και ο δεύτερος μέσω του θαυμασμού που προκαλεί. Οι Χρηστάκης και Χαλάτσης τονίζουν ότι στη φιλία μεταξύ ενός «κανονικού» και επαναστατημένου ή περιθωριοποιημένου: «*ο πρώτος ικανοποιεί δι' αντιπροσώπου (ανομολόγητες ή μη) δικές του ανεκπλήρωτες κλίσεις και επιθυμίες, ο δεύτερος έχει τη ναρκισσιστική απολαβή της αγάπης και του θαυμασμού του πρώτου ή και έλκεται από τα «φυσιολογικά» και κοινωνικά εγκεκριμένα στοιχεία του πρώτου (τα όποια φαινομενικά δείχνει να απορρίπτει!)*» (2010, σ. 35). Επίσης, όπως επισημαίνει ο Maisonneuve (2004/2007), είναι γεγονός η αλληλοσυγκάλυψη ναρκισσιστικού θαυμασμού μεταξύ δυο φίλων.

Ακόμη, η αμοιβαία αρέσκεια, ως δυαδικός παράγοντας έλξης, είναι αναγκαία συνθήκη για την έναρξη και διατήρηση της φιλίας, δεδομένου πως έχει παρατηρηθεί πως έχουμε την τάση να μας αρέσουν οι άνθρωποι στους οποίους αρέσουμε. Η ενδόμυχη αυτοαποκάλυψη στη φιλία είναι μηχανισμός κομβικής σημασίας για την έναρξη, τη διατήρηση, αλλά και τη λήξη της, όταν η ομοιότητα ως προς τα επίπεδα της εκμυστήρευσης μειωθεί ή παύσει (Fehr, 1996, 2008, 2012· Hays, 1984, 1985).

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η αμοιβαία αρέσκεια γίνεται αντιληπτή και εκδηλώνεται άμεσα και από τους δύο μελλοντικούς φίλους, σε τέτοιο βαθμό που μπορούμε να μιλάμε για *«κεραυνοβόλο φιλία»* (Maisonneuve, 2004/2007, σ. 119). Σε έρευνά τους, οι Campbell, Nelson, Parker, και Johnston (2018) αναφέρουν πως για την ενεργοποίηση της ξαφνικής στιγμιαίας χημείας, μεταξύ μελλοντικών φίλων ή εραστών, στην εφηβεία και την ενήλικη ζωή, με σειρά προτεραιότητας, χρειάζεται να συντρέχουν οι παρακάτω παράγοντες: αμοιβαιότητα στην επικοινωνία, κοινές αξίες, αμοιβαίες αλληλεπιδράσεις, αίσθηση βαθιάς ένωσης, αμοιβαία χαρά, κοινή αίσθηση του χιούμορ και, τέλος, ομοιότητα σε χόμπι, στόχους και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Πάντως, και σε αυτή την έρευνα τα προσωπικά χαρακτηριστικά δεν είχαν και τόση σημασία ως προς την δημιουργία της χημείας στη σχέση. Στην έρευνα αυτή, είναι ενδιαφέρον το στοιχείο πως ένα 7% των ανδρών και ένα 5% των γυναικών δήλωσαν πως τους ενθουσίαζε η φυσική εμφάνιση και το σώμα του υποψήφιου φίλου. Τέλος, η αγάπη ως στοιχείο που μεσολαβεί για την οικοδόμηση της φιλίας δηλώθηκε μόνο από γυναίκες.

Καταλήγοντας, όπως υποστηρίζουν οι Fehr (1996, 2008, 2012), Hays (1984, 1985, 1988) και Perlman, Stevens και Carcedo (2015), οι έρευνες έχουν δείξει πως για να δημιουργηθεί και να διατηρεί μια πολύ στενή φιλία, χρειάζεται να συγκλίνουν ταυτόχρονα οι παρακάτω παράγοντες: 1) περιβαλλοντικοί (γεωγραφική εγγύτητα), 2) ατομικοί (φυσική έλξη, διαπροσωπικές ικανότητες, υποστήριξη), 3) καταστασιακοί (διάθεση για νέα φιλία, κοινές δραστηριότητες, επαρκής χρόνος) και, ιδιαίτερα, 4) δυαδικοί παράγοντες (ομοιότητα ως προς τις κοινές δραστηριότητες, αυτοαποκάλυψη, εμπιστοσύνη, έκφραση στοργής και ενδιαφέροντος. Όπως επισημαίνει η Fehr (2012), *«Η προσπάθεια που απαιτείται για τη διαμόρφωση, τη διατήρηση και αποκατάσταση των φιλικών σχέσεων μοιάζει να είναι μικρό μόνο τίμημα μπροστά στις ωφέλειες που προσφέρουν»* (σ. 133).

Συνοψίζοντας, η στενή φιλία είναι μια διαπροσωπική σχέση και, για αυτό το λόγο, οι δυαδικοί παράγοντες έλξης έχουν προτεραιότητα στη διαμόρφωση και

διατήρησή της. Οι δυαδικοί παράγοντες περιλαμβάνουν την ομοιότητα ως προς τα κοινά ενδιαφέροντα, τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, τις επιδόσεις στο σχολείο, τις αξίες, το κοινωνικό επίπεδο των υποψήφιων φίλων και, ιδιαίτερα σε σημαντικότερο βαθμό, την ομοιότητα ως προς την αυτοαποκάλυψη και την αμοιβαία αρέσκεια. Η φυσική ελκυστικότητα παίζει ενεργό ρόλο στην έλξη και τη διαμόρφωση της φιλίας, δεδομένου πως οι άνθρωποι θεωρούν το ωραίο ως καλό και ότι τα ελκυστικά άτομα τους μοιάζουν στις στάσεις και την προσωπικότητα.

Οι κοινωνικές δεξιότητες είναι αναγκαία προϋπόθεση για τη δημιουργία της στενής φιλίας, διότι διευκολύνουν την αμοιβαία αυτοαποκάλυψη, η οποία συνδέεται με υψηλής ποιότητας φιλίες. Στους εφήβους, η ομοιότητα ως προς τις δραστηριότητες, τις στάσεις και τις αξίες, μαζί με την αυτοαποκάλυψη, είναι οι σημαντικότεροι προβλεπτικοί δείκτες για την έναρξη και διατήρηση της φιλίας. Οι έφηβοι, που είναι ντροπαλοί και προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό εισόδημα και κοινωνικά ανεπαρκείς γονείς, είναι εκτεθειμένοι σε λιγότερο ικανοποιητικές και χαμηλής ποιότητας φιλίες, με μη λειτουργικά επίπεδα αυτοαποκάλυψης. Από περιβαλλοντική σκοπιά, η γεωγραφική εγγύτητα και η συχνή φυσική επαφή συμβάλλουν στην εδραίωση και σταθερότητα της στενής φιλίας, ενώ η σημασία τους είναι πρωτίστως ψυχολογική, διότι συνεισφέρει στην αύξηση των επαφών και των επιβραβεύσεων στη σχέση. Από καταστασιακής σκοπιάς, η διαθεσιμότητα του υποψήφιου φίλου, για μια νέα φιλική σχέση, και ο απαιτούμενος χρόνος αποτελούν αναγκαία συνθήκη για τη διαμόρφωση της φιλίας.

Η γεωγραφική εγγύτητα, η αυτοαποκάλυψη, η εμπιστοσύνη, η ομοιότητα ως προς το φύλο, τις σχολικές επιδόσεις, τις δραστηριότητες του ελευθέρου χρόνου και η αμοιβαιότητα αποτελούν τους σπουδαιότερους παράγοντες στη διαμόρφωση και διατήρηση της στενής φιλίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η συμπληρωματικότητα αναδεικνύεται σε παράγοντα διαμόρφωσης φιλίας, ειδικά αν εμπλέκονται ναρκισσιστικές επιθυμίες ως προς τις κλίσεις ή τα χαρίσματα του άλλου. Η αστική ή επαρχιακή διαμονή της κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας ασκούν λιγότερη επίδραση στη διαμόρφωση της φιλίας.

Υπάρχουν έμφυλες διαφοροποιήσεις στην αντίληψη και στο πράττειν της φίλιας. Τα κορίτσια εκδηλώνουν υψηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης και οικειότητας στις στενές φιλίες τους, ενώ ο χρόνος για τη δημιουργία φιλίας είναι συντομότερος, σε σύγκριση με τα αγόρια. Επίσης, τα κορίτσια στις φιλίες τους προκρίνουν τις διαπροσωπικές ικανότητες επικοινωνίας και τη συναισθηματική

νοημοσύνη σε μεγαλύτερο βαθμό, σε σύγκριση με τα αγόρια, που προτιμούν τις κοινές δραστηριότητες. Σε καταστάσεις σύγκρουσης, τα κορίτσια εκφράζουν διάθεση για συζήτηση και επικοινωνία, ενώ εάν έρθουν αντιμέτωπα με προβληματικές συμπεριφορές, όπως η επιθετικότητα στη σχέση, εκδηλώνουν αγριότητα και συμπτώματα κατάθλιψης. Τα αγόρια εκδηλώνουν συμπεριφορά αποφυγής και απόσυρσης, λόγω των μειωμένων επιπέδων οικειότητας στις καλύτερες φιλίες. Τέλος, η ομοιότητα διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο για τη διαμόρφωση και διατήρηση των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών, σε σύγκριση με τα αγόρια.

4.7. Διαφυλικές διαφορές στη φιλία στη μέση εφηβεία

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, υπάρχουν διαφορές στους τρόπους με τους οποίους τα φύλα προσλαμβάνουν και βιώνουν τις φιλικές τους σχέσεις (Jackson-Dwyer, 2014· Fehr, 2012). Ο Wright (1982) ισχυρίζεται πως οι άνδρες βιώνουν τη φιλία *«πλάι - πλάι»* και οι γυναίκες *«πρόσωπο με πρόσωπο»* (σ. 15). Οι γυναίκες, περισσότερο από ότι οι άνδρες, δίνουν έμφαση στα προσωπικά χαρακτηριστικά και στην αυτοαποκάλυψη, ενώ είναι υποστηρικτικές στις σχέσεις τους και δίνονται στις φιλίες τους με έναν ολιστικό και αδιαφοροποίητο τρόπο που ενδυναμώνει τη μεταξύ τους οικειότητα. Οι άνδρες, συχνότερα από τις γυναίκες, προκρίνουν τις δραστηριότητες στις φιλίες τους και οι συζητήσεις τους είναι περισσότερο περιγραφικές. Ωστόσο, κατά τον Wright, αυτές οι διαφοροποιήσεις προκαλούνται από την παραδοσιακή κοινωνικοποίηση που διακρίνει τη γυναίκα ως στοργική και κοινωνικά συναισθηματική και τον άνδρα ως συντελεστικό και προσανατολισμένο στην πραγμάτωση επιτευγμάτων.

Η παραπάνω διάκριση έχει επιβεβαιωθεί σε πάρα πολλές μελέτες. Για παράδειγμα, τα αγόρια προτιμούν περισσότερο να εμπλέκονται σε δραστηριότητες με του ομόφυλους φίλους, ενώ τα κορίτσια αρέσκονται να συζητούν με τις φίλες τους (Berndt, 1982· Erdley & Day, 2017· Fehr, 2012· Furman & Rose, 2015· Hall, 2011· Rose & Rudolph, 2006) και μάλιστα συνεχίζουν να συζητάνε ακόμα και κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων (Johnson & Aries, 1983).

Οι διαφοροποιήσεις φύλου στη φιλία στη μέση εφηβεία, μελετήθηκαν σε έρευνα των Karweit και Hansell (1983) στις Η.Π.Α., σε δείγμα 20.345 μαθητών/τριών, όπου βρέθηκε πως τα αγόρια εμπλέκονται σε μεγαλύτερες αριθμητικά φιλικές ομάδες. Το εύρημα αυτό σχετίζεται με το ότι τα παιχνίδια των αγοριών απαιτούν μεγαλύτερες αριθμητικά ομάδες, ενώ ρυθμίζουν τις φιλίες τους

προς την επίτευξη στόχων, την απόκτηση ή ακολούθηση ηγεσίας, την αναζήτηση κοινωνικής ισχύος και την αυτονομία. Τα κορίτσια δηλώνουν δύο με τρεις καλύτερες συνεκτικές φιλίες, που είναι προσανατολισμένες κυρίως σε αμοιβαίες επιλογές και διαμορφώνονται περισσότερο στη βάση της αξιοπιστίας, της οικειότητας, και της δέσμευσης. Προς τη μέση εφηβεία, παρατηρείται πως οι έφηβοι ανοίγονται και προς τις ετερόφυλες φιλίες.

Η Jackson-Dwyer (2014) διακρίνει σε συνεργατικές τις φιλίες των αγοριών και σε συναισθηματικές αυτές των κοριτσιών. Ενώ, η Dunn (2004) χαρακτηρίζει *επεκτατικές* ως προς τις δραστηριότητες τις φιλίες των αγοριών και *εντατικές* των κοριτσιών ως προς το βάθος της οικειότητας. Στο ίδιο πλαίσιο, οι Richey και Richey (1980), σε ερευνά τους στην εφηβική ηλικία, καταλήγουν στο συμπέρασμα πως τα κορίτσια είναι πιο εκδηλωτικά και αποκλειστικά στις φιλίες τους σε σύγκριση με τα αγόρια, που δίνουν έμφαση στην εμπιστευτικότητα, την ανάλυση εμπειριών, προβλημάτων και ζητημάτων που αφορούν την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

Η σχέση μεταξύ της αντικοινωνικότητας και της κατανόησης στη στενή φιλία, μελετήθηκε σε εφήβους από 9 έως 17 ετών, από τους Walsh και Kurdek (1983). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα αγόρια, όταν βιώνουν φιλίες με χαμηλό δείκτη γνωστικής συμφωνίας και κοινωνικών δεξιοτήτων, είναι ευάλωτα σε παραβατικές συμπεριφορές. Στην ίδια έρευνα, η σπουδαιότητα και η κατανόηση στη φιλία είναι αυξημένες όσο οι έφηβοι είναι μεγαλύτεροι και κορίτσια. Ακόμη, η αντικοινωνική συμπεριφορά στα αγόρια εξωτερικεύεται με έντονη αντίρρηση σε πρόσωπα αυθεντίας και με την τάση να κατηγορούν άλλους για τα προβλήματά τους, ενώ στα κορίτσια εσωτερικεύεται ή ανταναικλάται σε επιπόλαιη σεξουαλικότητα.

Τα ευρήματα σχετικά με τον ρόλο που διαδραματίζουν οι κοινωνικές δεξιότητες στις φιλίες έχουν επιβεβαιωθεί και σε πρόσφατες έρευνες. Για παράδειγμα, οι Rowsell, Ciarrochi, Heaven, και Deane, (2014), σε έρευνα σε 795 εφήβους, από 13 έως 17 ετών, διαπίστωσαν πως τα κορίτσια τα κατάφερναν καλύτερα στις στενότερες φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια, αφού βρέθηκε πως είχαν υψηλότερους δείκτες κοινωνικών δεξιοτήτων. Επίσης, τα κορίτσια υπερθεμάτιζαν τις συναισθηματικές επαφές μέσω συζητήσεων, ενώ τα αγόρια ενδιαφέρονταν για δραστηριότητες όπως τα σπορ και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Οι Tsaousis και Kazi (2012), σε έρευνα σχετικά με τις διαφορές φύλου ως προς τις κοινωνικές δεξιότητες, βρήκαν πως στην εφηβεία τα κορίτσια είχαν καλύτερες

επιδόσεις στην αναγνώριση και έκφραση της ενσυναίσθησης, σε σύγκριση με τα αγόρια.

Σε μια από τις πλέον σημαντικές μακροχρόνιες έρευνες, διάρκειας τεσσάρων ετών, σε 1049 εφήβους, από 12 έως 19 ετών, οι Youniss και Smollar (1985) βρήκαν πως στην πλειοψηφία τους τα κορίτσια τα κατάφερναν καλύτερα στις στενότερες φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια, αφού βρέθηκε πως είχαν υψηλότερους δείκτες κοινωνικών δεξιοτήτων, ευρύ πεδίο θεματικών στις συζητήσεις και πως μέσω της φιλίας νιώθουν χαλαρά, ανοιχτά και φυσικά. Τα ίδια χαρακτηριστικά βρέθηκε να έχουν δηλώσει για τις καλύτερες φιλίες τους, όμως, μόνο το 40% των αγοριών. Περαιτέρω, για το 30% των αγοριών η επικοινωνία ήταν στοχευόμενη στην επίτευξη ασφάλειας με όρους φρουράς, η οικειότητα στη φιλία τους ήταν περιορισμένη, ενώ δήλωσαν πως μάλλον ανέχονται παρά αποδέχονται τη διαφορετικότητα και ανέφεραν χαμηλά επίπεδα κατανόησης και περιορισμένο πεδίο θεματικών στις συζητήσεις τους. Ακόμη, τα αγόρια ανέφεραν συχνότερα από τα κορίτσια πως νιώθουν να γίνονται αντικείμενο κριτικής, να πιέζονται και να γίνονται κάπως ασυναίσθητοι και εγωιστές, ενώ δήλωσαν πως δεν νιώθουν και τόσο χαλαρά, ανοιχτά και αποδεκτά στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους. Η έρευνα αφορούσε δείγμα μαθητών/τριών από μεσαία μορφωτικά και κοινωνικά στρώματα.

Η επιρροή των φίλων στις σχολικές επιδόσεις των εφήβων ως προς τις φυσικές επιστήμες, τα μαθηματικά και τη γλώσσα μελετήθηκε σε δείγμα 24.745 εφήβων ηλικίας από 12 έως 17 ετών από τους Riegle-Crumb, Farkas, και Muller, (2006). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η παραδοσιακά ιστορική στερεότυπη αντίληψη περί χαμηλότερης επίδοσης των κοριτσιών στις θετικές επιστήμες σε μεγάλο βαθμό έπαυε να λειτουργεί, όταν τα κορίτσια στις ομόφυλες φιλίες τους επέλεγαν φίλες με υψηλές επιδόσεις στα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες. Τα κορίτσια, όντας ενήμερα για τη σκληρή εργασία που κατέβαλαν οι φίλες τους στα μαθηματικά και της ενθάρρυνσης που τους παρείχαν, οδηγήθηκαν σε καλύτερες επιδόσεις που άμβλυναν τα φυλετικά στερεότυπα περί επιδόσεων στο σχολείο. Τα αγόρια, ως ανταγωνιστικά μεταξύ τους, βρέθηκε να αποτελούν παράγοντα θετικής επιρροής και ενθάρρυνσης σε ασήμαντο βαθμό ως προς τις σχολικές επιδόσεις των καλύτερων φίλων τους. Η σημαντικότερη επιρροή που ασκούσαν τα αγόρια μεταξύ τους αφορούσε την ενθάρρυνση της παραβατικής συμπεριφοράς.

Ανάλογα ευρήματα σχετικά με τις διαφυλικές διαφορές στις λειτουργίες της φιλίας βρέθηκαν σε έρευνες και στην Ελλάδα. Για παράδειγμα σε έρευνα της

Μπαρμπούτη (2005), σε παιδιά και εφήβους, διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια δήλωσαν πως οι φιλικές σχέσεις τους ήταν ποιοτικά ανώτερες, πιο βοηθητικές, πιο οικείες και με περισσότερη αποδοχή, σε σύγκριση με αυτές των αγοριών. Τα κορίτσια, επίσης, δήλωσαν πως απέφευγαν την επιβολή ελέγχου στη σχέση, ενώ προτιμούσαν το διάλογο ως στρατηγική διαχείρισης της σύγκρουσης από την αποφυγή της. Παράλληλα, τα κορίτσια χαρακτήρισαν τις καλύτερες φιλίες τους ως «*πολύ στενές*», ενώ τα αγόρια ως «*στενές*» σ. (246). Σε έρευνα της Βαϊράμη (2005), που μεταξύ άλλων, μελέτησε τον παράγοντα της ενδοοικογενειακής σύγκρουσης, σε 270 μαθητές/τριες, ηλικίας από 10 έως 17 ετών, διαπιστώθηκε πως τα κορίτσια δήλωσαν ποιοτικότερες, στενότερες και πιο βοηθητικές τις φιλίες τους. Επίσης, οι συγκρούσεις στην ενδοοικογενειακή ζωή και ιδιαίτερα το κοινωνικό δίκτυο επαφών και η ποιότητα των φιλικών σχέσεων της μητέρας -όχι, όμως, του πατέρα- αποτελούν προβλεπτικούς παράγοντες της ποιότητας της φιλίας, η οποία συνδέεται αρνητικά με τη συχνότητα των ενδοοικογενειακών συγκρούσεων. Ακόμη, λόγω των ενοχών που νιώθουν τα παιδιά από τις συγκρούσεις των γονέων τους, τα κορίτσια, εστιάζοντας στην ένταση και στη συχνότητα των γονεϊκών συγκρούσεων, αντιδρούν με πολύ θυμό και εριστικότητα στις συγκρούσεις στις φιλίες τους, ενώ τα αγόρια νιώθουν απειλή από την ενδοοικογενειακή σύγκρουση, που με τη σειρά της μειώνει την ασφάλεια και τη συντροφικότητα στις φιλίες τους.

Η ετεροσεξουαλικότητα, η ομοφοβία και ο μισογυνισμός σε σχέση με τις ανδρικές ταυτότητες μελετήθηκαν σε ελληνικά δημοτικά σχολεία από τον Πολίτη (2006). Τα ευρήματα έδειξαν πως οι φιλίες των αγοριών διαμορφώνονται με βάση κυρίως το φύλο, την ηλικία, τους οικογενειακούς δεσμούς, την κοινή σχολική επίδοση και την κοινή αγάπη σε ένα άθλημα. Για ένα αγόρι ήταν αδιανόητο να εμπλακεί σε δίκτυα φιλίας κοριτσιών, διότι αυτό θα αποτελούσε ύβρη για τον ανδρισμό, μάλιστα ορισμένες φορές μέσω ομοφυλοφιλικών ερμηνειών.

Σε πρόσφατη έρευνα της Καλάτη (2015), σε παιδιά και εφήβους, διαπιστώθηκε πως τα αγόρια αντιμετωπίζουν το σχολείο ως μια ευκαιρία για την επιβολή της κυριαρχίας τους, μέσω των επαφών που προσφέρει, ενώ τα κορίτσια θεωρούν το σχολείο ως χώρο για την ακαδημαϊκή τους πρόοδο. Επίσης, βρέθηκε πως σε περιπτώσεις θυματοποίησης η υποστήριξη των κοριτσιών εκφράζεται με διαλεκτική επικοινωνία και συναισθηματική βοήθεια, δηλαδή στοιχεία που συνδέονται με τη γυναίκεια ταυτότητα, ενώ τα αγόρια έτειναν να εκφράζουν τη συμπαράσταση με άμεση λεκτική απαγόρευση προς το δράστη. Σύμφωνα με την

Καλάτη, αυτή η συμπεριφορά των αγοριών συνδέεται με τις ανταγωνιστικές τους δραστηριότητες στην καθημερινή κοινωνική ζωή.

Η δέσμευση και η σταθερότητα στις καλύτερες ομόφυλες φιλίες μελετήθηκε, σε έρευνα διάρκειας ενός χρόνου στη Δανία, από τους Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, και Meeus (2007), οι οποίοι εφάρμοσαν το μοντέλο δέσμευσης της Rusbult (1980b), (βλ. Κεφάλαιο 3, Θεωρίες φιλίας). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η υψηλή ποιότητα των εναλλακτικών φιλικών σχέσεων, όταν συγκρίνεται με την ποιότητα της ήδη υπάρχουσας καλύτερης φιλίας, συνδέεται με χαμηλότερη ικανοποίηση από την υπάρχουσα φιλία και λιγότερες επενδύσεις σε αυτή, μόνο για την μέση εφηβεία και τα κορίτσια. Επίσης, η αποκλειστικότητα στη φιλία και τα υψηλότερα επίπεδα οικειότητας παρατηρούνται στα κορίτσια και στη μέση εφηβεία, σε σύγκριση με την πρώιμη εφηβεία, που η αναζήτηση νέων φίλων είναι εντονότερη. Τα αγόρια, έχοντας περισσότερους φίλους, δεσμεύονται και επενδύουν λιγότερο στις καλύτερες φιλίες τους, με συνέπεια τα επιμέρους επίπεδα οικειότητας και ικανοποίησης του μοντέλου επένδυσης της Rusbult να είναι καλύτερα εφαρμόσιμο στα κορίτσια. Από την άλλη μεριά, η μεταβλητή της σταθερότητας στη δέσμευση στη φιλία βρέθηκε να εκφράζει περισσότερο τα αγόρια, παρά τα κορίτσια, δεδομένου πως περισσότερα αγόρια μετά από ένα χρόνο δήλωσαν σταθερές τις καλύτερες φιλίες τους. Όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, τα κορίτσια λόγω του ότι δίνουν περισσότερη σημασία στη συναισθηματική εγγύτητα, την οικειότητα και την ενσυναίσθηση αναζητούν εναλλακτικές φιλίες ποιοτικά ανώτερες και, νιώθοντας λιγότερη ικανοποίηση από την παρούσα φιλία, ρέπουν προς τη διαμόρφωση και διατήρηση νέων ποιοτικά καλύτερων φιλικών σχέσεων, με αποτέλεσμα να δηλώνουν χαμηλότερη σταθερότητα δέσμευσης στις καλύτερες φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια.

Σε έρευνα μετα-ανάλυσης που καλύπτει τη βιβλιογραφική περίοδο από το 1960 έως το 2005 των Rose και Rudolph (2006), σχετικά με τη συναισθηματική και συμπεριφορική ανάπτυξη παιδιών και εφήβων ως προς τη δομή και τις λειτουργίες των φιλικών τους σχέσεων, βρέθηκε πως στην εφηβική ηλικία τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, αναφέρουν μεγαλύτερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, βοήθειας και φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις καλύτερες φιλίες τους. Ενώ, τα αγόρια προτιμούν ομαδικά παιχνίδια, όπως το ποδόσφαιρο, και εξασκούνται σε αυτά με όρους κυριαρχίας. Γενικότερα, τα κορίτσια καλλιεργούν ένα σχεσιακό προσανατολισμό στις καλύτερες φιλίες τους, επιδιώκουν εντονότερη εγγύτητα, αναφέρουν υψηλότερη αγωνία ως προς την εγκατάλειψη στη φιλία και τη μοναξιά,

φοβούνται μήπως πληγώσουν άλλους, ενώ ενδιαφέρονται για την κοινωνική αξιολόγηση της εικόνας τους περισσότερο, σε σύγκριση με τα αγόρια. Τα αγόρια στις φιλίες τους τείνουν περισσότερο να προστατεύουν την ιδιωτική τους ζωή, να στοχεύουν σε ρόλους κυριαρχικούς και να επιδιώκουν τους ατομικούς τους στόχους. Οι διαφορές αυτές ως προς το φιλικό πράττειν τείνουν να γίνονται πιο διακριτές κατά τη μετάβαση από την παιδική ηλικία προς την εφηβεία.

Σύμφωνα με την Rose (2002), το αναμάσημα (co-rumination), ως συμπεριφορά, αναφέρεται στη συνεχή επανάληψη συζητήσεων με αρκετή συναισθηματική φόρτιση για διάφορα θέματα που απασχολούν τους εφήβους. Τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, επιδίδονται συχνότερα στο να αναμασούν υπεραναλύοντας ξανά και ξανά, τους συναισθηματικούς προβληματισμούς τους ή απειλητικά ζητήματα. Οι επιπτώσεις είναι θετικές, αφού βοηθούν μέσω της αυτοαποκάλυψης στην επίτευξη μεγαλύτερης εγγύτητας, ταυτόχρονα, όμως, το αναμάσημα προκαλεί φαινόμενα συναισθηματικής έντασης και στενοχώριας.

Οι Rose, Schwartz-Mette, Smith, Swenson, Asher, Carlson, και Waller (2012), προσπαθώντας να διευκρινίσουν τους λόγους της μειωμένης αυτοαποκάλυψης των αγοριών, σε σύγκριση με τα κορίτσια, μελέτησαν σε έρευνά τους το πώς αισθάνονται τα αγόρια και τα κορίτσια στη μέση εφηβεία, όταν αποκαλύπτουν τα προβλήματά τους στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας. Τα αποτελέσματα έδειξαν μια μετατόπιση ως προς τα έως τώρα ευρήματα των ερευνών, που θεωρούσαν πως τα αγόρια αποφεύγουν την αυτοαποκάλυψη, διότι έτσι θα γελοιοποιούνταν ή για να μη δείξουν πως υποκύπτουν σε πιέσεις για να μιλήσουν για αυτά. Συγκεκριμένα, τα αγόρια απέχουν από την αποκάλυψη των προβλημάτων τους, όχι διότι ενδιαφέρονται για τις αντιδράσεις των άλλων, ούτε γιατί αισθάνονται άσχημα για τον εαυτό τους, αλλά γιατί βρίσκουν ελάχιστα βοηθητικό το να μιλούν για αυτά και το θεωρούν σπατάλη χρόνου.

Γενικότερα, τα κορίτσια στην εφηβεία επιτυγχάνουν την οικειότητα στις φιλίες τους μέσω της αυτοαποκάλυψης που αφορά την εικόνα του εαυτού τους, τις σχέσεις με τους άλλους και τα προβλήματά τους, ενώ τα αγόρια αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης και τονίζουν τις δραστηριότητες ως τρόπο για να βιώνουν την οικειότητα στις φιλίες τους. Καθόλη την περίοδο της εφηβείας, τα θρησκευτικά και πολιτικά ζητήματα δεν βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των συζητήσεων, δεδομένου πως αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η δόμηση

της προσωπικής ταυτότητας (Camarena, Sarigiani, & Peterson, 1990· Johnson & Aries, 1978b).

Η διεκδίκηση της ισοτιμίας στη σχέση είναι πεδίο που ενδιαφέρει τα κορίτσια, περισσότερο από τα αγόρια. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Berndt, Hawkins, και Hoyle (1986) σε παιδιά και εφήβους, που διήρκησε ένα χρόνο, σε αμοιβαία καλύτερες φιλίες, διαπιστώθηκε πως η αναζήτηση της ισοτιμίας στις διαπροσωπικές επικοινωνίες, μέσω της διατήρησης της αμοιβαιότητας στην οικειότητα και την αξιοπιστία, αφορούσε πολύ περισσότερο τα κορίτσια, από ότι τα αγόρια, όπως επίσης, τους εφήβους, σε σχέση με τα παιδιά.

Σε πρόσφατη έρευνα των Mjaavatn και Frostad (2016), στη Νορβηγία σε 15χρονους εφήβους, διερευνήθηκε το κατά πόσο οι θεωρίες της ομοιότητας (Byrne, 1971), και των δύο κουλτούρων για τα δυο φύλα (Maccoby, 1990), προβλέπουν τις διαφυλικές διαφορές στις αμοιβαία καλύτερες φιλίες. Τα ευρήματα έδειξαν πως αγόρια και κορίτσια τείνουν να προτιμούν, κατά τα δυο τρίτα, ομόφυλες φιλίες, τα κορίτσια δίνουν περισσότερη σημασία στις κοινωνικές δεξιότητες, την οικειότητα και τη συναισθηματική εγγύτητα, ενώ τα αγόρια επιλέγουν να προκρίνουν ανταγωνιστικά πρότυπα διαχείρισης στις φιλίες τους.

Σύμφωνα με τη θεωρία των δύο κουλτουρών για τα φύλα της Maccoby (1990), η έμφαση των αγοριών να οικοδομούν φιλίες στην ανταγωνιστική λογική των σχολικών επιδόσεων και των κοριτσιών να προτιμούν φιλίες με κριτήριο τις κοινωνικές δεξιότητες, οι οποίες χρησιμεύουν στην αξιολόγηση της αυτοεικόνας τους, επιβεβαιώνει την υπόθεση πως τα δυο φύλα ανήκουν σε δυο διαφορετικούς κόσμους και εστιάζουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις στη βάση των κοινωνικά αναμενόμενων ρόλων των φύλων τους. Όπως επισημαίνουν οι Mjaavatn και Frostad (2016), υπάρχουν μεθοδολογικά διαφοροποιημένες προσεγγίσεις με ευρήματα που υποστηρίζουν την άποψη πως και στις φιλίες των κοριτσιών ο ανταγωνισμός εμφιλοχωρεί στα ίδια ποσοστά με αυτά των αγοριών. Η Goodwin (2002) τονίζει πως χρειάζεται να ξεφύγουμε από τις έρευνες αυτοαναφοράς και τις φραστικές τοποθετήσεις σε δοσμένα κείμενα, για διάφορα ηθικά και σχεσιακά ζητήματα, που διενεργούνται στο εργαστήριο και οι οποίες κατευθύνουν τους συμμετέχοντες να απαντήσουν συμμορφούμενοι με τις κοινωνικά επιθυμητές θέσεις. Αντίθετα, εάν εφαρμόσουμε επιτόπια ποιοτικές έμμεσες και άμεσες μεθόδους παρατηρήσεις (εικονογράφηση, ηχογράφηση, οπτική παρατήρηση μη λεκτικών επικοινωνιών), θα διαπιστώσουμε πως τα κορίτσια δεν διαφέρουν και τόσο στις ανταγωνιστικές

συμπεριφορές στις φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια. Η Goodwin (2002), με τη μέθοδο της επιτόπιας παρατήρησης, διαπίστωσε ότι στις παιδικές και εφηβικές φιλίες των κοριτσιών εμφανίζονται συμπεριφορές οργής, αποκλεισμού και ανταγωνισμού, σε παρόμοια επίπεδα με αυτά των αγοριών. Βέβαια, τα κορίτσια παραμένουν να κρατάνε τα πρωτεία στη λεκτική επικοινωνία.

Με τη μέθοδο των ημιδομημένων συνεντεύξεων, η Way (2011, 2013) διαπίστωσε πως η οικειότητα, η αποκάλυψη μυστικών και η αγάπη μεταξύ των καλυτέρων φίλων ανάμεσα σε αγόρια προάγει τη σωματική, διανοητική και ψυχολογική τους υγεία. Καταρρίπτοντας τις παραδοχές του 20ου αιώνα και των αρχών του 21ου περί συναισθηματικού ελλείμματος των αγοριών και της δήθεν επικέντρωσής τους στον ανταγωνισμό και τα επιτεύγματα, ως προς τη δόμηση της ανδρικής ταυτότητας, τα αγόρια δήλωσαν «*χαμένα*» (σ. 201), χωρίς τους καλύτερους φίλους τους. Τα ευρήματα αφορούν την πρώιμη και μέση εφηβεία. Στην ύστερη εφηβεία και την ενήλικη ζωή τα αγόρια πιέζονται από το κοινωνικό περιβάλλον και τους γονείς να ανταποκριθούν στο στερεότυπο περί αυτονομίας και συναισθηματικής στωικότητας στη διαχείριση της συναισθηματικής τους ζωής και των μυστικών τους. Ακόμη, ενθαρρύνονται να εγκαταλείψουν τις συναισθηματικές διαχύσεις, την έκφραση αγάπης και την εκμυστήρευση, γιατί είναι συμπεριφορές που συνάδουν με τις γυναικείες και τις ομοφυλόφιλες φιλίες.

Η Way (2013), έχοντας εφαρμόσει πάνω από δυο δεκαετίες τις ποιοτικές μεθόδους, διαπίστωσε πως τα αγόρια είναι ικανά να νιώθουν και να μοιράζονται, όπως τα κορίτσια, ποιοτικές φιλικές σχέσεις, αλλά αποφεύγουν να το δηλώσουν, διότι στις κλίμακες των ποσοτικών ερευνών χρησιμοποιούνται λέξεις με συναισθηματικές αποχρώσεις που στερεοτυπικά πιστώνονται στη γυναίκεια φύση. Στην ενήλικη ζωή τους, συχνά αναπολούν τις φιλίες τους κατά την πρώιμη και μέση εφηβεία που αναγκάστηκαν, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, να εγκαταλείψουν λόγω ομοφοβίας. Παρατηρείται, επίσης, καθώς εγκαταλείπουν τις πολύ στενές τους σχέσεις, αύξηση στη χρήση λέξεων όπως *οργή* και *απογοήτευση* και μείωση λέξεων όπως *αγάπη* και *λύπη*. Από την άλλη μεριά, τα λευκά αγόρια έχουν να διαχειριστούν και το στερεότυπο πως τα αγόρια που προέρχονται από εργατικά στρώματα, οι μαύροι και οι λατινοαμερικάνοι, θεωρούνται πιο αρρενωποί από τους λευκούς που προέρχονται από μεσαία και ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα.

Το ζήτημα της ιδεατής εικόνας της φιλίας μελετήθηκε από τον Hall (2011), σε έρευνα μετα-ανάλυσης που συμπεριλάμβανε 37 μελέτες, σε δείγμα 8.825 ατόμων. Τα

αποτελέσματα έδειξαν πως τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, τρέφουν αυξημένες προσδοκίες ως προς τη λειτουργία της αμοιβαιότητας (εμπιστοσύνη, αξιοπιστία και δέσμευση) και της οικειότητας (αυτοαποκάλυψη, συναισθηματική κατανόηση). Ως προς τις κοινές δραστηριότητες και τη συντροφικότητα δεν βρέθηκαν διαφορές φύλου. Ωστόσο, τα αγόρια, σε σύγκριση με τα κορίτσια, τρέφουν σε μεγαλύτερο βαθμό ιδεατές προσδοκίες για τα χαρακτηριστικά του φίλου, όπως το κοινωνικό κύρος, η ελκυστική εμφάνιση, η αυτονομία, οι αθλητικές επιδόσεις, η κυρίαρχη προσωπικότητα και ο πλούτος. Με άλλα λόγια, οι φιλίες των κοριτσιών έχουν σχεσιακό προσανατολισμό, ενώ των αγοριών συντελεστικό.

Σύμφωνα με τους Hall (2011), Geary, Byrd-Graven, Hoard, Vigil, και Numtee (2003) και Geary και Flinn (2002), η αναζήτηση της αμοιβαιότητας, της ισοτιμίας και της συναισθηματικής εγγύτητας στις φιλίες των κοριτσιών απηχεί την ανάγκη των γυναικών να ξεπεραστεί η ιστορικά μη ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή και τις σχέσεις. Αντίθετα, τα αγόρια στην ιδεατή φιλία αναζητούν αυτόνομα, ηγετικά, εμφανίσιμα και κοινωνικά ισχυρά άτομα που θα ηγούνται, ώστε οι ανταγωνισμοί που χαρακτηρίζουν τις φιλίες των αγοριών και των ανδρών, να μετατραπούν σε βοηθητικές συμμαχίες για την επίτευξη των ατομικών και ομαδικών στόχων που θα οδηγούν στην κοινωνική άνοδο. Επίσης, τα αγόρια και οι άνδρες είναι απρόθυμοι να συνάπτουν φιλικές σχέσεις με μη αθλητικούς τύπους και φτωχούς.

4.8. Ετερόφυλες φιλίες στην εφηβεία.

Οι ετερόφυλες φιλίες είναι συνηθισμένες έως τα 3 έτη (Rubin, Z., 1980/1987), αλλά όχι στην παιδική και πρώιμη εφηβεία, ενώ στην μέση εφηβεία, στην ύστερη και την ενήλικη ζωή είναι συχνότερες (Gottman & Graziano, 1983· Monsour, 2002· 2017· Rubin, Z., 1980/1987). Γενικά, η υπόθεση της ετερόφυλης φιλίας μπορεί να είναι ελκυστική, αλλά αντιμετωπίζονταν ως απίθανη τον προηγούμενο αιώνα (Rawlins, 1993).

Όπως αναφέρει ο O'Meara (1989), τις τελευταίες δεκαετίες λόγω της εισόδου της γυναίκας στην αγορά εργασίας και της διεκδίκησης ισότιμης συμμετοχής στην ανδροκρατική κοινωνία, οι ετερόφυλες φιλίες αποτελούν πραγματικότητα. Οι άνδρες στις ετερόφυλες φιλίες είναι περισσότερο ωφελημένοι λόγω της συναισθηματικής εγγύτητας που απολαμβάνουν. Οι ετερόφυλες φιλίες διαφέρουν, μεταξύ άλλων, από τις ομόφυλες φιλίες κατά την ύπαρξη της δυνητικής σεξουαλικής έλξης μεταξύ των ετερόφυλων φίλων. Αυτό είναι ζήτημα συνεχούς διαπραγμάτευσης μεταξύ των

ετερόφυλων φίλων, αλλά και μια απειλή για τους ερωτικούς τους συντρόφους, διότι μπορεί να εγείρει ζητήματα ζήλειας. Επειδή σύμφωνα με την κουλτούρα της κοινωνίας οι σύζυγοι και οι ερωτικοί σύντροφοι οφείλουν να είναι πλήρως ενήμεροι της συναισθηματικής κατάστασης των συντρόφων τους, η πιθανότητα να γνωρίζει ο/η φίλος/η αποκλειστικές πληροφορίες, που κατοχυρώνονται από τον κανόνα της εμπιστευτικότητας στη φιλία, και τις οποίες αγνοεί ο ερωτικός σύντροφος, δημιουργεί προβλήματα διαχείρισης από όλα τα μέρη. Ένα άλλο ζήτημα είναι η κοινωνική καχυποψία ως προς τους σκοπούς μιας φιλίας αγοριών ή ανδρών, όπου ο ένας είναι ομοφυλόφιλος και ο άλλος ετεροφυλόφιλος. Κατά τον Monsour (2017), η φιλία αυτή μάλλον πρέπει να θεωρείται ως ετερόφυλη και, σε κάθε περίπτωση, οι φίλοι με την επικοινωνία διαχειρίζονται την κατάσταση.

Σε έρευνα των Felmlee, Sweet, και Sinclair (2012), σε νέους από 18 έως 25 ετών, βρέθηκε πως το 81,6% των ερωτώμενων πιστεύει πως μπορεί να υπάρχει ετερόφυλη φιλία και μόνο ένα 2,3% αρνήθηκε αυτή τη δυνατότητα. Επίσης, διαπιστώθηκε πως οι ομοιότητες στις ετερόφυλες και ομόφυλες φιλίες ήταν περισσότερες από τις διαφορές και ότι η οικειότητα ήταν εξίσου σημαντική και στους δύο τύπους φιλικών σχέσεων. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο αφορά το γεγονός πως άνδρες και γυναίκες στις ετερόφυλες φιλίες τους ακολουθούν την δυναμική της σχέσης επηρεαζόμενοι περισσότερο από τις κοινωνικές προσδοκίες της ψυχολογικής ταυτότητας του φύλου τους. Ακόμη, βρέθηκε πως οι γυναίκες εστίαζαν περίστερο στην εμπιστοσύνη και την οικειότητα.

Η Fehr (1996) αναφέρει ότι οι έρευνες για την οικειότητα και την αυτοαποκάλυψη στις ομόφυλες ανδρικές φιλίες πολλές φορές έχουν καταλήξει σε διφορούμενα αποτελέσματα. Από την άλλη πλευρά, ο ανδρόγυνος τύπος φιλίας συνδέεται θετικά με την οικειότητα, την αυτοαποκάλυψη και την ποιότητα στη φιλία, ενώ συναντάται ιδιαίτερα στις ετερόφυλες φιλίες. Ο γυναικείος τύπος φιλίας, χαρακτηρίζεται από παράλληλες συμπεριφορές με αυτές του ανδρόγυνου, αλλά τα αποτελέσματα των ερευνών σε ομόφυλες φιλίες κοριτσιών δεν παρουσιάζουν την ίδια συνοχή με αυτά του ανδρόγυνου τύπου των ετερόφυλων φιλικών σχέσεων.

Σε έρευνες στην Ελλάδα έχει διαπιστωθεί πως οι άνδρες είναι πιο ωφελημένοι στις ετερόφυλες φιλίες, διότι εξασκούνται στην συναισθηματική εγγύτητα και την έκφραση οικειότητας που παραδοσιακά ήταν γυναικεία προνομιακά σχεσιακά χαρακτηριστικά (Ντάβου & Χρηστάκης, 2011· Χαλάτσης & Χρηστάκης, 2004· Χρηστάκης & Χαλάτσης 2010). Σε έρευνα της Σφέτσα (2014), για τις ετερόφυλες

φιλίες των ενηλίκων, βρέθηκε πως τα δύο φύλα συνεκπαιδεύουν το ένα το άλλο και επιτυγχάνουν μια αρμονικότερη συνύπαρξη καταλύοντας τα στερεότυπα φύλου. Εάν εμφιλοχωρήσει η ερωτική έλξη τότε τίθεται σε διαπραγμάτευση και δεν καταλύεται η σχέση. Στην έρευνά τους οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010), για τις ετερόφυλες φιλίες, βρήκαν πως αυτές προσφέρουν την κατανόηση του άλλου φύλου, με τους άνδρες να ανακαλύπτουν τα θηλυκά τους χαρακτηριστικά και τις γυναίκες τα ανδρικά τους, αντίστοιχα. Αυτό οδηγεί στην απελευθέρωση από την άκαμπτη εικόνα του φύλου τους, ανακαλύπτοντας πτυχές και ευαισθησίες που αγνοούσαν ή καταπίεζαν και έτσι *«έρχονται σε μια πιο ουσιαστική επαφή με τον εαυτό τους»* (σ. 165).

Οι Kuttler, La Greca, και Prinstein (2010), σε έρευνα σε έφηβους από 15 έως 17 ετών, διαπίστωσαν πως το 40% των αγοριών και το 50% των κοριτσιών διατηρούσαν μια ετερόφυλη φιλία και μάλιστα στα ίδια περίπου επίπεδα συντροφικότητας με τις ομόφυλες φιλίες τους. Τα αγόρια, επίσης, ένιωθαν περισσότερη αυτοεκτίμηση στις ετερόφυλες φιλίες παρά στις ομόφυλες, ωστόσο οι ετερόφυλες φιλίες τους ήταν λιγότερο κοινωνικά αποδεκτές από τις ομόφυλες.

Σε έρευνα των Cheung και McBride-Chang (2007), σε εφήβους από 15 έως 16 ετών, βρέθηκε πως σχεδόν οι μισοί/ές μαθητές/τριες διατηρούσαν μια τουλάχιστον ετεροφυλόφιλη φιλία και ότι στις ετερόφυλες φιλικές τους σχέσεις τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια ανέφεραν υψηλοτέρους δείκτες ικανοποίησης από την φιλία σε σύγκριση με τις ομόφυλες. Επίσης, οι έφηβοι δήλωσαν υψηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης, από ότι στις ομόφυλες φιλίες τους, διότι ένιωθαν πως είναι φυσικά ελκυστικοί στο άλλο φύλο ή προσδοκούσαν μέσω των επαφών του/της φίλου/ης να γνωρίσουν ερωτικούς συντρόφους.

Σύμφωνα με τον Monsour (2002), οι έφηβοι προσπορίζονται μια σειρά από οφέλη στις ετερόφυλες φιλίες τους όπως η επέκταση των κοινωνικών τους δεξιοτήτων και η προετοιμασία για τις ερωτικές σχέσεις, μέσω της γνωριμίας τους με τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του άλλου φύλου. Επίσης, τα αγόρια απολαμβάνουν υψηλοτέρα επίπεδα συναισθηματικής επικοινωνίας, σε σχέση με τις ομόφυλες φιλίες τους, ενώ ασχολούνται και με το κουτσομπολιό που τους βοηθάει στην αυτοεξερεύνηση και την οριοθέτηση των σχέσεων. Γενικά, οι ετερόφυλες φιλίες αποτελούν ένα αμάλγαμα των χαρακτηριστικών των δύο φύλων και με αυτή την έννοια βοηθούν στο να διακρίνουν τα αγόρια και τα κορίτσια την προσωπικά αντιλαμβανόμενη εικόνα από την πραγματική που σχηματίζουν οι ετεροφυλόφιλοι φίλοι. Τέλος, καθώς με την ολοκλήρωση της ήβης, οι ομοφυλόφιλοι και οι

αμφιφυλόφιλοι έφηβοι αποκτούν τη σεξουαλική τους ταυτότητα, αντιλαμβάνονται τους ομόφυλους φίλους ως ετεροφυλόφιλους και, στο πλαίσιο αυτό, βοηθιούνται ώστε να αποκαλύψουν την σεξουαλική τους ταυτότητα χωρίς τον κίνδυνο να στιγματιστούν.

Σε έρευνα των Tuval-Mashiach, Walsh, Harel, και Shulman (2008), σε δείγμα ατόμων της μέσης εφηβείας στο Ισραήλ, βρέθηκε πως το 54.9% διατηρούσαν έστω μια ετερόφυλη φιλία, ενώ τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια δεν ενδιαφέρονταν να μετατραπεί η καλή φιλία σε ερωτική σχέση, από το φόβο να χάσουν τα οφέλη της φιλίας λόγω της αστάθειας και των απαιτήσεων της ερωτικής δέσμευσης. Διαπιστώθηκε, όμως, αγάπη και έντονο πάθος στη φιλία, κάτι που σύμφωνα με τους συγγραφείς, ερμηνεύεται ως εξάσκηση στην απόκτησης εμπειρίας για τις μελλοντικές ερωτικές σχέσεις.

Στην Ελλάδα, σε έρευνα των Κοκκέβη, Ξανθάκη, Φωτίου, και Καναβού (2011), βρέθηκε πως οι 15χρονοι έφηβοι σε ποσοστό 65.1% εμπιστεύονται φιλικά άτομα του άλλου φύλου, ενώ τα κορίτσια ηλικίας από 11 έως 15 ετών αναφέρουν πως είναι εύκολο να μιλήσουν στον/ην καλύτερο/η φίλο/η σε υψηλότερο ποσοστό (92%), σε σύγκριση με τα αγόρια (87,6%). Σε πιο πρόσφατη έρευνα στην Ελλάδα, των Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού, και Φωτίου (2016), σε δείγμα της πρώιμης και μέσης εφηβείας, τα αγόρια δήλωσαν πως διατηρούν ετερόφυλες σχέσεις σε ποσοστό 28.6% και τα κορίτσια σε ποσοστό 29.8%

Σε έρευνα των Φρειδερίκου και Φολερού (2004), σχετικά με τα στερεότυπα ρόλου, σε δημοτικά σχολεία στην Ελλάδα, βρέθηκε πως το σχολείο και οι εκπαιδευτικοί στην πλειοψηφία τους, λειτουργούν θεσμικά με τρόπο, που όχι μόνο απλά αναπαράγει τις διακρίσεις φύλου της κοινωνίας, αλλά κατασκευάζει τις κοινωνικές αντιλήψεις για το φύλο. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω των αναλυτικών προγραμμάτων, αλλά και με την αδιαμφισβήτητη παραχώρηση στα αγόρια του κεντρικού χώρου του προαυλίου, με τη μπασκέτα και το ποδόσφαιρο να κυριαρχούν, ενώ τα κορίτσια περιορίζονται συνήθως να περπατούν ως δυάδες ή τριάδες στην περιφέρεια του προαύλιου χώρου. Αποδεικνύεται, έτσι, πως τα σχολεία προωθούν την έμφυλη χωροταξία σε βάρος των κοριτσιών. Γενικότερα, το ιδεολογικό περιεχόμενο της εκπαίδευσης προσανατολίζει τις ταυτότητες των αγοριών προς τις ανδρικές ποιότητες της ευθύτητας, της ικανότητας, της υπευθυνότητας και της επάρκειας, τη στιγμή που οι ποιότητες των κοριτσιών αναπαράγονται ως ένα μίγμα θετικών χαρακτηριστικών, όπως η ευγένεια και η παθητικότητα, αλλά και ακραίων

συμπεριφορών πάθους που αντιστοιχούν στη δήθεν φυσική αδυναμία του φύλου τους. Ακόμη, στην ίδια έρευνα διαπιστώθηκε πως η δόμηση της ψυχοκοινωνικής ταυτότητας των αγοριών κινείται σε δύο πόλους, όπου ο ένας αφορά το πνεύμα ομαδικότητας των ομόφυλων φίλων, που μέσα από ανταγωνισμούς και συνεργασία στοχεύουν σε επιδίωξη στόχων και την επιτυχία, ενώ ο άλλος πόλος αφορά την ασυμμετρία - ανισότητα στις σχέσεις με τα κορίτσια, που αποτελεί συστατικό της αρρενωπότητας. Τα κορίτσια σε κάποιες περιπτώσεις παίζουν με τα αγόρια στα αθλητικά παιχνίδια, ενώ τα αγόρια αποκλείουν τη συμμετοχή τους στα παιχνίδια των κοριτσιών.

Σε άλλη έρευνα των Συγκολλίτου, Σακκά, και Δεληγιάννη - Κουϊμτζή (2007), στην Ελλάδα, σε δείγμα 1.100 μαθητών/τριών της μέσης εφηβείας, διαπιστώθηκαν διαφορές φύλου ως προς την εικόνα του εαυτού. Αγόρια και κορίτσια συμφωνούν πως η προσωπική ολοκλήρωση, η φήμη και ο συνδυασμός επαγγελματικής επιτυχίας και οικογενειακής ζωής συνιστούν τα χαρακτηριστικά του επιτυχημένου ανθρώπου. Ωστόσο, ο συνδυασμός επαγγελματικής και κοινωνικής ζωής συνδέονται περισσότερο με την επιτυχημένη γυναίκα, ενώ η οικονομική και η επαγγελματική επιτυχία και η φήμη συνδέονται με τον επιτυχημένο άνδρα.

Ως προς τις συγκρούσεις στις φιλίες, οι περισσότερες έρευνες καταλήγουν πως τα αγόρια και τα κορίτσια δηλώνουν περίπου τα ιδία ποσοστά ως προς τις διαμάχες στις φιλίες τους. Τα κορίτσια, όμως, δηλώνουν σε μεγαλύτερο ποσοστό, περιπτώσεις προδοσίας ή εγκατάλειψης φιλίας και πως οι φιλίες τους είναι μικρότερες διάρκειας από αυτές των αγοριών (Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus (2007· Rose & Rudolph, 2006).

4.9. Παράγοντες διαφοροποίησης της συμπεριφοράς των φύλων στη φιλία

Οι θεωρητικοί των κοινωνικών επιστημών διατείνονται πως οι διαπροσωπικές σχέσεις αναπαριστώνται και βιώνονται διαφορετικά με βάση τον κοινωνικό ρόλο του φύλου, ο οποίος συνδέεται με τα κοινωνικά αρεστά πρότυπα συμπεριφοράς για αγόρια και κορίτσια, και την ταυτότητα του ρόλου του φύλου, η όποια αφορά την αντίληψη που έχει το κάθε άτομο για το φύλο του (Fehr, 1996· 2012· Furman & Rose 2015· Hall, 2011· Hayes, 2010· Parker & Asher, 1993· Youniss & Haynie, 1992).

Όπως επισημαίνουν οι Arnot (2004), Evans (2003), Φρειδερίκου και Φολερού (2007) και Wood (2012), η νέα προσέγγιση στα ζητήματα του φύλου παραμερίζει τη βιολογική θεώρηση και υιοθετεί την πολιτισμική οπτική υπό το πρίσμα της ιστορικής

και κοινωνικής μελέτης της ανδρικής και γυναικείας ταυτότητας. Ενώ το βιολογικό φύλο (sex) είναι φυσική παραγωγή, οι όροι «ανδρισμός» και «θηλυκότητα» (gender) αναφέρονται στους τρόπους ύπαρξης του ενός φύλου προς το άλλο και στις μεταξύ τους σχέσεις ως κοινωνικά κατασκευασμένων οντοτήτων. Σύμφωνα με την Kehily (2002/2008), το κοινωνικό φύλο, ή απλά φύλο όπως έχει επικρατήσει στις κοινωνικές επιστήμες, ως κοινωνική κατασκευή εξαρτάται από την κουλτούρα και τα ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια τα οποία δεν παραμένουν σταθερά. Η αντίληψη πως το κάθε φύλο διαφέρει από το άλλο λόγω γενετικών σωματικών, συναισθηματικών και ψυχολογικών καθορισμών ονομάζεται ουσιοκρατία, ενώ ο ισχυρισμός πως το φύλο είναι μια κοινωνική κατασκευή βρίσκει σύμφωνους τους θεωρητικούς του κοινωνικού δομισμού.

Η Fehr (1996) αναφέρει ότι η πιο σημαντική διαφοροποίηση, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, για τις φιλικές σχέσεις αγοριών-κοριτσιών (και ανδρών-γυναικών) αφορά το γεγονός πως τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα οικειότητας στις φιλικές τους σχέσεις. Η διαπίστωση αυτή είναι πολύ σημαντική, αν λάβουμε υπόψη μας, πως οι μετρήσεις της οικειότητας αντανακλούν την ποιότητα της φιλίας. Το ερώτημα, εάν οι ανδρικές ή οι γυναικείες φιλίες είναι πιο ποιοτικές έχει διχάσει γενικά και σε υπερβολικό βαθμό τους θεωρητικούς και θα πρέπει να απαντηθεί λαμβάνοντας υπόψη το τι σημαίνει η οικειότητα στα δυο φύλα.

Σύμφωνα με τους Wright (1982) και Hays (1985), οι διαφορές στην οικειότητα που δηλώνουν οι άνδρες ως προς τις γυναίκες εξαλείφονται καθώς οι φιλικές σχέσεις δυναμώνουν και διαρκούν. Από την άλλη μεριά, οι Fehr (1996) και Fehr και Harasymchuk (2017) επισημαίνουν πως, ωστόσο, παραμένει το γεγονός ότι οι περισσότερες έρευνες διαπιστώνουν πως οι γυναίκες βαθμολογούν και αξιολογούν ως ανώτερες ως προς την οικειότητα τις φιλίες τους, σε σύγκριση με τους άνδρες. Οι άνδρες δηλώνουν πως αποκαλύπτουν λιγότερα στις φιλίες τους και οι συγκεκριμένες συγγραφείς αναρωτιούνται για ποιο λόγο να συμβαίνει κάτι τέτοιο. Οι Buunk και Dijkstra (2008), Fehr (2004), και Rose, Schwartz-Mette, Smith, Swenson, Asher, Carlson, και Waller (2012), επιχειρώντας να απαντήσουν στο ερώτημα, επισημαίνουν ότι το γεγονός πως οι άνδρες δίνουν περισσότερη σημασία σε δραστηριότητες και συζητήσεις για μηχανές, αυτοκίνητα και κατασκευές δεν σημαίνει ότι δεν βιώνουν την οικειότητα ή δεν έχουν τις αναγκαίες κοινωνικές δεξιότητες ώστε να εμπλέκονται σε συμπεριφορές οικειότητας, όπως η αυτοαποκάλυψη γεγονότων και

συναισθημάτων. Απλά, επιλέγουν να το κάνουν στις ετερόφυλες φιλίες τους και όχι στις ομόφυλες.

Σύμφωνα με τον Brooks (2007), η εξήγηση που δίνουν οι εξελικτικοί ψυχολόγοι, για τις διαφορές φύλου στις φιλίες, είναι πως οι άνδρες αρέσκονται στις πρακτικολειτουργικές (instrumental) όψεις της φιλίας και όχι στη συναισθηματική έκφραση. Η προτίμηση των ανδρών στην πρακτικολειτουργική πλευρά των σχέσεων είναι απότοκη της ιστορικής παρακαταθήκης της ταυτότητας του ρόλου των ανδρών που τους οδηγεί να συνεργαστούν στο κυνήγι και στη μάχη. Αντίθετα, οι γυναίκες ιστορικά ήταν προορισμένες να φροντίζουν τα παιδιά και να ενδιαφέρονται για τα συναισθήματά τους. Ο Brooks τονίζει πως σε έρευνες για τις ανδρικές φιλίες, διαπιστώθηκε πως οι φίλοι ενδιαφέρονται πολύ για το μυϊκό τους σύστημα και αυτή η τάση σχετίζεται με την ενδυνάμωση του κυριαρχικού τους ρόλου, προσόν που τους κάνει πιο αποδεκτούς ως πιθανούς μελλοντικούς φίλους.

Σύμφωνα με τον Hayes (2010), ο τρόπος που βιώνονται οι φιλίες στους άνδρες και τις γυναίκες συναρτάται με τον κοινωνικά κατασκευασμένο ρόλου του φύλου (gender). Ο κοινωνικός ρόλος του φύλου, η κοινωνική ταυτότητα του φύλου (το πώς αντιλαμβάνονται τα φύλα το ρόλο τους), και ο ιδεολογικός ρόλος του φύλου, δηλαδή τα στερεότυπα που συνδέονται με το φύλο, αλληλοπλέκονται μεταξύ τους. Η Van Leeuwen (1978) υποστηρίζει πως στις νομαδικές θηρευτικές - συλλεκτικές κοινωνίες οι γυναίκες ήταν σχετικά πιο ελεύθερες, λόγω της συμμετοχής τους στις συλλεκτικές διαδικασίες τροφής, και η κοινωνική και ψυχολογική διαφοροποίηση λόγω φύλου ήταν μικρή. Ενώ, στις κοινωνίες με μόνιμο οικισμό, στις αγροτικές, στις κτηνοτροφικές και στις σύγχρονες δυτικού τύπου κοινωνίες, η ψυχολογική διαφοροποίηση των φύλων λειτουργεί εις βάρος των γυναικών, ενώ οι διαφορές των φύλων είναι πολύ διακριτές και μεγαλύτερες. Οι τομείς στους οποίους εκπαιδεύονται οι γυναίκες αφορούν την ανατροφή των παιδιών, την υπακοή, τη συμμόρφωση και την κοινωνική ευαισθησία.

Οι Money και Ehrhardt (1972) επισημαίνουν ότι η βιοκοινωνική προσέγγιση εντοπίζει στη μάθηση τη δυνατότητα του ανθρώπινου ψυχισμού και του κεντρικού νευρικού συστήματος να αναστρέφει τους βιολογικούς προκαθορισμούς που καθορίζουν την ψυχοσεξουαλική ταυτότητα. Οι προσδοκίες των γονέων για τον κοινωνικό ρόλο του φύλου του παιδιού προσδιορίζουν την ταυτότητά του, ακόμα και στις περιπτώσεις που στο άτομο κυριαρχούν γενετικά χαρακτηριστικά του άλλου φύλου.

Στο πλαίσιο της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης, η Maccoby (1990) διατύπωσε τη θεωρία των δυο κόσμων των φύλων (two Culture theory). Με βάση τη θεωρία, αγόρια και κορίτσια ανήκουν σε δυο διακριτές κουλτούρες. Οι ψυχολογικές επιπτώσεις των κοινωνικών ρόλων των φύλων παραμένουν, εκτός των ομόφυλων, και στις ετερόφυλες φιλίες των εφήβων. Οι διακριτές συμπεριφορές των φύλων είναι οικουμενικό φαινόμενο και είναι σπουδαίες για την ταυτότητα αγοριών και κοριτσιών, ενώ παρουσιάζονται δυσκολίες στη υιοθέτηση από το ένα φύλο συμπεριφορών που είναι κοινωνικά επιτρεπτές για το άλλο φύλο. Επίσης, οι συνομιλίες των αγοριών εξυπηρετούν τα ατομικά τους σχέδια, ενώ των κοριτσιών είναι συνδεδεμένες με κοινωνικές διαδικασίες. Κατά την Maccoby, τα κορίτσια και οι γυναίκες έχουν τις ικανότητες για αυτοαποκάλυψη και για αυτό το λόγο απολαμβάνουν πιο ολοκληρωμένες φιλίες, σε σύγκριση με τους άνδρες και τα αγόρια, που εκφράζουν ελλειμματική αυτοαποκάλυψη για να αποφύγουν να χαρακτηριστούν ότι είναι αδύναμοι. Όπως επισημαίνει ο Miller (1983), κατά κάποιο τρόπο, οι φιλίες των ανδρών είναι ανέκφραστες και άφατες.

Ο Freud (1917/2017), με την ψυχοδυναμική οπτική του, δίνει έμφαση στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα και την επίλυσή του για την απόκτηση από τα αγόρια της ανδρικής ταυτότητας, η οποία σφυρηλατείται μέσω της απάρνησης της μητρικής συναισθηματικής εκφραστικότητας και της συνακόλουθης συμμαχίας με το ανδρικό πρότυπο του πατέρα. Πρόκειται για ένα μηχανισμό που ερμηνεύει την αμηχανία των ανδρών στην έκφραση οικειότητας στις ανδρικές παρέες, οι οποίες δομούνται στη βάση χαρακτηριστικών, όπως η ανδρεία, η πολεμική ικανότητα και η συνεργασία στην παραγωγή προϊόντων. Οι Bourdieu (1999) και Fisk (2000) επισημαίνουν ότι η πατριαρχική αντίληψη για τη δόμηση του ρόλου των ανδρών και το χαρακτήρα των σχέσεων μεταξύ τους αποτελεί κοινωνική κατασκευή που στόχο έχει τη φυσικοποίηση της κυριαρχίας των ανδρών.

Σύμφωνα με τον Fisk (2000) οι αντιφάσεις του ανδρικού ψυχισμού, καθώς η ταυτότητα του άνδρα ορίζεται ως άρνηση της θηλυκής αρχής που εκπροσωπεί η μητέρα, δεν αποτελούν μέρος της ανδρικής φύσης αλλά είναι μέρος της κοινωνικής κατασκευής για την έννοια του αρσενικού. Στην πραγματικότητα οι άνδρες απειλούνται από τη θηλυκή εκδοχή, διότι οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν αρχές που απαξιώνει η πατριαρχική κοινωνία, όπως το συναίσθημα, η ευαλωτότητα, η συγκίνηση και η αφοσίωση. Οι γυναίκες είναι λιγότερο εκτεθειμένες σε αντιφάσεις ρόλου. Η συνήθης υπόδειξη στους άνδρες, σε περιπτώσεις ενίσχυσης της ανδρικής

ταυτότητας, είναι πως πρέπει να είναι άνδρες, κάτι αντίστοιχο δεν λέγεται σε γυναίκες, δηλαδή να είναι γυναίκες. Ωστόσο και οι γυναίκες αντιμετωπίζουν εσωτερικές συγκρούσεις και αμφιθυμίες που προκύπτουν από την ανισότιμη σχέση με τους άνδρες και την κοινωνικά ασθενέστερη θέση τους.

Από τη νεοφροϋδική οπτική, η Chodorow (1978, 1995) θεωρεί πως το φύλο είναι συμπίλημα γενετικών, ψυχολογικών, ταξικών (αφού η φτώχια πλήττει περισσότερο τις γυναίκες), προσωπικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Συγκεκριμένα, οι μητέρες έχουν εσωτερικεύσει με ασυνείδητο και συνειδητό τρόπο τις πατριαρχικές αντιλήψεις για τα φύλα και προετοιμάζουν τα αγόρια να είναι πιο διεκδικητικά και σκληρά, ενώ τα κορίτσια πιο παθητικά και συναισθηματικά. Με τον τρόπο αυτό η υιοθέτηση από τα αγόρια χαρακτηριστικών συναισθηματικής ταύτισης με το αντίθετο φύλο, που εκπροσωπεί η μητέρα, συνιστά απειλή για την ταυτότητα του ανδρικού ρόλου και για το λόγο αυτό οι άνδρες νιώθουν άβολα στην έκφραση οικειότητας στις στενές σχέσεις. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι το αγόρι να ορίζει την ανδρική του ταυτότητα με αρνητικούς όρους, δηλαδή ως μη θηλυκή, που δεν έχει σχέση με τις γυναίκες. Η ανδρική ταυτότητα είναι μια αρνητική ταυτότητα. Η αποταύτιση από την μητέρα ενθαρρύνεται από την ίδια ως ένας τρόπος για να είναι ανεξάρτητος ο γιος. Τα αγόρια, συνεπώς, δεν αναπτύσσουν στενές σχέσεις, στο βαθμό που το κάνουν τα κορίτσια, από το φόβο της απώλειας της ανδρικής τους ταυτότητας. Ωστόσο, η Chodorow (1995) θεωρεί πως οι διαχωριστικές γραμμές της ανδρικής και γυναίκειας ταυτότητας αποτελούν γενικεύσεις χρήσιμες για κλινικές μελέτες και πως στην πραγματικότητα η κατασκευή της ταυτότητας φύλου είναι πολυσύνθετη και αποτελεί μίγμα των ατομικών εμπειριών με τις πολιτισμικές προσδοκίες. Ενώ, είναι γεγονός πως η συγχώνευση ανδρικών και γυναικείων χαρακτηριστικών φύλου από γυναίκες και άνδρες είναι μια αισιόδοξη προοπτική.

Ο Horkheimer (1935/1996), αναφερόμενος στην αναπαραγωγή των στερεοτύπων φύλου, τονίζει την αυταρχική δομή του θρησκευτικού, οικονομικού και κοινωνικού συστήματος και την επιρροή του στις συναισθηματικές σχέσεις της οικογενείας που παράγουν αντιφάσεις, με αποτέλεσμα τα άτομα να χάνουν ένα μέρος των ψυχικών τους δυνάμεων. Οι μικροαστοί, οι αδύναμοι και οι δειλοί αναπληρώνουν την ταξικά ανύπαρκτη εξουσία τους, υιοθετώντας αυταρχικές συμπεριφορές, που ενισχύουν τις διακρίσεις φύλου στο πλαίσιο της οικογενείας, ως αντιστάθμισμα της μειωμένης τους κοινωνικής ισχύος. Ο Horkheimer, επίσης, χαρακτηρίζει ως ατελή την αντιαυταρχική συναισθηματική έκφραση της γυναίκας

στο βαθμό που τελικά υποτάσσεται στις δομές της οικογενείας, η οποία χαρακτηρίζεται από άνισες κατανομές εξουσίας στα μέλη της. Η δύναμη αυτοαναπαραγωγής των θεσμών, οι οποίοι επιβάλλουν την αντίληψη της ηγεμονίας του άντρα της αστικής οικογένειας και της συναισθηματικά ανατροφοδοτικής συνδρομής της γυναίκας στην αυταρχική πολιτική εξουσία, δεν ακυρώνεται στις περιπτώσεις των μικροαστών ανδρών, οι οποίοι ταυτίζονται άκριτα με αυταρχικούς ηγέτες. Από την άλλη μεριά, η περίπτωση της ανεργίας, αποκαθηλώνει την πατρική φιγούρα από το σύστημα αναπαραγωγής των θεσμών και τής στερεί την αγάπη, δεδομένου πως η οικονομική επιτυχία και τα συναισθήματα αγάπης συμπορεύονται, ενώ η ανεργία απελπίζει την οικογένεια. Επίσης, η αναπαραγωγή των ανισοτήτων των ρόλων ανδρών και γυναικών δεν αίρεται από το αν η διαπαιδαγώγηση των γονέων είναι αυταρχική ή όχι, διότι συντελείται από την ιδία την αυταρχική δομή της οικογένειας. Σύμφωνα με τον Fromm (1996), η συμβολή του Horkheimer έγκειται στο ότι αποδομεί τη φροϋδική θέση πως το «*υπερεγώ*», με βάση το οποίο πραγματώνονται οι ταυτότητες και οι ρόλοι φύλου, παίζει ρόλο που είναι ανεξάρτητος από τις οικονομικές συνθήκες και τις κοινωνικές δομές.

Η Arnot, (2004) αναφέρεται στην ηγεμονική ανδρική και ταξική ταυτότητα ως παραγόντων αναπαραγωγής των έμφυλων διαφορών. Η έννοια της αναπαραγωγής δεν αναφέρεται στη μαρξιστική εκδοχή της, αλλά στην ιδεολογία για τους ρόλους των φύλων μέσω της εκπαίδευσης, και ειδικά των αναλυτικών προγραμμάτων και των έμφυλων χωροταξικών διακρίσεων στις δραστηριότητες του σχολείου.

Από μια κοινωνιολογική προσέγγιση, ο Giddens (1992/2005), επιχειρώντας να ερμηνεύσει τις διαφυλικές διαφορές στην οικειότητα ως απόρροια της συναισθηματικής αυτονόμησης, εστιάζει στη σχέση μητέρας και αγοριών - κοριτσιών. Όπως αναφέρει ο Giddens, η οικειότητα είναι κατεξοχήν *«ζήτημα συναισθηματικής επικοινωνίας με τους άλλους και με τον εαυτό σε πλαίσιο διαπροσωπικής ισότητας»* σ. (176). Οι άνδρες, όντας κοινωνικοποιημένοι να διεκδικούν, αντιμετωπίζουν προβλήματα με την ισοτιμία που απαιτείται στην οικειότητα. Επισημαίνει, πως ο αποχωρισμός των αγοριών από τη μητέρα, την ίδια στιγμή, αποτελεί είσοδο στον κοινωνικό ρόλο του φύλου τους, αλλά συνάμα και απομάκρυνση από την έκφραση της οικειότητας. Τα κορίτσια δεν χρειάζεται να αποχωριστούν τη μητέρα, παρά να τροποποιήσουν το ρόλο της θηλυκής ταυτότητας σε σχέση με τις σύγχρονες αντιλήψεις, μια διαδικασία που συντελεί στο να έχουν μια ισχυρότερη αίσθηση της ταυτότητας του κοινωνικού τους φύλου, αλλά μια πιο

αδύναμη αίσθηση της ατομικότητας τους. Παρόλα αυτά τα κορίτσια αποκτούν περισσότερη συναισθηματική αυτονομία λόγω του ότι επικοινωνούν καλύτερα και όχι στην προδιάθεσή τους να εκφράζουν συναισθήματα. Στη διαδικασία αυτή *«κάθε φύλο κερδίζει και κάθε φύλο χάνει, όμως τα αγόρια χάνουν περισσότερο»* (Giddens, 1992/2005, σ. 170). Συγκεκριμένα, τα αγόρια πληρώνουν υψηλότατο τίμημα σε συναισθηματικό επίπεδο για να κερδίσουν την ανεξαρτησία. Ο αποχωρισμός του αγοριού από την μητέρα συνεπάγεται την συγκάλυψη, ασυνείδητα ή όχι, της εξάρτησης από τις γυναίκες. Όπως επισημαίνει ο Giddens *«...αυτό που οι άνδρες τείνουν να καταστείλουν δεν είναι η ικανότητα να αγαπούν, αλλά η συναισθηματική αυτονομία που απαιτείται για την οικειότητα»* (σ. 171). Τα κορίτσια επιτυγχάνουν περισσότερη αυτονομία, διότι εστιάζουν στην επικοινωνία, και κατακτούν μεγαλύτερα επίπεδα οικειότητας στις σχέσεις τους. Η συναισθηματική αυτονόμηση στα αγόρια υστερεί διότι εστιάζουν στις εργαλειακές ικανότητες και όχι στις συναισθηματικές, λόγω των απαιτήσεων του κοινωνικού ρόλου του φύλου τους. Τελικά: *«Οι άντρες βασίζονται στις γυναίκες για την καλλιέργεια της οικειότητας, κάτι που εκφράζεται όχι μόνο στο πεδίο της σεξουαλικότητας, αλλά και στη φιλία»* (σ. 171).

Ο Bourdieu (1999) υποστηρίζει πως συνιστά ουσιοκρατία (essentialisme) να καταλογίζονται στη βιολογική φύση ιστορικά θεσμισμένες κοινωνικές διαφορές. Η εργαλειακά εστιασμένη αντρική ταυτότητα και η συναισθηματικά εστιασμένη γυναίκεια είναι όψεις που ανταγωνιστικά επιτυγχάνουν μια ισορροπία, η οποία ταλαιπωρεί και τα δυο φύλα. Από την οπτική του κοινωνικού δομισμού, οι διαφορές ανάμεσα στα δυο φύλα δεν είναι παρά προϊόν χιλιετούς εργασίας κοινωνικοποίησης του βιολογικού και βιολογικοποίησης του κοινωνικού. Η διαδικασία αυτή εγκλείει *«άντρες και γυναίκες σε ένα κύκλο από καθρέφτες που αενάως αντανακλούν ανταγωνιστικά είδωλα, τα οποία όμως είναι ικανά να επικυρωθούν αμοιβαία»* (σ. 23). Οι άνδρες, εστιάζοντας στην κυριαρχία, εκπαιδεύονται μέσω των παιχνιδιών σε πραγματικές και συμβολικές διαμάχες για την απόκτηση της κυριαρχίας και άρα τη συμβολική δύναμη, η οποία, όμως, τους αφήνει συναισθηματικά απογυμνωμένους, ενώ οι γυναίκες έχουν το θλιβερό προνόμιο να μην γοητεύονται από τα παιχνίδια. Στο πλαίσιο αυτό, οι άνδρες είναι κυριαρχημένα θύματα της κυριαρχικής τους ταυτότητας και οι γυναίκες που επιχειρούν κατανομή στο μερίδιο της εξουσίας να αναγκάζονται από το παρασκήνιο και με την πανουργία ή/και τη μαγεία να προσεγγίσουν την εξουσία. Στις περιπτώσεις πάλι, που από πραγματική ικανότητα αναρριχήθηκαν σε θέσεις εξουσίας, τότε αυτό σημαίνει πως αξιοποίησαν τη διορατικότητά τους και τη

γυναίκεια διαίσθησή τους, ώστε με πλάγιους τρόπους να σχετιστούν με άνδρες που κατέχουν κοινωνικό κεφάλαιο δύναμης, ώστε να τις βοηθήσουν στην ανοδική τους κοινωνική κινητικότητα.

Στην εφηβεία οι έμφυλες διαφορές υπερτονίζονται διότι οριοθετείται ο κοινωνικός ρόλος του φύλου ως προς τα χαρακτηριστικά που θεωρούνται ελκυστικά από το άλλο φύλο, ενώ ταυτόχρονα οι διογκωμένες διαφορές είναι ένας τρόπος για να γίνουν οι έφηβοι αποδεκτοί από τους ομοφύλους τους. Στο ίδιο πλαίσιο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης υπερθεματίζουν και διογκώνουν τις διαφορές φύλου, διευρύνοντας τις προκαταλήψεις (Miller, Costa, Haynes, McDonald, Nicolescu, Sinanan, Spyer, Venkatraman & Wang, 2016).

Η Kehily (2002/2008) επισημαίνει πως ένα πρόσθετο βάρος διαχείρισης για τα αγόρια, στη δόμηση της ψυχοσεξουαλικής τους ταυτότητας στην εφηβεία αφορά την ομοφοβία. Συγκεκριμένα, οι έμφυλες ταυτότητες του ανδρισμού και της θηλυκότητας λειτουργούν μέσω σχέσης αμοιβαίου αποκλεισμού, όπου ο ανδρισμός αφορά τη δύναμη, την ενεργητικότητα, τη σκληρότητα και τη λογική, ενώ η θηλυκότητα την αδυναμία, την παθητικότητα, την τρυφερότητα και το συναίσθημα. Ο μάγκας χαρακτηρίζει την έντονη ετεροφυλοφιλική ταυτότητα ενός αγοριού, ενώ ο δειλός εκλαμβάνεται ως εκθηλυμένος και άφυλος και οι ιδιότητες αυτές εντείνουν τις υποψίες περί ομοφυλοφιλίας. Με άλλα λόγια, τα αγόρια αποφεύγουν τις σωματικές επαφές, την έκφραση της οικειότητας και την εκδήλωση στοργής, διότι θεωρούνται χαρακτηριστικά των σχέσεων των κοριτσιών, από φόβο μήπως χαρακτηριστούν ως ομοφυλόφιλοι. Από την άλλη μεριά, οι καλές επιδόσεις σε δραστηριότητες, όπως τα αθλήματα, προστατεύουν τα αγόρια από τον πιθανό κίνδυνο να τους αποκαλούν ομοφυλόφιλους, ενώ συνάμα στα μάτια της παρέας γίνονται αντιληπτοί ως πιο ανδροπρεπείς και δεν έχουν ανησυχία να υπερτονίζουν την αρρενωπότητά τους.

Η Bem (1974) ισχυρίζεται ότι η υψηλή ταύτιση με το ρόλο του φύλου είναι ψυχολογικά επιζήμια για την συνολική υγεία των παιδιών και των ενηλίκων. Ο όρος ανδρογυνισμός (androgyny) αναφέρεται στην ικανότητα να συνδυάζει ένα άτομο τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας. Ερευνητικά έχει αποδειχθεί πως οι ανδρόγυνοι άνθρωποι δεν παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα άγχους ούτε μειωμένη κοινωνική προσαρμογή, ενώ το άγχος και η αδυναμία προσαρμογής αντιστοιχούν στις γυναίκες με υπερτονισμένα τα θηλυκά χαρακτηριστικά του φύλου τους. Από την άλλη μεριά, οι άνδρες με τονισμένα τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του ρόλου του φύλου τους, λόγω του χαρακτηριστικού

της ανεξαρτησίας, συμμορφώνονται πιο αργά σε κοινωνικά έργα. Για την Bem, η άκαμπτη ψυχολογική διαφοροποίηση των φύλων είναι κοινωνικά ατελέσφορη, ενώ η ανδρόγυνη κατεύθυνση φύλου μάς συνδέει με την ανθρώπινη υπόσταση και είναι ψυχολογικά πιο υγιής.

Η Way (2013), αναφερόμενη στις χαμηλότερες αξιολογήσεις της οικειότητας στη φιλία που αναφέρουν τα αγόρια, επισημαίνει πως σε ένα κόσμο που είναι στερεοτυπικά διαχωρισμένος, ως προς το φύλο και τη σεξουαλικότητα, είναι επόμενο οι σκέψεις και τα συναισθήματα να είναι και αυτά αντίστοιχα διαχωρισμένα. Για το λόγο αυτό, υποθέτουμε ότι τα αγόρια στις έρευνες δηλώνουν αυτό που βιώνουν στις φιλίες τους και θεωρούμε λανθασμένα πως συμπίπτει με αυτό που θέλουν. Επίσης, αποδίδοντας τα χαμηλά επίπεδα οικειότητας των αγοριών στις κοινωνικές επιταγές για την ανεξαρτησία και την συναισθηματική συγκράτηση, προτείνει τα εκπαιδευτικά προγράμματα να υιοθετήσουν την ανδρόγυνη ψυχολογική ταυτότητα φύλου, η οποία αποκαθιστά την ανθρώπινη διάσταση στις φιλίες των αγοριών. Από την άλλη μεριά, από πολλές έρευνες έχει διαπιστωθεί πως η ανδρόγυνη ψυχολογική ταυτότητα φύλου βελτιώνει τις σχολικές επιδόσεις, τη σωματική και ψυχική υγεία, καθιστά πιο λειτουργική την επικοινωνία μεταξύ των φύλων και αντιμετωπίζει τα φαίνομαι εκφοβισμού.

Από μεθοδολογικής οπτικής, υπάρχουν αρκετοί θεωρητικοί που αποδίδουν τις χαμηλότερες αξιολογήσεις των αγοριών ως προς την οικειότητα, στο γεγονός πως στην κατασκευή των ερωτηματολογίων υπερεκπροσωπούνται ποιοτικά στοιχεία που αντιπροσωπεύουν τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του φύλου των κοριτσιών. Όταν, όμως, η απόλαυση από τις κοινές δραστηριότητες και η συντροφικότητα, που άπτονται των προτιμήσεων των αγοριών, συνυπολογίζονται σε κλίμακες μέτρησης της οικειότητας και της ποιότητας της φιλίας, τότε δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις φύλου ως προς την οικειότητα (Rose & Rudolph, 2006· Rubin, Fredstorm & Bowker 2008· Fehr, 1996).

Ένας άλλος λόγος που αιτιολογεί τα χαμηλά επίπεδα της οικειότητας στα αγόρια είναι πως επειδή διατηρούν μεγαλύτερο αριθμό φίλων, σε σχέση με τις δύο - τρεις φιλίες των κοριτσιών, υπάρχει διασπορά της οικειότητας και αυτή αποτυπώνεται με τις χαμηλότερες αξιολογήσεις οικειότητας, όταν, όμως, πρέπει να μιλήσουν για λίγους στενούς φίλους, τότε οι διαφορές μειώνονται (Bernd, 1986· Maccoby, 1990).

Η Hussong (2000) διαπίστωσε πως οι διαφορές στην οικειότητα των φιλικών σχέσεων αγοριών και κοριτσιών προκύπτουν από τη σύγκριση των μέσων όρων (mean differences) των δηλώσεων στις κλίμακες μέτρησης (πόσο συχνά), αλλά και από τη δομή των διαστάσεων που υπολογίζουν την ποιότητα της φιλίας (structural differences) δηλαδή από το *πώς* κατασκευάζεται η κλίμακα της οικειότητας. Με άλλα λόγια, τα κορίτσια, λόγω της λεκτικής δεξιότητας στην επικοινωνία που κατέχουν, τείνουν να δηλώνουν συχνότερα και υψηλοτέρα ποσοστά σε ερωτήσεις σχεσιακού προσανατολισμού. Ακόμη, οι κλίμακες μέτρησης της οικειότητας κατασκευάζονται κυρίως στη βάση των γυναικείων χαρακτηριστικών, όπως η αυτοαποκάλυψη, η αξιοπιστία και η φροντίδα και δεν συμπεριλαμβάνουν την αντίληψη των αγοριών περί οικειότητας, η οποία ορίζεται μέσω της συντροφικότητας και των ομαδικών δραστηριοτήτων. Για να ελέγξει η Hussong (2000) τις υποθέσεις της, πραγματοποίησε έρευνα σε 230 αγόρια και 221 κορίτσια μέσης εφηβείας, για τη διερεύνηση της οικειότητας μέσω των διαστάσεων της συντροφικότητας, της αυτοαποκάλυψης, της αξιοπιστίας και της φροντίδας. Όμως, στο μοντέλο της για την μέτρηση της οικειότητας υπολογίζει τη συντροφικότητα και τις φανερές προσπάθειες ελέγχου στη φιλία που είναι χαρακτηριστικά της οικειότητας των αγοριών. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η οικειότητα στα αγόρια νοείται με όρους συντροφικότητας, ενώ στα κορίτσια με όρους σχεσιακής κατεύθυνσης, κάτι που σημαίνει πως τα δυο φύλα ορίζουν διαφορετικά τη φιλία. Ως προς τη συχνότητα των αναφορών που συνδέονται με την οικειότητα, τα κορίτσια δήλωσαν περισσότερες φορές συμπεριφορές οικειότητας και τα αγόρια περισσότερες συμπεριφορές δραστηριοτήτων και ελέγχου στις φιλίες τους. Άρα, η συμπερίληψη και χαρακτηριστικών του φιλικού πράττειν των αγοριών στη αποτίμηση της οικειότητας είναι ένας παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη, όταν προβαίνουμε σε συμπεράσματα για τις διαφοροποιήσεις της οικειότητας στις φιλίες των δύο φύλων.

Η ενσυναίσθηση, περαιτέρω, είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό που θεωρείται κατεξοχήν θηλυκό. Όμως, σε έρευνα των Eisenberg και Lennon (1983), τα ευρήματα έδειξαν πως οι διαφορές των φύλων ως προ την ενσυναίσθηση οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στη μέθοδο που εφαρμόζονταν. Συγκεκριμένα, σε έρευνες αυτοαναφοράς οι γυναίκες δήλωναν αυξημένη ενσυναίσθηση σε σύγκριση με τους άνδρες, ενώ σε μετρήσεις αντανακλαστικών στο εργαστήριο οι διάφορες ήταν λιγότερες και, τέλος, όταν εφαρμόζονταν νευροφυσιολογικές παρατηρήσεις ή αποκωδικοποίηση των συναισθηματικά μη λεκτικών μηνυμάτων, οι διαφορές έπαυαν να υπάρχουν. Όπως

τονίζουν οι Eisenberg και Lennon: *«Οι γυναίκες, ανταποκρινόμενες στη φήμη του ρόλου τους ως ικανότερες στην ενσυναίσθηση, δήλωναν υψηλότερα επίπεδα από τα πραγματικά»* (1983, σ. 27). Όταν, όμως, ρητά δηλώνονταν άλλος ερευνητικός σκοπός και όχι η διερεύνηση της ενσυναίσθησης, τότε οι γυναίκες δήλωναν χαμηλότερα επίπεδα και οι διαφορές με τους άνδρες μειώνονταν.

Ο Hayes (2010) προτείνει πως οι διαφορές φύλου πρέπει να μελετώνται, όχι στον άξονα αρρενωπότητα - θηλυκότητα, ώστε να αποφεύγεται ο επισκιασμός των στερεοτύπων φύλου, άλλα με βάση τις διαστάσεις ξεχωριστά, π.χ. ανεξαρτησία - ενσυναίσθηση. Επίσης, σύμφωνα με τους Segall, Dasen, Berry, και Poortinga (1996), είναι γεγονός πως τα στερεότυπα λειτουργούν πολλές φορές ως αυτοεκπληρούμενες προφητείες, ενώ σήμερα στις δυτικές κοινωνίες και τις χριστιανικές -όχι, όμως, στις μουσουλμανικές- παρατηρείται ένα είδος ομογενοποίησης των φύλων, παρά τις αντιρρήσεις και τις αντιδράσεις.

Συνοψίζοντας τα ευρήματα δεκαετιών για τις διαφορές φύλου στις φιλίες, η Wood (2012) διαπιστώνει: Πρώτον, πως και τα δυο φύλα εκτιμούν και επενδύουν στις φιλικές σχέσεις. Δεύτερον, οι άνδρες αντιλαμβάνονται και διαμορφώνουν τις φιλίες τους συντελεστικά ή πρακτικά. Τρίτον, αν και οι γυναίκες, επίσης, στις φιλίες τους επιδίδονται σε συντελεστικές δραστηριότητες, αποτιμούν την *«αληθινή συζήτηση»*, ως την ουσία της στενής σχέσης. Τέταρτον και τα δυο φύλα αναφέρουν ότι οι γυναίκες ως φίλες προσφέρουν *«περισσότερη συναισθηματική στήριξη, φροντίδα και ανταπόκριση απ' ότι οι άνδρες»* (σ. 377).

Τέλος, όπως υποστηρίζουν οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010), είτε αποδεχθούμε τις βιολογικές θεωρίες είτε τις κοινωνιολογικές, οι οποίες ερμηνεύουν τις διαφορές φύλου ως ζήτημα κοινωνικής κατασκευής, είτε τις ψυχοδυναμικές, που τονίζουν τις διαδικασίες ταύτισης των αρσενικών και θηλυκών με τις μητέρες τους, το δίπολο αρσενικό - θηλυκό συνιστά δυο διαφορετικούς κόσμους. Οι δυο αυτοί κόσμοι χαρακτηρίζονται από διαφορικές μορφές βίωσης της φιλίας, διαφορετικά ενδιαφέροντα, διαφορετικούς τρόπους έκφρασης των συναισθημάτων, της επικοινωνίας και της επαφής. Ωστόσο, από τα τέλη του εικοστού αιώνα άρχισε να διαφαίνεται μια αλλαγή στον τρόπο σχηματισμού της ανδρικής ταυτότητας και παρά το γεγονός πως οι άνδρες δεν κατέχουν *«την τέχνη της οικειότητας στον ίδιο βαθμό με τις γυναίκες, δείχνουν μια τάση κατανόησής της και ένταξής της στο ρεπερτόριο των οικείων αλληλεπιδράσεων* (σ. 86).

4.10. Σύνοψη θεωριών για τις έμφυλες διαφορές στις φιλίες των εφήβων

Ο διαφορετικός τρόπος που βιώνονται οι φιλίες από τα αγόρια και τα κορίτσια της μέσης εφηβείας εξαρτάται από τον κοινωνικά κατασκευασμένο ρόλου του φύλου. Οι άνδρες βιώνουν τη φιλία «πλάι - πλάι» και οι γυναίκες «πρόσωπο με πρόσωπο», ενώ για ορισμένους θεωρητικούς, όσο η φιλία γίνεται όλο και πιο στενή αυτές οι διαφορές αμβλύνονται. Τα αγόρια χαρακτηρίζουν τις καλύτερες φιλίες τους ως «στενές» και δηλώνουν περισσότερους καλύτερους φίλους, ενώ τα κορίτσια ως *«πολύ στενές»* και αναφέρουν δυο με τρεις καλύτερες φιλίες. Οι φιλικές σχέσεις των αγοριών είναι συνεργατικές, επεκτατικές και πρακτικολειτουργικές. Από την άλλη μεριά, οι φιλίες των κοριτσιών έχουν σχεσιακή κατεύθυνση και με εντονότερα τα επίπεδα της οικειότητας. Για το λόγο αυτό, τα κορίτσια δηλώνουν πως τα καταφέρνουν καλύτερα στις στενότερες φιλίες τους, διότι διαθέτουν αυξημένες κοινωνικές δεξιότητες, σε σύγκριση με τα αγόρια που αναφέρουν χαμηλά επίπεδα κατανόησης και περιορισμένο πεδίο θεματικών στις συζητήσεις τους, ενώ παράλληλα δεν νιώθουν και τόσο χαλαρά στις φιλικές τους σχέσεις.

Η σημαντικότερη διαφορά των δύο φύλων, ως προς την πρόσληψη και βίωση της φιλίας, αφορά την αυξημένη οικειότητα και τα μεγαλύτερα ποσοστά αυτοαποκάλυψης που δηλώνουν τα κορίτσια. Υπάρχουν διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία των διαφορών αυτών, που επισημαίνουν πως τα αγόρια αποφεύγουν την αυτοαποκάλυψη, την οικειότητα και την εκδήλωση στοργής είτε γιατί το θεωρούν ελάχιστα βοηθητικό και σπατάλη χρόνου είτε γιατί δεν συνιστά αρρενωπή στάση είτε λόγω ομοφοβίας. Έχει προταθεί η υπόθεση πως τα επίπεδα οικειότητας και στοργής στις φιλίες των αγοριών εκφράζονται μέσω των κοινών δραστηριοτήτων και των αστείων και όχι των σωματικών επαφών, του αγγίγματος και της αυτοαποκάλυψης, λόγω του φόβου σεξουαλικών παρερμηνειών.

Η λειτουργία της εμπιστοσύνης στη φιλία είναι κομβικής σημασίας και για τα δυο φύλα. Από την άλλη, τα κορίτσια προκρίνουν την ομοιότητα, την ψυχική επαφή και το συναισθηματικό δέσιμο, ενώ τα αγόρια την καθημερινή επαφή και τη συμμετοχή σε κοινές δραστηριότητες. Η σταθερότητα της δέσμευσης στη φιλία λειτουργεί περισσότερο στα αγόρια, παρά στα κορίτσια, τα οποία νιώθουν έντονη την ανάγκη να διαμορφώσουν ποιοτικότερες φιλίες που θα προσφέρουν ισοτιμία, αναζητώντας ποιοτικότερες εναλλακτικές φιλικές σχέσεις.

Τα κορίτσια λόγω του σχεσιακού προσανατολισμού στις φιλίες τους, αναφέρουν υψηλότερη αγωνία ως προς την εγκατάλειψη στη φιλία, ενδιαφέρονται για

την κοινωνική αξιολόγηση της εικόνας τους και την μοναξιά, ενώ νοιάζονται μήπως πληγώσουν άλλους, σε σύγκριση με τα αγόρια που νοιάζονται περισσότερο για την επιδίωξη ατομικών στόχων.

Τα κορίτσια διαχειρίζονται τις συγκρούσεις με την επιβολή ελέγχου στη φιλία, προτιμούν το διάλογο και ορισμένες φορές αναμασούν τα προβλήματα. Ωστόσο, σε περιπτώσεις ύπαρξης διαμάχης, τα κορίτσια βιώνουν με πολλή ένταση τις συγκρούσεις και έντονο ανταγωνισμό. Η αντικοινωνική συμπεριφορά στα αγόρια εξωτερικεύεται σε πρόσωπα αυθεντίας και κατηγορούν άλλους για τα προβλήματά τους, ενώ στα κορίτσια εσωτερικεύεται και αντανακλάται σε ελευθεριάζουσα σεξουαλικότητα.

Η ιδεατή εικόνα της φιλίας στα κορίτσια εντοπίζεται στην ισοτιμία της σχέσης, ενώ στα αγόρια στην απόκτηση φήμης, ικανότητας, επιτυχίας και επένδυσης στην ανδρική ταυτότητα, μέσω του γυμνασμένου σώματος και των αθλητικών επιδόσεων, που λειτουργούν προστατευτικά απέναντι στον φόβο να θεωρηθούν ως ανεπαρκείς άνδρες ή ομοφυλόφιλοι.

Περίπου το ένα τρίτο των αγοριών και των κοριτσιών στη μέση εφηβεία διατηρούν, τουλάχιστον, μια ετερόφυλη φίλια. Οι ετερόφυλες φιλίες βοηθούν στην κατανόηση του άλλου φύλου, στην προετοιμασία για την ερωτική ζωή, οδηγούν σε αυξημένη αυτοεκτίμηση και ενισχύουν τις κοινωνικές δεξιότητες. Τα αγόρια ωφελούνται περισσότερο, διότι απολαμβάνουν την αυτοαποκάλυψη και την εκδήλωση οικειότητας και στοργής, χωρίς το φόβο να κατακριθούν ότι αποποιούνται συμπεριφορές του κοινωνικού ρόλου του φύλου τους, όπως θα συνέβαινε εάν εκδήλωναν τις ίδιες συμπεριφορές στις ομόφυλες φιλίες τους. Πέρα από τον ανδρικό και γυναικείο τύπο φιλίας, στη μετανεωτερική κοινωνία διαμορφώνεται ο ανδρόγυνος τύπος φιλίας, ο οποίος συναντάται περισσότερο στις ετερόφυλες φιλίες και συμπυκνώνει τα θετικά χαρακτηριστικά των ανδρικών και γυναικείων φιλικών σχέσεων προσφέροντας ποιοτικότερη επικοινωνία, δεδομένου πως στις ομόφυλες φιλίες που χαρακτηρίζονται από υψηλή ταύτιση ως προς τον ρόλο του φύλου, η ικανοποίηση από τη σχέση είναι μειωμένη.

Οι βιολογικές θεωρητικές προσεγγίσεις επιχειρούν να ερμηνεύσουν τις έμφυλες διαφορές στη φιλία με βάση τις ανατομικές και ορμονικές λειτουργίες, ενώ οι ψυχοκοινωνικές εστιάζουν στην διαπαιδαγώγηση από τους γονείς των δυο φύλων με τα κοινωνικά αποδεκτά πρότυπα των ρόλων τους. Οι εξελικτικοί ψυχολόγοι ισχυρίζονται πως οι πρακτικολειτουργικές φιλίες των αγοριών αντιστοιχούν στις

πολιτισμικές και ιστορικές δραστηριότητες των ανδρών στο κυνήγι και των κοριτσιών στην ανατροφή και τη συναισθηματική φροντίδα των παιδιών.

Οι ψυχοδυναμικές θεωρίες επικεντρώνονται στις διαφορετικές διαδικασίες ταύτισης αγοριών και κοριτσιών με τη μητέρα. Στα αγόρια αυτό προκαλεί αντιφάσεις στον ψυχισμό και σημαίνει περιορισμό της συναισθηματικής αυτονομίας, που απαιτείται για τη διατήρηση της οικειότητας στις σχέσεις, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν έχουν την ικανότητα να αγαπούν. Με άλλα λόγια, η ανδρική ταυτότητα είναι αρνητική και όχι θετική, όπως στις γυναίκες. Τα κορίτσια, απλά, τροποποιούν τη σχέση με την μητέρα, επικοινωνούν καλύτερα, αποκτούν οικειότητα στις φιλίες τους, περισσότερη απ' ότι τα αγόρια, τα οποία πληρώνουν υψηλό συναισθηματικό τίμημα για την ανεξαρτησία τους και την ενισχυμένη ατομικότητα τους. Τα κορίτσια κερδίζουν σε οικειότητα και τα αγόρια σε ανεξαρτησία, ωστόσο η διατήρηση της οικειότητας απαιτεί ισοτιμία και σεβασμό προς τον άλλον, κάτι που είναι δύσκολο και για τα δυο φύλα. Οι κοινωνιολογικές θεωρίες ερμηνεύουν τις διαφορές των δυο φύλων ως προς την οικειότητα με όρους ταύτισης προς τους κοινωνικά προσδιορισμένους ρόλους των φύλων. Οι άνδρες εκπροσωπούν την δύναμη και την κυριαρχία στην κοινωνική ζωή και οι γυναίκες το συναίσθημα και την οικειότητα στην οικογενειακή ζωή. Επίσης, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας υπερτονίζουν τις διαφορές ταυτότητας ρόλου των δυο φύλων, ενώ τα σχολεία, με τα αναλυτικά προγράμματα και την έμφυλη χωροταξική κατανομή των αύλειων χώρων, αναπαράγουν τα στερεότυπα φύλου.

Από μεθοδολογικής οπτικής, ένας λόγος που αιτιολογεί τα χαμηλά επίπεδα της οικειότητας στις φιλίες των αγοριών είναι πως, στην κατασκευή των ερωτηματολογίων ως προς την οικειότητα, υπερεκπροσωπούνται ποιοτικά στοιχεία που αντιπροσωπεύουν τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του φύλου των κοριτσιών και όχι τα πρακτικολειτουργικά των αγοριών.

Γενικότερα, και τα δυο φύλα εκτιμούν και επενδύουν στις φιλικές σχέσεις. Τα αγόρια διαμορφώνουν τις φιλίες τους συντελεστικά και τα κορίτσια σχεσιακά με περισσότερη συζήτηση, ενώ και τα δυο φύλα θεωρούν πως στις φιλίες τα κορίτσια προσφέρουν περισσότερη συναισθηματική στήριξη και οικειότητα, απ' ότι τα αγόρια. Τέλος, τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μια αλλαγή στον τρόπο σχηματισμού της ανδρικής ταυτότητας με την ενσωμάτωση χαρακτηριστικών της θηλυκής ταυτότητας, όπως η οικειότητα και η κατανόηση.

4.11. Η επιρροή του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και της περιοχής κατοικίας στις φιλίες

Οι ψυχολογικές έρευνες εδώ και δεκαετίες αγνόησαν τη μελέτη της επίδρασης του κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου στις διαπροσωπικές σχέσεις. Ειδικά, η επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, σε συνδυασμό με το φύλο, τη φυλή και την κουλτούρα, στη διαμόρφωση και διατήρηση των φιλικών σχέσεων ή δεν έχει μελετηθεί ή όπου μελετάται αφορά μικρά δείγματα και τα συμπεράσματα είναι μη γενικεύσιμα (Crosnoe, 2000· Karweit & Hansell, 1983· Jackson-Dwyer, 2014· Poel, 1993). Όπως ισχυρίζεται ο Malacarne (2017), μια πολύ σημαντική παράλειψη των ερευνών για τις φιλικές σχέσεις αφορά τη σχέση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, και γενικότερα της ταξικής υπαγωγής των ατόμων, σε σχέση με τις διαδικασίες των φιλικών σχέσεων. Οι πρώτες δύο σχετικές μελέτες εντοπίζονται τη δεκαετία του 1950, ενώ μελέτες συσχέτισης ή αιτιότητας άρχισαν, αραιά και που, να διεξάγονται από τη δεκαετία του 2010.

Προκαλεί απορία το γεγονός πως, ακόμα και μέχρι το 2015, οι έρευνες για την επίδραση του οικονομικού παράγοντα στις διαπροσωπικές σχέσεις, και ιδιαίτερα στις φιλίες, είναι εξαιρετικά σπάνιες. Αυτό φανερώνει τη λάθος τακτική που ακολούθησε η ψυχολογία, η οποία μελετούσε τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της φιλίας, αγνοώντας την επίπτωση που έχει το επίπεδο των διαθέσιμων οικονομικών πόρων στην ταυτότητα των εφήβων και τη δυναμική των φιλικών τους σχέσεων (Hjalmarsson & Mood, 2015). Ο Doise (2009) επισημαίνει πως οι κοινωνιοψυχολογικές μελέτες δεν μπορεί να βασίζονται μόνο στην κατανόηση των ατομικών χαρακτηριστικών των αλληλεπιδράσεων των ανθρώπων χωρίς να μελετάται η κοινωνική τους ένταξη. Οι μελέτες που αγνοούν την κοινωνική θέση των ανθρώπων είναι ανεπαρκείς.

Μια διευκρίνιση, η οποία είναι αναγκαία, αφορά τη χρήση του όρου «κοινωνικοοικονομικό επίπεδο», ο οποίος πολλές φορές συγχέεται με τον όρο «κοινωνική τάξη». Συγκεκριμένα, η έννοια της κοινωνικής τάξης είναι πιο περίπλοκη και εμπεριέχει διαστάσεις, όπως ο πλούτος, το εισόδημα, το κύρος, η ισχύς, η εκπαίδευση και το γόητρο. Από την άλλη μεριά, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο περιλαμβάνει τα επίπεδα εκπαίδευσης, εισοδήματος, και την επαγγελματική απασχόληση, ενώ συνιστά μια απλούστερη και ενδεδειγμένη, στατιστικά, προσέγγιση για τις ανάγκες των ερευνών (Peterman, 2018). Για παράδειγμα, μπορεί να αναφερθεί η έρευνα μετα-ανάλυσης των Pinquart και Sörensen (2000), όπου βρέθηκε ότι το

υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο προσφέρει ευκαιρίες για περισσότερη κοινωνική ενσωμάτωση, υψηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης, επαγγελματική και μορφωτική ανέλιξη.

Από την άλλη μεριά, τα χαρακτηριστικά που δομούν την εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους οι άνθρωποι της κατώτερης τάξης αφορούν τους υλικούς περιορισμούς, τις ελάχιστες ευκαιρίες για επιρροή, επιλογή και έλεγχο στην καθημερινότητά τους και την αίσθηση πως είναι αλληλεξαρτώμενοι με τους άλλους σε συνθήκες αντιξοότητας. Αντίθετα, η μεσαία τάξη ταυτοποιεί τον εαυτό της ως εκδηλωτικά ανεξάρτητο, απρόσβλητο από απειλές της καθημερινής υλικής διαβίωσης, ιδανικά πολιτισμένο και με έλεγχο της ζωής, ώστε να ικανοποιεί ανάγκες και ενδιαφέροντα (Stephen, Markus & Phillips, 2014).

Αντίθετα, όσοι άνθρωποι κατατάσσονται στην ανώτερη τάξη δίνουν έμφαση στα προσωπικά τους συναισθήματα, στην επίτευξη των ατομικών τους στόχων, και κυριαρχούνται στην αντίληψη από αυτοκρατία (*solipsism*), ενώ λένε ψέματα σε επιχειρηματικές διαπραγματεύσεις για οικονομικά οφέλη και εκδηλώνουν μεγαλύτερα επίπεδα ανήθικης συμπεριφοράς για να αποκομίσουν κέρδη, σε μεγαλύτερο βαθμό από όσους ανήκουν σε κατώτερα κοινωνικοοικονομικά επίπεδα (Kraus, Piff, Mendoza-Denton, Rheinschmidt, & Keltner, 2012).

Είναι γεγονός ότι προκύπτουν γνωστικές, συναισθηματικές και συμπεριφορικές διαφοροποιήσεις στους ανθρώπους με βάση την υπαγωγή τους σε διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα. Σε κοινωνιογνωστικό επίπεδο, όσοι προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, γίνονται αντικείμενο διάκρισης και υφίστανται αρνητικές προκαταλήψεις. Η κοινωνικά κατώτερη θέση τους ερμηνεύεται, από όσους ανήκουν στη μεσαία και ανώτερη τάξη, ως επιλογή ή τεμπελιά και όχι ως αποτέλεσμα της ηθικοποίησης της κοινωνικής ανισότητας από τις ανώτερες τάξεις και την κυρίαρχη ιδεολογία. Το παράδοξο είναι πως όσοι ανήκουν στις κατώτερες τάξεις υιοθετούν τις αντιλήψεις περί υποτιθέμενης αξιοκρατίας, αναπαράγοντας το κοινωνικό σύστημα ανισότητας που τους στερεί την κοινωνική άνοδο (Manstead, 2018· Valentine, 2014).

Όπως επισημαίνει ο Manstead (2018), σε συναισθηματικό και συμπεριφορικό επίπεδο οι άνθρωποι των κατώτερων τάξεων εκδηλώνουν υψηλά ποσοστά ενσυναίσθησης, επειδή κατανοούν την αδυναμία ελέγχου των ομολόγων τους στις απειλητικές οικονομικές και καταστασιακές πιέσεις που δέχονται, και λόγω του γεγονότος πως είναι εντονότερα αλληλεξαρτώμενοι από τους συνανθρώπους τους,

στο περιβάλλον στερήσεων που ζουν. Για τους λόγους αυτούς, αναγνωρίζουν τη μορφοποιητική δύναμη των αντικειμενικών πιέσεων στα συναισθήματα των ανθρώπων και κατανοούν τις ανάγκες τους ως αποτέλεσμα καταστασιακών επιρροών και όχι προδιαθέσεων, ενώ είναι πιο φιλοκοινωνικοί και βοηθηθούν περισσότερο όσους έχουν ανάγκη, σε σύγκριση με όσους ανήκουν σε μεσαία και ανώτερα στρώματα.

Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τους Kraus και Callaghan (2016), οι άνθρωποι των ανώτερων τάξεων δείχνουν μεν συμπόνια για τις δυσκολίες των ανθρώπων, αλλά βοηθούν και είναι γενναιόδωροι με τρόπο που να είναι φανερός στη δημόσια σφαίρα, διότι έτσι νιώθουν περήφανοι, ενώ όσοι ανήκουν σε κατώτερες τάξεις βοηθούν ιδιωτικά και διατηρώντας την ανωνυμία τους. Ακόμη, τα μέλη των ανώτερων τάξεων αφιερώνουν πολύ χρόνο σε δημόσιες εμφανίσεις με φίλους και συνεργάτες παρά στην οικογένειά τους και τους συγγενείς τους.

Ο εγωκεντρισμός, η απουσία φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς και γενναιοδωρίας χαρακτηρίζουν τα ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, και τα χαρακτηριστικά αυτά γίνονται εντονότερα σε συνθήκες μεγαλύτερου χάσματος μεταξύ πλουσίων και φτωχών. Όσο περισσότεροι φτωχοί υπάρχουν, τόσο νιώθουν πως πρέπει να διασφαλίσουν τα πλούτη τους, που δικαιολογούν την προνομιούχο κοινωνική θέση τους (Côté, House & Willer, 2015).

Η αναπτυξιακή ψυχολόγος Neugarten (1946) μελέτησε τις επιπτώσεις της ταξικής υπαγωγής στη δημιουργία και διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων σε παιδιά και εφήβους της πρώιμης και μέσης εφηβείας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά των μεσαίων και κατώτερων τάξεων ονόμαζαν ως καλύτερους φίλους παιδιά των ανώτερων τάξεων, χωρίς τα τελευταία να τα έχουν αναφέρει ως φίλους. Επίσης, όλα τα παιδιά, εκτός αυτών της κατώτατης τάξης, συμφωνούσαν πως τα παιδιά της κατώτατης τάξης ήταν άσχημα, άγρια, κακοντυμένα, χωρίς ικανότητες και τα απέρριπταν ως πιθανούς φίλους, ενώ κανένα δεν τα υπέδειξε ως καλύτερους φίλους. Τα παιδιά και οι έφηβοι, όμως, της κατώτατης τάξης, δεν είχαν αυταπάτες και ανέφεραν πως οι φίλοι τους ανήκαν στην ίδια τάξη με αυτούς. Επίσης, τα παιδιά και οι έφηβοι των ανωτέρων τάξεων θεωρούσαν ότι οι φιλίες όσων ανήκαν σε κατώτερες τάξεις, με εξαίρεση τη μεσαία τάξη, ήταν ποιοτικά κατώτερες και συνδεδεμένες με παραβατικές συμπεριφορές. Η εγκατάλειψη του σχολείου ήταν σύνηθες φαινόμενο για τα παιδιά της κατώτερης και κατώτατης τάξης τόσο γιατί στερούνταν τις απαιτούμενες γραμματικά δεξιότητες, όσο και γιατί ανέφεραν πως υφίσταντο

διακρίσεις και απόρριψη από τους/ις συμμαθητές/τριές τους των ανώτερων τάξεων, αλλά και από τους δασκάλους και τους καθηγητές τους. Ένα άλλο εύρημα που πρόεκυψε από την έρευνα, αφορά το ότι η φυσική ελκυστικότητα, η καλοσύνη και η εξυπνάδα συνδέονταν θετικά με τη μεσαία, την ανώτερη και την ανώτατη τάξη, ενώ αρνητικά με την κατώτερη και κατώτατη τάξη.

Μια πρώτη κοινωνιολογική απόπειρα διερεύνησης των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών στις διαδικασίες της φιλίας αφορά τη μελέτη του Hollingshead (1949), ο όποιος διερεύνησε την επίδραση της κοινωνικής τάξης στις σχέσεις με την κοινότητα και το ενδοοικογενειακό περιβάλλον. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι οικογένειες της ανώτερης και της μεσαίας τάξης ασκούσαν περισσότερο διαμορφωτικό έλεγχο στη συμπεριφορά των εφήβων, από ότι η κατώτερη που, σχεδόν, είχε εντελώς χάσει τον έλεγχο της συμπεριφοράς τους. Τα αγόρια της κατώτερης τάξης παραμελούσαν τις σχολικές τους υποχρεώσεις, συγκροτούσαν παρέες για αναζήτηση κοριτσιών, είχαν ξεκινήσει το ποτό και το κάπνισμα, ενώ οι γονείς των άλλων τάξεων ανησυχούσαν, αφού αντιμετώπιζαν τις φιλίες αυτές ως επικίνδυνες για τα δικά τους παιδιά. Τα κορίτσια της κατώτερης εργατικής τάξης έρεπαν σε ελευθεριάζουσες σεξουαλικές σχέσεις. Οι φιλικές και οικογενειακές σχέσεις της κατώτερης τάξης ήταν σε αποδιοργάνωση, λόγω της απουσίας συμμετοχής σε κοινωνικές δραστηριότητες, όπως τα αθλήματα, οι μουσικές συγκεντρώσεις και τα πάρτι, αλλά και εξαιτίας του γεγονότος πως δεν επισκέπτονταν εστιατόρια και σπίτια φίλων. Ο Hollingshead αποδίδει την αποδιοργάνωση των διαπροσωπικών σχέσεων των κατώτερων τάξεων, στην ηθική σύγχυση που τους προκαλεί η πολιτική ηγεμονία της κυρίαρχης τάξης σε οικονομικό και ιδεολογικό επίπεδο μέσω της θεσμικής της εξουσίας.

Σχετικά με την κατάσταση της φτώχειας και της ανεπάρκειας πόρων ως προς την ικανοποίηση κοινωνικά αναγκαίων λειτουργιών, την εικόνα του εαυτού και τις επιπτώσεις που όλα αυτά έχουν στις διαπροσωπικές σχέσεις, ο Simmel (1965) αναφέρει πως οι φτωχοί είναι απλά φτωχοί και τίποτε άλλο. Το χειρότερο είναι πως προσπαθώντας να αποκρύψουν τη φτώχεια τους απομονώνονται ο ένας από τον άλλο ολοένα και περισσότερο.

Το ζήτημα, πάντως, εάν αυτή καθ' αυτή η κοινωνική τάξη, και εν προκειμένω οι κατώτερες εργατικές τάξεις συνδέονται με ορισμένο τύπο φιλικών σχέσεων ως προς το πλαίσιο και τις λειτουργίες τους, απασχόλησε τον Allan (1977). Όπως ισχυρίζεται ο Allan, ενώ η μεσαία τάξη, στην οποία συγκαταλέγεται η πλειοψηφία

των κοινωνικών μελών, βιώνει τις φιλικές σχέσεις για τις σχέσεις αυτές τις ίδιες, ως προς την απόλαυση που προσφέρουν σε διαπροσωπικό επίπεδο, οι εργατικές κατώτερες τάξεις σχετίζονται με τον κύκλο των φίλων τους στη βάση δραστηριοτήτων με όρους αμοιβαιότητας ως προς την παρεχομένη εξυπηρέτηση και βοήθεια. Επίσης, ενώ τα μέλη της μεσαίας τάξης αναφέρουν περισσότερους φίλους, ανταλλαγές επισκέψεων σε σπίτια και κοινωνικές εξόδους, η εργατική τάξη διατηρεί το σπίτι ως ιδιωτικό χώρο και αναφέρει λιγότερους φίλους. Τα συμπεράσματα αυτά αφορούσαν το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα και είχαν επιβεβαιωθεί πέρα από την αγγλική και σε άλλες δυτικές κοινωνίες.

Ωστόσο, ο Allan (1998), επανεξετάζοντας τις αλλαγές στη δυτική κοινωνία με την αύξηση των διαζυγίων, τη συγκατοίκηση ζευγαριών εκτός γάμου, την ανεργία και τις απολύσεις, διατυπώνει την άποψη πως οι φιλίες της εργατικής τάξης τροποποιήθηκαν, εν μέρει, προς εκείνους που δεν έχουν ερωτική συντροφική σχέση. Συγκεκριμένα, ο Allan αντιτίθεται στη διαδεδομένη αντίληψη πως τα μέλη των κατώτερων τάξεων δεν έχουν πολλές φιλικές σχέσεις λόγω ελλείμματος κοινωνικών δεξιοτήτων. Αυτό που πραγματικά συμβαίνει είναι ότι τα σπίτια των εργατών είναι μικρά, η επίπλωση φτωχή και φθαρμένη και, γενικότερα, οι οικονομικοί πόροι ανεπαρκείς για κοινωνικές επισκέψεις και εξόδους. Τη φτώχια συνοδεύουν το στίγμα και ο περιορισμός των κοινωνικών συμμετοχών, ενώ τα πενιχρά εισοδήματα διοχετεύονται στις άμεσες βιοτικές ανάγκες. Το ελλείπον πραγματικό κεφάλαιο (υλικά αγαθά), γίνεται αντιληπτό και αποτυπώνεται ως μειωμένο συμβολικό κεφάλαιο (έξω-οικογενειακές σχέσεις και φιλία). Ειδικά, οι άνδρες της εργατικής τάξης, στο τέλος του εικοστού αιώνα, αντιμετώπιζαν τη φτώχεια και την απειλή απόλυσης, δημιουργώντας σχέσεις ανδρικής φιλίας έξω από τον ιδιωτικό χώρο και με αμοιβαιότητα στην ισορροπία των δαπανών μεταξύ της παρέας. Προς τα τελευταία χρόνια του εικοστού αιώνα, άρχισε να διαφαίνεται μια τάση και στις εργατικές τάξεις να γίνεται αποδεκτό το να καλούνται φίλοι σε σπίτια ως πρόσωπα πλέον και όχι ως εταίροι σε συνέργειες ή εξυπηρετήσεις, αλλά και πάλι αυτό αφορά περισσότερο μονογονεϊκές οικογένειες ή εργάτες/τριες ανύπαντρους/ες. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι πως η κοινωνικότητα κοστίζει σε χρήματα, και αυτός είναι, κατά τον Allan, ο λόγος των μειωμένων φιλικών σχέσεων της εργατικής τάξης. Ένας πρόσθετος λόγος που οι φιλίες των εργατικών στρωμάτων είναι λιγότερες, από ότι στα μεσαία και ανώτερα στρώματα, είναι το γεγονός πως οι εργάτες διαμένουν σε τετράγωνα εργατικών κατοικιών, τα οποία ενισχύουν την ανάδυση της ιδιωτικότητας

και του ατομικισμού, που επικρατεί στις σχέσεις στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις. Τέλος, ο Allan (1998), συνοψίζοντας τις παραπάνω διαπιστώσεις καταλήγει πως *«οι φιλίες είναι δημιουργήματα του χρόνου και του τόπου»* (σ. 87).

Το αν και κατά πόσο οι φτωχοί και οι πλούσιοι/ες μαθητές/τριες της μέσης εφηβείας επιλέγουν τους φίλους με κριτήριο το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων, ερευνήθηκε σε δείγμα 90.000 μαθητών/τριών στις Η.Π.Α. από τον Malacarne (2017). Τα ευρήματα έδειξαν πως η ομοιότητα ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αποτελεί παράγοντα διαμόρφωσης της φιλίας, αφού το 20% των μαθητών/τριών ανέφεραν πως οι καλύτεροι φίλοι τους προέρχονται από το ίδιο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Το υπόλοιπο 80% των εφήβων στην πλειοψηφία τους ανέφερε πως θα προτιμούσαν να έχουν φίλο ένα/μία συμμαθητή/τριά τους από το υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αποτελεί μια ποιότητα αυτή καθ' εαυτή, ενώ οι μαθητές/τριες με φυσική ελκυστικότητα και καλές αθλητικές επιδόσεις χρησιμοποιούν αυτά τα πλεονεκτήματα για να προσεταιριστούν φίλους από το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Επίσης, βρέθηκε πως όσοι προέρχονται από υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο προτιμούν ως φίλους, πρωτίστως, άτομα με το ίδιο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και δευτερευόντως μαθητές/τριες από χαμηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο υπό την προϋπόθεση, όμως, πως έχουν άριστες σχολικές επιδόσεις.

Είναι γεγονός πως τα παιδιά και οι έφηβοι κατά κύριο λόγο συνδέονται με φίλους του ίδιου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου. Με άλλα λόγια, η δεξαμενή άντλησης φιλικών σχέσεων περιορίζεται στο συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο που ανήκουν, δεδομένου πως η ομοιότητα ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο είναι πιο συχνή μεταξύ των καλυτέρων φίλων παρά των περιστασιακών φιλικών σχέσεων (Hartup, 1996· Jackson-Dwyer, 2014).

Η φτώχεια και το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο επηρεάζουν αρνητικά τις βιολογικές λειτουργίες που συνδέονται με τις κοινωνικές δεξιότητες, οι οποίες είναι αναγκαίες για τις διαπροσωπικές σχέσεις. Για παράδειγμα, έχει βρεθεί πως το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογενείας και του πολιτισμικού περιβάλλοντος συνδέεται με χαμηλότερα επίπεδα ευφυΐας (Neff, 1938). Επίσης, οι Hanson, Chandra, Wolfe, και Pollak (2011) αναφέρουν ότι σε περιβάλλον φτώχειας και εκπαιδευτικής ανεπάρκειας με υψηλά επίπεδα πιέσεων, η πυκνότητα και η λειτουργικότητα του ιππόκαμπου του εγκεφάλου παιδιών και εφήβων συρρικνώνεται με αποτέλεσμα η μνήμη και η ανταπόκριση στα περιβαλλοντικά ερεθίσματα να

οδηγεί σε αδυναμία διαχείρισης των καθημερινών πιέσεων, να βλάπτει τη μνήμη, αλλά και να τροποποιεί την ίδια τη δομή του εγκεφάλου. Περαιτέρω, οι Dashiff, DiMicco, Myers, και Sheppard (2009) ισχυρίζονται πως οι επιπτώσεις της φτώχειας στους εφήβους αφορούν τη διανοητική και συναισθηματική ισορροπία, επιφέροντας αύξηση των περιστατικών συγκρούσεων με τους γονείς και κακές επιδόσεις στο σχολείο, ενώ τα αγόρια είναι πιθανότερο να εμπλακούν σε βίαιες συμπεριφορές είτε ως θύτες είτε ως θύματα.

Ο Walker (2014) σημειώνει πως οι επιπτώσεις της φτώχειας στα παιδιά και τους εφήβους προκαλούν πρώτα το συναίσθημα της ντροπής και ύστερα κατά την ενηλικίωση την ενοχή, την ενόχληση και την ταπείνωση. Με τον τρόπο αυτό, επέρχεται σοβαρός κλονισμός στον πυρήνα της αντίληψης του εαυτού που σχετίζεται με τις προσωπικές φιλοδοξίες και την ανταπόκριση στις ανάγκες των άλλων, ενώ οι διαπροσωπικές σχέσεις υποβιβάζονται σε ένα κλίμα έλλειψης αυτοελέγχου και κοινωνικής ανεπάρκειας. Ακόμη, όπως αναφέρει ο Waddell (2006), η φτώχεια έχει ως συνέπεια μειωμένα επίπεδα αυτοεκτίμησης, η οποία συνδέεται με χαμηλή σχολική επίδοση και δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Κατά τον Poel (1993), η ομοιότητα ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο έχει επισημανθεί ως παράγοντας διαμόρφωσης και διατήρησης των φιλικών σχέσεων για όλες τις ηλικιακές κατηγορίες και όχι μόνο για την εφηβεία. Συγκεκριμένα, οι άνθρωποι που ανήκουν στο ίδιο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο έχουν κοινά ενδιαφέροντα και απόψεις, ενώ η δεξαμενή άντλησης φιλικών σχέσεων ορίζεται από το κοινό κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο στο οποίο ζουν. Επιπρόσθετα, λόγω της οικονομικής ανεπάρκειας, όσοι προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, αντλούν φίλους είτε μέσω της γειτονιάς, που επίσης βρίσκεται στο ίδιο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, είτε μέσω της συμμετοχής σε χαμηλού κόστους αθλήματα και δραστηριότητες, ενώ διατηρούν λιγότερες φιλίες και είναι πιο μοναχικοί, σε σύγκριση με όσους ανήκουν στο υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Διαπιστώνεται, επίσης, πως οι θεωρίες της κοινωνικής ανταλλαγής (όφελος - κόστος), ερμηνεύουν την επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στη διαμόρφωση και ποιότητα των φιλικών σχέσεων, με την έννοια πως η διατήρηση μιας φιλικής σχέσης μεταξύ πλούσιων και φτωχών θα επιβαρύνει ανισότιμα τους φτωχούς, πέραν του γεγονότος πως οι κοινωνικοί χώροι που κινούνται είναι διαφορετικοί.

Η Epstein (1983), σε έρευνά της, διαπίστωσε πως οι διαφορές στο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο δεν αποτελούν και τόσο σημαντικό παράγοντα στη

δημιουργία και την αμοιβαιότητα των φιλικών σχέσεων των εφήβων, υπό τον όρο ότι φοιτούν σε σχολεία συμμετοχικά, τα οποία ενθαρρύνουν τους λιγότερο κοινωνικοοικονομικά προνομιούχους εφήβους να πετυχαίνουν καλύτερες επιδόσεις στο σχολείο. Ωστόσο, η έρευνά της αυτή, περιορίζεται στη σχολική ζωή.

Η Way (2013), σε έρευνα στις Η.Π.Α., διαπίστωσε πως τα αγόρια της εργατικής τάξης δίνουν έμφαση στην αρρενωπότητα και στο να δείχνουν ετεροφυλόφιλοι, ως αντιστάθμισμα του μειωμένου κύρους που συνοδεύει το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό τους επίπεδο. Σε άλλη έρευνα, των McLanahan και Booth (1989), σε χωρισμένες και μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγό τη μητέρα, που ανήκουν σε χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, λόγω της οικονομικής ένδειας και της μετακίνησης της οικογένειας σε άλλη γειτονιά, οι έφηβοι δήλωναν λιγότερες φιλίες, αφού ήταν εξαναγκασμένοι να βρίσκονται σε καινούργια σχολικά περιβάλλοντα, τα αγόρια έφεραν βαρέως τα διαζύγια, ενώ τα κορίτσια εκδήλωναν κατάθλιψη προς την είσοδο στην εφηβεία και απουσίαζαν συχνά από το σχολείο.

Ο Jankowski (1991) αναφέρει πως ειδικά τα αγόρια των κατώτερων τάξεων, όταν ο πατέρας είναι πραγματικά ή συμβολικά απών, είναι αντιμέτωπα με δυο προκλήσεις. Από τη μια μεριά, επειδή ζουν σε περιβάλλοντα που κυριαρχεί η μητέρα-γυναίκα, υπάρχει έντονη η ανάγκη να δομήσουν μια ανδρική ταυτότητα, η οποία τα οδηγεί σε μια υπερβολική ταύτιση με το ρόλο του φύλου, και υιοθετούν πιο σκληρά, αμυντικά και πολεμοχαρή χαρακτηριστικά, ενώ δεν εμπιστεύονται εύκολα πρόσωπα και καταστάσεις στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Από την άλλη, γνωρίζοντας πως οι κοινωνικές θέσεις με αυξημένη ισχύ και οικονομικές απολαβές, κατά κανόνα, αποκλείονται για αυτούς, είναι δυνατόν στις παραβατικές συμμορίες που συνιστούν να αναπτυχτούν παρά πολύ ισχυρές φιλίες, με βαθιά επίπεδα δέσμευσης και οικειότητας που εξυπηρετούν τις ανάγκες της ομάδας. Οι φιλίες αυτές, όμως, είναι έντονα ιεραρχημένες ως προς την αναγνωρισμένη, από τα μέλη της ομάδας, ηγεμονία του κυρίαρχου αρχηγού.

Οι φιλίες σε καμιά περίπτωση δεν είναι τυχαίες, όπως και άλλες διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ προκύπτουν με βάση τις ευκαιρίες για συναντήσεις. Άλλωστε, η κοινωνική διαστρωμάτωση επιδρά καθοριστικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας με βάση την οποία γίνονται αντιληπτές και βιώνονται οι διαπροσωπικές σχέσεις (Crosnoe, 2000). Ακόμη, σύμφωνα με τον House (1987), η ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων και η κοινωνική στήριξη σε περιπτώσεις άγχους, που λαμβάνουν όσοι ανήκουν σε υψηλό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο,

είναι ποσοτικά και ποιοτικά ανώτερες, σε σύγκριση με όσους ανήκουν σε χαμηλά οικονομικά και κοινωνικά στρώματα, τα οποία βρίσκουν λιγότερο χρήσιμη τη στήριξη που λαμβάνουν από το δίκτυο των διαπροσωπικών τους σχέσεων. Για παράδειγμα, σε έρευνα του Giordano (1998), σε 942 εφήβους από 12 έως 19 ετών, για την ποιότητα της φιλίας, βρέθηκε πως το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων συνδέεται θετικά με τις λειτουργίες της οικειότητας, της ευτυχίας και της αυτοεκτίμησης, ενώ οι έφηβοι που προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, αξιολόγησαν ως λιγότερο ποιοτικές τις ίδιες λειτουργίες.

Οι Due, Lynch, Holstein, και Modvig (2003) μελέτησαν το κατά πόσο οι φιλίες επηρεάζουν την ψυχική και σωματική υγεία, στη μέση εφηβεία, σε εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα 5.205 μαθητών/τριών στη Δανία. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα αγόρια και τα κορίτσια των κατωτέρων κοινωνικοοικονομικά τάξεων παρουσίαζαν περισσότερα ψυχοσωματικά συμπτώματα, ενώ τα αγόρια, πολύ περισσότερο από τα κορίτσια, δήλωναν πως νιώθουν ανασφαλή στο σχολείο. Η επίδραση, όμως, του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων δεν ήταν ισχυρή.

Σε άλλες έρευνες έχει βρεθεί πως το υψηλό μορφωτικό επίπεδο, σε συνθήκες οικονομικής ανεπάρκειας και φτώχειας, προστατεύει από τις αρνητικές επιπτώσεις της φτώχειας στις διαπροσωπικές σχέσεις. Συγκεκριμένα, ενώ οι άνθρωποι που είναι εργάτες, ειδικευμένοι ή όχι, έχουν λιγότερους φίλους, όσο το μορφωτικό τους επίπεδο αυξάνεται τόσο το δίκτυο των φιλικών τους σχέσεων επεκτείνεται, διότι οι πιο μορφωμένοι κατέχουν περισσότερες κοινωνικές δεξιότητες (Poel, 1993).

Οι Burgess, Sanderson, και Aponte (2011) μελέτησαν το μορφωτικό επίπεδο και την εξωστρέφεια της μητέρας ως προς τη διαμόρφωση, τη διατήρηση και την ποιότητα των φιλικών σχέσεων, σε δείγμα 6.961 εφήβων, ηλικίας από 15 έως 17 ετών στην Αγγλία. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι φιλίες των εφήβων επηρεάζονταν θετικά από την ποιότητα των φιλικών σχέσεων και το μορφωτικό επίπεδο των μητέρων. Επίσης, και σε αυτή την έρευνα, βρέθηκε πως η ομοιότητα ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων είχε ασήμαντη επίδραση στην επιλογή και διατήρηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων των εφήβων.

Σε άλλη έρευνα στο Ισραήλ (Mesh & Talmud 2007), σε εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα εφήβων από 12 έως 18 ετών, βρέθηκε πως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο της μητέρας συνδέεται με τη σύναψη φιλικών σχέσεων από τη

γειτονιά. Γενικότερα, η ομοιότητα ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, αν και είναι παράγοντας διαμόρφωσης των φιλικών σχέσεων, ωστόσο έχει λιγότερη σπουδαιότητα από τα προσωπικά χαρακτηριστικά για την επιλογή του/ης καλύτερου/ης φίλου/ης.

Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τους Boyden, Dawes, Dornan, και Tredoux (2019), σε φτωχές αγροτικές περιοχές της Ινδίας, του Περού, της Αιθιοπίας και του Βιετνάμ οι εφηβικές φιλίες βιώνονται ελάχιστα, λόγω των πολύωρων εργασιών στις καλλιέργειες και εξαντλούνται στην παροχή βοήθειας στα μαθήματα, που προσφέρουν οι φίλοι των μεγαλύτερων τάξεων του σχολείου, καθώς και στην παροχή μολυβιών, τετραδίων και χρησιμοποιημένων βιβλίων. Επίσης, οι μαθητές/τριες των φτωχών αγροτικών στρωμάτων δεν έχουν τη δυνατότητα για σύναψη φιλικών σχέσεων με έφηβους από μεσαία και ανωτέρα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, δεδομένου πως ζουν μακριά από τις πόλεις και η ταξική τους διαστρωμάτωση είναι σχεδόν κλειστή στις επαφές με άτομα άλλων στρωμάτων.

Τα πράγματα δεν αλλάζουν και τόσο σε κοινωνίες του δυτικού κόσμου, όπως είναι λόγου χάρη, η περίπτωση της Αγγλικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, σε έρευνα της Hollingworth (2019) για τη δυνατότητα σύναψης φιλικών σχέσεων εφήβων από εθνοτικές και φυλετικές μειονότητες με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, με λευκούς εφήβους μεσαίου κοινωνικοοικονομικού επίπεδου, διαπιστώθηκε πως οι φιλίες αυτές στηρίζονταν σε ανταλλακτικές λειτουργίες. Συγκεκριμένα, οι φιλίες των μειονοτικών κοριτσιών στηρίζονταν σε θηλυκά χαρακτηριστικά, όπως η ντροπαλότητα και η σιωπηλή παρουσία στο χώρο αλλά και με τη δυνατότητα να παρασχεθεί βοήθεια στα μαθήματα προς το λευκό κορίτσι. Με τη σειρά τους, τα μαύρα αγόρια γίνονταν δεκτά εάν ήταν σωματώδη, αρρενωπά και συνεισέφεραν με τις αθλητικές τους επιδόσεις στην ομάδα των λευκών αγοριών της μεσαίας τάξης. Η Hollingworth ερμηνεύει αυτές τις μερικές φιλικές επενδύσεις, που δεν επεκτείνονται στην εξωσχολική ζωή, στηριζόμενη στις θεωρίες της κοινωνικής ανταλλαγής για τις διαπροσωπικές σχέσεις. Όπως τονίζει, σε έναν κόσμο εργαλειακό και υπολογιστικό που κυριαρχούν οι οικονομικές αξίες και ο προσανατολισμός της εκπαίδευσης στην οικονομία της αγοράς, δεν θα περίμενε κανείς να λειτουργήσουν οι φιλίες ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. «*Η λευκότητα και η μεσαία τάξη στο Λονδίνο είναι αξίες υπερέχουσες των υπολοίπων*» (σ. 14) .

Οι επιπτώσεις της φτώχειας στην δυνατότητα δημιουργίας φιλικών σχέσεων, μελετήθηκαν σε έρευνα στη Σουηδία από τους Hjalmarsson και Mood (2015), σε

δείγμα 674 εφήβων. Τα ευρήματα έδειξαν πως οι φτωχοί μαθητές/τριες, και ειδικά όσοι δεν είχαν δικό τους δωμάτιο στο σπίτι, δέχονταν ελάχιστες προτάσεις για φιλικές σχέσεις, βίωναν κοινωνική απομόνωση και η συμμετοχή σε φιλικές δραστηριότητες ήταν πολύ περιορισμένη.

Απόδειξη πως το κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων επηρεάζει τη διαμόρφωση και την ποιότητα των φιλικών σχέσεων, αποτελούν τα πορίσματα μιας από τις σημαντικότερες έρευνες για τη φιλία στη διεθνή βιβλιογραφία, αφού διαπιστώθηκε πως στις σοσιαλιστικές κοινωνίες η ισότητα των μορφωτικών ευκαιριών και των οικονομικών απολαβών, απαλείφει την όποια, μικρή ή μεγάλη επίδραση του κοινωνικοοικονομικού παράγοντα στις φιλικές σχέσεις. Πρόκειται για την έρευνα των Kon και Losenkov (1978), η οποία διεξήχθη σε ένα πολύ μεγάλο δείγμα 1.500 εφήβων της μέσης εφηβείας. Το σημαντικό στοιχείο της έρευνας αυτής έγκειται στο ότι πραγματοποιήθηκε στην Ε.Σ.Σ.Δ., σε αστικές και αγροτικές περιοχές των επαρχιών της Μόσχας και του Λένινγκραντ (σημερινή Αγία Πετρούπολη), πριν την κατάρρευση του συστήματος του υπαρκτού σοσιαλισμού και στο χρονικό διάστημα που η πολιτική ηγεσία ασκούνταν από το κομμουνιστικό κόμμα. Όπως αναφέρουν οι Kon και Losenkov, η επιρροή του μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου στη διαμόρφωση και την ποιότητα των φιλικών σχέσεων των εφήβων ήταν ανύπαρκτη, λόγω του ότι το σοσιαλιστικό σύστημα είχε επιτύχει ένα πολύ καλό μορφωτικό επίπεδο, που ήταν κοινό για τους γονείς των μαθητών/τριών, ενώ οι οικονομικές απολαβές ήταν, επίσης, στα ίδια επίπεδα λόγω της σοσιαλιστικής οικονομικής πολιτικής. Οι παράγοντες που επηρέαζαν τις φιλίες των εφήβων συναρτούνταν με το φύλο και τα ενδιαφέροντά τους. Η γεωγραφική εγγύτητα της διαμονής κατοικίας, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, επηρεάζει τη διαμόρφωση και διατήρηση των φιλικών σχέσεων.

Όπως επισημαίνει η Fehr (2008), το διαδομένο στερεότυπο που κυριαρχεί είναι ότι οι κάτοικοι των μεγαλουπόλεων είναι λιγότερο φιλικοί, από όσους κατοικούν σε αγροτικές περιοχές. Από την άλλη, το εάν και κατά πόσο το αστικό, ημιαστικό ή αγροτικό περιβάλλον διαμονής επηρεάζει την ποσότητα και την ποιότητα των φιλικών σχέσεων είναι ζήτημα που έχει διχάσει τους ερευνητές. Εκείνο που φαίνεται να *ισχύει «είναι πως το να ζει κάποιος σε μια αραιοκατοικημένη ή πυκνοκατοικημένη περιοχή έχει λίγη άμεση επιρροή στη διαμόρφωση της φιλίας. Αυτό που έχει κριτική σημασία είναι εάν υπάρχουν ευκαιρίες σε μια δοσμένη κατάσταση και εάν οι άνθρωποι είναι ικανοί να αξιοποιήσουν τις υπάρχουσες ευκαιρίες»* (σ. 31). Ο

Fischer (1982b), σε έρευνά του, καταλήγει στο συμπέρασμα πως οι φιλικές σχέσεις στις μεγαλουπόλεις, παρά την αντίληψη για τον άξενο χαρακτήρα των αστικών κοινωνικών σχέσεων, δεν διαφέρουν σε ποιότητα από αυτές των μικρών πόλεων και των αγροτικών περιοχών. Απλά, στις αγροτικές περιοχές και τις μικρές πόλεις οι άνθρωποι γνωρίζονται περισσότερο στην γειτονιά και στις καθημερινές τους ασχολίες. Στις μεγαλουπόλεις, οι διαπροσωπικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από διαφορετικό τρόπο ζωής και όχι από διαφορετική ποιότητα ζωής. Επίσης, δεν υπάρχουν διαφορές ως προς τις ψυχολογικές πιέσεις που υφίστανται οι άνθρωποι μεταξύ μεγάλων και μικρών πόλεων. Εξαίρεση αποτελούν οι συνοικίες των μεγαλουπόλεων, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, όπου οι άνθρωποι είναι αντιμέτωποι με ψυχολογικές πιέσεις και αυξημένα επίπεδα εγκληματικότητας. Αντίθετα, όπως επισημαίνουν οι Moreno και Martinez (2017), στις υψηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου συνοικίες των μεγαλουπόλεων, οι άνθρωποι έχουν καλύτερη ψυχολογική υγεία.

Σε έρευνα των Mansour και Mustafa (2013), για τη διαφοροποίηση της εμπιστοσύνης στις κοινωνικές σχέσεις και τη φιλία, μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών, δεν βρέθηκαν διαφοροποιήσεις παρά μόνο ως προς το γυναικείο φύλο και το υψηλό μορφωτικό επίπεδο που σχετίζονται αμφότερα με αυξημένα επίπεδα εμπιστοσύνης και ποιότητας των σχέσεων. Αντίστοιχα ευρήματα πρόεκυψαν και σε έρευνα των McGrath και Gabhainn (2007), στην Ιρλανδία, σε εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα 8.316 παιδιών και εφήβων, από 10 έως 17 ετών σε αστικά κέντρα, στην επαρχία και σε γεωργικές περιοχές. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ποιότητα των φιλικών σχέσεων δεν προσδιορίζεται από τον αν ο κοινωνικός χώρος διαβίωσης είναι αστικός ή επαρχιακός. Εξαίρεση αποτελούν τα παιδιά και οι έφηβοι των αγροτών της επαρχίας, τα οποία λόγω της συμμετοχής τους στις οικογενειακές αγροτικές εργασίες, δηλώνουν λιγότερες συναντήσεις, φυσικές και διαδικτυακές, με τους φίλους, λιγότερες εξόδους σε κέντρα διασκέδασης και μεγαλύτερα επίπεδα κοινωνικής απομόνωσης. Επίσης, βρέθηκε ότι οι μητέρες ασκούν πίεση στις κόρες τους για καλύτερες επιδόσεις στο σχολείο, ώστε μέσω των σπουδών να φύγουν από τα χωριά για να έχουν μια καλύτερη ζωή από τη δική τους.

Ο Reiss (1959) επισημαίνει πως οι έρευνες έχουν δείξει ότι η επίδραση της περιοχής κατοικίας διαμεσολαβείται από το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Αυτό σημαίνει πως οι ευκαιρίες για συναντήσεις και δημιουργία κοινωνικών σχέσεων προσδιορίζονται τόσο από το επάγγελμα όσο και από τους διαθέσιμους οικονομικούς

πόρους και το χρόνο που χρειάζεται να έχουν στη διάθεσή τους οι άνθρωποι, ανεξάρτητα από το αν διαβιούν στην επαρχία ή σε πόλεις. Για παράδειγμα, σε παλαιότερη έρευνα στις Η. Π. Α., ο Reiss (1959) διαπίστωσε πως η συχνότητα των συναντήσεων με φίλους δεν διαφοροποιείται μεταξύ των αστικών κέντρων και της επαρχίας. Ωστόσο, οι κάτοικοι των ανώτερων στρωμάτων των αστικών κέντρων συναντούνται με περισσότερους φίλους, ενώ όσοι ανήκουν σε κατώτερες τάξεις περνούν περισσότερο χρόνο με λίγους και καλυτέρους/ες φίλους/ες. Από την άλλη μεριά, αυτό που διαφοροποιεί τις φιλίες των κατοίκων της επαρχίας, οι οποίοι είναι αγρότες, από τους κάτοικους των αστικών κέντρων, είναι ότι στην επαρχία οι συναντήσεις με λίγους και καλούς φίλους δεν επηρεάζονται από το υψηλό ή χαμηλό κοινωνικό επίπεδο των ανθρώπων, λόγω της φυσικής γειτνίασης. Επίσης, οι αγρότες της επαρχίας, ανεξαρτήτως κοινωνικού και οικονομικού επίπεδου, περνούν περισσότερο χρόνο απομονωμένοι, ενώ οι εργάτες με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, που απασχολούνται στις αγροτικές καλλιέργειες, δουλεύουν περισσότερες ώρες και έχουν λιγότερες επαφές, από κάθε άλλη επαγγελματική κατηγορία τόσο των αστικών κέντρων όσο και της επαρχίας.

Σύμφωνα με τον Maisonneuve (2004/2007), σε πολλές ευρωπαϊκές και αμερικανικές έρευνες έχει βρεθεί πως ο βαθμός αστικοποίησης τείνει να ενισχύει το ρόλο της φιλίας και τον μέσο αριθμό φίλων ανά άτομο από 3 στους ημιαγροτικούς πληθυσμούς σε 4.5 στους κατοίκους των μεγαλουπόλεων. Ενώ, οι στενοί φίλοι κατά τη διάρκεια της ζωής παραμένουν, κατά μέσο όρο, στους τρεις, ως απόρροια των απαιτήσεων σε συναισθηματικούς πόρους.

Τα αντικρουόμενα συμπεράσματα των παραπάνω ερευνών, σχετικά με την ποιότητα των φιλικών σχέσεων, σε σχέση με την περιοχή κατοικίας, έχουν εξαχθεί με τη χρήση ποσοτικών μεθόδων έρευνας. Πιο καθαρή εικόνα για την ποιότητα των φιλικών σχέσεων προκύπτει από τη χρήση των ποιοτικών μεθόδων στην έρευνα. Για παράδειγμα, σε έρευνα της Crowe (1981) με τη χρήση συνεντεύξεων στην Αυστρία, βρέθηκε πως τα αστικά κέντρα προσφέρουν περισσότερες ευκαιρίες για δημιουργία φιλικών σχέσεων, καλύτερης ποιότητας, σε σύγκριση με τις κωμοπόλεις και τα χωριά. Ακόμη, η συχνότητα των συναντήσεων με τους φίλους είναι πιο αυξημένη στα αστικά κέντρα, λιγότερη στις κωμοπόλεις και ακόμη λιγότερη στα χωριά. Επίσης, όσοι ζουν στα χωριά εκδηλώνουν μια παρεμβατική φιλοπεριέργεια για τους γύρω τους, ενώ προσπαθούν να προστατεύσουν την ιδιωτικότητά τους, απέναντι σε γείτονες και ξένους, ακριβώς λόγω της θεατότητας της κατοικίας που χαρακτηρίζει

τους αγροτικούς οικισμούς. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, η επιρροή του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στην ύπαρξη και ποιότητα των φιλικών σχέσεων είναι σπουδαιότερη του βαθμού αστικοποίησης. Στις αγροτικές κοινότητες της επαρχίας υπάρχουν λιγότερες πολιτισμικές ευκαιρίες για ψυχαγωγία, τα εισοδήματα είναι μικρότερα, οι μετακινήσεις για ταξίδια αναψυχής περιορισμένα και οι συγγενικές σχέσεις αντιμάχονται απειλητικά τις βαθιές οικείες φιλίες. Ακόμη, σύμφωνα με τις ιατρικές αναφορές, η υστερία στις γυναίκες και η μειωμένη νοητική και συναισθηματική υγεία εκδηλώνονται συχνότερα σε αγροτικές περιοχές της επαρχίας. Απεναντίας, στα αστικά κέντρα η έκθεση των ανθρώπων σε απρόσωπες σχέσεις με διαφορετικά άτομα εξασκεί τι κοινωνικές δεξιότητες και τούς καθιστά ικανότερους για σύναψη πιο οικείων φιλικών σχέσεων.

Η Crowe (1981) αναφέρει πως τόσο στην Αυστρία όσο και στις Η.Π.Α., η αντίληψη που έχουν οι άνθρωποι της επαρχίας για τον απρόσωπο και διαφοροποιημένο χαρακτήρα των συμπεριφορών των κατοίκων των αστικών κέντρων και την ανυπαρξία φιλίας, σε πλαίσια αποξένωσης, προσκρούει στην πραγματικότητα της ύπαρξης πιο ποιοτικών φιλικών σχέσεων στα αστικά κέντρα και ειδικά όσων ανήκουν σε ανώτερα μορφωτικά και κοινωνικά επίπεδα. Τέλος, οι Patacchini, Picard, και Zenou (2015), σε πρόσφατη μελέτη, διαπίστωσαν ότι όσοι διαβιούν στο κέντρο των μεγαλουπόλεων διατηρούν μεγαλύτερο και ποιοτικότερο δίκτυο κοινωνικών και φιλικών σχέσεων αλλά και κοινωνικό κεφάλαιο γνωριμιών, ευκαιριών επαγγελματικής, οικονομικής, εκπαιδευτικής και πολιτισμικής ανάπτυξης.

Συνοψίζοντας, μόνο την τελευταία δεκαετία οι έρευνες της ψυχολογίας συμπεριλαμβάνουν τη μελέτη του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου ως παράγοντα διαμόρφωσης, διατήρησης και ποιότητας των φιλικών σχέσεων. Ωστόσο, τα συμπεράσματα των ερευνών είναι διφορούμενα, λόγω του μικρού μεγέθους των δειγμάτων, τα οποία δεν είναι αντιπροσωπευτικά ή είναι εστιασμένα σε ομοιογενείς ομάδες ως προς το κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο.

Σε έρευνες για τη φιλία και τις διαπροσωπικές σχέσεις σε αντιπροσωπευτικά δείγματα, έχει βρεθεί πως οι κατώτερες τάξεις πλήττονται πολλαπλώς από τις συνθήκες ανασφάλειας, οικονομικής ανεπάρκειας και ελλείμματος μορφωτικού επιπέδου σε βιολογικό, γνωσιακό και συμπεριφορικό επίπεδο. Οι φιλίες των εφήβων που προέρχονται από χαμηλό μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο είναι λίγες, περιορισμένης οικειότητας και λιγότερο υποστηρικτικές λόγω οικονομικής ένδειας, ενώ οι έφηβοι των χαμηλών στρωμάτων διαθέτουν μειωμένες κοινωνικές δεξιότητες

οι οποίες κρίνονται αναγκαίες για την ικανοποίηση από την φιλία. Παρόλα αυτά, οι έφηβοι από τα χαμηλά στρώματα, εκδηλώνουν μεγαλύτερα επίπεδα ενσυναίσθησης, ως προς τα προβλήματα των ομολόγων τους.

Βιολογικά, οι επιπτώσεις της φτώχειας προκαλούν δυσλειτουργίες σε εγκεφαλικές δομές και δραστηριότητες που αφορούν τη μνήμη και τη διαχείριση του άγχους στην καθημερινότητα. Τα αγόρια από υποβαθμισμένες εργατικές συνοικίες, εκπαιδεύονται, μέσω των φιλικών σχέσεων, σε παραβατικές συμπεριφορές, ενώ τα κορίτσια, είναι ευάλωτα σε καταθλιπτικές, υστερικές και σεξουαλικά ελευθεριάζουσες συμπεριφορές. Από κοινωνιολογικής άποψης, η κυριαρχία των ανώτερων τάξεων, οι οποίες κατέχουν το προνόμιο της πολιτικής και κοινωνικής ισχύος, προκαλεί εμπόδια στην βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων των κατώτερων στρωμάτων. Οι ανώτερες τάξεις ηθικοποιούν τις κοινωνικές ανισότητες, αποκρύπτοντας το γεγονός πως οι δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις επηρεάζονται, μεταξύ άλλων, και από τις οικονομικές ανισότητες, τις οποίες η ανώτερη τάξη αποδίδει στην υποτιθεμένη τεμπελιά των εργατικών στρωμάτων. Υπάρχουν, λίγες βέβαια, περιπτώσεις όπου είναι δυνατή η ύπαρξη φιλικών σχέσεων μεταξύ εφήβων ανώτερων, μεσαίων και κατώτερων τάξεων. Υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι οι υποψήφιοι φίλοι των κατώτερων τάξεων πληρούν τα κριτήρια της αριστείας ως προς τις σχολικές επιδόσεις, τις αθλητικές δραστηριότητες, τη φυσική ελκυστικότητα και τα χαρίσματα του χαρακτήρα που αφορούν κοινωνικές δεξιότητες επικοινωνίας.

Πάντως, οι έρευνες δείχνουν πως οι έφηβοι από μεσαία και ανωτέρα στρώματα αξιολογούν ως πιο ικανοποιητικές και ποιοτικές τις φιλικές τους σχέσεις και αναφέρουν μεγαλύτερη συχνότητα διασκεδάσεων και δραστηριοτήτων που εμπλουτίζουν με εμπειρίες την ευαίσθητη εφηβική περίοδο της εφηβείας κατά την οποία δομείται η προσωπική και η κοινωνική ταυτότητα. Όσοι ανήκουν σε ανώτερες τάξεις είναι εγωκεντρικά προσανατολισμένοι στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, ενώ εκείνοι που υπάγονται σε κατώτερες διατηρούν λιγότερες και όχι τόσο ποιοτικές φιλίες, ενώ είναι πιο αλληλεξαρτημένοι με τους άλλους, λόγω των οικονομικών αναγκών. Τελικά, φαίνεται πως ένα μέσο οικονομικό επίπεδο, με γονείς ανώτερης μόρφωσης, είναι το κατάλληλο πλαίσιο για τη δημιουργία ποιοτικών φιλικών σχέσεων, που έχουν σημαντικά γνωστικά, συναισθηματικά, συμπεριφορικά και ταυτοτικά οφέλη για τους/ις εφήβους/ες μαθητές/τριες.

Η διαμονή σε αστικό ή επαρχιακό περιβάλλον ασκεί ασήμαντη επιρροή στις διαδικασίες διαμόρφωσης και διατήρησης των φιλικών σχέσεων. Παρά το διαδεδομένο στερεότυπο περί των απρόσωπων σχέσεων στα αστικά κέντρα, οι φιλίες στις μεγαλουπόλεις και στις πόλεις είναι ποιοτικότερες και δεν διεμβολίζονται από τον έλεγχο του στενού συγγενικού κύκλου της επαρχίας. Αντίθετα, οι φιλίες των αγροτών εφήβων της επαρχίας είναι λιγότερες, ενώ ο χρόνος που μοιράζονται οι φίλοι για συναντήσεις και διασκέδαση είναι αρκετά περιορισμένος. Επίσης, τα ποσοστά κοινωνικής απομόνωσης και συναισθηματικών δυσλειτουργιών είναι αυξημένα, ιδιαίτερα μεταξύ γυναικών και κοριτσιών.

Τελικά, οι παράγοντες που επηρεάζουν περισσότερο τη σταθερότητα και την ποιότητα των φιλικών σχέσεων στην εφηβεία, κατά σειρά σπουδαιότητας, είναι το φύλο, τα κοινά ενδιαφέροντα, η ηλικία, οι διαπροσωπικές ικανότητες και, τέλος, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας.

4.12. Οι λειτουργίες και η ποιότητα της φιλίας

«...μπορείς να κάνεις περισσότερες φίλους σε δυο μήνες, όταν νοιάζεσαι για τους άλλους, παρά σε δύο χρόνια προσπαθώντας να κάνεις τους άλλους να ενδιαφερθούν για σένα» Dale Carnegie, 1936/1981, σ. 52.

Οι άνθρωποι έχουν ισχυρή ανάγκη για κοινωνικούς δεσμούς. Ακόμα και σε συνθήκες ομαδοποίησης με αυθαίρετα κριτήρια, οι άνθρωποι αναπτύσσουν ισχυρά αισθήματα και αξιόπιστες συμπεριφορές βοήθειας και στήριξης προς τα μέλη της ομάδας τους και ταυτόχρονα διακρίνουν με ποικίλους τρόπους την ομάδα υπαγωγής τους από άλλες ομάδες και τα μέλη τους (Brewer, 1979· Tajfel, 1974· Weiss, 1969).

Η έρευνα για τις φιλίες στα παιδιά και τους εφήβους για δεκαετίες δεν διέθετε αξιόπιστες εννοιολογικά και ψυχομετρικά τεχνικές μέτρησης της φιλίας. Σύμφωνα με τους Bukowski, Hoza, και Boivin (1994) μια φιλία υπάρχει στο βαθμό που μπορεί να εκτιμηθεί η ποιότητά της ή ο βαθμός στον οποίο η φιλία εκπληρώνει τους όρους που είναι κομβικοί για την ύπαρξή της. Οι συγκεκριμένοι ερευνητές κατασκεύασαν μια κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της φιλίας, η οποία στηρίχθηκε στην αποτίμηση των συμπεριφορών στις φιλικές σχέσεις (Friendship Qualities Scale: Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994). Η θεωρητική βάση της προσέγγισης αυτής στηρίζεται στις εργασίες των κοινωνιολόγων της συμβολικής διαντίδρασης, όπως του Cooley (1964), οι οποίοι

ισχυρίζονται πως ο πιο αξιόπιστος δείκτης της ποιότητας της φιλίας είναι η αναπαράσταση που έχουν τα άτομα για τη σχέση. Η σημασία της συμπεριφοράς, όπως εκδηλώνεται μέσω της συντροφικότητας της σχέσης και των συναντήσεων είναι κομβική, διότι οδηγεί στη συναισθηματική εγγύτητα και ασφάλεια που εγγυώνται την ανάπτυξη της ποιότητας της φιλίας. Οι Bukowski, Hoza, και Boivin, διέκριναν πέντε κεντρικές διαστάσεις της συμπεριφοράς στη φιλία: τη συντροφικότητα (παιχνίδια, συνεργασία, παρέα), τη σύγκρουση (διαφωνίες, αντιπαλότητες), τη βοήθεια (αμοιβαία βοήθεια, αποφυγή θυματοποίησης), την ασφάλεια (αντοχή της φιλίας στις συγκρούσεις, εμπιστοσύνη) και την εγγύτητα (αποδοχή, στοργή, επιβράβευση). Σύμφωνα με τους Thien, Shafaei, και Rasoolimanesh (2018), οι μετρήσεις που παρέχει το ερωτηματολόγιο στοχεύουν στη μέτρηση της λειτουργικότητας των παραπάνω συμπεριφορών της φιλίας και αξιολογούν την ποιότητά της, ενώ θεωρείται ένα από τα πιο δημοφιλή παγκοσμίως ερωτηματολόγια φιλίας για την εγκυρότητα και συνοπτικότητα του.

Σε ανάλογη κατεύθυνση, ως προς την συμπεριφορική διερεύνηση της ποιότητας της φιλίας, κινήθηκαν οι Sharabany, Gershoni, και Hofman (1981). Συγκεκριμένα, αξιολόγησαν την ποιότητα της φιλίας σε εφήβους εκτιμώντας τα επίπεδα οικειότητας με όρους συμπεριφορών όπως: 1) η ειλικρίνεια και ο αυθορμητισμός, 2) η διάθεση για γνώση του άλλου και η ευαισθησία, 3) η δέσμευση, η αποκλειστικότητα και η ιδιωτικότητα, 4) το μοίρασμα υλικών αγαθών και μέσων, 5) η υπολογίσιμη βοήθεια, 6) οι κοινές δραστηριότητες, και 7) η εμπιστοσύνη και η αξιοπιστία. Σύμφωνα με τις μετρήσεις του ερωτηματολόγιου, τα κορίτσια ανέφεραν πως στις ομόφυλες φιλίες τους ένιωθαν ελαφρώς ανώτερα επίπεδα ευαισθησίας και γνώσης των προσωπικών πληροφοριών, ενώ μοιράζονταν, πρόσφεραν και έπαιρναν περισσότερα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη κλίμακα μέτρησης υπάρχει μια ελαφρά θετικότερη αποτίμηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων από τα κορίτσια.

Μια εξίσου σημαντική προσπάθεια, όπως επισημαίνουν οι Furman (1998) και Mendelson και Aboud (2012), αποτελεί η κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της φιλίας των Parker και Asher (1993), η οποία αποτελεί, επίσης, μια λειτουργική προσέγγιση της ποιότητας της φιλίας. Η κλίμακα των Parker και Asher (1993) εκτιμά τον βαθμό στον οποίο οι αποκρινόμενοι αξιολογούν τις επιδόσεις του καλύτερου φίλου στις λειτουργίες της φιλίας ως προς την υποστήριξη και τη συντροφικότητα, αλλά και τα επίπεδα συγκρούσεων στη σχέση. Οι συγγραφείς της κλίμακας τονίζουν πως οι

περισσότερες απόπειρες δημιουργίας κλιμάκων μέτρησης της ποιότητας της φιλίας ενσωματώνουν τις παρακάτω πέντε όψεις της ποιότητας της φιλίας που προτείνουν: 1) επιβεβαίωση και φροντίδα, 2) σύγκρουση και προδοσία, 3) συντροφικότητα, 4) βοήθεια και καθοδήγηση, 5) έκφραση οικειότητας (αυτοαποκάλυψη), και 6) επίλυση της σύγκρουσης. Οι Parker και Asher ήταν οι πρώτοι, που για να αποφύγουν την αόριστη εννοιολογική προσέγγιση στη φιλίας, ενίσχυσαν τη συνειρμική διαδικασία των ερωτώμενων, ζητώντας από τους αποκρινόμενους να αναφέρουν το όνομα του καλύτερου φίλου και να τον έχουν στο νου τους καθώς καταγράφουν τις απαντήσεις.

Σε έρευνα που διεξήγαγαν οι Parker και Asher (1993), σε παιδιά και εφήβους βρήκαν πως με βάση την κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της φιλίας που κατασκεύασαν, δεν προέκυπταν διαφορές φύλου ως προς δυο διαστάσεις της κλίμακας, δηλαδή την προδοσία-σύγκρουση και την παρέα-αναψυχή. Σε όλες τις άλλες διαστάσεις, βρέθηκε μια ελαφρά υψηλότερη αξιολόγηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων από τα κορίτσια. Οι συγγραφείς τονίζουν πως αυτό το εύρημα, που είναι σύμφωνο με τις περισσότερες έρευνες, δεν μπορεί εύκολα να ερμηνευθεί και είναι ζήτημα ανοικτό. Στο ίδιο πλαίσιο, αναζητώντας τα χαρακτηριστικά που λειτουργούν ενισχυτικά ή διασπαστικά στις φιλίες, οι Berndt (1982), Berndt, Hawkins, και Hoyle (1986) και Berndt και Keefe (1995) ενέταξαν και συνεντεύξεις πέραν των ερωτηματολογίων. Προσδιόρισαν την ποιότητα της φίλιας μέσω της εκτίμησης των θετικών χαρακτηριστικών, όπως η αυτοαποκάλυψη, η φιλοκοινωνική συμπεριφορά, η διασφάλιση της αυτοεκτίμησης, η ομοιότητα, η ισότητα και η συχνότητα των επαφών, αλλά και αρνητικών, όπως η εχθρικότητα, η αντιπαλότητα, η ασυνέχεια στις επαφές και οι μειωμένες αναφορές στην οικειότητα και την ομοιότητα ως προς κοινά ενδιαφέροντα.

Σημαντική, επίσης, είναι η προσπάθεια μέτρησης της ποιότητας της φιλίας μέσω της διερεύνησης των κινήτρων που εμπλέκονται στη διαμόρφωση και διατήρηση των φιλικών σχέσεων από τους Wright (1969, 1978, 1982, 1988) και Wright και Scanlon (1991). Κατά τους συγγραφείς οι μετρήσεις της ποιότητας της φιλίας συναρτώνται με τις αξίες και τα κίνητρα που κατευθύνουν τους ανθρώπους στις φιλικές τους σχέσεις. Η θεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση της ποιότητας της φιλίας του Wright (1982) στηρίζεται σε μια αντίληψη για τον εαυτό που ταυτοποιείται από τις παρακάτω συμπεριφορές που λειτουργούν ως αυτοαναφορικά κίνητρα που ενισχύουν την αξία της θετικής πρόσληψη του εαυτού. Με άλλα λόγια οι άνθρωποι επιδιώκουν τις φιλίες για τις παρακάτω συμπεριφορές που αποτελούν αξίες,

οι όποιες ενισχύουν την ατομικότητα και την μοναδικότητα τους, αποτελούν δηλαδή ανταμοιβές της φιλίας, οι οποίες ενισχύουν τις θετικές αυτό- αποδόσεις για τον εαυτό: 1) Η αξία της στήριξης «εγώ», με την έννοια πως μια δυνατή φιλία είναι αυτή που εκπληρώνει τα αυτοαναφορικά κίνητρα ενός προσώπου για αναγνώριση της μοναδικότητας και της ατομικότητας, ενώ επιβεβαιώνει την αίσθηση του φίλου ως ικανού και αξιόλογου, και αυτό είναι κάτι που έχουν ανάγκη οι άνθρωποι. 2) Η αξία της αυτοεπιβεβαίωσης προσφέρει μια ολιστική θετική πρόσληψη της εικόνας του εαυτού. Οι άνθρωποι προσδοκούν οι φίλοι τους να τους ανταμείβουν θεωρώντας πως είναι σπουδαίοι και αξιόπιστοι. 3) Η αξία του να αναγνωρίζεται κάποιος ως ενθουσιώδης και δυναμικός, δηλαδή να έχει ιδέες, γνώσεις και να εξελίσσεται αντιληπτικά ώστε να βελτιώνει αντίστοιχα τις αυτοαποδόσεις. Τα κίνητρα των ανθρώπων για θετικές ανταποδόσεις στις παραπάνω συμπεριφορές σχετίζονται με υψηλής ποιότητας φιλίες, και χαρακτηρίζονται ως άυλοι πόροι. 4) Η χρηστική αξία της φιλίας λειτουργεί ως απτός πόρος και συνίσταται στην αφιέρωση χρόνου και ενεργειών που βοηθούν στην εκπλήρωση των στόχων και των προσωπικών επιδιώξεων των φίλων. Ωστόσο, οι περισσότερες φιλίες δεν είναι στρωτές και χωρίς εντάσεις, αφού υπάρχουν περίοδοι όπου τα κινητήρα, οι στόχοι και οι επιθυμίες μπορεί να οδηγήσουν σε συγκρούσεις. Στις περιπτώσεις αυτές θα χρειαστούν αμοιβαίες διευκρινήσεις για να καταπραϋνθούν τα αναστατωμένα συναισθήματα, όπως και επίδειξη υπομονής και συγκράτηση για να διατηρηθεί η φίλια ανέπαφη.

Όπως υποστηρίζει ο Wright (1982, 1988), για αιώνες υπήρχε το διαδεδομένο στερεότυπο πως οι γυναικείες φιλίες ήταν ποιοτικά κατώτερες ή και ανύπαρκτες, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες οι έρευνες καταλήγουν, με κάποιες εξαιρέσεις, πως οι γυναικείες φιλίες είναι ελαφρά μεν, διακριτά δε, υψηλότερης ποιότητας των ανδρικών. Πράγματι, οι φιλίες ανδρών και γυναικών διαφέρουν κατά τα πρότυπα κοινωνικοποίησης και τους παραδοσιακούς ρόλους των δύο φύλων. Οι γυναίκες φέρονται με ολιστικό, αυτοαποκαλυπτικό, αδιαφοροποίητο, υποστηρικτικό και εκφραστικό τρόπο στις φιλίες, ενώ οι άνδρες ενεργούν με έμφαση σε εξωτερικά ενδιαφέροντα, στην ενίσχυση της αμοιβαιότητας μέσω δραστηριοτήτων και οι φιλίες τους είναι προσανατολισμένες στην επιδίωξη πρακτικών εξυπηρετήσεων και στόχων. Όμως, καθώς έχει αποδειχθεί από μακροχρόνιες έρευνες, αυτές οι διαφορές δεν είναι σπουδαίες και μειώνονται αξιοσημείωτα καθώς η δύναμη και η διάρκεια της φιλίας αυξάνονται.

Ο Wright (1982) επισημαίνει πως στην πραγματικότητα οι ανδρικές και οι γυναίκειες φιλίες δεν διαφέρουν. Αυτό που διαφέρει είναι η εκάστοτε κοινωνικά και ιστορικά αντιλαμβανόμενη ποιότητα της φιλίας. Με άλλα λόγια, οι γυναικείες φιλίες θα θεωρούνταν κατώτερες σε μια πρακτικολειτουργικά επικεντρωμένη αντίληψη της ποιότητας της φιλίας και οι ανδρικές ανώτερες. Αντίστροφα, οι γυναικείες φιλίες θα θεωρούνταν ποιοτικά ανώτερες σε μια κοινωνία, εάν η θετική επικέντρωση της φίλιας ήταν συναισθηματικά και διαπροσωπικά εστιασμένη.

Οι παραπάνω μετρήσεις της ποιότητας της φιλίας βασίζονται στη θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής (Hogg & Vaughan, 2010· Kelley, 1979), στις στενές σχέσεις. Οι ανταλλαγές απτών πόρων, όπως η βοήθεια, και άυλων, όπως η αγάπη και η συναισθηματική στήριξη μεταξύ των φίλων σταθμίζονται και προκύπτει η ποιότητα της φιλίας και τα αισθήματα του ενός φίλου προς τον άλλον. Σύμφωνα με τους Mendelson και Kay (2003), το ισοζύγιο των ανταλλαγών των πόρων στις φιλίες μελετήθηκε από τους Bukowski, Hoza, και Boivin (1994) από την οπτική συγκεκριμένων συμπεριφορών, από τους Parker και Asher (1993) από την πλευρά των λειτουργιών, ενώ ο Wright (1982) μέτρησε την ποιότητα της φιλίας και των αισθημάτων για το φίλο από το βαθμό ικανοποίησης των κινήτρων που συνδέονται με τις ανάγκες του εγώ και της ανάγκης για θετική ταυτότητα του εαυτού.

Όπως υποστηρίζουν οι Mendelson και Aboud (2012), οι φιλίες, όπως και άλλες διαπροσωπικές σχέσεις, ποικίλουν ως προς την ποιότητα. Παρά τις δυσκολίες που ανακύπτουν στην μέτρηση της ποιότητας της φιλίας, μέσω της αξιολόγησης των συμπεριφορών, υπάρχουν κάποια κριτήρια που είναι πολύ σημαντικά. Τα κριτήρια αυτά περιλαμβάνουν α) τη διάρκεια της σχέσης, β) την αμοιβαιότητα, και γ) τον τύπο της φιλίας, δηλαδή εάν πρόκειται για τις καλύτερες φιλίες, τις καλές, τις περιστασιακές ή τις απλές γνωριμίες. Επίσης, το φύλο συνδέεται με την ποιότητα της φιλίας, δεδομένου πως υπάρχει ευρεία αποδοχή πως ισχύουν διαφορές φύλου στις φιλίες. Συγκεκριμένα, οι γυναικείες φιλίες χαρακτηρίζονται ως πιο ποιοτικές, εγγύτερες, ευχάριστες, οικείες και περιποιητικές. Αυτό σημαίνει πως οι κλίμακες μέτρησης της ποιότητας οφείλουν να είναι ευαίσθητες στο να αποτυπώνουν τις διαφοροποιήσεις μεταξύ ανδρικών και γυναικείων φιλικών σχέσεων.

Οι Mendelson και Aboud (1999, 2012) έχοντας διερευνήσει τις σημαντικότερες κλίμακες μέτρησης της ποιότητας της φιλίας, τις οποίες προαναφέραμε, και λαμβάνοντας υπόψη κίνητρα, λειτουργίες, συμπεριφορές, θετικά και αρνητικά συναισθήματα για τον φίλο, κατασκεύασαν το ερωτηματολόγιο

μέτρησης των λειτουργιών της φιλίας που αποτυπώνει την ποιότητά της (McGill Friendship Questionnaire – Fried's Functions). Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει έξι υποκλίμακες που αντιστοιχούν σε λειτουργίες που μετρούν τη στοργή που δέχεται ο αποκρινόμενος από τον καλύτερο φίλο και την ικανοποίηση από την φιλία. Οι έξι λειτουργίες είναι οι εξής: 1) η καλή παρέα (διασκεδαστικά, συναρπαστικά πράγματα), 2) η βοήθεια (καθοδήγηση, απτές μορφές αρωγής), 3) η οικειότητα (ευαισθησία σε ανάγκες, κατανόηση, αποδοχή, αυτοαποκάλυψη), 4) η αξιόπιστη συμμαχία (πίστη στη διαθεσιμότητα του φίλου), 5) η αυτοεπικύρωση (αυτοεκτίμηση, επιβεβαίωση, ενθάρρυνση), και 6) η συναισθηματική ασφάλεια (παρηγοριά στις νέες ή απειλητικές καταστάσεις). (Λεπτομερής παρουσίαση του ερωτηματολογίου αυτού, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα, υπάρχει στο 5^{ο} Κεφάλαιο: Η έρευνα και η μεθοδολογία).

Με εξαίρεση τη βοήθεια, οι άλλες λειτουργίες είναι μη απτοί πόροι. Οι χαρακτηρισμοί του βαθμού στον οποίο ένας φίλος εκπληρώνει τις λειτουργίες, προβλέπουν την ικανοποίηση από τη φιλία και τα θετικά συναισθήματα για το φίλο. Με άλλα λόγια, ο βαθμός εκπλήρωσης από τον φίλο των λειτουργιών της φιλίας, αποτυπώνει την ποιότητα της φιλίας (Mendelson & Aboud 1999, 2012). Η εναλλακτική προσέγγιση του παρόντος ερωτηματολογίου στηρίζεται στο ότι συμπυκνώνει τις θεωρητικές παραδοχές της θεωρίας της κοινωνικής ανταλλαγής, αλλά και της θεωρίας της συντροφικότητας των Clark και Mills (1979) (βλ. Κεφάλαιο 3, Θεωρίες φιλίας). Για το λόγο αυτό, περιλαμβάνει ταυτόχρονα τις εκτιμήσεις των ερωτώμενων για τα συναισθήματα προς το φίλο καθώς και το βαθμό στον οποίο ο φίλος εκπληρώνει τις λειτουργίες.

Όπως αναφέρουν οι Mendelson και Kay (2003), τα θετικά συναισθήματα σε μια φιλία συνδέονται ευθέως με τις εκτιμήσεις των ερωτηθέντων για τα οφέλη από τη φιλία (συναλλακτική προσέγγιση). Όμως, λόγω της πολυπλοκότητας και της λεπτότητας των ανταλλαγών των πόρων, είναι καλύτερα να εξετάζεται έμμεσα αν η ισορροπία μιας ποικιλίας πόρων προβλέπει την ικανοποίηση μέσα στη φιλία. Ακόμη, οι Mendelson και Kay επισημαίνουν τη θεωρία των Clark και Mills (1979), η οποία υποστηρίζει ότι οι συναισθηματικοί πόροι, που περιλαμβάνονται στις στενές φιλίες, δεν προσκολλώνται σε ένα αυστηρό σύστημα ανταλλαγών, όπως αυτό συμβαίνει σε περιπτωσιακές ή επαγγελματικές σχέσεις. Όπως τονίζουν οι Aboud και Mendelson (1996), Demir και Weitekamp (2015), Fehr και Harasymchuk (2018), Ferguson, Duffy, Zimmer-Gembeck, και Laursen (2019), και Mendelson και Aboud (1999,

2012), οι συναισθηματικές, κοινωνικές και πρακτικές συνεισφορές και των έξι λειτουργιών αποτελούν την κατάλληλη βάση για την αποτίμηση της ποιότητας της φιλίας.

Σε έρευνα του Πεζηρκιανίδη (2020), σε 771 Έλληνες ενήλικες, ηλικίας από 18 έως 73 ετών, διαπιστώθηκε ότι η ποιότητα της θετικής φιλίας συμβάλει στην ευζωία και τη βίωση θετικών συναισθημάτων. Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο των Mendelson και Aboud (1999) στην εκδοχή των 30 ερωτήσεων, ενώ, όπως αναφέρει ο Πεζηρκιανίδης, *«αποτελεί την πρώτη επίσημα καταγεγραμμένη προσπάθεια διερεύνησης στο ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο των επιδράσεων των χαρακτηριστικών της φιλίας ενηλίκων σε δείκτες ευζωίας υπό το πρίσμα της Θετικής Ψυχολογίας»* (σ. 304).

Πορίσματα ερευνών σε παιδιά, εφήβους και φοιτητές, έδειξαν πως τα κορίτσια ανέφεραν ως πιο ποιοτικές τις φιλίες τους και αξιολόγησαν θετικότερα τις συνεισφορές των φίλων τους και για τις έξι λειτουργίες, σε σύγκριση με τα αγόρια, αν και αυτές οι διαφορές ήταν αρκετά μικρές (Mendelson & Aboud 1999, 2012· Mendelson & Kay 2003). Επιπλέον, η Σφέτσα (2015) και οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010) βρήκαν πως στις ετερόφυλες φιλίες οι άνδρες νιώθουν λιγότερο ένοχα, αφού μπορούν να εκφράζονται πιο συναισθηματικά από ό,τι στις ομόφυλες φιλίες, ενώ οι γυναίκες βιώνουν πιο χαλαρά τις φιλίες και με λιγότερο ανταγωνισμό και εντάσεις, που συνήθως συνοδεύουν τις γυναικείες φιλίες.

Ανεξαρτήτως, πάντως, της ποιότητας των φιλικών σχέσεων, αυτό που μπορεί να διακρίνει σε τελική ανάλυση τους δεσμούς φιλίας από τις σχέσεις απλής γνωριμίας είναι η ύπαρξη και η συχνότητα συγκεκριμένων συμπεριφορών. Σε έρευνες μετα-ανάλυσης, οι συμπεριφορές που ταξινομήθηκαν και αναγνωριστήκαν ως σημαντικές για τις φιλίες αφορούν τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, τη στοργή, την αυτοαποκάλυψη, τη σταθερότητα της φιλίας, τις συγκρούσεις και τις συμφιλιώσεις (Newcomb & Bagwell, 1995· Meter & Card, 2016).

Όπως τονίζουν οι Berndt (1982, 2002) και Berndt, Hawkins και Hoyle (1986), είναι γεγονός πως οι υψηλής ποιότητας φιλίες διακρίνονται από υψηλά επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, ενισχύοντας την αυτοεκτίμηση και τις επιβραβεύσεις. Τα υψηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, επίσης, συνδέονται με τη δημιουργία των καλύτερων δυνατών φιλικών σχέσεων στην περίοδο της εφηβείας, σε σχέση με τη συμμετοχή στα παιχνίδια κατά την παιδική ηλικία. Οι συγκρούσεις, ο ανταγωνισμός και η ζηλοτυπία έχουν, κάποιες φορές, θέση και στις καλύτερες φιλίες, για τον λόγο

αυτό πρέπει να συνυπολογίζονται στην αποτύπωση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων μαζί με τις θετικές λειτουργίες. Ακόμη, ο Hartup (1996) σημειώνει ότι η καλή ποιότητα της φιλίας προσφέρει γνωστικά, κοινωνικά, συναισθηματικά και συμπεριφορικά οφέλη για τους εφήβους και τους νέους.

Η μοναξιά και η χαμηλή ποιότητα φιλίας σχετίζονται μεταξύ τους. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Spithoven, Bastin, Bijttebier, και Goossens (2018), που έγινε στο Βέλγιο σε 2.340 εφήβους ηλικίας από 10 έως 20 ετών, μελετήθηκε η ποιότητα της φιλίας ως προς τη μοναξιά που ένιωθαν οι φίλοι πριν την έναρξη της αμοιβαίας καλύτερης φιλίας τους. Τα ευρήματα έδειξαν πως τα αυξημένα επίπεδα μοναξιάς οδηγούν σε σύναψη φιλίας με τον πρώτο διαθέσιμο υποψήφιο φίλο, πράγμα που δεν συνιστά επαρκή διαδικασία επιλογής στη φιλία. Επίσης, τα επίπεδα αρχικής μοναξιάς των φίλων, δηλαδή πριν τη δημιουργία της αμοιβαίας φιλίας, συνδέονταν με αναφορές για χαμηλής ποιότητας φιλία και από τους δύο φίλους.

4.12.1. Η καλή παρέα

Ετυμολογικά η λέξη παρέα έχει τη ρίζα της στο λατινικό par-, που σημαίνει τα ίσα, τα όμοια και που στα αγγλικά γίνεται pair (ζευγάρι), ενώ και το αρχαιοελληνικό «πέρνιμι» αναφέρεται στις ίσες ανταλλαγές. Άρα, στην παρέα οι σχέσεις διαμορφώνονται ισότιμα και οι ανταλλαγές γίνονται μεταξύ ισόποσων και ίδιων υλικών κι άυλων πραγμάτων (Τσιβάκου, 2017). Η δυνατότητα ενσωμάτωσης σε μια παρέα είναι το πρώτο και αναγκαίο βήμα για να εισέλθει ένα παιδί στην εφηβεία και να αποκτήσει την ανάλογη ταυτότητα και τις γνωστικές, κοινωνικές και ψυχολογικές δεξιότητες που ανταποκρίνονται στην εφηβεία ως ενδιάμεσο στάδιο για την ομαλή ένταξη στη ενήλικη ζωή (Sullivan, 1953).

Σύμφωνα με τους Mendelson και Aboud (1999, 2012), η λειτουργία της καλής παρέας (stimulating companionship) περιλαμβάνει τις δραστηριότητες και τα πράγματα που κάνουν μαζί οι φίλοι που τους γεννούν ευχαρίστηση, διασκέδαση και ενθουσιασμό. Πράγματι, σύμφωνα με την Fehr (1996, 2008), όταν οι άνθρωποι ρωτούνται τι τους δίνει στη ζωή ευτυχία, χαρά και νόημα, η φιλία βρίσκεται κοντά στην κορυφή, ή και στην κορυφή για κάποιους, των προτιμήσεων. Όπως υποστηρίζουν οι Mathur και Berndt (2006), όταν οι φίλοι, στην περίοδο της εφηβείας, συνδέονται μέσω των δραστηριοτήτων της παρέας τους, γνωρίζονται καλύτερα και ανακαλύπτουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα των φίλων τους, οικοδομώντας λειτουργικές κοινωνικές σχέσεις. Με άλλα λόγια, όσα πράττουν οι φίλοι ορίζουν τη

σπουδαιότητα των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται, αφενός, και τη σχέση των δραστηριοτήτων ως προς την ποιότητα των φιλικών τους σχέσεων, αφετέρου. Σε σχέση με τις υπόλοιπες λειτουργίες της φιλίας, οι έρευνες για την επίδραση της καλής παρέας και των κοινών δραστηριοτήτων στην ποιότητα της φιλίας δεν είναι συχνές. Πιθανόν γιατί κατά τα τη διάρκεια των παιχνιδιών ή των συναντήσεων σε δείπνα και ταξίδια, ταυτόχρονα με τις δράσεις αυτές, εκπληρώνονται και άλλες πιο βασικές λειτουργίες για την ποιότητα της φιλίας, όπως το να μοιράζονται οι φίλοι μυστικά, να προσφέρουν συναισθηματική στήριξη και να οικοδομούν την οικειότητα, οι οποίες έχουν μελετηθεί κατά κόρον.

Η Wood (2012) αναφέρει ότι σύμφωνα με τη θεωρία της εποπτικής θέσης, η οποία αποτελεί προσθήκη στις εννοιοκατασκευαστικές θεωρίες (κοινωνικός δομισμός) (βλ. Κεφάλαιο 4.7., Διαφυλικές διαφορές στη φιλία στη μέση εφηβεία), οι δραστηριότητες και τα παιχνίδια των παιδιών και των εφήβων αναπαράγουν τον έμφυλο λόγο που επικρατεί στις κοινωνίες. Η θεωρία της εποπτικής θέσης της Harding (1991) ερμηνεύει τις δραστηριότητες και τις γνώσεις των κοινωνικών ομάδων σύμφωνα με την θέση που ιεραρχικά κατέχουν σε ένα πολιτισμό. Οι παράγοντες που συνδιαμορφώνουν το πώς συμπεριφέρονται και πώς αντιλαμβάνονται οι κοινωνικές ομάδες την ταυτότητά τους αφορούν «*το φύλο, τη φυλή και την κοινωνική τάξη*» (σ. 32).

Σύμφωνα με τους Maltz και Borker (1982) και Wood (2012), οι διαφορές στο παιχνίδι των αγοριών και των κοριτσιών, υπό το πρίσμα των παραδοχών της θεωρίας της εποπτικής θέσης, συμπυκνώνονται στο ότι τα αγόρια και τα κορίτσια έχουν διαφορετικά πρότυπα για το πώς κατανοούν, μιλούν και παίζουν. Τα παιχνίδια των αγοριών αφορούν τον πόλεμο και το ποδόσφαιρο, απαιτούν μεγαλύτερο αριθμό παικτών, ικανότητα αλληλεπίδρασης στις ομάδες, ενδυνάμωση του εαυτού μέσω της αναγνώρισης της κυριαρχίας από τα άλλα μέλη της ομάδας, ενώ στις συζητήσεις διακόπτουν περισσότερο, είναι ανταγωνιστικά, δεν ενθαρρύνουν τους άλλους και αλλάζουν την κατεύθυνση των συζητήσεων. Τα κορίτσια από την άλλη πλευρά, εστιάζουν στην οικοδόμηση σχέσεων με τους άλλους και νοιάζονται για αυτούς. Υπάρχουν, όμως, έρευνες που καταλήγουν σε διαφορετικά συμπεράσματα. Για παράδειγμα, η εφαρμογή ποιοτικών μεθόδων παρατήρησης και η χρήση συνεντεύξεων οδηγεί στο συμπέρασμα πως και τα κορίτσια είναι ανταγωνιστικά στις μεταξύ τους σχέσεις (Goodwin, 2002· Mjaavatn & Frostad, 2016).

Σύμφωνα με έρευνες που διεξήγαγαν οι Reichter και M. Weiss (2019) και M. Weiss και Smith (2002), σε μαθητές/τριες στην πρώιμη και μέση εφηβεία, η συμμετοχή σε κοινές δραστηριότητες, όπως τα αθλήματα και τα κοινά μουσικά ακούσματα αποτελούν κινητήρια δύναμη που αυξάνει την ποιότητα των φιλικών δεσμών και προάγει τη φυσική, ψυχολογική και κοινωνική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι, αδιαφοροποίητα ως προς τον παράγοντα φύλο, ανέφεραν ως πιο ποιοτικές, υποστηρικτικές και ενθαρρυντικές τις καλύτερες φιλίες που δημιουργούνται στη βάση των κοινών προτιμήσεων στα αθλήματα παρά στις μουσικές προτιμήσεις. Αυτό συμβαίνει, όπως ισχυρίζονται οι συγγραφείς, διότι στις παρέες των συμμετοχικών αθλημάτων σφυρηλατούνται κοινωνικές δεξιότητες, ενώ στη μουσική οι φίλοι λειτουργούν μοναχικά, διότι εξασκούνται στην εκμάθηση των μουσικών οργάνων περισσότερο χρόνο μόνοι τους. Ακόμη, τα κορίτσια αξιολόγησαν θετικότερα, σε σύγκριση με τα αγόρια, όλες τις λειτουργίες της φιλίας, δηλαδή την αυτοεκτίμηση, την ενθάρρυνση, την υποστήριξη, την αξιοπιστία, την οικειότητα, την παρέα, την ευχαρίστηση στα παιχνίδια και τις κοινές δράσεις που εκφράζουν την ποιότητα της φιλίας. Από την άλλη μεριά, τα αγόρια ανέφεραν ως ποιοτικότερες τις καλύτερες φιλίες με φίλους που ήταν συμπαίκτες στα αθλήματα, σε σύγκριση με τις φιλίες που σχηματίζονταν στη βάση των κοινών μουσικών ενδιαφερόντων, με σημαντική διαφορά από τα κορίτσια, και για όλες τις λειτουργίες. Η διαφορά αυτή ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα της ανάγκης για δόμηση της ανδρικής ταυτότητας μέσω των αθλητικών παιχνιδιών, καθώς και γιατί είναι κοινωνικά επιθυμητή δραστηριότητα για τα αγόρια, σε σχέση με την ενασχόληση με τη μουσική, αφού τα αθλήματα είναι πιο αρρενωπή δραστηριότητα. Τέλος, τα κορίτσια αποτίμησαν ως πιο σημαντικές για την ποιότητα της φιλίας την ενθάρρυνση, την υποστήριξη, την αξιοπιστία και την οικειότητα, ενώ στα αγόρια οι συγκρούσεις στο πλαίσιο των παιχνιδιών, και όχι στις σχέσεις, συγκέντρωσαν μεγαλύτερη βαθμολογία.

Ακόμη, σύμφωνα με τους Reichter και M. Weiss (2019) και M. Weiss και Smith (2002), στη μέση εφηβεία ο ελεύθερος χρόνος είναι περιορισμένος σε σχέση με την πρώιμη εφηβεία, διότι υπάρχει φόρτος εργασίας στο σχολείο λόγω της προετοιμασίας για τις ανώτατες σχόλες, αλλά και λόγω του ότι αρκετοί έφηβοι βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού ή και στις εργασίες των γονέων. Από την άλλη μεριά, η συμμετοχή σε οργανωμένες αθλητικές δραστηριότητες είναι μειωμένη για όσους προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, ενώ η διαμονή

σε φτωχογειτονιές προσφέρει ελάχιστες ευκαιρίες για ποιοτικά σχολεία και αθλητικές εγκαταστάσεις.

Οι Mahoney, Vandell, Simpkins, και Zarrett (2009) επισημαίνουν ότι οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου προσφέρουν χαρά, ενθουσιασμό και εκπαίδευση στις κοινωνικές δεξιότητες, ενώ διευρύνουν τον ορίζοντα των ενδιαφερόντων. Στις Η.Π.Α. και στην Ευρώπη το 67% των εφήβων ασχολούνται με αθλητικές δραστηριότητες, οι οποίες βελτιώνουν το επίπεδο διαπραγμάτευσης στις σχέσεις με τους γονείς και τους καθηγητές. Γενικότερα, η συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες προάγει τη συναισθηματική ωρίμανση, την κατάστρωση σχεδίων, την επίτευξη στόχων και την αυτοεκτίμηση. Οι ικανότητες αυτές είναι σημαντικές στο πλαίσιο της οικογένειας, της φιλίας αλλά και της κατάλληλης και ικανοποιητικής επιλογής επαγγέλματος στην περίοδο της νεότητας.

Η ομοιότητα ορισμένων χαρακτηριστικών στη συμπεριφορά των φίλων στις φιλίες, όπως η αντικοινωνική συμπεριφορά ενισχύεται από την ένταση της ποιότητας της φιλίας. Μια δυνατή σε ποιότητα αντικοινωνικής συμπεριφοράς φιλία, τείνει να επηρεάζει περισσότερο το λιγότερο αντικοινωνικό μέλος της σχέσης. Τα κορίτσια που προέρχονται από αδιάφορους γονείς με χαμηλό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο εμπλέκονται σε ελευθεριάζουσες σεξουαλικές πρακτικές, ενώ τα αγόρια που προτιμούν βίαια αθλήματα, όπως το kick boxing και το body building, τείνουν να εκδηλώνουν παραβατική, αντικοινωνική και βίαιη συμπεριφορά. Αντίθετα, όσοι έφηβοι, αγόρια και κορίτσια, επιλέγουν φίλους που ασχολούνται με διάφορες μορφές τέχνης, αποφεύγουν παρέες με επικίνδυνη συμπεριφορά και εκδηλώνουν κοινωνικές δεξιότητες με αυξημένα οφέλη για τους εαυτούς τους και τους στόχους τους.

Ένα άλλο στοιχείο που ενισχύει την επιρροή της λειτουργίας της καλής παρέας είναι η δυναμική της στη διαμόρφωση αλλά και τη διατήρηση των φιλικών δεσμών. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Werner και Parmelee (1979), έχει βρεθεί πως η ισχύς της ομοιότητας των προτιμήσεων ως προς τις κοινές δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, είτε αυτές είναι σωματικές είτε πνευματικές, προκαλούν μεγαλύτερη χαρά και απόλαυση και αποτελούν ισχυρότερο κίνητρο για τη δημιουργία και διατήρηση των φιλικών σχέσεων, σε σύγκριση με τη συμφωνία σε γνώμες και συμπεριφορές. Στην έρευνα δεν συμπεριελήφθησαν οι σεξουαλικές δραστηριότητες των εφήβων, ούτε η κατάχρηση αλκοόλ και το κάπνισμα.

Μια άλλη διαφορά στην ορολογία για το πώς αντιλαμβάνονται τις δραστηριότητες στο πλαίσιο της παρέας οι έφηβοι, σε σχέση με τα παιδιά, είναι πως

οι έφηβοι μιλάνε για τις βόλτες που κάνουν μαζί σε γύρω περιοχές, ενώ τα παιδιά τον αντίστοιχο αυτό χρόνο τον αφιερώνουν σε παιχνίδια μεταξύ τους (Berndt, 1988· Fehr, 1996).

Η ταξινόμηση των δραστηριοτήτων και η σχέση τους με την αντιλαμβανόμενη ποιότητα της φιλίας ως προς την ηλικία και το φύλο, μελετήθηκαν σε έρευνα σε παιδιά και εφήβους από τους Mathur και Berndt (2006). Οι συγκεκριμένοι συγγραφείς ταξινόμησαν τις δραστηριότητες σε σχολικές (αμοιβαία βοήθεια στα μαθήματα), κοινωνικές (γύρες, ψώνια, επισκέψεις σε σπίτια, τηλεφωνικές συνομιλίες, πάρτι, κοινά γεύματα και ταξίδια), διατήρηση της φιλίας (βόλτες με αυτοκίνητα με από κοινού έξοδα, βόλτες στα μαγαζιά και στη γειτονιά), παιχνίδια πραγματικά και εικονικά (παιδότοποι, ηλεκτρονικά παιχνίδια), τηλεοπτικές και κινηματογραφικές παρακολουθήσεις και αθλήματα (ποδόσφαιρο, βόλεϊ, ποδηλασία). Τα ευρήματα έδειξαν πως καθώς τα παιδιά προχωρούν στην εφηβεία οι δραστηριότητες που βαρύνουν περισσότερο για την ποιότητα των φιλικών σχέσεων είναι οι κοινωνικές, δηλαδή η αυτοαποκάλυψη και η βίωση των σχέσεων μέσα από τις βόλτες, τονίζοντας την τάση που διαμορφώνεται στην εφηβεία οι φιλίες να αποκτούν σχεσιακό προσανατολισμό. Οι σχολικές δραστηριότητες έρχονται δεύτερες σε σειρά αξιολόγησης, δεδομένου πως στην εφηβεία η βοήθεια στα μαθήματα που μοιράζονται οι φίλοι βελτιώνει της σχολικές επιδόσεις. Στην τρίτη θέση αναφέρθηκαν οι βόλτες και τα κοινά γεύματα, δεδομένου των ελευθεριών που έχουν οι έφηβοι για βόλτες και επισκέψεις σε σπίτια φίλων, οι οποίες δε συνηθίζονται για τα παιδιά. Επίσης, οι φίλοι στην εφηβεία δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε παρακολούθηση ταινιών, ενώ ειδικά τα αγόρια προτιμούν να παίζουν ηλεκτρονικά παιχνίδια. Γενικά, τα αγόρια ασχολούνται περισσότερο με τα αθλήματα και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, ενώ τα κορίτσια τονίζουν τη σπουδαιότητα των συζητήσεων κατά τις βόλτες και τα κοινά γεύματα ως σημαντικές δραστηριότητες βελτίωσης της φιλίας. Υπάρχουν δυο αξιοσημείωτα ευρήματα στην έρευνα. Το πρώτο αφορά το γεγονός πως τόσο τα κορίτσια όσο και τα αγόρια ανέφεραν την ίδια συχνότητα δραστηριοτήτων, όπως οι συζητήσεις σχεσιακού περιεχόμενου και οι βόλτες, που συνδέονται με την κοινωνικοποίηση τους, με τη διαφορά πως τα κορίτσια αξιολόγησαν ως σπουδαιότερες αυτές τις δραστηριότητες για την ποιότητα της φιλίας τους. Το άλλο εύρημα αφορά το γεγονός πως οι έφηβοι που ανέφεραν περισσότερη συμμετοχή σε αθλήματα και ηλεκτρονικά παιχνίδια, λόγω της ανταγωνιστικής φύσης και της αντιπαλότητας των δραστηριοτήτων αυτών, δήλωσαν χαμηλότερα επίπεδα ποιότητας τις φιλίες τους, σε σύγκριση με όσους

ανέφεραν υψηλοτέρα επίπεδα συχνότητας και σπουδαιότητας σε δραστηριότητες, όπως οι κοινωνικές, οι σχολικές βοήθειες, οι βόλτες και τα κοινά γεύματα και ταξίδια.

Στις έρευνές του για τη σπουδαιότητα της καλής παρέας στις φιλίες, ο Hays (1984, 1985) βρήκε πως η λειτουργία αυτή είναι μεν βασική για τη διαμόρφωση και την ποιότητα των φιλικών δεσμών, ειδικά στα πρώτα σταδία της γνωριμίας, αλλά οι λειτουργίες της εμπιστοσύνης και της συναισθηματικής υποστήριξης είναι αυτές που κατοχυρώνουν τη συνέχεια και εδραίωση των καλύτερων φιλικών δεσμών.

Σε άλλη έρευνα, των Pauriyal, Sharma, και Gulati (2011) για την χαρά που προσφέρουν οι φίλοι στο πλαίσιο της παρέας, σε εφήβους από 14 έως 17 ετών, τα κορίτσια αξιολόγησαν θετικότερα την αποδοχή, την εμπιστοσύνη, το σεβασμό, την αμοιβαία βοήθεια, την εκμυστήρευση, τη κατανόηση και τον αυθορμητισμό. Ενώ, τα αγόρια αξιολόγησαν χαμηλότερα τη χαρά που προκύπτει από την καλή παρέα σε σύγκριση με τα κορίτσια.

Στην κλασσική για τη βιβλιογραφία θεωρητική ανασκόπηση των Richards και Larson (1989), για τις έμφυλες διαφοροποιήσεις ως προς τις λειτουργίες και την ποιότητα της φιλίας και τη συμβολή τους στην κοινωνικοποίηση του εαυτού στην εφηβική ηλικία, γίνεται αναφορά στην εργαλειακή και πρακτική κατεύθυνση των σχέσεων των αγοριών. Επίσης, τα αγόρια επενδύουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο σε αθλήματα και βιώνουν μεγαλύτερα επίπεδα μοναξιάς. Η αντίληψη του εαυτού τους και οι ανάγκες του κοινωνικού ρόλου του φύλου τους ως εκτελεστικού στον δημόσιο χώρο, εκτός σπιτιού, τα οδηγεί σε ένα είδος προετοιμασίας κατάλληλο για την είσοδο σε μια κοινωνία που λειτουργεί ανταγωνιστικά. Αντίθετα, ο ελεύθερος χρόνος των κοριτσιών, ως προς τη λειτουργία της καλής παρέας, όντας κοινωνικά προσανατολισμένος, αναλώνεται περισσότερο σε συζητήσεις για τις σχέσεις και σε αμοιβαία βοήθεια.

Σύμφωνα με έρευνες σε εφήβους και ενήλικες των Hunter, Fox, και Jones (2016) και Martin (2007), το χιούμορ είναι ένα χαρακτηριστικό συμπεριφοράς που συνδέεται με την ομοιότητα στο χαρακτήρα, στις αντιλήψεις και τις κοινωνικές δεξιότητες. Το κοινά αποδεκτό χιούμορ διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην αρχή, αλλά και στην πορεία των αμοιβαία καλύτερων φιλικών σχέσεων, ενώ, συνιστά παράγοντα που επιδρά στην σταθερότητα της φιλίας στον χρόνο. Αντίθετα, το επιθετικό χιούμορ συνδέεται με ασταθείς φιλίες, διότι οι άλλοι αισθάνονται αποξενωμένοι, ενώ το χρησιμοποιούν όσοι έχουν καταθλιπτικές συμπεριφορές με σκοπό να απορρίψουν τους άλλους. Από την άλλη πλευρά, το αυτό-μειωτικό χιούμορ

ενδυναμώνει την αίσθηση που έχουν οι φίλοι για τη δύναμη του χαρακτήρα κάποιου, αλλά εάν αυτό επαναλαμβάνεται συνεχώς καταλήγει να γίνεται κυριολεκτικά μειωτικό για την ταυτότητα του φίλου, που γίνεται αντιληπτός ως αδύναμος, πράγμα που βλάπτει τη φιλία

Οι δραστηριότητες, το είδος και η συχνότητά τους σε μαθητές/τριες της πρώιμης και μέσης εφηβείας, ως και την πρώτη τάξη του λυκείου, μελετήθηκαν σε δύο πανελλήνιες έρευνες με εθνικά αντιπροσωπευτικά δείγματα (Κοκκέβη, Ξανθάκη, Φωτίου, & Καναβού, 2011· Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού, & Φωτίου, 2016). Τα ευρήματα έδειξαν πως οι δραστηριότητες των φίλων εκτός σχολείου προσδιορίζονται από το φύλο, με τα κορίτσια να δηλώνουν σε υψηλότερο ποσοστό, συγκριτικά με τα αγόρια, την ακρόαση μουσικής και την ενασχόληση με καλλιτεχνικές δραστηριότητες, όπως ο χορός, η ζωγραφική αλλά και το διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων. Τα αγόρια, αντίθετα, προτιμούν στις φιλικές τους συναντήσεις να ασχολούνται με τον αθλητισμό, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, τον προγραμματισμό σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές, αλλά και τις εκκλησιαστικές δραστηριότητες. Τέλος, τα αγόρια, και ειδικά της πρώτης τάξης του λυκείου, συναντούν τους φίλους και μετά τις 8 το βράδυ σε διπλάσιο ποσοστό συγκριτικά με τα κορίτσια.

4.12.2. Η Βοήθεια

Στη βιβλιογραφία, οι έρευνες για τη λειτουργία της βοήθειας στις φιλίες και γενικότερα της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις φιλίες είναι λίγες. Οι περισσότερες μελέτες έως τώρα εστιάζουν στη παραβατική συμπεριφορά και την κατάχρηση ουσιών στο πλαίσιο των φιλικών δεσμών (McNamara - Barry & Wentzel, 2006· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019).

Σύμφωνα με τους Mendelson και Aboud (1999, 2012), η λειτουργία της βοήθειας αναφέρεται στην παροχή καθοδήγησης, βοήθειας, πληροφοριών, συμβουλών και άλλων απτών μορφών, δηλαδή υλικών συνεισφορών που χρειάζονται οι φίλοι για την εκπλήρωση αναγκών και στόχων. Η λειτουργία τη βοήθειας έχει συμπεριληφθεί σε ειδικές υποκλίμακες και σε άλλα, επίσης, παγκοσμίως αναγνωρισμένα ερωτηματολόγια μέτρησης της ποιότητας της φιλίας (Bukowski et al., 1994· Parker & Asher, 1989· Sharabany et al., 1981· Wright, 1991). Σε αυτές τις κλίμακες μέτρησης περιλαμβάνονται μορφές συναισθηματικής βοήθειας και η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης. Αντίθετα, στην υποκλίμακα μέτρησης της λειτουργίας

της βοήθειας των Mendelson και Aboud (1999, 2012), η βοήθεια περιλαμβάνει συντελεστικές όψεις, όπως καθοδήγηση, πληροφορίες, συμβουλές και υλικοί πόροι,

Όπως επισημαίνουν οι Mendelson και Aboud (2012), η λειτουργία της βοήθειας δεν είναι αναγκαίο να είναι αμοιβαία, διότι η δυνατότητα απτών/υλικών εισφορών, πληροφοριών και καθοδήγησης δεν είναι ίδια πάντα και για τα δυο μέλη της φιλικής σχέσης. Αντίθετα, οι μη απτοί πόροι, όπως η καλή παρέα, η οικειότητα, η αξιόπιστη συμμαχία, η αυτοεκτίμηση και η συναισθηματική ασφάλεια απαιτούν πολύ χρόνο για να εκπληρωθούν και η ανάγκη για ανταποδοτικότητα είναι κομβική για την ποιότητα της φιλίας. Επίσης, όπως υπενθυμίζουν οι Mendelson και Kay (2003), σύμφωνα με τη θεωρία της ισοτιμίας των Hatfield και Rapson (2011), η φιλία είναι ισορροπημένη, όταν ανεξαρτήτως των εισφορών, τα οφέλη από τη σχέση είναι ίσα, δηλαδή τα μέλη ούτε πλεονεκτούν ούτε μειονεκτούν ως προς τα οφέλη. Ο Κικέρωνας (44 π.Χ./1996) θεωρεί πως η συμμετρική αμοιβαιότητα στην αγάπη είναι αναγκαία για την επιβίωση της φιλίας, ωστόσο, στις φιλίες αυτό που μετρά είναι ο αγαθός χαρακτήρας και όχι η υλική δύναμη, και επισημαίνει πως για κάθε πτυχή των φιλικών σχέσεων δε γίνεται να κρατάμε μια ζυγαριά στο χέρι. Στις έρευνες που διεξήγαγαν σε παιδιά, εφήβους και φοιτητές οι Aboud και Mendelson (1996), Mendelson και Aboud (1999, 2012) και Mendelson και Kay (2003), διαπιστώθηκε πως τα κορίτσια ανέφεραν θετικότερα συναισθήματα για τους φίλους και μεγαλύτερη ικανοποίηση σε σχέση με την εκπλήρωση συμπεριφορών που συνδέονται με τη λειτουργία της βοήθειας.

Η βοήθεια στην παιδική ηλικία αφορά τους όρους συμμετοχής στα παιχνίδια, ενώ στην εφηβεία παίρνει τη μορφή φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς (Berndt, 1985· Fehr, 1996). Κατά τους Hogg και Vaughan (2010), η φιλία είναι μορφή φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς που αποτιμάται θετικά ως κοινωνική αξία. Η βοήθεια ως υποκατηγορία της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς αποτελεί εκούσια ενέργεια που ωφελεί ένα άνθρωπο ή μια ομάδα και μπορεί να φτάσει ως και τον αλτρουισμό. Σύμφωνα με τον Berndt (1982, 1985) η φιλοκοινωνική συμπεριφορά μεταξύ των φίλων αρχίζει να αυξάνεται με την είσοδο στην εφηβική ηλικία, καθώς υποχωρεί ο ανταγωνισμός της παιδικής ηλικίας προς όφελος της αμοιβαιότητας και της ισότητας. Οι έφηβοι αναγνωρίζουν πως η στρατηγική του ανταγωνισμού, η οποία στην παιδική ηλικία προστάτευε από τα αισθήματα κατωτερότητας έναντι του φίλου, δεν μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη της οικειότητας που είναι η σπουδαιότερη λειτουργία των εφηβικών και ενήλικων φιλικών δεσμών. Το γεγονός πως οι φίλοι εκδηλώνουν

αλτρουιστική συμπεριφορά μεταξύ τους μπορεί να οφείλεται στους δεσμούς φιλίας ή και το αντίθετο, η αλτρουιστή συμπεριφορά να προάγει την ποιότητα της φιλίας.

Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά περιλαμβάνει τις διαστάσεις της εθελοντικής βοήθειας και υποστήριξης σε περιόδους ανάγκης και είναι δεύτερη σε σπουδαιότητα λειτουργία μετά την οικειότητα (επικοινωνία, αυτοαποκάλυψη, ενσυναίσθηση) για την ποιότητα της φιλίας (Berndt, 2000· Hartup, 1996· Maisonneuve, 2004/2007· Mendelson & Aboud, 1999· 2012, Parker & Asher, 1993· Wrzus, Zimmermann, Mund, & Neyer, 2017). Ωστόσο, στη διάρκεια της προεφηβικής ηλικίας, οι δραστηριότητες και τα επίπεδα της οικειότητας είναι πρώτιστης σημασίας για τις φιλίες (Buhrmester & Furman, 1987· La Gaipa, 1979).

Κατά τον Sullivan (1953), οι φιλίες των εφήβων, ως εθελοντικές σχέσεις εγγύτητας, βοηθούν καθοριστικά στη διαμόρφωση των σχεσιακών προτύπων, διαδραματίζοντας καθοδηγητικό ρόλο για το σύνολο των στενών σχέσεων με τους συνομήλικους. Οι φιλίες των παιδιών, των εφήβων αλλά και των ενηλίκων λειτουργούν ως οδηγοί σε μέρη με τα οποία κάποιος δεν είναι εξοικειωμένος, ενώ προσφέρουν συντροφιά σε δραστηριότητες που δεν μπορούν να αναληφθούν, όταν κάποιος είναι μόνος (Rubin, Z., 1980/1987). Οι Weiss (1969) και Allan (1977, 1998) επισημαίνουν ότι, ειδικά για όσους ανήκουν σε εργατικά στρώματα με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και είναι φτωχοί, οι φιλίες προσφέρουν διευκολύνσεις, εξυπηρετήσεις και βοήθεια ή αποτελούν πόρους για την επίτευξη στόχων και επιδιώξεων της καθημερινότητας. Η απουσία φιλικών σχέσεων, στερεί στους φτωχούς την πρόσβαση στην ασφάλεια της βοήθειας, καθιστώντας τους ευάλωτους και αγχώδεις.

Από την άλλη μεριά, στη φιλία υπάρχουν ορισμένες υποχρεώσεις και ευθύνες που συνεπάγονται διάφορες δεσμεύσεις στα μέτρα των δυνατοτήτων των φίλων. Σύμφωνα με τους Stein και Miller (1993), ο ρόλος του φίλου συνδέεται με την πρόθυμη αποδοχή υποχρεώσεων, αγγαρειών, καθηκόντων και παροχής βοήθειας προς τους άλλους. Για κάθε ηλικιακή περίοδο οι φιλίες αποτελούν σημαντικούς διαύλους παροχής πληροφοριών, καθοδήγησης και συμβουλών, ιδιαίτερα σε δύσκολες και απειλητικές καταστάσεις (Donnellan, Bennett, & Soulsby, 2016). Γενικά, η φιλοκοινωνική συμπεριφορά και το αμοιβαίο μοίρασμα και δόσιμο στις φιλίες είναι πιο συχνές συμπεριφορές μεταξύ φίλων παρά γνωστών (Berndt, 1981b· Bigelow & La Gaipa, 1975· Eisenberg & Fabes, 1998· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019).

Οι φιλοκοινωνικές στρατηγικές στη συμπεριφορά σχετίζονται θετικά με την ποιότητα της φιλίας. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Rose και Asher (2004), σε μαθητές/τριες πρώιμης εφηβείας βρέθηκε πως η αναζήτηση και η προσφορά βοήθειας και υποστήριξης αυξάνουν την ποιότητα της φιλίας. Όσοι έφηβοι απέφευγαν να βοηθήσουν τους φίλους και τους κατηγορούσαν, αποδίδοντάς τους προσωπικές ευθύνες για την κατάσταση που βρέθηκαν, είχαν πολύ λίγους φίλους και χαμηλότερης ποιότητας φιλίες. Εκείνοι, πάλι, που επεδείκνυαν φιλοκοινωνική συμπεριφορά, κοινωνικές δεξιότητες και βοηθούσαν τους φίλους τους, χωρίς οι φίλοι να εκφράσουν το αίτημα βοήθειας, αλλά επειδή κατανοούσαν την ανάγκη τους, απολάμβαναν ποιοτικότερες φιλίες και είχαν περισσότερους φίλους. Επίσης, ένα άλλο εύρημα αφορά το γεγονός πως το να αποφεύγουν συνειδητά οι φίλοι να ζητήσουν υποστήριξη από τους φίλους τους, αυτό ερμηνεύεται ως απόδειξη πως η φιλία δεν είναι σημαντική. Τα αγόρια επεδείκνυαν λιγότερες κοινωνικές δεξιότητες και μειωμένα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, σε σύγκριση με τα κορίτσια που ήταν πρόθυμα να προσφέρουν βοήθεια και ειδικά συναισθηματική και λεκτική στήριξη. Τέλος, παρά τις διαφορές στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, η ικανοποίηση από τη φιλία ήταν στα ίδια επίπεδα ανάμεσα στα δυο φύλα. Αυτό, κατά τους ερευνητές, οφείλεται είτε στο ότι τα αγόρια έχουν χαμηλότερες προσδοκίες από τη λειτουργία της βοήθειας, ή αντισταθμίζουν τις μειωμένες βαθμολογίες στην κλίμακα της βοήθειας με αυτές που αφορούν τη διασκέδαση και την καλή παρέα.

Οι διαφορές στον τρόπο με τον οποίο κοινωνικοποιούνται τα αγόρια και τα κορίτσια ως προς το ρόλο του φύλου και οι ανάγκες της διαμόρφωσης της ταυτότητάς τους κατά την εφηβεία αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά και έχουν μελετηθεί ελάχιστα, σύμφωνα με τους Beutel & Kirkpatrick-Johnson (2004). Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους συγκεκριμένους ερευνητές, σε εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα στις Η.Π.Α., σε εφήβους 12-18 ετών, βρέθηκε πως τα κορίτσια και οι πρώιμοι έφηβοι, και των δυο φύλων, επεδείκνυαν υψηλοτέρα επίπεδα υλικής και συναισθηματικής βοήθειας, αφιέρωναν περισσότερο χρόνο για να στηρίξουν τους φίλους τους και ένιωθαν πιο καλά όταν έκαναν πράγματα που ωφελούσαν τους άλλους. Απεναντίας, τα αγόρια εμφορούνταν από λιγότερες αξίες προσφοράς προς τους άλλους, τόσο στη μέση όσο και στην ύστερη φάση της εφηβείας, παρά το ότι οι χαμηλότερες επιδόσεις στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά των αγοριών δεν ήταν τόσο ανησυχητικές. Οι Beutel και Kirkpatrick-

Johnson αποδίδουν τις παραπάνω διαφορές στο γεγονός πως η κοινωνικοποίηση των αγοριών είναι εστιασμένη στην απόκτηση της αρρενωπής ταυτότητας, η οποία δομείται αντιθετικά προς τις φιλοκοινωνικές αξίες της φροντίδας και της υπευθυνότητας του κοινωνικού ρόλου του φύλου των κοριτσιών, τα οποία προετοιμάζονται για την μητρότητα. Από την άλλη μεριά, η έμφυλη κοινωνικοποίηση των αγοριών είναι προσανατολισμένη σε αξίες που είναι λιγότερο φιλοκοινωνικές, όπως ο ατομικισμός, η ανεξαρτησία και η αυτονομία.

Οι Cunningham και Barbee (2012) τονίζουν ότι η σχέση του φύλου με την προσφορά βοήθειας και γενικότερα με την κοινωνική στήριξη συνάδει με τα στερεότυπα των φύλων. Οι άνδρες παρέχουν λιγότερο αποτελεσματικές μορφές βοήθειας στις ομόφυλες και ετερόφυλες φιλίες τους. Ωστόσο, οι ανδρόγυνοι άνδρες που συνδυάζουν γνωρίσματα των ανδρικών και θηλυκών ρόλων φύλου στη συμπεριφορά, προσφέρουν περισσότερη βοήθεια και στήριξη σε σχέση με τους άλλους άνδρες. Η Eagle (2009) επισημαίνει ότι οι άνδρες και οι γυναίκες χαρακτηρίζονται από ίδιας έκτασης, αλλά διαφορετικού τύπου φιλοκοινωνική συμπεριφορά. Συγκεκριμένα, οι βιοκοινωνικές θεωρίες αιτιολογούν τη συναισθηματική βοήθεια των γυναικών ως απότοκη της ιστορικής και κοινωνικής τους αποστολής να φροντίζουν τα βρέφη, τα παιδιά και τους ηλικιωμένους. Οι άνδρες, από την άλλη μεριά, εκδηλώνουν συμπεριφορές βοήθειας που σχετίζονται με τον κοινωνικό ρόλο του φύλου τους, ο οποίος συνδέεται με την αυτοεπιβεβαίωση στη δημόσια σφαίρα μιας ηρωικής και καθοδηγητικής εικόνας που τους προσφέρει την κοινωνική επιβράβευση μέσω συντελεστικών, πρακτικών και επιδέξιων μεσολαβήσεων στα μέλη της ομάδας και της κοινότητας. Σύμφωνα με την Eagle, ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας, η μακροχρόνια εκπαίδευση και η πολύμηνη απουσία των ανδρών από το σπίτι για ορισμένους επαγγελματίες, συντελούν, επίσης, στην καθοδηγητική και πρακτικολειτουργική ανδρική αντίληψη περί βοήθειας. Άλλωστε, για αιώνες οι άνδρες εξασκούνταν στις βαριές αγροτικές εργασίες, ταξίδευαν πολύ μακριά για δουλείες ή έλειπαν για αρκετό καιρό στις πολεμικές επιχειρήσεις, τη στιγμή που οι γυναίκες αναλάμβαναν την συναισθηματική και κοινωνική φροντίδα των μελών της εκτεταμένης οικογένειας. Τέλος, η φυσική, σε σωματικό επίπεδο, αδυναμία των γυναικών διαδραματίζει, επίσης, ρόλο για τη συναισθηματική κατεύθυνση που έχει η φιλοκοινωνική τους συμπεριφορά. Το ερώτημα εάν και κατά πόσο οι διαφορές αυτές στη μετανεωτερική κοινωνία τείνουν

να εκλείψουν παραμένει ανοιχτό, δεδομένου πως υπάρχουν αντιρρήσεις και από τα δύο φύλα, οι οποίες σχετίζονται με τη δόμηση της ψυχοσεξουαλικής τους ταυτότητας.

Σε έρευνα στις Η.Π.Α., σε μαθητές/τριες της μέσης εφηβείας από 15 έως 17 ετών, οι Cillessen, Jiang, West, & Laszkowski, (2005) βρήκαν πως η φιλοκοινωνική συμπεριφορά συνδέεται με θετική αξιολόγηση για την εικόνα του εαυτού, των καλύτερων φίλων και της ποιότητας της φιλίας, ενώ σχετίζεται με μειωμένα επίπεδα συγκρούσεων και αυξημένη αίσθηση υποστήριξης και βοήθειας. Τα κορίτσια, δήλωσαν ελαφρώς αυξημένα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς σε σχέση με τα αγόρια, ενώ οι έφηβοι με φιλοκοινωνική συμπεριφορά επιλέγουν τους φίλους τους με κριτήριο τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά τους και θεωρούν επιθετικούς όσους τη στερούνται.

Η μορφές βοήθειας και υποστήριξης προς τους φίλους στη μέση εφηβεία σχετίζονται και με την παροχή πληροφοριών ως προς την ποιότητα των σχολείων και συνδρομής στις σχολικές επιδόσεις και τις εργασίες για τα μαθήματα στο σπίτι. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Riegle-Crumb, Farkas, και Muller (2006), σε δείγμα 20.745 μαθητών/τριών της πρώιμης και μέσης εφηβείας στις Η.Π.Α., βρέθηκε πως τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, βοηθούσαν περισσότερο τους/τις φίλους/ες τους στις σχολικές επιδόσεις και δεν ήταν ανταγωνιστικές μεταξύ τους. Σε άλλη έρευνα, των McNamara-Barry και Wentzel (2006), βρέθηκε πως η ποιότητα της στοργής, της σταθερότητας και της συχνότητας των συναντήσεων στις καλύτερες ομόφυλες φιλίες αποτελούν ισχυρά κίνητρα για την εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στη μέση εφηβεία. Ακόμη, τα ευρήματα έδειξαν πως η φιλοκοινωνική συμπεριφορά, ασκώντας θετική επιρροή, κινητοποιεί τους φίλους στο να επιδιώκουν και να εκπληρώνουν τους στόχους καλύτερα.

Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά στις φιλικές σχέσεις δεν εμφανίζεται σε όλα τα στάδια της εφηβείας με την ίδια συχνότητα και ποιότητα. Υπό αυτή την έννοια στην παιδική ηλικία και την πρώιμη εφηβεία η φιλοκοινωνική συμπεριφορά λειτουργεί εξίσου για τους φίλους και την ευρύτερη παρέα. Αντίθετα, στη μέση και την ύστερη εφηβεία οι φίλοι λαμβάνουν υπόψη τα κόστη σε χρόνο και πόρους και εκδηλώνουν φιλοκοινωνική συμπεριφορά στις ποιοτικά καλύτερες φιλίες τους μόνο και αυτό ανεξαρτήτους του φύλου (Güroğlu, Van den Bos, & Crone, 2014).

Ωστόσο, οι έρευνες για τις μορφές βοήθειας που διαμείβονται στις εφηβικές φιλίες είναι λίγες, ενώ εστιάζουν σε ένα στάδιο κάθε φορά της εφηβείας, με αποτέλεσμα να απουσιάζουν οι μακροχρόνιες μελέτες που θα έδιναν μια πλήρη

εικόνα για το πως εξελίσσεται η λειτουργία της βοήθειας γνωσιακά, συναισθηματικά και συμπεριφορικά από την πρώιμη στη μέση και στην ύστερη εφηβεία. Σε έρευνα που διεξήγαγαν οι Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, και Branje (2017), από τα πανεπιστήμια της Ουτρέχτης και του Άμστερνταμ της Ολλανδίας, του Μισούρι των Η.Π.Α. και της Μπολόνια της Ιταλίας, σε δείγμα 437 εφήβων ηλικίας από 13 έως 18 ετών των χωρών αυτών, διαπιστώθηκε πως τα επίπεδα της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς είναι αυξημένα μεταξύ των φίλων, αλλά από τα 16 έτη, δηλαδή στο μέσον της μέσης εφηβείας (16-17 έτη) και μετέπειτα έως και την ύστερη εφηβεία (18-19 ετών), αρχίζουν να μειώνονται. Αυτό το εύρημα ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα των αξιολογήσεων μεταξύ κόστους και ωφελείας στην εκδήλωση της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, διότι αλλάζουν οι ζωές και οι ρόλοι των εφήβων, οι οποίοι πλέον χρειάζεται να επενδύσουν χρόνο στις σπουδές τους για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο ή να εισέλθουν στην αγορά εργασίας. Επίσης, η φιλοκοινωνική συμπεριφορά είχε ως επακόλουθο την ανάπτυξη και ενίσχυση των ικανοτήτων ενσθυναίσθησης στα αγόρια και τα κορίτσια. Ωστόσο, τα κορίτσια βρέθηκε να εκφράζουν ηλικιακά νωρίτερα, αλλά και μετέπειτα, ελαφρώς υψηλότερα επίπεδα ενσθυναίσθησης, ενώ μπορούσαν να βλέπουν καλύτερα τα γεγονότα και να νιώθουν τα αισθήματα με τα μάτια των φίλων τους στο πλαίσιο της φιλοκοινωνικωνικής συμπεριφοράς. Το δείγμα της έρευνας αφορούσε εφήβους μεγαλουπόλεων μέσου και ανώτερου κοινωνικοοικονομικού επίπεδου.

Η επίδραση στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά που έχει η διαμονή σε αγροτικές περιοχές χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, μελετήθηκε σε μακροχρόνια έρευνα διάρκειας 5 ετών, σε δείγμα 2.019 μαθητών/τριών πρώιμης, μέσης και ύστερης εφηβείας στις ανατολικές πολιτείες των Η. Π. Α., από τους Carlo, Crockett, Randall, και Roesch (2007). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα επίπεδα της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς που εκδηλώνουν οι έφηβοι αγροτικών περιοχών της επαρχίας, χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, ήταν ελαφρώς μειωμένα σε σύγκριση με τα επίπεδα της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων από μεγαλουπόλεις με μέσο και ανώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Αυτό οφείλεται στο χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο και τις λίγες κοινωνικές επαφές των αγροτικών πληθυσμών με χαμηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο. Σχολιάζοντας τα ευρήματα των δύο παραπάνω ερευνών οι Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, και Branje (2017) τονίζουν πως, αν και έχει διαπιστωθεί η σημαντικότητα του κοινωνικού, του οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου της οικογενείας στη

λειτουργία της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων, λίγες μελέτες έχουν διεξαχθεί για το ζήτημα.

Τα επίπεδα υποστήριξης και φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών και των εφήβων, που προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, θα περίμενε κανείς να είναι αυξημένα, διότι έχουν εμπειρία συμμετοχής στις εργασίες του σπιτιού ή στις δουλειές των γονιών τους και άρα θα ήταν πρόθυμα να συμπαρασταθούν σε ανθρώπους που χρειάζονται βοήθεια. Όμως, οι έρευνες που έχουν γίνει φθάνουν σε αντικρουόμενα συμπεράσματα και ένας σημαντικός παράγοντας είναι το μικρό μέγεθος του δείγματος (Eisenberg, Fabes, & Spinrad, 2006).

Οι διαφορές φύλου στην εφηβεία στις διαπροσωπικές σχέσεις, ως προς την εκδήλωση της καλοσύνης, της συντελεστικής βοήθειας (τεχνικολειτουργική), του μοιράσματος και της προσφοράς χρημάτων και υλικών αγαθών, που αποτελούν υποκατηγορίες της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, μελετήθηκαν από τους Eisenberg και Fabes (1998), σε μεγάλη έρευνα μετα-ανάλυσης, που περιελάμβανε 315 μελέτες σε περιοδικά και βιβλία. Τα ευρήματα έδειξαν πως τα κορίτσια στην παιδική και εφηβική ηλικία δήλωναν ελαφρώς υψηλοτέρα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Ωστόσο, οι ερευνητές προέβησαν σε διάκριση των ερευνών με βάση τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν και εξήγαγαν συμπεράσματα ως προς τις έμφυλες διαφοροποιήσεις στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά. Συγκεκριμένα, τα αγόρια βρέθηκε να εκδηλώνουν μεγαλύτερα επίπεδα φιλοκοινωνικής προσφοράς ως προς τη συντελεστική, δηλαδή την πρακτικολειτουργική βοήθεια, καθώς και σε περίπτωσης κινδύνου, ενώ γενικά οι διαφορές με τα κορίτσια ήταν χωρίς σημαντική βαρύτητα. Σε όποιες έρευνες χρησιμοποιήθηκαν μετρήσεις αυτοαναφοράς, τα κορίτσια ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς ως προς την καλοσύνη και το αμοιβαίο μοίρασμα. Αντίθετα, στις έρευνες που συμπεριέλαβαν τεχνικές παρατήρησης, αλλά και καταγραφής των μη λεκτικών σημάτων επικοινωνίας, οι διαφορές ήταν σχεδόν ασήμαντες. Η ερμηνεία που δίνουν οι συντάκτες της μετα-ανάλυσης σχετίζεται με το ότι στις έρευνες αυτοαναφορών και ετεροαναφορών για την φιλοκοινωνική συμπεριφορά αντανακλώνται οι στερεότυπες αντιλήψεις για το πώς κανονικά θα έπρεπε τα αγόρια και τα κορίτσια να φέρονται. Άλλωστε, οι γονείς και οι δάσκαλοι θεωρούν πως τα κορίτσια εκδηλώνουν πιο φιλοκοινωνική συμπεριφορά και αυτές οι απόψεις μεταφέρονται στα παιδιά και τους εφήβους. Επίσης, οι διαφορές φύλου αναπαράγονται μέσω των ίδιων των ερευνών, οι

οποίες δυσανάλογα ενσωματώνουν προτάσεις στις μετρήσεις τους που αντιστοιχούν σε μορφές βοήθειας που εκδηλώνουν τα κορίτσια. Τέλος, όπου η διατύπωση στους δείκτες μέτρησης ζητούσε ευθέως την αξιολόγηση της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς σε αυτο-αναφορικές μελέτες, οι διαφορές φύλου στην φιλοκοινωνική συμπεριφορά ήταν εμφανείς, αλλά ήταν ασήμαντες όταν οι δείκτες ήταν διατυπωμένοι έμμεσα και με διακριτικότητα. Με άλλα λόγια, όταν ενεργοποιούνται τα στερεότυπα φύλου, οι άνθρωποι ελέγχοντας τις απαντήσεις τους προβάλουν την κοινωνικά επιθυμητή εικόνα για τα φύλα στους άλλους ή τον εαυτό τους.

Από το 1998 που συντάχθηκε η παραπάνω μελέτη μετα-ανάλυσης, η οποία στην εποχή της ήταν η μόνη, δημιουργήθηκε ένα νέο εργαλείο μέτρησης της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις διαπροσωπικές σχέσεις των εφήβων (The prosocial tendency measure-revised: Carlo, Hausmann, Christiansen, & Randall, 2003). Δεδομένου πως τα ευρήματα των ερευνών είναι σε ορισμένες περιπτώσεις διφορούμενα ως προς τις διαφορές φύλου, οι παραπάνω συντάκτες του εργαλείου μέτρησης κατηγοριοποίησαν τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά σε έξι υποκλίμακες, δηλαδή την *υποχωρητική*, τη *φανερή βοήθεια*, την *κρυφή βοήθεια*, την *επείγουσα βοήθεια*, τη *συναισθηματική* και την *αλτρουιστική*. Στόχος τους ήταν να συμπεριλάβουν και φιλοκοινωνικές συμπεριφορές που εκφράζουν φυσικές δραστηριότητες υποστήριξης, οι οποίες αντιστοιχούν στα αγόρια, όπως η *επείγουσα βοήθεια* σε περιπτώσεις κινδύνου ή κρίσης και η *φανερή βοήθεια* που σχετίζεται με την προβολή της δημόσιας εικόνας, η οποία σύμφωνα με τα στερεότυπα φύλου, συνάδει με την ανδρική ταυτότητα. Όπως αναφέρουν οι Xiao, Hashi, Korous, και Eisenberg (2019), με αυτό τον τρόπο, θα αποφεύγονταν η υπερεκπροσώπηση θηλυκών χαρακτηριστικών της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, που έως τώρα ήταν ένα ζήτημα στις υπάρχουσες έρευνες.

Σε πρόσφατη έρευνα μετα-ανάλυσης οι Xiao, Hashi, Korous, και Eisenberg, (2019) συμπεριέλαβαν μελέτες φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στηριγμένες στην κλίμακα μέτρησης της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων των Carlos et. al., (2003), σε δείγματα παιδιών και εφήβων στις Η.Π.Α., την Ευρώπη, την Αργεντινή, την Αιθιοπία και την Κίνα. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι διαφορές φύλου ως προς την φιλοκοινωνική συμπεριφορά γενικά και για τις έξι υποκλίμακες ήταν πολύ μικρές, με τα κορίτσια να δηλώνουν ελαφρώς υψηλότερα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Στις υποκλίμακες του *αλτρουισμού*, της *υποχώρησης* (σε αιτήματα βοήθειας) και στην *συναισθηματική συμπαράσταση*, που συνιστούν θηλυκά

προσανατολισμένες συμπεριφορές, τα κορίτσια δήλωσαν υψηλοτέρα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Αντίθετα, στη *φανερή* εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, τα αγόρια ανέφεραν μεγαλύτερα ποσοστά και αυτό εξηγείται από το γεγονός πως τα αγόρια αρέσκονται σε δημόσια φανερές ηρωικές και ιπποτικές εμφανίσεις. Τέλος, οι συγγραφείς τονίζουν πως το ζήτημα των διαφορών φύλου στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά παραμένει ανοιχτό, λόγω των θηλυκά προσανατολισμένων εργαλείων μέτρησης και των αυτό-αναφορικών μετρήσεων που ενεργοποιούν απαντήσεις συνάδουσες με τα στερεότυπα φύλου. Για τους λόγους αυτούς συστήνουν τον εμπλουτισμό των τεχνικών μέτρησης με μεθόδους παρατήρησης.

4.12.3. Η Οικειότητα

Η οικειότητα είναι πρωταρχική λειτουργία για την κατανόηση και την περιγραφή των διαπροσωπικών σχέσεων και περιλαμβάνει την αυτοαποκάλυψη, την εμπιστοσύνη, την εχεμύθεια, την άνεση, την αμοιβαιότητα, τις κοινές δραστηριότητες, την αίσθηση της επικύρωσης της εικόνας τους άλλου, την κατανόηση, την επικοινωνία και τη στοργή, ενώ είναι μια δυναμική διαδικασία (Bernd, 2002· Collins & Madsen, 2006· Grabill & Kerns, 2000· Prager, 1995· Kanwal, 2019· Rawlins, 2017· Χρηστάκης & Χαλάτσης 2010). Η σημαντική διάσταση που επιβεβαιώνει την ύπαρξη οικειότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις είναι η αυτοαποκάλυψη που αναπτύσσεται σε κλίμα εμπιστοσύνης και συναισθηματικής εγγύτητας (Derlega, Winstead, Mathews, & Braitman, 2008). Σύμφωνα με τον Giddens (1992/2005), η οικειότητα είναι πρωτίστως ζήτημα συναισθηματικής επικοινωνίας με τον εαυτό μας και τους άλλους σε πλαίσιο διαπροσωπικής ισότητας. Ο Sullivan (1953) ήταν ο πρώτος που επεσήμανε τον ρόλο της οικειότητας στην ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων των εφήβων (Hussong, 2000).

Στα αγγλικά, η λέξη οικειότητα αναφέρεται ως intimacy και προέρχεται από τη λατινική λέξη intimus που έχει πολλές σημασίες σε σχέση με κάτι βαθύ και εσώτερο ως προς τον εαυτό και τις σχέσεις (Reis & Shaver, 1988). Σύμφωνα με τον Giddens (1992/2005), ο όρος intimacy στην αγγλική γλώσσα εμπεριέχει σεξουαλική απόχρωση, αλλά τελικά χρησιμοποιείται και για να προσδιορίζει τις στενές προσωπικές σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών αλλά και φίλων. Ακόμη, ο όρος αναφέρεται σε αισθήματα, στη λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία, σε προσωπικά χαρακτηριστικά και αφορά συνήθως μακροχρόνιες σχέσεις. Από την άλλη μεριά, οι

Αριστοτέλης (384-322, π.Χ./2006) και Kanwal (2019), επισημαίνουν ότι η εσώτερη σχέση με τον εαυτό, δηλαδή η οικειότητα με τον εαυτό, συνιστά προϋπόθεση για τη διαμόρφωση οικείας σχέσης με τον άλλον.

Για τους Mendelson και Aboud (2012) η οικειότητα είναι ο σημαντικότερος πόρος στη φιλία. Ως λειτουργία, συμπυκνώνει συμπεριφορές όπως το να είναι κάποιος ευαίσθητος στις ανάγκες και τις καταστάσεις των άλλων μέσω της ενσυναίσθησης και της κατανόησης και να είναι ανοιχτός στην ειλικρινή έκφραση των σκέψεων, των αισθημάτων και των προσωπικών πληροφοριών. Η οικειότητα πραγματώνεται μέσω της αυτοαποκάλυψης σε ένα πλαίσιο αμοιβαίας αποδοχής και εμπιστοσύνης. Σύμφωνα με την Cassidy (2001), η οικειότητα είναι ο τρόπος για να επιτευχθεί η εγγύτητα. Επίσης, η οικειότητα απαιτεί μια σειρά από ικανότητες, όπως η παροχή και αποδοχή υποστήριξης, οι δεξιότητες διαπραγμάτευσης, το να νιώθει κάποιος άνετος και να έχει έναν αυτόνομο εαυτό.

Σύμφωνα με την Prager (1995), η έννοια της οικειότητας είναι ευρεία και περιλαμβάνει επιμέρους διακριτές καταστάσεις, ιδιότητες και συμπεριφορές. Συγκεκριμένα, αφορά συναισθήματα, όπως η ζεστασιά και η αγάπη, συμπεριφορές αυτοαποκάλυψης, όπως η εχεμύθεια και η αμοιβαία εκμυστήρευση, επίπεδα γνωριμίας, όπως αυτά τεκμαίρονται μέσω της επικοινωνίας που μοιράζονται μη λεκτικά οι άνθρωποι, περιγραφές παρελθόντων εμπειριών αλληλεπίδρασης και η σιωπηλή επικοινωνία κατά τις δραστηριότητες σε μια φιλία, ενώ προσδιορίζει το βαθμό στενότητας της φυσικής απόστασης μεταξύ δυο προσώπων στις επαφές τους. Όπως επισημαίνει ο Roach (2019), σε κάθε περίπτωση η οικειότητα είναι ένα συναίσθημα εγγύτητας με κάποιον ή ένας ισχυρός συναισθηματικός δεσμός.

Πιο αναλυτικά, η Prager (1995) τονίζει ότι η οικειότητα εκδηλώνεται μέσω οικείων αλληλεπιδράσεων και οικείων σχέσεων. Οι οικείες αλληλεπιδράσεις αφορούν συμπεριφορές και εμπειρίες, όπως οι καθημερινές επαφές με σταθερή συχνότητα σε διάφορους χώρους, οι οποίες είναι αναγκαίες για την έναρξη και διαμόρφωση των οικείων σχέσεων, χωρίς όμως, από μόνες τους να δημιουργούν οικειότητα. Από την άλλη μεριά, οι οικείες σχέσεις, εκτός των οικείων αλληλεπιδράσεων, περιλαμβάνουν και τα σχεσιακά χαρακτηριστικά της στοργής, της εμπιστοσύνης και της συνεκτικότητας, τα οποία συντηρούν και ενισχύουν τους δεσμούς οικειότητας. Η στοργή εκδηλώνεται είτε λεκτικά είτε μη λεκτικά ως αγάπη, σεβασμός και νοιάξιμο. Η οικειότητα στη σχέση προετοιμάζει το έδαφος για την εκδήλωση της εμπιστοσύνης, ενώ η συνεκτικότητα αναφέρεται στο πόσο δεμένοι είναι οι άνθρωποι

στο χώρο και το χρόνο μέσω κοινών οικείων αλληλεπιδράσεων, όπως είναι τα κοινά γεύματα, τα τηλεφωνήματα και άλλες δραστηριότητες. Οι οικείες σχέσεις διακρίνονται από τις στενές, όπως είναι οι σχέσεις των γονιών με τα παιδιά ή των αδελφών μεταξύ τους, αφού η οικειότητα στις στενές σχέσεις δεν είναι πάντα παρούσα. Χωρίς στοργή, δέσιμο και εμπιστοσύνη δεν υπάρχουν οικείες σχέσεις.

Ωστόσο, δεδομένου πως οι αλληλεπιδράσεις στις φιλίες είναι ταυτόχρονα πολυδιάστατες, η λειτουργία της καλής παρέας, με τις διάφορες δραστηριότητες που μοιράζονται οι φίλοι, όπως και η διάρκεια και η επανάληψη των συναντήσεων, συνεισφέρουν στην ενδυνάμωση του αισθήματος οικειότητας και της συναισθηματικής εγγύτητας των φίλων (Fehr, 2004· Radmacher & Azmitia, 2006· Sharabany, et al., 1981).

Η οικειότητα στις φιλίες αποτελεί την πιο σημαντική λειτουργία και οι περισσότερες έρευνες και μελέτες που έχουν γίνει για τις φιλικές σχέσεις αναφέρονται στις οικείες αλληλεπιδράσεις και σχέσεις (Blatterer, 2015· Buhrmester, 1990, Radmacher & Azmitia, 2006). Σύμφωνα με τους Χρηστάκη και Χαλάτση (2010), η οικειότητα είναι πρωταρχική στην κατανόηση και περιγραφή των διαπροσωπικών σχέσεων και παρά το γεγονός πως δεν υπάρχει επιστημονική ομοφωνία στο τι ακριβώς σημαίνει αυτή η έννοια, η αυτοαποκάλυψη και η συναισθηματική έκφραση φαίνεται να είναι τα δύο κεντρικά στοιχεία και για τα δυο φύλα.

Ακόμη, οι διαπροσωπικές ικανότητες είναι αναγκαίες για την καλλιέργεια οικειότητας και κοινωνικής προσαρμογής στις φιλίες. Στην εφηβεία αναπτύσσονται οι γνωστικές, συναισθηματικές και συμπεριφορικές ικανότητες ακόμη περισσότερο, και η οικειότητα στις εφηβικές φιλίες είναι πιο αναπτυγμένη σε σχέση με την παιδική ηλικία (Prager, 1995). Οι διαπροσωπικές δεξιότητες περιλαμβάνουν συμπεριφορές, όπως η λεκτική και η μη λεκτική επικοινωνία, και σχετίζονται με την διαδικασία αποκάλυψης προσωπικών πληροφοριών και συνεχούς συναισθηματικής στήριξης στους φίλους, ενώ η εμπιστοσύνη αποτελεί θεμελιακό χαρακτηριστικό της ικανότητας για τη δημιουργία οικειότητας (Jackson-Dwyer, 2014· Youniss & Smollar, 1985). Για παράδειγμα, σε έρευνα της Buhrmester (1990), σε εφήβους της πρώιμης και μέσης εφηβείας, βρέθηκε πως η οικειότητα σχετίζεται πλήρως με τις διαπροσωπικές ικανότητες και τη δυνατότητα κοινωνικής προσαρμογής. Οι έφηβοι, των οποίων οι φιλίες χαρακτηρίστηκαν από τους φίλους τους και τους ίδιους ως συντροφικές, αποκαλυπτικές και ικανοποιητικές, αξιολογήθηκαν ως πιο

διαπροσωπικά ικανοί, πιο κοινωνικοί, λιγότερο επιθετικοί, λιγότερο αγχώδεις ή καταθλιπτικοί και με περισσότερη αυτοεκτίμηση, σε σύγκριση με όσους διατηρούσαν λιγότερο οικείες φιλίες. Οι διαπροσωπικές ικανότητες, η αμοιβαιότητα και η οικειότητα στη μέση εφηβεία ήταν σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με την πρώιμη εφηβεία. Ακόμη, βρέθηκε πως οι καλύτεροι φίλοι απολάμβαναν περισσότερη οικειότητα από όση βίωναν οι καλοί φίλοι μεταξύ τους. Τα ευρήματα αυτά είναι συμβατά με την υπόθεση πως η διαδικασία της οικειότητας προσδιορίζει τη νοητική υγεία και την προσαρμογή, αν και, όπως σημειώνει η Buhrmester, το αντίθετο επίσης θα μπορούσε να συμβαίνει.

Σύμφωνα με τους Hartup και Stevens (1997), η αμοιβαιότητα στις σχεσιακές δραστηριότητες στη φιλία είναι προαπαιτούμενη συνθήκη για την ανάπτυξη και διατήρησή της. Σύμφωνα με τον Hall (2011), οι προσδοκώμενες διαστάσεις της φιλίας διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες: τη συμμετρική αμοιβαιότητα, την ένωση, την αλληλεγγύη και τη χρησιμότητα. Οι Hartup και Stevens (1997) ορίζουν τη συμμετρική αμοιβαιότητα ως αφοσίωση, αμοιβαίο σεβασμό, αυθεντικότητα, εμπιστοσύνη και υποστήριξη. Συμφωνά με τη Fehr (2004) και τους Newcomb και Bagwell (1995), η συμμετρική αμοιβαιότητα ως προς την αφοσίωση, την εμπιστοσύνη και τη συμπαράσταση αποτελούν πρωταρχικές συνθήκες, που διακρίνουν τους στενούς φίλους από τις απλές γνωριμίες. Ακόμη, η αμοιβαιότητα στην επικοινωνία στην εφηβεία παίρνει μερικές φορές και τη μορφή του θετικού κουτσομπολιού με την έννοια της απόδοσης αιτίων για τη συμπεριφορά, τα κίνητρα και την προσωπικότητα των ανθρώπων.

Η σπουδαιότητα της αυτοαποκάλυψης στο πλαίσιο της οικειότητας είναι ο πυρήνας της θεωρίας των σταδίων για τη διαμόρφωση των διαπροσωπικών και φιλικών σχέσεων των Levinger (1980) και Levinger και Snoek, (1971) (βλ. Κεφάλαιο 3, Θεωρίες φιλίας). Σύμφωνα με τις θέσεις της θεωρίας, η αυτοαποκάλυψη διαδραματίζει κεντρικό ρόλο με την παρουσία της, το εύρος και το βάθος της στα στάδια της γνωριμίας, της οικοδόμησης της σχέσης, της διατήρησης, του περιορισμού ή και της λήξης της σχέσης.

Η αυτοαποκάλυψη είναι μια από τις κεντρικές αλληλεπιδράσεις που διαμορφώνουν και συντηρούν την οικειότητα και σημαίνει την έκφραση προσωπικών πληροφοριών της ιδιωτικής σφαίρας της ζωής των ανθρώπων. Η αποκάλυψη σκέψεων, συναισθημάτων, γεγονότων και ενδόμυχων ανησυχιών οφείλει να είναι αμοιβαία, δεδομένου πως εάν ο φίλος κρατά μια στάση ελλειμματική, ως προς την

αυτοαποκάλυψη, αυτό είναι λόγος για να τερματιστεί η φιλία. Η διατήρηση των αμοιβαία φιλικών σχέσεων συνδέεται με το εύρος της αυτοαποκάλυψης, η οποία στην αρχή εστιάζει σε επιπόλαιες πληροφορίες, ενώ μετά επεκτείνεται σε πιο προσωπικά ζητήματα καλύπτοντας όλο και πιο ευαίσθητες και σπουδαίες πληροφορίες και θεματικές της ζωής (Altman & Taylor, 1973· Anagnostaki, 2006· Berndt, 2002· Clark & Reis, 1988· Duck, 1998/2004· Fehr, 2012· Jackson-Dwyer, 2014· Kanwal, 2019· La Gaipa, 1979· Monsour, 2002· Selfhout, 2009· Χρηστάκης, 2006).

Επίσης, κεντρικό ρόλο αποδίδει στην αυτοαποκάλυψη, ως διαμορφωτικό παράγοντα της οικειότητας, η θεωρία της διείσδυσης των Altman και Taylor, (1973) (βλ. και Κεφάλαιο 3, Θεωρίες φιλίας). Σύμφωνα με τη θεωρία, η αυτοαποκάλυψη στην αρχή της σχέσης είναι περιορισμένη στο εύρος και το βάθος της, μετέπειτα οι προσωπικές αποκαλύψεις γίνονται περισσότερες και οι συζητήσεις αγγίζουν τους πιο ευαίσθητους τομείς του εαυτού, ενώ ενεργοποιούνται αισθήματα στοργής. Στο στάδιο της στοργής, οι πληροφορίες που ανταλλάσσονται αμοιβαία είναι τόσο προσωπικές που δεν μπορούν αντληθούν με άλλο τρόπο παρά μόνο με την αυτοαποκάλυψη. Άπαξ και εγκαθιδρυθεί η εμπιστοσύνη και η οικειότητα, η συμμετρική αυτοαποκάλυψη δεν είναι αναγκαία. Οι Clark και Reis (1988), Radmacher και Azmitia (2006) και Sharabany, et.al (1981) επισημαίνουν πως τα κορίτσια και οι γυναίκες εκδηλώνουν τη στοργή στην οικειότητα με φυσική επαφή μέσω αγκαλιών και αγγιγμάτων, ενώ στα αγόρια η ανάπτυξη της οικειότητας δομείται περισσότερο μέσω της αυτοαποκάλυψης και των κοινών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, σύμφωνα με τη Fehr (1996), και τα αγόρια νιώθουν στοργή και αγάπη, αλλά προτιμούν να εκδηλώνουν τέτοια συναισθήματα με λιγότερο άμεσους τρόπους. Σύμφωνα με τους Reis και Shaver (1988), από μόνη της η αυτοαποκάλυψη ως οικεία αλληλεπίδραση δεν θα μπορούσε να οδηγήσει στην εδραίωση της σχεσιακής οικειότητας, εάν δεν συνοδεύονταν από την πεποίθηση για την ύπαρξη συναισθηματικής συνεκτικότητας, εμπιστοσύνης και δέσμευσης, ώστε να είναι σίγουρα τα μέλη της σχέσης πως οι εμπιστευτικές πληροφορίες θα μείνουν μόνο μεταξύ των φίλων. Ακόμη, η αποκάλυψη προσωπικών πληροφοριών και ευάλωτων πτυχών του χαρακτήρα σε ένα στενό φίλο ενέχει τον κίνδυνο απόρριψης, ακύρωσης και ταπείνωσης.

Επίσης, σύμφωνα με τους McLanahan και Booth (1989) και Sanchez-Jankowsi (1991), το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας έχει βρεθεί πως επιδρά αρνητικά στην ποιότητα και την οικειότητα των φιλικών σχέσεων των εφήβων, όπου παρουσιάζονται μειωμένα επίπεδα εμπιστοσύνης και κοινωνικές

δεξιότητες. Σε οικογένειες που αναγκάζονται να μετακομίζουν προς αναζήτηση εργασίας, με την επακόλουθη αλλαγή σχολείου για τους εφήβους, οι δυσκολίες προσαρμογής στο νέο σχολικό περιβάλλον συνδέονται με μειωμένη οικειότητα στις φιλίες των εφήβων.

Ένα άλλο στοιχείο που αφορά την οικειότητα στις φιλίες έχει να κάνει με την κοινωνικά θετική ή αρνητική κατεύθυνση που μπορεί να πάρει. Οι καλές φιλίες με κακούς φίλους, οι οποίες χαρακτηρίζονται από υψηλής έντασης οικειότητα, έχουν ως συνέπεια την αρνητική επιρροή στη συμπεριφορά, αν και όχι πάντοτε (Berndt, 2002) και δεν είναι ηθικές (Νεχαμάς, 2016/19). Επίσης, όπως ισχυρίζεται ο Kanwal (2019), κάθε είδους οικειότητα δεν είναι φιλική. Ο όρος *οικειότητα* είναι ουδέτερος και αναφέρεται είτε σε καλές οικείες σχέσεις που είναι είτε θετικές, και περιέχουν το χαρακτηριστικό της φιλικότητας ως φιλοκοινωνική συμπεριφορά, είτε σε παραβατικές, επιθετικές, βίαιες έως και σαδομαζοχιστικές ακόμη, όπως συμβαίνει με τις οικείες σχέσεις παραβατικών φιλικών δεσμών. Πάντως, όπως υποστηρίζει ο Hartup (1996), η οικειότητα, περισσότερο από τις άλλες λειτουργίες της φιλίας, συμβάλλει στο αίσθημα ικανοποίησης από τη φιλία στην πρώιμη και μέση εφηβεία. Από την άλλη μεριά, σε ακόμη μία μελέτη ανασκόπησης των Youniss και Haynie (1992), για τη σημασία της οικειότητας, βρέθηκε ότι οι φιλίες των κοριτσιών χαρακτηρίζονταν από υψηλοτέρα επίπεδα οικειότητας και ειδικά ως προς η διάσταση της αυτοαποκάλυψης.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τους Shulman, Laursen, Kalman, και Karpoysky (1997), η οικειότητα περιλαμβάνει πέρα από τον αμοιβαίο σεβασμό και την αναγνώριση της ιδιωτικότητας και της αυτονομίας του φίλου. Με αυτό τον τρόπο, το αίσθημα ασφάλειας στο πλαίσιο της φιλίας γίνεται δυνατό και αυτό συμβαίνει με την πάροδο του χρόνου από την παιδική ηλικία στην εφηβεία. Για παράδειγμα, σε έρευνα των παραπάνω συγγραφέων, σε εφήβους της πρώιμης και μέσης εφηβείας, βρέθηκε πως όσοι είχαν αναπτυγμένο το αίσθημα της αλληλεξάρτησης ανέφεραν μεγαλύτερα επίπεδα συναισθηματικής εγγύτητας και αμοιβαίου σεβασμού και αυτό το εύρημα αντανακλά την ύπαρξη κοινωνικών δεξιοτήτων για την διαχείριση της συναισθηματικής εγγύτητας, με τρόπο που να μην απειλεί την αυτονομία και την ιδιωτικότητα του φίλου. Επίσης, αν και τα κορίτσια δήλωσαν πιο συναισθηματικά εμπλεκόμενα στις φιλίες τους και αυτοαποκαλύπτονταν περισσότερο από τα αγόρια, η γενική αποτίμηση της οικειότητας ήταν παρόμοια και για τα δύο φύλα. Επίσης, τα κορίτσια ανέφεραν υψηλοτέρα επίπεδα σχεσιακής ισορροπίας στη φιλία, όπου το ένα

μέλος σέβεται τις απόψεις του άλλου. Ακόμη, τα αγόρια αξιολόγησαν ως τα περισσότερο σημαντικά χαρακτηριστικά στις φιλίες τους τη συναισθηματική εγγύτητα και την ισορροπία στη σχέση, διατηρώντας μια τάση για ανεξαρτησία και όχι τόσο έντονη σχεσιακή εμπλοκή. Επιπλέον, οι μεγαλύτεροι σε ηλικία έφηβοι τόνισαν την αξία της ιδιωτικότητας στο πλαίσιο της συναισθηματικής εγγύτητας, σε σύγκριση με όσους ανήκουν στην πρώιμη εφηβεία, οι οποίοι προέταξαν τη συμφωνία και το μοίρασμα ιδεών. Τέλος, βρέθηκε πως η συναισθηματική εγγύτητα ήταν ευχάριστη και επιθυμητή λειτουργία και συνιστούσε πλεονέκτημα για την εκπλήρωση των στόχων στις φιλίες.

Στην προηγούμενη έρευνα είδαμε πως, παρά τις επιμέρους διαφορές φύλου στα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, η γενική αποτίμηση της οικειότητας ήταν ίδια και για τα δυο φύλα. Όμως, τα ευρήματα σχετικά με την συνολική αποτίμηση της οικειότητας είναι μερικές φορές αντικρουόμενα. Για παράδειγμα, σε έρευνα του Reisman (1990), σε εφήβους ηλικίας από 15 έως 17 ετών στις Η.Π.Α. και στην Ουγγαρία, βρέθηκε πως τα κορίτσια όχι μόνο αναφέρουν ως πιο αποκαλυπτικές και οικείες τις ομόφυλες φιλίες τους, αλλά τις αξιολόγησαν επίσης και ως πιο συναισθηματικά εγγύτερες και ικανοποιητικές. Ακόμη, αγόρια και κορίτσια φρόντιζαν να απευθύνονται σε κορίτσια στις περιπτώσεις που είχαν ανάγκη για αυτοαποκάλυψη, ενώ όσοι/ες δεν χαρακτηρίζονταν από υψηλά επίπεδα αυτοαποκάλυψης αποτιμούσαν ως λιγότερο στοργικές και ικανοποιητικές τις φιλίες τους. Ο Reisman αποδίδει τις διαφορές των κοριτσιών και των αγοριών στην αυτοαποκάλυψη, σε πολιτισμικούς παράγοντες που έχουν να κάνουν με το κοινωνικό φύλο και στο γεγονός πως τα κορίτσια αντιπροσωπεύουν το συναισθηματικό πρότυπο της μητέρας. Πάντως, περίπου το ένα τρίτο των αγοριών στις ομόφυλες φιλίες ανάφεραν ιδία επίπεδα αυτοαποκάλυψης, συναισθηματικής εγγύτητας και ικανοποίησης με τις ομόφυλες και ετερόφυλες φιλίες τους. Οι Jones, G. και Dempo (1989), σε μελέτη για την οικειότητα στην εφηβεία, επιβεβαίωσαν τη μειωμένη οικειότητα των φιλικών σχέσεων των αγοριών, την οποία αποδίδουν στη συμμόρφωση προς τα χαρακτηριστικά του ανταγωνισμού και της ατομικότητας του κοινωνικού φύλου των αγοριών. Ωστόσο, τα αγόρια και τα κορίτσια με ανδρόγυνα χαρακτηριστικά κοινωνικού φύλου, δήλωσαν εξίσου υψηλά επίπεδα οικειότητας στις φιλίες τους με τα κορίτσια της κατηγορίας θηλυκών χαρακτηριστικών κοινωνικού φύλου.

Από την άλλη, η αφοσίωση και η δέσμευση είναι διαστάσεις της οικειότητας οι οποίες συμπληρώνουν την αυτοαποκάλυψη. Συγκεκριμένα, σε παλαιότερη μεγάλη έρευνα θεματικής ανάλυσης του La Gaipa (1979), για τις λειτουργίες στη φιλία σε 4.399 εφήβους της πρώιμης και μέσης εφηβείας, βρέθηκε πως το 50% των εφήβων της μέσης εφηβείας, σε σχέση με το 15% των μαθητών/τριών της πρώιμης εφηβείας, ταξινόμησε ως κυρίαρχες λειτουργίες την οικειότητα, την αυθεντικότητα (ειλικρίνεια) και την αφοσίωση. Ενώ, το πρωτεύον ελκτικό χαρακτηριστικό για τον/την φίλο/η της πρώιμης εφηβείας, που ήταν *ωραίος / ωραία*, μετατρέπεται σε *καλός/ή* στη μέση εφηβεία. Ειδικά, τα κορίτσια αξιολόγησαν ως σημαντικότερη την αφοσίωση, δεδομένου πως προβαίνουν κατά 60% συχνότερα, έναντι του 40% των αγοριών, σε αποκαλύψεις μυστικών για πτυχές τους εαυτού τους, σε σχόλια και κουτσομπολιά για άλλους συνομηλίκους και έκφραση σκέψεων και απόψεων. Όπως τονίζει ο La Gaipa, η απουσία αφοσίωσης θα άφηνε εκτεθειμένα τα κορίτσια στην ευαλωτότητα του να νιώσουν προδομένα από τη διάχυση των εμπιστευτικών πληροφοριών. Στην εφηβεία, η διάδοση των μυστικών ισοδυναμεί με προδοσία και συνδέεται με την απειλή της εικόνας του εφήβου που τα μυστικά του προδόθηκαν στην παρέα. Κάτω από αυτό το γεγονός, ο εγωκεντρικός εαυτός της εφηβικής ηλικίας κλονίζεται συντριπτικά, μπροστά στο φόβο της απόρριψης από τους συνομήλικους. Ο μόνος τρόπος να αποφευχθεί η ευαλωτότητα απέναντι στην απόρριψη είναι η μειωμένη αυτοαποκάλυψη, αλλά το σκληρό τίμημα είναι η απουσία των οικείων σχέσεων.

Οι διαστάσεις και οι στρατηγικές διατήρησης της οικειότητας στην πρώιμη και μέση εφηβεία μελετήθηκαν σε διαχρονική τριετή έρευνα στις Η.Π.Α. από τους McNelles και Connolly (1999). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η αυτοαποκάλυψη και το συναισθηματικό δέσιμο είναι εξίσου σημαντικά στοιχεία για την οικοδόμηση και διατήρηση της οικειότητας και για τα δυο φύλα, ενώ η οικειότητα στη μέση εφηβεία είναι μεγαλύτερη και σταθερότερη, σε σύγκριση με την πρώιμη εφηβεία. Ωστόσο, στην έρευνα διαπιστώθηκε πως υπάρχουν και άλλες συμπεριφορές που ενδυναμώνουν την οικειότητα, όπως γενικές συζητήσεις για μη προσωπικά ζητήματα, το κουτσομπολιό, οι δραστηριότητες και οι ανόητες, ανούσιες και χαζές συζητήσεις που με τα αστεία και το χιούμορ φάνηκε πως συντηρούν την ήδη επιτευχθείσα οικειότητα. Επίσης, τα ευρήματα επιβεβαίωσαν την εστιασμένη στη στοργή και την αυτοαποκάλυψη οικειότητα των κοριτσιών και την προσανατολισμένη σε δραστηριότητες οικειότητα των αγοριών. Αυτά «*τα διαφορετικά μονοπάτια στις οικείες συμπεριφορές*» (McNelles & Connolly, 1999, σ. 156), αφορούν τις

περιπτώσεις των ομόφυλων φιλικών σχέσεων, διότι στις ετερόφυλες φιλίες τα αγόρια εκφράζουν την οικειότητα και με την εκδήλωση στοργής. Σχετικά με το κουτσομπολιό, οι Hartup και Stevens (1997) επισημαίνουν πως λειτουργεί θετικά στις εφηβικές φιλίες, ενώ συνδέεται με την αυτοαποκάλυψη, δίνοντας την ευκαιρία στους φίλους να ερμηνεύουν τις πράξεις, τις συμπεριφορές και τα κίνητρα των άλλων.

Σε άλλη έρευνα, ο Monsour (1992) διερεύνησε το τι σημαίνει η οικειότητα στις ομόφυλες και ετερόφυλες φιλίες σε έφηβους και ενήλικες. Υπήρξαν ουσιώδεις ομοιότητες στις διαστάσεις της οικειότητας και για τα δυο φύλα. Συγκεκριμένα, οι πέντε πιο συχνά αναφερθείσες διαστάσεις της οικειότητας ήταν κατά σειρά η αυτοαποκάλυψη, η συναισθηματική έκφραση (συναισθηματική εγγύτητα, ζεστασιά, στοργή, νοιάξιμο και συμπόνια), η συνεχής υποστήριξη σε καλούς και κακούς καιρούς, η φυσική επαφή και η εμπιστοσύνη. Στις ετερόφυλες φιλίες, αλλά όχι στις ομόφυλες, αναφέρθηκε από τα αγόρια και τους άνδρες και η σεξουαλική επαφή ως διάσταση της οικειότητας, σε μεγαλύτερο βαθμό από τα κορίτσια και τις γυναίκες. Ένα 9% του δείγματος των αγοριών και των ανδρών συνεκτίμησαν στην οικειότητα, πέρα από τις συζητήσεις, και τις κοινές δραστηριότητες, δηλαδή το να κάνουν πράγματα μαζί, ενώ το ποσοστό αυτό ήταν στο 4% για τα κορίτσια και τις γυναίκες. Τέλος, τα κορίτσια και οι γυναίκες συμπεριέλαβαν τη φυσική επαφή, χωρίς σεξουαλικά υπονοούμενα, σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα αγόρια και τους άνδρες.

Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τον Giordano (2003), τα σπουδαία επίπεδα αποδοχής, που λαμβάνουν στο πλαίσιο της φιλίας οι έφηβοι, εξηγούν τα υψηλά επίπεδα αυτοαποκάλυψης και αμοιβαίας εμπιστοσύνης που είναι και τα βασικά χαρακτηριστικά των φιλικών δεσμών. Για αυτό το λόγο, οι έφηβοι νιώθουν να είναι περισσότερες φορές ο εαυτός τους με τους φίλους τους, παρά με τους γονείς τους όπου η συχνότητα και οι τομείς των επαφών είναι πιο συγκεκριμένοι.

Σε έρευνα των Bauminger, Finzi-Dottan, Chason, και Har-Even (2008) στο Ισραήλ, σε εφήβους της πρώιμης και μέσης εφηβείας, βρέθηκε πως το ασφαλές ύφος σύναψης δεσμού (Bowlby, 1988) συνοδεύεται από χαμηλά επίπεδα άγχους και απόρριψης, ενώ σχετίζεται με την ικανότητα αποκάλυψης σκέψεων και συναισθημάτων και προάγει την ποιότητα των φιλικών σχέσεων. Ακόμη, οι έφηβοι της μέσης εφηβείας και τα κορίτσια ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα αποκάλυψης και ποιότητας φιλίας, σε σύγκριση με τα αγόρια.

Ο βαθμός της οικειότητας στις καλύτερες φιλίες μπορεί να διαφέρει ως προς την ένταση της συναισθηματικής εγγύτητας, διαμορφώνοντας δύο είδη οικείων

φιλικών σχέσεων. Σε έρευνα που διεξήγαγε ο Shulman (1993) σε έφηβους ηλικίας από 12 έως 16 ετών, σχετικά με τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης και συναισθηματικής εγγύτητας στις καλύτερες φιλίες, κατηγοριοποίησε με βάση την ένταση της οικειότητας, σε δύο τύπους τις οικείες φιλίες. Ονομάζει το πρώτο είδος *φιλίες αλληλεξάρτησης*, όπου η οικειότητα είναι αναπτυγμένη σε υψηλά επίπεδα με έντονη αυτοαποκάλυψη, εμπιστοσύνη και συναισθηματική εγγύτητα. Ενώ, το δεύτερο είδος είναι οι *αποστασιοποιημένες φιλίες*, στις οποίες η οικειότητα χαρακτηρίζεται από χαμηλή ένταση, ενώ οι δραστηριότητες και οι επαφές στόχο έχουν την αποφυγή της μοναξιάς. Το παράδοξο με τις αποστασιοποιημένες φιλίες είναι πως η συναισθηματική αποστασιοποίηση και τα χαμηλά επίπεδα αυτοαποκάλυψης που τις χαρακτηρίζουν λειτουργούν ως παράγοντες διατήρησης της οικειότητας και της εγγύτητας, η οποία είναι αναγκαία για την εξυπηρέτηση των προσωπικών στόχων του ενός ή και των δύο φίλων. Με άλλα λόγια, στις φιλίες αλληλεξάρτησης αυτό που καθορίζει την ποιότητα της οικειότητας είναι οι εμπειρίες του εμείς, ενώ στις αποστασιοποιημένες η εξυπηρέτηση αναγκών και των εμπειριών του εγώ.

Την παραπάνω τυπολογία των οικείων φιλικών σχέσεων, ως προς τη συναισθηματική εγγύτητα, τη δέσμευση και την ισορροπία στη φιλία μελέτησαν οι Selfhout, Branje, και Meeus (2009) σε έρευνα σε έφηβους της πρώιμης και μέσης εφηβείας. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι έφηβοι, που συνδέονταν με φιλίες αλληλεξάρτησης, ανέφεραν υψηλοτέρα επίπεδα συναισθηματικής εγγύτητας και δέσμευσης, ισορροπίας στη σχέση μεταξύ της συναισθητικής εγγύτητας και του σεβασμού της ιδιωτικότητας των φίλων και ικανότητες επίλυσης προβλημάτων στη φιλία. Επίσης, τα αγόρια ανέφεραν σε μεγαλύτερο ποσοστό φιλίες που αντιστοιχούν στον αποστασιοποιημένο τύπο και χαμηλότερα επίπεδα δέσμευσης και σχεσιακής ισορροπίας.

Σε έρευνα μετα-ανάλυσης, που καλύπτει την περίοδο 1960 έως το 2006, έχει επιβεβαιωθεί πως η κυριότερη διαφορά μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στις λειτουργίες της φιλίας εντοπίζεται στο γεγονός πως τα κορίτσια αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης (Rose & Rudolph, 2006). Επίσης, σε πιο πρόσφατη έρευνα μετα-ανάλυσης (Hall, 2011) βρέθηκε πως τα κορίτσια διατηρούν μια ιδεατή εικόνα της φιλίας με αυξημένα επίπεδα απαιτήσεων ως προς την αυτοαποκάλυψη, την εμπιστοσύνη, τη δέσμευση και τη συναισθηματική κατανόηση. Ως προς τις κοινές δραστηριότητες και τη λειτουργία της καλής παρέας δεν βρέθηκαν διαφοροποιήσεις φύλου.

Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Reisman (1990), οι διαφορές φύλου στην οικειότητα έχουν υπερεκτιμηθεί, διότι τα κορίτσια αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα μόνο για τη διάσταση της αυτοαποκάλυψης, που είναι μία από τις διαστάσεις της οικειότητας. Εάν μετράται η αυτοαποκάλυψη ξεχωριστά, τότε οι διαφορές φύλου ως προς την οικειότητα είναι διακριτές. Όμως, σύμφωνα με τους Reisman (1990) και Sharabany, Gershoni, και Hofman (1981), εάν στις μετρήσεις συνυπολογίζονται και άλλες διαστάσεις της οικειότητας, όπως η ειλικρίνεια, ο αυθορμητισμός, η αποκλειστικότητα και ειδικά οι μοιρασμένες δραστηριότητες, οι οποίες αποτελούν χαρακτηριστικό οικειότητας των αγοριών περισσότερο, τότε, επειδή σε αυτές τις διαστάσεις δεν υπάρχουν διάφορες φύλου, οι συνολικές διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς τη λειτουργία της οικειότητας είναι μικρότερες. Ο Berndt (1982) υποστηρίζει, επίσης, πως η οικειότητα στα αγόρια πρέπει να μετρηθεί με τρόπους που θα αποτυπώνουν την οικειότητα όπως τη βιώνουν μεταξύ τους.

Από μια μεθοδολογική οπτική, η Way (2013), η οποία εφάρμοσε ποιοτικές μεθόδους παρατήρησης και συνεντεύξεων, διαφωνεί με τα πορίσματα των ποσοτικών αυτοαναφορικών μετρήσεων και ισχυρίζεται πως τα αγόρια είναι ικανά και νιώθουν συναισθήματα, ενώ βιώνουν παρόμοια με τα κορίτσια επίπεδα οικειότητας. Απλά, για ομοφοβικούς λόγους αποφεύγουν να δηλώνουν υψηλές τιμές σε συναισθηματικά χρωματισμένες μετρήσεις.

Υπάρχουν, όμως, και αρνητικές συνέπειες από την υπερβολική επανάληψη ίδιων τομέων της αυτοαποκάλυψης. Για παράδειγμα, σε έρευνες βρέθηκε πως το αναμάσημα, δηλαδή η υπερβολική αυτοαποκάλυψη που συνοδεύεται από συνεχή και επαναλαμβανομένη συζήτηση των προβλημάτων και των υποθέσεων για τις αιτίες τους, προκαλεί στα κορίτσια έντονα προβλήματα άγχους και ανησυχίας, ενώ επηρεάζει αρνητικά το κλίμα στις φιλίες (Rose, 2002· Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009· Schwartz-Mette & Rose, 2012).

Από την άλλη μεριά, η τάση για απόκρυψη μυστικών και η μειωμένη αυτοαποκάλυψη βρέθηκε να σχετίζεται θετικά με την ύπαρξη συγκρούσεων στις φιλίες (Martinez & Howe, 2013). Ακόμη, σε έρευνα των Corsano, Musetti, Caricati, και Magnani (2017), σε 457 εφήβους ηλικίας από 13 έως 19 ετών, στην Ιταλία τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι έφηβοι προβαίνουν σε αυτοαποκάλυψη στους φίλους ανεξάρτητα από την θετική ποιότητα της φιλίας (οικειότητα, βοήθεια, ασφάλεια και καλή παρέα) ή την αρνητική ποιότητα (συχνές συγκρούσεις). Ωστόσο, οι έφηβοι που δεν είναι αποδεκτοί από τους συνομηλίκους τους, όσοι είναι εσωστρεφείς και όσοι

διακρίνονται από χαμηλή αυτοεκτίμηση, κρατούν μυστικά από τους φίλους. Επίσης, τα αγόρια σε ένα ελαφρώς μεγαλύτερο ποσοστό, σε σύγκριση με τα κορίτσια, είχαν την τάση να κρατούν μυστικά από τους φίλους τους. Οι Derlega, Winstead, Mathews, και Braitman (2008) υποστηρίζουν πως η μη υπερβολική αυτοαποκάλυψη λειτουργεί και ως ένας τρόπος για να μην χαθεί ο σεβασμός από τον φίλο, σύμφωνα με τη θεωρία της αλληλεξάρτησης (Kelley, 1979), η οποία επισημαίνει πως οι άνθρωποι στις σχέσεις τους υπολογίζουν τα οφέλη και τα κόστη πριν προβούν σε μια ενέργεια. Από την άλλη μεριά, όπως αναφέρει η Buskirk-Cohen (2008), υπάρχουν διαφορές φύλου ως προς τα θέματα που είναι αντικείμενο αυτοαποκάλυψης στους καλύτερους φίλους. Τα κορίτσια συζητούν περισσότερο για διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ στα αγόρια οι συζητήσεις αφορούν δραστηριότητες.

Στο ίδιο πλαίσιο, διαφοροποιήσεις φύλου ως προς τη θεματολογία της αυτοαποκάλυψης βρέθηκαν σε πειράματα που έγιναν για τις συζητήσεις σε εφήβους 18 ετών από τους Derlega, Durham, Gockel, και Sholis (1981). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα αγόρια διατηρούσαν αρρενωπή θεματολογία που περιελάμβανε ζητήματα για το τι σημαίνει άνδρας, τις τολμηρές δράσεις που αναλαμβάνουν, το πόσο δυνατοί και επιθετικοί είναι προς τους άλλους και το πόσο περήφανοι είναι για τις κατακτήσεις τους στο άλλο φύλο. Επίσης, η αυτοαποκάλυψη των αγοριών περιείχε και ζητήματα κοινωνικής θεματολογίας. Η θεματολόγια στην αυτοαποκάλυψη των κοριτσιών περιελάμβανε το πότε ένιωσαν γυναίκες, πότε νιώθουν σαν παιδιά, το πόσο τις ενοχλούν οι βίαιες συζητήσεις και το πόσο ευαίσθητες είναι ως προς το τι νομίζουν οι άλλοι για την εικόνα που δίνουν προς τα έξω. Γενικά, τα αγόρια ανέφεραν χαμηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης τα οποία, σύμφωνα με τους συγγραφείς, οφείλονται στην αγωνία των αγοριών να διασφαλίσουν μια δυνατή, μη ευάλωτη εικόνα προς τους άλλους, διότι αυτό θα ήταν γυναικείο χαρακτηριστικό, στην ανεπαρκή κοινωνικοποίηση των αγοριών ως προς την έκφραση συναισθημάτων και στην πεποίθηση πως η αποκάλυψη μυστικών τούς καθιστά διαχειρίσιμους από τους άλλους. Με άλλα λόγια, η αυτοαποκάλυψη των αγοριών έχει αποφασιστική κατεύθυνση και των κοριτσιών προσωπική και ευαίσθητη.

Σύμφωνα με την έρευνα μετα-ανάλυσης των Collins και Miller (1994), που καλύπτει χρονικά την περίοδο από το 1955 έως το 1992, η αυτοαποκάλυψη παίζει κεντρικό ρόλο για τη διαμόρφωση και διατήρηση της φιλίας. Η μετα-αναλυτική διαδικασία έδειξε πως υπάρχει εξαιρετικά σημαντική σχέση μεταξύ αυτοαποκάλυψης και συμπάθειας. Οι συγκεκριμένες συγγράφεις διαπίστωσαν πως: α) οι άνθρωποι που

αυτοαποκαλύπτονται σε εύρος και βάθος είναι πιο συμπαθητικοί και ευάρεστοι από όσους το αποφεύγουν, β) οι άνθρωποι προβαίνουν σε αυτοαποκαλύψεις περισσότερο σε όσους τους αρέσουν, και γ) συμπαθούν εκείνους στους οποίους έχουν αυτοαποκαλυφθεί.

Υπήρξαν, όμως, πολύ σημαντικά ευρήματα σχετικά με τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις των ερευνών για τις διαφορές φύλου στην αυτοαποκάλυψη. Συγκεκριμένα, στις έρευνες συσχέτισης, σε σύγκριση με τις πειραματικές, βρέθηκε πως οι γυναίκες αυτοαποκαλύπτονται σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό, κάτι που αποδίδεται στην μεγαλύτερη εκπροσώπηση των γυναικών στις έρευνες. Με την αναλογική επεξεργασία και προσαρμογή του αριθμού των φύλων που συμμετείχαν στις έρευνες συσχέτισης και στις πειραματικές, τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι γυναίκες προβαίνουν σε αυτοαποκάλυψη περισσότερο από ό,τι οι άνδρες, αλλά οι διαφορές αυτές είναι τόσο μικρές που οι Collins και Miller συμπεραίνουν ότι: *« υπάρχει ελάχιστη απόδειξη πως οι άνδρες και οι γυναίκες διαφέρουν στην τάση τους να αυτοαποκαλύπτονται σε όσους συμπαθούν»* (σ. 467).

Οι Fehr και Harasymchuk (2017), σε έρευνα ανασκόπησης των σημαντικότερων μελετών για την οικειότητα και τη σχέση της με την ικανοποίηση από τη φιλία, κατέληξαν πως οι λειτουργίες των προτύπων που προβλέπουν την ικανοποίηση από τη φιλία είναι η αμοιβαία αυτοαποκάλυψη και η παροχή συναισθηματικής βοήθειας, οι οποίες λειτουργούν ως *«γνωστικές αναπαραστάσεις»* (σ. 2) για τις προσδοκίες που έχουμε από τις φιλικές σχέσεις με τους άλλους. Οι μη πρωτοτυπικές ή περιφερειακές λειτουργίες των φιλικών σχέσεων είναι η πρακτική υποστήριξη, η συμπόνια και ο κοινά βιωμένος χρόνος. Σε έρευνες σε εφήβους και ενήλικες, των Fehr (2004) και Fehr και Harasymchuk (2017), βρέθηκε πως η αυτοαποκάλυψη και η παροχή συναισθηματικής στήριξης αποτελούν και για τα δύο φύλα πρωτοτυπικές προσδοκίες για την ικανοποίηση από τη φιλία, αν και οι γυναίκες αξιολόγησαν ως σημαντικότερες όλες τις λειτουργίες της φιλίας. Ωστόσο, βρέθηκε πως όσοι άνδρες και αγόρια δήλωσαν υψηλότερα επίπεδα πρωτοτυπικών προσδοκιών (αμοιβαία αυτοαποκάλυψη και παροχή συναισθηματικής βοηθείας), δήλωσαν πιο ικανοποιημένοι από τις φιλικές τους σχέσεις σε σύγκριση με εκείνους που ανέφεραν χαμηλότερα επίπεδα.

Τα παραπάνω ευρήματα σχετικά με τις διαφορές των φύλων ως προς την ικανοποίηση από τη φιλία είναι σύμφωνα με παλαιότερη έρευνα των Elkins και Peterson (1993) σε έφηβους της μέσης, της ύστερης εφηβείας και σε νέους έως 29

ετών. Συγκεκριμένα, τα αγόρια και οι άνδρες αξιολόγησαν χαμηλότερα την ιδεατή εικόνα που διατηρούν για τη φιλία όσο και την ικανοποίηση που βιώνουν στις πραγματικές ομόφυλες φιλίες τους, σε σύγκριση με τις ιδεατές και πραγματικές φιλίες των κοριτσιών και των γυναικών. Οι συγκεκριμένοι ερευνητές αποδίδουν τη μειωμένη ιδεατή και πραγματική εικόνα των ανδρικών φιλικών σχέσεων στη γνώση των ανδρών πως δεν αναμένουν από τις φιλίες τους την απαιτούμενη συναισθηματική στήριξη. Επίσης, επισημαίνουν το γεγονός πως οι κλίμακες αξιολόγησης της φιλίας είναι κατασκευασμένες με φράσεις που απηχούν τα γυναικεία χαρακτηριστικά της οικειότητας και της ικανοποίησης και ιδιαίτερα αυτά που αφορούν τη συχνότητα των συζητήσεων.

Στην Ελλάδα, σε έρευνα των Κοκκέβη, Ξανθάκη, Φωτίου, και Καναβού (2011), σε εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα της πρώιμης και μέσης εφηβείας, βρέθηκε πως το 82% των μαθητών/τριών επιλέγουν να μοιραστούν κάτι που τους απασχολεί με φίλους του ίδιου φίλου, ενώ ένα 52.4% επιλέγει και άτομα από το άλλο φύλο. Τα περισσότερα, πάντως, αγόρια προβαίνουν πιο εύκολα σε αυτοαποκάλυψη για σημαντικά θέματα σε κάποια φίλη τους, ενώ τα περισσότερα κορίτσια προτιμούν τις φίλες τους από τα αγόρια. Σε άλλη έρευνα στην Ελλάδα, σε εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα εφήβων των Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού, και Φωτίου (2016), βρέθηκε πως στη μέση εφηβεία η επικοινωνία με τους φίλους του αντιθέτου φύλου αυξάνεται, σε σύγκριση με όσους βρίσκονται στην πρώιμη εφηβεία. Επίσης, δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών αναφορικά με την επικοινωνία με φίλους του ίδιου φύλου. Συγκεκριμένα, τα αγόρια με 77.7% και τα κορίτσια με 74.4% δήλωσαν πως τους είναι εύκολο να μοιράζονται σημαντικά ζητήματα στις ομόφυλες φιλίες τους. Ωστόσο, ένα ποσοστό των αγοριών της τάξης του 54,3% ανέφεραν πως ευκολότερα προβαίνουν σε αυτοαποκάλυψη σε κορίτσια, ενώ τα κορίτσια με χαμηλότερο ποσοστό 44/,9% επιλέγουν αγόρια για να μοιραστούν πληροφορίες για σημαντικά ζητήματα. Επιπλέον, σε έρευνα της Καλάτη (2015), σε παιδία και έφηβους της μέσης εφηβείας, βρέθηκε πως τα αγόρια αποφεύγουν να εκφράζονται συναισθηματικά στις φιλίες τους, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Αντίστοιχα, οι Tsaousis και Kazi (2012), σε έρευνα σε 914 εφήβους της μέσης εφηβείας, βρήκαν ότι τα κορίτσια ανέφεραν καλύτερες επιδόσεις αναφορικά με χαρακτηριστικά της συναισθηματικής νοημοσύνης, όπως η έκφραση, η αναγνώριση, η φροντίδα και η ενσυναίσθηση.

Μια σημαντική διάσταση, επίσης, της οικειότητας είναι και η εμπιστοσύνη. Σύμφωνα με τον Δεμερτζή (2006), η εμπιστοσύνη (trust) προϋποθέτει μια ενεργητική στάση προς τον άλλον, που συνοδεύεται από την προσδοκία της θετικής έκβασης της παραχώρησής της, αν και χαρακτηρίζεται επίσης από την ανησυχία για την ύπαρξη ενδεχόμενης προδοσίας. Με άλλα λόγια, δεν είναι κανείς βέβαιος εάν η εμπιστοσύνη που εκδηλώνει προς τον άλλον θα τιμηθεί. Ενώ, η αξιοπιστία (trustworthiness) αναφέρεται στην πεποίθηση για την διακρίβωση των όρων εκχώρησης της εμπιστοσύνης. Οι Dunn και Schweitzer (2005) επισημαίνουν πως η εμπιστοσύνη είναι μια θεληματική αποδοχή της ευαλωτότητάς μας, η οποία βασίζεται σε θετικές προσδοκίες για την ανταπόκριση των άλλων. Ο Silver (1989) επισημαίνει πως τελικά η εμπιστοσύνη είναι ζήτημα ηθικής, αφού το να εμπιστευτούμε κάποιον δεν μας εξασφαλίζει από την αθέτησή της από τον άλλον. Στην πραγματικότητα, η πρωτοκαθεδρία της αμοιβαίας ευαλωτότητας στις φιλίες δημιουργεί την ανάγκη για την εμπιστοσύνη (Atkins, 2002), ενώ σύμφωνα με την Fehr (1996) η εμπιστοσύνη είναι ο παράγοντας κλειδί για τη γνησιότητα της φιλίας.

Σε μελέτη ανασκόπησης ερευνών από τον Rotenberg (2019) σχετικά με τα επίπεδα εκδήλωσης διαπροσωπικής εμπιστοσύνης και προσαρμογής στις φιλίες σε παιδιά και εφήβους, βρέθηκε πως και τα δύο φύλα, όταν εκδήλωναν χαμηλά ή υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης, είχαν λιγότερους φίλους, μειωμένες κοινωνικές δεξιότητες, χαμηλή φιλοκοινωνική συμπεριφορά και έλλειψη κοινωνικής προσαρμογής. Όσοι, όμως, εκδήλωναν μεσαία επίπεδα εμπιστοσύνης είχαν καλύτερη κοινωνική προσαρμογή και χαμηλότερη επιθετικότητα, ενώ οι φιλίες τους ήταν ποιοτικά καλύτερες. Η κοινωνική προσαρμογή και οι ποιοτικότερες φιλίες των εφήβων με μεσαία επίπεδα εμπιστοσύνης, αποδίδονται στην απουσία οργής που συνήθως προκύπτει είτε από την υποτίμηση είτε από την υπερεκτίμηση της αξιοπιστίας του φίλου.

Με τη μέθοδο των ανοιχτών συνεντεύξεων, οι Rawlins και Holl (1987), μελέτησαν την επίδραση της ύπαρξης ή όχι κλίματος εμπιστοσύνης στην επικοινωνία, σε φιλίες στη μέση εφηβεία. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η εμπιστοσύνη μεσολαβεί ώστε να διακρίνονται οι καλοί φίλοι από τους απλούς και τις γνωριμίες. Η εμπιστοσύνη λειτούργει ως επικοινωνιακή δεξιότητα και κατέχει κεντρικό ρόλο και για τα δυο φύλα στη διαμόρφωση και διατήρηση της φιλίας. Επίσης, βρέθηκε, πως η εγγύτητα σε συναισθηματικό επίπεδο είναι απόρροια του βαθμού εμπιστοσύνης και οδηγεί τους φίλους να νιώθουν πως οι καλύτεροι φίλοι είναι μέλη των οικογενειών

τους. Ακόμη, η εμπιστοσύνη επιτρέπει να υπάρξει η αποκάλυψη των μυστικών που αφορούν σκέψεις, συναισθήματα, ιδέες, γνώμες και τις όποιες αδυναμίες προς τον φίλο. Η προδοσία της εμπιστοσύνης συντελείται είτε με κοινοποίηση σε τρίτους των μυστικών είτε με συμπεριφορά που οι έφηβοι αποκάλεσαν «πισώπλατη μαχαίρια», όταν δηλαδή κάποιος συζητά προσωπικά θέματα του φίλου πίσω από την πλάτη του με άλλους. Οι κακόβουλες αυτές συμπεριφορές ακυρώνουν την εμπιστοσύνη, ενώ εάν αποκαλυφθούν μυστικά χωρίς κακή πρόθεση, τότε η εμπιστοσύνη τελεί υπό αίρεση. Τέλος, τα κορίτσια ανέφεραν πως στις ετερόφυλες φιλίες τους ορισμένα αγόρια και μέσα στο κλίμα εμπιστοσύνης, είχαν δεύτερες σκέψεις για σύναψη ερωτικής φιλίας. Όπως επισημαίνει ο Maisonneuve (2004/2007), οι καλοί φίλοι γίνονται αντιληπτοί ως οικογένεια και κάτι παραπάνω μάλιστα και αυτό φαίνεται από το ότι ο φίλος λογίζεται ως αδελφός πιο πραγματικός, αφού είναι αδελφός *«επιλογής»* (σ. 134).

Σύμφωνα με τον Maisonneuve (2004/2007), οι τρεις σημαντικότερες διαστάσεις της φιλίας είναι η *επικοινωνία* σε ποσοστό 50%, η *αλληλοβοήθεια* με 28% και η *πίστη* (η σχέση θα αντέξει στο χρόνο) με 19%. Σχετικά με το ρόλο της εμπιστοσύνης, τονίζει ότι *«Μέσα από αυτές τις τρεις διαστάσεις αναδεικνύεται μια εγκάρσια θεματική, εκείνη της εμπιστοσύνης, που εμφανίζεται τόσο σχετικά με την επικοινωνία (να είναι κανείς ίσος, ειλικρινής) όσο με την αλληλοβοήθεια (να υπολογίζει κανείς στον άλλο σε κάθε περίπτωση) και την πίστη (να μπορεί να βασιστεί κανείς στον φίλο, να είναι δεμένος μαζί του)»* (σ. 16). Όπως επισημαίνουν οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010), με την εμπιστοσύνη αναδεικνύονται οι όροι της σχέσης, όπως το μοίρασμα των μύχιων σκέψεων και των αυθεντικών όψεων των προσώπων αλλά και η θέση του κάθε προσώπου στη σχέση αυτή, αφού ο φίλος είναι το υποκείμενο αποκάλυψης των μυστικών, των εμπειριών, του εσωτερικού κόσμου, των συγκινήσεων και όλων όσων θα ήθελε να είναι. Επίσης, η εμπιστοσύνη αποτελεί μια ταυτοτική διεργασία στο πλαίσιο της στενής σχέσης, όπου οι φίλοι μέσω της αποκάλυψης των ατομικών όψεων συμμετέχουν σε μια διεργασία κοινωνικής επανένταξης.

Τα κορίτσια αναφέρουν υψηλοτέρα επίπεδα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ενώ η ασάφεια ως προς την ύπαρξη εμπιστοσύνης πλήττει περισσότερο τα κορίτσια που αντιμετωπίζουν την κατάσταση με απόσυρση στη μοναξιά και ψυχολογικά προβλήματα (Rotenberg, 2010). Πάρα πολλές έρευνες έχουν αναδείξει τις διαφορές φύλου στην εμπιστοσύνη, με τα κορίτσια να αναφέρουν πως τα επίπεδα εμπιστοσύνης στις στενές φιλίες τους είναι ανώτερα των αγοριών (De Goede, Branje & Meeus,

2009· Pauriyal, Sharma & Gulati, 2011· Rose & Rudolph, 2006· Sharabany et al., 1981· Way, 1998· 2013· Warris & Rafique, 2009).

Όπως προέκυψε από έρευνα μεταανάλυσης του Hall (2011), οι διαφορές των δυο φύλων στη βίωση των φιλικών σχέσεων είναι μικρές, ωστόσο καθιστούν τα κορίτσια και τις γυναίκες πιο απαιτητικές στο ζήτημα της τήρησης της αμοιβαιότητας στην αυτοαποκάλυψη και την εμπιστοσύνη, με αποτέλεσμα οι φίλιες τους να είναι λιγότερο σταθερές σε σύγκριση με των αγοριών και των ανδρών. Ακόμη, σύμφωνα με τον Rimé (2019), οι διαφορές φύλου στην εφηβεία ως προς την κοινωνική επικοινωνία των συναισθημάτων είναι ασήμαντες. Επειδή, όμως, από μικρά τα αγόρια εκπαιδεύονται να κρύβουν τα συναισθήματά τους, επιλέγουν να τα μοιράζονται με λιγότερα άτομα από ό,τι τα κορίτσια.

Σύμφωνα με τον Scheler (1913/2017) η φιλία στηρίζεται στην αγάπη, τη συμπάθεια και τη συμπόνια, οι οποίες διαμορφώνουν το πλαίσιο για την κατανόηση που είναι όρος αναγκαίος για την επικοινωνία. Οι Fehr (2015) και Fehr και Russell (1991) βρήκαν πως η φιλία αποτελεί πρωτοτυπική κατηγορία της αγάπης, με την έννοια πως αποτελεί τον πιο αντιπροσωπευτικό τύπο από άλλες κατηγορίες αγάπης. Οι Fehr και Russell (1991) σε έρευνά τους βρήκαν πως το 60% των απαντήσεων για το τι σημαίνει αγάπη αφορούσε τη φιλία, ενώ άλλες εκδοχές της αγάπης (σεξουαλική, γονεϊκή) συγκέντρωσαν κάτω του 30% των δηλώσεων. Όπως τονίζουν οι Fehr και Russell, υπάρχουν πολλές απόπειρες στον επιστημονικό χώρο να δοθεί ένας ορισμός της αγάπης, σε κάθε περίπτωση, όμως, η αγάπη μπορεί να μελετηθεί ως σχέση, στάση, εμπειρία, συναίσθημα και να αφορά ανθρώπους, ζώα, πράγματα, την πατρίδα, και απρόσωπες καταστάσεις ή ιδιότητες όπως το δίκαιο ή ο Θεός. Όπως τονίζει ο Duck (1998/2004), σε αντίθεση με την ερωτική αγάπη που συνοδεύεται από μια αίσθηση μαγείας και μυστηρίου, η φιλική αγάπη προς κάποιον άνθρωπο οικοδομείται στη βάση των εσωτερικών ομοιοτήτων ή τη συγγένεια των ιδεών και πολύ λιγότερο στα εξωτερικά χαρακτηριστικά.

Σύμφωνα με τους Χρηστάκη και Χαλάτση (2010) η αγάπη περιλαμβάνει και άλλες όψεις, όπως η εκτίμηση, ο σεβασμός, το δόσιμο, η προσφορά, η αφοσίωση, η θυσία, η συγχώρεση και η ανοχή που παραπέμπουν *«στην αγάπη για το φίλο με μια ποιότητα που προσεγγίζει ίσως την αλτρουιστική και οιονεί μυστικιστική διάσταση της "αγάπης προς τον πλησίον"»* (σ. 52). Σε έρευνα που διεξήγαγαν σε ενήλικους για τις φιλικές σχέσεις οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010), βρέθηκε πως οι γυναίκες

περιλαμβάνουν στον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης για τη φιλία την εμπιστοσύνη και την αγάπη, η οποία ως πιο εξιδανικευμένη έχει οικείο προσανατολισμό. Αντίθετα, οι άνδρες δήλωσαν ως κεντρικά αναπαραστασιακά στοιχεία την εμπιστοσύνη, την αυθεντικότητα, την ειλικρίνεια και κατόπιν την πίστη και την σταθερότητα. Σε σχέση με τις γυναίκες, οι άνδρες δήλωσαν ένα πιο προσγειωμένο, παρεΐστικο, συλλογικό και λιγότερο δυαδικό εμείς.

Η επικοινωνία, από την άλλη μεριά, συνιστά όχι μόνο ψυχική επαφή αλλά και ομοιότητα αντιλήψεων και ιδεών που οδηγεί σε ταύτιση μεταξύ των προσώπων (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Σε έρευνα των Csikszentmihalyi και Hunter (2003), σε 828 έφηβους ηλικίας από 12 έως 18 ετών, βρέθηκε πως η επικοινωνία και οι συζητήσεις με τους φίλους αναφέρθηκαν ως οι πιο σημαντικές δραστηριότητες που προκαλούν συναισθήματα χαράς και ευτυχίας. Από την άλλη μεριά, οι έφηβοι της εργατικής και μεσαίας τάξης δήλωσαν πιο ευτυχισμένοι από τις δραστηριότητες με τους φίλους τους, αλλά όσοι προέρχονταν από φτωχές και πλούσιες οικογένειες ανέφεραν χαμηλότερα επίπεδα ευτυχίας. Οι συγγραφείς αποδίδουν τα μειωμένα επίπεδα ευτυχίας των φτωχών εφήβων στη οικονομική ένδεια που τους στερεί τη συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες, ενώ των πλουσίων στον υλιστικό και καταναλωτικό προσανατολισμό που συνδέεται αντίστροφα με τη θετική αναπτυξιακή πορεία των ανθρώπων.

Υπάρχουν απόψεις που υποστηρίζουν πως οι διαφορές στις φιλίες των ανδρών και των γυναικών τείνουν να εξαλειφθούν τη δεύτερη δεκαετία του 21^{ο} αιώνα. Για παράδειγμα, σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγαν στις Η.Π.Α. οι Gillespie, Lever, Frederick, και Royce (2014) σε ένα μεγάλο δείγμα από 25.185 συμμετέχοντες, τα αποτελέσματα κινούνται σε διαφορετική κατεύθυνση από τα συνήθη συμπεράσματα που έχουν διατυπωθεί σε μεγάλο αριθμό μελετών, δηλαδή ότι οι γυναίκες μοιράζονται μεγαλύτερα επίπεδα συναισθηματικής έκφρασης και αυτοαποκάλυψης, ενώ οι άνδρες εμπλέκονται κυρίως σε δραστηριότητες και σε συμμετοχή σε αθλήματα. Στην έρευνα συμμετείχαν έφηβοι της ύστερης εφηβείας και όλες οι ηλικίες έως την τρίτη ηλικία. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως άνδρες και γυναίκες ενδιαφέρονται εξίσου για την ποιότητα των φιλικών σχέσεων που διατηρούν και πως και για τα δυο φύλα η ποιότητα των φιλικών σχέσεων συνδέεται με την ικανοποίηση από τη ζωή. Το πιο συναρπαστικό εύρημα, όπως οι συγγραφείς της έρευνας υποστηρίζουν, είναι η απουσία διαφορών ανδρών και γυναικών ως προς τον αριθμό των φίλων που διατηρούν αλλά και του τύπου της υποστήριξης που λαμβάνουν από

τις φιλίες τους. Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες δήλωσαν πως τα επίπεδα οικειότητας, αυτοαποκάλυψης, πρακτικής βοήθειας και ικανοποίησης στη ζωή από τις φίλιες ήταν ίδια. Αν και το δείγμα ήταν μεγάλο, δεν βρέθηκε να επηρεάζουν τις παραπάνω αντιλήψεις για τη φιλία το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και η περιοχή κατοικίας. Οι ερευνητές αποδίδουν την απουσία έμφυλων διαφόρων στην ποιότητα της φιλίας στο γεγονός πως η έρευνα ζητούσε πληροφορίες για τη φιλία στηριγμένες στον έναν καλύτερο φίλο, όποτε οι περισσότεροι έχουν ένα πολύ στενό φίλο ανεξάρτητα από τη μόρφωση, το εισόδημα και την περιοχή κατοικίας. Επίσης, η μη ύπαρξη έμφυλων διαφορών ερμηνεύεται από τις πολιτισμικές διαφορές που μας χωρίζουν από τις πρώτες δεκαετίες του 1960 και 1970, οπότε και άρχισε να μελετάται η φιλία. Περαιτέρω, σήμερα μορφές δραστηριοτήτων όπως η αυτοαποκάλυψη και η συναισθηματική έκφραση γίνονται αποδέκτες και από τους άνδρες. Σε ανάλογα ευρήματα κατέληξε έρευνα του Greif (2009) για τις ανδρικές φιλίες, όλων των ηλικιών, με τη μέθοδο των ανοιχτών συνεντεύξεων. Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι άνδρες πέρα από τις πρακτικές πτυχές της φιλίας απολαμβάνουν εξίσου και την αυτοαποκάλυψη.

Ακόμη, ο Lorentzen (2007) διερωτάται πώς είναι δυνατόν ο 20^{ο} αιώνας και η βιβλιογραφία να έχουν εξοβελίσει την αγάπη και την οικειότητα από τις ανδρικές φιλίες, τη στιγμή που στην αρχαιότητα, τον μεσαίωνα και την αναγέννηση είναι οι άνδρες που έγραψαν και εξύμνησαν με ποιήματα και μυθιστορήματα την αγάπη. Επίσης, όπως τονίζει, γνωρίζουμε από την επιστολογραφία του 19^{ο} αιώνα πως οι άνδρες έγραφαν τρυφερά γράμματα με λόγια αγάπης προς τους φίλους τους, κοιμόντουσαν και στο ίδιο κρεβάτι, χωρίς να παρεξηγούνται ομοφυλοφιλικά, και η συμπεριφορά αυτή ήταν αποδεκτή από άνδρες και γυναίκες. Όπως επισημάνει ο Lorentzen, εφόσον οι άνδρες αγαπούν τα αδέλφια τους και τα παιδιά τους, τότε γνωρίζουν τι είναι η αγάπη και συνδέει τη μειωμένη εκφραστικότητα ως προς την αγάπη και την οικειότητα με τις απαιτήσεις του πατριαρχικού συστήματος, που οι άνδρες εκπροσωπούν. Οπότε, οι άνδρες υποχρεώνονται να αποφεύγουν την έκφραση της αγάπης για να διατηρήσουν την ανδρική τους ταυτότητα, διότι στο πατριαρχικό σύστημα η κυριαρχία της εξουσίας με τον ανταγωνισμό που επιβάλλει, αντιτίθεται στη δημοκρατία και την ισότητα που προϋποθέτει η αγάπη. Καταλήγει δε, πως μια νέα οριοθέτηση της αρρενωπότητας στο πλαίσιο της κουλτούρας μας οφείλει να συμπεριλάβει την αγάπη ως ανδρικό οικείο χαρακτηριστικό.

Συνοψίζοντας τη συζήτηση και την επιστημονική διχογνωμία για τη σημασία της οικειότητας στις ομόφυλες φιλίες ανδρών και γυναικών, η Fehr (2004) καταλήγει στα παρακάτω συμπεράσματα. Αναμφισβήτητα, σύμφωνα με τις μελέτες η οικειότητα κατέχει κεντρικό ρόλο στις φιλίες. Το ερώτημα του πώς καταλήγουμε να διαμορφώνουμε προσδοκίες σχετικά με τα χαρακτηριστικά της οικειότητας μπορεί να απαντηθεί σύμφωνα με τη θεωρία των προτύπων (Fehr & Russell, 1984· Fehr, 2004). Σύμφωνα με την Rosch (1973) στη γλώσσα υπάρχουν κάποιες φυσικές κατηγορίες πιο ξεκάθαρες και λειτουργούν ως παραδείγματα περιπτώσεων. Έτσι, στην κατηγορία φρούτο το μήλο έρχεται πρώτα στο νου των ανθρώπων ως γνωστική αναπαράσταση, δηλαδή συνιστά πρότυπο, ενώ το σύκο αποτελεί μη πρωτοτυπική περίπτωση φρούτου. Οι Fehr (2004, 2015), Fehr και Harasymchuk (2017) και Fehr και Russell (1991) καταλήγουν πως η μη επιστημονική ή λαϊκή γνώση των χαρακτηριστικών της οικειότητας στις φιλίες είναι πιο σύνθετη και περίπλοκη. Αυτό συμβαίνει, διότι στη γνωστική αναπαράσταση της οικειότητας περιλαμβάνονται τόσο η αυτοαποκάλυψη, η συναισθηματική στήριξη και η αφοσίωση όσο και μη πρωτοτυπικά στοιχεία, όπως η παροχή συμβουλών, ο δανεισμός αντικείμενων και η ενσυναίσθηση που αποτελούν περιφερειακά στοιχεία της αναπαράστασης της φιλίας.

Σχετικά με την επιστημονική διαμάχη για το εάν οι γυναικείες φιλίες είναι πιο οικείες από τις ανδρικές, η Fehr (2004) ταξινομεί τα συμπεράσματα σε τρείς οπτικές. Σύμφωνα με την πρώτη οπτική, γυναίκες και άνδρες συμφωνούν πως η οικειότητα επιτυγχάνεται με την προσωπική αυτοαποκάλυψη, αλλά επειδή οι γυναίκες εμπλέκονται περισσότερο σε τέτοιες συμπεριφορές, ενώ οι άνδρες σε δραστηριότητες, αυτόματα προκύπτει πως οι γυναικείες φιλίες είναι πιο οικείες. Η δεύτερη οπτική είναι πως οι γυναικείες και οι ανδρικές φιλίες είναι ισότιμα οικείες, αλλά οι άνδρες οικοδομούν την οικειότητα μέσω των δραστηριοτήτων, ενώ οι γυναίκες με την αυτοαποκάλυψη. Υπάρχει και μια τρίτη οπτική που υποστηρίζει πως οι γυναίκες θεωρούν την αυτοαποκάλυψη πρωτοτυπική συμπεριφορά οικειότητας και οι άνδρες εξίσου την αυτοαποκάλυψη και τις κοινές δραστηριότητες. Για να ελέγξει τις τρεις αυτές παραδοχές, η Fehr (2004) προχώρησε σε έξι μελέτες που συμπεριλάμβαναν μετρήσεις της αυτοαποκάλυψης, της συναισθηματικής στήριξης και των κοινών δραστηριοτήτων. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι γυναίκες βαθμολόγησαν περισσότερο την αυτοαποκάλυψη ως πρωτοτυπική συμπεριφορά οικειότητας, ενώ και τα δυο φύλα βαθμολόγησαν ισότιμα τις κοινές δραστικότητες. Όμως, οι άνδρες δε ανέδειξαν τις κοινές δραστηριότητες ως τη βάση που οικοδομεί

την οικειότητα μεταξύ τους. Αντίθετα, στις μετρήσεις ανά φύλο αναδείχθηκαν διαφορετικά συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, όταν τους ζητήθηκε να διακρίνουν ποιες συμπεριφορές των προτάσεων του ερωτηματολογίου παράγουν την οικειότητα στις φιλίες, οι λίστες που πρότειναν και τα δύο φύλα συνέπιπταν, ενώ άνδρες και γυναίκες συμφώνησαν πως η αυτοαποκάλυψη οδηγεί στην οικειότητα. Τα συμπεράσματα από τις διαφυλικές και ενδοφυλικές μετρήσεις συνηγορούν στην υιοθέτηση της πρώτης οπτικής. Συγκεκριμένα, άνδρες και γυναίκες βαθμολογούν υψηλότερα την αυτοαποκάλυψη ως πρωτοτυπική συμπεριφορά οικειότητας, με τις γυναίκες να την αξιολογούν σε μεγαλύτερο βαθμό. Η υπόθεση πως οι άνδρες θεωρούν τις κοινές δραστηριότητες εξίσου με την αυτοαποκάλυψη ως ισότιμες πρωτοτυπικές συμπεριφορές οικειότητας δεν επιβεβαιώθηκε. Όπως τονίζει η Fehr, η πρωτοτυπική ανάλυση δεν παρέχει μια βάση για το ποια επιστημονική θέση σε σχέση με τις διαφορές φύλου στην αξιολόγηση της οικειότητας είναι η σωστή, αλλά διερευνά ποιες επιστημονικές παραδοχές συμπίπτουν με τις απόψεις των λαϊκών ανθρώπων. Όπως σημειώνει η Fehr (2004), το τελικό συμπέρασμα από την πρωτοτυπική ανάλυση της έρευνας συμπίπτει με τις θέσεις που διατύπωσαν οι Reis, Senchak, και Solomon (1985), οι οποίοι επισημαίνουν πως οι άνδρες πιστεύουν πως οι αλληλεπιδράσεις αυτοαποκάλυψης είναι πιο πιθανό να παράγουν οικειότητα στις φιλίες από ό,τι οι κοινές δραστηριότητες, αλλά προτιμούν να μην εμπλέκονται σε αυτοαποκαλύψεις στον βαθμό που το κάνουν οι γυναίκες. Αν και, σύμφωνα με την Fehr (2004, σ. 281), το σωστό θα ήταν να πούμε ότι οι άνδρες *επιλέγουν* να μην εμπλέκονται σε συμπεριφορές αυτοαποκάλυψης, παρά να πούμε ότι *προτιμούν*, αφού υπάρχουν αποδείξεις πως οι άνδρες θα ήθελαν περισσότερη οικειότητα και στοργή στις φιλίες τους, αλλά προβλέπουν πως τέτοιες συμπεριφορές θα ήταν αρνητικά αποδεκτές.

4.12.4. Η Αξιόπιστη συμμαχία

Σύμφωνα με τους Mendelson και Aboud (2012), η λειτουργία της αξιόπιστης συμμαχίας (reliable alliance) αναφέρεται στη δυνατότητα να υπολογίζει κάποιος στη συνεχή διαθεσιμότητα, σταθερότητα και αφοσίωση του φίλου. Συγκεκριμένα, η αξιόπιστη συμμαχία σημαίνει πως ο καλύτερος φίλος θα παραμείνει φίλος ακόμα και αν παρεμβάλλονται παράγοντες όπως ο θυμός, η απουσία χρόνου για συναντήσεις, οι αναπόφευκτοι καυγάδες, οι διαφωνίες, η κατάκριση και η αντιπάθεια των άλλων για το πρόσωπο του φίλου. Όπως αναφέρουν οι Mendelson και Aboud, η υποκλίμακα της αξιόπιστης συμμαχίας επιχειρεί να διακρίνει μεταξύ των φίλων που είναι παρόντες

μόνο στις ευχάριστες στιγμές και εκείνων οι οποίοι παραμένουν φίλοι στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η φιλία. Οι Bukowski, Hoza, και Boivin (1994) θεωρούν πως η εμπιστοσύνη και η ενίσχυση προς τους φίλους που αντιμετωπίζουν προβλήματα οικοδομούν την αξιόπιστη συμμαχία, η οποία σχετίζεται σε σημαντικό βαθμό με την ποιότητα της φιλίας.

Σχετικά με τη γεωγραφική αποστασιοποίηση των φίλων και την έλλειψη επαρκούς χρόνου για συναντήσεις, ο Duck (1998/2004) επισημαίνει πως οι φιλίες δίνουν την εντύπωση πως υπάρχουν πέρα από το χρόνο και τις αποστάσεις, ακόμα και χωρίς να υπάρχει επαφή παρά μόνο τηλεφωνήματα ή χριστουγεννιάτικες ευχετήριες κάρτες. Η μονιμότητα των ανθρώπινων σχέσεων υπάρχει *«μέσα στο μυαλό μας»* (σ. 166), αρκεί οι άνθρωποι να πιστεύουν πως έτσι γίνεται, παρά το γεγονός πως οι φιλίες στις μέρες μας περνούν κρίση.

Οι Berndt και Hoyle (1985), σε έρευνα για τη σταθερότητα των παιδικών και εφηβικών φιλικών σχέσεων, βρήκαν πως οι σταθερές φιλίες είναι πάρα πολύ επιθυμητές, αν και ορισμένες φορές μπορεί να μην είναι ικανοποιητικές, λόγω έλλειψης εναλλακτικών φιλικών σχέσεων καλύτερης ποιότητας. Επίσης, διαπίστωσαν πως η σταθερότητα στις φιλίες συνδέεται με περιβαλλοντικούς παράγοντες, όπως οι δυνατότητες που προσφέρει το σχολείο για καθημερινές συναντήσεις. Τα αγόρια ανέφεραν ως πιο διαρκείς και σταθερές τις φιλίες τους, σε σύγκριση με τα κορίτσια, αν και οι διαφορές αυτές δεν ήταν τόσο μεγάλες. Ακόμη, οι έφηβοι, σε σύγκριση με τα παιδιά, δήλωσαν πιο σταθερές φιλίες και λιγότερες προσπάθειες για έναρξη νέων φιλικών σχέσεων, ως αποτέλεσμα της προτίμησης να εμβαθύνουν μέσω της οικειότητας στις ήδη υπάρχουσες φιλίες. Σε άλλη έρευνα, των Berndt, Hawkins, και Hoyle (1986), για τη σταθερότητα στις παιδικές και εφηβικές φιλίες με τη μέθοδο των ανοιχτών συνεντεύξεων, βρέθηκε πως η σταθερότητα σχετίζεται άμεσα με την οικειότητα, τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των φίλων, την ομοιότητα ως προς τα ενδιαφέροντα, τη συμπάθεια, την αφοσίωση, την εγγύτητα και την αμοιβαία ανταπόκριση. Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια τόνισαν περισσότερο την οικειότητα και τη συμπάθεια, ως παράγοντες σταθερότητας στις φιλίες, ενώ δήλωσαν περισσότερες φορές, από ό,τι τα αγόρια, πως η έλλειψη αξιοπιστίας και η μη αφοσίωση προκαλούν αστάθεια στις φιλίες.

Στην έρευνά τους οι Benenson και Christakos (2003), σε παιδιά και εφήβους, βρήκαν πως οι καλύτερες ομόφυλες φιλίες των κοριτσιών ήταν νεότερες, από αυτές των αγοριών, η διάρκεια της καλύτερης ομόφυλης φιλίας των αγοριών ήταν

μεγαλύτερη, ενώ τα κορίτσια ανέφεραν ότι στη σκέψη πως θα έχαναν την καλύτερη φιλία τους θα ένιωθαν περισσότερη δυστυχία. Ακόμη, το ένα τρίτο των κοριτσιών του δείγματος δήλωσε πως με διάφορες πράξεις τους πλήγωσε τις καλύτερες φιλίες που ήταν σημαντικά μικρότερης διάρκειας από αυτές των αγοριών. Επίσης, τα κορίτσια είχαν διαλύσει περισσότερες φιλίες, σε σύγκριση με τα αγόρια. Οι Benenson και Christakos αναφέρουν ότι οι πιθανοί λόγοι για την ευθραυστότητα των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών είναι πως η έρευνα αφορούσε τη μία και καλύτερη φιλική σχέση, ενώ είναι γνωστό ότι τα κορίτσια διατηρούν λίγες φιλίες, σε σύγκριση με τα αγόρια που διατηρούν φιλίες μέσα σε ομάδες συνομήλικων με μεγαλύτερο αριθμό μελών. Αυτό σημαίνει, πως τα κορίτσια στις λιγότερες φιλίες τους, βιώνουν μεγαλύτερη οικειότητα, αποκαλύπτοντας περισσότερα προσωπικά δεδομένα, καθιστώντας πιο ευάλωτη τη σχέση στη διάλυση, σε περίπτωση κοινοποίησης των εκμυστηρεύσεων. Από την άλλη μεριά, τα αγόρια βιώνουν λιγότερη οικειότητα ανά φίλο, αφού την διαμοιράζουν σε περισσότερους, και επίσης, χωρίς την υψηλή ένταση στις συζητήσεις, που χαρακτηρίζουν τις φιλίες των κοριτσιών. Με τον τρόπο αυτό κατορθώνουν να διατηρούν φιλίες με μεγαλύτερη σταθερότητα.

Αντίστοιχα αποτελέσματα βρέθηκαν σε έρευνα, στη διάρκεια ενός χρόνου, στη Δανία, σε 678 εφήβους της πρώιμης εφηβείας και 317 της μέσης εφηβείας, από τους Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, και Meeus (2007). Συγκεκριμένα, οι ερευνητές εφαρμόζοντας το μοντέλο επένδυσης της Rusbult (1980b), (βλ. Κεφάλαιο 3, Θεωρίες φιλίας), βρήκαν πως η δέσμευση και η σταθερότητα στις καλύτερες ομόφυλες φιλίες αφορούσε τα αγόρια και όχι τα κορίτσια, που βίωναν υψηλής έντασης συγκρούσεις λόγω αυξημένων προσδοκιών ως προς την οικειότητα, την αφοσίωση, την ηθική, τη δέσμευση και την πλήρη κατανόηση.

Σε έρευνα της Kuruzović (2015), στη Σερβία, σε δείγμα 783 εφήβων της μέσης εφηβείας, μελετήθηκαν η διάρκεια, η σταθερότητα, η ποιότητα και η αμοιβαιότητα στις φιλίες. Η διάρκεια της φιλίας βρέθηκε να συμβάλει στη σταθερότητα, μέσω της ποιότητας της οικειότητας και της συναισθηματικής στήριξης. Επίσης, οι περισσότεροι έφηβοι, σε ποσοστό 68% δεν άλλαξαν φίλους στη διάρκεια των τεσσάρων μηνών μέτρησης των τάσεων του δείγματος. Επίσης, το 51,8% δήλωσε πως διατηρεί τις ίδιες φιλίες για περισσότερο από 8 χρόνια. Τα κορίτσια δήλωσαν υψηλότερα επίπεδα των ποιοτικών χαρακτηριστικών της φιλίας, δηλαδή στην εκδήλωση στοργής, οικειότητας, αλληλεπιδράσεων αλλά και συγκρούσεων.

Σε έρευνα μετα-ανάλυσης, οι Newcomb και Bagwell (1995) διαπίστωσαν ότι οι ερευνητές μελετούν τη φιλία σαν να ήταν μια στατική οντότητα και δεν τη διερευνούν από την οπτική μια μακροχρόνιας σχέσης, δηλαδή μελετούν το πώς λειτουργεί στο χρόνο της έρευνας και όχι στο πως εξελίσσεται στη διάρκεια του χρόνου. Οι Poulin και Chan (2010), σε θεωρητική ανασκόπηση 35 ερευνών, επισημαίνουν πως η σταθερότητα της φιλίας στο χρόνο σε παιδιά και εφήβους, ως κεντρική ερευνητική μεταβλητή, έχει ελάχιστα μελετηθεί. Επίσης, η σταθερότητα στις φιλίες στην πρώιμη εφηβεία κλονίζεται, είτε λόγω της αλλαγής σχολείου, κατά τη μετάβαση από το δημοτικό στο γυμνάσιο, είτε εξαιτίας της ασταθούς συναισθηματικά περιόδου αυτής της ηλικίας, ενώ στη μέση εφηβεία και μετά η σταθερότητα, η διαθεσιμότητα και η οικειότητα στις φιλίες παγιώνονται. Ακόμη, η σταθερότητα στις φιλίες ενισχύεται από την οικειότητα, την αυτοαποκάλυψη, τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά και την αμοιβαία ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, ενώ κλονίζεται όχι τόσο από τις διαμάχες, αλλά από την αδυναμία επίλυσης των συγκρούσεων. Σημαντικό ρόλο στη διάρκεια και τη σταθερότητα των φιλικών σχέσεων διαδραματίζει το γεγονός της κατανομής των μαθητών/τριών στο ίδιο τμήμα από τάξη σε τάξη. Οι αντικοινωνικοί έφηβοι αναφέρουν έντονη αστάθεια στις φιλίες τους, οι οποίες χαρακτηρίζονται από συχνές συγκρούσεις και τερματισμούς. Τέλος, οι Poulin και Chan επισημαίνουν πως οι περισσότερες έρευνες δεν βρήκαν σημαντικές διαφορές στη σταθερότητα των φιλικών σχέσεων μεταξύ των αγοριών και κοριτσιών, αλλά οι έρευνες που εντόπισαν διαφορές, έδειξαν πως οι φιλίες των αγοριών ήταν σταθερότερες και μεγαλύτερης διάρκειας.

Περεταίρω, οι Poulin και Pedersen (2007), σε μακροχρόνια έρευνα διάρκειας 5 ετών, σε εφήβους της πρώιμης και μέσης εφηβείας, βρήκαν πως ορισμένα κορίτσια διατηρούσαν ετερόφυλες φιλίες με αγόρια μεγαλύτερης ηλικίας που προέρχονταν από εξωσχολικά περιβάλλοντα. Οι φιλίες αυτές εξέθεταν τα κορίτσια σε κινδύνους και αντικοινωνική συμπεριφορά, ενώ διακρίνονταν από χαμηλή σταθερότητα. Οι λόγοι της έκθεσης των κοριτσιών στον κίνδυνο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς σχετίζονταν με την απουσία γονικής πληροφόρησης και ελέγχου για αυτές τις φιλίες.

Η ομοιότητα (homopfily), σύμφωνα με τους Hafen, Laursen, Burk, Kerr, και Stattin (2011), δεν λειτουργεί μόνο ως παράγοντας έλξης στις φιλίες, αλλά συνεισφέρει στην σταθερότητά τους ισχυροποιώντας τες. Το εύρημα αυτό πρόεκυψε σε μακροχρόνια έρευνα 4 ετών, των παραπάνω συγγραφέων, σε 436 κορίτσια και 338 αγόρια, ηλικίας από 11 έως 18 ετών, από την Ολλανδία. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε

πως η ομοιότητα στη φιλία, αφενός διακρίνει τους φίλους από τους γνωστούς και αφετέρου συμβάλλει ώστε οι νεοδημιουργηθείσες πρόσφατες φιλίες να διαρκέσουν στο χρόνο. Επιπλέον, η ομοιότητα στις παραβατικές συμπεριφορές, βρέθηκε να ενισχύει τους δεσμούς σε φιλίες με έκνομες συμπεριφορές, οι όποιες διακρίνονται από αστάθεια. Περαιτέρω, βρέθηκε πως η μείωση της έντασης της ομοιότητας μεταξύ των φίλων ευθύνεται για τη διάλυση των φιλικών σχέσεων. Ωστόσο, οι Hafen, Laursen, Burk, Kerr, και Stattin επισημαίνουν πως η σταθερότητα των φιλικών σχέσεων δεν αποτελεί πάντα θετικό χαρακτηριστικό. Το να τερματιστεί μια φιλία, η οποία λειτουργεί με επιζήμιο τρόπο για ένα μέλος, είναι δείγμα θετικό, αφού έτσι αποφεύγεται η επιβλαβής και παραβατική επιρροή στη συμπεριφορά του φίλου που απομακρύνεται.

Στο ίδιο μήκος κύματος, οι Flannery και Smith (2017) επισημαίνουν ότι οι περισσότεροι ερευνητές θεωρούν πως ισότιμα η ποιότητα και η σταθερότητα στις φιλίες συνιστούν δείγμα κοινωνικών δεξιοτήτων. Υπάρχουν, όμως, περιπτώσεις που το έλλειμμα σταθερότητας οδηγεί στη διάλυση μιας φιλίας που επηρεάζει αρνητικά τον έφηβο, για παράδειγμα μέσω κατάχρησης αλκοόλ και χρήσης ουσιών. Στην περίπτωση αυτή, το έλλειμμα σταθερότητας είναι απόδειξη σθεναρής αντίστασης στην αρνητική επιρροή της φιλίας και συνάμα δείκτης κοινωνικών δεξιοτήτων, αφού έτσι θα επιλεγεί μια νέα καλύτερη φιλία που θα οδηγήσει σε ανώτερα επίπεδα κοινωνικής κατανόησης.

Σε άλλη έρευνα μετα-ανάλυσης των Meter και Card (2016), σε 57 μελέτες συνολικού δείγματος 28.092 παιδιών και εφήβων, βρέθηκε πως οι μισές φιλίες ήταν σταθερές και ότι οι διαφορές φύλου ήταν ασήμαντες, με μια ελαφρά τάση οι φιλίες των κοριτσιών να εμφανίζονται ασταθείς σε ορισμένες έρευνες. Το αξιοσημείωτο εύρημα της μετα-ανάλυσης ήταν πως η ύπαρξη ή η απουσία αμοιβαιότητας δεν επηρεάζει τη σταθερότητα των φιλικών σχέσεων, και αυτό, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, είναι κάτι που αξίζει διερεύνησης, δηλαδή το γιατί επιλέγουν κάποιοι να παραμένουν σε φιλίες που δεν είναι αμοιβαίες.

4.12.5. Η Αυτοεπικύρωση

Οι Mendelson και Aboud (1999, 2012) ορίζουν τη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης ως μια διαδικασία κατά την οποία ο φίλος επιβεβαιώνει το αίσθημα της αξίας και της ικανότητας του φίλου να ανταποκριθεί σε δύσκολες καταστάσεις, να νιώθει αξιόλογος, να διατηρεί θετική εικόνα για τον εαυτό του και γενικά η φιλία να ενισχύει

την αυτοεκτίμηση. Οι συμπεριφορές που ενισχύουν την αυτοεπικύρωση ενός φίλου είναι η ενθάρρυνση, η επιβεβαίωση, η παροχή επιβράβευσης, η σιγουριά και η επισήμανση της σπουδαιότητας του προσώπου του φίλου, γενικά κάθε συμπεριφορά που ενισχύει το αίσθημα αυτοεκτίμησης τους φίλου. Επίσης, κάθε συμπεριφορά που καθησυχάζει το φίλο, όταν είναι αναστατωμένος ή νιώθει πως δεν θα τα καταφέρει κάπου. Η αυτοεπικύρωση επιτυγχάνεται μέσω της κοινωνικής σύγκρισης και της συμφωνίας με τα χαρακτηριστικά και τις απόψεις του φύλου.

Ο Hurter (2006), ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς στη μελέτη της αυτοεκτίμησης, τονίζει πως η αναζήτηση της αυτοεκτίμησης, της αυταξίας, της επικύρωσης και της επιβράβευσης της εικόνας του εαυτού στην εφηβική περίοδο, στηρίζεται στην ύπαρξη ποιοτικών φιλικών σχέσεων οι οποίες αντανακλούν την κοινωνική αποδοχή και τις διαπροσωπικές ικανότητες των φίλων. Όπως αναφέρουν οι Mendelson και Aboud (2012), οι προτάσεις της υποκλίμακας της λειτουργίας αυτής αναφέρονται ως *δέσμευση* (attachment) από την Sharabany et al. (1981), ως *στήριξη του εγώ* και *αυτοεπιβεβαίωση* από τον Wright (1991) και ως *αυτοεκτίμηση* από τους Bukowski, Hoza, και Boivin, (1994). Στις έρευνες που πραγματοποίησαν οι Mendelson και Aboud (1999, 2012), σε φοιτητές και σε εφήβους, ηλικίας από 17 έως 18 ετών, βρέθηκε πως τα κορίτσια βαθμολόγησαν υψηλότερα τη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης (όπως και τις υπόλοιπες πέντε). Με άλλα λόγια, τα κορίτσια δηλώνουν πως οι φίλοι/ες ενισχύουν την αυτοεπικύρωση τους περισσότερο, σε σύγκριση με τα αγόρια.

Σύμφωνα με τον Παπάνη (2011), η αυτοεκτίμηση αναφέρεται στο πως αισθάνονται οι άνθρωποι για τον εαυτό τους, ενώ περιλαμβάνει την αυτοαντίληψη για τις ικανότητες και την αποδοχή από τους άλλους. Οι ενισχύσεις από την οικογένεια και τους φίλους διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο για τη διαμόρφωση υψηλής αυτοεκτίμησης, ενώ οι αρνητικές εμπειρίες, οι αποτυχίες και η απόρριψη στις κοινωνικές σχέσεις σχετίζονται με χαμηλή αυτοεκτίμηση. Το γνωσιακό στοιχείο που ενυπάρχει στην αυτοαντίληψη, η οποία αποτελεί πτυχή της αυτοεκτίμησης, ενεργοποιείται μέσω της κοινωνικής σύγκρισης για ερωτήματα που αφορούν την εικόνα του εαυτού σε σχέση με τους άλλους. Η αυτοεκτίμηση είναι συναίσθημα που σχετίζεται με την ικανοποίηση από τις στενές σχέσεις και την ευτυχία στη ζωή. Η παροχή αγάπης, η στοργή, η αποφυγή της απορριπτικής κριτικής, οι έπαινοι, οι θετικές ενισχύσεις και η καλλιέργεια της συναισθηματικής νοημοσύνης ενισχύουν την αυτοεκτίμηση. Οι επαγγελματικές, οι σχολικές και ακαδημαϊκές επιδόσεις

ενισχύουν την αυτοεκτίμηση, ενώ η μειωμένη σεξουαλική αυτοεκτίμηση αποβαίνει καταλυτική για την εικόνα του εαυτού και την ψυχική υγεία, παρά την ύπαρξη επιτυχιών σε άλλους τομείς της ζωής.

Μια σημαντική διάσταση της αυτοεκτίμησης, σύμφωνα με τους Παπάνη (2011) και Leary και Baumeister (2000), είναι η αίσθηση της αξίας του εαυτού, η οποία, όμως, δεν ταυτίζεται πάντα με τις ικανότητες. Για παράδειγμα, ένας άνθρωπος μπορεί να τρέφει θετική άξια για τον εαυτό του, αλλά το περιβάλλον να μην ενισχύει τις ικανότητές του. Με άλλα λόγια, *«η αυτοεκτίμηση είναι κάτι που κερδίζεται και δεν αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό»*. (Παπάνης, 2011, σ. 127). Ο Rosenberg (1965) όρισε την αυτοεκτίμηση ως στάση απέναντι στο εαυτό που περιλαμβάνει το σεβασμό, την αξία και την αίσθηση πως κάποιος είναι καλός. Οι άνθρωποι με υψηλή αυτοεκτίμηση δεν θεωρούν πως είναι ανώτεροι των άλλων ούτε πασχίζουν να το αποδείξουν. Η βαθμός αυτοεκτίμησης προκύπτει από τις συγκρίσεις μεταξύ του ιδανικού και του πραγματικού εαυτού, ενώ η επιτυχημένη κοινωνικοποίηση συνδέεται με την υψηλή αυτοεκτίμηση. Οι Leary και Baumeister (2000) επισημαίνουν πως η ενίσχυση της θετικής εικόνας του φίλου σημαίνει την αποδοχή του, ενώ η άρση της συνεπάγεται την απόρριψή του.

Όπως ισχυρίζεται ο Duck (1998/2004), η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης του φίλου σχετίζεται με την αυτοεκτίμηση, καταρχάς, του ίδιου του εαυτού μας. Επίσης, αποκτιέται στις σχέσεις με τους γονείς και τα αδέλφια, ενώ οικοδομεί τις βάσεις για τις απόψεις του ατόμου για τη φιλία στα επόμενα στάδια της ζωής του. Ο Leonard (1975) υποστηρίζει πως οι άνθρωποι που διακρίνονται από χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης δεν τους αρέσει ο εαυτός τους και αντιπαθούν όσους έχουν, επίσης, χαμηλή αυτοεκτίμηση. Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με την Jackson-Dwyer (2014), όταν οι άνθρωποι είναι επιβεβαιωτικοί, μας επαινούν και μας επιβραβεύουν, τότε η αυξάνεται η αυτοεκτίμηση μας και η αίσθηση που έχουμε για την αξία μας. Οι Hogg και Vaughan (2010) επισημαίνουν πως οι άνθρωποι επιζητούν την ενίσχυση της αυτοεκτίμησής τους, διότι προσφέρει κοινωνική ενσωμάτωση, αποδοχή και συμμετοχή, ενώ τους προφυλάσσει από την κοινωνική απόρριψη. Ο Sullivan (1953) υποστηρίζει πως η επιβεβαίωση του κύρους, της θετικής εικόνας του εαυτού και ο σεβασμός, σε συνθήκες αμοιβαιότητας, αποτελούν συμπεριφορές που οι έφηβοι ζητούν από τους φίλους τους, ενώ οι φιλίες τους λειτουργούν προστατευτικά από τα τυχόν τραύματα που έχουν υποστεί στην οικογένεια.

Όπως επισημαίνουν οι Fehr και Harasymchuk (2018), η ενίσχυση της αυτο-επικύρωσης, συνιστά συμπεριφορά που υιοθετούν οι φίλοι για να διατηρούν μια θετική εικόνα για τον εαυτό τους, ενώ επισημαίνει πως αυτή η λειτουργία δεν έχει έλξει το ενδιαφέρον των ερευνητών. Επίσης, σε έρευνες των Mendelson και Aboud (1999, 2012) και Mendelson και Kay (2003), οι λειτουργίες της αυτοεπικύρωσης και της συναισθηματικής ασφάλειας, στο πλαίσιο της φιλίας, βρέθηκε να σχετίζονται λιγότερο με την ποιότητα της φιλίας, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες λειτουργίες, δηλαδή την καλή παρέα, τη βοήθεια, την οικειότητα και την αξιόπιστη συμμαχία. Από την άλλη μεριά, οι Berndt και Murphy (2002) σε έρευνά τους για τη σχέση της ποιότητας της φιλίας με τις επιρροές στην συμπεριφορά που ασκούν τα παιδιά και οι έφηβοι μεταξύ τους, βρέθηκε πως είναι μύθος και όχι πραγματικότητα ότι η υψηλή ποιότητα της φιλίας ενισχύει την αυτοεκτίμηση. Αυτό που πραγματικά συμβαίνει είναι ότι οι έφηβοι που μπορούν να διαμορφώσουν υψηλής ποιότητας φιλίας, διακρίνονται ήδη από αυξημένη αυτοεκτίμηση, η οποία αντανακλάται στην θετική επιρροή που ασκούν σε παρέες πέρα από τον κύκλο της στενής φιλίας και στην κοινωνική αποδοχή που απολαμβάνουν. Ωστόσο, οι Berndt και Murphy αναγνωρίζουν πως οι περισσότερες έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα πως οι ποιοτικές φιλίες ενισχύουν την αυτοεκτίμηση με την επιβεβαίωση και τους επαίνους για τα επίτευγμα των φίλων και ενισχύουν τη θετική τους αυτοεικόνα.

Σε έρευνα μετα-ανάλυσης, οι Gorrese και Ruggieri (2013) διαπίστωσαν πως η διαμόρφωση και η διατήρηση υψηλής ποιότητας φιλίας είναι αποφασιστικής σπουδαιότητας για την αυτοεκτίμηση των εφήβων. Η συναισθηματική εγγύτητα, η επιβεβαίωση της αξίας, η εκτίμηση, η αποδοχή, οι επιβραβεύσεις, η κατανόηση και η αξιοπιστία προάγουν τη θετική αυτοεκτίμηση στις φιλίες των εφήβων.

Υπάρχουν, όμως, έρευνες που καταλήγουν στο αντίθετο συμπέρασμα, δηλαδή ότι τα κορίτσια νιώθουν λιγότερη αυτοεκτίμηση στο πλαίσιο των φιλικών σχέσεών τους. Για παράδειγμα, οι Kling, Hyde, Showers, και Buswell (1999) σε έρευνα μετα-ανάλυσης 184 άρθρων, από το 1970 έως το 1999, βρήκαν ότι τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, διακρίνονται από χαμηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης, αν και οι διαφορές ήταν μικρές. Ωστόσο, επισημαίνουν πως σε βάθος χρόνου αυτές οι μικρές διάφορες μπορεί να οδηγήσουν σε λιγότερες επαγγελματικές ευκαιρίες και κοινωνικοοικονομική ανέλιξη των κοριτσιών. Πιθανοί λόγοι της μειωμένης αυτοεκτίμησης των κοριτσιών σχετίζονται με τα στερεότυπα του φύλου. Τα κορίτσια συμμετέχουν σε λιγότερες αθλητικές δραστηριότητες, ενοχλούνται συγκρινόμενα με

τα πρότυπα ομορφιάς που προβάλουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, νοιάζονται περισσότερο για τη φυσική ελκυστικότητα και αναφέρουν χαμηλότερη ικανοποίηση για την εξωτερική τους εμφάνιση, σε σχέση με τα αγόρια. Ακόμη, η εξουσία και η επιρροή που ασκούν σε ευρύτερες ομάδες συνομήλικων είναι λιγότερη από αυτή των αγοριών. Οι Thomas και Daubman (2001) προσθέτουν και άλλους λόγους, όπως η έντονη αναζήτηση της οικειότητας, της αφοσίωσης και οι αυξημένες προσδοκίες για την ποιότητα της φιλίας που μπορεί να οδηγήσουν σε απογοήτευση, όταν η φιλία κλονίζεται, και έτσι τα κορίτσια να νιώσουν μειωμένα επίπεδα αυτοεκτίμησης.

Οι Thomas και Daubman (2001) σε έρευνα σε εφήβους στη μέση εφηβεία στις Η.Π.Α., μελέτησαν τη σχέση μεταξύ της αυτοεκτίμησης και της ποιότητας της φιλίας. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως αν και η αυτοεκτίμηση των κοριτσιών ήταν χαμηλότερη, σε σύγκριση με των αγοριών, ωστόσο, δήλωσαν πως οι φιλίες τους ενισχύουν τη θετική εικόνα που διαμορφώνουν για τον εαυτό τους σε μεγαλύτερο ποσοστό απ' ό,τι των αγοριών. Ακόμη, ανέφεραν πως δέχονται περισσότερες διαπροσωπικές επιβραβεύσεις που ενισχύουν τη θετική εικόνα για τον εαυτό τους και αξιολόγησαν ως πιο δυνατές τις φιλίες τους, αλλά και με συχνότερες εντάσεις και πιέσεις. Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των κοριτσιών ήταν συχνότερη στις φιλίες τους με τα αγόρια, παρά με τα κορίτσια και σχετίζονταν με την ποιότητα της φιλίας. Η αυτοεκτίμηση στα αγόρια σχετίζεται λιγότερο με την ποιότητα της φιλίας τους. Η ερμηνεία που δίνουν οι συγκεκριμένοι συγγραφείς, για τη συσχέτιση και όχι αιτιότητα όπως διευκρινίζουν, της αυτοεκτίμησης με την ποιότητα της φιλίας στα κορίτσια, είναι το γεγονός πως δίνουν προτεραιότητα στις διαπροσωπικές σχέσεις. Από την άλλη μεριά, το γεγονός πως η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των κοριτσιών είναι μεγαλύτερη στις φιλίες τους με τα αγόρια (ετερόφυλες φιλίες) παρά με τα κορίτσια, ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα της ικανοποίησης από τη θετική επιρροή που νιώθουν να ασκούν στο άλλο φύλο.

Οι Trzesniewski, Donnellan, Moffitt, Robins, Poulton, και Caspi (2006), σε μακροχρόνια 12ετή έρευνα, στο ίδιο δείγμα 1.037 παιδιών, εφήβων και νέων έως 26 ετών, για το αν η χαμηλή αυτοεκτίμηση σχετίζεται με την υγεία, διαπίστωσαν πως οι έφηβοι με χαμηλή αυτοεκτίμηση ως ενήλικες αντιμετώπιζαν άσχημες οικονομικές προοπτικές και μειωμένα επίπεδα νοητικής και ψυχικής υγείας, σε σύγκριση με όσους είχαν υψηλή αυτοεκτίμηση. Ακόμη, τα παιδιά και οι έφηβοι με χαμηλή αυτοεκτίμηση παρουσίασαν συμπεριφορές απόσυρσης και ντροπής με αποτέλεσμα να λαμβάνουν

λιγότερη υποστήριξη από γονείς, φίλους, και δασκάλους. Επίσης, διαπιστώθηκε, ότι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο σχετίζονταν με χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης.

Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες έρευνες που συνδέουν το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο με χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης ως προς τον εαυτό και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Για παράδειγμα, οι Giordano, Cernkovich, Groat, Pugh, και Swinford (1998), σε έρευνα για την ποιότητα της φιλίας στην εφηβεία, διαπίστωσαν πως το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας σχετίζονταν με χαμηλή αυτοεκτίμηση, σχεσιακό άγχος, εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς και μειωμένη οικειότητα στις φιλικές σχέσεις. Οι καταστάσεις αυτές λειτουργούν ως αρνητικοί προβλεπτικοί παράγοντες κοινωνικής προσαρμογής στην ενήλικη ζωή. Επίσης, η McLoyd (1998) επισημαίνει πως οι φτωχοί έφηβοι, που ζουν σε φτωχογειτονιές με εμπορικούς δρόμους και με έντονη κίνηση και φασαρία, εκδηλώνουν αισθήματα φόβου, μοναξιάς και χαμηλής αυτοεκτίμησης. Στα αγόρια αυτή η κατάσταση εκφράζεται εξωτερικά με ευερέθιστη και επιθετική συμπεριφορά, ενώ τα κορίτσια εσωτερικεύουν την αντίδρασή τους στη φτώχεια με συμπεριφορές υπερευαισθησίας και ανεπάρκειας. Από την άλλη μεριά, η οικονομική ανεπάρκεια συνιστά πιο σημαντικό παράγοντα επιρροής από το επίπεδο μόρφωσης της οικογένειας. Αντίστοιχα, σε έρευνα των Baiocco, Verrastro, Fontanesi, Ferrara, και Pistella (2018), σε 1.363 παιδιά και εφήβους, διαπίστωσαν ότι τα κορίτσια που προέρχονταν από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, είχαν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση, λιγότερο θετική εικόνα για τον εαυτό τους, μεγαλύτερα επίπεδα μοναξιάς, ενώ ανέφεραν λιγότερη ικανοποίηση από τις φιλίες τους, σε σύγκριση με τους εφήβους και τα κορίτσια που προέρχονταν από ανώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων.

Σε έρευνα μετα-ανάλυσης, σε 115 μελέτες, σε συνολικό δείγμα 32.486 ατόμων, για τις διαφορές φύλου στην αυτοεκτίμηση οι Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, και Maitino (2009), διαπίστωσαν πως οι άνθρωποι που χαρακτηρίζονται από αυξημένη αυτοεκτίμηση επιτυγχάνουν στενότερες προσωπικές σχέσεις. Επίσης, βρέθηκε πως οι φιλίες αποτελούν σημαντικό παράγοντα ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης. Οι γυναίκες εστιάζουν περισσότερο στην παροχή και αποδοχή αυτοεκτίμησης στο πλαίσιο της φιλίας, ως συνέπεια της καλλιέργειας της οικειότητας. Τα κορίτσια στην εφηβεία, είναι πιο εκδηλωτικά ως προς την οικειότητα μεταξύ τους και αυτό επιδρά στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης. Τα αγόρια, όμως, πέρα από το να εστιάζουν στην έκφραση της οικειότητας δίνουν σημασία και στην

πρακτικολειτουργική διάσταση της φιλίας τους, ενώ αντλούν τροφοδότηση της αυτοεκτίμησής τους από τα προσωπικά τους επιτεύγματα και τη διαφοροποίηση από τους άλλους. Ωστόσο, οι φιλίες των κοριτσιών, αν και χαρακτηρίζονται από υψηλότερη αυτοεκτίμηση, λόγω των προσπαθειών που καταβάλουν για να διατηρήσουν αυξημένα επίπεδα οικειότητας, είναι πιο προβληματικές και με λιγότερη σταθερότητα, σε σύγκριση με των αγοριών. Οι συγγραφείς εκτιμούν ότι η επιμονή των κοριτσιών για αμοιβαίες επιβραβεύσεις στις διαπροσωπικές σχέσεις οφείλεται σε συμπεριφορές αντιστάθμισης, δεδομένου πως για ίσης αξίας προσπάθεια, λαμβάνουν λιτότερες επαίνους, σε σύγκριση με τα αγόρια, από το σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Σε έρευνά τους οι Demir και Weitekamp (2015), σε ενήλικες από 18 έως 44 ετών, για τη σχέση της ποιότητας της φιλίας με την ευτυχία, χρησιμοποίησαν το ερωτηματολόγιο μέτρησης της ικανοποίησης από τη φιλία των Mendelson Aboud (1999, 2012). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η καλή παρέα και η αυτοεπικύρωση λειτουργούν ως προβλεπτικοί παράγοντες της ευτυχίας σε μεγαλύτερο βαθμό από την βοήθεια, την οικειότητα, την αξιόπιστη συμμαχία και τη συναισθηματική ασφάλεια. Οι Demir και Weitekamp διαπίστωσαν με έκπληξη πως για τους ενήλικες, δεν ήταν η οικειότητα και η βοήθεια, αλλά ή καλή παρέα και η αυτοεπικύρωση, που συνδέονται θετικά με την ευτυχία και υποθέτουν πως η οικειότητα και η βοήθεια συνδέονται με άλλους δείκτες της ευζωίας για τους ενήλικες. Σε αντίστοιχα αποτελέσματα κατέληξε και η έρευνα του Πεζηρκιανίδη (2020), σε 771 Έλληνες ενήλικες.

Επιστέφοντας στα χαρακτηριστικά της φιλίας στην εφηβική ηλικία, σύμφωνα με τους Chen, Chuang, και Hsiao (2009), η προσδοκία να ενισχύει ο φίλος την αξία μας, θεωρείται ατομικιστικό χαρακτηριστικό, που δεν συναντάται σε έρευνες για τη φιλία σε παιδιά και εφήβους, σε κοινωνίες με κουλτούρες συλλογικού τύπου, όπως είναι η Κίνα, η Ινδονησία, οι Αραβικές χώρες και η Καραϊβική.

Τέλος, σε έρευνα των Antonopoulou, Chaidemenou, και Kouvava (2019), σε παιδιά και εφήβους της πρώιμης εφηβείας, βρέθηκε πως η αίσθηση της αυτοεκτίμησης στις φιλίες, όπως και αποφυγή της μοναξιάς στο σχολείο, σχετίζεται με την παροχή της ασφάλειας, της υποστήριξης και της βοήθειας που προσφέρουν οι φίλοι.

4.12.6. Συναισθηματική ασφάλεια

Σύμφωνα με τους Mendelson και Aboud (1999, 2012) η συναισθηματική ασφάλεια αναφέρεται στην παρηγοριά και στην τόνωση της αυτοπεποίθησης που προσφέρουν οι φίλοι σε νέες ή απειλητικές καταστάσεις. Στην υποκλίμακα της συναισθηματικής ασφάλειας, η οποία περιλαμβάνει οκτώ προτάσεις, οι ερωτώμενοι οφείλουν να δηλώσουν τη συχνότητα της συναισθηματικής υποστήριξης που οι φίλοι εξασφαλίζουν σε νέες συνθήκες, σε καταστάσεις φόβου, στενοχώριας, νευρικότητας, μπλεξίματος, προβλημάτων, αγωνίας και ανησυχίας.

Σε μελέτες για την ψυχομετρική κατασκευή του ερωτηματολογίου οι Mendelson και Aboud (1999), σε εφήβους ηλικίας από 16 έως 21 ετών, διαπίστωσαν πως τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, αποτίμησαν ως πιο ποιοτικές τις φιλίες τους. Αντίστοιχα αποτελέσματα προέκυψαν σε πιο πρόσφατη έρευνα των Mendelson και Aboud (2012), σε νέους 20 έως 29. Παρόλα αυτά, ενώ βρέθηκε πως τα κορίτσια αξιολογούν ως πιο ποιοτικές τις φιλίες τους, εντούτοις, και τα δυο φύλα δήλωσαν εξίσου ικανοποιημένα από τις φιλίες τους. Όπως τονίζουν οι συγγραφείς, η εργαλειακή πτυχή της λειτουργίας της βοήθειας είναι δυσδιάκριτη και συνδέεται με αυτές της αυτοεπικύρωσης και της συναισθηματικής ασφάλειας. Ταυτόχρονα, η συναισθηματική ασφάλεια, επίσης, συνυφαίνεται με την εμπιστοσύνη, η οποία σχετίζεται πρωτίστως με τη λειτουργία της οικειότητας, αφού ο φίλος δεν αναμένεται να προδώσει τον φίλο. Ωστόσο, όπως επισημαίνουν οι Mendelson και Aboud (1999, 2012) η συναισθηματική ασφάλεια σχετίζεται λιγότερο με τη σταθερότητα στη φιλία. Επίσης, οι Fehr και Harasymchuk (2018), Mendelson και Aboud (1999, 2012), και Mendelson και Kay (2003) διευκρινίζουν πως, σε σχέση με τις άλλες λειτουργίες (καλή παρέα, βοήθεια, οικειότητα, αξιόπιστη συμμαχία) η αυτοεπικύρωση και η συναισθηματική ασφάλεια συνεισφέρουν ελαφρώς λιγότερο στην ποιότητα της φιλίας και την ικανοποίηση από αυτή.

Ο Rubin, Z. (1987) υποστηρίζει πως οι φίλοι είναι δωρητές ασφάλειας. Από την άλλη μεριά οι Bukowski, Hoza, και Boivin (1994), σε έρευνά τους σε παιδιά και εφήβους της πρώιμης εφηβείας, διαπίστωσαν ότι η καλή παρέα, η εγγύτητα και η συναισθηματική ασφάλεια συνδέονται στενά. Αν και η καλή παρέα δεν είναι σπουδαιότερη της οικειότητας, εντούτοις συνεισφέρει στη συναισθηματική εγγύτητα και την ασφάλεια. Τελικά, η εγγύτητα, η ασφάλεια, η βοήθεια και η οικειότητα συνιστούν πολύ ισχυρούς δείκτες της ποιότητας και της ικανοποίησης από τη φιλία. Η Τσιβάκου (2017) επισημαίνει ότι στη σημερινή μετανεωτερική εποχή, που

επικρατεί η κεφαλαιοκρατική παραγωγή στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού, ο άνθρωπος μετατράπηκε σε *«αφηρημένον άλλον»* (σ. 153). Παράλληλα τονίζει, πως επειδή η παρέα δεν είναι τόπος αυτοαποκάλυψης, ο Έλληνας στρέφεται «*...στον "κολλητό" ή την "κολλητή", όχι απλώς στον σύντροφο ή τη συντρόφισσα. Αναζητά την ύπαρξη τη ταιριαστή για το άνοιγμα της ψυχής του και για την ηθική και ψυχολογική του υποστήριξη στα δύσκολα*» (σ. 167).

Όπως αναφέρουν οι Aboud και Mendelson (1996) και Mendelson και Aboud (1999, 2012), η συναισθηματική ασφάλεια συνιστά άυλο πόρο βοηθείας προς τους φίλους, ενώ δεν έχει τύχει σημαντικής προσοχής από τους θεωρητικούς της φιλίας, παρά μόνο από τον Wright (1991). Στην αντίστοιχη υποκλίμακά του, ο Wright αναφέρει προτάσεις που ανιχνεύουν την εμπιστοσύνη στο αίσθημα ασφάλειας που προσφέρει ο φίλος, επειδή δεν θα προδώσει ή θα ενισχύει στις περιπτώσεις αδυναμίας.

Σύμφωνα με έρευνα της Buhrmester (1990), η ποιότητα της φιλίας συνδέεται με τη συναισθηματική ασφάλεια, η οποία προϋποθέτει κοινωνικές δεξιότητες, όπως η ικανότητα για αυτοαποκάλυψη και η συναισθηματική στήριξη. Οι εφηβικές φιλίες χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη συχνότητα συναισθηματικής φροντίδας, σε σύγκριση με τις παιδικές, ενώ τα κορίτσια λόγω της αυξημένης οικειότητας που βιώνουν στις φιλίες τους εκδηλώνουν μεγαλύτερα επίπεδα συναισθηματικής ενίσχυσης στους φίλους τους. Ο Sullivan (1953) είχε επισημάνει πως οι εφηβικές φιλίες αποτελούν ένα δίχτυ ασφάλειας απέναντι σε πιέσεις από την οικογένεια και το ευρύτερο περιβάλλον, ενώ η εκδήλωση ενδιαφέροντος και στήριξης για τη συναισθηματική κατάσταση των φίλων τους συνιστά έξοδο από την εγωκεντρική φύση της εφηβικής περιόδου. Για παράδειγμα, σε έρευνα της Βαϊράμη (2005) στην Ελλάδα, σε παιδιά και εφήβους, βρέθηκε πως οι έφηβοι επηρεάζονται σε λιγότερο βαθμό, από ότι τα παιδιά από τις συνεχείς και ανεπίλυτες συγκρούσεις των γονέων. Αν και οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις των γονέων επηρεάζουν την αίσθηση ασφάλειας στο πλαίσιο της φιλίας, ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, βρέθηκε πως λειτουργούν ως προβλεπτικός παράγοντας συναισθηματικής στήριξης και ασφάλειας στις εφηβικές φιλίες, δηλαδή οι έφηβοι αναζητούν συναισθηματική ασφάλεια στις φιλίες τους ως αντιστάθμισμα στο κλίμα της οικογενειακής αστάθειας.

Οι Elkins και Peterson (1993), σε έρευνά τους αναφορικά με τις αντιλήψεις για την ιδεατή και πραγματική φιλία, βρήκαν ότι οι άνδρες βαθμολόγησαν χαμηλότερα τις προσδοκίες τους για συναισθηματική στήριξη και ασφάλεια στις

ομόφυλες φιλίες τους σε σχέση με τις ομόφυλες φιλίες των γυναικών και τις ετερόφυλες. Επίσης, σε έρευνα του Floyd (1997), βρέθηκε πως τα αγόρια και οι άνδρες στις ομόφυλες φιλίες τους, τόσο στη λεκτική όσο και στη σωματική και βλεμματική επικοινωνία, είναι λιγότερο συναισθηματικά εκφραστικοί και υποστηρικτικοί.

Πολλές έρευνες έχουν καταδείξει πως η παροχή συναισθηματικής ασφάλειας από την πλευρά των φίλων σε περιπτώσεις εκφοβισμού είναι πολύ βοηθητική. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, η Καλάτη (2015) μελέτησε σε παιδιά και εφήβους τη συνεισφορά της φιλίας σε περιπτώσεις θυματοποίησης. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τρεις στους δέκα μαθητές/τριες βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό και ένας στους δέκα λεκτικό εκφοβισμό και θυματοποίηση. Ένα αξιοσημείωτο εύρημα της έρευνας αφορά το γεγονός πως οι έφηβοι που νιώθουν άγχος και ανησυχία είναι πιο πιθανό να δεχτούν λεκτικό εκφοβισμό στο πλαίσιο της πιο στενής τους φιλίας. Το γεγονός αυτό, σύμφωνα με την Καλάτη, ερμηνεύεται από την ύπαρξη αμφίδρομης σχέσης μεταξύ της χαμηλής ποιότητας των φιλικών σχέσεων, του άγχους και της θυματοποίησης. Η υψηλής ποιότητας εφηβικές φιλίες λειτουργούν προστατευτικά απέναντι στον εκφοβισμό. Ακόμη, τα κορίτσια δήλωσαν υψηλότερα επίπεδα ασφάλειας στις φιλίες τους και ότι αναγνωρίζουν και συζητούν τα προκύπτοντα προβλήματα, βοηθώντας στην υπέρβασή τους. Τα αγόρια δήλωσαν χαμηλότερα επίπεδα ασφάλειας στις φιλίες και ότι συζητούν λιγότερο το πρόβλημα, όταν γίνονται θύματα εκφοβισμού, ενώ επιλέγουν την απόσυρση και την αποφυγή της συζήτησης για το πρόβλημα. Η Καλάτη αποδίδει τις διάφορες αγοριών και κοριτσιών στη διαχείριση του εκφοβισμού στις κοινωνικά αποδέκτες ταυτότητες φύλου.

Επιβεβαίωση της υπόθεσης πως τα κορίτσια είναι πιο ευαισθητοποιημένα στο θέμα του σχολικού εκφοβισμού, παρέχεται και από την έρευνα των Madoglou και Dimitriou (2014), σε 514 μαθητές/τριες της πρώιμης και μέσης εφηβείας στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια εκφράζουν πιο έντονα, από ότι τα αγόρια, την αντίθεσή τους σε φαινόμενα εκφοβισμού, την ανάγκη τιμωρίας των θυτών και τη συμπαράστασή τους στα θύματα του εκφοβισμού.

Οι καλύτεροι φίλοι, ανάλογα με το φύλο τους, ενισχύουν με διαφορετικούς τρόπους τους φίλους σε περιπτώσεις θυματοποίησης και ψυχολογικών πιέσεων. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Schacter και Juvonen (2019), σε 1.667 εφήβους της πρώιμης και μέσης εφηβείας, στις Η.Π.Α., βρέθηκε πως τα αγόρια προστατεύονταν από τη θυματοποίηση και τα συνακόλουθα καταθλιπτικά συμπτώματα, εάν οι φίλοι

τους ήταν συναισθηματικά υποστηρικτοί, συζητώντας για τα προβλήματα τους και δείχνοντας ενδιαφέρον για τα αισθήματά τους. Ωστόσο, οι φίλοι που προστάτευαν, αισθάνονταν αρκετή κοινωνική ανησυχία, ανεξάρτητα από το αν ήταν και οι ίδιοι θύματα εκφοβισμού. Αντίθετα, στα κορίτσια η συναισθηματική ενίσχυση που δέχονταν από τους φίλους, λειτουργούσε προστατευτικά έναντι των καταθλιπτικών συμπτωμάτων που συνοδεύουν τη θυματοποίησή τους. Εάν, όμως, τα κορίτσια που βοηθούσαν τους θυματοποιημένους φίλους, ήταν και τα ίδια θύματα εκφοβισμού, τότε επιδεινώνονταν τα εσωτερικευμένα συμπτώματα της δικής τους θυματοποίησης. Σύμφωνα με τους Schacter και Juvonen, η κοινωνική ανησυχία, η δειλία και ο φόβος των αγοριών, που βοηθούν τους θυματοποιημένους φίλους, σχετίζεται με την εικόνα τους και την ασφαλή τους θέση στην ιεραρχία των συνομηλίκων, που πλήττονται από τη φίλια με έναν αδύναμο, θυματοποιημένο και κοινωνικά αποκλεισμένο φίλο. Επιπλέον, λόγω του ότι η συμμετοχή στην ιεραρχία των συνομήλικων και η ταύτιση με τον κοινωνικό ρόλου του φύλου των ανδρών είναι σημαντικοί παράγοντες για την εφηβική ταυτότητα και την κοινωνική συμμετοχή, η βοήθεια στους αδύναμους φίλους, πιθανόν, να μειώνει το κύρος των αγοριών και να απειλεί την αίσθηση της κοινωνικής τους ευζωίας. Τα κορίτσια δεν αισθάνονται αγωνία για τη θέση τους στη ιεραρχία των συνομήλικων, αλλά εάν είναι και τα ίδια θύματα εκφοβισμού, τότε, λόγω της σχεσιακής κατεύθυνσης των φιλικών τους σχέσεων (αυξημένη οικειότητα, αυτοαποκάλυψη, συναισθηματική στήριξη), βρίσκονται αντιμέτωπα με μια κατάσταση έξαρσης του αναμασήματος που, με τη σειρά του, προκαλεί καταθλιπτικά συμπτώματα. Οι συγγραφείς τονίζουν πως η κατάθλιψη των κοριτσιών και η ανησυχία για το κύρος των αγοριών παρέχουν πρόσθετη επιβεβαίωση στις θεωρίες περί του κοινωνικού ρόλου των φύλων (βλ. Κεφάλαιο 4., 4.7., Διαφυλικές διαφορές στη φιλία στη μέση εφηβεία).

Οι Donnellan, Bennett, και Soulsby (2016) επισημαίνουν πως οι φίλοι, που είναι ανθεκτικοί στην αντιμετώπιση των δυσκολιών της ζωής, μπορούν να ενισχύσουν τη συναισθηματική κατάσταση των φίλων τους. Όσοι δεν έχουν παρόμοιες εμπειρίες αδυνατούν να κατανοήσουν και να υποστηρίξουν συναισθηματικά τους φίλους τους, με αποτέλεσμα οι φιλίες αυτές να χάνουν την αμοιβαιότητα της κατανόησης. Οι Cook και Fletcher (2012), στηριζόμενοι θεωρητικά στη θεωρία του δεσμού (βλ. Κεφάλαιο 3, Θεωρίες φιλίας), βρήκαν πως ο ψυχολογικός έλεγχος και η εχθρότητα των γονέων στις διαπροσωπικές τους σχέσεις με τους συντρόφους και τα παιδιά τους (ανασφαλές ύφος σύναψης δεσμού),

επηρεάζουν αρνητικά τόσο γνωσιακά όσο και συμπεριφορικά την ικανότητα για συναισθηματικά ασφαλείς φιλίες στη μέση εφηβεία. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι υιοθετούν τη στρατηγική του ψυχολογικού ελέγχου, που έχουν υποστεί από τους γονείς τους και ο οποίος αναίρεσε την αυτονόμησή τους στην πρώιμη εφηβεία, προκαλώντας έλλειμμα συναισθηματικής ασφάλειας και αδυναμία διαχείρισης των συγκρούσεων στις φιλίες τους της μέσης εφηβείας.

Οι Miller-Slough και Dunsmore (2016), σε άρθρο ανασκόπησης πάνω σε έρευνες, από το 1996 ως 2015, εστίασαν στα ευρήματα που αφορούν τη συναισθηματική κοινωνικοποίηση των εφήβων στο πλαίσιο των φιλικών τους σχέσεων. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα αγόρια ήταν πιο τιμωριτικά και έκαναν αστεία και χιούμορ με όσους φίλους τους είχαν προβλήματα συναισθηματικής φύσης, σε σύγκριση με τα κορίτσια που ήταν συναισθηματικά εκφραστικά και υποστηρικτικά στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι φίλοι τους. Παρόλα αυτά, τα αγόρια βοηθούσαν τους φίλους τους, επιλέγοντας τις βοηθητικές δραστηριότητες με συμμετοχή σε παιχνίδια και αποφεύγοντας τις συναισθηματικές συζητήσεις.

Σε μακροχρόνια έρευνα πέντε ετών των Nielson, Padilla-Walker, και Holmes (2017), βρέθηκε πως η συναισθηματική ασφάλεια που παρέχεται στο πλαίσιο της φιλίας διαμεσολαβείται από την ηλικία και το φύλο των εφήβων. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε πως τα κορίτσια προσφέρουν περισσότερη συναισθηματική ενίσχυση και βοήθεια στους αναστατωμένους, στενοχωρημένους, ανήσυχους και σε κίνδυνο ευρισκόμενους φίλους τους. Από την άλλη μεριά, τα αγόρια, όταν οι φίλοι τους είναι αναστατωμένοι, στενοχωρημένοι, βρίσκονται σε κίνδυνο ή συμπλέκονται, προτιμούν να συμπαραστέκονται πρακτικά με το να τους προκαλούν το γέλιο, να τους λένε αστεία ή να επεμβαίνουν σωματικά σε περιπτώσεις κινδύνου. Η υιοθέτηση από τα αγόρια της πρακτικής συμπαράστασης, στις περιπτώσεις κινδύνου ή ανησυχίας, ανταποκρίνεται στην κοινωνική πίεση που δέχονται, ώστε να εκφράζουν το στερεότυπο περί ηγεμονικής ανδρικής ταυτότητας. Η υιοθέτηση συμπεριφοράς ηγεμονικής ανδρικής ταυτότητας από τα αγόρια γίνεται, επίσης, υπό την έντονη προσδοκία και ενίσχυση των κοριτσιών της ηλικίας τους. Αντίθετα, όπως αναφέρουν οι συγγραφείς, όταν τα αγόρια βρίσκονται σε οικογενειακό περιβάλλον υιοθετούν στον ίδιο βαθμό με τα κορίτσια συμπεριφορές συναισθηματικής εμπλοκής. Γενικότερα, όμως, τα αγόρια αποφεύγουν την έκφραση συναισθηματικής ενίσχυσης, είτε λεκτικά είτε με σωματική επαφή γιατί θεωρούν πως μια τέτοια συμπεριφορά αντιστοιχεί σε γυναικεία στερεότυπα συμπαράστασης. Η έρευνα, ακόμη, κατέδειξε

πως καθώς τα αγόρια περνούν από το στάδιο της ύστερης εφηβείας προς τη νεότητα, η κοινωνική πίεση για λιγότερη συναισθηματική έκφραση στις φιλίες μειώνεται και σχεδόν εξαλείφεται.

Σε έρευνα στις Η.Π.Α., των Fitzgerald, Hamstra και Ledermann (2020), σε δείγμα 1.255 ενηλίκων, βρέθηκε πως τα κορίτσια και οι γυναίκες παρέχουν περισσότερη συναισθηματική ασφάλεια στους φίλους τους, παρά το ότι δέχθηκαν τα ίδια με τους άνδρες επίπεδα συναισθηματικής παραμέλησης ή βίας, όταν ήταν παιδιά. Οι συγγραφείς αποδίδουν τα αυξημένα επίπεδα συναισθηματικής ασφάλειας, που οι γυναίκες παρέχουν στις φιλίες τους, στο γεγονός πως από μικρές κοινωνικοποιήθηκαν να εκφράζουν τα συναισθήματά τους και να αναλαμβάνουν ρόλους φροντίδας στο σπίτι, σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες.

Σε άλλη έρευνα μετα-ανάλυσης 315 ερευνών, των Eisenberg και Fabes (1998), διαπιστώθηκε πως τα κορίτσια στην εφηβεία δήλωναν ελαφρώς υψηλοτέρα επίπεδα συναισθηματικής κατανόησης και στήριξης, απ' ότι τα αγόρια. Επίσης, τα αγόρια βρέθηκε να ενισχύουν τους φίλους περισσότερο με πρακτικό τρόπο σε προβληματικές καταστάσεις καθώς και σε περίπτωσεις κινδύνου, ενώ τα κορίτσια στήριζαν και παρηγορούσαν τους φίλους χρησιμοποιώντας τη συμπόνια, την ενσυναίσθηση και τη λεκτική επικοινωνία, αν και αυτές οι διαφορές ήταν χωρίς σημαντική βαρύτητα. Πάντως, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, τα σχετικά χαμηλότερα επίπεδα κατανόησης, συναισθηματικής υποστήριξης και ενσυναίσθησης που δηλώνουν τα αγόρια στις φιλίες στις ποσοτικές έρευνες δεν εμφανίζονταν σε ποιοτικές μεθόδους παρατήρησης. Το εύρημα αυτό αντανακλά το γεγονός πως στα ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς υπερεκπροσωπούνται προτάσεις που απηχούν στερεοτυπικές συμπεριφορές των κοριτσιών, ενώ υποεκπροσωπούνται οι πρακτικολειτουργικές πτυχές των φιλικών σχέσεων των αγοριών. Σε μελέτες ανασκόπησης, η Fehr (1996, 2018) επισημαίνει ότι τα αγόρια και οι άνδρες δεν εκφράζουν τη συναισθηματική υποστήριξη, αλλά προτιμούν να διευκολύνουν, να εξυπηρετούν και να καθησυχάζουν τους φίλους τους με πρακτικούς τρόπους, με επισκέψεις εδώ και κει και με εξυπηρετήσεις για την επίλυση ζητημάτων ή προβλημάτων. Ενώ, παράγοντες, όπως το χαμηλό εισόδημα και η στέρηση βιοτικά αναγκαίων αγαθών και υπηρεσιών συνδέονται με μειωμένες κοινωνικές δεξιότητες (Walker, 2014), και χαμηλή αυτοεκτίμηση (Waddell, 2006), που μειώνουν την ικανοποίηση από τις λειτουργίες της φιλίας και προκαλούν την επίταση των αρρενωπών χαρακτηριστικών στα αγόρια, ως αντιστάθμισμα στην μειονεκτική

κοινωνική τους θέση, που περιορίζουν τη συναισθηματική επικοινωνία τους (Way, 2013).

Συνοψίζοντας, η ποιότητα των φιλικών σχέσεων στη μέση εφηβεία οικοδομείται μέσω της ενδυνάμωσης της επικοινωνίας, η οποία στηρίζεται στην οικειότητα και τη συναισθηματική έκφραση μέσω της αυτοαποκάλυψης. Οι μετρήσεις της ποιότητας της φιλίας στηρίζονται στα κίνητρα, τις προσδοκίες και τις συμπεριφορές που υιοθετούν οι φίλοι μεταξύ τους. Η ποιότητα της φιλίας αντανακλά την ικανοποίηση από τις έξι βασικές λειτουργίες της φιλίας που είναι η καλή παρέα, η βοήθεια, η οικειότητα, η αξιόπιστη συμμαχία, η αυτοεπικύρωση και η συναισθηματική ασφάλεια. Η αυτοεπικύρωση και η συναισθηματική ασφάλεια συμβάλλουν κάπως λιγότερο στην ποιότητα της φιλίας. Πρώτη σε σημαντικότητα λειτουργία για την ικανοποίηση από τη φίλια και δείκτης της υψηλής της ποιότητας είναι η οικειότητα, η οποία περιλαμβάνει τις διαστάσεις της επικοινωνίας, της αυτοαποκάλυψης, της ενσυναίσθησης, της εμπιστοσύνης, της αξιοπιστίας, της εχεμυθείας και της αμοιβαιότητας. Η καλή παρέα και ο ενθουσιασμός που προσφέρει, η βοήθεια και η υποστήριξη σε περιόδους ανάγκης, η αξιόπιστη συμμαχία και η σταθερότητα της φιλίας απέναντι σε διασπαστικές ενέργειες τρίτων, η ενίσχυση της αυτοεπικύρωσης/αυτοεκτίμησης του φίλου και η συναισθηματική ασφάλεια, πως οι φιλίες αντέχουν στους δύσκολους καιρούς, συμπληρώνουν τις προϋποθέσεις για την ποιότητα των φιλικών σχέσεων.

Οι φιλίες των αγοριών και των κοριτσιών διαφέρουν κατά τα πρότυπα κοινωνικοποίησης και τους παραδοσιακούς ρόλους των δύο φύλων. Τα κορίτσια φέρονται περισσότερο με αυτοαποκαλυπτικό, υποστηρικτικό και εκφραστικό τρόπο στις φιλίες, ενώ τα αγόρια ενεργούν με έμφαση σε εξωτερικά ενδιαφέροντα και οι φιλίες τους είναι προσανατολισμένες στην επιδίωξη πρακτικών εξυπηρετήσεων και στόχων. Υπάρχουν ευρήματα, όμως, από μακροχρόνιες έρευνες, πως αυτές οι διαφορές δεν είναι σπουδαίες και μειώνονται αξιοσημείωτα καθώς η δύναμη και η διάρκεια της φιλίας αυξάνονται.

Τα κορίτσια αξιολογούν ως πιο ποιοτικές τις φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια, και για τις έξι λειτουργίες, αν και οι διαφορές αυτές στις περιπτώσεις των ποιοτικών ερευνών είναι ελάχιστες ή και ανύπαρκτες. Από μεθοδολογική σκοπιά, η κριτική που έχει ασκηθεί αφορά το γεγονός πως στις ποσοτικές έρευνες υπερεκπροσωπούνται, στα ερωτηματολόγια, γυναικεία χαρακτηριστικά, όπως η συναισθηματική έκφραση, και όχι ανδρικά, όπως οι δραστηριότητες. Τελικά, τα

αγόρια επιλέγουν να μην εκφράζονται στον ίδιο βαθμό συναισθηματικά με τα κορίτσια, επειδή κάτι τέτοιο δεν συνάδει με την αρρενωπή ταυτότητα που με αγωνία προστατεύουν στην εφηβεία, αλλά θα προτιμούσαν να εκφράζονται εξίσου συναισθηματικά και να μοιράζονται τη στοργή όπως τα κορίτσια. Επίσης, τα αγόρια αναφέρουν ως πιο διαρκείς και σταθερές τις φιλίες τους, λόγω των μειωμένων επιπέδων οικειότητας που μοιράζονται στις φιλίες τους.

Το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και η διαμονή σε φτωχογειτονιές συνδέονται με μειωμένες διαπροσωπικές ικανότητες, χαμηλή κοινωνική αποδοχή και λίγες ευκαιρίες για ποιοτικές κοινωνικές, αθλητικές, και σχολικές επιδόσεις που μειώνουν την ποιότητα των φιλικών σχέσεων και την αμοιβαία ανταπόκριση των φίλων και για τις έξι λειτουργίες της φιλίας. Τέλος, οι μελέτες της επίδρασης του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στις φιλίες των εφήβων είναι λίγες και πολλές φορές τα πορίσματα τους είναι αντικρουόμενα, λόγω του μικρού μεγέθους του δείγματος των ερευνών και των απαιτήσεων που προϋποθέτουν οι έρευνες με αντιπροσωπευτικά δείγματα σε χρόνο και οικονομικό κόστος.

4.13. Συγκρούσεις και επίλυση συγκρούσεων στις φιλίες

4.13.1. Η σύγκρουση στη φιλία

Η Fehr (1996) σημειώνει πως «*αργά ή γρήγορα οι φίλοι θα μας απογοητεύσουν με κάποιο τρόπο*» (σ. 178), ενώ οι Erber και Erber (2018) επισημαίνουν ότι οι άνθρωποι αντιδρούν με «*πολύ πόνο…και δυσφορία*» (σ. 3) όταν αναγκάζονται να αποχωριστούν φίλους ή συντρόφους. Σύμφωνα με τη «θεωρία της ανάγκης του ανήκειν» των Baumeister και Leary (1995), οι άνθρωποι για να ζουν ευτυχισμένοι χρειάζεται να ικανοποιούν τη ανάγκη τους για ποιοτικούς κοινωνικούς δεσμούς και διαπροσωπικές σχέσεις που να πληρούν τις παρακάτω προϋπόθεσες. Πρώτον, οι διαπροσωπικές σχέσεις, να είναι οικείες, ευχάριστες, θετικές και απαλλαγμένες από επιζήμιες συγκρούσεις και αρνητικές επιπτώσεις. Δεύτερον, οι σχέσεις να διακρίνονται από συχνές επαφές και αλληλεπιδράσεις, συναισθηματικό ενδιαφέρον και σχετική σταθερότητα. Όταν οι άνθρωποι αδυνατούν να ικανοποιήσουν την ανάγκη του να ανήκουν, είτε λόγω συγκρούσεων και διάλυσης των σχέσεων είτε λόγω ανεπάρκειας δεξιοτήτων επικοινωνίας, τότε απειλούνται με νευρωτικές, ψυχικές και νοητικές διαταραχές αλλά και πτώση του επίπεδου ευζωίας.

Όπως επισημαίνει ο Hinde (2009), εάν οι ηθικές αρχές και αντιλήψεις ήταν απόλυτες και αποδέκτες από όλους, τότε δε θα υπήρχε δυσκολία να διακριθεί το σωστό από το λάθος και οι συγκρούσεις θα ήταν απούσες. Παρόλες τις ασυμβατότητες της σύγχρονης και πολύπλοκης κοινωνίας, οι άνθρωποι κατορθώνουν, στις περισσότερες περιπτώσεις, να επιλύουν ασυνείδητα αρκετές συγκρούσεις ή τουλάχιστον πολύ εύκολα. Εάν οι άνθρωποι είναι σίγουροι πως έπραξαν δίκαια, η ηθική ικανοποίηση είναι δεδομένη. Σε αντίθετη περίπτωση, εάν οι πράξεις έρχονται σε αντίθεση με εσωτερικευμένες ηθικές αρχές, προκύπτουν αισθήματα ενοχής ή ντροπής που χρειάζεται να αντιμετωπιστούν με συγγνώμη και εξιλέωση.

Όπως αναφέρει ο Rubin, Z. (1980/1987), ήδη από τεσσάρων ετών, τα παιδιά αρχίζουν να μαθαίνουν τους επιτυχημένους τρόπους χειρισμού των συγκρούσεων, όπως το να λένε ευθέως στους φίλους τους αυτά που τους πληγώνουν, να δείχνουν ευαισθησία στα δικαιώματά τους αλλά και των άλλων, να είναι διατεθειμένοι για συμβιβασμούς και να διευθετούν τις διαφωνίες με καλή θέληση. Ο Rubin, Z., επισημαίνει ότι οι στενές φιλίες των παιδιών, των εφήβων και των ενηλίκων, αν και οδηγούν στην αυτοπραγμάτωση, στην εμπιστοσύνη και την επικοινωνία, εντούτοις, είναι αντιμέτωπες με την ανασφάλεια, το φθόνο και τη μνησικακία. Όμως, τα δεινά της ενήλικης οπτικής των φιλικών σχέσεων, αντί να καταβάλλεται προσπάθεια να εξαλειφτούν, δυστυχώς, καθρεφτίζονται στα παιδιά.

Η έντονη αναζήτηση της ισορροπίας στις συνεισφορές, δηλαδή η επίτευξη ισοτιμίας στις φιλικές σχέσεις, διασφαλίζει το ιδανικό της αμοιβαιότητας που είναι αναγκαία προϋπόθεση για τη διατήρησή της (Paine, 1969). Από την άλλη μεριά, τα υψηλά επίπεδα οικειότητας, συναισθηματικής εγγύτητας και αλληλεξάρτησης, λόγω των αυξημένων απαιτήσεων για σύμπνοια στις δραστηριότητες και τις συμπεριφορές, οδηγούν σε υψηλά επίπεδα θυμού και συγκρούσεων στις φιλίες, (Baumeister & Leary, 1995· Hartup, 1996· Hays 1985· Kordoutis 2004· Kuruzović, 2015· Laursen, 1993c· 1996· Wright, 1982). Σύμφωνα με την Shantz (1987), στο πλαίσιο της διαπροσωπικής σχέσης, μια κατάσταση σύγκρουσης αναδύεται, όταν οι συμπεριφορές και οι στόχοι των εταίρων δεν συμβαδίζουν. Ο Berndt (2002) επισημαίνει ότι και οι καλύτερες φιλίες αντιμετωπίζουν αρνητικές καταστάσεις, όπως οι συγκρούσεις, οι προσπάθειες επιβολής και οι αντιπαλότητες. Μερικές φορές οι φίλοι νομίζουν πως είναι ισότιμοι, αλλά αυτό είναι μια ιδέα παρά η πραγματικότητα. Τα παιδιά αναφέρουν, μερικές φορές, πως οι φίλοι τους επιχειρούν να τους φέρονται ηγετικά και να τους κυριαρχούν. Οι Vitaro, Boivin, και Bukowski (2009) θεωρούν

πως οι συγκρούσεις ενισχύονται από την ανισορροπία στην αμοιβαιότητα καθώς και από τη χαμηλή ποιότητα της φιλίας, Ακόμη, οι συγκρούσεις με τους καλύτερους φίλους, όταν δεν επιλύονται και οι φίλιες τερματίζονται, διογκώνουν τα εσωτερικευμένα προβλήματα παιδιών και εφήβων που σχετίζονται με την κοινωνική προσαρμογή.

Όπως αναφέρουν οι Canary και Weger (2016), είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως οι περισσότερες συγκρούσεις προκύπτουν σε άσχετες στιγμές και για αδιάφορα ως προς τη σύγκρουση γεγονότα. Τέτοιες περιπτώσεις έναρξης συγκρούσεων συμπίπτουν με την κατανάλωση αλκοόλ, την ύπαρξη σωματικού πόνου, το πολύ κρύο ή την έντονη ζέστη, συνθήκες θορυβώδους πολυκοσμίας και γενικά στιγμές στενοχώριας. Επίσης, στις στενές διαπροσωπικές σχέσεις οι αρνητικές επιπτώσεις της σύγκρουσης οδηγούν σε αστάθεια ως προς τη δέσμευση στη σχέση, συχνότερες ανταλλαγές μηνυμάτων, σοβαρές διαφωνίες και αποστασιοποίηση. Ακόμη, μειώνονται η ποιότητα της οικειότητας και η ικανοποίηση από τη σχέση. Τέλος, υπάρχουν και αρνητικές επιπτώσεις στη φυσική υγεία, με τις παρατεταμένες συγκρούσεις να συνδέονται με την εμφάνιση καρδιοαγγειακών παθήσεων και την πτώση του ανοσοποιητικού συστήματος. Στις θετικές συνέπειες της σύγκρουσης προσμετρούνται η αποφυγή του τέλματος στις σχέσεις, η ενεργοποίηση πτυχών των σχέσεων που παρέμεναν στη σκιά, ενώ παράλληλα προσφέρουν διέξοδο στην απογοήτευση, οδηγούν στην αλλαγή της σχέσης και στη συνοχή των μελών της σχέσης.

Όπως αναφέρει ο Kordoutis (2004), η διαπροσωπική σύγκρουση είναι αποτέλεσμα της ανάγκης που έχουν οι άνθρωποι να δημιουργούν και να διατηρούν σχέσεις, οι οποίες λόγω της ενδογενούς τους αξίας, συμβάλουν στην επιβίωση και την ευζωία. Η σύγκρουση αποτελεί οδυνηρή διαδικασία με καταστροφικές συνέπειες για την ευζωία, αν και οι φίλοι συχνά επιλύουν με αμοιβαία ικανοποιητικούς τρόπους τις διαφορές τους μέσω της συζήτησης. Άλλες φορές, όμως, οι άνθρωποι επιλέγουν τη βουβή εχθρότητα ή τη λεκτική και τη φυσική επιθετικότητα για να εκβιάσουν την επίλυση των διαφορών προς όφελός τους. Ο Kordoutis επισημαίνει πως δεν υπάρχει μια πλήρης θεωρία για τη σύγκρουση που να μπορεί να προβεί σε ακριβείς προβλέψεις για τον έλεγχο της συγκρουσιακής συμπεριφοράς. Ωστόσο, οι μείζονες ψυχολογικές διεργασίες που είναι υπεύθυνες για την παραγωγή σύγκρουσης είναι η παρεμβολή και η σχετική στέρηση. Στην περίπτωση της παρεμβολής, ο σημαντικός άλλος παρεμβάλλεται εμποδίζοντας την επίτευξη των προσωπικών στόχων, ενώ η

σχετική στέρηση αφορά την αντίληψη πως τα προσωπικά αγαθά είναι λιγότερα και κατώτερα του άλλου και πάντως σε υποδεέστερη θέση από το κοινωνικά αποδεκτό, για τη σχέση, επίπεδο. Οι παραπάνω μηχανισμοί είναι πτυχές της κοινωνικής σύγκρισης των σχέσεων που, ενεργοποιώντας την αυτοαξιολόγηση, μειώνουν την εκτίμηση των ανθρώπων για τον εαυτό τους και τη σχέση. Η επίλυση της σύγκρουσης οφείλει να στοχεύει στη ενίσχυση της αυτοεκτίμησης μέσω της απάλειψης της παρεμβολής και της αίσθησης της σχετικής στέρησης. Για παράδειγμα, ο Kordoutis (2004) αναφέρει πως το διεκδικούμενο αγαθό για τους φίλους είναι η ποσότητα και η ποιότητα του χρόνου που αποφασίζουν να μοιραστούν μεταξύ τους. Στις θετικές επιπτώσεις της διαπροσωπικής σύγκρουσης συγκαταλέγονται εκβάσεις όπως: α) η ρύθμιση της σύγκρουσης, ώστε να προστατεύει το ατομικό συμφέρον σε μια σχέση, β) η συντήρηση της σχέσης, γ) η αποσαφήνιση των αναγκών, των στόχων και των ρόλων των μελών της σχέσης, δ) η αντιμετώπιση των αντικειμενικών διαφορών που προκαλούν τις συγκρούσεις, και ε) η λειτουργία της ως οριστική ρήξη, απαλλάσσοντας τα άτομα από αντιπαραγωγικές σχέσεις που τα εγκλωβίζουν σε αρνητικές καταστάσεις.

Οι Collins και Laursen (2012) επισημαίνουν πως οι συγκρούσεις είναι πανταχού παρούσες σε όλες τις στενές σχέσεις, ενώ συμβάλλουν θετικά μόνο στις σχέσεις που λειτουργούν καλά. Σύμφωνα με τους Parker και Asher (1993), η μελέτη των συγκρούσεων και της δυνατότητας επίλυσής τους είναι κομβικής σημασίας για την ποιότητα της φιλίας. Η κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της φιλίας των Parker και Asher είναι παγκοσμίως η πιο συχνά χρησιμοποιούμενη για την αξιολόγηση των λειτουργιών της φιλίας, η οποία περιλαμβάνει τις λειτουργίες της σύγκρουσης και της επίλυσης της σύγκρουσης (Furman, 1998· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018).

Όπως επισημαίνει η Fehr (1996, 2012), οι φιλίες που δεν είναι ενεργές διαλύονται αργά και σταδιακά. Όσες, όμως, είναι ενεργές απειλούνται από τους ίδιους παράγοντες που συνεισέφεραν στη διαμόρφωσή τους, αλλά στην αρνητική τους εκδοχή, δηλαδή τους περιβαλλοντικούς (γεωγραφική απομάκρυνση), τους ατομικούς (ανακάλυψη ελαττωμάτων του φίλου), τους καταστασιακούς (μείωση διαθέσιμου χρόνου, σύναψη ερωτικής σχέσης του ενός μέλους της φιλίας) και τους δυαδικούς (άρση της συνθήκης της ομοιότητας, μείωση αυτοαποκάλυψης), (βλ. και Κεφάλαιο 4., Διαμόρφωση, διατήρηση και διάλυση των φιλικών σχέσεων). Ο Hays (1988) επισημαίνει πως οι φιλίες απειλούνται με τερματισμό, όταν σε δυαδικό

επίπεδο μεταβάλλεται η αναλογία μεταξύ κόστους και απολαβών. Από την άλλη μεριά, η Rose, S. (1984), σε έρευνα για τους λόγους των συγκρούσεων και του τερματισμού των φιλικών σχέσεων, διαπίστωσε ότι εάν ένας παράγοντας δεν λειτουργεί σωστά, όπως π.χ. η ανισορροπία στα κόστη και τις απολαβές, τότε η φιλία είναι ευάλωτη σε άλλους παράγοντες, όπως π.χ. η γεωγραφική μετακίνηση. Στην ίδια έρευνα, οι 155 προπτυχιακοί φοιτητές ηλικίας από 17 έως 22 ετών, ανέφεραν ως λόγους φθοράς των φιλικών σχέσεων τη φυσική απόσταση, τους νέους φίλους που αντικαθιστούν τους παλιούς, την αυξανόμενη απαρέσκεια ορισμένων χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς και της προσωπικότητας του φίλου και την παρεμβολή ερωτικής σχέσης του ενός εκ των δύο ή και των δύο φίλων. Ακόμη, διαπιστώθηκε πως το 57.4% του δείγματος ανέφερε ότι τα τελευταία πέντε χρόνια, δηλαδή κατά τη μετάβαση από την μέση στην ύστερη εφηβεία, ανέφεραν πως έζησαν εμπειρίες διάλυσης των φιλικών τους σχέσεων, ιδιαίτερα κατά την μετάβαση από το λύκειο στο πανεπιστήμιο.

Ο Laursen (1996), σε άρθρο ανασκόπησης, μελέτησε τη σχέση μεταξύ της εγγύτητας και της σύγκρουσης στις ερωτικές και φιλικές σχέσεις, χρησιμοποιώντας τις παραδοχές της θεωρίας της κοινωνικής ανταλλαγής και αλληλεξάρτησης. Όπως επισημαίνει, επειδή οι φιλίες και οι ερωτικές σχέσεις είναι εθελούσιες, τα μέλη της σχέσης καταβάλλουν προσπάθειες να αποφύγουν τα δυνητικά κόστη, που θα απειλούσαν τη βιωσιμότητα της σχέσης. Ακόμα και στις περιπτώσεις που τα κόστη λόγω των συγκρούσεων ισοδυναμούν με τα οφέλη από τη σχέση, οι εταίροι θα συνεχίζουν να διαχειρίζονται την έκβαση των διαφωνιών ώστε να περισωθεί η σχέση. Οι έφηβοι, σε σύγκριση με τα παιδιά είναι πιο ευαίσθητοι στις επιπτώσεις των συγκρούσεων και καταβάλλουν πολλές προσπάθειες να ξεπεραστούν οι διαφωνίες στις φιλίες τους.

Σε έρευνα που διεξήγαγε ο Laursen (1993c), διαπίστωσε ότι οι έφηβοι αναγνωρίζουν τη ρευστότητα και την παροδικότητα των φιλικών και ερωτικών τους σχέσεων και καταβάλλουν προσπάθειες για τη διαχείριση των συγκρούσεων και την επίλυσή τους. Τα επίπεδα οργής στις διαφωνίες και τους καυγάδες ήταν μέτρια και δεν είχαν ούτε θετικές ούτε αρνητικές επιπτώσεις στις φιλίες σε ποσοστό 63%. Ένα 14% δήλωσε πως οι φιλίες τους χειροτέρεψαν, ενώ το 23% ανέφερε πως η σύγκρουση βελτίωσε τη σχέση τους. Ωστόσο, διαπιστώθηκε πως η επιρροή των συγκρούσεων συνδέεται με το επίπεδο της σχέσης. Συγκεκριμένα, οι συγκρούσεις με τους στενούς φίλους ήταν πιο ήπιες σε σχέση με αυτές στις παρέες ή στις απλές

γνωριμίες. Μετά τη σύγκρουση η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών παρουσίαζε αύξηση, λόγω της συνειδητοποίησης πως οι εθελούσιες ανοιχτές σχέσεις, όπως οι φιλίες, δεν έχουν παρά να χάσουν από τις συγκρούσεις. Τα κορίτσια στις συγκρούσεις τους ανέφεραν περισσότερες αρνητικές και διαφοροποιημένες επιπτώσεις όπως οι ραδιουργίες, σε σύγκριση με τα αγόρια, που αντιμετώπιζαν πιο ουδέτερα τις συγκρούσεις. Τα ευρήματα αυτά ερμηνεύονται ως απότοκα των διαφορετικών μηχανισμών κοινωνικοποίησης των δυο φύλων, με τα κορίτσια να είναι πιο φιλοσοφημένα γύρω από τα σχεσιακά ζητήματα. Επίσης, ο Laursen ισχυρίζεται ότι είναι δυνατόν τα αγόρια να νιώθουν τα ίδια επίπεδα σύγκρουσης με τα κορίτσια αλλά να αποφεύγουν να τα αναφέρουν, αντιγράφοντας τις μειωμένες, σε σύγκριση με τις μητέρες, σχεσιακές παρεμβάσεις των πατέρων τους στην οικογένεια.

Έχοντας σημαντικό έργο σε ζητήματα που αφορούν τις συγκρούσεις, ο Laursen (1996), σε άρθρο ανασκόπησης, διαπίστωσε πως οι περισσότερες συγκρούσεις συμβαίνουν σε σχέσεις συντροφικότητας παρά σε ανταλλακτικές. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει, σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής και αλληλεξάρτησης (βλ. Κεφάλαιο 3, Θεωρίες φιλίας), υπάρχουν δυο τύποι σχεσιακής αλληλεξάρτησης: η συντροφική και η ανταλλακτική. Στη συντροφική σχέση η επίτευξη της ισοτιμίας επέρχεται, όταν τα μέλη της σχέσης νοιάζονται για τις ανάγκες ο ένας του άλλου, ενώ στις ανταλλακτικές αυτό που υπολογίζουν είναι η ισορροπία των συνεισφορών. Στις συντροφικές σχέσεις, η ισορροπία και η αποφυγή των συγκρούσεων επιτυγχάνεται μέσω της αμοιβαίας εκπλήρωσης των αναγκών των φίλων. Στις ανταλλακτικές σχέσεις, αυτό που οδηγεί στην απουσία συγκρούσεων είναι η ύπαρξη ισόρροπων πλεονεκτημάτων από αντίστοιχες συνεισφορές του τύπου: *«τι έκανε για σένα αυτός πρόσφατα;»* (Laursen, 1996, σ. 189). Οι εφηβικές φιλίες ανήκουν στο συντροφικό τύπο αλληλεξάρτησης.

Οι Rose, S. και Serafica (1986) σε έρευνά τους, σε εφήβους της ύστερης εφηβείας και νέους έως 25 ετών, διαπίστωσαν πως οι διαδικασίες τερματισμού στις περιστασιακές φιλίες συναρτώνται με την μείωση της εγγύτητας λόγω γεωγραφικής αποστασιοποίησης. Αντίθετα, οι στενές και οι καλύτερες φιλίες είναι ανθεκτικές στην γεωγραφική απόσταση και τη μείωση της συχνότητας των επαφών, υπό τον όρο πως η φροντίδα και η στοργή στους φίλους παραμένουν ενεργές. Οι Argyle και Henderson (1984) μελέτησαν τους κανόνες της φιλίας, σε δείγματα εφήβων και ενηλίκων από τη Βρετανία, την Ιταλία, το Χονγκ Κονγκ και την Ιαπωνία. Σχετικά με τις συγκρούσεις, βρήκαν πως η διάλυση των φιλικών σχέσεων τροφοδοτείται, με σειρά σπουδαιότητας,

από *«τη ζήλεια και την κατάκριση άλλων σχέσεων* (του/ης φίλου/ης), *την κοινοποίηση εμπιστευτικών πληροφοριών, την απουσία προσφοράς εθελοντικής βοήθειας σε περιπτώσεις ανάγκης, τη δημόσια κοροϊδία και κριτική, και την απουσία εμπιστοσύνης, αξιοπιστίας, σεβασμού και συναισθηματικής στήριξης»* (σ. 17).

Σύμφωνα με τον Alberoni, (1996/1998) αιτίες για τις ρήξεις στις φιλίες αποτελούν και οι ιδεολογικές διάφορες, τα συγκρουόμενα συμφέροντα, όπως και ζητήματα ηθικής συμπεριφοράς. Συνήθως, στις περιπτώσεις αυτές, η ζημιά στη φιλία είναι ανεπανόρθωτη. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν περιπτώσεις που *«Ο φίλος μπορεί να συγχωρήσει το ψέμα, ίσως και την προδοσία, τα πράγματα, όμως δε γίνονται πια όπως πριν»* (σ. 359). Όπως επισημαίνει ο Alberoni, η φιλία είναι η ηθική μορφή του έρωτα, και αυτό που πραγματικά προκαλούν οι παραπάνω λόγοι διάλυσης της φιλίας είναι η κατάρρευση της κοινής ταυτότητας της φιλικής σχέσης, λόγω της άρσης της αγάπης και της ηθικής στη σχέση. Πάντως, σημαντικότερη αιτία προστριβών στις φιλικές σχέσεις είναι η προδοσία της εμπιστοσύνης (Fehr, 1996· 2012· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Όπως επισημαίνει η Wiseman (1986), η διαπίστωση της προδοσίας της εμπιστοσύνης προκαλεί μεγάλο πόνο και οδηγεί στην πλήρη επαναξιολόγηση του συνόλου της προσωπικότητας του σφάλλοντος φίλου.

Σε ποιοτική έρευνα με ανοιχτές συνεντεύξεις, σε εφήβους και ενήλικες, η Wiseman (1986) διαπιστώνει ότι εξαιτίας του εθελοντικού χαρακτήρα και της έλλειψης θεσμικής προστασίας της φιλίας, όπως συμβαίνει στο γάμο, ο χειρισμός της βοήθειας σε καταστάσεις ανάγκης είναι πολύ δύσκολος για το φίλο που βρίσκεται σε δύσκολη θέση. Εάν ο φίλος δεν προσφέρει βοήθεια, στην ανάγκη του συντρόφου του, αυτό παραβιάζει το άγραφο συμβόλαιο για την αμοιβαία υλική και συναισθηματική στήριξη στη φιλία. Επίσης, οι συνεντευξιαζόμενοι ανέφεραν περιπτώσεις συγκρούσεων, που οδήγησαν σε διάλυση της φιλίας, λόγω μη επιστροφής δανεισμένων χρηματικών ποσών, αντικειμένων και χρησιμοποίησης του κοινωνικού δικτύου του φίλου με σκοπό να επιτευχθούν προσωπικοί στόχοι, που μετά την ολοκλήρωσή τους, ο ωφελούμενος φίλος απομακρύνεται από τη φιλία.

Σε έρευνα σε εφήβους της πρώιμης και μέσης εφηβείας του Shulman (1993), στο Ισραήλ, διαπιστώθηκε πως οι λόγοι για τον τερματισμό των σχέσεων αφορούν τις φιλονικίες που προκύπτουν από τις διαφοροποιήσεις σε γνώμες, τη ζήλεια, τη δυσπιστία και τις προσωπικές αλλαγές, που σχετίζονται με την παρεμβολή μιας ερωτικής σχέσης που συνάπτει το ένα μέλος της φιλίας. Σε άλλη έρευνα, στη Φινλανδία, οι Björkqvist, Lagerspetz, και Kaukiainen (1992) βρήκαν πως η

προφορική ωρίμανση της επικοινωνίας των περισσότερων κοριτσιών συντελείται νωρίτερα, από ότι στα αγόρια, ήδη από την πρώιμη εφηβική ηλικία, καθιστώντας τα χειριστικά στις διαπροσωπικές τους συγκρούσεις. Τα αγόρια, τόσο στην πρώιμη όσο και στη μέση εφηβεία, σε μεγαλύτερο βαθμό από τα κορίτσια, προκρίνουν τη φυσική και λεκτική επιθετικότητα σε περιπτώσεις έντονων συγκρούσεων, βλασφημώντας, χτυπώντας και σπρώχνοντας. Αντίθετα, τα κορίτσια λόγω των προφορικών δεξιοτήτων επικοινωνίας και των στενών δεσμών στις φιλίες τους, οι οποίες λειτουργούν ανά ζεύγη, ανέφεραν πως χρησιμοποιούν έμμεσες μεθόδους επιθετικότητας στις φιλικές τους σχέσεις. Επίσης, τα κορίτσια, σε μεγαλύτερο βαθμό από τα αγόρια, προτιμούν να βρίζουν, να χαρακτηρίζουν αρνητικά συμπεριφορές, να κουτσομπολεύουν και να κακολογούν τους πρώην φίλους σε άλλους, ώστε να πετύχουν τον πλήρη αποκλεισμό τους από παρέες.

Ανάλογα ευρήματα προέκυψαν και από παλαιότερη έρευνα των Richey και Richey (1980), σε εφήβους και νέους έως 25 ετών. Συγκεκριμένα τα αγόρια, στο πλαίσιο των καλύτερων φιλικών τους σχέσεων, εκφράζουν περισσότερο ανταγωνισμό, ενώ στους καυγάδες τους είναι πιο εκδηλωτικοί και με λιγότερο αυτοέλεγχο, από ότι τα κορίτσια. Πάντως, και τα δυο φύλα κατάφερναν να συμφιλιώνονται στις περισσότερες περιπτώσεις. Σε έρευνα των Shackelford και Buss (1996), διαπιστώθηκε πως η επίμονη απαίτηση για άμεση ανταπόκριση του φίλου στην αμοιβαιότητα των συμπεριφορών και αλληλεπιδράσεων οδηγεί στην ανάδυση αισθημάτων προδοσίας, διότι ο αιτούμενος φίλος με την επιμονή του εκδηλώνει αμφιβολία για το μέλλον της φιλικής σχέσης. Ακόμη ένας άλλος σοβαρός λόγος σύγκρουσης, που γίνεται αντιληπτός ως προδοσία, είναι η συναισθηματική ή και σεξουαλική εμπλοκή με τον ερωτικό σύντροφο του/ης φίλου/ης.

Η Way (1998) με τη μέθοδο των ανοιχτών συνεντεύξεων διαπίστωσε πως τα αγόρια, έχοντας επηρεαστεί από τα πρότυπα που τα θέλουν να είναι δημοφιλή, έχουν έντονη την ανάγκη της αυτοαποκάλυψης και της φροντίδας και, μάλιστα, στον ίδιο βαθμό με τα κορίτσια. Θεωρούν, επίσης, τον εαυτό τους χαμένο, χωρίς ένα καλό ή επιστήθιο φίλο. Παρόλα αυτά, νιώθουν πως οι αρρενωπές απαιτήσεις του ρόλου του φύλου τους, όπως η συγκρατημένη συναισθηματική έκφραση και ο ανταγωνισμός, τα καθιστά ευάλωτα στη δημιουργία πραγματικών φιλικών δεσμών, διότι διαβρώνουν την οικειότητα, κάτι που σύμφωνα με τα λεγόμενα των αγοριών συνιστά προδοσία. Μια άλλη μορφή προδοσίας, που ενισχύει τη δυσπιστία στη φιλία, είναι το γεγονός πως αρκετοί έφηβοι, αγόρια και κορίτσια, ανέφεραν πως οι φίλοι τους *«κλέβουν»* (σ.

140) τους ερωτικούς συντρόφους τους. Επίσης, εντοπίστηκαν περιπτώσεις αγοριών που δήλωσαν ότι το να είναι επιμελείς και άριστοι στις σχολικές επιδόσεις αποτελεί αφορμή για φθόνο και ζηλοτυπία από την πλευρά των φίλων. Το αποτέλεσμα είναι να δυσκολεύονται να βρουν εύκολα τον καλύτερο φίλο, και αναπληρώνουν το συναισθηματικό κενό με την ερωτική σχέση που έχουν με το κορίτσι τους, αφού σε αυτή βρίσκουν και τον καλύτερο φίλο. Ακόμη, ορισμένοι έφηβοι, βρέθηκε να ανέχονται την προδοσία και τη δυσπιστία στις φιλίες τους, με τη δικαιολογία πως αυτό είναι το κλίμα της σημερινής εποχής. Όπως επισημαίνει η Way, τα υψηλά ποσοστά δυσπιστίας στις φιλικές σχέσεις που εκδηλώνουν τα αγόρια, περισσότερο από ότι τα κορίτσια, ενδέχεται να συνδέονται έμμεσα και άμεσα με τη φτώχεια, τη βία και την ομοφοβία που μορφοποιούν και διαπερνούν τις ζωές τους. Τα αγόρια παγιδεύονται από τα στερεότυπα του κοινωνικού ρόλου του φύλου τους αφού: «*Αυτά που εύχονται περισσότερο, δηλαδή το να είναι σπουδαία και να έχουν αξιόπιστες φιλίες, αντιμάχονται απόλυτα το ένα του άλλου και τα αφήνουν χωρίς φιλίες και χωρίς την αίσθηση πως είναι σπουδαία*» (σ. 141).

Σε άλλη πρόσφατη έρευνα, με ανοιχτές συνεντεύξεις, η Way (2013) επιβεβαίωσε τα ευρήματα της προαναφερθείσας έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, βρήκε πως ενώ τα αγόρια είχαν στενές φιλίες στην πρώιμη εφηβεία, με την είσοδο στη μέση και ύστερη εφηβεία αναγκάστηκαν με λύπη να εγκαταλείψουν τις πιο στενές φιλίες τους, διότι κάτι τέτοιο δεν αρμόζει στο στερεότυπο της αρρενωπής ταυτότητας, που θέλει τους άνδρες αυτόνομους και κυρίαρχους και, επίσης, για λόγους ομοφοβίας.

Ένα άλλο σημείο τριβής στις φιλίες είναι οι συγκρούσεις που προκύπτουν, όταν οι φίλοι αντιλαμβάνονται τη διαφωνία σε ένα ζήτημα ή μια γνώμη ως πρόθεση απόρριψης της φιλίας και ακύρωσης της προσωπικότητας του φίλου. Όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο, σε ορισμένες περιπτώσεις ενδέχεται να γεννηθεί η επιθυμία για εκδίκηση προς το φίλο που διαφωνεί. Η επιθυμία για εκδίκηση μαρτυρά ελλιπή κοινωνική προσαρμογή και προοιωνίζεται δυσλειτουργικές κοινωνικές ή και παραβατικές σχέσεις στη μελλοντική ζωή (Rose & Asher, 1999).

Σε έρευνα των Adams και Laursen (2001), σε εφήβους 15 έως 18 ετών, μέσω συνεντεύξεων, διερευνήθηκαν οι τυχόν διαφορές και η δυναμική των συγκρούσεων με γονείς και φίλους. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι συγκρούσεις με τους γονείς δεν βοηθούσαν όσο οι συγκρούσεις με τους φίλους, την κοινωνική προσαρμογή των εφήβων. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι στις συγκρούσεις με τους γονείς εξαναγκάζονται σε υποχώρηση, λόγω της ασυμμετρίας στην κατανομή ισχύος μεταξύ γονέων και

παιδιών. Αντίθετα, στις συγκρούσεις με τους φίλους επιλέγουν την τακτική της μείωσης της έντασης της σύγκρουσης, αναλογιζόμενοι τον εθελοντικό χαρακτήρα της φιλίας και τον κίνδυνο της απώλειας της φιλικής σχέσης. Οι συγκρούσεις στις φιλίες εγείρονται όταν πρέπει να διαφυλαχθούν οι αρχές της ισόρροπης ανταλλαγής της εξουσίας στη σχέση που θα ενδυναμώσουν τον εθελοντικό χαρακτήρα της δέσμευσης σε αυτή. Όσοι έφηβοι έχουν ελλείψεις κοινωνικών δεξιοτήτων ή καθόλου φίλους, είναι πιθανότερο να υιοθετήσουν βίαιους τρόπους διαχείρισης της σύγκρουσης. Ακόμη, βρέθηκε πως οι συγκρούσεις έχουν θετικές συνέπειες, εμπλουτίζοντας τους εφήβους με νέες γνωστικές δεξιότητες που ενσωματώνουν πιο σαφείς διαδικασίες θεώρησης των ανταλλαγών στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Περαιτέρω, η σύγκριση μεταξύ των φίλων αποτελεί αιτία για συγκρούσεις. Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής σύγκρισης του Festinger (1954), οι άνθρωποι συγκρίνουν τις ικανότητές τους με αυτές των άλλων, ώστε να αποκτήσουν μια καθαρή εικόνα των ικανοτήτων και της ταυτότητά τους. Όταν οι συγκρίσεις είναι θετικές νιώθουν ικανοποίηση, όταν όμως η κοινωνική σύγκριση με τους άλλους τούς αφήνει με την αίσθηση ότι είναι υποδεέστεροι, τότε αναδύονται αρνητικές εκτιμήσεις που αποτυπώνονται σε απογοήτευση. Ακόμη, η αρνητική σύγκριση προάγει τον ανταγωνισμό και την άμυνα στις διαπροσωπικές σχέσεις ως ανάχωμα στη μειωμένη αξιολόγηση των ικανοτήτων.

Ένα άλλο ζήτημα, επίσης σημαντικό, που προκαλεί τριβές στις φιλίες είναι η ζήλεια και ο φθόνος (Duck 1998/2004). Η διαφορά μεταξύ της ζήλειας και του φθόνου είναι πως η ζήλεια *«αφορά κάτι που είναι δικό μας και γινόμαστε κτητικοί επειδή δεν θέλουμε να το χάσουμε - όπως το σύντροφό μας- ενώ ο φθόνος αφορά κάτι που δεν είναι δικό μας, αλλά γινόμαστε τόσο άπληστοι που θέλουμε να το χάσουν οι άλλοι»* (σ. 106). Σύμφωνα με τον Duck, έρευνες έχουν δείξει πως οι άνθρωποι ζηλεύουν, όταν αισθάνονται πως είναι ανεπαρκείς σε διάφορους τομείς της ζωής τους και όταν η αυτοεκτίμησή τους είναι μειωμένη.

Οι Parker, Low, Walker, και Gamm (2005), σε έρευνα για τα επίπεδα της ζήλειας στις φιλίες, διαπίστωσαν ότι οι ζηλότυποι έφηβοι ήταν πιο ευάλωτοι στο να φερθούν πιο επιθετικά στις σχέσεις τους και δήλωναν μεγαλύτερα επίπεδα μοναξιάς. Η ζήλεια εκδηλώνεται με παθητική επιθετικότητα προς τον καλύτερο φίλο, ο οποίος μοιράζεται χρόνο και δραστηριότητες με άλλους φίλους, που θεωρούνται ανταγωνιστές στη φιλία. Η επιθετικότητα αυτή περιλαμβάνει συμπεριφορές, όπως η γκρίνια, ο σαρκασμός, διαστήματα παρατεταμένης σιωπής, το να κρατάει κανείς

μούτρα, να κάνει τον φίλο να νιώθει ένοχος που διατηρεί και άλλες φιλίες και, τέλος, οι απειλές για τη διάλυση της φιλίας. Ακόμη, το κουτσομπολιό και ο εξευτελισμός των παρεμβαινόντων άλλων στη φιλία, συνιστά, επίσης, μορφή έμμεσης επιθετικότητας λόγω ζήλειας με στόχο τον κοινωνικό αποκλεισμό τους. Τα κορίτσια εκδηλώνουν πιο έντονα και ενεργητικά τη ζήλεια τους, ενώ ανέφεραν, τόσο τα ίδια όσο και οι φίλοι τους και οι παρέες τους πως ζηλεύουν περισσότερο, από ότι τα αγόρια, τα οποία εκφράζουν τη ζήλεια τους πιο παθητικά. Σύμφωνα με τους Parker et al., το εύρημα αυτό, ενδεχομένως, σχετίζεται με τους πολιτισμικούς κανόνες που πρεσβεύουν πως οι γυναίκες είναι ζηλιάρες, επίσης, και με το γεγονός πως τα κορίτσια λαμβάνουν, προσφέρουν και αναμένουν περισσότερη συναισθηματική υποστήριξη στις φιλίες τους. Συμπεραίνοντας, οι συγγραφείς σημειώνουν ότι η ζήλεια είναι μια αρνητική αντίδραση που ενεργοποιείται από το πραγματικό ή το προβλεπόμενο ενδιαφέρον του στενού φίλου για έναν άλλο φίλο ή μια άλλη σχέση που, σύμφωνα με την αντίληψη του μέλους της σχέσης που ζηλεύει, απειλεί τη δική τους υπάρχουσα στενή φιλία.

Σε άλλη έρευνα, οι Parker, Kruse, και Aikins (2010), σε εφήβους ηλικίας από 14 έως 15 ετών, βρήκαν πως αγόρια και κορίτσια ασκούν δριμεία κριτική στους καλύτερους φίλους τους όταν αυτοί ανοίγονται σε μια νέα φιλία, μετατρέποντας τη δυαδική σχέση σε τριγωνική, απειλώντας τη μοναδικότητα και την αποκλειστικότητα στη φιλία. Επίσης, τα κορίτσια ενοχοποιούν και κρίνουν άγρια τους παρεισδύοντες στη φιλία. Σημαντικός, επίσης, παράγοντας ενεργοποίησης των συναισθημάτων ανταγωνισμού και ζήλειας είναι η ενεργοποίηση της κοινωνικής σύγκρισης με τον παρεισδύοντα νέο φίλο σε ζητήματα αυτοεκτίμησης, φυσικής εμφάνισης και ελκυστικότητας. Οι συγγράφεις τονίζουν την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης των εφήβων στις κοινωνικές δεξιότητες και στην κατανόηση του γεγονότος πως, όσο σημαντική και υψηλής ποιότητας και αν είναι μια φιλία, δεν μπορεί να καλύψει πλήρως τις σχεσιακές ανάγκες ενός άνθρωπου. Ένα άλλο εύρημα της έρευνας αφόρα το γεγονός πως οι χρόνια ζηλότυποι φίλοι χαρακτηρίζονται και από ανασφαλές ύφος σύναψης δεσμού, σύμφωνα με τη θεωρία του Bowlby (1988), με αποτέλεσμα να παρερμηνεύουν τις δύσκολες στιγμές της φιλίας ως πρόθεση απόρριψης και εγκατάλειψης από το φίλο αντιδρώντας με ζήλεια, απόσυρση και επιθετικότητα.

Από την άλλη μεριά, οι Gottfredson και Hirschi (1990) επισημαίνουν ότι οι έφηβοι με χαμηλά επίπεδα αυτοελέγχου τείνουν να έχουν κακές σχέσεις στις φιλίες τους, να είναι αναξιόπιστοι, εγωιστικοί, απερίσκεπτοι και να βιώνουν περισσότερες

συγκρούσεις. Οι Boman, Mowen, και Castro (2018), σε έρευνα σε 1.077 ζευγάρια φίλων προπτυχιακών φοιτητών, βρήκαν πως τα χαμηλά επίπεδα αυτοελέγχου συνδέονται με την εμφάνιση συχνών συγκρούσεων στις φιλίες. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι η ύπαρξη ικανοποιητικών επιπέδων αυτοελέγχου στο ένα μέλος της φιλικής σχέσης, όταν το άλλο δεν έχει αυτοέλεγχο, αδυνατεί να παρεμποδίσει την εμφάνιση συγκρούσεων.

Σε άλλη έρευνα, των Lavalle και Parker (2009), διαπιστώθηκε πως όσοι έφηβοι διακρίνονταν από γνωσιακό δογματισμό και ακαμψία στη συμπεριφορά, ασκούσαν διαρκή επιτήρηση στο δίκτυο των επαφών των φίλων τους. Επίσης, ήταν ευάλωτοι στη ζήλεια, η οποία τους οδηγούσε σε συνεχείς συγκρούσεις, αναμάσημα προβλημάτων και συναισθηματική κακομεταχείριση του φίλου. Τα κορίτσια ανέφεραν περισσότερα αισθήματα ζήλειας και επίπεδα ακαμψίας, επιτήρησης των φίλων και αναμασήματος, όπως και περισσότερη μοναξιά στις φιλίες, από ότι τα αγόρια. Οι συγγράφεις αποδίδουν την αυξημένη επιτήρηση και ζήλεια των κοριτσιών, στο γεγονός πως εμπλέκονται πιο συναισθηματικά και έχουν αυξημένες απαιτήσεις για δέσμευση που τα καθιστά πιο ευάλωτα στις καλύτερες φιλίες τους, από ότι τα αγόρια.

Σε πρόσφατη έρευνα των Kraft και Mayeux (2017), σε έφηβους πρώιμης και μέσης εφηβείας, βρέθηκε πως η δημοτικότητα μεταξύ των συνομηλίκων, ενισχύει τα αισθήματα ζήλειας, περισσότερο στα κορίτσια, από ότι στα αγόρια. Στις φιλίες, όμως, που είναι δυνατές και παγιωμένες, η ζήλεια προς τους παρεμβαίνοντες, λειτουργεί ως απόδειξη και υπόσχεση δέσμευσης στην υπάρχουσα φιλία. Επίσης, τα εντονότερα αισθήματα ζήλειας των κοριτσιών ερμηνεύονται από το γεγονός πως τα κορίτσια επενδύουν συναισθηματικά περισσότερους πόρους και προσδοκίες αφενός, και αφετέρου, από το ότι για τα κορίτσια οι φιλίες αποτελούν μηχανισμό κοινωνικής επιδοκιμασίας και ενσωμάτωσης, οπότε αντιδρούν με ζήλεια στους επίδοξους παρεμβαίνοντες. Για τα αγόρια, τα χαμηλότερα επίπεδα ζήλειας οφείλονται στο ότι εκφράζουν χαμηλότερα επίπεδα οικειότητας στις φιλίες τους και με αυτόν τον τρόπο δεν ενεργοποιούνται αισθήματα ζήλειας προς τους παρεμβαίνοντας νέους φίλους. Ακόμη, τα αγόρια έχουν λιγότερους λόγους να ζηλεύουν, αφού για την κοινωνική επιδοκιμασία εστιάζουν στη συμμετοχή τους και σε ομάδες με αθλητικές και άλλου είδους δραστηριότητες, πέρα από τις φιλίες, σε μεγαλύτερη συχνότητα από ότι τα κορίτσια.

Σε έρευνα της Massey (2018), σε εφήβους, από 10 έως 18 ετών, για τις ανταγωνιστικές συμπεριφορές και τη ζήλεια στις φίλιες, βρέθηκε πως όσο πιο έντονη ήταν η συναισθηματική εγγύτητα μεταξύ των φίλων τόσο πιο πολύ ενεργοποιούνταν ο ανταγωνισμός μεταξύ τους. Τα αγόρια εκδήλωναν πιο ανταγωνιστική συμπεριφορά, ιδιαίτερα στο να κερδίζουν στα παιχνίδια και να αναδεικνύονται κυρίαρχοι, από ότι τα κορίτσια, ενώ η εκδήλωση ζήλειας, που είναι πιο έντονη στις φιλίες των κοριτσιών, είχε αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα της φιλίας. Από την άλλη μεριά, οι Banny, Heilbron, Ames, και Prinstein (2011), σε έρευνα σε εφήβους, βρήκαν πως η σχεσιακή επιθετικότητα προς τους καλύτερους φίλους έχει θετικές επιπτώσεις μόνο στις ποιοτικά θετικές φιλικές σχέσεις, διότι εκλαμβάνεται ως απόπειρα ενίσχυσης της οικειότητας. Στις χαμηλής ποιότητας φιλίες, η σχεσιακή επιθετικότητα οδηγεί σε αύξηση του χάσματος μεταξύ των δύο φίλων.

Σε άλλη έρευνα, των Thomas και Daubman (2001), σε εφήβους 15 έως 17 ετών, βρέθηκε πως τα κορίτσια ανέφεραν εντονότερες εντάσεις και πιέσεις τόσο στις ομόφυλες όσο και στις ετερόφυλες φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια. Κατά τους συγγραφείς, το εύρημα αυτό απηχεί το ζωηρό ενδιαφέρον των κοριτσιών να διασφαλίσουν τη διατήρηση των φιλικών τους σχέσεων και το γεγονός πως οι δυνατές στενές σχέσεις αλληλεξάρτησης εμπεριέχουν σημαντικά επίπεδα εντάσεων και πιέσεων.

Σε παλαιότερη έρευνα των Kon και Losenkov (1978), στη Σοβιετική Ένωση, σε αρκετά μεγάλο δείγμα, που αριθμούσε 1.500 εφήβους, ηλικίας από 14 έως 17 ετών, βρέθηκε πως τα κορίτσια ανέφεραν ως λιγότερο σταθερές και πιο ευάλωτες τις φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια. Οι συγγραφείς αποδίδουν τις συγκρούσεις των κοριτσιών στα υψηλά επίπεδα ανταλλαγής εμπιστευτικών πληροφοριών στις φιλίες τους, που τις εκθέτει στο δυνητικό κίνδυνο της διάδοσης των μυστικών που μοιράζονται. Στα αγόρια παρατηρήθηκε λιγότερη ανταλλαγή εμπιστευτικών πληροφοριών, λόγω του ότι οι καλύτερες φιλίες τους πλαισιώνονται από τις ευρύτερες παρέες στις οποίες συνυπάρχουν, οπότε ανταλλάσουν συναισθηματικές πληροφορίες σε λιγότερο βαθμό.

Η ευαλωτότητα των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών επιβεβαιώθηκε και σε έρευνα των Benenson και Christakos (2003). Συγκεκριμένα, τα κορίτσια δήλωσαν πως θα στενοχωρούνταν περισσότερο από τα αγόρια σε περίπτωση τερματισμού της καλύτερης φιλίας τους, ενώ οι φιλίες τους ήταν μικρότερης διάρκειας από αυτές των αγοριών. Επίσης, το ένα τρίτο των κοριτσιών δήλωσε πως με τις συμπεριφορές τους

πλήγωσαν την καλύτερη φιλία τους και μάλιστα με μεγαλύτερη συχνότητα από ότι τα αγόρια. Τέλος, μετά τις συγκρούσεις και τον τερματισμό της καλύτερης φιλίας, ένιωθαν μεγαλύτερη μοναξιά, από ότι τα αγόρια. Οι συγγραφείς αποδίδουν την ευθραυστότητα των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών στα υψηλά επίπεδα εμπιστευτικότητας που προσφέρουν στις φιλίες και στην υψηλή ένταση των αντιδράσεών τους που δυσκολεύει την επίλυση των συγκρούσεων. Επίσης, στο γεγονός πως τα κορίτσια επειδή προτιμούν να βιώνουν δυαδικά τις καλύτερες φιλίες τους, στερούνται τους ειρηνοποιούς διαμεσολαβητές που έχουν στη διάθεσή τους τα αγόρια, των οποίων οι καλύτερες φιλίες πλαισιώνονται από ευρύτερες παρέες. Για όλους τους παραπάνω λόγους, τα κορίτσια νιώθουν ιδιαίτερη μοναξιά με τον τερματισμό των καλυτέρων φιλικών σχέσεών τους. Τέλος, οι συγγραφείς επισημαίνουν πως, οι προαναφερθείσες διαφορές φύλου στις συγκρούσεις, εμφανίζονται όταν στην έρευνα ζητείται από τους εφήβους να αναφερθούν στη μια και καλύτερη φιλία τους, ενώ οι διαφορές παύουν να εμφανίζονται όταν οι έφηβοι οφείλουν να τοποθετηθούν για τις 3-4 καλές φιλίες που διατηρούν.

Οι Demir και Urberg (2004), σε έρευνα σε εφήβους ηλικίας από 15 έως 17 ετών, για τη σχέση της φιλίας με τη συναισθηματική προσαρμογή των εφήβων, βρήκαν ότι τα κορίτσια ερμηνεύουν τις συχνές συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους ως συνέπεια την μειωμένης ποιότητας της σχέσης. Επίσης, οι επιπτώσεις από τις συχνές συγκρούσεις έχουν διπλάσια επιρροή στην πρόκληση συναισθημάτων δυστυχίας στα κορίτσια, από ότι στα αγόρια. Σε έρευνα των Daniels, Quigley, Menard, και Spence (2010), σε εφήβους της πρώιμης εφηβείας από τον Καναδά, βρέθηκε πως σε ένα ποσοστό 10% περίπου, οι συγκρούσεις μέσα στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας, έχουν τη μορφή είτε της σχεσιακής θυματοποίησης είτε της φυσικής είτε και τις δύο μαζί ταυτόχρονα. Τα κορίτσια επιλέγουν να θυματοποιούν σχεσιακά τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες με περιοδικό αποκλεισμό από την παρέα, αδιαφορία, επιβλαβές κουτσομπολιό και απειλές για τερματισμό της φιλίας. Αντίθετα, τα αγόρια προτιμούν τη λεκτική και φυσική επιθετικότητα, περισσότερο από ότι τα κορίτσια. Το παράδοξο είναι πως οι θυματοποιημένοι φίλοι επιμένουν να θέλουν να παραμένουν σε τέτοιες μη ικανοποιητικές σχέσεις, ενώ, παρατηρήθηκε πως οι φίλιες αυτές διακρίνονται από υψηλή απαίτηση για αποκλειστικότητα. Το ότι τα κορίτσια αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα συγκρούσεων, σε σύγκριση με τα αγόρια, αποτυπώθηκε και σε έρευνα της Kuruzović (2015), σε εφήβους της μέσης εφηβείας. Επίσης, στην ίδια έρευνα, διαπιστώθηκε πως οι συγκρούσεις απασχολούν εξίσου και

τα δύο φύλα, ανεξάρτητα από το αν τα κορίτσια αναφέρουν περισσότερες συγκρούσεις. Στις μακροχρόνιες φιλίες, διάρκειας από 8 έως 10 έτη, οι συγκρούσεις είναι λιγότερο συχνές από όσες έχουν ιστορία ζωής από 2 έως 3 χρόνια. Πάντως, όπως επισημαίνουν οι Bagwell, Newcomb, και Bukowski (1989), σε μακροχρόνια έρευνα 12 ετών, στο ίδιο δείγμα, η πρώιμη εφηβεία χαρακτηρίζεται από υψηλότερα επίπεδα συγκρούσεων, ιδιαίτερα μεταξύ των καλύτερων φιλικών σχέσεων των κοριτσιών, σε σχέση με τη μέση και ύστερη εφηβεία. Ωστόσο, υπάρχουν και διαφορετικά πορίσματα σε έρευνα σε έφηβους της πρώιμης εφηβείας στις Η.Π.Α., όπου οι Rose και Asher (2004) διαπίστωσαν ότι μεταξύ αγοριών και κοριτσιών δεν υπάρχει διαφοροποίηση ως προς τις συγκρούσεις στη φιλία.

Υπάρχουν έρευνες που έχουν καταλήξει σε διαφορετικά αποτελέσματα ως προς τις διαφορές φύλου στις συγκρούσεις. Για παράδειγμα, οι Weiss και Smith (2002) επιβεβαίωσαν συμπεράσματα προηγούμενων ερευνών που έδειξαν πως τα αγόρια εκφράζονται λεκτικά και σωματικά κάποιες φορές, και τα κορίτσια σχεσιακά, στις συγκρούσεις τους στις καλύτερες φιλίες. Ωστόσο τα αγόρια ανέφεραν μεγαλύτερα επίπεδα συγκρούσεων από ότι τα κορίτσια. Η συγκεκριμένη έρευνα μελετούσε τα επίπεδα συγκρούσεων στις φιλίες που σχηματίστηκαν με βάση την προτίμηση στο άθλημα του τένις. Οι συγγραφείς αποδίδουν τη φυσική και λεκτική επιθετικότητα των αγοριών στον ανταγωνιστικό χαρακτήρα του ρόλου του φύλου τους στην εφηβεία που τους προετοιμάζει για την είσοδο στην αρρενωπότητα.

Οι Perlman, Stevens, και Carcedo (2015), σε άρθρο ανασκόπησης, αναφέρουν ότι οι περισσότερες έρευνες έχουν καταλήξει πως και τα δύο φύλα αναφέρουν παρόμοια επίπεδα συγκρούσεων στις φιλίες τους, αν και υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς τις αιτίες που προκαλούν συγκρούσεις. Για παράδειγμα, σε έρευνες των De Goede, Branje, και Meeus (2009) και Maccoby (1990), βρέθηκε πως υπάρχουν διαφορές φύλου, ως προς το είδος των συγκρούσεων, που παραμένουν καθόλη τη διάρκεια της εφηβείας σταθερές, δηλαδή από την πρώιμη έως και την ύστερη περίοδο. Συγκεκριμένα, οι De Goede, Branje, και Meeus (2009), σε έρευνα σε εφήβους, ηλικίας από 12 έως 20 ετών, βρήκαν πως η κυριαρχία, ο ανταγωνισμός και η άνιση κατανομή της σχεσιακής εξουσίας ήταν σε σταθερά επίπεδα και στις τρεις εφηβικές περιόδους και σε χαμηλότερη ένταση στα κορίτσια, από ότι στα αγόρια. Οι συγγραφείς αναφέρουν πως το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τις θεωρητικές παραδοχές της Maccoby (1990), η οποία ισχυρίζεται ότι οι φιλίες των αγοριών, σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι των κοριτσιών, χαρακτηρίζονται από ένταση και

κυριαρχία λόγω της ανταγωνιστικής φύσης των φιλικών τους σχέσεων (βλ. και Κεφάλαιο 4., 4.7., Διαφυλικές διαφορές στη φιλία στη μέση εφηβεία).

Ακόμη, σύμφωνα με μελέτη ανασκόπησης, οι Rose και Rudolph (2006), αναφέρουν ότι τα κορίτσια δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό, από ότι τα αγόρια, συγκρούσεις που σχετίζονται με την προδοσία, τον τερματισμό της φιλίας, ή την εγκατάλειψη της φιλίας. Ακόμη, οι φιλίες των κοριτσιών είναι μικρότερης διάρκειας από αυτές των αγοριών, ενώ ζητούν βοήθεια για τις στενοχώριες που αντιμετωπίζουν στις φιλίες τους, περισσότερο από ότι τα αγόρια. Τα αγόρια είναι πιθανότερο να μην συζητάνε, στον ίδιο βαθμό με τα κορίτσια, τις συγκρούσεις τους στις φιλίες, οι οποίες ορισμένες φορές εκφράζονται με λεκτική επιθετικότητα. Σύμφωνα με τους Rose και Rudolph, η λεκτική επιθετικότητα των αγοριών, ενδέχεται να οφείλεται στη συσσωρευμένη ένταση που βιώνουν, δεδομένου του γεγονότος ότι υστερούν στη λεκτική και συναισθηματική διαχείριση των συγκρούσεων στις φιλίες τους. Παρόλα αυτά, τα αγόρια αναφέρουν ίδια επίπεδα ικανοποίησης με τα κορίτσια από τη φιλία. Αυτό συμβαίνει διότι αναπληρώνουν τις απώλειες λόγω της μειωμένης συναισθηματικής εγγύτητας στο πλαίσιο της οικειότητας από τις δραστηριότητές τους, που τούς προσφέρουν ενθουσιαστική χαρά, αν και αυτή η διάσταση της φιλίας των αγοριών έχει τύχει λιγότερης μελέτης. Σε πρόσφατη μελέτη για τα επίπεδα οργής στις φιλίες των εφήβων, των Shi, Wang, Xie, Zhang, και Liu (2019), βρέθηκε ότι τα υψηλά επίπεδα ποιότητας της φιλίας μειώνουν κατά δύο τρίτα τον κίνδυνο που προκύπτει για την πνευματική και ψυχική υγεία από τις οργισμένες αντιδράσεις, ενώ τα αγόρια ανέφεραν πως εκδήλωναν την οργή τους, συχνότερα από τα κορίτσια.

Οι Shulman και Laursen (2002), σε έρευνα σε εφήβους στο Ισραήλ, ηλικίας 12 έως 18 ετών, διερεύνησαν τις συγκρούσεις με κριτήριο την ύπαρξη ή όχι αλληλεξάρτησης στις καλύτερες φιλίες. Στις φιλίες που είναι ατομιστικά προσανατολισμένες (disengaged friendships), δηλαδή το ένα από τα μέλη ή και τα δύο προκρίνουν την εξυπηρέτηση των προσωπικών στόχων, οι συγκρούσεις ήταν περισσότερες, από ότι στις αλληλεξαρτώμενες φιλίες (interdependent friendships) όπου ταυτόχρονα και τα δύο μέλη επιζητούν την εξυπηρέτηση τόσο των στόχων της φιλίας όσο και της ίδιας της φιλικής σχέσης. Ακόμη, στις ατομιστικές φιλίες ο διαθέσιμος χρόνος για τη διαπραγμάτευση είναι λιγότερος, όπως και η υποχώρηση και ο συμβιβασμός, ως στρατηγικές επίλυσης των συγκρούσεων, από ότι στις αλληλεξαρτώμενες. Περαιτέρω, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ο ελεύθερος χρόνος που διατίθεται στην ατομικιστική φίλια κυμαίνεται μεταξύ 10% έως 25% του συνόλου

του ελεύθερου χρόνου των εφήβων, δυσχεραίνοντας τη διαδικασία επίλυσης των συγκρούσεων, ενώ στις αλληλεξαρτώμενες φιλίες ο χρόνος που περνούν μαζί οι καλύτεροι φίλοι είναι πάνω από το 25% του διαθέσιμού τους χρόνου, καθιστώντας την επίλυση των συγκρούσεων πιο πρόσφορη.

Από την άλλη μεριά, οι Hjalmarsson και Mood (2015) επισημαίνουν πως οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι, οι όποιοι προκαλούν εντάσεις και συγκρούσεις μέσα στην οικογένεια, έχουν έμμεσες συνέπειες στις φιλίες των παιδιών, επηρεάζοντάς τις αρνητικά (βλ. Κεφάλαιο 4., 4.11., Η επιρροή του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και της περιοχής κατοικίας στις φιλίες).

Οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010), σε έρευνα που διεξήγαγαν σε ενηλίκους, διαπίστωσαν πως οι απαντήσεις που ανέφεραν οι ερωτώμενοι για τους λόγους τερματισμού των φιλικών σχέσεων είναι κατά προτεραιότητα οι εξής: 1) με πρόδωσε (56.2%), 2) μη κοινά ενδιαφέροντα (42.2%), 3) έδινα περισσότερα (37.%), 4) η απόσταση (35.9%), 5), μη κοινή κοσμοθεωρία (35.5%), 6) η στασιμότητα (24.4%) και τον πρόδωσα (12.1%). Όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, το μικρό ποσοστό (12.1%) όσων δήλωσαν πως οι ίδιοι πρόδωσαν τη φιλία σημαίνει πως οι άνθρωποι δεν παραδέχονται εύκολα την ευθύνη τους για τη διάλυση της σχέσης. Από την άλλη μεριά, στην έρευνα διαπιστώθηκε *«ότι η έννοια της εμπιστοσύνης βρίσκεται στον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης της φιλίας, κάτι που εξηγεί τον καταστροφικό ρόλο της προδοσίας στη σχέση»* (σ. 76). Επίσης, σε σχέση με τον τερματισμό της φιλίας, οι γυναίκες εμφανίζονται πιο ευαίσθητες, από ότι οι άνδρες, στην εξασθένηση της ομοιότητας ως προς τα ενδιαφέροντα και τον κλονισμό της ισοτιμίας. Οι Χρηστάκης και Χαλάτσης επισημαίνουν ότι από την πλευρά των γυναικών υπάρχει ασυμβατότητα μεταξύ της έμφασης στην ισοτιμία (ωφελιμιστική διάσταση σχέσης) και της επικέντρωσής τους στην αγάπη ως φιλικό τρόπο του σχετίζεσθαι. Η ερμηνεία που δίνουν οι συγγραφείς για αυτό το εύρημα, αφορά το γεγονός πως επειδή οι γυναίκες εστιάζουν στην αγάπη είναι συναισθηματικά φορτισμένες και διεκδικητικές και αυτή η στάση τους αντιτίθεται στην ισοτιμία, κάτι που τις οδηγεί σε μια τεταμένη στάση απέναντι στον άλλο.

Τέλος, σύμφωνα με τους Smart, Davies, Heapy, και Mason (2012), οι δύσκολες φιλίες προκαλούν οντολογική ανασφάλεια, δεδομένου πως η εικόνα του εαυτού δομείται μέσω των κοινωνικών σχέσεων και των κοινωνικών συμφραζομένων. Οι παραπάνω συγγραφείς, μελέτησαν τις δυσκολίες και τις συγκρούσεις στις φιλίες, σε 547 ενήλικες στην Αγγλία, με τη μέθοδο της θεματικής

ανάλυσης σε απαντητικά κείμενα με επιστολές, για να αποφευχθεί το ενδεχόμενο οι απαντήσεις να προσαρμόζονται στις κοινωνικά αναμενόμενες από τον συνεντευκτή. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι γυναίκες προσπαθούσαν να περισώσουν τις φιλίες στις οποίες δεν υπήρχε ισότιμη ανταπόδοση και ανέφεραν ότι πολλές φορές κλαίνε για χαμένες φιλίες, ενώ οι άνδρες δεν θεωρούσαν τις φιλίες αυτές πραγματικές και θεωρούσαν πως το να μιλά κανείς για δύσκολες φιλίες είναι «*σχήμα οξύμωρο*» (σ. 96). Ακόμη, βρέθηκε πως οι περισσότεροι έγγαμοι άνδρες διατηρούσαν φιλίες που διαμορφωνόταν υπό την έγκριση των συζύγων τους, οι οποίες φίλτραραν τις φιλίες που επιτρέπονταν να έχουν οι σύζυγοί τους. Επίσης, τα δύο φύλα ανέφεραν πως ένιωθαν ενοχή και ντροπή όταν μια φιλία τελείωνε με δική τους πρωτοβουλία, με την έννοια πως δεν υπήρξαν ανταποδοτικοί όσο θα έπρεπε. Σε επίπεδο αντίληψης της αυτοεικόνας, η προδοσία από τη μεριά του φίλου, είχε διαλυτικές επιπτώσεις για την ικανότητα του προδομένου φίλου ως ατόμου που μπορεί να εκτιμά την αξιοπιστία των άλλων και να αισθάνεται κοινωνικά επαρκής ως προς τις δεξιότητες επικοινωνίας. Οι γυναίκες, περισσότερο από ότι οι άνδρες, όταν μια φιλία είναι δύσκολη, ή τερματίστηκε, αμφισβητούν την ικανότητά τους για αυτογνωσία. Ακόμη, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς η διαμόρφωση μιας φιλίας ενεργοποιεί ενδο-υποκειμενικές εμπλοκές που συνδέουν το φίλο με την ταυτότητα του εαυτού.

Οι Smart, Davies, Heapy, και Mason (2012), σχετικά με την επιστημονική διχογνωμία για το αν οι ανδρικές ή οι γυναικείες φιλίες προσφέρουν περισσότερη ικανοποίηση, επισημαίνουν πως αναμφισβήτητα οι γυναίκες δηλώνουν εντονότερα επίπεδα ενδο-υποκειμενικής δέσμευσης στις φιλίες τους, σε σύγκριση με τους άνδρες. Ωστόσο, τονίζουν πως η κατάσταση είναι πολύπλοκη, αφού οι δυνατότεροι δεσμοί προκαλούν περισσότερα προβλήματα και όταν κάτι γίνεται λανθασμένα, τότε είναι πιο εύκολο να υπάρξει προσωπική αποδέσμευση. Ακόμη, για να αντιληφθούμε την πολυπλοκότητα της φιλίας, θα πρέπει να την κατανοήσουμε ως μια πρακτική που διαμορφώνεται με βάση το φύλο. Συγκεκριμένα, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, στην παραπάνω έρευνα ενώ οι γυναίκες έγραφαν περισσότερα για το βάθος της συναισθηματικής δέσμευσης στη φιλία, οι άνδρες δεν απαντούσαν σε τέτοια ερωτήματα, αλλά έγραφαν ότι τους ενδιέφερε, τοποθετούμενοι σε θεματικές της φιλίας που οι ίδιοι, και όχι οι ερωτήσεις, έθεταν. Περαιτέρω, οι άνδρες αρέσκονταν να γράφουν για τα θετικά στοιχεία των φιλικών τους σχέσεων και τις ευχάριστες εμπειρίες που βιώνουν με τις παρέες τους, ενώ έδωσαν λιγότερες απαντήσεις για τις δυσκολίες της φιλίας. Οι συγγραφείς συμπεραίνουν πως θα έπρεπε να μας ενδιαφέρει

το πώς λειτουργούν οι φιλίες σύμφωνα με τα φύλα, παρά να συμπεραίνουμε πως οι γυναικείες φιλίες είναι πιο σπουδαίες από αυτές των ανδρών. Οι νεότεροι άνδρες έγραφαν για τη φιλία με διαφορετικό και κάπως πιο κοντινό στο γυναικείο αναλυτικό τρόπο από τους μεγαλύτερους, επιβεβαιώνοντας πως η ταυτότητα φύλου συνδέεται με την αφήγηση τους εαυτού και των σχέσεων, όπως η φιλία. Οι Smart et al. καταλήγουν στο ότι οι τρόποι που τα δύο φύλα βιώνουν τη φιλία είναι ρευστοί και μεταβλητοί, ενώ η σπουδαιότητα της φιλίας έχει κομβική σημασία, εξίσου για άνδρες και γυναίκες, ανεξαρτήτως των διαφορετικών μορφών που μπορεί να έχουν οι φιλικές σχέσεις στη ζωή των φύλων.

4.13.2. Επίλυση σύγκρουσης στη φιλία

Σύμφωνα με τον Kordoutis (2004), η σύγκρουση είναι μια λίγο-πολύ φυσική κατάσταση στις διαπροσωπικές σχέσεις, που απαιτεί διαπροσωπικές δεξιότητες σε ατομικό και δυαδικό επίπεδο, ώστε να επιλυθεί και να μετατραπεί η σχέση σε μια καινούργια δημιουργική και εποικοδομητική οντότητα. Η απουσία εκπαίδευσης στις διαπροσωπικές δεξιότητες οδηγεί τους ανθρώπους στη δίνη μιας κλιμακούμενης σύγκρουσης, πριν καν το αντιληφθούν, και που αδυνατούν να τη διαχειριστούν. Ο Kordoutis αναφέρει έξι ευρέως γνωστές διαπροσωπικές δεξιότητες που συμβάλουν στην επίλυση της σύγκρουσης. Πρόκειται για: 1) την ενεργό ακρόαση (η επικοινωνία να είναι αμοιβαία κατανοητή), 2) την ενσυναίσθηση (να δει κανείς τα πράγματα από την οπτική του άλλου), 3) την παρρησία (σαφής και απροκάλυπτη έκφραση), 4) την αποφυγή προδιαθεσιακών αποδόσεων αιτίου (εστίαση σε έργα και όχι στην προσωπικότητα του άλλου), 5) την εποικοδομητική ανατροφοδότηση (εντοπισμός θετικών και αρνητικών συμπεριφορών στη διαδικασία επίλυσης) και 6) τη λύση του προβλήματος (συζήτηση για ιεράρχηση αναγκών, προτεινόμενων λύσεων και αναγκαιότητα σχέσης).

Ο Deutsch (1994) αναφέρει πως από την πληθώρα των μελετών για τις συγκρούσεις, τις διαφοροποιημένες θεωρητικές προσεγγίσεις και τους διαφορετικούς τύπους των συγκρούσεων, προκύπτουν οι παρακάτω τέσσερις θεματικές ενότητες προσέγγισης: 1. Οι περισσότερες συγκρούσεις ενεργοποιούνται από πολλαπλά κίνητρα συγχρόνως, ενώ τα εμπλεκόμενα μέλη εμφορούνται από συνεργατικές και ανταγωνιστικές διαθέσεις ταυτόχρονα. 2. Οι συγκρούσεις μπορεί να είναι εποικοδομητικές για τη σχέση αλλά και καταστροφικές. Ωστόσο, αποτελούν τη βάση για την κοινωνική και προσωπική αλλαγή με πολλές θετικές συνέπειες, αφού φέρνουν

στην επιφάνεια αγνοημένα προβλήματα και διαθέσιμες λύσεις. Επίσης, το κοινωνικό και επιστημονικό ενδιαφέρον δεν πρέπει να εστιάζει στην αποσόβηση των συγκρούσεων, αλλά στην ανάδειξη των παραγόντων που επιτρέπουν τη λειτουργική αντιπαράθεση και όχι την ανυπόφορη διαμάχη. 3. Τόσο η συνεργατική όσο και η ανταγωνιστική διαδικασία επίλυσης των συγκρούσεων των εμπλεκόμενων μελών της σχέσης, συμπεριλαμβάνουν αντίστοιχες στάσεις και στρατηγικές. 4. Η ισχύς είτε της συνεργατικής είτε της ανταγωνιστικής σύγκρουσης, και το κατά πόσο υπερισχύει η μία της άλλης, μπορεί να έχει εποικοδομητική ή καταστρεπτική επίδραση για τα συγκρουόμενα μέλη.

Σύμφωνα με θεωρητική ανασκόπηση πλειάδας μελετών για την επίλυση των συγκρούσεων, ο Deutsch (1994) επισημαίνει τρεις αντίστοιχες βασικές στρατηγικές: α) τη συνεργατική, όπου οι εμπλεκόμενοι ενδιαφέρονται θετικά τόσο για την ευημερία τη δική τους όσο και του άλλου, β) την ατομικιστική, όπου το ένα μέλος νοιάζεται να εξυπηρετήσει τη δική του θέση και τους προσωπικούς του στόχους, αδιαφορώντας για τον άλλον και γ) την ανταγωνιστική, όπου τα εμπλεκόμενα μέλη της σύγκρουσης ενδιαφέρονται να υπερισχύσουν το ένα έναντι του άλλου ως προς την έκβαση της σύγκρουσης. Ωστόσο, προκείμενου να λειτουργήσει η συνεργατική στρατηγική επίλυσης της σύγκρουσης, απαιτείται τα μέλη να παρακινούνται από την αντιλαμβανόμενη ομοιότητα ως προς τις πεποιθήσεις, τις στάσεις, την προθυμία για βοήθεια, την παρρησία, την εμπιστοσύνη και τη φιλική διάθεση κατά τη διαπραγμάτευση. Η ανταγωνιστική επίλυση της σύγκρουσης προκαλείται όταν συντρέχουν λόγοι και τακτικές, όπως η επιβολή της θέσης του ενός έναντι του άλλου, οι απειλές ή η εξαπάτηση, η φτωχή επικοινωνία, τα χαμηλά επίπεδα ομοιότητας ως προς τις αξίες, η αυξημένη ευαισθησία στις αντίθετες απόψεις που εκφράζει ο άλλος, η καχυποψία, η ακαμψία και η σημαντικότητα του διαφιλονικούμενου ζητήματος.

Από την άλλη μεριά, ο Kurdek (1994) διακρίνει τέσσερις στρατηγικές διαχείρισης της σύγκρουσης. Η πρώτη στρατηγική είναι η επιλογή της λύσης του προβλήματος με συμβιβασμό, διαπραγμάτευση και ενδείξεις υψηλού ενδιαφέροντος για τον εαυτό και τον άλλον. Η επιλογή της στρατηγικής της λύσης του προβλήματος συνιστά θετική στρατηγική, ενώ οι επόμενες τρεις είναι αρνητικές στρατηγικές επίλυσης της σύγκρουσης. Η δεύτερη στρατηγική είναι η εμπλοκή στη σύγκρουση που εκδηλώνεται με προσωπική επίθεση, έκφραση οργής, απώλεια αυτοελέγχου και έντονο νοιάξιμο για την εικόνα του εαυτού του επιτιθεμένου και αδιαφορία για τον άλλο. Η τρίτη στρατηγική σχετίζεται με τη συμμόρφωση στις απαιτήσεις του άλλου.

Στην περίπτωση αυτή, οι επιθυμίες και οι απόψεις του εαυτού παραμελούνται, ενώ αυτό που προέχει είναι η σχέση σε βάρος του εαυτού και προς όφελος του άλλου, προς τον οποίο διοχετεύεται το σύνολο του ενδιαφέροντος τους συμμορφούμενου. Τέλος, η τέταρτη στρατηγική εκδηλώνεται με απόσυρση από το πεδίο της σύγκρουσης και τον άλλον, ενώ διακρίνεται από χαμηλά επίπεδα ενδιαφέροντος για την κατάσταση του εαυτού και του άλλου.

Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τους Collins και Madsen (2006), Demir και Urberg (2004), Deutsch (1994), Jones (2004) και Kordoutis (2004), είναι αναγκαία η γνωστική και βιωματική εκμάθηση των κοινωνικών δεξιοτήτων επικοινωνίας που θα αντικαταστήσουν τα ατελέσφορα και καταστρεπτικά ύφη διαχείρισης των συγκρούσεων, τα οποία διαμορφώθηκαν από τις εμπειρίες της προηγουμένης ζωής. Ωστόσο, τα εκπαιδευτικά συστήματα συνεχίζουν αναιτιολόγητα να παραλείπουν την αναγκαία και ωφέλιμη αυτή μαθησιακή διαδικασία. Τέλος, όπως επισημαίνεται από τους Deutsch (1994) και Kordoutis (2004), μια βασική στρατηγική για την επίλυση των διαπροσωπικών συγκρούσεων είναι η αποφυγή της προδιαθεσιακής απόδοσης αιτίου, δηλαδή η ενοχοποίηση της προσωπικότητας και των προθέσεων του άλλου που απομακρύνει τη συζήτηση από τα ζητήματα της σύγκρουσης. Με τον τρόπο αυτό, το μέλος της σχέσης, που νιώθει πως βλάπτεται η αυτοεκτίμησή του, χαρακτηρίζει με επιθετικούς προσδιορισμούς την προσωπικότητα του άλλου, π.χ. αποκαλώντας τον καταστροφικό. Η χρήση του επιθετικού προσδιορισμού αποτελεί παράδειγμα προδιαθεσιακής απόδοσης αιτίου, αντί της χρήσης των ουσιαστικών που περιγράφουν ιδιότητες της πράξης, όπως π.χ. αυτό που έκανες μου προκάλεσε δυσπιστία.

Όπως επισημαίνει η Fehr (2012), όταν μια φιλική σχέση κλονίζεται δεν υπάρχουν διαθέσιμοι μηχανισμοί για να συνδράμουν στη συμφιλίωση, όπως στο γάμο που είναι θεσμοθετημένη σχέση. Στην περίπτωση αυτή, *«επαφίεται στην επινοητικότητα του κάθε ατόμου να τα βγάλει πέρα μόνος του»* (σ. 132). Σύμφωνα με μελέτες ανασκόπησης της Fehr (1996, 2012) και με έρευνα, σε εφήβους και ενήλικες, των Harasymchuk και Fehr (2019), για τις συγκρούσεις και το θυμό στις φιλίες, προκύπτει ότι οι άνθρωποι αντιδρούν συνήθως με παθητική αποφυγή. Ωστόσο, έχει αποδειχθεί ότι οι συζητήσεις και οι διαπραγματεύσεις για τα δύσκολα θέματα είναι πιθανότερο να έχουν θετική έκβαση. Παρόλα αυτά, οι έρευνες για τις στρατηγικές επίλυσης της σύγκρουσης έχουν δείξει ότι οι φίλοι είναι απίθανο να αναλάβουν πρωτοβουλίες για την αποκατάσταση της φιλίας και περιμένουν να εμφανιστεί μια

ευκαιρία κάποτε που θα τους επιτρέψει να επιλύσουν τη σύγκρουση. Ωστόσο, επειδή προφανώς, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει από μόνο του, η ερευνητική γραμματεία για την επίλυση των συγκρούσεων προτείνει πως εάν οι φίλοι συζητούσαν εποικοδομητικά τα θέματα που προκαλούν θυμό και σύγκρουση τη στιγμή που αυτά ανακύπτουν, τότε θα ήταν πιο εύκολη η διαχείρισή τους και δεν θα απαιτούνταν μια σειρά από στρατηγικές αργότερα. Με άλλα λόγια, όσο περισσότερο χρονίζει η έναρξη της διαχείρισης της σύγκρουσης, τόσο λιγότερο πιθανό είναι να έχει θετική κατάληξη.

Οι Canary και Weger (2016) υποστηρίζουν ότι οι παράγοντες που επιδρούν στη διαχείριση των συγκρούσεων είναι τα υφή σύναψης δεσμού, ο βαθμός αυτοελέγχου, η αποτελεσματική επιχειρηματολογία, η προσήνεια και η ύπαρξη νεύρωσης. Σε γνωστικό επίπεδο είναι αναγκαία η γνώση των κοινωνικών κανόνων και των πεποιθήσεων με βάση τις οποίες οι άνθρωποι προσαρμόζονται στις κοινωνικά θεμιτές επικοινωνίες. Εξαιρετικά σημαντική διαπροσωπική δεξιότητα για την επίλυση της σύγκρουσης είναι η δυνατότητα να διακρίνει κανείς εάν οι ερμηνείες για τους λόγους της σύγκρουσης μπορεί να αφορούν εσωτερικές αποδόσεις αιτίου ή και προβολές. Αυτό σημαίνει πως οι ερμηνείες δεν αιτιολογούν τους λόγους ύπαρξης της σύγκρουσης, η οποία ενδέχεται να ορίζεται από γεγονότα ή συμπεριφορές άσχετες με τις εσωτερικές αποδόσεις στις οποίες καταφεύγουν οι άνθρωποι. Τελικά, το πιο σημαντικό στοιχείο της σύγκρουσης αφόρα τη διακύβευση της ταυτότητας, αφού οι περισσότεροι άνθρωποι προσλαμβάνουν ως εχθρικές απειλές, για την εικόνα του εαυτού τους, τους παράγοντες της σύγκρουσης. Στις περιπτώσεις αυτές, υφίσταται μετατόπιση του πεδίου της σύγκρουσης, από τα έργα ή τις συμπεριφορές που χρήζουν διαπραγμάτευσης στην ίδια την ταυτότητα του άλλου, με αποτέλεσμα τα μέλη της σχέσης να ξεχνούν από τι ακριβώς ξεκίνησε η σύγκρουση.

Σύμφωνα με τους Canary και Weger (2016), οι στρατηγικές που ενεργοποιούνται κατά τη διαχείριση της σύγκρουσης είναι η διαπραγμάτευση, η κατά μέτωπο επίθεση, η αποφυγή της αντιπαράθεσης και η έμμεση επιθετικότητα. Η διαπραγμάτευση καταλήγει στη συμφιλίωση, όταν τα μελή της σχέσης μπορούν να διαφοροποιούν το εγώ από το εμείς με σαφήνεια και αυτοαποκάλυψη, αποφυγή επιθετικών ερωτήσεων και αμοιβαίο συμβιβασμό στις θέσεις για τους λόγους που ευθύνονται για την ανάδυση της σύγκρουσης. Η κατά μέτωπο επίθεση περιλαμβάνει, βρισιές, απειλές, αρνητική κριτική, χλευασμό, σαρκασμό και μη λεκτικές επιθέσεις. Η αποφυγή της αντιπαράθεσης εκφράζεται με απόσυρση από κάθε προσπάθεια επίλυσης της σύγκρουσης, αν και αναγνωρίζεται η ύπαρξή της. Η τελευταία

στρατηγική αφόρα την έμμεση επιθετικότητα, η οποία σχετίζεται με την υιοθέτηση έμμεσων ανταγωνιστικών συμπεριφορών, όπως η συνεχής λύπη, η γκρίνια, τα παραπόνα προς τον εαυτό για την κατάστασή του στη σχέση, η εκδήλωση αηδίας ή και η αποφυγή επιβράβευσης των πράξεων του άλλου και η απόσυρση από τη σύγκρουση.

Ακόμη, όπως υποστηρίζουν οι Canary και Spitzberg (1987, 1990) και Canary και Weger (2016), η καταλληλότητα και η αποτελεσματικότητα στη διαχείριση των συγκρούσεων είναι προϊόν των διαπροσωπικών δεξιοτήτων που απαιτούνται. Όπως τονίζουν οι συγγραφείς, η έρευνα δείχνει πως η διαπραγμάτευση και η αποφυγή της αντιπαράθεσης είναι πιο κατάλληλες και αποτελεσματικές στρατηγικές από την κατά μέτωπο επίθεση και την έμμεση επιθετικότητα. Γενικά, η αμοιβαιότητα στις αρνητικές συμπεριφορές συνδέεται με την όξυνση και διαιώνιση της σύγκρουσης, ενώ η μη ανταπόκριση στην αρνητικότητα του άλλου βοηθά σε αρκετές περιπτώσεις την υπέρβαση της αντιπαράθεσης. Εν κατακλείδι, τα κίνητρα των μελών της σχέσης για την ίδια τη σχέση, όπως και η καταλληλότητα και η αποτελεσματικότητα των διαπροσωπικών δεξιοτήτων, καθορίζουν την έκβαση της σύγκρουσης, η οποία αποτελεί συναισθηματικά και γνωστικά πολύ δύσκολη στη διαχείρισή της συνθήκη.

Οι Laursen, Finkelstein, και Betts (2001), σε έρευνα μετα-ανάλυσης, διαπίστωσαν ότι η διαπραγμάτευση ήταν η πιο διαδομένη στρατηγική διαχείρισης για την επίλυση της σύγκρουσης στις φιλίες των εφήβων και των νέων. Στα παιδιά ο καταναγκασμός σε υποχώρηση, και όχι ο συμβιβασμός μέσω διαπραγμάτευσης, ήταν συνηθέστερη πρακτική επίλυσης της σύγκρουσης. Η διάλυση της σχέσης ήταν λιγότερο προτιμητέα επιλογή. Η μετα-ανάλυση συμπεριέλαβε 31 μελέτες για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης, με τις ηλικίες των δειγμάτων να κυμαίνονται από 10 έως 25 έτη. Ωστόσο, τα αποτελέσματα της ανάλυσης έδειξαν ότι, στα υποτιθέμενα σενάρια επίλυσης συγκρούσεων, η πλειοψηφία των εφήβων και των νέων δήλωσαν πως επιλέγουν τη διαπραγμάτευση ως στρατηγική επίλυσης της σύγκρουσης. Αντίθετα, στις περιπτώσεις των πραγματικών συγκρούσεων, αναφέρθηκε πως η εξαναγκαστική υποχώρηση ήταν η πιο συχνή τακτική επίλυσης της σύγκρουσης. Από μεθοδολογική οπτική, οι συγγραφείς επισημαίνουν πως στις αυτοαναφορικές μετρήσεις οι ερωτώμενοι επιλέγουν τη διαπραγμάτευση ως επιλογή επίλυσης της σύγκρουσης, διότι είναι κοινωνικά επιθυμητή μέθοδος. Παρόλα αυτά, όσο η ηλικία των ερωτώμενων πλησιάζει την εφηβεία και τη νεότητα, η διαφοροποίηση των απαντήσεων μεταξύ της υποτιθέμενης και πραγματικής

σύγκρουσης μειώνεται, και η υπερέχουσα επιλογή επίλυσης της σύγκρουσης είναι η διαπραγμάτευση. Τέλος, όταν προσωρινά για κάποιο διάστημα οι φίλοι παύουν να επικοινωνούν, ώστε να απαλλαγούν από το θυμό και την εχθρότητα, επιλέγουν ή συμβαίνει να συναντηθούν ξανά σε κοινούς χώρους που δραστηριοποιούνται, τότε διαπραγματεύονται τη σύγκρουση.

Γενικότερα, σύμφωνα με μελέτη ανασκόπησης των Furman και Rose (2015), οι αρνητικές αλληλεπιδράσεις, όπως οι συγκρούσεις, μειώνονται και σταθεροποιούνται καθώς τα παιδιά περνούν στην εφηβική ηλικία και μετά στη νεότητα. Ειδικότερα, οι έφηβοι είναι λιγότερο πιθανό, σε σύγκριση με τα παιδιά, να αναφέρουν ότι έρχονται αντιμέτωποι με τους φίλους τους, να τους πληγώσουν ή να τους αγνοήσουν, όταν είναι θυμωμένοι. Οι έφηβοι, πιο συχνά από τα παιδιά, προσπαθούν να εξηγήσουν τις θέσεις τους, να έρθουν σε συμφιλίωση, και το πιο ενδιαφέρον, να χρησιμοποιήσουν το χιούμορ για να απομακρύνουν την ένταση της σύγκρουσης.

Ο Zimmermann (2004), σε έρευνα στη μέση εφηβεία μελέτησε τη σχέση των αναπαραστάσεων ως προς τα ύφη σύναψης δεσμού του Bowlby με τις λειτουργίες της φιλίας. Τα αποτελέσματα, σε υποθετικά σενάρια συγκρούσεων, έδειξαν πως οι έφηβοι με ασφαλές ύφος σύναψης δεσμού ανέφεραν πως χειρίζονται με καλύτερο τρόπο τις συγκρούσεις στις φιλίες τους, ενώ επεδείκνυαν λιγότερη εχθρότητα και κοινωνικό άγχος. Απεναντίας, όσοι έφηβοι, στις υποθετικές περιπτώσεις συγκρούσεων, διακρίνονταν αναπαραστασιακά από αποφευκτικό ή υπερεμπλεκόμενο ύψος σύναψης δεσμού, δήλωσαν χαμηλότερες επιδόσεις στην ρύθμιση των συγκρούσεων, ενώ εξέφρασαν περισσότερη επιθετικότητα και μεγαλύτερα επίπεδα κοινωνικού άγχους. Σε άλλη έρευνα, των Van Doorn, Branje, VanderValk, De Goede, και Meeus (2011), βρέθηκε πως τα ύφη σύγκρουσης με τους γονείς προβλέπουν τις επιλογές για την επίλυση των συγκρούσεων στις εφηβικές φιλίες, ιδιαίτερα στην περίοδο της πρώιμης εφηβείας. Στη μέση και ύστερη εφηβεία η επιρροή των γονέων και των φίλων στη διαχείριση των συγκρούσεων βρίσκεται στα ίδια επίπεδα.

Σχετικά με τις διαφορές φύλου στην επίλυση των συγκρούσεων με τους καλύτερους φίλους, και όχι με τους περιστασιακούς ή τις απλές γνωριμίες, έρευνες μετα-ανάλυσης έχουν δείξει ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια προκρίνουν τις εποικοδομητικές στρατηγικές διαχείρισης των συγκρούσεων. Ωστόσο, ως προς συμπεριφορές, όπως η ενσυναίσθηση, υπάρχουν διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Wied, Branje, και Meeus (2007), σε 307 εφήβους της μέσης εφηβείας,

διερευνήθηκε το κατά πόσο η ενσυναίσθηση σχετίζεται με τέσσερις στρατηγικές επίλυσης της σύγκρουσης, δηλαδή την θετική επίλυση τους προβλήματος, την εμπλοκή σε σύγκρουση, και την παθητική στρατηγική που εκφράζεται είτε με ενδοτικότητα είτε με απόσυρση. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως, και για τα δύο φύλα, τα υψηλοτέρα ποσοστά ενσυναίσθησης συμβάλουν στη θετική επίλυση της σύγκρουσης, μέσω διάλογου και κατανόησης των διαφωνιών σε ήρεμο κλίμα, και συνδέονται αρνητικά με τις παθητικές στρατηγικές της ενδοτικότητας και της απόσυρσης. Αυτό σημαίνει πως η ανταπόκριση στα συναισθήματα, μεταξύ των καλύτερων φίλων, βοηθά ώστε να επιτευχθεί η θετική διαχείριση της σύγκρουσης. Καταρχάς, τα κορίτσια επέδειξαν υψηλοτέρα επίπεδα ενσυναίσθησης, σε σύγκριση με τα αγόρια. Ακόμη, διαχειρίζονταν με θετικό τρόπο τις συγκρούσεις στις ομόφυλες καλύτερες φιλίες τους, και επέλεγαν με μεγαλύτερη συχνότητα τις παθητικές στρατηγικές της ενδοτικότητας και της απόσυρσης. Από την άλλη μεριά, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια, ανέφεραν στον ίδιο βαθμό πως αποφεύγουν την επιλογή της εμπλοκής στην σύγκρουση, κάτι που οι συγγραφείς αποδίδουν στη συναισθηματική ανάγκη για εγγύτητα στην εφηβεία και στο ενδεχόμενο να λήξει η φίλια, η οποία ως εθελοντική σχέση, απειλείται καίρια από την εμπλοκή στη σύγκρουση.

Παρόμοια ευρήματα, ως προς τον διαμεσολαβητικό ρόλο της ενσυναίσθησης στην οικειότητα, τις συγκρούσεις και την επίλυσή τους, διαπιστώθηκαν σε έρευνα των Chow, Ruhl, και Buhrmester (2013). Οι έφηβοι με υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης, δηλαδή που έχουν την ικανότητα με ακρίβεια να αντιλαμβάνονται και να βιώνουν τις εμπειρίες, τα συναισθήματα και τις σκέψεις των άλλων, ανέφεραν ως πιο οικείες τις καλύτερες φιλίες τους και με λιγότερες διαμάχες. Επίσης, κατά τη διαχείριση των διαπροσωπικών συγκρούσεων επεδείκνυαν δεξιότητες επικοινωνίας, όπως συναισθηματικά εστιασμένες συζητήσεις που δίνουν την αίσθηση στον φίλο ότι αναγνωρίζονται οι διαφορετικές του απόψεις και τα συναισθήματά, του ώστε να επέλθει ο συμβιβασμός και η επίλυση της σύγκρουσης. Τέλος, τα κορίτσια ανέφεραν υψηλοτέρα επίπεδα εγγύτητας, οικειότητας και δεξιοτήτων επικοινωνίας στην επίλυση των συγκρούσεων, από ότι τα αγόρια.

Σε άλλη έρευνα, οι Connolly, Baird, Bravo, Lovald, Pepler, και Craig (2015), σε εφήβους ηλικίας από 15 έως 18 ετών, διερεύνησαν τους τρόπους διαχείρισης της σύγκρουσης στις καλύτερες ομόφυλες φιλίες. Διέκριναν τις επιθετικές στρατηγικές διαχείρισης των συγκρούσεων σε λεκτική επιθετικότητα και φυσική επιθετικότητα. Η

λεκτική επιθετικότητα περιλαμβάνει προσβολές, άσχημες προσφωνήσεις και βρισιές, λεκτικά πειράγματα, όπως οι αστεϊσμοί που ενοχοποιούν τον άλλο, και περιπαικτικές ανταγωνιστικές συμπεριφορές συνοδευόμενες από γέλια και χαμόγελα. Η φυσική επιθετικότητα περιλαμβάνει δήθεν αστείες επιθετικές σωματικές συμπεριφορές, αλλά και ξεκάθαρες σωματικές επιθέσεις όπως χτυπήματα, χαστούκια, σπρωξίματα και πέταγμα αντικείμενων στο σώμα του άλλου. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα κορίτσια, περισσότερο από τα αγόρια, στις καλύτερες ομόφυλες φιλίες τους, επιδεικνύουν συνεργατικές στρατηγικές όταν συζητούν συγκρουσιακές καταστάσεις. Οι συμπεριφορές τους απέναντι στους/τις φίλους/ες τείνουν στη μείωση της έντασης της σύγκρουσης, χρησιμοποιούν το χιούμορ, εκδηλώνουν φροντίδα, υποστήριξη και στοργή αλλά και φυσική επαφή, όπως αγκαλιές. Αντίθετα τα αγόρια, στις ομόφυλες φιλίες τους, επιδεικνύουν σχετικά περισσότερο επιθετικές συμπεριφορές, ενώ τείνουν να πειράζουν λεκτικά τους φίλους τους, εμπλέκονται σε δήθεν παιχνιδιάρικιες αντιπαραθέσεις και κοροϊδεύουν έντονα. Οι συγγραφείς αποδίδουν τις διάφορες αυτές στο γεγονός πως οι ομόφυλες φιλίες των κοριτσιών είναι συναισθηματικά πιο συνεκτικές και συνεργατικές, ενώ των αγοριών χαρακτηρίζονται από κάπως περισσότερο ανταγωνισμό, εξουσία και κυριαρχία.

Οι Harasymchuk και Fehr (2019), σε έρευνα σε εφήβους και ενήλικες, μελέτησαν συγκριτικά τα είδη των αντιδράσεων από την έλλειψη ικανοποίησης στις καλύτερες φιλίες και τις ερωτικές σχέσεις. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η έλλειψη ικανοποίησης από τις φιλικές σχέσεις αντιμετωπίζονταν περισσότερο με παθητική αντίδραση παρά με επιθετικότητα, σε αντίθεση με τις ερωτικές που η διαχείριση της σύγκρουσης, λόγω ελλείμματος ικανοποίησης, αντιμετωπίζονταν με διαπραγμάτευση. Αναφορικά με την επιλογή της αποφυγής της σύγκρουσης στις καλύτερες φιλίες, οι Harasymchuk και Fehr υποστηρίζουν πως η παθητική αντίδραση αιτιολογείται από το γεγονός πως συνήθως οι άνθρωποι έχουν περισσότερους από έναν καλό φίλο, όπου μπορούν να βρουν συντροφιά, δέσμευση και ικανοποίηση. Επίσης, η επιλογή της ανοιχτής σύγκρουσης θα έθετε σε κίνδυνο τη διατήρηση της φιλίας, λόγω του ότι οι φιλίες δεν τυγχάνουν θεσμικής και κοινωνικής υποστήριξης στο βαθμό που αυτό συμβαίνει στις ερωτικές και γαμικές σχέσεις. Από την άλλη μεριά, μια ανοιχτή αντιπαράθεση θα απαιτούσε μεγαλύτερη αυτοαποκάλυψη, κάτι που δυνητικά θα έδινε την εντύπωση πως ο φίλος που εκφράζει τα παράπονα είναι πιο ευάλωτος από ότι θα έπρεπε.

Σύμφωνα με τους Harasymchuk και Fehr (2019) και Triandis (2001), σε κοινωνίες με συλλογική (παραδοσιακή) κουλτούρα οι άνθρωποι προκρίνουν τη συμμόρφωση και την απόσυρση ως στρατηγικές διαχείρισης της διαπροσωπικής σύγκρουσης, διότι η ενότητα της ομάδας είναι αξία υπέρτερη των ατομικών στόχων. Αντίθετα, όπως επισημαίνουν οι Gao, Bian, Liu, He, και Oei (2017), στις κοινωνίες με ατομικιστικό προσανατολισμό οργάνωσης των κοινωνικών και προσωπικών σχέσεων, στις διαπροσωπικές σχέσεις προκρίνονται οι προσωπικοί στόχοι έναντι εκείνων της ομάδας. Επίσης, η ισορροπία στη φιλία στηρίζεται στην ανεξαρτησία των προσωπικοτήτων των φίλων, ενώ προκρίνονται η άσκηση πίεσης, η κυριαρχία και η εμπλοκή στη διαμάχη ως στρατηγικές διαχείρισης της σύγκρουσης.

Σε έρευνα των Gao, Bian, Liu, He, και Oei (2017), σε εφήβους στην Κίνα, ηλικίας από 15 έως 19 ετών, μελετήθηκαν οι στρατηγικές διαχείρισης στις καλύτερες ομόφυλες φιλίες, με βάση την τυπολογία των τρόπων διαχείρισης της σύγκρουσης του Kurdek (1994). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι καλύτεροι φίλοι, όταν διαχειρίζονται την επίλυση των συγκρούσεων, επιλέγουν κατά σειρά σπουδαιότητας την επίλυση τους προβλήματος, τη συμμόρφωση, την απόσυρση και τέλος την εμπλοκή στη σύγκρουση. Όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, ενώ στις ατομικιστικές κοινωνίες η συμμόρφωση και η απόσυρση συνδέονται με χαμηλά επίπεδα ικανοποίησης από τις φιλίες, κάτι τέτοιο δεν συνέβη στους κινέζους εφήβους, των οποίων η ικανοποίηση από τη φίλια παρέμεινε ανεπηρέαστη από τις αρνητικές στρατηγικές της συμμόρφωσης και της απόσυρσης. Οι Gao, Bian, Liu, He, και Oei αποδίδουν το εύρημα αυτό στο γεγονός πως η Κίνα είναι κοινωνία συλλογικού τύπου οργάνωσης των κοινωνικών και προσωπικών σχέσεων, με αποτέλεσμα η ικανοποίηση από τη διατήρηση φιλίας να παραμένει ανεπηρέαστη, έστω και μέσω αρνητικών στρατηγικών διαχείρισης της σύγκρουσης, όπως η συμμόρφωση και η απόσυρση. Σε άλλη έρευνα της Andayani (2019), σε εφήβους από την Ιάβα της Ινδονησίας, διαπιστώθηκε πως, όταν αντιμετωπίζουν συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους, οι περισσότεροι επιλέγουν τη μη αντιπαράθεση ή την απόσυρση από την σύγκρουση. Σύμφωνα με την κουλτούρα της Ιάβας είναι ανεπίτρεπτο κανείς να εκφράζει τη δυσαρέσκεια του και να φέρνει στην επιφάνεια τη σύγκρουση με διαπραγμάτευση, οφείλει να επιλέγει την απόσταση και την σιωπή. Αντίθετα, στις δυτικές κοινωνίες προκρίνεται η ανοιχτή έκφραση των απόψεων και η διαπραγμάτευση. Επίσης, δεν βρέθηκαν διαφορές φύλου ως προς την επιλογή της στρατηγικής της απόσυρσης για

τη διαχείριση των συγκρούσεων, λόγω του προσδιοριστικού βάρους της κουλτούρας της κοινωνίας για τα ζητήματα αυτά.

Ο Atkins (2002) αναφέρει πως μια απαραίτητη συνιστώσα για την επίλυση των συγκρούσεων στις φιλίες είναι η συγχώρεση, η οποία λειτουργεί μόνο σε κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Το ενδεχόμενο του σφάλματος στις φιλίες υπάρχει πάντα και στην περίπτωση αυτή αναδύεται η ανάγκη για συγχώρεση. Για να επιτευχθεί η συγχώρεση δεν αρκεί η αποστασιοποίηση που θα μετριάσει την ηθική οργή για τη βλάβη που υπέστη ο πληττόμενος φίλος. Η συγχώρεση οφείλει να συνοδεύεται από αποκατάσταση της εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο μελών της σχέσης. Η συγχώρεση μπορεί να δοθεί εάν υπάρχει αμοιβαία υποχώρηση των φίλων ως προς την κατεύθυνση της ερμηνείας του ζητήματος που προκάλεσε τη βλάβη στο φίλο και τη φιλία. Συγκεκριμένα, εκείνος που προκάλεσε βλάβη χρειάζεται, όχι μόνο να λυπηθεί, αλλά και να μετανιώσει για το σφάλμα που διέπραξε και το οποίο παραβίασε τις αξίες, τα ενδιαφέροντα και τη δέσμευση στη φιλία. Η φραστική έκφραση συγνώμης δεν αρκεί, αν δεν συνοδεύεται από την αναγνώριση του λάθους και την τροποποίηση της συμπεριφοράς που προκάλεσε τη βλάβη στη φιλία. Όμως, και από την πλευρά του το πληττόμενο μέλος της φιλίας, θα χρειαστεί να βεβαιωθεί πως ο υπαίτιος κατανόησε και μετανόησε λογικά, συναισθηματικά, γνωστικά και ηθικά για τη βλάβη που προκάλεσε. Παράλληλα, ο υπαίτιος, οφείλει να αναγνωρίσει και να τροποποιήσει, πρωτίστως, τη γνωστική και ηθική βάση με την οποία κινήθηκε για να προκαλέσει τη βλάβη. Το να ζητηθεί συγνώμη για τη συναισθηματική ζημιά που προκάλεσε, χωρίς να αλλάξει την αντίληψή του για το ζήτημα, δεν αρκεί για να ενεργοποιηθεί η συγχώρεση. Περαιτέρω, και υπό τις παραπάνω προϋποθέσεις, ο πληττόμενος οφείλει και αυτός να εγκαταλείψει την πικρία και τη μνησικακία και να μην επανέλθει στο ζήτημα ξανά, κλονίζοντας την αίσθηση συγχώρεσης που παρείχε. Η διαδικασία της συγχώρεσης είναι πολύ δύσκολη αλλά αναγκαία για να αποκατασταθεί η επιβεβαίωση της αυταξίας και της ηθικής εικόνας του εαυτού και της φιλίας.

Σύμφωνα με τους Hojjat, Boon, και Lozano (2017) οι έρευνες για το ρόλο του φύλου ως προς τη συγχώρεση και την εκδίκηση στις φιλίες είναι λίγες και τα αποτελέσματα διφορούμενα. Όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, ο ανταγωνισμός στις ετερόφυλες φιλίες είναι μικρότερος, από ότι στις ομόφυλες και συνεπώς οι αιτίες για εντάσεις είναι λιγότερες. Ωστόσο, σε ορισμένες ετερόφυλες φιλίες υποβόσκει

ερωτική επιθυμία για δημιουργία ερωτικής σχέσης, ιδιαίτερα από την πλευρά των αγοριών, αλλά αυτό είναι κάτι που αποτελεί ζήτημα διαπραγμάτευσης.

Σε έρευνα μετα-ανάλυσης, των Miller, Worthington, και McDaniel (2008), διαπιστώθηκε πως οι γυναίκες ήταν κάπως πιο πρόθυμες να συγχωρήσουν, σε σύγκριση με τους άνδρες, οι οποίοι υιοθετούν τη στρατηγική της εκδίκησης στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, στις περιπτώσεις που αισθάνονται ότι έχουν αδικηθεί. Η μετα-ανάλυση περιελάμβανε την επεξεργασία των αποτελεσμάτων 70 μελετών σε 53 άρθρα. Οι συγγραφείς αποδίδουν τις παραπάνω διάφορες στο γεγονός πως οι γυναίκες έχουν κοινωνικοποιηθεί να είναι σχεσιακά προσανατολισμένες στις διαπροσωπικές τους σχέσεις και να φροντίζουν να συγχωρούν, όπως κάνουν με τα παιδιά τους και είναι πιο κοντά στη θρησκεία, από ότι οι άνδρες οι οποίοι αντιλαμβάνονται τις σχέσεις περισσότερο με όρους δικαιοσύνης. Από μια μεθοδολογική οπτική, οι Miller, Worthington, και McDaniel επισημαίνουν πως οι διαφορές αυτές ενδέχεται να αντανακλούν το γεγονός πως οι κλίμακες μέτρησης δεν έχουν επαρκώς απεικονίσει τις διαφορές μεταξύ των ανδρών και των γυναικών ως προς το τι συνιστά αδικία και συγχώρεση για τα δύο φύλα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Αντίθετα, σε πιο πρόσφατη έρευνα μετα-ανάλυσης, σε 175 μελέτες με 26.006 συμμετέχοντες, για τη συγχώρεση γενικά στις διαπροσωπικές σχέσεις, μεταξύ αυτών και των φιλικών, οι. Fehr, R., Gelfand, και Nag (2010), δεν βρήκαν διαφορές μεταξύ αγοριών/ανδρών και κοριτσιών/γυναικών, επίσης, δεν επιβεβαιώθηκε η γενικευμένη αντίληψη πως με την πάροδο της ηλικίας οι άνθρωποι τείνουν να συγχωρούν περισσότερο. Οι συγγραφείς, αναφερόμενοι στην προαναφερθείσα μετα-ανάλυση των Miller et. al. (2008), στην οποία βρέθηκε πως οι γυναίκες συγχωρούν κάπως συχνότερα από τους άνδρες, ισχυρίζονται ότι αυτό συμβαίνει λόγω του πλήθους των αυτοαναφορικών μελετών, στις οποίες η αναπαράσταση του στερεοτύπου για τις γυναίκες, ως συναισθηματικές και δεσμευτικές στις σχέσεις τους, κατευθύνει τους ερωτώμενους να υποθέσουν πως είναι πιο συγχωρητικές. Με τον τρόπο αυτό, οι απαντήσεις τους είναι εναρμονισμένες με τις κοινωνικά θεμιτές απόψεις για το ζήτημα της συγχώρεσης.

Ωστόσο, έχουν βρεθεί διαφορές ως προς τη συγχώρεση σε σχέση με τον ετερόφυλο ή ομόφυλο χαρακτήρα της φιλίας. Όπως αναφέρουν οι Hojjat, Boon, και Lozano (2017), οι άνδρες είναι πιο πρόθυμοι να συγχωρήσουν ένα άνδρα φίλο, ενώ οι γυναίκες, επίσης ένα άνδρα στις ετερόφυλες φιλίες τους. Σε έρευνα των Felmlee,

Sweet και Sinclair (2013), βρέθηκε ότι οι γυναίκες δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην οικειότητα και την επικοινωνία και είναι σχετικά πιο απαιτητικές στους τομείς αυτούς, από ότι οι άνδρες. Επίσης, οι γυναίκες που προδίνουν μυστικά και γενικά την εμπιστοσύνη στις φιλίες τους κρίνονταν πιο αυστηρά τόσο από άνδρες όσο και από άλλες γυναίκες. Οι Hojjat, Boon, και Lozano (2017) επισημαίνουν ότι οι υψηλές προσδοκίες για έκφραση δέσμευσης και φροντίδας, από πλευράς των γυναικών στις φιλίες τους, τις καθιστά στόχο εντονότερης αποδοκιμασίας, όταν παραβιάζονται οι κανόνες της φιλίας και, εξ αυτού του λόγου, οι πιθανότητες να τύχουν συγχώρεσης είναι σχετικά λιγότερες, από ότι στους άνδρες.

Οι Shute και Charlton (2006), σε έρευνα με εφήβους ηλικίας από 10 έως 16 ετών, στην Αδελαΐδα της Αυστραλίας, διαπίστωσαν ότι τα κορίτσια στη διαχείριση των συγκρούσεων στις ομόφυλες φιλίες τους, εξέφραζαν την οργή τους στο ίδιο επίπεδο με τα αγόρια. Χρησιμοποιούσαν τις ίδιες μορφές λεκτικής και έμμεσης επιθετικότητας με τα αγόρια, δηλαδή το σαρκασμό, το πείσμα, την οργή και την απομάκρυνση, ενώ, όπως σημειώνουν οι συγγραφείς, οι περισσότερες έρευνες εμφανίζουν τα κορίτσια να είναι λιγότερο επιθετικά στη διαχείριση των φιλικών συγκρούσεων. Στις ετερόφυλες φιλίες τους τα κορίτσια, επίσης, εξέφραζαν τα ίδια επίπεδα οργής, όπως και στις ομόφυλες φιλίες τους. Αντίθετα, τα αγόρια στις ετερόφυλες φιλίες εκδηλώνουν λιγότερη φανερή και άμεση επιθετικότητα. Οι συγγραφείς ερμηνεύουν τα αυξημένα επίπεδα έκφρασης οργής των κοριτσιών ως αποτέλεσμα της απαίτησης για ισότητα στην έκφραση μεταξύ ανδρών και γυναικών, τη στιγμή που για τα αγόρια η ανάγκη να φέρονται ιπποτικά στα κορίτσια είναι μέρος της ερωτικής τους ταυτότητας. Ακόμη, τα κορίτσια χρησιμοποιούν το συμβιβασμό ως στρατηγική επίλυσης των συγκρούσεων στις ομόφυλες φιλίες τους, περισσότερο από ότι τα αγόρια, στις δικές τους ομόφυλες φιλικές σχέσεις. Αντίθετα, τα αγόρια στις ετερόφυλες φιλίες τους είναι πιο πρόθυμα να προβούν σε συμβιβασμούς, όταν ανακύπτουν συγκρούσεις. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, τα αγόρια είναι πιο συγκρατημένα στο να συμβιβαστούν στις φιλίες τους με άλλα αγόρια, διότι θα διακυβεύονταν το κύρος της θέση τους στη σχέση, δεδομένου πως τα χαρακτηριστικά της αρρενωπής ταυτότητας είναι η κυριαρχία και η ανάληψη πρωτοβουλιών που σχετίζονται με δυναμικές ενέργειες και όχι με την υποχώρηση που προϋποθέτει ο συμβιβασμός.

Σε έρευνα στο Χονγκ Κονγκ της Κίνας, σε δείγμα 428 εφήβων ηλικίας από 14 έως 18 ετών, οι Cheung και McBride-Chang (2011) επιβεβαίωσαν τα ευρήματα των

ερευνών εκείνων που αναφέρουν ότι τα κορίτσια, στις ομόφυλες καλύτερες φιλίες τους, αναφέρουν περισσότερες συγκρούσεις, από ότι τα αγόρια. Ακόμη, στις ετερόφυλες φιλίες τους ανέφεραν περισσότερες συγκρούσεις με τα αγόρια, από ότι τα αγόρια με τα κορίτσια. Οι λόγοι για τα αυξημένα επίπεδα σύγκρουσης των κοριτσιών στις ομόφυλες φιλίες σχετίζονται με την μεγαλύτερη οικειότητα και εγγύτητα που βιώνουν, ενώ στις ετερόφυλες με το γεγονός ότι χρειάζεται να αντιμετωπίζουν τον παράγοντα φύλο των αγοριών, που σύμφωνα με τις κοινωνικά επιθυμητές ιδιότητες της αρρενωπότητας, οφείλουν να αναλαμβάνουν το ρόλο του ισχυρού, να υπερασπίζουν με φυσικό τρόπο (σωματικά) τους άλλους, και να δρουν δυναμικά. Σχετικά με την έκφραση δυναμικότητας από την πλευρά των αγοριών, στο πλαίσιο της φιλίας, η Hussong (2000) αναφέρει πως ένα αρνητικό χαρακτηριστικό των ομόφυλων φιλικών σχέσεων των αγοριών είναι ότι τείνουν να ασκούν περισσότερο φανερό έλεγχο στις φιλίες τους, από ότι τα κορίτσια στις ομόφυλες φιλίες τους, προκαλώντας εντάσεις που χρειάζονται διευθέτηση.

Οι Dildar και Amjad (2017), σε έρευνα ανασκόπησης 28 μελετών, από το 1989 έως το 2013, για τα είδη επίλυσης των συγκρούσεων, διαπίστωσαν ότι οι γυναίκες είναι πιο δεχτικές στο συμβιβασμό, ενώ οι άνδρες τείνουν περισσότερο να υιοθετούν πιο ανταγωνιστική συμπεριφορά στη διαχείριση των συγκρούσεων. Από την άλλη μεριά, οι Sheppard και Aquino (2014) διερωτώνται για τους λόγους ύπαρξης της απλολαϊκής αντίληψης και του προωθούμενου στερεότυπου από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που θεώρει τις συγκρούσεις μεταξύ των γυναικών, στις προσωπικές και κοινωνικές σχέσεις, ως εξαιρετικά προβληματικές, σε σύγκριση με των ανδρών. Η ερμηνεία που οι συγγραφείς της έρευνας παραθέτουν είναι πως το στερεότυπο τροφοδοτείται από το γεγονός πως οι συγκρούσεις μεταξύ ανδρών είναι κάπως φυσιολογικό φαινόμενο, αφού τα αγόρια είναι αγόρια, όμως για τις γυναίκες η ύπαρξη των συγκρούσεων είναι ένδειξη δυσλειτουργίας στη συμπεριφορά τους και στις σχέσεις τους. Από την άλλη μεριά, αναφέρονται στην έρευνα μετα-ανάλυσης του Hall (2011) και στην έρευνα των Felmlee, Sweet, και Sinclair (2013), όπου τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα κορίτσια και οι γυναίκες τρέφουν μεγάλες προσδοκίες για την αφοσίωση και την αλληλεγγύη στις ομόφυλες φιλίες τους, οπότε, για τον λόγο αυτό, αιτιολογείται το γεγονός πως οι γυναίκες αντιδρούν υπερβολικά, όταν νιώθουν πως τις προδίδουν οι πράξεις των φίλων τους.

Στην Ελλάδα, σε έρευνα της Μπαρμπούτη (2005), σε δείγμα 603 μαθητών/τριών της 5ης και 6ης τάξης δημοτικού, διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια, κατά

τη διευθέτηση της σύγκρουσης στη στενή μακροχρόνια φιλία, αξιολογούσαν πιο θετικά, από ότι τα αγόρια, τη λύση της σύγκρουσης μέσω συζήτησης και την αποφυγή της επιβολής έλεγχου στη σχέση. Επίσης, σε έρευνα της Βαϊράμη (2005), σε δείγμα 270 μαθητών/τριών ηλικίας από 10,2 έως 17 ετών, διαπιστώθηκε πως όσο αυξάνονταν η οικειότητα στις καλύτερες φιλίες των μητέρων τόσο αυξάνονταν οι διαστάσεις της συντροφικότητας, της αρωγής και μειώνονταν οι συγκρούσεις, στις καλύτερες φιλίες των παιδιών τους. Τα παιδιά και οι έφηβοι που βίωναν παρατεταμένες οικογενειακές συγκρούσεις ήταν λιγότερο δημοφιλή μέσα στην τάξη, ένιωθαν ενοχές, αφού θεωρούσαν τους εαυτούς τους υπεύθυνους για τις συγκρούσεις των γονέων τους και βίωναν αυξημένες συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους. Αντίθετα, η ικανότητα των μητέρων να επιλύουν τις συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους λειτουργούσε ως προβλεπτικός παράγοντας για λιγότερες συγκρούσεις και αίσθημα ασφάλειας από τις καλύτερες φιλίες των παιδιών και των εφήβων. Η επίδραση των ενδοοικογενειακών συγκρούσεων αποτυπώνονταν στα αγόρια με αισθήματα απειλής, τα οποία μεταφράζονταν με αυξημένες συγκρούσεις στις φιλίες τους. Επίσης, στην έρευνα της Καλάτη (2015), σε δείγμα 985 μαθητών/τριών της πρώιμης εφηβείας, ηλικίας από 11 έως 12 ετών, και σε εφήβους της μέσης εφηβείας από 15 έως 17 ετών, διαπιστώθηκε πως ο ουσιαστικός διάλογος αποτελεί υγιή στρατηγική για την επίλυση των συγκρούσεων.

Από την άλλη μεριά, σε έρευνες, σε ετερόφυλες φιλίες ενήλικων, οι Σφέτσα (2015) και Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010) διαπίστωσαν πως οι συγκρούσεις στις ομόφυλες φιλίες των γυναικών είναι πιο δύσκολα διαχειρίσιμες από ότι στις ετερόφυλες που διατηρούν ή στις ομόφυλες των ανδρών. Οι συγκρούσεις στις ομόφυλες γυναικείες φιλίες εκφράζονται ετεροχρονισμένα και με έμμεσο επιθετικό τρόπο. Απεναντίας, η διαχείριση των συγκρούσεων στις ετερόφυλες φιλίες είναι πιο εύκολη υπόθεση λόγω της απλότητας και της ευθύτητας των ανδρών. Οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010) επισημαίνουν πως οι γυναικείες φιλίες διακρίνονται από αυξημένη πολυπλοκότητα, ενώ υφέρπει υπόγεια ανταγωνιστικότητα, ως απότοκη της ανάγκης των γυναικών να διατηρήσουν ως κεκτημένο το πιο ικανό αρσενικό. Η Σφέτσα (2015), σχετικά με τις πολύπλοκες και εντατικές συγκρούσεις των ομόφυλων γυναικείων φιλικών σχέσεων, επισημαίνει ότι *«Η εν λόγω διαφοροποίηση εξηγείται στη βάση της κοινωνικής συγκρότησης των δύο φύλων, εφόσον οι γυναίκες είναι κοινωνικοποιημένες να εστιάζουν στις σχέσεις και τις επιμέρους πτυχές τους, οπότε*

αναλαμβάνουν πιο εύκολα την πρωτοβουλία για την εκκίνηση προστριβών, όταν είναι δυσαρεστημένες από τα σχεσιακά δεδομένα» (σ. 31).

Οι έρευνες σχετικά με την επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων στην ποιότητα και τις λειτουργίες της φιλίας είναι πολύ λίγες (Crosnoe, 2000· Jackson-Dwyer, 2014· Karweit & Hansell, 1983· Malacarne, 2017· Poel, 1993). Σύμφωνα με την Neugarten (1946), τα παιδιά των κατώτερων τάξεων αναπαριστώνται ως άγρια, επιθετικά και εμφανισιακά άσχημα, ενώ δεν εμπίπτουν στις προτιμήσεις για δημιουργία φιλίας από τα παιδιά και τους εφήβους των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων.

Σε άλλη έρευνα, των Dashiff, DiMicco, Myers, και Sheppard (2009), διαπιστώθηκε ότι η φτώχια επιδρά αρνητικά στη νοητική και συναισθηματική συγκρότηση των εφήβων, ενώ προκαλεί εντάσεις και συγκρούσεις με τους γονείς. Επίσης, τα αγόρια από φτωχά στρώματα εμπλέκονται σε περισσότερες συγκρούσεις με τους φίλους και τους συνομήλικους τους.

Σύμφωνα με τους Waddell (2006) και Walker (2014), η φτώχεια προκαλεί αισθήματα κατωτερότητας, μειωμένης αυτοεκτίμησης και κοινωνικής ανεπάρκειας που οδηγούν σε σχολική αποτυχία και προβλήματα στις διαπροσωπικές σχέσεις. Όπως επισημαίνουν οι Shaffer και Knipp (2010), οι γονείς με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο χρησιμοποιούν πιο επιθετικές μεθόδους κατά την επίλυση των συγκρούσεων στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, ενώ ενθαρρύνουν και τα παιδιά τους να είναι επιθετικά στη διαχείριση των συγκρούσεων με φίλους και παρέες. Επίσης, τα παιδιά και οι έφηβοι με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο δεν δέχονται ως δώρα βιβλία από τους γονείς τους, ώστε να βελτιώσουν τις κοινωνικές τους δεξιότητες, βιώνουν περισσότερη μοναξιά και στερούνται δεξιοτήτων επικοινωνίας, που θα τους επέτρεπαν να διατηρούν ποιοτικότερες διαπροσωπικές σχέσεις και να επιλύουν τις συγκρούσεις με αποτελεσματικό και όχι βίαιο τρόπο.

Συνοψίζοντας, οι απογοητεύσεις, οι συγκρούσεις και η επίλυση των συγκρούσεων είναι πτυχές των φιλικών σχέσεων που απαιτούν μια σειρά από δεξιότητες, συνθήκες και προθέσεις για να αντιμετωπιστούν. Η ανασφάλεια, η απαίτηση για αποκλειστικότητα, η κτητικότητα, η ζήλεια, ο φθόνος, αλλά και οι διαφορές στις ιδέες, στις αντιλήψεις, στο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και το φύλο είναι μερικές μόνο από τις αιτίες που τροφοδοτούν τις συγκρούσεις στις φιλίες. Η θεωρία της αλληλεξάρτησης τονίζει πως οι παράγοντες που δρομολογούν την εκδήλωση σύγκρουσης στις φιλίες είναι η κοινωνική σύγκριση, η οποία αναπόφευκτα

λειτουργεί ως δείκτης αξιολόγησης της ποιότητας της φιλίας, η σχετική στέρηση που αφορά την αίσθηση πως η φιλία λειτουργεί ανισότιμα για ένα μέλος και η παρεμπόδιση των προσωπικών στόχων.

Τα υψηλά επίπεδα οικειότητας και συναισθηματικής εγγύτητας σχετίζονται με περισσότερες συγκρούσεις, αν και ορισμένες φορές οι συγκρούσεις γίνονται αντιληπτές από τα μέλη της σχέσης ως δείκτης ότι η φιλία είναι ποιοτική και πως οι φίλοι νοιάζονται για τη ανάπτυξή της. Σημαντικός παράγοντας πρόκλησης συγκρούσεων για τα αγόρια, κυρίως, συνιστά η προσπάθεια ελέγχου και επιβολής της κυριαρχίας τους στη φιλική σχέση, η οποία συνδέεται με την κοινωνικοποίηση τους. Στα κορίτσια οι συγκρούσεις εγείρονται για ζητήματα συναισθηματικής αμοιβαιότητας και αμφισβήτησης της ισοτιμίας στη φιλική σχέση. Σε κάθε περίπτωση, η προδοσία της εμπιστοσύνης, η κοινοποίηση μυστικών, ο ανταγωνισμός, η μείωση της ομοιότητας στις ιδέες και τις προτιμήσεις των εφήβων, η απουσία χρόνου για συναντήσεις και η εύρεση ερωτικού συντρόφου κλονίζουν τις φιλίες.

Στις συντροφικές φιλικές σχέσεις εντοπίζονται περισσότερες συγκρούσεις παρά στις ανταλλακτικές. Οι μελέτες δείχνουν πως αγόρια και κορίτσια εμφανίζουν παρόμοια συχνότητα συγκρούσεων στις φιλίες τους, αν και υπάρχουν διαφοροποιήσεις, με ορισμένες έρευνες να καταλήγουν πως τα αγόρια αναφέρουν περισσότερες συγκρούσεις, ενώ άλλες συμπεραίνουν ότι τα κορίτσια βιώνουν περισσότερες συγκρούσεις, λόγω των συναισθηματικών φορτίσεων των δυαδικών ομόφυλων φιλικών σχέσεών τους. Τα κορίτσια είναι πιο χειριστικά και επιδέξια στο να μεταχειρίζονται την έμμεση επιθετικότητα και τον αποκλεισμό των πρώην φίλων, ενώ διακρίνονται από παθιασμένες διαμάχες. Τα αγόρια, λόγω των μεγαλυτέρων φιλικών ομάδων στις οποίες συμμετέχουν, βρίσκουν πιο εύκολα μεσολαβητές, και επειδή η οικειότητά τους είναι ελεγχόμενη αναφέρουν πως οι φιλίες τους είναι σταθερότερες. Ακόμη, τα αγόρια διαπραγματεύονται τις συγκρούσεις λιγότερο επιδέξια από τα κορίτσια, ενώ, εάν επιλέξουν την εμπλοκή στη σύγκρουση, χρησιμοποιούν τη λεκτική βία και, σε ορισμένες περιπτώσεις, φθάνουν ως και τη συμπλοκή.

Οι περισσότεροι έφηβοι επιλέγουν τη διαπραγμάτευση ή την απόσυρση για να περισώσουν τις φιλίες τους. Η συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της άλλης πλευράς επιλέγεται σε μικρότερο βαθμό, διότι δεν επιτρέπει την καλλιέργεια τους αισθήματος ισοτιμίας πάντα. Η εμπλοκή στη σύγκρουση είναι μια στρατηγική διαχείρισης που αποφεύγουν οι περισσότεροι έφηβοι. Είναι γεγονός πως όσο μια σύγκρουση χρονίζει

ανεπίλυτη, η πιθανότητα να επιλυθεί τείνει να χαθεί οριστικά μαζί με την ίδια τη φιλική σχέση.

Οι μελέτες δείχνουν πως, συνήθως, συμπεριφορές όπως η ζήλεια των κοριτσιών και η αντιπαλότητα για την επικράτηση στη δημόσια σφαίρα των αγοριών ταλαιπωρούν τις φιλίες των εφήβων. Από την άλλη μεριά, η φτώχεια, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και η απουσία ποιοτικών κοινωνικών δραστηριοτήτων ευθύνονται για την έλλειψη αυτοεκτίμησης και δεξιοτήτων επικοινωνίας στη διαχείριση της συγκρούσεων. Τέλος, η συγχώρεση στη διαχείριση της σύγκρουσης παρέχεται πιο εύκολα στα αγόρια και από τα δύο φύλα, ενώ στα κορίτσια δίδεται λιγότερο συχνά. Αυτό συμβαίνει διότι τα κορίτσια, σύμφωνα με το στερεότυπο του φύλου τους, οφείλουν να είναι συναισθηματικά επιδέξια, ενώ η εμπλοκή τους σε συγκρούσεις συνιστά ένδειξη δυσλειτουργίας στη συμπεριφοράς τους, γενικότερα.

Μέρος Δεύτερο

Κεφάλαιο 5.
Η έρευνα και η μεθοδολογία

5.1. Σκοπός, στόχοι και υποθέσεις της έρευνας

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας αφορά, αφενός, την αποτύπωση της κοινωνικής αναπαράστασης των εφήβων για την καλύτερη φιλία και, αφετέρου, τη διερεύνηση της επίδρασης του φύλου, του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων και της περιοχής κατοικίας σε αυτή την αναπαράσταση. Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, θεωρητικά επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε κοινωνιολογικές, ψυχολογικές, ανθρωπολογικές, φιλοσοφικές και ιστορικές μελέτες. Μεθοδολογικά, επιλέξαμε να προσεγγίσουμε τους επιμέρους στόχους της έρευνας με την πολυμεθοδολογική προσέγγιση, εντάσσοντας τις συνεντεύξεις, την παραγωγή λόγου των εφήβων και ποσοτικές μετρήσεις των λειτουργιών της φιλίας. Επιπλέον, εντάξαμε τη μελέτη ορισμένων διακριτών συμπεριφορών φιλίας, οι οποίες, βιβλιογραφικά έχει διαπιστωθεί ότι μεταβάλλονται σε ένταση και εύρος υπό την επίδραση των υλικών και κοινωνικών συνθηκών των οικογενειών όσο και των πολιτισμικών και κοινωνικών κανόνων, που συναρτώνται με τον αστικό ή τον επαρχιακό χαρακτήρα της διαμονής των μαθητών/τριών. Βασική μας θεωρητική παραδοχή αποτελεί η θέση πως οι άνθρωποι, όσο και εάν οι ίδιοι θεωρούν ότι με βάση τα ατομικά τους χαρακτηριστικά αναπαριστούν, διαμορφώνουν και βιώνουν τις προσωπικές τους σχέσεις, και παρά το ότι είναι ενεργοί στις διαδικασίες των σχέσεων τους, αυτές τελούν υπό την επίδραση των υλικών, κοινωνικών και πολιτισμικών συνθηκών των ομάδων υπαγωγής τους (Allan,1977· 1996/2011· Grawitz, 2006· Manstead, 2018· Simmel, 1965· Valentine, 2014· Walker, 2014). Οι κοινωνιοψυχολογικές μελέτες που στηρίζονται μόνο στην κατανόηση των ατομικών χαρακτηριστικών των αλληλεπιδράσεων των ανθρώπων, χωρίς να μελετάται η κοινωνική τους ένταξη, δεν είναι επαρκείς (Doise, 2009).

Ο πρώτος στόχος της έρευνας αφορά την αναπαραστασιακή προσέγγιση της έννοιας της φιλίας στη μέση εφηβεία. Επιλέγοντας τις συνεντεύξεις και την ανοιχτή ερώτηση για την έννοια της φιλίας, θελήσαμε να δοθεί η δυνατότητα παραγωγής λόγου στους εφήβους, ώστε να εντοπιστούν οι δραστηριότητες του ελευθέρου χρόνου, οι διαφυλικές αντιλήψεις για τη φιλία, η αυτοαποκάλυψη, ο βαθμός της

οικειότητας, οι συγκρούσεις και οι λόγοι διάλυσης της φιλίας. Ένας δεύτερος στόχος εστιάζει στη διερεύνηση των αντιλήψεων των εφήβων για τη φιλία ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια. Οι συγκεκριμένες συμπεριφορές προέκυψαν ως εξέχουσες για τις φιλικές σχέσεις των εφήβων, από την ανάλυση των συνεντεύξεων. Ο τρίτος στόχος διερευνά τις αντιλήψεις για την ποιότητα των λειτουργιών της φιλίας του ερωτηματολόγιου των Mendelson και Aboud: (McGill Friendship, Questionnaire-Friend's Functions, 1999, 2012), το οποίο αποτελεί μια λειτουργική προσέγγιση των φιλικών σχέσεων και υπολογίζει τους κοινωνικούς, συναισθηματικούς και πρακτικούς πόρους, οι οποίοι αποτελούν ποιότητες της φιλίας. Έχοντας σταθμίσει το ερωτηματολόγιο, διαπιστώσαμε ότι είναι εφαρμόσιμο στους Έλληνες εφήβους. Τέταρτος στόχος ήταν η μελέτη των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στις καλύτερες φιλίες των εφήβων. Οι παραπάνω στόχοι ελέχθησαν ως προς την επίδραση των ανεξάρτητων μεταβλητών του φύλου, του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου των γονέων και της κατοικίας διαμονής (Αθήνα / επαρχία). Ο πέμπτος στόχος επιχειρεί να διερευνήσει εάν και σε ποιο βαθμό το φύλο, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων, η περιοχή κατοικίας των εφήβων, οι αντιλήψεις τους για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη, την ανιδιοτέλεια, τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης προσδιορίζουν την προσλαμβανόμενη ποιότητα της φιλίας, η οποία, ως λανθάνουσα μεταβλητή, ορίζεται από τις έξι λειτουργίες της φιλίας (καλή παρέα, βοήθεια, οικειότητα, αξιόπιστη συμμαχία, αυτοεπικύρωση, συναισθηματική ασφάλεια).

Οι θεωρητικές υποθέσεις της έρευνας σύμφωνα με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, είναι:

1) Οι έφηβοι της μέσης ηλικίας διατηρούν μια σχεδόν εξιδανικευμένη εικόνα για τη φιλία στηριγμένη στην εμπιστοσύνη, την καλή παρέα, την οικειότητα, την αλληλεγγύη και τη συναισθηματική στήριξη.

2) Υπάρχουν διακριτές διαφυλικές διαφορές ως προς το πώς σχετίζονται στις φιλίες τα αγόρια και τα κορίτσια. Τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, εκφράζονται γλωσσικά πιο πλούσια, εκδηλώνουν τη συναισθηματική τους διάθεση με σχεσιακό προσανατολισμό και τείνουν να χειρίζονται καλύτερα τις συγκρούσεις τους. Τα κορίτσια αναπαριστούν σχεσιακά τη φιλία και τα αγόρια πρακτικά, συνεργατικά και χωρίς έμφαση στη λεκτική και συναισθηματική επικοινωνία.

3) Ως προς τις έξι λειτουργίες της φιλίας (καλή παρέα, βοήθεια, οικειότητα, αξιόπιστη συμμαχία, αυτοεπικύρωση, συναισθηματική ασφάλεια) των Mendelson & Aboud (2012), αλλά και τον παράγοντα *εγγύτητα* της κλίμακας «αντιλήψεις για τη φιλία» που κατασκευάσαμε, αναμένεται τα κορίτσια να αναφέρουν υψηλότερες τιμές στις κλίμακες, σε σύγκριση με τα αγόρια. Η οικειότητα, και ιδιαίτερα η αυτοαποκάλυψη, αναμένεται να είναι αυξημένη στα κορίτσια.

4) Οι συχνές συγκρούσεις θα μειώνουν την ικανοποίηση από τις λειτουργίες της φιλίας και συνακόλουθα την ποιότητα της φιλίας, ενώ η ικανότητα επίλυσης της σύγκρουσης θα αυξάνει την ποιότητα της φιλίας.

5) Τα αγόρια αναμένεται να έχουν μειωμένη λεκτική και συναισθηματική εκφραστικότητα στη παραγωγή λόγου ως προς τους στόχους της έρευνας.

6) Τα οφέλη από την ετερόφυλη φιλία θα αφορούν περισσότερο τα αγόρια, τα οποία στις ομόφυλες φιλίες τους θα δηλώνουν χαμηλότερα επίπεδα οικειότητας.

7) Έχοντας, προσωπικά, διανύσει ως εκπαιδευτικός πάνω από τριάντα χρόνια στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αφενός, και, αφετέρου, με βάση μια σειρά ερευνών τόσο στην ελληνική (Δαδάτση, 2012· Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού, & Φωτίου, 2016· Καλάτη, 2015· Μαζηρίδου, 2007· Μπούνα, 2019· Συγκολλίτου, Σακκά, & Δεληγιάννη – Κουϊμτζή, 2007· Φρειδερίκου & Φολερού, 2004) όσο και στη διεθνή βιβλιογραφία, ειδικά κατά την περίοδο της εφηβικής ηλικίας (Way, 2011, 2013) διαπιστώνεται ότι οι φιλίες των αγοριών πλήττονται, περιοριζόμενες ως προς τη συναισθηματική έκφραση και την οικοδόμηση της οικειότητας. Αυτό συμβαίνει διότι η θεσμική ετεροκανονικότητα δεν δέχεται αμφισβήτηση ως προς τι συνιστά ανδρική και γυναικεία συμπεριφορά στο δρόμο για την κατάκτηση της ηγεμονικής αρρενωπότητας (Blatterer, 2015· Connell, 2005· Kimmel, 2004), γεγονός που οδηγεί τα αγόρια στο να απολαμβάνουν λιγότερο τα οφέλη της οικειότητας των διαπροσωπικών σχέσεων γενικότερα (Arnot, 2004· Chodorow, 1978, 1995· Dildar & Amjad, 2017· Fisk, 2000· Freud, 1917/2017, 2002· Giddens, 1992/2005· Horkheimer, 1935/1996· Money & Ehrhardt, 1972). Για τους παραπάνω λόγους, τα αγόρια αναμένεται να σημειώσουν χαμηλότερες τιμές στις κλίμακες των ερωτηματολογίων, αν και σε κάποιο βαθμό αυτό θα οφείλεται στις συναισθηματικά προσανατολισμένες προτάσεις του ερωτηματολογίου των Mendelson & Aboud, (2012), που χρησιμοποιούμε για τη μέτρηση των λειτουργιών της φιλίας, όπως διαπιστώσαμε, αλλά και γενικότερα ισχύει (Rose & Rudolph, 2006· Rubin, Fredstorm & Bowker 2008· Fehr, 1996· Wood, 2012). Παρόλα αυτά, δεν αναμένεται στις συνεντεύξεις

αλλαγή πλεύσης ως προς τη λεκτικά και συναισθηματικά συγκρατημένη αποτύπωση των θετικών λειτουργιών και στοιχείων της φιλίας. Αυτό που μπορούν οι συνεντεύξεις να μας προσφέρουν, αφορά την αφήγηση των περιγραφικών και πρακτικών εκπληρώσεων που προσφέρουν στην ψυχολογική και κοινωνική ταυτότητα των αγοριών οι φίλιες τους, όπως και το φόβο ως προς την έκφραση της οικειότητας στη φιλική σχέση. Αντίθετα, οι υψηλότερες τιμές που αναμένεται να σημειώσουν τα κορίτσια στις κλίμακες των ερωτήσεων θα αποτυπώνουν την έντονη επιθυμία τους για αμοιβαιότητα, ισοτιμία και συναισθηματική εγγύτητα στις φιλίες τους, απηχώντας την ανάγκη των γυναικών να ξεπεραστεί η ιστορικά μη ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή και τις σχέσεις (Hall, 2011· Geary, Byrd-Graven, Hoard, Vigil, & Numtee, 2003· Geary & Flinn, 2002). Σε κάθε περίπτωση, οι παραπάνω διαφορετικές κατευθύνσεις στη λειτουργία των φιλικών σχέσεων αγοριών και κοριτσιών δεν συνεπάγεται πως κάποια από τα δύο αυτά είδη φιλίας είναι ανώτερο από το άλλο.

8) Οι έφηβοι που προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων θα έχουν μια κάπως μικτή αναπαράσταση για τη φιλία. Γενικά, επειδή στην Ελλάδα δεν έχει μελετηθεί, η συμβολή του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στις αναπαραστάσεις για τη φιλία στην εφηβεία, είναι δύσκολο να γνωρίζουμε εκ των προτέρων σε ποιες λειτουργίες ή συμπεριφορές θα εντοπιστούν διαφοροποιήσεις. Σύμφωνα, με τις ελάχιστες μελέτες για την επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στην ποιότητα και τις αναπαραστάσεις για τις φιλίες στην εφηβεία και γενικότερα και για τις άλλες ηλικιακές περιόδους (Malacarne, 2017· Manstead, 2018), αναμένεται οι έφηβοι, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, να εστιάζουν περισσότερο σε λειτουργίες της φιλίας, όπως η αλληλεγγύη, η χαμηλή συχνότητα συνευρέσεων και διασκεδάσεων στο πλαίσιο της καλής παρέας και, ως εκ τούτου, να εστιάζουν σε βαθύτερα επίπεδα αναζήτησης αμοιβαιότητας στην επικοινωνία (Li, Wang, Qian, Jia, Wang, & Xu, 2020· Pinquart & Sörensen, 2000). Επιπρόσθετα, λόγω των αισθημάτων ντροπής, ενοχής και ηθικής αποδιοργάνωσης, που προκαλεί η φτώχεια (Hollingshead, 1949· Simmel, 1965· Σκαπινάκης, Μαγκλάρα, Μπέλλος, Γκάτσα, Μιχάλης, & Μαυρέας, 2007), του γεγονότος ότι η κοινωνική διαστρωμάτωση επιδρά κομβικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας, με βάση την οποία γίνονται αντιληπτές και βιώνονται οι διαπροσωπικές σχέσεις (Crosnoe, 2000· Poel, 1993), αλλά και των μειωμένων κοινωνικών δεξιοτήτων, που συνδέονται με το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό κεφάλαιο της οικογένειας, αναμένεται οι έφηβοι που

προέρχονται από γονείς με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη διαχείριση των συγκρούσεων στις φιλίες τους. Αντίθετα, οι έφηβοι με μεσαίο και υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο θα αναπαριστούν τις φιλίες τους, εστιάζοντας συχνότερα στις διασκεδάσεις και τις δραστηριότητες τους ελευθέρου χρόνου, ενώ η βοήθεια στις φιλίες τους θα γίνεται αντιληπτή ως προσωπική ενίσχυση της εικόνας τους και θα έχει μια πιο συναισθηματική χροιά λόγω των διευκολύνσεων που προσφέρουν οι αυξημένοι οικονομικοί και κοινωνικοί πόροι της οικογένειας, σε σύγκριση με τους εφήβους από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, οι όποιοι, όντας αντιμέτωποι με αντικειμενικές οικονομικές δυσκολίες θα αναπαριστούν τις φιλίες τους συχνότερα ως αλληλέγγυους δεσμούς συμμαχίας και εγγύτητας (Allan, 1977, 1998· Allan & Adams, 2006· Bellotti, 2008· Silver, 1989· Weiss, 1969).

9) Από την άλλη μεριά, γνωρίζουμε ότι στην Ελλάδα, ιδιαίτερα δε στην επαρχία, οι άνθρωποι, λόγω των θετικών αναπαραστάσεων για τη φιλία και την οικογένεια, βιώνουν τις φιλικές και οικογενειακές επαφές σύμφωνα με τις προβλέψεις του θεωρητικού μοντέλου των συλλογικών κοινωνιών, οδηγούμενοι στην οικοδόμηση αλλοκεντρικής προσωπικότητας (Hofstede, 2011). Επειδή *«οι Έλληνες λειτουργούν ατομικιστικά στις επαφές τους στο δημόσιο χώρο, ενώ σε συμβολικό επίπεδο συλλογικά»* (Kafetsios, 2006, σ. 142), ενώ οι πληθυσμοί των επαρχιών χαρακτηρίζονται από ετερογένεια, ανταγωνισμό και ποικίλες διαφοροποιήσεις (Campbell, J., 1964· Zissi, Tseloni, Skapinakis, Savvidou & Chiou, 2009· Papataxiarchis, 1991), και λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι στην ελληνική επαρχία οι έρευνες για την ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων είναι ελάχιστες, εξαιτίας τους κόστους σε χρόνο και χρήμα (Σακελλαρίου & Αλεξιάς, 2019· Zissi, Tseloni, Skapinakis, Savvidou & Chiou, 2009), μας είναι δύσκολο να υποθέσουμε τις διαφοροποιήσεις τους δείγματος της επαρχίας σε σχέση με τους επιμέρους στόχους της έρευνας. Ωστόσο, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι φιλίες στην επαρχία θα χαρακτηρίζονται από αυξημένη αγωνία σχετικά με την εχεμύθεια και την προδοσία της εμπιστοσύνης, που όταν παραβιάζονται εκθέτουν τους φίλους, περιορίζοντας τις επιλογές τους για νέες φίλιες (Elgar, Arlett, & Groves, 2003· Laursen & Collins, 1994· McGrath & Gabhainn, 2007). Επίσης, λόγω του ελέγχου που ασκούν οι οικογένειες της επαρχίας στα φιλικά δίκτυα των παιδιών τους (Crowe, 1981) και της αλλοκεντρικής οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Georgas, 1989· Papastylianou & Lampridis, 2016· Malikiosi-Loizos & Anderson, 1999· Triandis et al. 1988), αναμένονται αυξημένα

επίπεδα μερικής αυτοαποκάλυψης στις φιλίες των εφήβων της επαρχίας. Αντίστοιχα, και για τους ίδιους λόγους, η πρόσληψη της ανιδιοτέλειας στις φιλίες θα είναι συγκρατημένη για τους εφήβους της επαρχίας, δεδομένου πως στο συγκεκριμένο δείγμα εκπροσωπούνται και μαθητές/τριες που κατοικούν σε αγροτικές περιοχές, όπου έχει διαπιστωθεί ότι η οικογένεια αντιμετωπίζει τον αλτρουισμό στις φιλίες επιφυλακτικά (Papataxiarchis, 1991). Ωστόσο, αδυνατούμε να υποθέσουμε με βεβαιότητα τα αναμενόμενα αποτελέσματα της έρευνας, λόγω της απουσίας σχετικών μελετών στον ελληνικό χώρο, αλλά και της αποσπασματικής και μη αντιπροσωπευτικής προσέγγισης του ζητήματος διεθνώς· άλλωστε τα πορίσματα των ερευνών για την επίδραση του αστικού ή επαρχιακού χαρακτήρα της διαμονής κατοικίας στην ποιότητα της φιλίας έχουν κυριολεκτικά διχάσει τους ερευνητές (Crowe, 1981· Fehr, 2008).

5.2. Πρωτοτυπία και συνεισφορά της έρευνας

Η πρωτοτυπία της παρούσας διατριβής αφορά τόσο τη θεωρητική και όσο και τη μεθοδολογική της τεκμηρίωση. Η παρούσα μελέτη καινοτομεί κατά το μέτρο που συμπεριλαμβάνει, πέραν των έμφυλων καθορισμών, και την επίδραση της κοινωνικής ένταξης των εφήβων ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και την αστική/επαρχιακή διαμονή τους, διαπιστώνοντας τη σημαντική γνωστική, συναισθηματική και συμπεριφορική διαφοροποίηση που προκαλούν στην αναπαράσταση της φίλιας στη μέση εφηβεία.

Στην Ελλάδα υπάρχουν ελάχιστες επίσημα καταγεγραμμένες έρευνες που διερευνούν τις φιλίες στην εφηβική και παιδική ηλικία, ενώ σε κάθε περίπτωση αυτές σχετίζονται με άλλες παραμέτρους, όπως οι οικογενειακοί παράγοντες που επηρεάζουν τις παιδικές φιλίες (Βαϊράμη, 2005), οι αντιλήψεις και οι κοινωνικοί στόχοι για την ποιότητα της φιλίας παιδιών διαφορετικής αποδοχής (Μπαρμπούτη, 2005), οι φιλίες παιδιών και έφηβων σε σχέση με τον εκφοβισμό από την οπτική του φύλου και της πολιτισμικής προέλευσης (Καλάτη, 2015), ενώ από την οπτική της δόμησης της αρρενωπής ταυτότητας στην εφηβεία, οι μελέτες των Δεληγιάννη-Κουϊμτζή και Σακκά (2005) και του Πολίτη (2006) στην παιδική ηλικία.

Η παρούσα διατριβή έρχεται να καλύψει το κενό στην ελληνική βιβλιογραφία, δεδομένου ότι διερευνά αναπαραστασιακά τις καλύτερες φιλίες στη μέση εφηβεία. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, χρησιμοποιήσαμε την πολυμεθοδολογική προσέγγιση, γεγονός που συνιστά μία επιπλέον καινοτομία της

διατριβής, για να απαντήσουμε στα θεωρητικά και ερευνητικά ερωτήματα που θέσαμε. Ο συνδυασμός της ποιοτικής και ποσοτικής μεθόδου, μας έδωσε μια πληρέστερη εικόνα του τρόπου που αναπαριστώνται και βιώνονται οι φίλιες στη μέση εφηβεία. Χρησιμοποιήσαμε τις συνεντεύξεις, ώστε να δοθεί η δυνατότητα σε αγόρια και κορίτσια να αφηγηθούν τους τρόπους, τα ύφη, τις προσδοκίες, τις πράξεις, τις δράσεις, τα αισθήματα, τις επιδιώξεις τους, τους φόβους και τις ανησυχίες τους για την ποιότητα, τη διαμόρφωση, τη διατήρηση των φιλικών τους σχέσεων, όπως και των σκοτεινών πλευρών που σχετίζονται με τις συγκρούσεις, τις προδοσίες και τις προσπάθειες για να περισωθεί το αγαθό της φιλίας. Κατόπιν, με μια ανοιχτή ερώτηση, οι έφηβοι κατέγραψαν το τι σημαίνει για αυτούς η φιλία, ενώ το ογκώδες υλικό που συγκεντρώθηκε, έτυχε ποσοτικής και ποιοτικής επεξεργασίας, ενισχύοντας και εμπλουτίζοντας περαιτέρω τη γνώση για τις έμφυλες, κοινωνικοοικονομικές και αξιακές αρχές της οργάνωσης των φιλικών σχέσεων στη βάση της συλλογικότητας (αλλοκεντρικότητα στην επαρχία) και ιδιοκεντρικότητας (ατομικισμός στην Αθήνα). Επίσης, μελετήσαμε τις διαφοροποιήσεις στις προσλήψεις των εφήβων για τις λειτουργίες της φιλίας (MFQ-FF, Mendelson & Aboud, 1999/2012), τις συγκρούσεις και την επίλυση των συγκρούσεων, όπως αυτές τροποποιούνται υπό την παρεμβολή του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου των γονέων και του επαρχιακού/αστεακού χαρακτήρα της περιοχής κατοικίας, αλλά και του φύλου των εφήβων.

Ωστόσο, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, προχωρήσαμε, και σε μία άλλη καινοτόμο προσέγγιση που επιχειρεί να διερευνήσει διακριτές αξιακές συμπεριφορές φιλίας, οι οποίες, βιβλιογραφικά, έχει διαπιστωθεί πως επηρεάζονται τόσο από το φύλο των εφήβων όσο και από τις υλικές και κοινωνικές συνθήκες του στρώματος υπαγωγής των ατόμων (κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων), αλλά και από τους πολιτισμικούς κανόνες που συνδέονται με τα συλλογικά σχήματα οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, κυρίως στην επαρχία και τα ατομοκεντρικά σχεσιακά πρότυπα που εντοπίζονται στην Αθήνα. Οι συμπεριφορές αυτές, αφορούν την προδοσία, την εγγύτητα (συμπληρωματικότητα, ισχύς δέσμευσης, σταθερότητα φιλίας στο χρόνο), τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια.

Οι παραπάνω προσεγγίσεις, που λαμβάνουν από κοινού υπόψη το έμφυλο εγώ, τις υλικές και κοινωνικές συνθήκες και τα οργανωτικά σχήματα διαμόρφωσης των διαπροσωπικών σχέσεων στις συλλογικές κοινωνίες της επαρχίας και την ατομοκεντρική Αθήνα, προσδιορίζουν άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο τον

τρόπο να βλέπουν τον εαυτό τους οι έφηβοι/ες μέσω του άλλου εαυτού που αποτελούν οι φίλοι/ες.

5.3. Η πολυμεθοδολογική προσέγγιση

Για την διερεύνηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων της φιλίας, δεν επιλέχθηκε μια μόνο μεθοδολογική προσέγγιση, αλλά ένας συνδυασμός μεθόδων ποιοτικών και ποσοτικών. Η χρήση μιας πολυμεθοδολογικής προσέγγισης καθίσταται αναγκαία στις κοινωνικές επιστήμες, καθώς καμία μέθοδος μέτρησης δεν είναι εφικτό να συλλάβει και να εκτιμήσει εξολοκλήρου ένα κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο. Η συνδυαστική χρήση μεθοδολογικών εργαλείων εξασφαλίζει μια σφαιρική εικόνα, αντισταθμίζοντας τις επιμέρους αδυναμίες κάθε μεθόδου ξεχωριστά, αυξάνοντας έτσι την εσωτερική εγκυρότητα της έρευνας. Οι ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι αλληλοσυμπληρώνονται καθώς αποκαλύπτουν η καθεμία διαφορετικές όψεις του μελετώμενου φαινομένου και εξασφαλίζουν μια σφαιρική και ολοκληρωμένη εικόνα του (Bryman, 2006, 2012).

Για τον έλεγχο των ερευνητικών μας υποθέσεων χρησιμοποιήθηκαν με χρονολογική σειρά η βιβλιογραφική ανασκόπηση, οι συνεντεύξεις και το πιλοτικό ερωτηματολόγιο του τελικού ερωτηματολογίου. Παρακάτω παρουσιάζονται αναλυτικά τα μεθοδολογικά διαβήματα.

5.4. Οι συνεντεύξεις

Πραγματοποιήθηκαν 14 ημιδομημένες συνεντεύξεις, σε μαθητές/τριες γενικών λυκείων νομών, της ευρύτερης περιοχής των Αθηνών. Η μέθοδος της συνέντευξης επιλέχθηκε, διότι συνεισφέρει στον προσδιορισμό της έννοιας της φιλίας, ενώ ταυτόχρονα λειτουργεί και ως εργαλείο προέρευνας για τη διαμόρφωση των κλιμάκων μέτρησης των αντιλήψεων για τη φιλία, της σύγκρουσης και της επίλυσης της σύγκρουσης στη φιλία.

5.4.1. Δείγμα συνεντεύξεων

Ήρθαμε σε επαφή με 14 εφήβους και των τριών τάξεων από γενικά λύκεια και διαφορετικές περιοχές με διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα γονέων και πραγματοποιήσαμε τις συνεντεύξεις. Από τους 14 ερωτώμενους τα 8 ήταν κορίτσια και τα 6 ήταν αγόρια. Ο μέσος όρος ηλικίας ερωτώμενων είναι τα 16,2 έτη. Οι περιοχές διαμονής των μαθητών/τριών είναι οι εξής: Νέα Σμύρνη, Ταύρος, Νέα

Ιωνία, Χαλάνδρι, Μενίδι, Άγιοι Ανάργυροι, Καλλιθέα Αττικής, Σεπόλια, Παπάγου, Νέος κόσμος και Δάφνη (βλ. Πίνακα 5.1.)

Πίνακας 5.1. Αριθμός, φύλο μαθητών/τριών, ηλικία, τάξη και περιοχή κατοικίας

Φύλο μαθητών/τριών	Ηλικία	Τάξη λυκείου	Περιοχή κατοικίας
Αγόρι 1	16	Β	Νέα Ιωνία
Αγόρι 2	16	Β	Μενίδι
Αγόρι 3	17	Γ	Πόρτο Ράφτη
Αγόρι 4	15	Α	Νέος Κόσμος (Αθήνα)
Αγόρι 5	17	Γ	Χαλάνδρι
Αγόρι 6	17	Γ	Αμπελόκηποι (Αθήνα)
Κορίτσι 1	16	Β	Νέα Σμύρνη
Κορίτσι 2	16	Β	Χολαργός
Κορίτσι 3	16	Α	Χαλάνδρι
Κορίτσι 4	17	Γ	Αγία Παρασκευή
Κορίτσι 5	15	Α	Άγιοι Ανάργυροι
Κορίτσι 6	15	Α	Καλλιθέα
Κορίτσι 7	17	Γ	Ψυχικό
Κορίτσι 8	16	Β	Νέος κόσμος (Αθήνα)

Το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων των συμμετεχόντων είναι αναλογικά μοιρασμένο, ως προς τη μόρφωση, σε μέση και ανώτατη εκπαίδευση με τις μητέρες των μαθητών/τριών να παρουσιάζουν υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης σε σχέση με τους πατέρες. Ως προς τα επαγγέλματα των γονέων (Πίνακες 5.2. και 5.3.), φαίνεται πως οι μητέρες απασχολούνται στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα ως υπάλληλοι, δύο είναι συνταξιούχοι, άλλες δύο ασχολούνται με τα οικιακά και μια είναι αγρότισσα. Αντίστοιχα, διαπιστώνεται πως τα επαγγέλματα των πατέρων είναι περισσότερο τεχνικά, μιας και οι έξι από αυτούς απασχολούνται στο επάγγελμα του υδραυλικού, οδηγού, οικοδόμου και μηχανικού αυτοκινήτων. Οι υπόλοιποι 8 εργάζονται είτε ως δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι είτε ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Συνοψίζοντας, διαπιστώνεται οι μαθητές/τριες προέρχονται από τα μεσαία κοινωνικοοικονομικά στρώματα.

Πίνακας 5.2. Μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα γονέων των αγοριών

Αγόρια	Πατέρας		Μητέρα	
	Εκπαίδευση	Επάγγελμα	Εκπαίδευση	Επάγγελμα
Αγόρι 1	Μέση	Ελεύθερος επαγγελματίας	Ανώτατη	Ιδιωτική υπάλληλος
Αγόρι 2	Μέση	Οδηγός φορτηγού	Μέση	Οικιακά
Αγόρι 3	Μέση	Δημόσιος Υπάλληλος	Ανώτατη	Καθηγήτρια Γερμανικών
Αγόρι 4	Ανώτατη	Ελεύθερος επαγγελματίας	Ανώτατη	Ιδιωτική υπάλληλος
Αγόρι 5	Μέση	Αρτοποιός	Ανώτερη	Ιδιωτική υπάλληλος
Αγόρι 6	Μέση	Οικοδόμος	Μέση	Αγρότισσα

Πίνακας 5.3. Μορφωτικό επίπεδο και επάγγελμα γονέων των κοριτσιών

Κορίτσια	Πατέρας		Μητέρα	
	Εκπαίδευση	Επάγγελμα	Εκπαίδευση	Επάγγελμα
Κορίτσι 1	Ανώτατη	Δημοσιογράφος	Ανώτατη	Δημοσιογράφος
Κορίτσι 2	Ανώτερη	Δημόσιος Υπάλληλος	Ανώτερη	Δημόσιος Υπάλληλος
Κορίτσι 3	Ανώτατη	Καθηγητής Αγγλικών	Ανώτατη	Γραμματέας λυκείου
Κορίτσι 4	Μέση	Μηχανικός αυτοκινήτων	Μέση	Οικιακά
Κορίτσι 5	Ανώτατη	Ιδιωτικός υπάλληλος	Ανώτατη	Ιδιωτική υπάλληλος
Κορίτσι 6	Μέση	Υδραυλικός	Μέση	Κομμώτρια
Κορίτσι 7	Ανώτατη	Ιδιωτικός υπάλληλος	Ανώτατη	Συνταξιούχος
Κορίτσι 8	Μέση	Υδραυλικός	Μέση	Συνταξιούχος

5.4.2. Διαδικασία συνεντεύξεων

Οι συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένες σε θεματικούς άξονες και με ελεύθερη προσέγγιση, σε περίπτωση που ο λόγος των συνεντευξιαζόμενων οδηγούσε σε

περιοχές της αναζήτησής μας που δεν περιλαμβάνονταν στις γενικές ερωτήσεις. Σκοπός μας ήταν να διασφαλιστεί η πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση των ζητημάτων που αφορούν τη φιλία. Θέλαμε να αποσπάσουμε πλούσιο λόγο, που θα αποτελούσε υλικό για να το επεξεργαστούμε στη συνέχεια, ζητώντας διευκρινίσεις και παραδείγματα, αντλώντας νέα ερωτήματα από το λόγο του ερωτώμενου. Είχαμε διερευνήσει τα ζητήματα της φιλίας, βιβλιογραφικά, και είχαμε συντάξει όλα τα θέματα του πρωτοκόλλου. Ο τρόπος που προτάθηκαν τα θέματα και η σειρά τους δεν ήταν προκαθορισμένα. Άλλωστε, η συνέντευξη διακρίνεται από το ανοιχτό ερωτηματολόγιο στο γεγονός πως υπάρχει ελευθερία ως προς τη ροή της επικοινωνίας για την άντληση των πληροφοριών των στάσεων και των απόψεων των συνεντευξιαζόμενων, ενώ οι περισσότερες έρευνες που μελετούν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις στηρίζονται ακριβώς πάνω σε ημικατευθυνόμενου τύπου συνεντεύξεις (Μαντόγλου, 2013).

5.4.3. Χρόνος και χώρος συνεντεύξεων

Οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν τον Οκτώβριο του 2016 έως το Δεκέμβριο 2016. Ο χώρος καθορίστηκε από τους/ις μαθητές/τριες και ήταν στην οικία τους και σε ήσυχο περιβάλλον. Οι συνεντεύξεις διεξάχθηκαν από εμάς τους ίδιους, ενώ διαβεβαιώναμε τους εφήβους για την εχεμύθεια που θα τηρηθεί στο πλαίσιο της επιστημονικής δεοντολογίας. Η διάρκεια των συνεντεύξεων κυμάνθηκε από 15 έως και 50 λεπτά της ώρας. Σημειώνουμε πως οι μαθητές/τριες, ανταποκρίθηκαν με μεγάλη προθυμία και ευχαρίστηση στις συνεντεύξεις, αφήνοντας ελεύθερη τη σκέψη τους, γεονός που βοήθησε στο να αποτυπωθεί το προσωπικό τους ύφος.

5.4.4. Άξονες συνέντευξης

Οι άξονες της συνέντευξης με το σύνολο των αντίστοιχων ερωτήσεων υπάρχουν στο Παράρτημα. Στο σημείο αυτό αναφέρουμε γενικά τους θεματικούς άξονες που χρησιμοποιήσαμε για να πραγματοποιηθούν οι συνεντεύξεις.

1. *Η ταυτότητα του συνεντευξιαζόμενου ης:* οι ερωτήσεις αφορούν την ηλικία, την τάξη, την περιοχή διαμονής, τη μόρφωση και το επάγγελμα των γονέων.

2. *Αντιλήψεις για τη φιλία*: τα ερωτήματα ανιχνεύουν τον ορισμό της φιλίας γενικά και ειδικά μέσω συνειρμικής ερώτησης ζητούνται κάποιες λέξεις /φράσεις που αναδύονται στο νου των εφήβων, όταν ακούν τη λέξη φίλος/η.

3. *Λόγοι επιλογής του καλύτερου/ης φίλου/ης:* Στο σημείο αυτό, ζητούνται πληροφορίες για τους λόγους που οδήγησαν τους συνεντευξιαζόμενους/ες στην επιλογή της συγκεκριμένης κολλητής φιλίας.

4. *Ο θαυμασμός στον/την κολλητό/ή.* Με τον άξονα αυτό επιχειρείται να γίνει γνωστό ποια στοιχεία του χαρακτήρα, συμπεριφορές ή ιδιότητες θαυμάζουν οι έφηβοι στους καλύτερους φίλους τους.

5. *Αναπαραστάσεις για την ετερόφυλη φιλία.* Εδώ οι έφηβοι καλούνται να τοποθετηθούν σχετικά με τις ομόφυλες και ετερόφυλες φιλίες.

6. *Αυτοαποκάλυψη:* στο μέρος αυτό της συνέντευξης επιχειρείται να εντοπιστεί ο βαθμός και το είδος της εχεμύθειας και της εμπιστοσύνης στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας.

7. *Δραστηριότητες* και ελεύθερος χρόνος: Οι ερωτήσεις εδώ αφορούν τη συχνότητα των επαφών και τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου.

8. *Συγκρούσεις, επίλυση συγκρούσεων και λόγοι διάλυσης της φιλίας*: στο τελευταίο μέρος της συνέντευξης ζητούνται οι τοποθετήσεις των εφήβων για τις τυχόν υπάρχουσες συγκρούσεις και πως αυτές επιλύονται. Επίσης, ερωτούνται να απαντήσουν στο τι θα μπορούσε επιφέρει την οριστική ρήξη στην καλύτερη φιλία τους.

5.4.5. Η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου των συνεντεύξεων

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για να εξαχθούν τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων είναι η θεματική ανάλυση περιεχομένου. Η συνέντευξη λειτούργησε για την έρευνα ως υλικό προέρευνας για τον εμπλουτισμό των κλιμάκων «*αντιλήψεις για τη φιλία*», και «*σύγκρουση και επίλυση σύγκρουσης*», που χρησιμοποιήθηκαν στο ερωτηματολόγιο. Αξιοποιήθηκε, επίσης, ως υλικό κύριας έρευνας για την «ψηλάφηση» του περιεχομένου της έννοιας της φιλίας και των υπολοίπων θεματικών, που μόλις προαναφέραμε, μέσω του ίδιου του λόγου των εφήβων. Η θεματική ανάλυση περιεχομένου επιλέχθηκε διότι οδηγεί «*στον εντοπισμό των θεμάτων που εμφανίζονται σε διάφορα περιεχόμενα στο λόγο*» (Μαντόγλου, 2013, σ. 121). Ως μονάδα καταγραφής για τη συστηματοποίηση σε θεματικές κατηγορίες των απαντήσεων χρησιμοποιήσαμε ολόκληρη την απαντητική πρόταση και αυτό γιατί μας ενδιέφερε να χαρακτηρίσουμε «*το νόημα που αντιπροσωπεύουν λέξεις ή φράσεις που παρουσιάζονται μαζί*» (Κυριαζή, 1989, σ. 290).

Ταυτόχρονα, όμως, όπου κρίναμε αναγκαίο, ειδικά όσον αφορά την ορολογία που χρησιμοποιούν τα αγόρια σε σύγκριση με τα κορίτσια, χρησιμοποιήσαμε τις λέξεις ως μονάδα καταγραφής. Σε κάθε περίπτωση, όπως υποστηρίζει η Willig (2013) «*η ανάλυση λόγου είναι κάτι παραπάνω από τη μεθοδολογία, αφού εμπλέκεται σε αυτήν η αντιληπτικότητα της γλώσσας ως κατασκευαστικού και λειτουργικού εργαλείου*» (σ. 351). Επίσης, στη συνέχεια ως προς τις θεματικές τοποθετήσεις αναζητήσαμε «*τη συχνότητα και τις σχέσεις που διατηρούν μεταξύ τους*» (Μαντόγλου, 2013, σ. 122). Στο ζήτημα, όμως, της συχνότητας της εμφάνισης ενός θέματος, όπως υποστηρίζουν οι Brawn και Clarke (2006), δεν τηρήθηκε αυστηρά το ποσοτικό κριτήριο, δεδομένου πως ορισμένα θέματα μπορεί να εμφανίζονται στις απαντήσεις με λιγότερη συχνότητα, αν και μπορεί να είναι πιο σπουδαία. Στις περιπτώσεις αυτές είναι το κριτήριο του ερευνητή που θα κρίνει το ζήτημα και η ευελιξία ως προς την εφαρμογή της μεθόδου που οφείλει αυτός να έχει. Αυτό που μας ενδιαφέρει περισσότερο είναι η σπουδαιότητα ενός θέματος που αναδύεται από τη συνέντευξη και η σχέση του με το όλο πλαίσιο του ερευνητικού ερωτήματος.

5.5. Περιγραφή δείγματος της έρευνας ως προς την περιοχή διαμονής, την ηλικία, το φύλο και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Α. Περιοχή διαμονής

Τα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν από μαθητές/τριες γενικών λυκείων από τις παρακάτω περιοχές: Ι) Ως προς το δείγμα που προέρχεται από την επαρχία: α) Από το νομό Ηλείας συμμετείχαν μαθητές/τριες από ημιαστικές περιοχές. β) Από το νομό Αρκαδίας οι μαθητές/τριες δήλωσαν ως τόπο κατοικίας τόσο ορεινές αγροτικές, όσο και πεδινές - αστικές περιοχές. γ) Από το νομό Εύβοιας στην έρευνα συμμετείχαν μαθητές/τριες από αστική παραθαλάσσια περιοχή της νήσου.

Πίνακας 5.4. Συχνότητες και ποσοστά μαθητών/τριών Νομού Ηλείας κατά φύλο

Νομός Ηλείας		
Φύλο	Συχνότητα	Ποσοστό %
Αγόρια	55	37.2
Κορίτσια	93	62.8
Σύνολο	148	100.0

Πίνακας 5.5. Συχνότητες και ποσοστά μαθητών/τριών Νομού Αρκαδίας κατά φύλο

Νομός Αρκαδίας		
Φύλο	Συχνότητα	Ποσοστό %
Αγόρια	62	49.2
Κορίτσια	64	50.8
Σύνολο	126	100.0

Πίνακας 5.6. Συχνότητες και ποσοστά μαθητών/τριών Νομού Εύβοιας κατά φύλο

Νομός Εύβοιας		
Φύλο	Συχνότητα	Ποσοστό %
Αγόρια	87	45.1
Κορίτσια	106	54.9
Σύνολο	193	100.0

Όπως προκύπτει από τους παραπάνω πίνακες (5.4., 5.5., 5.6.), συνολικά τα αγόρια της επαρχίας που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο ανέρχονται σε 204 με το ποσοστό να είναι 43.7%, ενώ τα κορίτσια ανέρχονται σε 263 και εκπροσωπούνται με 56.3%.

ΙΙ) Ως προς την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας στην έρευνα έλαβαν μέρος μαθητές/τριες από τα Πατήσια, το Κουκάκι, το Παγκράτι, το Νέο Κόσμο και τα Σεπόλια. Επίσης, συμμετείχαν μαθητές/τριες από τους δήμους Νέα Σμύρνης, Καλλιθέας, Αγίων Αναργύρων - Καματερού, Νέας Φιλαδέλφειας, Φάληρου, Αμαρούσιου, Πεύκης - Λυκόβρυσης, Κηφισίας, Φιλοθέης, Παλλήνης, Ραφήνας, Μαρκόπουλου και Παιανίας.

Το δείγμα της έρευνας που προέρχεται από αστικές περιοχές των Αθηνών αντιπροσωπεύει μαθητές/τριες με μεσαίο και χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων όπως η Καλλιθέα και ο Νέος κόσμος ή τα Σεπόλια, αλλά και περιοχές δήμων όπως η Φιλοθέη ή η Εκάλη με υψηλότερα κοινωνικοοικονομικά επίπεδα γονέων. Να σημειωθεί, επίσης, πως πέραν των δημοσίων γενικών λυκείων συμπεριλάβαμε πρότυπα και ιδιωτικά γενικά λύκεια. Στην επαρχία το δείγμα συμπεριλαμβάνει μαθητές/τριες που κατοικούν σε αστικές και ημιαστικές περιοχές, όπως και ένα λύκειο από ημιορεινή περιοχή.

Πίνακας 5.7. Συνολική κατανομή του δείγματος της έρευνας ως προς την περιοχή διαμονής

Περιοχή Διαμονής	Φύλο					
	Αγόρι	Ποσοστό	Κορίτσι	(%)	Σύνολο	Συνολικό (%)
Αθήνα	208	22.6	245	26.6	453	49.2
Επαρχία	204	22.2	263	28.6	467	50.8
Σύνολο	412	44.8	508	55.2	920	100.0

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 5.7., επετεύχθητε ίση κατανομή ως προς τον τόπο κατοικίας και για τα δυο φύλα του δείγματος. Η ίση εκπροσώπηση των δυο φύλων του δείγματος μεταξύ Αθήνας και επαρχίας, όπως επίσης και η ίση κατανομή του δείγματος στις περιοχές κατοικίας είναι σημαντικές διαστάσεις για την αντιπροσωπευτικότητα των αντιλήψεων των μαθητών/τριών που μελετά η παρούσα έρευνα. Συγκεκριμένα, από την περιοχή της Αθήνας συμμετέχουν στο δείγμα της έρευνας 208 αγόρια (22.6%) και 245 κορίτσια (26.6%), ενώ από την επαρχία συμμετέχουν 204 αγόρια (22.2%) και 263 κορίτσια (28.6%). Συνολικά, ως προς την περιοχή κατοικίας του δείγματος, συμμετέχουν 453 μαθητές/τριες με ποσοστό 49.2% από την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας και 467 μαθητές/τριες με ποσοστό 50.8% από την επαρχία.

Στην έρευνά μας συμμετείχαν 1070 μαθητές και μαθήτριες της α', β' και γ' τάξης γενικών λυκείων και οι ηλικίες τους είναι 15, 16 και 17 ετών. Τελικά, τα έγκυρα ερωτηματολόγια ανήλθαν στον αριθμό των 920.

Β. Ηλικία και φύλο

Οι ηλικίες των μαθητών/τριών είναι για την μεν πρώτη λυκείου τα 15 έτη, τη δευτέρα λυκείου τα 16 έτη και τέλος για την τρίτη λυκείου τα 17 έτη. Ο μέσος όρος ηλικίας των εφήβων είναι τα 16,4 έτη και η τυπική απόκλιση .845. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 5.8. ο συνολικός αριθμός των μαθητών/τριών, που συμμετείχε στην έρευνα ανά ηλικία είναι: 310 άτομα ηλικίας 15 ετών (33.7%), 317 άτομα ηλικίας 16 ετών (34.5%) και 293 άτομα ηλικίας 17 ετών (31.8%). Εκπροσωπούνται, δηλαδή,

αναλογικά και οι τρεις ηλικιακές κατηγορίες που αντιστοιχούν στις τρείς τάξεις του λυκείου.

Πίνακας 5.8. Κατανομή του δείγματος της έρευνας ως προς την ηλικία και το φύλο

	Ηλικία							
Φύλο	15	(%)	16	(%)	17	(%)	Σύνολο	(%)
Αγόρια	133	32,3	133	32,3	146	35.4	412	44.8
Κορίτσια	177	34.8	184	36.2	147	28.9	508	55.2
Σύνολο	310	33.7	317	34.5	293	31.8	100	100.0

Η κατανομή των φύλων στο δείγμα της έρευνας είναι η εξής: συμμετείχαν 412 αγόρια σε ποσοστό 44,8% του δείγματος και 508 κορίτσια σε ποσοστό 55,2% του δείγματος. Με τα συγκεκριμένα ποσοστά συμμετοχής των φύλων στην έρευνα επιτυγχάνεται η ίση κατανομή στο δείγμα και των δύο φύλων, δεδομένου πως είναι σημαντική η διάσταση του φύλου, τόσο ως προς τις διαφορές των αντιλήψεων για τη φιλία, όσο και ως προς το βαθμό και τον τρόπο έκφρασης της ικανοποίησης, από τις καλύτερες φιλικές σχέσεις, ο οποίος αποτυπώνει την ποιότητα της φιλίας.

Γ. Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των μαθητών/τριών ελέγχθηκε με βάση το μορφωτικό και το επαγγελματικό επίπεδο των γονέων τους.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 5.9., η κατηγορία του μορφωτικού επιπέδου *Απόφοιτοι Λυκείου* βρίσκεται στην πρώτη θέση, με ποσοστό 27.6% για τους πατέρες και 33.5% για τις μητέρες. Ακολουθεί δεύτερη στην κατάταξη του μορφωτικού επιπέδου η κατηγορία *Πτυχιούχοι Α.Ε.Ι.* με ποσοστά 17.5 % για τους πατέρες και 18.7 % για τις μητέρες. Στην τρίτη θέση εντοπίζεται η κατηγορία *Μεταλυκειακές Σπουδές* με 14.1 % για τους πατέρες και 14.9 % για τις μητέρες. Στην τέταρτη θέση του πίνακα στην κατηγορία *Απόφοιτοι Γυμνασίου* βρίσκονται οι πατέρες με ποσοστό 13.2% και οι μητέρες με 9.1% αντίστοιχα. Οι πατέρες *Πτυχιούχοι Τ.Ε.Ι.* ανέρχονται σε ποσοστό στο 11.4% και οι μητέρες στο 9.8%, καταλαμβάνοντας την πέμπτη θέση του πίνακα.

Στην έκτη θέση βρίσκεται η κατηγορία *Μεταπτυχιακές Σπουδές*, που συγκεντρώνει ποσοστά 7.5% για τους πατέρες και 8.6% για τις μητέρες.

Πίνακας 5.9. Μορφωτικό επίπεδο του πατέρα και της μητέρας με φθίνουσα αριθμητική σειρά

Μορφωτικό επίπεδο	Πατέρας		Μητέρα	
	N	(%)	N	(%)
1. Απόφοιτος Λυκείου	254	27.6	308	33.5
2. Πτυχιούχος Α.Ε.Ι.	161	17.5	172	18.7
3. Μεταλυκειακές σπουδές	130	14.1	137	14.9
4. Απόφοιτος Γυμνασίου	121	13.2	84	9.1
5. Πτυχιούχος Τ.Ε.Ι.	105	11.4	90	9.8
6. Μεταπτυχιακές Σπουδές	69	7.5	79	8.6
7. Απόφοιτος Δημοτικού	64	7	43	4.7
8. Κάποιες τάξεις Δημοτικού	14	1.5	6	.7
Σύνολο ποσοστά	918	100.0	919	100.0

Στην έβδομη θέση του πίνακα οι *Απόφοιτοι του Δημοτικού* πατέρες ανέρχονται σε 7% και οι μητέρες σε 4,7%. Τέλος, η κατηγορία του μορφωτικού επιπέδου *Κάποιες Τάξεις του Δημοτικού* συγκεντρώνει ελάχιστα ποσοστά με τους πατέρες να κυμαίνονται στο 1.5% και τις μητέρες στο 0.7% αντίστοιχα.

Η κατάταξη των επαγγελμάτων των γονέων των μαθητών/τριών με φθίνουσα ποσοτική σειρά φαίνεται στον Πίνακα 5.10. Στην πρώτη θέση βρίσκεται η κατηγορία Διευθυντικό ή ανώτερο διοικητικό στέλεχος (δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα) που συγκεντρώνει το 14.1% των πατέρων και το 5.7% των μητέρων. Στη δεύτερη σε συχνότητα θέση συγκεντρώνονται οι *Υπάλληλοι γραφείου (δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα)* με τους πατέρες να ανέρχονται στο 13.2% και τις μητέρες στο 17%. Στην τρίτη θέση στην κατηγορία *Απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών ή πωλήτρια σε*

εμπορικό κατάστημα, οι πατέρες κατατάσσονται με ποσοστό 12.1% και οι μητέρες με 11.8%.

Πίνακας 5.10. Επάγγελμα πατέρα και μητέρας με φθίνουσα, ως προς τον πατέρα, αριθμητική σειρά

Επαγγέλματα	Πατέρας N	Πατέρας %	Μητέρα N	Μητέρα %
1. Διευθυντικό ή ανώτερο διοικητικό στέλεχος (δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα)	129	14.1	52	5.7
2. Υπάλληλος γραφείου (δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα)	120	13.2	156	17.0
3. Απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών ή πωλήτρια σε εμπορικό κατάστημα	110	12.1	109	11.8
4. Επιστήμονας ή ειδικός με τίτλο σπουδών ανώτατης εκπαίδευσης (π.χ. γιατρός, δικηγόρος, μηχανικός, φυσικός, εκπαιδευτικός κ.λπ.)	102	11.2	132	14.3
5. Ειδικευμένος/η τεχνίτης/τρια με τίτλο σπουδών τεχνικής ή επαγγελματικής σχολής (π.χ. ηλεκτρολόγος, μηχανικός, κ.λπ.)	98	10.7	11	1.2
6. Ανειδίκευτος/η εργάτης/τρια (όχι τίτλος σπουδών)	77	8.4	44	4.8
7. Χειριστής/τρια μηχανημάτων εξοπλισμού, συναρμολογητής, οδηγός	73	8.0	4	0.4
8. Ένοπλες δυνάμεις ή σώματα ασφαλείας	57	6.3	9	1.0
9. Γεωργός ή κτηνοτρόφος	52	5.7	13	1.4
10. Άνεργος/η	43	4.7	50	5.4
11. Τεχνολόγος ή ειδικός με τίτλο σπουδών ΤΕΙ Η ΙΕΚ (π.χ. τεχνολόγος πλοίων, νοσηλευτής κ.λπ.)	32	3.5	33	3.6
12. Οικιακά	---	---	299	32.5
Σύνολο	912	100.0	920	100.0

Η κατηγορία επαγγέλματος *Επιστήμονας ή ειδικός με τίτλο σπουδών ανώτατης εκπαίδευσης (π.χ. γιατρός, δικηγόρος, μηχανικός, φυσικός, εκπαιδευτικός κ.λπ.),* στην τέταρτη θέση, περιλαμβάνει το 11.2% των πατέρων και το 14.3% των μητέρων. Στην πέμπτη θέση εντοπίζεται η κατηγορία *Ειδικευμένος/η τεχνίτης/τρια με τίτλο σπουδών τεχνικής ή επαγγελματικής σχολής (π.χ. ηλεκτρολόγος, μηχανικός, κ.λπ.),* με το 10.7%

των πατέρων και το 1.2% να ασκούν τα εν λόγω επαγγέλματα. Στην έκτη θέση βρίσκονται οι *Ανειδίκευτοι εργάτες* με ποσοστά 8.4% για τους πατέρες και 4.8% για τις μητέρες. Στην έβδομη θέση συγκεντρώνεται το 8.0% των πατέρων και το 0.4% των μητέρων που ασκούν τα επαγγέλματα του *Χειριστή τρια μηχανημάτων εξοπλισμού, συναρμολογητή τρια, οδηγός*. Στην όγδοη θέση κατατάσσονται οι πατέρες της κατηγορίας *Ένοπλες δυνάμεις ή σώματα ασφαλείας* με ποσοστό για τους πατέρες 6.3% και 1% για τις μητέρες. Η κατηγορία *Γεωργός ή κτηνοτρόφος* συγκεντρώνει το 5.7% των πατέρων και το 1.4% των μητέρων και κατέχει την ένατη θέση στον πίνακα. Τη δέκατη θέση στον πίνακα καταλαμβάνει η κατηγορία των ανέργων με το 6.8% από αυτούς να είναι πατέρες και το 5.4% μητέρες. Στην ενδέκατη θέση κατατάσσεται η επαγγελματική κατηγορία*: Τεχνολόγος ή ειδικός με τίτλο σπουδών ΚΑΤΕΕ Η ΤΕΙ Η ΙΕΚ (π.χ. μηχανικός, τεχνολόγος πλοίων, νοσηλευτής κ.λπ.)* με τους πατέρες να αναλογούν με 3.5% και τις μητέρες με 3.6% αντίστοιχα. Τέλος, στην κατηγορία *Οικιακά* οι μαθητές/τριες δήλωσαν μόνο μητέρες και σε ποσοστό 32%.

5.6. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των ερωτηματολογίων έγινε με επιτόπια δειγματοληπτική έρευνα. Επισκεφτήκαμε τα γενικά λύκεια, κατόπιν συνεννοήσεως, με τους διευθυντές. Μας παραχωρήθηκε μια διδακτική ώρα και οι μαθητές/τριες συμπλήρωσαν παρουσία μας τα ερωτηματολόγια. Η διάρκεια συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων κυμάνθηκε μεταξύ 30 και 45 λεπτών. Τονίστηκε στους μαθητές/τριες πως η έρευνα διενεργείται στα πλαίσια διδακτορικής διατριβής και πως οι απαντήσεις τους θα παραμείνουν ανώνυμες και απόλυτα εμπιστευτικές. Επίσης, τους ενημερώσαμε πως μας ενδιαφέρει η προσωπική τους άποψη και πως δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Η προθυμία των μαθητών/τριών να συνεργαστούν και να απαντήσουν ήταν άριστη.

Στην έρευνα εντοπίστηκαν 15 μαθητές/τριες με αλλοδαπή προέλευση, οι όποιοι αποκλείστηκαν για μεθοδολογικούς λόγους. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα από τον Φεβρουάριο έως και Νοέμβριο του 2017

5.7. Μετρήσεις - Ερευνητικά εργαλεία

Το ερωτηματολόγιο (βλ. Παράρτημα) περιελάμβανε, εκτός από τα δημογραφικά στοιχεία και ερωτήσεις σχετικές με τους φίλους των εφήβων, ποσοτικές μετρήσεις που αφορούν σε θέματα με σχετικά με τις λειτουργίες της φιλίας, τις αντιλήψεις για τη φιλία, τις συγκρούσεις και την επίλυσή τους. Επίσης, οι συμμετέχοντες απάντησαν

σε ανοιχτή ερώτηση σχετικά με τον προσδιορισμό της έννοιας της φιλίας. Παρακάτω παρατίθεται επιγραμματικά η λογική του ερωτηματολογίου και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν.

Στο πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου παρέχονται πληροφορίες που αφορούν την εξασφάλιση της ανωνυμίας των μαθητών/τριών και της εμπιστευτικότητας των απαντήσεων, επίσης, δίδονται οδηγίες για την συμπλήρωση του ερωτηματολόγιου, ενώ διευκρινίζεται πως δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις και παράλληλα τονίζονται η πανεπιστημιακή ταυτότητα της έρευνας και οι σκοποί της.

Στη συνέχεια οι μαθητές/τριες καλούνται να δηλώσουν το φύλο τους, την ηλικία τους, το σχολείο στο οποίο φοιτούν, και την περιοχή κατοικίας τους. Ζητούνται, επίσης, πληροφορίες για το μορφωτικό και επαγγελματικό επίπεδο του πάτερα και της μητέρας. Τέλος, τούς ζητείται να γράψουν το όνομα του/της, καλύτερου/ης φίλου/ης, χωρίς το επίθετο, ώστε να βοηθηθούν συναισθηματικά και να αποδώσουν καλύτερα στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Σχετικά με τις ποσοτικές μετρήσεις της παρούσας έρευνας αυτές αφορούν:

1. την κλίμακα αντιλήψεων για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία, η οποία προέκυψε από την ανάλυση των συνεντεύξεων και συντίθεται από προτάσεις όπως πχ. *η φιλία είναι μια ανιδιοτελής σχέση, θα έκρυβα πράγματα από τον κολλητό/ή μου αν ήξερα πως αυτό θα επηρέαζε τη φιλία μας, η προδοσία είναι λόγος για να διαλυθεί μια φιλία, θα διέλυα τη φιλία μου με τον/την κολλητό/ή μου, εάν μάθαινα πως αποκάλυπτε τα μυστικά που του/της εμπιστεύτηκα* κ.α.. Η κλίμακα είναι πενταβάθμια με το 1 να ισοδυναμεί με το διαφωνώ και το 5 με τη λέξη συμφωνώ.
2. την κλίμακα των λειτουργιών της φιλίας των Mendelson και Aboud (2012), που συντίθεται από έξι λειτουργίες: α) *καλή παρέα* η οποία περιλαμβάνει 7 προτάσεις, όπως π.χ. *με κάνει να γελάω, πλήττω να μιλάω μαζί του/της* κ. α., β) *βοήθεια* με 8 προτάσεις όπως π.χ. *με βοηθάει όταν έχω ανάγκη, μου δίνει χρήσιμες πληροφορίες* κ.α., γ) οικειότητα με 8 προτάσεις, όπως π.χ. *ξέρει πότε κάτι με ενοχλεί, μπορώ να του/της λέω τα προσωπικά μου* κ. α., δ) αξιόπιστη συμμαχία με 8 προτάσεις όπως π.χ. *θα χανόταν στους δύσκολους καιρούς, θα παρέμενε φίλος/η ακόμα κι αν οι άλλοι με κατέκριναν,* κ.α., ε) αυτοεπικύρωση με 8 προτάσεις όπως π.χ. *με κάνει να νιώθω καλά με τον εαυτό μου ακόμα και*

όταν τα θαλασσώνω, με κάνει νιώθω σπουδαίος σπουδαία κ.α., στ) συναισθηματική ασφάλεια με 8 προτάσεις όπως π.χ. *με κάνει να νιώθω καλά σε μια νέα κατάσταση, θα βοηθούσε να είναι κοντά μου εάν ήμουν φοβισμένος/η* κ.α. Η κλίμακα είναι πενταβάθμια με το 1 να ισοδυναμεί με τη λέξη ποτέ και το 5 με τη λέξη πάντα.

3. την κλίμακα μέτρησης της σύγκρουσης και επίλυση της σύγκρουσης, η οποία είναι, εν μέρει, βασισμένη στην κλίμακα φιλίας και ποιότητας της φιλίας για τη μέση παιδική των Parker και Asher (1993). Από αυτή την κλίμακα χρησιμοποιήσαμε μέρος της υποκλίμακας για τη σύγκρουση και την επίλυση σύγκρουσης με προτάσεις όπως π.χ. *δυσκολευόμαστε να ξεπεράσουμε τη διαφωνία μας γρήγορα, μπορώ να βασίζομαι στις υποσχέσεις του/της, τσαντιζόμαστε συχνά,* κ.α. με προσθήκη λημμάτων που προέκυψαν από την ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων όπως π.χ. *με αγνοεί επίτηδες και πληγώνει τα συναισθήματά μου και λέμε την αλήθεια μεταξύ μας.* Η κλίμακα είναι πενταβάθμια με το 1 να ισοδυναμεί με τη λέξη ποτέ και το 5 με τη λέξη πάντα.

Τέλος, χρησιμοποιήθηκε μία ανοιχτή ερώτηση, η οποία αφορά τον προσδιορισμό της έννοιας της φιλίας, όπου οι συμμετέχοντες καλούνταν να γράψουν τις 3 πρώτες λέξεις/φράσεις που τους έρχονταν στο νου, όταν ακούν τη λέξη φιλία.

5.8. Στατιστική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας

Οι στατιστικές μέθοδοι που εφαρμόστηκαν στην έρευνα καθορίστηκαν με βάση τα είδη των κλιμάκων μέτρησης, τις προς μελέτη μεταβλητές και τα ερωτήματα της έρευνας.

Για τη στατιστική επεξεργασία προχωρήσαμε σε παραγοντική ανάλυση των ερωτήσεων για τις *«αντιλήψεις για τη φιλία»* και κατόπιν χρησιμοποιήσαμε την μέθοδο t test και την ανάλυση διακύμανσης για ανεξάρτητα δείγματα, ώστε να αναδειχθεί η επίδραση των ανεξάρτητων μεταβλητών στις απαντήσεις. Την ιδία μεθοδολογία ακολουθήσαμε και για τις *«αντιλήψεις των μαθητών/τριών για τη σύγκρουση και την επίλυση σύγκρουσης στη φιλία»* και για την κλίμακα μέτρησης *«των λειτουργιών της φιλίας»*. Οι στατιστικές επεξεργασίες παρουσιάζονται αναλυτικά την ενότητα *«αποτελέσματα της έρευνας»*. Οι ανεξάρτητες μεταβλητές της έρευνας είναι το φύλο, η περιοχή κατοικίας των εφήβων και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων τους. Τέλος, επεξεργαστήκαμε το σύνολο των μεταβλητών της έρευνας με

την μέθοδο των Μοντέλων Δομικών Εξισώσεων, εφαρμόζοντας το λογισμικό Amos v21. Οι στατιστικές επεξεργασίες διενεργήθηκαν μέσω του στατιστικού προγράμματος Spss v.21.

Επίσης, οι 920 συμμετέχοντες στην έρευνα, κλήθηκαν να απαντήσουν σε μία ερώτηση σχετικά με την έννοια της φιλίας. Συγκεκριμένα, ζητήσαμε από τους μαθητές/τριες να γράψουν 3 λέξεις/φράσεις που τους έρχονταν στο μυαλό όταν ακούν τη λέξη «φιλία».

Για την επεξεργασία και ερμηνεία των λέξεων και φράσεων που καταγράφηκαν χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο της παραγοντικής ανάλυσης αντιστοιχιών, λόγω της συμβατότητας της μεθόδου για στατιστική ανάλυση. Η συγκεκριμένη μέθοδος δύναται να εφαρμοστεί σε περιπτώσεις που χρειάζεται «*λεξική ανάλυση κειμένων, συνεντεύξεων και ανοιχτών ερωτήσεων*» (Μπεχράκης, 1999, σ. 31). Η μέθοδος αποτυπώνει την απεικόνιση των λεκτικών δεδομένων σε ένα δυσδιάστατο παραγοντικό διάγραμμα που επιτρέπει την ομαδοποίηση τους. Είναι σημαντικό πως «*η παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών δίνει μια ολική εικόνα των σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ των λέξεων και ανάμεσα στα χαρακτηριστικά του πληθυσμού και τις λέξεις*» (Μαντόγλου 2005, σ. 119). Τα αρχικά λεκτικά δεδομένα, λέξεις και φράσεις, ομαδοποιήθηκαν σε λιγότερες αριθμητικά θεματικές κατηγορίες και αναζητήθηκαν οι σχέσεις τους με τις μεταβλητές του φύλου, της περιοχής κατοικίας και του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων των μαθητών/τριών. Για την ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις απαντήσεις των μαθητών/τριών χρησιμοποιήθηκαν τα λογισμικά προγράμματα SPAD v5.0 και SPSS v21.

5.9. Ορισμός των ανεξάρτητων και των εξαρτημένων μεταβλητών

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές αφορούν την ηλικία, το φύλο, την περιοχή διαμονής και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων. Όσο για τις εξαρτημένες μεταβλητές αφορούν τις μετρήσεις των λειτουργιών της φιλίας, των αντιλήψεων για τη φιλία, των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και επίλυση της σύγκρουσης στις φιλικές σχέσεις και την αναπαράσταση της φιλίας (3 λέξεις/φράσεις για τη φιλία).

5.9.1. Οι ανεξάρτητες μεταβλητές της ηλικίας, του φύλου, της περιοχή διαμονής των εφήβων και του κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων τους

Οι ηλικίες των μαθητών/τριών του δείγματος που αντιστοιχούν γενικά στις τρείς τάξεις του λυκείου είναι 15, 16 και 17 ετών. Από τη στατιστική επεξεργασία δεν προέκυψαν διαφοροποιήσεις και έτσι ο παράγοντας αυτός δεν λειτούργησε ως ανεξάρτητη τρίτιμη μεταβλητή. Όπως υποστηρίζει ο Rubin, σύμφωνα με την δομοκρατική θεωρία «*δεν υπάρχει οπωσδήποτε σχέση μεταξύ της ηλικίας ενός παιδιού και του βαθμού διαπροσωπικής κατανόησης*» (1987, σ. 53), ενώ δεν μπορούμε να καταλήξουμε με ακρίβεια ότι ορισμένες ηλικίες ταυτίζονται με συγκεκριμένα αναπτυξιακά στάδια (Sullivan, 1954). Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως είναι μικρή η κλίμακα της ηλικιακής διαφοροποίησης από τα 15 έως και τα 17 έτη, έτσι αυτό το ηλικιακό εύρος δεν λειτούργησε ως ανεξάρτητη μεταβλητή στην έρευνα. Η δίτιμη μεταβλητή του φύλου απαρτίζεται από 412 αγόρια και 508 κορίτσια.

Την περιοχή διαμονής την κατηγοριοποιήσαμε σε Αθήνα με 453 ερωτώμενους/ες και επαρχία με 467 αντίστοιχα. Τέλος, προχωρήσαμε στην κατασκευή μιας νέας τρίτιμης μεταβλητής που είναι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων σε χαμηλό, μεσαίο και υψηλό. Παρακάτω αναφέρονται τα βήματα που ακολουθήθηκαν για την κατασκευή αυτής της μεταβλητής.

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.10, προχωρήσαμε σε νέα κατάταξη του επιπέδου σπουδών σε χαμηλό, μεσαίο και υψηλό. Το χαμηλό επίπεδο περιλαμβάνει τους γονείς που έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους από κάποιες τάξεις του δημοτικού έως και το απολυτήριο γυμνασίου. Στο μεσαίο μορφωτικό επίπεδο συγκαταλέγονται οι γονείς που ολοκλήρωσαν το λύκειο και τις μεταλυκειακές σπουδές, ενώ στο υψηλό μορφωτικό επίπεδο συναθροίζονται οι γονείς που είναι απόφοιτοι ΤΕΙ, ΑΕΙ και έχουν τίτλους μεταπτυχιακών σπουδών.

Πίνακας 5.11. Μορφωτικό επίπεδο γονέων ανά βαθμίδα εκπαίδευσης

	Πατέρας		Μητέρα	
Μορφωτικό επίπεδο	N	(%)	N	(%)
1. Χαμηλό (έως Απόφοιτος Γυμνασίου)	199	21.7	133	14.5
2. Μεσαίο (Απόφοιτος Λυκείου ή Μεταλυκειακού)	384	41.8	445	48.4
3. Υψηλό (Απόφοιτος ΑΕΙ ή Μεταπτυχιακές σπουδές	335	36.5	341	37.1
Σύνολο	918	100.0	919	100.0

Από την ανάγνωση του παραπάνω πίνακα διαπιστώνεται πως το μορφωτικό επίπεδο των γονέων των μαθητών/τριών είναι κυρίως μεσαίου και υψηλού μορφωτικού επιπέδου, αφού αμφότερες οι δύο αυτές κατηγορίες συγκεντρώνουν ποσοστό 78.3% για τους πατέρες και 85.5% για τις μητέρες αντίστοιχα, επίσης, οι μητέρες έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο έναντι των πάτερων. Στην περίπτωση του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου (έως απόφοιτοι γυμνασίου), φαίνεται ότι οι πατέρες εκπροσωπούνται με μεγαλύτερο ποσοστό (21.7%), σε σύγκριση με τις μητέρες (14.5%).

Στη συνέχεια, ομαδοποιήσαμε τα επαγγέλματα των γονέων σε τρία επίπεδα και συγκεκριμένα σε χαμηλό, μεσαίο και υψηλό (Πίνακας 5.12.). Για τους μεν πατέρες στο χαμηλό επαγγελματικό επίπεδο εντάχθηκαν όσοι ασκούν τα επαγγέλματα του γεωργού/ κτηνοτρόφου, του ειδικευμένου τεχνίτη με τίτλο σπουδών τεχνικής ή επαγγελματικής σχολής (π.χ. ηλεκτρολόγος, μηχανικός, κ.λπ.), του χειριστή μηχανημάτων εξοπλισμού, συναρμολογητής, οδηγού, του ανειδίκευτου εργάτη (χωρίς τίτλο σπουδών), του απασχολούμενου στις ένοπλες δυνάμεις ή σώματα ασφαλείας και του άνεργου (κλάσεις 6 ~ 11). Στο μεσαίο επίπεδο αντιστοιχούν οι κλάσεις επαγγελμάτων 3 ~ 5, δηλαδή όσοι απασχολούνται στην παροχή υπηρεσιών ή είναι πωλητές σε εμπορικό κατάστημα, όσοι είναι υπάλληλοι γραφείου δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα και όσοι είναι τεχνολόγοι ή ειδικοί με τίτλο σπουδών ΚΑ.ΤΕ.Ε., ή Τ.Ε.Ι ή Ι.Ε.Κ. και απασχολούνται π.χ. ως μηχανικοί, τεχνολόγοι πλοίων, νοσηλευτές κ.λπ. Στο ανώτερο επαγγελματικό επίπεδο συγκαταλέγονται (κλάσεις 1 ~ 2) όσοι είναι επιστήμονες ή ειδικοί με τίτλο σπουδών ανώτατης εκπαίδευσης όπως π.χ. γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί, φυσικοί, εκπαιδευτικοί, κ.λπ., καθώς και εκείνοι οι πατέρες που είναι διευθυντές ή ανώτερα στελέχη του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Από την ανάγνωση του πίνακα προκύπτει πως το επαγγελματικό επίπεδο των πατέρων των μαθητών/τριών του δείγματος είναι σχεδόν μοιρασμένο αφού στο χαμηλό επίπεδο ανήκει το 44.8%, ενώ το υπόλοιπο 55.2% των πατέρων κατατάσσεται στο μεσαίο επίπεδο με 29.3% και στο υψηλό με 25.9% αντίστοιχα. Ο Πίνακας 5.13., απεικονίζει το επαγγελματικό επίπεδο των μητέρων και είναι διαφορετικός από εκείνον των πατέρων μόνο κατά το γεγονός πως εντάσσεται η κατηγορία *οικιακά*. Από την ανάγνωση του πίνακα, προκύπτει πως η κατανομή των μητέρων στα τρία επίπεδα επαγγέλματος είναι σχεδόν παρόμοια με των πατέρων. Περίπου ο μισός πληθυσμός των μητέρων (47.1%) ανήκει σε χαμηλό επαγγελματικό επίπεδο.

Πίνακας 5.12. Επαγγελματικό επίπεδο πατέρα

Επαγγελματικό επίπεδο		
	N	(%)
1. Χαμηλό (κλάσεις 6-11 της Ε 8)	400	44.8
2. Μεσαίο (κλάσεις 3-5 της Ε 8)	262	29.3
3. Υψηλό (κλάσεις 1-2 της Ε 8)	231	25.9
Σύνολο	893	100.0

Πίνακας 5.13. Επαγγελματικό επίπεδο μητέρας

Επαγγελματικό επίπεδο μητέρας		
	N	(%)
1. Χαμηλό (κλάσεις 6-12 της Ε 9)	430	47.1
2. Μεσαίο (κλάσεις 3-5 της Ε 9)	298	32.7
3. Υψηλό (κλάσεις 1-2 της Ε 9)	184	20.2
Σύνολο	912	100.0

Οι μητέρες που αναλογούν στο μεσαίο και ανώτερο επαγγελματικό επίπεδο είναι της τάξης του 32.7% και 20.2%, αντίστοιχα. Από την ανάγνωση των πινάκων του επαγγελματικού επιπέδου των πατερών και των μητέρων προκύπτει μια ελαφρά υπεροχή των πατέρων, με ποσοστό 25.9% έναντι των μητέρων 20.2%, για το ανώτερο επαγγελματικό επίπεδο. Αντίθετα, ως προς το μεσαίο επαγγελματικό επίπεδο, οι μητέρες φαίνεται να εκπροσωπούνται με 32.7%, έναντι των πατέρων που αναλογούν με ποσοστό 29.3%. Γενικά, οι αυξομειώσεις αυτές είναι ελάχιστες και οφείλουμε να σημειώσουμε πως η διαφυλική εκπροσώπηση των γονέων στα τρία επαγγελματικά επίπεδα είναι σχεδόν ισομερής.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.14., συγχωνεύσαμε τα τρία επίπεδα επαγγέλματος και μόρφωσης σε μια νέα μεταβλητή για τους πατέρες και τις μητέρες των μαθητών/τριών που την ονομάσαμε: «κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων». Κατόπιν, προχωρήσαμε σε νέα συγχώνευση των τριών αυτών επίπεδων των πατέρων και των μητέρων σε μια ενιαία τρίτιμη μεταβλητή, ώστε να προκύψουν τα τρία επίπεδα του συνολικού κοινωνικοοικονομικού επίπεδου των γονέων που θα χρησιμοποιήσουμε στις αναλύσεις των εμπειρικών δεδομένων της έρευνας.

Πίνακας 5.14. Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων

	Πατέρας		Μητέρα	
	N	(%)	N	(%)
1. Χαμηλό	135	15.1	106	11.6
2. Μεσαίο	456	51.1	505	55.4
3. Υψηλό	301	33.7	300	32.9
Σύνολο	892	100.0	911	100.0

Πίνακας 5.15. Συνολικό γονεϊκό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο

	N	(%)
1. Χαμηλό	275	30.9
2. Μεσαίο	373	42.0
3. Υψηλό	241	27.1
Σύνολο	889	100.0

Από την ανάγνωση του Πίνακα 5.15. προκύπτει πως το 30.9% των γονέων των μαθητών/τριών κατατάσσεται στο χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Στο μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αντιστοιχεί το 42.% των γονέων, ενώ στο υψηλό συναθροίζεται το 27.1% αυτών.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνεται πως το 69.1 % των γονέων των μαθητών/τριών του δείγματος της έρευνας κατατάσσεται σε μεσαία και υψηλά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα.

5.10. Εξαρτημένες μεταβλητές

5.10.1. Οι λειτουργίες της φιλίας

Ο παράγοντας «λειτουργίες της φιλίας» μετρήθηκε με τη χρήση της κλίμακας των λειτουργιών της φιλίας (McGill Friendship Questionnaire – Friend's Functions (MFQ-FF) των Mendelson και Aboud (2012). Αποτελείται από έξι υποκλίμακες που αντιστοιχούν σε ανάλογες λειτουργίες της φιλίας και προσδιορίζουν την ικανοποίηση από τη φιλία και συνάμα την ποιότητά της. Όπως υποστηρίζουν οι Mendelson και Aboud, η δημιουργία του ερωτηματολόγιου έχει στόχο να

συμπεριλάβει όλες τις λειτουργίες της φιλίας, να εκτιμήσει τα συναισθήματα και την ικανοποίηση μέσα στη φιλική σχέση, αλλά και το βαθμό στον οποίο ένας φίλος εκπληρώνει και τις έξι λειτουργίες. Το ερωτηματολόγιο αυτό περιλαμβάνει 48 ερωτήσεις, 8 για κάθε μια από τις 6 λειτουργίες (καλή παρέα, βοήθεια, οικειότητα, αξιόπιστη συμμαχία, αυτοεπικύρωση, συναισθηματική ασφάλεια). Για λόγους που εξηγούμε στην ενότητα των αποτελεσμάτων αφαιρέσαμε μια πρόταση της λειτουργίας *καλή παρέα*, έτσι η κλίμακα που χρησιμοποιήθηκε αριθμεί 47 ερωτήσεις. Κάθε πρόταση είναι μια θετική δήλωση για ένα φίλο που εκπληρώνει μια λειτουργία φιλίας, π.χ. ο Χ είναι κάποιος που μπορώ να του πω προσωπικά πράματα. Ο αποκρινόμενος δείχνει πόσο συχνά ο φίλος είναι ή κάνει ό,τι η πρόταση αναφέρει σε μια πενταβάθμια κλίμακα (1-5) της μορφής: 1 = ποτέ , 2 = σπάνια, 3 = μερικές φορές, 4 = συχνά, και 5 = πάντα). Να σημειωθεί πως η κλίμακα των Mendelson και Aboud είναι οκταβάθμια, ενώ εμείς μετατρέψαμε την κλίμακα σε πενταβάθμια. Οι ερωτήσεις δίνουν την εκτίμηση του αποκρινόμενου για το σύνολο των συνεισφορών στη φιλία. Η εσωτερική συνοχή του ερωτηματολόγιου στην αγγλική του εκδοχή είναι πολύ υψηλή (Cronbach's alpha = . 97). Η συνολική συνοχή του ερωτηματολόγιου την ελληνική του εκδοχή που δημιουργήσαμε είναι, επίσης, πολύ υψηλή και ανέρχεται σε α = .94.

Η στάθμιση του ερωτηματολογίου έγινε με τη βοήθεια της επιβλέπουσας καθηγήτριας Άννας Μαντόγλου και πέντε διδακτορικών ερευνητών κατά την πιλοτική έρευνα, η οποία διεξήχθη σε δείγμα 110 μαθητών/τριών, με μετάφραση από τα αγγλικά στα ελληνικά και αντίστροφα. Η μετάφραση προσαρμόστηκε στην ελληνική γλώσσα και κουλτούρα των σχέσεων, ώστε τα μηνύματα των ερωτήσεων να είναι κατανοητά από τους εφήβους.

Για λόγους αποφυγής του επισκιασμού των απαντήσεων από τη συνεχή θετική αναφορά των ερωτήσεων, προχωρήσαμε σε αντιστροφή των μισών από αυτές. Επίσης, στο δείγμα δόθηκαν δυο τύποι ερωτηματολογίων με διαφορετική κατανομή των κλιμάκων ώστε να είμαστε βέβαιοι πως απόφευχθηκαν τυχόν επιρροές από την πιθανή κόπωση των συμμετεχόντων.

Επίσης, προκειμένου να εστιαστούν καλύτερα στο πρόσωπο του/ης καλύτερου/ης φίλου/ης, ζητήθηκε από τους εφήβους να γράψουν το όνομά του/ης (όχι το επίθετο). Παράλληλα, υιοθετήσαμε την εισαγωγική οδηγία του ερωτηματολογίου των Mendelson και Aboud η οποία προτρέπει τους ερωτώμενους να ανακαλέσουν στη μνήμη τους το πρόσωπο του/της καλύτερου/ης φίλου/ης και την

διατυπώσαμε ως εξής: «*Οι παρακάτω προτάσεις αφορούν το είδος της φιλίας που έχεις με τον/την κολλητό/τή σου. Με το όνομα του/της κολλητού/τής στο μυαλό σου, κύκλωσε τον αριθμό που δείχνει πόσο συχνά ο/η κολλητός/τή σου είναι ή κάνει ό,τι η πρόταση περιγράφει.*»

Κατόπιν, εξετάσαμε την εσωτερική αξιοπιστία του ερωτηματολογίου με τον συντελεστή (α) του Cronbach και από την ανάλυση πρόεκυψε πως οι λειτουργίες έχουν υψηλή αξιοπιστία. Οι έξι λειτουργίες της ποιότητας της φιλίας με τις αντίστοιχες προτάσεις που τις αποτελούν είναι οι εξής:

1. *Καλή παρέα* (α = .769): Περνάμε καλά. Έχει καλές ιδέες για διασκέδαση. Με κάνει να γελάω. Πλήττω, χαλιέμαι, βαριέμαι μαζί του/της. Είναι ευχάριστο να καθόμαστε και να μιλάμε.
2. *Βοήθεια* (α = .793): Με βοηθάει. Αδιαφορεί όταν χρειάζομαι τη συμβουλή κάποιου. Μου δίνει χρήσιμες πληροφορίες όταν τις χρειάζομαι. Αποφεύγει να με βοηθάει να κάνω πράγματα. Αρνείται να μου δανείζει πράγματα που χρειάζομαι. Διστάζει να μου κάνει χάρες. Με βοηθάει όταν δυσκολεύομαι με κάτι. Μου δείχνει πώς να κάνω τα πράγματα καλύτερα.
3. *Οικειότητα* (α = .797): Μπορώ να λέω τα προσωπικά μου. Δυσκολεύεται να αναγνωρίσει πότε είμαι αναστατωμένος/η. Δυσκολεύομαι να του/της εμπιστευθώ τα μυστικά μου. Ξέρει πότε κάτι με ενοχλεί. Θα με άκουγε αν του/της έλεγα τα προβλήματά μου. Δυσκολεύεται να με καταλάβει όταν μιλάω για τα προβλήματά μου. Δυσκολεύομαι να μιλάω για τα προσωπικά μου θέματα. Καταλαβαίνει τα αισθήματά μου.
4. *Αξιόπιστη συμμαχία* (α = .783): Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα και αν θύμωνα μαζί του/της. Θα χανόταν στους δύσκολους καιρούς. Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα κι αν δεν βλεπόμασταν για μερικούς μήνες. Η φιλία μας θα διαλυόταν αν είχαμε καυγαδίσει. Θα παρέμενε φίλος μου/η ακόμα κι αν οι άλλοι με κατέκριναν. Η φιλία μας θα χάλαγε αν οι άλλοι δε με συμπαθούσαν. Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα κι αν διαφωνούσαμε. Θα ξέκοβε, αν δεν είχα χρόνο να τον/την βλέπω αρκετά.
5. *Αυτοεπικύρωση* (α = .775): Με κάνει να νιώθω σπουδαίος/α. Με κάνει να νιώθω καλά με τον εαυτό μου, ακόμα κι όταν τα θαλασσώνω. Με κάνει να αμφιβάλλω για τον εαυτό μου. Με κάνει να νιώθω έξυπνος/η. Με κάνει να νιώθω ξεχωριστός/η. Αποφεύγει να με επαινεί όταν κάνω κάτι καλά. Υποτιμά τα πράγματα στα οποία είμαι καλός/ή. Με κάνει να νιώθω ότι δεν μπορώ να τα καταφέρω.
6. *Συναισθηματική Ασφάλεια* (α = 781): Με κάνει να νιώθω καλά σε μια νέα κατάσταση. Θα βοηθούσε να είναι κοντά μου, εάν ήμουν φοβισμένος/η. Θα

αδυνατούσε να με κάνει να νιώσω καλύτερα, εάν ανησυχούσα για κάτι. Με ταράζει όταν είμαι νευριασμένος/η. Με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν έχω μπλεξίματα. Αδυνατεί να με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν έχω προβλήματα. Με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν είμαι ανήσυχος/η. Αδυνατεί να με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν είμαι αναστατωμένος/η.

Πίνακας 5.16. Οι λειτουργίες της φιλίας και οι συντελεστές εσωτερικής συνοχής α του Cronbach

Λειτουργίες ποιότητας φιλίας	Καλή παρέα	Βοήθεια	Οικειότητα	Αξιόπιστη συμμαχία	Αυτοεπικύρωση	Συναισθηματική ασφάλεια
1. Καλή παρέα	**α = .769**					
Περνάω καλά όταν κάνουμε πράγματα μαζί	.750					
Έχει καλές ιδέες για διασκέδαση	.778					
Με κάνει να γελάω	.737					
Πλήττω να μιλάω μαζί του/της	.739					
Χαλιέμαι όταν είμαι μαζί του/της	.731					
Βαριέμαι να είμαι μαζί του/της	.720					
Είναι ευχάριστο να καθόμαστε και να μιλάμε	.729					
2. Βοήθεια		**α = .793**				
Με βοηθάει όταν έχω ανάγκη		.771				
Αδιαφορεί όταν χρειάζομαι τη συμβουλή κάποιου		.771				
Μου δίνει χρήσιμες πληροφορίες όταν τις χρειάζομαι.		.767				
Αποφεύγει να με βοηθάει να κάνω πράγματα		.759				
Αρνείται να μου δανείζει πράγματα που χρειάζομαι		.780				
Διστάζει να μου κάνει χάρες		.771				
Με βοηθάει όταν δυσκολεύομαι με κάτι		.765				
Μου δείχνει πως να κάνω τα πράγματα καλύτερα		.774				
3. Οικειότητα			**α = .797**			
Μπορώ να του/της λέω τα προσωπικά μου			.760			
Δυσκολεύεται να αναγνωρίσει πότε είμαι αναστατωμένος/η			.800			
Δυσκολεύομαι να του/της εμπιστευτώ τα μυστικά μου			.762			
Ξέρει πότε κάτι με ενοχλεί			.793			
Με ακούει όταν του/της λέω τα προβλήματά μου			.767			
Δυσκολεύεται να με καταλάβει όταν μιλάω για τα προβλήματά μου			.779			
Δυσκολεύομαι να μιλάω για τα προσωπικά μου θέματα			.766			
Καταλαβαίνει τα αισθήματα μου			.765			
4. Αξιόπιστη συμμαχία				**α = . 783**		
Θα παρέμενε κολλητός/ή μου ακόμα και αν θύμωνα μαζί του/της				.755		
Θα χανόταν στους δύσκολους καιρούς				.778		

Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα κι αν δεν βλεπόμασταν για μερικούς μήνες	.754
Η φιλία μας θα διαλυόταν αν είχαμε καυγαδίσει	.753
Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα κι αν οι άλλοι με κατέκριναν	.756
Η φιλία μας θα χάλαγε αν οι άλλοι δε με συμπαθούσαν	.779
Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα κι αν διαφωνούσαμε	.743
Θα ξέκοβε αν δε είχα χρόνο να τον/την βλέπω αρκετά	.756
5. Αυτοεπικύρωση	**α = .775**
Με κάνει να νιώθω σπουδαίος/α	.736
Με κάνει να νιώθω καλά με τον εαυτό μου ακόμα κι όταν τα θαλασσώνω	.756
Με κάνει να αμφιβάλλω για τον εαυτό μου	.761
Με κάνει να νιώθω έξυπνος/η	.748
Με κάνει να νιώθω ξεχωριστός/ή	.732
Αποφεύγει να με επαινεί όταν κάνω κάτι καλά	.749
Υποτιμά τα πράγματα στα οποία είμαι καλός/η	.750
Με κάνει να νιώθω ότι δεν μπορώ να τα καταφέρω	.769
6. Συναισθηματική ασφάλεια	**α = . 781**
Με κάνει να νιώθω καλά σε μια νέα κατάσταση	.755
Θα βοηθούσε να είναι κοντά μου εάν ήμουν φοβισμένος/η	.747
Θα αδυνατούσε να με κάνει να νιώσω καλύτερα εάν ανησυχούσα για κάτι	.763
Με ταράζει όταν είμαι νευρασμένος/η	.798
Με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν έχω μπλεξίματα	.749
Αδυνατεί να με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν έχω προβλήματα	.745
Με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν είμαι ανήσυχος/η	.741
Αδυνατεί να με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν είμαι αναστατωμένος/η	.754

Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 5.16., οι συντελεστές εσωτερικής συνοχής (α) του Cronbach για τις έξι υποκλίμακες που αντιστοιχούν στις λειτουργίες που μετρούν την ποιότητα της φιλίας είναι υψηλοί και είναι οι εξής: α) για την *καλή παρέα*: α = .769, β) για τη *βοήθεια*: α = .793, γ) για την *οικειότητα*: α = .797, δ) για την *αξιόπιστη συμμαχία*: α = .783, ε) για την *αυτοεπικύρωση*: α = .775 και στ) για τη *συναισθηματική ασφάλεια*: α = .781. Για το σύνολο της κλίμακας ο συντελεστής αξιοπιστίας είναι: α = .946. Παρατηρείται πως η κλίμακα μέτρησης των λειτουργιών της φιλίας των Mendelson και Aboud (2012) που χρησιμοποιήσαμε λειτούργησε αξιόπιστα και αποτελεσματικά για τους σκοπούς της έρευνας στον ελληνικό μαθητικό πληθυσμό. Τα αποτελέσματα αυτής της κλίμακας μέτρησης θα παρουσιαστούν στο 9ο Κεφάλαιο.

5.10.2. Οι αντιλήψεις για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια

Η κλίμακα «αντιλήψεις για τη φιλία» δημιουργήθηκε με τη χρήση 30 προτάσεων, τις οποίες συντάξαμε από τη συμπύκνωση των θεματικών ερωτήσεων των ημιδομημένων συνεντεύξεων των δεκατεσσάρων συμμετεχόντων. Οι προτάσεις αυτές αφορούσαν τις ευρύτερες αντιλήψεις τους για τη φιλία. Ονομάσαμε τη δέσμη αυτών των προτάσεων «αντιλήψεις για τη φιλία» και ελέγξαμε την παραγοντική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου με τη διερευνητική παραγοντική ανάλυση, με τη μέθοδο της περιστροφής τύπου varimax και ιδιοτιμή (λ) μεγαλύτερη από 1 για να επιτύχουμε την παραγοντοποίηση που μας επιτρέπει να διαρθρώσουμε κάθε πρόταση με ένα μόνο παράγοντα. Η ανάλυση οδήγησε στη δημιουργία πέντε παραγόντων με τη χρήση 14 προτάσεων. Οι πέντε παράγοντες που προέκυψαν είναι 1) η προδοσία, 2) η εγγύτητα, 3) οι επιρροές συμπεριφοράς, 4) η μειωμένη αυτοαποκάλυψη και 5) η ανιδιοτέλεια. Οι παράγοντες αυτοί, με συνολικά αρκετά ικανοποιητικές φορτίσεις ανά πρόταση, ερμηνεύουν το 59,15% της συνολικής διακύμανσης. Στον παρακάτω Πίνακα 5.17., αναφέρονται οι πέντε παράγοντες με τις αντίστοιχες ερωτήσεις που τους αναλογούν, όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις των μαθητών/τριών, για τις προτάσεις των «αντιλήψεων για τη φιλία.

Πίνακας 5.17. Παράγοντες αντιλήψεων για τη φιλία με τις αντίστοιχες ερωτήσεις

Αντιλήψεις για τη φιλία
1. Προδοσία
Θα διέλυα τη φιλία μου με τον/την κολλητό/ή μου εάν μάθαινα πως αποκάλυπτε τα μυστικά που του/της εμπιστεύτηκα
Η προδοσία είναι λόγος για να διαλυθεί μια φιλία
Θα μπορούσα να συγχωρήσω την προδοσία του/της κολλητού/τής μου
Όταν ραγίσει το γυαλί σε μια φιλία δεν μπορεί να ξαναγίνει όπως ήταν πριν
2. Εγγύτητα
Η σχέση μου με τον/την κολλητό/ή μου θα κρατήσει για πάντα
Ο/η κολλητός/ή μου με συμπληρώνει απόλυτα
Οι φίλοι μου είναι το ίδιο σημαντικοί με την οικογένειά μου

3. Επιρροές συμπεριφοράς

Παρασύρομαι από τις κακές συνήθειες του/της κολλητού/ής μου

Αν ο/η κολλητός μου έκανε κοπάνα θα τον/την ακολουθούσα

Έχω υιοθετήσει συνήθειες και συμπεριφορές του/της κολλητού/ής μου

4.Μειωμένη αυτοαποκάλυψη

Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου αν ήξερα πως αυτό θα επηρέαζε τη φιλία μας

Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου αν ήξερα πως διαφωνεί με αυτά

5. Ανιδιοτέλεια

Η φιλία είναι μια ανιδιοτελής σχέση

Στη φιλία προσφέρεις χωρίς να περιμένεις ανταλλάγματα

Τα αποτελέσματα αυτής της κλίμακας μέτρησης θα παρουσιαστούν στο 8^{ο} Κεφάλαιο.

5.10.3. Σύγκρουση και επίλυση της σύγκρουσης

Ο παράγοντας «σύγκρουση και επίλυση της σύγκρουσης» δημιουργήθηκε με τη χρήση εννέα προτάσεων, εκ των οποίων οι επτά αντλήθηκαν από τις υποκλίμακες μέτρησης της *σύγκρουσης* και *επίλυση της σύγκρουσης* του ερωτηματολογίου για την ποιότητα της φιλίας των Parker και Asher (1993). Τις άλλες δυο ερωτήσεις τις δημιουργήσαμε από την ανάλυση των απαντήσεων που προέκυψαν από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις των δεκατεσσάρων συμμετεχόντων στην έρευνα. Οι προτάσεις αυτές είναι οι: α) *λέμε την αλήθεια μεταξύ μας* και β*) με αγνοεί επίτηδες και πληγώνει τα συναισθήματά μου.* Ελέγξαμε την παραγοντική εγκυρότητα της κλίμακας που δημιουργήθηκε με τη διερευνητική παραγοντική ανάλυση, με τη μέθοδο της περιστροφής τύπου varimax και ιδιοτιμή (λ) μεγαλύτερη από 1, για να επιτύχουμε την παραγοντοποίηση που μας επιτρέπει να διαρθρώσουμε κάθε πρόταση με ένα μόνο παράγοντα. Η ανάλυση οδήγησε στη δημιουργία δυο παραγόντων με τη χρήση και των 9 προτάσεων.

Πίνακας 5.18. Οι παράγοντες Σύγκρουση και επίλυση σύγκρουσης με τις αντίστοιχες ερωτήσεις

Σύγκρουση
Τσαντιζόμαστε συχνά
Θυμώνω μαζί του/της
Αποφεύγουμε τους καυγάδες (ανεστραμμένη)
Δυσκολευόμαστε να ξεπεράσουμε τη διαφωνία μας γρήγορα
Επίλυση σύγκρουσης
Λέμε την αλήθεια μεταξύ μας*
Μπορώ να βασίζομαι στις υποσχέσεις του/της
Με αγνοεί επίτηδες και πληγώνει τα συναισθήματά μου (ανεστραμμένη)*
Συμφιλιωνόμαστε εύκολα μετά από μια σύγκρουση
Συζητάμε για το πως να ξεπεράσουμε τις διαφορές μας

*Οι σκιασμένες ερωτήσεις είναι εκείνες που δημιουργήθηκαν από την ανάλυση των συνεντεύξεων

Στον παραπάνω Πίνακα 5.18. αναφέρονται οι δύο παράγοντες της *σύγκρουσης* και *επίλυσης της σύγκρουσης* με τις αντίστοιχες ερωτήσεις που τους αναλογούν, όπως προέκυψαν από τις απαντήσεις των μαθητών/τριών. Οι παράγοντες αυτοί ερμηνεύουν το 45.813% της συνολικής διακύμανσης Τελικά, τα δεδομένα της παραγοντικής ανάλυσης επιβεβαιώνουν την αξιοπιστία και εγκυρότητα της κλίμακας των εννέα προτάσεων, εκ των οποίων οι επτά προέρχονται από την κλίμακα σύγκρουσης και επίλυσης της σύγκρουσης των Parker και Asher (1993). Τα αποτελέσματα αυτής της κλίμακας μέτρησης θα παρουσιαστούν στο 10^{ο} Κεφάλαιο.

5.10.4. Η αναπαράσταση της φιλίας

Τις απαντήσεις στην ανοιχτή ερώτηση τις επεξεργαστήκαμε με βάση τη συχνότητα εμφάνισής τους. Τα αποτελέσματα των συγκεκριμένων ερωτήσεων παρουσιάζονται στο 7^{ο} Κεφάλαιο.

Μέρος Τρίτο. Αποτελέσματα – Συζήτηση – Συμπεράσματα

Κεφάλαιο 6.
Ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων για τη φιλία

6.1. Η συνέντευξη ως κοινωνικό και ψυχολογικό συμβάν

Στην ενότητα που ακολουθεί θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν τα ευρήματα που προέκυψαν από την ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων. Πριν την παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα αναφερθούμε, εν συντομία, στη σημασία και τη λειτουργικότητα των συνεντεύξεων, όταν χρειάζεται μέσω αυτών να «οικοδομηθεί» μια έννοια της υπό μελέτης θεματικής ή και να χρησιμοποιηθούν ως υλικό προέρευνας. Συμφώνα με τον Mishler (1996), η «*συνέντευξη είναι μια μορφή συνομιλίας*» (σ. 11), ενώ ο Kuhn (1987), αναφερόμενος στις λέξεις που οι άνθρωποι χρησιμοποιούν για να αντιληφθούν την πραγματικότητα, τονίζει τη σημασία τους στο να συλλαμβάνουν τόσο οι επιστήμονες όσο και οι απλοί άνθρωποι «*ολόκληρες περιοχές μέσα στη ροή της εμπειρίας*» (σ. 207). Η συνομιλία αποτελεί ένα γλωσσικό συμβάν που σηματοδοτείται μέσω κοινωνικών νοημάτων, αναπαραστάσεων, στάσεων και εμπλουτίζεται -πέρα από τις κοινές σημασίες- μέσω των προσωπικών βιωμάτων και αφηγήσεων των μελών της επικοινωνιακής διεργασίας (Μαντόγλου, 2013· Grawitz, 2006 τ. β.). Οι μαθητές/τριες του δείγματός μας ως κοινωνικά άτομα, ανήκουν σε διαφορετικά φύλα, τάξεις, στρώματα και γενικότερες ιδεολογικές υπαγωγές, αλλά ταυτόχρονα δεν παύουν να βρίσκονται αντιμέτωπα με μια καθημερινή προσωπική σύγχυση ως προς την εκπλήρωση των ρόλων τους. Αν και οι ρόλοι, όπως εν προκειμένω του φίλου ή της φίλης, που καλούνται οι έφηβοι να παίξουν είναι «*κοινωνικά προσδιορισμένοι*» (Doise, 2009, σ. 239), εντούτοις υπάρχουν ατομικές ιδιαιτερότητες στον τρόπο που οι άνθρωποι γενικά σηματοδοτούν και βιώνουν σε προσωπικό επίπεδο τις σχέσεις τους. Ο Durkheim (1912/2000) υποστηρίζει, αναφερόμενος στην πολυμορφία της άσκησης των κοινωνικών ρόλων μέσω των ατομικών εκδηλώσεων, πως «*αυτές είναι ασφαλώς ως ένα βαθμό κοινωνικές, αφού αναπαράγουν εν μέρει ένα συλλογικό πρότυπο· αλλά η κάθε μια τους εξαρτάται επίσης, και για μεγάλο μέρος, από την οργανικό-ψυχική ιδιοσυγκρασία του ατόμου. Δεν είναι επομένως φαινόμενα καθαρά κοινωνιολογικά. Ανήκουν ταυτόχρονα και στους δύο χώρους· θα μπορούσε κανείς να τα αποκαλέσει κοινωνικό-ψυχικά*» (σ. 72). Και ολοκληρώνοντας τη σκέψη του πάνω στη μέθοδο εντοπισμού των

κοινωνικών γεγονότων ως συλλογικών, πέρα και έξω από τις ατομικές και ψυχικές διαφοροποιήσεις των ατόμων όπου οι πρώτες επιβάλλονται, τονίζει: «*Πρόκειται για μια κατάσταση της ομάδος που επαναλαμβάνεται στα άτομα επειδή επιβάλλεται σε αυτά. Βρίσκεται σε κάθε επί μέρους άτομο γιατί υπάρχει στο σύνολο – αντί να βρίσκεται στο σύνολο επειδή υπάρχει στα επί μέρους άτομα*» (ό.π., σ. 73).

Σύμφωνα με όσα αναφέραμε παραπάνω, η συνέντευξη ως ποιοτικό μεθοδολογικό εργαλείο επιτυγχάνει να διερευνήσει τόσο τους κοινωνικούς όρους που νοηματοδοτούν τα κοινωνικά γεγονότα - όπως η φιλία εν προκειμένω - και άρα τα επιβάλλουν ως τέτοια και όχι άλλα στα άτομα, ενώ ταυτόχρονα αποκαλύπτει τις ποιοτικές διαφοροποιήσεις που, μέσω του λόγου, φανερώνουν τις ατομικές αποκλίσεις των συμμετεχόντων στην πρόσληψη του φαινομένου της φιλίας και της ικανοποίησης που αντλούν από την προσωπική τους καλύτερη φιλία. Άλλωστε η εμμονή στα ποσοτικά στοιχεία για τη διερεύνηση των κοινωνιοψυχολογικών φαινομένων, όπως υποστηρίζει η Grawitz (2006) ήδη αμφισβητείται και από αμερικάνους κοινωνικούς επιστήμονες και επισημαίνει πως όχι μόνο δεν υπάρχει αντίθεση ανάμεσα στο ποσοτικό και ποιοτικό αλλά «*όποιος κι αν είναι ο βαθμός ακρίβειας ο οποίος επιτυγχάνεται, σχεδόν πάντα αυτό που μετριέται παραμένει αρχικά ποιοτικό*» (τ.α. σ. 560-561). Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας ο στόχος είναι να αναζητηθούν μέσω των λέξεων/φράσεων οι επικαιροποιημένες αντιλήψεις και στάσεις για τη φιλία και το τι ακριβώς θαυμάζουν οι μαθητές/τριες στους καλύτερους/ες φίλους/ες τους. Αυτό για να συμβεί πληρέστερα προϋποθέτει την εστίαση από ερευνητικής πλευράς στον ιδιαίτερο τρόπο έκφρασης και επιλογής ορισμένων και όχι άλλων λέξεων, που χρησιμοποιούν οι συμμετέχοντες, ανάλογα με την ομάδα υπαγωγής τους και συγκεκριμένα με κριτήριο το φύλο τους.

Η αναζήτηση του περιεχομένου της έννοιας της φιλίας, όπως και των λειτουργιών και διαστάσεών της, αλλά και των στοιχείων του θαυμασμού προς τους καλύτερους φίλους είναι μια διαδικασία που συντελείται και μέσω των συνεντεύξεων. Σύμφωνα με την Κυριαζή (2001), όταν «*αυτό που επιδιώκεται είναι η εννοιολογική αποσαφήνιση και η συγκεκριμενοποίηση της θεωρίας μέσα από την έρευνα, οι ποιοτικές μέθοδοι συνήθως κρίνονται πιο κατάλληλες*» (σ. 46). Πάνω στο σημείο αυτό ο Kuhn (1962/1987) επισημαίνει πως «*Θα πρέπει πια να έχει γίνει καθαρό ότι οι επιστήμονες δε διδάσκονται ποτέ με αφηρημένο τρόπο και μεμονωμένα τις έννοιες, τους νόμους και τις θεωρίες. Αντίθετα, τα διανοητικά αυτά εργαλεία, βρίσκονται από την αρχή*

ενσωματωμένα σε μια ενότητα, που προηγείται ιστορικά και παιδαγωγικά, και αποκαλύπτονται σε συνάφεια με τη μεσολάβηση των εφαρμογών τους» (σ. 115).

6.1.1. Οι θεματικές κατηγορίες ανάλυσης

Η παρουσίαση των ευρημάτων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις ακολουθεί τους θεματικούς άξονες της συνέντευξης που παρουσιάσαμε στη μεθοδολογία (το σύνολο των ερωτήσεων ανά άξονα βρίσκεται στο Παράρτημα). Επίσης, όταν οι απαντήσεις των εφήβων συνέπιπταν με διαστάσεις των λειτουργιών της φιλίας, αυτές ταξινομήθηκαν σύμφωνα με τις έξι λειτουργίες της φιλίας των Mendelson και Aboud (2012) που χρησιμοποιήσαμε στο ερωτηματολόγιο της έρευνας. Η παρουσίαση των ευρημάτων αρχίζει με τα ευρήματα που προέκυψαν για τις αντιλήψεις στη φιλία γενικότερα, τη σημασία που έχει ο κολλητός/ή για τους εφήβους, τις συμπεριφορές και τις ιδιότητες που οι έφηβοι θαυμάζουν στους κολλητούς τους, τις αναπαραστάσεις που έχουν για την ετερόφυλη φιλία και ποιες είναι οι δραστηριότητες του ελευθέρου χρόνου που περνούν μαζί. Ακολουθεί η παρουσίαση των ευρημάτων για την αυτοαποκάλυψη στο πλαίσιο της φιλίας. Τέλος, η παρουσίαση των αποτελεσμάτων ολοκληρώνεται με το θέμα των συγκρούσεων και την επίλυσή τους, όπως επίσης και με τις γενικότερες αναπαραστάσεις περί προδοσίας στη φιλία.

6.1.2. Τι σημαίνει φιλία

Η πρώτη θεματική κατηγορία είναι οι «αντιλήψεις για τη φιλία» και αναδύθηκε μέσω των τοποθετήσεων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις των μαθητών/τριών στις ερωτήσεις: α) *τι σημάνει για σένα φιλία*, και *β) πες μου κάποιες λέξεις που σου έρχονται στο μυαλό, όταν ακούς τη λέξη φίλος*. Η παρουσίαση γίνεται με βάση τη συχνότητα εμφάνισης των λέξεων/φράσεων του θέματος για το οποίο ο/η συνεντευξιαζόμενος/η καλείται να τοποθετηθεί. Το ζήτημα της συχνότητας, αν και είναι αναγκαίο για την παρουσίαση της θεματικής ανάλυσης, ωστόσο δεν είναι επαρκές. Υπάρχουν απαντήσεις όπου εντοπίζονται διαστάσεις μιας έννοιας ή κατάστασης και αναφέρονται λιγότερο συχνά· με την έννοια αυτή η σπουδαιότητα μιας πτυχής τού υπό μελέτη θέματος έρχεται να συμπληρώσει τη βαρύνουσα σημασία της συχνότητας (Brawn & Clarke, 2006, σ. 82). Επίσης, όπου διαπιστώθηκε διαφορά, ως προς την προσέγγιση με βάση το φύλο, έγινε αντίστοιχη κατηγοριοποίηση ώστε να αναδειχθούν οι αποχρώσεις της οριοθέτησης των εννοιών και συμπεριφορών που εντοπίζονται ανά θεματική κατηγορία. Πρέπει να σημειωθεί πως οι μαθητές/τριες

δυσκολεύτηκαν αρκετά να απαντήσουν στην ερώτηση για το τι σημαίνει φιλία. Η διαπίστωση αυτή επαναβεβαιώνεται και από την βιβλιογραφία. Υπήρχαν σιωπές ή δισταγμοί στις αποκρίσεις τους του τύπου: *-Χμ... ή Ε..... Α....κ.λ.π. «Είναι ....κάτι γενικό, σημαίνει πολλά πράγματα μαζί... » (αγόρι 5). «Δεν μπορώ να εξηγήσω ακριβώς τη λέξη φιλία ούτε και να δώσω ορισμό. Σημαίνει να έχω γύρω μου ανθρώπους που εκτιμώ και αγαπώ και αυτό είναι αμοιβαίο και να ξέρω ότι όταν τους χρειαστώ θα είναι δίπλα μου»(κορίτσι 2).*

Ενθαρρύναμε τους μαθητές/τριες να μιλήσουν ελεύθερα για το τι σημαίνει για αυτούς η φιλία. Μετά από κατάταξη των λέξεων/φράσεων που ανέφεραν οι μαθητές/τριες προέκυψαν έξι θεματικές κατηγορίες που αντιστοιχούν σε αντίστοιχες λειτουργίες της φιλίας. Σύμφωνα με τις τοποθετήσεις των μαθητών/τριών, όπως φαίνεται στον Πίνακα 6.1. υπάρχουν κοινές αναφορές στο τι σημαίνει η φιλία αλλά και διαφοροποιήσεις στην προσέγγιση του ορισμού της φιλίας με βάση το φύλο. Καταρχάς, διαπιστώθηκε πως από τις απαντήσεις των ερωτώμενων προέκυψαν οι κάτωθι έξι λειτουργίες της φιλίας, τις οποίες παρουσιάζουμε με φθίνουσα σειρά ως προς ην συχνότητα αναφορών: 1. οικειότητα, 2. βοήθεια, 3. καλή παρέα, 4. συναισθηματική ασφάλεια, 5. αξιόπιστη συμμαχία, 6. αυτοεκτίμηση, 7. κρίσεις για την ίδια τη φιλία, όπως δυσεύρετη και ιδανικό.

1. Η *οικειότητα* αναδεικνύεται ως η σημαντικότερη λειτουργία που επεσήμαναν οι μαθητές/τριες με 19 αναφορές για τη σημασία της λειτουργίας αυτής στη φιλία. Ως προς την λειτουργία της οικειότητας και τη σημασία που έχει για τη φιλία, οι κοινές λέξεις που χρησιμοποιούν αγόρια και κορίτσια και οι οποίες συνιστούν τη συγκεκριμένη λειτουργία, κατά συχνότητα αναφοράς, είναι: η *εμπιστοσύνη, τα μυστικά και η επικοινωνία.*

Οι έφηβοι αξιολογούν τη σημασία της φιλίας προτάσσοντας την *εμπιστοσύνη* και ακολουθούν *τα μυστικά* και *η επικοινωνία*. Στο σημείο αυτό υπάρχει διαφυλική σύμπτωση στις απαντήσεις των ερωτώμενων ως προς το τι σημαίνει φιλία. Τα κορίτσια, όμως, εμπλούτισαν εννοιολογικά τη σημασία της οικειότητας στη φιλία με

Πίνακας 6.1. Συχνότητα λειτουργιών για το τι σημαίνει φιλία, ανά φύλο

Λέξεις/φράσεις	Αγόρια	Κορίτσια	Συμμετέχοντες
1. Οικειότητα			
Εμπιστοσύνη	3	4	7
Μυστικά	1	2	3
Επικοινωνία	1	1	2

Ελευθερία		2	2
Ανεκτικότητα		2	2
Αποδοχή		1	1
Ειλικρίνεια		1	1
Κατανόηση		1	1
Σύνολο	**5**	**14**	**19**
2. Βοήθεια			
Βοήθεια / Στήριξη / Αλληλεγγύη	2	5	7
Συμβουλές	1	3	4
Να μοιράζεσαι πράγματα με δικούς σου	2		2
Γνώση	1		1
Θέλουν το καλό σου	1		
Θα πεις το πρόβλημά σου, θα σε βοηθήσει	1		1
Χωρίς αντάλλαγμα		1	1
Σύνολο	**8**	**9**	**17**
3. Καλή παρέα			
Χρόνος μαζί - βόλτες	1	2	3
Κοινά πράγματα	1	1	2
Διέξοδος από την καθημερινότητα		1	1
Πλάκα	1		1
Σύνολο	**3**	**4**	**7**
4. Συναισθηματική ασφάλεια			
Αγάπη		2	2
Σχέση		2	2
Νοιάξιμο	1		1
Ανακούφιση	1		1
Αμοιβαιότητα		1	1
Σύνολο	**2**	**5**	**7**
5. Αξιόπιστη συμμαχία			
Κοντά στα δύσκολα	1		1
Δε μπορώ να με φανταστώ χωρίς φίλους	1		1
Ανεπηρέαστη από άλλους		1	1
Σύνολο	**2**	**1**	**3**
6. Αυτοεκτίμηση			
Εκτίμηση		**1**	**1**

7. Κρίσεις			
Ιδανικό		1	**1**
Δυσεύρετη		1	**1**
Θετική έννοια	1		**1**

τις λέξεις *ελευθερία, ανεκτικότητα, αποδοχή, ειλικρίνεια και κατανόηση.* Μια μαθήτρια αναφερομένη στη σημασία της εμπιστοσύνης τονίζει: *«Η σχέση δύο ανθρώπων κυρίως βασισμένη στην εμπιστοσύνη, και στην κατανόηση, στην αλληλεγγύη, όταν ο ένας βοηθάει τον άλλον σε προβλήματα» (κορίτσι 8).*

Το μοναδικό από τα έξι αγόρια που ανέφερε τη λέξη μυστικά ως απάντηση στο ερώτημα τι σημαίνει φιλία για σένα, δήλωσε: *«Ότι μπορείς να εμπιστευτείς τα μυστικά σου και να σε βοηθήσουν όταν έχεις ανάγκη»* (αγόρι 6).

2. Η βοήθεια είναι η δεύτερη σε σειρά δηλούμενη λειτουργία της φιλίας με 17 αναφορές. Οι λέξεις/φράσεις των εφήβων που συνιστούν τη λειτουργία της βοήθειας σύμφωνα με τις απαντήσεις τους είναι: *βοήθεια, στήριξη, αλληλεγγύη συμβουλές, να μοιράζεσαι πράγματα με δικούς σου, γνώση, θέλουν το καλό σου, όταν έχουμε προβλήματα μιλάμε μεταξύ μας και χωρίς αντάλλαγμα.*

Αναφορικά με τη σημασία της λειτουργίας της βοήθειας στη φιλία, αλλά και του κατά πόσον η παρεχόμενη βοήθεια συνιστά φίλτρο για τη διαπίστωση της πραγματικής φιλίας, ένα κορίτσι αναφέρει: *«...βλέπεις ποιος είναι ο καλύτερός σου φίλος και ποιος σου συμπαραστέκεται, όταν έχεις πρόβλημα» (κορίτσι 4).*

Ένα αγόρι αναφερόμενο στη διαθεσιμότητα του καλύτερου φίλου ως ενεργού ακροατή που νοιάζεται για τη συναισθηματική κατάσταση του φίλου επειδή είναι διαθέσιμος να βοηθήσει τονίζει: *«Οι άλλοι είναι απλά γνωστοί, ας πούμε ο γνωστός, θα τον δεις, θα του πεις τι κάνεις ένα γεια, μέχρι εκεί. Ο φίλος θα κάτσει να του μιλήσεις, θα του πεις το πρόβλημά σου, θα σου πει τη γνώμη του, θα σε βοηθήσει»* (*αγόρι 2).*

Η φιλία ορίζεται, επίσης, ως σχέση όπου κάποιος εκφράζεται ανοιχτά και ελεύθερα για τις απόψεις του και τα συναισθήματά του. Ένα κορίτσι αναφέρεται το τι σημαίνει η οικειότητα στη φιλία ως εξής: *«Μια σχέση μεταξύ ανθρώπων στην οποία μπορείς να εκφράζεσαι ελευθέρα, ανοιχτά... » (κορίτσι 7).*

Τρίτη σε συχνότητα αναφοράς, αλλά με μόνο 7 αναφορές λέξεων/φράσεων, έρχεται η λειτουργία της *καλής παρέας* στη φιλία. Η λειτουργία της καλής παρέας

νοείται ως ο χρόνος που βιώνεται από κοινού με τους φίλους στις βόλτες, στα ίδια πράγματα που κάνουν μαζί οι φίλοι, στις διεξόδους από την καθημερινότητα και στις πλάκες. Η λειτουργία της καλής παρέας είναι σημαντική, αλλά στην περίπτωση αυτή που αναζητούμε μια γενική σημασία του φαινομένου της φιλίας, οι έφηβοι την κατέταξαν τρίτη και με διαφορά ως προς την σημαντικότητά της φιλίας. Πιο κάτω, που προσωποποιήθηκε η ερώτηση λαμβάνοντας τη μορφή τι σημαίνει για σένα ο κολλητός/ή, όπως θα δούμε η σημασία της λειτουργίας της καλής παρέας αποκαθίσταται. Ένα αγόρι με αρκετό ενθουσιασμό δηλώνει με θετικό τρόπο τα οφέλη της καλής παρέας, σε αντίθεση με ένα κορίτσι που, επειδή μελετάει πολύ λόγω πανελλαδικών εξετάσεων, προσέγγισε με πιο συγκρατημένο τρόπο το ζήτημα αυτό: *«Να κάνετε πλάκα, να περνάτε μαζί αξέχαστες στιγμές» (αγόρι 1). «Γενικά, οι φίλοι είναι και μια διέξοδος και από τα μαθήματα και από τους γονείς και νιώθεις ελεύθερος να κάνεις ό,τι θέλεις» (κορίτσι 3).*

4. Η Συναισθηματική ασφάλεια, ως λειτουργία δηλώθηκε, επίσης, με 7 αναφορές λέξεων όπως, αγάπη, σχέση και αμοιβαιότητα από την πλευρά των κοριτσιών και νοιάξιμο και ανακούφιση από την πλευρά των αγοριών. Ένα αγόρι σχετικά με αυτή τη λειτουργία, η οποία αφορά την παρηγοριά και την αυτοπεποίθηση που προκύπτει όταν έχει κάποιος καλούς φίλους, αναφέρει: *«Πιστεύω ότι σαν λέξη (η φιλία) γενικότερα ανακουφίζει κάποιον όταν την ακούει» (αγόρι 3).*

Ο μαθητής επιλέγει να μιλήσει για τη σημασία της φιλίας τονίζοντας τη λέξη ως σημαίνον (η φιλία) και αφήνει στον ακροατή να εικάσει το τι σημαντικό πράγμα είναι η φιλία (ως σημαινόμενο). Όταν και μόνο η λέξη ανακουφίζει τότε μπορεί να υποθέσει κάποιος την συνεισφορά της ίδιας αυτής της φιλικής σχέσης για τους φίλους.

5. Αξιόπιστη συμμαχία. Η λειτουργία αυτή αναφέρεται στην διαθεσιμότητα των φίλων σε δύσκολες καταστάσεις και όχι απλά στην παρουσία φίλων μόνο σε συνθήκες απουσίας προβλημάτων και διασκέδασης. Οι λέξεις/φράσεις που δήλωσαν οι μαθητές/τριες για την συναισθηματική ασφάλεια είναι οι εξής: *κοντά στα δύσκολα* και *δεν μπορώ να με φανταστώ χωρίς φίλους* από την πλευρά των αγοριών και *ανεπηρέαστη από άλλους* από ένα κορίτσι το οποίο τονίζει με έμφαση: *«Κατά τη γνώμη μου δεν την επηρεάζει εύκολα κάτι, δηλαδή εξωτερικοί παράγοντες» (κορίτσι 7).* Στο σημείο αυτό της δήλωσής της αναδύεται η ανθεκτικότητα του δεσμού έναντι τρίτων προσώπων και παρεμβάσεων ως στοιχείο που οικοδομεί τη λειτουργία της αξιόπιστης συμμαχίας. Τα αγόρια προτιμούν να μιλήσουν λειτουργικά (κοντά στα δύσκολα) και

αποφεύγουν τις έννοιες που, τελικά, αποτελούν προτεραιότητα για τα κορίτσια, όταν τοποθετούνται στις ερωτήσεις. Ας δούμε πως τοποθετείται ένα αγόρι στο ερώτημα τι σημαίνει φιλία για σένα, το οποίο αποφεύγοντας να ορίσει τη σχέση, προσδιορίζει τον εαυτό του ως μη αναγώγιμο αναπαραστασιακά σε συνθήκες μη ύπαρξης φιλίας. Αυτό σημαίνει πως δεν μπορεί να έχει ταυτότητα χωρίς φίλους: *«Είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της ζωής μου. Δεν μπορώ να με φανταστώ χωρίς τους φίλους μου» (αγόρι 1).*

Ένα κορίτσι αναφέρθηκε στην *«εκτίμηση»* που προσφέρεται στο πλαίσιο της φιλίας. Η εκτίμηση στο πρόσωπο του φίλου απηχεί τη λειτουργία της αυτοεκτίμησης που νιώθουν οι φίλοι, δηλαδή το να αισθάνεται κάποιος πως αξίζει και ότι αναγνωρίζεται ως σπουδαίος άνθρωπος. Με την αυτοεκτίμηση συνδέονται η εμψύχωση και η ενθάρρυνση οι οποίες, είναι σημαντικές στην εαυτού εικόνα και ταυτότητα.

Τέλος, από ένα κορίτσι και ένα αγόρι εκφράστηκαν κρίσεις για τη φιλία, οι οποίες την αποτιμούν ως διαπροσωπική σχέση, χαρακτηρίζοντάς την ως δυσεύρετη, ενώ για ένα κορίτσι η φιλία είναι ένα ιδανικό. Η φιλική σχέση υψώνεται σε ιδανικό (ιδεώδες) και αυτό σημαίνει τη σπουδαιότητα και τη δυσκολία να αξιωθεί κάποιος τη γνήσια φιλία και μάλιστα τα κορίτσια, όχι όμως και τα αγόρια, αναφέρουν πως για αυτά φιλία σημαίνει αγάπη. Γενικά, πουθενά τα αγόρια δεν ανέφεραν τη λέξη αγάπη στις απαντήσεις.

Σχετικά με τη δυσκολία να βρεθεί η πραγματική φιλία οι μαθητές/τριες δηλώνουν: *«Κοίτα οι φίλοι για εμένα είναι λίγοι, πολλοί λίγοι. Είναι μετρημένοι στα δάχτυλα του ενός χεριού. Οι άλλοι είναι απλά γνωστοί. Ας πούμε ο γνωστός θα τον δεις, θα του πεις τι κάνεις ένα γεια μέχρι εκεί….για μένα, πιστεύω ότι είναι πρώτα η οικογένεια σου, είναι οι μόνοι που δεν θέλουν να πάρουν κάτι από σένα και θέλουν το καλό σου και μετά από κει και πέρα είναι οι φίλοι, που τους διαλέγεις εσύ και πρέπει να είναι σωστοί. Δηλαδή, πρέπει να έχεις και τα μάτια σου ανοικτά» (αγόρι 1). «Είναι πιστεύω απ᾽ τα πιο ωραία ιδανικά που μπορεί να έχει ένας άνθρωπος, δυσεύρετη πρώτα απ᾽ όλα» (κορίτσι 4).*

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση των απαντήσεων στο ερώτημα του τι σημαίνει η φιλία για σένα, διαπιστώθηκε πως υπάρχουν διαφοροποιήσεις στη εκφορά του λόγου για το προσδιορισμό της σημασίας της φιλίας μεταξύ αγοριών και κοριτσιών. Οι έμφυλες λεκτικές και φραστικές διαφοροποιήσεις έχουν ιδιαίτερη σημασία μιας και φανερώνουν αναπαραστασιακές διαφοροποιήσεις, τόσο για την ίδια τη φιλία όσο

και για τον τρόπο που τα δυο φύλα βιώνουν τις φιλικές τους σχέσεις. Κατατάξαμε τις λεκτικές αναφορές που παράγονται είτε μόνο από τα αγόρια είτε μόνο από τα κορίτσια σε δύο ξεχωριστές στήλες (βλ. Πίνακα 6.2.) και διαφαίνονται διαφορές που αντιστοιχούν σε έμφυλες ταυτοτικές διεργασίες. Οι λέξεις/φράσεις που χρησιμοποιήθηκαν από τα αγόρια για να περιγράψουν το τι σημαίνει φιλία για αυτά είναι: *νοιάξιμο, κοντά στα δύσκολα, πλάκα, γνώση* και *δεν μπορώ να με φανταστώ χωρίς φίλους*. Όλες αυτές οι λέξεις/φράσεις παραπέμπουν άμεσα, εργαλειακά, πρακτικά, κοφτά, περιεκτικά και συνοπτικά στη σημασία της φιλίας. Τα αγόρια εκφράζονται με περιγραφή του «πράττειν» της φιλικής σχέσης. Λόγου χάρη, αντί να αναφερθούν στη λειτουργία της βοήθειας με τη χρήση της λέξης «βοήθεια», την περιγράφουν: «*κοντά στα δύσκολα*».

Τα κορίτσια, από την άλλη, περιγράφουν τις παραπάνω λειτουργίες της φιλίας με υψηλής αφαίρεσης ουσιαστικά που παραπέμπουν σε *ιδιότητες* και όχι πράξεις.

Πίνακας 6.2. Η Σημασία της φιλίας· διαφοροποιήσεις με βάση το φύλο

Αγόρια Λέξεις/φράσεις	**Αγόρια**	**Κορίτσια Λέξεις/φράσεις**	**Κορίτσια**
Νοιάξιμο	1	Αγάπη	2
Κοντά στα δύσκολα	1	Ελευθερία	2
Πλάκα	1	Ανεκτικότητα	2
Δε μπορώ να με φανταστώ χωρίς φίλους	1	Σχέση	2
Γνώση	1	Αποδοχή	1
Ανακούφιση	1	Εκτίμηση	1
		Αμοιβαιότητα	1
		Ιδανικό	1
		Ειλικρίνεια	1
		Χωρίς αντάλλαγμα	1
		Ανεπηρέαστη από άλλους	1
		Κατανόηση	1
		Διέξοδος από την καθημερινότητα	1

Οι λέξεις/φράσεις που χρησιμοποιούν τα κορίτσια για να περιγράψουν με διαφορετικό τρόπο τις ίδιες λειτουργίες, που περιγράφουν τα αγόρια για τη φιλία, είναι οι εξής: *ελευθερία, σχέση, ανεκτικότητα, αποδοχή, εκτίμηση αμοιβαιότητα,*

ιδανικό, ειλικρίνεια, ανεπηρέαστη από άλλους, κατανόηση, χωρίς αντάλλαγμα, διέξοδος από την καθημερινότητα. Συγκεκριμένα, για τη λειτουργία της *βοήθειας* αναφέρουν τις λέξεις/φράσεις: *χωρίς αντάλλαγμα* και *αμοιβαιότητα*· στο σημείο αυτό χρειάζεται να διευκρινιστεί πως η λειτουργία της βοήθειας δεν είναι ανάγκη να συνοδεύεται από τυπολατρική, ποσοτικά εννοούμενη, ανταπόδοση της βοήθειας. Από την άλλη μεριά, η αμοιβαιότητα είναι μια ιδιότητα που οφείλει να χαρακτηρίζει το σύνολο της φιλίας και όχι κατ' ανάγκη κάθε μία από τις επιμέρους λειτουργίες της. Αυτό επισημαίνεται από ένα κορίτσι που δηλώνει πως τα ελαττώματα του φίλου δεν αίρουν την αμοιβαιότητα και άρα τη λειτουργικότητα της φιλίας: *«...η φιλία δημιουργείται από τη στιγμή που αγαπάς κάποια άτομα και μπορείς να τους ανεχθείς με τα ελαττώματά τους» (κορίτσι 4).* Με άλλα λόγια, η λειτουργία της βοήθειας μπορεί να μην είναι αμοιβαία λόγω π.χ. ανεπάρκειας υλικών πόρων από το ένα μέλος της φιλικής σχέσης, αλλά η εμπιστοσύνη, η συναισθηματική ασφάλεια, όπως και η αγάπη που συνδέονται με τη φιλία, να αναπληρώνουν το ισοζύγιο στη σχέση, ώστε συνολικά να αποκαθίσταται η αμοιβαιότητα.

Για την *εμπιστοσύνη,* η οποία αποτελεί επιμέρους διάσταση της λειτουργίας της *οικειότητας,* τα κορίτσια αναφέρουν τις λέξεις/φράσεις: *ανεπηρέαστη από άλλους* και *ανεκτικότητα,* επισημαίνοντας τον κίνδυνο διάρρηξης της εμπιστοσύνης από εσωτερικούς παράγοντες της σχέσης, όπως η ακαμψία που απειλεί την ανεκτικότητα, και από εξωτερικούς παράγοντες, όπως οι επιρροές τρίτων που πιθανόν να απειλούν την ισχύ του φιλικού δεσμού.

Για να περιγράψουν τη λειτουργία της *οικειότητας,* τα αγόρια χρησιμοποιούν τη λέξη *επικοινωνία* που είναι μια αρκετά γενική διατύπωση. Απεναντίας, τα κορίτσια προχωρούν στην περιγραφή της οικειότητας με λέξεις, που είναι ουσιαστικά, που παραπέμπουν σε ιδιότητες της κατάστασης, αναφέροντας επιμέρους ποιότητες που συνθέτουν την οικειότητα όπως: *ειλικρίνεια, αποδοχή* και *ελευθερία.* Ενώ τη λειτουργία της *καλής παρέας,* ένα κορίτσι την αντιλαμβάνεται ως διέξοδο από ένα απαιτητικό και ελεγκτικό σχολικό και γονεϊκό περιβάλλον λέγοντας: *«Οι φίλοι είναι και μια διέξοδος και από τα μαθήματα και από τους γονείς...να κάνεις ό,τι θέλεις...χωρίς να έχεις κι αυτήν την επίβλεψη ότι σε ελέγχουν και σε πιέζουν» (κορίτσι 3).*Εδώ, η αναφορά στη λειτουργία της καλής παρέας δηλώνεται ως η απαλλαγή από το ελεγκτικό οικογενειακό περιβάλλον, ενώ τα θετικά στοιχεία της καλή παρέας δεν αναφέρονται αλλά υποδηλώνονται από την αφηρημένη διατύπωση «να κάνεις ό,τι θέλεις».

Τέλος, τα κορίτσια οριοθετούν σημαντικές ιδιότητες της φιλίας, αναφερόμενα στις αξίες, στην αγάπη, στη σχέση και στο ιδανικό που η φιλία αντιπροσωπεύει. Τα αγόρια δεν αναφέρουν τέτοιες λέξεις, οι οποίες περιγράφουν συναισθήματα ή εννοιολογικές κρίσεις. Μάλιστα, ένα αγόρι χαρακτήρισε ως *θετική έννοια* τη φιλία, φανερώνοντας την επιφυλακτικότητα των αγοριών να χρησιμοποιήσουν τον όρο σχέση, που χρησιμοποιούν τα κορίτσια, αλλά και μια πιο συγκρατημένη πρόσληψη της φιλίας. Επίσης, τα κορίτσια χρησιμοποιούν περισσότερες λέξεις και εν γένει διαθέτουν μεγαλύτερη ευχέρεια λόγου στις περιγραφές, κατορθώνοντας πιο ευρεία και πολυποίκιλη προσέγγιση της έννοιας της φιλίας και των χαρακτηριστικών που θαυμάζουν στους/στις φίλους/ες τους.

Συνοψίζοντας, στο ερώτημα τι σημαίνει φιλία για σένα, οι έφηβοι γενικά δίνουν απαντήσεις, με διαφοροποιήσεις που αφορούν το φύλο τους ως προς την πρόσληψη των λειτουργιών της φιλίας. Ειδικότερα, φιλία σημαίνει εμπιστοσύνη, μυστικά που ανακοινώνονται και επικοινωνία σε ένα πλαίσιο ελευθερίας και ανεκτικότητας, που φθάνει έως και την αποδοχή της διαφορετικότητας και των κάποιων ελαττωμάτων του φίλου, όπου η ειλικρίνεια και η κατανόηση θεμελιώνουν τη φιλία ως διαπροσωπική δυαδική σχέση. Ακόμη, η φιλία προσφέρει βοήθεια, στήριξη, αλληλεγγύη, το μοίρασμα υλικών και γνωσιακών αγαθών, ώστε να ξεπερνιούνται προβλήματα και να προάγεται το καλό των φίλων. Η καλή παρέα είναι αναπόσπαστο κομμάτι της φιλικής σχέσης, αφού προσφέρει διέξοδο από τα προβλήματα της καθημερινότητας, βόλτες, τη χαρά να κάνουν πράγματα μαζί οι φίλοι και το χρόνο που οφείλει να είναι αρκετός, ώστε να εκπληρώνεται η απόλαυση της χαράς που οδηγεί σε αξέχαστες στιγμές, δηλαδή στιγμές που καταγράφονται ανεξίτηλα στη μνήμη. Περαιτέρω, η συναισθηματική ασφάλεια που εκδηλώνεται ως αγάπη, νοιάξιμο, παρηγοριά και ανακούφιση σφυρηλατείται από την αμοιβαιότητα, η οποία καλύπτει την ανάγκη για ισοτιμία στη φιλική σχέση, ώστε να επιβεβαιώνεται η ζώσα δυναμική της σχέσης και η αμφίδρομη λειτουργία της. Ταυτόχρονα, η φιλία λειτουργεί ως αξιόπιστη συμμαχία, όπου οι φίλοι είναι πάντα κοντά στα δυσκολίες, ανεπηρέαστη από τις αρνητικές παρεμβολές τρίτων και ανθεκτική, ώστε να μπορεί στηριχθεί κανείς στη σχέση αυτή, όταν σκέψεις, αντικειμενικές δυσκολίες και εμπόδια κλονίζουν την ταυτότητα και την αυτοεκτίμηση των φίλων. Οι έφηβοι για τους παραπάνω λόγους εκτιμούν την φιλία ως δυσεύρετο ιδανικό. Για τα αγόρια η φιλία αναπαρίσταται περισσότερο ως συμμαχία, στήριξη στις δυσκολίες, εμπιστοσύνη, μοίρασμα υλικών αγαθών, πληροφοριών και βόλτες. Θα ονομάσουμε

την αναπαράσταση της φιλίας των αγοριών *πρακτική και διαμεσολαβητική*. Τα κορίτσια αναπαριστούν τη φιλία συναισθηματικά ως αγάπη, αποδοχή, στοργή, ελευθερία και σχέση εμπιστοσύνη. Θα ονομάσουμε την αναπαράσταση αυτή ως *συναισθηματική και αυτοαποκαλυπτική*.

6.1.3. Λέξεις που έρχονται στο νου των ερωτώμενων όταν ακούν τη λέξη φίλος/η

Προχωρώντας στη διερεύνηση της σημασίας και της έννοιας της φιλίας, ρωτήσαμε τους εφήβους να μας πουν κάποιες λέξεις, που τους έρχονται στο νου, όταν ακούν τη λέξη φίλος/η. Οι συνεντεύξεις στο σημείο αυτό προχώρησαν πιο εύκολα σε σχέση με την προηγουμένη ερώτηση που ζητούσε από τους μαθητές/τριες να προσδιορίσουν τη σημασία της φιλίας.

Προχωρήσαμε ξανά στην κατανομή των λέξεων, που χρησιμοποίησαν οι μαθητές/τριες, με βάση το φύλο, για να μπορέσουμε να διακρίνουμε τυχόν έμφυλες διαφορές που συνδέονται με την ενεργοποίηση της αναπαραστατικής μνήμης του/ης φίλου/ης. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 6.3., οι λέξεις/φράσεις στις οποίες αναφέρθηκαν συνειρμικά για να περιγράψουν τον/την φίλο/η οι μαθητές/τριες ποικίλουν και ως προς τη συχνότητα αναφοράς, αλλά και ως προς το είδος των λέξεων που χρησιμοποίησαν. Για να γίνει πιο εμφανής η αναφορά των λειτουργιών της φιλίας, συμπυκνώσαμε τις παραπάνω λέξεις σε θεματικές κατηγορίες. Τα αποτελέσματα έδειξαν να επιβεβαιώνουν την υπόθεση πως η σημασία και η έννοια της φιλίας συναρτώνται τόσο από τι γίνεται μέσα και δια μέσω της φιλίας, όσο και από τις έμφυλες διαφορές που παρεισφρέουν στην όλη διαδικασία πρόσληψης και βίωσης των φιλικών σχέσεων.

1. Καλή παρέα. Ασφαλώς η ερώτηση *πες μου κάποιες λέξεις που σου έρχονται στο νου όταν ακούς τη λέξη φίλος/η* μεταφέρει τον ερωτώμενο σε επίπεδο πραγματικής σχέσης, όπου θα χρειαστεί να ανακαλέσει στη μνήμη του πραγματικές καταστάσεις τις οποίες βιώνει με τον/την φίλο/η. Η θεματική κατηγορία που προκύπτει πρώτη σε προτίμηση στις τοποθετήσεις των εφήβων για το τι σημαίνει ο/η φίλος/η είναι η *καλή παρέα*, η οποία συγκεντρώνει 16 αναφορές και συντίθεται από τις λέξεις: *χαρά, πλάκα, βόλτες, διασκέδαση, φαγητό, παιχνίδια ξεγνοιασιά, ελεύθερος χρόνος, περιπέτεια, γέλιο και παρέα.*

Πίνακας 6.3. Συχνότητα Θεματικών κατηγοριών για την έννοια της φιλίας ανά φύλο

Θεματικές κατηγορίες	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Καλή παρέα	(9): χαρά, πλάκα, βόλτες, διασκέδαση, παιχνίδια, φαγητό, ξεγνοιασιά, ελεύθερος χρόνος, περιπέτεια	(7): χαρά (2), πλάκα, βόλτες, διασκέδαση, παρέα, γέλιο	16
Οικειότητα	(3): εμπιστοσύνη	(7): εμπιστοσύνη (3) ελευθερία, κουβέντα, άνεση, έκφραση	10
Συναισθηματική ασφάλεια	(3): γαλήνη, ευτυχία, αγάπη	(7): αγάπη (4), συμπόνια, στοργή, αγκαλιά	10
Βοήθεια	(4): βοήθεια, αλληλοβοήθεια, συμβουλές χωρίς απόλυτο τρόπο, μιλάμε για προβλήματα	(5): βοήθεια (2), μιλάμε για προβλήματα, συμπαράσταση, καθοδήγηση,	9
Αξιόπιστη συμμαχία	(2): δέσιμο, αδερφός		2
Σύγκρουση	(1): τσακωμοί		1

Αυτό που διαπιστώνεται είναι πως τα αγόρια προσθέτουν τις λέξεις *παιχνίδια, φαγητό, ξεγνοιασιά, ελεύθερος χρόνος* και *περιπέτεια* για να περιγράψουν τη λειτουργία της καλής παρέας. Αυτή η διαφοροποίηση σημαίνει πως τα αγόρια προσλαμβάνουν και βιώνουν την καλή παρέα με όρους δραστηριοτήτων, πρακτικά και με μια διάθεση εξερεύνησης (περιπέτεια). Το γεγονός πως τονίζουν τον ελεύθερο χρόνο ως στοιχείο της καλής παρέας πιθανόν να σημαίνει πως λόγω του φύλου τους ο διαθέσιμος χρόνος για εξόδους να είναι περισσότερος σε σύγκριση με τα κορίτσια ή σπουδαιότερης, για αυτά, σημασίας. Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια συνδέουν την

καλή παρέα με το γέλιο και την παρέα πράγμα που υποδηλώνει πως με τον τρόπο αυτό την αντιμετωπίζουν ως σχεσιακή συνιστώσα (παρέα) αυτή καθαυτή. Η λειτουργία της καλής παρέας, με όλες τις δραστηριότητες που αναφέραμε, είναι αναμενόμενο να αναφέρεται συχνότερα, εφόσον οι μαθητές/τριες, λόγω του βεβαρυμμένου από το σχολείο και το φροντιστήριο πρόγραμμα που έχουν, συναντώνται με τους φίλους στον λιγοστό ελεύθερο χρόνο και σύναμμα στα διαλείμματα των μαθημάτων τους.

2. Οικειότητα. Στη δεύτερη θέση ως προς την συχνότητα των αναφορών βρίσκονται από κοινού οι λειτουργίες της οικειότητας και της συναισθηματικής ασφάλειας. Η οικειότητα στη φιλία με 10 αναφορές συνίσταται από λέξεις/φράσεις, όπως *εμπιστοσύνη, ελευθερία, κουβέντα, άνεση και έκφραση.* Οι περισσότερες λέξεις αναφέρονται από τα κορίτσια, ενώ τα αγόρια αναφέρονται μόνο στην *εμπιστοσύνη.* Αυτό σημαίνει πως την οικειότητα τα κορίτσια την θεωρούν ως λειτουργία που τους παρέχει ένα άνετο πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούν ελεύθερα να συζητούν μεταξύ τους για διάφορα ζητήματα ή προβλήματα.

3. Συναισθηματική ασφάλεια. Με, επίσης, 10 αναφορές λέξεων/φράσεων η συναισθηματική ασφάλεια κατέχει ισότιμη θέση με αυτήν της οικειότητας στις απαντήσεις των εφήβων. Η λειτουργία αυτή συντίθεται από τις λέξεις *γαλήνη, ευτυχία και αγάπη* από την πλευρά των αγοριών, και *αγάπη, συμπόνια, στοργή και αγκαλιά* από την πλευρά των κοριτσιών. Η *αγάπη* ως συναισθηματική αξία προτάσσεται από 4 κορίτσια και μόνο ένα αγόρι. Ο όρος αγάπη συνιστά γενικό και ουδέτερο τρόπο έκφρασης συναισθημάτων που απευθύνεται τόσο σε ανθρώπους όσο και σε πράγματα. Τη *συναισθηματική ασφάλεια* τα αγόρια την αντιλαμβάνονται ως γαλήνη και ευτυχία, δηλαδή ως κάτι που δέχονται και απολαμβάνουν, ενώ τα κορίτσια ως συμπόνια στοργή και αγκαλιά. Διαπιστώνεται πως τα αγόρια βιώνουν και εκφράζουν τη συναισθηματική ασφάλεια με όρους συναισθηματικής ικανοποίησης, τη στιγμή που τα κορίτσια εισάγουν στο λόγο τους λέξεις που παραπέμπουν σε πρακτικές σωματικής επαφής, όπως η αγκαλιά, αλλά και η παροχή φροντίδας μέσω της συμπόνιας και της στοργής. Η έμφυλη διαφοροποίηση στην αναπαράσταση της συναισθηματικής ασφάλειας είναι σημαντική, διότι τα κορίτσια εστιάζουν σε μητρικά πρότυπα παροχής ασφάλειας ενώ τα αγόρια επικεντρώνονται στο αποτέλεσμα που νιώθουν, δηλαδή την ικανοποίηση να είναι δέκτες ασφάλειας που τα κάνει να νιώθουν γαλήνη και ευτυχία.

4. Βοήθεια. Η λειτουργία της *βοήθειας* βρίσκεται στην τρίτη θέση, με 9 αναφορές. Αγόρια και κορίτσια φαίνεται να προσλαμβάνουν και να βιώνουν τη βοήθεια με όρους συμπαράστασης και αλληλοβοήθειας σε ένα πλαίσιο όπου μιλάνε για τα προβλήματά τους και ανταλλάσουν υποστήριξη και συμβουλές. Η μόνη διαφοροποίηση αφορά την περίπτωση ενός μαθητή, ο οποίος προβαίνει σε επισήμανση του γεγονότος πως η βοήθεια θα πρέπει να δίνεται *«όχι με απόλυτο τρόπο» (μαθητής 4)*, κάτι που σημαίνει πως η βοήθεια, ως λειτουργία, οφείλει να συνοδεύεται από λεπτότητα και διάκριση ώστε να μη προκύψουν ζητήματα κυριαρχίας (απόλυτος τρόπος), που θα απειλούσαν την ισοτιμία στη φιλική σχέση.

5. Αξιόπιστη συμμαχία. Τέταρτη σε συχνότητα αναφοράς έρχεται η λειτουργία της αξιόπιστης συμμαχίας με 2 αναφορές μόνο από την πλευρά των αγοριών που χρησιμοποίησαν τις λέξεις *δέσιμο* και *αδελφός*. Αυτές οι λέξεις παραπέμπουν στις αντρικές φιλίες των αδελφοποιτών των προβιομηχανικών και αγροτοκτηνοτροφικών κοινωνιών, οι οποίες συντελούσαν στην οικοδόμηση της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας των αρρένων μελών τους.

Συνοψίζοντας, όταν οι έφηβοι ακούν τη λέξη «φίλος» οι αναπαραστάσεις τους τροφοδοτούνται από τις δραστηριότητες του ελευθέρου χρόνου, της καλής παρέας, της χαράς, της διασκέδασης και της εμπιστοσύνης που διαμείβεται στις φιλικές τους σχέσεις. Η σειρά αναφορών των λειτουργιών της φιλίας παίρνει την έξης κατανομή με φθίνουσα σειρά: α) καλή παρέα, β) οικειότητα, γ) συναισθηματική ασφάλεια, δ) βοήθεια, ε) αξιόπιστη συμμαχία και στ) σύγκρουση. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, όταν τους ζητήθηκε να μιλήσουν για τη σημασία της φιλίας, προέταξαν, κατά σειρά συχνότητας αναφορών, τις λειτουργίες της *οικειότητας* και της *βοήθειας*, ενώ αμέσως μετά τρίτη σε σειρά προτίμησης τη λειτουργία της *καλής παρέας*. Στην συγκεκριμένη, όμως, ερώτηση που ζητά να αναφέρουν ποιες λέξεις τους έρχονται στο νου, όταν ακούν τη λέξη φίλος, τότε η *καλή παρέα* δηλώνεται πρώτη και με διαφορά μάλιστα σε αναφορές, ενώ ακολουθούν ισότιμα η *οικειότητα* και η *συναισθηματική ασφάλεια*, ενώ η βοήθεια καταλαμβάνει την τέταρτη θέση. Τέλος, διαπιστώθηκε έμφυλη διαφοροποίηση στην πρόσληψη της φιλίας με τα αγόρια να επιλέγουν λέξεις που προσδιορίζουν τις φιλικές τους σχέσεις πρακτικολειτουργικά και με όρους συντροφιάς που παραπέμπουν σε αδελφότητες, σε σύγκριση με τα κορίτσια που νοηματοδοτούν τη φιλία περισσότερο εκφραστικά και συναισθηματικά με αρκετές αναφορές στην ελεύθερη και ανοιχτή επικοινωνία μέσω συζητήσεων.

6.1.4. Λόγοι επιλογής του/της κολλητού/της

Στην ενότητα αυτή θα διερευνηθούν οι λόγοι της επιλογής της συγκεκριμένης καλύτερης φιλίας που διατηρούν οι έφηβοι. Η ερώτηση που θέσαμε στους συνεντευξιαζόμενους είναι: *για ποιους λόγους επέλεξες τον/την συγκεκριμένο/η κολλητό/ή.* Με αυτήν την ερώτηση θέλαμε να διαπιστώσουμε τους παράγοντες διαμόρφωσης και διατήρησης της καλύτερης φιλίας. Για παράδειγμα, η ύπαρξη αμοιβαιότητας στη φιλία είναι ένα κίνητρο για τη διαμόρφωσή της; Ένας άλλος λόγος είναι η διαπίστωση της λειτουργίας της ομοιότητας ή και της συμπληρωματικότητας στη διαμόρφωση και ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων. Για παράδειγμα, εάν βρεθεί πως είναι αντίθετοι χαρακτήρες αυτό σημαίνει πως η φιλία δημιουργήθηκε και στηρίζεται στη βάση της συμπληρωματικότητας. Για να διαπιστωθεί πιο συγκεκριμένα η σημασία της καλύτερης φιλίας και το καθημερινό βίωμα των φιλικών σχέσεων, ζητήσαμε από τους εφήβους να μας αναφέρουν το μικρό όνομα του/της κολλητού/ής και κατόπιν αναφερόμασταν σε αυτόν/ήν με το όνομα αυτό, ώστε οι ερωτώμενοι να βοηθηθούν αναπαραστασιακά και να συνδεθούν συναισθηματικά με τη συγκεκριμένη τους φιλική επιλογή.

Οι ερωτώμενοι (βλ. Πίνακα 6.4.) στις απαντήσεις σχετικά με τους λόγους επιλογής του/της συγκεκριμένου/ης κολλητού/ής, προέταξαν τη λειτουργία της οικειότητας. Οι συνολικές αναφορές στις απαντήσεις των εφήβων στη λειτουργία της οικειότητας ανέρχονται σε 20, (8 αναφορές από αγόρια και 12 αναφορές από κορίτσια) χωρίς να υφίσταται έμφυλη διαφοροποίηση στις λέξεις/φράσεις που χρησιμοποιήθηκαν.

Πίνακας 6.4. Λόγοι επιλογής του κολλητού/ής ανά φύλο

Λέξεις – φράσεις	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1. Οικειότητα			
Καταλαβαίνει, ακούει τα προβλήματα μου, τα προσωπικά μου	5	6	11
Ευθύτητα, Ειλικρίνεια, Αλήθεια	1	3	4
Εμπιστοσύνη	3	3	6
Είσαι ο εαυτός σου		1	1
Σύνολο	**9**	**13**	**22**
2. Καλή παρέα			
Περνάω καλά μαζί του/της	2	3	5

Τρέλες		3	3
Διασκεδαστική/ός, Χαρά, γέλιο	1	3	4
Χρόνος μαζί, δεμένοι/ες από παιδιά	2	2	4
Βόλτες, Παιχνίδια, Πλάκες	3		1
Κάνει πράγματα μαζί μου	1		1
Μου φτιάχνει τη διάθεση	1		1
Δε βαριέμαι μαζί της		1	1
Σύνολο	**10**	**12**	**22**
3. Συναισθηματική Ασφάλεια			
Καλοσύνη, καλοκαρδία, όχι κακία, όχι ζήλεια	1	2	3
Περάσαμε πολλά, από μικροί μαζί, βαθιά γνωριμία	3	1	4
Αδελφή που δεν είχα ποτέ		2	2
Συναίσθημα – ιδέα και όχι λέξεις		1	1
Την αγαπώ		1	1
Την συμπονώ		1	1
Χαλαρότητα		1	1
Στοργή		1	1
Σύνολο	**4**	**10**	**14**
4. Βοήθεια			
Βοήθεια, συμπαράσταση, μου λέει τη γνώμη του/της	4	5	9
Βοήθεια στα μαθήματα		1	
Προστασία από Bulling- αυτογνωσία		1	1
Προστασία	1		
Σύνολο	**5**	**7**	**12**
5. Αυτοεκτίμηση			
Δεν θα με κοροϊδεύει	2	1	3
Δεν θα σε κατακρίνει για τίποτα		2	2
Δεν θα δουλέψει η μια την άλλη		1	**1**
Σύνολο	**2**	**4**	**6**
6. Διαπροσωπική έλξη			
Τον ήθελα και τον έκανα φίλο, τον διάλεξα	1		1
Ο χαρακτήρας του	1		1
Ψηλός, ξανθούλης με πράσινα μάτια		1	
Με την κολλητή μου δεν χρειάζομαι άλλη παρέα		1	1
Σύνολο	**2**	**2**	**4**

7. Ατομικές / κοινωνικές δεξιότητες			
Έξυπνη		1	1
Δυναμική		1	1
Σύνολο		**2**	**2**
8. Ομοιότητα			
Μας αρέσουν τα ίδια πράγματα	**1**	**1**	**2**
9. Συμπληρωματικότητα			
Διαφορετικοί χαρακτήρες		**1**	**1**

1. Η λειτουργία της *οικειότητας* αναφέρεται στη δυνατότητα να γίνεται κάποιος/α κατανοητός/ή από τους/ις φίλους/ες, να μπορεί ο/η φίλος/η να ακούει τα προβλήματα, να υπάρχει η άνεση για εκμυστήρευση προσωπικών ζητημάτων και όλα αυτά σε ένα πλαίσιο αμοιβαίας εμπιστοσύνης, η οποία οικοδομείται μέσω των ειλικρινών προθέσεων και όταν εκφράζονται ελευθέρα οι σκέψεις, οι ιδέες, τα συναισθήματα και οι πράξεις. Από τις τοποθετήσεις των εφήβων δεν παρατηρήθηκε διαφοροποίηση ούτε ως προς τη ρητορική ούτε ως προς τα παραδείγματα που χρησιμοποίησαν αγόρια και κορίτσια για να επιχειρηματολογήσουν υπέρ της πρώτιστης σημασίας που έχει για αυτά η λειτουργία της οικειότητας στην επιλογή της καλύτερης φιλίας.

Σχετικά με την εμπιστοσύνη, η οποία αποτελεί διάσταση της λειτουργίας της οικειότητας, ένα αγόρι επισημαίνει: *«Ναι πιστεύουν σ' εμένα και εγώ σ' αυτούς. Αν δεν πίστευα σ' αυτούς ή οτιδήποτε δε θα ήμουν κολλητός μαζί τους, δε θα τους είχα δίπλα μου για κανένα λόγο. Ή αυτό που σου είπα πριν με το χαρακτήρα, αν δεν ήταν σωστός απέναντι μου, να τον κάνω τι, να τον έχω δίπλα μου και να μου σπάει τα νεύρα, να έχει συμφέρον από μένα; Κάτσε ρε φίλε στο παίζω καλός, στο παίζω άγιος, είμαι απέναντι σου σωστός και πας να μου κάνεις πουστιά; Δηλαδή αυτό που σου είπα πριν με το φίλο μου τον άλλον που κόψαμε, αυτός προσπαθούσε να κερδίσει από εμένα. Όχι με την καλή έννοια, αυτό που κάνεις είναι σωστό κάτσε να το κάνω και εγώ. Στην αρχή δεν το καταλάβαινα αλλά μετά λέω τι κάνω; Φύγε από δίπλα μου, δε σε θέλω. Να τον κάνω τι;», (αγόρι 2).*

Η εμπιστοσύνη, ως διάσταση της λειτουργίας της οικειότητας, επίσης, συνδέεται με την ειλικρίνεια, την αλήθεια και την τέχνη της ακρόασης του άλλου. Ένα κορίτσι πάνω στο ζήτημα αυτό τονίζει για τον κολλητό της, συγκρίνοντάς τον με τις άλλες φίλες της: *«Τον εμπιστεύομαι πάρα πολύ, γιατί όταν θα του μιλήσω ξέρω πως δε θα το πει σε κανέναν. Σε ακούει... Δηλαδή αν του πω ότι έχω κάτι, θα μου ζητήσει να το εξηγήσω*

και δε θα μου πει γιατί το έκανες... και είναι αληθινός σε σχέση με τα άλλα τρία κορίτσια... Υπάρχει μία διαφορά όμως ανάμεσα στον φίλο και τον κολλητό, στον κολλητό θα πεις και το πιο τρελό σου πράγμα το βαθύτερό σου συναίσθημα», (κορίτσι 3).

2. Με συνολικά 22 αναφορές από τους εφήβους, 10 αγόρια και 12 κορίτσια, η λειτουργία της *καλής παρέας* αναδεικνύεται ισότιμη με αυτήν της οικειότητας. Η επιλογή του/ης κολλητού/ής εξυπηρετεί στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό και περισσότερο από τις άλλες φιλικές σχέσεις την ανάγκη των μαθητών/τριών να περνάνε καλά, να διασκεδάζουν, να αφιερώνουν χρόνο μεταξύ τους, ενώ δεν βαριούνται, κάνουν τρέλες, πηγαίνουν βόλτες, παίζουν παιχνίδια και σπάνε πλάκα.

Στη λειτουργία της *καλής παρέας*, παρατηρήθηκε έμφυλη διαφοροποίηση μεταξύ των εφήβων στους τρόπους που επιλέγουν για να απολαύσουν τον ελεύθερο χρόνο που διαθέτουν μεταξύ τους. Συγκεκριμένα τα αγόρια μίλησαν για βόλτες, παιχνίδια, πλάκες, να κάνουν πράγματα μαζί, και να τους αφιερώνουν χρόνο οι φίλοι τους. Δύο αγόρια μιλώντας για τον κολλητό τους και το τι σημαίνει για αυτούς αναφέρουν: *«κοινό ενδιαφέρον το τένις... το παρακάνει με τις πλάκες», (αγόρι 1), «...όταν δεν είμαι καλά, προσπαθεί να μου φτιάχνει τη διάθεση», (αγόρι 6).*

Απεναντίας, τα κορίτσια προσδιόρισαν την καλή παρέα ως διασκέδαση, χαρά, τρέλες και την απουσία βαρεμάρας. Αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια απαντούν προσδιορίζοντας τα συναισθήματα που εισπράττουν από το τι κάνουν κάθε φορά με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες, σε σύγκριση με τα αγόρια, τα οποία αναφέρονται στο τι κάνουν με τους κολλητούς τους. Ένα κορίτσι μιλάει για το τι σημαίνει για αυτήν κολλητός, περιγράφοντας τον: *«είναι πάρα πολύ διασκεδαστικός, όλο μπλα μπλα είμαστε», (κορίτσι 3).*

Ένα κορίτσι από τα 8 δεν έχει ιδιαίτερες παρέες, διότι βαριέται εύκολα, αν και αναγνωρίζει τη σημασία της καλύτερης φιλίας που διατηρεί με μια κοπέλα, που όμως δεν βλέπει συχνά, λόγω του ότι η τελευταία επιλέγει να συναντιέται και με άλλα άτομα, κάτι που δεν της αρέσει. Σχετικά με το τι σημαίνει να μην βαριέται κάποιος, όντας συντροφιά με τον καλύτερό του φίλο, αναφέρει: *«Να μην πει ο ένας βαριέμαι επειδή είμαστε μόνοι μας. Αυτό το θεωρώ απίστευτα κακό να το πει κάποιος και επειδή το έχω ακούσει μ' έχει θλίψει ιδιαίτερα», (κορίτσι 4).*

3. Οι έφηβοι με 14 αναφορές στις απαντήσεις τους επισημαίνουν πως ένας άλλος λόγος που μέτρησε για την επιλογή και διαμόρφωση της κολλητής τους φιλίας είναι η παροχή της *συναισθηματικής ασφάλειας*, η οποία κατατάσσεται τρίτη σε συχνότητα αναφορών. Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις τους, η συναισθηματική

ασφάλεια που νιώθουν στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους ορίζεται ως καλοσύνη, απουσία ζήλειας, κακίας και κατάκρισης, αποφυγή κοροϊδίας, παροχή αγάπης, συμπόνιας, στοργής και χαλαρότητας μέσα σε ένα πλαίσιο σχέσης, το οποίο έχει σφυρηλατηθεί και δοκιμαστεί στο χρόνο, ώστε να προσομοιάζει με καλή αδελφική σχέση, που καμιά φορά να μην δύνανται οι λέξεις να περιγράψουν αυτό που σημαίνει ο/η κολλητός/ή, αφού αντιπροσωπεύει ένα συναίσθημα – ιδέα που αναπαρίσταται ως ιδανικό στις προσλήψεις των έφηβων.

Σύμφωνα με τις λεκτικές αναφορές των εφήβων και ως προς τη λειτουργία της συναισθηματικής ασφάλειας παρουσιάζονται διαφοροποιήσεις ως προς το είδος των λέξεων και των πράξεων που χρησιμοποίησαν οι ερωτώμενοι για να προσδιορίσουν αυτή τη λειτουργία. Καταρχάς τα αγόρια αναφέρονται με 4 λέξεις/φράσεις, ενώ στα κορίτσια παρατηρούνται 10 αναφορές στη συναισθηματική ασφάλεια, δηλαδή τα κορίτσια τονίζουν εμφατικά τη σημασία της λειτουργίας της συναισθηματικής ασφάλειας. Με άλλα λόγια, φαίνεται πως για τα κορίτσια αξιολογήθηκε ως σημαντικότερος παράγοντας για τη διαμόρφωση της καλύτερης φιλίας τους η συναισθηματική κάλυψη, σε σύγκριση με τα αγόρια, τα οποία επιλέγουν λιγότερες λεκτικές αναφορές και οι οποίες μάλιστα παραπέμπουν σε δραστηριότητες πρακτικολειτουργικές. Τα κορίτσια επιλέγουν λέξεις που εκφράζουν συναισθήματα κάτι που τα αγόρια, με μια εξαίρεση, απέφυγαν εντελώς. Συγκεκριμένα δύο κορίτσια αναφέρουν: *«Δεν θα πει κακία για κανένα, δηλαδή για κανένα. Έχεις τον άλλον σαν αδερφό σου, σαν αίμα σου...Τον αγαπάς περισσότερο, τον συμπονάς περισσότερο, τον εμπιστεύεσαι παραπάνω. Μη σου πω και απόλυτα». (κορίτσι 2). «Είναι απ' τα πιο καλά άτομα, πολύ καλά άτομα. Δεν πιστεύω ότι έχει ίχνος κακίας, ζήλειας, δεν είναι φιλόδοξη ούτε φιλοχρήματη. Δηλαδή είναι απ' τα πιο αγαθά άτομα, γιατί απλώς ποτέ ποτέ ποτέ δεν υπήρχε ζήλεια και κακά συναισθήματα της μιας απέναντι στην άλλη. Ποτέ. Και τη θεωρώ πιο κοντά μου και από συγγενείς. Δηλαδή, πιστεύω ότι αν είχα πρόβλημα πρώτα σ' αυτή θα πήγαινα και μετά σε κάποιον του συγγενικού μου κύκλου. Τη θεωρώ αδερφή μου, να το πω έτσι». (κορίτσι 4).*

Ένα αγόρι εξηγεί γιατί τον διάλεξαν οι δύο κολλητοί του, όπως και τους κινδύνους για την συναισθηματική ασφάλεια που προέρχονται από την ορθή επιλογή φίλου: *«Για την καλοκαρδία, για το ότι δεν έχω να κερδίσω κάτι από αυτούς ούτε κυνηγάω ούτε θέλω να κερδίσω κάτι από αυτούς. Με άλλα παιδιά θα έλεγαν ότι αυτός δεν κρίνει σωστά, δεν έχει μυαλό. Μερικά πράγματα γίνονται μπροστά σου και δεν το καταλαβαίνεις, κάπως σαν προειδοποίηση και είναι σαν να έχεις κλειστά τα μάτια σου και να μην το βλέπεις. Άλλοι να το καταλαβαίνουν και άλλοι να μη βλέπουν τίποτα. Να γίνεται κάτι σοβαρό και ο άλλος να μην καταλαβαίνει τίποτα. Αν ρε φίλε δε σε ενδιαφέρει αυτό, μετά θα φας το κεφάλι σου και θα λες*

γιατί δεν το σκέφτηκα έτσι γιατί δεν έκανα αυτό ή το άλλο». (αγόρι 2).

Σύμφωνα με την παραπάνω αναφορά του αγοριού 2, όπως και σε όλες τις συνεντεύξεις των εφήβων, η καλοκαρδία είναι όρος αναγκαίος για να οικοδομηθεί η αίσθηση της συναισθηματικής ασφάλειας. Ασφαλώς στα πλαίσια των διαπροσωπικών σχέσεων η λειτουργία της συναισθηματικής ασφάλειας δεν υπάρχει αφ' εαυτού της, αλλά βρίσκει το αναγκαίο συμπλήρωμα και σε άλλες λειτουργίες, όπως η βοήθεια με την παροχή συμβουλών και γνώμης σε προβληματικές καταστάσεις

4. Από τις συνεντεύξεις προκύπτει πως η λειτουργία της *βοήθειας* έρχεται τέταρτη σε συχνότητα αναφορών ως λόγος επιλογής του/ης κολλητού/της. Συγκεκριμένα, διαστάσεις της λειτουργίας της βοήθειας, αναφέρθηκαν 12 φορές και ισότιμα από αγόρια και κορίτσια αναλογικά. Η βοήθεια στη φιλία, υπενθυμίζουμε πως αναφέρεται στην παροχή καθοδήγησης και συμβουλών αλλά και απτών συνεισφορών που χρειάζονται οι φίλοι για την εκπλήρωση στόχων. Η βοήθεια και η οικειότητα είναι αλληλοσυμπληρούμενες και αλληλεξαρτώμενες λειτουργίες στη φιλία. Μάλιστα χρειάζεται να προϋπάρχει η οικειότητα στο πλαίσιο της φιλικής σχέσης διότι με την άνεση και την ελευθερία έκφρασης, που αυτή προϋποθέτει, μπορεί κάποιος να απευθυνθεί και να ζητήσει βοήθεια. Το αντίθετο θα ήταν άστοχο και ατελέσφορο. Ένα αγόρι, σχετικά με το ζήτημα της βοήθειας από φίλους δηλώνει: *«Ναι αρκετές φορές, δηλαδή αν το έλεγα σε κάποιον άγνωστο τι μου το έλεγε τι όχι θα ήταν σαν να μη μου το είχε πει ποτέ, δε μετράει πολύ η γνώμη τους. Αλλά σ' αυτά τα παιδιά ναι μετράει και θα κάτσω να την ακούσω, θα πάω μετά σπίτι μου και θα το σκεφτώ. Μου το είπε έτσι, λες να είναι έτσι; λες να είναι αλλιώς; Ας πούμε μπορεί να μη βγάζω άκρη με κάτι, να μιλήσω με τον έναν ή με τον άλλον και να βγάλω μια μέση λύση. Ας πούμε εκεί που έλεγα αυτό, να μου πουν κάτι άλλο και να πω έτσι είναι τελικά δεν είναι αυτό που έλεγα εγώ, είναι αυτό, είχε δίκιο». (αγόρι 2).*

Η αμοιβαιότητα χωρίς ιδιοτελείς και υστερόβουλες προθέσεις και κίνητρα, ως απόδειξη της ισοτιμίας στη φιλία όμως, χωρίς να είναι απαιτητή ή και να υπάρχει κατ' ανάγκη, έχει μεγάλη σημασία για το τι σημαίνουν οι φίλοι και για ποιους λόγους οι φίλοι επιλέγονται μεταξύ τους, σύμφωνα με τις τοποθετήσεις των εφήβων. Ένα αγόρι, αναφερόμενο στους λόγους που επέλεξε τον κολλητό του, αλλά και στους λόγους που ο κολλητός του τον θεωρεί ως τον καλύτερό του φίλο, αναφέρει για την διαμειβόμενη μεταξύ τους αμοιβαιότητα ως προς τη βοήθεια: *«Γιατί από την αρχή με βοηθούσε με τα προβλήματά μου και του εμπιστεύτηκα κάποια πράγματα στην αρχή και έτσι του τα λέω όλα γιατί και αυτός μου εμπιστεύεται τα προβλήματά του ή κάποια άλλα θέματα. Και τον*

βοηθάω και εγώ, όταν έχει ανάγκη», (αγόρι 6).

Ένα κορίτσι αναφέρει ως λόγο για τη διαμόρφωση της φιλίας της με την καλύτερή της φίλη τη βοήθεια που δέχτηκε σε πρόβλημα θυματοποίησης που αντιμετώπισε από άλλα παιδία. Έχοντας υποστεί για χρόνια το έντονο bullying από την πλευρά των ομηλίκων συμμαθητών της, σύμφωνα με τα λεγόμενά της λόγω των νοητικών ικανοτήτων της και λόγω του ότι δεν εύρισκε απολαύσεις στις συνήθεις δραστηριότητες των εφήβων της ηλικίας της, όπως τα κλαμπ ή οι «ανόητες» συζητήσεις, πέρασε σε μια «*επιθετική άμυνα*», όπως η ίδια ανέφερε, ως αντιστάθμισμα στον αποκλεισμό που υφίστατο από τους συνομήλικους της και δημιούργησε μια κολλητή φιλία με ένα κορίτσι τρία χρόνια μεγαλύτερό της. Το μεγαλύτερο κορίτσι είχε ήδη υποστεί και εκείνο bullying από τους/ις συμμαθητές/τριές της, λόγω αυξημένων νοητικών ικανοτήτων και είχε ξεπεράσει τον κοινωνικό αποκλεισμό, όπως και το μετατραυματικό στρες, που συνοδεύει αντίστοιχες περιπτώσεις, και είχε πλέον ικανοποιητικές φιλικές σχέσεις σε κύκλους που την εκτιμούσαν και έγινε αποδεκτή. Η σχέση των δύο κοριτσιών φαίνεται να είναι ποιοτικά αναπτυγμένη στη βάση μιας οικειότητας, η οποία εδράζεται στην ομοιότητα των συνθηκών πολέμου που αντιμετώπισαν από τους συμμαθητές/τριές τους. Ας δούμε πως διατυπώνει με κατάθεση ψυχής τα γεγονότα αυτά η μαθήτρια: *«Με την κοπέλα αυτή* (εννοεί τη φίλη της που την βοήθησε στο ζήτημα του bulling) *επίσης δεν έχουμε πολλά κοινά, μάλιστα με εκνεύριζε πολύ μερικές φορές που μου τα έλεγε έτσι, και δε μ΄ άρεσε, αλλά είχε πάρα πολύ δίκιο και με βοήθησε πάρα πολύ, γιατί ξεπέρασα κάποια πράγματα όπως το θέμα του bullying. Γιατί όταν είσαι ένα παιδί που το κοροϊδεύουν πέντε χρόνια, για το οτιδήποτε μπορεί να σου συμβεί ας πούμε, δημιουργείς μια αμυντική στάση και γίνεσαι επιφυλακτικός προς όλους και έχεις μια αρνητική συμπεριφορά.... γιατί παλιά με παιδιά που δεν τα ήξερα, ας πούμε, διαμόρφωσα μια στάση, "τόλμα να μ΄ ακουμπήσεις", ας πούμε σε τέτοιο στυλ, να μ΄ ακουμπήσεις λεκτικά εννοώ» (κορίτσι 4).*

Ακόμη η μαθήτρια αναφέρει την βοήθεια που της πρόσφερε η φίλη της για να φτάσει σε αυξημένα επίπεδα αυτογνωσίας, επισημαίνοντας το γεγονός της διαφοράς ηλικίας ως βοηθητικό: *«Αυτή η κοπέλα είναι τρία χρόνια μεγαλύτερη από μένα και η οποία με βοήθησε γιατί είχε περάσει και αυτή από μια τέτοια φάση. Με βοήθησε να δω ότι το ότι δεν είναι έτσι όπως το θέλω εγώ δεν πάει να πει ότι δεν υπάρχουν κάποια πράγματα, δηλαδή ότι δεν μ΄ αγαπάνε με τον τρόπο που θέλω εγώ δεν πάει να πει ότι δεν μ΄ αγαπάνε με το δικό τους τρόπο. Είναι κάποια πράγματα τα οποία δεν τα 'χα αντιληφθεί.»*

Στην ερώτησή μας για τη σημασία αυτής της βοήθειας που δέχτηκε απάντησε με τρόπο που επιβεβαιώνει το γεγονός πως οι φιλίες μεταμορφώνουν τους φίλους,

επιδρώντας στα επίπεδα αυτογνωσίας αλλά και πρόσληψης των συμπεριφορών των άλλων, τροποποιώντας την εικόνα για τον εαυτό και την προσωπική ταυτότητα: *«Ήταν πολύ σημαντικό. Σκεφτόμουν ότι μπορεί να 'μαι αχάριστη κάποια φορά. Ενώ κανένας μπορεί να μη με συμπαθούσε, κάποια άτομα είχαν δει τα καλά στοιχεία του χαρακτήρα μου και μ' έκαναν παρέα, εγώ πολλές φορές ήμουν σκληρή μαζί τους και αυτό μ' έκανε να επανεξετάσω λίγο τα πράγματα και να πω ότι πρέπει να 'μαι λίγο ελαστική. Αυτό» (κορίτσι 4).*

Εμμέσως, πλην σαφώς το κορίτσι εδώ με το να τονίζει πως δεν έχει πολλά κοινά με την καλύτερή της φίλη, αναφέρεται στις συμπληρωματικές φιλικές σχέσεις, οι οποίες υπάρχουν και λειτουργούν πολύ καλά ειδικά σε περιπτώσεις, όπως η συγκεκριμένη, όπου λόγου χάρη ο/η έμπειρος/η φίλος/η καθοδηγεί και στηρίζει το/η μαθητευόμενο/η φίλο/η του/ης, ενώ ταυτόχρονα ενισχύει την αυτοεικόνα του, ενθυμούμενος τα στάδια που ο ίδιος ακολούθησε και αναστοχαζόμενος πάνω σε ό,τι έχει καταφέρει, νιώθει ικανοποίηση. Τα οφέλη είναι αμοιβαία στις συμπληρωματικές φιλίες, όπως άλλωστε και στις φιλίες λόγω ομοιότητας.

5. Στη συνέχεια, ορισμένοι έφηβοι επισημαίνουν ως παράγοντα που μέτρησε στην επιλογή και διαμόρφωση της καλύτερης φιλίας τους τη λειτουργία της *αυτοεκτίμησης*. Η αυτοεκτίμηση επισημαίνεται με 6 αναφορές, δύο φορές από τα αγόρια και 4 από την πλευρά των κοριτσιών. Η αυτοεκτίμηση αναφέρεται σε μια σειρά από συμπεριφορές, όπως η ενθάρρυνση, η ενεργητική ακρόαση, η εμψύχωση και γενικά οτιδήποτε βοηθάει στη διατήρηση μιας αξιόλογης αυτοεικόνας για τον/ην φίλο/η. Δεν συνδέεται τόσο με την ταύτιση απόψεων ή την ομοιότητα στους χαρακτήρες, όσο με το γεγονός πως εξακολουθούμε να θεωρούμε σπουδαίο τον/ην φίλο/η, πέρα από τις διαφωνίες ή τους διαφορετικούς προσανατολισμούς στη σκέψη και τη συμπεριφορά. Σύμφωνα με τους εφήβους, η αυτοεκτίμηση, και σε αυτό υπήρξε ομοφωνία μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, συνίσταται στην *αποφυγή της κατάκρισης, της κριτικής, της κοροϊδίας και του «δουλέματος» πίσω από την πλάτη*. Ας δούμε πως ένα αγόρι και ένα κορίτσι εντοπίζουν συμπεριφορές που η απουσία τους ενισχυόσουν την αυτοεκτίμηση που εισπράττουν στα πλαίσια της φιλίας: *«...είναι ότι δε θα σε κατακρίνει για τίποτα, ό,τι και να κάνεις. Δηλαδή αν του πω ότι έχω κάτι, θα μου ζητήσει να το εξηγήσω και δε θα μου πει γιατί το έκανες...». (κορίτσι 3). «Και ο Γ... και ο Μ... είναι ειλικρινείς και ξέρω ότι δεν θα με κοροϊδέψουν πίσω από την πλάτη μου». (αγόρι 4).*

6. Υπήρξαν δύο αγόρια και τέσσερα κορίτσια που τόνισαν ορισμένα χαρακτηριστικά διαπροσωπικής έλξης που τα οδήγησαν στην επιλογή των κολλητών τους. Συγκεκριμένα, ένα κορίτσι επεσήμανε την εξωτερική εμφάνιση του κολλητού

ως στοιχείο διαπροσωπικής έλξης στη φιλία: *«είναι ψηλός, ξανθούλης και με πράσινα μάτια». (κορίτσι 2).*

Ένα άλλο κορίτσι σημείωσε με νόημα την πληρότητα αλλά και συνάμα την αποκλειστικότητα στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας που συνεπάγεται μια τέτοια αίσθηση πληρότητας που νιώθει από την κολλητή της: *«...να μη χρειάζεται υποκατάστατο, να μη χρειάζεται και η παρέα». (κορίτσι 4).*

Ένα αγόρι αναφέρθηκε απλά στον χαρακτήρα του κολλητού του χωρίς περαιτέρω διευκρινήσεις, παρά τις προσπάθειες μας να δώσει περαιτέρω πληροφορίες: *«... και μου άρεσε και ο χαρακτήρας του». (αγόρι 6).*

Επειδή ο χαρακτήρας αναφέρεται σε ένα ιδιότυπο μάγμα έμφυτων και επίκτητων χαρακτηριστικών, περιλαμβάνει δηλαδή μια σειρά από χαρακτηριστικά, όπως η εξωτερική εμφάνιση, ο τρόπος σκέψης, τα συναισθήματα και οι συμπεριφορές, κατατάσσουμε τις παραπάνω αναφορές ως στοιχεία της διαπροσωπικής έλξης, τα οποία οικοδομούν την λεγόμενη «χημεία» που διαμείβεται μεταξύ των δύο μερών της φιλικής σχέσης. Δεδομένου πως η φιλία αποτελεί δυαδική σχέση και υπόκειται σε μετρήσιμους παράγοντες, αλλά και μη μετρήσιμους, όπως εν προκειμένω η ιδιαιτερότητα της διαπροσωπικής έλξης, ως μη περαιτέρω ανιχνεύσιμη μεταβλητή, αφού προσκρούσαμε στην άρνηση ενός αγοριού (αγόρι 6) να δώσει διευκρινήσεις στο τι εννοεί με τη λέξη χαρακτήρα, επιβεβαιώνεται εδώ η ύπαρξη της λεγόμενης *κεραυνοβόλου φιλίας*. Ένα άλλο αγόρι προχωρά στην αποτύπωση των ενεργειών που ακολούθησε για να διαμορφώσει την καλύτερή του φιλία χωρίς να εξηγεί, αλλά απλά με το αναφέρεται με αποφασιστικότητα στα βήματα που ακολούθησε και που αντικατοπτρίζουν την βεβαιότητα και ορθότητα της επιλογής του: *«...η συμπεριφορά του, ο χαρακτήρας του είναι ότι πρέπει για μένα. Τον ήθελα και τον έκανα φίλο μου, τον διάλεξα», (αγόρι 2).*

Ένα άλλο αγόρι δήλωσε πως με τον κολλητό του δεν έχουν ασχοληθεί με ερωτήματα του τύπου τι σημαίνει κολλητός φίλος και τι ακριβώς μεσολάβησε για να γίνουν φίλοι, δηλαδή δεν συζητάει με τον κολλητό του για την ποιότητα και τη λειτουργία της φιλίας που διατηρούν, αλλά τόνισε πως απλά την ζουν: *« ...ξέρω ποιος είναι φίλος μου και έχει αποδειχτεί η φιλία μας και στην τελική αυτό είναι κάτι που βγαίνει από μόνο του μέσα από την παρέα και δεν μεταφέρεται με λόγια», (αγόρι 5).* Επιβεβαιώνεται για μια ακόμα φορά η τάση αποφυγής που παρατηρείται στα αγόρια να μετα-επικοινωνούν τη φιλική τους σχέση. Ένα κορίτσι περιγράφει με όμορφο τρόπο αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί ασυνείδητη διαπροσωπική έλξη, η οποία οδηγεί στην

κεραυνοβόλο φιλία: *«Γνωριστήκαμε πολύ μικρές, στην πρώτη δημοτικού και απλά είναι αυτό το γραφικό που πας και λες θες να γίνουμε φίλες; Και γίναμε φίλες». (κορίτσι 1).*

7. Δύο κορίτσια αναφέρθηκαν σε ατομικές και κοινωνικές δεξιότητες, όπως η εξυπνάδα και η δυναμικότητα ως παράγοντες που επίσης λειτουργούν θετικά για την επιλογή των κολλητών φίλων.

8. Η ομοιότητα ως προς τα κοινά ενδιαφέροντα επισημάνθηκε ως λόγος για τη διαμόρφωση της καλύτερης φιλίας από ένα αγόρι και ένα κορίτσι που δήλωσαν πως τους αρέσουν τα ίδια πράγματα.

9. Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση ενός κοριτσιού, που σχεδόν αμφισβητεί την πιθανότητα να μπορέσει να βρει την καλύτερη φιλία, συνάμα εκφράζει την πεποίθηση πως αν αυτό θα μπορούσε να γίνει, τότε η αναγνώριση της διαφορετικότητας των χαρακτήρων είναι βασική προϋπόθεση για να καλλιεργηθεί μια κολλητή φιλία και, τελικά, καταλήγει πως *η συμπληρωματικότητα* είναι το δημιουργικό και συνεκτικό στοιχείο της φιλίας που διατηρεί με την καλύτερή της φίλη: *«Δυστυχώς δεν μπορείς να βρεις τον κολλητό, γιατί δε γίνεται το συγκεκριμένο πράγμα. Δεν είναι δυνατό να είναι απόλυτα συμβατοί, μπορεί να είναι συμβατοί, να μην έχουν καμία διένεξη, να είναι απόλυτα ειλικρινείς μεταξύ τους και να μην έχουν κάτι κοινό. Έχω μια φίλη τέτοια που είναι πραγματικά κάτι τέτοιο, δεν έχουμε καμία σχέση μεταξύ μας». (κορίτσι 4).*

Συνοψίζοντας, οι έφηβοι στις τοποθετήσεις τους σχετικά με τους λόγους επιλογής των καλύτερων φίλων τους, έδωσαν εξίσου προτεραιότητα στην οικειότητα και την καλή παρέα που απολαμβάνουν στη φιλική σχέση. Θυμίζουμε πως όταν αναφέρθηκαν γενικά στη σημασία της φιλίας προέταξαν μονό την οικειότητα, με τη βοήθεια δεύτερη, και στην τρίτη θέση τη λειτουργία της καλής παρέας. Η *καλή παρέα* αναδεικνύεται πρώτη σε σειρά αναφοράς, όταν ανακαλούν στη μνήμη τους τον/την κολλητό/ή μέσω των ερωτήσεων για το τι σημαίνει για σένα ο κολλητός και πες μου κάποιες λέξεις που σου έρχονται στον νου, όταν ακούς τη λέξη φίλος. Η *συναισθηματική ασφάλεια* που εξασφαλίζουν οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες έρχεται δεύτερη σε συχνότητα στις αναφορές τους. Επίσης, απάντησαν, με λιγότερες αναφορές, πως η βοήθεια και η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης είναι σημαντικός λόγος για τη δημιουργία φιλίας. Τέλος, ως λόγοι επιλογής της καλύτερης φιλίας αναφέρονται η αμοιβαία ύπαρξη *διαπροσωπικής έλξης*, *οι κοινωνικές δεξιότητες* και η *συμπληρωματικότητα*. Διαπιστώθηκε, επίσης, έντονη έμφυλη διαφοροποίηση στο είδος των λέξεων/φράσεων και των συχνοτήτων αναφοράς για τις λειτουργίες της καλής παρέας και της συναισθηματικής ασφάλειας, με τα αγόρια να χρησιμοποιούν λέξεις/φράσεις

που παραπέμπουν σε *δραστηριότητες* που συνδέονται με τις λειτουργίες αυτές και τα κορίτσια να επιλέγουν λέξεις/φράσεις που αποτυπώνουν τα *συναισθήματα* που εισπράττουν από τις παραπάνω λειτουργίες.

6.1.5. Τι θαυμάζουν οι έφηβοι στους καλύτερους φίλους

Η θεματική κατηγορία «θαυμασμός στον/ην κολλητό/ή» προέκυψε από την ανάλυση περιεχομένου των απαντήσεων των μαθητών/τριών στην ερώτηση: *«τι θαυμάζεις στον/ην καλύτερό/ή σου φίλο/η;»*. Η στόχευση με τις ερωτήσεις αυτές είναι να αντλήσουμε πληροφορίες για το θαυμασμό, ο οποίος είναι κομβικός παράγοντας για τη ύπαρξη της διαπροσωπικής έλξης, η οποία ενυπάρχει και διαμορφώνει την όποια ποιότητα της φιλικής σχέσης.

Πίνακας 6.5. Συχνότητα χαρακτηριστικών θαυμασμού στον/ην κολλητό/η ανά φύλο

Λέξεις – φράσεις	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1. Ατομικές / κοινωνικές δεξιότητες			
Έξυπνος/η	1	1	2
Κοινωνικός/ή	1	1	2
Δραστήριος/ρια	1	1	2
Αθλήματα	1	1	1
Tae kwon do	1		1
Αξιαγάπητη από όλους		1	1
Δυναμική		1	1
Είναι οργανωτική, τα θέλει όλα τέλεια		1	1
Σύνολο	**5**	**7**	**12**
2. Οικειότητα			
Ειλικρίνεια	1	1	2
Ευθύτητα	1		1
Με ακούει σοβαρά	1	2	3
Του τα λέω όλα	1		1
Εμπιστοσύνη	1		1
Με δέχεται όπως είμαι		2	2
Σύνολο	**5**	**5**	**10**
3. Βοήθεια			
Ευαίσθητη στις ανάγκες των άλλων		1	1

Συμπαράσταση		1	1
Θετική επιρροή/ παρακίνηση		2	2
Βοήθεια στα μαθήματα		1	1
Με συμβουλεύει σωστά		1	1
Σύνολο		**6**	**6**
4. Αυτοεκτίμηση			
Δεν κατακρίνει		2	2
Δεν θα κακολογήσει για κανένα λόγο		1	1
Σύνολο		**3**	**3**
5. Συναισθηματική Ασφάλεια			
Καλοκαρδία – απουσία κακίας	1		1
Είναι χαλαρωτική		1	1
Σύνολο	**1**	**1**	**2**
6. Καλή παρέα			
Κοινή αίσθηση του χιούμορ	1		1
Χαρούμενη		1	1
Σύνολο	**1**	**1**	**2**
7. Εξωτερική εμφάνιση			
Γυμνασμένος	1		1
8. Ισοτιμία			
Απουσία αχαριστίας, απουσία απληστίας	1		1

Από τις τοποθετήσεις των ερωτώμενων (βλ. Πίνακα 6.5.) και σύμφωνα με τη συχνότητα των αναφορών των λέξεων/φράσεων που περιγράφουν τα χαρακτηριστικά που τους αρέσουν και θαυμάζουν στους καλύτερους φίλους τους προέκυψαν οι παρακάτω 9 θεματικές κατηγορίες: 1. Ατομικές και κοινωνικές δεξιότητες. Στις ατομικές δεξιότητες περιλαμβάνονται ατομικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τα οποία συνδέονται με πλεονεκτήματα που βοηθούν στην καλλιέργεια των διαπροσωπικών σχέσεων, όπως είναι η *εξυπνάδα, η δυναμικότητα και η οργανωτικότητα.* Στις κοινωνικές δεξιότητες αναφέρονται χαρακτηριστικά όπως είναι η *κοινωνικότητα, τα αθλήματα* και το γεγονός πως *ο/η κολλητός/ή είναι αξιαγάπητος/η από όλους/ες.* Οι κοινωνικές δεξιότητες καθιστούν τους φίλους δημοφιλείς κάτι που οι έφηβοι θεωρούν ιδιαίτερα ελκυστικό χαρακτηριστικό ώστε να προχωρήσουν στη σύναψη φιλικών σχέσεων. Το γεγονός πως η θεματική κατηγορία ατομικές και κοινωνικές δεξιότητες προτάσσεται από τους ερωτώμενους με 12 αναφορές, εξίσου σχεδόν μοιρασμένες

μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, σημαίνει τον πρωτεύοντα ρόλο των δεξιοτήτων επικοινωνίας ως στοιχείου θαυμασμού προς τον καλύτερο φίλο.

Άλλωστε η απουσία ή η ελλιπής ύπαρξη χαρακτηριστικών όπως, η κοινωνικότητα, η εξυπνάδα, αλλά και η διάθεση για δραστηριότητες θα καθιστούσαν υπολειτουργούσες, λόγω της παθητικότητας, τις υπόλοιπες θεματικές κατηγορίες του θαυμασμού, δηλαδή, τη βοήθεια, τη συναισθηματική ασφάλεια και την καλή παρέα. Ένα αγόρι αναφερόμενο στους δύο κολλητούς του εξηγεί τι θαυμάζει σε αυτούς: *«Τους θαυμάζω επειδή είναι δραστήριοι και ξέρουν πολλά πράγματα για τον αθλητισμό». (αγόρι 6).* Η σύνδεση των ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων όπως είναι η εξυπνάδα και η διάθεση για συμμετοχή σε αθλητικές ομάδες αποτελούν κίνητρο και βοήθεια μαζί, που οι φίλοι δέχονται στο πλαίσιο της φιλίας. Αυτό επισημαίνεται από ένα κορίτσι με την εύστοχη λέξη «*παρακίνηση*»: *«Πηγαίνει συνέχεια πέρα δώθε, έχει ενέργεια, ασχολείται με διάφορες δραστηριότητες π.χ. φέτος άρχισε βόλεϊ. με παρακινεί κι εμένα να κάνω πράγματα, γιατί εγώ είμαι πιο ήσυχη... Παρ' όλο που δεν διαβάζει έχει καλούς βαθμούς. Είναι έξυπνη.. Με βοηθάει κάποιες φορές στα μαθήματα». (κορίτσι 6).*

Σύμφωνα με τις τοποθετήσεις των ερωτώμενων παρουσιάστηκε μια ισχνή μεν, διακριτή δε, έμφυλη διαφοροποίηση στις λέξεις/φράσεις που περιγράφουν τις δεξιότητες. Συγκεκριμένα, ένα κορίτσι αναφέρθηκε με τον όρο *«αξιαγάπητη από όλους»,* για να περιγράψει την κοινωνικότητα. Επισημαίνουμε πως η λέξη αγάπη αλλά και άλλες λέξεις οι οποίες αναφέρονται σε συναισθήματα απουσιάζουν από τις περιγραφές των αγοριών, τα οποία μιλάνε για το *τι γίνεται* στο πλαίσιο της φιλίας παρά για το *πώς νιώθουν* από αυτό που γίνεται.

2. <u>Η οικειότητα</u>. Με 10 αναφορές από αντίστοιχους μαθητές/τριες, η οικειότητα που αισθάνονται οι φίλοι στο πλαίσιο της φιλικής σχέσης έχει, επίσης, πρωτεύουσα σημασία για τους έφηβους. Η οικειότητα ως στοιχείο θαυμασμού συντίθεται μέσα από μια σειρά συμπεριφορών που επεσήμαναν οι μαθητές/τριες και είναι οι έξης: *«ειλικρίνεια, ευθύτητα, με ακούει σοβαρά, του τα λέω όλα, θαυμάζω την εμπιστοσύνη που μου δείχνει και το ότι με δέχεται όπως είμαι».* Η έμφυλη διαφοροποίηση στην περιγραφή της λειτουργίας της οικειότητας ως στοιχείου θαυμασμού προς τον/ην κολλητό/ή διαπιστώνεται, καθώς τα αγόρια χρησιμοποιούν τις λέξεις/φράσεις: *«του τα λέω όλα»* και *«ευθύτητα»* για να περιγράψουν και πάλι με πρακτικολειτουργικό τρόπο την ανοιχτή και οικεία επικοινωνία. Η λέξη *ευθύτητα* αναφέρεται σε μια ευθύγραμμη κατεύθυνση στο γεωμετρικό χώρο και χρησιμοποιείται από ένα αγόρι (αγόρι 1) μεταφορικά για να περιγράψει την άμεση

ειλικρινή επαφή χωρίς έμμεσες αναφορές και πλάγιους τρόπους. Επίσης, τα αγόρια από τη μεριά τους αποφεύγουν τους γενικούς χαρακτηρισμούς και εστιάζουν στον ορισμό ή την περιγραφή χαρακτηριστικού ή συμπεριφοράς με όρους δράσης και όχι εννοιολογικών προσεγγίσεων.

Τα κορίτσια, με τη σειρά τους, χρησιμοποιούν λέξεις που αναφέρονται σε εννοιολογικούς ορισμούς της ανοιχτής και οικείας επικοινωνίας όπως είναι: *ειλικρίνεια*. Το γεγονός πως τα κορίτσια επιλέγουν να χρησιμοποιούν λέξεις που προσδιορίζουν εννοιολογικά τα χαρακτηριστικά ή τις συμπεριφορές που περιγράφουν, τα διαφοροποιεί από τα αγόρια που προτιμούν σε μικρότερο βαθμό να μιλήσουν με έννοιες και εστιάζουν σε περιγραφές πράξεων μέσω των οποίων δηλώνεται η προτίμηση σε κάποιο χαρακτηριστικό. Ένα κορίτσι αφού περιγράψει τι θαυμάζει στην κολλητή της, τελικά, κλείνει την απάντησή της με περιγραφή του χαρακτήρα της κολλητής της. *«Το ότι με ακούει, ό,τι και να λέω, μπορεί να της λέω βλακείες, αλλά θα μ' ακούσει (γέλια), είναι σαφής σε ό,τι λέει και ειλικρινής», (κορίτσι 1).*

3. Η <u>βοήθεια</u> που διαμείβεται μεταξύ των φίλων είναι το τρίτο σε σειρά χαρακτηριστικό θαυμασμού το οποίο αναφέρεται μόνο από τα κορίτσια (6 αναφορές). Η βοήθεια, σύμφωνα με τις δηλώσεις των μαθητριών διαπιστώνεται με τη συμπαράσταση, τη θετική επιρροή και την αντίστοιχη παρακίνηση για ευχάριστες ή επωφελείς δραστηριότητες, την παροχή συμβουλών σε περιστάσεις που χρειάζεται καθοδήγηση, τη βοήθεια στα μαθήματα και γενικά την εκδήλωση ευαισθησίας στις ανάγκες των άλλων. Τα αγόρια δεν αναφέρθηκαν καθόλου στη λέξη βοήθεια ως στοιχείο θαυμασμού.

5. Η <u>αυτοεκτίμηση</u> είναι χαρακτηριστικό το οποίο αναφέρεται ως στοιχειό θαυμασμού στη φιλία μόνο από 3 κορίτσια. Τα αγόρια δεν αναφέρθηκαν στην αυτοεκτίμηση. Την αυτοεκτίμηση τα κορίτσια την προσλαμβάνουν ως απουσία κατάκρισης και αποφυγή κακολογίας για οποιοδήποτε λόγο. Ένα κορίτσι συνδέει εύστοχα την απουσία κακολογίας με την ανάγκη για συμπαράσταση, με τρόπο ώστε η αιτούμενη βοήθεια να μην σταθεί αφορμή για την «κακολογία» η οποία θα έπληττε την αυτοεκτίμηση που τρέφει για τον εαυτό της, δεδομένου πως η κακολογία για την αδυναμία που οδήγησε στην αίτηση βοήθειας από την φίλη θα μείωνε την αυτοεικόνα της αιτούσης ως αξιόλογου ανθρώπου: *«Παίζει μεγάλο ρόλο το ότι η μία είναι εκεί για την άλλη, το ότι υπάρχει συμπαράσταση και ότι όποτε χρειαστείς κάτι ξέρεις ό,τι και να πεις δε θα σε κακολογήσει για κανένα λόγο. Θα ακούσει αυτό που έχεις να πεις, θα σε συμβουλεύσει και μετά από εκεί και πέρα αν θες το ακούς», (κορίτσι 4).*

4. Η συναισθηματική ασφάλεια, με 2 συνολικά αναφορές, η οποία προκύπτει ως καλοκαρδία και απουσία κακίας προτάθηκε από ένα αγόρι, ενώ ένα κορίτσι αναφέρθηκε στη χαλαρωτική διάθεση, που προκύπτει από την *αναίσθητη* φίλη με τη θετική έννοια του όρου. Είναι αξιοσημείωτο πως ένα αγόρι για να περιγράψει την καλοκαρδία χρησιμοποιεί ως παράδειγμα το παιχνίδι του ποδόσφαιρου και όχι κάποια άλλη συμπεριφορά, επιβεβαιώνοντας την πρακτικολειτουργική διάσταση που έχει η φιλία για τα αγόρια της μέσης εφηβείας: *«Την καλοκαρδία κυρίως. Αυτό είναι το βασικότερο να είσαι καλός άνθρωπος, να μη βγάζεις κακία, δε κερδίζεις κάτι μ' αυτό. Με το να κρατήσεις κακία σ' αυτόν που παίζατε μπάλα και σου πάτησε το πόδι τι νόημα έχει; Τι θα καταλάβεις: Α μου χτύπησε το πόδι, κάτσε να τον σπάσω στο ξύλο. Δεν έχει νόημα. Αυτά δεν μπορώ, τα ανούσια πράγματα. Δεν τα καταλαβαίνω βασικά. Για ποιο λόγο να κάτσεις να ασχοληθείς με κάτι που δεν έχει ουσία;», (αγόρι 2).*

6. Η καλή παρέα, ως στοιχείο θαυμασμού, εμφανίζεται μία φορά από ένα αγόρι, το οποίο αναφέρεται στο χιούμορ του φίλου του, και από ένα κορίτσι που απάντησε πως θαυμάζει τη φίλη της γιατί είναι πάντα χαρούμενη.

7. Η εξωτερική εμφάνιση, συνδεόμενη με το καλογυμνασμένο σώμα και το πάθος για τη γυμναστική, αναφέρεται από ένα αγόρι ως χαρακτηριστικό θαυμασμού προς τον καλύτερο φίλο του.

8. Ισοτιμία. Τέλος, ένας μαθητής αναφέρθηκε στην ισοτιμία που νιώθει πως υπάρχει στη φιλία που διατηρεί με δύο κολλητούς του, τονίζοντας πως η αχαριστία και η απληστία είναι οι βασικότεροι λόγοι για την ανυπαρξία της αμοιβαιότητας στη φιλία: *«Επίσης δεν είναι άπληστοι ούτε αχάριστοι (εννοεί τους δύο κολλητούς του.) Τη μισώ και την απληστία και την αχαριστία. Ειδικά την αχαριστία. Δηλαδή να δίνεις και ο άλλος να παίρνει. Να δίνεις το καλύτερο και να παίρνεις τίποτα, μηδέν», (αγόρι 2).*

Συνοψίζοντας, σχετικά με το τι θαυμάζουν στους καλύτερους φίλους οι ερωτώμενοι έφηβοι, διαπιστώνεται πως δίνουν προτεραιότητα στις *ατομικές και κοινωνικές δεξιότητες* από κοινού με τη λειτουργία της *οικειότητας*. Τα χαρακτηριστικά, που κατά προτεραιότητα θαυμάζουν αγόρια και κορίτσια στους καλύτερους φίλους τους είναι: *η εξυπνάδα, η κοινωνικότητα, η ενεργητικότητα,* και *οι αθλητικές γνώσεις*. Επιπροσθέτως, τα κορίτσια θαυμάζουν στους φίλους/ες τους το να είναι *αξιαγάπητοι/ες, τη δυναμικότητα και την οργανωτικότητα*. Αγόρια και κορίτσια μίλησαν για την εμπιστοσύνη, την ευθύτητα, την εκμυστήρευση, την τέχνη της ακρόασης και, ειδικά τα κορίτσια, για την πλήρη αποδοχή που βιώνουν στο πλαίσιο της φιλίας. Ακολουθεί η *βοήθεια* που δέχονται, ως στοιχείο θαυμασμού, αλλά

με αναφορές μόνο από τα κορίτσια και όχι από τα αγόρια. Τέλος, λιγότερες αναφορές συγκέντρωσαν η *αυτοεκτίμηση* που οικοδομείται μέσω της φιλίας, με αναφορές μόνο από τα κορίτσια και όχι από τα αγόρια, ο θαυμασμός σε στοιχεία της *εξωτερικής εμφάνισης* των φίλων, από αγόρια και κορίτσια, η *καλή παρέα*, η *διαπροσωπική έλξη* και *η ισοτιμία* στο πλαίσιο της φιλικής σχέσης. Διαπιστώθηκε, επίσης, έμφυλη διαφοροποίηση στο είδος των λέξεων/φράσεων και των συχνοτήτων αναφοράς αυτών για τα χαρακτηριστικά που οι έφηβοι θαυμάζουν στους/ις καλύτερούς/ές τους φίλους/ες. Τα αγόρια θαυμάζουν στους φίλους τους τις νοητικές και σωματικές ικανότητές τους, την εμπιστοσύνη και την ισοτιμία, ενώ τα κορίτσια αφού αναφέρθηκαν στην εμπιστοσύνη και την τέχνη της ακρόασης, που τα αγόρια επίσης δήλωσαν, προχώρησαν και στην πλήρη αποδοχή, την ευαισθησία στις ανάγκες των άλλων, τη συμπαράσταση και στην απουσία κατάκρισης και κακολογίας. Τα αγόρια θαυμάζουν *αξιέπαινες ικανότητες*, ενώ τα κορίτσια προχωρούν ένα βήμα πιο πέρα και αναφέρονται σε *αλληλέγγυες συμπεριφορές* στις ανάγκες των άλλων ως στοιχεία θαυμασμού στους φίλους.

6.1.6. Αναπαραστάσεις για την ετερόφυλη φιλία

Μια άλλη πτυχή των αναπαραστάσεων για την εφηβική φιλία αφορά τη σύναψη ετερόφυλων φιλικών σχέσεων. Ρωτήσαμε τους/τις μαθητές/τριες *εάν οι φίλοι τους είναι αγόρια ή/και κορίτσια* και επίσης ζητήσαμε τη γνώμη τους για το *τι πιστεύουν για τη φιλία μεταξύ αγοριών και κοριτσιών*. Στόχος ήταν να διαπιστωθεί η πρόσληψη που έχουν για τις λειτουργίες και την ποιότητα της φιλίας στις περιπτώσεις των ετερόφυλων φιλιών σε σύγκριση με τις ομόφυλες, αλλά και να καταγραφεί η πιθανή ύπαρξη του ερωτικού στοιχείου στην περίπτωση που αυτή ρητά δηλώνονταν από τους έφηβους.

Οι μαθητές/τριες που ρωτήθηκαν για το εάν οι φιλίες τους είναι ομόφυλες ή ετερόφυλες απάντησαν πως προτιμούν φιλίες με άτομα του ίδιου φύλου με το δικό τους, ενώ διατηρούν πιο αραιές και λιγότερο στενές φιλικές επαφές με εφήβους του αντιθέτου φύλου. Εξαίρεση αποτελεί ένα κορίτσι το οποίο δηλώνει πως ο κολλητός της είναι αγόρι. Επίσης, 3 αγόρια, αν και δήλωσαν πως οι καλύτεροί τους φίλοι είναι αγόρια, ανέφεραν πως διατηρούν εξίσου καλές φιλίες με κορίτσια και μάλιστα αξιολόγησαν ως ανώτερες ποιοτικά αυτές τις ετερόφυλες φιλίες τους σε ζητήματα συμβουλών και κατανόησης και απέδωσαν αυτή την υπεροχή των ετερόφυλων φιλιών στον παράγοντα φύλο. Οι περισσότεροι έφηβοι υποστήριξαν πως δεν υφίσταται

φιλική σχέση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών (βλ Πίνακα 6.6.). Συγκεκριμένα 8 από τους 14 εφήβους αρνήθηκαν την ύπαρξη ετερόφυλης φιλίας, ενώ 1 αγόρι και 1 κορίτσι, χαρακτήρισαν μια τέτοια φιλική σχέση αδύναμη και 1 κορίτσι σπάνια. Ενδιαφέρον στοιχείο είναι το γεγονός πως 7 έφηβοι, δηλαδή οι μισοί, 2 αγόρια και 5 κορίτσια, οι οποίοι αρνήθηκαν την ύπαρξη ετερόφυλης φιλίας σημείωσαν πως στις περιπτώσεις που υπάρχει μια τέτοια φιλία αυτή οπωσδήποτε δεν είναι τίποτα άλλο από μια ερωτική έλξη.

Πίνακας 6.6. Απόψεις για την ετερόφυλη φιλία

Συμμετέχοντες	Υπάρχει	Δεν υπάρχει	Ερωτική φιλία
Αγόρι 1, Αγόρι 5, Κορίτσι 1, Κορίτσι 4, Κορίτσι 6, Κορίτσι 7		6	5 αγόρια (1,5) κορίτσια (1, 4, 6)
Αγόρι 3		1 (αδύναμη)	-
Κορίτσι 2		1 (αδύναμη)	1
Αγόρι 4, 6	2 (πιο δυνατή)		-
Κορίτσι 3	1 (πιο δυνατή)		1
Κορίτσι 8	1 (ισάξια)		-
Αγόρι 2	1		-
Κορίτσι 5	1		-
Σύνολο 14	**6**	**8**	**7**

Πάντως, περισσότερα κορίτσια ανέφεραν πως η φιλία μεταξύ αγοριών και κοριτσιών υποκρύπτει ερωτικές προθέσεις από την πλευρά των αγοριών. Για αυτό το ζήτημα ένα κορίτσι δηλώνει: *«Δυστυχώς (φιλία αγοριών με κορίτσια) δεν μπορεί να υπάρξει…γιατί σε κάποια στιγμή κάποιος θα δει τον άλλο αλλιώς, παραπάνω από φίλο», (κορίτσι 1).*

Από τη δική της μεριά, μια έφηβη αποδίδει την εξέλιξη της φιλικής σχέσης σε ερωτική στις προθέσεις των αγοριών και όχι των κοριτσιών αναφέροντας: *«…νομίζω πως δεν γίνεται αυτό (η φιλία), ότι κρύβεται κάτι ερωτικό από πίσω, ότι όταν ένα αγόρι πλησιάζει αρχικά μια κοπέλα είναι επειδή του αρέσει κι όχι γιατί σκοπεύει να γίνουν φίλοι», (κορίτσι 6).*

Η ερωτική συνύπαρξη, πάντως, με τα φιλικά αισθήματα για ένα άλλο κορίτσι αντιμετωπίζεται ως μια φυσική εναλλακτική μορφή φιλικής σχέσης, αφού αναγνωρίζει την πιθανότητα ερωτικής φιλίας, λέγοντας: *«..τις περισσότερες φορές αυτό συμβαίνει… εφ' όσον έχεις ανοιχτεί στον άλλον, έχεις δεθεί μαζί του, έχεις μοιραστεί με το άλλο φύλο πράγματα που δε θα μοιραζόσουν με τις φίλες σου, γενικά όταν ανοίγεσαι σε ένα αγόρι, αυτό βοηθάει στο*

να δεθείς πολύ στενά συναισθηματικά μαζί του. Μπορείς να μη δείξεις το κάτι παραπάνω, αλλά μπορεί και να το δείξεις. Είναι γεγονός ότι το ένα φύλο τραβάει το άλλο», (κορίτσι 2).

Γενικά μόνο τα 3 από τα 8 κορίτσια, διαπιστώνεται πως δέχονται την ύπαρξη της ετερόφυλης φιλίας, ενώ ένα θεωρεί μια τέτοια φιλία πολύ σπάνια, αφού πάντα ελλοχεύει η ερωτική έλξη σε αυτές τις περιπτώσεις. Ένα από τα 3 αυτά κορίτσια αναγνωρίζει με παρρησία τη δυνατότητα ύπαρξης ετερόφυλης φιλίας και αναφέρει: *«..πιστεύω ότι υπάρχει και ότι μπορεί να έχει την ίδια αξία, την ίδια ουσία και με τη φιλία μεταξύ του ίδιου φύλου», (κορίτσι 8).*

Επίσης, οι περισσότεροι/ες μαθητές/τριες, (5 κορίτσια και 2 αγόρια) από τους 14 ερωτώμενους, συμφωνούν πως το ερωτικό στοιχείο διεμβολίζει τις φιλίες αγοριών και κοριτσιών και τελικά ένα τέτοιο ενδεχόμενο απειλεί τη φιλία. Ένα αγόρι παραδέχτηκε την ύπαρξη του ερωτικού στοιχείου σε ορισμένες φιλίες αγοριών με κορίτσια και οριοθέτησε ως αρνητικό αυτό το ενδεχόμενο, αφού στις περιπτώσεις αυτές η φιλία αποτελεί μια στρατηγική προσέγγιση με στόχο τη σύναψη ερωτικού δεσμού: *«Σε γενικές γραμμές αυτό που ισχύει είναι ότι δεν είναι αληθινή φιλία γιατί υπάρχει το ερωτικό που βρίσκεται από πίσω είτε από τη μία πλευρά είτε εκατέρωθεν», (αγόρι 5).*

Από την άλλη μεριά, τα μισά αγόρια, δηλαδή τα 3 από τα συνολικά 6 που ερωτήθηκαν, δήλωσαν πως δεν μπορεί να είναι οι ετερόφυλες φιλίες το ίδιο δυνατές και ουσιώδεις όπως οι ομόφυλες. Ένα από αυτά τα αγόρια τονίζει με έμφαση τη λειτουργικότητα των ομόφυλων φιλιών και για τα δύο φύλα: *«...έχω φίλους κορίτσια, όπως και άλλα παιδιά που ξέρω, αλλά πιστεύω πως η φιλία μεταξύ αγοριών είναι πιο δυνατή από ότι ανάμεσα σε κορίτσια και αγόρια και το ίδιο ισχύει και για τα κορίτσια», (αγόρι 3).*

Τέλος, υπήρξαν μια μαθήτρια και δύο μαθητές οι οποίοι αξιολόγησαν θετικότερα τις ετερόφυλες φιλίες από τις ομόφυλες. Συγκεκριμένα, μια μαθήτρια αναφέρεται στην εμπιστοσύνη και την απουσία προδοσίας που νιώθει πως μπορεί να βιώσει στη φιλία με τα αγόρια, κάτι που δεν γίνεται να υπάρξει ανάμεσα στα κορίτσια δεδομένου πως η ζήλια, η οποία κυριαρχεί στις φιλίες με τα κορίτσια, μειώνει την αξία της φιλικής σχέσης: *«...πιστεύω ότι υπάρχει φιλία μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, γιατί το αγόρι πιστεύω ότι μπορώ να του χω περισσότερη εμπιστοσύνη, επειδή δε θα σε προδώσει εύκολα με κάποια έννοια. Απλά πολλές φορές η φιλία ανάμεσα σε αγόρι και κορίτσι μπορεί να οδηγήσει και κάπου αλλού...πολλές φορές. Τώρα με τα κορίτσια μπορείς να τα εμπιστευτείς αλλά εκεί υπάρχει μεγάλη ζήλια», (κορίτσι 3).*

Ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζει η περίπτωση των δύο αγοριών τα οποία ιεραρχούν και αξιολογούν ως ποιοτικά ανώτερες τις φιλίες τους με τα κορίτσια σε

σύγκριση με τα αγόρια. Έτσι, τονίζουν την υποστήριξη και τη βοήθεια που τα κορίτσια παρέχουν στο πλαίσιο της ετερόφυλης φιλίας: *«τα κορίτσια είναι πιο υποστηρικτικά και θα σε βοηθήσουν περισσότερο όταν το χρειάζεσαι». (αγόρι 6).*

Ένα άλλο αγόρι διακρίνει ως έμφυλο χαρακτηριστικό την *κατανόηση* που μπορεί να βρει σε ένα κορίτσι και έτσι να δεχθεί καθοδήγηση σε ζητήματα που τα αγόρια δεν μπορούν: *«Υπάρχει φιλία ανάμεσα στα δύο φύλα, όταν έχεις κάτι τέτοιο μπορείς να λάβεις συμβουλές που δεν μπορεί να στις δώσει ένας ομόφυλος φίλος». (αγόρι 4).*

Στην περίπτωση αυτή ο μαθητής αποδίδει την παροχή συμβουλών και την κατανόηση στο πλαίσιο της ετερόφυλης φιλίας, όχι στις δεξιότητες επικοινωνίας ή στην ομοιότητα του χαρακτήρα και της προσωπικότητας μεταξύ των φίλων, αλλά στο φύλο ως βιολογικό και κοινωνικό χαρακτηριστικό.

Ένα άλλο αγόρι δηλώνει ενήμερο για την πιθανότητα παρερμηνείας μια αμιγούς ετερόφυλης φιλικής σχέσης και με αρκετή δόση αγανάκτησης, αφού έχει γίνει στόχος τέτοιων παρεξηγήσεων, ομολογεί: *«Πιστεύω ότι μπορεί να υπάρξει φιλία ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια. Απλά μου τη δίνει που γενικά οι άνθρωποι σχολιάζουν και κάνουν και ράνουν ενώ δε ξέρουν. Με ενοχλεί πάρα πολύ αυτό το πράγμα. Είναι τραγικό. Αν πούμε αν είμαστε κάθε μέρα μαζί με τη Μαρία μιλάμε στο τηλέφωνο θα γύρναγε ο κάθε ένας θα έλεγε τα δικά του και αυτό μου τη σπάει πάρα πολύ, με ενοχλεί. Δηλαδή στην τελική ρε φίλε κάτσε ασχολήσου με τη ζωή σου όχι με εμένα». (αγόρι 2).*

Συνοψίζοντας, διαπιστώνεται πως οι περισσότεροι ερωτώμενοι προτιμούν να συνάπτουν ομόφυλες φιλίες, λόγω ομοιότητας ως προς την έμφυλη ταυτότητά τους, αλλά και ως ένα τρόπο για να αποφύγουν την ερωτική εμπλοκή με τη φιλία. Εξαίρεση αποτελεί μια μαθήτρια για την οποία όταν η ερωτική ατμόσφαιρα είναι αμοιβαία αποδεκτή και από τα δυο μέρη της ετερόφυλης φιλίας, τότε μπορεί να υπάρξει ερωτική φιλία. Πάντως οι περισσότεροι ερωτώμενοι δεν αποδέχονται ως φιλική μια σχέση όπου ενυπάρχει, είτε μονόπλευρα είτε αμφίπλευρα, το ερωτικό στοιχείο στην ετερόφυλη φιλία. Προχώρησαν, μάλιστα, ένα βήμα παραπέρα και τόνισαν πως θεωρούν τέχνασμα και ψευτιά μια τέτοια φιλία, η οποία εάν προχωρήσει δεν έχει ως σκοπό τη δημιουργία φιλίας, αλλά τη σύναψη ερωτικού δεσμού. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως τα μισά αγόρια διατηρούν πολύ στενές φιλικές σχέσεις με κορίτσια εντελώς απαλλαγμένες από ερωτικό ενδιαφέρον και μάλιστα θεωρούν ό,τι αυτές οι ετερόφυλες φιλίες τους τούς προσφέρουν βοήθεια και συμβουλές, κατακτώντας έτσι ένα επίπεδο οικειότητας που σε καμιά περίπτωση δεν είναι διαθέσιμο στις ομόφυλες φιλίες τους, αν και αναγνωρίζουν, με αρκετή δόση ενόχλησης, πως ο κοινωνικός περίγυρος αντιμετωπίζει

με επιφύλαξη τέτοιες φιλίες, αφού τις παρεξηγεί ως κεκαλυμμένες ερωτικές σχέσεις.

6.1.7. Η αυτοαποκάλυψη μεταξύ των καλύτερων φίλων

Η λειτουργία της οικειότητας στο πλαίσιο της φιλίας συνεπάγεται το να είναι κάποιος ευαίσθητος στις ανάγκες των άλλων, τις καταστάσεις που αντιμετωπίζει και να είναι ανοιχτός στην ειλικρινή έκφραση των σκέψεων, των αισθημάτων και των προσωπικών πληροφοριών. Τη λειτουργία της οικειότητας ως προϋπόθεση για τη φιλία την επεσήμαναν οι ερωτώμενοι και μάλιστα ως κορυφαία λειτουργία στην καθημερινή βίωση των φιλικών σχέσεων μέσω της αυτοαποκάλυψης, της εμπιστοσύνης και της ευαισθησίας στις ανάγκες των φίλων. Ωστόσο, η ποιότητα και η ποσότητα των πληροφοριών που διαμείβονται μέσω της οικειότητας, δηλαδή έως πιο βαθμό φτάνει η αυτοαποκάλυψη μέσω της εκμυστήρευσης μεταξύ των καλύτερων φίλων, είναι ενδεικτική τόσο της ποιότητας της φιλίας, όσο ενδεχομένως και των περιορισμών που μπορεί να τίθενται λόγω του φύλου των συνεντευξιαζόμενων που ίσως τροποποιούν το βίωμα στη φιλία τους.

Η *αυτοαποκάλυψη*, ως ειλικρινής έκφραση των ιδεών, των συναισθημάτων, των πράξεων, των προβλημάτων, των ενδόμυχων και πιο προσωπικών αντιλήψεων είναι κομβικής σημασίας διάσταση της λειτουργίας της οικειότητας, πέραν της αναγκαίας ευαισθησίας στις ανάγκες και τους προβληματισμούς των φίλων, που επίσης συνιστά τη συμπληρωματική διάσταση της οικειότητας. Για το λόγο αυτό ρωτήσαμε τους μαθητές/τριες *εάν υπάρχουν πράγματα που θα τα έλεγαν στον στην κολλητό ή τους και όχι στους άλλους, και εάν με τον την κολλητό ή τους τα λένε όλα.*

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 6.7. περισσότεροι από τους μισούς μαθητές/τριες, δηλαδή οι 8 από τους 14, δήλωσαν χωρίς επιφυλάξεις πως εκμυστηρεύονται μυστικά, σκέψεις, ανησυχίες και γενικότερα όσα προβλήματα αντιμετωπίζουν και τους απασχολούν με τρόπο που θα τους ωφελούσε να τα συζητήσουν με τους/ις καλύτερούς/ές τους φίλους/ες.

Οι παρακάτω μαθητές περιγράφουν την χρησιμότητα της αυτοαποκάλυψης με αρκετή γλαφυρότητα: *«Βασικά αυτό είναι ότι δε θα μπορώ να πω σε κάποιον από το σχολείο ένα δικό μου θέμα η κάποιο πρόβλημα. Στο Σ.... θα μπορώ να το πω με άνεση και ευχαρίστηση. Βασικά αυτό που σου έλεγα πριν, αυτό είναι η φιλία, δηλαδή στους γνωστούς δε μπορείς να τα πεις αυτά. Όχι δε θες, δε σου βγαίνει, θα είναι ανούσιο αν το πεις. Γι αυτό είναι οι φίλοι, βασικά και γι΄ αυτό. Να είναι εκεί όταν τους χρειάζεσαι να σε βοηθήσουν, να σου πουν τη γνώμη τους και να έχεις και μία άποψη παραπάνω ρε παιδί μου. Δηλαδή δε θα πάρεις τη*

γνώμη του άγνωστου θα πάρεις τη γνώμη του φίλου σου», (αγόρι 2).

Ο μαθητής με την παραπάνω δήλωσή του όχι μόνο εξαίρει τη χρησιμότητα της αποκάλυψης στον καλύτερό του φίλο, αλλά προχωρά ένα βήμα παραπέρα και ανυψώνει την αυτοαποκάλυψη σε πυλώνα της φιλίας.

Πίνακας 6.7. Συχνότητα εύρους αυτοαποκάλυψης ανά φύλο

Λέξεις /φράσεις	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Τα λέμε όλα, για αυτό είναι οι φίλοι	3	5	8
Τα περισσότερα ναι, εκτός από τα οικογενειακά	3		3
Κάποια πράγματα ο άνθρωπος πρέπει να τα κρατά για τον εαυτό του		2	2
Τα λέμε όλα, εκτός των ερωτικών θεμάτων		1*	1

* Ο κολλητός της είναι αγόρι: (ετερόφυλη φιλία)

Ο ορισμός μιας κατάστασης σημαίνει τον καθορισμό της μέσω θετικών οριοθετήσεων αλλά ταυτόχρονα και μέσω του αποκλεισμού άλλων παραγόντων (*στους γνωστούς δε μπορείς να τα πεις αυτά. Όχι δε θες, δε σου βγαίνει, θα είναι ανούσιο αν το πεις).* Επίσης, ο συγκεκριμένος έφηβος μας εξηγεί και τη διαδικασία της μεταμόρφωσης των δικών του προσλήψεων για τα γεγονότα, ως συνέπεια της τροποποιητικής παρέμβασης της οπτικής του φίλου στα ζητήματα που χρήζουν βοήθειας. Στην πραγματικότητα, παρατηρούμε πως οι κολλητοί φίλοι, λόγω της εμπιστοσύνης που αποπνέουν διαμορφώνουν το κατάλληλο κλίμα για την αυτοαποκάλυψη και την συνακόλουθη υπέρβαση και έξοδο από προβληματικές και διλημματικές καταστάσεις που αντιμετωπίζει ο εκμυστηρευόμενος φίλος: *«Αλλά σ' αυτά τα παιδιά, ναι μετράει (η γνώμη τους) και θα κάτσω να την ακούσω, θα πάω μετά σπίτι μου και θα το σκεφτώ. Μου το είπε έτσι, λες να είναι έτσι, λες να είναι αλλιώς; Ας πούμε μπορεί να μη βγάζω άκρη με κάτι, να μιλήσω με τον έναν ή με τον άλλον και να βγάλω μια μέση λύση. Ας πούμε εκεί που έλεγα αυτό, να μου πουν κάτι άλλο και να πω έτσι είναι τελικά δεν είναι αυτό που έλεγα εγώ, είναι αυτό, είχε δίκιο». (αγόρι 2).*

Ένα κορίτσι, αναφερόμενο στους κολλητούς φίλους, τούς ορίζει σαν τους ανθρώπους που επιλέγει κάποιος να έχει και για το λόγο αυτό θα πρέπει η επικοινωνία να είναι ανοιχτή ως προς όλα τα ζητήματα που αφορούν τους φίλους, διότι η βοήθεια είναι σίγουρη και η εχεμύθεια εξασφαλισμένη. Η εχεμύθεια είναι το αναγκαίο συμπλήρωμα της αυτοαποκάλυψης, διότι έτσι αποφεύγεται η

δημοσιοποίηση των προσωπικών ζητημάτων, ενώ ενισχύει την εμπιστοσύνη μεταξύ των φίλων, η οποία με τη σειρά της ενεργοποιεί την αυτοαποκάλυψη. Συνάμα για να λειτουργεί σωστά το τρίπτυχο της εμπιστοσύνης, της αυτοαποκάλυψης και της εχεμύθειας, δεν αρκεί μονάχα η μη δημοσιοποίηση των προσωπικά εμπιστευμένων υποθέσεων, αλλά θα πρέπει οι προσωπικές πληροφορίες να μην αποτελέσουν υλικό ώστε να ασκηθεί κριτική από τον ακροατή φίλο σε βάρος της αυτοεκτίμησης του προσώπου που εκμυστηρεύεται την αλήθεια του. Το τρίπτυχο εμπιστοσύνη, αυτοαποκάλυψη και εχεμύθεια μέσα σε ένα πλαίσιο απουσίας κατάκρισης επισημαίνεται ως εξής από μια μαθήτρια: *«Η Π... και η Μ.... ξέρουν τα πάντα. Οι κολλητοί σου είναι οι άνθρωποι που επιλέγεις να ξέρουν τα πάντα. Να σε ξέρουν από την καλή κι απ᾽ την ανάποδη. Δεν έχεις καμία δεύτερη σκέψη μαζί τους. Μοιράζεσαι τα πάντα. Δεν είναι το ίδιο με τους απλούς φίλους. Σε αυτούς λες πολύ συγκεκριμένα πράγματα γιατί θες συνήθως να αποφύγεις να σε σχολιάσουν πίσω από την πλάτη σου. Οι κολλητοί σου απλά θα σε βοηθήσουν. Ούτε θα κρίνουν ούτε θα σχολιάσουν τίποτα». (κορίτσι 2).* Αξιοσημείωτη στην παραπάνω απάντηση της μαθήτριας είναι η αποτύπωση του βαθμού της οικειότητας που μοιράζεται με την καλύτερή της φίλη: «*Να σε ξέρουν από την καλή κι απ' την ανάποδη. Δεν έχεις καμία δεύτερη σκέψη μαζί τους.*»

Η οικειότητα στη φιλία για να λειτουργήσει ορθά απαιτεί να υπάρχει ως προϋπόθεση και μια άλλη συνθήκη, η οποία αναφέρεται στο γεγονός του να είναι κάποιος ευαίσθητος και να νοιάζεται για τις ανάγκες και τις καταστάσεις που αντιμετωπίζει ο φίλος και πάντα σε ένα πλαίσιο αποδοχής. Η αποδοχή του φίλου, όπως είναι, χωρίς κατάκριση αποτελεί κομβικό σημείο για να μην υπάρχει ο φόβος του ενδεχόμενου σχολιασμού με τρίτους, των μυστικών που αποκαλύπτονται. Το παραπάνω κορίτσι για το ζήτημα της κατανόησης των αναγκών και της απουσίας του φόβου της αποκάλυψης των προσωπικών πληροφοριών τονίζει: *«Τα λέμε όλα και χωρίς να φοβόμαστε. Ξέρουμε τα πάντα η μία για την άλλη. Αλλά ακόμα και να θέλεις να κρύψεις κάτι δεν μπορείς. Σε ξέρουν τόσο καλά που θα καταλάβουν ότι είσαι στεναχωρημένη, πιεσμένη, τσαντισμένη και θα ρωτήσουν να μάθουν το λόγο. Αυτό δεν είναι και αυτό που ψάχνουμε όλοι; Κάποιους ανθρώπους με τους οποίους να είσαι ακριβώς ο εαυτός σου χωρίς να σε νοιάζει τίποτα». (κορίτσι 2).*

Υπήρξε μια κατηγορία μαθητών και αυτή αποτελείται από τα μισά αγόρια (3 από τα 6) που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις και τα οποία καθόρισαν τα οικογενειακά ζητήματα ως μη ανακοινώσιμα στις καλύτερες φιλίες. Τα κορίτσια δεν παρατηρήθηκε να εξαιρούν τα οικογενειακά ζητήματα από τις αμοιβαίες

αυτοαποκαλύψεις στις καλύτερες φιλίες τους. Αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια προβαίνουν ποσοτικά και ποιοτικά σε μεγαλύτερα επίπεδα αποκάλυψης στις φιλικές τους σχέσεις και δείχνουν πιο ικανοποιημένα από αυτά τα επίπεδα εκμυστήρευσης. Ας δούμε όμως πως αναφέρονται τα αγόρια στους φραγμούς που ενεργοποιούν ως προς την εκμυστήρευση στις φιλικές τους σχέσεις: *«Όλα δεν τα λέμε, όπως για παράδειγμα ένα πάρα πολύ οικογενειακό ζήτημα, που δεν νοιώθω άνετα να το συζητήσω, ακόμη και με αυτόν (τον κολλητό του), αλλά τα περισσότερα ναι», (αγόρι 3). «Το μόνο που θα μπορούσα να τους κρύψω είναι κάποιο πολύ σοβαρό οικογενειακό πρόβλημα. Τότε δεν ξέρω αν θα μπορούσα να το συζητήσω με κάποιον. Θα τους το έλεγα μόνο εφόσον θα με πίεζαν προκειμένου να καταλάβουν τι μου συμβαίνει», (αγόρι 4).*

Δύο κορίτσια διαφοροποιήθηκαν και εμφανίστηκαν επιφυλακτικά ως προς το εύρος της αυτοαποκάλυψης στις καλύτερες φιλίες τους. Στις προσπάθειες που κάναμε να εντοπίσουμε τα είδη των πληροφοριών που δεν έδειχναν οι μαθήτριες πρόθυμες να αποκαλύψουν ούτε στις πιο στενές τους φιλίες, στάθηκε αδύνατον να έχουμε περαιτέρω διευκρινίσεις. Απλά αρκέστηκαν να πουν πως αφορούν πολύ προσωπικά ζητήματα και μάλιστα προχώρησαν ένα βήμα πιο πέρα, οριοθετώντας το πλαίσιο της οικειότητας που μπορεί να υπάρξει στη φιλία, τονίζοντας τη σημασία ενός προσωπικού εσωτερικού πεδίου διαλόγου που, αν και μπορεί να μένει μη ανακοινώσιμο, δεν μειώνει καθόλου τη δύναμη και τη λειτουργία της φιλίας. Ένα κορίτσι προσπαθεί με αρκετή δόση αμηχανίας να προσδιορίσει το τι περίπου δεν θα εμπιστευόταν ακόμα και στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας: *«Εεε πιο προσωπικής φύσεως ρε παιδάκι μου (εννοεί πως δεν θα τα εκμυστηρεύονταν) προβλήματα που έχω εγώ με τον εαυτό μου και δεν θα τα έλεγα σε κανέναν ή απλά θα τα έλεγα στην κολλητή μου ή θα τα κράταγα για τον εαυτό μου....Ναι, πιστεύω ότι ο άνθρωπος υπάρχουν κάποια πράγματα που πρέπει να τα κρατάει για τον εαυτό του, οπότε υπάρχουν κάποια πράγματα που δεν μπορώ να τα μοιραστώ, όχι», (κορίτσι 1).*

Το άλλο κορίτσι δηλώνει ιδιαίτερα επιφυλακτικό ως προς τα όρια της αυτοαποκάλυψης. Από φόβο μην εκτεθεί στη φίλη της, σχολιάζοντας λανθασμένα γεγονότα ή ανθρώπους, κάτι που ίσως θα είχε αρνητικές επιπτώσεις στην εκτίμηση που τρέφει η φίλη της για την εικόνα της, και αυτή η διαδικασία θα έπληττε την αυτοεκτίμησή της, αναφέρει: *«Αλλά υπάρχουν φορές που πολλά πράγματα δεν τα μοιράζομαι με κανένα, μόνο με τον εαυτό μου. Γιατί έχω το συνήθειο να λέω κάτι και μετά να θέλω να το πάρω πίσω, γι΄ αυτό δε θέλω να λέω κάποια πράγματα. Αυτό είναι για σοβαρά πράγματα κυρίως, ας πούμε για το τι πιστεύω για το κάθε άτομο, γιατί κάποια πράγματα δεν τα παίρνεις πίσω και άμα τα ξέρει ο άλλος είναι δύσκολο», (κορίτσι 4).*

Τέλος, υπήρξε ένα κορίτσι το οποίο σημείωσε πως στον κολλητό της φίλο ανοίγεται ελευθέρα και συζητά μαζί του τα πάντα, εκτός από τα ερωτικά της με κάποιο αγόρι, γιατί θεωρεί πως ο κολλητός της φίλος δεν θα ένιωθε άνετα. Αυτό σημαίνει πως αναγνωρίζει το γεγονός της ενόχλησης του φίλου της και δείχνει διακριτική, ώστε να μην τον πληγώσει. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβαίνει σε περίπτωση που ο φίλος της έτρεφε ερωτικές προσδοκίες προς τη φίλη του ή αυτή η ίδια πρόβαλε πάνω του τέτοια ερωτικά συναισθήματα, κάτι τέτοιο όμως δεν στάθηκε δυνατόν να διαπιστωθεί στην συνέντευξη. Σε κάθε περίπτωση, σε μια φιλική σχέση της εφηβείας η απόκρυψη των ερωτικών υποθέσεων μειώνει την λειτουργία της αυτοαποκάλυψης και συνακόλουθα την προσλαμβανόμενη ποιότητα της φιλίας. Η ίδια δηλώνει, επίσης, πως συζητήσεις για αγόρια κάνει μόνο με τις άλλες τρεις φίλες της, που όμως αν και τις εμπιστεύεται, όπως δηλώνει, θεωρεί πως οι γυναικείες φιλίες υστερούν σε ποιότητα λόγω του ότι *«εκεί υπάρχει μεγάλη ζήλεια»*, κάτι που δεν συμβαίνει στις φιλίες με τα αγόρια. Η αντίληψη πως η ζηλοτυπία στις φιλικές σχέσεις εμφιλοχωρεί στις γυναικείες φιλίες είναι διάχυτη σχεδόν στο σύνολο των τοποθετήσεων της συγκεκριμένης μαθητρίας: *«...το αγόρι πιστεύω ότι μπορώ να του έχω περισσότερη εμπιστοσύνη, επειδή δε θα σε προδώσει εύκολα με κάποια έννοια....Τώρα με τα κορίτσια, μπορείς να τα εμπιστευτείς, αλλά εκεί υπάρχει μεγάλη ζήλια. Στον Δ... μπορώ να του πω ότι με πείραξε αυτό που έκαναν οι υπόλοιπες τρεις κοπέλες. Στις κοπέλες δε θα μπορούσα να πω κάτι τέτοιο για κάποιον άλλο, γιατί δε θέλω επειδή τα λένε πολύ περίεργα και τα θεοποιούν και τα κάνουν υπερβολικά, ενώ ο Δ... σε ακούει, σου δίνει συμβουλή και τελείωσε απλά. Υπάρχει μία διαφορά, μερικές φορές το μόνο που δε θα μπορούσα να του πω και το λέω στις υπόλοιπες κοπέλες είναι σε στυλ κάτι με αγόρι, επειδή δε θα ένιωθε πολύ άνετα». (κορίτσι 3).*

Συνοψίζοντας, η αυτοαποκάλυψη, ως κομβική διάσταση της λειτουργίας της οικειότητας, αντιμετωπίζεται από 8 μαθητές/τριες ως πλήρης εκμυστήρευση και ως προς κάθε ζήτημα που αφορά τους φίλους. Από τους υπόλοιπους 6 ερωτώμενους, που δήλωσαν πως χρειάζεται να κρατάει κάποιος για τον εαυτό του προσωπικά ζητήματα και να μην τα ανακοινώνει και στους πιο στενούς του φίλους, τα 3 αγόρια δήλωσαν πως τέτοια ζητήματα είναι τα οικογενειακά θέματα. Από τη μεριά τους τα λιγότερα κορίτσια, δηλαδή τα 3 από τα 8, προσδιόρισαν ως μη ανακοινώσιμα στους καλύτερους φίλους ζητήματα που έχουν να κάνουν με το χαρακτήρα τους και τις ερωτικές τους υποθέσεις. Άρα, η αυτοαποκάλυψη στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας δείχνει να λειτουργεί υπό όρους.

Τέλος, πέρα από τις διαφορές στη θεματολογία των υπό υπόκρυψη πληροφοριών, που μόλις αναφέραμε, παρουσιάστηκε ξανά έμφυλη διαφοροποίηση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στον τρόπο έκφρασης. Έτσι, τα αγόρια απαντάνε λιτά, περιεκτικά και σύντομα σε σύγκριση με τα κορίτσια, τα οποία χρησιμοποιούν περίτεχνες προτάσεις, αναλυτικότερες και πλουσιότερες εννοιολογικά, πετυχαίνοντας διεύρυνση και εμβάθυνση των θεμάτων για τα οποία τοποθετούνται στο πλαίσιο των απαντήσεών τους. Επίσης, τα κορίτσια απαιτούν και διεκδικούν υψηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης έως σχεδόν απόλυτου βαθμού, σε σύγκριση με τα αγόρια.

6.1.8. Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου με τους/ις φίλους/ες

Στη θεματική κατηγορία «δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου με τους φίλους» ζητήθηκε από τους εφήβους να αναφέρουν ποιες κοινές δραστηριότητες έχουν με τους φίλους γενικά και ποιά πράγματα κάνουν μαζί. Επίσης, να απαντήσουν πώς περνούν τον ελεύθερό χρόνο τους. Οι απαντήσεις θα μπορούσαν να καταδείξουν το πώς διαχειρίζονται οι έφηβοι τον ελεύθερό τους χρόνο, πώς βιώνουν τη φιλία και γενικότερα εάν και σε ποιο βαθμό λειτουργούν παράγοντες όπως το φύλο που θα μπορούσαν να τροποποιούν τις αναπαραστάσεις και το βίωμα των φιλικών σχέσεων.

Λόγω του ότι οι περισσότεροι φίλοι/ες των ερωτώμενων προέρχονται από τη γειτονιά και το σχολείο, συναντιούνται σε καθημερινή βάση στο σχολείο και το φροντιστήριο. Εξαίρεση αποτελεί μια μαθήτρια που έχει την καλύτερή της φίλη σε άλλη πόλη, οπότε επικοινωνούν με το Skype ή και το τηλέφωνο. Τέσσερις μαθήτριες ανέφεραν πως λόγω της προετοιμασίας για τις πανελλαδικές εξετάσεις οι συναντήσεις εκτός σχολείο και φροντιστηρίου έχουν συρρικνωθεί ή και εκλείψει. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 6.8., υπάρχουν διαφοροποιήσεις στα είδη των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών.

Συγκεκριμένα, το σύνολο των αγοριών και 6 από τα 8 κορίτσια απάντησαν πως βγαίνουν βόλτα για καφέ και αυτή η δραστηριότητα έχει πρωτεύουσα σημασία για τους εφήβους, δεδομένου πως έρχεται πρώτη σε συχνότητα προτίμησης. Η πλατεία ως τόπος συνάντησης για αναψυχή έρχεται δεύτερη στις επιλογές των εφήβων, με 11 εφήβους να την προτιμούν. Οι λόγοι είναι πως συνήθως μπορούν να συναντηθούν και με ευρύτερες παρέες, ιδιαίτερα για τα αγόρια, αλλά είναι και ένας οικονομικός τρόπος συνάντησης, αφού δεν χρειάζεται να πληρώσουν για κάποιον

καφέ ή ποτό: *«...εδώ κοντά στην πλατεία είναι και κάτι οικονομικό και συναντιόμαστε συχνά». (κορίτσι 7).*

Πίνακας 6.8. Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου με τους φίλους ανά φύλο

Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου			
Λέξεις/φράσεις	**Αγόρια**	**Κορίτσια**	**Σύνολο**
1. Βόλτες - καφές	6	6	12
2. Πλατεία	6	5	11
3. Αθλήματα (τένις, μπάλα, στάδιο)	6	-	6
4. Παιχνίδια διαδικτύου	6	-	6
5. Γυμναστήριο / Kick Boxing	4	-	4
6. Ταινίες στο σπίτι	2	3	5
7. Συζητήσεις / σχόλια / βλακείες/ φιλοσοφίες	-	5	5
8. Ποδοσφαιρικοί αγώνες στην τηλεόραση	4	-	4
9. Μεγάλη παρέα στη γύρα	4	-	4
10. Ποτό / κλαμπ	2	1	3
11. Μπιλιάρδο / Bowling	2	-	2
12. Τίποτα (πανελλαδικές εξετάσεις)	-	2	2
13. Σινεμά	-	2	2

Τα αθλήματα στην τρίτη θέση προτίμησης αφορούν το σύνολο των αγοριών και έχουν να κάνουν με ομαδικά παιχνίδια όπως είναι το τένις, η μπάλα και οι αθλοπαιδιές στο στάδιο. Επίσης, όλα τα αγόρια παίζουν παιχνίδια διαδικτύου με εικονικούς ποδοσφαιρικούς αγώνες, αγώνες ταχύτητας αυτοκινήτων και μάχες. Ο κατάλογος δραστηριοτήτων συνεχίζεται με τα 5 από τα 6 αγόρια να δηλώνουν πως αφιερώνουν μαζί, δηλαδή ομαδικά, τον ελεύθερο χρόνο τους σε παρακολούθηση ποδοσφαιρικών αγώνων στην τηλεόραση, σε επισκέψεις σε γυμναστήρια για μυϊκή ενδυνάμωση και σε πολεμικές τέχνες, όπως το Kick Boxing. Από την άλλη μεριά, δύο κορίτσια ανέφεραν πως διέκοψαν κάποια αθλήματα, όπως το βόλεϊ, λόγω πανελλαδικών εξετάσεων και δεν ασχολούνται με τίποτε. Ακόμη, 4 από τα 6 αγόρια δήλωσαν πως πέρα από τους κολλητούς τους συναντώνται και με άλλους φίλους λιγότερο γνωστούς τους και κάνουν «γύρες», όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν.

Τέλος, τα κορίτσια διαφοροποιούνται από τα αγόρια όχι μόνο ως προς το ότι αποφεύγουν τα αθλήματα και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, αλλά και ως προς το γεγονός πως τόνισαν ιδιαίτερα ότι στις συναντήσεις τους αφιερώνουν χρόνο για να

συζητήσουν προβλήματα των φίλων τους, να μιλάνε για βλακείες, να σχολιάζουν την καθημερινότητα στο σχολείο και το φροντιστήριο αλλά και να φιλοσοφούν στο άσχετο πότε- πότε.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνεται πως τα αγόρια επιλέγουν ομαδικές δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο τους, όπως το ποδόσφαιρο και οι γύρες εδώ και εκεί με ευρύτερες ομάδες φίλων. Τα αθλήματα και οι συγκεντρώσεις σε σπίτια για εικονικά παιχνίδια διεκδίκησης κάποιας νίκης ή τρόπαιου, επίσης, μονοπωλούν το ενδιαφέρον τους. Τα κορίτσια διαφοροποιούνται ως προς το γεγονός πως πρώτον δεν αναφέρονται σε ομάδες φίλων, όπου όλα μαζί τα κορίτσια ασχολούνται με κάποια δραστηριότητα αθλητική ή οποιαδήποτε άλλη, δεύτερον, τονίζουν ιδιαίτερα την προφορική επικοινωνία μέσω συζητήσεων, σχολίων για τις εμπειρίες της καθημερινότητά τους, φιλοσοφικών αναζητήσεων, ακόμα και βλακειών, για τη χαρά της επικοινωνίας. Τέλος, 2 από τις μαθήτριες δήλωσαν πως παρακολουθούν ταινίες στον κινηματογράφο και μετά συζητούν για την υπόθεση του έργου, ενώ 2 άλλες μαθήτριες δεν έχουν δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, διότι έχουν αφοσιωθεί στην προετοιμασία για τις πανελλαδικές εξετάσεις. Οι παραπάνω έμφυλες διαφοροποιήσεις στην αξιοποίηση του ελευθέρου χρόνου έχουν και χωρικές προεκτάσεις, δεδομένου πως τα αγόρια δήλωσαν πως εξερευνούν τις γύρω περιοχές του τόπου διαμονής τους με γύρες κατά ομάδες, δηλαδή, τα αγόρια έχουν μεγαλύτερα περιθώρια ελευθερίας κίνησης στο χώρο, σε σύγκριση με τα κορίτσια.

6.1.9. Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου με τους/ις κολλητούς/ές φίλους/ες

Αν και στις ερωτήσεις των συνεντεύξεων ρωτήσαμε τους εφήβους για το τι κάνουν με τους φίλους τους στον ελεύθερό τους χρόνο, ωστόσο υποβάλαμε εκ νέου το ερώτημα αυτό, εστιάζοντας αυτή τη φορά στη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο αξιοποιούν τον ελεύθερό τους χρόνο ειδικά με τους καλύτερούς τους φίλους. Τα ερωτήματα ήταν ίδια και είχαν την εξής μορφή: *Γενικά με τον/την κολλητό/ή έχεις κοινές δραστηριότητες; ή κάνετε πράγματα μαζί (και ποια;). Πώς περνάτε τον ελεύθερο χρόνο σας. Με τον/η κολλητό/ή συνήθως τι κάνετε μαζί;*

Σχετικά με την αξιοποίηση του ελευθέρου χρόνου (βλ. Πίνακα 6.9.) με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες, οι έφηβοι απάντησαν με τον ίδιο τρόπο και εστίασαν στις ίδιες δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται και με τους/ις καλούς/ες τους φίλους/ες ή την ευρύτερη φιλική παρέα, με τη διαφορά πως η χρήση του ελεύθερου

χρόνου με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες είναι ποσοτικά αυξημένη και ποιοτικά ανώτερη.

Πίνακας 6.9. Συχνότητα δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου με τον/ην κολλητό/ή ανά φύλο

Λέξεις / φράσεις	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Πάμε πλατεία, βόλτες, πάμε για καφέ	3	4	7
Τα ίδια με την ευρύτερη παρέα, αλλά εμβαθύνουμε σε πιο προσωπικά πράγματα	2	3	5
Μαζευόμαστε σε σπίτια, παίζουμε παιχνίδια επιτραπέζια, ηλεκτρονικά	1	3	4
Συζητάμε πολύ (για τους χαρακτήρες μας κυρίως)		3	3
Βλέπουμε ταινίες	1	1	2
Συζήτηση για γκόμενους		1	1
Ταινίες σινεφίλ		1	1
Τρώμε μαζί	1		1
Γυρνάμε από εδώ και από εκεί	1		1
Μηχανάκια, κόντρες με μηχανάκια	1		1
Μπιλιάρδο	1		1

Ειδικότερα, 7 συμμετέχοντες, 3 αγόρια και 4 κορίτσια, ανέφεραν ως πιο συχνή δραστηριότητα τις βόλτες στην πλατεία, τις γενικότερες βόλτες για περπάτημα με συζήτηση και τον καφέ σε καφετέριες ή στην πλατεία της περιοχής τους.

Υπάρχει, όμως, μια έμφυλη διαφοροποίηση στο τι ακριβώς κάνουν στις βόλτες τους τα αγόρια σε σύγκριση με τα κορίτσια. Τα αγόρια προτιμούν να γυρνάνε και σε άλλες πλατείες, πέραν αυτών που βρίσκονται στην περιοχή τους και επίσης να παρακολουθούν αγώνες με αυτοκίνητα και μηχανάκια, τις λεγόμενες «*κόντρες*». Αυτό σημαίνει πως τα αγόρια έχουν τη δυνατότητα να επιλέγουν μεγαλύτερη γεωγραφική ακτίνα δράσης σε σύγκριση με τα κορίτσια, που προτιμούν τις πλατείες της γειτονιάς τους.

Ας δούμε πως τοποθετούνται ένα αγόρι και δύο κορίτσια στο ερώτημα τι κάνετε μαζί: *«Ανάλογα τα κέφια και ανάλογα τι μέρα είναι, με τις ασχολίες και μ' αυτά. Άμα είναι καθημερινή πάμε ή εκεί σε εμάς που έχει κάτι κούνιες ή πάμε στην παραπάνω πλατεία.*

Βασικά, πλέον τώρα δεν πολυκαθόμαστε στην πλατεία και ψάχνουμε να πάμε κάπου αλλού. Βγαίνουμε στην άλλη περιοχή, πάμε σ' έναν φίλο μας άλλο, βγαίνουμε, γυρνάμε, ό,τι μπορούμε, ξέρω εγώ. Βασικά εγώ και ο Σ.... έχουμε λίγο τρέλα με μηχανάκια και αμάξια. Μπορεί να πάμε σε τίποτα κόντρες που γίνονται και τέτοια». (αγόρι 2). «Βόλτες, όλο βόλτες ή θα δούμε ταινίες, σινεφίλ, ταινίες, αλλά βασικά κυρίως μόνο βόλτες εδώ γύρω, δεν θα κάτσουμε κάπου, απλά περπατάμε με τις ώρες, μιλάμε». (κορίτσι 1). «Συζητάμε πολύ, βγαίνουμε για καφέ, πηγαίνουμε σινεμά, αράζουμε στην πλατεία ή και σε σπίτια πολλές φορές», (κορίτσι 2).

Τα κορίτσια δηλώνουν πως περπατάνε πολύ, συζητώντας πολύ, γελώντας, λέγοντας βλακείες ή « *συζητάμε τα αρνητικά και τα θετικά μας*» (κορίτσι 4). Δηλαδή, τόνισαν πως αυτοαναλύονται και επίσης, σε σύγκριση με τα αγόρια, ξανοιχθήκαν πιο ελευθέρα και δήλωσαν πως συζητούν ακόμα και για «γκόμενους», κάτι που τα αγόρια δεν ανέφεραν. Διαπιστώνεται, με άλλα λόγια, πως τα κορίτσια επιλέγουν την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία στις συναντήσεις τους, όπου μιλούν για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητάς τους, αναλύουν τα συναισθήματά τους και έτσι επικοινωνούν περισσότερο λεκτικά, σε σύγκριση με τα αγόρια. Μάλιστα, ένα κορίτσι δήλωσε πως με την κολλητή της βλέπουν ταινίες σινεφίλ, δηλαδή ταινίες που αναφέρονται σε κοινωνικά θέματα που απαιτούν υψηλά επίπεδα προσοχής, ανάλυσης και αγάπης προς την τέχνη. Τα αγόρια με τη σειρά τους επιλέγουν δραστηριότητες όπου η επικοινωνία γίνεται πλάι – πλάι και ως προς το κοινό ενδιαφέρον που είναι είτε η περιήγηση είτε το μπιλιάρδο είτε η παρακολούθηση αγώνων αυτοκινήτων. Μια επιπλέον έμφυλη διαφοροποίηση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών αφορά και τον τρόπο περιγραφής των δραστηριοτήτων. Τα αγόρια απάντησαν με ολιγόλογες, συνοπτικές και περιεκτικές τοποθετήσεις σε σύγκριση με τα κορίτσια: *«Παίζουμε τένις, συγκεντρωνόμαστε σε κάποιο από τα σπίτια μας, βλέπουμε ταινίες, παίζουμε παιχνίδια στο διαδίκτυο», (αγόρι 1).*

Γενικά, διαπιστώνεται πως οι ερωτώμενοι απολαμβάνουν τον ελεύθερο χρόνο τους με τους ίδιους τρόπους και κάνοντας τα ίδια πράγματα, όπως και με τους/ις φίλους/ες της ευρύτερης παρέας όπου ανήκουν. Υπάρχει, όμως, μια ποσοτική και συνάμα ποιοτική παράμετρος που διαφοροποιεί την αίσθηση που αποκομίζουν από την παρέα με τους/τις κολλητούς/ές φίλους/ες σε σύγκριση με τις επαφές με φίλους/ες από την ευρύτερη παρέα τους. Εκείνο, λοιπόν, που διαφοροποιεί τις συνευρέσεις με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες είναι μια ποσοτική διάσταση, αφενός, αφού βρίσκονται συχνότερα με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες τους, και μια ποιοτική διάσταση, αφετέρου, λόγω της εντονότερης και πληρέστερης επικοινωνίας που

βιώνουν μαζί τους. Οι παρακάτω τοποθετήσεις ενός αγοριού και ενός κοριτσιού είναι δηλωτικές της ποιότητας του ελευθέρου χρόνου που βιώνουν οι έφηβοι με τους καλύτερους φίλους τους: *«Ουσιαστικά (κάνουμε με τους/τις κολλητούς/ές) αυτά που κάνουμε και με την υπόλοιπη παρέα. Απλά η αίσθηση είναι διαφορετική» (κορίτσι 2).*

Στην ερώτησή μας να μας εξηγήσει η μαθήτρια τι εννοεί με τη φράση πως απλά η αίσθηση είναι διαφορετική απάντησε: *«Μμμμ... Πάλι μου είναι δύσκολο να εξηγήσω (παύση). Κοίτα, όταν βγαίνεις με τους κολλητούς σου, είσαι πάντα σίγουρος ότι θα περάσεις καλά... Δε σε νοιάζει πού θα πας, τι θα κάνεις, για πόση ώρα θα βγεις. Ας πούμε, ορισμένες φορές έχουμε κανονίσει κάτι και καταλήγουμε να περπατάμε στο δρόμο και να λέμε βλακείες και να μην καθόμαστε κάπου μαζί εν τέλει. Δεν ξέρεις ποτέ πώς θα καταλήξεις, αλλά σίγουρα θα περάσεις καλά». (κορίτσι 2).*

Ενώ ένα αγόρι δηλώνει: *«Με τους κολλητούς μου δεν κάνουμε κάτι διαφορετικό απ' ότι με τους υπόλοιπους φίλους. Η μόνη διαφορά είναι ότι όταν είμαστε οι 3 μας εμβαθύνουμε σε πράγματα πιο προσωπικά, ενώ ταυτοχρόνως περνάμε πολύ ωραία μαζί, ό,τι κι αν κάνουμε». (αγόρι 4).* Η παραπάνω περίπτωση του αγοριού (αγόρι 4) φανερώνει πως και τα αγόρια στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους βιώνουν πιο οικείες καταστάσεις, όπου η εμπιστοσύνη και η αυτοαποκάλυψη φαίνεται να ενισχύει την αίσθηση ικανοποίησης από τη φιλία και αυτό με τη σειρά του έχει θετικές επιπτώσεις στην ευχαρίστηση που προσφέρει η πιο στενή φιλική σχέση.

Συνοψίζοντας, στο πλαίσιο της καλύτερης φιλικής τους σχέσης οι έφηβοι εξακολουθούν να αξιοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους με παρόμοιους τρόπους, όπως συμβαίνει και με την ευρύτερη παρέα τους, δηλαδή κάνουν τα ίδια πράγματα μαζί, αλλά ποσοτικά συχνότερα και ποιοτικά ανώτερα ως προς την επικοινωνία και την ευχαρίστηση που αποκομίζουν. Από την άλλη μεριά, διαπιστώνεται πως τα κορίτσια προτιμούν την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία στις δραστηριότητες τους, με έμφαση στους διαλόγους ενδοσκόπησης και στην έκφραση συναισθηματικών αναζητήσεων, ενώ τα αγόρια επιλέγουν δραστηριότητες περιηγητικές στο γεωγραφικό χώρο, ανίχνευσης μηχανικών εξελίξεων της τεχνολογίας αυτοκίνησης και με μια δίπλα – δίπλα επικοινωνία, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει πως δεν εμπιστεύονται τα προσωπικά τους ζητήματα με τους κολλητούς τους φίλους, αν και αυτού του είδους την επικοινωνιακή δραστηριότητα την επεσήμαναν μόνο δύο από τα έξι αγόρια που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις.

6.1.10. Η σύγκρουση και η συμφιλίωση με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες

Οι φιλικές σχέσεις, πέραν των ωφελημάτων που προσφέρουν στην αυτοεικόνα και την κοινωνικότητα των φίλων, κλυδωνίζονται, όταν ανακύπτουν διάφορα ζητήματα που προκαλούν συγκρούσεις και τα οποία, εάν δεν διευθετηθούν, ενδέχεται να οδηγήσουν σε λύση της φιλικής σχέσης. Βιβλιογραφικά, έχει παρατηρηθεί πως αυξημένα επίπεδα οικειότητας στις φιλίες ακολουθούνται από αυξημένες πιθανότητες συγκρούσεων και θυμών. Οι παράγοντες που μπορεί να προκαλέσουν συγκρούσεις μεταξύ άλλων μπορεί να είναι η αθέτηση υποσχέσεων, η καταπάτηση και η παραβίαση κανόνων, η προδοσία της εμπιστοσύνης, η εμπλοκή ενός φίλου σεξουαλικά ή συναισθηματικά με τον ερωτικό σύντροφο του φίλου και τα μειωμένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης (Fehr, 1996, 2012).

Αν και στην ηλικία της μέσης εφηβείας, δηλαδή μεταξύ των 15 έως 17 ετών, οι εμπειρίες προδοσίας και λήξης της φιλίας είναι λιγότερες από ότι στους ενήλικες, όπου τα χρόνια και οι συσσωρευμένες εμπειρίες είναι περισσότερες, εντούτοις υπάρχουν παράγοντες που προκαλούν σύγκρουση μεταξύ των εφήβων, όπως και προσπάθειες για την διαχείρισή τους. Για το λόγο αυτό, υποβάλαμε στους συνεντευξιαζόμενους τα εξής ερωτήματα: *α) έχεις μαλώσει με τον/την κολλητό/ή σου; Για ποιο λόγο; β) πώς τα ξαναβρήκατε; γ) πόσο συχνά τσακώνεστε; και δ) τι θα μπορούσε να διαλύσει τη φιλία σας;*

Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 6.10., η πλειονότητα των ερωτώμενων αναφέρει πως οι συγκρούσεις με τους/ις κολλητούς/ές φίλους/ες είναι αρκετά σπάνιες και στις περιπτώσεις που αυτές ανακύπτουν αφορούν διαφωνίες και καυγάδες για μικρά και ασήμαντα ζητήματα, *«για χαζά πράγματα»* κατά τα λεγόμενα των ίδιων των ερωτώμενων.

Οι λόγοι που προκαλούν τις σύντομης διάρκειας συγκρούσεις αφορούν για τα μεν αγόρια αντιπαραθέσεις για την έκβαση των ποδοσφαιρικών αγώνων και για τα κορίτσια τη διάσταση απόψεων για θέματα που ανακύπτουν στην κατανόηση των μαθημάτων στο σχολείο. Από τους 14 συνεντευξιαζόμενους, 2 από τα 6 αγόρια και 1 από τα 8 κορίτσια δήλωσαν πως ποτέ δεν έχουν συγκρουστεί και πως δεν υφίσταται λόγος στο μέλλον για κάτι τέτοιο.

Υπάρχουν, όμως, ποσοτικές και ποιοτικές διαφορές ως προς το είδος των συγκρούσεων μεταξύ αγοριών και κοριτσιών. Τα κορίτσια ανέφεραν πως έρχονται σε διαφωνίες ελαφρώς συχνότερα από τα αγόρια. Καταρχάς, να επισημάνουμε πως τα δυο αγόρια και το ένα κορίτσι, που δήλωσαν πως ουδέποτε συγκρούστηκαν,

παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες στις συνεντεύξεις τους. Τα μεν αγόρια παρουσίασαν εμφανή δυστοκία στην περιγραφή ουσιωδών θεμάτων των συνεντεύξεων, όπως οι περιγραφές του τι σημαίνει κολλητός ή το τι αισθάνονται όταν είναι μαζί με τον κολλητό τους και αρκέστηκαν σε λιτές και σύντομες περιγραφές. Ασφαλώς αυτή η

Πίνακας 6.10. Λόγοι, συχνότητα και ένταση συγκρούσεων μεταξύ των κολλητών φίλων ανά φύλο

Συμμετέχοντες	Ένταση	Λόγοι	Πόσο συχνά
Αγόρια			
Αγόρι 1	Όχι		Καθόλου
Αγόρι 2	Λίγη ένταση	Είχε ψιλοφύγει από την παρέα	Πολύ Σπάνια
Αγόρι 3	Όχι		Καθόλου
Αγόρι 4	Ναι, όχι σοβαρά	Για αγώνες ποδόσφαιρου	Πολύ σπάνια
Αγόρι 5	Ναι, όχι σοβαρά	Για αγώνες ποδόσφαιρου	Όχι συχνά
Αγόρι 6	Ναι, όχι σοβαρά	Για αγώνες ποδόσφαιρου	Πολύ σπάνια
Κορίτσια			
Κορίτσι 1	Ναι	Με παραμέλησε η φίλη για άλλη φίλη	Μια φορά
Κορίτσι 2	Ναι, όχι σοβαρά	Διαφωνίες για θέματα του σχολείου	Πολύ Σπάνια
Κορίτσι 3	Ναι	Ένα ψέμα	Μια φορά
Κορίτσι 4	Όχι		Καθόλου
Κορίτσι 5	Ναι, όχι σοβαρά	Διαφωνίες για θέματα του σχολείου	Πολύ Σπάνια
Κορίτσι 6	Ναι όχι σοβαρά	Για τα μαθηματικά	Μια φορά
Κορίτσι 7	Ναι όχι σοβαρά	Διαφωνίες για θέματα του σχολείου	Πολύ Σπάνια
Κορίτσι 8	Ναι όχι σοβαρά	Διαφωνίες για διάφορα ζητήματα	Αρκετές φορές

ιδιαιτερότητα στις απαντήσεις δεν σημαίνει οπωσδήποτε πως θα πρέπει να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα πως, εφόσον ποτέ δεν συγκρούονται, η φιλία τους δεν είναι και τόσο αναπτυγμένη. Υπενθυμίζουμε πως, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, όταν υπάρχουν αυξημένα οφέλη και έντονη δέσμευση στις φιλικές σχέσεις αντίστοιχα, παρουσιάζονται και αυξημένα επίπεδα συγκρούσεων ή θυμών ως αποτέλεσμα των επιτακτικών απαιτήσεων για επικοινωνία στο ιδεολογικό, συναισθηματικό και συμπεριφορικό επίπεδο.

Υπάρχει η περίπτωση ενός κοριτσιού, όμως, που απάντησε πως δεν έχει ποτέ

συγκρουστεί με τη φίλη της, και αποτελεί περίπτωση, όπως προκύπτει από τον πλούτο της έκφρασής της, σπάνιας ευγλωττίας, συγκροτημένης σκέψης και αυξημένης νοητικής και συναισθηματικής νοημοσύνης. Όπως δηλώνει η συνεντευξιαζόμενη, η απουσία σύγκρουσης αιτιολογείται από την παραδοχή του γεγονότος πως ο σεβασμός στη διαφορετικότητα τού χαρακτήρα και της προσωπικότητας του άλλου, είναι επαρκής συνθήκη ώστε να απαλλαγεί κανείς από το άγχος, να βρει έναν φίλο που να είναι όμοιος σε ιδέες και συμπεριφορές. Η θέση της στο σεβασμό της διαφορετικότητας της συμπεριφοράς αποτελεί πρότυπο διάκρισης: *«Ποτέ. ποτέ. Δεν υπάρχει λόγος τσακωμού γιατί όταν γνωρίζεις ότι ο άλλος είναι εκ διαμέτρου αντίθετος δεν υπάρχει κοινό σημείο. Οπότε να τσακωθείς για όλα: Αφού ξέρεις κάποια πράγματα, δεν τσακώνεσαι επειδή αυτού η μπλούζα είναι στραβή κι εμένα δε μ᾽ αρέσει να ᾽ναι στραβή. Δεν υπάρχει λόγος τσακωμού αφού η μία βρίσκει αυτά που ζητάει στο ότι υπάρχει αμοιβαία συμπαράσταση και αγάπη»*

Για τις 4 μαθήτριες και τους 3 μαθητές, οι οποίοι χαρακτήρισαν ως μη σοβαρές και για χαζούς λόγους τις διαφωνίες τους, που αφορούσαν για τα αγόρια διιστάμενες απόψεις σε ζητήματα αγώνων ποδοσφαίρου και για τα κορίτσια διαφορετικά επίπεδα κατανόησης των μαθημάτων, οι συγκρούσεις επιλύονται με διάλογο, σχεδόν άμεσα και οι σχέσεις αποκαθίστανται στο προηγούμενο καλό επίπεδο. Είναι γεγονός πως τέτοιες διαφοροποιήσεις απόψεων σε επιμέρους δραστηριότητες δεν απειλούν τη φιλία. Άλλωστε, μπορεί κάλλιστα να αιτιολογηθούν ως εκκινούμενες από διαφορετικό βαθμό πληροφόρησης, ειδικά για τα μαθήματα ή λόγω υποκειμενικών θετικών στάσεων προς μια συγκεκριμένη ποδοσφαιρική ομάδα, κάτι που θεωρείται θεμιτό και αναμενόμενο για τους ερωτώμενους. Ας δούμε δύο περιπτώσεις ερωτώμενων που απαντούν στο ερώτημα «*για ποιο λόγο τσακωθήκατε και πώς τα ξαναβρήκατε;*»: *«Ναι, (έχουν τσακωθεί) αλλά για χαζούς λόγους. Τίποτα το σημαντικό. Για παράδειγμα, μπορεί να τσακωθούμε για κάποιο αγώνα... Απλά δεν μιλούσαμε για δύο μέρες και μετά ήταν όλα όπως πριν», (αγόρι 4).*

Στην ερώτηση που ακολούθησε και ήταν: *«όταν τσακώνεστε, ποιος κάνει την πρώτη κίνηση να τα ξαναβρείτε;»* η απάντηση του μαθητή ήταν πως κανένας δεν έκανε το πρώτο βήμα, αλλά η συμφιλίωση επέρχονταν μέσω ενός διαμεσολαβητή που είναι κοινός φίλος: *«Συνήθως το ουδέτερο έδαφος. Δηλαδή αυτός που δεν έχει εμπλακεί στον καβγά», (αγόρι 4).*

Η δυσκολία στη διαχείριση των συγκρούσεων από πλευράς αγοριών συνιστά μια έμφυλη διαφορά, που επιβεβαιώνεται και στα αποτελέσματα της έρευνας για τις

αντιλήψεις σχετικά με τη σύγκρουση στη φιλία (βλ. κεφάλαιο 10, Αποτελέσματα σχετικά με τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών ως προς τη σύγκρουση και την επίλυσή της στη φιλία). Τα αγόρια δείχνουν να περιχαρακώνονται στις θέσεις τους, ακόμα και αν εκείνο που θέλουν και προέχει είναι η συνέχιση της φιλικής σχέσης. Ο παραπάνω μαθητής δηλώνει πως τόσο αυτός όσο και ο φίλος του αναμένουν διαμεσολάβηση από το ευρύτερο φιλικό περιβάλλον. Η δυσκολία και η εγωιστική διάθεση για επίλυση της σύγκρουσης φαίνεται πως δεν λειτουργεί από την πλευρά των κοριτσιών. Όντως, οι μαθήτριες δείχνουν περισσότερο διαλεκτικές, έτοιμες να κάνουν το πρώτο βήμα για τη συμφιλίωση, ακόμα και στην περίπτωση που οι ίδιες αντικειμενικά έχουν δίκιο ως προς το διαφιλονικούμενο ζήτημα. Μπορούν και συζητούν με μεγαλύτερη άνεση και φαίνεται να τα καταφέρνουν καλύτερα στη διαχείριση των συγκρούσεων. Ενδεικτικές είναι οι παρακάτω περιπτώσεις μαθητριών που, στην ερώτηση ποιος κάνει το πρώτο βήμα για τη συμφιλίωση, απάντησαν χωρίς περιστροφές και θαρραλέα: *«Πάντα εγώ», (κορίτσι 5). «Και οι δύο, πότε η μία και πότε η άλλη», (κορίτσι 6). «Αν τύχει να μη μιλήσουμε, ας πούμε για 5 λεπτά, μάλλον η Δ... ή η Κ... (κάνουν την πρώτη κίνηση), γιατί εγώ είμαι λίγο πιο εγωίστρια σε κάτι τέτοια. Αλλά αν φταίω εγώ, κάνω την κίνηση εγώ. Τώρα σου λέω ό, τι να 'ναι. Δεν μπορώ να σκεφτώ κάποιο χοντρό τσακωμό», (κορίτσι 2).*

Εκτός του ότι τα κορίτσια δηλώνουν πιο πρόθυμες να συμφιλιωθούν με εκατέρωθεν πρωτοβουλίες, σε σχέση με τα αγόρια, δήλωσαν λιγότερους χρόνους ψύχρανσης στη σχέση. Οι χρόνοι κυμαίνονται μεταξύ πέντε λεπτών ως κάποιες ώρες και το πολύ την επόμενη ήμερα. Τα αγόρια μίλησαν τουλάχιστον για διήμερες διακοπές στην επικοινωνία ή και παραπάνω. Επίσης, υπήρξε μια άλλη περίπτωση αγοριού, που μίλησε για διαμεσολαβητές που βοηθούν στη συμφιλίωση, ενώ ένας άλλος μαθητής απάντησε πως μετά από δυο μέρες τα πράγματα είναι ξανά καλά όπως πρώτα, αλλά χωρίς να υπάρξει μεταξύ τους συζήτηση και λεκτική διαχείριση της σύγκρουσης.

Σε αντιδιαστολή με τη μη λεκτική επικοινωνία ως τρόπου διαχείρισης της σύγκρουσης από την πλευρά των αγοριών, μια μαθήτρια παρουσιάζει τα στάδια επίλυσης της σύγκρουσης με τη φίλη της που αφορούν την κατανόηση της λύπης, το νοιάξιμο για το συναισθηματικό πόνο και την ενεργοποίησή της, λόγω ενσυναίσθησης, που την οδηγεί να χρησιμοποιήσει τόσο τη σωματική προσέγγιση στο χώρο πλησιάζοντάς την, αφού δεν έστειλε μήνυμα μέσω τηλεφώνου, αλλά και να

αξιοποιήσει τη λεκτική επικοινωνία: *«Εεε επειδή εγώ είχα στεναχωρηθεί πάρα πολύ και με είδε ότι δεν ήμουν πολύ καλά ήρθε και μου μίλησε και συντονιστήκαμε, της είπα αυτά που ήθελα να της πω και εκείνη κατάλαβε», (κορίτσι 1).*

Τα αγόρια, επίσης, είτε συμφιλιώθηκαν μέσω τρίτων είτε από μόνα τους - χωρίς διάλογο για την σύγκρουση - ενώ καθόλου δεν αναφέρθηκαν στις διαδικασίες προσέγγισης, με εξαίρεση μόνο μια περίπτωση από τα 4 αγόρια, που δήλωσαν πως έχουν βιώσει συγκρούσεις στις σχέσεις τους. Ο συγκεκριμένος μαθητής αναφέρει ως λόγο σύγκρουσης στη φίλια την αναιτιολόγητη, κατά τον ίδιο, απομάκρυνση για αρκετές ημέρες ενός φίλου από την κλειστή ομάδα των τριών καλών φίλων: *«Είχα ψιλο-σπαστεί με τον Α…., γιατί είχε ψιλοφύγει από την παρέα, αλλά δε καθόταν να μας μιλήσει, να μας πει με ενοχλεί αυτό. Απλά έφευγε και μας έσπαγε τα νεύρα. Το συζητήσαμε και τα βρήκαμε, τον πιάσαμε, μιλήσαμε και όλα καλά μετά, τα βρήκαμε. Είναι άτομα που θα κάτσεις να μιλήσεις και θα βγάλεις μια άκρη», (αγόρι 2).*

Ο ίδιος μαθητής είναι ο μόνος ο οποίος ανέφερε τον τρόπο με τον οποίον δεν θα τσακώνονταν με τους φίλους του, όταν ερωτήθηκε εάν έχει ποτέ τσακωθεί μαζί τους: *«Λίγη ένταση, αλλά δεν έχει τύχει να μαλώσουμε, σε φάση ξύλο ή βρισιές και τέτοια», (αγόρι 2)*

Στην πραγματικότητα, ο μαθητής, με το να μας ενημερώνει πως οι τσακωμοί τους εκδηλώνονται με *«λίγη ένταση»* και *«όχι με ξύλο, βρισιές και τέτοια»*, μάς πληροφορεί πως το ενδεχόμενο της βίαιης εκδήλωσης της σύγκρουσης είναι κάτι που συμβαίνει στον κόσμο των αγοριών. Απεναντίας, τα κορίτσια δεν αναφέρθηκαν σε τέτοιες αρνητικές βίαιες συμπλοκές σώμα με σώμα ούτε και λεκτικές επιθέσεις με βρισιές, δηλαδή έναν τρόπο εκδήλωσης της σύγκρουσης που θα απέφευγαν οπωσδήποτε.

Ένα άλλο στοιχείο διαφοροποίησης μεταξύ αγοριών και κοριτσιών είναι το γεγονός πως τα κορίτσια δήλωσαν πως αντιμετωπίζουν διαμάχες και διαφωνίες συχνότερα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Μάλιστα, υπήρξε μια περίπτωση μαθήτριας που ανέφερε πως με την φίλη της έρχονται συχνά σε συγκρούσεις, «*φασαρίες*» κατά τα λεγόμενά της. Και πάλι οι διαφωνίες στην περίπτωση των κοριτσιών αυτών αφορούν διαστάσεις απόψεων για διάφορα ζητήματα της καθημερινότητας. Ωστόσο, η συμφιλίωση έρχεται μέσα από την ίδια την φιλική ομάδα και συγκεκριμένα από την ίδια την ερωτώμενη, χωρίς διαμεσολάβηση τρίτων, όπως συνήθως στην περίπτωση των αγοριών, κάτι που η μαθήτρια το αποδίδει στο ότι ή ίδια είναι η λιγότερο εγωίστρια: *«Έχουμε μαλώσει αρκετές φορές κυρίως για μικροπράγματα· είναι αυτά που*

μαλώνουμε τα οποία καταλήγουν σε μεγάλους.. (παύση) *σε φασαρίες διότι* (τονίζει με έντονο ύφος, σαν να ξαναζεί τις φασαρίες): *η μία έχει μία άποψη την οποία η άλλη δεν την πιστεύει και νευριάζει και το θεωρεί λάθος αυτό που λέει η άλλη ή ίσως η μία δεν παραδέχεται τα λάθη που κάνει και καταλήγουμε σε σύγκρουση. Αλλά μετά, αφού περάσει κάποιος καιρός, επανερχόμαστε στην κανονική μας κατάσταση. Όταν το βλέπουμε πιο έτσι ...ήρεμα... είμαστε όλες* (το όλες το τόνισε ιδιαίτερα) *εγωίστριες, εεε... τις περισσότερες φορές μπορώ να πω ότι η συμφιλίωση γίνεται (παύση) από εμένα. Γιατί ίσως είμαι λιγότερο εγωίστρια απ΄ τις υπόλοιπες» (κορίτσι 8).*

Σοβαρή σύγκρουση σε επίπεδο σχέσης και όχι σε επίπεδο αντιπαράθεσης απόψεων αντιμετώπισε ένα κορίτσι, το οποίο δήλωσε πως η καλύτερή της φίλη την εγκατέλειψε για μια άλλη κοπέλα η οποία «*δεν ήταν καλή*». Όπως και κάθε άλλη σχέση που λήγει, έτσι και στη φιλία, όταν διαλύεται, το εγκαταλελειμμένο πρόσωπο βιώνει αγωνία και θλίψη για τη σχέση που πρόκειται να χαθεί. Η φιλία, τελικά, των μαθητριών δεν απειλήθηκε λόγω των επανειλημμένων προσπαθειών της μαθήτριας να επαναφέρει τη φίλη της, συνιστώντας της να δει καθαρά τον πραγματικό χαρακτήρα της άλλης κοπέλας, κάτι που επιτεύχθηκε. Ας δούμε, όμως, πως περιγράφει η μαθήτρια το λόγο και τη διάρκεια της διαφωνίας, αλλά και το χειρισμό της αντιπαράθεσης: *«Με την κολλητή μου μια φορά (τσακωθήκαμε) και το ξεπεράσαμε στην μία ώρα...με είχε παραμελήσει για μια άλλη κοπέλα και της έλεγα εγώ ότι δεν είναι καλή και εγώ προσπαθούσα να την πείσω ότι δεν είναι καλή και αυτή δεν μ' άκουγε, ε... στο τέλος μ' άκουσε....επειδή εγώ είχα στεναχωρηθεί πάρα πολύ και με είδε ότι δεν ήμουν πολύ καλά, ήρθε και μου μίλησε και συντονιστήκαμε, της είπα αυτά που ήθελα να της πω και εκείνη κατάλαβε». (κορίτσι 1).*

Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση ενός κοριτσιού, το οποίο ενώ δηλώνει πως ο κολλητός της είναι αγόρι και τον εμπιστεύεται, πλην όμως των ερωτικών ζητημάτων διότι «*δεν θα ένιωθε άνετα*», ταυτόχρονα διατηρεί πολύ καλές φιλικές σχέσεις, κατά τα λεγόμενά της, με τρία άλλα κορίτσια και με τα οποία δεν είναι φίλος ο κολλητός της. Για το λόγο αυτό, χρειάζεται να βρίσκει συνεχώς νέες ισορροπίες για την κατανομή τού ελεύθερου χρόνου μεταξύ των κοριτσιών αυτών και του κολλητού της. Τα κορίτσια αυτά, επίσης, πολλές φορές της μεταφέρουν παράπονα για το ότι προτιμάει το αγόρι ως κολλητό και όχι αυτές. Το παράδοξο στην περίπτωση της φιλίας της με τα άλλα κορίτσια είναι το γεγονός πως, ενώ επανειλημμένα την έχουν προδώσει πολλές φορές, η ίδια επιμένει να τις θεωρεί καλές φίλες, αν και όχι στο βαθμό που βιώνει τη φιλία της με τον κολλητό της. Ας δούμε πως η μαθήτρια

τοποθετείται στο ζήτημα αυτό και σε ποια εκτίμηση προβαίνει σχετικά με την μελλοντική προοπτική αυτής της μη ικανοποιητικής φιλίας με τα κορίτσια: *«Τώρα για τις άλλες κοπέλες δεν ξέρω, επειδή έχουν κάνει αρκετά με την έννοια του ότι με έχουν προδώσει πολλές φορές χωρίς να μου το πουν, απλά εγώ το έχω καταλάβει. Ουσιαστικά μ΄ έχουν θάψει, αλλά λένε ότι και καλά τώρα έχουν αλλάξει, αλλά εγώ είμαι ακόμα δύσπιστη γι΄ αυτό λέω ότι παίζεται, αν όταν μεγαλώσουμε και πάμε σε διαφορετικά πανεπιστήμια θα χωριστούμε. Πάντως πιστεύω ότι υπάρχει πιθανότητα μεγάλη». (κορίτσι 3).*

Η διατήρηση και συνέχιση μη ικανοποιητικών διαπροσωπικών σχέσεων είτε αυτές είναι φιλικές είτε ερωτικές, συνδέεται με μια σειρά από παράγοντες καταστασιακούς, ατομικούς και οικογενειακούς που αναλύουμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο (Κεφάλαιο 4., Διαμόρφωση, διατήρηση και διάλυση των φιλικών σχέσεων). Γεγονός, πάντως, παραμένει πως η μαθήτρια ούτε στο πλαίσιο της καλύτερής της φίλιας είναι ανοιχτή στην επικοινωνία, αφού δεν συζητάει τα ερωτικά της με τον κολλητό της ούτε τις φίλες της εμπιστεύεται για τις οποίες διαμορφώνει αρνητική πρόβλεψη ως προς τη διάρκεια της φιλίας. Η συγκεκριμένη μαθήτρια βιώνει χαμηλά επίπεδα οικειότητας και άρα ποιότητας στην καλύτερή της φιλία, ενώ στην περίπτωση της φιλίας της με τα άλλα κορίτσια επιμένει στη διατήρηση μιας φιλικής σχέσης προς την οποία δυσπιστεί και συνεπώς, εφόσον απουσιάζει η εμπιστοσύνη επιλέγει να ταλαιπωρεί τον εαυτό της. Το παράδοξο αυτής της περίπτωσης συνιστά ταυτόχρονα και μια αντινομία, δεδομένου πως οι ορισμοί για τη φιλία, που έχει δώσει στη συνέντευξη η μαθήτρια, είναι ιδεατοί.

Συνοψίζοντας, από τις τοποθετήσεις των εφήβων προκύπτει πως η πλειονότητα των ερωτώμενων είτε δεν αντιμετωπίζει καθόλου συγκρούσεις στις φιλικές τους σχέσεις (2 μαθητές και 1 μαθήτρια) είτε όταν εγείρονται διαφωνίες και συγκρούσεις αυτό γίνεται πολύ σπάνια (3 μαθητές και 3 μαθήτριες). Τέλος, 3 μαθήτριες δήλωσαν πως συγκρουστήκαν μόνο μια φορά και 1 κορίτσι δήλωσε πως συγκρούεται αρκετές φορές. Με εξαίρεση, αυτήν την τελευταία περίπτωση της μαθήτριας, η πλειονότητα των μαθητών/τριών δήλωσε πως δεν αντιμετωπίζει σοβαρές συγκρούσεις και χαρακτήρισε ως «*χαζά*» τα ζητήματα που προκαλούν τις διαφωνίες.

Οι λόγοι για την πρόκληση συγκρούσεων αφορούν για τα αγόρια διαφωνίες ως προς τους αγώνες ποδοσφαίρου και σε μια περίπτωση ένα ζήτημα απομάκρυνσης χωρίς εξήγηση ενός φίλου και για τα κορίτσια οι διαφωνίες εστιάζονται σε ζητήματα

απόψεων για τα μαθήματα ή γενικότερες ιδέες και απόψεις και σε μια περίπτωση μαθήτριας η παροδική απόρριψή της από την φίλη της για μια άλλη κοπέλα.

Ακόμη, τα αγόρια φαίνονται απρόθυμα από μόνα τους, με εξαίρεση μια περίπτωση, να διαχειριστούν τη σύγκρουση για να επέλθει η συμφιλίωση και αναμένουν είτε την μεσολάβηση τρίτων κοινών φίλων είτε την πάροδο του χρόνου, ώστε να αποσοβηθεί ο θυμός που συνοδεύει τη σύγκρουση και να επανασυνδεθούν. Αντίθετα, τα κορίτσια δήλωσαν ελαφρώς συχνότερες συγκρούσεις για ιδέες και απόψεις και ότι λαμβάνουν άμεσες πρωτοβουλίες, είτε το ένα μέρος είτε το άλλο, προχωρώντας σε συζητήσεις και αναφέρουν υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης για τη λύπη που προκαλεί η σύγκρουση στις φίλες τους, ενώ τελικά καταφέρνουν να συμφιλιωθούν. Εξαίρεση αποτελεί η αυτοϋποτιμητική συμπεριφορά ενός κοριτσιού που επιλέγει να διατηρεί φιλίες που γνωρίζει πως την προδίδουν, ενώ συνάμα δηλώνει πως σίγουρα μετά την αποφοίτηση από το λύκειο αυτές οι φιλικές σχέσεις θα τερματιστούν. Επιπροσθέτως, οι χρόνοι της παροδικής ψύχρανσης στις φιλικές σχέσεις και έως ότου επέλθει η συμφιλίωση στα αγόρια είναι μεγαλύτερης διάρκειας, σε σύγκριση με τα κορίτσια.

Τέλος, όπως και σε κάθε άλλη θεματική κατηγορία που προέκυψε στις συνεντεύξεις, τα κορίτσια χρησιμοποιούν πιο πλούσιο λεξιλόγιο και λέξεις στοχευόμενες, οι οποίες περιγράφουν τα συναισθήματα που προκαλούν οι συγκρούσεις, σε σύγκριση με τα αγόρια που αρκούνται σε περιγραφές των γεγονότων της σύγκρουσης, οι οποίες είναι απαλλαγμένες από λέξεις συναισθηματικού περιεχομένου.

6.1.11. Λόγοι για τη διάλυση των φιλικών σχέσεων

Η φιλία θεωρείται ως ο πιο εύθραυστος δεσμός (Wiseman, 1986). Οι λόγοι που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στη διάλυση της φιλίας μπορεί να είναι γεωγραφικοί, ατομικοί, όπως η αλλαγή χαρακτήρα ενός φίλου, η μη διαθεσιμότητα πλέον του φίλου δια διάφορους λόγους και πολλοί άλλοι που αναφέρονται στην αντίστοιχη ενότητα (βλ. Κεφάλαιο 4, Διαμόρφωση, διατήρηση και διάλυση των φιλικών σχέσεων). Επειδή το κόστος που συνοδεύει την απώλεια μια σημαντικής φιλίας είναι τραυματικό, θελήσαμε να διερευνήσουμε τους λόγους για τους οποίους οι έφηβοι θα έθεταν ένα τέλος στην καλύτερή τους φιλία. Η ερώτηση που τους απευθύναμε ήταν απλή και διατυπωμένη ως εξής: «*Τι θα μπορούσε να διαλύσει τη φιλία σας;*» Οι έφηβοι

στις τοποθετήσεις τους ως προς το ερώτημα αυτό ήταν σαφείς, ετοιμόλογοι και χωρίς ενδοιασμούς στις απαντήσεις τους. Με βάση τις απαντήσεις των μαθητών/τριών κατηγοριοποιήσαμε τους λόγους διάλυσης της φιλίας στις εξής θεματικές κατηγορίες.

1. *Συκοφαντίες.* Όπως φαίνεται στον Πίνακα 6.11., αγόρια και κορίτσια συμφωνούν πως η κυριότερη αιτία για να απομακρυνθούν από τον/την καλύτερο/η φίλο/η είναι η διασπορά συκοφαντιών σε τρίτους. Τέτοιες συκοφαντικές συμπεριφορές είναι *τα ψέματα, τα πισώπλατα λόγια και κακίες, τα κουτσομπολιά και τα αρνητικά λόγια και κουβέντες για την οικογένεια προέλευσης του φίλου.* Ένα κορίτσι σχετικά με τα ψέματα δηλώνει τα εξής: *«Αυτό που δε θα δεχόμουνα είναι να μου λένε ψέματα μέσα στα μούτρα μου, και κάποια στιγμή να το καταλάβω. Ενώ πίστευα ότι είναι ειλικρινείς μαζί μου, να μου λένε ψέματα. Αυτό! (με πολύ έμφαση το αυτό)», (κορίτσι 8).* Τα ψέματα, ως συμπεριφορές απόκρυψης πληροφοριών ή δημιουργίας γεγονότων τα οποία δεν ισχύουν, κλονίζουν την εμπιστοσύνη των φίλων, δεδομένου πως δημιουργείται μια τεχνητή εικόνα από τον/την ψευδόμενο/η για την εκπλήρωση ιδιοτελών σκοπών και εκτός των άλλων φανερώνουν υστερόβουλες στρατηγικές. Εμφανίστηκε μια έμφυλη αναπαραστατική διαφοροποίηση ως προς την οικοδόμηση της αντρικής ταυτότητας σε σχέση με την συνύπαρξη της αντρικής συμπεριφοράς.

Ένα αγόρι πιστώνει στους άνδρες την ύπαρξη της συκοφαντικής συμπεριφοράς ως γυναικείο χαρακτηριστικό, ενώ πρόκειται για ανθρώπινη συμπεριφορά. Σύμφωνα με την τοποθέτησή του ένας άντρας δεν μπορεί να συμπεριφέρεται συκοφαντικά και άρα ο άνδρας αυτός είναι λιγότερο άνδρας. Με τη δήλωσή του αυτή επισημαίνεται το γεγονός πως η ανδρική ταυτότητα είναι αρνητική και όχι θετική. Ας δούμε το συλλογισμό στη δήλωση του μαθητή: *«Για σοβαρό λόγο θα τσακωθούμε. Να βάζει λόγια, πισώπλατα λόγια. Αυτό το απεχθάνομαι. Έχεις πρόβλημα μαζί μου, έλα και πιάσε με να το λύσουμε. Δε θες να κάνουμε παρέα, έλα και πες το μου. Τι, δε θέλεις να με κάνεις παρέα και θα σε κάνω με το ζόρι; Δε θέλεις να με κάνεις; Δε θα με κάνεις. Τέλος. Πισώπλατα λόγια, να λέει στους άλλους, έκανε αυτό και το άλλο και μην τον κάνετε παρέα. Δεν έχει νόημα. Αν έχεις πρόβλημα έλα να το λύσουμε, μη λες πράγματα από πίσω μου. Και στην τελική, δεν είναι άντρας μ' αυτό το πράγμα. Κυρίως αυτό. Άλλα πράγματα όχι». (αγόρι 2).*

Επίσης, το παραπάνω αγόρι τονίζει πως τα προβλήματα στη φιλική σχέση καλά θα ήταν να συζητούνται κατά πρόσωπο και όχι με άλλους «*πισώπλατα*».

Πίνακας 6.11. Συχνότητα λόγων διάλυσης της φιλίας ανά φύλο

Λόγοι	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
1. Συκοφαντίες			
Ψέματα	2	3	5
Πισώπλατα λόγια	2	2	4
Πισώπλατες κακίες	1		1
Να κουτσομπολεύει		2	2
Κουβέντες για την οικογένειά μου	1		1
Σύνολο	**6**	**7**	**13**
2. Προδοσία εμπιστοσύνης			
Να εκθέτει τα μυστικά μου		2	2
Διάδοση προσωπικών μου σε τρίτους		1	1
Αν πήγαινε η φίλη μου με το αγόρι μου		1	1
Να προδίδει την εμπιστοσύνη μου		1	1
Εάν με πούλαγε (εμπόρευμα….)	1		1
Το συμφέρον	1		1
Σύνολο	**2**	**5**	**7**
3. Παρεμβολές τρίτων			
Οι φίλες που ζηλεύουν τη φιλία μας		2	2
Λόγια τρίτων		1	1
Μια γυναίκα	1		1
Σύνολο	**1**	**3**	**4**
4. Όχι για αγόρια / κορίτσια (ερωτικά)	**1**	**2**	**3**
5. Φθόνος - Ζήλεια			
Να με βλάψουν πισώπλατα		1	1
Ζήλεια		2	2
Σύνολο		**3**	**3**
6. Αλλαγή συμπεριφοράς φίλης		**1**	**1**

Αυτό σημαίνει πως θεωρεί ότι στην καθημερινότητα της σχέσης είναι αναμενόμενο να υπάρχουν γκρίζες ζώνες στην επικοινωνία, οι οποίες για διάφορους λόγους οδηγούν ορισμένους φίλους να συζητούν *για το φίλο* και *όχι με το φίλο*. Αυτού του είδους η αιτιολόγηση, δηλαδή του να υπάρχουν παρανοήσεις στη φιλία, δεν αίρει το αδικαιολόγητο γεγονός της συκοφαντίας, δηλαδή η παρανόηση να μετατρέπεται σε συκοφαντία με τα πισώπλατα λόγια, αλλά όπως είναι διατυπωμένη η έκφραση: *«έλα*

και πες το μου», δηλώνει πως ο μαθητής θα επιθυμούσε να μην είχε υπάρξει μια τέτοια συμπεριφορά, διότι η φιλία είναι σχέση σημαντική. Απεναντίας, μια μαθήτρια είναι αυστηρή με το θέμα της συκοφαντίας και τονίζει το γεγονός πως δεν θα έδινε δεύτερη ευκαιρία στη φίλη της, υιοθετώντας την άποψη πως είναι συστατικό στοιχείο του χαρακτήρα της φίλης που συκοφαντεί και δεν μπορεί να αλλάξει, αφού *«θα το ξανακάνει»*: *«Αν όμως υπήρχαν τέτοια πράγματα...ας πούμε να με κουτσομπολεύει, να λέει κάποια άσχημα πράγματα για μένα. Ναι, γιατί το να σε κουτσομπολεύει ή να δημιουργεί προβλήματα χωρίς λόγο είναι σοβαρή αιτία και είναι αυτό που είπα ότι δεν πρέπει να δίνεις δεύτερη ευκαιρία γιατί θα το ξανακάνει»*, *(κορίτσι 4)*.

Ενώ τα αγόρια μίλησαν, όπως και τα κορίτσια για τα ψέματα και τα πισώπλατα λόγια, ένα από αυτά μίλησε για κουβέντες αρνητικές που θα μπορούσε να εκφράσει ο κολλητός του για την οικογένειά του. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε ένα παραδοσιακό χαρακτηριστικό αρρενωπότητας το οποίο αναφέρεται στην προστασία της τιμής και της υπόληψης της οικογένειας προέλευσης ενός αγοριού, που βρίσκεται στο κατώφλι της ενηλικίωσης και πρόκειται ως άνδρας πλέον να προασπίζει την εικόνα της οικογενειάς του. Από τη μεριά τους, τα κορίτσια ναι μεν μίλησαν για πισώπλατα λόγια, όπως και τα αγόρια, αλλά εστίασαν επίσης και στη λέξη «*κουτσομπολιό*». Η λέξη αυτή, επίσης αντανακλά μια έμφυλη στερεοτυποποίηση αναφορικά με τα σχόλια που γίνονται κατά την απουσία των σχολιαζόμενων προσώπων, αφού το κουτσομπολιό είναι μια λέξη που περιγράφει περισσότερο αντίστοιχες γυναικείες παρά αντρικές συμπεριφορές.

2. *Προδοσία της εμπιστοσύνης*. Η προδοσία της εμπιστοσύνης συνίσταται από αναφορές που συμπυκνώνουν μια πλειάδα ενεργειών ή παραλείψεων και που χαρακτηρίζονται ως προδοσία, δηλαδή καταπάτηση, αθέτηση και ασέβεια των ηθικών κανόνων που ρυθμίζουν τις φιλικές σχέσεις. Τέτοιες συμπεριφορές σύμφωνα με τις τοποθετήσεις των αγοριών είναι: *«το συμφέρον και το εάν με πούλαγε»*, ενώ τα κορίτσια την προδοσία της εμπιστοσύνης την περιέγραψαν με τις παρακάτω φράσεις: *«διάδοση προσωπικών μου σε τρίτους, να εκθέτει τα μυστικά μου, να προδίδει την εμπιστοσύνη μου»* και *«αν πήγαινε η φίλη μου με το αγόρι μου»*. Με συνολικά 7 συμμετέχοντες/σες να την αναφέρουν, δηλαδή 5 κορίτσια και 2 αγόρια, η προδοσία της εμπιστοσύνης έρχεται δεύτερη σε συχνότητα δηλώσεων αιτία διάλυσης της φιλίας. Ένα αγόρι χρησιμοποιεί τη φράση *«εάν με πούλαγε»* και περιγράφει το γεγονός πως ο φίλος σε αυτή την περίπτωση λειτουργεί ως έμπορος και βλέπει το

φίλο ως εμπόρευμα και την φιλική σχέση ως ανταλλακτική αξία, της οποίας η τιμή εξαρτάται από τα εναλλακτικά σενάρια και τις ερμηνείες για το τι κάθε φορά συμφέρει περισσότερο, δηλαδή ο φίλος ή η προσφερόμενη ωφέλεια εις βάρος του φίλου. Ακόμη, η χρήση της φράσης «*εάν με πούλαγε*» μαρτυρά την έκπτωση της σχέσης από το επίπεδο του ανθρώπου στο επίπεδο της αγοράς με όρους χρησιμοθηρικούς. Τα αγόρια, χρησιμοποιώντας μεταφορικές εκφράσεις αντί των κυριολεκτικών εννοιών που χρησιμοποιούν τα κορίτσια όπως λόγου χάρη «*να προδίδει την εμπιστοσύνη μου*», κατορθώνουν και προχωράνε ένα βήμα πιο πέρα από τον χαρακτηρισμό της πράξης τού φίλου, που είναι η προδοσία, στο να περιγράφουν και τον τρόπο που τους χρησιμοποιεί (ως εμπόρευμα) και έτσι ηθογραφούν την προσωπικότητα του φίλου ως απατεώνα. Αυτό είναι ένα προνόμιο της μεταφοράς, ως σχήμα λόγου και θα λέγαμε, ως ένα βαθμό, αναπληρώνει την εννοιολογική ένδεια που χαρακτηρίζει τον τρόπο που επικοινωνούν τα αγόρια σε σύγκριση με τα κορίτσια.

Κατόπιν, 3 κορίτσια ανέφεραν την «*κοινοποίηση των μυστικών και των προσωπικών πληροφοριών σε τρίτους*» ως αιτία διάλυσης της φιλίας. Υπάρχει μια λεπτή διαφορά μεταξύ συκοφαντίας και προδοσίας της εχεμύθειας. Η μεν συκοφαντία, ως συμπεριφορά, στόχο της έχει την αμαύρωση της εικόνας του φίλου σε τρίτους, η μη τήρηση δε των μυστικών συνιστά όχι παραποίηση της εικόνας του φίλου, αλλά αθέτηση και καταπάτηση της εμπιστευόμενης πληροφορίας όσο και της ίδιας της φιλικής σχέσης. Ένα κορίτσι αναφερόμενο στην καταπάτηση του κανόνα της εχεμύθειας, που θα οδηγούσε στη διάλυση της φιλίας της, αναφέρει: *«Αν ήταν κάτι πολύ βαρύ, αν μαθαινόταν σε πολλούς κάτι προσωπικό μου. Το εμπιστεύτηκα σε λίγα άτομα και θα θελα να μείνει σ' αυτά τα λίγα άτομα, εκεί ναι δεν ξέρω αν θα το συγχωρούσα. Αλλά μόνο σ' αυτήν την περίπτωση», (κορίτσι 7).*

3. Οι παρεμβολές τρίτων προσώπων με λόγια και πράξεις αναφέρθηκαν από 2 μαθήτριες και 1 αγόρι ως παράγοντες που μπορούν να τερματίσουν μια φιλία. Για το αγόρι το ζήτημα ήταν ξεκάθαρο, αφού δήλωσε πως «*μια γυναίκα*» θα μπορούσε να διαλύσει τη φιλία, είτε λόγω του χρόνου που θα απορροφούσε η νέα σχέση είτε λόγω ερμηνειών από την πλευρά της γυναίκας, που θα τροποποιούσαν την εικόνα του ενός φίλου προς τον άλλον. Για μια μαθήτρια, όμως, το ζήτημα των διαλυτικών επιρροών των τρίτων στο πλαίσιο των φιλικών σχέσεων αναλύθηκε με ενάργεια και αν και αναγνωρίζει τη σοβαρότητα μιας τέτοιας απειλής, εντούτοις αναφέρεται στην αξιόπιστη συμμαχία και την εμπιστοσύνη που έχει οικοδομήσει με την φίλη της λόγω

της αμοιβαία βαθειάς γνωριμίας, ώστε η φιλία να μην κινδυνεύει από τις παρεμβολές των τρίτων: *«Εξωτερικοί παράγοντες ίσως, τρίτοι που βάζουν λόγια και τέτοια, αλλά ήδη έχει γίνει μερικές φορές και δε μας έχει επηρεάσει. Ξέρουμε αρκετά καλά η μία την άλλη για να ακούμε τι λέει ο ένας και ο άλλος». (κορίτσι 2).* Ένα κορίτσι ανέφερε ως παράδειγμα, με αρκετή ικανοποίηση, την αντίσταση που έδειξε η καλύτερή της φίλη, όταν δέχθηκε τις παρεμβολές με λόγια μιας τρίτης κοπέλας για το πρόσωπό της: *«Η Γ... έχει τύχει να σταματήσει να μιλάει και με μια κοπέλα που έκανε παρέα, επειδή κάτι είπε για εμένα. Είναι πολύ σημαντικό για μένα, γιατί οι φίλοι μου είναι τα αδέρφια που δεν έχω. Τα αδέρφια που έχω επιλέξει για τον εαυτό μου». (κορίτσι 2).*

Και σε άλλες περιπτώσεις, διαπιστώθηκε πως οι έφηβοι αντιμετωπίζουν τη φιλία ως οικογένεια που προστατεύει, προφυλάσσει και επιζητεί το καλό των μελών της, αποκλείοντας και εξοστρακίζοντας όποιον με λόγια ή πράξεις επιβουλεύεται τη φιλική σχέση και την τιμή των φίλων.

Η *ζηλοτυπία* είναι ένα συναίσθημα που ορισμένες φορές ενυπάρχει και ταλαιπωρεί τις φιλικές σχέσεις, φθάνει, μάλιστα, μέχρι και του βαθμού απειλής για την ύπαρξή τους. Ένα κορίτσι αναφέρει τις σκηνές ζηλοτυπίας που υφίσταται από τα άλλα κορίτσια της υπόλοιπης φιλικής παρέας για την δυνατή φιλική σχέση που μοιράζεται με τον κολλητό της φίλο που είναι αγόρι. Στην τοποθέτησή της αντικατοπτρίζεται τόσο η ζήλεια των υπολοίπων κοριτσιών όσο και το γεγονός του διλήμματος που βιώνει η μαθήτρια, αφού από τη μια μεριά θέλει να διατηρήσει τη φιλία της με τις άλλες κολλητές της, αλλά συνάμα αναγνωρίζει και απολαμβάνει το υψηλότερο επίπεδο οικειότητας και ποιότητας στη φιλία της με τον κολλητό της φίλο. Ωστόσο θεωρεί πως η ζήλεια απειλεί ευθέως τη συνέχιση της φιλίας: *«Μου λένε "είσαι συνέχεια μαζί του και μας γράφεις", κάτι που δεν ισχύει και το λένε απλά επειδή θέλουν να είμαι συνέχεια μαζί τους κι αν κάνω παρέα με άλλους ζηλεύουν. Κι αυτό χαλάει την επικοινωνία μας με τον Δ.... αλλά το μόνο που πιστεύω ότι μπορεί να διαλύσει τη φιλία μας είναι οι άλλες φίλες μου», (κορίτσι 3).*

Ένα κορίτσι αναφέρεται στο θέμα της ζήλειας που αντιμετώπισε από μια φίλη της και τελικά η φιλία τους διαλύθηκε. Παρατηρούμε πως η ζήλεια εντοπίζεται, τόσο ως κτητικότητα στη σχέση όσο και ως κατάκριση προς τους άλλους φίλους της φίλης που αντιστέκεται στον ασφυκτικό έλεγχο που συνοδεύει την ζηλοτυπία: *«Είχα τσακωθεί με εκείνο το κορίτσι πάρα πολύ και είχαν γίνει πολλά. Υπήρχε μια ζήλια. Μου κρατούσε μούτρα, υπήρχε μιζέρια και ήταν αντιδραστική, τη μια στιγμή μπορεί να ήταν καλά*

και την άλλη να φώναζε. Άμα είναι να είμαι συνέχεια τσαντισμένη και στεναχωρημένη επειδή τσακώθηκα για χαζομάρες.... Εγώ είπα το πρόβλημά μου με παραδείγματα κι επιχειρήματα αλλά φάνηκα πάλι να έχω άδικο. Έλεγε πράγματα πίσω από την πλάτη για άλλα κορίτσια και μετά έκανε παρέα μαζί τους. Μετά, έλεγε και για μένα, αλλά αυτή είναι η άποψή της, δε μου πέφτει λόγος. Αλλά κάναμε αρκετά χρόνια παρέα και δε φτάνεις σ' αυτό το σημείο. Ένιωθα σαν να είμαστε ζευγάρι και να μου κάνει ζήλιες». (κορίτσι 7).

Το θέμα της σεξουαλικής ή και συναισθηματικής εμπλοκής με τον ερωτικό σύντροφο του/ης φίλου/ης αναφέρθηκε ως λόγος διάλυσης της φιλικής σχέσης από ένα άλλο κορίτσι απλά και καθαρά: *«Αν πήγαινε η Β. με το αγόρι μου». (κορίτσι 5).* Η παραπάνω δήλωση αναφέρεται όχι στο εάν ερωτοτροπούσε το αγόρι της μαθήτριας με την φίλη της, αλλά στο εάν θα υπέκυπτε στην ερωτική προσέγγιση η φίλη. Η διάκριση μεταξύ της φιλίας και του έρωτα είναι ένα ζήτημα που οι ερωτώμενοι το έχουν θίξει και το έχουμε αναφέρει στην παρούσα ενότητα, όπου διερευνάμε τη δυνατότητα ύπαρξης ετερόφυλων φιλικών σχέσεων και είδαμε πως οι περισσότεροι έφηβοι, κυρίως τα κορίτσια, θεωρούν πως τέτοιες φίλιες υποκρύπτουν εσκεμμένα ερωτικά κίνητρα.

4. *Όχι για ερωτικά θέματα.* Σε σχέση με την εμπλοκή των πιθανών ερωτικών σχέσεων και με το κατά πόσο αυτές είναι δυνατόν να απειλήσουν τη φιλία, 2 κορίτσια και 1 αγόρι τοποθετήθηκαν από μόνοι της στη ροή των απαντήσεών τους, χωρίς να υπάρχει ειδική ερώτηση για το ζήτημα αυτό στη συνέντευξη. Ας δούμε πως αναφέρεται ένα αγόρι στο ζήτημα αυτό: *«Για κορίτσια για τέτοια όχι. Δηλαδή αν ήξερα ότι αυτή αρέσει στο Σ... και σ' αυτήν δεν αρέσει και της αρέσω εγώ, δε θα κάτσω να ασχοληθώ με αυτήν. Δε θα χαλάσω εγώ τη φιλία μου για ένα κορίτσι. Αυτό το θεωρώ μεγάλη βλακεία, να χαλάνε φιλίες για κορίτσια. Τα θεωρώ καραγκιοζιλίκια». (αγόρι 2).*

Ο μαθητής υψώνει σε ανώτερο επίπεδο τη φιλία έναντι του έρωτα και ονομάζει «*καραγκιοζιλίκια*» τις αντιπαραθέσεις για ένα κορίτσι. Δεν αναφέρεται στην περίπτωση να του άρεσε και του ίδιου το κορίτσι και ποιες απαιτήσεις θα είχε τότε από τον φίλο του ως προς το γεγονός πως ο φίλος θα έπρεπε να κατανοήσει πως στην αμοιβαία αυτή περίπτωση ερωτικής έλξης θα έπρεπε να υποχωρήσει. Δύο κορίτσια στο ίδιο μήκος κύματος σχετικά με την προτεραιότητα της φιλίας έναντι μιας πιθανής ερωτικής σχέσης δηλώνουν: *«Αυτό που λένε για τα αγόρια και τέτοια νομίζω ότι δεν μπορεί να την(την φιλία) επηρεάσει αυτό». (κορίτσι 7). «Όσο για αγόρια και τέτοια, που τσακώνονται όλες στο σχολείο κάθε μέρα, δε θα άφηνα ποτέ ένα αγόρι να μπει ανάμεσά μας. Και είμαι*

σίγουρη ούτε και αυτές». (κορίτσι 2).

Περίπου το ένα τέταρτο των μαθητών/τριών θεωρούν πως στην περίπτωση που θα ετίθετο δίλημμα μεταξύ ενός φίλου και μιας ερωτικής σχέσης αναφανδόν θα επέλεγαν να διατηρήσουν αλώβητη τη φιλία και θα προσπερνούσαν την ερωτική σχέση.

5. Ο φθόνος - ζήλεια. Μια άλλη αιτία για τη διάρρηξη των φιλικών σχέσεων, που επισημάνθηκε από δύο κορίτσια, είναι η ύπαρξη ζήλειας και πισώπλατης βλάβης, δηλαδή πράξεις που παραπέμπουν στο φθόνο. Ο φθόνος σύμφωνα με τις τοποθετήσεις των μαθητών/τριών εκδηλώνεται ύπουλα και αντιμετωπίζεται ως μη συγχωρητέα συμπεριφορά που περιλαμβάνει λόγια και πράξεις βλαπτικές για την εικόνα του φίλου προς τον κοινωνικό του περίγυρο και τα συμφέροντά του. Ένα αγόρι αναφέρεται στο γεγονός του φθόνου ως εξής: «*εάν ο φίλος συνεχώς έλεγε κακίες πίσω από την πλάτη μου» (αγόρι 1).* Εδώ έχουμε να κάνουμε με την περίπτωση ενός μαθητή που εισάγει την μεταβλητή της συχνότητας, ως επαναλαμβανόμενης συμπεριφοράς, με την λέξη «*συνεχώς*», αφήνοντας να εννοηθεί πως θα έδινε μια δεύτερη ευκαιρία στη φιλία. Επίσης, η λέξη «*κακίες*» αναφέρεται σε συνειδητή πρόθεση σπίλωσης της εικόνας ενός προσώπου, με στόχο να τον βλάψει και να το υποτιμήσει ως κοινωνικά λειτουργικό πρόσωπο: *«Θα στενοχωριόμουν πολύ αν μάθαινα ότι κάποιος από τους δύο έλεγε συνεχώς πίσω από την πλάτη μου ψέματα και κακίες. Και γενικότερα, πράγματα εις βάρος μου, που στην πραγματικότητα δεν ισχύουν. Οπότε νομίζω ότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να διαλύσει μια τέτοια σχέση». (αγόρι 4).* Ένα κορίτσι, επίσης, αναφέρθηκε στην ύπαρξη φθόνου ως πλάγιας μεθόδου: *«Αν προσπαθούσανε να με βλάψουν πισώπλατα», (κορίτσι 8).*

6. *Αλλαγή Συμπεριφοράς.* Η αλλαγή συμπεριφοράς ταξινομείται σε διαφορετική θεματική κατηγορία, με την έννοια πως δεν συνιστά προδοσία της εμπιστοσύνης. Όπως προέκυψε από την τοποθέτηση μιας μαθήτριας, αυτή μπορεί να οφείλεται όχι στους παραπάνω λόγους, που συνιστούν προδοσία της εμπιστοσύνης στη φιλία, αλλά πολύ απλά στο γεγονός πως οι άνθρωποι αλλάζουν και στην πορεία ανακαλύπτουν πως τα ενδιαφέροντα και οι προτιμήσεις, με την σειρά τους, και αυτά τροποποιούνται. Μάλιστα, η μαθήτρια αναγνώρισε ως «*επιλογή*» και όχι ως προδοσία την απόφαση ενός προσώπου να απομακρυνθεί από μια φιλία λόγω της μεταμόρφωσης της προσωπικότητάς του και του χαρακτήρα του. Ας δούμε πως

αναφέρεται σε αυτό το προσωπικό δικαίωμα που νομοτελειακά οδηγεί στον τερματισμό μια φιλικής σχέσης: *«Ίσως η αλλαγή συμπεριφοράς κάποιας, το πώς συμπεριφέρεται σε μας ή σε κάποιον άλλον. Εντάξει μπορεί σαφώς κάποιο κορίτσι κάποια στιγμή, πέρα του ότι αλλάζουμε σαν χαρακτήρες, μπορεί να πει εγώ δε θέλω να κάνω παρέα, εντάξει ίσως να μην το πει έτσι απότομα, αλλά σταδιακά να αρχίσει να απομακρύνεται, επιλογή της είναι», (κορίτσι 7).*

Συνοψίζοντας, τα παραπάνω ευρήματα, οι έφηβοι στην πλειοψηφία τους δηλώνουν πως είναι σίγουροι για την ποιότητα της φιλικής τους σχέσης και πως μπορεί να αντέξει τους κλυδωνισμούς των παροδικών συγκρούσεων. Αναφορικά με τους λόγους που θα μπορούσαν να προκαλέσουν οριστική ρήξη στις φιλίες τους ήταν αμετακίνητοι και σίγουροι στις τοποθετήσεις τους. Κατά σειρά σπουδαιότητας, δήλωσαν τις *συκοφαντίες* ως τον κυριότερο λόγο διάλυσης της καλύτερης φιλίας. Η συκοφαντία συνίσταται από ψέματα, πισώπλατα λόγια, κουτσομπολιά και κουβέντες για την οικογένεια προέλευσης των φίλων. Ακόμη, *η προδοσία της εμπιστοσύνης* που περιλαμβάνει την κοινοποίηση μυστικών και προσωπικών θεμάτων σε τρίτους, το «πούλημα» του φίλου, το συμφέρον και η σεξουαλική ή συναισθηματική εμπλοκή με τον ερωτικό σύντροφο του φίλου. Επίσης, οι *παρεμβολές τρίτων* (η ζήλια των άλλων φίλων, λόγια τρίτων, μια γυναίκα) αναγνωρίζεται πως οδηγούν σε ρήξη τις φιλίες. Ένας πρόσθετος λόγος λύσις της φιλίας είναι *ο φθόνος* που παίρνει τη μορφή εσκεμμένης βλάβης της κοινωνικής εικόνας του φίλου, αλλά και η ζήλεια που προκαλεί κτητικότητα και αποκλειστικότητα στη φιλία. Λόγος οριστικής λύσεως της φιλίας αποτελεί, επίσης, *η αλλαγή συμπεριφοράς* του φίλου ως δικαίωμα επιλογής, που προκύπτει από την διαδικασία μεταμόρφωσης του εαυτού και όχι ως προδοσία της φιλίας. Τέλος, το ένα τέταρτο των ερωτώμενων διατύπωσαν τον ισχυρισμό πως δεν θα διέλυαν ποτέ τη φιλία για ερωτικά ζητήματα.

Παρατηρήθηκαν έμφυλες διαφοροποιήσεις ως προς την έκφραση των παραπάνω παραγόντων από τα αγόρια, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Τα κορίτσια διαφοροποιήθηκαν ως προς την περιγραφή των συκοφαντιών και πρόσθεσαν τα κουτσομπολιά, ενώ ένα αγόρι αναφέρθηκε στις κουβέντες για την οικογένεια προέλευσης των φίλων. Την εμπιστοσύνη τα αγόρια την προσδιόρισαν ως πούλημα και συμφέρον από την πλευρά του φίλου, ενώ τα κορίτσια ως κοινοποίηση μυστικών, προσωπικών θεμάτων σε τρίτους και τη σεξουαλική ή συναισθηματική εμπλοκή με τον ερωτικό τους σύντροφο. Τα αγόρια περιγράφουν με μια λέξη την απώλεια

εμπιστοσύνης, ενώ τα κορίτσια χρησιμοποιούν πλουσιότερο λεξιλόγιο που εξακτινίζει σε διακριτές συμπεριφορές την απώλεια εμπιστοσύνης. Επίσης, οι *παρεμβολές τρίτων* δηλώθηκαν ως αιτία για διακοπή της φιλίας, με τα κορίτσια να αναφέρονται στη ζήλια των άλλων φίλων για τη φιλία με τον/την καλύτερο/η φίλο/η και ένα αγόρι να παραδέχεται πως μια γυναίκα μπορεί να διαλύσει τη φιλία που έχει με τον κολλητό του. Επίσης, φάνηκε μια ελαφρά τάση τα αγόρια να δείχνουν πιο ελαστικά σε ζητήματα αθέτησης των κανόνων της εμπιστοσύνης, ενώ δηλώνουν πιο διαθέσιμα γα μια δεύτερη ευκαιρία, σε σύγκριση με τα κορίτσια που δείχνουν πιο άκαμπτα και δεν είναι διατεθειμένα να δώσουν μια δεύτερη ευκαιρία σε φιλίες που παραβίασαν την εμπιστοσύνη στους κανόνες της φιλικής σχέσης. Τα κορίτσια, με το να είναι άκαμπτα στο ζήτημα της αθέτησης της εμπιστοσύνης, φανερώνουν υψηλές προσδοκίες για την οικειότητα στη φιλία. Συνακόλουθα ορισμένα κορίτσια δήλωσαν πως βιώνουν και έντονη *ζήλεια* στις φιλικές τους σχέσεις. Η λέξη ζήλεια δεν αναφέρθηκε από τα αγόρια ποτέ κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων.

Στο σημείο αυτό χρειάζεται να γίνει μια διευκρίνιση. Οι έφηβοι, διατυπώνοντας όλες τις παραπάνω αρνητικές συμπεριφορές, εκτός αυτής που παραπέμπει στην αλλαγή χαρακτήρα, ουσιαστικά αναφέρονται στην καταπάτηση της εμπιστοσύνης ως την κύρια αιτία της οριστικής ρήξης σε μια φιλική σχέση. Αυτό σημαίνει πως η εμπιστοσύνη διατρέχει εγκάρσια όλες τις συμπεριφορές, με την έννοια πως η απουσία της διαστρεβλώνει κάθε πράξη και συναίσθημα στο πλαίσιο της φιλίας και οδηγεί στην αναδρομική ανάγνωση του σκοπού, των προθέσεων και της προσωπικότητας του/της φίλου/ης. Στην πραγματικότητα, οι συκοφαντίες, η κοινοποίηση μυστικών, το πούλημα των φίλων, η σεξουαλική και συναισθηματική εμπλοκή με τον ερωτικό σύντροφο του/της φίλου/ης, η επιλογή το να επηρεαστεί κάποιος από τα λόγια τρίτων, η εκδήλωση κακίας, οι βλαβερές πισώπλατες ενέργειες, τα ψέματα, τα κουτσομπολιά, η διάδοση προσωπικών μυστικών σε τρίτους και τα αρνητικά σχόλια για την οικογένεια του φίλου, όλα αυτά δεν αποτελούν παρά διαφορετικές εκδοχές της προδοσίας της εμπιστοσύνης. Λόγω του ότι η εμπιστοσύνη αποτελεί κομβική συνιστώσα της λειτουργίας της οικειότητας, αυτό που τελικά συμβαίνει είναι πως η απώλεια της εμπιστοσύνης οδηγεί στην άρση της οικειότητας και ακολούθως στην αποξένωση των φίλων και τη λύση της φιλίας.

6.1.12. Σύνοψη

Τα ευρήματα από τις συνεντεύξεις ανά θεματική κατηγορία, αλλά και ως προς τη χρήση του λόγου που χρησιμοποιούν αγόρια και κορίτσια μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: **1. Αναπαραστάσεις για τη φιλία.** Η γενική πρόσληψη που έχουν οι έφηβοι για τη φιλία είναι εξιδανικευμένη και έμφυλα διαχωρισμένη ως προς την ικανοποίηση και την ευχαρίστηση που προσφέρει και ως προς το πράττειν στο πλαίσιο της φιλίας. Και τα δυο φύλα αναπαριστούν τη φιλία ως μια διαπροσωπική δυαδική σχέση, όπου κυριαρχούν οι λειτουργίες της *οικειότητας* και της *βοήθειας*. Ακολουθούν οι λειτουργίες της *καλής παρέας, της συναισθηματικής κάλυψης, της αξιόπιστης συμμαχίας* και λιγότερο αυτή της *αυτοεκτίμησης*. Η φιλία χαρακτηρίζεται, επίσης, ως *δυσεύρετο ιδανικό.*

Η αναπαράσταση των αγοριών για τη σημασία της οικειότητας στη φιλία είναι υποβαθμισμένη σε σύγκριση με τα κορίτσια. Αγόρια και κορίτσια εστιάζουν από κοινού στην εμπιστοσύνη, τα μυστικά και την επικοινωνία ως σημαντική συμπεριφορά της οικειότητας. Τα κορίτσια, όμως, εισάγουν και συμπεριφορές, όπως η ελευθερία, η ανεκτικότητα, η αποδοχή, η ειλικρίνεια και η κατανόηση ως στοιχεία της αναπαράστασης της οικειότητας στη φιλία. Επενδύουν και προσδοκούν περισσότερο στην οικειότητα, σε σύγκριση με τα αγόρια.

Για τα αγόρια, η φιλία αναπαρίσταται περισσότερο ως αξιόπιστη συμμαχία, στήριξη στις δυσκολίες, εμπιστοσύνη και μοίρασμα υλικών αγαθών, πληροφοριών και βόλτες, παρά με όρους οικειότητας. Τα κορίτσια αναπαριστούν τη φιλία συναισθηματικά ως αγάπη, αποδοχή, στοργή, ελευθέρια, σχέση και επίσης εμπιστοσύνη. Η αναπαράσταση της φιλίας των αγοριών είναι *πρακτική* και λειτουργική, ενώ η αναπαράσταση για τη φιλία από την πλευρά των κοριτσιών *συναισθηματική*.

2. Οι αναπαραστάσεις που αναδεύονται στο νου των εφήβων όταν ακούν τη λέξη φίλος/η. Διαφορετική είναι η εικόνα των αναπαραστάσεων για τη φιλία, όταν οι έφηβοι ρωτούνται να πουν κάποιες λέξεις που τους έρχονται στο νου για τον/την φίλο/η. Απομακρύνονται από τις γενικές αναπαραστάσεις για τη φιλία και εστιάζουν στην αναπαράσταση της εφηβικής φιλίας. Η σειρά των αναφορών των λειτουργιών της φιλίας παίρνει την έξης κατανομή με φθίνουσα σειρά: α) καλή παρέα, β) οικειότητα, γ) συναισθηματική ασφάλεια, δ) βοήθεια, ε) αξιόπιστη συμμαχία και στ) σύγκρουση. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως η καλή παρέα

δηλώνεται πρώτη, σε σύγκριση με τη λειτουργία της οικειότητας, που προτάθηκε στις γενικές αναπαραστάσεις για τη φιλία, εντοπίζοντας έτσι την προτεραιότητα που έχει η καλή παρέα για τις εφηβικές φιλίες. Ακολουθούν, ισότιμα, η οικειότητα και η συναισθηματική ασφάλεια, ενώ η βοήθεια καταλαμβάνει την τέταρτη θέση.

Παρατηρείται έντονη έμφυλη διαφοροποίηση στην αναπαράσταση της συναισθηματικής ασφάλειας, με τα κορίτσια να εστιάζουν σε μητρικά πρότυπα παροχής ασφάλειας, ενώ τα αγόρια επικεντρώνονται στο αποτέλεσμα που νιώθουν, δηλαδή την ικανοποίηση τού να είναι δέκτες ασφάλειας, που τα κάνει να νιώθουν γαλήνη και ευτυχία. Ακόμη, μόνο τα αγόρια αναφερθήκαν με λέξεις όπως *δέσιμο* και *αδελφός* στη λειτουργία της αξιόπιστης συμμαχίας, οι οποίες παραπέμπουν στις αντρικές φιλίες των αδελφοποιτών των αγροτοκτηνοτροφικών κοινωνιών που συντελούσαν στην οικοδόμηση της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας των αρρένων μελών τους.

Τέλος, διαπιστώθηκε έμφυλη διαφοροποίηση στην πρόσληψη της φιλίας, με τα αγόρια να επιλέγουν λέξεις που προσδιορίζουν τις φιλικές τους σχέσεις πρακτικο-λειτουργικά και με όρους αδελφότητας, σε σύγκριση με τα κορίτσια που νοηματοδοτούν τη φιλία περισσότερο εκφραστικά και συναισθηματικά με αρκετές αναφορές στην αγάπη και την ελεύθερη και ανοιχτή επικοινωνία μέσω συζητήσεων.

3. Η αναπαράσταση για τον/την κολλητό/ή φίλο/η. Οι έφηβοι στις τοποθετήσεις τους σχετικά με τους λόγους που τους οδήγησαν να επιλέξουν τον/την κολλητό/ή φίλο/η, έδωσαν εξίσου προτεραιότητα στις λειτουργίες της οικειότητας και της καλής παρέας και ακολουθούν η συναισθηματική ασφάλεια, η βοήθεια, η αυτοεκτίμηση, η διαπροσωπική έλξη, οι κοινωνικές δεξιότητες και σε λιγότερο βαθμό η συμπληρωματικότητα.

Η τέχνη της ακρόασης, η κατανόηση, η αυτοαποκάλυψη, οι συμβουλές και η εμπιστοσύνη επισημαίνονται εξίσου από αγόρια και κορίτσια. Ως προς τη καλή παρέα τα αγόρια προτιμούν δραστηριότητες που συνδέονται με κοινά ενδιαφέροντα, βόλτες, πλάκες και παιχνίδια, ενώ τα κορίτσια προτιμούν τις τρέλες, την διασκέδαση και το γέλιο. Αγόρια και κορίτσια, επίσης, τόνισαν ποσοτικά τη σημασία του κοινού χρόνου ως παράγοντα που επιφέρει ποιοτική αναβάθμιση στη φιλία.

Έντονη διαφυλική διαφοροποίηση αποτυπώθηκε στη λειτουργία της συναισθηματικής ασφάλειας. Για τα αγόρια η συναισθηματική ασφάλεια σημαίνει απουσία κακίας, ζήλειας και ύπαρξη καλοσύνης σε ένα πλαίσιο βαθιάς και

μακρόχρονης φιλίας. Για τα κορίτσια, η συναισθηματική ασφάλεια σημαίνει αγάπη, συμπόνια, χαλαρότητα, παρηγοριά και στοργή. Τα αγόρια αντιλαμβάνονται τη συναισθηματική ασφάλεια ως μια σίγουρη και εξασφαλισμένη για τα μέλη της σχέσης εσωτερική εμπειρία, ενώ τα κορίτσια ως δοτική, μητρική και συναισθηματικά ενεργητική διεργασία. Για τις υπόλοιπες λειτουργίες δεν παρατηρήθηκε έμφυλη διαφοροποίηση και τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια εκτιμούν τη βοήθεια, την αυτοεκτίμηση και τις κοινωνικές δεξιότητες των καλύτερων φίλων τους. Η συμπληρωματικότητα στη φιλία, δηλαδή το να έχουν οι φίλοι/ες ανόμοιους χαρακτήρες, αναφέρθηκε από ένα κορίτσι μόνο. Επίσης, το ένα τέταρτο των εφήβων, 2 αγόρια και 2 κορίτσια, αναφέρθηκε στην κεραυνοβόλο φιλία που βίωσαν από κοινού με τους καλύτερους φίλους τους.

4. Τι θαυμάζουν οι έφηβοι στους καλύτερους φίλους τους. Οι έφηβοι θαυμάζουν στους καλύτερους φίλους τις ατομικές και κοινωνικές δεξιότητες από κοινού με την λειτουργία της οικειότητας που βιώνουν στη φιλική τους σχέση. Οι δεξιότητες που θαυμάζουν αγόρια και κορίτσια στους καλύτερους φίλους τους είναι: η εξυπνάδα, η κοινωνικότητα, η ενεργητικότητα και οι αθλητικές γνώσεις. Επιπροσθέτως, τα κορίτσια ανέφεραν το να είναι οι φίλοι/ες αξιαγάπητοι/ες, την δυναμικότητα και την οργανωτικότητα. Επίσης, τα αγόρια μίλησαν για την εμπιστοσύνη, την ευθύτητα, και μόνο ένα αγόρι αναφέρθηκε στην εκμυστήρευση, ενώ τα κορίτσια εστίασαν περισσότερο στην ακρόαση που τους παρέχουν οι φίλες τους και στην πλήρη αποδοχή που βιώνουν στο πλαίσιο της φιλίας.

Η βοήθεια και η αυτοεκτίμηση, ως στοιχείο θαυμασμού, αναφέρθηκαν μόνο από τα κορίτσια και όχι από τα αγόρια. Λιγότερες αναφορές συγκέντρωσε η συναισθηματική ασφάλεια που οικοδομείται μέσω της φιλίας. Ο θαυμασμός σε στοιχεία της εξωτερικής εμφάνισης των φίλων αναφέρθηκε από ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Το χιούμορ ως στοιχείο θαυμασμού για την καλή παρέα στη φιλία, αναφέρθηκε από ένα αγόρι και η χαρούμενη διάθεση από ένα κορίτσι, αντίστοιχα.

5. Αναπαραστάσεις για την ετερόφυλη φιλία. Οι περισσότεροι ερωτώμενοι προτιμούν να συνάπτουν ομόφυλες φιλίες λόγω ομοιότητας ως προς την έμφυλη ταυτότητά τους, αλλά και ως ένα τρόπο για να αποφύγουν την ερωτική εμπλοκή με τη φιλία. Ακόμη, οι περισσότεροι έφηβοι δεν αποδέχονται ως φιλική μια σχέση όπου ενυπάρχει το ερωτικό στοιχείο. Θεωρούν τέχνασμα και ψευτιά μια τέτοια φιλία με σκοπό τη σύναψη ερωτικού δεσμού. Τέλος, τα μισά αγόρια διατηρούν πολύ στενές φιλικές σχέσεις με κορίτσια εντελώς απαλλαγμένες από ερωτικό ενδιαφέρον,

κατακτώντας ένα επίπεδο οικειότητας που σε καμιά περίπτωση δεν είναι διαθέσιμο στις ομόφυλες φιλίες τους, αν και αναγνωρίζουν, με αρκετή δόση ενόχλησης, πως ο περίγυρός τους αντιμετωπίζει με επιφύλαξη τέτοιες φιλίες, αφού τις παρεξηγεί ως κεκαλυμμένες ερωτικές σχέσεις. Η πλειοψηφία των κοριτσιών δεν διατηρεί ετερόφυλες φιλίες.

6. Η αυτοαποκάλυψη. Η αυτοαποκάλυψη, ως συμπεριφορά στο πλαίσιο της οικειότητας, αντιμετωπίζεται από 8 μαθητές/τριες που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις ως πλήρης εκμυστήρευση ως προς κάθε ζήτημα. Από τους υπόλοιπους 6 ερωτώμενους, που δήλωσαν πως χρειάζεται να κρατάει κάποιος για τον εαυτό του προσωπικά ζητήματα και να μην τα ανακοινώνει και στους πιο στενούς του φίλους, 3 αγόρια ανέφεραν πως τέτοια ζητήματα είναι τα οικογενειακά θέματα, ενώ τα κορίτσια προσδιόρισαν ως μη ανακοινώσιμα στους καλύτερους φίλους ζητήματα που έχουν να κάνουν με το χαρακτήρα τους. Επίσης, διαπιστώθηκε πως τα κορίτσια απαιτούν και προσφέρουν υψηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, σε σύγκριση με τα αγόρια. Η αυτοαποκάλυψη στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας δείχνει να λειτουργεί υπό όρους. Τέλος, τα αγόρια απαντάνε λιτά, περιεκτικά και σύντομα, σε σύγκριση με τα κορίτσια τα οποία χρησιμοποιούν περίτεχνες προτάσεις και εννοιολογικά πλουσιότερες, πετυχαίνοντας εμβάθυνση των θεμάτων για τα οποία τοποθετούνται στο πλαίσιο των απαντήσεων τους.

7. Δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου με παρέες και καλύτερους φίλους. Τα αγόρια επιλέγουν ομαδικές δραστηριότητες με σχετικά μεγάλες παρέες στον ελεύθερο χρόνο τους όπως, το ποδόσφαιρο, οι γύρες εδώ κι εκεί, τα αθλήματα και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, ενώ έχουν τη δυνατότητα για μεγαλύτερα περιθώρια μετακίνησης στο γεωγραφικό χώρο σε σύγκριση με τα κορίτσια. Τα κορίτσια, προτιμούν την προφορική επικοινωνία μέσω συζητήσεων και σχολίων για τις εμπειρίες της καθημερινότητά τους, φιλοσοφικών αναζητήσεων και βλακειών για τη χαρά της επικοινωνίας με μικρότερες παρέες. Οι παραπάνω έμφυλες διαφοροποιήσεις στην αξιοποίηση του ελευθέρου χρόνου έχουν και χωρικές προεκτάσεις, δεδομένου πως τα αγόρια δήλωσαν πως εξερευνούν τις γύρω περιοχές του τόπου διαμονής των με γύρες κατά ομάδες, δηλαδή, τα αγόρια έχουν μεγαλύτερα περιθώρια ελευθερίας κίνησης στο χώρο, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Τις ίδιες δραστηριότητες επιλέγουν οι έφηβοι και με τους καλύτερους φίλους τους, αλλά ποσοτικά συχνότερα και ποιοτικά ανώτερα ως προς την επικοινωνία και την ευχαρίστηση που αποκομίζουν. Ακόμη, διαπιστώνεται πως τα κορίτσια προτιμούν την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία στις

δραστηριότητες τους και με έμφαση στην έκφραση συναισθηματικών αναζητήσεων, ενώ τα αγόρια επιλέγουν δραστηριότητες περιηγητικές στο γεωγραφικό χώρο, ανίχνευσης μηχανικών εξελίξεων της τεχνολογίας αυτοκίνησης και με μια δίπλα – δίπλα επικοινωνία, χωρίς αυτό όμως και να σημαίνει πως δεν εμπιστεύονται τα προσωπικά τους ζητήματα στους κολλητούς τους φίλους, αν και αυτού του είδους την επικοινωνιακή δραστηριότητα την επεσήμαναν μόνο δύο από τα έξι αγόρια που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις.

8. Λόγοι για την πρόκληση συγκρούσεων στη φιλία. Η πλειοψηφία των μαθητών/τριών δήλωσε πως δεν αντιμετωπίζει σοβαρές συγκρούσεις στις φιλίες τους και χαρακτήρισε ως «*χαζά*» τα ζητήματα που προκαλούν τις διαφωνίες. Όταν ανακύπτουν συγκρούσεις, τότε για τα αγόρια οι διαφωνίες έχουν αντικείμενο τους αγώνες ποδοσφαίρου και σε μια περίπτωση ένα ζήτημα απομάκρυνσης χωρίς εξήγηση ενός φίλου, ενώ για τα κορίτσια οι διαφωνίες εστιάζονται σε ζητήματα απόψεων για τα μαθήματα ή γενικότερες ιδέες και απόψεις για την καθημερινότητα, ενώ σε μία περίπτωση μαθήτριας η παροδική απόρριψή της από την φίλη της για μια άλλη κοπέλα.

Τα αγόρια δυσκολεύονται να διαχειριστούν τις συγκρούσεις και αναμένουν την μεσολάβηση τρίτων είτε την πάροδο του χρόνου, ώστε να επέλθει η συμφιλίωση. Αντίθετα, τα κορίτσια καταφέρνουν να συμφιλιωθούν καλύτερα σε σύγκριση με τα αγόρια, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες και συζητούν τις πτυχές των θεμάτων που τους προκάλεσαν διαφωνίες. Δήλωσαν, επίσης, πως νιώθουν τη λύπη που προκαλούν οι συγκρούσεις. Εξαίρεση αποτελεί η αυτοϋποτιμητική συμπεριφορά ενός κοριτσιού που επιλέγει να διατηρεί φιλίες που γνωρίζει πως την προδίδουν. Ακόμη, οι χρόνοι της παροδικής ψύχρανσης στις φιλικές σχέσεις και έως ότου επέλθει η συμφιλίωση είναι μεγαλύτερης διάρκειας στα αγόρια, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Ένα άλλο στοιχείο διαφοροποίησης μεταξύ αγοριών και κοριτσιών είναι το γεγονός πως τα κορίτσια δήλωσαν πως αντιμετωπίζουν διαμάχες και διαφωνίες σε μικρότερο βαθμό, σε σύγκρουση με τα αγόρια. Τέλος, τα κορίτσια χρησιμοποιούν λέξεις οι οποίες περιγράφουν τα συναισθήματα που προκαλούν οι συγκρούσεις, σε σύγκριση με τα αγόρια που αρκούνται σε περιγραφές των γεγονότων της σύγκρουσης χωρίς συναισθηματικές αξιολογήσεις.

9. Λόγοι για τη διάλυση της φιλίας. Οι έφηβοι ήταν σχεδόν απόλυτοι στις τοποθετήσεις τους σχετικά με το τι θα μπορούσε να διαλύσει τη φιλία τους.

Καταρχάς, αναφέρθηκαν στις συκοφαντίες που για αγόρια και κορίτσια περιλαμβάνουν συμπεριφορές, όπως ψέματα και πισώπλατα λόγια. Τα κορίτσια πρόσθεσαν τα κουτσομπολιά και ένα αγόρι τις κουβέντες για την οικογένεια προέλευσης των φίλων. Ακόμη, αναφέρθηκαν στην προδοσία της εμπιστοσύνης, που τα αγόρια την προσδιόρισαν ως πούλημα και συμφέρον από την πλευρά του φίλου, ενώ τα κορίτσια ως κοινοποίηση μυστικών, προσωπικών θεμάτων σε τρίτους, και την σεξουαλική ή συναισθηματική εμπλοκή με τον ερωτικό σύντροφο του φίλου. Οι παρεμβολές τρίτων δηλώθηκαν ως αιτία για διακοπή της φιλίας, με τα κορίτσια να τονίζουν τη ζήλια των άλλων φίλων για τη φιλία με τον/την καλύτερο/η φίλο/η και ένα αγόρι να παραδέχεται πως μια γυναίκα μπορεί να διαλύσει τη φιλία που έχει με τον κολλητό του. Ο φθόνος που εκδηλώνεται ως κακία, ζήλεια και συνειδητή πρόθεση για βλάβη του φίλου αναγνωρίστηκαν ως παράγοντες λύσης της φιλίας. Λόγο οριστικής λύσης της φιλίας αποτελεί, επίσης, η αλλαγή συμπεριφοράς του φίλου, ως δικαίωμα επιλογής και όχι ως προδοσία της φιλίας. Ακόμη, το ένα τέταρτο των ερωτώμενων διατύπωσαν τον ισχυρισμό πως δεν θα διέλυαν ποτέ τη φιλία για ερωτικά ζητήματα.

Τα αγόρια περιγράφουν με μια λέξη την απώλεια εμπιστοσύνης, ενώ τα κορίτσια χρησιμοποιούν πλουσιότερο λεξιλόγιο που διακρίνει τις συμπεριφορές προδοσίας της εμπιστοσύνης. Επίσης, τα αγόρια δείχνουν πιο ελαστικά σε ζητήματα αθέτησης των κανόνων της εμπιστοσύνης και δείχνουν πιο διαθέσιμα για μια δεύτερη ευκαιρία, σε σύγκριση με τα κορίτσια, που δείχνουν πιο άκαμπτα και δεν είναι διατεθειμένα να δώσουν μια δεύτερη ευκαιρία σε φιλίες που παραβίασαν την εμπιστοσύνη. Τα κορίτσια, ακόμη, εστίασαν στα κουτσομπολιά, τη ζήλεια από την φίλη τους προς το πρόσωπο τους και τη ζήλεια των άλλων φίλων προς τη φιλία με την/τον κολλητή/ό, αναδεικνύοντας τη διάσταση του ανταγωνισμού στις φιλίες των κοριτσιών. Τέλος, παρατηρήθηκε πως τα κορίτσια χρησιμοποιούν λέξεις για να περιγράψουν τις αιτίες για τη διάλυση της φιλίας που αποτελούν στερεοτυπική προσέγγιση της γυναικείας συμπεριφοράς, όπως ζήλεια και κουτσομπολιά. Λόγω των υψηλότερων επιπέδων αυτοαποκάλυψης, τα κορίτσια προσλαμβάνουν την προδοσία της εμπιστοσύνης με όρους διάδοσης μυστικών και προσωπικών πληροφοριών σε τρίτους. Τα αγόρια για το ζήτημα αυτό τοποθετήθηκαν πολύ πρακτικά και λειτουργικά με τις φράσεις: πισώπλατα λόγια και πούλημα.

Γενικότερα η εμπιστοσύνη διατρέχει εγκάρσια τις συμπεριφορές που

συνιστούν όλες τις λειτουργίες της φιλίας. Η απουσία της οδηγεί στην αναδρομική ανάγνωση του σκοπού, των προθέσεων και της προσωπικότητας του/της φίλου/ης. Τελικά, οι συκοφαντίες, η κοινοποίηση μυστικών, το πούλημα των φίλων, η σεξουαλική και συναισθηματική εμπλοκή με τον ερωτικό σύντροφο του/της φίλου/ης, η επιλογή του να επηρεαστεί κάποιος από τα λόγια τρίτων, η εκδήλωση κακίας, οι βλαβερές πισώπλατες ενέργειες, τα ψέματα, τα κουτσομπολιά, η διάδοση προσωπικών μυστικών σε τρίτους και τα αρνητικά σχόλια για την οικογένεια του φίλου, συνιστούν συμπεριφορές προδοσίας της εμπιστοσύνης που οδηγούν στην αποξένωση των φίλων και τη διάλυση της φιλίας.

6.2. Συζήτηση των ευρημάτων των συνεντεύξεων

Στην ενότητα αυτή θα συζητηθούν τα ευρήματα των συνεντεύξεων ανά θεματική κατηγορία, όπως προέκυψαν από τις τοποθετήσεις των συνεντευξιαζόμενων. Ο σκοπός των συνεντεύξεων είναι να διερευνηθούν οι έμφυλες αναπαραστάσεις για την ποιότητα και τις λειτουργίες των φιλικών σχέσεων μαθητών/τριών μέσης εφηβείας. Υποθέσαμε πως τα αγόρια εστιάζουν κυρίως στις συμμετοχικές δραστηριότητες και τα κορίτσια στη συναισθηματική έκφραση που απολαμβάνουν στις φιλικές τους σχέσεις. Για το λόγο αυτό θέσαμε επιμέρους στόχους, οι οποίοι αντιστοιχούν στους παρακάτω θεματικούς άξονες των συνεντεύξεων: 1) οι αντιλήψεις για τη φιλία, 2) οι λόγοι της επιλογής του/της κολλητού/τής, 3) τι θαυμάζουν οι έφηβοι στους καλύτερους φίλους, 4) οι αναπαραστάσεις για την ετερόφυλη φιλία, 5) η αυτοαποκάλυψη μεταξύ των καλύτερων φίλων, 6) οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, 7) οι συγκρούσεις στις φιλίες, και 8) οι λόγοι για τη διάλυση της φιλίας.

Οι παραπάνω θεματικοί άξονες, όπως επισημαίνεται από τους Hazan και Shaver (1994), απαντούν σε ερωτήματα όπως πώς ιδανικά θα μπορούσε μια σχέση να ορισθεί, με ποιους τρόπους αρχίζει και διατηρείται σε αμοιβαία ικανοποιητικά επίπεδα και, επιπρόσθετα, ποιες συμπεριφορές οδηγούν στη διάλυση της σχέσης. Η συζήτηση των ευρημάτων γίνεται ανά θεματικό άξονα, και όπου αυτό είναι δυνατό, κατατάσσονται σύμφωνα με τις έξι λειτουργίες της φιλίας της κλίμακας των Mendelson και Aboud (2012), που χρησιμοποιούμε στην παρούσα διατριβή.

Κατά τη συζήτηση, σε μια πρώτη φάση, θα αποτυπώνονται οι γενικές αναπαραστάσεις ανά θεματικό άξονα και στη συνέχεια η ύπαρξη τυχόν έμφυλων

διαφοροποιήσεων. Παράλληλα, μέσω της ανάλυσης του λόγου των εφήβων, θα επιχειρηθεί να διερευνηθεί το εύρος και η συχνότητα των έμφυλων αναπαραστάσεων για τις λειτουργίες της φιλίας. Άλλωστε, όπως υποστηρίζει η Willig (2013), η ανάλυση λόγου στοχεύει στην αντιληπτικότητα της γλώσσας ως κατασκευαστικού και λειτουργικού εργαλείου. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις, σύμφωνα και με τις θεωρητικές παραδοχές των Brawn και Clarke (2006), δεν τηρήθηκε αυστηρά το ποσοτικό κριτήριο για τον εμπλουτισμό της συζήτησης, αφού ορισμένα θέματα μπορεί να εμφανίζονται στις απαντήσεις με λιγότερη συχνότητα, αν και μπορεί να είναι πιο σπουδαία.

6.2.1. Τι σημαίνει φιλία

Όταν οι έφηβοι ρωτήθηκαν για το τι σημαίνει φιλία, εξέφρασαν μια αδυναμία ορισμού της, αναφέροντας πως δεν γίνεται μια σχέση όπως η φιλία να οριστεί ικανοποιητικά. Η αμηχανία να δοθεί ένας ορισμός της φιλίας αλλά και η δυσκολία στη σημασιολογική της προσέγγιση έχει επισημανθεί από την Fehr (1996), η οποία τονίζει πως όλοι ξέρουν τι είναι η φιλία μέχρι να ερωτηθούν, οπότε προκύπτουν τόσοι ορισμοί όσοι και οι ερωτώμενοι. Το ίδιο ισχύει και με τους οι κοινωνικούς επιστήμονες που ασχολούνται με το ζήτημα. Χαρακτηριστικό της δυστοκίας να προσεγγισθεί ένας ορισμός της φιλίας αποτελεί η περίπτωση του αγοριού (5), το οποίο δηλώνει ότι «*δεν έχω κατασταλάξει σχετικά με το ζήτημα το τι είναι φιλία*» θυμίζοντας το καταληκτικό σχόλιο του Σωκράτη, όπως αναφέρει ο Πλάτωνας στο έργο του «Λύσις» (ή περί φιλίας), ότι «*δεν μπορέσαμε ακόμα να βρούμε τι είναι φίλος*» (1993, σ. 191).

Όπως προκύπτει από τις τοποθετήσεις των συμμετεχόντων στις συνεντεύξεις, η αναπαράσταση των εφήβων για τη σημασία της φιλίας είναι εξιδανικευμένη και για τα δύο φύλα, αφού από τα κορίτσια χαρακτηρίζεται ως *ιδανικό και δυσεύρετη*, ενώ ένα αγόρι προσδιορίζει τη φιλία ως *θετική έννοια* και ένα άλλο αναφέρει πως *δεν μπορεί να φανταστεί τον εαυτό του χωρίς φίλους*, θυμίζοντάς μας τον Αριστοτέλη (384-322, π.Χ./2006), ο οποίος έγραφε: «*πως κανένας δεν θα επέλεγε να ζει δίχως φίλους, κι ας είχε όλα τα υπόλοιπα αγαθά*» (σ. 343). Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με τη μελέτη των Allan και Adams (2006), οι οποίοι υποστηρίζουν πως το ιδανικό της φιλίας υπάρχει μεν, αλλά κάθε φορά τροποποιείται με βάση τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που βιώνουν τα άτομα, αλλά και με τα πορίσματα των μελετών της Wiseman (1986), η οποία επισημαίνει ότι η δημιουργία

των προσδοκιών για τη φιλία εδράζεται σε άρρητες κοινωνικές νόρμες για τον ιδανικό φίλο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως αγόρια και κορίτσια συμπίπτουν στις κρίσεις τους για το τι σημαίνει η φιλία, δεδομένου πως ιεράρχησαν σχεδόν παρόμοια τις λειτουργίες της φιλίας. Εξαίρεση αποτελεί η πρώτη θέση που καταλαμβάνει η λειτουργία της βοήθειας για τα αγόρια, ενώ τα κορίτσια προκρίνουν την οικειότητα. Συγκεκριμένα, οι βασικές λειτουργίες για την ιδανική φιλία, όπως ιεραρχικά αναφέρθηκαν από τους εφήβους είναι η οικειότητα (εμπιστοσύνη, μυστικά, επικοινωνία), η οποία έρχεται πρώτη στις αντιλήψεις των κοριτσιών με δεύτερη τη βοήθεια (στήριξη, αλληλεγγύη, συμβουλές). Τα αγόρια προκρίνουν τη βοήθεια και κατόπιν την οικειότητα. Ακολουθούν κατά σειρά η καλή παρέα, η συναισθηματική ασφάλεια και η αξιόπιστη συμμαχία, ενώ η αυτοεκτίμηση αναφέρθηκε μόνο από ένα κορίτσι.

Οι ιδεατές προσδοκίες από τη φιλία για τα δύο φύλα διαφέρουν στην ποσοτική και την ποιοτική τους έκφραση. Συγκεκριμένα, τα αγόρια αναφέρονται με λιγότερες λέξεις/φράσεις για όλες τις λειτουργίες, δηλαδή ο λόγος τους είναι λιτός και περιεκτικός, ενώ υπήρξε ποιοτική διαφοροποίηση ως προς τις λέξεις που χρησιμοποιούν, οι οποίες είναι απαλλαγμένες από συναισθηματικές αποχρώσεις.

Μια αξιοσημείωτη διαφορά που διαπιστώθηκε είναι ότι τα κορίτσια ορίζουν τη φιλία ως *σχέση, αγάπη, αποδοχή και ειλικρίνεια,* ενώ τα αγόρια δεν ανέφεραν καμία από τις παραπάνω λέξεις, και την ορίζουν ως *ανακούφιση, πλάκα, ή δεν μπορώ να με φανταστώ χωρίς φίλους*. Ακόμη, τα αγόρια ορίζουν την ιδανική φιλία πρωτίστως ως βοήθεια πρακτική, υλική και γενικότερη, χωρίς όμως συναισθηματικές αποχρώσεις, δηλαδή ως *γνώση*, (*θα πεις το πρόβλημά σου και θα σε βοηθήσει*) ενώ εισήγαγαν και το μοίρασμα υλικών πόρων, (*να μοιράζεσαι πράγματα με τους δικούς σου*).

Τα αγόρια εστιάζουν στην ιδεατή αναπαράσταση της φιλίας με λέξεις/φράσεις που αντανακλούν συνεισφορές, οι οποίες είναι διαθέσιμες στο πλαίσιο της φιλίας. Η αναπαράσταση της ιδανικής φιλίας των αγοριών είναι *πρακτική και διαμεσολαβητική* κυρίως. Τα κορίτσια προσλαμβάνουν τη φιλία ως *σχέση, αγάπη, αποδοχή, ελευθερία, ανεκτικότητα, εκτίμηση, αμοιβαιότητα, ειλικρίνεια, ανεπηρέαστη από άλλους, κατανόηση,* και *διέξοδο από την καθημερινότητα,* ενώ κανένα από τα αγόρια δεν εκφράστηκε με κάποια από τις παραπάνω λέξεις. Τα κορίτσια αναπαριστούν τη φιλία συναισθηματικά, σχεσιακά και στοργικά, ενώ διατηρούν υψηλότερες ιδεατές προσδοκίες σε σύγκριση με τα αγόρια. Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνουν αρκετές μελέτες σχετικά με τις διαφορές, που τα δυο φύλα νοηματοδοτούν,

εκφράζουν και βιώνουν τις φιλίες. Για παράδειγμα, σε μελέτες μετα-ανάλυσης του Hall (2011, 2012), σχετικά με τις διαφορές ως προς τα ιδεατά χαρακτηριστικά των φιλικών σχέσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών (με έρευνες και από την εφηβική ηλικία), αλλά και σε μελέτη των Hartup και Stevens (1997) διαπιστώνεται πως τα δύο φύλα ακολουθούν διαφορετικά μονοπάτια στο πως αντιλαμβάνονται την ιδανική φιλία, με τις γυναίκες να αξιολογούν θετικότερα την οικειότητα και τη συναισθηματική δέσμευση, αλλά παρόλα αυτά, τα δύο φύλα συμπίπτουν στην αξιολόγησή τους ότι ο βαθύς πυρήνας των φιλικών σχέσεων συνίσταται στην εμπιστοσύνη, την επικοινωνία (οικειότητα) και την αλληλεγγύη (βοήθεια).

6.2.2. Λέξεις/φράσεις των εφήβων όταν ακούν τη λέξη φίλος/η

Η δεύτερη ερώτηση ζητούσε από τους εφήβους μαθητές/τριες να αναφέρουν κάποιες λέξεις όταν ακούν τη λέξη φίλος/η. Στην περίπτωση αυτή, ο στόχος ήταν η ενεργοποίηση της αναπαραστασιακής μνήμης του/της φίλου/ης, ώστε να διαπιστωθούν οι διαφοροποιήσεις στα νοήματα, τις αντιλήψεις και τα βιώματα των εφήβων με βάση το φύλο τους. Με άλλα λόγια, προσδοκούσαμε οι έφηβοι να μετακινηθούν από τη γενική ιδεατή αναπαράσταση για τη φιλία και να προσεγγίσουν περιγράφοντας με λέξεις-κλειδιά το πώς αναπαριστούν τον/ην πραγματικό/ή φίλο/η, αλλά και πάλι χωρίς να αναφερθούμε ακόμη στην υπάρχουσα φιλική τους καλύτερη σχέση. Τα αποτελέσματα έδειξαν να επιβεβαιώνουν την υπόθεση, ότι η σημασία ενός πραγματικού φίλου γίνεται αντιληπτή μέσα από συμπεριφορές και δραστηριότητες που αντιστοιχούν στην πρόσληψη και τα βιώματα με βάση το φύλο των εφήβων.

Συγκεκριμένα, οι έφηβοι με τις τοποθετήσεις τους απομακρύνονται από τις γενικές αναπαραστάσεις για τη φιλία και εστιάζουν στην αναπαράσταση της εφηβικής φιλίας. Η λειτουργία της καλής παρέας έρχεται πρώτη στις αναφορές και για τα δύο φύλα, με τα αγόρια να την αναφέρουν συχνότερα από τα κορίτσια. Η καλή παρέα ορίζεται πρωτίστως ως χαρά και από τα δυο φύλα. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με μελέτες της Fehr (1996, 2008), η οποία επισημαίνει πως η φιλία προσφέρει χαρά, νόημα και ευτυχία στη ζωή, και μάλιστα, για ορισμένους ανθρώπους σε μεγαλύτερο βαθμό από τις ερωτικές σχέσεις.

Όπως είδαμε πριν, στην ιδεατή αναπαράσταση της φιλίας, αλλά και όπως προκύπτει από τις τοποθετήσεις των μαθητών/τριών στις επόμενες ερωτήσεις, που ανιχνεύουν το θαυμασμό και τους λόγους επιλογής των συγκεκριμένων κολλητών φίλων, η λειτουργία της οικειότητας καταλαμβάνει την πρώτη θέση στην κατασκευή

της αναπαράστασης της φιλίας. Στην περίπτωση, όμως, της συγκεκριμένης ερώτησης, όπου ζητείται από τους έφηβους να αναφέρουν κάποιες λέξεις που τους έρχονται στο νου όταν ακούν τη λέξη φίλος/η, ενεργοποιείται συνειρμικά η αναπαράσταση που έχουν για τη φιλία στις πραγματικές συνθήκες της καθημερινής τους ζωής. Όπως είναι γνωστό, οι μαθητές/τριες του λυκείου έχουν εξαιρετικά βεβαρυμμένο σχολικό και φροντιστηριακό πρόγραμμα, με αποτέλεσμα η λειτουργία της καλής παρέας να συναγωνίζεται τη λειτουργία της οικειότητας. Πράγματι, όπως αναφέρουν οι Reichter και Weiss, M. (2019) και Weiss. M. και Smith (2002), στον λιγοστό υφιστάμενο, εξωσχολικό τους χρόνο, οι έφηβοι επενδύουν σημαντικά στις δραστηριότητες της καλής παρέας, οι οποίες προσφέρουν χαρά, ενθουσιασμό και προάγουν τη σωματική, μέσω των αθλημάτων, αλλά και την ψυχολογική και κοινωνική τους ανάπτυξη. Σύμφωνα με τον Sullivan (1953), η λειτουργία της καλής παρέας είναι σημαντική, διότι η ενσωμάτωση σε ομάδες βοηθά τους εφήβους να αποκτήσουν ταυτότητα και τις αναγκαίες γνωστικές, κοινωνικές και ψυχολογικές δεξιότητες για την ομαλή ένταξη στην ενήλικη ζωή. Όπως επισημαίνουν οι Mathur και Berndt (2006), υπάρχει στενή σχέση της καλής παρέας με την οικειότητα στην εφηβεία, διότι μέσω των δραστηριοτήτων της παρέας οι έφηβοι γνωρίζονται καλύτερα και επικοινωνούν σκέψεις και συναισθήματα, επιτυγχάνοντας λειτουργικές κοινωνικές σχέσεις. Με άλλα λόγια, οι έφηβοι κατά τη διάρκεια των συναντήσεων με τους φίλους τους στη μέση εφηβεία, που είναι μια σχολικά απαιτητική περίοδος, απολαμβάνουν την καλή παρέα, με βόλτες και δραστηριότητες, ενώ ταυτόχρονα εκδηλώνονται και άλλες λειτουργίες για την ποιότητα της φιλίας, όπως η ανταλλαγή μυστικών (αυτοαποκάλυψη) και η συναισθηματική στήριξη.

Υπήρξαν έμφυλες διαφοροποιήσεις στο τρόπο με τον οποίο οι έφηβοι προσλαμβάνουν και βιώνουν τη λειτουργία της καλής παρέας. Τα αγόρια εμπλούτισαν με περισσότερες λέξεις τη λειτουργία της καλής παρέας απ' ότι τα κορίτσια. Συγκεκριμένα, ανέφεραν πέντε διαφορετικές λέξεις/φράσεις, όπως, *παιχνίδια, φαγητό μαζί, ξεγνοιασιά, ελεύθερος χρόνος και περιπέτεια.* Αυτό το εύρημα σημαίνει ότι τα αγόρια εστιάζουν σε κοινές δραστηριότητες, όπου το φαγητό με την παρέα, ο ελεύθερος χρόνος, το παιχνίδι και η περιπέτεια παραπέμπουν σε συμπεριφορές ομαδικής εξερεύνησης στο χώρο και το χρόνο. Επίσης, τα αγόρια δήλωσαν πως διαθέτουν περισσότερο χρόνο και μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στο χώρο, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Τα ευρήματα αυτά συμπίπτουν με ανάλογα που προέκυψαν από τις έρευνες των Karweit και Hansell (1983), Richards και Larson

(1989) Erdley και Day (2017), και Rose και Rudolph (2006), που υποστηρίζουν πως οι φιλίες των αγοριών ρυθμίζονται στη βάση παιχνιδιών και επίτευξης στόχων που προϋποθέτουν συνεργασία με μεγαλύτερες αριθμητικές ομάδες. Επίσης, σε έρευνα των Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού, και Φωτίου (2016), βρέθηκε πως τα αγόρια στην εφηβεία έχουν περισσότερο διαθέσιμο ελεύθερο χρόνο για εξόδους, αλλά και δυνατότητα να βγαίνουν από το σπίτι μετά τις οκτώ το βράδυ με τους φίλους τους.

Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια αντιλαμβάνονται την καλή παρέα ως χαρά και το γέλιο, δηλαδή αντιμετωπίζουν την καλή παρέα κυρίως ως σχεσιακή συνιστώσα. Τα ευρήματα αυτά συμφωνούν με αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών των Maltz και Borker (1982) και Wood (2012), που υποστηρίζουν πως οι διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στις δραστηριότητες της καλής παρέας αντανακλούν τα διαφορετικά πρότυπα με τα οποία δομούνται οι ταυτότητες φύλου των εφήβων, και αυτό φαίνεται στο τρόπο που παίζουν, μιλούν και σκέφτονται. Συγκεκριμένα, τα αγόρια, στο πλαίσιο της καλής παρέας, εστιάζουν στο ποδόσφαιρο και τα παιχνίδια, ως άσκηση στην επίτευξη στόχου μέσω της συνεργασίας ή και του ανταγωνισμού, ενώ τα κορίτσια εστιάζουν περισσότερο στην οικοδόμηση σχέσεων με τους άλλους και νοιάζονται για αυτούς.

Τις λειτουργίες της οικειότητας και της συναισθηματικής ασφάλειας, τόσο τα αγόρια και όσο τα κορίτσια τις ιεράρχησαν στη δεύτερη θέση, από πλευράς αξιολόγησης. Αυτό σημαίνει πως η φίλη και ο φίλος είναι πρόσωπα που μπορούν να εμπιστευτούν και να νιώσουν ασφάλεια από τις επαφές τους. Τα αγόρια ορίζουν την οικειότητα ως εμπιστοσύνη με μόνο δύο αναφορές, ενώ τα κορίτσια ανέφεραν πέραν της εμπιστοσύνης και τις λέξεις *ελευθερία, κουβέντα, άνεση και έκφραση.* Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν πορίσματα πληθώρας ερευνών, που ορίζουν την οικειότητα ως την ευαισθησία στις ανάγκες των άλλων με την ειλικρινή και ανοιχτή έκφραση σκέψεων, αισθημάτων και προσωπικών πληροφοριών (Mendelson & Aboud 1999, 2012· La Gaipa, 1979). Σχετικά με την εμπιστοσύνη ο Maisonneuve (2004/2007) επισημαίνει πως διατρέχει εγκάρσια όλες τις λειτουργίες της φιλίας, ενώ οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010) τονίζουν πως με την εμπιστοσύνη αναδεικνύονται οι όροι της σχέσης, όπως το μοίρασμα των μύχιων σκέψεων και των αυθεντικών όψεων των προσώπων.

Ως προς τη συναισθηματική ασφάλεια, τα αγόρια αναφέρονται μόνο με τρεις αναφορές, όπως: *γαλήνη, ευτυχία* και *αγάπη.* Η λέξη: αγάπη, χρησιμοποιήθηκε από ένα αγόρι για πρώτη και μοναδική φορά, στο σύνολο των τοποθετήσεων των αγοριών

στις συνεντεύξεις. Επίσης, κανένα από τα αγόρια δεν αναφέρθηκε στη συναισθηματική ασφάλεια με όρους σωματικής επαφής, δηλαδή με αγκαλιές. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα μελέτης των Nielson, Padilla-Walker και Holmes (2017), οι οποίοι βρήκαν πως τα αγόρια αποφεύγουν την έκφραση συναισθηματικής ενίσχυσης, είτε λεκτικά είτε με σωματική επαφή και αγκαλιές, γιατί θεωρούν πως μια τέτοια συμπεριφορά αντιστοιχεί σε θηλυκά στερεότυπα συμπαράστασης, εκτός και εάν βρίσκονται στην ασφάλεια του οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Περαιτέρω, όπως επισημαίνει η Way (2013) τα αγόρια αποφεύγουν να εκφράζονται συναισθηματικά από φόβο μην εκτεθούν σε ομοφοβικά σχόλια.

Κατά τα άλλα, τα κορίτσια πλειοδοτούν ξανά, αναφέροντας περισσότερες φορές τη λέξη *αγάπη* (οι μισές μαθήτριες), αλλά και συναισθήματα όπως η *στοργή* και η *συμπόνια*, οι οποίες αποτελούν διαστάσεις της αγάπης (Χρηστάκης & Χαλάτσης 2010), ενώ εισήγαγαν και την πτυχή της σωματικής επαφής όπως οι *αγκαλιές*. Τα κορίτσια διατηρούν μια αντίληψη για τη συναισθηματική ασφάλεια, η οποία κυρίως σηματοδοτείται με όρους αγάπης που παραπέμπει σε μητρικά πρότυπα παροχής ασφάλειας. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με συμπεράσματα από άλλες έρευνες, όπως των Ainswarth (1985), Reisman (1990) και Zimmerman (2004), οι οποίοι τονίζουν πως τα κορίτσια εκπαιδεύονται από μικρά να αναπαράγουν το στοργικό τρόπο έκφρασης των μητέρων τους στις προσωπικές και φιλικές σχέσεις. Επίσης, το γεγονός ότι τα κορίτσια αναφέρθηκαν περισσότερο στη συναισθηματική ασφάλεια και με λεπτομερείς συναισθηματικές περιγραφές, επιβεβαιώνει ευρήματα προηγουμένων ερευνών, που συμπεραίνουν ότι τα κορίτσια αναφέρουν ως πιο οικείες και συναισθηματικά ασφαλείς τις φιλικές τους σχέσεις (Buhrmester, 1990· Fitzgerald, Hamstra & Ledermann, 2020· Mendelson & Aboud 1999, 2012· Miller-Slough & Dunsmore, 2016). Ακόμη, η αγάπη αποτελεί κριτήριο για την αξιολόγηση της στενότητας της σχέσης και αναφέρεται στην ικανότητα για την εκδήλωση αμοιβαίας φροντίδας και μοιράσματος πόρων με τους άλλους (Park & Peterson, 2009· Park, Peterson, & Seligman, 2004), ενώ έχει διαπιστωθεί ότι η αγάπη αναφέρεται ως ένα από τα πιο συχνά προσδοκώμενα συναισθήματα στις φιλίες των εφήβων, περισσότερο από τα κορίτσια παρά από τα αγόρια (Roberts-Griffin, 2011·Wagner, 2019).

Διαπιστώνεται, ακόμη, ότι η λειτουργία της βοήθειας κατατάσσεται ιεραρχικά στην τρίτη θέση, αλλά με μια μόνο αναφορά λιγότερη, από ότι η οικειότητα και η συναισθηματική ασφάλεια,. Και για τα δύο φύλα η βοήθεια

αναπαρίσταται ως παροχή συμβουλών και συζητήσεις για προβλήματα. Τα πορίσματα αυτά είναι σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, όπου αγόρια και κορίτσια αναφέρουν όμοια επίπεδα πρακτικών βοήθειας στο πλαίσιο της φιλίας (Berndt, 1982, 1985· Donnellan, Bennett, & Soulsby, 2016· Hall, 2012). Το εύρημα πως η βοήθεια αναφέρεται αμέσως μετά την οικειότητα και ότι από κοινού αυτές οι δύο λειτουργίες ιεραρχούνται ως σημαντικότερες στην εφηβεία, επιβεβαιώνεται και από τις μελέτες των Buhrmester, (1990) και Hartup και Stevens (1997).

Υπάρχει μια επιπλέον έμφυλη διαφοροποίηση στο πως αποτιμάται η βοήθεια σε επίπεδο έκφρασης που απηχεί τις διαφορές στον τρόπο κοινωνικοποίησης των δυο φύλων και τη δόμηση της ψυχολογικής τους ταυτότητας. Συγκεκριμένα, ένα κορίτσι μίλησε για συμπαράσταση και καθοδήγηση, πράγμα που σημαίνει πως αναγνωρίζει και ομολογεί την αδύναμή της θέση και άρα την ανάγκη για συνδρομή. Τα αγόρια σε κανένα σημείο των απαντήσεων τους και σε κανένα θεματικό άξονα των συνεντεύξεων δεν αναφέρονται στη λέξη συμπαράσταση, προφανώς διότι αυτό θα σήμαινε πως δεν είναι αυτόνομοι και δυνατοί. Από την άλλη μεριά, ένα αγόρι δηλώνει πως φίλος σημαίνει «*συμβουλές αλλά όχι με απόλυτο τρόπο*» (αγόρι 4), θέλοντας να διασφαλίσει την κυριαρχία του, στο μέτρο του δυνατού βέβαια, αφού η κατάσταση ανάγκης που βιώνει τον έχει φέρει σε όχι και τόσο αυτόνομη θέση. Με τη δήλωσή του επιβεβαιώνει πορίσματα πολλών ερευνών που τονίζουν πως τα αγόρια είναι κάπως λιγότερο πρόθυμα να ζητήσουν αλλά και να προσφέρουν βοήθεια επειδή διαθέτουν μειωμένες κοινωνικές δεξιότητες αν και όχι σε ανησυχητικό βαθμό (Beutel & Kirkpatrick-Johnson 2004).

Περαιτέρω, τα αγόρια βρέθηκε να δηλώνουν πως φίλος σημαίνει *δέσιμο* και *αδελφός*, ενώ όπως είδαμε τα κορίτσια πλειοδοτούν ως προς τη λέξη *σχέση*. Ο φόβος ή και η αποφυγή της χρήσης λέξεων με συναισθηματικές αποχρώσεις χαρακτηρίζει τα αγόρια. Είναι αξιοσημείωτο πως κανένα αγόρι δεν χρησιμοποίησε τον όρο *σχέση* σε καμιά απάντηση στο σύνολο των θεματικών κατηγόριων της συνέντευξης. Πρέπει να επισημάνουμε ότι ο όρος δέσιμο αντιστοιχεί στη λειτουργία της αξιόπιστης συμμαχίας, όπου η διαρκής διαθεσιμότητα του φίλου εγγυάται τη σταθερότητα στη φιλία (Mendelson & Aboud 2012). Οι λέξεις *δέσιμο* και *αδελφός*, που ανέφεραν τα αγόρια, παραπέμπουν στις αντρικές φιλίες των αδελφοποιτών των αγροτοκτηνοτροφικών κοινωνιών, οι οποίες σύμφωνα με τον Prichard (1933), συντελούσαν στην οικοδόμηση της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας των αρρένων μελών τους. Επίσης, η αποφυγή της λέξης *σχέση* και η επιλογή της λέξης

δέσιμο ερμηνεύεται και σύμφωνα με την ψυχοδυναμική οπτική του Freud (1917/2017), ο οποίος υποστηρίζει ότι τα αγόρια για τη δόμηση της ανδρικής ταυτότητας αναγκάζονται να απαρνηθούν τη μητρική συναισθηματική εκφραστικότητα και να συμμαχήσουν με το ανδρικό πρότυπο του πατέρα. Αυτός ο μηχανισμός ερμηνεύει την αμηχανία των ανδρών στην έκφραση οικειότητας στις ανδρικές παρέες, οι οποίες δομούνται στη βάση χαρακτηριστικών, όπως η ανδρεία, η πολεμική ικανότητα και η συνεργασία στη βάση συμμαχικών δεσμών για την παραγωγή προϊόντων. Για το ίδιο ζήτημα, ο Brooks (2007) επισημαίνει πως, σύμφωνα με την εξελικτική ψυχολογία, η προτίμηση των ανδρών στην πρακτικολειτουργική πλευρά των σχέσεων είναι απότοκη της ιστορικής παρακαταθήκης της ταυτότητας του ρόλου των ανδρών, που τους οδηγεί να συνεργαστούν στο κυνήγι και στη μάχη. Αντίθετα, οι γυναίκες ιστορικά ήταν προορισμένες να φροντίζουν τα παιδιά και να ενδιαφέρονται για τα συναισθήματά τους, καλλιεργώντας τη φύση των σχέσεων.

Τα ευρήματα της έρευνάς μας, συμφωνούν και με αντίστοιχα συμπεράσματα από την έρευνα των Φρειδερίκου και Φολερού (2004), οι οποίες βρήκαν πως η δόμηση της ψυχοκοινωνικής ταυτότητας των αγοριών εδράζεται στο πνεύμα ομαδικότητας των ομόφυλων φίλων, που μέσα από ανταγωνισμούς και συνεργασίες στοχεύουν στην επιδίωξη στόχων και την επιτυχία. Επίσης, οι καλοί φίλοι, σε ορισμένες περιπτώσεις, γίνονται αντιληπτοί ως μέλη της οικογένειας και μάλιστα, επειδή οι φίλοι είναι αδέλφια επιλογής, προσλαμβάνονται ως πιο πραγματικά αδέλφια από τα βιολογικά (Maisonneuve, 2004/2007· Policarpo, 2015). Με άλλα λόγια, τα αγόρια προσλαμβάνουν τη φιλία συνεργατικά και σύμφωνα με τους κοινωνικά αναμενόμενους ρόλους του φύλου τους, που τα κοινωνικοποιεί αντιθετικά ως προς τους γυναίκειους ρόλους, οι οποίοι είναι σχεσιακά προσανατολισμένοι και συναισθηματικά εμφατικοί (Bourdieu, 1999· Chodorow, 1978, 1995· Giddens, 1992/2005· Fisk, 2000).

Συνοψίζοντας, η πρόσληψη που έχουν για τη φιλία οι μαθητές/τριες της μέσης εφηβείας είναι εξιδανικευμένη και έμφυλα διαχωρισμένη ως προς τα νοήματα και τα βιώματα στα οποία αγόρια και κορίτσια εστιάζουν. Η εμπιστοσύνη και η αλληλεγγύη αναδεικνύονται ως κεντρικές λειτουργίες σε ιδεατό επίπεδο πρόσληψης της φιλίας και για τα δύο φύλα, ενώ όταν οι έφηβοι καλούνται να εστιάσουν στις πραγματικές τους φιλίες προκρίνουν ως σπουδαιότερη τη λειτουργία της καλής παρέας λόγω της

ανακούφισης που προσφέρει από το φόρτο εργασίας για την είσοδο στο πανεπιστήμιο.

Τα αγόρια αναφέρουν λιγότερες λέξεις/φράσεις για να περιγράψουν το πώς νιώθουν, αντιλαμβάνονται και βιώνουν τις φιλίες τους, ενώ αποφεύγουν ή δεν αναφέρονται καθόλου στη φιλία ως σχέση και, σε καμία περίπτωση, δεν εστιάζουν στην έκφραση στοργής και σωματικής επαφής, όπως οι αγκαλιές, κάτι που τονίζεται σχεδόν σε όλες τις τοποθετήσεις των κοριτσιών. Η μόνη περίπτωση που τα αγόρια αναφέρθηκαν με περισσότερος λέξεις είναι η λειτουργία που έχει για αυτά η καλή παρέα. Αντίθετα, τα κορίτσια προκρίνουν τη λειτουργία της οικειότητας και εμπλουτίζουν σχεσιακά τη φιλία με συμπεριφορές, όπως η ελευθερία, η ανεκτικότητα, η αγάπη, και η κατανόηση. Επενδύουν και προσδοκούν περισσότερο στην οικειότητα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Για τα αγόρια η περιπέτεια, ο ελεύθερος χρόνος, το δέσιμο και η αδελφοσύνη, το μοίρασμα γνώσεων, υλικών αγαθών, η συνδρομή στις δυσκολίες, αλλά και κάποιες συγκρούσεις είναι συμπεριφορές που αντιστοιχούν στις πρακτικές της πρόσληψης που έχουν για τις φιλίες τους. Η αναπαράσταση των αγοριών για τα νοήματα και τις πρακτικές της φιλίας είναι περισσότερο πρακτική, λειτουργική και εξερευνητική στο χώρο, ενώ των κοριτσιών συναισθηματικά εκφραστική και σχεσιακή. Τέλος, τα αγόρια αποδεικνύονται συνεπή με την κοινωνικοποίηση του ρόλου του φύλου τους, που τα θέλει να απαγκιστρώνονται από την συναισθηματική έκφραση που αντιστοιχεί σε θηλυκές προσλαμβάνουσες των φιλικών σχέσεων.

6.2.3. Λόγοι επιλογής του καλύτερου/ης φίλου/ης

Ο σκοπός της διερεύνησης των λόγων επιλογής των κολλητών φίλων είναι να διαπιστωθούν οι παράγοντες με βάση τους οποίους δημιουργούνται και διατηρούνται οι καλύτερες φιλίες στη μέση εφηβεία. Υποθέσαμε πως η ομοιοφιλία (Kandel, 1978b· Lazarsfeld & Merton, 1954· Selfhout, 2009), δηλαδή η ομοιότητα σε κοινά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο στη συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά και η σύγκλιση καταστασιακών, δυαδικών και ατομικών παραγόντων Fehr (1996, 2008, 2012) προκαλούν διαπροσωπική έλξη. Η ανάλυση των τοποθετήσεων των εφήβων επιβεβαίωσε την υπόθεσή μας.

Οι έφηβοι ιεράρχησαν την οικειότητα και την καλή παρέα ως τους σημαντικότερους παράγοντες διαμόρφωσης της φιλίας. Η συναισθηματική ασφάλεια και η βοήθεια, που παρέχονται από τους φίλους, αναδεικνύονται ως μέσης

σπουδαιότητας λόγοι επιλογής της καλύτερης φιλίας, ενώ η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, και ατομικοί παράγοντες όπως ο χαρακτήρας, η εξωτερική εμφάνιση και η νοημοσύνη αναφέρθηκαν ελάχιστα ή συγκέντρωσαν από μια αναφορά. Παρατηρήθηκε, επίσης, ότι οι περισσότεροι έφηβοι αναφέρθηκαν σε ένα συνδυασμό παραγόντων, επιβεβαιώνοντας πορίσματα ερευνών, σύμφωνα με τα οποία οι παράγοντες της διαπροσωπικής έλξης στη διαμόρφωση της φιλίας λειτουργούν αθροιστικά (Campbell, Nelson, Parker, & Johnston, 2018· Fehr, 1996, 2012· Jackson-Dwyer, 2014· Maisonneuve, 2004/2007· Solomon & Knafo, 2012).

Καταρχάς, τα αγόρια αναφέρουν αριθμητικά λιγότερες λέξεις/φράσεις, αφού ανέρχονται περίπου στο ήμισυ των αναφορών των κοριτσιών. Όπως παρατηρήθηκε στις προηγούμενες ερωτήσεις, ενδεικτικό της τάσης τους να αποφεύγουν τις συναισθηματικές περιγραφές των λόγων διαμόρφωσης της φιλίας τους είναι η περίπτωση ενός αγοριού το οποίο αναφέρει πως *«στην τελική, αυτό είναι κάτι που βγαίνει από μόνο του μέσα από την παρέα και δεν μεταφέρεται με λόγια».* Η διαπίστωση αυτή έρχεται σε συμφωνία με πληθώρα μελετών που υποστηρίζουν πως οι περιγραφές για τις φιλικές σχέσεις των αγοριών είναι σύντομες και χωρίς συναισθηματικές αναφορές (Roberts-Griffin, 2011).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει αυτή τη φορά το γεγονός πως δεν υπήρξε έμφυλη διαφοροποίηση στη σπουδαιότητα της οικειότητας, αλλά ούτε και στην περιγραφή της, για τη διαμόρφωση της φιλίας. Αγόρια και κορίτσια, συμπίπτουν στις περιρραφές τους για την οικειότητα στον ίδιο βαθμό, αναλογικά με την αριθμητική τους εκπροσώπηση, αλλά και ποιοτικά ως προς τις λέξεις/φράσεις που χρησιμοποίησαν. Συγκεκριμένα, όλοι οι έφηβοι ανέφεραν ως πρωταρχικό λόγο για τη δημιουργία της φιλίας την εμπιστοσύνη, την κατανόηση, την ικανότητα της ακρόασης, το να μπορούν να μιλάνε για τα προσωπικά τους (αυτοαποκάλυψη), την ευθύτητα και την ειλικρίνεια. Οι συμπεριφορές αυτές αντιστοιχούν στη λειτουργία της οικειότητας (Mendelson & Aboud, 2012· Prager, 1995· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), ενώ σε πολλές έρευνες η οικειότητα αναδεικνύεται σε κυρίαρχη και πρωτοτυπική αρχή (Fehr, 1996, 2004, 2008) για τις φιλίες. Ειδικά, όπως η Fehr (1996) επισημαίνει, η εμπιστοσύνη αποτελεί το κλειδί για τη δημιουργία της φιλίας. Οι τοποθετήσεις των εφήβων για την εξέχουσα θέση της οικειότητας στην επιλογή της καλύτερης φιλίας, συμπίπτουν με τα πορίσματα πολλών ερευνών. Βιβλιογραφικά, για την επιλογή των φίλων έχει διαπιστωθεί η πρωτεύουσα σημασία της ανταπόκρισης στη συναισθηματική κατάσταση των φίλων (Buhrmester, 1990), η αυτοαποκάλυψη

(Altman & Taylor 1973· Corsano, Musetti, Caricati, & Magnani, 2017· Fehr, 2012, Hays 1984, 1985, Levinger, 1980), αλλά και τα αυξημένα επίπεδα εμπιστοσύνης (Rotenberg, 2019), τα οποία σχετίζονται με αυξημένες προσδοκίες για ποιοτικές φιλίες.

Παραμένει ερώτημα, ωστόσο, το γεγονός πως δεν υπήρξε διαφορά, μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, στην περιγραφή και τη συχνότητα των αναφορών στις συμπεριφορές οικειότητας, ως παραγόντων επιλογής των καλύτερων φίλων. Καταρχάς, όπως επισημαίνουν οι Fehr & Harasymchuk (2018), είναι γνωστό πως η βιβλιογραφία αναφέρει ότι τα κορίτσια αξιολογούν ως πιο αποκαλυπτικές και οικείες τις φιλίες τους, σε σύγκριση με εκείνες των αγοριών, όσο και αν υπάρχουν περιπτώσεις ερευνών που καταλήγουν σε διφορούμενα συμπεράσματα, οι οποίες εξισώνουν τις αξιολογήσεις της οικειότητας μεταξύ των δύο φύλων, αν και αυτές είναι σχετικά λίγες. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν έρευνες κορυφαίων ερευνητών του χώρου, όπως του Monsour (1992), όπου διαπιστώθηκε πως οι διαστάσεις της οικειότητας, όπως η αυτοαποκάλυψη και η εμπιστοσύνη, βρέθηκε να αξιολογούνται στον ίδιο βαθμό από ενήλικες όσο και από εφήβους, και από τα δύο φύλα, τόσο στις ομόφυλες όσο και στις ετερόφυλες φιλίες. Είναι πιθανό, επίσης, όπως ισχυρίζεται η Way (2013), να παρουσιάζεται σύμπτωση των δύο φύλων στις απόψεις τους για τη σπουδαιότητα και την περιγραφή της οικειότητας και της εμπιστοσύνης, όταν χρησιμοποιούνται ποιοτικές μέθοδοι, όπως οι συνεντεύξεις, οι οποίες είναι απαλλαγμένες από τα στερεότυπα των δύο φύλων με βάση τα οποία είναι κατασκευασμένα τα ερωτηματολόγια αυτοαναφορών, στα όποια οι προτάσεις είναι συναισθηματικά διατυπωμένες, οπότε και έλκουν υψηλότερες αξιολογήσεις από τα κορίτσια. Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τη Way, αγόρια και κορίτσια είναι εξίσου ικανά να προσφέρουν και να αποδέχονται οικειότητα στις φιλίες τους. Τέλος, ένας άλλος λόγος που η οικειότητα προτάθηκε ισότιμα από αγόρια και κορίτσια, μπορεί να είναι το γεγονός πως οι συνεντευξιαζόμενοι/ες αντιπροσωπεύουν δείγμα μακροχρόνιων φιλικών σχέσεων, αφού γνωρίζονται από το δημοτικό σχολείο, όπως ανέφεραν στις συνεντεύξεις τους. Όντως, σύμφωνα με τους Wright (1982) και Hays (1985), οι διαφορές στην αποτίμηση της οικειότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών τείνουν να εξαλείφονται με το πέρασμα του χρόνου, καθώς οι φιλικές σχέσεις δυναμώνουν και διαρκούν.

Οι έφηβοι επισημαίνουν πως η καλή παρέα με τους/τις κολλητούς/ές τους αποτελεί εξίσου σημαντικό λόγο με την οικειότητα, για την επιλογή της καλύτερης

φιλίας. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει αντίστοιχα συμπεράσματα πολλών μελετών. Ήδη ο Rubin, Z., (1980/1987) είχε επισημάνει πως οι βασικές λειτουργίες της φιλίας, σε παιδιά και εφήβους είναι, η από κοινού συνύπαρξη της καλής παρέας, της εμπιστοσύνης και της σχεσιακής αλληλεξάρτησης. Ακόμη, στις μελέτες τους οι Parker και Asher (1993), στην κατασκευή του παγκόσμια αναγνωρισμένου τους ερωτηματολόγιου φιλίας, δεν βρήκαν διαφορές στην αξιολόγηση της λειτουργίας της καλής παρέας μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στην παιδική και εφηβική ηλικία.

Γενικά, αγόρια και κορίτσια αναφέρουν πως περνάνε καλά μαζί και διασκεδάζουν στον ελεύθερό τους χρόνο, ενώ τονίζουν πως είναι δεμένοι με τους φίλους τους, αφού γνωρίζονται από παιδιά, υπονοώντας με τον τρόπο αυτό πως η σταθερότητα της φιλίας στο χρόνο συνδέεται με την καλή παρέα. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει πορίσματα προηγούμενων ερευνών που υποστηρίζουν ότι η ομοιότητα ως προς τις φυσικές δραστηριότητες, όπως η άθληση ή άλλα παιχνίδια και δεξιότητες, είναι πολύ σημαντικός παράγοντας για την έλξη, τη διαμόρφωση και τη διατήρηση της φιλίας (Fehr, 1996, 2008, 2012· Gifford-Smith & Brownell, 2003· Selfhout, 2009). Επίσης, αποτελέσματα ερευνών δείχνουν ότι η χαρά και ο ενθουσιασμός είναι στοιχεία που αναζητούν τόσο οι έφηβοι όσο και ενήλικες στο πλαίσιο της παρέας με τους/ις καλυτέρους/ες φίλους/ες (Fiori & Denckla, 2015· Mahoney, Vandell, Simpkins, & Zarrett, 2009), Ακόμη, η δυναμική της καλής παρέας στην εφηβεία προσφέρει μεγαλύτερη χαρά και απόλαυση και αποτελεί ισχυρότερο κίνητρο για τη δημιουργία και διατήρηση φιλικών σχέσεων, από ότι η συμφωνία σε γνώμες και συμπεριφορές (Werner & Parmelee, 1979).

Ωστόσο, για τα αγόρια η καλή παρέα με τους κολλητούς σημαίνει, παιχνίδια, πλάκες, πράγματα που κάνουν μαζί και πως οι φίλοι τους φτιάχνουν τη διάθεση, όταν δεν είναι καλά. Τα κορίτσια, από την άλλη μεριά, προσδιορίζουν την καλή παρέα, τονίζοντας περισσότερο τη διασκέδαση, τις τρέλες, τη χαρά και την απουσία βαρεμάρας. Διαπιστώνεται, έτσι, πως τα αγόρια εστιάζουν στο πράττειν, δηλαδή στο τι κάνουν με τις παρέες και αυτό είναι ένας λόγος για να επιλέξουν τους καλύτερους φίλους τους, σε αντίθεση με τα κορίτσια που τονίζουν ως λόγο επιλογής των καλύτερων φίλων το τι νιώθουν, δηλαδή αναφέρονται στα συναισθήματα που εισπράττουν. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση των Richards και Larson (1989) που επισημαίνουν πως στο πλαίσιο των συναντήσεών τους τα αγόρια, στην εφηβεία, καταναλώνουν το χρόνο τους σε πρακτικές και εργαλειακές συμπεριφορές, που σύμφωνα με τις απαιτήσεις της κοινωνικοποίησης σε

ανδρικούς ρόλους, τα προετοιμάζει για την είσοδο στην ανταγωνιστική κοινωνία και σε δραστηριότητες τους δημόσιου βίου. Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια, αντιλαμβάνονται την καλή παρέα, όντας κοινωνικά προσανατολισμένα, ως ευκαιρία για περισσότερες συζητήσεις που αφορούν τις σχέσεις. Επίσης, σε διδακτορική έρευνα (Μαζηρίδου, 2007) στην Ελλάδα, διαπιστώθηκε ότι οι γονείς κοινωνικοποιούν τους εφήβους με τρόπους που αναπαράγουν τα κοινωνικά στερεότυπα για την κοινωνική θέση και το ρόλο του φύλου στη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα των συναναστροφών. Πάντως, και στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα αγόρια χρησιμοποίησαν λιγότερες λέξεις/φράσεις, και μάλιστα λιγότερες λέξεις που περιγράφουν συναισθήματα χαράς. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τα πορίσματα μελετών, όπου βρέθηκε ότι τα αγόρια αποτιμούν ως λιγότερη τη χαρά που προκύπτει από την καλή παρέα με τους καλύτερους φίλους τους (Mendelson & About, 2012· Pauriyal, Sharma, & Gulati, 2011).

Η συναισθηματική ασφάλεια που παρέχεται από τον/ην κολλητό/ή, αναφέρεται ως τρίτος λόγος για τη δημιουργία και διατήρηση της φιλίας. Παρατηρήθηκαν σημαντικές έμφυλες διαφορές στις αναπαραστάσεις των εφήβων, ως προς τη συχνότητα και την ποιότητα των αναφορών τους για τη συναισθηματική ασφάλεια. Τα αγόρια αναφέρθηκαν μόνο τέσσερις φορές, ορίζοντας τη συναισθηματική ασφάλεια ως απότοκη της καλοκαρδίας του φίλου (*δεν έχουμε να κερδίσουμε κάτι ο ένας από τον άλλο*) και επισημαίνοντας γεγονότα *(περάσαμε πολλά μαζί, βαθιά γνωριμία)*. Ακόμη μια φορά, παρατηρείται ότι τα αγόρια αποφεύγουν τη λέξη σχέση. Με άλλα λόγια, προσεγγίζουν το περιεχόμενο της θεματικής κατηγορίας της συναισθηματικής ασφάλειας ως θετική διάθεση σφυρηλατημένη από εμπειρίες, δηλαδή καταστασιακά και χωρίς συναισθηματικές αναφορές και αξιολογήσεις. Από τη μεριά τους, τα κορίτσια επιβεβαιώνουν τον κοινωνικό ρόλο του φύλου τους ως φορέων παροχής συναισθηματικής φροντίδας, ορίζοντας τη συναισθηματική ασφάλεια σχεσιακά.

Για τα κορίτσια, η συναισθηματική ασφάλεια σημαίνει αγάπη, συμπόνια, στοργή και χαλαρότητα και το γεγονός πως η φιλία συνιστά οικογενειακό δεσμό: *«είναι η αδελφή που δεν έχω»*. Ένα κορίτσι ευθέως ανέφερε πως διάλεξε την κολλητή της για το συναίσθημα και όχι για τις ιδέες. Το γεγονός πως η συναισθηματική ασφάλεια λειτουργεί λιγότερο, σε σχέση με την οικειότητα και την καλά παρέα, ως παράγοντας που προβλέπει την ποιότητα, την επιλογή, τη διαμόρφωση και διατήρηση

της φιλίας, επιβεβαιώνεται από ορισμένες μελέτες (Fehr & Harasymchuk, 2018· Fehr & Russell, 1991· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003).

Επίσης, το εύρημα πως τα κορίτσια, σε μεγαλύτερο βαθμό από τα αγόρια, αναφέρονται στη συναισθηματική πτυχή των φιλικών σχέσεων, ως παράγοντα έλξης και σύναψης της φιλίας, επιβεβαιώνεται από αρκετές μελέτες (Solomon & Knafo, 2012· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014), ενώ σε έρευνα των Campbell, Nelson, Parker, και Johnston, (2018), η αγάπη ως στοιχείο που μεσολαβεί στην οικοδόμηση των φιλικών σχέσεων αναφέρεται μόνο από κορίτσια και γυναίκες.

Η λειτουργία της βοήθειας κατατάσσεται τέταρτη σε συχνότητα αναφορών ως λόγος επιλογής του/ης κολλητού/ής. Συγκεκριμένα, οι διαστάσεις της λειτουργίας της βοήθειας, αναφέρθηκαν αναλογικά στον ίδιο βαθμό από αγόρια και κορίτσια. Η βοήθεια στη φιλία, υπενθυμίζουμε πως αναφέρεται στην παροχή καθοδήγησης και συμβουλών αλλά και απτών συνεισφορών, που χρειάζονται οι φίλοι για την εκπλήρωση στόχων (Mendelson & Aboud 2012). Παρατηρήθηκαν, όμως, διαφυλικές διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στο είδος της βοήθειας που επεσήμαναν και στην εκφορά του λόγου τους, ο οποίος διαπιστώθηκε ότι αναπαράγει την έμφυλη κοινωνικοποίηση των εφήβων. Καταρχάς, και τα δύο φύλα συμφωνούν πως η βοήθεια και η συμπαράσταση, δηλαδή η αλληλεγγύη, είναι σημαντικοί παράγοντες για την επιλογή του/ης κολλητού/ής. Η βοήθεια επιπλέον συνδέεται με την οικειότητα, η οποία προσφέρει το έδαφος για την ελεύθερη έκφραση του αιτήματος για καθοδήγηση. Επίσης, η αμοιβαιότητα είναι το πλαίσιο που υποστηρίζει την εκδήλωση της συμπεριφοράς αλληλεγγύης, η οποία συνδέεται και με την αυτοαποκάλυψη, όπως αποκαλύπτεται από την τοποθέτηση ενός αγοριού: *«με βοηθούσε, του τα λέω όλα γιατί και αυτός μου εμπιστεύεται τα προβλήματά και τον βοηθάω και εγώ».* Το εύρημα αυτό αναφέρεται στην ανταποδοτικότητα που προκύπτει αβίαστα στο πλαίσιο της φιλίας, όπως ισχυρίζονται οι θεωρητικοί της ισοτιμίας στις διαπροσωπικές σχέσεις Hatfield και Rapson (2011). Επίσης, ο μαθητής τονίζοντας την αμοιβαιότητα στη βοήθεια με τον κολλητό, αναγνωρίζει, όπως επισημαίνουν οι Stein και Miller (1993), ότι στη φιλία υπάρχουν ορισμένες υποχρεώσεις και ευθύνες, οι οποίες συνδέονται με την πρόθυμη αποδοχή υποχρεώσεων και καθηκόντων παροχής βοήθειας. Ένα άλλο αγόρι προσδιόρισε την βοήθεια με τρόπο που υποδηλώνει αμυντική επιθετικότητα, αναφέροντας ότι *«τους προστατεύω και με προστατεύουν...αν γίνει κάτι επικίνδυνο θα με βοηθήσουν...έχω τα παιδιά, τους βοηθάω. Αλληλεγγύη».* Πράγματι, το εύρημα αυτό συμφωνεί με

πορίσματα προηγούμενων μελετών, σύμφωνα με τις οποίες οι φιλίες των αγοριών μπορούν να μετατραπούν σε βοηθητικές συμμαχίες για την επίτευξη των ατομικών και ομαδικών στόχων και ως ανάχωμα στους ανταγωνισμούς με άλλες ομάδες αγοριών (Hall, 2011, 2012· Geary, Byrd-Graven, Hoard, Vigil, & Numtee, 2003· Geary & Flinn, 2002).

Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια αναφέρθηκαν στη βοήθεια που δέχονται και προσφέρουν σχετικά με τα μαθήματα του σχολείου, επιβεβαιώνοντας προηγούμενες έρευνες που υποστηρίζουν την τάση των κοριτσιών να εκδηλώνουν φιλοκοινωνική συμπεριφορά στις σχολικές επιδόσεις, σε μεγαλύτερο βαθμό σε σύγκριση με τα αγόρια (Berndt, 1982· Dunn, 2004· Epstein, 1983· Hollingworth, 2019· Riegle-Crumb, Farkas, & Muller, 2006· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014· Rubin, Z., 1980/1987· Youniss & Smollar, 1985). Ένα κορίτσι μιλά για τη βοήθεια που δέχτηκε για να ξεπεράσει το bulling που υπέστη από άλλα κορίτσια του σχολείου της, από μια φίλη της, η οποία είναι μεγαλύτερη κατά τρία χρόνια και είχε ήδη η ίδια προσωπική εμπειρία ώστε να την βοηθήσει. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με πολλές έρευνες που υποστηρίζουν ότι τα κορίτσια είναι πιο υποστηρικτικά και χρησιμοποιούν το διάλογο και την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης για να βοηθήσουν τους φίλους στις περιπτώσεις σχολικού εκφοβισμού (Καλάτη, 2015· Madoglou & Dimitriou, 2014· Schacter & Juvonen, 2019).

Ακόμη, η παραπάνω μαθήτρια επισημαίνει με θετικό τρόπο τη διαφορά ηλικίας στη φιλία, αφού η κατά τρία χρόνια μεγαλύτερη φίλη της τήν βοήθησε να ξεπεράσει τον εκφοβισμό, την κοινωνική καχυποψία και την επιθετικότητα που τον συνόδευαν, ώστε τελικά να επιτύχει την *αυτογνωσία*. Τα θετικά οφέλη των φιλικών σχέσεων με διαφορά ηλικίας έχουν επισημανθεί από τον Rubin, Z., (1980/1987). Όπως αναφέρει ο συγγραφέας, από ανθρωπολογική άποψη η κατά ηλικία διευθέτηση των κοινωνικών επαφών στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες αποτελεί μια μη ισορροπημένη συνθήκη, αφενός διότι οι φιλίες της ίδιας ηλικίας είναι ευάλωτες στον ανταγωνισμό, αν και ισχύει η συνθήκη της ισοτιμίας στις σχέσεις των συνομήλικων, και αφετέρου διότι οι φιλίες με παιδιά διαφορετικής ηλικίας προσφέρουν καθοδήγηση στα μικρότερα και καλλιεργούν το αίσθημα της ευθύνης των μεγαλύτερων.

Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης συγκέντρωσε λιγότερες αναφορές και έρχεται πέμπτη στη σειρά κατάταξης, ως λόγος επιλογής της καλύτερης φιλίας, ενώ ορίστηκε ως απουσία κριτικής, κοροϊδίας και κατάκρισης, κατά τα λεγόμενα των μαθητών/τριών: «*δεν θα κοροϊδέψει, δεν θα δουλέψει η μία την άλλη, δεν θα σε*

κατακρίνει για τίποτε». Υπήρξε σύμπτωση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών πως η αποφυγή των παραπάνω συμπεριφορών είναι απαραίτητες, ενώ παρατηρήθηκε, επίσης, πως η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης ορίζεται αρνητικά, δηλαδή οι έφηβοι αναφέρονται σε συμπεριφορές που η απουσία τους ενισχύει το αίσθημα αξίας για τον εαυτό και την εικόνα τους. Ωστόσο, και πάλι τα κορίτσια αναφέρθηκαν πιο συχνά στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης που προέρχεται από την απουσία κατάκρισης. Πάντως, το εύρημα πως η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης λειτουργεί λιγότερο ως παράγοντας που προβλέπει τη διαμόρφωση, τη διατήρηση και την ποιότητα της φιλίας, σε σχέση με την οικειότητα (συναισθηματική στήριξη, αυτοαποκάλυψη), τη βοήθεια (αλληλεγγύη) και την καλή παρέα, ενώ αναφέρεται περισσότερο από κορίτσια, είναι σύμφωνο με πορίσματα προηγουμένων ερευνών (Fehr & Harasymchuk, 2018· Fehr & Russell, 1991· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003).

Ακόμη, το γεγονός πως τα αγόρια αναφέρουν λιγότερες συμπεριφορές, που συνδέονται με την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης στις ομόφυλες φιλίες τους, επιβεβαιώνεται και από έρευνες των Kuttler, La Greca, και Prinstein (2010) και Thomas και Daubman (2001). Από την άλλη μεριά, οι Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, και Maitino (2009) αποδίδουν τις μειωμένες αξιολογήσεις των αγοριών σε συμπεριφορές ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης από τις φιλίες τους, στο γεγονός πως τροφοδοτούν περισσότερο την αυτοεκτίμησή τους από τα προσωπικά τους επιτεύγματα και τη διαφοροποίησή τους από τους άλλους, ενώ για τα κορίτσια η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης αποτελεί σχεσιακό ζήτημα, αφού αναφέρουν, συχνότερα από τα αγόρια, πως η αυτοεκτίμησή τους ενισχύεται από τις φιλίες τους.

Από δύο αγόρια και δύο κορίτσια αναφέρθηκαν ορισμένοι άλλοι παράγοντες διαπροσωπικής έλξης, οι οποίοι ενισχύουν την επιλογή του/της κολλητού/τής. Συγκεκριμένα, ένα κορίτσι αναφέρθηκε στην εξωτερική εμφάνιση του κολλητού της, δηλαδή πρόκειται για ετερόφυλη φιλία, ο οποίος είναι ψηλός, ξανθός και με πράσινα μάτια, ενώ τα αγόρια θαυμάζουν τη μυϊκή ανάπτυξη των φίλων τους. Η εξωτερική εμφάνιση ως παράγοντας διαπροσωπικής έλξης κατατάσσεται από την Fehr (1996, 2008, 2012) στους ατομικούς παράγοντες διαμόρφωσης της φιλίας. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με βιβλιογραφικές αναφορές, οι οποίες επισημαίνουν τη σημασία της φυσικής ελκυστικότητας για τη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων (Aboud & Mendelson, 1996· Jackson-Dwyer, 2014), με τα κορίτσια να δείχνουν προτίμηση στον

παράγοντα αυτό, σε μεγαλύτερο βαθμό από τα αγόρια (Kling, Hyde, Showers, & Buswell, 1999).

Άλλος ένας λόγος, για την επιλογή της καλύτερης φιλίας, που επισημάνθηκε από ένα κορίτσι, αφορά την αποκλειστικότητα, αφού με την κολλητή της, βιώνουν τη φίλια τους με τρόπο που: *«να μη χρειάζεται υποκατάστατο, να μη χρειάζεται και η παρέα»*, επιβεβαιώνοντας έτσι πορίσματα ερευνών, σύμφωνα με τα οποία τα κορίτσια εκδηλώνουν και απαιτούν υψηλότερα επίπεδα αποκλειστικότητας στις καλύτερες φιλίες τους, από ότι τα αγόρια (Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus, 2007· Demir & Urberg, 2004· Parker, Kruse, & Aikins, 2010).

Η αρέσκεια προς τον χαρακτήρα του φίλου, ως λόγος επιλογής του κολλητού, αναφέρθηκε από ένα αγόρι, χωρίς να θέλει να δώσει περισσότερες διευκρινίσεις: *«μου άρεσε ο χαρακτήρας του»*, θυμίζοντάς μας τη διαπίστωση του Miller (1983) πως, κατά κάποιο τρόπο, οι φιλίες των ανδρών είναι ανέκφραστες και άφατες. Σύμφωνα με τη Fehr (1996, 2008, 2012), η αμοιβαία αρέσκεια αντιστοιχεί στους δυαδικούς παράγοντες διαμόρφωσης των φιλικών σχέσεων. Ένα άλλο αγόρι, αντιστεκόμενο σε ερωτήσεις περαιτέρω προσδιορισμού της επιλογής του κολλητού του αναφέρει: *«δεν μεταφέρεται με λόγια»*. Όπως τονίζει ο Νεχαμάς (2016/2019), είναι πολύ δύσκολο να γνωρίζουμε ακριβώς γιατί μας αρέσει κάποιος, αφού τα ίδια χαρακτηριστικά μπορεί να τα έχουν και άλλοι που γνωρίζουμε.

Το εύρημα πως τα αγόρια μιλούν για τα συναισθήματά τους σε μικρότερο βαθμό από τα κορίτσια, επιβεβαιώνεται και από άλλες έρευνες (Dunn, 2004, Giddens, 1992/2005), ενώ σε έρευνες της Way (2001, 2013) διαπιστώθηκε πως οι απαιτήσεις του κοινωνικού ρόλου του φύλου των αγοριών τα οδηγεί στην δόμηση μιας ψυχολογικής ταυτότητας που χαρακτηρίζεται από συναισθηματική συγκράτηση. Για παράδειγμα, όταν ζητήσαμε από ένα αγόρι να μας περιγράψει τα συναισθήματά του για τον κολλητό του, μάς ρώτησε: *τι εννοείτε;* Ενώ, ένα άλλο απέφυγε να απαντήσει δηλώνοντας «*περνάμε ευχάριστα με αυτά που κάνουμε»*, δηλαδή η τοποθέτησή του περιέγραφε την αρέσκεια για δραστηριότητες. Ομοίως, σε έρευνες των Fehr (1996) και Fehr και Harasymchuk (2017) βρέθηκε ότι τα αγόρια και οι άνδρες, στις ομόφυλες φιλίες τους, αναφέρονται λιγότερο στα συναισθήματα και την συναισθηματική ασφάλεια που βιώνουν στις φιλίες τους, ανεξάρτητα από το εάν αυτές είναι οι καλύτερες, οι καλές ή οι περιστασιακές.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λόγοι επιλογής της καλύτερης φιλίας από ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Και οι δύο μαθητές αναφέρουν ως λόγο την επιθυμία τους,

δηλαδή τον εθελούσιο χαρακτήρα των φιλικών σχέσεων. Το μεν αγόρι αναφέρει για την επιλογή του φίλου του: *«τον ήθελα και τον έκανα φίλο μου, τον διάλεξα»*, ενώ το κορίτσι επισημαίνει: *«...είναι αυτό το γραφικό που πας και λες, θες να γίνουμε φίλες; Και γίναμε»*. Οι δύο μαθητές αναφέρονται σε ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της διαμόρφωσης και διατήρησης της φιλίας, δηλαδή στον εθελούσιο χαρακτήρα των φιλικών σχέσεων, όπως βιβλιογραφικά επιβεβαιώνεται εδώ και δυόμιση χιλιάδες χρόνια από φιλοσόφους (Αριστοτέλης 384-322, π.Χ./2006), ιστορικούς (Kirk, Raven, & Schofield, 1990· Konstan, 2005· Österberg, 2010), ανθρωπολόγους (Pritchard, 1933· Paine, 1969· Cohen, Y. 1961), κοινωνικούς ψυχολόγους των διαπροσωπικών σχέσεων (Wright, 1978, 1991· Hays, 1988· Hinde, 1995· Maisonneuve, 2004/2007· Monsour, 2017· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), αλλά και κοινωνιολόγους (Allan & Adams, 2006· Giddens, 1992/2005· Toennies, 1887/1975).

Ταυτόχρονα, οι παραπάνω μαθητές/τριες επισημαίνουν ότι είτε δεν ξέρουν το γιατί της προτίμησης στον/ην κολλητό/ή, όπως στην περίπτωση του αγοριού, είτε σχολιάζουν αυτή την αιφνίδια έναρξη της φιλίας ως γραφική, όπως στην περίπτωση του κοριτσιού. Το εύρημα αυτό, δηλαδή της ξαφνικής έναρξης της φιλίας και την αδυναμία επακριβούς προσδιορισμού των λόγων επιλογής των καλύτερων φίλων, αντιστοιχεί με πορίσματα άλλων ερευνών που αναφέρονται στην κεραυνοβόλο φιλία (Maisonneuve, 2004/2007), αλλά και στην ενεργοποίηση της ξαφνικής στιγμιαίας χημείας, μεταξύ των μελλοντικών φίλων, όπως προκύπτει από μελέτη των Campbell, Nelson, Parker, και Johnston (2018).

Ένα κορίτσι αναφέρθηκε στην εξυπνάδα της φίλης της, ενώ ένα άλλο στην δυναμικότητά της. Το εύρημα αυτό αφόρα τις κοινωνικές δεξιότητες επικοινωνίας (δυναμικότητα) και τις ατομικές ικανότητες (εξυπνάδα) (Fehr, 1996, 2004, 2012). Σύμφωνα με πολλές μελέτες, οι κοινωνικές δεξιότητες συνεισφέρουν στην επιλογή και διατήρηση της φιλίας, διότι διευκολύνουν τη λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία, η οποία σχετίζεται με ικανοποιητικά επίπεδα οικειότητας, δηλαδή συναισθηματικής ανταπόκρισης, αυτοαποκάλυψης και συναισθηματικής στήριξης, δηλαδή λειτουργίες που τα κορίτσια αξιολογούν ως σημαντικότερες για την ποιότητα της φιλίας, σε σύγκριση με τα αγόρια (Buhrmester, 1990· Fehr & Harasymchuk, 2018· Furman & Rose, 2015, Καλάτη, 2015).

Η ομοιότητα ως προς την αρέσκεια στα ίδια πράγματα αναφέρθηκε από ένα αγόρι και ένα κορίτσι, επιβεβαιώνοντας μελέτες που υποστηρίζουν πως η ομοιότητα είτε ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά είτε ως προς επιφανειακές

παρατηρήσιμες διαστάσεις της προσωπικότητας αποτελεί ισχυρό προγνωστικό παράγοντα έλξης για τη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων (Erber & Erber, 2018· Fehr, 2012· Selfhout, 2009).

Αντίθετα, ένα κορίτσι αναφέρθηκε στην αδυναμία να βρεθεί η καλύτερη φιλία, αφού οι κολλητοί δεν μπορεί να είναι απόλυτα συμβατοί και σημειώνει πως με την καλύτερή της φίλη δεν έχουν καμιά σχέση μεταξύ τους, δηλαδή δεν μοιάζουν σε κάτι, τους αρέσουν διαφορετικά πράγματα, ενώ προσθέτει πως η ειλικρίνεια είναι αυτή που θεμελιώνει τη φιλία τους. Στην περίπτωση αυτή, η μαθήτρια αναφέρεται στη συμπληρωματικότητα, όπου ισχύει η συνθήκη πως τα ετερώνυμα έλκονται. Σύμφωνα με πολλές έρευνες, η συμπληρωματικότητα λειτουργεί από μόνη της ως λόγος επιλογής των φίλων, όπου τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των εταίρων ικανοποιούν τις εκατέρωθεν ανάγκες (Dryer & Horowitz, 1997· Erber & Erber, 2018· Levinger & Snoek, 1972· Hinde, 1995· Jackson-Dwyer, 2014· Rubin, Z., 1980/1987· 1987· Wright, 1969· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Ωστόσο, σε έρευνες των Seyfried και Hendrick (1973), Hinde (1995) και Wright (1978) διαπιστώθηκε πως η ομοιότητα είναι μεν κυρίαρχη συνθήκη για τη δημιουργία των προσωπικών σχέσεων, αλλά με ελαφρά συνύπαρξη της συμπληρωματικότητας ως προς τις εκατέρωθεν ανάγκες των φίλων. Να σημειωθεί πως η μαθήτρια αυτή, είναι η ίδια που μας μίλησε για τη βοήθεια που δέχθηκε από την κατά τρία χρόνια μεγαλύτερή της φίλη, όταν αντιμετώπιζε το σχολικό εκφοβισμό, όποτε δεχόμενη την καθοδήγηση για την αντιμετώπιση των επιθέσεων, προσέγγισε τη φίλη της και εξομοιώθηκε μαζί της ως προς τις αναγκαίες αντιλήψεις και συμπεριφορές για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας των συμμαθητών/τριών της. Αυτό σημαίνει ότι και οι συμπληρωματικές φιλίες, στη διάρκεια του χρόνου, προσφέρουν τις δυνατότητες για να γίνουν οι φίλοι πιο όμοιοι ως προς ορισμένες συμπεριφορές (Aboud & Mendelson, 1996· Kandel, 1978b).

6.2.4. Τι θαυμάζουν οι έφηβοι στους κολλητούς/ες φίλους/ες

Με την ερώτηση τι θαυμάζεις στον/την κολλητό/ή σου, στοχεύουμε στον παρόντα χρόνο της φιλικής σχέσης, όπως αυτή αναπτύσσεται και βιώνεται. Πρόθεσή μας είναι να διαπιστώσουμε εάν υπάρχουν κοινές απόψεις, μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς το ποιες συμπεριφορές, ιδιότητες και στοιχεία του χαρακτήρα θαυμάζουν στους κολλητούς τους και εάν υπάρχουν διαφορές φύλου ως προς το ζήτημα αυτό. Τα

αποτελέσματα έδειξαν πως υπάρχουν συμπεριφορές που από κοινού θαυμάζουν αγόρια και κορίτσια, αλλά και διαφοροποιήσεις με βάση το φύλο.

Καταρχάς, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις, οι έφηβοι της μέσης εφηβείας, θαυμάζουν συμπεριφορές και ιδιότητες του χαρακτήρα και όχι εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως η εμφάνιση ή το ντύσιμο. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τη βιβλιογραφία, στην οποία επισημαίνεται πως από την παιδική στην εφηβική ηλικία, οι παράγοντες θαυμασμού και αρέσκειας στη φιλία μετατοπίζονται από τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως οι ενέργειες, η εμφάνιση και οι φυσικές ιδιότητες (Avgitidou, 2001· Rubin, Z., 1980/1987· Carter & Nutbrown, 2016· Dunn, 2004), στα εσωτερικά χαρίσματα του φίλου, όπως η εντιμότητα και οι δεξιότητες για οικειότητα (Fehr, 1996, 2012· Collins & Laursen, 2012).

Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια συμπίπτουν στο πλήθος των αναφορών τους στο τι θαυμάζουν στους κολλητούς τους ως προς τις διαπροσωπικές ικανότητες και την οικειότητα. Συγκεκριμένα, και τα δύο φύλα ανέφεραν πως θαυμάζουν την κοινωνικότητα *(κοινωνικός/ή, δραστήριος/ια,)* με τα κορίτσια να προσθέτουν: *(δυναμική, οργανωτική)* και ορισμένες ατομικές ικανότητες, οι οποίες επισημάνθηκαν και από τα δύο φύλα *(έξυπνος/η), (αθλητικός/ή)*. Ταυτόχρονα, δηλώνουν πως στους συγκεκριμένους τομείς οι φίλοι τους υπερέχουν. Για παράδειγμα, ένα αγόρι αναφέρει πως θαυμάζει στους δύο κολλητούς του το ότι είναι δραστήριοι και ξέρουν πολλά για τον αθλητισμό, ενώ ένα κορίτσι επισημαίνει πως η φίλη της την παρακινεί να κάνει πράγματα, αφού συνέχεια αθλείται και έχει ενέργεια και ασχολείται με διάφορες δραστηριότητες. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει μελέτες που υποστηρίζουν πως στους φίλους μας θαυμάζουμε αυτό που θα θέλαμε να είμαστε. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο Αριστοτέλης (384-322, π.Χ./2006), είχε ήδη επισημάνει, ότι *«ο φίλος είναι ένας άλλος εαυτός»* (σ. 475), ενώ ο Σωκράτης στο έργο του Πλάτωνα «Λύσις» (4ος αιώνας π.Χ/1993) τονίζει πως στους φίλους θαυμάζουμε ό,τι δεν είμαστε και θα θέλαμε να είμαστε. Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τον Erikson (1975/1990), η εφηβεία είναι η ηλικία της τελικής εδραίωσης μιας κυρίαρχης ταυτότητας, και όπως επισημαίνει η Kandel, (1978a, 1978b), η ενίσχυση της ταυτότητας των εφήβων συνδέεται με τον θαυμασμό προς ορισμένα χαρακτηριστικά που έχουν οι φίλοι και τα οποία ενεργοποιούν διαδικασίες ομοιότητας, που είναι αναγκαίες για την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων. Επίσης, όπως υποστηρίζουν οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010), οι φίλοι μας είναι όπως θα επιθυμούσαμε να είναι ο εαυτός μας, δηλαδή *«βλέπουμε»* (σ. 36) σε αυτούς τον εξιδανικευμένο μας εαυτό.

Ακόμη, όπως προκύπτει από τις παραπάνω τοποθετήσεις, οι έφηβοι θαυμάζουν ικανότητες και δεξιότητες που είναι κοινωνικά επιθυμητές, επιβεβαιώνοντας αντίστοιχες έρευνες που υποστηρίζουν πως οι κοινωνικές δεξιότητες προκαλούν δημοφιλία στα παιδιά και τους εφήβους, καθιστώντας τους φιλικά επιθυμητούς (Rose & Asher, 2004), ενώ κατορθώνουν να έχουν πιο ικανοποιητικές φιλικές σχέσεις (Davis, 1981· Fehr, 2008, 2012· Gifford-Smith & Brownell, 2003· Selfhout, 2009).

Ακόμη, παρατηρήθηκε μία έμφυλη διαφοροποίηση, με δύο αγόρια να αναφέρονται στον αθλητισμό και στο tae kwon do, ενώ ένα κορίτσι ανέφερε πως θαυμάζει το ότι η φίλη της είναι αξιαγάπητη. Οι τοποθετήσεις των εφήβων έρχονται σε συμφωνία με πορίσματα ερευνών που υποστηρίζουν πως τα αγόρια ασκούνται σε πολεμικές τέχνες (Eagly, 2009· Mahoney, Vandell, Simpkins, & Zarrett, 2009) και σε αθλήματα συχνότερα από τα κορίτσια, (Gillespie, Lever, Frederick, & Royce, 2014· Hall, 2011· Mathur & Berndt, 2006), ενώ προτιμούν οι ομόφυλες φιλίες τους να συνάπτονται με αθλητικούς τύπους. Το ότι για μια ακόμη φορά ένα κορίτσι αναφέρει ως στοιχείο θαυμασμού την αγάπη, δηλαδή την ικανότητα της φίλης της να έλκει αυξημένα επίπεδα αγάπης από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (*αξιαγάπητη*), επιβεβαιώνει πληθώρα μελετών που υποστηρίζουν το συναισθηματικό και σχεσιακό προσανατολισμό, με αναφορές στην αγάπη, των γυναικείων φιλικών σχέσεων (Campbell, Nelson, Parker, & Johnston, 2018· Roberts-Griffin, 2011· Wagner, 2019· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010).

Οι έφηβοι ανέφεραν πως θαυμάζουν την οικειότητα που δείχνει ο/η καλύτερος/η φίλος/η σχεδόν στα ίδια επίπεδα με τις διαπροσωπικές δεξιότητες. Συγκριμένα, και τα δύο φύλα θαυμάζουν την ειλικρίνεια, την ευθύτητα, την εμπιστοσύνη και την αυτοαποκάλυψη, δεδομένου πως ανέφεραν ότι ο/η κολλητός/ή *«με ακούει σοβαρά, του τα λέω όλα»*. Οι παραπάνω συμπεριφορές είναι αναγκαίες για να λειτουργεί η επικοινωνία στις φιλίες. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται από πολλές μελέτες. Για παράδειγμα, ο Maisonneuve (2004/2007) επισημαίνει πως η καλή επικοινωνία συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό αναφορών, και αναδεικνύεται ως η σημαντικότερη θεματική της φιλίας. Όπως και στους προηγούμενους άξονες της συνέντευξης, δηλαδή τις αντιλήψεις για τη φιλία, τον καλύτερο φίλο και τους λόγους επιλογής του, έτσι και στη συγκεκριμένη ερώτηση, οι απόψεις και των δύο φύλων συμπίπτουν στο ότι αυτό που θαυμάζουν περισσότερο στους καλύτερους φίλους τους είναι τα αμοιβαία επίπεδα οικειότητας.

Υπάρχουν δύο σημαντικά ευρήματα ως προς το θαυμασμό που προξενεί στα δύο φύλα το κλίμα οικειότητας στις καλύτερες φιλίες τους. Καταρχάς, αγόρια και κορίτσια θαυμάζουν στον ίδιο βαθμό το κλίμα οικειότητας που τα οδηγεί στην αυτοαποκάλυψη προς στους φίλους τους, αλλά και την εμπιστοσύνη που οι φίλοι δείχνουν μέσω της ευθύτητας και της ειλικρίνειας που εκδηλώνουν. Το εύρημα αυτό, δηλαδή πως η οικειότητα αξιολογείται εξίσου από αγόρια και κορίτσια στον ίδιο βαθμό, τόσο από πλευράς αριθμητικών αναφορών, όσο και ποιοτικά, δηλαδή ως προς τις λέξεις που αναφέραμε, δεν είναι σύμφωνο με την πλειονότητα των μελετών της βιβλιογραφικής γραμματείας που χρησιμοποιούν ποσοτικές μεθόδους, όπως τα ερωτηματολόγια. Πώς, λοιπόν μπορεί να ερμηνευτεί αυτή η διαφοροποίηση; Μια πιθανή εξήγηση, είναι το γεγονός πως, σύμφωνα με τους Hays (1985) και Wright (1982, 1988), στις μακροχρόνιες φιλίες οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων, ως προς το ότι οι άνδρες αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα οικειότητας, μειώνονται και εξαλείφονται. Η συνθήκη αυτή ισχύει για τους/ις μαθητές/τριες του δείγματός μας, αφού διατηρούν φιλίες από τα πρώτα χρόνια του δημοτικού σχολείου, δηλαδή είναι μακροχρόνιες. Μπορεί ακόμα, τα συγκεκριμένα αγόρια να ανήκουν σε εκείνο το ποσοστό εκπρόσωπων του φύλου τους που απολαμβάνουν τα ίδια επίπεδα οικειότητας, επικοινωνίας και αυτοαποκάλυψης με τα κορίτσια. Αυτό προκύπτει από το γεγονός, πως οι έρευνες αναφέρουν ότι κυρίως τα κορίτσια αξιολογούν θετικότερα τις λειτουργίες της φιλίας, πράγμα που σημαίνει πως ένα ικανό και μεγάλο ποσοστό αγοριών αναφέρει πως βιώνει εξίσου υψηλά επίπεδα οικειότητας στις φιλικές τους σχέσεις. Για παράδειγμα, η Fehr (1996) αναφέρει ότι οι έρευνες, πολλές φορές, έχουν καταλήξει σε διφορούμενα συμπεράσματα σχετικά με τα επίπεδα οικειότητας και αυτοαποκάλυψης στις φιλίες των δύο φύλων, αν και είναι γεγονός πως οι περισσότερες καταλήγουν ότι τα κορίτσια και οι γυναίκες αξιολογούν ως πιο οικείες τις φιλίες τους. Ακόμη, σε έρευνες σε εφήβους και ενήλικες, των Fehr (2004) και Fehr και Harasymchuk (2017), διαπιστώθηκε πως η αυτοαποκάλυψη αποτελεί γνωστική αναπαράσταση και πρωτοτυπική προσδοκία συμπεριφοράς στη φιλία και για τα δύο φύλα. Περαιτέρω, υπάρχουν έρευνες που διαπιστώνουν πως ενήλικες γυναίκες και άνδρες αναφέρουν ίδια επίπεδα οικειότητας στις φιλίες τους (Monsour, 1992), αλλά και στην εφηβεία η Way (2103) διαπίστωσε πως και τα δύο φύλα αξιολογούν ισότιμα την οικειότητα, ένα αποτέλεσμα που η Way αποδίδει στη χρήση ποιοτικών μεθόδων με τη μέθοδο συνεντεύξεων.

Μια δεύτερη επισήμανση που πρέπει να γίνει αφορά την περίπτωση δυο κοριτσιών, σύμφωνα με την οποία θαυμάζουν την αποδοχή που τους προσφέρουν οι φίλες τους, αφού το κάθε κορίτσι ανέφερε για τη φίλη της *«με δέχεται όπως είμαι»*.

Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με μελέτες που υποστηρίζουν ότι η αποδοχή, και όχι η ανοχή του άλλου, είναι χαρακτηριστικό φίλων που διαθέτουν διαπροσωπικές ικανότητες (Hogg & Vaughan, 2010· Hurter, 2006), ενώ τα κορίτσια εκδηλώνουν μεγαλύτερα επίπεδα αποδοχής στις φιλίες τους (Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009· Μπαρμπούτη 2005· Pauriyal, Sharma, & Gulati, 2011). Αντίθετα, σε έρευνα των Youniss και Smollar (1985), ένα ποσοστό του 30% των αγοριών μάλλον ανέχονται παρά αποδέχονται τη διαφορετικότητα των φίλων τους Περαιτέρω, το εύρημα ότι τα δύο παραπάνω κορίτσια συνέδεσαν την αποδοχή, που τους προσφέρουν οι φίλες τους, με την αυτοαποκάλυψη επιβεβαιώνεται από έρευνα του Giordano (2003), οποίος συμπεραίνει ότι τα σπουδαία επίπεδα αποδοχής, που λαμβάνουν στο πλαίσιο της φιλίας οι έφηβοι, εξηγούν τα υψηλά επίπεδα αυτοαποκάλυψης και αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Άλλη μια σημαντική έμφυλη διαφορά είναι το γεγονός πως μόνο τα κορίτσια ανέφεραν ότι θαυμάζουν τη βοήθεια που τους προσφέρουν οι φίλες τους και, επίσης, πως τούς ενισχύουν την αυτοεκτίμησή τους. Οι μορφές βοήθειας που αναφέρουν πως θαυμάζουν τα κορίτσια έχουν να κάνουν με την ευαισθησία στις ανάγκες των άλλων, τη συμπαράσταση, τη θετική επιρροή, τις σωστές συμβουλές και την παρακίνηση που ασκούν οι φίλες τους. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με πολλές έρευνες, οι οποίες καταλήγουν στο συμπέρασμα πως τα κορίτσια αναφέρουν υψηλοτέρα επίπεδα βοήθειας στο πλαίσιο της φιλίας (Beutel & Kirkpatrick-Johnson, 2004· Rose & Asher, 2004), εκδήλωσης ενσυναίσθησης (Tsaousis & Kazi, 2012· Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017) και βοήθειας στα μαθήματα (Hollingworth, 2019· Riegle-Crumb, Farkas, & Muller, 2006).

Το γεγονός πως τα αγόρια δεν ανέφεραν ως λόγο θαυμασμού τη βοήθεια που δέχονται από τις φιλίες τους, πιθανόν να σχετίζεται με τον ρόλο των στερεοτύπων φύλου στην εφηβεία, σύμφωνα με τα οποία η απόκτηση της αρρενωπής ταυτότητας δομείται αντιθετικά με τις αξίες της φροντίδας, οι οποίες συνάδουν με το ρόλο της μητρότητας και άρα είναι στοιχείο που συνδέεται με την θηλυκή ταυτότητα φύλου (Beutel & Kirkpatrick-Johnson, 2004). Ειδικά, η συναισθηματική συμπαράσταση θεωρείται από τα αγόρια ότι είναι θηλυκά προσανατολισμένη συμπεριφορά. Ακόμη, ένας άλλος πιθανός λόγος που απουσιάζει η προσφορά βοήθειας ως στοιχείο

θαυμασμού από την πλευρά των αγοριών, ενδέχεται να είναι το γεγονός πως μια τέτοια δήλωση θα έδινε την εικόνα πως είναι αδύναμα και ευάλωτα, κάτι που δεν συνάδει με τις απατήσεις της αρρενωπής ταυτότητας (Xiao, Hashi, Korus, & Eisenberg, 2019).

Πράγματι, όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφία οι φιλίες των αγοριών δομούνται στη λογική της διασφάλισης της κυριαρχίας και της επιδίωξης των ατομικών στόχων (Rose & Rudolph, 2006), και σε ανταγωνιστικά πρότυπα διαχείρισης (Mjaavatn & Frostad, 2016). Ακόμη, ένας άλλος πιθανός λόγος που τα αγόρια εκφράζουν χαμηλότερα επίπεδα αμοιβαίας βοήθειας στις φιλίες τους είναι το ότι διατηρούν μειωμένες ιδεατές και πραγματικές προσδοκίες από τις φιλίες, σε σύγκριση με τα κορίτσια, και το ότι αναζητούν ηγετικά και κοινωνικά ισχυρά πρότυπα στις φιλίες τους, τη στιγμή που αποφεύγουν αδύναμους, μη αθλητικούς και φτωχούς φίλους, οπότε και η ανάγκη για βοήθεια είναι μικρότερη (Hall, 2011, 2012· Geary, Byrd-Graven, Hoard, Vigil, & Numtee, 2003· Geary & Flinn, 2002).

Υπό τις παραπάνω θεωρητικές παραδοχές, η εκδήλωση θαυμασμού από τα αγόρια για τη βοήθεια που τους προσφέρουν οι φίλοι θα ήταν έμμεση παραδοχή αδυναμίας και αποτυχίας δόμησης μια αρρενωπής ταυτότητας. Άλλωστε, όπως επισημαίνει η Kehily (2002/2008), τα αγόρια στην εφηβεία αποφεύγουν να ζητάνε στοργή, λόγω των απαιτήσεων της δόμησης της ψυχοσεξουαλικής τους ταυτότητας, που τα θέλει δυνατά, σκληρά και ενεργητικά, αλλά και γιατί το αίτημα για στοργή θεωρείται χαρακτηριστικό των σχέσεων των κοριτσιών και ως εκ τούτου φοβούνται μήπως χαρακτηριστούν ομοφυλόφιλοι.

Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης προτάθηκε μόνο από τρία κορίτσια και ορίζεται ως απουσία κατάκρισης και κακολογίας, επιβεβαιώνοντας προηγούμενες έρευνες, που καταλήγουν πως τα κορίτσια δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην επιβεβαίωση της εικόνας και της αξίας τους από τη στάση των φίλων τους (Mendelson & Aboud, 1999· 2012). Ένα κορίτσι αναφέρει ότι θαυμάζει στη φίλη της το γεγονός πως ό,τι και να πει δεν θα την κατακρίνει, αλλά θα πει τη γνώμη της, θα τη συμβουλεύσει και από κει πέρα *«αν θες το ακούς»*. Αυτό σημαίνει πως η φίλη της, με το να μην την κατακρίνει για τα λάθη της, δεν πλήττει την αίσθηση της αξίας που έχει για τον εαυτό της, αλλά τη συμβουλεύει για τον τρόπο διαχείρισης ενός ζητήματος. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με προηγούμενες έρευνες, οι οποίες υποστηρίζουν πως η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης αφορά την αίσθηση της αξίας του εαυτού και όχι τις όποιες ικανότητες του ατόμου σε διάφορους τομείς (Παπάνης, 2011· Baumeister,

2000). Πάντως, παρατηρούμε ότι η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης ορίζεται ως κάτι που είπε ή απέφυγε να πει η φίλη, επιβεβαιώνοντας έρευνες στις οποίες διαπιστώνεται ο συναισθηματικός και εκφραστικός χαρακτήρας των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών (Benenson & Christakos, 2003· McNelles & Connolly, 1999· Miller-Slough & Dunsmore, 2016· Wright, 1982, 1988).

Το γεγονός πως τα αγόρια δεν ανέφεραν ότι θαυμάζουν την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης από τους κολλητούς τους, αποδίδεται βιβλιογραφικά στο ότι τα αγόρια αντλούν τροφοδότηση της αυτοεκτίμησής τους από τα προσωπικά τους επιτεύγματα και τη διαφοροποίησή τους από τους άλλους και όχι τόσο από τα επίπεδα οικειότητας στις φιλίες τους (Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009).

Η συναισθηματική ασφάλεια που προσφέρεται από τους φίλους συγκέντρωσε μόνο δυο αναφορές από ένα αγόρι και ένα κορίτσι, επιβεβαιώνοντας έρευνες που αναφέρουν ότι η συναισθηματική ασφάλεια συνεισφέρει λιγότερο από τις άλλες λειτουργίες στη διαμόρφωση της ποιότητας της φιλίας, όπως αναφέραμε και στη συζήτηση της προηγούμενης ερώτησης, που αφορούσε τους λόγος επιλογής των φίλων. Το μεν αγόρι ορίζει τη συναισθηματική ασφάλεια ως καλοκαρδία και απουσία κακίας: *«να είσαι καλός»* άνθρωπος. Σύμφωνα με τους Mendelson και Aboud (2012) η συναισθηματική ασφάλεια προκύπτει από συμπεριφορές που προσδίδουν σιγουριά και αυτοπεποίθηση, τις όποιες προσφέρουν οι φίλοι σε καινούργιες ή απειλητικές καταστάσεις. Συγκεκριμένα, το αγόρι αναφέρθηκε πως θαυμάζει στο φίλο του το γεγονός πως υιοθετεί συμπεριφορές αποφυγής απειλών και συμπλοκών στη διάρκεια των ποδοσφαιρικών αγώνων, και ονομάζει καλοκαρδία αυτή τη συμπεριφορά. Με άλλα λόγια, αναφέρεται σε ένα δίχτυ συναισθηματικής ασφάλειας που απλώνεται από το φίλο του με τη μορφή αποφυγής πρακτικής, δηλαδή επιθετικής συνεισφοράς. Από την άλλη μεριά, το κορίτσι αναφέρθηκε στην «αναισθησία», με τη θετική έννοια του όρου, δηλαδή στη χαλαρότητα με την οποία αντιμετωπίζει τις καταστάσεις η φίλη της, βοηθώντας την ίδια να υιοθετήσει ανάλογη στάση. Με άλλα λόγια, το κορίτσι αντιλαμβάνεται σχεσιακά τη συναισθηματική ασφάλεια που της προσφέρεται από τη φίλη της με τη μορφή αυτοελέγχου στη συμπεριφορά. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν και εμπλουτίζουν πορίσματα άλλων ερευνών, σύμφωνα με τα οποία η συναισθηματική συνεισφορά των αγοριών στις ομόφυλες φιλίες τους παίρνει τη μορφή βοηθητικών και πρακτικών δραστηριοτήτων, αποφεύγοντας συναισθηματικές συζητήσεις, σε σύγκριση με τα κορίτσια που εκφράζουν, κυρίως, συναισθηματικά τη στήριξή τους (Miller-Slough & Dunsmore, 2016).

Ακόμη, ένα αγόρι ανέφερε πως θαυμάζει το χιούμορ του κολλητού, ενώ ένα κορίτσι το ότι η κολλητή της είναι συνεχώς χαρούμενη. Το εύρημα πως το χιούμορ είναι αξιοθαύμαστο χαρακτηριστικό στη φιλία είναι σύμφωνο με έρευνες των Hunter, Fox, και Jones (2016) και Martin (2007), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η κοινή αίσθηση του χιούμορ συνδέεται με την ομοιότητα στο χαρακτήρα, στις αντιλήψεις και τις κοινωνικές δεξιότητες, ενώ διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην αρχή, αλλά και στην πορεία των αμοιβαία καλύτερων φιλικών σχέσεων, επιδρώντας στην σταθερότητα της φιλίας στον χρόνο. Ακόμη, οι Campbell, Nelson, Parker, και Johnston (2018), τονίζουν ότι η κοινή αίσθηση του χιούμορ συμβάλλει στην λεγόμενη «χημεία» της φιλίας, η οποία σχετίζεται με την αμοιβαιότητα στην επικοινωνία, τις κοινές αξίες και μία αίσθηση βαθιάς ένωσης.

Από την άλλη μεριά, το κορίτσι που ανέφερε πως θαυμάζει στην κολλητή της φίλη το ότι είναι χαρούμενη, συμπλήρωσε: *«εγώ έλκομαι απ' τους χαρούμενους ανθρώπους, όπως και ο περισσότερος κόσμος»*. Το εύρημα πως η χαρούμενη διάθεση αποτελεί χαρακτηριστικό της διαπροσωπικής έλξης, έρχεται σε συμφωνία με πλήθος ερευνών που επισημαίνουν πως η χαρά και ο ενθουσιασμός είναι συμπεριφορές που ενισχύουν την επικοινωνία (Maisonneuve, 2004/2007), αποτελούν βασικές λειτουργίες της φιλίας (Davis & Todd, 1982· Mendelson & Aboud, 2012· Pauriyal, Sharma, & Gulati, 2011), ενώ όταν οι άνθρωποι ρωτούνται τι δίνει ευτυχία, χαρά και νόημα στη ζωή τους, η φιλία τοποθετείται κοντά στην κορυφή ή και στην κορυφή των προτιμήσεων για κάποιους (Fehr, 1996, 2008)

Επίσης, ένα αγόρι ανέφερε ότι θαυμάζει το γυμνασμένο και μυώδες σώμα του κολλητού του. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα ερευνών που αναφέρουν πως τα αθλητικά και γυμνασμένα αγόρια είναι περισσότερο επιθυμητά ως υποψήφιοι φίλοι, διότι θεωρούνται αρρενωπά και κοινωνικά αποδεκτά ως προς το ρόλο του φύλου τους (Hall, 2011, 2012· Geary, Byrd-Graven, Hoard, Vigil, & Numtee, 2003· Geary & Flinn, 2002). Επίσης, οι καλές επιδόσεις στα αθλήματα, προστατεύουν τα αγόρια από τον πιθανό κίνδυνο να τους αποκαλούν ομοφυλόφιλους, ενώ γίνονται αντιληπτοί ως πιο ανδροπρεπείς και δεν έχουν ανησυχία να υπερτονίζουν την αρρενωπότητά τους (Kehily, 2002/2008).

Μια τελευταία αναφορά, αλλά πολύ σπουδαία και κομβική για την ύπαρξη και διατήρηση των φιλικών σχέσεων, σχετίζεται με την ισοτιμία στις φιλικές σχέσεις. Ένα αγόρι απάντησε ότι στους δύο κολλητούς του θαυμάζει την απουσία αχαριστίας και απληστίας, τονίζοντας το πόσο μισεί το *«να δίνεις το καλύτερο και να παίρνεις*

τίποτε, μηδέν». Αυτό που παρατηρούμε από την τοποθέτηση του αγοριού, είναι πως δεν περιμένει ανάλογη ποσοτικά και ποιοτικά δέσμη συνεισφορών, αλλά στέκεται στην παντελή απουσία οποιασδήποτε μορφής ανταποδοτικότητας, δηλαδή αναφέρεται στις εκμεταλλευτικές φιλικές σχέσεις. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με τις θέσεις των Mendelson και Aboud (2012), οι οποίοι υποστηρίζουν πως η υλική υποστήριξη στη φιλία δεν είναι ανάγκη να είναι αμοιβαία, η εκδήλωση, όμως, εμπιστοσύνης και συναισθηματικής στήριξης οφείλει να είναι, αν και χρειάζεται χρόνος για να πραγματωθεί η ανταποδοτικότητα σε αυτούς τους άυλους πόρους της φιλίας. Ακόμη, όπως επισημαίνουν οι Hatfield και Rapson (2011), η φιλία είναι ισορροπημένη, όταν ανεξαρτήτως των εισφορών, τα οφέλη από τη σχέση είναι ίσα, δηλαδή τα μέλη ούτε πλεονεκτούν ούτε μειονεκτούν ως προς τα οφέλη. Επίσης, η αναφορά του αγοριού στην αναγκαιότητα της ύπαρξης ισορροπίας, ως προς τις ενισχύσεις που παρέχουν οι φίλοι στις αμοιβαίες φιλίες, είναι βασική διάσταση που μετράται σε παγκόσμια αναγνωρισμένες κλίμακες μέτρησης της ποιότητας της φιλίας (Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994· Mendelson & Aboud, 2012· Parker & Asher, 1993· Wright, 1991).

6.2.5. Αναπαραστάσεις για την ετερόφυλη φιλία

Οι ετερόφυλες φιλίες είναι μια πραγματικότητα τις τελευταίες δεκαετίες για τους ενήλικες (Kuttler, La Greca, & Prinstein, 2010· Σφέτσα, 2014· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), ενώ στην εφηβεία είναι πιο συχνές από την παιδική ηλικία (Gottman & Graziano, 1983· Monsour, 2002, 2017· Rubin, Z., 1980/1987). Για το λόγο αυτό, θελήσαμε να διαπιστώσουμε εάν και κατά πόσο διαφέρουν οι αντιλήψεις των εφήβων για τις ετερόφυλες φιλίες, σε σχέση με τις ομόφυλες, και εάν διατηρούν τέτοιες φιλίες. Τα πορίσματα επιβεβαιώνουν τις έρευνες για την προτίμηση των εφήβων στις ομόφυλες φιλίες, αλλά και τα σημαντικά οφέλη των ετερόφυλων, ειδικά για τα αγόρια.

Συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των εφήβων, δηλαδή οι δεκατρείς από τους δεκατέσσερις, δήλωσε ότι οι καλύτερες φιλίες τους είναι ομόφυλες, διότι, όπως ανέφεραν, νιώθουν να βιώνουν τις ίδιες καταστάσεις λόγω του φύλου τους, αν και διατηρούν σε μικρότερο βαθμό φιλικές σχέσεις και με άτομα από το άλλο φύλο. Το εύρημα πως οι έφηβοι προτιμούν τις ομόφυλες φιλίες έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα προηγούμενων ερευνών (Kerns, 1994· Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού & Φωτίου, 2016· Kuttler, La Greca, & Prinstein, 2010).

Τη δυνατότητα ύπαρξης ετερόφυλης φιλίας αρνήθηκαν οι περισσότεροι από τους μισούς εφήβους, αναφέροντας πως οι φιλίες μεταξύ αγοριών και κοριτσιών δεν είναι αληθινές, αλλά αποτελούν *«τέχνασμα»* για να μετατραπεί η φιλική σχέση σε σεξουαλική ή και ερωτική. Επίσης, οι ίδιοι έφηβοι τόνισαν πως όπου υπάρχει μια τέτοια φιλία είναι αδύναμη και ότι προτιμούν οι φιλικές τους σχέσεις να είναι διακριτές από τις ερωτικές, για να μην χαθούν τα οφέλη της φιλίας από τις απαιτήσεις των ερωτικών σχέσεων. Το πόρισμα αυτό έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα άλλων ερευνών, όπου διαπιστώθηκε πως η ερωτική έλξη στις ετερόφυλες φιλίες, με τις συμπεριφορές της αποκλειστικότητας, του πάθους και της έντασης που τις διακρίνει, είναι ζήτημα διαπραγμάτευσης, ενδοατομικά και διαπροσωπικά (Σφέτσα, 2014· O' Meara, 1989· Tuval-Mashiach, Walsh, Harel, & Shulman 2008· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Από την άλλη μεριά, το εύρημα ότι τα κορίτσια αναφέρουν πως στα αγόρια υποβόσκουν ερωτικές προθέσεις, όταν τα προσεγγίζουν φιλικά, είναι σύμφωνο με προηγούμενους έρευνες (Fehr, 1996· Monsour, 1992· Rawlins, 1987· 1993· Rawlins & Holl, 1987· Σφέτσα, 2014· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010).

Ωστόσο, υπήρξε η περίπτωση μιας μαθήτριας η οποία θεωρεί πως η συνύπαρξη της ερωτικής έλξης και της φιλίας στις ετερόφυλες φιλίες είναι δυνατή, θετική και ευχάριστα αναπόφευκτη εμπειρία, αφού όπως τονίζει: *«είναι γεγονός το ένα φύλο τραβάει το άλλο»*. Παρόλα αυτά, θεωρεί πως πέρα από την αμοιβαία ερωτική έλξη, για να συμβεί μια ερωτική φιλία χρειάζονται επίπεδα αμοιβαίας αυτοαποκάλυψης σε πολύ μεγάλο βαθμό. Παρατηρούμε ξανά ότι η λειτουργία της αυτοαποκάλυψης αναφέρεται για πολλοστή φορά από τα κορίτσια. Με άλλα λόγια, το κορίτσι θεωρεί πως η σεξουαλικότητα και ο ερωτισμός στην ετερόφυλη φιλία δικαιολογείται στην περίπτωση εκείνη, όπου η ερωτική φιλία συνδυάζει τα οφέλη της αμιγούς φιλίας, κυρίως μέσω της αυτοαποκάλυψης, με τη σωματική ένωση που προσφέρει ευχαρίστηση. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με πορίσματα ερευνών σχετικά με τις ετερόφυλες φιλίες σε ενηλίκους στην Ελλάδα, όπου η έκφραση της σεξουαλικής έλξης συμπορεύεται, σε ορισμένες περιπτώσεις, με τις φιλικές σχέσεις, αν δεν οδηγήσει σε ερωτική σχέση ή σε έκτονωσή της (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Επίσης, η προσπάθεια του κοριτσιού να συγκεράσει φυσικούς όρους (το ένα φύλο τραβάει το άλλο) με την επιλογή της να κατασκευάσει μια νέα πραγματικότητα, που περιλαμβάνει στο ακέραιο τον πυρήνα της φιλίας (αυτοαποκάλυψη, εμπιστοσύνη), αντιστοιχεί, όπως ισχυρίζεται ο Giddens (1992/2005), στη δυνατότητα του σύγχρονου ανθρώπου να καλλιεργεί τη σεξουαλικότητά του με στόχο την

ανάπτυξη *«ποικίλων τρόπων ζωής»* (σ. 40). Ακόμη, το παραπάνω εύρημα, επιβεβαιώνει τα πορίσματα ερευνών του Monsour (2017), σύμφωνα με τα οποία οι μετα-μοντέρνες φιλίες είναι ζήτημα διαπροσωπικής διαπραγμάτευσης σε δυαδικό πλαίσιο, τόσο της ταυτότητας της φιλίας, όσο και των ταυτοτήτων των φύλων, αλλά και των προσδοκιών των φίλων από τη φιλία τους.

Οι υπόλοιποι έξι, από τους δεκατέσσερις μαθητές/τριες, περίπου τέσσερις στους δέκα των ερωτώμενους, δηλαδή τρία αγόρια και τρία κορίτσια, πιστεύουν πως οι ετερόφυλες φιλίες είναι μια πραγματικότητα, με τους μισούς να θεωρούν πως είναι ισάξιες με τις ομόφυλες, ενώ οι υπόλοιποι μισοί από αυτούς (δύο αγόρια και ένα κορίτσι) ανέφεραν πως είναι πιο δυνατές, δηλαδή το ένα τρίτο περίπου των εφήβων. Συγκεκριμένα ένα κορίτσι πιστεύει πως οι ετερόφυλες φιλίες είναι πιο δυνατές, με αυξημένα επίπεδα εμπιστοσύνης και απουσία προδοσίας, ενώ είναι απαλλαγμένες από τη ζήλεια που παρεισφρέει στις ομόφυλες φιλίες των κοριτσιών: *«με τα κορίτσια υπάρχει ζήλεια»*. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με έρευνες των Lavalle και Parker (2009) και Parker, Low, Walker, και Gamm (2005), για την αυξημένη ζήλεια στις ομόφυλες φιλίες των κοριτσιών, την οποία οι συγγραφείς αποδίδουν στο διαδομένο στερεότυπο πως οι γυναίκες είναι ζηλιάρες, και το οποίο έχουν ενστερνιστεί οι ίδιες, αλλά και, όπως ισχυρίζεται ο Rubin, Z., (1980/1987) στην αποκλειστικότητα που διεκδικούν στις φιλίες τους. Η Massey (2018) αποδίδει την αυξημένη ζήλεια των κοριτσιών, στο γεγονός πως τα κορίτσια προσφέρουν και, άρα, αναμένουν περισσότερη συναισθηματική υποστήριξη στις φιλίες τους. Ακόμη, σε πρόσφατη έρευνα των Kraft και Mayeux (2017), διαπιστώθηκε πως η αυξημένη ζήλεια των κοριτσιών οφείλεται στο ότι οι φιλίες τους αποτελούν μηχανισμό κοινωνικής επιδοκιμασίας και ενσωμάτωσης, οπότε αντιδρούν με ζήλεια στους επίδοξους παρεμβαίνοντες.

Επίσης, διαπιστώθηκε πως δύο αγόρια διατηρούν πολύ στενές φιλίες με κορίτσια, εντελώς απαλλαγμένες από ερωτικό ενδιαφέρον, κατακτώντας επίπεδα οικειότητας που δεν μπορούν να έχουν στις ομόφυλες φιλίες τους. Συγκεκριμένα, ανέφεραν πως τα κορίτσια στη φιλία είναι πιο υποστηρικτικά και βοηθητικά, ενώ, όπως τονίζει ένα αγόρι: *«μπορείς να λάβεις συμβουλές που ένας ομόφυλος φίλος δεν μπορεί να δώσει»*. Ο μαθητής αποδίδει τα οφέλη της παροχής συμβουλών στο πλαίσιο της ετερόφυλης φιλίας στο φύλο ως κοινωνική κατηγορία και όχι σε στοιχεία του χαρακτήρα ή τις διαπροσωπικές ικανότητες της φίλης του. Τα παραπάνω ευρήματα συμφωνούν με προηγούμενες έρευνες, στις οποίες διαπιστώθηκε ότι οι άνδρες είναι

πιο ωφελημένοι στις ετερόφυλες φιλίες, λόγω των αυξημένων επιπέδων οικειότητας, εκμυστήρευσης και αυξημένης συναισθηματικής στήριξης, που βιώνουν στις επαφές τους με τις φίλες τους, (Maisonneuve, 2004/2007· O' Meara, 1989· Rawlins, 1993· Rubin, Z., 1975). Ακόμη, σε έρευνα των Χρηστάκη και Χαλάτση, (2010), διαπιστώθηκε ότι οι άνδρες και οι γυναίκες μέσω των ετερόφυλων φιλικών σχέσεων προσπορίζονται σημαντικά οφέλη, όπως η κατανόηση του άλλου φύλου, εμβαθύνουν την αυτογνωσία τους και την αντίληψη που έχουν για την ψυχοσεξουαλική τους ταυτότητα, με τους άνδρες να βιώνουν τη συναισθηματική επικοινωνία απενοχοποιημένα και τις γυναίκες να ωφελούνται από την πιο ψύχραιμη και λειτουργική οπτική των αντρικών φιλικών σχέσεων.

6.2.6. Η αυτοαποκάλυψη στις καλύτερες φιλίες

Σύμφωνα με τους Altman και Taylor (1973), η αυτοαποκάλυψη ορίζεται ως ειλικρινής έκφραση ιδεών, πεποιθήσεων, ανησυχιών, φόβων και εμπειριών που αφορούν το βαθύ πυρήνα της ιδιωτικότητας και της προσωπικότητας, ενώ αποτελεί στοίχημα και δείκτη του επιπέδου της οικειότητας για τις σχέσεις. Για το λόγο αυτό, θέλοντας να διαπιστώσουμε το εύρος και το βάθος της αυτοαποκάλυψης σε αγόρια και κορίτσια, ρωτήσαμε εάν υπάρχουν πράγματα που θα τα έλεγαν μόνο στους κολλητούς τους και εάν τα λένε όλα μεταξύ τους.

Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους, οι περισσότεροι από τους μισούς, δηλαδή οι οκτώ από τους δεκατέσσερις εφήβους, αναφέρουν πως μοιράζονται όλες τις εμπιστευτικές πληροφορίες που τους αφορούν μόνο με τους/ις κολλητούς/ες τους φίλους και όχι με τους απλούς φίλους ή τα μέλη των οικογενειών τους. Για παράδειγμα ένα αγόρι αναφέρει ότι *«στους γονείς δεν μπορείς να τα πεις αυτά»*. Οι φράσεις που χρησιμοποιούν τα αγόρια είναι ενδεικτικές: *«τα λέμε όλα»* και *«μοιράζεσαι τα πάντα»*. Ένα αγόρι μάλιστα ανυψώνει την αυτοαποκάλυψη ως την πιο σημαντική λειτουργία της φιλίας: *«Για αυτό είναι οι φίλοι, βασικά για αυτό»*, ενώ ένα κορίτσι, αναλύοντας με απόλυτο τρόπο τη λειτουργία της αυτοαποκάλυψης, αναφέρει πως όταν *«τα λες όλα χωρίς φόβο είσαι ο εαυτός σου, αυτό δεν ψάχνουμε όλοι;»*. Το εύρημα ότι η αυτοαποκάλυψη στις στενές φιλίες είναι υψίστης σημασίας δείκτης πως η φιλία είναι στενή και οικεία έχει επιβεβαιωθεί από αναρίθμητες έρευνες (Buhrmester, 1990· Canary & Weger, 2016· Fehr, 1996, 2008, 2012, Meter & Card, 2016· Τσιβάκου, 2017· Schacter & Juvonen 2019, Way, 1998, 2013· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010).

Η αυτοαποκάλυψη στις αναφορές των εφήβων συνδέεται με την εμπιστοσύνη, αλλά και με την αίσθηση πως εισέρχονται στη φιλία με την αληθινή εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους, «*δεν έχεις δεύτερη σκέψη μαζί τους*», επισημαίνει ένα κορίτσι, «*οι κολλητοί είναι οι άνθρωποι που επιλέγεις να ξέρουν τα πάντα*», προσθέτει ένα άλλο, ενώ ένα αγόρι μας απάντησε ότι «*στους γνωστούς δεν μπορείς να τα πεις αυτά, δεν θες, θα είναι ανούσιο αν τα πεις*». Το εύρημα πως η αυτοαποκάλυψη προϋποθέτει την εμπιστοσύνη και την αποκάλυψη της ταυτότητας των φίλων, έρχεται σε συμφωνία με προηγούμενες έρευνες, όπως των Χρηστάκη και Χαλάτση (2010), οι οποίοι επισημαίνουν ότι με την εμπιστοσύνη αναδεικνύονται οι όροι της φιλικής σχέσης ως προς το μοίρασμα μύχιων σκέψεων, ενώ η αποκάλυψη των ατομικών όψεων σε πλαίσιο εμπιστοσύνης συνιστά ταυτοτική διεργασία που οδηγεί στην κοινωνική επανένταξη των φίλων. Ακόμη, το εύρημα πως οι έφηβοι μοιράζονται προσωπικές σκέψεις και συναισθήματα μόνο με τους καλύτερους φίλους, με τους οποίους νιώθουν οικειότητα, και όχι τους απλούς ή τους γονείς τους επιβεβαιώνεται από έρευνες, όπως της Prager (1995), η οποία τονίζει πως οι στενές σχέσεις της οικογένειας δεν σημαίνει πως είναι και οικείες, όπως συμβαίνει με τους φίλους.

Οι έφηβοι αναφέρονται στα επίπεδα αποδοχής που βιώνουν στις καλύτερες φιλίες τους, μέσω της αυτοαποκάλυψης, νιώθοντας να είναι ο εαυτός τους με τους φίλους, παρά με τους γονείς τους, με τους οποίους η συχνότητα και οι τομείς των επαφών είναι πιο συγκεκριμένοι, όπως έχει υποστηριχθεί και σε άλλες έρευνες (Giordano, 2003). Σύμφωνα με τους Craig και Baucum (2008), οι έφηβοι αναζητώντας ανεξαρτησία από τις οικογένειες τους στηρίζονται περισσότερο στις φιλίες για συναισθηματική στήριξη και αναζήτηση αξιών, ενώ το 50% του ελεύθερου χρόνου τους το περνούν με τους φίλους τους και μόνο το 20% με τους γονείς και τα αδέλφια τους.

Συνοπτικά, οι έφηβοι σύνδεσαν την αυτοαποκάλυψη με την ταυτόχρονη ύπαρξη δέσμευσης, αφοσίωσης και εμπιστοσύνης σε κλίμα αμοιβαιότητας. Ανέφεραν πως τα προσωπικά τους μυστικά τα ανακοινώνουν μόνο στους κολλητούς τους, διότι τους έχουν εμπιστοσύνη πως «*δεν θα τρέξουν να τα πουν αλλού*». Επίσης, όλοι οι έφηβοι σημείωσαν πως το μοίρασμα των προσωπικών σκέψεων, προβλημάτων και πληροφοριών είναι αμοιβαίο και βοηθητικό, διότι τους δίνει τη δυνατότητα να σκεφτούν ξανά τον τρόπο που αντιλαμβάνονται ορισμένα πράγματα, που διαχειρίζονται κάποια προβλήματα. Επίσης, σημείωσαν πως οι κολλητοί τους θα τους ακούσουν με ενδιαφέρον χωρίς να τους κατακρίνουν Η τελευταία αυτή αναφορά,

σημαίνει πως οι φίλοι δεν θα χρησιμοποιήσουν τις εμπιστεύτηκες πληροφορίες για να αμφισβητήσουν την αυτοεκτίμηση τους. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν τις έρευνες των Fehr (1996), Reis και Shaver (1988), La Gaipa (1979), Monsour (1992) και Hall, (2011, 2012), σύμφωνα με τις οποίες η αυτοαποκάλυψη δεν θα μπορούσε να οδηγήσει στην εδραίωση της οικειότητας στις φιλίες χωρίς την αμοιβαιότητα στη δέσμευση, την αφοσίωση και την εμπιστοσύνη μεταξύ των φίλων. Την εξέχουσα θέση που κατέχει η αυτοαποκάλυψη, σε συνδυασμό με το συναισθηματικό δέσιμο στις στενές φιλίες, βεβαιώνουν και οι έρευνες των McNelles και Connolly (1999), Χρηστάκη & Χαλάτση (2010), όπως και της Fehr (2004), η οποία διαπίστωσε πως η αυτοαποκάλυψη συνιστά πρωτοτυπική συμπεριφορά φιλίας για άνδρες και γυναίκες, αν και οι άνδρες αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι έφηβοι αιτιολόγησαν την αυτοαποκάλυψη ως μια πρακτική, η οποία ενεργοποιείται μόνο από την ύπαρξη πεποίθησης πως η εχεμύθεια θα τους προστατεύει από τη διάχυση των προσωπικών πληροφοριών που εμπιστεύονται στους κολλητούς τους. Αυτό σημαίνει ότι αντιλαμβάνονται ως αξιόπιστους τους φίλους τους, επιβεβαιώνοντας, έτσι, τα πορίσματα πολλών ερευνών (Baiocco, Verrastro, Fontanesi, Ferrara, & Pistella, 2018· Mathur & Berndt, 2006· Davis & Todd, 1982· Fehr, 1996, 2008, 2012· Hays, 1984, 1985· Prager, 1995· Rawlins & Holl, 1987).

Ωστόσο, τρία αγόρια και τρία κορίτσια, δηλαδή περίπου τέσσερις στους δέκα εφήβους, ανέφεραν πως προβαίνουν σε μερική και όχι ολική αυτοαποκάλυψη, επιβεβαιώνοντας αντίστοιχες έρευνες που υποστηρίζουν πως η αυτοαποκάλυψη στις φιλίες είναι μερική (Carpenter & Greene, 2016· Collins & Miller, 1994· La Gaipa, 1979· Wright, 1978), ενώ το εύρος και το βάθος της αυτοαποκάλυψης οριοθετούνται από το αν αυτή λειτουργεί αμοιβαία και από τα δύο μέρη (Fehr & Harasymchuk, 2017· Rubin, Z., 1975). Επίσης, έχει βρεθεί ότι για ορισμένους εφήβους η εκμυστήρευση προσωπικών πληροφοριών για πτυχές του χαρακτήρα θα μπορούσαν να τους εμφανίσουν ως ευάλωτους, ενώ υπάρχει ο κίνδυνος ο στενός φίλος να τους απορρίψει (La Gaipa, 1979· Reis, & Shaver, 1988).

Τα μισά αγόρια ανέφεραν ότι προτιμούν τη μερική αυτοαποκάλυψη, αντίστοιχα, μόνο το ένα τρίτο των κοριτσιών ανέφεραν πως προτιμούν να κρατούν πράγματα για τον εαυτό τους. Το εύρημα πως τα αγόρια αποκαλύπτουν λιγότερες προσωπικές πληροφορίες στις φιλίες τους αποτελεί την πιο σημαντική ειδοποιό διαφορά, σε σχέση με τις φιλίες των κοριτσιών (Bauminger, Finzi-Dottan, Chason, & Har-Even, 2008· Derlega, Winstead, Mathews, & Braitman, 2008· Fehr &

Harasymchuk, 2018· Reisman, 1990· Rose & Rudolph, 2006· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014· Shulman, Laursen, Kalman, & Karpovsky, 1997).

Όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφία, οι λόγοι για τους οποίους τα αγόρια αποφεύγουν τα υψηλά επίπεδα αυτοαποκάλυψης στις φιλίες τους σχετίζονται με την συμμόρφωση προς τα χαρακτηριστικά του ανταγωνισμού και της ατομικότητας του κοινωνικού φύλου τους (Jones, Dempo, & Jones, 1989), όπως και με το γεγονός ότι θεωρούν ελάχιστα βοηθητικό και χάσιμο χρόνου την αυτοαποκάλυψη, αλλά και θηλυκό χαρακτηριστικό των φιλικών σχέσεων που θα πρέπει να αποφεύγουν (Rose, Schwartz-Mette, Smith, Swenson, Asher, Carlson, & Waller, 2012). Ένας άλλος λόγος που ενδέχεται να περιορίζει την αυτοαποκάλυψη και γενικά την οικειότητα των εφήβων αγοριών, είναι οι απαιτήσεις των γονιών για συμμόρφωση με τον κοινωνικό ρόλο του φύλου τους, που τα θέλει εκφραστικά συγκρατημένα (Money & Ehrhardt, 1972). Επίσης, το κοινωνικό περιβάλλον και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας υπερθεματίζουν και διογκώνουν τις κλασσικές διαφορές των δύο φύλων, ώστε στην εφηβεία να αποκτήσουν τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά, και τις προκαταλήψεις συνακόλουθα, που συνδέονται με την ψυχοσεξουαλική ταυτότητα τους φύλου τους, για να γίνουν αποδεκτοί από τους ομοφύλους τους και ελκυστικοί από το άλλο φύλο (Miller, Costa, Haynes, McDonald, Nicolescu, Sinanan, Spyer, Venkatraman & Wang, 2016).

Από την άλλη μεριά, η Way (1998, 2013), χρησιμοποιώντας τη μέθοδο των συνεντεύξεων, διαπίστωσε πως τα αγόρια θα ήθελαν να αυτοαποκαλύπτονται στους φίλους τους, στον ίδιο βαθμό με τα κορίτσια, ενώ αναπολούν τις φιλίες της παιδικής και πρώιμης εφηβείας, που κάτι τέτοιο επιτρεπόταν, αλλά με την είσοδο στην μέση και ύστερη εφηβεία αναγκάζονται να εγκαταλείψουν για να συμμορφωθούν με τα συναισθηματικά και εκφραστικά συγκρατημένα πρότυπα της αρρενωπής ταυτότητας, ακόμη και για ομοφοβικούς λόγους.

Παρατηρήθηκαν, επίσης, έμφυλες διαφορές στη θεματολογία που τα δύο φύλα επιλέγουν να μην αποκαλύπτουν στις φιλίες τους. Συγκεκριμένα, τα μισά αγόρια όχι μόνο δηλώνουν *«δεν τα λέμε όλα»* και πως το να τα λέει κάποιος όλα *«είναι πολύ σχετικό αυτό»*, αλλά τονίζουν πως αποφεύγουν να αποκαλύπτουν προβλήματα ή ζητήματα που αφορούν την οικογένειά τους. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει πορίσματα ερευνών, όπου διαπιστώθηκε πως τα αγόρια είναι πολύ ευαίσθητα σε ζητήματα που αφορούν την εικόνα της οικογένειάς τους, δεδομένου πως η κοινωνικοποίηση στην αρρενωπή ταυτότητα τα εκπαιδεύει να προστατεύουν την τιμή

της οικόγενειά τους (Connell, 2005). Ακόμη ένας πιθανός λόγος που θα μπορούσε να αναφερθεί, σχετίζεται με το ότι η αποκάλυψη μυστικών και προβλημάτων της οικογένειας θα μπορούσε να πλήξει τη δημόσια εικόνα της οικογένειας των αγοριών και συνακόλουθα να τραυματίσει την αρρενωπή τους ηγεμονία. Πράγματι, όπως διαπιστώθηκε σε έρευνα της Δαδάτση (2012), η διασφάλιση της υπόληψης της οικογένειας θεωρείται πρωταρχικό καθήκον από τα αγόρια, τα οποία με τη συμπεριφορά τους αναπαράγουν την ανδρική υπεροχή σε διαπροσωπικό και οικογενειακό πλαίσιο.

Από τη μεριά τους, τα λίγα κορίτσια που ανέφεραν πως προβαίνουν σε μερική αυτοαποκάλυψη, διευκρίνισαν πως αποκρύπτουν πληροφορίες και πράγματα που σχετίζονται με τον εαυτό τους ή απόψεις και κρίσεις για άλλους γιατί ενδέχεται, κατόπιν, να αλλάξουν γνώμη και μετά δεν μπορούν να *«πάρουν πίσω»* όσα είπαν. Όπως φαίνεται, τα κορίτσια προβαίνουν σε μερική αυτοαποκάλυψη, όταν τα θέματα αυτά αφορούν απόψεις για τους άλλους και τις σχέσεις τους, αλλά και για την εικόνα του εαυτού τους, δηλαδή η μερική αυτοαποκάλυψη των κοριτσιών αφορά σχεσιακά ζητήματα. Τα ευρήματα αυτά έρχονται σε συμφωνία με έρευνες που υποστηρίζουν ότι τα κορίτσια φροντίζουν και νοιάζονται πολύ για την εικόνα που δίνουν στους άλλους (Derlega, Durham, Gockel, & Sholis, 1981), υπολογίζουν, περισσότερο από τα αγόρια, την εξέλιξη των σχέσεών τους και νιώθουν υπερβολικό άγχος εάν οι σχέσεις τους τερματιστούν (Σκαπινάκης, Μαγκλάρα, Μπέλλος, Γκάτσα, Μιχάλης, & Μαυρέας, 2007), ενώ φοβούνται μήπως πληγώσουν άλλους ή και θιγεί η αυτοεικόνα τους (Rose & Rudolph, 2006).

Ένα κορίτσι ανέφερε πως προτιμά να αποκαλύπτει τα μυστικά της στον κολλητό της για την ευθύτητα και την απλότητα των συμβουλών που της παρέχει, διότι τα κορίτσια *«τα λένε περίεργα, τα θεοποιούν, τα κάνουν υπερβολικά, ενώ ο Δ. σε ακούει, σου δίνει συμβουλή και τέλειωσε»*. Η μαθήτρια στο σημείο αυτό αναφέρεται σε μια συμπεριφορά επικοινωνίας, που ονομάζεται αναμάσημα (co-rumination). Βιβλιογραφικά έχει διαπιστωθεί ότι τα κορίτσια, συχνότερα από τα αγόρια, προβαίνουν σε υπερβολική αυτοαποκάλυψη και επαναλαμβανομένη συζήτηση προβλημάτων και υποθέσεων, δημιουργώντας έντονα προβλήματα άγχους που επιδρούν αρνητικά στο κλίμα της φιλίας (Rose, 2002· Schwartz-Mette & Rose, 2012· Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009·).

Γενικότερα, παρατηρήθηκε ότι τα κορίτσια απαιτούν και διεκδικούν υψηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, έως σχεδόν απόλυτου βαθμού, σε σύγκριση με

τα αγόρια, επιβεβαιώνοντας αντίστοιχες έρευνες που επισημαίνουν πως τα αυξημένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης των κοριτσιών βρίσκονται σε συσχέτιση με την επιθυμία τους να απαιτούν και να προσφέρουν συναισθηματικά εγγύτερες φιλίες (Jackson-Dwyer, 2014· Karweit & Hansell, 1983), αποκλειστικότητα (Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus, 2007· Parker, Kruse, & Aikins, 2010), αλλά και επίπεδα ζήλειας στις φιλίες τους (Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005· Lavalle & Parker 2009).

Εκτός από τις διάφορές στα επίπεδα και τη θεματολογία της αυτοαποκάλυψης, παρουσιάστηκε έμφυλη διαφοροποίηση στον τρόπο έκφρασης των εφήβων. Όπως προκύπτει τα αγόρια απαντάνε λιτά, περιεκτικά και σύντομα σε σύγκριση με τα κορίτσια, τα οποία χρησιμοποιούν αναλυτικότερες και εννοιολογικά πλουσιότερες προτάσεις, επιβεβαιώνοντας τη βιβλιογραφία που επισημαίνει πως τα αγόρια εκπαιδεύονται να είναι συναισθηματικά συγκρατημένα (Rimé, 2019), ενώ οι φιλίες τους είναι λειτουργικές (Brooks, 2007). Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια εκπαιδεύονται να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, σύμφωνα με την παραδοσιακή κοινωνικοποίηση του ρόλου τους (Maccoby, 1990). Με άλλα λόγια, από τη συζήτηση για την εξέχουσα θέση που κατέχει η αυτοαποκάλυψη στις φιλίες, διαπιστώσαμε πως ο τρόπος που γίνονται αντιληπτές και βιώνονται οι φιλίες των αγοριών και των κοριτσιών συναρτάται με τον κοινωνικά κατασκευασμένο ρόλο του φύλου τους, όπως υποστηρίζει ο Hayes (2010).

Ένα ακόμη εύρημα αφορά το γεγονός πως δύο αγόρια ανέφεραν πως στις ετερόφυλες φιλίες προβαίνουν σε υψηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, επειδή η υποστήριξη, η βοήθεια και οι συμβουλές που προσφέρουν τα κορίτσια είναι καλύτερες από αυτές των ομόφυλων φίλων. Αυτό σημαίνει πως ορισμένα αγόρια οριοθετούν την εκμυστήρευση ως πιο λειτουργική στις επικοινωνίες τους με τα κορίτσια παρά με τους ομόφυλους κολλητούς τους. Πολλές έρευνες επιβεβαιώνουν ότι οι άνδρες στις ετερόφυλες φιλίες αποκαλύπτουν πιο εύκολα τον εαυτό τους (Fehr, 2004· Fehr & Harasymchuk 2018· Κοκκέβη, Ξανθάκη, Φωτίου, & Καναβού, 2011· Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού, & Φωτίου, 2016· Maisonneuve, 2004/2007). Επίσης, οι άνδρες στις ετερόφυλες φιλίες είναι περισσότερο ωφελημένοι λόγω της συναισθηματικής εγγύτητας που απολαμβάνουν και της εξάσκησής τους την έκφραση οικειότητας που παραδοσιακά ήταν γυναικεία προνομιακά σχεσιακά χαρακτηριστικά (Ντάβου & Χρηστάκης, 2011· O'Meara, 1989· Χαλάτσης & Χρηστάκης, 2004· Χρηστάκης & Χαλάτσης 2010).

6.2.7. Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου με τους/ις κολλητούς/ες φίλους/ες.Με ερωτήσεις που αφορούν τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου με τους φίλους γενικά, αλλά και με τους/τις κολλητούς/ές ειδικά, θελήσαμε να διαπιστώσουμε τα είδη των δραστηριοτήτων των εφήβων. Υποθέσαμε ότι ο παράγοντας φύλο θα διαμορφώνει τις αντιλήψεις και τους τρόπους που οι έφηβοι απολαμβάνουν τις φιλίες τους. Τα ευρήματα των συνεντεύξεων επιβεβαιώνουν τη βιβλιογραφία για τα σχετικά ζητήματα.

Στην πλειοψηφία τους οι έφηβοι επεσήμαναν, καταρχάς, πως οι φίλοι τους προέρχονται από το ίδιο σχολείο, το ίδιο φροντιστήριο και την ίδια γειτονία, ενώ τόνισαν ότι έχουν αρκετά λιγοστό ελεύθερο χρόνο λόγω της προετοιμασίας για τις πανελλαδικές εξετάσεις. Σύμφωνα με τους Reichter και Weiss, M. (2019) και Weiss M. και Smith (2002), στη μέση εφηβεία ο ελεύθερος χρόνος είναι περιορισμένος σε σχέση με την πρώιμη εφηβεία, εξαιτίας της προετοιμασίας για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Η δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου που κατατάσσεται ομόφωνα στην κορυφή των προτιμήσεων και από τα δύο φύλα, αφορά τις βόλτες για καφέ ή απλά τη βόλτα στην πλατεία της γειτονίας, για οικονομικούς λόγους. Οι βόλτες αποτελούν προνομιακή δραστηριότητα στις φιλίες της εφηβείας, ενώ στην παιδική ηλικία οι φίλοι αρκούνται σε συναντήσεις στα σπίτια υπό την επίβλεψη των γονέων (Berndt, 1988· Fehr, 1996· Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού & Φωτίου, 2016). Σύμφωνα με τους Mathur και Bernd, (2006), οι βόλτες και οι κοινές δραστηριότητες του ελευθέρου χρόνου δίνουν την ευκαιρία στους εφήβους να γνωρίζονται και να ανακαλύπτουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα των φίλων τους, οικοδομώντας λειτουργικές σχέσεις. Επίσης, ο χρόνος που αφιερώνουν στις συναντήσεις οι έφηβοι προφέρει την ευκαιρία να διαπιστωθεί η ομοιότητα ως προς τα κοινά ενδιαφέροντα που, μαζί με τη συμπάθεια, διαμορφώνουν το έδαφος για την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων (Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994· Rubin, Z., 1980/1987· Rubin, Bukowski, & Parker, 2006).

Παρατηρήθηκε σημαντική διαφοροποίηση στους τρόπους αλλά και τα είδη των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου που επιλέγουν οι έφηβοι με βάση το φύλο τους. Ξεκινώντας από τα αγόρια, διαπιστώνεται ότι η βίωση του ελεύθερου χρόνου με τους φίλους τους κινείται σε τρεις διακριτές κατηγορίες, που διαφοροποιούν τον τρόπο που προσλαμβάνουν και βιώνουν τις φιλίες τους, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Πρώτον, τους επιτρέπεται να διαθέτουν περισσότερο

ελεύθερο χρόνο και οι συναντήσεις τους απλώνονται σε μεγαλύτερη ακτίνα στο χώρο, αφού κινούνται και σε περιοχές πιο μακρινές από τον τόπο κατοικίας, *«κάνοντας γύρες ή πηγαίνοντας να παρακολουθήσουν κόντρες με αμάξια ή μηχανές»*. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει μελέτες που υποστηρίζουν ότι τα αγόρια αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους σύμφωνα με τις ανάγκες του κοινωνικού ρόλου του φύλου τους ως εκτελεστικού στον δημόσιο χώρο, εξασκούμενα σε κυριαρχικές δραστηριότητες (Richards & Larson, 1989). Από την άλλη μεριά, και οι εκπαιδευτικοί θεσμοί αναπαράγουν τις έμφυλες διακρίσεις, παραχωρώντας τον κεντρικό προαύλιο χώρο στα αγόρια για το ποδόσφαιρο και το μπάσκετ, ενώ τα κορίτσια περιορίζονται συνήθως να περπατούν ως δυάδες ή τριάδες στην περιφέρεια του προαύλιου χώρου, (Φρειδερίκου & Φολερού, 2004). Ακόμη, είναι γνωστό πως οι γυναικείες φιλίες για αιώνες δεν βιώνονταν σε δημόσιους χώρους, ο οποίος αποτελούσε προνόμιο των ανδρών (Duck, 1998/2004). Σε μελέτη της Δαδάτση (2012) βρέθηκε ότι το μεγαλύτερο μέρος του ελεύθερου χρόνου των αγοριών αναλώνεται στο χώρο με τρόπο που αναπαράγει τα ηγεμονικά χαρακτηριστικά των έμφυλων ταυτοτήτων τους.

Μια δεύτερη διαφορά στη χρήση του ελευθέρου χρόνου των αγοριών είναι πως συνήθως οι κολλητές τους φιλίες συνυπάρχουν μέσα σε ευρύτερες αριθμητικά ομόφυλες παρέες. Αυτό αναφέρθηκε από τους μαθητές/τριες, ενώ εξηγείται και από το γεγονός πως το σύνολο των αγοριών δήλωσε πως προτιμά να παίζει ποδόσφαιρο και μπάσκετ, να παρακολουθούν όλα μαζί ποδόσφαιρο στην τηλεόραση, να παίζουν ομαδικά ηλεκτρονικά παιχνίδια αγώνων ή μαχών, ενώ λιγότερες φορές συνηθίζουν να παίζουν μπιλιάρδο ή να πηγαίνουν για ποτό σε κλαμπ. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει πορίσματα πολλών ερευνών, όπου βρέθηκε πως τα αγόρια εμπλέκονται σε μεγαλύτερες αριθμητικά φιλικές ομάδες, επειδή τα παιχνίδια τους απαιτούν συμμετοχή περισσότερων μελών (Berndt 1982· Dunn 2004· Epstein 1983· Karweit & Hansell, 1983· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014· Rubin, Z., 1980/1987· Youniss & Smollar, 1985), και επιλέγουν να παίζουν ηλεκτρονικά παιχνίδια ποδοσφαίρου και εικονικών μαχών (Mathur & Berndt, 2006· Videnović, Pešić & Plut, 2010).

Ακόμη μια τρίτη διαφορά, έχει να κάνει με το γεγονός πως τα περισσότερα αγόρια (τέσσερα από τα έξι) ανέφεραν ότι πηγαίνουν στα γυμναστήρια για ενδυνάμωση του μυϊκού τους συστήματος και εξάσκηση σε πολεμικές τέχνες (kick boxing). Επίσης, διαπιστώθηκε, από όσα ανέφεραν τα αγόρια, ότι στόχος τους είναι η επιδίωξη της κυριαρχίας, της επίδειξης δύναμης, η οποία θα αναγνωρίζεται από την

ομάδα. Στο πλαίσιο αυτό λειτουργεί και ο ανταγωνισμός, ο οποίος περιλαμβάνει τόσο νοητικές ικανότητες, όπως στην περίπτωση των μηχανικών γνώσεων και του ηλεκτρονικού προγραμματισμού, που ανέφεραν πως εξασκούνται, αλλά και σωματικές, με την ενδυνάμωση των μυών και τη χρήση του σώματος ως μέσου για τη νίκη στα ομαδικά παιχνίδια. Άρα, τα αγόρια βιώνουν τη φιλία με όρους λειτουργικούς, πρακτικούς και θέτοντας στόχους προς επίτευξη, όπως άλλωστε πολλές έρευνες βεβαιώνουν (Hall 2011, 2012), ενώ στις παρέες του διακρίνονται από περιπετειώδη διάθεση και έντονο ενδιαφέρον για μηχανοκίνητα οχήματα (Δαδάτση, 2012).

Επίσης, τα αγόρια ανέφεραν ως ποιοτικότερες τις καλύτερες φιλίες με φίλους που ήταν συμπαίκτες στα αθλήματα, επιβεβαιώνοντας έτσι αντίστοιχα πορίσματα μελέτης των Weiss και Smith (2002). Η προτίμηση των αγοριών σε ομαδικά παιχνίδια και πρακτικολειτουργικές (instrumental) όψεις της φιλίας, και όχι στη συναισθηματική της έκφραση, αποδίδονται από τον Brooks (2007) στην ιστορική παρακαταθήκη της ταυτότητας του ρόλου των ανδρών που τους οδηγεί να συνεργαστούν στο κυνήγι και στη μάχη. Ακόμη, ο Brooks τονίζει ότι οι άνδρες ενδιαφέρονται πολύ για το μυϊκό τους σύστημα διότι ενδυναμώνει τον κυριαρχικό τους ρόλο, προσόν που τους καθιστά αποδεκτούς ως πιθανούς μελλοντικούς φίλους. Ενώ, σύμφωνα με την Kehily (2002/2008), οι καλές επιδόσεις στα αθλήματα προστατεύουν τα αγόρια από τον κίνδυνο να τους αποκαλούν ομοφυλόφιλους, γίνονται αντιληπτοί ως πιο ανδροπρεπείς και δεν έχουν ανησυχία να υπερτονίζουν την αρρενωπότητά τους.

Τα κορίτσια τοποθετούνται στον αντίποδα των επιλογών των αγοριών, ως προς τις δραστηριότητες του ελευθέρου χρόνου. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια συμπίπτουν στις απόψεις τους με τα αγόρια στο ότι η πρωταρχική δραστηριότητα που επιθυμούν περισσότερο είναι οι βόλτες. Ανέφεραν περιπάτους μεγάλης χρονικής διάρκειας, κοντά στην περιοχή κατοικία τους, π.χ. λένε *«κάνουμε εδώ γύρω βόλτες, όλο βόλτες, περπατάμε με τις ώρες»*, ενώ, όπως είδαμε παραπάνω, τα αγόρια απολαμβάνουν ελευθερία μετακίνησης σε χώρους πέραν της κατοικίας τους. Ακόμη, δεν ανέφεραν καμία συμμετοχή σε αθλήματα, ενώ δύο κορίτσια ανέφεραν πως δεν έχουν χρόνο για καμία άλλη δραστηριότητα, παρά μόνο τη μελέτη για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν προηγούμενες μελέτες, που υποστηρίζουν πως τα κορίτσια δηλώνουν ότι είναι πιο περιορισμένα από τα αγόρια στις κινήσεις στο χώρο (Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού, & Φωτίου, 2016), λόγω και

των περιορισμών που τους επιβάλλουν οι γονείς, όπως και του γεγονότος πως αναλαμβάνουν τη βοήθεια σε εργασίες του σπιτιού (Videnović, Pešić, & Plut, 2010).

Επίσης, το γεγονός πως τα κορίτσια αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στη μελέτη των μαθημάτων, συμφωνεί με προηγούμενες έρευνες (Hollingworth, 2019· Riegle-Crumb, Farkas, & Muller, 2006· Videnović, Pešić & Plut, 2010), όπως και ότι τα κορίτσια επιδίδονται σε αθλήματα σε μικρότερο βαθμό, από ότι τα αγόρια, έρχεται σε συμφωνία με αντίστοιχα πορίσματα προηγούμενων μελετών (Κοκκέβη, Ξανθάκη, Φωτίου, & Καναβού, 2011· Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού, & Φωτίου, 2016). Επίσης, οι Δαδάτση (2012) και Videnović, Pešić και Plut (2010) διαπίστωσαν πως οι καλές επιδόσεις στα αθλήματα είναι προνομιακός τομέας των αγοριών, ακριβώς γιατί σφυρηλατείται η αρρενωπή τους ταυτότητα σύμφωνα με τα στερεότυπα του φύλου τους.

Τα κορίτσια επιλέγουν δραστηριότητες που σχετίζονται με το στοχασμό γύρω από τις ανθρώπινες σχέσεις, όπως συμβαίνει με τις ταινίες που παρακολουθούν στο σπίτι ή στους κινηματογράφους, και τα επιτραπέζια παιχνίδια που επιτρέπουν την άμεση πρόσωπο με πρόσωπο επαφή, και όχι την εστιασμένη ως προς την οθόνη προσοχή που δείχνουν τα αγόρια, όταν παίζουν ηλεκτρονικά παιχνίδια. Ακόμα, όμως, και όταν περπατούν με τις ώρες εξακολουθούν, όπως αναφέρουν να *«συζητάμε με τις ώρες, λέμε βλακείες, χαζά, γελάμε, μιλάμε για γκόμενους, συζητάμε τα αρνητικά και τα θετικά μας, μιλάμε για τη φιλοσοφία»*. Όλα αυτά σημαίνουν πως η αυτοαποκάλυψη και το αναμάσημα, δηλαδή η συνεχής συζήτηση για τα θέματα συμπεριφορών και στάσεων, στόχο έχουν τη ρύθμιση και τον έλεγχο της κοινωνικής εικόνας των κοριτσιών.

Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνουν πως τα κορίτσια βιώνουν τις φιλίες τους «πλάι πλάι», ενώ τα αγόρια «δίπλα - δίπλα» (Wright, 1982), δηλαδή τα κορίτσια συζητούν περισσότερο από τα αγόρια για διάφορα κοινωνικά ζητήματα (Rose, 2002) και αφιερώνουν περισσότερο χρόνο για αυτοαποκάλυψη στις φιλίες (Hall, 2011· Rose & Rudolph, 2006). Με άλλα λόγια, τα κορίτσια δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα και αφιερώνοντας χρόνο σε συζητήσεις για τη συμπεριφορά τους και τα στοιχεία του χαρακτήρα τους, νοιάζονται περισσότερο για την οικοδόμηση της οικειότητας (Buhrmester & Furman, 1987), είναι πιο εκδηλωτικά (Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009), και αρέσκονται να αναλύουν εμπειρίες και ζητήματα που άπτονται της προσωπικότητάς τους (Richey & Richey, 1980).

Ακόμη, τα κορίτσια δήλωσαν πως συζητάνε από τα ερωτικά τους έως και φιλοσοφικά ζητήματα, δηλαδή ανέφεραν μεγαλύτερο εύρος θεμάτων επικοινωνίας, επιβεβαιώνοντας αντίστοιχα άλλες έρευνες (Youniss & Smollar, 1985), ενώ νοιάζονται πολύ για τη δημόσια εικόνα τους (Johnson & Aries, 1983). Γενικότερα, τα κορίτσια αναφέρονται περισσότερο στην προφορική επικοινωνία, ως στρατηγική επιβεβαίωσης της εικόνας τους στις φιλίες (Camarena, Sarigiani, & Peterson, 1990· Rose, & Asher, 2004· Rose & Rudolph, 2006), κάτι που σύμφωνα με τους Cole και Cole (2002) οφείλεται στις αυξημένες απαιτήσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος και των μέσων μαζικής ενημέρωσης για την εξωτερική τους εμφάνιση και στις έντονες προσδοκίες τους για συναισθηματική εγγύτητα στις φιλίες.

Ακόμη, διαπιστώθηκε πως οι έφηβοι με τους καλύτερους φίλους τους επιλέγουν τους ίδιους τρόπους διάθεσης του ελεύθερου χρόνου που αντιστοιχούν στο φύλο τους, όπως και με όσους διατηρούν καλές ή περιστασιακές φιλίες. Βρέθηκε, όμως, πως με τους καλύτερους φίλους, αφιερώνουν ποσοτικά περισσότερο χρόνο και ποιοτικά βιώνουν πιο έντονα την επικοινωνία τους, ενώ δήλωσαν πως, τελικά, ότι και να κάνουν ή όσο και αν τροποποιούνται τα σχέδια για το τι θα κάνουν, είναι δεδομένο πως θα περάσουν καλά. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με μελέτες που καταλήγουν πως η ποιότητα της φιλίας με τους καλύτερους φίλους, σε σχέση με τους καλούς ή τους περιστασιακούς, συνδέεται με την ποσοτική εκπλήρωση των λειτουργιών της (Mendelson & Kay, 2003· Mendelson & Aboud, 2012), του βαθμού εκπλήρωσης των όρων που είναι κομβικοί για την ύπαρξή της (Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994), και ειδικά της αυτοαποκάλυψης (Altman & Taylor, 1973, Planalp, 1993· Fehr & Harasymchuk, 2017).

Πάντως, το εύρημα των συνεντεύξεων ότι τα κορίτσια αναφέρουν πως συνδέουν την αυτοαποκάλυψη με τις δραστηριότητές τους, αποδεικνύει για άλλη μια φορά την εξέχουσα σημασία της στις φιλίες των κοριτσιών. Πορίσματα πολλών ερευνών επιβεβαιώνουν την κομβική θέση της αυτοαποκάλυψης στις φιλίες των κοριτσιών και των γυναικών (Erber & Erber, 2018· Χρηστάκης και Χαλάτσης, 2010), ενώ σύμφωνα με τις Fehr (2004) και Fehr & Harasymchuk (2017), η αυτοαποκάλυψη συνιστά για τις γυναίκες πρωτοτυπική συμπεριφορά για τις φιλίες σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι στους άνδρες.

Τέλος, μόνο δύο αγόρια, όταν βρίσκονται με τους κολλητούς τους, εκτός του πλαισίου της ευρύτερης παρέας, είπαν πως *«εμβαθύνουμε σε ποιο προσωπικά πράγματα»*, ενώ το ένα αγόρι από αυτά πρόσθεσε και μια δραστηριότητα: *«πάμε να*

δούμε κόντρες με μηχανές». Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει μελέτες σύμφωνα με τις οποίες η αυτοαποκάλυψη και οι δραστηριότητες συνιστούν για τους άνδρες πρωτοτυπικές συμπεριφορές φιλίας, αν και αναφέρουν την αυτοαποκάλυψη σε λιγότερο βαθμό από τις γυναίκες (Fehr, 2004· Fehr & Harasymchuk, 2017).

Γενικά, τα αγόρια εκδηλώνουν χαμηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης στις φιλίες τους (Parker & Asher, 1993· Mendelson & Kay, 2003· Mendelson & Aboud, 2012), ενώ οι Derlega, Durham, Gockel, & Sholis, (1981) αποδίδουν τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη των αγοριών στην ανεπαρκή κοινωνικοποίηση τους ως προς την έκφραση συναισθημάτων, στην αγωνία τους μήπως θεωρηθούν ευάλωτοι και διαχειρίσιμοι από την αποκάλυψη μυστικών, καθώς και στο ότι θεωρούν την αυτοαποκάλυψη γυναικείο χαρακτηριστικό.

Συνοψίζοντας, τα κορίτσια προτιμούν το περπάτημα και την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία στις δραστηριότητες τους, με έμφαση στους διαλόγους ενδοσκόπησης, στην έκφραση συναισθημάτων και διερεύνησης της κοινωνικής τους εικόνας. Τα αγόρια επιλέγουν περιηγητικές δραστηριότητες στο γεωγραφικό χώρο, ανίχνευσης μηχανικών εξελίξεων της τεχνολογίας αυτοκίνησης και με μια δίπλα – δίπλα επικοινωνία. Ωστόσο η αυτοαποκάλυψη επισημάνθηκε λιγότερο συχνά σε σύγκριση με τα κορίτσια, τα οποία ανέδειξαν την αυτοαποκάλυψη και τη λεκτική επικοινωνία ως εξέχουσα συμπεριφορά της φιλίας, ακόμα και όταν ασχολούνται με διάφορες δραστηριότητες. Οι έμφυλες διαφοροποιήσεις στην αξιοποίηση του ελευθέρου χρόνου στο πλαίσιο της εφηβικής φιλίας έχουν και χωρικές προεκτάσεις, δεδομένου πως τα αγόρια έχουν μεγαλύτερα περιθώρια ελευθερίας κίνησης στο χώρο σε σύγκριση με τα κορίτσια.

6.2.8. Σύγκρουση και συμφιλίωση στις φιλίες

Θελήσαμε να πληροφορηθούμε από τους εφήβους για την ύπαρξη συγκρούσεων στις φιλίες τους, ρωτώντας τους εάν έχουν μαλώσει κάποια φορά, τους λόγους των αντιπαραθέσεων και τη συχνότητά τους, αλλά και εάν συμφιλιώνονται ή όχι μετά τους καυγάδες. Εντάξαμε τη διερεύνηση των συγκρούσεων στις φιλίες διότι, όπως επισημαίνει η Fehr (1996), αυτές είναι αναπόφευκτες και γιατί οι φίλοι αργά ή γρήγορα κάποια στιγμή μας απογοητεύουν. Επίσης, διότι οι συγκρούσεις λειτουργούν θετικά μόνο στις φιλίες που λειτουργούν ικανοποιητικά (Collins & Laursen, 2012). Επιπρόσθετα, η μελέτη των συγκρούσεων και η δυνατότητα επίλυσής τους είναι κομβικής σημασίας για την αποτίμηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων (Furman,

1998· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015· Rose, 2002· Schwartz-Mette & Rose, 2012· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018· Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009).

Τα ευρήματα των συνεντεύξεων έδειξαν πως οι συγκρούσεις για σοβαρούς λόγους είναι σπάνιες ή ανύπαρκτες, αλλά υπάρχουν διαφωνίες και καυγάδες για *«χαζά ή ασήμαντα πράγματα»*, όπως ανέφεραν οι έφηβοι, και οι οποίες διαμεσολαβούνται από το φύλο των εφήβων, ενώ επιλύονται σχετικά εύκολα. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, η σχετική σπανιότητα των συγκρούσεων που αναφέρουν οι έφηβοι σχετίζεται με το γεγονός πως στην εφηβεία, σε σχέση με την παιδική ηλικία, η διαχείριση των συγκρούσεων είναι πιο επιτυχημένη λόγω των αυξημένων διαπροσωπικών δεξιοτήτων των εφήβων και των πολλών προσπαθειών που καταβάλλουν για την υπέρβασή τους (Adams & Laursen, 2001· Andayani, 2019· Chow, Ruhl, & Buhrmester, 2013· Furman & Rose 2015· Harasymchuk & Fehr 2019· Laursen, 1996). Από την άλλη μεριά, οι έφηβοι της μέσης εφηβείας δεν έχουν αντιμετωπίσει ακόμη εμπειρίες διάλυσης των φιλικών τους σχέσεων, ενώ οι περισσότερες από τις μισές φιλίες τους την περίοδο του λυκείου διαλύονται αργότερα κατά τη μετάβαση στο πανεπιστήμιο (Rose, S. 1984).

Όπως ανέφεραν οι έφηβοι, και των δυο φύλων, οι συγκρούσεις τους ούτε σοβαρές είναι ούτε και διακυβεύουν τη διατήρηση της φιλίας. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει προηγούμενες έρευνες, όπως του Laursen (1993c), ο οποίος επισημαίνει πως, μετά από τις διαφωνίες, οι φιλίες είτε παραμένουν ανέπαφες σε ένα ποσοστό 63% είτε βελτιώνονται σε ποσοστό 14%, ενώ κατά τους Richey & Richey (1980), και τα δύο φύλα καταφέρνουν να συμφιλιωθούν στις περισσότερες περιπτώσεις.

Από τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων προκύπτουν σημαντικές ποσοτικές και ποιοτικές διαφοροποιήσεις στη συχνότητα των συγκρούσεων, στα ζητήματα που τις προκαλούν και στους τρόπους επίλυσης των συγκρούσεων. Πιο συγκεκριμένα, τα κορίτσια αναφέρουν ότι στις φιλίες τους αντιμετωπίζουν συχνότερα συγκρούσεις, σε σχέση με τα αγόρια. Το αποτέλεσμα αυτό είναι σύμφωνο με προηγούμενες έρευνες οι οποίες καταλήγουν στο ότι τα κορίτσια αναφέρουν συχνότερες συγκρούσεις στις φιλίες τους, λόγω αυξημένης συναισθηματικής εγγύτητας (Bagwell, Newcomb, & Bukowski, 1989· Cheung & McBride-Chang, 2011· Fehr, 1996), και μεγαλυτέρων επιπέδων οικειότητας και εκδήλωσης στοργής, που συνοδεύονται από αντίστοιχες απαιτήσεις που οδηγούν σε συγκρούσεις (Kuruzović, 2015), ενώ ερμηνεύουν τις συχνές συγκρούσεις ως απόδειξη μειωμένης οικειότητας στις φιλίες τους (Demir &

Urberg, 2004). Επίσης, τα κορίτσια αναφέρουν συχνότερα συγκρούσεις που σχετίζονται με την προδοσία και τον τερματισμό της φιλίας (Rose & Rudolph, 2006).

Ωστόσο, υπάρχουν και έρευνες που καταλήγουν ότι τα αγόρια βιώνουν συχνότερα συγκρούσεις (Weiss & Smith 2002), ή ότι και τα δύο φύλα αναφέρουν παρόμοια επίπεδα συγκρούσεων στις φιλίες τους (Peterson, Stevens, & Carcedo, 2015). Περαιτέρω, χρειάζεται να σημειωθεί πως οι φιλίες των αγοριών παρουσιάζουν δυνατά σημεία, που μεθοδολογικά οι μελέτες ακόμη δεν εξιχνίασαν, και άρα αδυνατούμε να ερμηνεύσουμε ικανοποιητικά τις διαφοροποιήσεις τους με τις φιλίες των κοριτσιών (Rose & Asher, 2012). Οπότε, το εύρημα ότι τα αγόρια ανέφεραν λιγότερες συγκρούσεις ενδέχεται να σχετίζεται με το ότι δεν συζητάνε στον ίδιο βαθμό, όπως τα κορίτσια, τις συγκρούσεις στις φιλίες τους, λόγω του ότι υστερούν στη συναισθηματική διαχείρισή τους (Rose & Rudolph, 2006).

Σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρήθηκαν μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στους λόγους που προκαλούν τις συγκρούσεις στις φιλίες. Συγκεκριμένα, τα αγόρια ανέφεραν ότι οι συγκρούσεις τους σχετίζονται με διιστάμενες απόψεις ως προς τις δραστηριότητες που εμπλέκονται. Οι διαφωνίες αφορούν αγώνες ποδοσφαίρου που παρακολουθούν, αλλά και όταν τα ίδια παίζουν ποδόσφαιρο, ενώ χαρακτήρισαν αυτές τις διαφωνίες *«όχι σοβαρές»* και τόνισαν ότι επιλύονται σχετικά εύκολα. Το εύρημα πως οι συγκρούσεις των αγοριών σχετίζονται με τομείς όπου κυριαρχούν οι δραστηριότητες, επιβεβαιώνεται από μελέτες που υποστηρίζουν ότι οι επιδόσεις των αγοριών από τη συμμετοχή τους σε αθλητικές ομάδες προκαλεί ανταγωνισμούς, ενώ όπως διαπιστώθηκε από άλλες έρευνες (Kraft & Mayeux, 2017· Massey, 2018· Rose & Rudolph, 2006), η συμμετοχή των αγοριών στις αθλητικές ομάδες είναι ο σημαντικότερος τρόπος για να επιτυγχάνουν την κοινωνική επιδοκιμασία. Παράλληλα, το ποδόσφαιρο εκπαιδεύει τα αγόρια στον ανταγωνισμό ως προς την κατάκτηση της κυριαρχίας στη δημόσια σφαίρα (Maltz & Borker, 1982· & Wood, 2012). Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τους Weiss και Smith (2002), οι συγκρούσεις και η επιθετικότητα στα αθλητικά παιχνίδια εφοδιάζουν τα αγόρια με τα απαραίτητα ανταγωνιστικά πρότυπα του ρόλου του φύλου τους, προετοιμάζοντάς τα για την είσοδο στην αρρενωπότητα.

Απεναντίας, οι αιτίες των συγκρούσεων στις φιλικές σχέσεις των κοριτσιών εντοπίζονται σε αντιπαραθέσεις που αφορούν διάφορα θέματα για τις συμπεριφορές στο σχολείο, διαφωνίες ως προς την ορθή κατανόηση των μαθημάτων, για διάφορα κοινωνικά ζητήματα και τα ψέματα στη φιλική επικοινωνία. Παρατηρείται πως οι

συγκρούσεις των κοριτσιών στρέφονται γύρω από τη διαχείριση των σχέσεων, τις επιδόσεις στα μαθήματα, τις απόψεις για κοινωνικά ζητήματα και με την διασφάλιση της αμοιβαιότητας στην εμπιστοσύνη. Όλα αυτά τα ευρήματα επιβεβαιώνουν και εμπλουτίζουν τη βιβλιογραφική γραμματεία για τη σχεσιακή κατεύθυνση που έχουν οι φιλίες των κοριτσιών. Έρευνες έχουν διαπιστώσει τη φιλοσοφημένη οπτική που ακολουθούν τα κορίτσια στις φιλίες για σχεσιακά και κοινωνικά ζητήματα (Laursen, 1993c) και την ευαισθησία τους σε ζητήματα εμπιστοσύνης (Fehr, 1996, 2012· Hall, 2011, 2012· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Το γεγονός πως τα κορίτσια εξέφρασαν διάφορες πτυχές και θεματικές συγκρούσεων, σε σύγκριση με τη μονοδιάστατη ως προς τις δραστηριότητες προσέγγιση των αγοριών, επιβεβαιώνει προηγούμενες έρευνες που διαπίστωσαν ότι τα κορίτσια είναι πιο εκφραστικά και εκδηλωτικά των καταστάσεων σύγκρουσης που αντιμετωπίζουν (Wiseman 1986). Ένας επιπλέον πιθανός λόγος που τα κορίτσια αναφέρουν συχνότερα συγκρούσεις στις φιλίες τους να σχετίζεται και με το ότι η προφορική ωρίμανση των κοριτσιών ολοκληρώνεται πιο γρήγορα, από ότι στα αγόρια, κάτι που τα καθιστά χειριστικά στις σχέσεις τους (Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992).

Η προσωρινή απώλεια της φιλίας, με την ολιγοήμερη απομάκρυνση των κολλητών φίλων, αναφέρθηκε ως λόγος σύγκρουσης στις φιλίες, επίσης, από ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Αξιοσημείωτες είναι οι έμφυλες διαφορές στις διατυπώσεις των δύο εφήβων. Ο εκφορά του λόγου του αγοριού αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της περιεκτικής, λιτής και λεκτικά φτωχής έκφρασης, που αντιστοιχεί στις απαιτήσεις του ψυχολογικού ρόλου του φύλου του. Συγκεκριμένα, αναφέροντας ως αιτία της σύγκρουσης τη φυγή του κολλητού από την στενή φιλία των τριών καλύτερων φίλων, εκφράζεται ως εξής: *«είχαμε ψιλοσπαστεί, μας έσπαγε τα νεύρα».* Από την άλλη μεριά, το κορίτσι εκφράστηκε με τον αντίστοιχο αναλυτικό και συναισθηματικό τόνο στην εκφορά του λόγου των γυναικών: *«προσπαθούσα να την πείσω να επιστρέψει, με είχε παραμελήσει είχα στενοχωρηθεί πολύ, δεν ήμουν καλά».*

Παρατηρείται, επίσης, πως ο κίνδυνος απώλειας μιας φιλίας, ανεξάρτητα από τα διαφορετικά μονοπάτια της λεκτικής έκφρασης των δύο φύλων, είναι οδυνηρός και αναστατώνει σε μεγάλο βαθμό τους εφήβους. Το εύρημα πως το κορίτσι εκφράζεται συναισθηματικά και αναλύει τη συναισθηματική του κατάσταση, όπως και οι προσπάθειες του να επαναφέρει τη φίλη της κοντά του είναι σύμφωνο με πολλές έρευνες που διαπιστώνουν πως οι γυναίκες αντιδρούν περισσότερο συναισθηματικά

από τους άνδρες όταν νιώθουν να τις προδίδουν και αναφέρουν μεγαλύτερα επίπεδα μοναξιάς από ότι τα αγόρια (Felmlee, Sweet & Sinclair, 2013· Hall, 2011).

Από την άλλη μεριά, το γεγονός πως η πλειονότητα των αγοριών δεν αναφέρθηκε σε σχεσιακές συγκρούσεις στις φιλίες τους, πιθανόν να σχετίζεται με το ότι ανταλλάσσουν λιγότερες εμπιστευτικές πληροφορίες στις φιλίες τους, εξαιτίας του φόβου διάδοσης των μυστικών τους, μιας και οι φιλίες τους είναι περισσότερες από όσες διατηρούν τα κορίτσια (Benenson & Christakos, 2003· Kraft & Mayeux, 2017· Kon & Losenkov, 1978). Ακόμη, ένας άλλος λόγος θα μπορούσε να είναι το γεγονός πως, επειδή τα αγόρια δεν αναμένουν και ούτε εκδηλώνουν υψηλά επίπεδα συναισθηματικής επικοινωνίας στις φιλίες τους, αντίστοιχα αντιμετωπίζουν λιγότερες συγκρούσεις (Hall, 2011, 2012· Smart, Davies Heapy, & Mason, 2012). Περαιτέρω, ένας άλλος λόγος, που οι συγκρούσεις των αγοριών σχετίζονται με τους ανταγωνισμούς στις ομαδικές αθλητικές δραστηριότητες, εντοπίζεται στο ότι τα αγόρια αναπληρώνουν τις απώλειες από τη μειωμένη συναισθηματική εγγύτητα στο πεδίο των δραστηριοτήτων (Rose & Rudolph, 2006).

Ως προς τη διάρκεια της προσωρινής ψύχρανσης που προκύπτει από τις συγκρούσεις, διαπιστώθηκε πως τα αγόρια χρειάζονται τουλάχιστον δυο ημέρες έως ότου απαλλαγούν από το θυμό και να συμφιλιωθούν ξανά, διασώζοντας το πολύτιμο αγαθό της φιλίας, όπως φάνηκε από τις λεκτικά φτωχές μεν, αλλά απλές και συμπυκνωμένες περιγραφές τους. Ακόμη, τα αγόρια επιλέγουν ως μέθοδο συμφιλίωσης τη στρατηγική της αποφυγής της σύγκρουσης, και επειδή βρίσκονται στο σχολείο ή το φροντιστήριο καθημερινά τούς προσφέρεται η ευκαιρία να συναντηθούν και να συνεχίσουν τη φιλία τους, αλλά, όπως τόνισαν, χωρίς διάλογο για τη σύγκρουση και χωρίς να κάνει κάποιος το πρώτο βήμα. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνίες με άλλες έρευνες (Dildar & Amjad, 2017) που διαπίστωσαν πως τα αγόρια, λόγω της κυριαρχικής φύσης και του κύρους της αρρενωπότητας που χρειάζεται να εκδηλώνουν στην εφηβεία, είναι λιγότερο πρόθυμα για συμβιβασμούς, όταν ανακύπτουν συγκρούσεις στις φιλίες τους, όσο και αν, όπως διαπίστωσε η Way (2013) δηλώνουν «*χαμένα*» χωρίς ένα στενό φίλο. Ένας επιπλέον πιθανός λόγος, που τα αγόρια αποφεύγουν να διαχειριστούν τη σύγκρουση σε κάποια φιλία, μπορεί να είναι το γεγονός πως διατηρούν περισσότερες φιλίες από τα κορίτσια και όπως υποστηρίζουν οι Harasymchuk και Fehr (2019), οι άνθρωποι που συνήθως έχουν περισσότερους από έναν καλό φίλο, μπορούν να βρουν συντροφιά, δέσμευση και ικανοποίηση σε άλλους φίλους.

Ένα αγόρι αναφέρθηκε σε κοινό φίλο που είναι «το ουδέτερο έδαφος» και ο οποίος μεσολαβεί για τη συμφιλίωση με τον κολλητό του. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με έρευνες που έχουν καταλήξει πως τα αγόρια διαθέτουν περισσότερους ειρηνοποιούς, από ότι τα κορίτσια, που μεσολαβούν συμφιλιωτικά λόγω των μεγαλυτέρων αριθμητικά φιλικών ομάδων των αγοριών, στις οποίες περικλείονται οι κολλητές τους φιλίες (Benenson & Christakos, 2003).

Τα κορίτσια, από την άλλη μεριά, ανέφεραν ότι χρειάζονται λιγότερο χρόνο για να συμφιλιωθούν, δηλαδή από πέντε λεπτά έως λίγες ώρες, επιλέγουν τη στρατηγική της διαπραγμάτευσης και δήλωσαν πως συζητούν τα επίμαχα θέματα των διαφωνιών ώστε να *«καταλάβει η μία την άλλη»*, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ένα από αυτά. Τα ευρήματα αυτά είναι σε συμφωνία με έρευνες που έχουν καταλήξει ότι τα κορίτσια διαθέτουν αυξημένες διαπροσωπικές δεξιότητες στη διαχείριση των συγκρούσεων, που επιδρούν θετικά στη συμφιλίωση, αλλά και αναζητούν τον συμβιβασμό συχνότερα από τα αγόρια, (Chow, Ruhl, & Buhrmester, 2013· Μπαρμπούτη, 2005· Wied, Branje, & Meeus, 2007).

Τα κορίτσια στις τοποθετήσεις τους τόνισαν τη βαρύτητα που έχουν οι συγκρούσεις στη ψυχική τους διάθεση, επιβεβαιώνοντας μελέτες που διαπιστώνουν ότι τα κορίτσια αναφέρουν περισσότερες αρνητικές και διαφοροποιημένες επιπτώσεις από τις συγκρούσεις, σε σύγκριση με τα αγόρια, που τις αντιμετωπίζουν πιο ουδέτερα (Laursen, 1993c). Γενικότερα οι γυναίκες εμφανίζονται πιο ευαίσθητες, από ότι οι άνδρες, στην εξασθένηση της ομοιότητας ως προς τα ενδιαφέροντα και τον κλονισμό της ισοτιμίας στη φιλία (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Ακόμη, τα κορίτσια προκρίνουν τις εποικοδομητικές στρατηγικές διαχείρισης των συγκρούσεων, ενώ και τα δύο φύλα αποφεύγουν την επιλογή της εμπλοκής στη σύγκρουση (Wied, Branje, & Meeus, 2007).

Συνοψίζοντας, οι λόγοι που προκαλούν συγκρούσεις στις φιλίες για τα κορίτσια αφορούν τη διασφάλιση της αμοιβαιότητας και της ισοτιμίας στη σχέση, τις σχολικές επιδόσεις και την κατοχύρωση της ειλικρίνειας. Τα αγόρια ανέφεραν λιγότερες δεξιότητες επίλυσης συγκρούσεων, ωστόσο διαθέτουν ειρηνοποιούς στο φιλικό περιβάλλον τους, που μεσολαβούν για να αρθούν οι αγκυλώσεις της αρρενωπής κυριαρχικής τους ταυτότητας, ενώ αναφέρουν ότι οι συγκρούσεις τους αφορούν κατά τα δύο τρίτα τις αθλητικές δραστηριότητες και κατά το ένα τρίτο σχεσιακά ζητήματα, δηλαδή την προσωρινή απομάκρυνση ενός φίλου.

6.2.9. Λόγοι για τη διάλυση της φιλίας

Δεδομένου πως η φιλία θεωρείται ως ο πιο εύθραυστος κοινωνικός δεσμός (Wiseman, 1986), ρωτήσαμε τους εφήβους τι θα μπορούσε να διαλύσει τη φιλία τους. Για την πλειοψηφία των μαθητών/ριών το ερώτημα αυτό αντιμετωπίστηκε ως υποθετικό, ενώ για ένα αγόρι και ένα κορίτσι ως πραγματικό μιας και έχουν βιώσει την πικρή εμπειρία της διάλυσης μακροχρόνιας φιλίας.

Καταρχάς, διαπιστώθηκε σύμπτωση στις απόψεις των εφήβων, ανεξαρτήτως φύλου, ως προς τους λόγους διάλυσης της φιλίας, είτε αυτοί συνέβησαν πραγματικά είτε σε υποθετικές συνθήκες. Οι πιο συχνά αναφερόμενες αιτίες για τον τερματισμό της φιλίας είναι η προδοσία της εμπιστοσύνης και οι συκοφαντίες. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει πορίσματα μελετών, που καταλήγουν ότι στην εφηβική περίοδο υπάρχει σύμπτωση στις απαντήσεις των ερωτώμενων για τους λόγους τερματισμού της φιλίας και των τρόπων διαχείρισης των συγκρούσεων, τόσο μεταξύ υποθετικών όσο και πραγματικών συνθηκών (Furman & Rose, 2015· Laursen, Finkelstein, & Betts, 2001).

Και τα δύο φύλα στις τοποθετήσεις τους δήλωσαν σίγουρα για την ποιότητα των καλύτερων φιλικών τους σχέσεων και πως στις ισχύουσες φιλίες τους δεν υφίσταται λόγος που θα μπορούσε να θέσει σε διερώτηση την ικανοποίηση από τη φιλία ή και τον πιθανό τερματισμό της. Το γεγονός πως, αντί οι έφηβοι να απαντήσουν ευθέως στους πιθανούς λόγους τερματισμού της φιλίας, χρειάστηκε να μας βεβαιώσουν για την αξία και την ποιότητα της καλύτερης φιλίας τους, επιβεβαιώνει ευρήματα μελετών που καταλήγουν πως οι έφηβοι αναπτύσσουν δεξιότητες αναγνώρισης των προϋποθέσεων για τη διαμόρφωση και διατήρηση της ποιότητας της φιλίας (Rabaglietti, Vacirca, & Pakalniskiene, 2013). Ακόμη το ότι οι έφηβοι ξεκίνησαν υμνώντας τις υπάρχουσες φιλίες τους είναι δηλωτικό της μοναδικότητας και της χρησιμότητας της φιλίας, διότι στις φιλίες βρίσκουν περισσότερη κατανόηση, στήριξη και διαπροσωπική επικοινωνία από ότι στους γονείς (Berndt, 1982· Collins & Laursen, 2012· Kerns, 1994). Εάν συνέβαινε το αντίθετο, δηλαδή οι έφηβοι να αντλούν υψηλότερα επίπεδα διαπροσωπικής επικοινωνίας με τους γονείς και ελάχιστη συναισθηματική στήριξη και επικοινωνία από τους φίλους τους, τότε αυτό θα σήμαινε πως η προετοιμασία τους για την ενήλικη ζωή σε κοινωνικό και ψυχολογικό επίπεδο θα ήταν ατελής λόγω οικογενειακών δυσλειτουργιών (Bagwell, Newcomb, & Bukowski, 1998). Θεωρούμε πολύ αισιόδοξη την αρχική επιβεβαίωση της αξίας των υφιστάμενων φιλικών σχέσεων, πριν να διατυπωθούν οι λόγοι τερματισμού της φιλίας, διότι αυτό μαρτυρά

πως οι φιλίες είναι λειτουργικές και αξίζουν. Άλλωστε η ποιότητα της φιλίας των εφήβων, σύμφωνα με τους Hogg & Vaughan (2010), είναι δείκτης της λειτουργικότητας και της δόμησης της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας στην περίοδο της εφηβείας, ενώ για τον Erikson (1975/1990) η εφηβεία σηματοδοτεί την επίτευξη μια κυρίαρχης ταυτότητας του εγώ.

Παρατηρήθηκε σύμπτωση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών όχι μόνο ως προς τους λόγους τερματισμού μιας φιλίας, αλλά και ως προς την ιεράρχησή τους. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι ιεράρχησαν ως αιτίες διάλυσης της φιλίας τις συκοφαντίες, την προδοσία της εμπιστοσύνης, τις παρεμβολές τρίτων, το φθόνο, τη ζήλεια και την αλλαγή συμπεριφοράς, ενώ επεσήμαναν πως δεν θα επέτρεπαν τη διάλυση της φιλίας εξαιτίας μιας ερωτικής σχέσης. Τα ευρήματα είναι σύμφωνα με αποτελέσματα μελετών που υποστηρίζουν πως η διάλυση της φιλίας και για τα δύο φύλα προκύπτει εξαιτίας της απώλειας της εμπιστοσύνης, της κοινοποίησης μυστικών και της δημόσιας κριτικής (Argyle & Henderson, 1984). Γενικότερα, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, η σημαντικότερη αιτία προστριβών στις φιλικές σχέσεις που οδηγεί στη διάλυσή τους είναι η προδοσία της εμπιστοσύνης (Fehr, 1996, 2012· Wiseman, 1986· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010).

Αναλυτικότερα, οι συκοφαντίες αναφέρθηκαν ως η πιο σημαντική αιτία για τη λύση της φιλίας. Στην κατηγορία «συκοφαντίες» συμπεριλάβαμε τα «ψέματα», και τα «πισώπλατα λόγια», που αναφέρθηκαν εξίσου από αγόρια και κορίτσια. Και οι δύο αυτές συμπεριφορές θεωρούνται απαράδεκτες και μη ανεκτές από τους εφήβους, ενώ αρκούν είτε τα ψέματα είτε τα πισώπλατα λόγια ως αναγκαία και ικανή συνθήκη για να διαλυθεί η φιλία. Το εύρημα πως και μόνο μία από τις παραπάνω συμπεριφορές, όπως και όλες οι υπόλοιπες που θα αναφέρουμε, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, αρκεί για τον τερματισμό της φίλιας. Για παράδειγμα, ενώ για να δημιουργηθεί και να διατηρηθεί η φιλία απαιτούνται αθροιστικά ορισμένοι παράγοντες (βλ. Κεφάλαιο 4, Η διαμόρφωση, η διατήρηση και η διάλυση των φιλικών σχέσεων), για να τερματιστεί η φιλία, αρκεί και μόνο μια πράξη που θα οδηγήσει στην απογοήτευση και την αναδρομική ανάγνωση του φίλου και της εικόνας του (Fehr, 1996, 2012· Wiseman, 1986).

Τα κορίτσια έδειξαν ιδιαίτερη ευαισθησία στα ψέματα και εισήγαγαν και τον όρο *κουτσομπολιά* για να περιγράψουν τις συκοφαντίες. Το εύρημα αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια είναι εξαιρετικά αυστηρά σε ζητήματα που παραποιούν την ειλικρινή αυτοαποκάλυψη ή και την απόκρυψή της (ψέματα), αλλά και τη διάδοση των

προσωπικών πληροφοριών με ταυτόχρονη δημόσια κριτική (κουτσομπολιό). Η αδιαπραγμάτευτη απόφαση των κοριτσιών για τερματισμό της φιλίας, όταν παραβιάζονται η εμπιστευτικότητα και η ειλικρίνεια, έρχεται σε συμφωνία με πολλές μελέτες, οι οποίες επισημαίνουν την έντονη αγωνία και επιθυμία των κοριτσιών για αυτοαποκάλυψη που θα διασφαλίζει τη συναισθηματική εγγύτητα με όρους εμπιστοσύνης, (Fehr, 2004· Fehr & Harasymchuk, 2017· Reisman, 1990· Sharabany, Gershoni, & Hofman, 1981, Youniss & Haynie, 1992), ώστε να προστατεύονται οι προσωπικές τους αποκαλύψεις και η κοινωνική τους εικόνα (La Gaipa, 1979, Rose & Rudolph, 2006).

Είναι αξιοσημείωτο πως ένα αγόρι αναφερόμενο στα υποθετικά πισώπλατα λόγια του φίλου, που θα μπορούσαν να διαλύσουν τη φιλία, επισημαίνει πως μια τέτοια συμπεριφορά, πιστώνεται σε γυναίκες. Με άλλα λόγια, η ίδια συμπεριφορά, ενώ είναι κοινή και για τα δύο φύλα, ωστόσο διαμεσολαβείται από τα έμφυλα στερεότυπα. Ένα κορίτσι μπορεί να κουτσομπολεύει, ενώ ένα αγόρι, εάν το κάνει, δεν είναι *«άνδρας με αυτό το πράγμα»,* κατά τα λεγόμενα του αγοριού. Το εύρημα πως η δημόσια αρνητική κριτική προκαλεί βλάβη στη φιλίες έχει επιβεβαιωθεί σε προηγούμενη μελέτη των Argyle και Henderson (1984), ενώ το κουτσομπολιό συνιστά μορφή έμμεσης επιθετικότητας, η οποία υιοθετείται συχνότερα από τα κορίτσια (Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992· Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005). Ακόμη, σε έρευνα της Δαδάτση (2012), βρέθηκε πως η δόμηση της ανδρικής ταυτότητας των εφήβων συνδέεται αρνητικά με συμπεριφορές όπως το κουτσομπολιό, το οποίο αποτελεί κοινωνικά κατακριτέα γυναικεία συμπεριφορά και απαράδεκτη για τα αγόρια.

Επίσης, τα αγόρια διευκρίνισαν πως η διάδοση συκοφαντιών για την οικογένειά τους αποτελεί λόγο τερματισμού της φιλίας. Το εύρημα αυτό σχετίζεται με το ότι η προστασία της τιμής και της υπόληψης της οικογένειας στο δημόσιο χώρο αποτελεί χρέος των αγοριών, οπότε η δημόσια κατάκριση της οικογένειας θεωρείται από τα αγόρια ακύρωση της αποστολής τους και αμαύρωση της κοινωνικής τους εικόνας. Πράγματι, οι μελέτες επιβεβαιώνουν πως η αποστολή των αγοριών συνδέεται με τη δόμηση μιας αρρενωπής ταυτότητας ικανής να προστατεύει την τιμή της οικογένειας στο πλαίσιο του ρόλου τους ως αρχηγών, και οποιαδήποτε προσβολή της οικογένειας δεν γίνεται ανεκτή από τα αγόρια και τους άνδρες (Connell, 2005· Δαδάτση, 2012).

Ακόμη, οι έφηβοι ανέφεραν ότι οι συκοφαντίες, τα ψέματα και το κουτσομπολιό, αμαυρώνουν την κοινωνική τους εικόνα, αποδεικνύουν ότι οι επιλογές των φίλων ήταν λανθασμένες, επίσης, ότι εξαπατήθηκαν και είναι αναγκασμένοι να αντιμετωπίσουν την αναιτιολόγητη εχθρότητα των φίλων. Ουσιαστικά, οι έφηβοι αναγνωρίζουν πως οι συκοφαντίες φανερώνουν πως η φιλία λειτουργούσε μονόπλευρα από τη δική τους πλευρά, και άρα δεν υπήρχε ισοτιμία στη σχέση. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με μελέτες που επισημαίνουν πως οι φιλίες απειλούνται με τερματισμό, όταν σε δυαδικό επίπεδο μεταβάλλεται η αναλογία μεταξύ κόστους και απολαβών (Hays, 1988), ενώ η ανακάλυψη ελαττωμάτων και ανεπιθύμητων χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς των φίλων τερματίζει τις φιλίες (Rose, S. 1984).

Η δεύτερη σημαντικότερη αιτία για τον τερματισμό των σχέσεων συνδέεται με συμπεριφορές που, όπως οι συκοφαντίες που προαναφέραμε, συνιστούν προδοσία της εμπιστοσύνης. Στο ζήτημα αυτό υπήρξε απόλυτη έμφυλη διαφοροποίηση. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια αναπαριστούν την προδοσία της εμπιστοσύνης με όρους παραβίασης της εχεμύθειας, δηλαδή διάδοσης των προσωπικών τους ζητημάτων σε τρίτους, αλλά και έκθεσης των μυστικών τους σε άλλους. Η έμφαση που έδωσαν τα κορίτσια στην παραβίαση των κανόνων της εμπιστευτικότητας ήταν έντονη και η πλειονότητά τους ήταν κάθετη πως αυτό θα συνιστούσε συμπεριφορά ασυγχώρητη, ενώ φάνηκαν άκαμπτα στο ζήτημα της συμφιλίωσης, ακόμα και εάν οι φίλες/οι ζητούσαν συγνώμη. Τα αποτελέσματα αυτά βρίσκονται σε συμφωνία με προηγούμενες έρευνες, σύμφωνα με τις οποίες η προδοσία της εμπιστοσύνης προκαλεί απογοήτευση, λύπη και αναθεωρεί πλήρως τις απόψεις για το φίλο και την υποτιθέμενη ποιότητα της φιλίας (Argyle & Henderson, 1984· Wiseman, 1986), ενώ αποτελεί τη σημαντικότερη αιτία προστριβών στις φιλικές σχέσεις (Fehr, 1996, 2012). Από την άλλη μεριά, επειδή η εμπιστοσύνη κατέχει κεντρική θέση στον πυρήνα της αναπαράστασης της φιλίας, η προδοσία επιφέρει την καταστροφή της σχέσης (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010)

Συνολικά, τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνουν, για μια ακόμη φορά, το σύνολο της γραμματείας των μελετών για τις φιλίες, όπου για τις γυναίκες η αυτοαποκάλυψη στις φιλίες αναφέρεται ως η πιο σημαντική και πρωταρχική λειτουργία (Fehr & Harasymchuk, 2017· Rose & Rudolph, 2006). Η έντονη και μη συγχωρητέα κοινοποίηση των μυστικών από τα κορίτσια, κυρίως, θεωρούμε πως εξηγείται από το γεγονός ότι ο σεβασμός στην αυτοαποκάλυψη είναι ο πυρήνας της δημιουργίας και διατήρησης της φιλίας, σύμφωνα με τις θεωρίες της κοινωνικής

διείσδυσης των Altman & Taylor (1973), και των σταδίων δημιουργίας των διαπροσωπικών σχέσεων (Levinger & Snoek, 1972· Huston & Levinger, 1978). Ακόμη, η αυτοαποκάλυψη ως οικεία αλληλεπίδραση δεν μπορεί να εγγυηθεί τη σχεσιακή συνεκτικότητα στη φίλια χωρίς την παράλληλη συνύπαρξη εμπιστοσύνης και δέσμευσης, (Reis & Shaver, 1988). Οπότε η κοινοποίηση μυστικών αίρει τη δέσμευση στη φιλία, ειδικά για τις γυναίκες, οι οποίες είναι πιο απαιτητικές στην οικειότητα και την επικοινωνία, ενώ είναι λιγότερο πιθανό να τύχουν συγχώρεσης, όταν προδίδουν την εμπιστοσύνη, τόσο από γυναίκες όσο και από άνδρες (Felmlee, Sweet, & Sinclair, 2013). Ένας επιπλέον σοβαρός λόγος, που καθιστά τις γυναίκες στόχο εντονότερης αποδοκιμασίας, είναι το ότι τρέφουν υψηλές προσδοκίες για δέσμευση και αφοσίωση και άρα οφείλουν να σέβονται αυτές τις προσδοκίες, οπότε όταν παραβιάζουν τους κανόνες της φιλίας, οι πιθανότητες να τύχουν συγχώρεσης είναι λιγότερες, από ότι οι άνδρες (Hojjat, Boon, & Lozano, 2017).

Τα κορίτσια ανέφεραν, επίσης, πως γενικά οι φιλίες των κοριτσιών, όχι, όμως οι δικές τους, απειλούνται με τερματισμό εξαιτίας των ανταγωνισμών μεταξύ τους ως προς το ποια θα κερδίσει το πιο επιθυμητό αγόρι του σχολείου, ή και από την σεξουαλική και ερωτική εμπλοκή της κολλητής φίλης στις ερωτικές τους σχέσεις. Τα ευρήματα αυτά έρχονται σε συμφωνία με έρευνα των Χρηστάκη και Χαλάτση (2010), όπου διαπιστώθηκε αυξημένη πολυπλοκότητα σε ορισμένες φιλίες γυναικών, λόγω του ότι υφέρπει υπόγεια ανταγωνιστικότητα μεταξύ τους, ως απότοκη της ανάγκης να διατηρηθεί ως κεκτημένο το πιο ικανό αρσενικό. Επιπλέον, βιβλιογραφικά έχει διαπιστωθεί πως η συναισθηματική ή και σεξουαλική εμπλοκή με τους ερωτικούς συντρόφους των φίλων γίνεται αντιληπτή ως πολύ βαριά προδοσία (Shackelford & Buss, 1996· Way, 2013).

Για άλλη μια φορά, παρατηρήθηκε αξιοσημείωτη έμφυλη διαφοροποίηση στον ορισμό της προδοσίας της εμπιστοσύνης από τα αγόρια, τα οποία ανέφεραν πως θα τερμάτιζαν μια φιλία εάν ένας φίλος, όπως χαρακτηριστικά τόνισαν *«με πούλαγε»* ή *«εάν με έβλεπε για το συμφέρον του»*. Καταρχάς, και οι δύο λόγοι παραπέμπουν σε δραστηριότητες μεταπράτησης, όπως στις ανταλλακτικές σχέσεις, ενώ, σύμφωνα με τον Alberoni (1996/1998) τα συγκρουόμενα συμφέροντα στη φιλία προκαλούν ρήξη στη σχέση. Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνουν τη διάκριση των φιλικών σχέσεων του Wolf (1966) σε συνεργατικές φιλίες και φιλίες συναισθηματικές. Τα αγόρια, άρα, αντιλαμβάνονται πως οι φιλίες είναι συναισθηματικοί δεσμοί που, εάν ως τέτοιοι παύουν να λειτουργούν, εκπίπτουν σε συνεργατικές φιλίες για συγκεκριμένους

σκοπούς, αναλόγως του πώς τα εμπλεκόμενα μελή αντιλαμβάνονται το συμφέρον. Όμως, τα αγόρια δεν μιλάνε για το αποτύπωμα της προδοσίας σε συναισθηματικό επίπεδο, δηλαδή αποφεύγουν τη χρήση συναισθηματικών εκφράσεων και χρησιμοποιούν όρους εμπορικούς (*πούλημα, συμφέρον*) για να περιγράψουν την έκπτωση της φιλίας. Πρόκειται για μια επισήμανση της αρνητικής πλευράς της φιλίας, χωρίς να επισημανθεί η συναισθηματική επίπτωση από τη ρήξη του φιλικού δεσμού. Αξίζει να σημειωθεί πως, πουθενά σε κανένα σημείο των συνεντεύξεων, τα αγόρια δεν όρισαν την προδοσία της εμπιστοσύνης ως διάρρηξη του σχεσιακού και συνεκτικού της χαρακτήρα, δηλαδή απουσιάζουν οι λέξεις μυστικά και προσωπικά ζητήματα ως παράγοντες που η κοινοποίησή τους θα οδηγούσε στη λύση της φιλίας. Όλα τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνουν βιβλιογραφικές αναφορές, σύμφωνα με τις οποίες οι φιλίες των αγοριών είναι συνεργατικές (Jackson-Dwyer, 2014), αφού για αιώνες οι φιλίες των ανδρών στηρίζονταν σε συνεργασίες για την εξυπηρέτηση των σκοπών των ομάδων τους (Pitt-Rivers, 2016), ενώ η πρακτικολειτουργική αναπαράσταση της φιλίας από τους άνδρες συνδέεται με την ιστορική παρακαταθήκη της ταυτότητας του ρόλου τους, που τους οδηγεί να συνεργαστούν στο κυνήγι και στη μάχη (Brooks, 2007). Για τους παραπάνω λόγους, τα αγόρια αντιλαμβάνονται και διαμορφώνουν τις φιλίες τους συντελεστικά και πρακτικά (Wood, 2012). Ακόμη, το γεγονός πως τα αγόρια δεν αναφέρθηκαν σε προδοσία μυστικών, πιθανό να σχετίζεται με τα μειωμένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης που βιώνουν στις φιλίες τους, αφού, όπως υποστηρίζουν οι Corsano, Musetti, Caricati, και Magnani (2017), τα αγόρια δίνοντας βαρύτητα στη λειτουργική πλευρά των φιλικών δεσμών, σε σύγκριση με τα κορίτσια, έχουν την τάση να κρατούν μυστικά από τους φίλους τους.

Λιγότερο αναφερθήκαν άλλες αιτίες για τη διάλυση της φιλίας, όπως με την περίπτωση τριών κοριτσιών που επισημαίνουν τη ζήλεια και τις διαβολές των άλλων κοριτσιών για τις φίλες τους και τη φιλία τους: «*τα λόγια που βάζουν άλλες φίλες μου*». Η ζήλεια αναφέρθηκε ως ζημιογόνος παράγοντας ο οποίος, ανεξάρτητα από την ύπαρξη εμπιστοσύνης και τήρησης των κανόνων της εχεμυθείας και της δέσμευσης στη φιλία, προκαλεί την εκδήλωση αισθημάτων κτητικότητας και αποκλειστικότητας που πνίγουν τις φιλίες. Τα κορίτσια αναφερθήκαν σε πραγματικές συνθήκες διάλυσης φιλικών σχέσεων που αναγκάστηκαν να διακόψουν για λόγους ζήλειας και παρεμβολών άλλων. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν προηγούμενες έρευνες σύμφωνα με τις οποίες τα κορίτσια εκδηλώνουν εντονότερα και πιο ενεργητικά τη ζήλεια στις φιλίες, από ότι τα αγόρια, τα οποία εκφράζουν τη ζήλεια

τους πιο παθητικά (Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005), ενώ τα κορίτσια ενοχοποιούν και κρίνουν άγρια τους παρεισδύοντες στη φιλία, θεωρώντας πως απειλούν τη δυαδικότητα της σχέσης (Parker, Kruse, & Aikins, 2010).

Ακόμη, οι ζηλότυποι φίλοι χαρακτηρίζονται και από ανασφαλές ύφος σύναψης δεσμού, σύμφωνα με τη θεωρία του Bowlby (1988), κάτι που μια μαθήτρια επεσήμανε, λέγοντας πως μία φίλη της ήταν ασταθής, ενώ διατηρούσε και άλλες φιλίες στις οποίες εκδήλωνε ζήλεια και αποκλειστικότητα. Το ότι η ζήλεια των κοριτσιών εκδηλώνεται με διαβολές (*«κακά λόγια»)*, και με μορφή επιτήρησης για το ποιες επαφές των φίλων τους είναι επιτρεπτές ή όχι, καθιστώντας τις φιλίες τους πιο ευάλωτες από αυτές των αγοριών, επιβεβαιώνεται από τη βιβλιογραφία (Lavalle & Parker, 2009). Μια άλλη πιθανή αιτία, για την εντονότερη ζήλεια των κοριτσιών προς τους παρεμβαίνοντες επίδοξους φίλους είναι ότι επενδύουν συναισθηματικά περισσότερους πόρους και προσδοκίες στις καλύτερες φιλίες τους, ενώ οι φιλίες τους χρησιμεύουν ως μηχανισμός κοινωνικής επιδοκιμασίας και ενσωμάτωσης. Από την άλλη μεριά τα αγόρια, έχουν λιγότερους λόγους να ζηλεύουν, διότι αντλούν κοινωνική επιδοκιμασία από τη συμμετοχή τους σε αθλητικές ομάδες, εκφράζοντας μειωμένη οικειότητα στις φιλίες τους (Kraft & Mayeux, 2017).

Ένα από τα έξι αγόρια ανέφερε πως τη φιλία με τον κολλητό του θα μπορούσε να διαλύσει μόνο μια γυναίκα. Ο συγκεκριμένος μαθητής χαρακτηρίζεται από υπερβολική ταύτιση με τον ρόλο του φύλου του, δηλαδή οι απαντήσεις του στη συνέντευξη ήταν υπερβολικά λιτές και εστίασε εντελώς σε πρακτικολειτουργικές απόψεις που εκπροσωπούν τον αντίθετο πόλο από την θηλυκή και ανδρόγυνη έκφραση της φιλίας. Στις περιπτώσεις αυτές, που υπερεκπροσωπείται η πρακτική και ταυτόχρονα συναισθηματικά ελλιπής ανδρική ταυτότητα, η αναζήτηση οικειότητας είναι στραμμένη στη γυναίκα, η οποία θα αναπληρώσει το κενό (Giddens, 1992/2005), οπότε είναι πιθανό, συνειδητά ή όχι, ο μαθητής να θεωρεί πως η ερωτική σχέση είναι απειλή για τη φιλία. Πάντως, υπάρχουν ευρήματα σύμφωνα με τα οποία οι φιλίες των ανδρών μετά την έναρξη ετερόφυλης σχέσης, επιτηρούνται και τίθενται υπό την έγκριση των γυναικών (Smart, Davies, Heapy, & Mason, 2012). Από την άλλη μεριά, έχει βρεθεί ότι από την ύστερη εφηβεία και μετά, όχι όμως στη μέση εφηβεία των 15 έως 17 ετών που ανήκει ο ερωτώμενος, η αξία των εφηβικών στενών φιλικών σχέσεων αυτοϋπονομεύει την υπάρξή της, προετοιμάζοντας και καθιστώντας τους νεαρούς ενήλικες να αφοσιωθούν στην ερωτική σχέση και το δέσιμο του

ζευγαριού, αίροντας για πάντα τη δεσπόζουσα θέση των σχέσεων με τους συνομήλικους (Laursen & Collins, 2012).

Ακολούθως, υπήρξαν δύο κορίτσια και ένα αγόρι, τα οποία ανέφεραν με αρκετή έμφαση ότι σε καμιά περίπτωση δεν θα επέτρεπαν σε μια ερωτική σχέση να σταθεί αιτία για τη διάλυση της καλύτερης φιλίας τους. Οι έφηβοι με τις δηλώσεις τους αναγνωρίζουν πως η ερωτική σχέση δεν θα έπρεπε να τους στερήσει την καλύτερη φιλία. Ένα αγόρι χαρακτήρισε ως *«καραγκιοζιλίκια»*, την περίπτωση να χρειαστεί να εγκαταλείψει τον κολλητό του για ένα κορίτσι, αποφεύγοντας τη χρήση λέξεων συναισθηματικού περιεχομένου, Η άποψη πως οι καλύτερες φιλίες είναι μη υποκαταστήσιμες από τις ερωτικές σχέσεις έχει υποστηριχθεί ερευνητικά και επιπρόσθετα βρέθηκε ότι οι ποιοτικές φιλίες εκπαιδεύουν τους εφήβους να δημιουργήσουν ικανοποιητικές ερωτικές σχέσεις (Weiss, 1969). Ακόμη, σύμφωνα με τον Wright (1978), οι φιλικές σχέσεις, ως μη υποκαταστήσιμες από άλλες διαπροσωπικές σχέσεις, φανερώνουν την ανάγκη που έχουν οι άνθρωποι για διαφορετικούς τύπους σχέσεων που θα δίνουν ποιότητα στη ζωή τους, ενώ στη φιλία επικοινωνεί κανείς πρόσωπο με πρόσωπο, εθελοντικά και όχι ως φορέας ρόλου, όπως οι σύζυγοι ή οι συνεργάτες σε ένα έργο. Ακόμη, οι ωφέλειες των ποιοτικών φιλικών σχέσεων στην εφηβεία, όταν αυτές συνεχίζονται στην ενήλικη ζωή, ενισχύουν την αυτοεκτίμηση, τη λειτουργική ερωτική και συζυγική ζωή, αλλά και την αίσθηση αυταξίας· αντίθετα, η απουσία, έστω και ενός φίλου στην εφηβεία, σχετίζεται με κατάθλιψη στην ενήλικη ζωή (Bagwell, Newcomb, & Bukowski, 1998).

Μια άλλη δέσμη συμπεριφορών για τη διάρρηξη των φιλικών σχέσεων, που επισημάνθηκε από δύο κορίτσια, είναι η ταυτόχρονη ύπαρξη ζήλειας προς τις ίδιες και πισώπλατης βλάβης, δηλαδή αναφέρθηκαν σε πράξεις που παραπέμπουν στο φθόνο. Γενικότερα, η ζήλεια συνιστά έμμεση και όχι κατά πρόσωπο επιθετικότητα, ενώ αντιστοιχεί κυρίως σε συμπεριφορά που σχετίζεται με τη θηλυκή εκδοχή της αναπαράστασης της φιλίας. Για το ότι τα κορίτσια αναφέρουν πως ζηλεύουν περισσότερο, αναφερθήκαμε ήδη στις προηγούμενες παραγράφους, που συζητήσαμε για τη ζήλεια προς τις φιλίες των φίλων. Από την άλλη μεριά, βιβλιογραφικά έχει τεκμηριωθεί πως τα κορίτσια και οι γυναίκες επιλέγουν την έμμεση επιθετικότητα, περισσότερο από ότι τα αγόρια και οι άνδρες, (Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005· Σφέτσα, 2015· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), αλλά και τις ραδιουργίες (Laursen, 1993c). Ακόμη, έχει βρεθεί ότι τα κορίτσια, λόγω των προφορικών δεξιοτήτων επικοινωνίας ανέφεραν πως χρησιμοποιούν έμμεσες μεθόδους επιθετικότητας στις

φιλικές τους σχέσεις, καθιστώντας τα χειριστικά στις διαπροσωπικές τους συγκρούσεις (Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992). Οι λεγόμενες πισώπλατες βλάβες, ως μορφή φθόνου που στόχο έχει να προκαλέσει βλάβη, βιβλιογραφικά έχει βρεθεί πως είναι μέθοδοι που χρησιμοποιούν τα κορίτσια κυρίως για να θυματοποιήσουν σχεσιακά με επιβλαβές κουτσομπολιό τις φίλες τους ή και τους φίλους τους (Daniels, Quigley, Menard, & Spence, 2010).

Επίσης, από ένα κορίτσι επισημάνθηκε ότι αιτία τερματισμού της φιλίας συνιστά και η απουσία υπεράσπισης του φίλου έναντι προσβολών και κακόφημων πληροφοριών. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει αντίστοιχα πορίσματα έρευνας των Shackelford και Buss (1996), οι οποίοι βρήκαν πως η απραξία και η έλλειψη υπεράσπισης του φίλου, στις περιπτώσεις που αυτός κατακρίνεται, προκαλεί βαθιά αίσθηση προδοσίας. Οι Mendelson και Aboud (1999, 2012), στην κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της φιλίας που κατασκεύασαν, έχουν υπολογίσει την υπεράσπιση του φίλου έναντι των κατακρίσεων των άλλων, ονομάζοντας την αντίστοιχη υποκλίμακα «αξιόπιστη συμμαχία» (βλ. Κεφάλαιο 4, 4.12, Οι λειτουργίες και η ποιότητα της φιλίας).

Τέλος, υπήρξε μια μαθήτρια η οποία αναγνώρισε ότι η λήξη μιας φιλίας μπορεί να προέλθει από την αλλαγή συμπεριφοράς ενός μέλους της φιλίας, και όχι για λόγους προδοσίας της εμπιστοσύνης, αλλά από το ότι οι άνθρωποι αλλάζουν ενδιαφέροντα και υιοθετούν νέες προτιμήσεις. Επίσης, χαρακτήρισε ως θετική επιλογή μια τέτοια απομάκρυνση από κάποια φιλία, διότι συνδέεται με την εξέλιξη και τη μεταμόρφωση του χαρακτήρα των ανθρώπων. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα μελετών σύμφωνα με τα οποία στην εφηβεία ο χαρακτήρας των ανθρώπων βρίσκεται υπό διαμόρφωση (Fromm, 1996) και επιχειρείται η εδραίωση μίας κυρίαρχης ταυτότητας του εγώ (Erikson, 1975/1990). Ωστόσο, στη νεαρή ενήλικη ζωή συνεχίζονται οι διαφοροποιήσεις στη δόμηση της ταυτότητας που επιδρά στις διεργασίες των στενών σχέσεων (Collins & Laursen, 2012). Από την άλλη μεριά, είναι επόμενο όταν οι έφηβοι έρχονται αντιμέτωποι με αλλαγές στην προσωπική και κοινωνική τους ταυτότητα, να τροποποιείται το δίκτυο των φιλικών τους σχέσεων. Πράγματι, όπως υποστηρίζει ο Hays (1998), η φιλία αποτελεί δυναμική διαδικασία και οι στόχοι της εκδηλώνονται σε γνωσιακό, συναισθηματικό και συμπεριφορικό επίπεδο σε ένα δυαδικό πλαίσιο, ως ένα ολικό σύστημα, παρά μέσα από τους συμμετέχοντες ξεχωριστά. Είναι προφανές πως η δυαδικότητα και η ολικότητα του συστήματος της φιλίας παύει να υφίσταται, όταν οι στόχοι και η

ταυτότητα ενός εκ των μελών της σχέσης, ή και των δύο ταυτόχρονα, αλλάξουν. Επίσης, σύμφωνα με τους Hafen, Laursen, Burk, Kerr, και Stattin (2011), η σταθερότητα στη φιλία δεν συνιστά πάντα πλεονέκτημα, οπότε το να τερματιστεί μια φιλία, η οποία λειτουργεί με επιζήμιο τρόπο για ένα μέλος, είναι δείγμα θετικό.

Στο σημείο αυτό χρειάζεται μια διευκρίνηση. Όπως υποστηρίζουν οι Maisonneuve (2004/2007) και Policarpo (2015), η εμπιστοσύνη διατρέχει εγκάρσια τις συμπεριφορές που συνιστούν όλες τις λειτουργίες της φιλίας. Οπότε, οι παράγοντες που επιφέρουν οριστική λήξη στις φιλίες, όπως οι συκοφαντίες, η κοινοποίηση μυστικών, το πούλημα των φίλων, η σεξουαλική και συναισθηματική εμπλοκή με τους ερωτικούς συντρόφους των φίλων, η επιλογή του να επηρεαστεί κάποιος από τα λόγια τρίτων, η εκδήλωση κακίας, τα πισώπλατα λόγια, τα ψέματα, τα κουτσομπολιά, η διάδοση προσωπικών πληροφοριών σε τρίτους και τα αρνητικά σχόλια για την οικογένεια του φίλου, όλα αυτά, δεν αποτελούν παρά διαφορετικές εκδοχές της προδοσίας της εμπιστοσύνης. Η απώλεια της εμπιστοσύνης οδηγεί στην αναδρομική ανάγνωση των κινήτρων, των προθέσεων και της προσωπικότητας των φίλων, ενώ ισοδυναμεί με άρση της οικειότητας, την αποξένωση των φίλων και τη διάλυση της φιλίας.

Συνοψίζοντας, τα ευρήματα δείχνουν πως τα κορίτσια δηλώνουν περισσότερες συγκρούσεις, οι οποίες σχετίζονται με την προδοσία, τον τερματισμό της φιλίας ή την εγκατάλειψη της φιλίας και τη ζήλεια, ενώ τα αγόρια αναφέρουν λιγότερες σχεσιακές συγκρούσεις και συχνότερες ως προς τα ομαδικά παιχνίδια. Η δέσμη των λόγων του τερματισμού της φιλίας στα κορίτσια οργανώνεται γύρω από ζητήματα προδοσίας των μυστικών και ενός ανταγωνισμού στη φιλία που εκδηλώνεται περισσότερο έμμεσα μέσω της ζήλειας, που στόχο έχει να βλάψει την κοινωνικής τους εικόνα ως σχεσιακά ικανών και αξιόπιστων. Από την άλλη μεριά οι λόγοι τερματισμού της φιλίας των αγοριών, επίσης, περιλαμβάνουν την προδοσία της εμπιστοσύνης, η οποία ορίζεται, κυρίως, ως εξαπάτηση και συμφεροντολογική εκμετάλλευση, διαρρηγνύοντας τη συμμαχική και συνεργατική κατεύθυνση της ανδρικής φιλίας. Ακόμη, οι ενέργειες των αγοριών που οδηγούν στον τερματισμό της φιλίας αφορούν τη δημόσια μείωση της τιμής της οικογένειας των φίλων, στοχεύοντας στην αμαύρωση της κοινωνικής τους εικόνας ως άξιων ανδρών, ενώ το κουτσομπολιό συνιστά ακύρωση της αρρενωπής ταυτότητας. Με άλλα λόγια, στους λόγους τερματισμού της φιλίας αναφέρονται παράγοντες που στοχεύουν στην αμαύρωση της κοινωνικής και ψυχολογικής ταυτότητας των φίλων, με τρόπους που

αναπαράγουν τα στερεότυπα που τροφοδοτούν τις έμφυλες προκαταλήψεις και για τα δύο φύλα.

Τέλος τόμου Α

Β. Τόμος

Κεφάλαιο 7.

Η Αναπαράσταση της φιλίας

7.1. Περιεχόμενο της έννοιας της φιλίας

Προκειμένου να δοθεί στους εφήβους συμμετέχοντες η δυνατότητα να ορίσουν τι σημαίνει η φιλία και να διαπιστωθούν τυχόν εννοιολογικές διαφοροποιήσεις στην προσέγγιση του όρου της φιλίας με βάση το φύλο, την περιοχή διαμονής και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων τους, απάντησαν σε συνειρμική ερώτηση σχετική με την έννοια της φιλίας. Συγκεκριμένα, ζητήσαμε από τους/ις μαθητές/τριες να γράψουν 3 λέξεις/φράσεις που τους έρχονταν στο μυαλό, όταν διάβαζαν τη λέξη φιλία. Στο υλικό που συγκεντρώθηκε έγινε πλήρης καταγραφή και οι απαντήσεις που παρήγαγαν οι ερωτώμενοι στην έρευνα ανέρχονται σε 2.608. Ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί στο 94,5% των απαντήσεων που έπρεπε θεωρητικά να παραχθούν, εάν κάθε ερωτώμενος σημείωνε 3 απαντήσεις με λέξεις/φράσεις, (3 λέξεις ή φράσεις Χ 920 άτομα = 2.760 απαντήσεις). Επίσης, υπήρξαν 152 περιπτώσεις (5,5%) που ανήκουν στην κατηγορία «χωρίς απάντηση», διότι δεν σημείωσαν μια ή και περισσότερες λέξεις/φράσεις από τις τρεις που ζητούνταν στην αντίστοιχη ερώτηση.

Οι 2.608 απαντήσεις που παρήχθησαν ταξινομήθηκαν σε 280 διαφορετικές κατηγορίες. Το λεκτικό υλικό που αναφέρθηκε από τους συμμετέχοντες υποβλήθηκε σε εξαντλητική καταγραφή και η ανάλυση περιεχομένου που εφαρμόστηκε σε αυτό οδήγησε στην ταξινόμησή του σε ευρύτερες θεματικές κατηγορίες με κοινή εννοιολογική δομή. Λόγω του πλήθους των διαφορετικών λέξεων/φράσεων που παρήχθησαν, και για περιγραφικούς λόγους, οι 280 κατηγορίες απαντήσεων με λέξεις/φράσεις για τη φιλία που καταγράφηκαν ταξινομήθηκαν σε 69 θεματικές κατηγορίες (70 με τη θεματική κατηγορία *χωρίς απάντηση*). Λόγω του μεγάλου αριθμού των λέξεων/φράσεων επιλέξαμε να ταξινομήσουμε εκείνες που εμφανίζονται ως θεματική κατηγορία με 5 φόρες εμφάνισης τουλάχιστον. Οι θεματικές αυτές κατηγορίες προέκυψαν είτε με τη διατήρηση της ίδιας λέξης/φράσης του ερωτώμενου ως αντιπροσωπευτική κατηγορίας, όπου αυτό ήταν δυνατό, δηλαδή στις απαντήσεις που ήταν σύντομες ή μονολεκτικές, είτε κωδικοποιήθηκαν σε κατηγορίες μετά από νοηματική ενοποίηση των συνώνυμων λέξεων/φράσεων. Τέλος, οι λέξεις/φράσεις με αριθμητική συχνότητα μικρότερη από 5 εμφανίσεις ταξινομήθηκαν στη θεματική κατηγορία (άλλα).

Για τον έλεγχο της ανάλυσης περιεχομένου ζητήθηκε από τρεις κριτές να διαβάσουν προσεκτικά τις θεματικές κατηγορίες με το περιεχόμενό τους. Η οριστικοποίηση των θεματικών κατηγοριών και του περιεχομένου τους καθορίστηκε στη βάση των συναινετικών ή πλειοψηφικών απαντήσεων των κριτών. Τα αποτελέσματα της θεματικής ανάλυσης περιεχομένου βρίσκονται στο Παράρτημα. Αυτή η πρώτη εννοιολογική επεξεργασία, η οποία μας έδωσε 69 κατηγορίες λέξεων, (με την θεματική κατηγορία *«χωρίς απάντηση»* = 70), που περιγράφουν τη φιλία είναι το υλικό μας προς ανάλυση και ερμηνεία που ακολουθεί αμέσως παρακάτω. Έτσι, στον Πίνακα 7.1. που ακολουθεί παρατίθενται οι 70 θεματικές κατηγορίες της έννοιας της φιλίας μαζί με τις αρχικές λέξεις/φράσεις από τις οποίες προήλθαν, σύμφωνα με τις αναφορές τους από τους/ις μαθητές/τριες με φθίνουσα αριθμητική σειρά. Στην αριστερή στήλη του πίνακα παρατίθενται οι θεματικές κατηγορίες της έννοιας της φιλίας και ακολουθούν η συχνότητα και το ποσοστό τους. Στη δεξιά στήλη του πίνακα φαίνονται οι 280 λέξεις/φράσεις με την αριθμητική τους συχνότητα που ανέφεραν οι έφηβοι και από τις οποίες προέκυψαν οι 70 θεματικές κατηγορίες της έννοιας της φιλίας. Στο σημείο αυτό χρειάζεται να τονίσουμε πως ο πίνακας με τις 70 θεματικές κατηγορίες θα χρησιμοποιηθεί ως βάση δεδομένων για την παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών που θα ακολουθήσει αμέσως μετά την παρουσίαση των τελικών θεματικών κατηγοριών της κοινωνικής αναπαράστασης της φιλίας.

Πίνακας 7.1. Συχνότητα των θεματικών κατηγοριών που συνθέτουν την αναπαράσταση της έννοιας της φιλίας

Θεματικές κατηγορίες	Συχνότητα	Ποσοστά	Περιεχόμενα
1. Εμπιστοσύνη	519	18,8%	εμπιστοσύνη 518, φερεγγυότητα 1
2. Αγάπη	415	15%	αγάπη 412, αμοιβαία αγάπη 1, ανιδιοτελής αγάπη 1, αδελφική αγάπη 1
3. Χωρίς απάντηση	152	5,5	
4. Ειλικρίνεια	124	4,5%	ειλικρίνεια 122, εντιμότητα 1, ντόμπρος 1
5. Κατανόηση	115	4,2%	κατανόηση 105, υπομονή 4, συγχώρεση 1, συμβιβασμός 1, ανοχή 1, ανεκτικότητα 1, υποχώρηση 1, αμοιβαίες υποχωρήσεις 1
6. Διασκέδαση	81	2,9%	διασκέδαση 73, μουσική 2, όμορφες στιγμές 2, ωραίες στιγμές 2, πάρτι 1, ξενύχτια 1
7. Παρέα	79	2,9%	παρέα 78, παρεούλα 1
8. Συμπαράσταση	78	2,8%	συμπαράσταση 74 , συμβουλές 2, υπεράσπιση 2
9. Στήριξη	69	2,5%	στήριξη 60, στήριγμα 4, αλληλοϋποστήριξη 4, αλληλοστήριξη 1
10. Σεβασμός	63	2,3%	σεβασμός 59, ευγένεια 2, συμπεριφορά 1,

			αξιοπρέπεια 1
11. Βοήθεια	61	2,2%	βοήθεια 44, ανάγκη 4, νοιάξιμο 3, θυσία 3, ο φίλος στην ανάγκη φαίνεται 2, προσφορά 2, συνεισφορά 1, θυσίες 1, δοτικότητα 1
12. Βόλτες	54	2%	βόλτες 29, βόλτα 9, καφές 4, έξοδοι 3, ελεύθερος χρόνος 2, κορίτσια 2, κοπάνα 1, μηχανές 1, ποτά 1, αλκοόλ 1, μπύρες 1
13. Γέλιο	53	1,9%	γέλιο 52, γέλια 1
14. Χαρά	53	1,9%	χαρά 53
15. Αδελφοσύνη	44	1,6%	αδελφοσύνη 22, αδελφικότητα 10, αδελφότητα 7, αδέρφια 2, αδερφικός φίλος 1, αδερφός 2
16. Πλάκα	44	1,6%	πλάκα 27, πλάκες 6, αστεία 4, ρεζιλίκι 3, βλακείες 1, κοροϊδία 1, χαζομάρες 1, καφρίλες 1
17. Αλληλεγγύη	40	1,4%	αλληλεγγύη: 40
18. Επικοινωνία	37	1,3%	επικοινωνία 17, ελευθερία έκφρασης 2, συνεννόηση 2, συζήτηση 2, άνθρωπός μου 2, ακρόαση 1, επαφή 1, κουβέντα 1, ανταλλαγή απόψεων 1, ανταλλαγή ιδεών 1, κινητό 1, κουτσομπολιό 1, κοινωνικοποίηση 1, κοινωνία 1, διαδίκτυο 1, άνθρωποι 1, ελευθερία λόγου 1
19. Υποστήριξη	35	1,3%	υποστήριξη 35
20. Προδοσία	28	1%	προδοσία 14, ψέμα 2, μίσος 2, υποκρισία 2, εγκατάλειψη 1, εχθρός 1, κακία 1, ψευδαίσθηση ευτυχίας 1, ζήλια 1, ανυπαρξία φιλίας 1, δεν υπάρχει φιλία σήμερα 1, δεν υπάρχει 1
21. Κολλητός/ή	27	1%	κολλητός 13, κολλητή 7, κολλητοί 1, πρόσωπο 1, το όνομα της 1, Δήμητρα 1, Αναστασία 1, Ελένη 1, Ελευθερία 1
22. Αλληλοβοήθεια	25	0,9%	αλληλοβοήθεια 24, ανταλλαγές 1
23. Αφοσίωση	25	0,9%	αφοσίωση 23, αφιέρωση 1, αφιέρωση χρόνου 1
24. Ασφάλεια	23	0,8%	ασφάλεια 8, προστασία 3, ειρήνη 3, ηρεμία 2, ξεγνοιασιά 2, γαλήνη 1, ανακούφιση 1, ησυχία 1, σιγουριά 1, παρηγοριά 1
25. Εχεμύθεια	23	0,8%	εχεμύθεια 23
26. Καλοπέραση	23	0,8%	καλοπέραση 19, άραγμα 3, αραλίκι 1
27. Ενδιαφέρον	22	0,8%	ενδιαφέρον 22
28. Πίστη	22	0,8%	πίστη 20, διάρκεια 1, αιωνιότητα 1
29. Συντροφιά	22	0,8%	συντροφιά 11, συντροφικότητα 11
30. Μυστικά	19	0,7%	μυστικά 16, ανταλλαγή μυστικών 1, κρατάει μυστικά 1, μοίρασμα μυστικών 1
31. Φίλοι/ες	19	0,7%	φίλος 10, φίλοι 5, φιλία 2, φίλες 1, φίλη 1
32. Συμπόνια	18	0,7%	συμπόνια 15, συμπάθεια 3
33. Αλήθεια	17	0,6%	αλήθεια 12, αληθινή 1, πραγματική φιλία 1αυθεντικότητα 1, γνήσια 1, πραγματική 1
34. Εμπειρίες	17	0,6%	εμπειρίες 2, στιγμές 4, ταξίδια 3, αναμνήσεις 3, περιπέτειες 2, πολλά 1, καθημερινότητα 1, η ευτυχία δημιουργεί τους φίλους η δυστυχία τους δοκιμάζει 1
35. Χαβαλές:	17	0,6%	χαβαλές: 17
36. Αλληλοκατανόηση	16	0,6%	αλληλοκατανόηση 16
37. Ευτυχία	16	0,6%	ευτυχία 13, εύνοια 1, ολοκλήρωση 1, ψυχική ολοκλήρωση 1
38. Συνεργασία	16	0,6%	συνεργασία 12, αμοιβαιότητα 3, συνεργατικότητα 1

39. Ενότητα	15	0,5%	ενότητα 8, ομαδικότητα 3, ένωση 2, συλλογικότητα 1, συναδέλφωση 1
40. Τρέλα	14	0,5%	τρέλα 10, τρέλες 3, απίστευτα πράγματα 1
41. Οικογένεια	12	0,4%	οικογένεια 12
42. Παιχνίδια	12	0,4%	παιχνίδια 6, παιχνίδι 5, κατασκευές 1
43. Ανιδιοτέλεια	11	0,4%	ανιδιοτέλεια 10 , αφιλοκέρδεια 1
44. Δεσμός	10	0,4%	δεσμός 2, δυνατή σχέση 1, γερός δεσμός 1, αχώριστοι 1, δέσιμο 1, δεμένα άτομα 1, διαπροσωπική σχέση 1, σχέση 1, ισχυρή σχέση 1
45. Οικειότητα	10	0,4%	οικειότητα 7, εγγύτητα 3
46. Άθληση	9	0,3%	ποδόσφαιρο 2, δραστηριότητες 2, μπάλα 1, άθληση 1, αθλητισμός 1, γυμναστική 1, αθλητικές δραστηριότητες 1
47. Άνεση	9	0,3%	άνεση 7, χαλάρωση 2
48. Ζωή	9	0,3%	ζωή 3, ζωντάνια 2, δύναμη 2, θάρρος 2
49. Αλληλοσεβασμός	8	0,3%	αλληλοσεβασμός 8
50. Δυσκολία	8	0,3%	τσακωμοί 4, δυσκολία 1, εμπόδια 1, μερικά προβλήματα 1, μπελάδες 1
51. Μοναδικότητα	8	0,3%	μοναδικότητα 2, το άλλο μισό 2, ανεκτίμητη 1, σημαντική 1, τα πάντα στη ζωή 1, αλληλοσυμπλήρωση 1
52. Ταύτιση	8	0,3%	κοινά ενδιαφέροντα 3, δείξε μου το φίλο σου να σου πω ποιος είσαι 2, ταύτιση 1, κοινές απόψεις 1, ομοιότητα 1
53. Διακοπές	7	0,3%	διακοπές 3, κατασκήνωση 1, καλοκαίρι 1, χωριό 1, φυσικό περιβάλλον 1
54. Καλοσύνη	7	0,3%	καλοσύνη 6, ανεξικακία 1
55. Παροδικότητα	7	0,3%	παροδικότητα 2, κατά συνθήκη φίλοι 1, πρόσκαιρο 1, περιστασιακός 1, προσωρινή ευτυχία 1, αβεβαιότητα 1
56. Στοργή	7	0,3%	στοργή 4, αγκαλιά 1, ζεστασιά 1, τρυφερότητα 1
57. Συμφέρον	7	0,3%	συμφέρον 2, εκμετάλλευση 2, όφελος 1, χρήμα 1, ατομικισμός 1
58 Συναισθήματα	7	0,3%	συναισθήματα 4, συναισθηματική στήριξη 1, συναισθηματικό δέσιμο 1, δυνατό συναίσθημα 1
59. Φροντίδα	7	0,3%	Φροντίδα 6, φαγητό 1
60. Χαμόγελο	7	0,3%	χαμόγελο 5, χαμόγελα 2
61. Αποδοχή	6	0,2%	αποδοχή 6
62. Αυθορμητισμός	5	0,2%	αυθορμητισμός 4, ευθύτητα 1
63. Γνώσεις	5	0,2%	γνώσεις 2, φροντιστήριο 1, σχολείο 1, ιλιάδα 1
64. Ευχαρίστηση	5	0,2%	ευχαρίστηση 5
65. Θαυμασμός	5	0,2%	εκτίμηση 3, θαυμασμός 1, λατρεία 1
66. Καλή παρέα	5	0,2%	καλή παρέα 5
67. Μοίρασμα	5	0,2%	Μοίρασμα 5
68. Σεξ	5	0,2%	Σεξ 2, φιλικό σεξ 1, έρωτας 1, ομοφυλοφιλία 1
69. Χιούμορ	5	0,2%	χιούμορ 5
70. Άλλα	4	0,1%	άντρας 1, συμπέρασμα 1, ναρκωτικά 1, στυλ 1,

Για την καλύτερη απεικόνιση της αναπαράστασης που έχουν για τη φιλία οι συμμετέχοντες, θα αναλύσουμε αρχικά τον πίνακα με βάση τη συχνότητα εμφάνισης των λέξεων, οι οποίες συναθροίζονται σε θεματικές κατηγορίες, που εμφανίζονται

στην αριστερή στήλη του πίνακα. Οι 70 αυτές θεματικές κατηγορίες περιγράφουν με λέξεις/φράσεις τις διαστάσεις, τις λειτουργίες και τα συναισθήματα των εφήβων για τη φιλία. Όπως θα δούμε στη δεύτερη ταξινόμηση που θα ακολουθήσει, οι παραπάνω 70 θεματικές κατηγορίες θα μπορούσαν να συμπυκνωθούν ακόμη περισσότερο, αλλά ο στόχος της έρευνας είναι να αποτυπωθούν στην παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών οι διαφορές στην εκφορά του λόγου των εφήβων που δύναται να ασκούν οι μεταβλητές του φύλου, της περιοχής κατοικίας και του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων.

Από την ανάγνωση του Πίνακα 7.1., προκύπτει πως οι έφηβοι μαθητές/τριες δήλωσαν, με φθίνουσα σχετική συχνότητα, τις εξής θεματικές κατηγορίες, που συνειρμικά αναδύονται στο νου τους, όταν ακούν τη λέξη *φιλία*:

1. Η λέξη Εμπιστοσύνη αναφέρεται σε ποσοστό 18,8% του συνόλου των 2.608 απαντήσεων. Στη θεματική αυτή κατηγορία αναφέρθηκαν μονολεκτικά με σχεδόν απόλυτη πλειοψηφία οι έφηβοι, με 518 από αυτούς να αναφέρονται στην *εμπιστοσύνη* και ένας στη *φερεγγυότητα*. Έτσι, η *εμπιστοσύνη* αναδεικνύεται ως ο βασικός και κυρίαρχος παράγοντα της φιλίας στη συνείδηση των ερωτηθέντων μαθητών/τριών.

2. Η δεύτερη σε συχνότητα αναφοράς λέξη που αναφέρουν οι έφηβοι είναι η Αγάπη σε ποσοστό 15%. Έτσι, το συναίσθημα της *αγάπης* αποτελεί το δεύτερο διαμορφωτικό πυλώνα που οικοδομεί την αναπαράσταση για τη φιλία. Επίσης, η ομοφωνία στην δήλωση της αγάπης ως στοιχείο της φιλίας είναι απόλυτη, με μόνο 3 συμμετέχοντες απλά να αναφέρονται στην αγάπη με επιθετικούς προσδιορισμούς, οι οποίοι εμπλουτίζουν και εξειδικεύουν το συναίσθημα της αγάπης και είναι του τύπου: *αμοιβαία αγάπη, ανιδιοτελής αγάπη και αδελφική αγάπη*.

3. Ακολουθεί η κατηγορία Χωρίς Απάντηση που αντιπροσωπεύει το 5.5% από το σύνολο των λέξεων/φράσεων που θα προέκυπταν εάν είχαν συμπληρωθεί ορισμένες ή και οι τρεις λέξεις/φράσεις που ζητούνταν στην ερώτηση.

4. Η θεματική κατηγορία Ειλικρίνεια έρχεται τέταρτη σε συχνότητα αναφοράς με το 4.5% του συνόλου των απαντήσεων και συντίθεται από τις λέξεις *ειλικρίνεια, εντιμότητα και ντόμπρος*.

5. Η Κατανόηση (4.2%) προκύπτει από τις λέξεις *κατανόηση, υπομονή, συγχώρεση, συμβιβασμός, ανοχή, ανεκτικότητα, υποχώρηση και αμοιβαίες υποχωρήσεις*.

Κατόπιν, ακολουθούν οι παρακάτω θεματικές κατηγορίες με τα αντίστοιχα ποσοστά εμφάνισης και τις λέξεις/φράσεις που τις συνθέτουν: 6. Διασκέδαση, (2.9%), *(διασκέδαση, μουσική, όμορφες στιγμές, ωραίες στιγμές, πάρτι, ξενύχτια.* 7. Παρέα, (2.9%), *(παρέα, παρεούλα).* 8. Συμπαράσταση, (2.8%), *(συμπαράσταση, συμβουλές, υπεράσπιση).* 9. Στήριξη, (2.8%), *(στήριξη, στήριγμα).* 10. Σεβασμός, (2.3%), *(σεβασμός, ευγένεια, συμπεριφορά, αξιοπρέπεια).* 11. Βοήθεια, (2.2%), *(βοήθεια, ανάγκη, νοιάξιμο, θυσία, ο φίλος στην ανάγκη φαίνεται, προσφορά, συνεισφορά, θυσίες, δοτικότητα).* 12 Βόλτες, (2%), *(βόλτες, βόλτα, καφές, έξοδοι, ελεύθερος χρόνος, κορίτσια, κοπάνα, μηχανές, ποτά, αλκοόλ, μπύρες).* 13. Γέλιο, (1.9%), *(γέλιο, γέλια).* 14. Χαρά, (1.9%). 15. Αδελφοσύνη, (1.6%), *(αδελφοσύνη, αδελφικότητα, αδελφότητα, αδέρφια, αδερφικός φίλος, αδερφός).* 16. Πλάκα, (1,6%), (*πλάκα, πλάκες, αστεία, ρεζιλίκια, βλακείες, κοροϊδία, χαζομάρες, καφρίλες).* 17. Αλληλεγγύη, (1.4%). 18. Επικοινωνία, (1.3%), *(επικοινωνία, ελευθερία έκφραση, συνεννόηση, συζήτηση, άνθρωπός μου, ακρόαση, επαφή, κουβέντα, ανταλλαγή απόψεων, ανταλλαγή ιδεών, κινητό, κουτσομπολιό, κοινωνικοποίηση, κοινωνία, διαδίκτυο, άνθρωποι, ελευθερία λόγου).* 19. Υποστήριξη, (1.3%). 20. Προδοσία (1%), *(προδοσία, ψέμα, μίσος, υποκρισία, εγκατάλειψη, εχθρός, κακία, ψευδαίσθηση ευτυχίας, ζήλια, ανυπαρξία φιλίας, δεν υπάρχει φιλία σήμερα, δεν υπάρχει).* 21. Κολλητός/ή, (1%), *(κολλητός, κολλητή, κολλητοί, το όνομα της, Δήμητρα, Αναστασία, Ελένη, Ελευθερία).* 22. Αλληλοβοήθεια, (0.9%), (*αλληλοβοήθεια, ανταλλαγές).* 23. Αφοσίωση, (0.9%), (*αφοσίωση, αφιέρωση, αφιέρωση χρόνου).* 24. Ασφάλεια, (0.8%), (*ασφάλεια, προστασία, ειρήνη, ηρεμία, ξεγνοιασιά, γαλήνη, ανακούφιση, ησυχία, σιγουριά, παρηγοριά).* 25. Εχεμύθεια, (0.8%). 26. Καλοπέραση, (0.8%), (*καλοπέραση, άραγμα, αραλίκι).* 27. Ενδιαφέρον, (0.8%). 28. Πίστη, (0.8%), *(πίστη, διάρκεια, αιωνιότητα).* 29. Συντροφιά, (0.8%), (*συντροφιά, συντροφικότητα).* 30. Μυστικά, (0.7%), *(μυστικά, ανταλλαγή μυστικών, κρατάει μυστικά, μοίρασμα μυστικών).* 31. Φίλοι/ες, (0.7%), *φίλος, φίλοι, φιλία, φίλες, φίλη).* 32. Συμπόνια, (0.7%), *(συμπόνια, συμπάθεια).* 33. Αλήθεια, (0.6%), *(αλήθεια, αληθινή, πραγματική φιλία, αυθεντικότητα, γνήσια, πραγματική).* 34. Εμπειρίες, (0.6%), (*εμπειρίες, στιγμές, ταξίδια, αναμνήσεις, περιπέτειες, πολλά, καθημερινότητα, η ευτυχία δημιουργεί τους φίλους η δυστυχία τους δοκιμάζει).* 35. Χαβαλές, (0.6%). 36. Αλληλοκατανόηση, (0.6%). 37. Ευτυχία, (0.6%), (*ευτυχία, εύνοια, ολοκλήρωση, ψυχική ολοκλήρωση).* 38. Συνεργασία, (0.6%), *(συνεργασία, αμοιβαιότητα, συνεργατικότητα).* 39. Ενότητα, (0.5%), *(ενότητα, ομαδικότητα, ένωση, συλλογικότητα, συναδέλφωση).* 40. Τρέλα, (0.5%), *(τρέλα, τρέλες,*

απίστευτα πράγματα). 41. Οικογένεια, (0.4%). 42. Παιχνίδια, (0.4%), *(παιχνίδια, παιχνίδι, κατασκευές).* 43. Ανιδιοτέλεια, (0.4%), *(ανιδιοτέλεια, αφιλοκέρδεια).* 44. Δεσμός, (0.4%), *(δεσμός, δυνατή σχέση, γερός δεσμός, αχώριστοι, δέσιμο, δεμένα άτομα, διαπροσωπική σχέση, σχέση, ισχυρή σχέση).* 45. Οικειότητα, (0.4%), *(οικειότητα, εγγύτητα).* 46. Άθληση, (0.3%), *(ποδόσφαιρο, δραστηριότητες, μπάλα, άθληση, αθλητισμός, γυμναστική, αθλητικές δραστηριότητες).* 47. Άνεση, (0.3%), *(άνεση, χαλάρωση)* 48. Ζωή, (0.3%) *(ζωή, ζωντάνια, δύναμη, θάρρος).* 49. Αλληλοσεβασμός, (0.3%). 50. Δυσκολία, (0.3%), *(τσακωμοί, δυσκολία, εμπόδια, μερικά προβλήματα, μπελάδες).* 51. Μοναδικότητα, (0.3%), *(μοναδικότητα, το άλλο μισό, ανεκτίμητη, σημαντική, τα πάντα στη ζωή, αλληλοσυμπλήρωση).* (52). Ταύτιση, (0.3%), *(κοινά ενδιαφέροντα, δείξε μου το φίλο σου να σου πω ποιος είσαι, ταύτιση, κοινές απόψεις, ομοιότητα).* 53. Διακοπές, (0.3%), *(διακοπές, κατασκήνωση, καλοκαίρι, χωριό, φυσικό περιβάλλον.* 54. Καλοσύνη, (0.3%), *(καλοσύνη, ανεξικακία).* 55. Παροδικότητα, (0.3%), *(παροδικότητα, κατά συνθήκη φίλοι, πρόσκαιρο, περιστασιακός, προσωρινή ευτυχία, αβεβαιότητα).* 56. Στοργή, (0.3%), *(στοργή, αγκαλιά, ζεστασιά, τρυφερότητα).* 57. Συμφέρον, (0.3%), (*συμφέρον, εκμετάλλευση, όφελος, χρήμα, ατομικισμός).* 58. Συναισθήματα, (0.3%), *(συναισθήματα, συναισθηματική στήριξη, συναισθηματικό δέσιμο, δυνατό συναίσθημα).* 59. Φροντίδα, (0.3%), (*φροντίδα, φαγητό).* 60. Χαμόγελο, (0.3%), *(χαμόγελο, χαμόγελα).* 61. Αποδοχή, (0.2%). 62. Αυθορμητισμός, (0.2%), *(αυθορμητισμός, ευθύτητα),* 63. *Γνώσεις*, (0.2%), *(γνώσεις, φροντιστήριο, σχολείο, ιλιάδα).* 64. Ευχαρίστηση, (0.2%). 65. Θαυμασμός, (0.2%), *(εκτίμηση, θαυμασμός, λατρεία).* 66. Καλή Παρέα, (0.2%). 67. *Μοίρασμα*, (0.2%). 68. *Σεξ*, (0.2%), *(σεξ, φιλικό σεξ, ομοφυλοφιλία).* 69. Χιούμορ (0.2%). 70. Άλλα, (0.1%), *(άντρας, συμπέρασμα, ναρκωτικά, στυλ).*

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία παρατηρείται πως, όταν οι έφηβοι ακούν τη λέξη φιλία, συνειρμικά οι σημαντικότερες θεματικές κατηγορίες που αναδύονται στο μυαλό τους είναι κατά σειρά: η *εμπιστοσύνη* (18.8%), η *αγάπη* (15%), η *ειλικρίνεια* (4.5%), η *κατανόηση* (4.2%), η *διασκέδαση* (2.9%), η *συμπαράσταση* (2.8%), ο *σεβασμός* (2.3%) και η *βοήθεια* 2.2%). Η εμπιστοσύνη, η αγάπη, η καλή επικοινωνία (ειλικρίνεια και κατανόηση), η χαρά (διασκέδαση και παρέα) και η *βοήθεια* συνιστούν κεντρικούς άξονες της αναπαραστατικής τους αναφοράς σχετικά με τη φιλία. Υπάρχουν όμως και οι υπόλοιπες θεματικές κατηγορίες που εμπλουτίζουν πολυποίκιλα και διαφοροποιούν την πρόσληψη που έχουν οι έφηβοι για τη φιλία στη

βάση των επιρροών που ασκούν οι ανεξάρτητες μεταβλητές του φύλου, της περιοχής κατοικίας και του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων.

Στο σημείο αυτό, θα προχωρήσουμε σε μια δεύτερη ταξινόμηση, που συμπυκνώνει ακόμα περισσότερο τις συνώνυμες και εννοιολογικά συναφείς θεματικές κατηγορίες σε τελικές θεματικές κατηγορίες για την έννοια της φιλίας, ώστε να προκύψουν εκείνες οι λειτουργίες που αντιστοιχούν στην κοινωνική αναπαράσταση της φιλίας. Αυτό θα μας οδηγήσει στην κατανόηση του πώς αναπαριστούν ιδεατά τη φιλία οι έφηβοι. Ο επόμενος Πίνακας 7.2. απεικονίζει

Πίνακας 7.2. Τελικές θεματικές κατηγορίες της κοινωνικής αναπαράστασης της φιλίας

Τελικές Θεματικές κατηγορίες	Συχνότητα	Ποσοστό	Αρχικές θεματικές κατηγορίες με τη συχνότητά τους
1. Εμπιστοσύνη	777	29.8	εμπιστοσύνη 519, ειλικρίνεια 124, ασφάλεια 23, εχεμύθεια 23, πίστη 22, μυστικά 19, αλήθεια 17, οικειότητα 10, άνεση 9, αποδοχή 6, αυθορμητισμός 5
2. Καλή παρέα	537	20.6	διασκέδαση 81, παρέα 79, βόλτες 54, χαρά 53, γέλιο 53, πλάκα 44, καλοπέραση 23, συντροφιά 22, εμπειρίες 17, χαβαλές 17, ευτυχία 16, τρέλα 14, παιχνίδια 12, άθληση 9, ζωή 9, διακοπές 7, χαμόγελο 7, καλή παρέα 5, ευχαρίστηση 5, χιούμορ 5, σεξ 2, φιλικό σεξ 2, ομοφυλοφιλία 1
3. Αγάπη	529	20.3	αγάπη 415, αφοσίωση 25, ενδιαφέρον 22, συμπόνια 18, ανιδιοτέλεια 11, δεσμός 10, στοργή 7, συναισθήματα 7, φροντίδα 7, καλοσύνη 7
4. Συμπαράσταση	329	12.6	συμπαράσταση 78, στήριξη 69, βοήθεια 61, αλληλεγγύη 40, υποστήριξη 35, αλληλοβοήθεια 25, συνεργασία 16, μοίρασμα 5
5. Κατανόηση	176	6.8	κατανόηση 115, επικοινωνία 37, αλληλοκατανόηση 16, ταύτιση 8
6. Αδελφοσύνη	117	4.5	αδελφοσύνη 44, κολλητός/ή 27, φίλοι/ες 19, ενότητα 15, οικογένεια 12
7. Σεβασμός	89	3.4	σεβασμός 63, αλληλοσεβασμός 8, μοναδικότητα 8, θαυμασμός 5, γνώσεις 5.
8. Προδοσία	50	1.9	προδοσία 28, δυσκολία 8 παροδικότητα 7, συμφέρον 7
9. Άλλα	4	0.1	άντρας 1, στυλ 1, συμπέρασμα 1, ναρκωτικά 1
Σύνολο	N=2.608	100%	N=2.608

ιεραρχικά τις τελικές θεματικές κατηγορίες που συνθέτουν την κοινωνική αναπαράσταση της φιλίας στους εφήβους, με αριθμητική συχνότητα δηλώσεων. Η

μέθοδος αυτή είναι παρεμφερής με τη θεματική ανάλυση περιεχομένου των Brawn & Clarke (2006). Οι αρχικές 2.608 λέξεις ταξινομήθηκαν τελικά σε εννέα θεματικές κατηγορίες, οι οποίες αντανακλούν με το νοηματικό τους περιεχόμενο τις λειτουργίες της φιλίας, όπως αυτές προέκυψαν από τις δηλώσεις των εφήβων. Επίσης, οι κατηγορίες αυτές ανταποκρίνονται στις βιβλιογραφικές αναφορές της έρευνας για τη θεματική της φιλίας.

Στον παραπάνω Πίνακα 7.2. απεικονίζονται οι τελικές θεματικές κατηγορίες που προέκυψαν και παρουσιάζονται ιεραρχικά με βάση τις συχνότητες τους και είναι η *Εμπιστοσύνη*, η *Καλή παρέα*, η *Αγάπη*, η *Συμπαράσταση*, η *Κατανόηση*, η *Αδελφοσύνη* ο *Σεβασμός*, αλλά και η *Προδοσία* που αναπαριστά αρνητικά τη φιλία και η κατηγορία *Άλλα*, που περιλαμβάνει μόνο 4 λέξεις που δεν δύναται να καταταγούν σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες. Στο Γράφημα 7.1 απεικονίζονται ευκρινώς οι τελικές θεματικές κατηγορίες με τα ποσοστά τους που ορίζουν την αναπαράσταση της φιλίας στους εφήβους.

Γράφημα 7.1. Τελικές θεματικές κατηγορίες της αναπαράστασης της φιλίας

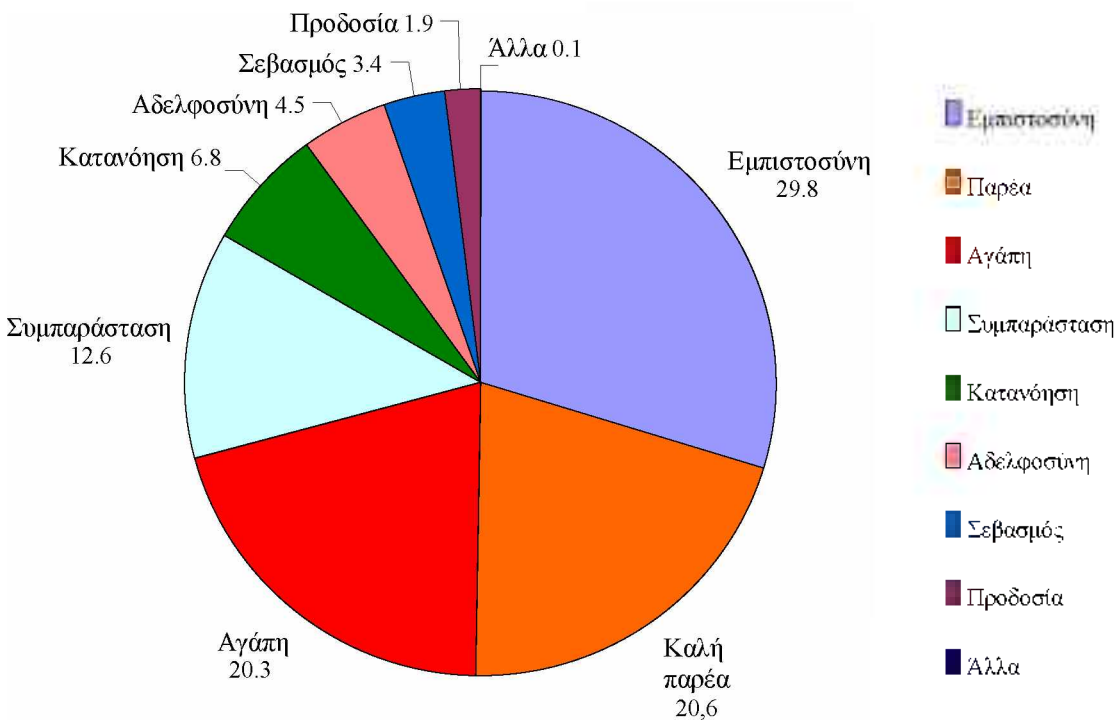

Συγκεκριμένα, οι τελικές θεματικές κατηγορίες μαζί με τις αρχικές θεματικές κατηγορίες που τις συνιστούν είναι:

1. Η Εμπιστοσύνη: Με 777 λέξεις να εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία, η εμπιστοσύνη αντιπροσωπεύει το 29.8% του συνόλου των 2.608 λέξεων/φράσεων που σημείωσαν οι ερωτώμενοι. Οι αρχικές θεματικές που συνθέτουν την τελική θεματική της Εμπιστοσύνης είναι: *εμπιστοσύνη, ειλικρίνεια, ασφάλεια, εχεμύθεια, πίστη, μυστικά, αλήθεια, οικειότητα, άνεση, αποδοχή,* και *αυθορμητισμός*.

2. Η Καλή παρέα: Με 537 λέξεις να την συνθέτουν, η θεματική κατηγορία της καλής παρέας κατέχει το δεύτερο σε συχνότητα ποσοστό του 20.6% του συνόλου των δηλωθέντων λέξεων/φράσεων. Οι αρχικές θεματικές που συναθροίστηκαν στην τελική θεματική της Καλής παρέας είναι: *διασκέδαση, παρέα, βόλτες, χαρά, γέλιο, πλάκα, καλοπέραση, συντροφιά., εμπειρίες, χαβαλές, ευτυχία, τρέλα, παιχνίδια, άθληση, ζωή, διακοπές, χαμόγελο, καλή παρέα, ευχαρίστηση, χιούμορ,* και *σεξ (σεξ, ομοφυλοφιλία 1)*.

3. Η Αγάπη: Με 529 λέξεις η θεματική κατηγορία της Αγάπης αναδεικνύεται τρίτη σε σπουδαιότητα στις αναφορές των έφηβων και συγκεντρώνει το 20.3% του συνόλου των λέξεων/φράσεων που δηλώθηκαν. Οι αρχικές θεματικές που εμπίπτουν στην τελική θεματική της Αγάπης είναι: *αγάπη, αφοσίωση, ενδιαφέρον, συμπόνια, ανιδιοτέλεια, δεσμός, στοργή, συναισθήματα, φροντίδα,* και *καλοσύνη*.

4. Η Συμπαράσταση: Οι 329 λέξεις που αντιστοιχούν σε αυτή την θεματική κατηγορία αποτελούν το 12.6% του συνόλου των λέξεων/φράσεων. Στην θεματική αυτή κατηγορία συμπεριλήφθησαν οι αρχικές θεματικές: *συμπαράσταση, στήριξη, βοήθεια, αλληλεγγύη, υποστήριξη, αλληλοβοήθεια, συνεργασία,* και *μοίρασμα*.

5. Η Κατανόηση: η θεματική κατηγορία της κατανόησης συγκέντρωσε 176 αναφορές, που αντιστοιχούν στο ποσοστό 6.8% του συνόλου των λέξεων/φράσεων. Οι αρχικές θεματικές που εντάσσονται σ' αυτή την τελική θεματική είναι: *κατανόηση, επικοινωνία, αλληλοκατανόηση,* και *ταύτιση*.

6. Η Αδελφοσύνη: Οι λέξεις/φράσεις που αντιστοιχούν στην αδελφοσύνη ανέρχονται σε 117 και αποτελούν το 4.5% του συνόλου των δηλωθέντων, και σε αυτήν την τελική θεματική εμπίπτουν: *αδελφοσύνη, κολλητός/ή, φίλοι/ες, ενότητα* και *οικογένεια*.

7. Ο Σεβασμός: Η θεματική κατηγορία του θαυμασμού συντίθεται από 89 λέξεις και αντιπροσωπεύει το 3.4% του συνόλου των λέξεων/φράσεων. Στη θεματική αυτή κατηγορία εντοπίζονται οι αρχικές θεματικές: *σεβασμός, αλληλοσεβασμός, μοναδικότητα, θαυμασμός* και *γνώσεις*.

8. Η Προδοσία: Η θεματική αυτή αντιπροσωπεύει εκείνες τις απαντήσεις των εφήβων που αναφέρθηκαν με αρνητικό τρόπο στην φιλία, πιθανώς είτε γιατί το διάστημα αυτό που συμπλήρωναν το ερωτηματολόγιο βίωναν την προδοσία στις φιλίες είτε γιατί αντιμετώπιζαν δυσεπίλυτες συγκρούσεις στις φιλικές τους σχέσεις. Δηλώθηκαν 50 λέξεις/φράσεις σε αυτή τη θεματική κατηγορία και το ποσοστό τους συνολικά ανέρχεται σε 1.9%. Οι αρχικές θεματικές που συνθέτουν την τελική θεματική της προδοσίας είναι: *προδοσία*, *δυσκολία*, *παροδικότητα* και *συμφέρον*.

9. Άλλα: στην κατηγορία αυτή συμπεριλήφθησαν οι 4 λέξεις: *άντρας*, *στυλ*, *συμπέρασμα* και *ναρκωτικά*, που αποτελούν το 0.1% του συνόλου των λέξεων.

Συνοψίζοντας, η κοινωνική αναπαράσταση που έχουν για τη φιλία οι έφηβοι αντανακλά τις θεμελιώδεις λειτουργίες της φιλίας, που είναι, κατά σειρά σπουδαιότητας σύμφωνα με τις αναφορές των ερωτώμενων, η *Εμπιστοσύνη*, η *Καλή Παρέα*, *η Αγάπη*, *η Συμπαράσταση*, *η Κατανόηση*, *η Αδελφοσύνη* και ο *Σεβασμός*, ενώ για ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 1.9%, η *Προδοσία* αποτελεί όψη της αρνητικής αναπαράστασης για τη φιλία που οι συγκεκριμένοι έφηβοι νιώθουν και βιώνουν.

7.1.1. Διαφοροποιήσεις της έννοιας της φιλίας ως προς το φύλο, την περιοχή κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Στον Πίνακα 7.3. έχουν ταξινομηθεί οι 70 θεματικές κατηγορίες για τη φιλία ως προς τις μεταβλητές του φύλου, της περιοχής κατοικίας (Αθήνα/επαρχία) και του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου των γονέων των μαθητών/τριών με φθίνουσα αριθμητική και ποσοτική σειρά. Αυτές οι λέξεις, που συναθροίστηκαν στις θεματικές κατηγορίες με τις συγκεκριμένες σχετικές συχνότητες εμφάνισής τους, αποτυπώνουν τα χαρακτηριστικά της ομάδας υπαγωγής των εφήβων ως προς την πρόσληψη που έχουν για την έννοια της φιλίας.

Πίνακας 7.3. Συχνότητες των θεματικών κατηγοριών που συνθέτουν την αναπαράσταση της φιλίας ως προς το φύλο, την περιοχή κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Θεματικές κατηγορίες φιλίας	Αγόρι	Κορίτσι	Αθήνα	Επαρχία	Χαμηλό Κ/Μ	Μεσαίο Κ/Μ	Υψηλό Κ/Μ	Χωρίς απάντηση Κ/Μ	Σύνολο	%
1. ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ	186	333	244	275	162	223	117	17	519	18.8
2. ΑΓΑΠΗ	139	276	188	227	127	175	98	15	415	15
3. ΧΩΡΙΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗ	104	48	64	88	57	48	41	6	152	4.5
4. ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ	43	81	53	71	32	57	30	5	124	4.2

5. ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ	30	85	56	59	25	51	35	4	115	2.9
6. ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ	43	38	57	24	20	32	25	4	81	2.9
7. ΠΑΡΕΑ	52	27	41	38	26	27	23	3	79	2.8
8. ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗ	42	36	45	33	17	35	24	2	78	2.5
9. ΣΤΗΡΙΞΗ	36	33	30	39	25	23	18	3	69	2.3
10. ΣΕΒΑΣΜΟΣ	19	44	32	31	20	25	16	2	63	2.2
11. ΒΟΗΘΕΙΑ	27	34	36	25	21	21	17	2	61	2
12. ΒΟΛΤΕΣ	41	13	36	18	13	20	21	0	54	1.9
13. ΓΕΛΙΟ	20	33	34	19	11	24	16	2	53	1.9
14. ΧΑΡΑ	26	27	35	18	13	23	14	3	53	1.6
15. ΑΔΕΛΦΟΣΥΝΗ	32	12	12	32	15	21	7	1	44	1.6
16. ΠΛΑΚΑ	30	14	26	18	10	17	17	0	44	1.4
17. ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ	23	17	14	26	18	14	8	0	40	1.3
18. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	21	16	16	21	16	16	4	1	37	1.3
19. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ	16	19	28	7	6	16	12	1	35	1
20. ΠΡΟΔΟΣΙΑ	8	20	9	19	13	12	2	1	28	1
21. ΚΟΛΛΗΤΟΣΊΗ	10	17	16	11	8	13	6	0	27	0.9
22. ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ	11	14	14	11	7	8	8	2	25	0.9
23. ΑΦΟΣΙΩΣΗ	10	15	5	20	6	9	10	0	25	0.8
24. ΑΣΦΑΛΕΙΑ	10	13	11	12	6	11	6	0	23	0.8
25. ΕΧΕΜΥΘΕΙΑ	5	18	14	9	4	13	5	1	23	0.8
26. ΚΑΛΟΠΕΡΑΣΗ	17	6	16	7	3	14	6	0	23	0.8
27. ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ	8	14	14	8	5	5	10	2	22	0.8
28. ΠΙΣΤΗ	11	11	7	15	4	7	11	0	22	0.8
29. ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ	7	15	9	13	8	8	5	1	22	0.7
30. ΜΥΣΤΙΚΑ	4	15	8	11	2	11	6	0	19	0.7
31. ΦΙΛΟΙΈΣ	16	3	10	9	13	1	3	2	19	0.7
32. ΣΥΜΠΟΝΙΑ	10	8	10	8	2	6	7	3	18	0.6
33. ΑΛΗΘΕΙΑ	7	10	11	6	6	6	5	0	17	0.6
34. ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ	10	7	5	12	7	3	6	1	17	0.6
35. ΧΑΒΑΛΕΣ	12	5	8	9	3	3	11	0	17	0.6
36. ΑΛΛΗΛΟΚΑΤΑΝΟΗΣΗ	5	11	9	7	2	8	6	0	16	0.6
37. ΕΥΤΥΧΙΑ	6	10	6	10	7	6	3	0	16	0.6
38. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ	13	3	7	9	4	8	3	1	16	0.5
39. ΕΝΟΤΗΤΑ	10	5	9	6	1	12	2	0	15	0.5
40. ΤΡΕΛΑ	8	6	7	7	3	5	5	1	14	0.4
41. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	9	3	3	9	2	7	3	0	12	0.4
42. ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ	9	3	7	5	4	6	2	0	12	0.4
43. ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ	3	8	5	6	3	3	4	1	11	0.4
44. ΔΕΣΜΟΣ	1	9	6	4	3	4	3	0	10	0.4
45. ΟΙΚΕΙΟΤΗΤΑ	7	3	3	7	4	4	1	1	10	0.3
46. ΑΘΛΗΣΗ	8	1	5	4	2	5	2	0	9	0.3
47. ΑΝΕΣΗ	4	5	7	2	3	4	1	1	9	0.3
48. ΖΩΗ	3	6	5	4	5	3	1	0	9	0.3
49. ΑΛΛΗΛΟΣΕΒΑΣΜΟΣ	6	2	2	6	1	4	3	0	8	0.3
50. ΔΥΣΚΟΛΙΑ	3	5	6	2	2	2	4	0	8	0.3
51. ΜΟΝΑΔΙΚΟΤΗΤΑ	2	6	4	4	5	2	1	0	8	0.3
52. ΤΑΥΤΙΣΗ	4	4	4	4	2	3	3	0	8	0.3
53. ΔΙΑΚΟΠΕΣ	4	3	4	3	2	2	3	0	7	0.3
54. ΚΑΛΟΣΥΝΗ	7	0	2	5	4	0	3	0	7	0.3
55. ΠΑΡΟΔΙΚΟΤΗΤΑ	1	6	3	4	3	2	1	1	7	0.3
56. ΣΤΟΡΓΗ	2	5	4	3	3	4	0	0	7	0.3

57. ΣΥΜΦΕΡΟΝ	5	2	0	7	1	6	0	0	7	0.3
58. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	1	6	4	3	1	3	3	0	7	0.3
59. ΦΡΟΝΤΙΔΑ	4	3	2	5	4	3	0	0	7	0.3
60. ΧΑΜΟΓΕΛΟ	2	5	2	5	6	1	0	0	7	0.2
61. ΑΠΟΔΟΧΗ	2	4	5	1	2	2	0	2	6	0.2
62. ΑΥΘΟΡΜΗΤΙΣΜΟΣ	1	4	3	2	1	1	2	1	5	0.2
63. ΓΝΩΣΕΙΣ	4	1	3	2	2	2	1	0	5	0.2
64. ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΣΗ	1	4	2	3	3	2	0	0	5	0.2
65. ΘΑΥΜΑΣΜΟΣ	3	2	1	4	3	1	1	0	5	0.2
66. ΚΑΛΗ ΠΑΡΕΑ	3	2	4	1	2	2	1	0	5	0.2
67. ΜΟΙΡΑΣΜΑ	3	2	3	2	0	1	4	0	5	0.2
68. ΣΕΞ	3	2	1	4	2	2	1	0	5	0.2
69. ΧΙΟΥΜΟΡ	0	5	4	1	0	0	5	0	5	0.1
70. ΑΛΛΑ	3	1	3	1	2	1	1	0	4	0.1
ΣΥΝΟΛΟ	1236	1524	1359	1401	825	1119	723	93	2760	1.00

Η παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών που εφαρμόστηκε στα δεδομένα του Πίνακα 7.3., ανέδειξε δύο βασικούς παραγοντικούς άξονες, οι οποίοι ερμηνεύουν το 67.97 % του ποσοστού αδράνειας. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις των εφήβων στον ορισμό της φιλίας ως προς το φύλο, την περιοχή κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων, όπως προέκυψαν σύμφωνα με τις λέξεις/φράσεις που συμπυκνώθηκαν σε 70 θεματικές κατηγορίες, απεικονίζονται στο παραγοντικό διάγραμμα 1 του Σχήματος 7.1. Οι θεματικές κατηγορίες που βρίσκονται σε περιφερειακές θέσεις του διαγράμματος, δηλαδή είναι απομακρυσμένες από το κέντρο των αξόνων, αποτελούν το πιο ζωτικό στοιχείο της αναπαράστασης της φιλίας. Όπως υποστηρίζει ο Μπεχράκης (1999) *«αυτό σημαίνει ότι τα προφίλ τους είναι τα πλέον διαφορετικά σε σχέση με το μέσο προφίλ και άρα έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για να εξεταστούν, αφού είναι πιθανό να προσδιορίζουν ειδικές περιπτώσεις (τύπους)» (σ. 52).*

Ο πρώτος παράγοντας, με ποσοστό αδράνειας 41.70%, αντιπαραθέτει τα αγόρια με τα κορίτσια ως προς το πώς προσλαμβάνουν τη φιλία που, όπως φαίνεται στο Σχήμα 7.1., χρησιμοποιούν ποιοτικά και ποσοτικά διαφορετικές θεματικές κατηγορίες για τον προσδιορισμό της έννοιας της φιλίας. Συγκεκριμένα, τα αγόρια εμφανίζονται να προσλαμβάνουν την έννοια της φιλίας περισσότερο μέσα από δραστηριότητες και ενεργήματα σε σύγκριση με τα κορίτσια. Έτσι, τα αγόρια αναφέρονται πιο συχνά στην *παρέα*, τις *βόλτες*, την *αδελφοσύνη*, την *πλάκα*, την *καλοπέραση*, ενώ προσωποποιούν την έννοια της φιλίας με το να αναφέρουν τη λέξη: *φίλοι/ες*. Επίσης ο *χαβαλές*, η *συνεργασία*, η *άθληση*, και η *καλοσύνη*, είναι θεματικές κατηγορίες που έρχονται πιο συχνά συνειρμικά στο νου των αγοριών. Διαπιστώνεται

πως τα αγόρια: 1) βιώνουν τη φιλία ως διαπροσωπική σχέση η οποία ουσιώνεται διαμέσω πρακτικών λειτουργιών της καλής παρέας, όπως οι βόλτες, η πλάκα και η άθληση.

Σχήμα 7. 1. Παραγοντικό διάγραμμα (1,2) της αναπαράστασης της φιλίας ως προς το φύλο, την περιοχή κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

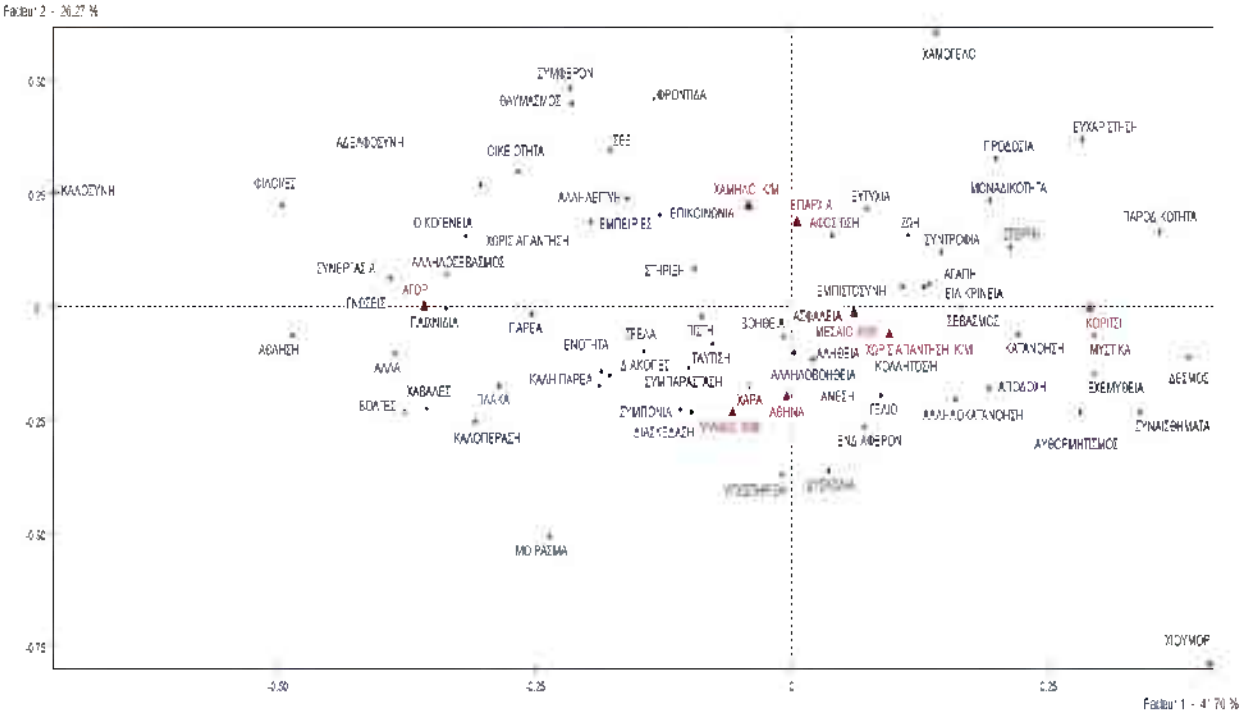

2) Επίσης, αντιλαμβάνονται τη φιλία με όρους βοήθειας, δηλαδή ως *συνεργασία* που παραπέμπει σε αλληλεξάρτηση των μελών της σχέσης με όρους αμοιβαιότητας και αλληλοβοήθειας. 3) Η λέξη *αδελφοσύνη* που χρησιμοποίησαν παραπέμπει σε ομάδες συνεκτικές στη βάση κοινών συμφερόντων και συναισθημάτων που προσιδιάζουν σε ευρύτερες οικογενειακές σχέσεις. 4) Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως τα αγόρια χρησιμοποίησαν λιγότερες λέξεις για να περιγράψουν τη φιλία, χαρακτηρίζονται δηλαδή από την κατηγορία «*χωρίς απάντηση*», εφόσον δεν συμπλήρωσαν πλήρως και τις τρεις λέξεις/φράσεις που ζητούνταν από την ερώτηση για την περιγραφή της φιλίας. Με άλλα λόγια, παρουσιάζεται μια ποιοτική υστέρηση στην έκφραση των αγοριών ως προς το τι τους

έρχεται στο μυαλό, όταν ακούν τη λέξη φιλία, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Έτσι, τα αγόρια εκπροσωπούνται περισσότερο στην κατηγορία «*χωρίς απάντηση*», από ότι τα κορίτσια. Η μόνη λέξη που παραπέμπει σε συναισθήματα και αναφέρθηκε από τα αγόρια είναι η λέξη *καλοσύνη*. Η λέξη *καλοσύνη* περιγράφει τη θετική, ευεργετική και ευγενική διάθεση κάποιου να συμπαρασταθεί στο φίλο ή/και να συνεισφέρει στην εκπλήρωση ενός έργου ή σκοπού, με άλλα λόγια η καλοσύνη εκφράζει τόσο την καλή και ευγενική διάθεση όσο και την πρόθεση εκδήλωσης δράσης.

Τα κορίτσια αναφέρουν συχνότερα λέξεις/φράσεις που περιγράφουν συναισθήματα και συμπεριφορές παρά δραστηριότητες. Δηλώνουν την *εμπιστοσύνη*, την *αγάπη*, την *ειλικρίνεια*, την *κατανόηση* και την *εχεμύθεια* περισσότερες φορές από τα αγόρια. Αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια προσλαμβάνουν τη φιλία ως έκφραση της διαπροσωπικής επικοινωνίας που είναι το αποτέλεσμα υψηλών επιπέδων της α) *οικειότητας* (εμπιστοσύνη, κατανόηση, ειλικρίνεια, εχεμύθεια) και της β) *συναισθηματικής ασφάλειας*, (αγάπη) που αυτή παρέχει. Η πρόσληψη της φιλίας στα κορίτσια είναι συναισθηματικής και επικοινωνιακής κατεύθυνσης, ενώ στα αγόρια παρουσιάζεται ως συνεργατική και πρακτική λειτουργία.

Ο δεύτερος παράγοντας που ερμηνεύει το 26.27% της συνολικής αδράνειας αντιπαραθέτει δύο ομάδες μαθητών/τριών. Η ομάδα της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων διαφοροποιείται, ως προς τον ορισμό της φιλίας, από την ομάδα των ερωτώμενων που προέρχονται από την επαρχία με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Αναφορικά με την ομάδα των εφήβων της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων διαπιστώνεται πως αυτή δηλώνει συχνότερα τις θεματικές κατηγορίες *διασκέδαση, χιούμορ, καλοπέραση, βόλτες, γέλιο, χαρά, πλάκα* και, επίσης, *συμπαράσταση, υποστήριξη, ενδιαφέρον και μοίρασμα*, δηλαδή τις λειτουργίες της καλής παρέας και της βοήθειας. Η δεύτερη ομάδα που αφορά τους εφήβους της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, επισημαίνει συχνότερα την *αλληλεγγύη, τη φροντίδα*, την *αδελφοσύνη*, την *επικοινωνία, το χαμόγελο*, την *προδοσία και το συμφέρον* ως χαρακτηριστικές συνειρμικές λέξεις που οικοδομούν την αναπαράσταση για τη φιλία. Πρόκειται δηλαδή για τις λειτουργίες α) της βοήθειας (*αλληλεγγύη, φροντίδα*), β) της αξιόπιστης συμμαχίας (*αδελφοσύνη*), γ) της οικειότητας (*επικοινωνία*), της καλής παρέας (χαμόγελο) και δ) την αρνητική - ακυρωτική αντίληψη της φιλίας (*προδοσία, συμφέρον).* Επίσης, στην ομάδα των εφήβων από την επαρχία με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αντιστοιχεί η θεματική κατηγορία «*χωρίς*

απάντηση», αφού σε σύγκριση με την ομάδα των εφήβων από την Αθήνα με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, επέλεξαν σε μεγαλύτερο ποσοστό να αφήσουν ασυμπλήρωτη την ερώτηση.

Με άλλα λόγια, οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναπαριστούν τη φιλία με όρους *καλής παρέας* (διασκέδαση, χαρά, χιούμορ, καλοπέραση), υπερθεματίζοντας έτσι την ευχάριστη και περιπετειώδη πλευρά της φιλίας, ενώ αναφέρονται λιγότερο στη *βοήθεια* (μοίρασμα, συμπαράσταση). Από την πλευρά τους, οι έφηβοι από την επαρχία με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναπαριστούν τη φιλία ως επικοινωνία, φροντίδα, αδελφοσύνη, αλληλεγγύη και χαμόγελο, ενώ δηλώνουν πως το συμφέρον και η προδοσία συνιστούν βιωματικές εμπειρίες στο πλαίσιο της φιλίας σε μεγαλύτερο βαθμό σε σύγκριση με τους εφήβους από την Αθήνα με υψηλό γονεϊκό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Επίσης, η ίδια ομάδα εφήβων εκφράζεται περισσότερο από την κατηγορία «*χωρίς απάντηση*».

Τελικά, η κοινωνική αναπαράσταση για τη φιλία των εφήβων της επαρχίας, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, είναι λειτουργικά πιο διευρυμένη. Ταυτόχρονα, κατά κάποιο τρόπο, είναι πιο παθιασμένη και δύσκολη στη διαχείρισή της διαπροσωπική σχέση, αφού δηλώνουν πως βιώνουν την *προδοσία* στη φιλία, αλλά και *περιόδους ψύχρανσης* στις φιλικές τους σχέσεις όπως, επίσης, δυσκολεύονται να ορίσουν την έννοια της φιλίας σε μεγαλύτερο βαθμό σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας με υψηλό γονεϊκό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Οι τελευταίοι αναπαριστούν τη φιλία, εστιάζοντας σε λιγότερες λειτουργίες της, υπερτονίζοντας την *καλή παρέα* και τη *βοήθεια*, ενώ αναφέρθηκαν λιγότερο σε ζητήματα *προδοσίας* και γενικότερα προσέγγισαν εννοιολογικά πιο εύκολα τον ορισμό της φιλίας.

7.2. Συζήτηση των ευρημάτων για την αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία

7.2.1. Η αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία

Στο σημείο αυτό θα συζητηθούν τα ευρήματα που προέκυψαν από τις τοποθετήσεις των εφήβων στη συνειρμική ερώτηση που τους ζητάει να γράψουν τρεις λέξεις ή φράσεις για τη φιλία. Ο σκοπός της μελέτης είναι να διερευνήσουμε το πώς οι μαθητές/τριες της μέσης εφηβείας αναπαριστούν τη φιλία γενικά αλλά και ειδικά με βάση το φύλο, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων τους και την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία). Οι 2.608 λέξεις/φράσεις, που ανέφεραν οι ερωτώμενοι, ταξινομήθηκαν εννοιολογικά σε εννέα θεματικές κατηγορίες. Αυτές οι θεματικές

κατηγορίες αποτελούν τα στοιχεία της κοινωνικής αναπαράστασης της φιλίας στη μέση εφηβεία και με βάση τη συχνότητα των αναφορών των εφήβων είναι: η εμπιστοσύνη (29.8%), η καλή παρέα (20.6%), η αγάπη (20.3%), η συμπαράσταση (12.6%), η κατανόηση (6.8%), η αδελφοσύνη (4.5%) και ο σεβασμός (3.4%). Επίσης, παρουσιάστηκε και μια κατηγορία που περιλαμβάνει τη σκοτεινή πλευρά της φιλίας, δηλαδή την προδοσία (1.9%). Ακόμη, η κατηγορία «άλλα» (0.1%) εμπεριέχει λέξεις που δεν ήταν δυνατό να ενσωματωθούν σε μια ιδιότυπη κατηγορία. Ας έρθουμε τώρα στη συζήτηση και τη βιβλιογραφική τεκμηρίωση των ευρημάτων της έρευνας.

1) Η εμπιστοσύνη αναδείχθηκε ως η εξέχουσα λειτουργία και μάλιστα με μεγάλη διαφορά, από όλες τις υπόλοιπες, για το τι σημαίνει φιλία. Η θεματική της εμπιστοσύνης συγκεντρώνει το 29.8% του συνόλου των λέξεων/φράσεων που κατέγραψαν οι μαθητές/τριες. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως από τις 777 λέξεις/φράσεις, που συγκαταλέγονται στη θεματική κατηγορία της εμπιστοσύνης, οι έφηβοι κατέγραψαν την ίδια τη λέξη εμπιστοσύνη 519 φορές, κάτι που φανερώνει την εξαιρετική δυναμική της στην αναπαράστασή τους για την ιδεατή φιλία.

Υπάρχουν διάφοροι λόγοι, που λειτουργούν αθροιστικά, ώστε η εμπιστοσύνη να θεωρείται η πιο σημαντική προσδοκώμενη συμπεριφορά στη φιλία. Βιβλιογραφικά, έχει επισημανθεί ότι ο θρίαμβος της εμπιστοσύνης στη φιλία επιτυγχάνει την ισότητα και το σεβασμό της ταυτότητας του άλλου, ενώ απομακρύνει τον πειρασμό να παρεισφρέουν ο ανταγωνισμός, η ζήλεια και η καχυποψία, ακόμα και σε περιπτώσεις φίλων από διαφορετική κοινωνική θέση (Silver, 1989). Η εμπιστοσύνη αποτελεί στοιχείο της γνωστική αναπαράστασης, για το τι σημαίνει η φιλία σε εφήβους και ενήλικες, όπως και πρωτοτυπική προσδοκία συμπεριφοράς και για τα δύο φύλα (Fehr, 2004· Fehr & Harasymchuk, 2017). Όπως επισημαίνουν οι Davis και Todd (1982), οι φιλίες είναι ανύπαρκτες χωρίς αμοιβαία εμπιστοσύνη, σεβασμό ή τάση για εκμυστήρευση. Ένας άλλος λόγος για τη σπουδαιότητα της εμπιστοσύνης συνδέεται με το ότι οι έφηβοι στρέφονται στους φίλους περισσότερο, παρά στους γονείς, για να αντλήσουν συναισθηματική στήριξη (Collins & Laursen 2012· Kerns, 1994). Επίσης, η αυτοαποκάλυψη και η οικειότητα προϋποθέτουν την εμπιστοσύνη και, από κοινού, οι συμπεριφορές αυτές αποτελούν όρους αναγκαίους για τη διαμόρφωση της φιλίας ως διαπροσωπική σχέση εστιασμένη στον εαυτό και τον άλλον, λόγω της γνωστικής και κοινωνικής ωρίμανσης που συντελείται στην εφηβεία (Buhrmester, 1990).

Η εμπιστοσύνη, όπως προκύπτει και από τις λέξεις: *ειλικρίνεια, εχεμύθεια μυστικά, αλήθεια, αυθορμητισμός ασφάλεια, πίστη, άνεση, αποδοχή* και *οικειότητα*, που ανέφεραν οι έφηβοι, συνδέεται επίσης με τη συμμετρική αμοιβαιότητα στην αποκάλυψη μυστικών και προσωπικών πληροφοριών σε ένα κλίμα αποδοχής και ασφάλειας, όπως πολλές έρευνες επιβεβαιώνουν (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Berndt, 2002· Fehr, 1996, 2012· Hall, 2011, 2012· Mendelson & Aboud, 2012· Policarpo, 2015· Roach, 2019· Wagner, 2019). Από την άλλη μεριά, η εμπιστοσύνη είναι αναγκαία για την επικοινωνία που θα οδηγήσει στην προσωπική ανάπτυξη μέσω των πληροφοριών που ανταλλάσσονται (Shulman, 1993).

Περαιτέρω, οι έφηβοι προσλαμβάνουν την εμπιστοσύνη ως *αποδοχή* και *ασφάλεια*, αναγνωρίζοντας πως σχετίζεται με τη συναισθηματική εγγύτητα, όπως φαίνεται και από άλλες μελέτες (Roach, 2019), ενώ η ύπαρξη και ο βαθμός ης εμπιστοσύνης διακρίνουν τις φιλίες από τις απλές γνωριμίες (Fehr, 2004· Newcomb & Bagwell, 1995). Επίσης, η προτεραιότητα στην εμπιστοσύνη, ως αναπαραστασιακό στοιχείο της φιλίας, συνιστά την κύρια διάσταση της λειτουργίας της οικειότητας (Mendelson & Aboud, 2012· Fehr & Harasymchuk, 2018).

Υπάρχουν και κοινωνικοί παράγοντες, πέρα από τους ψυχολογικούς που αναφέραμε, που τοποθετούν την εμπιστοσύνη σε θέση εξέχουσα στην αναπαράσταση τη φιλίας. Από μια ηθική άποψη, η εμπιστοσύνη είναι μια αβέβαιη κατάσταση ως προς το ενδεχόμενο της προδοσίας της, παρόλα αυτά οι άνθρωποι θεληματικά την εκχωρούν (Δεμερτζής, 2006), ενώ η εκχώρηση της εμπιστοσύνης στους φίλους σχετίζεται με την ευθραυστότητα της φιλίας, αφού η άρση της βλάπτει τη φιλία όσο καμία άλλη αρνητική συμπεριφορά (Silver, 1989· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Ωστόσο, η πρωτοκαθεδρία της αμοιβαίας ευαλωτότητας μεταξύ των φίλων δημιουργεί την ανάγκη εδραίωσης της εμπιστοσύνης (Atkins, 2002). Ακόμη, επειδή οι φιλίες στις μεταμοντέρνες ατομικιστικές κοινωνίες δεν χαρακτηρίζονται από σταθερότητα (Triandis et. al., 1988), λόγω της ιδιοκεντρικής προσωπικότητας των ανθρώπων (Hofstede, 2011), αλλά και της ανασφάλειας που προκαλούν η κατάρρευση των πολιτικών αξιών και της διάρρηξης της κοινωνικής συνοχής (Παπάνης, 2008· Policarpo, 2015), η εμπιστοσύνη στις διαπροσωπικές σχέσεις έχει κλονιστεί. Σε αυτές τις κοινωνίες της αβεβαιότητας, όπως επισημαίνει ο Silver (1989), η οικειότητα αποτελεί μια αισιόδοξη στρατηγική για να γνωρίσει κάποιος τον άλλον και κατόπιν να τον εμπιστευτεί. Ακόμη, η Policarpo (2015) τονίζει πως, όταν οι άνθρωποι ρωτούνται τι είναι φιλία, η λέξη εμπιστοσύνη έρχεται πρώτη στις

αναφορές τους, αποδεικνύοντας, έτσι, ότι αποτελεί το θησαυρό της φιλίας μιας και απουσιάζει ως κοινωνική αξία στις ατομικιστικές μεταμοντέρνες κοινωνίες. Επιπλέον, η εμπιστοσύνη ορίστηκε και με όρους *αλήθειας* και *ειλικρίνειας* από τους εφήβους, κάτι που σημαίνει πως η σχεσιακή αλληλεπίδραση στη φιλία συνδέεται με την αξιόπιστη παρουσίαση του εαυτού προς τον άλλον. Οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010) θεωρούν ότι η εμπιστοσύνη αναδεικνύει τους όρους της σχέσης και αποτελεί ταυτόχρονα ταυτοτική διεργασία κεφαλαιώδους σημασίας, μέσω της μύχιας αυτοαποκάλυψης γεγονότων, βιωμάτων, σκέψεων και συναισθημάτων.

2) Ερχόμαστε τώρα σε μια δεύτερη ομάδα λέξεων/φράσεων που συγκροτούν τη θεματική κατηγορία της *καλής παρέας*. Η καλή παρέα στη μέση εφηβεία αναδεικνύεται από τους εφήβους δεύτερη σε σπουδαιότητα λειτουργία της φιλίας, με ποσοστό αναφορών 20.6% και βιώνεται μέσα από τις δραστηριότητες της *διασκέδασης*, της *συντροφικότητας*, αλλά και της *σεξουαλικότητας*. Το εύρημα πως η καλή παρέα στις φιλίες αναφέρεται ανάμεσα στις πρώτες πιο σπουδαίες προτιμώμενες συμπεριφορές στις φιλίες, είναι σύμφωνο με προηγούμενες μελέτες. Για παράδειγμα, η συχνότητα και ο τύπος των αλληλεπιδράσεων είναι βασική συνιστώσα για την αποτύπωση της ποιότητας των διαπροσωπικών σχέσεων (Fehr, 1996, 2008· Hinde, 1995· Mathur & Berndt, 2006).

Οι έφηβοι ενέταξαν στις δραστηριότητες της καλής παρέας, ακόμη, τις *βόλτες*, τα *παιχνίδια* και την *άθληση*. Όπως έχει διαπιστωθεί, η συμμετοχή στα αθλήματα των μαθητών/τριών της πρώιμης και μέσης εφηβείας βελτιώνει την ποιότητα των φιλικών σχέσεων και προάγει τη φυσική, ψυχολογική και κοινωνική ενσωμάτωση των εφήβων, (Reichter & Weiss, M., 2019· Weiss, M., 2019., 2002). Το γεγονός πως οι έφηβοι ανέφεραν τις βόλτες που κάνουν, σημαίνει πως απολαμβάνουν ένα προνόμιο της πρώιμης και μέσης εφηβείας, που δεν είναι δυνατό για τα παιδιά (Berndt, 1988· Fehr, 1996· Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού & Φωτίου, 2016). Επιπλέον, οι βόλτες δίνουν την ευκαιρία στους εφήβους για αυτοαποκάλυψη, δηλαδή οι λειτουργίες της καλής παρέας και της οικειότητας στη φιλία πραγματώνονται ταυτόχρονα στο χώρο και το χρόνο (Mathur & Berndt, 2006).

Επίσης, οι έφηβοι αναφέρθηκαν στις στιγμές διασκέδασης που βιώνουν στις παρέες τους χρησιμοποιώντας αρκετές λέξεις όπως *διασκέδαση, χαρά, καλοπέραση, γέλιο, πλάκα, χιούμορ, χαβαλές, ευχαρίστηση* και *τρέλα*, τονίζοντας έτσι την ανάγκη τους οι φιλίες να λειτουργούν θετικά και εμψυχωτικά. Βιβλιογραφικά, άλλα και από τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων της παρούσας διατριβής, έχει διαπιστωθεί ότι η

χαρά που προκύπτει από την επικοινωνία στις φιλίες οδηγεί στη δημιουργία της στενής φιλίας (Campbell, Nelson, Parker, & Johnston 2018· Maisonneuve, 2004/2007). Ακόμη, η χαρά που συνοδεύει τις φιλικές δραστηριότητες ενισχύει τις κοινωνικές δεξιότητες και τον ορίζοντα των ενδιαφερόντων των εφήβων (Mahoney, Vandell, Simpkins, & Zarrett, 2009), ενώ το χιούμορ συμβάλει στη σταθερότητα της φιλίας, μιας και έτσι επιβεβαιώνεται η ομοιότητα στις αντιλήψεις και το χαρακτήρα των φίλων (Hunter, Fox, & Jones, 2016· Martin, 2007).

Μια τρίτη υποομάδα λέξεων παραπέμπει στη *συντροφικότητα* που βιώνουν οι έφηβοι στο πλαίσιο της καλής παρέας και περιλαμβάνει τις λέξεις: *συντροφιά, καλή παρέα, εμπειρίες, ευτυχία, ζωή* και *διακοπές*. Παρατηρείται πως ο από κοινού βιωμένος χρόνος (*εμπειρίες, διακοπές, καλή παρέα, συντροφιά*), διευκολύνει την κοινωνικοποίηση των φίλων και αποδεικνύει την ποιότητα της φιλίας, ώστε ορισμένοι έφηβοι να ταυτίζουν τη φιλία με το ίδιο το αγαθό της ζωής και την απόκτηση ευτυχίας. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται και από έρευνα των Χρηστάκη και Χαλάτση (2010), οι οποίοι επισημαίνουν πως η παρέα αποτελεί το χώρο που συναντάται το άτομο ως μοναδικό πρόσωπο με το κοινωνικό στοιχείο που εκπροσωπεί ο φίλος, ώστε να αναδημιουργούνται πρακτικές και αξίες.

Ωστόσο, οι λέξεις *ευτυχία* και *ζωή*, που σημείωσαν οι έφηβοι, σημαίνουν ότι οι συνεισφορές της καλής παρέας στη φιλία είναι πολύ σημαντικότερες από την εκτόνωση ή την ευχαρίστηση που προσφέρουν στον ελεύθερο χρόνο. Αυτή η διαπίστωση ήδη έχει επισημανθεί από τον Cooley (1964), ο οποίος αναφέρει ότι η συντροφικότητα και οι συναντήσεις οδηγούν στη συναισθηματική εγγύτητα και την ασφάλεια που εγγυώνται την ανάπτυξη της ποιότητας της φιλίας. Γενικότερα, η καλή παρέα στη φιλία έχει βρεθεί να σχετίζεται με την αίσθηση της ευτυχίας (Demir & Weitekamp, 2015· Fiori & Denckla, 2015), ενώ προσφέρει χαρά και νόημα στη ζωή Fehr (1996, 2008).

Ακόμη υπήρξαν πέντε αναφορές, οι οποίες σχετίζονται με τη σεξουαλικότητα *(σεξ, φιλικό σεξ, έρωτας, ομοφυλοφιλία)*. Αυτό σημαίνει πως ορισμένοι έφηβοι προβαίνουν σε ετερόφυλες σεξουαλικές συνευρέσεις, ενώ βιώνουν και τον έρωτα με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες τους. Επίσης, υπήρξε η περίπτωση ενός αγοριού, το οποίο ανέφερε πως η φιλία σημαίνει ομοφυλοφιλία. Ερευνητικά έχει διαπιστωθεί πως στις εφηβικές ετερόφυλες φιλίες υποβόσκει η ερωτική ή και η απλή επιθυμία για σεξουαλική συνεύρεση, ιδιαίτερα από την πλευρά των αγοριών (Hojjat, Boon, & Lozano, 2017). Σχετικά με το ότι οι ομόφυλες φιλίες των εφήβων ενδέχεται να

εμπεριέχουν συνειδητά ή ασυνείδητα την ύπαρξη ερωτικών και σεξουαλικών πρακτικών είναι ένα ζήτημα που η αρχαιότητα και ο μεσαίωνας το αντιμετώπισε άλλοτε θετικά και άλλοτε όχι, ενώ στη σύγχρονη εποχή οι γονείς και οι παιδαγωγοί πάντα την αντιμετώπιζαν με καχυποψία (Maisonneuve, 2004/2007). Συνοψίζοντας, οι δραστηριότητες, τα αθλήματα, οι βόλτες και τα παιχνίδια προσφέρουν διασκέδαση, χαρά και γέλιο, όπως και η συντροφικότητα, ενώ οι εμπειρίες και ο κοινά βιωμένος χρόνος αποτελούν το έδαφος για να καλλιεργηθεί η οικειότητα και η ευτυχία που η φιλία προσφέρει.

Συνολικά τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνουν προηγούμενες έρευνες, σύμφωνα με τα πορίσματα των οποίων η καλή παρέα αποτελεί ζωτικό στοιχείο για να ανθήσουν οι φιλίες (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), προσφέρει τις ευκαιρίες να γνωριστούν καλύτερα οι φίλοι, ανακαλύπτοντας τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, ώστε να οικοδομήσουν λειτουργικές κοινωνικές σχέσεις (Mathur & Berndt, 2006) και αργότερα ώριμες ερωτικές σχέσεις (Monsour, 2002· Tuval-Mashiach, Walsh, Harel, & Shulman, 2008). Τέλος, όπως διαπιστώθηκε, τόσο από τις συνεντεύξεις της έρευνας όσο και από την παρούσα μελέτη, η καλή παρέα κατατάσσεται ιεραρχικά δεύτερη στις αναφορές των εφήβων ως προς τη σημασία που έχει για τη φιλία, επιβεβαιώνοντας αντίστοιχη μελέτη σε εφήβους των Bukowski, Hoza, και Boivin (1994), σύμφωνα με την οποία αν και η καλή παρέα δεν είναι σπουδαιότερη της οικειότητας, εντούτοις συνεισφέρει στη συναισθηματική εγγύτητα και την ασφάλεια.

3) Τρίτη σε σειρά σπουδαιότητας, ως προς τη σημασία που έχει για τη φιλία, αναδείχθηκε η *αγάπη* με ποσοστό αναφορών 20.3%, δηλαδή στα ίδια περίπου ποσοστά αναφορών που συγκέντρωσαν οι αναφορές για τη σημασία της καλής παρέας (20.6%). Η θεματική κατηγορία της αγάπης αναφέρθηκε αυτολεξεί από 415 εφήβους, αποδεικνύοντας τη δυναμική συμμετοχή της στη διαμόρφωση και διατήρηση της ποιοτικής φιλίας. Επίσης, στη θεματική κατηγορία της αγάπης παραπέμπουν και οι λέξεις: *αφοσίωση*, *ενδιαφέρον*, *συμπόνια*, *ανιδιοτέλεια*, *δεσμός*, *στοργή*, *συναισθήματα*, *φροντίδα* και *καλοσύνη*. Όλες μαζί αυτές οι λέξεις αναφέρονται σε μια ιδιαίτερη εκδοχή της αγάπης, δηλαδή τη συμπονετική αγάπη που κινητοποιεί τους φίλους να συμπαρασταθούν και να ανακουφίσουν το φίλο που βρίσκεται σε κατάσταση στενοχώριας και ανάγκης (Fehr, 2015). Η αγάπη αποτελεί δείκτη της στενότητας της φιλίας και αναφέρεται στην ικανότητα για την εκδήλωση αμοιβαίας φροντίδας και μοιράσματος πόρων με τους άλλους (Park & Peterson, 2009·

Park, Peterson, & Seligman, 2004). Έχει διαπιστωθεί ότι, όταν οι έφηβοι ρωτούνται για το τι αναζητούν στο χαρακτήρα ενός καλού φίλου, η αγάπη αναφέρεται ως ένα από τα πιο συχνά προσδοκώμενα συναισθήματα στις φιλίες, αν και με σχετικά μικρότερη συχνότητα από τα αγόρια (Roberts-Griffin, 2011· Wagner, 2019).

Ακόμη, η συμπονετική πλευρά της αγάπης που επεσήμαναν οι μαθητές/τριες, απηχεί το γεγονός πως οι έφηβοι του δείγματος αντιλαμβάνονται τη φιλία αλτρουιστικά και όχι εγωκεντρικά. Κατά τον Sullivan (1953), το να σκέφτονται οι έφηβοι τρόπους να βοηθήσουν τους φίλους τους να είναι ευτυχισμένοι και να ενισχύουν την αυτοεκτίμησή τους, από ψυχιατρική άποψη, αυτή η συμπεριφορά είναι δείγμα ώριμης αγάπης. Από την άλλη, η χρήση της λέξης αγάπη από τους εφήβους μαρτυρά τις μεγάλες προσδοκίες που τρέφουν από τη φιλία, αλλά και τις τυχόν απογοητεύσεις που συνδέονται με την πολιτισμική σημασία που έχει η λέξη στο χριστιανισμό, αφού αφορά τους πάντες, κάτι που δεν συνάδει με τη δυαδικότητα στη φιλία. Για παράδειγμα, η αντικατάσταση της λέξεως *φιλότητα*, η οποία νοούνταν στην αρχαιότητα ως ευνοϊκή θετική διάθεση, αλλά όχι προς όλους, από την λέξη *αγάπη*, μετά τον χριστιανισμό, λαμβάνει βάθος ιερό, που δύσκολα μπορεί να το αποδεχτεί ο συνήθης άνθρωπος (Τσιβάκου, 2017). Ενώ η απαίτηση για αγάπη προς όλους καθιστά την ύπαρξη της αποκλειστικότητας και της ιδιωτικότητας στις ανθρώπινες σχέσεις συμφυώς προβληματικές καταστάσεις (Καστοριάδης, 2008· Smith-Pangle, 2003). Πάντως, είτε μιλάμε για φιλότητα είτε για αγάπη, για να προσδιορίσουμε την ευνοϊκή διάθεση προς το φίλο, το θετικό αυτό συναίσθημα, που εστιάζει στην ενίσχυση της αξίας και της ευτυχίας του φίλου, επισημαίνεται εδώ και δυόμιση χιλιάδες χρόνια ως όρος αναγκαίος και απαραίτητος για τη δημιουργία και διατήρηση της φιλίας (Αριστοτέλης, 384-322, π.Χ./1976· 2006· Gurtler, 2014· Hays, 1988· Hogg & Vaughan, 2010· Kelley, 1979· Κικέρωνας 44 π.Χ./1996· Konstan, 2005· Ρούσσος, 1999· Shairp, 1884)

Ένας άλλος λόγος, που η αγάπη περιλαμβάνεται στη βασική τετράδα των στοιχείων της αναπαράστασης της φιλίας στη μέση εφηβεία, σχετίζεται με το ότι η φιλία αποτελεί πρωτοτυπική κατηγορία της αγάπης (Fehr, 2015), ενώ η αγάπη στη φιλία εκφράζεται ως σχέση, στάση, εμπειρία και συναίσθημα (Fehr & Russell, 1991). Γενικά, η αγάπη στη φιλία οικοδομείται στη βάση των εσωτερικών ομοιοτήτων ή τη συγγένεια των ιδεών και πολύ λιγότερο στα εξωτερικά χαρακτηριστικά (Duck, 1998/2004). Για τον Αριστοτέλη (384-322, π.Χ./1976, 2006), η αγάπη προς το φίλο και η οικοδόμηση ενάρετης φιλίας δεν μπορεί να συμβούν χωρίς τη φιλαυτία, δηλαδή

την αγάπη προς τον εαυτό (ο όρος φιλαυτία στον Αριστοτέλη σημαίνει τη γνήσια και ώριμη αγάπη και αποδοχή του εαυτού, που αποτελεί προϋπόθεση για να αγαπηθεί ο άλλος, δηλαδή δεν έχει τη σημερινή ναρκισσιστική σημασία). Για τους Χρηστάκη και Χαλάτση (2010), ο ναρκισσισμός και η αγάπη δεν αλληλοαποκλείονται, δεδομένου πως ο άνθρωπος που αγαπιέται επιβεβαιώνει την αξία αυτού που τον αγαπά, ενώ η αγάπη περιλαμβάνει επίσης, την εκτίμηση, το σεβασμό, το δόσιμο, την προσφορά, την αφοσίωση, τη θυσία και τη συγχώρεση για το φίλο με μια αλτρουιστική και μυστικιστική διάσταση της αγάπης προς τον πλησίον, δηλαδή οι συγγραφείς αναφέρονται στις χριστιανικές ρίζες της αγάπης. Περαιτέρω, η αγάπη, η συμπάθεια και η συμπόνια, είναι αναγκαίες για να λειτουργήσει η κατανόηση στη φιλική επικοινωνία (Fehr, 1996· Scheler, 1913/2017). Ορισμένοι έφηβοι ανέφεραν πως η φιλία σημαίνει *στοργή*, επιβεβαιώνοντας, έτσι, πως η στοργή εκφράζει τη φροντίδα που αποτελεί διάσταση της αγάπης (Prager, 1995). Γενικότερα, η έκφραση της αγάπης προάγει τη σωματική, διανοητική και ψυχολογική υγεία των φίλων (Way, 2013).

4) Η συμπαράσταση με ποσοστό αναφορών 12.6%, καταλαμβάνει την τέταρτη θέση στην ιεράρχηση που έκαναν οι έφηβοι και συμπεριλαμβάνει, πέρα από τη λέξη *συμπαράσταση*, η οποία αναφέρθηκε περισσότερο, και λέξεις όπως: *στήριξη, βοήθεια, αλληλεγγύη, υποστήριξη, αλληλοβοήθεια, συνεργασία και μοίρασμα.* Ακόμη, στη θεματική της συμπαράστασης οι έφηβοι σημείωσαν τις *συμβουλές*, δηλαδή την καθοδήγηση που προσδοκούν από τους φίλους, ενώ η αναμενόμενη βοήθεια ορίζεται ως *νοιάξιμο*, *θυσία*, *συνεισφορές* και *στην ανάγκη φαίνεται ο φίλος*. Το εύρημα πως η φιλία συνδέεται άρρηκτα με τη συμπαράσταση επιβεβαιώνεται βιβλιογραφικά από τους Hogg & Vaughan (2010), οι οποίοι επισημαίνουν πως η φίλια είναι μορφή φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, που φτάνει έως και τον αλτρουισμό, με τη μορφή θυσίας (Berndt, 1982· 1985), αν και ο Νεχαμάς (2016/2019) θεωρεί πως σήμερα οι φίλοι δεν θα ζητήσουν να θυσιάσουμε τη ζωή μας για αυτούς, όπως συνέβαινε σε προηγούμενες εποχές. Παρατηρείται, τελικά, πως οι έφηβοι διακρίνουν τις μορφές της συμπαράστασης σε συντελεστικές (*συνεισφορές, στην ανάγκη φαίνεται ο φίλος, μοίρασμα*), και σε καθοδηγητικές (*συμβουλές*), επιβεβαιώνοντας τα είδη βοήθειας στις φιλίες, που έχουν εντάξει οι Mendelson και Aboud (2012), στην κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της φίλιας που κατασκεύασαν. Από την άλλη μεριά, ορισμένοι έφηβοι αναπαριστούν τη συμπαράσταση ως *νοιάξιμο* και *δοτικότητα*, κάτι που σημαίνει πως η συμπαράσταση συνιστά την έμπρακτη έκφραση της αγάπης, επιβεβαιώνοντας

έρευνες σύμφωνα με τις οποίες το αίσθημα της αγάπης και της στοργής εκφράζεται ως νοιάξιμο προς τους φίλους και τις ανάγκες τους (Dunn, 2004· Monsour 1992· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015· Prager, 1995· Roberts-Griffin, 2011· Rubin, Z., 1980/1987· Weiss, 1969), όπως άλλωστε συνέβαινε και στις φιλίες της αρχαιότητας (Θεοδωρίδης 1966· Κυρτάτας & Ράγκος, 2010· Konstan, 2005· Lesser, 2014· Τσέλλερ - Νέστλε, 1984).

Η καθοδήγηση και οι συμβουλές, που επισημανθήκαν από τους εφήβους ως αναγκαία μορφή συμπαράστασης, όπως επισημαίνουν οι Erber και Erber (2018), σχετίζονται με το ότι οι κοινωνικοί δεσμοί της φιλίας αποτελούν απάντηση στην αμφιβολία, την αβεβαιότητα και την ετερογένεια της σύγχρονης κοινωνίας. Οι έφηβοι που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των φίλων τους βιώνουν ποιοτικότερες φιλίες (Buhrmester, 1990· Collins & Laursen, 2012), ενώ κατά τον Rubin, Z., 1980/1987, οι φίλοι είναι δωρητές ασφάλειας. Ακόμη, η συμπαράσταση ορίστηκε και ως «*υπεράσπιση*». Το εύρημα αυτό σημαίνει ότι οι φίλοι έχουν ηθική υποχρέωση να υπερασπίζονται τους φίλους τους, έναντι τρίτων. Το ίδιο εύρημα πρόεκυψε και από τις συνεντεύξεις της έρευνας, όπου διαπιστώθηκε πως στο ζήτημα αυτό οι έφηβοι είναι αταλάντευτοι, σε βαθμό που θα διέλυαν τη φιλία στις περιπτώσεις απουσίας υπεράσπισης. Η απραξία και η έλλειψη υπεράσπισης του φίλου, στις περιπτώσεις που αυτός κατακρίνεται, προκαλεί βαθιά αίσθηση προδοσίας, διότι παραβιάζεται το άγραφο συμβόλαιο της ηθικής συμπεριφοράς στη φιλία (Shackelford & Buss, 1996). Η υποχρέωση υπεράσπισης των φίλων υπολογίζεται από την υποκλίμακα της αξιόπιστης συμμαχίας του ερωτηματολογίου μέτρησης της ποιότητας της φίλιας των Mendelson και Aboud (2012), που χρησιμοποιούμε στην παρούσα διατριβή.

Τέλος, το εύρημα πως η συμπαράσταση αναφέρεται ως βασική λειτουργία στη φιλία, έρχεται σε συμφωνία με έρευνες μετα-ανάλυσης, σύμφωνα με τις οποίες, όπως προκύπτει από τις αναφορές ανθρώπων, όλων των ηλικιακών ομάδων, η συμμετρική αμοιβαιότητα στην αλληλεγγύη, είναι βασική προσδοκώμενη συμπεριφορά (Hall, 2011, 2012), ή κατά την ορολογία της Fehr (2004) και των Newcomb & Bagwell, (1995), πρωταρχικής σημασίας. Αν και άλλες έρευνες κατέληξαν ότι η υποστήριξη των φίλων σε περιόδους ανάγκης, αποτελεί ισχυρότερο παράγοντα διαμόρφωσης της φιλίας στην ενήλικη ζωή, παρά στην παιδική και εφηβική ηλικία (Kerns, 1994).

Όπως πρόεκυψε από τις τοποθετήσεις των εφήβων, η εμπιστοσύνη, η καλή παρέα, η αγάπη και η συμπαράσταση αναδείχθηκαν ως οι κορυφαίες λειτουργίες της φιλίας. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνει μελέτες, σύμφωνα με τις οποίες η

εμπιστοσύνη, η αγάπη, η καλή παρέα και η στήριξη (βοήθεια), συνιστούν τους κοινωνικούς και ηθικούς κανόνες με τους οποίους οι άνθρωποι προσδιορίζουν τη φιλία, όταν καλούνται να απαντήσουν στο ερώτημα σχετικά με το τι προσδοκούν από ένα φίλο (Fehr, 2015· Roberts- Griffin, 2011· Policarpo, 2015· Rubin, Z., 1980/1987).

5) Η κατανόηση στη φιλία, με ποσοστό αναφορών 6.8%, αναδείχθηκε στην πέμπτη θέση των αναφορών των εφήβων. Η θεματική αυτή κατηγορία, πέραν της ίδιας της λέξης *κατανόηση*, περιλαμβάνει και τη λέξη *αλληλοκατανόηση*, κάτι που αντανακλά την επιθυμία των εφήβων για συμμετρική αμοιβαιότητα στην κατανόηση. Ακόμη, εμπεριέχονται και οι λέξεις *επικοινωνία* και *ταύτιση*. Το εύρημα πως η επικοινωνία και η κατανόηση στη φιλία, που αποτελούν επιμέρους διαστάσεις της λειτουργίας της οικειότητας, κατά την κλίμακα της φιλίας των Mendelson & Aboud (2012), είναι προσδοκώμενη συμπεριφορά για την ύπαρξη ικανοποιητικών φιλικών σχέσεων έχει επιβεβαιωθεί από πολλές έρευνες. Για παράδειγμα, οι Χρηστάκης και Χαλάτσης (2010) τονίζουν ότι η κατανόηση και η επικοινωνία συνεισφέρουν στην ψυχική επαφή και τη διαπίστωση ομοιότητας σε αντιλήψεις και ιδέες που οδηγούν στην ταύτιση μεταξύ των προσώπων. Επίσης, η θεματική της επικοινωνίας αναφέρεται στην απόσπαση του εγώ από τη μοναξιά με τη χαρά, την εκμυστήρευση και την κατανόηση που οδηγούν στη διαμόρφωση στενής φιλίας (Maisonneuve, 2004/2007). Το ότι η κατανόηση αποτελεί ταυτοτική διεργασία στις φιλίες, λόγω της ομοιότητας που μοιράζονται οι φίλοι σε αντιλήψεις, ιδέες και συναισθήματα, έχει διαπιστωθεί και από έρευνες των Davis και Todd (1982), ενώ οι Gorrese και Ruggieri (2013), βρήκαν ότι η κατανόηση και η αξιοπιστία ενισχύουν τη θετική αυτοεκτίμηση των φίλων. Ειδικά οι έφηβοι, λόγω των βιολογικών και ψυχολογικών αλλαγών που αντιμετωπίζουν, βιώνουν έντονο άγχος και πίεση, και ως εκ τούτου στρέφονται στους συνομηλίκους τους για κατανόηση και στήριξη (Berndt, 1982). Ακόμη, το εύρημα πως η κατανόηση οδηγεί στην επικοινωνία, μέσω της ταύτισης με το φίλο, έχει επιβεβαιωθεί και σε έρευνα των Rowsell, Ciarrochi, Heaven και Deane (2014), όπου διαπιστώθηκε ότι η ικανότητα κατανόησης προάγει το μοίρασμα των συναισθημάτων, επιτυγχάνοντας την αμοιβαιότητα και την συνακόλουθη ικανοποίηση από τη φιλία. Πάντως, η απουσία βίωσης παρόμοιων εμπειριών καθιστά δύσκολη τη συναισθηματική υποστήριξη, με αποτέλεσμα οι φιλίες αυτές να χάνουν την αμοιβαιότητα της κατανόησης (Donnellan, Bennett, & Soulsby, 2016). Στο ίδιο πλαίσιο, έχει βρεθεί πως η κατανόηση σχετίζεται με τα επίπεδα ενσυναίσθησης των φίλων (Wied, Branje, & Meeus, 2007).

6) Στην έκτη θέση ιεραρχήθηκε η θεματική κατηγορία *αδελφοσύνη*, η οποία συγκέντρωσε το 4.5% των λέξεων/φράσεων που ανέφεραν οι έφηβοι. Στη θεματική αυτή, εκτός της ίδιας της λέξης αδελφοσύνη, περιλαμβάνονται και οι λέξεις *κολλητός/ή, φίλοι/ες, ενότητα και οικογένεια*. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι οι έφηβοι, χρησιμοποιώντας τις λέξεις αδελφοσύνη και οικογένεια, αναπαριστούν τη φιλία με όρους συναισθηματικής εγγύτητας που αρμόζουν σε οικογενειακές σχέσεις, δηλαδή ο φίλος δεν είναι πια ξένος, το αντίθετο, η φιλία τον καθιστά οικογενειακό μέλος. Το εύρημα πως οι φίλοι λογίζονται ως μέλη της οικογένειας, επιβεβαιώνουν πορίσματα μελετών στα οποία επισημαίνεται πως οι φίλοι γίνονται δέκτες παρόμοιας έντασης συναισθηματικού ενδιαφέροντος, στοργής και ενότητας, όπως και τα μέλη της οικογένειας, ενώ τα μοναχοπαίδια αναφέρουν ότι αναπληρώνουν τα αδέλφια που δεν έχουν με τους φίλους που επιλέγουν (Williams, 2015). Ακόμη, έχει βρεθεί πως οι φίλοι, όταν κατονομάζονται ως αδέλφια γίνονται αντιληπτοί ως πιο πραγματικά αδέλφια από τα βιολογικά, επειδή είναι επιλεγμένοι (Maisonneuve, 2004/2007). Επισημαίνουμε πως τα ίδια ευρήματα διαπιστωθήκαν και στη συζήτηση των συνεντεύξεων της παρούσας διατριβής.

Ένας άλλος λόγος, σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Pahl (2002), που θα μπορούσε να εξηγήσει την εναλλαγή των όρων φίλος και οικογένεια (*αδελφοσύνη, ενότητα*) έχει να κάνει με το ότι η ένταση των οικογενειακών δεσμών χρησιμοποιείται ως πρότυπο για να περιγράψει την ενότητα στη φιλία, ενώ ταυτόχρονα η φιλία τοποθετείται σε θέση προνομιακή, ως προς τα άλλα μέλη της οικογένειας, διότι είναι προϊόν ελεύθερης επιλογής. Από την άλλη μεριά, είναι πιθανό, όπως υποστηρίζει η Policarpo (2015), οι φιλίες που προσδιορίζονται με όρους οικογενειακών δεσμών (*αδελφός/ή*) να απηχούν μια αντίληψη για τις διαπροσωπικές σχέσεις, που προσιδιάζει σε συλλογικού και όχι ατομοκεντρικού τύπου κοινωνίες, δηλαδή στις φιλίες αυτές κυριαρχούν πιο παραδοσιακά παρά μεταμοντέρνα πρότυπα του σχετίζεσθαι. Στο σημείο αυτό, και από μια ανθρωπολογική οπτική, να υπενθυμίσουμε πως στις παραδοσιακές κοινωνίες, όσο και σε πολλές αρχαίες κοινωνίες, οι φίλοι ονομάζονταν αδελφοποιτοί που ενώνονταν ανταλλάσοντας το αίμα τους μέσω ιεροτελεστιών, οι οποίες τους ένωναν με κοινωνικές και διαπροσωπικές δεσμεύσεις, ενώ οι φίλοι νοούνταν πλέον ως μέλη των οικογενειών των φίλων τους (Pitt-Rivers, 2016· Prichard, 1933).

Τέλος, το γεγονός πως ορισμένοι έφηβοι απάντησαν πως η φιλία σημαίνει φίλος/η και κολλητός/ή αποδεικνύει πως ο φίλος ορίζεται πρωτίστως ως πρόσωπο και

όχι μέσω των ιδιοτήτων του (Pahl, 2002, Wright, 1982), δηλαδή οι στενές φιλίες δημιουργούνται με πρόσωπα που επιθυμούμε και όχι για εξυπηρετήσεις (Policarpo, 2015). Είναι, επίσης, πιθανό να σημαίνει και δυστοκία στον ορισμό της φιλίας (Fehr, 1996· Νεχαμάς, 2016/2019).

7) Το ότι η φιλία σημαίνει *σεβασμός* συγκέντρωσε το 3.4% των λέξεων που σημείωσαν οι έφηβοι. Στη θεματική κατηγορία του σεβασμού περιλαμβάνονται μαζί με την ίδια τη λέξη θαυμασμός και οι λέξεις *αλληλοσεβασμός*, *μοναδικότητα*, *θαυμασμός* και *γνώσεις*. Παρατηρούμε, έτσι, ότι ο σεβασμός ως ηθική και κοινωνική αξία στη φιλία συναρθρώνεται με το θαυμασμό προς τους/ις φίλους/ες ως πρόσωπα για αυτό που είναι, και από το γεγονός πως θεωρούνται αναντικατάστατοι (*μοναδικότητα*), αλλά και με το ότι αποτελούν πηγή *γνώσεων*.

Καταρχάς, μιας και οι έφηβοι δεν έγραψαν φράσεις που να εξειδικεύουν τι ακριβώς σημαίνει σεβασμός στη φιλία, σημειώνουμε πως σύμφωνα με το λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας του Μπαμπινιώτη (2003), ο σεβασμός αναφέρεται στην εκτίμηση της αξίας του άλλου, στη φροντίδα για τη διασφάλιση του κύρους του και στην αναγνώριση της αξίας της προσωπικότητας και της ιδιαιτερότητάς του. Οπότε, η θεματική κατηγορία του θαυμασμού συμπίπτει με τη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης του ερωτηματολογίου για την ικανοποίηση από τη φιλία των Mendelson και Aboud (2012), σύμφωνα με την οποία οι φίλοι αναγνωρίζουν και ενισχύουν την αξία, την εικόνα, το κύρος και τη σπουδαιότητα των φίλων τους.

Το γεγονός πως η θεματική του σεβασμού, που παραπέμπει στη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης του ερωτηματολογίου των Mendelson & Aboud (2012), συνειρμικά τοποθετείται στην έκτη θέση των αναφορών των εφήβων, δηλαδή έπεται σε σχέση με την εμπιστοσύνη, την καλή παρέα, την αγάπη, τη συμπαράσταση, την κατανόηση και την αδελφοσύνη, επιβεβαιώνεται και από έρευνες των Mendelson και Aboud (2012) και Mendelson και Kay (2003). Ωστόσο, αυτό είναι ένα ζήτημα που χρειάζεται περισσότερη έρευνα. Το πώς μπορεί να αιτιολογηθεί ένα τέτοιο εύρημα έχει απασχολήσει τον Berndt (2002), ο οποίος αναγνωρίζει πως χρειάζεται ανασκόπηση των μεθόδων μέτρησης της ποιότητας της φιλίας, αλλά και πιο εξειδικευμένες υποθέσεις. Κατά τη δική μας άποψη, η χαμηλότερη συχνότητα λέξεων που παρήγαγαν οι έφηβοι για το σεβασμό, μπορεί να αιτιολογηθεί από το γεγονός πως ο σεβασμός αποτελεί διάσταση της αγάπης, σύμφωνα με τους Χρηστάκη και Χαλάτση (2013), αλλά και της εμπιστοσύνης και της κατανόησης (Davis & Todd, 1982), που ήδη δηλώθηκαν από τους έφηβους ως κορυφαίες προσδοκώμενες

συμπεριφορές φιλίας. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε, επίσης, πως η επισήμανση του θαυμασμού είτε ως συμπεριφορά προς τον φίλο είτε ως απαίτηση προς το δικό μας πρόσωπο, δηλαδή η επισήμανση του αιτήματος ή της ανάγκης να μας σέβονται οι φίλοι, παραπέμπει σε μια πιο ατομοκεντρική αντίληψη για τη φιλία. Με άλλα λόγια, η ιδιοκεντρικότητα ως οργανωτική αρχή των διαπροσωπικών σχέσεων στις μεταμοντέρνες κοινωνίες (Triandis, et al., 1988) δεν συνάδει με το αίσθημα του εμείς που αναπτύσσεται στους φιλικούς δεσμούς, οι οποίοι βιώνονται ως σχέσεις αλληλεξάρτησης (Shulman, 1993), και συντροφικότητας (Argyle, 2011· Clark & Mills, 1979· 2011· Hatfield & Rapson, 2011). Επίσης, η Ελλάδα κλυδωνίζεται αμφιθυμικά μεταξύ ενός ιδιοκεντρικού και αλλοκεντρικού ύφους οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων (Δεμερτζής, 2006· Hofstede, 2011· Καφέτσιος, 2008· Triandis et al. 1988). Αυτό σημαίνει πως στοιχεία του συλλογικού τύπου οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων παρεισφρέουν ακόμη στις φιλίες, οι οποίες αναπαρίστανται περισσότερο ως εμπιστοσύνη, παρέα, αγάπη, συμπαράσταση, κατανόηση και αδελφοσύνη. Από την άλλη μεριά, η πιθανότητα να ορισθεί η φιλία ως μια σχέση που θα τροφοδοτεί, την αίσθηση της αξίας του εαυτού, ίσως γίνεται αντιληπτή ως εγωκεντρική και για αυτό το λόγο η θεματική του σεβασμού δηλώθηκε αρκετά λιγότερες φορές. Η ερμηνεία μας αυτή, έρχεται σε συμφωνία με έρευνα ανασκόπησης των Chen, Chuang, και Hsiao (2009), στην εφηβική ηλικία, όπου βρέθηκε πως η προσδοκία να ενισχύει ο φίλος την αξία μας, θεωρείται ατομικιστικό χαρακτηριστικό, που δεν συναντάται σε έρευνες για τη φιλία σε παιδιά και εφήβους, σε κοινωνίες με κουλτούρες συλλογικού τύπου, όπως είναι η Κίνα, η Ινδονησία, οι Αραβικές χώρες και η Καραϊβική.

Παρόλα αυτά, ένα ποσοστό 3.4% των εφήβων θεωρούν πως ο σεβασμός είναι στοιχειώδης προσδοκώμενη συμπεριφορά στη φιλία, επιβεβαιώνοντας έρευνες που επισημαίνουν πως ο αμοιβαίος σεβασμός συνδέεται με την εμπιστοσύνη (Prager, 1995· Τσιβάκου, 2017). Ορισμένοι μελετητές (Derlega, Winstead, Mathews, & Braitman, 2008), ισχυρίζονται ότι ο σεβασμός συναρτάται με τη μη υπερβολική αυτοαποκάλυψη από το ένα μέλος της φιλικής σχέσης, διότι αυτό θα έδινε μια εικόνα αδυναμίας χαρακτήρα προς τον άλλον, σύμφωνα με τη θεωρία της αλληλεξάρτησης (Kelley, 1979). Ακόμη, ο αμοιβαίος σεβασμός, δηλαδή η εκδήλωση εκτίμησης της αξίας και του τρόπου σκέψης του φίλου, είναι αναγκαίος για να ενεργοποιηθεί η αυτοαποκάλυψη και να ζητηθούν συμβουλές από τους φίλους, αλλά και να

παρασχεθεί βοήθεια σε όσους εφήβους αντιμετωπίζουν οικογενειακά προβλήματα (Sullivan, 1953).

Μια άλλη πτυχή του σεβασμού, που ανέφεραν οι έφηβοι αφορά την *μοναδικότητα* με μόνο οκτώ αναφορές στο σύνολο των 2.608 λέξεων/φράσεων, που όμως, αξίζει να αναφερθούμε. Οι αρχικές λέξεις/φράσεις μαζί με τη λέξη *μοναδικότητα*, είναι: *το άλλο μισό, ανεκτίμητη, σημαντική, τα πάντα στη ζωή, αλληλοσυμπλήρωση*. Οι συγκεκριμένοι έφηβοι αναδεικνύουν τη φιλία σε ιερή σχέση και την εξυψώνουν σε βαθμό εξιδανίκευσης. Ενώ, ο φίλος αντιπροσωπεύει τον άλλον μας εαυτό που θέλουμε να γνωρίσουμε. Πράγματι, όπως σχολιάζει ο Konstan (1999, 1976), ήδη ο Αριστοτέλης (384-322, π.Χ./2006) είχε διακρίνει τη φιλία σε δυαδική σχέση που γεννιέται από τη διαπροσωπική έλξη, η οποία αναδύεται από τον πόθο για το πρόσωπο φορέα της αρετής για το οποίο νιώθει κάποιος φιλία, και όχι γενικά για όλα τα πρόσωπα που είναι ενάρετα. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη *της διαπροσωπικής έλξης* στη δημιουργία φιλίας, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είναι ξεκάθαρη και υπονοείται παντού στα κείμενά του, αλλά δεν αποτελεί από μόνη της ικανό και αναγκαίο παράγοντα για τη δημιουργία και συντήρηση της φιλίας, όταν απουσιάζει η αρετή.

Περαιτέρω, το ότι οι έφηβοι επισημαίνουν πως οι φίλοι γίνονται αντιληπτοί ως πρόσωπα αξιοθαύμαστα που έρχονται να τους ολοκληρώσουν ή και να τους συμπληρώσουν, επιβεβαιώνεται και από τις μελέτες του Wright (1978), σύμφωνα με τον οποίο η μοναδικότητα στη φιλία αφορά το γεγονός πως οι φίλοι αντιδρούν και συμπεριφέρονται προς τους φίλους τους ως πρόσωπα αυτά καθαυτά και όχι ένα σύνολο ιδιοτήτων χαρακτηριστικών ή ρόλων, ενώ αυτό καθιστά τους φίλους αναντικατάστατους και τη φιλία τους μοναδική για τη θετική αυτοαξιολόγηση του εαυτού τους, που τόσο ανάγκη έχουν οι άνθρωποι. Επίσης, το εύρημα πως οι φίλοι μεταφέρουν γνώσεις έχει επιβεβαιωθεί από πολλές έρευνες, σύμφωνα με τις οποίες οι φίλοι είναι μεταδότες γνώσεων και κοινωνικών δεξιοτήτων που προετοιμάζουν τους εφήβους για την είσοδο στην ενηλικίωση και την κοινωνική ζωή (Berndt, 1982· La Gaipa, 1979· Newcomb & Bagwell, 1995· Reichter & M. Weiss, 2019· Roach, 2019· Wright, 1982· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019).

Συνοψίζοντας, ο σεβασμός προς το πρόσωπο του φίλου και τη φιλία ως μοναδική και αναντικατάστατη σχέση προσφέρει το έδαφος για να αναπτυχθεί η αγάπη, η εμπιστοσύνη και η συμπαράσταση, ώστε να λειτουργούν ικανοποιητικά και να προσφέρουν χαρά οι φιλίες.

8) Ερχόμαστε τώρα στη θεματική κατηγορία της *προδοσίας*, η οποία συγκέντρωσε το 1.9% των αναφορών των εφήβων και περιλαμβάνει τις λέξεις *προδοσία, δυσκολία, παροδικότητα και συμφέρον*. Εφόσον η ερώτηση ζητούσε από τους εφήβους να γράψουν τρεις λέξεις/φράσεις που τους έρχονται στο νου, όταν ακούν τη λέξη φιλία, η απόφαση ορισμένων, ελάχιστων από αυτούς, να την ορίσουν ως προδοσία, συμφέρον, παροδικότατα και δυσκολία σημαίνει πως βιώνουν τη δύσκολη περίοδο του τερματισμού των φιλικών τους σχέσεων ή και τη σκοτεινή πλευρά της φιλίας. Οι παραπάνω λέξεις αντιστοιχούν σε συμπεριφορές που, όλες μαζί ή και κάθε μία ξεχωριστά, συνιστούν την αθέτηση της εμπιστοσύνης (Alberoni, 1998· Fehr, 2012, Furman & Rose, 2015· Way, 2013· Hojjat, Boom, & Lozano, 2017· Rose & Rudolph, 2006). Από την άλλη μεριά, οι ελάχιστες αναφορές ότι η φιλία σημαίνει *συμφέρον* παραπέμπουν στην έλλειψη ισοτιμίας στη φιλία (Hays, 1988· Perlman & Fehr, 1986· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Οι παραπάνω συμπεριφορές δημιουργούν συγκρούσεις που εάν δεν διευθετηθούν αποτελούν λόγους τερματισμού της φιλίας και έχουν διαπιστωθεί από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής (βλ. ενότητα 6.2.9., Λόγοι διάλυσης των φιλικών σχέσεων).

9) Τέλος, με ποσοστό 0.1% στην κατηγορία «*άλλα*», με μια φορά εμφάνισης, συμπεριλήφθησαν οι λέξεις, *άνδρας*, *στυλ* και *ναρκωτικά*, οι οποίες αναφέρθηκαν από αγόρια και απηχούν, αφενός, την αντίληψη πως η φιλία είναι προνομιακή διαπροσωπική σχέση που ταιριάζει σε άνδρες, επιβεβαιώνοντας πατριαρχικές αντιλήψεις ότι η γνήσια φιλία είναι υπό αμφισβήτηση στις γυναίκες. Πράγματι, όπως επισημαίνει ο Wright (1982), ακόμα και η Simon de Beauvoir είχε διατυπώσει την εσφαλμένη άποψη πως η γνήσια φιλία μεταξύ γυναικών δεν υπάρχει. Σχετικά με τη λέξη *στυλ*, μας είναι αδύνατο να εικάσουμε τι εννοεί το συγκεκριμένο αγόρι, εκτός και αν αναφέρεται σε αρεστά από τον ίδιο αρρενωπά χαρακτηριστικά. Όσον αναφορά τη λέξη ναρκωτικά, που επισημάνθηκε, βιβλιογραφικά έχει επιβεβαιωθεί πως τα αγόρια στις φιλίες τους είναι επιρρεπή σε παραβατικές συμπεριφορές, σε μεγαλύτερο βαθμό από τα κορίτσια (Hafen, Laursen, Burk, Kerr, & Stattin, 2011· Riegle-Crumb, Farkas, & Muller, 2006). Όπως και να έχει, στις περιπτώσεις αυτές, ενδέχεται οι φιλίες να μην στηρίζονται στην πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία ως προς την αμοιβαία αρέσκεια, αλλά να αποτελούν συνεργατικές και ευκαιριακές συμμαχίες για την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών, ενώ έχει βρεθεί πως δεν χαρακτηρίζονται από σταθερότητα (Hafen, Laursen, Burk, Kerr, & Stattin, 2011).

Πάντως, το γεγονός ότι ένα κορίτσι ανέφερε πως η φιλία σημαίνει *συμπέρασμα*, υποδηλώνει ότι προσλαμβάνει τη φιλία ως διαδικασία ταυτοτικής διεργασίας που οδηγεί στο όποιο συμπέρασμα για τον εαυτό και τον άλλο, όπως διαπιστώθηκε και στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε, και επιβεβαιώνεται από πληθώρα ερευνών (Benenson & Christakos, 2003· Fehr, 1996, 2012· Fehr & Harasymchuk, 2018).

Συνοψίζοντας, όπως προκύπτει από τις τοποθετήσεις των εφήβων: 1) η εμπιστοσύνη διαπιστώνεται ότι αποτελεί τον πιο σημαντικό άξονα της κοινωνικής αναπαράστασης της φιλίας. Ο θρίαμβος και η εξέχουσα θέση της εμπιστοσύνης διακρίνει τις στενές φιλίες από τις απλές, διότι προϋποθέτει τη συμμετρική αμοιβαιότητα στην αυτοαποκάλυψη με ειλικρίνεια και με εκείνο τον αυθορμητισμό που καλλιεργεί την αποδοχή, την ασφάλεια και την πίστη πως η έκθεση των προσωπικών πληροφοριών και η συνακόλουθη εχεμύθεια, που αφορούν την ταυτότητα των φίλων, θα γίνουν σεβαστές ισότιμα και από τα δύο μέρη.

2) Η καλή παρέα στη μέση εφηβεία ως συντροφικότητα, διασκέδαση, και σεξουαλικότητα ακόμη σε λίγες περιπτώσεις, αποτελεί τη χαρούμενη και ευτυχισμένη πλευρά της φιλίας, όπου μέσα από τον κοινά βιωμένο χρόνο οι φίλοι γνωρίζονται, εκπαιδεύονται σε κοινωνικές δεξιότητες, κοινωνικοποιούνται και βιώνουν τη συναισθηματική εγγύτητα αυξάνοντας την ποιότητα της φιλίας.

3) Η αγάπη πραγματώνει τη φιλία ως οικεία διαπροσωπική σχέση, την επενδύει συναισθηματικά με στοργή, αφοσίωση και συμπόνια, ενώ η καλοσύνη και η ανιδιοτέλεια παραπέμπουν στις χριστιανικές ρίζες της αγάπης, αποτυπώνοντας έτσι τις συλλογικές και κοινωνικές αξίες, οι οποίες διαμορφώνουν τις προσδοκίες από τη φιλία. Η φιλία αναπαρίσταται ως αγάπη, δηλαδή ως σχέση, συναίσθημα, στάση και φροντίδα για τους φίλους.

4) Η συμπαράσταση ως συναισθηματική βοήθεια, καθοδήγηση, συνεργασία και στήριξη επιβεβαιώνει το ότι στη φιλία λειτουργούν η εμπιστοσύνη και η αγάπη, ενώ ο χρόνος που περνούν μαζί οι φίλοι (καλή παρέα) έχουν ως κατάληξη το ίδιο το πρόσωπο του φίλου, αναδεικνύοντας τη δυαδικότητα της φιλίας ως διαπροσωπική σχέση.

5) Η κατανόηση στη φιλία έρχεται ως αποτέλεσμα της ταύτισης του εγώ και του ανοίγματος στον άλλο που αποτελεί ένα νέο πεδίο κοινωνικής σκέψης και πρακτικής. Ωστόσο, η κατανόηση ενεργοποιείται μέσω της ομοιότητας με τους

φίλους και της ενσυναίσθησης που προκύπτει από τις κοινές παρελθούσες και παρούσες εμπειρίες.

6) Η αδελφοσύνη στη φιλία εκφράζει τα υψηλά επίπεδα συναισθηματικής εγγύτητας και οι φίλοι γίνονται αντιληπτοί ως συγγενείς επιλογής, ενώ ο σεβασμός της μοναδικότητας και της προσωπικότητας των φίλων τους καθιστά αναντικατάστατους.

7) Ο σεβασμός αποτυπώνει το γεγονός ότι η φιλία αποτελεί κοινωνική και ηθική αξία που συνδέεται με τη μοναδικότητα του προσώπου του φίλου και των συνεισφορών του στη διαπροσωπική σχέση.

8) Η προδοσία αποδεικνύει την ευθραυστότητα της φιλίας ως κοινωνικού δεσμού. Ως ηθική μορφή του έρωτα, η φιλία, όταν τερματίζεται, προκαλεί την κατάρρευση της κοινής ταυτότητας της φιλικής σχέσης, λόγω της άρσης της αγάπης και της ηθικής στη σχέση.

Οι παραπάνω θεματικές κατηγορίες, που ανέφεραν οι έφηβοι, απηχούν τις απλολαϊκές ιδεατές προσδοκίες ή πραγματικές αντιλήψεις της φιλίας, όπως τις αντιλαμβάνονται και τις βιώνουν αναπαραστασιακά οι έφηβοι (Fehr & Harasymchuk, 2017). Στο σημείο αυτό, θα αντιστοιχήσουμε τις θεματικές κατηγορίες που ανέφεραν οι έφηβοι στις λειτουργίες της κλίμακας μέτρησης της ποιότητας της φιλίας των Mendelson & Aboud, (2012).

Η *εμπιστοσύνη* (29.8%) και η αδελφοσύνη (4.5%), συγκεντρώνοντας το 34.3% των αναφορών των εφήβων αντιστοιχούν στη λειτουργία της αξιόπιστης συμμαχίας (εμπιστοσύνη, δέσμευση, αφοσίωση), του ερωτηματολογίου των Mendelson και Aboud (2012), διατηρώντας την πρώτη θέση στις προτιμήσεις των εφήβων για τη σπουδαιότητά της στις φιλίες της μέσης εφηβείας. Από την άλλη μεριά η *αγάπη* με 20.3% αντιστοιχεί στη λειτουργία της οικειότητας, δεδομένου πως σύμφωνα με την Prager (1995), η έννοια της οικειότητας είναι ευρεία και συμπεριλαμβάνει συμπεριφορές και συναισθήματα, όπως η ζεστασιά, η αγάπη, η αυτοαποκάλυψη, η εχεμύθεια και η αμοιβαία εκμυστήρευση. Άλλωστε η φιλία ως πρωτοτυπική κατηγορία της αγάπης (Fehr, 2015), εκδηλώνεται ως σχέση, στάση, εμπειρία και συναίσθημα (Fehr & Russell, 1991) σε όλες τις λειτουργίες της φιλίας. Επίσης η *κατανόηση* (6.8%) αποτελεί συμπεριφορά που ενυπάρχει στη λειτουργία της οικειότητας κατά τους Mendelson και Aboud, (2012), δηλαδή η *οικειότητα* (αγάπη: 20.3%, κατανόηση: 6.8%) συγκεντρώνει το ποσοστό του 27.1% των αναφορών των εφήβων, καταλαμβάνοντας αναπαραστασιακά τη δεύτερη πιο σημαντική θέση ως

λειτουργία της φιλίας. Επίσης, η παρέα με 20.6% αντιστοιχεί στην λειτουργία της καλής παρέας του ερωτηματολογίου των Mendelson και Aboud, διατηρώντας τη τρίτη θέση στις προτιμήσεις των εφήβων για τη σπουδαιότητά της στις φιλίες της μέσης εφηβείας. Περαιτέρω στην τέταρτη θέση ιεραρχικά η συμπαράσταση με 12.6% αντιστοιχεί στη λειτουργία της *βοήθειας* του ερωτηματολογίου της φιλίας, ενώ ο σεβασμός (3.4%) στη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης.

Από την παραπάνω ιεραρχική ταξινόμηση των εφήβων παρατηρούμε πως η φιλία αναπαρίσταται πρωτίστως ως αξιόπιστη συμμαχία (*εμπιστοσύνη, αδελφοσύνη,* και κατόπιν ως οικειότητα (*αγάπη, κατανόηση*), καλή παρέα και βοήθεια (*συμπαράσταση*). Ενώ, η αυτοεπικύρωση (*σεβασμός*) αναπαρίσταται σε μικρότερο βαθμό ως λειτουργία της φιλίας. Τα ίδια περίπου αποτελέσματα προέκυψαν και από τις έρευνες των Mendelson και Kay (2003), οι οποίοι βρήκαν ότι στη μέση και ύστερη εφηβεία η αξιόπιστη συμμαχία πρωτίστως και κατόπιν περίπου στα ίδια ποσοστά η καλή παρέα και η βοήθεια όπως και η οικειότητα αν και με μηδαμινή διαφορά λιγότερο, συμβάλλουν περισσότερο στην ικανοποίηση από τη φιλία από ό,τι η αυτοεπικύρωση (σεβασμός), ενώ και από τα ευρήματα των συνεντεύξεων της παρούσας διατριβής πρόεκυψαν παρόμοια αποτελέσματα.

Περαιτέρω, από τις παραπάνω κορυφαίες προσδοκώμενες συμπεριφορές της φιλίας, η εμπιστοσύνη (αξιόπιστη συμμαχία) και η αγάπη (οικειότητα) εκφράζουν τους κοινωνικούς και ηθικούς κανόνες της φιλίας (Policarpo, 2015), ενώ για τον Rubin, Z., (1980/1987) η εμπιστοσύνη, η καλή παρέα και η σχεσιακή αλληλεξάρτηση *(συμπαράσταση, παρέα, αυτοεκτίμηση, σεβασμός, αδελφοσύνη και κατανόηση)* αποτελούν τις τρεις βασικές λειτουργίες της φιλίας.

Λαμβάνοντας υπόψη τη θέση του Cooley (1964), ότι ο πιο αξιόπιστος δείκτης της ποιότητας της φιλίας είναι η αναπαράσταση που έχουν τα άτομα για τη σχέση, οι ιδεατές ή και πραγματικές προσδοκίες για τις φιλίες που διατηρούν οι έφηβοι είναι εξιδανικευμένες, ωστόσο η αμοιβαιότητα στην εμπιστοσύνη, τη χαρούμενη παρέα, την αγάπη, τη συμπαράσταση, την κατανόηση, την αδελφοσύνη και το σεβασμό αποτελούν κοινωνικές αξίες και δεξιότητες (Fehr, 1996, 2012· Roach, 2019· Rubin, Z., 1980/1987). Ακόμη, η ενδεχομένη ύπαρξη της προδοσίας, σχετίζεται πλήρως με την ανεπαρκή ή ολική αδυναμία εκπλήρωσης των παραπάνω λειτουργιών της φιλίας, που εγγυώνται τη διατήρηση και ανάπτυξη της ποιότητάς της (Fehr, 2008, 2012).

7.2.2. Διαφοροποιήσεις της έννοιας της φιλίας ως προς το φύλο

Προχωρώντας την έρευνα, θελήσαμε να εντοπίσουμε την πιθανή ύπαρξη ομάδων εφήβων με διαφορετικό προφίλ ως προς το φύλο, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων, και την περιοχή κατοικίας τους, οι οποίες αναπαριστούν την έννοια της φιλίας με έναν ιδιαίτερο τρόπο που διαφοροποιεί τα νοήματα και τις πρακτικές της φιλίας από το μέσο προφίλ των εφήβων. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις μας πως η έννοια της φιλίας στους εφήβους διαμεσολαβείται από το φύλο και κατά περιπτώσεις από το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και την περιοχή κατοικίας τους.

Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε ότι το φύλο ως μεταβλητή παρεμβαίνει και τροποποιεί την αναπαράσταση για τη φιλία. Τα αγόρια προσλαμβάνουν και βιώνουν τη φιλία κυρίως μέσα από δραστηριότητες, ενώ τα κορίτσια την αναπαριστούν σχεσιακά και συναισθηματικά. Αναλυτικότερα, για τα αγόρια η φιλία αναπαρίσταται περισσότερο με αναφορές στην *παρέα*, τις *βόλτες*, την *πλάκα*, το *χαβαλέ* και την *καλοπέραση*, δηλαδή αναφέρουν ότι προσλαμβάνουν και βιώνουν τις φιλίες τους μέσα από τη διασκέδαση και την εκτόνωση που προσφέρει η καλή παρέα. Επίσης, τα αγόρια προσλαμβάνουν τη φιλία ως *συνεργασία*, *άθληση*, *καλοσύνη* και *αδελφοσύνη*. Το εύρημα ότι τα αγόρια αναφέρουν περισσότερες λέξεις, όταν καλούνται να τοποθετηθούν για την έννοια της φιλίας, που παραπέμπουν σε δραστηριότητες του ελευθέρου χρόνου, όπως τα αθλήματα και οι βόλτες μαζί με την παρέα τους, αλλά και σε συνεργασίες, επιβεβαιώθηκε και στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε. Πολλές έρευνες έχουν καταλήξει πως τα αγόρια συχνότερα προκρίνουν ως βασικά χαρακτηριστικά της φιλίας τις δραστηριότητες ως πηγή ικανοποίησης και χαράς (Gillespie, Lever, Frederick, & Royce, 2014· Wright, 1982). Επιπλέον, αφιερώνουν τον περισσότερο χρόνο με τους φίλους τους σε αθλήματα και την επίτευξη στόχων που απαιτούν συνεργασία με μεγαλύτερες αριθμητικά ομάδες (Erdley & Day, 2017· Karweit & Hansell, 1983· Richards & Larson, 1989· Rose & Rudolph, 2006). Ακόμη, τα αγόρια θεωρούν ποιοτικότερες τις καλύτερες φιλίες με φίλους που είναι συμπαίκτες στα αθλήματα (Mathur & Berndt, 2006· Reichter & M. Weiss, 2019· M. Weiss & Smith, 2002). Από την άλλη μεριά, τα αγόρια ορίζοντας τη φιλία ως συνεργασία αναφέρονται στην καλή επικοινωνία τους ως προς τα έργα και τις δραστηριότητες της φιλίας, και όπως επισημαίνει ο Hinde (1995), η ύπαρξη συνεργασίας επιβεβαιώνει το ήρεμο κλίμα στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Ακόμη, τα αγόρια όρισαν τη φιλία ως *αδελφοσύνη* και *καλοσύνη*. Όπως έχουμε επισημάνει παραπάνω στην κοινωνική αναπαράσταση για τη φιλία (βλ. ενότητα 7.1. Περιεχόμενο της έννοιας της φιλίας), αλλά και στη συζήτηση των συνεντεύξεων (βλ. ενότητα, 6.1.4. Λόγοι επιλογής του/ης κολλητού/ης), τα αγόρια χρησιμοποιούν τον όρο «αδελφοσύνη» για να περιγράψουν τη συναισθηματική πτυχή της φιλίας, η οποία σηματοδοτείται ως δέσμευση, σταθερότητα και αλληλεγγύη με όρους οικογένειας. Με άλλα λόγια, τα αγόρια κυρίως αναφέρονται στα συναισθήματα που νιώθουν για τους φίλους τους χρησιμοποιώντας λέξεις που περιγράφουν οικογενειακούς ρόλους, όπως ο αδελφός, και αναφέρονται αρκετά λιγότερο με συναισθηματικές λέξεις όπως η αγάπη. Η αναφορά σε οικογενειακούς δεσμούς, δηλαδή η αδελφοσύνη, παραπέμπει σε μια σειρά οριοθετημένων καθηκόντων, δηλαδή και πάλι τα αγόρια προκρίνουν τις ενέργειες και τις δράσεις, παρά την οικειότητα και τη συναισθηματική έκφραση, ως τον τρόπο με τον οποίο αναπαριστούν τη φιλία. Περαιτέρω, ακόμα και η λέξη *καλοσύνη*, που αναφέρθηκε κυρίως από τα αγόρια, περιγράφει τη θετική, ευεργετική και ευγενική διάθεση κάποιου να συμπαρασταθεί στο φίλο ή/και να συνεισφέρει στην εκπλήρωση ενός έργου ή σκοπού, με άλλα λόγια η καλοσύνη εκφράζει τόσο την καλή και ευγενική διάθεση όσο και την πρόθεση εκδήλωσης δράσης. Πολλές έρευνες επιβεβαιώνουν τα παραπάνω ευρήματα, τα οποία ήδη έχουμε υποστηρίξει βιβλιογραφικά στη συζήτηση των συνεντεύξεων και στη συζήτηση για την αναπαράσταση στη φιλία, στην ακριβώς προηγουμένη ενότητα. Ωστόσο, στο σημείο αυτό θα αναφέρουμε μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση του Connell (2005), ο οποίος σε πολλές έρευνες έχει διαπιστώσει ότι ο τρόπος που σχετίζονται φιλικά οι άνδρες και τα αγόρια μέσα από δέσμες δραστηριοτήτων, όπως τα αθλήματα, οι συνεργατικές περιηγήσεις και οι βόλτες, με τις συζητήσεις τους να αφορούν την επίτευξη κατορθωμάτων μέσω μιας αρρενωπής ταυτοτικής ρητορικής, θυμίζει τις τελετουργικές φιλίες των παραδοσιακών πατριαρχικών κοινωνιών, ενώ οι συναισθηματικές διαχύσεις αποφεύγονται για λόγους ομοφοβίας.

Επιπλέον, τα αγόρια σημείωσαν λιγότερες λέξεις/φράσεις στη συνειρμική ερώτηση για τη φιλία, επιβεβαιώνοντας αντίστοιχα τα πορίσματα των συνεντεύξεων της διατριβής, αλλά και τον κύριο όγκο των μελετών για τη φιλία, οι οποίες διαπιστώνουν πως οι ανδρικές φιλίες είναι ανέκφραστες και άφατες (Miller, 1983). Βιβλιογραφικά έχει υποστηριχθεί πως η έκφραση της μειωμένης οικειότητας στη φιλία, από την πλευρά των ανδρών, οφείλεται στις αντιφάσεις του ανδρικού ψυχισμού, αφού η ανδρική ταυτότητα ορίζεται ως άρνηση της θηλυκής αρχής που

εκπροσωπεί η μητέρα ως πρότυπο οικειότητας (Bourdieu, 1999· Fisk, 2000· Giddens (1992/2005)· Freud (1917/2017). Από μια νεοφροϋδική οπτική, η Chodorow (1978, 1995) θεωρεί πως οι διαχωρισμοί της συναισθηματικής ζωής με βάση τα φύλα αποτελούν χρήσιμες κλινικές γενικεύσεις, ενώ η κατασκευή της ταυτότητας φύλου αποτελεί μίγμα ατομικών εμπειριών με πολιτισμικές προσδοκίες. Ενώ, η συγχώνευση ανδρικών και γυναικείων χαρακτηριστικών φύλου από γυναίκες και άνδρες είναι μια αισιόδοξη προοπτική. Από την άλλη μεριά, έχει υποστηριχθεί πως τα αγόρια νιώθουν συναισθήματα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, αλλά έχουν εκπαιδευτεί να τα εκφράζουν συγκρατημένα και όχι συχνά (Rimé, 2019· Williams, 2015). Ακόμη, οι Reis, Senchak, και Solomon (1985) βρήκαν ότι οι άνδρες προτιμούν να μην εμπλέκονται σε αυτοαποκαλύψεις συναισθημάτων, στον βαθμό που το κάνουν οι γυναίκες, αν και πιστεύουν ότι η αποκάλυψη των συναισθημάτων συμβάλλει περισσότερο στην οικοδόμηση της οικειότητας στις φιλίες από ότι οι κοινές δραστηριότητες. Ωστόσο, σύμφωνα με τη Fehr (2004), το σωστό θα ήταν να πούμε ότι οι άνδρες *επιλέγουν* να μην εμπλέκονται σε συμπεριφορές αυτοαποκάλυψης, αφού υπάρχουν αποδείξεις πως οι άνδρες θα ήθελαν περισσότερη οικειότητα και στοργή στις φιλίες τους, αλλά προβλέπουν πως τέτοιες συμπεριφορές θα ήταν αρνητικά αποδεκτές. Εντούτοις, παραμένει το γεγονός ότι τα αγόρια εκφράζουν λιγότερη λεκτική και συναισθηματική επικοινωνία στις φίλιες τους (Elkins & Peterson, 1993· Fitzgerald, Hamstra & Ledermann, 2020· Floyd, 1997· Nielson, Padilla-Walker & Holmes, 2017).

Στον αντίποδα των πρακτικών και συνεργατικών αντιλήψεων των αγοριών για τις φιλίες τοποθετούνται οι αναπαραστάσεις των κοριτσιών. Συνειρμικά τα κορίτσια απάντησαν ότι η φίλια σημαίνει: *εμπιστοσύνη, αγάπη, ειλικρίνεια, κατανόηση* και *εχεμύθεια*. Αυτό που παρατηρείται είναι ότι οι λέξεις εμπιστοσύνη, ειλικρίνεια κατανόηση και εχεμύθεια αποτελούν τις αναγκαίες συνθήκες για την έκφραση της αυτοαποκάλυψης. Η ειλικρίνεια σηματοδοτεί την αποκάλυψη των μύχιων προσωπικών σκέψεων, συναισθημάτων και εμπειριών (Χρηστάκης & Χαλάτσης 2010), ενώ στην εφηβική ηλικία η ειλικρίνεια αναδεικνύεται ως κυρίαρχη λειτουργία της φιλίας (La Gaipa, 1979).

Επιπλέον, οι όροι εμπιστοσύνη, αγάπη, ειλικρίνεια, κατανόηση και εχεμύθεια παραπέμπουν σε ηθικές υποχρεώσεις της φιλίας και γενικότερα των διαπροσωπικών σχέσεων, ζητήματα που απασχολούν περισσότερο τις γυναίκες, όπως επιβεβαιώνεται από πολλές έρευνες (Cole & Cole, 2002· Coleman, 2013· Gilligan & Richards, 2009).

Το εύρημα πως τα κορίτσια αναφέρουν μεγαλύτερο βάθος και περισσότερη ένταση στην επικοινωνία τους στις φιλίες επιβεβαιώνει την υπόθεσή μας για τη συναισθηματική κατεύθυνση της φιλίας των κοριτσιών, όπως άλλωστε προέκυψε και από τα ευρήματα των συνεντεύξεων της παρούσας διατριβής. Ακόμη, επιβεβαιώνει προηγούμενες μελέτες σύμφωνα με τις οποίες οι φιλίες των κοριτσιών είναι εντατικές, ενώ των αγοριών επεκτατικές ως προς τις δραστηριότητες (Dunn, 2004· Rose, Schwartz-Mette, Smith, Swenson, Asher, Carlson, & Waller, 2012), αλλά και του Wright (1982), ο οποίος επισημαίνει πως οι άνδρες βιώνουν τις φιλίες τους «πλάι-πλάι» και οι γυναίκες «πρόσωπο με πρόσωπο». Πολλές έρευνες έχουν καταλήξει ότι τα κορίτσια προσλαμβάνουν τη φιλία περισσότερο προσανατολισμένη σε πτυχές φροντίδας, όπως η αγάπη, η οποία, κατά τους Fehr και Russell (1991), αποτελεί σχέση, στάση, εμπειρία και συναίσθημα, ενώ η φιλία αποτελεί πρωτοτυπική κατηγορία της αγάπης (Fehr, 2015). Επίσης, το εύρημα πως τα κορίτσια χρησιμοποιούν τον όρο *αγάπη,* συχνότερα από τα αγόρια, για να αναφερθούν στη συναισθηματική πτυχή των φιλικών σχέσεων, συμφωνεί με πορίσματα προηγούμενων ερευνών (Campbell, Nelson, Parker, & Johnston, 2018· Nielson, Padilla-Walker & Holmes, 2017· Solomon & Knafo, 2012· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014).

Η επιλογή των κοριτσιών να αναφέρουν συχνότερα τις λέξεις εμπιστοσύνη, ειλικρίνεια και εχεμύθεια, πέρα από τα υψηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, οικειότητας και σχεσιακής κατεύθυνσης που συνεπάγεται, πιθανόν να σχετίζεται και με τον φόβο τους μήπως προδοθούν τα μυστικά τους σε τρίτους, όπως άλλωστε πρόεκυψε και από τα ευρήματα των συνεντεύξεων της διατριβής, αλλά και πληθώρα ερευνών (Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992· Felmlee, Sweet και Sinclair, 2013· Hall, 2011, 2012· Kon & Losenkov, 1978· La Gaipa, 1979· Lavalle & Parker, 2009).

Ακόμη, οι λέξεις εμπιστοσύνη, αγάπη, ειλικρίνεια, κατανόηση και εχεμύθεια, οι οποίες προκρίθηκαν από τα κορίτσια ως εξέχουσες προσδοκώμενες συμπεριφορές φιλίας, παραπέμπουν στα υψηλά επίπεδα συμμετρικής αμοιβαιότητας, δηλαδή ισοτιμίας ως προς την οικειότητα που επιδιώκουν στις φιλίες τους. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με έρευνες που υποστηρίζουν πως η ενδο-υποκειμενική δέσμευση στις φιλίες και η αναζήτηση ισοτιμίας, μέσω της αμοιβαιότητας στην οικειότητα και την αξιοπιστία, αφορά περισσότερο τα κορίτσια, από ότι τα αγόρια (Berndt, Hawkins, & Hoyle, 1986· O΄Connor, 1998· Smart, Davies, Heapy, & Mason,

2012· Wood, 2012· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Βιβλιογραφικά έχει υποστηριχθεί ότι η αναζήτηση της αμοιβαιότητας, της ισοτιμίας και της συναισθηματικής εγγύτητας στις φιλίες των κοριτσιών προέρχεται από την ανάγκη των γυναικών να ξεπεραστεί η ιστορικά μη ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή και τις σχέσεις (Geary & Flinn, 2002, Hall, 2011· Geary, Byrd-Graven, Hoard, Vigil, & Numtee, 2003).

Συνοψίζοντας, τα αγόρια προσλαμβάνουν και βιώνουν τη φιλία κυρίως μέσω των δραστηριοτήτων της χαράς, της διασκέδασης, της άθλησης και της συνεργασίας στο πλαίσιο της καλής παρέας, αποφεύγοντας λέξεις συναισθηματικού περιεχομένου. Η περιγραφή των δραστηριοτήτων των αγοριών προϋποθέτει τη συνύπαρξη των καλύτερων φίλων σε ευρύτερες αριθμητικά παρέες, οι οποίες διαθέτουν ελευθερία κινήσεων στο χώρο, ενώ η φιλία ως σχέση είναι προσανατολισμένη στην επιδίωξη της καλοπέρασης, δηλαδή στην ευχαρίστηση που προσφέρει στα μέλη της. Ακόμη, τα αγόρια αναφέρονται στις φιλίες τους με λιγότερες πληροφορίες για την προσωπική τους ζωή και τα μυστικά τους, δηλαδή οι φιλίες τους από πλευράς αποκάλυψης δίνουν την εικόνα μιας συγκρατημένης οικειότητας.

Από την άλλη μεριά, η πρόσληψη των κοριτσιών για τη φιλία οργανώνεται στην οικοδόμηση μιας δυαδικής διαπροσωπικής σχέσης, αφού η εχεμύθεια, η ειλικρίνεια και η κατανόηση συνιστούν τις συνθήκες για την επιβεβαίωση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ώστε να διασφαλιστεί η ισοτιμία και να καλλιεργηθεί η αγάπη. Η ένταση ηθικών χαρακτηριστικών, όπως η εμπιστοσύνη, η εχεμύθεια και η κατανόηση, από κοινού με το βάθος της εκφραζόμενης αγάπης αναδεικνύουν αναπαραστασιακά την οικειότητα σε πρωταρχική λειτουργία των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών. Με δύο λόγια, τα αγόρια αναπαριστούν τη φιλία μέσα από *τι κάνουν* με τους φίλους τους, ενώ τα κορίτσια με το *πως νιώθουν* στις φιλίες τους. Τα ευρήματα αυτά συμφωνούν με πλήθος ερευνών που διαπιστώνουν ότι οι αντιλήψεις και τα βιώματα των κοριτσιών στις φιλίες τους οργανώνονται σε συναισθηματική και εκφραστική βάση, ενώ των αγοριών μέσω συνεργατικών πρακτικών περισσότερο και με λίγες ή ελάχιστες αναφορές σε συναισθηματικές ανταλλαγές (Dwyer, 2014· Fitzgerald, Hamstra & Ledermann, 2020· Richards & Larson, 1989· Roberts-Griffin, 2011· Wood, 2012).

Οι έμφυλες διαφορές στην πρόσληψη της φιλίας, έχουν σε κάποιο βαθμό διχάσει τους ερευνητές, όπως θα δούμε, ενώ έχουν τροφοδοτήσει ένα διάλογο που συνεχίζεται ακόμη για τους πιθανούς παράγοντες που συμβάλουν σε αυτές τις

διαφορές τόσο θεωρητικά όσο και μεθοδολογικά. Συγκεκριμένα, υπάρχουν μελέτες που καταλήγουν πως τα αγόρια επιτυγχάνουν την οικειότητα στη φιλία μέσω των δραστηριοτήτων της καλής παρέας και της συντροφικότητας στα αθλήματα και τα παιχνίδια, από την άλλη μεριά, τα κορίτσια κατακτούν την οικειότητα μέσω της αυτοαποκάλυψης σκέψεων, συναισθηματικών και προσωπικών πληροφοριών (Camarena, Sarigiani, Peterson, 1990· Hussong, 2000· Johnson & Aries, 1978b). Ορισμένοι ερευνητές θεωρούν πως τα αγόρια είναι εξίσου ικανά για την έκφραση οικειότητας, αλλά αυτοαποκαλύπτονται συχνότερα σε ετερόφυλες φιλίες τους (Buunk & Dijkstra, 2008· Fehr, 2004· Rose, Schwartz-Mette, Smith, Swenson, Asher, Carlson, & Waller, 2012). Μια άλλη σχολή αμφισβήτησης της θέσης ότι οι φιλίες των κοριτσιών είναι ποιοτικά ανώτερες, ως προς την οικειότητα, αποδίδει τις μειωμένες τιμές σε ερωτηματολόγια, που σημειώνουν τα αγόρια στην οικειότητα, σε μεθοδολογικά σφάλματα, αφού οι ποσοτικές έρευνες με ερωτηματολόγια απηχούν το συναισθηματικό τρόπο βίωσης της φιλίας από την πλευρά των κοριτσιών (Rose & Rudolph, 2006· Rubin, Z., 1980/1987, Fredstorm & Bowker 2008· Fehr, 1996). Επιπλέον, η Way (1998, 2013), διαφωνώντας με τα πορίσματα των ποσοτικών αυτοαναφορικών μετρήσεων, υποστηρίζει ότι τα αγόρια είναι ικανά να νιώθουν συναισθήματα και να βιώνουν παρόμοια επίπεδα οικειότητας με τα κορίτσια, απλά για ομοφοβικούς λόγους αποφεύγουν να δηλώνουν υψηλές τιμές σε συναισθηματικά χρωματισμένες μετρήσεις. Περαιτέρω, άλλοι μελετητές αποδίδουν τις χαμηλότερες τιμές, που σημειώνουν σε ερωτηματολόγια μέτρησης της οικειότητας τα αγόρια, στο γεγονός πως η οικειότητα που βιώνουν διασπείρεται σε ευρύτερες παρέες, ενώ όταν χρειάζεται να τοποθετηθούν για λίγους στενούς φίλους, τότε οι διαφορές μειώνονται (Bernd, 1986· Maccoby, 1990).

Μια μερίδα ερευνητών επισημαίνει πως η χρήση ποιοτικών μεθόδων έρευνας αποκαλύπτει την ανάγκη, αλλά και την ικανότητα των αγοριών να βιώνουν την οικειότητα στον ίδιο βαθμό με τα κορίτσια (Way, 2013), αλλά τα αγόρια αποφεύγουν να καλλιεργούν την οικειότητα στις φιλίες τους λόγω της συναισθηματικών αντιφάσεων της δόμησης της ανδρικής ταυτότητας που τους επιβάλλουν οι γονείς, το σχολείο και ο κοινωνικά κατασκευασμένος ρόλος του φύλου τους, στερώντας τους τα οφέλη της οικειότητας στις φιλίες τους (Fisk, 2002· Money & Ehrhardt, 1972). Με άλλα λόγια, η ανδρική ταυτότητα είναι μια αρνητική ταυτότητα ως προς τη συναισθηματική έκφραση και την οικειότητα που θεωρούνται θηλυκές και όχι ανθρώπινες ιδιότητες στο πλαίσιο της πατριαρχικής κοινωνικοποίησης (Chodorow,

1978, 1995). Οι διαφορετικοί κόσμοι των δύο φύλων αποτελούν διαχωριστικές γραμμές, ενώ η συναισθηματική έκφραση των αγοριών θα ισοδυναμούσε με θηλυκή συμπεριφορά (Maccoby, 1990). Από αυτή την άποψη, τα αγόρια χάνουν περισσότερο από την πατριαρχική κοινωνικοποίηση, αφού αντιμετωπίζουν πρόβλημα στην βίωση της οικειότητας, δεδομένου πως πρέπει να απομακρυνθούν από το πρότυπο της μητέρας, που κατά κύριο λόγο εκπροσωπεί την οικειότητα, ώστε να δομήσουν την αρρενωπή τους ταυτότητα (Arnot, 2004· Freud 1917/2017· Giddens, 1992/2005· Horkheimer, 1935/1996). Επιπλέον, πέρα από την ανεπαρκή αρρενωπή ταυτότητα που συνεπάγεται η έκφραση συναισθηματικής οικειότητας, τα αγόρια οφείλουν τα διαχειριστούν ένα επιπρόσθετο βάρος που αφορά τη διαχείριση της ψυχοσεξουαλικής τους ταυτότητας και αφορά το φόβο πως θα μπορούσε η έκφραση οικειότητας να ερμηνευτεί ως ομοφυλοφιλία. Οπότε, τα αγόρια αποφεύγουν την έκφραση στοργής και οικειότητας και εστιάζουν στα αθλήματα και τη μυϊκή ενδυνάμωση για να γίνουν αποδεκτοί από τους ομόφυλους φίλους, ώστε να αποφύγουν τα ομοφοβικά σχόλια (Connell, 2005· Δαδάτση, 2012· Kehily, 2002/2008, Williams, 2015).

7.2.3. Διαφοροποιήσεις της έννοιας της φιλίας μεταξύ των εφήβων της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων και της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων

Ας έρθουμε τώρα στα ευρήματα που διακρίνουν δύο ομάδες εφήβων οι οποίες, ανεξαρτήτως φύλου, προσλαμβάνουν και βιώνουν διαφορετικά τη φιλία με βάση το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και την περιοχή κατοικίας τους. Πρόκειται για τους εφήβους της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων και της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων.

Διαπιστώθηκε, με άλλα λόγια, ότι το να διαμένουν οι έφηβοι στην Αθήνα και οι γονείς τους να έχουν υψηλό μορφωτικό (απόφοιτοι ΑΕΙ ή Μεταπτυχιακοί) και κοινωνικό επίπεδο (διευθυντικό/διοικητικό στέλεχος ή δημόσιος/ιδιωτικός υπάλληλος γραφείου), ή εναλλακτικά, το να ζουν στην επαρχία και οι γονείς τους να έχουν χαμηλό μορφωτικό (έως απόφοιτοι γυμνασίου) και κοινωνικό επίπεδο (οικιακά, γεωργοί, χειριστές μηχανημάτων, ανειδίκευτοι εργάτες), είναι παράγοντες που διαμεσολαβούν και τροποποιούν την πρόσληψη και τα βιώματα των φιλικών σχέσεων. Το 30.9% των εφήβων προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, το 27.1% από υψηλό και το υπόλοιπο 42% κατατάσσεται στο μεσαίο. Το γεγονός πως με βάση την περιοχή κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό

επίπεδο των γονέων προέκυψαν διαφορετικές ομάδες υπαγωγής, οι οποίες αναπαριστούν και βιώνουν διαφορετικά τη φιλία, επιβεβαιώνει την αρχική μας υπόθεση πως η φιλία ως διαπροσωπική σχέση διαμορφώνεται και από το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο της οικογένειας των εφήβων, όπως και από το βαθμό πυκνότητας της κατοίκησης (Αθήνα / επαρχία).

Όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα, οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων ανέφεραν πως η φιλία σημαίνει *διασκέδαση, βόλτες, γέλιο, χαρά, πλάκα, καλοπέραση και χιούμορ*, ενώ όλες μαζί αυτές οι λέξεις παραπέμπουν στη λειτουργία της καλής παρέας. Ακόμη, ανέφεραν συχνότερα τις λέξεις *συμπαράσταση, υποστήριξη* και *μοίρασμα* που παραπέμπουν στη λειτουργία της βοήθειας και τέλος τη λέξη *ενδιαφέρον*. Για τους εφήβους της Αθήνας η πανεπιστημιακή μόρφωση των γονέων και οι διευθυντικές ή υπαλληλικές θέσεις αποδεικνύονται παράγοντες, οι οποίοι επιτρέπουν και αυξάνουν την ευχαρίστηση που προκύπτει από την καλή παρέα, δεδομένου πως η πλειοψηφία των λέξεων για τη φιλία παραπέμπουν στις δραστηριότητες της καλής παρέας. Με άλλα λόγια, οι έφηβοι της Αθήνας, λόγω της ποικιλίας των επιλογών που διαθέτει για διασκέδαση το αστικό μητροπολιτικό κέντρο τη χώρας, αλλά και των επαρκών διαθέσιμων οικονομικών πόρων, που το υψηλό κοινωνικό επίπεδο των γονέων εγγυάται, κατορθώνουν να διασκεδάζουν συχνότερα, να κάνουν περισσότερες βόλτες και να αντιμετωπίζουν με χιούμορ, γέλιο, χαρά και πλάκες τις δραστηριότητες με τους φίλους τους. Αυτό σημαίνει ότι η οικονομική ευχέρεια, το ανώτατο επίπεδο μόρφωσης των γονέων και η διαμονή στη Αθήνα συνιστούν κοινωνικές συνθήκες που παρεμβάλλονται και συνδιαμορφώνουν από κοινού το πώς προσλαμβάνουν και τελικά βιώνουν τις φιλίες οι έφηβοι της συγκεκριμένης ομάδας υπαγωγής. Με άλλα λόγια, η ένταξη σε ένα κοινωνικό στρώμα λειτουργεί ως στοιχείο που τροφοδοτεί με διαφορετικά νοήματα και πρακτικές τις διαπροσωπικές σχέσεις και εν προκειμένου τη φιλία.

Καταρχάς, χρειάζεται να σημειώσουμε ότι η συμπερίληψη της μελέτης του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στις έρευνες για τη φιλία, ταυτόχρονα με τις διαφορές φύλου, φυλής και κουλτούρας, ως παράγοντα διαμόρφωσης και ανάπτυξης της φιλίας έχει μελετηθεί πολύ λίγο ή οι έρευνες που έχουν συμπεριλάβει την μελέτη του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου αφορούν μικρά ομοιογενή δείγματα που δεν προσφέρονται για συγκρίσεις, ενώ μελετούν συνήθως το ότι οι άνθρωποι που ανήκουν στο ίδιο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο έχουν κοινά ενδιαφέροντα και απόψεις, επιλέγοντας φίλους από το ίδιο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο στο οποίο

ζουν (Crosnoe, 2000· Karweit & Hansell, 1983· Jackson-Dwyer, 2014· Malacarne, 2017· Poel, 1993). Η τάση των ανθρώπων να έλκονται με όσους μοιράζονται κοινά κοινωνικά, μορφωτικά, πολιτισμικά και οικονομικά χαρακτηριστικά ονομάστηκε ομοιοφιλία (Byrne & Nelson, 1965· Kandel, 1978b· Lazarsfeld, & Merton, 1954).

Το εύρημα πως οι αναπαραστάσεις και τα βιώματα για τη φιλία εξαρτώνται από την περιοχή κατοικίας και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων, έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα ερευνών που υποστηρίζουν πως οι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι έχουν επιπτώσεις στην ταυτότητα των ανθρώπων (Doise, 2009) και τη δυναμική των φιλικών σχέσεων (Hjalmarsson & Mood, 2015· Tsai, 2006). Έτσι, το εύρημα πως οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων έχουν περισσότερες ευκαιρίες για βόλτες, διασκέδαση και κοινωνικές επαφές, επιβεβαιώνεται από μελέτες, που επισημαίνουν ότι το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο προσφέρει ευκαιρίες για περισσότερη κοινωνική ενσωμάτωση (Pinquart & Sörensen, 2000), διαθέτουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο και οικονομικούς πόρους για εξόδους και συναντήσεις με φίλους (Allan, 1998· Kraus & Callaghan, 2016), ενώ απολαμβάνουν τις φιλίες τους χωρίς άγχος, όντας απαλλαγμένοι από τις απειλές της καθημερινής υλικής διαβίωσης (Stephen, Markus, & Phillips, 2014).

Επίσης, το εύρημα ότι οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναφέρουν πως οι φιλίες τους χαρακτηρίζονται από περισσότερη διασκέδαση, χαρά, γέλιο, καλοπέραση, χιούμορ, πλάκα και βόλτες, δηλαδή δηλώνουν πιο χαρούμενοι από τις φιλίες τους, συμφωνεί με μελέτες που διαπίστωσαν ότι το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων συνδέεται με αυξημένα επίπεδα ευτυχίας και ποιότητας στις φιλίες των εφήβων (Baiocco, Verrastro, Fontanesi, Ferrara, & Pistella, 2018· Giordano, 1998), και με λιγότερη ανασφάλεια ή ψυχοσυναισθηματικά προβλήματα, τα οποία επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα των φιλικών σχέσεων στην εφηβεία (Due, Lynch, Holstein, & Modvig, 2003). Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί πως υπάρχουν έρευνες στις οποίες βρέθηκε ότι το υψηλό μορφωτικό επίπεδο, σε συνθήκες οικονομικής ανεπάρκειας και φτώχειας, προάγει το δίκτυο των φιλικών σχέσεων, διότι οι πιο μορφωμένοι άνθρωποι κατέχουν περισσότερες κοινωνικές δεξιότητες (Poel, 1993).

Περαιτέρω, οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων ανέδειξαν δεύτερη σε σπουδαιότητα τη λειτουργία της βοήθειας, ορίζοντάς τη ως συμπαράσταση, υποστήριξη και μοίρασμα. Οι λέξεις αυτές παραπέμπουν στην καθοδήγηση, τις συμβουλές και τη συναισθηματική ασφάλεια σε δύσκολες

καταστάσεις, ενώ η υποστήριξη αναφέρεται στην υπεράσπιση προς τους φίλους όταν αυτοί κατακρίνονται ή δέχονται επιθέσεις από τρίτους. Από την άλλη, η λέξη μοίρασμα θα μπορούσε να αναφέρεται στην υλική βοήθεια με όρους ανταλλαγής αγαθών ή και εμπειριών. Επιπλέον, η λέξη *ενδιαφέρον* θα μπορούσε να σημαίνει έντονη επιθυμία για την αποκάλυψη της πραγματικής ταυτότητας των φίλων. Ακόμη, οι συμπεριφορές της συμπαράστασης, της υποστήριξης και του μοιράσματος, από κοινού με την εκδήλωση ενδιαφέροντος, παραπέμπουν σε αυξημένες διαπροσωπικές ικανότητες επικοινωνίας στη φίλια. Συνοψίζοντας, η φιλία για τους Αθηναίους εφήβους με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αναπαρίσταται ως καλή παρέα, πρωτίστως και κατόπιν ως βοήθεια (συμπαράσταση, μοίρασμα).

Το εύρημα ότι οι έφηβοι που προέρχονται από υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων εκδηλώνουν συχνότερα συμπεριφορές συναισθηματικής και υλικής βοήθειας, όπως και έκφρασης ενδιαφέροντος για την κατάσταση των άλλων, σημαίνει ότι η συγκεκριμένη ομάδα εφήβων διαθέτει αυξημένα επίπεδα διαπροσωπικών ικανοτήτων που λειτουργούν θετικά στις φιλίες και έρχεται σε συμφωνία με προηγούμενες έρευνες. Για παράδειγμα, έχει διαπιστωθεί πως τα αυξημένα επίπεδα ευφυΐας, τα οποία συμβάλλουν θετικά στις διαπροσωπικές ικανότητες σχετίζονται με το υψηλό κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο της οικογένειας (Neff, 1938), ενώ η ανταπόκριση στις ανάγκες των άλλων (Hanson, Chandra, Wolfe, & Pollak, 2011) και η διανοητική και η συναισθηματική ισορροπία (DiMicco, Myers, & Sheppard, 2009· Due, Lynch, Holstein & Modvig, 2003), οι οποίες αποτελούν στοιχειώδεις συμπεριφορές διαπροσωπικών ικανοτήτων, σχετίζονται θετικά με το μεσαίο και υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και αρνητικά με τη φτώχεια. Επιπλέον, επειδή η κοινωνική διαστρωμάτωση καθορίζει τη διαμόρφωση της προσωπικότητας και τις διαπροσωπικές σχέσεις (Crosnoe, 2000), η διαθέσιμη βοήθεια και στήριξη σε όσους αντιμετωπίζουν άγχος είναι μεγαλύτερη (House, 1987), ενώ όσοι προέρχονται από υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αξιολογούν ως πιο οικείες και ποιοτικές τις σχέσεις τους (Giordano, 1998).

Το εύρημα της έρευνάς μας πως το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων σε συνδυασμό με τον αστικό χαρακτήρα της διαμονής κατοικίας των εφήβων συμβάλλει στην εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, συμφωνεί με πορίσματα ερευνών, οι οποίες καταλήγουν ότι τα επίπεδα της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς που εκδηλώνουν οι έφηβοι από μεγαλουπόλεις με μέσο και ανώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο είναι ελαφρώς αυξημένα σε σύγκριση με όσους προέρχονται από αγροτικές

περιοχές χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου (Carlo, Crockett, Randall, & Roesch, 2007), λόγω της σημαντικότητας του κοινωνικού, οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου της οικογενείας (Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017).

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η συγκεκριμένη ομάδα υπαγωγής των εφήβων προσδιορίζεται, πέρα από την ομοιοφιλία ως προς το κοινό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων, και από το οι έφηβοι διαβιούν στην Αθήνα, η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλή πυκνότητα δόμησης. Διαπιστώθηκε δηλαδή ότι ο αστικός χαρακτήρας της διαμονής των εφήβων συμβάλλει, επίσης, θετικά τόσο στη συχνότητα των ευκαιριών για καλοπέραση, διασκέδαση, βόλτες και γενικότερα για τις δραστηριότητες της καλής παρέας, αλλά και στην εκδήλωση της συμπαράστασης, υποστήριξης και ενδιαφέροντος προς τους φίλους, πιθανόν λόγω της δυνατότητας για συναντήσεις με λιγότερο κόστος εξαιτίας της φυσικής εγγύτητας. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με τη θέση του Maisonneuve (2004/2007), ότι η φυσική εγγύτητα είναι πρωτίστως ψυχολογικά διευκολυντικός όρος για τις διαπροσωπικές σχέσεις, διότι τα κόστη για τις συναντήσεις είναι μικρότερα και η συχνότητα των επιβραβεύσεων στη σχέση πιο πυκνή, ενώ ο βαθμός αστικοποίησης τείνει να ευνοεί το ρόλο της φιλίας και τον μέσο αριθμό των φίλων ανά άτομο. Ακόμη, οι φιλικές σχέσεις στις μεγαλουπόλεις, παρά το διαδεδομένο στερεότυπο για τον άξενο χαρακτήρα των διαπροσωπικών σχέσεων στα αστικά κέντρα, δεν διαφέρουν σε ποιότητα από αυτές των μικρών πόλεων και των αγροτικών περιοχών (Fisher, 1982).

Πάντως, από μια μεθοδολογική οπτική, τόσο οι ποσοτικές έρευνες (Patacchini, Picard, & Zenou, 2015· Reiss, 1959), όσο και οι ποιοτικές με τη μέθοδο των συνεντεύξεων (Crowe, 1981· Maisonneuve, 2004/2007), καταλήγουν ότι η διαβίωση σε αστικά κέντρα με μέσο και ανώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες συναντήσεων, διασκέδασης και δημιουργίας φιλικών σχέσεων καλύτερης ποιότητας. Ωστόσο, το ζήτημα αυτό έχει διχάσει τους ερευνητές και τελικά, το να ζει κάποιος σε μια αραιοκατοικημένη ή πυκνοκατοικημένη περιοχή λίγη σημασία έχει για την ποιότητα ή τη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων, διότι εκείνο που έχει κριτική σημασία είναι εάν υπάρχουν ευκαιρίες σε μια δοσμένη κατάσταση για σύναψη φιλίας και εάν οι άνθρωποι είναι ικανοί να τις αξιοποιήσουν (Fehr, 2008).

Στον αντίποδα της ομάδας των εφήβων από την Αθήνα με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, η οποία προσλαμβάνει τη φιλία περισσότερο

με όρους χαρούμενης και ενθουσιαστικής παρέας, τοποθετείται η ομάδα των εφήβων της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, για την οποία η φιλία αναπαρίσταται συχνότερα ως *αλληλεγγύη, φροντίδα, αδελφοσύνη, επικοινωνία, χαμόγελο, προδοσία και συμφέρον.* Οι παραπάνω λέξεις αναφέρονται σε συμπεριφορές, οι οποίες σύμφωνα με την κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της φιλίας των Mendelson και Aboud (2012), αντιστοιχούν στις λειτουργίες: α) της βοήθειας (*αλληλεγγύη, φροντίδα*), β) της αξιόπιστης συμμαχίας (*αδελφοσύνη*), γ) της οικειότητας (*επικοινωνία*) και δ) της καλής παρέας (χαμόγελο). Επίσης, η ίδια ομάδα αναφέρεται συχνότερα στη σκοτεινή πλευρά των φιλικών σχέσεων με τις λέξεις: *προδοσία* και *συμφέρον*. Ακόμη, στην ομάδα αυτή αντιστοιχεί συχνότερα η θεματική κατηγορία «*χωρίς απάντηση*», αφού επέλεξαν να αφήσουν ασυμπλήρωτες μία ή και περισσότερες από τις τρεις λέξεις/φράσεις που ζητούσε η ερώτηση.

Το εύρημα ότι η αλληλεγγύη και η φροντίδα είναι πτυχές της βοήθειας ως φιλοκοινωνική συμπεριφορά, η οποία εκδηλώνεται στις φιλίες και τις διαπροσωπικές σχέσεις ανθρώπων που προέρχονται από χαμηλό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο είναι σύμφωνο με προηγούμενες μελέτες. Για παράδειγμα, έχει διαπιστωθεί πως η αίσθηση της αλληλεξάρτησης, και η συνακόλουθη εκδήλωση αλληλεγγύης των μελών των κατώτερων τάξεων, σχετίζεται με το ότι κατανοούν το χαμηλό έλεγχο της καθημερινής ζωής, λόγω των υλικών περιορισμών σε συνθήκες αντιξοότητας, που αντιμετωπίζουν οι ομόλογοί τους (Stephen, Markus, & Phillips, 2014). Προηγουμένως είδαμε πως οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων προσλαμβάνουν τη λειτουργία της βοήθειας με όρους συμπαράστασης και υποστήριξης. Όπως επισημαίνει ο Maisonneuve (2004/2007), αυτού του είδους η βοήθεια, ως νοητική αναπαράσταση, εκφράζει περισσότερο την εκδήλωση μιας θετικής στάσης με τη μορφή της επιείκειας προς κάποιον που συμπαθούμε. Απεναντίας, η βοήθεια στο πλαίσιο της φιλίας, για τους εφήβους της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, εκφραζόμενη ως αλληλεγγύη και φροντίδα, δηλαδή ως συνεισφορά σε κάποιον που βρίσκεται σε ανάγκη, σχετίζεται με την ενίσχυση των φίλων έναντι αντικειμενικών αδυναμιών. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει πορίσματα μελετών, οι οποίες επισημαίνουν πως οι άνθρωποι των κατώτερων τάξεων είναι συχνότερα πιο φιλοκοινωνικοί, επειδή κατανοούν τις ανάγκες των ομολόγων τους ως αποτέλεσμα καταστασιακών πιέσεων που αντιμετωπίζουν σε συνθήκες στέρησης και όχι προδιαθεσιακών παραγόντων, αντιλαμβανόμενοι ότι είναι αμοιβαία αλληλεξαρτώμενοι (Manstead, 2018).

Επίσης, το εύρημα ότι οι φιλίες των εφήβων της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναπαρίστανται περισσότερο με όρους αδελφοσύνης, αλληλεγγύης και φροντίδας, ενώ της ομάδας των εφήβων της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο με όρους ευχάριστης και διασκεδαστικής παρέας, δηλαδή τονίζονται περισσότερο οι διαπροσωπικές ευχάριστες στιγμές από τη φιλία, έρχεται σε συμφωνία με προηγούμενες έρευνες που καταλήγουν ότι οι κατώτερες τάξεις βιώνουν τις φιλίες συχνότερα με όρους αμοιβαιότητας ως προς την παρεχόμενη εξυπηρέτηση και βοήθεια (Allan, 1977· Allan, 1998· Allan & Adams, 2006· Bellotti, 2008· Weiss, 1969). Επιπλέον, η απουσία φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς και γενναιοδωρίας χαρακτηρίζουν τα ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα (Côté, House & Willer, 2015).

Ένας ακόμη λόγος για τον οποίο οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, εστιάζουν σε μια αλληλέγγυα και όχι διασκεδαστική αναπαράσταση της φίλιας, πιθανόν να σχετίζεται και με το γεγονός πως στην επαρχία και τις αγροτικές περιοχές, από τις οποίες προέρχεται το δείγμα της έρευνας, επικρατεί μια αλλοκεντρική δόμηση της προσωπικότητας στηριγμένη σε μια αναπαράσταση συλλογικού τύπου οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, όπου η αλληλεγγύη προς τους άλλους είναι ηθική υποχρέωση, ενώ οι γνώμες των ανθρώπων διαμορφώνονται ως προς τις προτεραιότητες των αναγκών της ομάδας και όχι του ατόμου. Η υπόθεση αυτή στηρίζεται σε μελέτες που επισημαίνουν ότι η ελληνική επαρχία χαρακτηρίζεται από μια αλλοκεντρική κατεύθυνση οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Georgas, 1989· Papastylianou & Lampridis, 2016· Malikiosi-Loizos & Anderson, 1999· Triandis et al. 1988), αν και υπάρχουν θεωρητικοί που υποστηρίζουν πως οι φιλίες και οι διαπροσωπικές σχέσεις των Ελλήνων κλυδωνίζονται μεταξύ αλλοκεντρικότητας και ιδιοκεντρικότητας (Georgas, 1989· Κατάκη, 1998· Kafetsios, 2006· Καφέτσιος, 2008· Τσιβάκου, 2017).

Επιπλέον, ένας άλλος πιθανός λόγος της επισήμανσης της αλληλέγγυας εκδοχής της φιλίας από τους εφήβους της επαρχίας σχετίζεται όχι με το ίδιο το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, αλλά με το ότι οι άνθρωποι από τις αγροτικές και επαρχιακές πόλεις είναι πιο εξοικειωμένοι με τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους τους (Milgram, 1970), και αισθάνονται την υποχρέωση να εκδηλώνουν πιο φιλοκοινωνικές συμπεριφορές, σε σχέση με όσους ζουν στις μεγάλες πόλεις, οι οποίοι είναι προσωπικά αδιάφοροι για τους άλλους, λόγω της μεγάλης

συχνότητας των καταστάσεων έκτακτης ανάγκης που συμβαίνουν στις μεγαλουπόλεις (Yousif & Korte, 1995). Επιπλέον, έχει διαπιστωθεί πως η διαμονή στις αγροτικές περιοχές συνδέεται με αυξημένη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, αφού όσοι ανήκουν σε χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και ζουν σε αγροτικές περιοχές εκδηλώνουν συμπεριφορές βοήθειας στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, συχνότερα από όσους ανήκουν σε υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και, επίσης, ζουν στην επαρχία. Ωστόσο, όσοι ανήκουν σε χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και κατοικούν σε μεγαλουπόλεις είναι το ίδιο εγωιστές και απρόθυμοι να εκδηλώσουν φιλοκοινωνική συμπεριφορά με όσους συμπολίτες τους ανήκουν σε υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο (Myers, 2016). Με άλλα λόγια, η περιοχή κατοικίας μεσολαβεί ως παράγοντας που διαμορφώνει την προδιάθεση για εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Η ομάδα των εφήβων της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων ανέφερε συχνότερα πως η φιλία σημαίνει «*αδελφοσύνη*». Αυτό σημαίνει πως η συγκεκριμένη ομάδα των εφήβων, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο οικογένειας, προσλαμβάνει πιο συναισθηματικά και δεσμευτικά τη φιλία, δεδομένου πως η χρήση του όλου «αδελφοσύνη» παραπέμπει σε μια αντίληψη για τη φιλία περισσότερη ομαδική και προσανατολισμένη στην αμοιβαιότητα και τη σταθερότητα που χαρακτηρίζει τις οικογενειακές σχέσεις. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με προηγούμενες μελέτες, οι οποίες διαπιστώνουν ότι οι ερωτώμενοι για να περιγράψουν την ένταση, τη σταθερότητα και τη συναισθηματική εγγύτητα, που νιώθουν στις φιλίες τους, χρησιμοποιούν φράσεις/λέξεις στις οποίες οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες γίνονται αντιληπτοί ως μέλη της οικογένειάς τους (Maisonneuve, 2004/2007· Pahl, 2002· Williams, 2015). Ενδέχεται, όμως, η χρήση του όρου *αδελφοσύνη* να φανερώνει, επίσης, την αλλοκεντρική κατεύθυνση της προσωπικότητας των εφήβων της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, που αντιστοιχεί σε συλλογικού τύπου οργάνωση των διαπροσωπικών σχέσεων. Η ερμηνεία αυτή συμφωνεί με πορίσματα μελέτης της Policarpo (2015), όπου διαπιστώθηκε ότι οι φιλίες που προσδιορίζονται με όρους αδελφικών δεσμών απηχούν μια συλλογικού τύπου και όχι ατομοκεντρική αντίληψη των διαπροσωπικών σχέσεων, η οποία συναντάται σε πιο παραδοσιακά κοινωνικά περιβάλλοντα. Άλλη μια ενδεχόμενη ερμηνεία της χρήσης του όρου *αδελφοσύνη*, σχετίζεται με την επισήμανση του Silver (1989), ότι στις δύσκολες συνθήκες της καθημερινής τους ζωής οι άνθρωποι, με μειωμένους

κοινωνικούς και οικονομικούς πόρους, αντισταθμίζουν την κοινωνική τους ανασφάλεια με την ύψωση της έντασης και της σημασίας της φιλίας σε επίπεδο αντίστοιχο με αυτό των οικογενειακών δεσμών. Τέλος, μια σημαντική επίσης, ερμηνεία της χρήσης της λέξης *αδελφοσύνη*, για να περιγραφεί η φιλία, παραπέμπει στο ότι στη σύγχρονη ανταλλακτική και κερδοσκοπική κοινωνία της αγοράς, η οποία έχει επηρεάσει τις διαπροσωπικές σχέσεις στη λογική του κόστους και των απολαβών, οι άνθρωποι έχουν ανάγκη να αποκαλούν τους φίλους ως αδελφούς, ώστε να νιώθουν πως η φιλία συνιστά ένα συναισθηματικό δεσμό ελεύθερης και προσωπικής συμπάθειας και όχι να προκύπτει ως σχέση ανταλλακτικής αξίας (Blatterer, 2015· Silver, 1989· Smith, 1759/1976).

Μια άλλη συμπεριφορά που επισημάνθηκε συχνότερα από την ομάδα των εφήβων της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αφορά την επικοινωνία. Η λέξη «επικοινωνία» παραπέμπει σε αυξημένα επίπεδα κατανόησης και ενσυναίσθησης, προϋποθέτει στη λειτουργία της οικειότητας (Mendelson & Aboud, 2012· Maisonneuve, 2004/2007), ενώ φανερώνει τον ποιότητα των αλληλεπιδράσεων, τον τύπο, το περιεχόμενο, τα επίπεδα της αμοιβαιότητας, την ικανοποίηση και τη δέσμευση στη σχέση (Hinde, 1995). Το εύρημα αυτό, δηλαδή το ότι οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναφέρονται συχνότερα στα καλά επίπεδα επικοινωνίας στις φιλίες, σε σύγκριση με τους έφηβους από την Αθήνα με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, δεν είναι σύμφωνο με την πλειοψηφία των μελετών, οι οποίες έχουν καταλήξει πως τα μεσαία και ανώτερα στρώματα αναφέρουν ως ποιοτικότερες, ως προς την επικοινωνία και την οικειότητα, τις φιλίες τους (Baiocco, Verrastro, Fontanesi, Ferrara, & Pistella, 2018· Flanagan & Levine, 2010· Giordano, 1998· House, 1987· Mansour & Mustafa, 2013· Poel, 1993· Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017).

Ωστόσο, το εύρημα αυτό μπορεί να ερμηνευτεί, εάν λάβουμε υπόψη τους παρακάτω παράγοντες. Πρώτο, οι έρευνες για την επιρροή του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, στη διαμόρφωση και διατήρηση των φιλικών σχέσεων είναι ελάχιστες ή όπου μελετάται η επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου αφορά μικρά δείγματα και τα συμπεράσματα είναι μη γενικεύσιμα, λόγου του οικονομικού κόστους και των χρονοβόρων μελετών που απαιτούνται για τη μελέτη εθνικά αντιπροσωπευτικών δειγμάτων (Crosnoe, 2000· Dwyer, 2014· Karweit & Hansell, 1983· Malacarne, 2017· Poel, 1993). Δεύτερο, τα πορίσματα των ερευνών για την επίδραση του αστικού ή επαρχιακού χαρακτήρα της διαμονής κατοικίας στην

ποιότητα της φιλίας έχουν κυριολεκτικά διχάσει τους ερευνητές (Crowe, 1981· Fehr, 2008). Κατά τη γνώμη μας, οι παράγοντες που ενδέχεται να εξηγούν το ότι οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, ανέφεραν πως προσλαμβάνουν την επικοινωνία συχνότερα ως σημαντικό παράγοντα που συμμετέχει στη δόμηση της αναπαράστασης της φιλίας οφείλονται σε δύο λόγους. Συγκεκριμένα, είτε στα αυξημένα επίπεδα ενσυναίσθησης προς τις ανάγκες των φίλων που ανήκουν σε οικονομικά κατώτερα στρώματα, είτε και στο γεγονός πως οι έφηβοι της συγκεκριμένης ομάδας έχουν λιγότερες ευκαιρίες για διασκέδαση και βόλτες, λόγω του ότι οι μισός πληθυσμός τους δείγματος της επαρχίας ζει σε αγροτικές περιοχές και βοηθούν στις γεωργικές εργασίες, οπότε η επικοινωνία αναδεικνύεται ως ο σημαντικότερος παράγοντας που διαμορφώνει την αναπαράσταση για τη φιλία. Οι ερμηνείες αυτές στηρίζονται σε πορίσματα προηγούμενων μελετών, όπου αναφέρεται πως οι φιλίες των κατώτερων τάξεων παρουσιάζουν αυξημένα επίπεδα ενσυναίσθησης, η οποία είναι κομβική δεξιότητα για την επικοινωνία, λόγω του ότι συνειδητοποιούν την αμοιβαία τους αλληλεξάρτηση σε συνθήκες αντιξοότητας (Manstead, 2018· Stephen, Markus, & Phillips, 2014), ενώ ο εγωκεντρισμός χαρακτηρίζει τα ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα (Côté, House & Willer, 2015). Από την άλλη μεριά, ενδέχεται οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, επειδή βοηθούν αρκετές ώρες στις γεωργικές εργασίες της οικογένειας, όπως έχει διαπιστωθεί από αντίστοιχες έρευνες (Boyden, Dawes, Dornan, & Tredoux, 2019· McGrath & Gabhainn, 2007· Reiss, 1959), να εστιάζουν στην επικοινωνία περισσότερο παρά στις διασκεδάσεις για τις οποίες ο χρόνος είναι περιορισμένος. Πάντως, το εύρημα αυτό χρειάζεται περισσότερη ερευνητική μελέτη.

Μια άλλη διαφορά που παρατηρείται μεταξύ των δύο ομάδων είναι ότι οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναπαριστούν την καλή παρέα της φιλίας μόνο με τη λέξη «χαμόγελο». Αυτό σημαίνει ότι η συγκεκριμένη ομάδα εφήβων έχει λιγότερες ευκαιρίες για διασκέδαση, περιορισμένες επιλογές δραστηριοτήτων του ελευθέρου χρόνου, αλλά και βιώνει πιο συγκρατημένα την ευχαρίστηση και τον ενθουσιασμό της καλής παρέας, αφού σημείωσε συχνότερα μόνο τη λέξη χαμόγελο, η οποία υπολείπεται κατά πολύ σε ένταση και εύρος ευχαρίστησης, σε σχέση με τις βόλτες, το γέλιο, τη χαρά, την πλάκα, την καλοπέραση και το χιούμορ, τις οποίες ανέφεραν συχνότερα οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με πολλές

μελέτες για τις δραστηριότητες της καλής παρέας, στο πλαίσιο της φίλιας, για εφήβους που προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, και γενικά κατώτερες τάξεις, οι οποίοι ζουν σε επαρχιακές και αγροτικές περιοχές. Για παράδειγμα, οι έφηβοι με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο έχουν ποιοτικά φτωχότερες κοινωνικές σχέσεις (Li, Wang, Li, Qian, Jia, Wang, & Xu, 2020), διαθέτουν λιγότερες ευκαιρίες για κοινωνική ενσωμάτωση (Pinquart & Sorensen, 2000), ενώ η ικανοποίηση και η απόλαυση από τις φιλικές σχέσεις τους βάλλονται λόγω της απουσίας συμμετοχής σε συγκεντρώσεις σε σπίτια, εστιατόρια, αθλήματα και μουσικές συγκεντρώσεις (Flanagan & Levine, 2010· Hollingshead, 1949· Poel, 1993· Reichter & Weiss, M., 2019· Weiss, M., & Smith, 2002·). Γενικότερα, οι οικονομικές δυνατότητες των εργατικών στρωμάτων για κοινωνικές συναντήσεις είναι πιο περιορισμένες, αφού η κοινωνικότητα κοστίζει σε χρήματα (Allan, 1998). Επίσης, οι φίλιες στην επαρχία χαρακτηρίζονται από λιγότερες πολιτισμικές ευκαιρίες για ψυχαγωγία, τα εισοδήματα είναι μικρότερα, και οι μετακινήσεις για ταξίδια αναψυχής περιορισμένα (Crowe, 1981).

Επιπλέον, θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε τη συγκρατημένη εκδοχή της χαράς που εκφράζει η λέξη χαμόγελο, που επεσήμαναν οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, υπό το πρίσμα της σκέψης του Simmel (1965), ο οποίος τονίζει ότι η φτώχεια και η ανεπάρκεια πόρων μειώνει την εικόνα του εαυτού και την ικανοποίηση των κοινωνικά αναγκαίων λειτουργιών στις διαπροσωπικές σχέσεις. Δεδομένου πως οι φτωχοί είναι απλά φτωχοί και τίποτε άλλο, ενώ προσπαθώντας να αποκρύψουν τη φτώχεια τους απομονώνονται ο ένας από τον άλλο ολοένα και περισσότερο.

Εφόσον στο δείγμα των μαθητών/τριών της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, περιλαμβάνονται και έφηβοι των οποίων οι γονείς είναι αγρότες, θα μπορούσαμε να αποδώσουμε τη συγκρατημένη χαρά (χαμόγελο) στο έλλειμμα χρόνου των εφήβων, οι οποίοι είναι αναγκασμένοι να βοηθούν αρκετές ώρες στις γεωργικές εργασίες της οικογένειας και οι διαθέσιμες επιλογές διασκέδασης είναι περιορισμένες, όπως έχει διαπιστωθεί από αντίστοιχες έρευνες (Boyden, Dawes, Dornan, & Tredoux, 2019· McGrath & Gabhainn, 2007· Reiss, 1959). Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε, επίσης, πως τα επίπεδα χαράς που βιώνονται στις φιλίες στην επαρχία διαμεσολαβούνται από τα αυξημένα επίπεδα παρεμβολής του οικογενειακού περιβάλλοντος, διότι οι συγγενικές σχέσεις στην επαρχία αντιμάχονται απειλητικά τις βαθιές οικείες φιλίες (Crowe, 1981), αλλά και

από το μειωμένο κοινωνικό κεφάλαιο των αγροτικών πληθυσμών με χαμηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο (Carlo, Crockett, Randall, & Roesch, 2007).

Από την άλλη μεριά, ο συγκρατημένος τρόπος με τον οποίο εκφράζουν τη χαρά οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, ενδέχεται να είναι απότοκος της αμφιθυμίας που προκύπτει από την ταυτοτική ταλάντευση που υφίστανται μεταξύ ενός συλλογικού και ατομοκεντρικού τρόπου πρόσληψης των διαπροσωπικών σχέσεων και της φιλίας εν προκειμένω. Η ερμηνεία μας αυτή βασίζεται πάνω στην πρόταση του Καφέτσιου (2008), ότι οι Έλληνες είναι υποχρεωμένοι να έρχονται αναγκαστικά σε επαφή με φίλους που εγκρίνει η οικογένεια, όπως επιβάλουν οι κανόνες μιας συλλογικής κοινωνίας. Αυτό προκαλεί μια οπισθοχώρηση στις θυμικού τύπου ατομικιστικές πλευρές της επικοινωνίας, λόγω του ότι η οικογένεια παρεμβάλλεται στην επιλογή των φίλων, και έτσι αποτυπώνεται μια χαμηλότερη ικανοποίηση από τη ζωή. Με άλλα λόγια, μια ιδιοκεντρική κατανόηση του εαυτού από τους Έλληνες, όπως συμβαίνει στη σύγχρονη ατομικιστική βόρεια Ευρώπη, έρχεται σε σύγκρουση με τις απαιτήσεις του κυρίαρχου συλλογικού χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας.

Αξιοσημείωτο, ακόμη, είναι το γεγονός ότι οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναφέρθηκαν συχνότερα στη σκοτεινή πλευρά της φιλίας, επισημαίνοντας τις συμπεριφορές της «προδοσίας» και του «συμφέροντος» συχνότερα από τους εφήβους της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Υπενθυμίζουμε πως η θεματική κατηγορία της προδοσίας περιλαμβάνει τις λέξεις: *προδοσία, ψέμα, μίσος, υποκρισία, εγκατάλειψη, εχθρός, κακία, ψευδαίσθηση ευτυχίας, ζήλια, παροδικότητα, δυσκολία, δεν υπάρχει φιλία σήμερα και συμφέρον*. Η δε θεματική υποκατηγορία της προδοσίας «συμφέρον» συντίθεται από συμπεριφορές που περιγράφονται από τις λέξεις: *συμφέρον, εκμετάλλευση, όφελος, χρήμα και ατομικισμός*. Το αισιόδοξο στοιχείο στην περίπτωση αυτή είναι ότι η «προδοσία» αντιστοιχεί μόνο στο 1.9% του συνόλου των 2.608 λέξεων/φράσεων που δηλώθηκαν, αποδεικνύοντας ότι η συντριπτική πλειοψηφία των εφήβων δηλώνει ως λειτουργικές και ικανοποιητικές τις φιλίες που διατηρεί. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται βιβλιογραφικά, αφού έχει διαπιστωθεί ότι στην εφηβεία, εξαιτίας των αυξημένων διαπροσωπικών ικανοτήτων των εφήβων, σε σχέση με την παιδική ηλικία, η διαχείριση των συγκρούσεων είναι αποτελεσματικότερη (Adams & Laursen, 2001· Andayani, 2019· Chow, Ruhl, & Buhrmester, 2013· Furman & Rose 2015· Harasymchuk & Fehr 2019· Laursen, 1996), ενώ οι περισσότεροι έφηβοι δεν

έχουν γνωρίσει ακόμη εμπειρίες διάλυσης των φιλικών σχέσεων, αφού μόνο μετά την αποφοίτηση από το λύκειο και την είσοδο στη τριτοβάθμια ή μεταλυκειακή εκπαίδευση οι περισσότερες από τις μισές φιλίες της εφηβείας λήγουν (Rose, S. 1984).

Υπάρχουν έφηβοι που ανήκουν σε φτωχότερα στρώματα, των οποίων οι γονείς έχουν γραμματικές γνώσεις έως την τρίτη γυμνάσιου, ενώ κατοικούν στην επαρχία, και οι οποίοι δηλώνουν συχνότερα μια αρνητική αναπαράσταση για τη φιλία και μάλιστα με λέξεις που παραπέμπουν όχι μόνο στην ανυπαρξία της φιλίας, όπως είδαμε στην προηγουμένη παράγραφο, αλλά προχώρησαν και ένα βήμα παραπέρα χαρακτηρίζοντας τη φιλία ως *ψέμα, εκμετάλλευση, κακία, μίσος, ζήλεια, εχθρός, υποκρισία* και *ψευδαίσθηση ευτυχίας*, προφανώς αναφερόμενοι στην εκδικητικότητα που ενίοτε εγείρεται λόγω αθέτησης των κανόνων της φιλίας.

Οι έφηβοι προβαίνουν σε αξιολογικές κρίσεις συμπεριφορών, που γίνονται αντιληπτές ως απουσία εμπιστοσύνης. Αυτές οι επισημάνσεις στην πραγματικότητα αποκαλύπτουν την τραυματική εμπειρία της διάλυσης της φιλίας. Οι παραπάνω συμπεριφορές συνδέονται με μειωμένες διαπροσωπικές ικανότητες και κοινωνική ανεπάρκεια στη διαχείριση των φιλικών σχέσεων. Βιβλιογραφικά, έχει επιβεβαιωθεί το παραπάνω εύρημα, με τους ερευνητές να επισημαίνουν ότι οι χαμηλά αμειβόμενοι εργαζόμενοι γονείς ξοδεύουν περισσότερο χρόνο στα κοινωνικά μέσα (τηλεόραση, διαδίκτυο), ασκούν λιγότερη συμπεριφορική καθοδήγηση και εκδηλώνουν χαμηλότερα επίπεδα συναισθηματικής ζεστασιάς προς τα παιδιά τους, με αποτέλεσμα αυτά να γίνονται ανυπόμονα και με ασταθή προσωπικότητα που τα καθιστούν λιγότερο ικανά στη διαχείριση των συγκρούσεων στις φιλίες τους (Deckers, Falk, Kosse, & Schildberg-Hörisch, 2015). Ακόμη, οι ευκαιρίες για συμμετοχή σε κοινωνικές ομάδες είναι λιγότερες για τους εφήβους που προέρχονται από στρώματα με χαμηλό εισόδημα, και αυτό έχει αθροιστικά αρνητικές επιπτώσεις στην προσαρμογή τους στο σπίτι, στο σχολείο και γενικότερα στην κοινωνία και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Flanagan & Levine, 2010). Ενώ διατηρούν λιγότερες φιλίες, λόγω των αρνητικών συνεπειών της οικονομικής ανεπάρκειας, η οποία δυσχεραίνει τη διαχείριση των διαπροσωπικών σχέσεων (Tsai, 2006· Poel, 1993).

Βιβλιογραφικά, η προδοσία στη φιλία συνδέεται πρωτίστως με την άρση της εμπιστοσύνης (Fehr, 1996, 2012· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010· Wiseman, 1986). Επιπλέον, τα ψέματα, η υποκρισία, το ότι δεν υπάρχει φιλία και ότι αποτελεί παροδική ψευδαίσθηση ευτυχίας, που ανέφεραν οι έφηβοι, όλες αυτές οι

συμπεριφορές μαζί ή και μόνο μια από αυτές τις συμπεριφορές ξεχωριστά (Wiseman, 1986), οδηγούν στις συγκρούσεις και αντιμετωπίζονται ως ασυγχώρητες παραβιάσεις των κανόνων της φιλίας (Alberoni, 1998· Argyle & Henderson, 1984, Furman, & Rose, 2015· Laursen, Finkelstein, & Betts, 2001, Hojjat, Boon, & Lozano, 2017).

Περαιτέρω, το ότι οι έφηβοι της επαρχίας, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, σημειώνουν πως η φιλία σημαίνει: *εχθρός, μίσος, κακία, ζήλια και εμπόδια,* συνεπάγεται πως προσλαμβάνουν τη φιλία ως κατάσταση εχθρική και ανταγωνιστική και θεωρούν τον πρώην φίλο ως επιθετικό εκδικητή. Το εύρημα πως η επιθετικότητα και η εκδικητικότητα διευκολύνουν τον τερματισμό των φιλικών σχέσεων στην εφηβεία, ενώ έχουν κοινωνικά κόστη, όπως δυσκολίες στη διαμόρφωση και διατήρηση ποιοτικών φιλικών δεσμών και αυξημένα επίπεδα μοναξιάς, έχει ήδη τεκμηριωθεί από αρκετές έρευνες (Sullivan, 1953· Hibbard &Walton, 2017, Horney, 1937/1975). Ακόμη, οι συμπεριφορές που επισημάνθηκαν με τις λέξεις *συμφέρον, εκμετάλλευση, όφελος, χρήμα* και *ατομικισμός* παραπέμπουν σε μονομερείς φιλίες, όπου το ένα μέλος της σχέσης αισθάνεται προδομένο, λόγω της απουσίας αμοιβαιότητας στη δέσμευση της φιλίας. Βιβλιογραφικά, επισημαίνεται ότι στις περιπτώσεις αυτές οι φιλίες, ως προς το είδος της αλληλεξάρτησης, είναι ατομιστικά προσανατολισμένες, δηλαδή το ένα από τα μέλη της σχέσης ή και τα δύο προκρίνουν την εξυπηρέτηση των προσωπικών στόχων και οι συγκρούσεις είναι περισσότερες (Selfhout, Branje, & Meeus, 2009· Laursen, 1996· Shulman, Laursen, Kalman, & Karpoysky, 1997· Shulman & Laursen, 2002).

Έχει, επίσης, διαπιστωθεί ότι οι έφηβοι που σημείωσαν πως η φιλία σημαίνει *μίσος, κακία εχθρός* και *ζήλεια,* δηλαδή ότι θεωρούν τους εαυτούς τους θύματα εκδίκησης, αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα πως οι ίδιοι μπορεί να είναι αμέτοχοι σε ό,τι υφίστανται από τους φίλους τους. Συγκεκριμένα, σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι δυνατόν οι φίλοι να εκδηλώσουν συμπεριφορές εκδίκησης και εχθρότητας, ως αντιστάθμισμα στη βλάβη που έχουν υποστεί, από τα θύματα της εκδίκησής τους. Αυτός ο καταστροφικός για τη φιλία αρνητικός τρόπος αποκατάστασης της βλάβης με βλάβη, στόχο έχει την αποκατάσταση της ισορροπίας και της δικαιοσύνης στη σχέση, όπως την αντιλαμβάνονται οι εκδικητικοί φίλοι (Stillwell, Baumeister, & Del Priore, 2008).

Πάντως, το γεγονός πως οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο παρουσιάζουν συχνότερα αυξημένα επίπεδα συγκρούσεων, δυσκολιών στη διαχείρισή τους και τερματισμού των φιλικών

σχέσεων, πιθανώς να οφείλεται και στο ότι οι ίδιοι διατηρούν μια μειωτική εικόνα για τον εαυτό τους, λόγω της ταξικής τους υπαγωγής, που επιδρά διαβρωτικά στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, όπως βιβλιογραφικά έχει τεκμηριωθεί. Επίσης, το γεγονός πως εκφράζονται περισσότερο από τη θεματική κατηγορία: *χωρίς απάντηση* ίσως σχετίζεται με το ότι διαθέτουν περιορισμένες διαπροσωπικές ικανότητες σε σχέση με τους εφήβους της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, και ως εκ τούτου δυσκολεύονται να προσδιορίσουν γνωσιακά, συμπεριφορικά και συναισθηματικά την έννοια της φιλίας. Η ερμηνεία αυτή είναι σύμφωνη με βιβλιογραφικές αναφορές, οι οποίες επισημαίνουν ότι προκύπτουν γνωστικές συναισθηματικές και συμπεριφορικές διαφοροποιήσεις στους ανθρώπους με βάση την υπαγωγή τους σε διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα, ενώ όσοι ανήκουν σε κατώτερα στρώματα γίνονται αντικείμενο αρνητικών προκαταλήψεων που οι ίδιοι εσωτερικεύουν (Manstead, 2018· Valentine, 2014). Γενικά, το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γίνεται αντιληπτό ως μια ποιότητα αυτή καθεαυτή (Malacarne, 2017), ενώ οι φτωχοί αυτοαπομονώνονται και διατηρούν αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους (Simmel, 1965), νιώθοντας ηθική σύγχυση λόγω της κοινωνικής προκατάληψης που αποδίδει τη φτώχεια τους σε προσωπικές ανεπάρκειες και όχι κοινωνικές ανισότητες, ώστε οι φιλίες τους να είναι αποδιοργανωμένες (Hollingshead, 1949). Επίσης, έχει διαπιστωθεί η αρνητική επίπτωση της φτώχειας στη διανοητική και συναισθηματική ισορροπία, η οποία σχετίζεται με αυξημένα επίπεδα βιαιότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις και ελλιπείς διαπροσωπικές ικανότητες (Dashiff, DiMicco, Myers & Sheppard, 2009· Hanson, Chandra, Wolf, & Pollak, 2011· Neff, 1938). Ακόμα περισσότερο, οι επιπτώσεις της φτώχειας στα παιδιά και τους εφήβους σχετίζεται με την ανάδυση αισθημάτων ντροπής και ταπείνωσης, τα οποία κλονίζουν τον πυρήνα της αντίληψης του εαυτού και προκαλούν μειωμένο αυτοέλεγχο και κοινωνική ανεπάρκεια στη διαχείριση των διαπροσωπικών σχέσεων (Perez-Felkner, 2013· Walker, 2014), αλλά και μειωμένη αυτοεκτίμηση, η οποία δημιουργεί δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις (Waddell, 2006).

Συνοψίζοντας, διαπιστώθηκαν τέσσερις αναπαραστασιακές διαφοροποιήσεις για τη φιλία, που διακρίνουν την ομάδα των εφήβων της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, από τους εφήβους της Αθήνας με υψηλό γονεϊκό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Η πρώτη διαφορά σχετίζεται με το γεγονός πως οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αναπαριστούν

πιο διευρυμένα τη φιλία αναφέροντας συχνότερα περισσότερες λειτουργίες της φιλίας, δηλαδή τη βοήθεια, την επικοινωνία (οικειότητα), την αξιόπιστη συμμαχία και την καλή παρέα, ενώ οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό γονεϊκό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αναφέρθηκαν συχνότερα στην καλή παρέα, υπερθεματίζοντας την εκτονωτική, χαλαρωτική και διασκεδαστική πτυχή των φιλικών σχέσεων και τη βοήθεια. Η δεύτερη διαφορά εντοπίζεται στο ότι οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, εστιάζουν συχνότερα στην ακυρωτική προοπτική της φιλίας, μιλώντας για την προδοσία, ενώ η αναπαράσταση που διατηρούν για τη φιλία φανερώνει μία πιο δύσκολη στη διαχείρισή της διαπροσωπική σχέση. Μια τρίτη διαφορά εντοπίζεται στο ότι οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων δυσκολεύονται να ορίσουν την έννοια της φιλίας σε μεγαλύτερο βαθμό, γεγονός που πιθανόν να σχετίζεται με μειωμένες διαπροσωπικές ικανότητες, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας με υψηλό γονεϊκό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, οι οποίοι προσέγγισαν εννοιολογικά πιο εύκολα τον ορισμό της φιλίας. Μια τέταρτη διαφορά αντανακλά τις διαφορές στην αναπαράσταση της βοήθειας στο πλαίσιο της φιλίας. Οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων προσλαμβάνουν τη βοήθεια στη φιλία ως συμπαράσταση και υποστήριξη. Πρόκειται για συμπεριφορές εκδήλωσης συμπάθειας και επιείκειας προς το πρόσωπο των φίλων, υπονοώντας τη διαπροσωπική στήριξη της εικόνας των φίλων. Από την άλλη μεριά, η βοήθεια στο πλαίσιο της φίλιας για τους εφήβους της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναπαρίσταται ως φροντίδα, αλληλεγγύη και αδελφοσύνη, δηλαδή η βοήθεια προσλαμβάνεται με όρους που απηχούν την καταστασιακή αλληλεξάρτηση στις περιοριστικές συνθήκες της οικονομικής δυσπραγίας του περιβάλλοντος της επαρχίας που ζουν.

Κεφάλαιο 8.

Αντιλήψεις των μαθητών/τριών για τη φιλία ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια

8.1. Ευρήματα για τις αντιλήψεις ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στις καλύτερες φιλίες

Όπως αναφέραμε στην ενότητα της μεθοδολογίας της έρευνας, συντάξαμε 30 προτάσεις οι οποίες προέκυψαν, ως συμπύκνωση των θεματικών ερωτήσεων των ημιδομημένων συνεντεύξεων δεκατεσσάρων συμμετεχόντων και οι οποίες αφορούσαν τις ευρύτερες αντιλήψεις τους για τη φιλία. Οι προτάσεις αυτές είχαν έναν ευρύ προσανατολισμό ως προς τη θεματική τους και οι απαντήσεις των εφήβων στην έρευνα ανέδειξαν μια σειρά από διαστάσεις της έννοιας της φιλίας, μέσω της δυνατότητας που παρέχει η ποιοτική μέθοδος των συνεντεύξεων, με τη χρήση του λόγου. Ονομάσαμε την δέσμη αυτών των προτάσεων «αντιλήψεις για τη φιλία». Κατόπιν, για να διερευνήσουμε την παραγοντική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου, εφαρμόσαμε τη διερευνητική παραγοντική ανάλυση, με τη μέθοδο της περιστροφής τύπου varimax και ιδιοτιμή (λ) μεγαλύτερη από 1, για να επιτύχουμε την παραγοντοποίηση που μας επιτρέπει να διαρθρώσουμε κάθε πρόταση με ένα μόνο παράγοντα. Η ανάλυση οδήγησε στη δημιουργία πέντε παραγόντων με τη χρήση 14 προτάσεων. Οι πέντε παράγοντες που προέκυψαν, με συνολικά αρκετά ικανοποιητικές φορτίσεις ανά πρόταση, ερμηνεύουν το 59,15% της συνολικής διακύμανσης. Οι παράγοντες αυτοί έχουν σπουδαία βαρύτητα για τον προσδιορισμό του βαθμού της ποιότητας της καλύτερης φιλικής σχέσης, όπως έχουμε αναφέρει στο θεωρητικό μέρος της παρούσας έρευνας.

Στον παρακάτω Πίνακα 8.1. αναφέρονται οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις, όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις των μαθητών/τριών, για τις προτάσεις των «αντιλήψεων για τη φιλία». Οι μέσοι όροι με τις αντίστοιχες τυπικές αποκλίσεις τους ανά πρόταση παρουσιάζονται στον πίνακα κατά φθίνουσα σειρά. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 8.1., οι μαθητές/τριες δηλώνουν πως συμφωνούν αρκετά με το γεγονός ότι στη φιλία προσφέρει κάποιος χωρίς να περιμένει ανταλλάγματα, τοποθετώντας έτσι την απουσία της αντίληψης της ανταλλακτικότητας για τις υλικές και άυλες συνεισφορές ως πρώτιστη αρχή για τη φιλία

Πίνακας 8.1. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλείσεις των αντιλήψεων για τη φιλία (N=920) (1= διαφωνώ και 5=συμφωνώ)

Αντιλήψεις για τη φιλία	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση
Στη φιλία προσφέρεις χωρίς να περιμένεις ανταλλάγματα	4.10	1.26
Ο/η κολλητός/ή μου με συμπληρώνει απόλυτα	4.02	1.05
Η φιλία είναι μια ανιδιοτελής σχέση	3.95	1.36
Η προδοσία είναι λόγος για να διαλυθεί μια φιλία	3.90	1.16
Η σχέση μου με τον/την κολλητό/ή μου θα κρατήσει για πάντα.	3.83	1.05
Έχω υιοθετήσει συνήθειες και συμπεριφορές του/της κολλητού/ής μου	3.75	1.29
Θα διέλυα τη φιλία μου με τον/την κολλητό/ή μου εάν μάθαινα πως αποκάλυπτε τα μυστικά που του/της εμπιστεύτηκα	3.71	1.18
Οι φίλοι μου είναι το ίδιο σημαντικοί με την οικογένειά μου	3.69	1.32
Αν ο/η κολλητός/ή μου έκανε κοπάνα θα τον/την ακολουθούσα	3.30	1.44
Θα μπορούσα να συγχωρήσω την προδοσία του/της κολλητού/τής μου	3.03	1.27
Όταν ραγίσει το γυαλί σε μια φιλία δεν μπορεί να ξαναγίνει όπως ήταν πριν	3.02	1.44
Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου αν ήξερα πως αυτό θα επηρέαζε τη φιλία μας	2.65	1.40
Παρασύρομαι από τις κακές συνήθειες του/της κολλητού/ής μου	2.31	1.37
Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου αν ήξερα πως διαφωνεί με αυτά	1.90	1.22

Σημαντική, όμως, θέση στην πρόσληψη του δείγματος κατέχει η συμπληρωματικότητα στη δυαδική σχέση της φιλίας, μιας και με την πρόταση ο/η κολλητός/ή μου *με συμπληρώνει απόλυτα*, οι μαθητές/τριες συμφωνούν επίσης αρκετά. Φαίνεται δε οι μαθητές/τριες να συμφωνούν αρκετά με την υιοθέτηση της αντίληψης πως η φιλία είναι μια *ανιδιοτελής σχέση*. Τονίζουν, επίσης, αρκετά πως η *προδοσία* είναι λόγος για να διαλυθεί μια φιλία και πως η διάρκεια της φιλικής τους σχέσης θα υπάρχει δια βίου μιας και πιστεύουν πως θα κρατήσει για πάντα. Ταυτόχρονα, συμφωνούν αρκετά με τις προτάσεις σύμφωνα με τις οποίες έχουν υιοθετήσει συνήθειες και συμπεριφορές των κολλητών τους και πως θα διέλυαν τη φιλία τους, εάν ο/η κολλητός/τή τους αποκάλυπτε μυστικά που του/της εμπιστεύτηκαν. Συμφωνούν αρκετά και με την πρόταση πως θεωρούν τους/ις κολλητούς/τές φίλους/ες εξίσου σημαντικούς με την οικογένειά τους. Από την άλλη

μεριά, μία μικρή τάση συμφωνίας παρατηρείται με την πρόταση πως θα ακολουθούσαν τον/ην στενό/ή φίλο/η εάν τους πρότεινε κοπάνα από το σχολείο.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα φαίνεται να τοποθετούνται ουδέτερα (ούτε συμφωνούν, ούτε διαφωνούν) απέναντι στις προτάσεις για το αν θα μπορούσαν να συγχωρήσουν την προδοσία του/ης κολλητού/ής και όταν ραγίσει το γυαλί σε μια φιλία δεν μπορεί να ξαναγίνει όπως ήταν πριν. Τείνουν να διαφωνήσουν, όμως, με τη θέση πως θα έκρυβαν πράγματα από τους/ις κολλητούς/ές τους, αν ήξεραν πως αυτό θα επηρέαζε τη φιλία τους, τονίζοντας έτσι την επιθυμία τους για αυτοαποκάλυψη στις επικοινωνίες τους. Φαίνεται επίσης μια τάση διαφωνίας με την πρόταση πως παρασύρονται από τις κακές συνήθειες των κολλητών τους. Τέλος, μάλλον διαφωνούν με την πρόταση πως θα έκρυβαν πράγματα από τους/ις κολλητούς/τές τους εάν ήξεραν πως διαφωνούσαν, τονίζοντας έτσι την ανάγκη για παρρησία στην καλύτερη φιλία τους.

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα του Πίνακα 8.1., οι μαθητές και οι μαθήτριες του δείγματος δηλώνουν πως είναι αρκετά σύμφωνοι/ες με την πρόσληψη της καλύτερης φιλίας ως σχέσης ανιδιοτελούς, συμπληρωματικής, παντοτινής διάρκειας, σημαντικής ως μια άλλη οικογένεια, όπου η εμπιστοσύνη και η απουσία προδοσίας με ταυτόχρονη παρρησία στην επικοινωνία και η μη συμμετοχή σε αρνητικές συμπεριφορές φαίνεται να προσδιορίζουν την ανάπτυξή της και την αποφυγή της διάλυσής της.

Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στην ανάλυση του πίνακα παραγοντοποίησης των αντιλήψεων για τη φιλία.

Στον Πίνακα 8.2. μπορούμε να διακρίνουμε πέντε παράγοντες, που ο κάθε ένας τους εκφράζει και μια συγκεκριμένη διάσταση της φιλίας, η οποία προκύπτει από την νοηματική σύνδεση των προτάσεων που φορτίζουν στην ίδια στήλη.

Ονομάσαμε τους παράγοντες που συντίθενται από τις υψηλές φορτίσεις των προτάσεων (>.40) από τον πρώτο έως και τον πέμπτο αντίστοιχα: 1) *Προδοσία*, 2) *Εγγύτητα*, 3) *Επιρροές συμπεριφοράς*, 4) *Μειωμένη αυτοαποκάλυψη* και 5) *Ανιδιοτέλεια*. Συγκεκριμένα, οι παράγοντες με τις αντίστοιχες προτάσεις που τους συνθέτουν έχουν ως εξής:

Για τον πρώτο παράγοντα, αυτόν της *προδοσίας* ο οποίος ερμηνεύει το 14,89% της συνολικής διακύμανσης, οι προτάσεις που συμμετέχουν στον ορισμό του είναι: α) «*Θα διέλυα τη φιλία μου με τον/την κολλητό/ή μου εάν μάθαινα πως αποκάλυπτε τα μυστικά που του/της εμπιστεύτηκα*» (.774), β) «*Η προδοσία είναι λόγος*

για να διαλυθεί μια φιλία» (.733), γ) η αντεστραμμένη πρόταση *«Θα μπορούσα να συγχωρήσω την προδοσία του/της κολλητής/του μου»* (- .717) και δ) *Όταν ραγίσει το γυαλί σε μια φιλία δεν μπορεί να ξαναγίνει όπως ήταν πριν»* (.633).

Πίνακας 8.2. Παραγοντική ανάλυση μετά από περιστροφή τύπου varimax των αντιλήψεων για τη φιλία

Αντιλήψεις για τη φιλία	Προδοσία	Εγγύτητα	Επιρροές Συμπεριφοράς	Μειωμένη Αυτοαποκάλυψη	Ανιδιοτέλεια
Θα διέλυα τη φιλία μου με τον/την κολλητό/ή μου εάν μάθαινα πως αποκάλυπτε τα μυστικά που του/της εμπιστεύτηκα	.77				
Η προδοσία είναι λόγος για να διαλυθεί μια φιλία	.74				
Θα μπορούσα να συγχωρήσω την προδοσία του/της κολλητού/τής μου	-.72				
Όταν ραγίσει το γυαλί σε μια φιλία δεν μπορεί να ξαναγίνει όπως ήταν πριν	.64				
Η σχέση μου με τον/την κολλητό/ή μου θα κρατήσει για πάντα		.76			
Ο/η κολλητός/ή μου με συμπληρώνει απόλυτα		.75			
Οι φίλοι μου είναι το ίδιο σημαντικοί με την οικογένειά μου		.72			
Παρασύρομαι από τις κακές συνήθειες του/της κολλητού/ής μου			.80		
Αν ο/η κολλητός/ή μου έκανε κοπάνα θα τον/την ακολουθούσα			.70		
Έχω υιοθετήσει συνήθειες και συμπεριφορές του/της κολλητού/ής μου			.55		
Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου αν ήξερα πως αυτό θα επηρέαζε τη φιλία μας				.85	
Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου αν ήξερα πως διαφωνεί με αυτά				.85	
Η φιλία είναι μια ανιδιοτελής σχέση					.80
Στη φιλία προσφέρεις χωρίς να περιμένεις ανταλλάγματα					.79
Ιδιοτιμή	2.42	1.98	1.51	1.22	1.13
Ποσοστά διακύμανσης	14.89%	13.46%	10.63%	10.62%	9.56%
Ποσοστό συνολικής διακύμανσης (59,15%)					

Οι παραπάνω προτάσεις αναφέρονται σε καταστάσεις δια μέσω των οποίων η φιλία δοκιμάζεται ως σχέση και τελικά διαλύεται ως αποτέλεσμα της άρσης της εμπιστοσύνης ή και της προδοσίας γενικότερα. Ο δεύτερος παράγοντας της εγγύτητας ερμηνεύει το 13,46% της συνολικής διακύμανσης και διαρθρώνεται από τις προτάσεις: α) *«Η σχέση μου με τον/την κολλητό/ή μου θα κρατήσει για πάντα»* (.764), β) *«Ο/η κολλητός/ή μου με συμπληρώνει απόλυτα»*, (.748), και γ) *Οι φίλοι μου είναι το ίδιο σημαντικοί με την οικογένειά μου»* με φόρτιση (.721). Ο παράγοντας αυτός περιγράφει το βαθμό προβλεπτικότητας της διάρκειας της φιλίας, το βαθμό της συμπληρωματικότητας και της σημαντικότητας της φιλίας σε βαθμό οικογενειακού δεσμού. Με άλλα λόγια περιγράφει το πόσο συναισθηματικά κοντά αισθάνονται οι φίλοι τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες τους.

Ο τρίτος παράγοντας ερμηνεύει το 10,63% της συνολικής διακύμανσης και παραπέμπει στις αναπόφευκτες *επιρροές*, που διαμείβονται στις *συμπεριφορές* των φίλων μεταξύ τους, ως απόρροια της διατήρησης στενών φιλικών σχέσεων και συντίθεται από τις ακόλουθες προτάσεις: α) *«Παρασύρομαι από τις κακές συνήθειες του/της κολλητού/ής μου»* (.803), β) *«Αν ο/η κολλητός μου έκανε κοπάνα θα τον/την ακολουθούσα»* (.699), και γ) *Έχω υιοθετήσει συνήθειες και συμπεριφορές του/της κολλητού/ής μου»* (.699).

Ο τέταρτος παράγοντας ερμηνεύει το 10,62 της συνολικής διακύμανσης και συνοψίζει τη *μειωμένη αυτοαποκάλυψη*. Οι προτάσεις που τον συνθέτουν είναι: α) *«Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου αν ήξερα πως αυτό θα επηρέαζε τη φιλία μας»* (.847) και β) *«Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου αν ήξερα πως διαφωνεί με αυτά»* (.847). Ο παράγοντας αυτός επισημαίνει το βαθμό της αυτοαποκάλυψης και προσδιορίζει την ικανοποίηση που αποτυπώνεται ως ποιότητα της φιλικής σχέσης, συνδεόμενος με τη μεταβλητή της *εμπιστοσύνης*.

Ο πέμπτος και τελευταίος παράγοντας, που ερμηνεύει το 9,56% της συνολικής διακύμανσης, εκφράζει την *ανιδιοτέλεια* και προκύπτει από τις εξής δυο προτάσεις: α) *«Η φιλία είναι μια ανιδιοτελής σχέση»* (.802) και β) *«Στη φιλία προσφέρεις χωρίς να περιμένεις ανταλλάγματα»* (.793). Ο παράγοντας *ανιδιοτέλεια*, ως διάσταση της φιλίας, τονίζει τη συμπαράσταση κάθε μορφής, είτε υλικών, είτε άυλων συνεισφορών, στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας, χωρίς την παρουσία υστερόβουλων κινήτρων.

8.1.1. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς το φύλο, την περιοχή διαμονής και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Με βάση τις τοποθετήσεις των συμμετεχόντων στις προτάσεις, οι οποίες συνθέτουν τις αντιλήψεις για τη φιλία, προέκυψαν ορισμένες διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με την επίδραση του φύλου των ερωτώμενων, την περιοχή κατοικίας τους και το κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους. Με τη μέθοδο t test και την ανάλυση διακύμανσης για ανεξάρτητα δείγματα ελέγξαμε τους μέσους όρους, για κάθε παράγοντα των αντιλήψεων για τη φιλία, ώστε να διαπιστώσουμε τις υπάρχουσες διαφοροποιήσεις σε σχέση με αυτές τις ανεξάρτητες μεταβλητές.

Πίνακας 8.3. Μέσοι όροι των παραγόντων των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς το φύλο (Το θετικό πρόσημο παραπέμπει σε μια αυξημένη πρόσληψη του παράγοντα)

	Μέσος όρος				
Αντιλήψεις για τη φιλία	Αγόρια N = 412	Κορίτσια N = 508	T - test	P	Cohen`s d
Προδοσία	- .16	.13	- 4.44**	.000	.30
Εγγύτητα	- .18	.14	- 4.43**	.000	.33
Επιρροές	.02	.02	.62*	.531	-
Μειωμένη αυτοαποκάλυψη	.15	- .12	4.05**	.000	.27
Ανιδιοτέλεια	- .14	.12	- 3.91**	.000	.26

N = 920, * p< .10, **p< .001

Στον πίνακα 8.3., παρατηρούμε τις διαφοροποιήσεις στις τοποθετήσεις των συμμετεχόντων, ως προς το φύλο, σε σχέση με τους παράγοντες των αντιλήψεων για τη φιλία. Όσον αφορά την *προδοσία*, τα κορίτσια (Μ.Ο. = .13) φαίνεται να είναι πιο ευαισθητοποιημένα με αυτόν τον παράγοντα, σε σχέση με τα αγόρια (Μ.Ο. = -.16). Προσλαμβάνουν δηλαδή τον παράγοντα αυτόν ως περισσότερο σημαντικό για την καλύτερη φιλία τους σε σχέση με τα αγόρια ($t = -4.44$, $p < .001$, $d = .30$). Με άλλα λόγια τα κορίτσια σε σχέση με τα αγόρια θα διέλυαν πιο εύκολα την καλύτερη φιλία, εάν προδίδονταν τα μυστικά τους και δεν πιστεύουν πως θα ξαναγίνονταν η φιλία τους, όπως πρώτα μετά την προδοσία, σε πιθανή προσπάθεια συμφιλίωσης. Επίσης θεωρώντας πως η προδοσία είναι λόγος για διάλυση της φιλίας, θα συγχωρούσαν την

προδοσία σε μικρότερο βαθμό από ότι τα αγόρια. Τα αγόρια έτσι δηλώνουν πιο ελαστικά σε σχέση με τα κορίτσια στο ζήτημα της αντιμετώπισης της προδοσίας στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας.

Ως προς τον παράγοντα της *εγγύτητας* και πάλι τα κορίτσια (M.O. = .14) σε σχέση με τα αγόρια (M.O. = -.18) δηλώνουν, πως βιώνουν υψηλότερα ποσοστά εγγύτητας στην καλύτερη φιλική σχέση τους ($t = -4.43$, $p < .001$, $d = .33$). Τη θεωρούν σημαντική, όπως την οικογένειά τους, συμπληρωματική και προβλέπουν πως η φιλία τους θα διαρκέσει περισσότερο στο χρόνο σε σύγκριση με τα αγόρια.

Από την άλλη μεριά τόσο τα αγόρια (M.O. = .02), όσο και τα κορίτσια (M.O. = .02) δεν διαφοροποιούνται στις τοποθετήσεις τους ως προς τις *επιρροές* που ασκούν στη συμπεριφορά τους οι συνήθειες και οι συμπεριφορές των καλύτερων φίλων τους ($t = .62$, $p = .531$).

Αναφορικά με τη *μειωμένη αυτοαποκάλυψη* παρατηρείται, πως τα κορίτσια (M.O. = -.12) εκφράζονται περισσότερο με αυτόν τον παράγοντα, σε σύγκριση με τα αγόρια (M.O. = .15). Αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια τείνουν να είναι πιο επικοινωνιακά και κρύβουν λιγότερες *πληροφορίες* και *πράγματα* αν αυτό επηρέαζε τη φιλία ή δημιουργούνταν διαφωνίες, σε σύγκριση με τα αγόρια ($t = 4.05$, $p < .001$, $d = .27$). Από τη μεριά τους τα αγόρια φαίνεται να είναι πιο δεκτικά στην αντίληψη, πως για να αποφευχθούν διαφωνίες και μπροστά στον κίνδυνο να επηρεαστεί αρνητικά η φιλία τους, τότε θα συμπεριφέρονταν με μειωμένη αυτοαποκάλυψη. Με δύο λόγια τα αγόρια λένε λιγότερα και κρύβουν περισσότερα πράγματα για τον εαυτό τους από ότι τα κορίτσια.

Τέλος τα κορίτσια (M.O. = .12), σε σύγκριση με τα αγόρια τονίζουν περισσότερο τη σημασία του παράγοντα *ανιδιοτέλεια* στις καλύτερες φιλίες τους. Θεωρούν τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση, όπου κανείς προσφέρει χωρίς να περιμένει ανταλλάγματα. Τα αγόρια (M.O. = -.14) και σε αυτόν τον παράγοντα, διαφοροποιούμενα από τα κορίτσια εμφανιζόμενα επιφυλακτικά και συγκρατημένα ($t = -3.91$, $p < .001$, $d = .26$).

Σχετικά με την επίδραση της περιοχής κατοικίας των μαθητών/τριών στις αντιλήψεις τους για την καλύτερη φιλική τους σχέση, παρατηρούμε, πως αναφορικά με την *προδοσία* (βλ. πίνακα 8.4.), οι έφηβοι που κατοικούν στην επαρχία (M.O. = .13), διαπιστώνεται πως δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό, από εκείνους που κατοικούν στην Αθήνα (M.O. = -.14), πως λαμβάνουν πιο σοβαρά τα αντίστοιχα ζητήματα ($t = -4.12$, $p < .001$, $d = .27$). Έτσι σε θέματα διαρροής μυστικών,

προδοσίας, συγχώρησης και συμφιλίωσης, στις καλύτερες φιλίες τους, διαπιστώνεται πως αντιλαμβάνονται τα αντίστοιχα θέματα να διαδραματίζουν πιο σοβαρό ρόλο σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας, που δηλώνουν πιο ελαστικοί στα αντίστοιχα ζητήματα. Οι έφηβοι της επαρχίας, λοιπόν, είναι λιγότερο διατεθειμένοι να δεχτούν την προδοσία ή να διαπραγματευτούν τη συμφιλίωση σε σύγκριση με αυτούς της Αθήνας.

Ως προς τον παράγοντα της *εγγύτητας* οι έφηβοι από την επαρχία (Μ.Ο. = .07) φαίνεται να αντιλαμβάνονται τη συμπληρωματικότητα και την προοπτική επιβίωσης της φιλίας τους ως παντοτινής, σε μεγαλύτερο βαθμό σε σύγκριση με τους έφηβους της Αθήνας (Μ.Ο. = -07). Με άλλα λόγια, ως προς τον παράγοντα *εγγύτητα*, οι έφηβοι της επαρχίας δηλώνουν πως συναισθηματικά βιώνουν πιο έντονα την καλύτερη φιλία τους σε σύγκριση με τους έφηβους της Αθήνας (t = -2.10, p = .035, d = .76).

Πίνακας 8.4. Μέσοι όροι των παραγόντων των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς την περιοχή κατοικίας (το θετικό πρόσημο παραπέμπει σε μια αυξημένη πρόσληψη του παράγοντα)

	Μέσος όρος				
Αντιλήψεις για τη φιλία	Αθήνα N = 453	Επαρχία N = 467	T - test	P	η^2
Προδοσία	- .14	.13	- 4.12***	.000	.27
Εγγύτητα	- .07	.07	- 2.10*	.035	.76
Επιρροές	-.06	.06	- 1.77**	.076	-
Μειωμένη αυτοαποκάλυψη	-.07	.07	- 2.12*	.033	.77
Ανιδιοτέλεια	.07	- .07	- 2.02*	.042	.13

N = 920, * p<.05, **p< .10, ***p<0.001

Αντίθετα, ως προς τον παράγοντα *επιρροές συμπεριφοράς*, παρατηρείται ελάχιστη διαφοροποίηση μεταξύ των εφήβων της επαρχίας (Μ.Ο. = .06), και Αθήνας (Μ.Ο. = -06). Έτσι ως προς την υιοθέτηση κακών συμπεριφορών, συνηθειών αλλά και εν γένει συμπεριφορών δηλώνουν πως επηρεάζονται περίπου στον ίδιο βαθμό (t = -1.77, p = .076).

Σχετικά με τον παράγοντα *μειωμένη αυτοαποκάλυψη*, οι έφηβοι από την επαρχία (Μ.Ο. = .07), δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό, πως θα έκρυβαν πράγματα από τον/ην κολλητό/τή τους, εάν γνώριζαν πως αυτό θα επηρέαζε τη φιλία τους ή θα προκαλούσε τη διαφωνία του/ης καλύτερου/ης φίλου/ης, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας (Μ.Ο. = -07). Διαπιστώνεται, με άλλα λόγια, πως η παρρησία στην καλύτερη φιλία, ως επικοινωνιακή αξία, λειτουργεί περισσότερο στις καλύτερες φιλίες των μαθητών/τριών της Αθήνας, σε σύγκριση με τις καλύτερες φιλίες των μαθητών/τριών της επαρχίας ($t = -2.12$, $p = .033$, $d = .77$).

Τέλος ως προς τον παράγοντα της *ανιδιοτέλειας*, οι έφηβοι από την επαρχία (Μ.Ο. = -.07), θεωρούν τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση, σε μικρότερο βαθμό από ό,τι εκείνοι της Αθήνας (Μ.Ο. = 07). Επίσης οι έφηβοι της επαρχίας δηλώνουν, πως αντιλαμβάνονται τη φιλία ως σχέση, όπου κανείς προσφέρει χωρίς να περιμένει ανταλλάγματα, πάλι σε μικρότερο βαθμό από ότι οι έφηβοι της Αθήνας ($t = -2.02$, $p = .042$, $d = .13$). Με άλλα λόγια οι έφηβοι της επαρχίας αντιλαμβάνονται, πως η ανιδιοτέλεια, ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της καλύτερης φιλικής τους σχέσης έχει κάποια όρια, σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους εφήβους της Αθήνας.

Αναφορικά με την επίδραση (βλ. πίνακα 8.5.) του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων των εφήβων στις αντιλήψεις τους για την καλύτερη φιλική σχέση, διαπιστώνεται πως δεν υπάρχει διαφοροποίηση των αντιλήψεων για τους παράγοντες της *προδοσίας* ($p = .499$), της *εγγύτητας* ($p = .683$) και των *επιρροών στη συμπεριφορά* ($p = .145$), μεταξύ των μαθητών/τριών, που προέρχονται από γονείς με υψηλό, μεσαίο ή χαμηλό κοινωνικοιοκονομικό επίπεδο. Με άλλα λόγια το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο της οικογένειας δεν τροποποιεί τις αντιλήψεις των εφήβων για την προδοσία, το βαθμό συναισθηματικής εγγύτητας και το πόσο και αν επηρεάζονται από συνήθειες ή συμπεριφορές στα πλαίσια της καλύτερης φιλικής τους σχέσης. Διαπιστώθηκαν, όμως, διαφορές στην πρόσληψη της *μειωμένης αυτοαποκάλυψης* και της *ανιδιοτέλειας*, ως προς την καλύτερη φιλία τους, ανάλογα με το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο των γονέων τους. Συγκεκριμένα (βλ. Πίνακα 8.5.), παρατηρήθηκε πως οι προερχόμενοι/ες μαθητές και μαθήτριες από μεσαία (Μ.Ο.= .07) και υψηλά γονικά κοινωνικά και μορφωτικά επίπεδα (Μ.Ο.= .07), εκφράζονται περισσότερο από τον παράγοντα της μειωμένης αυτοαποκάλυψης, από ότι οι προερχόμενοι/ες από χαμηλά κοινωνικά και μορφωτικά επίπεδα (Μ.Ο.= -.13, $p = .024$, $d = .01$). Αυτό σημαίνει πως οι έφηβοι από μεσαία και υψηλά γονικά κοινωνικά και μορφωτικά επίπεδα αποκρύπτουν *πράγματα*, τα οποία αν τα

αποκάλυπταν στους καλύτερους φίλους τους θα επηρέαζαν τη φιλίας τους ή θα προκαλούσαν τη διαφωνία τους, σε σύγκριση με τους/ις μαθητές/τριες που προέρχονται από χαμηλό γονικό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο, που επιλέγουν την παρρησία στις επικοινωνίες τους στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας.

Πίνακας 8.5. Μέσοι όρων των παραγόντων των αντιλήψεων για τη φιλία ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων (Το θετικό πρόσημο παραπέμπει σε μια αυξημένη πρόσληψη του παράγοντα)

Αντιλήψεις φιλίας	Χαμηλό	Μεσαίο	Υψηλό	F	p	η^2
Προδοσία	.05	.01	-.05	.696	.499	-
Εγγύτητα	- .04	.01	.03	.382	.683	-
Επιρροές συμπεριφοράς	- .09	.06	.00	1.93	.145	-
Μειωμένη αυτοαποκάλυψη	- .13	.07	.07	3.73*	.024	.01
Ανιδιοτέλεια	- .13	.00	.14	4.79**	.009	.01

N = 889 (Χαμηλό = 275, Μεσαίο = 373, Υψηλό = 241), *p < .05, ** p < .001

Τέλος οι έφηβοι, που προέρχονται από υψηλό γονικό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο (M.O. = .14), εκφράζονται περισσότερο από τον παράγοντα της *ανιδιοτέλειας*, από ότι οι έφηβοι που προέρχονται από γονείς με χαμηλό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο (M.O. = -.13, p = .009, d = .01). Οι έφηβοι που προέρχονται από γονείς με μεσαίο κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο (M.O. = .00) δεν παρουσιάζουν διαφορές στην πρόσληψη του παράγοντα της ανιδιοτέλειας, ούτε ως προς τους έφηβους που προέρχονται από υψηλό γονικό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο, ούτε ως προς τους έφηβους που προέρχονται από γονείς με χαμηλό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο.

8.2. Συζήτηση ευρημάτων για τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στις καλύτερες φιλίες

Με βάση τα παραπάνω αποτελέσματα διαπιστώνουμε ότι οι έφηβοι αναπαριστούν πρωτίστως τη φιλία ως συντροφική και όχι ανταλλακτική σχέση, όπου οι φίλοι

συμπληρώνουν ο ένας τον άλλον σε αμοιβαίο κλίμα εμπιστοσύνης, ενώ η προδοσία αποτελεί λόγο για τη διάλυση της φιλίας. Επίσης, λόγω της ανιδιοτέλειας, της εγγύτητας και της εμπιστοσύνης που βιώνουν στις φιλίες τους, οι έφηβοι προβλέπουν ότι η φιλία τους θα διαρκέσει στο χρόνο για πάντα. Ακόμη, αρκετοί έφηβοι θεωρούν πως έχουν υιοθετήσει συμπεριφορές των κολλητών τους αναγνωρίζοντας την επιρροή που ασκούν οι καλύτεροι φίλοι στις συμπεριφορές τους. Παράλληλα, δηλώνουν αρκετά ευαίσθητοι στο ζήτημα της διαρροής σε τρίτους των προσωπικών τους μυστικών, αναδεικνύοντας την εχεμύθεια σε σημαντικό παράγοντα της φιλίας. Ωστόσο, οι γνώμες των εφήβων σχετικά με το εάν θα μπορούσαν να συγχωρήσουν την προδοσία των κολλητών τους είναι μοιρασμένες, επιτρέποντας έτσι το ενδεχόμενο της διαπραγμάτευσης της σχέσης για να μη χαθεί το αγαθό της φιλίας. Τέλος, τείνουν να διαφωνούν με την άποψη πως θα αποκάλυπταν λιγότερα πράγματα στους φίλους, εάν αυτό επρόκειτο να επηρέαζε τη φιλία τους ή να μη βρει σύμφωνο τους κολλητούς τους φίλους, αποδεικνύοντας αφενός τη επιθυμία τους για παρρησία στις φιλίες, αλλά και το γεγονός πως για ορισμένα ζητήματα η αυτοαποκάλυψη είναι μερική. Επίσης, έφηβοι τείνουν μάλλον να διαφωνούν με την άποψη ότι παρασύρονται από τις κακές συνήθειες των κολλητών τους φίλων.

Οπότε, η εικόνα που διατηρούν οι έφηβοι για τη στενή φιλία με τους κολλητούς τους αναπαρίσταται ως μια ανιδιοτελής σχέση αλληλοσυμπλήρωσης στη βάση της εγγύτητας και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Παράλληλα, διαπιστώνεται πως στην πλειοψηφία τους προβαίνουν σε αμοιβαίες αποκαλύψεις για τον εαυτό τους, ενώ αντιστέκονται στις κακές συνήθειες των κολλητών τους, αναγνωρίζοντας πως η ατομικότητά τους δεν συγχωνεύεται στις φιλίες, όταν παραβιάζονται οι κοινωνικές αξίες που ορίζουν τις κοινωνικά επιθυμητές συμπεριφορές στη φιλία. Τα παραπάνω ευρήματα έχουν επιβεβαιωθεί και από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, ενώ παρόμοια αποτελέσματα έχουν προκύψει και σε αντίστοιχες μελέτες για τη φιλία σε εφήβους (Harris & Vazire, 2016· Καλάτη, 2015· Selfhout, Branje, & Meeus, 2007), αλλά και σε ενήλικες (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010).

Πιο αναλυτικά, όπως έχει προκύψει από πορίσματα προηγούμενων ερευνών, οι άνθρωποι έχουν ισχυρή ανάγκη για κοινωνικούς δεσμούς, με ισχυρά αισθήματα και ανάλογες αξιόπιστες συμπεριφορές βοήθειας και στήριξης (Brewer, 1979· Tajfel, 1974), όπου το αυθόρμητο μοίρασμα υλικών αγαθών και μέσων (ανιδιοτέλεια), και η υπολογίσιμη βοήθεια εξυπηρετούν πολλαπλές ψυχολογικές ανάγκες και κρατούν τους ανθρώπους ενωμένους (διάρκεια της σχέσης στο χρόνο) (Sharabany, Gershoni, &

Hofman, 1981· Weiss, 1969). Με άλλα λόγια, διαπιστώσαμε ότι οι έφηβοι προσλαμβάνουν την ποιότητα της φιλίας ορίζοντάς την μέσω αξιών και κινήτρων που αντανακλούν και ταυτόχρονα αποτυπώνουν αναπαραστασιακά τις προσδοκίες τους για ποιοτικές φιλικές σχέσεις (Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994· Cooley, 1964· Harris & Vazire, 2016, Selfhout, Branje, & Meeus, 2007), που τους καθιστούν ανθεκτικούς στην εύθραυστη περίοδο της εφηβικής τους ηλικίας (Harmelen, Blakemore, Goodyer, & Kievit, 2021). Γενικότερα, έχει διαπιστωθεί πως υφίσταται μια συνεχής ανατροφοδότηση των συμπεριφορών της συντροφικότητας, της βοήθειας, της συναισθηματικής εγγύτητας και της διαρκούς διαθεσιμότητας του φίλου, που από κοινού εγγυώνται την αίσθηση της σταθερότητας της φιλίας στο χρόνο (Berndt, 1982, 2002· Burgess, Sanderson & Aponte, 2011· Kuruzović, 2015· McNamara-Barry & Wentzel, 2006· Mendelson & Aboud, 2012· Meter & Card, 2016· Newcomb & Bagwell, 1995).

Περαιτέρω, το εύρημα ότι οι έφηβοι προσλαμβάνουν την προδοσία ως λόγο διάλυσης της φιλίας, έρχεται επίσης σε συμφωνία με πολλές μελέτες, αφού η προδοσία αίρει την εμπιστοσύνη στη σχέση, η οποία λειτουργεί ως άγραφο συμβόλαιο της ηθικής συμπεριφοράς στη φιλία (Alberoni, 1998· Fehr, 2012· Furman & Rose, 2015, Hojjat, Boom, & Lozano, 2017· Rose & Rudolph, 2006· Shackelford & Buss, 1996· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018· Way, 2013).

Σχετικά με τις επιρροές που ασκούν στη συμπεριφορά των εφήβων οι κολλητοί φίλοι, διαπιστώθηκε πως είναι μεν αρκετές, αλλά δεν διαδραματίζουν την ίδια βαρύτητα για την αναπαράσταση που έχουν οι μαθητές/τριες για την ανιδιοτέλεια, την προβλεπτικότητα της σταθερότητας της φιλίας στο χρόνο και την ευαισθησία τους απέναντι στην προδοσία, ενώ μάλλον διαφωνούν αρκετά με τη θέση ότι παρασύρονται από τις κακές συνήθειες των φίλων τους, (εκτενής αναφορά για την πολυπλοκότητα του ζητήματος της επιρροής της συμπεριφοράς γίνεται στην επόμενη ενότητα: *Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία με τον την κολλητό ή με βάση το φύλο).*

Ωστόσο, παρατηρήθηκε πως οι έφηβοι τοποθετούνται ουδέτερα σχετικά με το εάν θα ήταν πρόθυμοι να συγχωρήσουν την προδοσία των φίλων τους, ενώ και στην πρόταση αναφορικά με το ότι όταν ραγίσει το γυαλί η φιλία δεν μπορεί να ξαναγίνει όπως πριν, οι απόψεις τους είναι μοιρασμένες. Το εύρημα αυτό σημαίνει πως οι έφηβοι δείχνουν πρόθυμοι να δώσουν μια ευκαιρία στη φιλία, όταν αυτή

κλυδωνίζεται από διάφορες συγκρούσεις, ακόμα και από αυτή την ίδια την αντιλαμβανόμενη συμπεριφορά ως προδοσία. Το παραπάνω εύρημα ενδέχεται να σημαίνει πως οι έφηβοι έχουν βιώσει την επανασύνδεση μετά από συγκρούσεις. Όπως έχει προκύψει από τη βιβλιογραφική γραμματεία, οι συγκρούσεις αποτελούν μια πραγματικότητα για τις στενές σχέσεις, ενώ έχουν θετική εξέλιξη μόνο για όσες λειτουργούν καλά (Collins & Laursen, 2012). Γενικότερα οι έφηβοι, σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι τα παιδιά αναγνωρίζουν τον κίνδυνο των συγκρούσεων και καταβάλλουν πολλές προσπάθειες να ξεπεραστούν οι διαφωνίες στις φιλίες τους Laursen (1996), ενώ οι περισσότερες συγκρούσεις στις φιλίες αφορούν την ισόρροπη ανταλλαγής της εξουσίας στη σχέση και τον εθελοντικό χαρακτήρα της δέσμευσης (Adams & Laursen, 2001· Parker, Kruse, & Aikins, 2010), προϋποθέτοντας πάντα υψηλά επίπεδα αυτοελέγχου (Boman, Mowen, & Castro, 2018) και απουσία ανταγωνιστικών συμπεριφορών και ζήλειας (Massey, 2018). Περαιτέρω, ερευνητικά έχει διαπιστωθεί, όπως άλλωστε πρόεκυψε κι από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, ότι η προδοσία εκθέτει σε οντολογική ανασφάλεια τους προδομένους φίλους, οι οποίοι αμφισβητούν την ικανότητά τους να εκτιμούν την αξιοπιστία των άλλων, ενώ παράλληλα νιώθουν κοινωνικά ανεπαρκείς και ελλειμματικοί ως προς το επίπεδο των δεξιοτήτων επικοινωνίας που κατέχουν (Davies, Heapy, & Mason, 2012· La Gaipa, 1979). Το ότι οι έφηβοι τοποθετούνται ουδέτερα ως προς το εάν θα συγχωρούσαν την προδοσία των φίλων τους, ίσως να αποτυπώνει τη διαπίστωση πως ακόμα και εάν συγχωρεθούν τα ψέματα και η προδοσία, ποτέ η φιλία δεν θα μπορέσει να αρθεί στο προηγούμενο επίπεδο ποιότητας (Alberoni, 1996/1998). Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η συγχώρεση για πράξεις ή παραλείψεις των φίλων μπορεί να υπάρξει μέσα σε πλαίσιο αμοιβαίας εμπιστοσύνης (Atkins, 2002), αλλά και αγάπης (Χρηστάκης και Χαλάτσης, 2010). Πάντως, οι μελέτες για τη συγχώρεση στις φιλίες είναι λίγες και τα αποτελέσματα αντικρουόμενα (Hojjat, Boon, & Lozano, 2017). Ωστόσο, ερευνητικά έχει διαπιστωθεί ότι όσοι έφηβοι συγχωρούν τους φίλους τους νιώθουν λιγότερη κατάθλιψη και υψηλότερα επίπεδα ευζωίας (Barcaccia, Pallini, Baiocco, Salvati, Saliani, & Schneider, 2018).

Τέλος, το γεγονός ότι οι έφηβοι τείνουν να διαφωνούν με την θέση ότι θα έκρυβαν πράγματα από τους κολλητούς τους, εάν γνώριζαν ότι διαφωνούν ή πως θα επηρεάζονταν η φιλική τους σχέση, σημαίνει πως αναγνωρίζουν τη σημασία που έχει η ειλικρινής αυτοαποκάλυψη για την ικανοποίηση και την ποιότητα της φιλίας τους. Κατά την διαδικασία της αυτοαποκάλυψης οι φίλοι μοιράζονται προσωπικές

πληροφορίες, ενδόμυχες σκέψεις, συναισθήματα, φόβους, στόχους, σχέδια, ιδέες, κρίσεις, εμπειρίες, αρέσκειες και δυσαρέσκειες (Altman & Taylor, 1973· Levinger, 1980· Levinger & Snoek, 1971· Seol, 2016). Ακόμη, το εύρος και το βάθος της αυτοαποκάλυψης αποτελεί κομβικό παράγοντα για την ποιότητα της φιλίας (Berndt, 1982· Berndt, Hawkins, & Hoyle, 1986· Berndt & Keefe, 1995· Hall, 2011· Hays, 1984, 1985, 1988· Jackson-Dwyer, 2014· La Gaipa, 1979· Monsour, 2002· Selfhout, 2009· Perlman, Stevens & Carcedo, 2015· Way, 1998). Επίσης, η ενδόμυχη αυτοαποκάλυψη σχετίζεται με τα επίπεδα ομοιότητας μεταξύ των φίλων, ενώ η υποχώρηση ή η παύση της εκμυστήρευσης σηματοδοτεί τη λήξη των φιλικών σχέσεων ή το στάδιο κατά τα το όποιο παύουν να είναι ενεργές (Fehr· 1996, 2008, 2012). Από την άλλη μεριά, υφίσταται έντονη ενεργοποίηση αισθημάτων συμπάθειας μεταξύ των φίλων κατά τα διαδικασία της αυτοαποκάλυψης (Bechtiger, Steinhoff, Buchmann, & Shanahan, 2021). Πάντως, η τάση των εφήβων να κρατούν μυστικά από τους φίλους τους συνδέεται με χαμηλότερα επίπεδα ποιότητας και ικανοποίησης από τις φιλίες τους (Corsano, Musetti, Caricati, & Magnani, 2017).

Συνοψίζοντας, οι έφηβοι αναπαριστούν πρωτίστως τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση, όπου οι φίλοι προσφέρουν χωρίς να αναμένουν ανταλλάγματα. Σε εκτεταμένη ανασκόπηση, ανθρωπολογικών, εθνογραφικών, ψυχολογικών και κοινωνιολογικών ερευνών έχει τεκμηριωθεί πως οικουμενικά σε διάφορους πολιτισμούς, φυλές και κοινωνίες, η φιλία πρωτίστως αναπαρίσταται ως ανιδιοτελής σχέση απαλλαγμένη από την οικονομική λογική του κόστους και της προσδοκίας για ανταπόδοση (Hruschka, 2010). Γενικότερα, η εγγύτητα, η ανιδιοτέλεια, η εμπιστοσύνη (απουσία προδοσίας, αθέτησης των ηθικών κανόνων της εχεμυθείας) και η αυτοαποκάλυψη αναδείχτηκαν ως οι σπουδαιότερες αναπαραστάσεις στο πλαίσιο των φιλικών σχέσεων, όπως προέκυψε άλλωστε και από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, ενώ αυτή η ιεράρχηση έχει τεκμηριωθεί και από τη βιβλιογραφική γραμματεία (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Clark & Mills, 2011· Clark & Reis, 1988· Fehr & Harasymchuk, 2018· Harmelen, Blakemore, Goodyer, & Kievit, 2021· Meter & Card, 2016· Parker & Asher, 1993· Prager, 1995· Policarpo, 2015· Roberts-Griffin, 2011· Rubin, Z., 1980/1987· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018, Wagner, 2019).

8.2.1. Διαφορές φύλου ως προς την προδοσία

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι έφηβοι ανάλογα με το φύλο τους, προσλαμβάνουν με διαφορετικό τρόπο την προδοσία, την εγγύτητα, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και

την ανιδιοτέλεια με τους κολλητούς τους φίλους. Από την άλλη μεριά, δεν παρατηρήθηκαν διαφοροποιήσεις ως προς την επιρροή της συμπεριφοράς ως προς το φύλο των εφήβων.

Από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, πρόεκυψε ότι τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, θα διέλυαν πιο εύκολα τη φιλία με τις/ους κολλητές/ούς τους, εάν προδίδονταν τα μυστικά που τους εμπιστεύτηκαν. Ακόμη, θεωρώντας συχνότερα πως η προδοσία είναι λόγος για τη διάλυση της φιλίας, θα συγχωρούσαν την προδοσία στη φιλία σε μικρότερο βαθμό από ότι τα αγόρια. Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια, συχνότερα από ότι τα αγόρια, έχουν την αντίληψη πως η φιλία τους δεν θα ξαναγίνονταν όπως πρώτα, μετά την προδοσία. Τα αγόρια δηλώνουν πιο ελαστικά σε σχέση με τα κορίτσια στο ζήτημα της αντιμετώπισης της προδοσίας στο πλαίσιο της καλύτερής τους φιλίας. Από την άλλη μεριά, αυτές οι διαφορές, πέρα από στατιστικά σημαντικές, είναι μικρές (d. = .30). Αυτό σημαίνει ότι τα αγόρια, έστω και με μικρή διαφορά σε σύγκριση με τα κορίτσια, τείνουν να είναι πιο συγκρατημένα ως προς την οριστικότητα της απόφασής τους να εγκαταλείψουν μια φιλία λόγω προδοσίας και παραβίασης της εχεμύθειας.

Τα ευρήματα αυτά έχουν διαπιστωθεί και από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, όπου τα κορίτσια ανέφεραν μεγαλύτερα επίπεδα συναισθηματικής ενόχλησης και έντασης στις πιθανές ή πραγματικές συμπεριφορές προδοσίας στις καλύτερες φιλίες τους, ενώ ανέφεραν πως ποτέ δεν μπορεί μια φιλία να σωθεί μετά την προδοτική συμπεριφορά των φίλων (βλ, Κεφάλαιο 6., 6.1.11, Λόγοι για τη διάλυση των φιλικών σχέσεων).

Διαπιστώνουμε, με άλλα λόγια, ότι τα κορίτσια δηλώνουν πολύ πιο ευαισθητοποιημένα από τα αγόρια στο ζήτημα της καταστρατήγησης της εχεμύθειας, ως προς τα αποκαλυπτόμενα μυστικά και της άρσης της εμπιστοσύνης, ώστε να είναι πιο αποφασισμένα να διαλύσουν τις καλύτερες φιλίες τους, θεωρώντας πως οι παραπάνω προδοτικές συμπεριφορές προκαλούν ανεπανόρθωτη βλάβη, αφού σε καμία περίπτωση η φιλία δεν μπορεί να ξαναγίνει όπως πρώτα. Οπότε, η παραβίαση των κανόνων της αυτοαποκάλυψης με την κοινοποίηση σε τρίτους των προσωπικών σκέψεων, κρίσεων και συναισθημάτων συνιστά για τα κορίτσια ευθεία άρση της εμπιστοσύνης και ακύρωση της φίλιας. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει και ενισχύει τα πορίσματα προηγουμένων ερευνών, σύμφωνα με τα οποία τα κορίτσια είναι πιο φιλοσοφημένα γύρω από τα σχεσιακά θέματα των φιλικών σχέσεων, αναφέροντας περισσότερες συγκρούσεις, και βιώνουν εντονότερα τις αρνητικές συνέπειες της

προδοσίας, σε σύγκριση με τα αγόρια (Laursen, 1992c, 1996). Από πληθώρα μελετών έχει διαπιστωθεί ότι τα αυξημένα επίπεδα ενόχλησης των κοριτσιών, σχετικά με την άρση της εχεμύθειας και της συνακόλουθης εμπιστοσύνης, συνδέονται με αυξημένα επίπεδα συναισθηματικής εγγύτητας που οικοδομούν στις φιλίες τους (Bagwell, Newcomb, & Bukowski, 1989· Cheung & McBride-Chang, 2011· Fehr, 1996), με επίπεδα εντονότερης οικειότητας και στοργής που εγείρουν απαιτήσεις που οδηγούν σε συγκρούσεις (Demir & Urberg, 2004· Kuruzović, 2015), ενώ αναφέρουν συχνότερα συγκρούσεις που σχετίζονται με την προδοσία και τον τερματισμό της φιλίας (Rose & Rudolf, 2006).

Όπως έχει διαπιστωθεί από προηγούμενες έρευνες, αυτό που πραγματικά ενοχλεί τα κορίτσια ιδιαίτερα, είναι το γεγονός ότι λόγω της αυξημένης οικειότητας που αναφέρουν ότι βιώνουν στις φιλίες τους, ανταλλάσουν περισσότερες εμπιστευτικές πληροφορίες και μυστικά και για το λόγο αυτό είναι ευάλωτα στην διάδοση των μυστικών τους σε τρίτους, ενώ το γεγονός πως διατηρούν λιγότερες και δυαδικού χαρακτήρα φιλίες, όταν παραβιάζεται η εχεμύθεια στις φιλικές τους σχέσεις, βιώνουν εντονότερες και συχνότερες συγκρούσεις που οδηγούν στον τερματισμό της σχέσης. Από την άλλη μεριά, τα αγόρια κινδυνεύουν λιγότερο να εκτεθούν, και άρα να προδοθούν, διότι μοιράζονται λιγότερα μυστικά, αποφεύγοντας την κοινοποίηση εμπιστευτικών πληροφοριών, επειδή έχουν περισσότερους φίλους στις αριθμητικά μεγαλύτερες ομάδες που συμμετέχουν, από ότι τα κορίτσια (Benenson & Christakos, 2003· Kon & Losenkov, 1978· Kraft & Mayeux, 2017). Επίσης, από πολλές μελέτες έχει διαπιστωθεί ότι τα αγόρια βιώνουν την πρακτικολειτουργική πλευρά των φιλικών δεσμών συχνότερα, σε σύγκριση με τα κορίτσια, και για τα λόγο αυτό έχουν την τάση να κρατούν μυστικά από τους φίλους τους (Corsano, Musetti, Caricati, & Magnani, 2017). Περαιτέρω, τα αγόρια είναι πιο ανεκτικά στις παραβιάσεις της φιλίας, διότι από μια εξελικτική οπτική προσανατολίζουν τις φιλίες τους στις επιδιώξεις στόχων, παρά στη συναισθηματική επικοινωνία, δείχνοντας περισσότερη ανοχή στις διαφοροποιημένες συμπεριφορές των μελών των αριθμητικά μεγαλύτερων ομάδων στις οποίες συμμετέχουν, διότι χρειάζονται τη συνεργασία τους (Benenson, Markovits, Fitzgerald, Geoffroy, Flemming, Kahlenberg, & Wrangham, 2009).

Το ότι τα κορίτσια δηλώνουν πιο αρνητικά στο ενδεχόμενο να ξαναγίνει η φιλία τους όπως ήταν πριν την προδοσία, έχει διαπιστωθεί από μελέτες πως συνδέεται με το ότι νιώθουν περισσότερο συναισθηματικά ενοχλημένα από ότι τα αγόρια, όταν

νιώθουν να τις προδίδουν, και αναφέρουν μεγαλύτερα επίπεδα μοναξιάς από ότι τα αγόρια (Felmlee, Sweet & Sinclair, 2013· Hall, 2011, 2012, O' Mealey, 2021). Μια άλλη συνέπεια της κοινοποίησης των εμπιστευτικών μυστικών είναι ότι προκαλεί την κατάρρευση της εμπιστοσύνης, διότι τα κορίτσια μέσω της αυτοαποκάλυψης που εκδηλώνουν στις φιλίες τους και της συνακόλουθης εχεμυθείας, που θα πρέπει να σεβαστούν οι φίλοι, διασφαλίζουν τη συναισθηματική εγγύτητα συχνότερα με όρους εμπιστοσύνης, (Fehr, 2004, Fehr & Harasymchuk, 2017· Reisman, 1990· Sharabany, Gershoni, & Hofman, 1981· Youniss & Haynie, 1992). Τα κορίτσια δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην κοινωνική τους εικόνα και απαιτούν να προστατεύονται οι προσωπικές τους αποκαλύψεις (La Gaipa, 1979· Rose & Rudolf, 2006), διότι συχνότερα από τα αγόρια αναπαριστούν την προδοσία της εμπιστοσύνης με όρους παραβίασης της εχεμύθειας (Argyle, & Henderson, 1984· Fehr, 1996, 2012· Wiseman, 1986· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010).

Τελικά, η προδοσία συνδέεται άμεσα και κυρίως με την κοινοποίηση των εμπιστευόμενων μυστικών, ενώ οι γυναίκες συχνότερα θεωρούν την αυτοαποκάλυψη πρωταρχική λειτουργία για τις φιλίες τους (Fehr & Harasymchuk, 2017· Rose & Rudolf, 2006). Επίσης, ο σεβασμός των μυστικών και γενικότερα η αυτοαποκάλυψη είναι ο πυρήνας της δημιουργίας, της ανάπτυξης και της διατήρησης της φιλίας, σύμφωνα με τις θεωρίες της κοινωνικής διείσδυσης των Altman & Taylor (1973), και των σταδίων δημιουργίας των διαπροσωπικών σχέσεων (Levinger & Snoek, 1972· Huston και Levinger, 1978).

Από την άλλη μεριά, ενδέχεται τα κορίτσια να θεωρούν αδύνατη την αναγέννηση της φίλιας μετά την προδοσία, διότι η παραβίαση της εχεμυθείας, διαρρηγνύοντας τη σχεσιακή συνεκτικότητα στη φίλια, επιβεβαιώνει την προϋπάρχουσα ανυπαρξία της εμπιστοσύνης και της δέσμευσης, (Fehr, 1996· Reis & Shaver, 1988) και για το λόγο αυτό συγχωρούν σε λιγότερο βαθμό από τα αγόρια (Felmlee, Sweet, & Sinclair, 2013· Hojjat, Boon, & Lozano, 2017). Περαιτέρω, η κατάρρευση της εμπιστοσύνης παραβιάζει τους ηθικούς κανόνες της φιλίας, και ακόμη και αν η φίλια επιβιώσει της προδοσίας, τα πράγματα ποτέ δεν θα είναι ξανά όπως πρώτα (Alberoni, 1996/1998). Γενικότερα, έχει διαπιστωθεί από μελέτες ότι οι φίλοι αποτελούν τους πιο συχνούς δράστες ασυγχώρητων συμπεριφορών, οι οποίες προκαλούν αισθήματα οργής, άρνησης επιθυμίας συγχώρεσης και μεγάλου πόνου, διότι λόγω της φιλίας γνωρίζουν τους ιδιαιτέρους για τον κάθε φίλο τρόπους, ώστε να τους πληγώσουν καίρια και ισχυρά, και ακριβώς εξαιτίας αυτού του γεγονότος, όπως

αναφέρεται από τους Hojjat, Boon, και Lozano (2017), ο William Blake (1757-1827) τονίζει ότι είναι πιο εύκολο κάποιος να συγχωρήσει έναν εχθρό παρά ένα φίλο.

8.2.2 Διαφορές φύλου ως προς την εγγύτητα

Σύμφωνα με τις τοποθετήσεις των εφήβων, τα κορίτσια δηλώνουν υψηλοτέρα επίπεδα εγγύτητας με τους/ις κολλητούς/ές τους φίλους, σε σύγκριση με τα αγόρια. Αυτό σημαίνει, σύμφωνα με τις προτάσεις που ορίζουν την εγγύτητα στο συγκεκριμένο παράγοντα, ότι τα κορίτσια πιστεύουν 1) πως η σχέση τους με τον/ην κολλητό/ή θα κρατήσει για πάντα, 2) ότι οι κολλητοί τους φίλοι τους συμπληρώνουν απόλυτα και 3) πως οι φίλοι τους είναι το ίδιο σημαντικοί με την οικογένειά τους. Από την άλλη μεριά, οι διαφορές των δύο φύλων ως προς την πρόσληψη της εγγύτητας στις καλύτερες φιλίες, πέρα από στατιστικά σημαντικές, είναι μικρές (d. = .33).

Καταρχάς, και ανεξάρτητα από το φύλο, σύμφωνα με τη βιβλιογραφική γραμματεία, ιστορικά έχει διαπιστωθεί ότι ο βαθμός της εγγύτητας στη φιλία απηχεί τη στενότητα της σχέσης, η οποία προσδιορίζεται κυρίως από τη σταθερότητα της φιλίας στο χρόνο (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Αριστοτέλης, 384-322, π.Χ./2006/, 1976· Gurtler, 2014· Konstan, 2005· Maisonneuve, 2004/2007· Meter & Card, 2016· Newcomb & Bagwell, 1995· Ρούσσος, 1999· Shairp, 1884).

Επίσης, έχει διαπιστωθεί πως οι πολύ στενοί φίλοι, λόγω της έντασης της εγγύτητας που βιώνουν μεταξύ τους, αποκαλούνται αμοιβαία ως μέλη της οικογένειας, εκφράζοντας έτσι τη σημαντικότητα της φιλίας τους (Maisonneuve, 2004/2007, Pahl, 2002). Στο σημείο αυτό επισημαίνουμε πως τα ίδια ευρήματα διαπιστωθήκαν και στη συζήτηση των συνεντεύξεων της παρούσας διατριβής. Ενώ η καταφυγή σε όρους οικογενειακών δεσμών, ώστε να περιγραφεί η εγγύτητα στην καλύτερη φιλία εκφράζει μια συλλογική, και όχι ατομοκεντρική, αντίληψη για τις διαπροσωπικές σχέσεις, όπου υπερισχύουν παραδοσιακά παρά μεταμοντέρνα πρότυπα του σχετίζεσθαι Policarpo (2015). Άλλωστε, σε πολλές αρχαίες κοινωνίες, οι φίλοι ονομάζονταν αδελφοποιτοί και η υψηλής έντασης εγγύτητα της σχέσης τους χαρακτηρίζονταν από κοινωνικές και διαπροσωπικές δεσμεύσεις, ενώ νοούνταν μέλη των οικογενειών των φίλων τους (Pitt-Rivers, 2016· Prichard, 1933). Ενδεικτικό του πόσο οι έφηβοι, αλλά και οι ενήλικοι Έλληνες, διατηρούν σε υψηλή εκτίμηση την εγγύτητα στις φιλίες, αποτελεί η έρευνα της «διαΝέοσις», υπό την εποπτεία των Κονιόρδου και Δεμερτζή (2018) και του Ε.Κ.Κ.Ε, όπου βρέθηκε ότι μετά την

οικογένεια (99.4%), η φιλία, ως σημαντική σχέση, έρχεται δεύτερη, με το αξιόλογο ποσοστό του 92.2%. Τα παραπάνω ευρήματα είναι σύμφωνα με τη βιβλιογραφική γραμματεία, όπου η εγγύτητα ορίζεται ως αποδοχή (η οποία είναι διάσταση της συμπληρωματικότητας), δυνάμενη να διαρκέσει στο χρόνο και ως πολύ σημαντική σχέση, όπως η οικογένεια, παρέχοντας στοργή και επιβράβευση (Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018). Οι εθελοντικές σχέσεις εγγύτητας, όπως είναι οι φιλίες, καθορίζουν τη διαμόρφωση των σχεσιακών προτύπων του συνόλου των σχέσεων των εφήβων (Sullivan, 1953). Σε κάθε περίπτωση, η συναισθηματική εγγύτητα και η εμπιστοσύνη συνιστούν τις αναγκαίες προϋπόθεσες για την εκδήλωση της αυτοαποκάλυψης ώστε να αναπτυχθούν και να συντηρηθούν οι στενές φιλίες (Cassidy, 2001· Derlega, Winstead, Mathews, & Braitman, 2008). Από την άλλη, έρευνες έχουν δείξει ότι η εγγύτητα δημιουργεί συναισθήματα οικειότητας και ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς (Roach, 2019), ενώ είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση των στόχων της φιλίας (Shulman, Laursen, Kalman, & Karpoysky, 1997). Επίσης, το γεγονός ότι στις διαπροσωπικές σχέσεις καλλιεργούνται προσδοκίες για την μακροβιότητά τους, σχετίζεται με τη σταθερότητα της συμπεριφοράς των φίλων, η οποία επιτρέπει την ασφαλή πρόγνωση για τη σταθερή εξέλιξη της ποιότητας της φιλίας (Erber & Erber, 2018).

Επανερχόμενοι τώρα στις διαφορές των φύλων για τη σταθερότητα της φιλίας στο χρόνο, επισημαίνουμε ότι το εύρημα πως τα κορίτσια δηλώνουν ότι η καλύτερη φιλία τους θα κρατήσει για πάντα, εκφράζει μια προσδοκία και όχι μια πραγματική κατάσταση, αφού για να επιβεβαιωθεί μια τέτοια προσδοκία θα χρειαζόταν μακροχρόνια επαναλαμβανόμενη έρευνα στο ίδιο δείγμα. Ωστόσο, παραμένει το γεγονός πως τα περισσότερα κορίτσια προσδοκούν ότι οι φιλίες τους θα κρατήσουν για πάντα. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται βιβλιογραφικά από αντίστοιχες μελέτες μεταανάλυσης, όπου έχει διαπιστωθεί ότι οι ιδεατές προσδοκίες των κοριτσιών για τη σταθερότητα, τη σημαντικότητα και την αμοιβαιότητα στην εμπιστοσύνη στην αξιοπιστία, τη δέσμευση, την οικειότητα (εγγύτητα), την αυτοαποκάλυψη και τη συναισθηματική κατανόηση στη φιλία είναι υψηλότερες των αγοριών (Berndt, 2002· Fehr & Harasymchuk, 2018· Hall, 2011· Pearce, Machin, & Dunbar, 2021· Perlman, Stevens & Carcedo, 2015· Rose & Asher, 2004, Rose & Rudolf, 2006). Οι ερμηνείες που έχουν προταθεί για τις αυξημένες προσδοκίες των κοριτσιών για τη δέσμευση, την εγγύτητα, τη σταθερότητα, αλλά και την ισοτιμία στις φίλιες τους αντανακλούν την προσπάθειά τους να υπερβούν την ιστορική παρακαταθήκη της μη ισότιμης

συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή και τις σχέσεις (Hall, 2011· Geary, Byrd-Graven, Hoard, Vigil, & Numtee, 2003· Geary & Flinn, 2002). Από την άλλη μεριά, οι έντονες προσδοκίες των κοριτσιών για συναισθηματική εγγύτητα στις φιλικές τους σχέσεις, πολλές φορές, τα οδηγούν στην απογοήτευση στις περιπτώσεις που αυτές διαλύονται (Cole & Cole, 2002· Hojjat, Boon, & Lozano, 2017· Thomas & Daubman, 2001), αλλά και την εκδήλωση ζήλειας (Kraft & Mayeux, 2017).

Οι υψηλές προσδοκίες για τις φιλικές σχέσεις, πραγματικές ή φανταστικές, περιλαμβάνουν μια σειρά από αλληλεπιδράσεις που οδηγούν στην αλληλεξάρτηση σε βάθους χρόνου. Όμως σε καμία περίπτωση, τόσο οι παρατηρητές της σχέσης όσο και οι συμμέτοχοι δεν μπορούν να γνωρίζουν εάν αυτές οι προσδοκίες και οι επιθυμίες θα πραγματοποιηθούν, διότι οι διαπροσωπικές σχέσεις δεν αποτελούν μια σταθερή οντότητα αλλά μια δυναμική ροή (Hays, 1988· Hinde, 1995· Furman & Rose, 2015). Πάντως, αν και τα κορίτσια στην παρούσα έρευνα δηλώνουν συχνότερα ότι οι φιλίες τους θα κρατήσουν για πάντα, σε σύγκριση με τα αγόρια, η βιβλιογραφική γραμματεία έχει διαπιστώσει από πολλές έρευνες ότι οι φιλίες των κοριτσιών είναι μικρότερης διάρκειας στο χρόνο (Benenson & Christakos, 2003· Berndt & Hoyle, 1985· Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus, 2007· Buskirk-Cohen, 2008· Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009· Meter & Card, 2016· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015). Η μικρότερη διάρκεια των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών αποδίδεται, από τους μελετητές, στην ευαλωτότητα των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών, εξαιτίας της εμμονικής αναζήτησης για εγγύτητα στις σχέσεις τους (Collins & Madsen, 2006· Rose & Rudolph, 2006· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), αλλά και των αυξημένων προσδοκιών ως προς την οικειότητα, την αφοσίωση, την ηθική, τη δέσμευση και την απόλυτη κατανόηση που απαιτούν από τις φιλίες τους (Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus, 2007).

Περαιτέρω, το εύρημα ότι τα κορίτσια δηλώνουν συχνότερα ότι οι κολλητοί/ές τους φίλοι/ες τα συμπληρώνουν απόλυτα, έρχεται σε συμφωνία με έρευνα των Χρηστάκη και Χαλάτση (2010), σε ενήλικες συμμετέχοντες, όπου η συμπληρωματικότητα στις φιλίες αξιολογείται από τις γυναίκες από τα πρώτα, σε σημαντικότητα χαρακτηριστικά στις στενές φιλίες, όπου ισχύει η συνθήκη πως τα ετερώνυμα έλκονται. Αρκετές περιπτώσεις φιλικών σχέσεων αναπτύσσονται λόγω της συμπληρωματικότητας, όπου τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των εταίρων ικανοποιούν τις εκατέρωθεν ανάγκες (Dryer & Horowitz, 1997· Erber & Erber, 2018· Levinger & Snoek, 1972· Hinde, 1995· Jackson-Dwyer, 2014· Rubin, Z., 1980/1987·

1987· Wright, 1969· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Σε κάθε περίπτωση, η συμπληρωματικότητα εμπλουτίζει τις φιλίες διότι, όταν ο ένας φίλος προσφέρει περισσότερη συναισθηματική βοήθεια, ο άλλος αναπληρώνει, εξασφαλίζοντας υψηλότερα επίπεδα οικειότητας ή πιο ενθουσιαστικής παρέας (Pearce, Machin, & Dunbar, 2021· Rubin, Fredstrom, & Bowker, 2008). Από την άλλη μεριά, η συμπληρωματικότητα ικανοποιεί αμοιβαία το ναρκισσισμό των φίλων, διότι ο ένας αντανακλά τον εξιδανικευμένο του εαυτό στον άλλο (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Γενικότερα, η ομοιότητα συχνότερα δημιουργεί έλξη για τη διαμόρφωση και ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων, με ελαφρά συνύπαρξη της συμπληρωματικότητας ως προς τις εκατέρωθεν ανάγκες των φίλων (Hinde, 1995· Seyfried & Hendrick, 1973· Wright, 1978). Σε άλλες μελέτες έχει βρεθεί ότι ο βαθμός ομοιότητας των φίλων στην εφηβεία είναι σαφώς υπερεκτιμημένος (Blatterer, 2015· Byrne, Clore, & Smeaton, 1986· Cocking & Kennett, 1998· Duck, 1998/2004· Huston & Levinger, 1978· Jackson-Dwyer, 2014· Rosenbaum, 1986). Κάποιες άλλες έρευνες όμως έχουν δείξει ότι οι μισές φιλίες διαμορφώνονται στη βάση της ομοιότητας και οι υπόλοιπες λόγω της συμπληρωματικότητας (Güroğlu, Cornelis & van Lieshout, Haselager, & Scholte, 2007).

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι τα κορίτσια, συχνότερα από τα αγόρια, αξιολογούν τις φιλίες τους ως συμπληρωματικές και το ίδιο εύρημα προέκυψε και από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η συμπληρωματικότητα στις φιλίες εκφράζεται ως αρέσκεια στη διαφορετικότητα των συνεισφορών των φίλων ή και στο χαρακτήρα τους, προκύπτει ότι τα κορίτσια δηλώνουν πως αποδέχονται συχνότερα τη διαφορετικότατα των καλύτερων τους φίλων και μάλιστα θεωρούν πως συμβάλει στην διαμόρφωση κλίματος εγγύτητας στις φιλίες τους. Το εύρημα αυτό ενισχύει ανάλογα πορίσματα προηγούμενων μελετών, όπου διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια αποδέχονται συχνότερα τη διαφορετικότητα των φίλων τους (Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009· Μπαρμπούτη 2005· Pauriyal, Sharma, & Gulati, 2011· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), λόγω των ενισχυμένων διαπροσωπικών ικανοτήτων που διαθέτουν (Hogg & Vaughan, 2010· Hurter, 2006), ενώ τα αγόρια είναι πιθανότερο να ανεχθούν παρά να αποδεχθούν τη διαφορετικότητα των φίλων τους (Youniss & Smollar, 1985).

8.2.3. Διαφορές φύλου ως προς τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη

Στόχος μας στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι να διερευνήσουμε εάν υπάρχουν έμφυλες διαφορές ως προς τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στις καλύτερες φιλίες τους. Όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα, αλλά και σύμφωνα με τις θεωρητικές μας υποθέσεις, τα κορίτσια είναι πιο εκφραστικά και προβαίνουν σε περισσότερη ενδόμυχη και προσωπική αυτοαποκάλυψη, ακόμα και εάν γνώριζαν πως αυτό θα επηρέαζε αρνητικά τις φιλίες τους ή οι φίλοι/ες τους διαφωνούσαν με το περιεχόμενο των εκμυστηρευόμενων πληροφοριών. Από την άλλη, τα αγόρια μπροστά στον κίνδυνο εμφάνισης διαφωνιών και σίγουρης διατάραξης της φιλίας, θα έκρυβαν πράγματα που τα αφορούν. Με άλλα λόγια, τα αγόρια κρύβουν περισσότερες ενδόμυχες προσωπικές πληροφορίες, αισθήματα, κρίσεις και ιδέες, από ότι τα κορίτσια ώστε να μη διαταραχθεί η σταθερότητα της φιλικής τους σχέσης. Αυτό σημαίνει ότι τα κορίτσια δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην έκφραση της αυτοαποκάλυψης και τολμούν συχνότερα να αποδεχτούν τον κίνδυνο η φιλία να κλυδωνιστεί ή να έρθουν σε αντιπαράθεση και διαφωνίες με τους/ις κολλητούς/ές τους. Από την άλλη, αυτές οι διαφορές, πέρα από στατιστικά σημαντικές, είναι μικρές (d. = .27). Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την επικοινωνιακή κατεύθυνση των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών, ιδιαίτερα ως προς την ειλικρινή αφήγηση του εαυτού, κάτι που ενδέχεται να σχετίζεται με τη μικρότερη διάρκεια και σταθερότητα των φιλικών τους σχέσεων. Απεναντίας, οι φιλίες των αγοριών χαρακτηρίζονται από μειωμένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης ενδόμυχων πληροφοριών, που αν και συγκρατούν την οικειότητα σε χαμηλότερα επίπεδα, ωστόσο προσφέρουν τις δυνατότητες οι φίλιες τους να είναι μεγαλύτερης χρονικής διάρκειας.

Καταρχάς, χρειάζεται να επισημάνουμε ότι η αμοιβαία αυτοαποκάλυψη προσωπικών πληροφοριών, από κοινού με τη συναισθηματική εγγύτητα, συνιστούν κατεξοχήν συμπεριφορά οικειότητας (Altman & Taylor, 1973· Newcomb & Bagwell, 1995· Meter & Card, 2016· Prager, 1995· Schacter & Juvonen, 2019), ενώ η αυτοαποκάλυψη αποτελεί πρωτοτυπική γνωστική αναπαράσταση για το τι σημαίνει φιλία (Fehr, 2004· Fehr & Harasymchuk, 2018). Επίσης, αναφέρεται ως η σημαντικότερη προσδοκώμενη συμπεριφορά στις καλύτερες φιλίες (Berndt, 2000· Hartup, 1996· Maisonneuve, 2004/2007· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Parker & Asher, 1993· Wrzus, Zimmermann, Mund, & Neyer, 2017· Χρηστάκης & Χαλάτσης 2010). Στην παρούσα έρευνα διαπιστώσαμε, επίσης, ότι τα αγόρια προβαίνουν συχνότερα σε μερική αυτοαποκάλυψη, ενώ τα κορίτσια εκδηλώνουν αυξημένα

επίπεδα αμοιβαίας εκμυστήρευσης, τόσο στις συνεντεύξεις όσο και στις αναπαραστασιακές διαφορές ως προς την έννοια της φιλίας, όπως επίσης και στην κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της φιλίας των Mendelson & Aboud (2012), που χρησιμοποιούμε στην παρούσα διατριβή. Τα παραπάνω ευρήματα ενισχύουν και εμπλουτίζουν τα πορίσματα προηγουμένων ερευνών, όπου επισημαίνεται ότι η αυτοαποκάλυψη προσωπικών και ενδόμυχων πληροφοριών στις φιλίες των κοριτσιών είναι αυξημένη, ενώ τα αγόρια αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης. Με άλλα λόγια, τα αγόρια διστάζουν να αφηγηθούν στους καλύτερους φίλους τους τις μύχιες σκέψεις τους (Aboud & Mendelson, 1996· Fehr & Harasymchuk, 2018· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mobasser, Vijayakumar, Tamir, & Pfeifer 2019· Reisman, 1990· Rose & Rudolf, 2006· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014· Shulman, Laursen, Kalman, & Karpovsky, 1997· Wagner, 2019· Winstead, Mathews, & Braitman, 2008).

Βιβλιογραφικά έχει διαπιστωθεί ότι τα κορίτσια δίνουν ιδιαίτερη σημασία στο εύρος και το βάθος της αυτοαποκάλυψης, διότι αναπαριστούν συχνότερα σχεσιακά τις φιλίες τους, ανταλλάσουν περισσότερα μυστικά και φανερώνουν πιο εύκολα την ενδόμυχη αυτοαποκάλυψη, (Bauminger, Finzi-Dottan, Chason, & Har-Even, 2008· Derlega· Fehr & Harasymchuk, 2017· 2018· Hall, 2011· Shulman, Laursen, Kalman, & Karpoysky, 1997). Οι έρευνες έχουν δείξει ότι η κυριότερη διαφορά μεταξύ των κοριτσιών και των αγοριών στις λειτουργίες της φιλίας αφορά την απαίτηση των κοριτσιών για αυξημένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, τα οποία εξασφαλίζουν τη συναισθηματική εγγύτητα, την οικειότητα και την καλλιέργεια κλίματος ενσυναίσθησης (Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus 2007· Fehr & Harasymchuk, 2018· Hall, 2011· Jackson-Dwyer, 2014· Karweit & Hansell, 1983· Pearce, Machin, & Dunbar, 2021· Rose & Rudolf, 2006), αλλά και αποκλειστικότητας, (Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus, 2007· Parker, Kruse, & Aikins, 2010). Αντίθετα, όπως προέκυψε από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, αλλά και από πορίσματα προηγούμενων ερευνών, τα κορίτσια εκδηλώνουν συχνότερα μειωμένη αυτοαποκάλυψη στις φιλίες τους, όταν θέλουν να προστατέψουν τη δημόσια εικόνα τους (Derlega, Durham, Gockel, & Sholis, 1981), αλλά και για να μην πληγώσουν άλλους ή θιγεί η αυτοεικόνα τους στους φίλους τους (Rose & Rudolf, 2006).

Από την άλλη, οι λόγοι που οδηγούν τα αγόρια συχνότερα στην εκδήλωση της μειωμένης αυτοαποκάλυψης στις φιλίες τους σχετίζονται με το ότι έχουν

κοινωνικοποιηθεί για να προστατεύουν την ατομικότητα τους στον ανταγωνιστικό κοινωνικό χώρο των ανδρικών ταυτοτήτων (Jones, Dempo, & Jones, 1989), ενώ θεωρούν χάσιμο χρόνου την αυτοαποκάλυψη και θηλυκό χαρακτηριστικό των φιλικών σχέσεων (Rose, Schwartz-Mette, Smith, Swenson, Asher, Carlson, & Waller, 2012). Προς την κατεύθυνση της υιοθέτησης της μειωμένης αυτοαποκάλυψης, από πλευράς των αγοριών, λειτουργούν και οι απαιτήσεις των γονιών τους, αλλά και των μέσων μαζικής ενημέρωσης για συμμόρφωση με τον συναισθηματικά συγκρατημένο κοινωνικό ρόλο του φύλου τους, ώστε να είναι κοινωνικά αποδεκτά (Money & Ehrhardt, 1972). Επίσης, το κοινωνικό περιβάλλον και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας συνδέουν τη δόμηση της ψυχοσεξουαλικής ταυτότητας των αγοριών, ώστε να γίνουν αποδεκτά από τους ομοφύλους τους και ελκυστικά από το άλλο φύλο, με την εκδήλωση συγκρατημένης αυτοαποκάλυψης (Miller, Costa, Haynes, McDonald, Nicolescu, Sinanan, Spyer, Venkatraman & Wang, 2016). Επίσης, όπως διαπιστώσαμε από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, αλλά και από πορίσματα προηγούμενων ερευνών, τα αγόρια συχνότερα αποκαλύπτουν στις καλύτερες φιλίες τους λιγότερες πληροφορίες για την οικογένειά τους. Αυτό συμβαίνει διότι η κοινωνικοποίηση που δέχονται για να δομήσουν την αρρενωπή τους ταυτότητα τα υποχρεώνει σε μειωμένη αυτοαποκάλυψη μυστικών και προβλημάτων, που θα μπορούσε να πλήξουν τη δημόσια εικόνα της οικογένειας των αγοριών και συνακόλουθα να τραυματίσει την αρρενωπή τους ηγεμονία σε κοινωνικό και διαπροσωπικό πλαίσιο (Connell, 2005· Δαδάτση, 2012).

Τέλος, το εύρημα ότι τα αγόρια κρύβουν περισσότερες ενδόμυχες προσωπικές πληροφορίες, ώστε να μη διαταραχθεί η σταθερότητα της φιλικής σχέσης, ενώ τα κορίτσια δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην έκφραση της αυτοαποκάλυψης και τολμούν συχνότερα να αποδεχτούν τον κίνδυνο η φιλία να κλυδωνιστεί ή να έρθουν σε αντιπαράθεση και διαφωνίες με τους/ις κολλητούς/ές τους, σχετίζεται με τη μεγαλύτερη σταθερότητα και διάρκεια στο χρόνο των φιλικών σχέσεων των αγοριών. Πράγματι, πολλές έρευνες έχουν διαπιστώσει την εμμονή των κοριτσιών να συζητάνε υπερβολικά και επανειλημμένα, δηλαδή να αναμασούν ένα πρόβλημα, προβαίνοντας σε υπερβολική αυτοαποκάλυψη και συζήτηση προβλημάτων και υποθέσεων, δημιουργώντας προβλήματα άγχους που επιδρούν αρνητικά στο κλίμα της φιλίας (Rose, 2002· Schwartz-Mette & Rose, 2012· Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009). Επίσης, τα κορίτσια, λόγω αυξημένης συναισθηματικής εγγύτητας και μεγαλυτέρων επιπέδων αυτοαποκάλυψης που απαιτούν, δηλώνουν συχνότερες συγκρούσεις στις

φιλίες τους (Bagwell, Newcomb, & Bukowski, 1989· Buskirk-Cohen, 2008· Cheung & McBride-Chang, 2011· Kuruzović, 2015). Από την άλλη, το εύρημα ότι τα κορίτσια δηλώνουν συχνότερα πως η ανάγκη τους για αυτοαποκάλυψη πάνω σε ενδόμυχες σκέψεις, ιδέες και συναισθήματα είναι σημαντικότερη από το αποτύπωμα που θα άφηνε στην ισορροπία της σχέσης και τις διαφωνίες που θα εγείρονταν από τους/ις κολλητούς/ές τους, σημαίνει ότι επιθυμούν υψηλοτέρα επίπεδα ταύτισης, ομοιότητας και οικειότητας στη φιλία μέσω μιας παθιασμένης εκδοχής της εγγύτητας (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Ωστόσο, αυτή η εμμονή των κοριτσιών για υψηλά επίπεδα αυτοαποκάλυψης, συναισθηματικής εγγύτητας, αλληλεξάρτησης και σύμπνοιας σε δραστηριότητες και συμπεριφορές, οδηγούν σε υψηλά επίπεδα θυμού και συγκρούσεων στις φιλίες, (Baumeister & Leary, 1995· Hartup, 1996· Hays 1985· Kordoutis 2004· Kuruzović, 2015· Laursen, 1993c, 1996· Wright, 1982).

Από την άλλη μεριά, τα αγόρια αν και νοιάζονται επίσης για τη συναισθηματική εγγύτητα και την ισορροπία στη σχέση, ωστόσο διατηρούν μια τάση για ανεξαρτησία και όχι τόσο έντονη σχεσιακή εμπλοκή (Shulman, Laursen, Kalman, & Karpoysky, 1997). Επειδή τα αγόρια συχνότερα επιλέγουν τη μερική αυτοαποκάλυψη στις φιλίες τους, εξαιτίας του φόβου διάδοσης των μυστικών τους, μιας και οι φιλίες τους είναι περισσότερες από όσες διατηρούν τα κορίτσια (Benenson & Christakos, 2003· Kraft & Mayeux, 2017· Kon & Losenkov, 1978), αλλά και γιατί δεν αναμένουν υψηλά επίπεδα συναισθηματικής επικοινωνίας στις φιλίες τους, οι σχεσιακές συγκρούσεις στις φιλίες τους είναι λιγότερες (Hall, 2011· Rose & Rudolf, 2006· Smart, Davies Heapy, & Mason, 2012·).

Παρά τις διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στο εύρος και το βάθος της αυτοαποκάλυψης, που μόλις συζητήσαμε, το γεγονός πως ορισμένοι δήλωσαν ότι προβαίνουν σε μειωμένη αυτοαποκάλυψη στις καλύτερες φιλίες τους, πρόεκυψε και από τις συνεντεύξεις της παρούσας έρευνας και είναι σύμφωνο με προηγούμενες μελέτες που έχουν δείξει ότι η μερική αυτοαποκάλυψη εκδηλώνεται, όταν δεν λειτουργεί αμοιβαία και από τα δύο μέρη (Carpenter & Greene, 2016· Collins & Miller, 1994· Fehr & Harasymchuk, 2017· La Gaipa, 1979· Rubin, Z., 1975· Wright, 1978). Επίσης, σε άλλες έρευνες έχει βρεθεί ότι ορισμένοι έφηβοι διστάζουν να αποκαλύψουν προσωπικές πληροφορίες για πτυχές του χαρακτήρα τους, διότι θα γνωστοποιούνταν η ευαλωτότητά τους, ή θα κινδύνευαν με απόρριψη από τους στενούς τους φίλους (La Gaipa, 1979· Reis, & Shaver, 1988).

Το ζήτημα τους εύρους και του βάθους της αυτοαποκάλυψης στις στενές φιλίες έχει απασχολήσει αρκετά τους φιλοσόφους και τους κοινωνικούς επιστήμονες. Όπως αναφέρουν οι Κόντος (2005) και η Τσιβάκου (2017), ο Καντ (1724-1804) επισημαίνει ότι η ανθρώπινη βούληση έχει την ανάγκη να αποκαλύπτεται στους άλλους, διότι αυτό δημιουργεί υποχρέωση και στους άλλους για αυτοαποκάλυψη, ώστε να αναπτυχτεί η φιλία. Ο Καντ τονίζει, επίσης, ότι είναι θεμιτό ορισμένες πτυχές της προσωπικότητας να μην αποκαλύπτονται από το φόβο μήπως οι άλλοι καταχραστούν την εμπιστοσύνη. Πάντως, το γεγονός της ύπαρξης της μειωμένης αυτοαποκάλυψης στις φιλίες, σηματοδοτεί την αμφισβήτηση της αμοιβαιότητας στην εμπιστοσύνη και το σεβασμό προς τους φίλους, με άλλα λόγια, αυτού του είδους οι διαπροσωπικές σχέσεις δεν αποτελούν φιλίες (Davis & Todd, 1982). Από την άλλη μεριά, η ειλικρινής και όχι η μερική αυτοαποκάλυψη του βαθύ πυρήνα της προσωπικότητας αποτελεί στοίχημα και δείκτη του επιπέδου της οικειότητας για τις διαπροσωπικές σχέσεις (Altman & Taylor, 1973· Erber & Erber, 2018· Fehr, 1996· Perlman & Fehr, 1986).

8.2.4. Διαφορές φύλου ως προς την ανιδιοτέλεια στη φιλία

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα κορίτσια συχνότερα θεωρούν τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση, όπου κάποιος προσφέρει χωρίς να περιμένει ανταλλάγματα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Ακόμη, η διαφοροποίηση ως προς το βαθμό της πρόσληψης της φιλίας ως ανιδιοτελή σχέση, μεταξύ αγοριών και κοριτσιών είναι στατιστικά σημαντική, ενώ το μέγεθος της διαφοράς είναι μικρό (d. = .26). Στο σημείο αυτό επισημαίνουμε πως επιχειρούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για την κοινωνική αναπαράσταση της ανιδιοτελούς συμπεριφοράς στο πλαίσιο της φιλίας, με άλλα λόγια, να ανιχνεύσουμε τις διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών για τις ιδεατές προσδοκίες ως προς την ανιδιοτέλεια γενικά, και όχι να αποτυπωθούν οι εκτιμήσεις των εφήβων για το βαθμό στον οποίο οι κολλητοί/ές τους φίλοι/ες εκδηλώνουν την παραπάνω συμπεριφορά.

Από την αρχαιότητα, ήδη ο Αριστοτέλης (384-322, π.Χ./2006/, 1976) είχε εξάρει την ανιδιοτέλεια ως βασική συμπεριφορά για το τρίτο και τέλειο είδος φιλίας, αυτές που δημιουργούνται δηλαδή από αγαθούς ανθρώπους, για το καλό των ίδιων των φίλων, επισημαίνοντας πως η χαρά που εισπράττει ο ευεργετών είναι μεγαλύτερη του ευεργετημένου. Η ανιδιοτέλεια ως κοινωνική αξία συνδέεται άρρηκτα με τη φιλία, ενεργοποιώντας την προσφορά συναισθημάτων αγάπης και βοήθειας, οι οποίοι

είναι όροι αναγκαίοι για να δημιουργηθεί και να διατηρηθεί η δια αγαθόν φιλία (Gurtler, 2014· Konstan, 2005· Ρούσσος, 1999· Shairp, 1884). Το ζήτημα της ανιδιοτέλειας στις φιλίες απασχόλησε και τον Κικέρωνα (44 π.Χ./1996), ο οποίος τονίζει ότι η ανιδιοτέλεια δεν μπορεί να νοηθεί ως απαιτητή συμπεριφορά, και αυτό διότι δεν γίνεται να συνάπτουμε φιλίες για να καλύψουμε τις ανάγκες μας, δεδομένου ότι οι φίλοι βοηθούν στην εκπλήρωση των αναγκών μας, χωρίς εμείς να τους το ζητάμε, διότι είναι φίλοι. Από αυτή την οπτική, η ανιδιοτέλεια, ως είδος φιλοκοινωνικής αλτρουιστικής συμπεριφοράς (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), παραπέμπει στη σύγκρουση με την ατομοκεντρική πλευρά της φύσης του ανθρώπου. Από την άλλη μεριά, οι Mendelson και Kay (2003) επισημαίνουν ότι σύμφωνα με τη θεωρία της ισοτιμίας των Hatfield και Rapson (2011), οι φίλοι νιώθουν ισότιμοι, όταν τα οφέλη από τη σχέση είναι ίσα, ανεξαρτήτως των εισφορών, ενώ στην κλίμακα μέτρησης της ποιότητας της φιλίας των Mendelson & Aboud (2012), που χρησιμοποιείται στην παρούσα διατριβή, οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι η λειτουργία της βοήθειας δεν είναι αναγκαίο να είναι αμοιβαία, αντίθετα για τις άλλες λειτουργίες της φιλίας απαιτείται η συμμετρική αμοιβαιότητα για την εκατέρωθεν ικανοποίηση των συναισθηματικών αναγκών των φίλων. Σύμφωνα με τους εξελικτικούς βιολόγους και ηθολόγους η τάση για ευεργεσία προκαλεί ευχαρίστηση, διότι ικανοποιεί τα αρχέγονα κίνητρα για επιβίωση σε ένα εχθρικό και άγνωστο κόσμο και δεν προϋποθέτει σχέσεις ισότητας (Τσιβάκου, 2017). Με την έννοια αυτή, όταν κάποιος προσφέρει βοήθεια στο φίλο που βρίσκεται σε ανάγκη, λόγω του εθελοντικού χαρακτήρα της φιλίας και της έλλειψης θεσμικής προστασίας της φιλίας, όπως συμβαίνει στο γάμο, ενεργοποιείται το άγραφο συμβόλαιο για την αμοιβαία υλική και συναισθηματική στήριξη στη φιλία (Wiseman, 1986).

Το εύρημα ότι η φιλία αποτελεί ανιδιοτελή σχέση, δηλαδή περιλαμβάνει αλτρουιστικές συμπεριφορές έχει επιβεβαιωθεί από προηγούμενες μελέτες, σύμφωνα με τις οποίες μάλιστα το ζήτημα του κόστους διαπιστώθηκε ότι όχι μόνο δεν επιβαρύνει τον/ήν φίλο/η που ευεργετεί, αλλά ενισχύει θετικά την ικανοποίηση που νιώθει από τη φιλία. Η αλτρουιστική κατεύθυνση των στενών φιλικών σχέσεων, με άλλα λόγια, δεν λαμβάνει υπόψη το κόστος ως απώλεια με την οικονομετρική λογική των θεωριών της κοινωνικής ανταλλαγής, αλλά ως πηγή χαράς για τη βοήθεια προς τους φίλους (Argyle, 2011· Hays, 1985· Hruschka, 2010· Miell & Croghan, 2011). Επίσης, οι φιλίες έχει διαπιστωθεί ότι αποτελούν σχέσεις συντροφικότητας, όπου η ανιδιοτέλεια υπονοείται χωρίς την υποχρέωση ανταπόδοσης, παρά μόνο αν υπάρξει

κατάσταση ανάγκης του δότη, διαφορετικά υπάρχει κίνδυνος η φιλία να θεωρηθεί ως σχέση ανταλλαγής και να κλονιστεί, ενώ η σημασία της ανιδιοτέλειας στις συντροφικές σχέσεις εξαίρεται ως αξία από τις κοινωνίες (Clark & Mills, 2011). Είναι ενδεικτικό ότι ακόμη και οι εκπρόσωποι της θεωρίας της ισοτιμίας, συμφωνούν με την ανάγκη θεραπευτικής παρέμβασης, σε περιπτώσεις πλήρους εφαρμογής του κανόνα της ισοτιμίας στα κόστη και τις απολαβές για τις συντροφικές σχέσεις γενικά, (Hatfield & Rapson 2011).

Σε κάθε περίπτωση, η ανιδιοτέλεια συνιστά υποκατηγορία της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς σε δύσκολες και απειλητικές καταστάσεις που αντιμετωπίζουν οι φίλοι, παρά οι γνωστοί, (Berndt, 1981b· Bigelow & La Gaipa, 1975· Donnellan, Bennett, & Soulsby, 2016· Eisenberg & Fabes, 1998· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019). Από μια άποψη, η αγάπη και η μεροληψία προς τους φίλους μάς οδηγεί στο να τους ευεργετούμε, αφού και το θέλουμε και δεν μπορούμε να το αποφύγουμε λόγω της δέσμευσης προς τη φιλία την ίδια, από την άλλη, όμως, η φιλία έρχεται σε σύγκρουση με τη χριστιανική αγάπη και ανιδιοτέλεια, οι οποίες λειτουργούν απρόσωπα και προς όλους (Νεχαμάς, 2016/2019). Σε πολλές μελέτες έχει διαπιστωθεί ότι, στην εφηβεία, η προσφορά βοήθειας και υποστήριξης αυξάνουν την ποιότητα της φιλίας, ενώ όσοι έφηβοι δεν είναι υποστηρικτικοί έχουν πολύ λίγους φίλους και χαμηλότερης ποιότητας φιλίες (Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019· Rose & Asher, 2004).

Όπως αναφέραμε παραπάνω, τα κορίτσια εκτιμούν συχνότερα ότι η φιλία αποτελεί ανιδιοτελή σχέση, όπου οι φίλοι προσφέρουν χωρίς να περιμένουν ανταλλάγματα. Στην πραγματικότητα, οι τοποθετήσεις αυτές αναφέρονται σε αναπαραστασιακές προσδοκίες για την ιδεατή φιλία και δεν ανιχνεύουν τα πραγματικά επίπεδα εκδήλωσης της ανιδιοτέλειας στις πραγματικές τους φιλίες. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει προηγούμενες μελέτες ανασκόπησης, όπου έχει διαπιστωθεί ότι τα κορίτσια, συχνότερα από τα αγόρια, τρέφουν ιδεατές προσδοκίες για την προσφορά βοήθειας και στήριξης στις φιλίες (Fehr & Harasymchuk, 2018· Hall, 2011, 2012). Γενικότερα, οι γυναίκες αναφέρουν πως εκδηλώνουν υψηλότερα επίπεδα αλτρουισμού, δηλαδή ανιδιοτέλειας, στις φίλιες τους (Carlo, Crockett, Randall, & Roesch, 2007· Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019), εξαιτίας της κοινωνικοποίησης του φύλου τους με μητρικά πρότυπα εκδήλωσης φροντίδας, συναίσθησης και στοργής (Carlo, Hausmann, Christiansen, & Randall, 2003· Λαμπρίδης, 2014· Λαμπρίδης &

Παπαστυλιανού, 2014). Ωστόσο, σε έρευνες που υπολογίζουν την αμοιβαία προσφερόμενη βοήθεια και την τάση για εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, επίσης, τα κορίτσια αναφέρουν υψηλοτέρα επίπεδα συμπεριφοράς στήριξης και βοήθειας στις φιλίες τους (Cillessen, Jiang, West, & Laszkowski, 2005· Mendelson & Aboud, 2012· Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005· Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019), σε σχέση με τα αγόρια, που θεωρούν ότι η προσφορά βοήθειας και η κοινωνική στήριξη στους φίλους συνάδει περισσότερο με θηλυκές συμπεριφορές στις φιλίες (Cunningham & Barbee, 2012). Αντίθετα, σε άλλες μελέτες διαπιστώθηκε ότι οι άνδρες και οι γυναίκες δήλωσαν πως τα επίπεδα βοήθειας και ικανοποίησης στη ζωή από τις φιλίες ήταν ίδια, ενώ οι συγγραφείς αποδίδουν το γεγονός αυτό στο ότι οι άνδρες σήμερα εκδηλώνουν παρόμοιες κοινωνικές δεξιότητες στις φιλίες τους και απέχουν από τις μειωμένες επιδόσεις στις διάφορες κλίμακες μέτρησης που ανέφεραν στις έρευνες των δεκαετιών του 1960 και του 1970 (Gillespie, Lever, Frederick, & Royce, 2014· Greif, 2009). Από άλλες μελέτες, αντίθετα, έχει διαπιστωθεί ότι οι άνδρες εκδηλώνουν τη βοήθεια προς τους φίλους με πρακτικούς (Eagly, 2009) και φανερούς τρόπους, οι οποίοι συνάδουν με τη δημόσια προβολή της αρρενωπής τους ταυτότητας, ενώ το ζήτημα της υπερεκπροσώπησης θηλυκών χαρακτηριστικών της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς είναι ένα ζήτημα στις υπάρχουσες έρευνες που θα πρέπει αντιμετωπιστεί (Carlo, Hausmann, Christiansen, & Randall, 2003· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019). Στη δική μας περίπτωση, τα αγόρια δείχνουν να είναι πιο προσγειωμένα ως προς την αντιμετώπιση της φίλιας, ως ανιδιοτελή σχέση, και αυτό το εύρημα έχει επιβεβαιωθεί βιβλιογραφικά (Hall, 2011).

8.2.5. Αγόρια και κορίτσια αναφέρουν ίδια επίπεδα επιρροών των φίλων στη συμπεριφορά τους

Τέλος, δεν παρατηρήθηκαν διαφοροποιήσεις μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς τις επιρροές στη συμπεριφορά τους που ασκούν οι κολλητοί/ές φίλοι/ες. Συγκεκριμένα, τα αγόρια και τα κορίτσια του δείγματος συμφωνούν αρκετά με το γεγονός πως έχουν υιοθετήσει συνήθειες και συμπεριφορές των κολλητών τους, ενώ μια μικρή τάση συμφωνίας παρατηρείται σχετικά με το εάν θα ακολουθούσαν τους κολλητούς τους σε κοπάνα από το σχολείο. Από την άλλη, διαπιστώνεται μια τάση διαφωνίας ως προς το ότι παρασύρονται από τις κακές συνήθειες των κολλητών τους, με άλλα λόγια, σε αρκετό βαθμό θεωρούν πως αντιστέκονται και δεν παρασύρονται

από τις κακές συνήθειες των καλύτερων φίλων τους. Στις τρεις ερωτήσεις που κλήθηκαν να απαντήσουν οι έφηβοι δεν διευκρινίζουμε σε ποιες συμπεριφορές ή συνήθειες αναφερόμαστε, ούτε ζητήσαμε να τις περιγράψουν, διότι δεν ήταν αυτή η πρόθεσή μας, μιας και βιβλιογραφικά έχει αποδειχθεί σε αυτοαναφορικές έρευνες ότι οι έφηβοι ως επί το πλείστον αποκρύπτουν τις κακές συνήθειες, που έχουν υιοθετήσει από τους στενούς τους φίλους, και ιδιαιτέρα τις παραβατικές ή και αντικοινωνικές συμπεριφορές (Sieving, Perry, & Williams, 2000). Ως προς το πρώτο εύρημα, δηλαδή ότι οι έφηβοι επηρεάζονται αρκετά, αλλά όχι σε απόλυτο βαθμό, από τις συνήθειες και τις συμπεριφορές των κολλητών τους υπάρχουν μελέτες που επιβεβαιώνουν αυτό τον ισχυρισμό (Fehr, 1996· Berndt, 2002· Selfhout, 2009), ενώ άλλες μελέτες ισχυρίζονται ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει, αφού οι φίλοι μοιράζονταν κοινά χαρακτηριστικά και τάσεις για εκδήλωση συμπεριφορών πριν γνωριστούν, με βάση τις οποίες και ενεργοποιήθηκε η έλξη για να διαμορφώσουν και να αναπτύξουν τις φιλίες τους (Berndt & Murphy, 2002· & Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009). Βιβλιογραφικά, έχει διαπιστωθεί ότι οι έφηβοι στις διαπροσωπικές τους σχέσεις αλληλεπιδρούν, περιορίζοντας την επιρροή που τους ασκεί η οικογένεια, το σχολείο και οι χώροι εργασίας, δίνοντας τις δίκες τους ερμηνείες μέσω μοντέλων συμπεριφορών, που αντιστοιχούν στις προσωπικές τους φυσικές και ψυχοσεξουαλικές ιδιαιτερότητες (Lerner, 1985). Ακόμη, έχει διαπιστωθεί ότι οι φιλίες των εφήβων, είτε πρόκειται για κοινωνικά ενσωματωμένους είτε για παραβατικούς εφήβους, δημιουργούνται στη λογική της ομοιότητας ως προς την άθληση ή και άλλα παιχνίδια και τις κοινωνικές δεξιότητες, και όχι ως προς την επιδίωξη της επιρροής στη συμπεριφορά που ασκούν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, η οποία ασκεί λίγη επιρροή στη διαμόρφωση της έλξης στις φιλικές σχέσεις (Fehr, 1996, 2008, 2012· Gifford-Smith & Brownell, 2003· Mahoney, Vandell, Simpkins, & Zarrett, 2009· Selfhout, 2009). Αυτό σημαίνει ότι η συνήθης αντίληψη για το βαθμό ομοιότητας των χαρακτηριστικών των φίλων και τα υψηλά επίπεδα επιρροής τους στη συμπεριφορά των εφήβων είναι υπερεκτιμημένος (Blatterer, 2015· Byrne, Clore, & Smeaton, 1986· Cocking & Kennett, 1998· Duck, 1998/2004· Huston & Levinger, 1978· Jackson-Dwyer, 2014· Rosenbaum, 1986).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, γίνεται κατανοητό το γιατί οι έφηβοι του δείγματος θεωρούν πως δεν επηρεάζονται από τις κακές συνήθειες των κολλητών τους. Αυτό που έχουν δείξει οι μελέτες, ως προς την επιρροή που ασκούν οι κακές συνήθειες των φίλων, είναι το γεγονός ότι οι αρνητικές επιρροές στη συμπεριφορά

των φίλων από τους κολλητούς τους είναι το αποτέλεσμα προϋπάρχουσας γονεϊκής κοινωνικής ανεπάρκειας και αδιαφορίας που οδηγεί τους εφήβους στη σύναψη φιλικών σχέσεων με συνομηλίκους παρόμοιας συμπεριφοράς προερχόμενους από, επίσης, ανεπαρκείς γονείς (Berndt & Keefe, 1995· Berndt & Murphy, 2002· Hafen, Laursen, Burk, Kerr, & Stattin, 2011· Kandel, 1978b· Poulin & Pedersen, 2007· Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009· Walsh & Kurdek, 1983), λόγω της συνθήκης της ομοιότητας στη σύναψη των φιλικών σχέσεων (Fehr 1996· 2008· Kandel, 1978b).

Άλλωστε, υπάρχουν μελέτες που επισημαίνουν ότι οι επιρροές στη συμπεριφορά που διαμείβονται στις φιλίες σχετίζονται με την ποιότητα της προσωπικότητας του φίλου, πριν τη διαμόρφωση της φιλίας και ενισχύονται περαιτέρω από την ποιότητα των φιλικών σχέσεων, τόσο για τους κοινωνικούς όσο και για τους αντικοινωνικούς εφήβους (Hartup, 1996· Shulman, 1993). Από την άλλη μεριά, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι το να αφεθούν άκριτα οι έφηβοι στην επιρροή των κολλητών τους, αυτό θα συνεπάγονταν μια υπερβολική ομοιότητα μεταξύ των φίλων, η οποία θα προσλαμβάνονταν ως απειλή για την ατομικότητά τους (Fromkin, 1972· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Πάντως, από μελέτες έχει επιβεβαιωθεί πως τα αγόρια στις φιλίες τους ρέπουν συχνότερα σε παραβατικές συμπεριφορές (Hafen, Laursen, Burk, Kerr, & Stattin, 2011· Jankowski, 1991· Riegle-Crumb, Farkas, & Muller, 2006), ενώ τα κορίτσια σε ελευθεριάζουσες σεξουαλικές σχέσεις με μεγαλύτερα σε ηλικία αγόρια (Walsh & Kurdek, 1983).

Καταλήγοντας, το ζήτημα της επιρροής των συμπεριφορών στις φιλικές σχέσεις είναι πολύπλοκο, διότι αφορά από την μία πλευρά, τον ενισχυτικό ρόλο της οικειότητας που έχουν αναπτύξει στις καλύτερες τους φιλίες οι έφηβοι, αφού ο όρος οικειότητα μπορεί να αφορά είτε θετικές οικείες σχέσεις φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, είτε βίαιες όπως συμβαίνει με τις οικείες σχέσεις των παραβατικών φιλικών δεσμών (Kanwal, 2019). Από την άλλη πλευρά, απαιτούνται μελέτες που να εστιάζουν στη διαπίστωση των γονεϊκών παραγόντων που μεσολαβούν, ώστε παρόμοιας θετικής ή αρνητικής κατεύθυνσης συμπεριφορές να οδηγούν στη σύναψη φιλικών σχέσεων, όπου οι επιρροές στη συμπεριφορά των φίλων να είναι συνέχεια της γονεϊκής ανεπάρκειας διαπροσωπικών ικανοτήτων. Υπό αυτό το πρίσμα, οι λεγόμενες επιρροές συμπεριφοράς στις φιλίες είτε είναι μύθος είτε αμελητέες (Berndt & Murphy, 2002). Όπου, όμως, αναφέρονται επιρροές συμπεριφορών, αυτές αφορούν τις φιλίες οι οποίες δεν είναι αμοιβαίες ακόμη και στην περίπτωση όπου το ένα μέλος επιχειρεί να ομοιάσει στο άλλο, ώστε δεχόμενο την επιρροή των συνηθειών του

φίλου, μέσω της συνθήκης της ομοιότητας, να αναβαθμιστεί ο φιλικός δεσμός σε αμοιβαίο επίπεδο (Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009).

8.3. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία με τον/την κολλητό/ή με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία) και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι οι έφηβοι που διαμένουν στην επαρχία, σε σύγκριση με όσους κατοικούν στην Αθήνα, παρουσιάζουν ορισμένες διαφορές στον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουν την προδοσία, την εγγύτητα, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία με τον/την κολλητό/ή, ενώ δεν παρατηρούνται διαφορές ως προς τις επιρροές που ασκούν οι καλύτεροι φίλοι στη συμπεριφορά τους. Ακόμη, διαπιστώθηκε ότι η ανιδιοτέλεια και η μειωμένη αυτοαποκάλυψη επηρεάζονται από το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων. Με άλλα λόγια, διαπιστώνεται πως ο επαρχιακός χαρακτήρας της περιοχής κατοικίας, σε σύγκριση με την κατοίκηση στην Αθήνα, όπως και το υλικό και μορφωτικό κεφάλαιο των οικογενειών μεσολαβούν και τροποποιούν τις αντιλήψεις των εφήβων για τις παραπάνω συμπεριφορές στις φιλικές τους σχέσεις με τους/ις κολλητούς/ές τους.

8.3.1. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την προδοσία με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία)

Συγκεκριμένα, οι έφηβοι της επαρχίας: 1) θα διέλυαν τη φιλία τους, εάν μάθαιναν ότι οι κολλητοί/ές τους αποκάλυπταν τα μυστικά τους σε τρίτους, 2) δηλώνουν πως η προδοσία είναι λόγος για να διαλυθεί μια φιλία, 3) θεωρούν ότι δεν θα μπορούσαν να συγχωρήσουν την προδοσία των κολλητών τους, και 4) έχουν την εντύπωση πως όταν ραγίσει το γυαλί σε μια φιλία δεν μπορεί να ξαναγίνει όπως πριν, συχνότερα σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας. Με άλλα λόγια, οι έφηβοι της επαρχίας είναι λιγότερο διατεθειμένοι να δεχτούν την παραβίαση της εμπιστευτικής αυτοαποκάλυψης στις φιλίες τους και να συγχωρήσουν την προδοσία των κολλητών τους, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας. Από την άλλη μεριά, αυτές οι διαφορές, είναι στατιστικά σημαντικές και το μέγεθος τους μικρό (d. = .27). Παρόλα αυτά, δηλώνουν ότι η εγγύτητα που νιώθουν στις καλύτερες φιλίες τους είναι αυξημένη σε σχέση με τους εφήβους της Αθήνας. Όμως, παρά το ότι δηλώνουν αυξημένα επίπεδα εγγύτητας στις φιλίες τους και λιγότερο ανεκτικοί στην προδοσία,

ωστόσο αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης στις φιλίες τους και επίσης συμφωνούν σε μικρότερο βαθμό ότι η φιλία είναι μια ανιδιοτελής σχέση, όπου κάποιος προσφέρει χωρίς να περιμένει ανταλλάγματα, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας. Τα αποτελέσματα αυτά, όπως θα εξηγήσουμε παρακάτω, αν και σε κάποιο βαθμό φαίνονται αντιφατικά, ωστόσο μπορούν να ερμηνευθούν από παράγοντες που σχετίζονται με τη διαμόρφωση των φιλικών σχέσεων όσων ζουν στην επαρχία.

Πριν προχωρήσουμε στη βιβλιογραφική τεκμηρίωση των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων, χρειάζεται να επισημάνουμε ότι το διαδεδομένο στερεότυπο πως οι κάτοικοι της επαρχίας είναι πιο φιλικοί από όσους ζουν σε μεγαλουπόλεις δεν ισχύει πάντα. Περισσότερη σημασία έχει η ύπαρξη ευκαιριών σε μια δοσμένη κατάσταση για τη δημιουργία φιλίας και η ικανότητα των ανθρώπων να τις αξιοποιούν (Fehr, 2008· Tucker & Matthews, 2001), ενώ οι φιλικές σχέσεις διακρίνονται από μια στενότητα διαπροσωπική που δεν επηρεάζεται από τον αστικό ή μη αστικό χαρακτήρα της διαμονής των ανθρώπων (Milgram, 1970). Από την άλλη μεριά, οι διαφορές στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων μεταξύ επαρχίας και αστικών κέντρων, έχουν κυριολεκτικά διχάσει τους ερευνητές, με τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις έρευνες να είναι διφορούμενα (Amato, 1993· Crow, 1981· Fehr, 2008· McGrath & Gabhainn, 2007· Tucker & Matthews, 2001). Για παράδειγμα, σε ορισμένες έρευνες δεν βρέθηκαν διαφορές στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων μεταξύ των αστικών κέντρων και της επαρχίας (Sutcliffe & Crabbe, 1963), ενώ σε άλλες διαπιστώθηκε ότι η αραιή πυκνότητα της κατοίκησης στην επαρχία συμβάλει στη διαμόρφωση θετικών φιλικών σχέσεων (Amato, 1993· Li & Kanazawa, 2016· Morry, 2005).

Ωστόσο, υπάρχουν έρευνες που έρχονται σε συμφωνία με τα αποτελέσματα της έρευνας της παρούσας διατριβής. Συγκεκριμένα, το εύρημα ότι οι έφηβοι της επαρχίας δηλώνουν λιγότερο διατεθειμένοι να συγχωρήσουν την προδοσία των κολλητών τους φίλων, όπως και την παραβίαση της εμπιστευτικότητας των αποκαλυπτόμενων μυστικών τους, έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα μελετών, όπου διαπιστώθηκε ότι οι έφηβοι της επαρχίας είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοι σε ζητήματα προδοσίας και αθέτησης της εχεμύθειας από τους φίλους τους, διότι οι κοινωνίες στην επαρχία είναι κλειστές και όλοι γνωρίζονται μεταξύ τους. Για τους λόγους αυτούς η παραβίαση της εχεμύθειας και η θεατότητα των συγκρούσεων, αφενός τους εκθέτει και αφετέρου περιορίζει τις επιλογές τους για αλληλεπιδράσεις με άλλους νέους

φίλους (Elgar, Arlett, & Groves, 2003· Laursen & Collins, 1994· McGrath & Gabhainn, 2007).

8.3.2. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την εγγύτητα με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία)

Οι έφηβοι της επαρχίας δηλώνουν ότι η εγγύτητα που νιώθουν στις καλύτερες φιλίες τους είναι αυξημένη, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας. Αξιοσημείωτο, όμως, είναι το ότι η παραπάνω διαφοροποίηση είναι στατικά σημαντική και ο βαθμός της αυξημένης εγγύτητας των φιλικών σχέσεων των εφήβων της επαρχίας είναι μεγάλος (d. = .76). Σε σχέση με τον τρόπο που ορίσαμε την εγγύτητα, οι έφηβοι της επαρχίας δήλωσαν συχνότερα ότι η φίλια με τους κολλητούς τους θα κρατήσει για πάντα, ότι τους συμπληρώνουν απόλυτα και ότι είναι το ίδιο σημαντικοί με τη οικογένειά τους. Με άλλα λόγια, οι έφηβοι της επαρχίας εξαίρουν την ένταση της εγγύτητας που νιώθουν με τους κολλητούς τους φίλους, χρησιμοποιώντας συχνότερα τους οικογενειακούς δεσμούς για να επισημάνουν τον υψηλό βαθμό εγγύτητας και σταθερότητας που προβλέπουν ότι θα έχουν οι φιλίες τους. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με πορίσματα προηγουμένων μελετών, αλλά μόνο ως προς το ότι η σημαντικότητα της φιλίας ορίζεται συχνότερα από τους ανθρώπους της επαρχίας με όρους οικογενειακών δεσμών, δεδομένου ότι στην επαρχία επικρατεί μια κολεκτιβιστική αντίληψη για τις διαπροσωπικές σχέσεις αλλοκεντρικής κατεύθυνσης, όπου η προτεραιότητα των στόχων της ομάδας αποτελεί κοινωνική αξία, έναντι των ατομοκεντρικών τάσεων των διαπροσωπικών σχέσεων των αστικών κέντρων σε ατομικιστικές κοινωνίες (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Green, Deschamps, & Páez, 2005· Κονιόρδος & Δεμερτζής, 2018· Morry, 2005· Triandis et al. 1988· Τσιβάκου, 2017). Οπότε, οι έφηβοι της επαρχίας, όντας οικογενειακά προσανατολισμένοι, αντιλαμβάνονται τις διαπροσωπικές τους σχέσεις υπό την παρεμβολή των απαιτήσεων του οικογενειακού περιβάλλοντος (Amato, 1993· Crowe, 1981· Elgar, Arlett, & Groves, 2003). Ως προς τη σταθερότητα και τη συμπληρωματικότητα, όμως, οι περισσότερες έρευνες δεν συμφωνούν με το εύρημά μας, δεδομένου ότι οι φιλίες των μεγαλουπόλεων αναπτύσσονται σε ένα πιο ελεύθερο πλαίσιο, μακριά από την αυστηρή επιτήρηση των οικογενειών (Crowe, 1981· Poel, 1993· Tucker, & Matthews, 2001) και προσφέρουν περισσότερες ικανοποιήσεις (Maisonneuve, 2004/2007), εξαιτίας των πολιτισμικών και κοινωνικών ευκαιριών που προσφέρουν (Carlo, Crockett, Randall, & Roesch, 2007· Crowe, 1981). Σε μια

ποσοτική έρευνα, όπως η συγκεκριμένη, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τους λόγους για τους όποιους οι έφηβοι της επαρχίας θεωρούν ότι οι φιλίες τους μπορούν να διαρκέσουν για πάντα και πως η ποιότητα της φιλίας τους είναι πιο δυνατή, αφού συχνότερα ανάφεραν ότι οι κολλητοί τους φίλοι τούς συμπληρώνουν απόλυτα. Ενδεχομένως, οι έφηβοι της επαρχίας να είναι δέκτες που αναπαράγουν τη στερεοτύπη αντίληψη ότι οι φιλίες της επαρχίας είναι πιο δυνατές, σταθερές και ποιοτικές σε σχέση με αυτές των αστικών κέντρων, διαιωνίζοντας το μύθο περί ανωτερότητας των φιλικών σχέσεων της επαρχίας (Crowe, 1981· Fehr, 2008· Tucker & Matthews, 2001).

8.3.3. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την αυτοαποκάλυψη με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα/επαρχία)

Περαιτέρω, οι έφηβοι της επαρχίας εκδηλώνουν χαμηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης στις φιλίες τους και μάλιστα με μεγάλη διαφορά (d. = .77), σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας. Το εύρημα αυτό έχει προκύψει και από άλλες έρευνες, όπου έχει διαπιστωθεί ότι η αυτοαποκάλυψη σε επαρχίες μη δυτικών χωρών, αλλά και στην ελληνική επαρχία, είναι περιορισμένη εξαιτίας του φόβου, σε περίπτωση παραβίασης της εχεμύθειας, να διαδοθούν εμπιστευτικές προσωπικές πληροφορίες στον ολιγάριθμο πληθυσμό των επαρχιακών κοινοτήτων, ενώ στις κοινωνίες αυτές οι φίλοι προκρίνουν τη μη λεκτική αυτοαποκάλυψη (Hruschka, 2010). Παρόμοια, σε έρευνα σε αγροτικές περιοχές νησιών του βορείου Αιγαίου, διαπιστώθηκε ότι το ένα τρίτο των συμμετεχόντων στη μελέτη δεν έχει ούτε ένα στενό φίλο, ενώ γενικά τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης και εμπιστοσύνης στις φιλίες ήταν μειωμένα, εξαιτίας του μικρού μεγέθους των κοινοτήτων, το όποιο θεωρείται ότι προσφέρεται για κουτσομπολιό σε περιπτώσεις αθέτησης της εχεμύθειας (Zissi, Tseloni, Skapinakis, Savvidou & Chiou, 2009). Επίσης, στην επαρχία οι άνθρωποι προσπαθούν να προστατεύουν τις προσωπικές τους ιστορίες, ακόμα και από τους φίλους τους, εξαιτίας της έντονης διάθεσης των άλλων να παρακολουθούν τις ζωές τους, και ειδικά οι οικογένειες συλλέγοντας όσες περισσότερες πληροφορίες μπορούν, παρεμβαίνουν και αντιμάχονται την ιδιωτικότητα, η οποία αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη της φιλίας, κάτι που δεν συμβαίνει στις πόλεις που διευκολύνουν την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων, αφού η μη εμπλοκή της οικογένειας επιτρέπει την εκδήλωση της αυτοαποκάλυψης στις φιλίες (Crowe, 1981· Maisonneuve, 2004/2007· Patacchini, Picard, & Zenou, 2015, Poel, 1993).

Συνοψίζοντας, αν και οι έφηβοι της επαρχίας εκδηλώνουν αυξημένα επίπεδα μερικής αυτοαποκάλυψης, εντούτοις αναφέρουν ως εγγύτερες, και μεγάλη διαφορά, τις καλύτερες φίλιες τους, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας. Ενώ αυτό που, βιβλιογραφικά, γνωρίζουμε είναι ότι η εγγύτητα στις φιλίες επηρεάζεται θετικά από το εύρος της αυτοαποκάλυψης. Ωστόσο, από τις ελάχιστες έρευνες για το ζήτημα, έχει βρεθεί ότι στην επαρχία η απόκρυψη οικογενειακών και προσωπικών πληροφοριών, ακόμα και από τους φίλους, αποτελεί πολιτισμική αξία που δεν μειώνει την ποιότητα των φιλικών σχέσεων (Sümer, 2017· Triandis et al. 1988).

8.3.4. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων για την ανιδιοτέλεια με βάση την περιοχή κατοικίας (Αθήνα / επαρχία)

Από τα αποτελέσματα προέκυψε ότι οι έφηβοι της επαρχίας αναπαριστούν την ανιδιοτέλεια ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της φιλίας λιγότερο συχνά, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας, αν και η διαφορά αυτή είναι πολύ μικρή (d. = .13). Ωστόσο, το ότι οι έφηβοι της επαρχίας δηλώνουν σε μικρότερο βαθμό ότι η φιλία είναι μια ανιδιοτελής σχέση, όπου κάποιος προσφέρει χωρίς να περιμένει ανταλλάγματα, δεν είναι σύμφωνο με την αντίληψη ότι η ανιδιοτέλεια, ως μορφή αλτρουιστικής συμπεριφοράς, θα έπρεπε να αναπαριστάται εξίσου θετικά από τους εφήβους της επαρχίας και της Αθήνας. Η θέση αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από μια αλλοκεντρική κατεύθυνση οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, όπου οι προτεραιότητες των αναγκών της ομάδας, εν προκειμένω της δυαδικής φιλίας, και όχι του ατόμου, τίθενται σε προτεραιότητα (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Κονιόρδος & Δεμερτζής 2018· Triandis et al. 1988). Επίσης, όπως έχει προκύψει από ορισμένες έρευνες, οι άνθρωποι των κολεκτιβιστικών κοινωνιών χαρακτηρίζονται από αλλοκεντρική κατεύθυνση, με άλλα λόγια, εκδηλώνουν αλτρουιστική συμπεριφορά και εγγύτητα στις φιλίες τους, συχνότερα από ότι στις ατομικιστικές κοινωνίες (Markus & Kitayama, 1991· Morry, 2005). Οπότε, με άλλα λόγια, σύμφωνα με τις θεωρίες που κατατάσσουν την Ελλάδα στις κολεκτιβιστικές κοινωνίες, δεν θα έπρεπε να εμφανιστούν διαφορές για την αναπαράσταση της ανιδιοτέλειας στις φιλίες μεταξύ των εφήβων της επαρχίας και της Αθήνας. Παρόλα αυτά, η κοινωνική πραγματικότητα δεν ορίζεται πάντα από τα θεωρητικά σχήματα που επιχειρούν να την ορίσουν (Walker, K., 1994), και σε αυτό το σημείο θα αναφερθούμε στις

ελάχιστες μελέτες στον ελληνικό χώρο γύρω από τα ζητήματα των φιλικών σχέσεων των επαρχιακών περιοχών της Ελλάδας.

Υπάρχουν ορισμένες μελέτες σε επαρχίες της Ελλάδας, των οποίων τα πορίσματα, συμφωνούν με το εύρημά μας. Συγκεκριμένα, ενδέχεται οι έφηβοι της επαρχίας να αναπαριστούν λιγότερο συχνά τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση, διότι στις μικρές επαρχιακές κοινότητες, λόγω της κολεκτιβιστικής τους οργάνωσης, και της επικράτησης των ηθικών και χριστιανικών αξιών, οι άνθρωποι στηρίζονται για βοήθεια περισσότερο στην οικογένεια παρά στις φιλίες (Zissi, Tseloni, Skapinakis, Savvidou, & Chiou 2009). Από την άλλη μεριά, θα μπορούσαμε να αποδώσουμε το γεγονός ότι η ανιδιοτέλεια αναπαρίσταται ως λιγότερο σημαντική στο συγκεκριμένο δείγμα, από το ότι η Ελλάδα ταλαντεύεται αμφιθυμικά μεταξύ ενός ιδιοκεντρικού και αλλοκεντρικού ύφους οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων (Δεμερτζής, 2006· Hofstede, 2011· Καφέτσιος, 2008· Triandis et al. 1988). Με άλλα λόγια, ενώ κάποιος θα ανέμενε αυξημένα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις φιλίες της επαρχίας, αυτό δεν συμβαίνει λόγω της μικτής φύσης των πληθυσμών της επαρχίας, και χρειάζονται εξειδικευμένες ποιοτικές μελέτες για να διαπιστωθούν οι παράγοντες που διαμορφώνουν τις πρακτικές και τις αντιλήψεις των φιλικών σχέσεων της επαρχίας (Zissi, Tseloni, Skapinakis, Savvidou & Chiou, 2009). Στη δική μας περίπτωση, περίπου οι μισοί μαθητές/τριες της επαρχίας κατοικούν σε χωριά των νομών Ηλείας, Αρκαδίας και Εύβοιας, ενώ μετακινούνται καθημερινά σε μεγαλύτερες πόλεις, όπου βρίσκονται τα λύκειά τους. Αυτό σημαίνει πως το δείγμα της επαρχίας αποτελείται από ένα μείγμα αστικών κέντρων της επαρχίας και μικρών όμορων χωριών, καθιστώντας το δείγμα αρκετά ετερογενές, σε βαθμό που θα ήταν χρήσιμη μια ποιοτική προσέγγιση των αντιλήψεων των εφήβων για τη φιλία.

Τέλος, το εύρημα ότι η ανιδιοτέλεια για τους εφήβους της επαρχίας αναπαρίσταται ως λιγότερο σημαντική, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας, θα μπορούσαμε να το αποδώσουμε στο γεγονός ότι το ένα τρίτο των εφήβων του δείγματος της επαρχίας κατοικεί σε μια ημιορεινή περιοχή της Αρκαδίας. Πράγματι, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε ορεινές κοινότητες της Ηπείρου, βρέθηκε ότι ο αλτρουισμός στις φιλικές σχέσεις των ορεσίβιων περιορίζεται από την εποπτεία και το φόβο της οικογένειας ότι τα μέλη της θα τύχουν εκμετάλλευσης από τους φίλους τους στο όνομα της φιλίας (Campbell, J., 1964). Από την άλλη μεριά, αντίθετα αποτελέσματα προέκυψαν από περιοχές στη Λέσβο, όπου διαπιστώθηκε ότι η φιλία συνιστά μια αλτρουιστική σχέση χωρίς ανταπόδοση, ενώ στις οικογενειακές σχέσεις

ο άνευ όρων αλτρουισμός (θυσίες) των γονέων ενέχει την προσδοκία μελλοντικής ανταπόδοσης όταν οι αυτοί γεράσουν. Ωστόσο, εκείνο που διαπιστώθηκε στη Λέσβο είναι το ότι οι φιλίες υπάρχουν για να ικανοποιούν τις συναισθηματικές ανάγκες της δυάδας των φίλων, τη δημιουργία κλίματος κεφιού και μοιράσματος των δύσκολων και ευχάριστων στιγμών της ζωής, ενώ η εμπλοκή οικονομικών συναλλαγών τις περιορίζει σε βαθμό που παύουν να υπάρχουν. Με άλλα λόγια, ενώ η ανιδιοτέλεια και ο αλτρουισμός υπονοούνται, στην πραγματικότητα οι προσδοκίες από τις φιλίες δεν προσδιορίζονται από το εάν αποτελούν αλτρουιστικές σχέσεις, αλλά από το ότι κυρίως υπάρχουν για να εξυπηρετούν τις συναισθηματικές ανάγκες για το κέφι και το ξαλάφρωμα από τα βάσανα της ζωής (Papataxiarchis, 1991). Οπότε, υπό το πρίσμα των συμπερασμάτων των παραπάνω ερευνών, είτε λόγω του φόβου της εκμετάλλευσης είτε διότι η ουσία της φιλίας είναι οι μοιρασμένες χαρές, η ανακούφιση από τα βάσανα ης ζωής και η κοινή ταυτότητα, η ανιδιοτέλεια ως μορφή φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, όπως και η δική μας έρευνα έδειξε, δεν αποτελεί το πρωτεύον χαρακτηριστικό στις φιλίες των κατοίκων της επαρχίας. Από την άλλη μεριά, οι έρευνες στην ελληνική επαρχία για την ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων είναι ελάχιστες, εξαιτίας τους κόστους σε χρόνο και χρήμα που αυτές συνεπάγονται (Σακελλαρίου & Αλεξιάς, 2019· Zissi, Tseloni, Skapinakis, Savvidou & Chiou, 2009).

Επίσης, περιορισμένες είναι οι έρευνες και στο εξωτερικό, όπου διαπιστώθηκε ότι τα επίπεδα της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς που εκδηλώνουν οι έφηβοι αγροτικών περιοχών είναι ελαφρώς μειωμένα σε σύγκριση με τα επίπεδα της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων από μεγαλουπόλεις. Αυτό οφείλεται στο χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο και τις λίγες κοινωνικές επαφές των αγροτικών πληθυσμών με χαμηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο, ενώ κρίνεται αναγκαία η ταυτόχρονη μελέτη της περιοχής κατοικίας και του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων (Carlo, Crockett, Randall, & Roesch, 2007· Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017). Ένας άλλος περιορισμός, σχετικά με το ότι οι έρευνες για την εκδήλωση της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς καταλήγουν σε διαφοροποιημένα συμπεράσματα, αφορά το μικρό μέγεθος των δειγμάτων (Eisenberg, Fabes, & Spinrad, 2006).

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι οι έφηβοι της επαρχίας είναι λιγότερο διατιθέμενοι να συγχωρήσουν την προδοσία των φίλων τους και την κοινοποίηση των εμπιστευόμενων μυστικών τους, ενώ παράλληλα δηλώνουν συχνότερα πως

προβαίνουν σε μερική αυτοαποκάλυψη στις φιλίες τους. Ταυτόχρονα, όμως, δηλώνουν ως πιο εγγύτερες τις φιλίες, προσδοκούν ότι θα κρατήσουν για πάντα και αντιλαμβάνονται τους φίλους τους ως μέλη της οικογένειά τους, θυμίζοντας μας έτσι τις παντοτινές φιλίες των παραδοσιακών κοινωνιών, όπου οι φίλοι αναπαριστούνται ως υιοθετημένα αδέλφια (Pitt-Rivers, 2016· Prichard, 1933). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αντιλαμβάνονται λιγότερο συχνά τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση. Οι ερμηνείες που βιβλιογραφικά έχουν δοθεί για την μειωμένη πρόσληψη της φιλίας ως ανιδιοτελή σχέση αντικατοπτρίζουν είτε το φόβο των οικογενειών για την πιθανή εκμετάλλευση των μελών τους από τους φίλους τους, είτε το ότι η ουσία της φιλίας έγκειται στο ότι συνιστά πρωτίστως μια συναισθηματική σχέση χαράς και κοινά βιωμένου χρόνου με ταυτοτικές συνέπειες για την εικόνα των φίλων, ενώ οι πρακτικές ανταλλαγές δεν αναφέρονται ως βασικές όσο και αν υπονοούνται ως ενυπάρχουσες και αυθόρμητα προκύπτουσες.

Από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει ότι οι φιλίες των εφήβων της επαρχίας δεν είναι εφάμιλλης ποιότητας με εκείνων της Αθήνας. Το συμπέρασμα αυτό θα προέκυπτε εάν λαμβάναμε υπόψη πως ο κατεξοχήν δείκτης της ποιότητας της φιλίας είναι το εύρος και το βάθος της αυτοαποκάλυψης, το οποίο αποδεικνύει την ύπαρξη οικειότητας και εμπιστοσύνης στις φιλίες, όπως η βιβλιογραφική γραμματεία έχει δείξει. Το συμπέρασμα αυτό, κατά τη γνώμη μας θα ήταν παρακινδυνευμένο και αβέβαιο. Όπως αναφέραμε, υπάρχουν πολιτισμικοί και γεωγραφικοί περιορισμοί που καθιστούν διαφορετικές τις φιλίες των εφήβων της επαρχίας. Η σημαντικότερη παράμετρος αφορά το γεγονός πως η διαμονή σε περιοχές με χαμηλή πυκνότητα δόμησης, όπου οι κοινότητες είναι κλειστές και μικρές, οι οικογένειες ελέγχουν τις φιλίες των μελών τους. Επίσης, επειδή στην αναζήτηση και στην παροχή βοήθειας στην επαρχία τον πρώτο λόγο έχει η οικογένεια, πάρα οι φίλοι, και αυτός είναι ένας από τους λόγους που έφηβοι της επαρχίας προσλαμβάνουν λιγότερο συχνά τις φίλιες ως ανιδιοτελείς σχέσεις.

Από την άλλη μεριά, επειδή είναι δύσκολο να αγνοήσουμε το πρωταρχικό ρόλο της αυτοαποκάλυψης για την ανάπτυξη της ποιότητας στις φιλίας, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πως στην προσπάθειά τους να προστατεύσουν τα οικογενειακά ζητήματα, οι έφηβοι στην επαρχία είναι αναγκασμένοι να ανησυχούν για την έκθεσή τους στην κοινότητα από την τυχόν παραβίαση των κανόνων της αυτοαποκάλυψης. Άλλωστε για το λόγο αυτό είναι λιγότερο πρόθυμοι να συγχωρήσουν την προδοσία των φίλων τους.

Οπότε, η κομβική αντίφαση που αναδεικνύεται από τις αναπαραστάσεις των εφήβων της επαρχίας έχει να κάνει, όχι τόσο με το ότι αναπαριστούν τη φιλία λιγότερο συχνά ως ανιδιοτελή σχέση, αλλά με το ότι προσλαμβάνουν τις φιλίες ως πιο σταθερές και σημαντικές, όπως η οικογένεια τους, τη στιγμή που τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης είναι μειωμένα. Όμως, το ότι οι έφηβοι της επαρχίας δηλώνουν ως σημαντικότερες τις φιλικές τους σχέσεις, ενώ στην πράξη προβαίνουν σε μερική αυτοαποκάλυψη, αυτό θα μπορούσε να συνιστά αντίφαση. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με προηγούμενη μελέτη, όπου διαπιστώθηκε ότι οι Έλληνες βιώνουν αμφιθυμικά τις φιλικές τους σχέσεις. Αυτό συμβαίνει διότι ταλαντεύονται μεταξύ ενός συλλογικού και ατομοκεντρικού τρόπου πρόσληψης των διαπροσωπικών σχέσεων, όπου ο έλεγχος της οικογένειας στην επιλογή των φίλων, προκαλεί μια οπισθοχώρηση στις θυμικού τύπου ατομικιστικές πλευρές της επικοινωνίας και συνακόλουθα στην ικανοποίηση από τη ζωή (Καφέτσιος, 2008). Αντίστοιχα πορίσματα, σχετικά με τον περιοριστικό ρόλο των οικογενειών στις λειτουργίες της φίλιας εφήβων και ενηλίκων που ζουν σε επαρχίες, έχουν διαπιστωθεί και από άλλες μελέτες που αφορούν ευρωπαϊκές χώρες (Crowe, 1981· McGrath & Gabhainn, 2007· Maisonneuve, 2004/2007), αλλά και τη βόρειο Αμερική (Amato, 1993· Crowe, 1981· Elgar, Arlett, & Groves, 2003· Patacchini, Picard, & Zenou, 2015).

8.3.5. Διαφορές στις αντιλήψεις των εφήβων για τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη στη φίλια με βάση το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων διαμεσολαβεί και τροποποιεί τις αντιλήψεις των εφήβων ως προς τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια, ενώ δεν επηρεάζει τον τρόπο που αναπαριστούν οι έφηβοι την προδοσία και την εγγύτητα στις φιλίες τους, όπως επίσης και τις επιρροές που ασκούν οι κολλητοί τους φίλοι στις συμπεριφορές τους. Οι έφηβοι που προέρχονται από μεσαίο και υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αποκρύπτουν πράγματα, τα οποία αν τα αποκάλυπταν στους καλύτερους φίλους τους θα επηρέαζαν τη φιλίας τους ή θα προκαλούσαν τη διαφωνία τους, ενώ οι έφηβοι με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, επιλέγουν την παρρησία στις επικοινωνίες τους στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας. Ωστόσο, η παραπάνω διαφοροποίηση μεταξύ των δύο ομάδων των εφήβων είναι στατιστικά σημαντική, αλλά σχεδόν αμελητέα (d. = .01).

Καταρχάς, στο σημείο αυτό χρειάζεται να επισημάνουμε ότι η αυτοαποκάλυψη αποτελεί πολύ σπουδαία συμπεριφορά στο πλαίσιο της οικειότητας που αναπτύσσεται στις φιλίες, Ωστόσο, σύμφωνα με την κλίμακα μέτρησης των λειτουργιών της φιλίας των Mendelson και Aboud (2012), που χρησιμοποιούμε στην παρούσα διατριβή, η λειτουργία της οικειότητας προσδιορίζεται, πέρα από τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, και από την ευαισθησία στις ανάγκες των άλλων και πάντα σε ένα πλαίσιο αποδοχής. Όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα, που αφορούν τις λειτουργίες της φιλίας, δεν διαπιστώθηκαν διαφοροποιήσεις ως προς την πρόσληψη της λειτουργίας της οικειότητας μεταξύ των εφήβων από διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα γονέων, προφανώς διότι στη λειτουργία της οικειότητας οι Mendelson και Aboud προσμετρούν και την ευαισθησία στις ανάγκες των φίλων και όχι μόνο τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης. Αντίθετα, στην παρούσα κλίμακα που δημιουργήσαμε αιτιολογείται η διαφοροποίηση στα αποτελέσματα, διότι διερευνάται αποκλειστικά ο βαθμός της επιφυλακτικότητας στην πλήρη και ανοιχτή αυτοαποκάλυψη μεταξύ των κολλητών φίλων.

Προχωρώντας στην ερμηνεία μας, το γεγονός ότι οι έφηβοι με μεσαίο και υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων τείνουν, έστω με πολύ μικρή ή σχεδόν αμελητέα διαφορά, να προβαίνουν σε μειωμένη αυτοαποκάλυψη στις φιλίες είτε από φόβο μήπως επηρεαστεί το κλίμα της φιλίας, είτε διότι οι κολλητοί τους φίλοι διαφωνούν με διάφορες πτυχές της αυτοαποκάλυψης, δηλαδή πτυχών της ταυτότητας των εφήβων, θα μπορούσε αυτό να σημαίνει ότι οι φιλίες τους είναι κατά κάποιο ανολοκλήρωτες και μη ικανοποιητικές. Πολλές έρευνες, και μάλιστα χωρίς να έχουν συνυπολογίσει τη συνδρομή του κοινωνικοοικονομικού παράγοντα ή της ταξικής ένταξης των ατόμων, έχουν διαπιστώσει ότι η μερική αυτοαποκάλυψη στις φιλίες συνδέεται με μειωμένα επίπεδα οικειότητας και χαρακτηρίζονται ως αποστασιοποιημένες (Shulman, 1993), λιγότερο ενεργές και ευάλωτες (Fehr, 1996, 2012). Ακόμη, έχει διαπιστωθεί ότι η απόκρυψη μυστικών και η μειωμένη αυτοαποκάλυψη σχετίζεται με την συχνότερη ύπαρξη συγκρούσεων στις φιλίες (Carpenter & Greene, 2016· Martinez & Howe, 2013). Σε κάθε περίπτωση, η ελλειμματική αυτοαποκάλυψη συνεπάγεται την ύπαρξη ανολοκλήρωτης φιλίας (Maccoby, 1990) και μειωμένης συμπαθείας μεταξύ των φίλων (Collins, & Miller, 1994). Ωστόσο, από μόνη της η αυτοαποκάλυψη δεν μπορεί να εδραιώσει τη σχεσιακή συνεκτικότητα χωρίς την αναγκαία εμπιστοσύνη για την διαφύλαξη των μυστικών (Shaver, 1988). Η σημασία της αυτοαποκάλυψης θεωρείται τόσο σπουδαία

στις φιλικές σχέσεις, ώστε έχει διατυπωθεί η θέση ότι η αμοιβαιότητα στην αυτοαποκάλυψη αποτελεί την πιο σημαντική γνωστική αναπαράσταση και πρωτοτυπική προσδοκία για τις φιλίες (Fehr & Harasymchuk, 2018), ενώ η αυτοαποκάλυψη από κοινού με την επικοινωνία και την ενσυναίσθηση συγκροτούν την πιο σημαντική λειτουργία της φιλίας, δηλαδή την οικειότητα (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Berndt, 2000· Hartup, 1996· Maisonneuve, 2004/2007· Mendelson & Aboud, 1999· 2012, Monsour, 1992· Parker & Asher, 1993· Wrzus, Zimmermann, Mund, & Neyer, 2017).

Όπως αναφέραμε, αν και υπάρχουν ελάχιστες έρευνες που διερευνούν τις επιπτώσεις του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στον τρόπο που άνθρωποι αντιλαμβάνονται και βιώνουν τις φιλικές τους σχέσεις, εντούτοις διαπιστώσαμε πως το εύρημά μας ότι οι έφηβοι που προέρχονται από υψηλότερα κοινωνικοοικονομικό επίπεδο έχουν λόγους να αποκρύπτουν πληροφορίες στις φιλίες, έρχεται σε συμφωνία με εκτεταμένη ποιοτική μελέτη όπου διαπιστώθηκε ότι οι έφηβοι που προέρχονται από εύπορες οικογένειες προβαίνουν σε μειωμένη αυτοαποκάλυψη στις ευρύτερες φίλιες και γνωριμίες τους για ζητήματα που αφορούν τον πλούτο της οικογένειάς τους (Aries, E., 2008). Συγκεκριμένα, ανέφεραν ότι δεν ανακοινώνουν σε φίλους τον πλούτο της οικογένειάς τους για να αποφύγουν την αρνητική κριτική και τα ειρωνικά σχόλια ορισμένων φτωχότερων μαθητών/τριών και για να μην γίνονται αντιληπτοί μέσω του πλούτου της οικογενείας τους, αλλά των προσωπικών τους χαρακτηριστικών. Επίσης, στους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες επιλέγουν να αποκρύπτουν ότι οι γονείς τους κατέχουν ακριβά αυτοκίνητα, όπως και τις ευκαιρίες και τις δραστηριότητες που απολαμβάνουν, οι οποίες απαιτούν δαπάνες που υπερβαίνουν τις δυνατότητες των οικογενειών των φίλων τους, ώστε να μην τους πληγώσουν, ενώ παράλληλα δήλωσαν ένοχοι για την κοινωνική αδικία που υφίστανται, μέσω της οικονομικής στέρησης, οι φίλοι τους

Ένας άλλος πιθανός λόγος, που θα μπορούσε να εξηγήσει τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη των εφήβων από μεσαίο και υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, αφορά το γεγονός ότι ενδέχεται να είχαν κατά νου τα μειωμένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης που εκδηλώνουν σε εκείνους τους φίλους τους που προέρχονται από κατώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, και οι οποίοι τους θεωρούν ως τους καλύτερους φίλους τους. Πράγματι, ορισμένες έρευνες έχουν διαπιστώσει ασυμμετρίες στις αναφορές για τις αμοιβαία καλύτερες φιλίες, δηλαδή παρατηρήθηκε ότι συχνότερα τα παιδιά και οι έφηβοι αναφέρουν ως κολλητούς φίλους

συμμαθητές/τρίες τους με υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, χωρίς οι τελευταίοι να τους δηλώνουν ως καλύτερους φίλους τους (Byrne, Clore, & Worchel, 1966· Côté, Kraus, Carpenter, Piff, Beermann, & Keltner, 2017· Domański & Przybysz, 2012· Verbrugge, 1977), με εξαίρεση τα παιδιά του χαμηλότερου επιπέδου της κατώτερης τάξης, τα όποια δεν διατηρούν αυταπάτες για τα αδιαπέραστα ταξικά στεγανά όρια των φιλικών σχέσεων (Newgarden, 1946). Σε μελέτη των Wright, E., & Cho, (1992) χρησιμοποιήθηκε η μαρξιστική διάκριση των ανθρώπων σε ιδιοκτήτες μέσων παραγωγής και εργάτες, η διάκριση σε εξουσιαστές/προϊσταμένους και ανειδίκευτους εργάτες του Dahrendorf και η διαφοροποίηση των ανθρώπων ανάλογα με τους τρόπους ζωής και τις αξίες του Bourdieu, σε δείγματα στις Η.Π.Α., του Καναδά, της Νορβηγίας και της Σουηδίας, ώστε να διαπιστωθεί πώς επηρεάζουν οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες τη δημιουργία φιλικών σχέσεων μεταξύ ατόμων από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Στην έρευνα διαπιστώθηκε, και παρά το ότι η Νορβηγία και η Σουηδία διαθέτουν ισχυρότερο κοινωνικό κράτος, οι φίλιες μεταξύ των ατόμων από τις παραπάνω κοινωνικές ομάδες προσέκρουαν στα μη διαπερατά όρια των διαφορετικών ομάδων εξουσίας, όπως αυτά αποτυπώνονται στον τρόπο ζωής, τα ενδιαφέροντα και τις ευκαιρίες που τροποποιούν τις συνθήκες και τους όρους σύναψης φιλικών σχέσεων. Ανάλογα αποτελέσματα προέκυψαν και σε πρόσφατες έρευνες, όπου βρέθηκε ότι οι προσπάθειες για τη δημιουργία φιλικών σχέσεων, όσων προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, με φίλους από μεσαία και ανώτερα στρώματα, αν και αντιμετωπίζουν εκατέρωθεν στερεότυπα, μπορούν υπό προϋποθέσεις να συναφθούν στις περιπτώσεις που οι φίλοι είναι γείτονες λόγω της ευκολίας των συναντήσεων που συνεπάγεται η φυσική γειτνίαση (Durante & Fiske, 2017), ενώ σε άλλη έρευνα διαπιστώθηκε αδυναμία φιλικής συνύπαρξης λόγω της μεγάλης διαφοράς στον πλούτο και τις ευκαιρίες που διαθέτουν οι πλουσιότεροι και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι φτωχότεροι (Hollingworth, 2019).

Ωστόσο, ορισμένοι ερευνητές μελέτησαν τα επίπεδα της αυτοαποκάλυψης στις φιλίες σε σχέση με τον ατομικιστικό ή τον κολεκτιβιστικό χαρακτήρα της προσωπικότητας των φίλων. Συγκεκριμένα, σε έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι όσοι σχετίζονται στις φιλίες τους κολεκτιβιστικά, δηλαδή νοιάζονται για την ενότητα της ομάδας τους, χαρακτηρίζονται από αυξημένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, ενώ όσοι ακολουθούν μια ατομικιστική κατεύθυνση στις φιλίες, συνήθως ανήκουν σε υψηλά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα και θέτουν ως προτεραιότητα τα προσωπικά τους

ενδιαφέροντα, ενώ εκφράζουν μειωμένη αυτοαποκάλυψη και ικανοποίηση από τις φιλίες τους (Seol, 2016).

Σε κάθε περίπτωση, το εύρημα ότι οι έφηβοι, που προέρχονται από μεσαίο και υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, εκδηλώνουν μειωμένη αυτοαποκάλυψη στις φιλίες τους, είναι σημαντικό και χρήζει περεταίρω διερεύνησης για να διαπιστωθεί η ακριβής θεματολογία και οι συνθήκες υπό τις οποίες εμφανίζεται. Πάνω από όλα, όμως, επιβεβαιώνει τις μακροχρόνιες έρευνες των ερευνητών που επιμένουν ορθώς να θεωρούν ως ανεπαρκείς τις μελέτες για τις φιλίες, όταν αυτές παραβλέπουν τις επιπτώσεις της ταξικής υπαγωγής και της κοινωνικής θέσης των ανθρώπων στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Σχετικά με το ζήτημα αυτό, και μετά από πολύχρονες μελέτες για την επιρροή της ταξικής θέσης στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων, ο Graham Allan (1996/2011) επισημαίνει ότι οι προσωπικές μας σχέσεις, και ιδιαίτερα οι φιλικές, δεν είναι ατομικά οικοδομήματα ελεύθερης επιλογής, και όσο και αν είμαστε ενεργοί στη διαμόρφωσή τους, οι κοινωνικές, οι υλικές συνθήκες και οι ιδεολογίες αποτελούν τις εξωτερικές συνθήκες κάτω από τις οποίες ενεργοποιείται εσωτερικά από εμάς ο τρόπος που τις διαμορφώνουμε. Οι επιλογές μας για τις προσωπικές μας σχέσεις δημιουργούνται από εμάς, αλλά «όχι με τρόπους της επιλογής μας» (σ. 408).

Ωστόσο, η έρευνα ανέδειξε ένα καινοφανές εύρημα, ότι δηλαδή οι έφηβοι τους δείγματός μας με μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, επίσης, αποκρύπτουν πληροφορίες από τους φίλους τους, γεγονός που, ερευνητικά έχει αποτυπωθεί η αντίθετη στάση, αφού το μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο συνδέεται με αυξημένη αυτοαποκάλυψη στις φιλίες. Το εύρημα ενδέχεται να σχετίζεται με το ότι στην Ελλάδα η μεσαία τάξη σήμερα έχει φτωχοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό. Συνεπώς, για τους ίδιους λόγους, που αναφέραμε ακριβώς παραπάνω, για τους εφήβους με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, οι έφηβοι που προέρχονται από μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, και δεν επηρεάστηκαν από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, προβαίνουν σε μερική αυτοαποκάλυψη στους φίλους τους, οι οποίοι ανήκουν σε χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα ή και σε μεσαία, τα οποία επλήγησαν από την οικονομική κρίση που έπληττε τη χώρα κατά την χρονική περίοδο διεξαγωγής της έρευνας και που, δυστυχώς, συνεχίζεται (Λουκάς 2018· Mavrozacharakis, 2015· Sawyer, Azzopardi, Wickremarathne, & Patton, 2018).

8.3.6. Διαφορές στις αντιλήψεις των εφήβων για την ανιδιοτέλεια στη φίλια με βάση το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι έφηβοι που προέρχονται από υψηλό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο γονέων αναπαριστούν συχνότερα τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση, όπου κάποιος προσφέρει χωρίς να περιμένει ανταλλάγματα, σε σύγκριση με τους εφήβους που προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Επίσης, η παραπάνω διαφοροποίηση μεταξύ των δύο ομάδων των εφήβων είναι μεν στατιστικά σημαντική, αλλά σχεδόν αμελητέα (d. = .01).

Πριν προχωρήσουμε όμως στη σχετική βιβλιογραφική τεκμηρίωση απαιτούνται ορισμένες διευκρινίσεις. Η ανιδιοτέλεια, δηλαδή ο αλτρουισμός, αποτελεί υποκατηγορία της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, με τη διαφορά ότι η ανιδιοτέλεια συνιστά βοήθεια προς τους άλλους, που προκαλεί κόστος στον ευεργέτη, ωφέλεια στον ευεργετούμενο και δεν υπόκειται στη λογική της ανταποδοτικότητας. Με άλλα λόγια, ξεφεύγει του κανόνα της αμοιβαιότητας, που ισχύει για τις άλλες λειτουργίες της φιλίας (Λαμπρίδης, 2014· Παπαστυλιανού & Λαμπρίδης, 2014· Tooby & Cosmides, 1996). Επίσης, η ανιδιοτέλεια, ως μορφή φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, στηρίζεται σε εσωτερικευμένες κοινωνικές αξίες που κινητοποιούν τα άτομα να φροντίσουν τους φίλους τους και τα κίνητρά της μάλλον δεν αφορούν την κοινωνική επιβράβευση του ευεργέτη (Eisenberg & Spinrad, 2014). Πάντως το βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο, που διαφοροποιεί τη ανιδιοτέλεια, από άλλες μορφές βοήθειας στη φιλία, είναι η υποβάθμιση των πόρων του ευεργέτη, δηλαδή το αναπόφευκτο κόστος που συνεπάγεται ο αλτρουισμός, ενώ χρειάζονται εξειδικευμένες μελέτες για να υπολογίσουμε, εάν οι άνθρωποι είναι ικανοί να κατηγοριοποιούν σωστά ορισμένες συμπεριφορές βοήθειας ως ανιδιοτελείς (Tooby & Cosmides, 1996).

Ένα άλλο στοιχείο, που έχει σημασία για την οριοθέτηση της ανιδιοτέλειας είναι η αυθόρμητη εκδήλωσή της, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη από τον ευεργέτη φίλο ο χρόνος, οι πόροι, ή ακόμα και ο κίνδυνος, που ενδέχεται να αντιμετωπίσει στην προσπάθεια για να παράσχει βοήθεια, ενώ η ανιδιοτέλεια διακρίνει τον πραγματικό από τον κίβδηλο φίλο (Tooby & Cosmides, 1996). Σε κάθε περίπτωση, όμως, η εκδήλωση ανιδιοτέλειας προϋποθέτει αυξημένα επίπεδα οικειότητας και ενσυναίσθησης, που εμπλέκουν συναισθηματικά τον ευεργέτη, ώστε να ανταποκριθεί στον φίλο που βρίσκεται σε κατάστασης ανάγκης (Batson, D., Batson, G., Griffitt,

Barrientos, Brandt, Sprengelmeyer, & Bayly, 1989· Erber & Erber 2018· Hruschka, 2010· Λαμπρίδης, 2014· Schlenker & Britt, 2001).

Από την άλλη, οι κοινωνικοί ψυχολόγοι βρίσκονται σε μια διαρκή επιστημονική διαμάχη σχετικά με τον εάν η φιλοκοινωνική συμπεριφορά είναι αλτρουιστική ή ενεργοποιείται από εγωιστικά κίνητρα, ώστε ο ευεργέτης να απαλλαγεί από το άγχος που του προκαλεί το άτομο που υποφέρει (Λαμπρίδης, 2014· Παπαστυλιανού & Λαμπρίδης, 2014· Myers, 2016). Στις οικείες φιλίες πάντως το κόστος που συνεπάγεται η αλτρουιστική συμπεριφορά προσφέρει χαρά στον ευεργέτη φίλο (Argyle, 2011· Hays, 1985· Miell, Croghan, 2011).

Το εύρημά μας ότι οι έφηβοι με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αναπαριστούν συχνότερα τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση, όπου κανείς προσφέρει χωρίς να περιμένει αντάλλαγμα, έρχεται, εν πολλοίς, σε συμφωνία με προηγούμενες μελέτες που καταλήγουν σε ανάλογα συμπεράσματα, αν και υπάρχουν έρευνες που έχουν καταλήξει σε αντίθετα συμπεράσματα.

Θα ξεκινήσουμε αρχικά αναφέροντας έρευνες των οποίων τα συμπεράσματα έρχονται σε αντίθεση με αυτά της δικής μας έρευνας. Έχει διαπιστωθεί ότι οι φίλοι των κατώτερων τάξεων χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς είτε λόγω του ότι έτσι νιώθουν να προστατεύονται στις δύσκολες συνθήκες που ζουν είτε λόγω της αυξημένης θρησκευτικότητας που χαρακτηρίζει τα κατώτερα στρώματα, ενώ η εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς των ανωτέρων τάξεων σχετίζεται με την προώθηση της δημόσια εικόνας τους (Kraus & Callaghan, 2016). Επίσης, σε άλλη έρευνα προέκυψαν μικτά συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Myers (2016), όσοι ανήκουν σε υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις φιλίες τους, συμπεριλαμβανομένου του αλτρουισμού, κάτι που ο συγγραφέας αποδίδει στον άξενο χαρακτήρα των αστικών κέντρων που ζουν, αλλά και στο ότι δεν μοιράζονται τις απειλητικές οικονομικές συνθήκες της ζωής, με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι, όσοι ανήκουν σε χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και οι οποίοι εκδηλώνουν συχνότερα φιλοκοινωνική συμπεριφορά. Ωστόσο, στην ίδια έρευνα διαπιστώθηκε ότι και όσοι ανήκουν σε χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και ζουν σε μεγαλουπόλεις αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στους φίλους τους. Περαιτέρω, σε άλλη έρευνα βρέθηκε ότι οι έφηβοι της επαρχίας, λόγω του μειωμένου κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου και του χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων τους, εκδηλώνουν ελαφρώς μειωμένα

επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, από ότι οι έφηβοι που κατοικούν σε μεγαλουπόλεις με μέσο και ανώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο (Carlo, Crockett, Randall, & Roesch, 2007). Αντίθετα, σε άλλη έρευνα διαπιστώθηκε ότι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο δεν επηρεάζει την εκδήλωση αλτρουιστικής συμπεριφοράς στις φιλίες (Patil & Adsul, 2018).

Οι περισσότερες έρευνες, ωστόσο, έχουν καταλήξει ότι τα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις φιλίες είναι αυξημένα για τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Πράγματι, εάν λάβουμε υπόψη μας ότι οι επιπτώσεις της φτώχειας αποδιοργανώνουν τη συναισθηματική ισορροπία των εφήβων (DiMicco, Myers, & Sheppard, 2009), ενώ το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων σχετίζεται θετικά με τη λειτουργία της οικειότητας (Burgess, Sanderson, & Aponte, 2011· Giordano, 1998· Hollingworth, 2019· Moreno & Martinez, 2017), μέσω της ανταπόκρισης στις ανάγκες των άλλων (Hanson, Chandra, Wolf, Pollak, 2011), τότε μπορούμε να αιτιολογήσουμε το γεγονός ότι οι έφηβοι με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναπαριστούν αρκετά συχνότερα τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση.

Από την άλλη μεριά, ορισμένες έρευνες έχουν καταλήξει ότι το υψηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων αυξάνει σημαντικότερα τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, από ότι το υψηλό οικονομικό επίπεδο (Burgess, Sanderson, & Aponte, 2011· Deckers, Falk, Kosse, & Schildberg-Hörisch, 2015· Παπαστυλιανού & Λαμπρίδης, 2014), ενώ έχει διαπιστωθεί ότι οι πιο φτωχοί, αλλά μορφωμένοι, κατέχουν περισσότερες κοινωνικές δεξιότητες (Poel, 2003). Επίσης, το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο σχετίζεται με ελαφρώς αυξημένη φιλοκοινωνική συμπεριφορά στις φιλίες των εφήβων (Carlo, Crockett, Randall, και Roesch, 2007), ενώ η χρόνια αγωνία και πίεση των οικονομικά ασθενέστερων στρωμάτων αποδιοργανώνει τη συναισθηματική τους ζωή και σχετίζεται με μειωμένο αυτοέλεγχο και κοινωνική ανεπάρκεια (Walker, 2014), που δημιουργούν προβλήματα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Waddell, 2006).

Παρά το ότι έχει επισημανθεί ότι τα επίπεδα του κοινωνικού, οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου της οικογενείας επηρεάζουν την εκδήλωση της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων, ωστόσο οι μελέτες που έχουν διεξαχθεί για το ζήτημα είναι λίγες (Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017). Το ότι οι έφηβοι με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναφέρουν ότι αναλαμβάνονται αρκετά συχνότερα τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι

εκδηλώνουν την ίδια συμπεριφορά σε όλους γενικά. Όπως διαπιστώθηκε σε πρόσφατη έρευνα στην Αγγλία, οι λευκοί γηγενείς άγγλοι μαθητές/τριες, ενώ ανέφεραν τις φιλίες τους με τους εθνοτικά ομόφυλούς τους ως ποιοτικές, ωστόσο επιδείκνυαν συμπεριφορά εκμετάλλευσης με ορισμένους από τους πιο καλούς ή αθλητικούς μαθητές/τριες από άλλες φυλές, ενώ τους μετρίους και με χαμηλή επίδοση τους απέρριπταν ως φίλους (Hollingworth, 2019). Όπως επισημαίνει η Hollingworth, στον εργαλειακό κόσμο μας η κυριαρχία των οικονομικών αξίων και η προσανατολισμένη εκπαίδευση στη οικονομία, καθιστούν αδύνατες τις φιλίες μεταξύ διαφορετικών τάξεων. Ακόμη, δεν γνωρίζουμε εάν τα κίνητρα για την εκδήλωση της ανιδιοτέλειας όσων προέρχονται από ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, είναι εγωιστικά (Λαμπρίδης, 2014· Παπαστυλιανού & Λαμπρίδης, 2014· Myers, 2016).

Κεφάλαιο 9.

Αποτελέσματα έρευνας των αντιλήψεων των μαθητών/τριών για τις λειτουργίες της φιλίας

Για να διαπιστωθούν οι αντιλήψεις των μαθητών/τριών για την ποιότητα της καλύτερης φιλίας τους χρησιμοποιήσαμε το ερωτηματολόγιο των Mendelson και Aboud (2012). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 9.1., το ερωτηματολόγιο συντίθεται από έξι υποκλίμακες που αντιστοιχούν σε ανάλογες λειτουργίες της ποιότητας της φιλίας και προσδιορίζουν την ικανοποίηση από τη φιλία και συνάμα την ποιότητά της. Το σύνολο των προτάσεων των επιμέρους λειτουργιών της ποιότητας της φιλίας που τελικά χρησιμοποιήσαμε ανέρχεται σε 47. Κατά την πιλοτική έρευνα αφαιρέσαμε μια πρόταση από τις συνολικά 48 προτάσεις του ερωτηματολογίου. Συγκεκριμένα η πρόταση «με τον/την κολλητό/η μου συζητώ ανούσια πράγματα», που συμπεριλαμβάνονταν στη λειτουργία της καλής παρέας, μείωνε την τιμή του δείκτη αξιοπιστίας (α Cronbach). Οι Mendelson και Aboud διακρίνουν εννοιολογικά τις ακόλουθες λειτουργίες της φιλίας:

1. Η Καλή παρέα αναφέρεται στο να κάνει κάποιος πράγματα μαζί με τους φίλους, που προκαλούν ευχαρίστηση, διασκέδαση και ενθουσιασμό. Η ποιότητα αυτής της λειτουργίας είναι σπουδαίας προσδοκίας για τη φιλία σε κάθε ηλικία.

2. Η Βοήθεια αναφέρεται στην παροχή καθοδήγησης, βοήθειας, πληροφοριών, συμβουλών και άλλων μορφών απτών συνεισφορών που χρειάζονται οι φίλοι για την εκπλήρωση αναγκών και στόχων. Η λειτουργία αυτή δεν είναι αναγκαίο να είναι αμοιβαία.

3. *Η Οικειότητα* αναφέρεται στην ευαισθησία προς τις ανάγκες και τις καταστάσεις που βιώνουν οι άλλοι προσφέροντας ένα πλαίσιο αποδοχής, όπου οι προσωπικές σκέψεις, τα συναισθήματα και οι προσωπικές πληροφορίες μπορούν να εκφραστούν ανοιχτά και ελευθέρα.

4. Η Αξιόπιστη συμμαχία αναφέρεται στη δυνατότητα να υπολογίζει κανείς στη διαρκή διαθεσιμότητα και αξιοπιστία ενός φίλου. Πρόκειται για μια πολύ σημαντική λειτουργία, δεδομένου πως διακρίνει τις φιλίες που αντέχουν στις δοκιμασίες και τις συγκρούσεις από εκείνες που επιβιώνουν μόνο στις ευχάριστες συνθήκες.

5. Η Αυτοεπικύρωση αναφέρεται στο να αντιλαμβάνεται κάνεις τον άλλον ως κάποιον που τον ενθαρρύνει, και τον εμψυχώνει, τον ακούει και τον βοηθάει γενικά

Πίνακας 9.1. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλείσεις των αντιλήψεων για τις λειτουργίες της φιλίας (N=920) (1= διαφωνώ και 5=συμφωνώ)

Αντιλήψεις για τις λειτουργίες της φιλίας (Συνολικό α = .944)		
Καλή παρέα (α = .769) Γ.Μ.Ο. = 4.58	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση
Περνάω καλά όταν κάνουμε πράγματα μαζί	4.68	.60
Έχει καλές ιδέες για διασκέδαση	4.07	.94
Με κάνει να γελάω	4.57	.73
Πλήττω να μιλάω μαζί του/της*	4.57	.83
Χαλιέμαι όταν είμαι μαζί του/ της	4.74	.63
Βαριέμαι να είμαι μαζί του/της	4.73	.66
Είναι ευχάριστο να καθόμαστε και να μιλάμε	4.69	.64
Βοήθεια (α = . 793) Γ.Μ.Ο. = 4.33		
Με βοηθάει όταν έχω ανάγκη	4.57	.72
Αδιαφορεί όταν χρειάζομαι τη συμβουλή κάποιου	4.50	.83
Μου δίνει χρήσιμες συμβουλές όταν τις χρειάζομαι	4.20	.89
Αποφεύγει να με βοηθάει να κάνω πράγματα	4.33	.91
Αρνείται να μου δανείζει πράγματα που χρειάζομαι	4.50	.83
Διστάζει να μου κάνει χάρες	4.18	.90
Με βοηθάει όταν δυσκολεύομαι με κάτι	4.30	.93
Μου δείχνει πώς να κάνω τα πράγματα καλύτερα	4.03	.93
Οικειότητα (α = .797) Γ.Μ.Ο. = 4.37		
Μπορώ να του/της λέω τα προσωπικά μου	4.58	.86
Δυσκολεύεται να αναγνωρίσει πότε είμαι αναστατωμένος/η	4.15	.99
Δυσκολεύομαι να του/της εμπιστευτώ τα προσωπικά μου	4.49	.92
Ξέρει πότε κάτι με ενοχλεί	4.18	.96
Με ακούει όταν του/της λέω τα προσωπικά μου	4.58	.75
Δυσκολεύεται να με καταλάβει όταν μιλάω για τα προβλήματά μου	4.24	.95
Δυσκολεύομαι να μιλάω για τα προσωπικά μου	4.45	.91
Καταλαβαίνει τα αισθήματά μου	4.32	.86
Αξιόπιστη συμμαχία (α = .783) Γ.Μ.Ο. = 4.59		
Θα παρέμενε κολλητός/ή μου ακόμα και αν θύμωνα μαζί του/της	4.54	.80
Θα χανόταν στους δύσκολους καιρούς	4.37	.93
Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα και αν δεν βλεπόμασταν για μερικούς μήνες	4.60	.83
Η φιλία μας θα διαλυόταν αν είχαμε καυγαδίσει	4.64	.77
Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα κι αν οι άλλοι με κατέκριναν	4.62	.80
Η φιλία μας θα χάλαγε αν οι άλλοι δε με συμπαθούσαν	4.71	.69
Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα και αν διαφωνούσαμε	4.64	.75
Θα ξέκοβε αν δεν είχα χρόνο να τον/την βλέπω αρκετά	4.60	.78
Αυτοεπικύρωση (α = .775) Γ.Μ.Ο. = 4.17		
Με κάνει να νιώθω σπουδαίος/α	3.88	.95
Με κάνει να νιώθω καλά με τον εαυτό μου ακόμα και όταν τα θαλασσώνω	4.05	.96
Με κάνει να αμφιβάλλω για τον εαυτό μου	4.55	.80
Με κάνει να νιώθω έξυπνος/η	3.75	.99
Με κάνει να νιώθω ξεχωριστός/ή	3.89	1.01
Αποφεύγει να με επαινεί όταν κάνω κάτι καλά	4.19	.99
Υποτιμά τα πράγματα στα οποία είμαι καλός/ή	4.46	.89
Με κάνει να νιώθω ότι δεν μπορώ να τα καταφέρω	4.55	.89

Συναισθηματική ασφάλεια (α = .781) Γ.Μ.Ο. = 4.22		
Με κάνει να νιώθω καλά σε μια νέα κατάσταση	4.31	.81
Θα βοηθούσε να είναι κοντά μου εάν ήμουν φοβισμένος/η	4.24	1.05
Θα αδυνατούσε να με κάνει να νιώσω καλύτερα εάν ανησυχούσα για κάτι	4.15	1.02
Με ταράζει όταν είμαι νευριασμένος/η	3.92	1.15
Με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν έχω μπλεξίματα	4.35	.88
Αδυνατεί να με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν έχω προβλήματα	4.34	.89
Με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν είμαι ανήσυχος/η	4.25	.88
Αδυνατεί να με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν είμαι αναστατωμένος/η	4.22	1.02

** Οι σκιασμένες προτάσεις αντιστοιχούν σε ανεστραμμένες, για λόγους αποφυγής επισκιασμού των απαντήσεων*

να διατηρεί θετική αυτοεικόνα, ενισχύοντας την εκτίμηση του εαυτού του ως ενός αξιόλογου ανθρώπου.

6. Η Συναισθηματική ασφάλεια αναφέρεται στην παρηγοριά, την αυτοπεποίθηση και τη σιγουριά που παρέχουν οι φίλοι στις καινούργιες και απειλητικές καταστάσεις.

Στον Πίνακα 9.1. φαίνονται οι έξι λειτουργίες της ποιότητας της φιλίας με τους αντίστοιχους δείκτες αξιοπιστίας α του Cronbach και το γενικό μέσο όρο τους. Ο συνολικός δείκτης αξιοπιστίας α του Cronbach για το ερωτηματολόγιο της ποιότητας της φιλίας είναι: α = .944. Επίσης, απεικονίζονται οι προτάσεις ανά λειτουργία με τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις τους. Οι αντεστραμμένες προτάσεις του ερωτηματολόγιου στον πίνακα φαίνονται σκιασμένες.

Παρατηρώντας τα δεδομένα του παραπάνω πίνακα, διαπιστώνουμε πως γενικά οι μαθητές/τριες συμφωνούν με τις έξι λειτουργίες της ποιότητας της φιλίας. Συγκεκριμένα όσον αφορά τη λειτουργία της *καλής παρέας* (Μ. Ο. = 4.58) δηλώνουν πως βιώνουν πάντα υψηλά επίπεδα ευχαρίστησης όταν επικοινωνούν, διασκεδάζουν, γελάνε και κάνουν πράγματα μαζί με τους/ις καλύτερούς/ες φίλους. Ταυτόχρονα δηλώνουν πως ποτέ δεν πλήττουν, δεν χαλιούνται και δεν βαριούνται να βρίσκονται μαζί τους.

Ως προς τις αντιλήψεις τους για τη λειτουργία της *βοήθειας* (Μ.Ο. = 4.33) δηλώνουν πως, όταν παραστεί ανάγκη, οι φίλοι/ες είναι πάντα πρόθυμοι/ες να βοηθήσουν, δώσουν συμβουλές που χρειάζονται και να βοηθήσουν σε περιστάσεις με τις οποίες δυσκολεύονται, αλλά και να προσφέρουν τις γνώσεις τους, ώστε να βελτιωθούν και να αποκτήσουν δεξιότητες σε δύσκολες καταστάσεις.

Από την άλλη, σχετικά με τη λειτουργία της *οικειότητας* (Μ.Ο. = 4.37) οι έφηβοι δηλώνουν πως στα πλαίσια της καλύτερής τους φιλίας μπορούν πάντα να εκμυστηρεύονται τα προσωπικά τους θέματα. Τονίζουν, επίσης, πως πάντα οι καλύτεροι φίλοι τους ακούν, όταν τους μιλάνε για τα προσωπικά τους, πράγμα που σημαίνει ότι η ενεργή ακρόαση, ως στοιχείο της οικειότητας στη φιλία, λειτουργεί καλά στις επικοινωνίες τους. Ταυτόχρονα, έχουν την αίσθηση πως οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες τους πάντα καταλαβαίνουν τα αισθήματά τους και γνωρίζουν πότε κάτι τους/ις ενοχλεί. Γενικότερα, οι έφηβοι δηλώνουν πως ποτέ οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες δεν δυσκολεύονται να αναγνωρίζουν τις στιγμές της συναισθηματικής αναστάτωσης και επίσης πάντοτε είναι εύκολο να τους/ις εμπιστεύονται σε ζητήματα προσωπικών υποθέσεων.

Για τη λειτουργία *αξιόπιστη συμμαχία* (Μ.Ο. = 4.59), οι μαθητές/τριες δηλώνουν πως οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες θα παρέμεναν φίλοι/ες τους για πάντα, ακόμα και αν είχαν θυμώσει μεταξύ τους, ή διαφωνούσαν ή αν δεν βλεπόντουσαν για μερικούς μήνες ή εάν άλλοι είχαν ασκήσει αρνητικές κρίσεις για τους/ις φίλους/ες τους. Επίσης, δηλώνουν πως οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες δεν θα χάνονταν ποτέ στους δύσκολους καιρούς, ούτε ακόμα και μετά από καυγά ή αδυναμία να βρεθεί χρόνος για τις κοινές τους συναντήσεις. Τονίζουν, τέλος, την πεποίθησή τους πως η καλύτερή τους φιλία είναι σταθερή και ανεπηρέαστη από την κριτική και την έλλειψη συμπάθειας των άλλων προς το πρόσωπό τους.

Ως προς τη λειτουργία της *αυτοεπικύρωσης* (Μ.Ο. = 4.17), με την οποία τροφοδοτούνται οι φίλοι/ες από και μέσω της φιλίας τους, οι έφηβοι δηλώνουν πως οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες ενισχύουν συχνά τα αισθήματα σπουδαιότητας, εξυπνάδας και μοναδικότητας που νιώθουν για τον εαυτό τους. Ταυτόχρονα, οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες ενισχύουν συχνά την αυτοεπικύρωση των φίλων ακόμα και αν οι τελευταίοι/ες δεν τα καταφέρνουν καλά σε ορισμένες περιστάσεις. Σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό, οι καλύτεροι φίλοι/ες ποτέ δεν προκαλούν την αυτοαμφισβήτηση των φίλων, ούτε υποτιμούν τις δεξιότητες και τις ικανότητές τους, αντίθετα τους/ις επαινούν και ενισχύουν το αίσθημα πως μπορούν να διαχειρίζονται καταστάσεις, όπως και να καταφέρνουν να υλοποιήσουν τους στόχους τους.

Τέλος, σχετικά με τη *συναισθηματική ασφάλεια* (Μ.Ο. = 4.22), που παρέχεται στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας οι μαθητές/τριες διαπιστώνεται πως δέχονται πάντα τη βοήθεια των φίλων τους, έστω και μόνο με την παρουσία τους, όταν αντιμετωπίζουν καταστάσεις προσαρμογής, φόβου, ανησυχίας και όταν νιώθουν πως

έχουν μπλέξει. Γενικότερα, οι έφηβοι δηλώνουν πως πάντα οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες ενισχύουν το αίσθημα συναισθηματικής ασφάλειας, αφού τελικά τους βοηθούν να νιώθουν καλύτερα όταν ανησυχούν, όταν έχουν προβλήματα και είναι αναστατωμένοι/ες, ενώ σπάνια τους ταράζουν, όταν είναι νευριασμένοι/ες.

9.1. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων για τις λειτουργίες της φιλίας της φιλίας με τον καλύτερο/η φίλο/η ως προς το φύλο

Στις απαντήσεις των συμμετεχόντων μαθητών/τριών προέκυψαν ορισμένες διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με την επίδραση του φύλου τους, αλλά όχι με την περιοχή κατοικίας τους και το κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους. Με τη μέθοδο t test και την ανάλυση διακύμανσης για ανεξάρτητα δείγματα ελέγξαμε τους μέσους όρους, για κάθε λειτουργία της ποιότητας της φιλίας, ως προς τις προαναφερόμενες ανεξάρτητες μεταβλητές.

Στον Πίνακα 9.2. απεικονίζονται οι μέσοι όροι και οι διαφορές στην πρόσληψη των λειτουργιών της ποιότητας της φιλίας ως προς το φύλο. Η ποιότητα της καλύτερης φιλίας συναρτάται, όπως αναφέρουμε στη μεθοδολογία, από το βαθμό ικανοποίησης που δηλώνουν οι μαθητές/τριες σε κάθε μία από τις έξι λειτουργίες της φιλίας. Έτσι, καταρχάς, σχετικά με τη λειτουργία *καλή παρέα* τα κορίτσια (Μ.Ο. = 4.67) δηλώνουν υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης, σε σύγκριση με τα αγόρια (Μ.Ο. = 4.47). Αυτό σημαίνει πως στις καλύτερές τους φιλίες τα κορίτσια διασκεδάζουν, νιώθουν ευχαρίστηση και ενθουσιασμό σε μεγαλύτερο βαθμό σε σύγκριση με τα αγόρια ($t = 22.66$, $p < .001$, $d = .42$). Γενικά, τα κορίτσια δηλώνουν πως περνάνε καλύτερα με τους/τις καλύτερες/ους φίλους/ες τους, όταν κάνουν διάφορα πράγματα μαζί, διασκεδάζουν καλύτερα και νιώθουν πιο ευχάριστα όταν κάθονται να μιλάνε μεταξύ τους, σε σύγκριση με τα αγόρια. Παράλληλα, δηλώνουν σε μικρότερο βαθμό πως βαριούνται, χαλιούνται και πλήττουν στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας τους σε σύγκριση με τα αγόρια.

Ως προς τη λειτουργία της *βοήθειας* τα κορίτσια (Μ.Ο. = 4.48), σε σύγκριση με τα αγόρια (Μ.Ο. = 4.14), φαίνεται να δηλώνουν υψηλότερο βαθμό ικανοποίησης στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας ($t = 13.50$, $p < .001$, $d = 63$). Συγκεκριμένα, τα κορίτσια τονίζουν περισσότερο πως δέχονται βοήθεια, συμβουλές και πληροφορίες από τις καλύτερες φιλίες τους σε σύγκριση με τα αγόρια.

Πίνακας 9.2. Μέσοι όροι και διαφορές των λειτουργιών της φιλίας ως προς το φύλο

	Αγόρια N = 412		Κορίτσια N = 508				
Λειτουργίες φιλίας	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση	T test	P	Cohen's d
Καλή παρέα	4.47	.52	4.67	.41	22.66*	.000	.42
Βοήθεια	4.14	.59	4.48	.48	13.50*	.000	.63
Οικειότητα	4.17	.59	4.54	.52	17.38*	.000	.66
Αξιόπιστη συμμαχία	4.47	.56	4.68	.42	30.42*	.000	.43
Αυτοεπικύρωση	3.97	.59	4.32	.53	7.62**	.006	.64
Συναισθηματική ασφάλεια	4.00	.60	4.40	.55	6.90**	.009	.69

N = 920, *p < .001, **p < .01

Επίσης, διαπιστώνεται ότι τα κορίτσια δέχονται χάρες, βοήθεια και καθοδήγηση στις τυχόν δυσκολίες τους σε διάφορες καταστάσεις αλλά και δανείζονται πράγματα από τους/τις καλύτερες/ους φίλους/ες τους, συχνότερα σε σύγκριση με τα αγόρια. Με άλλα λόγια, τα κορίτσια μεταξύ τους, στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας, ανταλλάσουν πληροφορίες, συμβουλές και απτές συνεισφορές για την εκπλήρωση αναγκών και την επίτευξη στόχων, συχνότερα από ότι συμβαίνει με τα αγόρια.

Η λειτουργία της *οικειότητας* στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας διαπιστώνεται, επίσης, πως λειτουργεί περισσότερο στα κορίτσια (Μ.Ο. = 4.54) σε σύγκριση με τα αγόρια (Μ.Ο. = 4.14). Τα κορίτσια δηλώνουν πως μιλάνε για τα προσωπικά τους και εκμυστηρεύονται τα μυστικά τους πιο εύκολα, σε σύγκριση με τα αγόρια (t = 17.38, p < 001, d = 66). Επίσης, διαπιστώνεται πως τα κορίτσια, στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους, αναφέρουν καλύτερα επίπεδα ακρόασης και κατανόησης των προβλημάτων τους αλλά και περισσότερη ενσυναίσθηση σχετικά με τη συναισθηματική κατάσταση που βιώνουν, όπως και εντονότερη αναγνώριση της αναστάτωσης που τυχαίνει να αισθάνονται σε ορισμένες περιπτώσεις, σε σύγκριση με τα αγόρια. Γενικά, είναι δυσκολότερο για τα αγόρια να εκφραστούν μέσω της λειτουργίας της *οικειότητας* στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους, δεδομένου πως εκφράζουν χαμηλότερο βαθμό ευαισθησίας προς τις ανάγκες και τις καταστάσεις που

βιώνουν οι άλλοι, όπου οι προσωπικές σκέψεις μοιράζονται ανοιχτά και ελεύθερα, ενώ τα συναισθήματα γίνονται αποδεκτά.

Αναφορικά με την *αξιόπιστη συμμαχία*, διαπιστώνεται πως τα κορίτσια (Μ.Ο. = 4.68) συμφωνούν περισσότερο, σε σύγκριση με τα αγόρια (Μ.Ο. = 4.47), με τη λειτουργία αυτή στον ορισμό της ποιότητας της φιλίας. Αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες τους θα παρέμεναν ανεπηρέαστοι/ες από τους μεταξύ τους καυγάδες, το θυμό και τις διαφωνίες και οι φιλίες τους δεν θα διαλύονταν για αυτούς τους λόγους ($t = 30.42$, $p < .001$, $d = 43$). Επίσης, τα κορίτσια πιστεύουν πως οι καλύτερες φιλίες τους δεν θα κινδύνευαν με διάλυση λόγω της αρνητικής κριτικής και της αντιπάθειας τρίτων προς αυτά. Ακόμη, σε σύγκριση με τα αγόρια, τα κορίτσια δηλώνουν περισσότερο βέβαια πως οι καλύτερες φιλίες τους θα παρέμεναν ανεπηρέαστες από το γεγονός πως θα αδυνατούσαν να βρουν χρόνο για τις μεταξύ τους συναντήσεις για κάποιο χρονικό διάστημα, αλλά και πως η φιλία τους θα παρέμενε σταθερή, ακόμα και σε δύσκολους καιρούς. Γενικά, τα κορίτσια δηλώνουν πως μπορούν να υπολογίζουν στη διαρκή διαθεσιμότητα και αξιοπιστία των φίλων τους, αλλά και στην αντοχή της φιλίας έναντι των συγκρούσεων και των δοκιμασιών σε μεγαλύτερο βαθμό σε σύγκριση με τα αγόρια.

Σχετικά με την *αυτοεπικύρωση* που επιτυγχάνουν οι φίλοι για τον εαυτό τους, μέσω της καλύτερης φιλίας τους, διαπιστώνεται πως τα κορίτσια (Μ.Ο. = 4.32) εκφράζονται σε μεγαλύτερο βαθμό και σε αυτή τη λειτουργία σε σύγκριση με τα αγόρια (Μ.Ο. = 4.15). Πιο συγκεκριμένα, τα κορίτσια δηλώνουν πως οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες τους τα κάνουν να νιώθουν σπουδαία, έξυπνα και ξεχωριστά, ενώ αποφεύγουν να τα υποτιμούν σε πράγματα στα οποία τα καταφέρνουν καλά. Επίσης, τα κορίτσια φαίνεται πως δέχονται περισσότερους επαίνους, εμψύχωση και στήριξη, στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους, ώστε να μην αμφιβάλλουν για τον εαυτό τους σε περίπτωση που τα θαλασσώνουν ($t = 7.62$, $p = .006$, $d = 64$). Γενικά, διαπιστώνεται πως τα κορίτσια προσλαμβάνουν υψηλότερα επίπεδα αυτοεπικύρωσης στο πλαίσιο της καλύτερης φιλία τους με το δέχονται και να παρέχουν επιβεβαίωση, καλή ακρόαση, ενθάρρυνση και εμψύχωση, ώστε να διατηρούν την αυτοεικόνα τους αξιόλογη, σε σύγκριση με τα αγόρια.

Τέλος, όσον αφορά τη *συναισθηματική ασφάλεια* διαπιστώνεται πως τα κορίτσια (Μ.Ο. = 4.40) δηλώνουν ότι βιώνουν αυτή τη λειτουργία στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας τους περισσότερο από τα αγόρια (Μ.Ο. = 4.00). Αυτό σημαίνει πως

τα κορίτσια, στις καλύτερες φιλίες τους, αντιλαμβάνονται ότι δέχονται περισσότερη βοήθεια σε καταστάσεις φόβου, αναστάτωσης και ανησυχίας σε σχέση με τα αγόρια. Παράλληλα, τονίζουν πως δέχονται περισσότερη ενίσχυση σε προβληματικές καταστάσεις και σε διάφορα μπλεξίματα που τυχόν αντιμετωπίζουν, ενώ δηλώνουν πως ποτέ οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες δεν θα τα τάραζαν σε περιπτώσεις που ήταν νευριασμένα, σε σύγκριση με τα αγόρια ($t = 6.90$, $p = .009$, $d = 69$). Από την πλευρά τους, τα αγόρια, στο πλαίσιο των καλύτερων φιλικών τους σχέσεων, προσλαμβάνουν χαμηλότερα επίπεδα *συναισθηματικής ασφάλειας*, όπως η παροχή παρηγοριάς, σιγουριάς και η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης σε καινούργιες και απειλητικές καταστάσεις.

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα, που προέκυψαν από τις τοποθετήσεις των μαθητών/τριών των γενικών λυκείων, διαπιστώνουμε πως το φύλο διαμεσολαβεί και διαφοροποιεί τον τρόπο που προσλαμβάνουν, διαχειρίζονται και βιώνουν την ποιότητα της καλύτερης φιλίας τους. Τα κορίτσια δηλώνουν υψηλότερο βαθμό συμφωνίας και με τις έξι λειτουργίες της φιλίας, στον ορισμό της καλύτερης φιλίας τους σε σύγκριση με τα αγόρια. Όπως φαίνεται από την ανάλυση των αποτελεσμάτων τα κορίτσια, απολαμβάνουν την καλή παρέα, δέχονται βοήθεια, βιώνουν την οικειότητα, εκτιμούν ως αξιόπιστες τις καλύτερες φιλίες τους, ενώ παράλληλα αισθάνονται και βιώνουν υψηλότερα επίπεδα αυτοεπικύρωσης και συναισθηματικής ασφάλειας σε σύγκριση με τα αγόρια.

Αναφορικά με τη μεταβλητή περιοχή κατοικίας των συμμετεχόντων, φαίνεται πως αυτή δεν επηρεάζει την πρόσληψη της ποιότητας της καλύτερης φιλίας. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 9.3., όπου αποτυπώνονται οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις για κάθε μία από τις έξι λειτουργίες της φιλίας, δεν διαπιστώνεται να επηρεάζει το γεγονός της διαμονής των μαθητών/τριών στην Αθήνα ή την επαρχία τις αντιλήψεις τους για ποιότητα της καλύτερης φιλίας.

Σχετικά με τις αντιλήψεις (βλ. Πίνακα 9.4.) των εφήβων μαθητών/τριών των γενικών λυκείων του δείγματος για τις λειτουργίες της καλύτερης φιλίας τους, που προέρχονται από διαφορετικά γονικά κοινωνικοοικονομικά περιβάλλοντα, επίσης, δεν διαπιστώνεται η ύπαρξη διαφοροποιήσεων. Το διαφορετικό μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο των γονέων δεν επιδρά στην πρόσληψη των λειτουργιών των καλύτερων φιλικών τους σχέσεων και των συναισθημάτων που τρέφουν μεταξύ τους στις καλύτερες φιλίες τους.

Πίνακας 9.3. Μέσοι όροι και διαφορές των λειτουργιών της φιλίας ως προς την περιοχή κατοικίας

	Αθήνα N = 453		Επαρχία N = 467			
Λειτουργίες φιλίας	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση	T test	P
Καλή παρέα	4.61	.43	4.55	.51	3.36	.108
Βοήθεια	4.32	.52	4.33	.59	3.26	.697
Οικειότητα	4.40	.54	4.35	.62	4.23	.254
Αξιόπιστη συμμαχία	4.60	.47	4.58	.53	2.30	.587
Αυτοεπικύρωση	4.18	.56	4.15	.61	1.56	.355
Συναισθηματική ασφάλεια	4.22	.58	4.22	.63	.28	.995

N = 920

Πίνακας 9.4. Μέσοι όροι και διαφορές των λειτουργιών της φιλίας ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Λειτουργίες φιλίας	Χαμηλό	Μεσαίο	Υψηλό	F	p
Καλή παρέα	4.58	4,56	4.60	.499	.607
Βοήθεια	4.31	4.32	4.34	.182	.834
Οικειότητα	4.35	4.38	4.38	.378	.685
Αξιόπιστη συμμαχία	4.56	4.58	4.62	.921	.399
Αυτοεπικύρωση	4.10	4.16	4.20	1.910	.149
Συναισθηματική ασφάλεια	4.19	4.24	4.21	.475	.622

N = 889 (Χαμηλό = 275, Μεσαίο = 373, Υψηλό = 241)

9.2. Συζήτηση για τις λειτουργίες της φιλίας

Στην ενότητα αυτή θα συζητηθούν τα ευρήματα, που προέκυψαν από τις τοποθετήσεις των εφήβων, σχετικά με τις λειτουργίες της φιλίας. Στη μέση εφηβεία και μετέπειτα, οι έφηβοι εστιάζουν περισσότερο σε ποιότητες της φιλίας, οι οποίες εξυπηρετούνται από λειτουργίες όπως η αφοσίωση, η αλληλεγγύη και η αυτοαποκάλυψη (Berndt, 2002· Collins & Laursen, 2012· Hartup & Stevens, 1997· Winton, 2011). Ενώ στην παιδική ηλικία οι φιλίες διαμορφώνονται γύρω από το θαυμασμό σε φυσικά χαρακτηριστικά των φίλων και στις δραστηριότητες που μοιράζονται τα παιδιά (Collins & Laursen, 2012· Fehr, 2012).

Λόγω του γεγονότος πως δεν υπάρχει μια γενικά αποδεκτή μέθοδος μέτρησης της ικανοποίησης από τη φιλία, οι μελετητές ανέπτυξαν διαφορετικά εργαλεία μέτρησης της ποιότητας της φιλίας, ανάλογα με τις θεωρητικές παραδοχές στις οποίες κάθε φορά στηρίζονταν (Fehr, 1996· Perlman, 2017· Perlman & Fehr, 1986). Στην παρούσα διατριβή χρησιμοποιήσαμε το ερωτηματολόγιο μέτρησης των λειτουργιών της φιλίας των Mendelson και Aboud: McGill Friendship, Questionnaire- Friend's Functions (1999· 2012), το οποίο είναι εφαρμόσιμο από τη μέση εφηβεία ως και τους νεαρούς ενήλικες, αλλά χρησιμοποιείται και για τους ενήλικες (αναλυτικότερη προσέγγιση των μεθόδων μέτρησης της φιλίας, βλ. Κεφάλαιο 4, 4.12., Οι λειτουργίες και η ποιότητα της φιλίας). Από την άλλη, επειδή οι προτάσεις της κλίμακας υπολογίζουν και τα θετικά συναισθήματα προς τους φίλους, δηλαδή αντανακλούν το βαθμό στον οποίο οι λειτουργίες της φιλίας εκπληρώνονται από τους φίλους, τα δεδομένα του ερωτηματολογίου υποστηρίζουν μια λειτουργική άποψη της φιλίας (Mendelson & Kay, 2003), η οποία διερευνά μια σειρά από κοινωνικούς, συναισθηματικούς και πρακτικούς πόρους, οι οποίοι αποτελούν ποιότητες της φιλίας, τις οποίες οι άνθρωποι αναζητούν στους φίλους τους (Graber, Turner, Madill, 2016· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003· Procsal, Demir· Doğan, Özen, & Sümer, 2017). Λόγω του ότι η φιλία αποτελεί μια πολύπλοκη σχέση, η οποία δεν μπορεί να προσδιορισθεί από μία και μόνο αξία, τα πολλαπλά χαρακτηριστικά, που την προσδιορίζουν και αποτυπώνουν τις διαστάσεις του φαινομένου της φιλίας, ονομάζονται τελευταία από αρκετούς μελετητές του πεδίου και ποιότητες (Pilipaityte, 2018).

Η παρούσα κλίμακα της μέτρησης των λειτουργιών της φιλίας περιλαμβάνει μόνο τις θετικές λειτουργίες της φιλίας και όχι την ανίχνευση των τυχόν συγκρούσεων και της επίλυσής τους (Mendelson & Aboud, 2012). Επειδή η ποιότητα

των φιλικών σχέσεων προκύπτει τόσο από τις θετικές συνεισφορές όσο και από τις αρνητικές, όπως οι συγκρούσεις (Demir & Weitekamp, 2007· Verswijvel, Heirman, & Hardies & Walrave, 2018), για το λόγο αυτό, στην παρούσα διατριβή χρησιμοποιούμε άλλη κλίμακα μέτρησης των συγκρούσεων. Ωστόσο, το ερωτηματολόγιο της μέτρησης των λειτουργιών των φίλων των Mendelson και Aboud (1999, 2012) αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία μέτρησης των θετικών συνεισφορών και των θετικών συναισθημάτων προς το φίλο, διότι εμπεριέχει την πιο σύγχρονη κατανόηση για τον τρόπο λειτουργίας της φιλίας στην εφηβεία (Roach, 2019· Wagner, 2019· Winton, 2011).

Όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, οι μαθητές/τριες της μέσης εφηβείας ανταποκρίθηκαν θετικά σε αρκετά μεγάλο βαθμό στις υποκλίμακες που αντιστοιχούν στις έξι λειτουργίες της φιλίας των Mendelson και Aboud (2012), δεδομένου πως στην πενταβάθμια κλίμακα που χρησιμοποιήσαμε οι μέσοι όροι κινήθηκαν από 4.17 έως 4.59. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν την καταλληλότητα του αντίστοιχου εργαλείου για τη μέτρηση της ικανοποίησης από την φιλία και τον καλύτερο φίλο στην εφηβεία, για τους Έλληνες εφήβους. Είναι επίσης αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι Mendelson και Aboud (2012) διαπίστωσαν ερευνητικά ότι το ερωτηματολόγιό τους για τις λειτουργίες της φιλίας προβλέπει την ικανοποίηση από τη φιλία, η οποία λειτουργεί ως διαμεσολαβούσα μεταβλητή για τη μέτρηση της ποιότητας της φιλίας στη μέση και ύστερη εφηβεία, αλλά και την νεότητα. Με άλλα λόγια, η ποιότητα στη φιλία συνδέεται με την ποσοτική εκπλήρωση των λειτουργιών της φιλίας και την αντίστοιχη ικανοποίηση που νιώθει ο φίλος, και αυτό είναι ένα μέτρο για να διακρίνει κάποιος/α τις καλύτερες φιλίες από τις καλές ή τις περιστασιακές (Mendelson & Aboud, 2012· Mendelson & Kay, 2003).

Αφού διευκρινίσαμε ότι το εργαλείο μέτρησης της ικανοποίησης για τη φιλία και τους φίλους των Mendelson και Aboud (2012) υπολογίζει τα θετικά συναισθήματα και όχι τις συγκρούσεις, θα προχωρήσουμε στην συζήτηση των ευρημάτων τους δείγματος της έρευνας. Όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα της έρευνας, οι έφηβοι της μέσης εφηβείας και των δύο φύλων, και ανεξάρτητα από το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων τους και την περιοχή κατοικίας τους, δεδομένου πως δεν προέκυψαν διαφοροποιήσεις για τους δύο αυτές μεταβλητές, κατέταξαν τις λειτουργίες της *αξιόπιστης συμμαχίας* και της *καλής παρέας* από κοινού ως τις πιο σημαντικές, τις οποίες απολαμβάνουν από τους κολλητούς τους φίλους. Δεύτερη από άποψη προτίμησης αναδείχθηκε η *οικειότητα* και ακολουθεί στην τρίτη

θέση η λειτουργία της *βοήθειας*. Ακολούθως, η *συναισθηματική ασφάλεια* κατατάσσεται στην τέταρτη θέση των προτιμήσεων των εφήβων, ενώ στην πέμπτη και τελευταία θέση των εκτίμησεών τους βρίσκεται η *αυτοεπικύρωση* που προσφέρει η φιλία στους κολλητούς φίλους.

Πιο συγκεκριμένα, η ικανοποίηση από τον/την κολλητό/ή φίλο/η και τη φιλία, η οποία οικοδομείται πρωτίστως από την ***αξιόπιστη συμμαχία*** που προφέρουν οι κολλητοί φίλοι, δεδομένου πως οι έφηβοι προσλαμβάνουν τους κολλητούς ως σταθερούς και παντοτινούς φίλους, ανεπηρέαστους από την αρνητική κριτική και την αντιπάθεια των τρίτων, ενώ θεωρούν τη φιλία τους τόσο ισχυρή που δεν κλυδωνίζεται από διαφωνίες, πρόσκαιρους θυμούς ή και την απουσία συναντήσεων, ακόμα και αν μεσολαβούσαν διαστήματα μερικών μηνών.

Εξίσου σπουδαία αναδεικνύεται η ικανοποίηση που προκύπτει από την ευχάριστη, ενθουσιαστική, επικοινωνιακή και διασκεδαστική ***καλή παρέα***. Κατόπιν, ***η οικειότητα***, ως τάση για εμπιστευτική εκμυστήρευση (αυτοαποκάλυψη), ενεργητική ακρόαση και κατανόηση της συναισθηματικής κατάστασης και ***η βοήθεια*** ως καθοδήγηση, παροχή συμβουλών και προθυμία συμπαράστασης στις δυσκολίες, εκτιμήθηκαν, επίσης, ως αρκετά σημαντικές λειτουργίες, αλλά όχι στο βαθμό που αφορά την καλή παρέα και την αξιόπιστη συμμαχία. Τέλος, ***η συναισθηματική ασφάλεια*** ως αποφυγή πράξεων, οι οποίες θα εκνεύριζαν τους φίλους σε περιόδους αναστατώσεων, αλλά και ως παρηγοριά για την ανακούφιση από το φόβο και την ανησυχία, όπως και ***η αυτοεπικύρωση*** ως διάθεση από την πλευρά των φίλων να ενισχύουν την αξία της εικόνας και του εγώ των φίλων, συγκέντρωσαν χαμηλότερα επίπεδα εκτιμήσεων ως λειτουργίες που συνεισφέρουν στην ικανοποίηση από τη φιλία και συνακόλουθα στην ποιότητά της.

Η παραπάνω ιεράρχηση των λειτουργιών της φιλίας, σύμφωνα με την οποία καταρχάς η αξιόπιστη συμμαχία (εμπιστοσύνη, σταθερότητα, αφοσίωση) και η καλή παρέα, προσλαμβάνονται ως οι πιο σπουδαίες συμπεριφορές έχει διαπιστωθεί και από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, όσο και από τη συνειρμική ερώτηση για την αναπαράσταση της φιλίας, όπου οι έφηβοι καλούνται να γράψουν τρεις λέξεις/φράσεις που τους έρχονται στο νου όταν ακούν τη λέξη «φίλια». Τα παραπάνω αποτελέσματα από την ιεράρχηση των λειτουργιών της φιλίας, στο δείγμα της έρευνάς μας, εμπλουτίζουν και ενισχύουν τη βιβλιογραφία ως προς την καταλληλότητα του εργαλείου μέτρησης της ικανοποίησης από τη φιλία και τα θετικά συναισθήματα για τους φίλους των Mendelson και Aboud (1999/2012), δεδομένου

ότι συμφωνούν πλήρως με την ιεράρχηση των λειτουργιών, όπως αυτή πρόεκυψε σε δείγματα εφήβων μέσης και ύστερης εφηβείας που διεξήγαγαν οι συγγραφείς του ερωτηματολογίου. Ακόμη και σε άλλες έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι στην ύστερη εφηβεία και τη νεότητα έως τα είκοσι εννιά έτη, έχει βρεθεί παρόμοια ιεράρχηση, δηλαδή η αξιόπιστη συμμαχία (εμπιστοσύνη, σταθερότητα, αφοσίωση) και με ελαχίστη διαφορά η καλή παρέα και η συναισθηματική ασφάλεια αποτελούν τις σημαντικότερες λειτουργίες που προβλέπουν την ικανοποίηση από τους καλύτερους φίλους και τα θετικά συναισθήματα προ αυτούς, ενώ η οικειότητα έρχεται τρίτη σε σπουδαιότητα λειτουργία και ακλουθούν η αυτοεπικύρωση και η βοήθεια (Mendelson & Aboud, 2012).

Πάντως και σε άλλες έρευνες, σε ενηλίκους που μελετούν τη σχέση της θετικής φιλίας με την ευτυχία έχει διαπιστωθεί η σπουδαιότητα της καλής παρέας πρωτίστως και κατόπιν της αυτοεπικύρωσης, ενώ ακολουθούν η οικειότητα και η βοήθεια, ως σημαντικές λειτουργίες που συμβάλλουν στην ευζωία (Demir & Weitekamp, 2007). Ακόμη και σε πρόσφατη μελέτη σε δείγμα ενήλικων στην Ελλάδα, βρέθηκε πως η καλή παρέα, η βοήθεια και η αυτοεπικύρωση συμβάλλουν στην αίσθηση νοήματος στη ζωή, ενώ η οικειότητα δεν βρέθηκε να επιδρά να επιδρά στο ευ ζην των ανθρώπων, γεγονός που χρήζει διερεύνησης (Πεζηρκιανίδης, 2020).

Χρειάζεται να επισημάνουμε ότι σε πολλές μελέτες για τις φιλίες στην εφηβεία, όπου χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικά εργαλεία μέτρησης της ποιότητας της φιλίας, βρέθηκε πως η εμπιστοσύνη και η καλή παρέα αναδεικνύονται ως σπουδαιότερες λειτουργίες και μετά ακολουθούν η οικειότητα (αυτοαποκάλυψη) και η φροντίδα (Kuruzović 2015), ενώ και στο εργαλείο μέτρησης της ποιότητας της φιλίας των Bukowski, Hoza, και Boivin (1994), η λειτουργία της ασφάλειας, δηλαδή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αφοσίωσης αναδεικνύεται πρώτη σε σπουδαιότητα λειτουργία της φιλίας στην εφηβεία και έπονται η εγγύτητα, η βοήθεια και η καλή παρέα. Ωστόσο, χρειάζεται να λάβουμε υπόψη μας ότι τα διάφορα εργαλεία μέτρησης της ποιότητας της φιλίας χρησιμοποιούν διαφορετικές προτάσεις στη σύνθεση και την ονομασία των υποκλιμάκων, που υπολογίζουν τις διάφορες λειτουργίες της φιλίας, καθιστώντας δύσκολη τη συγκριτική μελέτη μεταξύ των ερευνών και τα αποτελέσματά τους πολλές φορές είναι αντικρουόμενα (Perlman, 2017· Χαλάτσης & Χρηστάκης 2010).

Γενικά η εμπιστοσύνη στη σταθερότητα και την αφοσίωση των φίλων στη φιλία, που διερευνά η **λειτουργία της αξιόπιστης συμμαχίας**, αποτελεί τόσο για τα

αγόρια όσο και τα κορίτσια στοιχείο γνωστικής αναπαράστασης και πρωτοτυπική προσδοκία συμπεριφοράς στη φιλία (Fehr, 2004· Fehr & Harasymchuk, 2017), ενώ συνδέεται με το σεβασμό (Davis & Todd, 1982), ειδικά κατά την εφηβική ηλικία, όπου οι έφηβοι αντλούν από τους φίλους, παρά από τους γονείς, συναισθηματική στήριξη (Collins & Laursen 2012· Kerns, 1994· Rotenberg, 2019). Επιπλέον, η αξιοπιστία συμμαχία συνδέεται με την κατανόηση και από κοινού ενισχύουν την αυτοεκτίμηση των φίλων (Gorrese & Ruggieri, 2013). Ειδικότερα η εμπιστοσύνη, που εκφράζεται ως αξιόπιστη συμμαχία, συνιστά τον βασικό πυλώνα για την οικοδόμηση των στενών φιλικών σχέσεων (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Berndt, 2002· Fehr, 1996, 2012· Hall, 2011, 2012· Mendelson & Aboud, 2012· Policarpo, 2015· Roach, 2019· Wagner, 2019). Ακόμη, η εμπιστοσύνη διατρέχει εγκάρσια το σύνολο των λειτουργιών της φιλίας (Maisonneuve, 2004/2007· Policarpo, 2015), ενώ συνιστά ταυτοτική διεργασία, αναδεικνύοντας τους όρους της φιλικής σχέσης (Wright, 1978· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010).

Από την άλλη μεριά, **η καλή παρέα** αναδεικνύεται επίσης, από κοινού με την αξιόπιστη συμμαχία ως κορυφαία λειτουργία για τις φιλίες της εφηβείας. Πράγματι, οι έρευνες έχουν δείξει ότι η συχνότητα και ο τύπος των αλληλεπιδράσεων των διαπροσωπικών σχέσεων αποτυπώνει την ποιότητά τους (Fehr, 1996, 2008· Hinde, 1995· Mathur & Berndt, 2006), ενώ στη διάρκεια της εφηβείας η διασκεδαστική συντροφιά και η σημασία των δραστηριοτήτων στον ελεύθερο χρόνο είναι προνόμιο που απολαμβάνουν οι έφηβοι, κάτι που δεν είναι διαθέσιμο στην παιδική ηλικία (Berndt, 1988· Fehr, 1996· Κοκκέβη, Σταύρου, Καναβού, & Φωτίου, 2016· Mathur & Berndt, 2006).

Όπως διαπιστώνεται από την παρούσα έρευνα, αλλά και από τις συνεντεύξεις της διατριβής, όπως και από τα αποτελέσματα της συνειρμικής ερώτησης για την αναπαράσταση της φιλίας, το εύρημα ότι η καλή, ενθουσιαστική και διασκεδαστική παρέα αποτελεί την πιο συχνά αναφερόμενη επιθυμητή συμπεριφορά στις εφηβικές φιλίες, έρχεται σε συμφωνία με προηγούμενες έρευνες (Davis & Todd, 1982· Mathur & Berndt, 2006· Mendelson & Aboud, 2012· Pauriyal, Sharma, & Gulati, 2011· Perlman, 2017· Roberts-Griffin, 2011· Wagner, 2019· Wright, 1978). Ενώ η αμοιβαία χαρά και η κοινή αίσθηση του χιούμορ μεταξύ των φίλων προάγουν την αμοιβαία επικοινωνία, όταν η τελευταία στηρίζεται σε κοινές αξίες και αμοιβαίες αλληλεπιδράσεις (Reichter & Weiss, M., 2019· Weiss, M., & Smith, 2002) και ενισχύουν τις διαπροσωπικές ικανότητες που είναι αναγκαίες για την διατήρηση

ποιοτικών φιλικών σχέσεων (Campbell, Nelson, Parker, & Johnson, 2018· Csikszentmihalyi & Hunter, 2003· Buhrmester, 1990· Parker & Asher, 1993· Rubin, Z., 1980/1987· Sullivan, 1953). Άλλωστε, τα οφέλη από τα συναισθήματα χαράς που αισθάνονται οι φίλοι είναι ακριβώς ότι αναζητούν περισσότερο τόσο οι έφηβοι όσο και οι ενήλικες από τους/ις καλυτέρους/ες φίλους/ες (Fiori & Denckla, 2015· Mahoney, Vandell, Simpkins, & Zarrett, 2009), όπως επίσης και το χιούμορ (Hunter, Fox, & Jones, 2016· Martin, 2007).

Αξίζει, επιπρόσθετα, να σημειωθεί ότι οι μαθητές/τριες του λυκείου, από τους οποίους προέρχεται το δείγμα της έρευνάς μας, έχουν υπερβολικά βεβαρυμμένο σχολικό και φροντιστηριακό πρόγραμμα, οπότε έχουν κάθε λόγο να προσλαμβάνουν την καλή παρέα ισότιμα με την αξιόπιστη συμμαχία (εμπιστοσύνη, σταθερότητα, αφοσίωση) ως τις σημαντικότερες λειτουργίες της φιλίας. Η παραπάνω ερμηνεία μας έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα από προηγούμενες έρευνες, όπου έχει βρεθεί ότι η λειτουργία της καλής παρέας συναγωνίζεται σε σπουδαιότητα τη λειτουργία της οικειότητας, δεδομένου ότι στον περιορισμένο εξωσχολικό τους χρόνο, οι έφηβοι στρέφονται στις δραστηριότητες της καλής παρέας προς αναζήτηση χαράς, ενθουσιασμού και σωματικής άθλησης, οι οποίες συνεισφέρουν στην ψυχολογική και κοινωνική τους ανάπτυξη (Pauriyal, Sharma, & Gulati, 2011· Reichter & Weiss, M., 2019· Weiss. M. & Smith, 2002). Γενικότερα, η καλή παρέα εξασκεί τους εφήβους στις αναγκαίες γνωστικές, κοινωνικές και ψυχολογικές δεξιότητες για την ομαλή ένταξη στην ενήλικη ζωή (Sullivan, 1953), ενώ διευκολύνει και την ανάπτυξη της οικειότητας με την ανταλλαγή μυστικών (αυτοαποκάλυψη) και την εκδήλωση της συναισθηματικής στήριξης (Mathur & Berndt, 2006). Τέλος, η συμμετοχή των φίλων σε αμοιβαία αρεστές δραστηριότητες αποτελεί προϋπόθεση για τη δημιουργία της στενής φιλίας (Hartup & Stevens, 1997).

Όπως αναφέραμε παραπάνω, οι λειτουργίες της αξιόπιστης συμμαχίας και της καλής παρέας προσλαμβάνονται από τους εφήβους ως σπουδαιότερες για την ικανοποίηση που τους προσφέρουν οι κολλητοί/ές φίλοι/ες τους. Από την άλλη, κατατάσσουν **τη λειτουργία της οικειότητας** στη δεύτερη θέση των προτιμήσεών τους. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με τις μελέτες των Mendelson και Aboud (1999, 2012) και Mendelson & Kay (2003), σε εφήβους της μέσης εφηβείας και ενήλικες, όπου εφαρμόστηκε η κλίμακα μέτρησης των Mendelson και Aboud (1999· 2012), αλλά και σε έρευνες σε ενηλίκους των Demir και Weitekamp (2007), όπου η οικειότητα καταλαμβάνει την τρίτη θέση στις προτιμήσεις του δείγματος, μετά την

καλή παρέα και την αυτοεπικύρωση που καταλαμβάνουν την πρώτη και τη δεύτερη θέση αντίστοιχα, ως σπουδαιότερες λειτουργίες, που σχετίζονται με την ικανοποίηση από τη φιλία και τους/ις φίλους/ες. Επίσης, η λειτουργία της οικειότητας στις φιλίες, σύμφωνα με την κλίμακα μέτρησης της ικανοποίησης από τη φιλία και τους φίλους των Mendelson και Aboud (1999, 2012), δεν βρέθηκε να σχετίζεται με το ευ ζην των ανθρώπων, σε δείγμα ενήλικων στην Ελλάδα, αντίθετα ισχυρή επίδραση ασκούν οι λειτουργίες της καλής παρέας, της βοήθειας και της αυτοεπικύρωσης (Πεζηρκιανίδης, 2020).

Ωστόσο, η πλειοψηφία των ερευνών έχει διαπιστώσει πως η οικειότητα γίνεται αντιληπτή ως η πιο σπουδαία λειτουργία στα πλαίσια της φιλίας (Fehr, 1996, 2004, 2008· Monsour, 1992), ενώ η οικειότητα με τον εαυτό μας συνιστά προϋπόθεση για τη διαμόρφωση στενών φιλικών σχέσεων με τους άλλους (Αριστοτέλης· 384-322, π.Χ./2006· Kanwal, 2019). Στο σημείο αυτό χρειάζεται να προβούμε σε ορισμένες θεωρητικές και μεθοδολογικές επισημάνσεις, που θεωρούμε αναγκαίες, για να ερμηνευτούν οι διαφοροποιήσεις των ερευνών ως προς τη σπουδαιότητα της οικειότητας στις φιλίες. Καταρχάς, δεν υπάρχει επιστημονική ομοφωνία στο τι ακριβώς σημαίνει η έννοια της οικειότητας (Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), αν και η αυτοαποκάλυψη (Altman & Taylor, 1973· Anagnostaki, 2006· Berndt, 2002· Clark & Reis, 1988· Duck, 1998/2004· Dwyer, 2014· Fehr, 2012· Kanwal, 2019· La Gaipa, 1979· Monsour, 2002· Selfhout, 2009· Χρηστάκης, 2006) όπως και η συναισθηματική έκφραση αποτελούν τα δύο κεντρικά της στοιχεία, και για τα δυο φύλα (Derlega, Winstead, Mathews, & Braitman, 2008· Giddens, 1992/2005· Levinger, 1980· Sullivan, 1953). Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις, που επισημαίνουν πως οι δραστηριότητες με τους καλύτερους φίλους, δηλαδή η λειτουργία της καλής παρέας, συμβάλλει στην ανάπτυξη αισθημάτων οικειότητας (Blatterer, 2015· Buhrmester, 1990· Prager, 1995· Radmacher & Azmitia, 2006). Για το λόγο αυτό, είναι ενδεικτικό ότι υπάρχουν μελετητές, οι όποιοι έχουν εντάξει στη λειτουργία της οικειότητας και την καλή παρέα (Reisman, 1990).

Πάντως, οι Mendelson και Aboud (1999, 2012), στην υποκλίμακα της οικειότητας του ερωτηματολογίου τους για τη φιλία, έχουν συμπεριλάβει τη θεματική της αμοιβαίας αυτοαποκάλυψης (μπορώ να λέω μυστικά, να συζητάμε τα προσωπικά μας, αλλά και τη θεματική της κατανόησης (ο φίλος αναγνωρίζει τι με ανησυχεί, τι με ενοχλεί και καταλαβαίνει τα αισθήματά μου και τα προβλήματά μου). Το γεγονός αυτό, δηλαδή η συμμετοχή της θεματικής της συναίσθησης στη λειτουργία της

οικειότητας, η οποία συνδέεται με αυξημένα επίπεδα συναισθηματικής νοημοσύνης, ενδέχεται να εξηγεί τη δεύτερη θέση της οικειότητας, έναντι της αξιόπιστης συμμαχίας (εμπιστοσύνη, σταθερότητα, αφοσίωση) και της καλής παρέας. Ωστόσο αυτό είναι ένα ζήτημα που χρειάζεται περεταίρω μελέτη. Ακόμη, υπάρχουν άλλες μελέτες που ορίζουν την οικειότητα μόνο με όρους αυτοαποκάλυψης (Brendgen, Markiewicz, Doyle, & Bukowski, 2001· Buhrmester, & Furman, 1987· Parker & Asher, 1993), δηλαδή δεν συνυπολογίζουν πέρα από την αυτοαποκάλυψη και τη δυνατότητα συναισθηματικής επικοινωνίας, όπως αναλυτικά γίνεται στην περίπτωση του ερωτηματολογίου των Mendelson και Aboud (1999· 2012), και όπου επίσης η οικειότητα (ως αυτοαποκάλυψη) ιεραρχείται τρίτη μεταξύ των θετικών λειτουργιών της φιλίας, μετά από την επικύρωση/φροντίδα, την καλή παρέα και τη βοήθεια/ καθοδήγηση. Αντίθετα, σε έρευνα των Fehr και Harasymchuk (2017), σε έφηβους και ενήλικες, η συμπεριφορά της αυτοαποκάλυψης μελετάται απλά με μια πρόταση του τύπου «μπορώ να λέω τα μυστικά μου», και αναδεικνύεται ως η πιο σημαντική λειτουργία στις φιλίες, σε βαθμό που οι συγγραφείς την αποκαλούν πρωτοτυπική γνωσιακή αναπαράσταση για τις φιλίες. Ωστόσο, και σε αυτή την περίπτωση, οι Fehr και Harasymchuk δεν εντάσσουν την αυτοαποκάλυψη σε ένα ευρύτερο πλαίσιο με άλλες προτάσεις, όπως στην περίπτωση των Mendelson και Aboud, (1999· 2012), οι οποίοι ορίζουν την οικειότητα μέσω της κατανόησης και της συναίσθησης.

Η χαμηλότερη κατάταξη της οικειότητας, όπως εξηγήσαμε παραπάνω ότι την ορίζουν οι Mendelson και About, (1999, 2012), έναντι της αξιόπιστης συμμαχίας και της καλής παρέας, δεν φαίνεται να αποτελεί παραδοξότητα, όπως καταλήγουν οι μελέτες των Demir και Weitekamp (2007) και Πεζηρκιανίδη (2020). Πράγματι, το εύρημα της παραπάνω ιεράρχησης στην παρούσα έρευνα έχει επιβεβαιωθεί, πέραν των ερευνών που ήδη αναφέραμε, και από δύο άλλες σημαντικές μελέτες που ρίχνουν φως στο γιατί η οικειότητα δεν αναφέρεται σε όλες τις έρευνες ως η πιο σημαντική λειτουργία. Συγκεκριμένα, έχει διαπιστωθεί πως οι άνθρωποι θεωρούν ότι η ομοιότητα στα ενδιαφέροντα που μοιράζονται με τους φίλους θα έπρεπε να αποτυπώνεται και στην οικειότητα, κάτι που δεν συμβαίνει πάντα, αφού στην πραγματικότητα, και στις πιο οικείες φιλίες, οι φίλοι νιώθουν ευάλωτοι στη διαπίστωση των διαφορετικών αντιλήψεων με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι και πρέπει να διαχειριστούν (Wiseman, 1986). Με άλλα λόγια, η ύπαρξη διαφορετικών οπτικών για ποικίλα ζητήματα ασκεί μια κάπως περιοριστική επίδραση στα αντιλαμβανόμενα επίπεδα οικειότητας στις φιλίες, λόγω του ότι οι άνθρωποι για

λόγους αποφυγής διαφωνιών, εκφράζονται συγκρατημένα κατά περίπτωση. Από την άλλη, μελέτες έχουν δείξει ότι η οικειότητα, με όρους αυτοαποκάλυψης, θεωρείται σημαντική, ειδικά στα πρώτα στάδια της διαμόρφωση της φιλίας, ενώ για τις ήδη παγιωμένες φιλίες η περαιτέρω ενίσχυσή τους εξαρτάται περισσότερο από τις αλληλεπιδράσεις ως προς τις δραστηριότητες, την καλή παρέα, και τα επίπεδα εμπιστοσύνης στη δέσμευση και την αφοσίωση (Oswald, 2107). Η παραπάνω ερμηνεία θα μπορούσε να αφορά το δείγμα της έρευνάς μας, δεδομένου πως τα ερωτηματολόγια συμπληρωθήκαν από εφήβους που πηγαίνουν για χρόνια στο ίδιο σχολείο, ωστόσο αυτό αποτελεί ζήτημα για περαιτέρω διερεύνηση. Αξίζει επίσης να προσθέσουμε ότι η αυτοαποκάλυψη δεν λειτουργεί πάντα γραμμικά, ενώ χαρακτηρίζεται από ασυνέχειες και κενά ανάλογα με την πορεία της σχέσης, προπαντός σε περιόδους συγκρούσεων, και δεν έχει μελετηθεί επαρκώς η λειτουργία της σε μακροχρόνιες φιλίες (Carpenter & Greene, 2016).

Πέρα όμως από τις ασυνέχειες της αυτοαποκάλυψης, η ίδια η αυτοαποκάλυψη ακυρώνεται εάν δεν συνδέεται με την ενίσχυση του κύρους των φίλων, που προβαίνουν σε μύχιες αποκαλύψεις, αλλά και την προστασία των εμπιστευτικών πληροφοριών, ενώ από την άλλη μεριά η αυτοαποκάλυψη έχει όρια που ορίζονται από την ανάγκη για την προστασία της ιδιωτικότητας και της αυτονομίας των φίλων (Hinde, 1995· Reis & Shaver, 1988). Υπό τις απαιτητικές παραπάνω προϋποθέσεις, μπορεί να ειρηνευθεί η δεύτερη θέση της οικειότητας στην ιεράρχηση που προέβησαν οι έφηβοι.

Από την άλλη, το γεγονός ότι η αξιόπιστη συμμαχία έρχεται πρώτη στις προτιμήσεις των εφήβων, σε σχέση με την οικειότητα, συμφωνεί με πορίσματα μελέτης της φιλίας, όπου οι φιλίες μπορεί να διακριθούν με βάση τον προσανατολισμό τους στην εμπιστοσύνη, στην οικογένεια, στον εαυτό και στην παρουσία του άλλου (Policarpo, 2015). Στη δική μας περίπτωση, η φιλία των εφήβων, κατά την τυπολογία της Policarpo, αντιστοιχεί στις *φιλίες εμπιστοσύνης*, οι οποίες λειτουργούν ως ανάχωμα σε μία κοινωνία όπου η εμπιστοσύνη μεταξύ θεσμών και πολιτών έχει καταρρεύσει (Policarpo, 2015).

Τέλος, μια άλλη ερμηνεία που θα μπορούσε να εξηγήσει την δεύτερη θέση της οικειότητας στις αντιλήψεις των εφήβων, σε σχέση με την αξιόπιστη συμμαχία και την καλή παρέα, είναι το γεγονός πως η χώρα μας αμφιταλαντεύεται μεταξύ ενός κολεκτιβιστικού και ατομικιστικού τύπου οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων (Δεμερτζής, 2006· Hofstede, 2011· Καφέτσιος, 2008· Triandis et al. 1988), όπου

επικρατούν περισσότερο οι συλλογικές αξίες (Καφέτσιος, 2010) και στις περιπτώσεις αυτών των κοινωνιών η μειωμένη οικειότητα στις φιλίες, δηλαδή η μη άπλετη αυτοαποκάλυψη μύχιων σκέψεων και εμπειριών, σε μέλη ομάδων έξω από την οικογένεια, όπως είναι οι φίλοι, αποτελεί μια συνήθη πολιτισμική αξία, η οποία δεν μειώνει την ποιότητα των φιλικών σχέσεων, οι οποίες στηρίζονται στην εμπιστοσύνη και τη διαχρονική σταθερότητα (Sümer, 2017· Triandis et al. 1988). Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τις παραπάνω έρευνες, στις κοινωνίες με συλλογικές αξίες ο βαθμός αυτοαποκάλυψης στις φιλίες περιορίζεται από την κοινωνικά επιβαλλόμενη προστασία των μυστικών της οικογένειας.

Περαιτέρω, και σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι έφηβοι ιεράρχησαν τρίτη στις αναφορές τους τη **λειτουργία της βοήθειας** στη φιλία. Ωστόσο, στο σημείο αυτό χρειάζεται και πάλι να επισημάνουμε ότι η λειτουργία της βοήθειας σύμφωνα με τους Mendelson και Aboud (1999, 2012), αναφέρεται στην παροχή καθοδήγησης, βοήθειας, πληροφοριών, συμβουλών και υλικών συνεισφορών για την εκπλήρωση αναγκών και στόχων των φίλων. Όμως, η λειτουργία τη βοήθειας, που έχει συμπεριληφθεί σε άλλα επίσης παγκοσμίως αναγνωρισμένα ερωτηματολόγια μέτρησης της ποιότητας της φιλίας (Bukowski et al., 1994· Parker & Asher, 1989· Sharabany et al., 1981· Wright, 1991), περιλαμβάνει όψεις συναισθηματικής βοήθειας και ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης, ενώ οι Mendelson και Aboud (1999, 2012), στη λειτουργία της βοήθειας περιλαμβάνουν συντελεστικές όψεις, δηλαδή απτούς πόρους όπως καθοδήγηση, πληροφορίες, συμβουλές και ανταλλαγή υλικών πόρων. Η επισήμανση αυτή προσδιορίζει τα όρια της σύγκρισης των αποτελεσμάτων για τη λειτουργία της βοήθειας στις φιλίες μεταξύ των διαφόρων ερευνών.

Βιβλιογραφικά, η βοήθεια αποτελεί υποκατηγορία της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς και αναφέρεται σε εκούσιες ενέργειες που ωφελούν έναν άνθρωπο ή μια ομάδα και φτάνει, σε ορισμένες περιπτώσεις, ως και τον αλτρουισμό (Hogg & Vaughan, 2010). Οι συμπεριφορές βοήθειας προς τους φίλους αυξάνονται με την είσοδο στην εφηβική ηλικία (Berndt 1982· 1985) και συνδέονται με την πρόθυμη αποδοχή υποχρεώσεων, αγγαρειών και καθηκόντων προς τους φίλους (Stein & Miller, 1993), ιδιαίτερα σε δύσκολες και απειλητικές καταστάσεις (Donnellan, Bennett, & Soulsby, 2016). Επίσης, η λειτουργία της βοήθειας καθιστά τους φίλους φορείς μετάδοσης γνώσεων και κοινωνικών δεξιοτήτων, προετοιμάζοντας με αυτό τον τρόπο τους εφήβους για την είσοδο στην ενηλικίωση και την κοινωνική ζωή

(Berndt, 1982· La Gaipa, 1979· Newcomb & Bagwell, 1995· Reichter & Weiss, M., 2019· Roach, 2019· Wright, 1982· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019), ιδιαίτερα στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα που χαρακτηρίζεται από αμφιβολία, αβεβαιότητα και ετερογένεια (Erber & Erber, 2018).

Πάντως, το εύρημα πως η λειτουργία της βοήθειας στη μέση εφηβεία έπεται ιεραρχικά ως προς την σπουδαιότητά της, σε σχέση με τις λειτουργίες της αξιόπιστης συμμαχίας, της καλής παρέας και της οικειότητας, είναι σύμφωνο με προηγούμενες έρευνες (Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay· 2003), είτε στις μελέτες χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο της μέτρησης της φιλίας των Mendelson και Aboud, (1999, 2012), που και εμείς χρησιμοποιούμε, είτε η βοήθεια υπολογίστηκε με άλλες υποκλίμακες με ποικίλες θεματικές συναισθηματικής και υλικής στήριξης (Bukowski et al., 1994· Parker & Asher, 1989· Pauriyal, Sharma, & Gulati, 2011· Ponti, Guarnieri, Smorti, & Tani, 2010· Sharabany et al., 1981· Wright, 1991). Ωστόσο, όμως, σε ενήλικους πληθυσμούς, σε ορισμένες έρευνες έχει βρεθεί ότι η λειτουργία της βοήθειας συμβάλει περισσότερο από την οικειότητα στην ευτυχία (Demir, 2015· Demir & Weitekamp, 2007, Πεζηρκιανίδης, 2020).

Από την άλλη, έχει υποστηριχθεί ότι η λειτουργία της βοήθειας προσλαβαίνεται από τους εφήβους, ως αρκετά σπουδαίος πόρος στις καλύτερες φιλίες μεν, αλλά μετά την αξιόπιστη συμμαχία (εμπιστοσύνη στη σταθερότητα και αφοσίωση), την καλή παρέα και την οικειότητα, κάτι που ερμηνεύεται ως απότοκο του γεγονότος ότι οι στενές φιλίες δημιουργούνται με πρόσωπα που επιθυμούμε και όχι για εξυπηρετήσεις (Policarpo, 2015). Για τον ίδιο λόγο, μια άλλη εξήγηση που έχει διατυπωθεί σχετίζεται με το ότι στη μέση και ύστερη εφηβεία οι φίλοι, ανεξάρτητα από το φύλο τους, υπολογίζουν τα κόστη σε χρόνο και πόρους όταν προβαίνουν σε κινήσεις βοήθειας στις ποιοτικά καλύτερες φιλίες τους (Guroglou, Van den Bos, & Crone, 2014· Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017). Και άλλες έρευνες έχουν διαπιστώσει παρόμοια ιεράρχηση με αυτήν της έρευνάς μας, όπου έχει βρεθεί ότι ναι μεν οι έφηβοι που βοηθούν τους φίλους τους βιώνουν ποιοτικότερες φιλίες (Buhrmester, 1990· Collins & Laursen, 2012· Rose & Asher, 2004), ωστόσο ο χρόνος που περνάνε μαζί και η ευχαρίστηση που προκύπτει από την καλή και εμπιστευτική επικοινωνία (οικειότητα), αποτελούν σημαντικότερους παράγοντες για την ικανοποίηση και τη δέσμευση στις φιλίες, ενώ η υποστήριξη (βοήθεια) ακολουθεί, πάντα υπό τον όρο ότι δεν παραβιάζεται η

αυτονομία των φίλων στο όνομα της παροχής βοήθειας και εκλείπουν τα υστερόβουλα κίνητρα (Oswald, 2017).

Γενικότερα, οι φιλίες αναπαρίστανται πρωτίστως ως συναισθηματικοί δεσμοί ελεύθερης και προσωπικής συμπάθειας και όχι ως σχέσεις ανταλλακτικής αξίας (Blatterer, 2015· Silver, 1989· Smith, 1759/1976). Τέλος, το εύρημα ότι η λειτουργία της βοήθειας έπεται ιεραρχικά των λειτουργιών της αξιόπιστης συμμαχίας, της καλής παρέας και της οικειότητας, έρχεται σε συμφωνία με τα πορίσματα από τις συνεντεύξεις αλλά και από το ερώτημα της παρούσας διατριβής, που ζητούσε από τους εφήβους να γράψουν τρεις λέξεις/φράσεις για τη φιλία, έχοντας στο νου τους τον/την κολλητό/ή τους.

Κατόπιν οι έφηβοι κατέταξαν ιεραρχικά τη λειτουργία της **συναισθηματικής ασφάλειας** στην τέταρτη θέση από πλευράς σπουδαιότητας. Στο σημείο αυτό χρειάζεται, για μια ακόμη φορά, να τονίσουμε ότι η κλίμακα της συναισθηματικής ασφάλειας των Mendelson & Aboud (2012), προσδιορίζει τη συγκεκριμένη λειτουργία ως παροχή παρηγοριάς, σιγουριάς και ενίσχυσης της αυτοπεποίθησης που παρέχουν οι φίλοι στις καινούργιες και απειλητικές καταστάσεις. Με άλλα λόγια, η υποκλίμακα του ερωτηματολογίου ορίζει τη συναισθηματική ασφάλεια ως προσπάθεια των φίλων να καθησυχάσουν τους φίλους, όταν αντιμετωπίζουν άγχος ή απειλητικές καταστάσεις. Αυτό σημαίνει ότι οι φίλοι αναπαρίστανται ως βοηθοί και παρηγορητές σε δύσκολες περιστάσεις (Mendelson & Aboud, 2012· Wood, Bukowski, & Santo, 2015), ενώ ο Wright (1991) ήδη είχε επισημάνει την συναισθηματική ασφάλεια ως σημαντική λειτουργία που σχετίζεται θετικά με τις κοινωνικές ικανότητες με τις οποίες οι φιλίες τροφοδοτούν τους εφήβους. Επίσης, η συναισθηματική ασφάλεια θεωρείται κομβική διότι ενισχύει την αίσθηση ότι η φιλία θα διαρκέσει στο χρόνο και ότι ο φίλος αξίζει την εμπιστοσύνη (Mendelson & Aboud, 2012· Sullivan, 1953· Wood, Bukowski, & Santo, 2015). Η συναισθηματική ασφάλεια, από την άλλη μεριά, προϋποτίθεται για να λειτουργήσουν η αυτοαποκάλυψη και η συναισθηματική στήριξη στις φιλίες (Buhrmester, 1990· Rusbult & Van Lange, 2012), ενώ οι έφηβοι στρέφονται στους φίλους περισσότερο, παρά στους γονείς, για να αντλήσουν συναισθηματική στήριξη (Kerns, 1994· Collins & Laursen 2012). Σε κάθε περίπτωση η συναισθηματική ασφάλεια από κοινού με τις υπόλοιπες λειτουργίες της φιλίας συνεισφέρουν στη συναισθηματική εγγύτητα και την ασφάλεια που εγγυώνται την ανάπτυξη της ποιότητας της φιλίας (Roach, 2019· Cooley, 1964).

Η λειτουργία της συναισθηματικής ασφάλειας των Mendelson και Aboud (1999, 2012) μελετάται σε αυτοτελή διακριτή ομώνυμη υποκλίμακα, ενώ σε άλλα παγκόσμια αναγνωρισμένα ερωτηματολόγια ποιότητας φιλίας εμπεριέχεται σε άλλες υποκλίμακες (Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994· Parker & Asher, 1993). Πάντως, το γεγονός ότι οι έφηβοι αναπαριστούν ιεραρχικά στην τέταρτη θέση από πλευράς σπουδαιότητας τη συναισθηματική ασφάλεια, έρχεται σε συμφωνία με αντίστοιχα πορίσματα ερευνών στα οποία η συναισθηματική ασφάλεια αναφέρεται ιεραρχικά, κατά μέσο όρο, στην τέταρτη σπουδαιότερη θέση από τους ερωτώμενους εφήβους και νέους έως 29 ετών (Mendelson & Aboud, 1999, 2012). Ενδεχομένως, διότι η παραδοχή ότι ο φίλος που μάς παρηγορεί, αποτυπώνει την αποδοχή της προσωπικής μας αδυναμίας να ξεπεράσουμε τα άγχη, αν και το ζήτημα αυτό χρήζει περεταίρω μελέτης (Πεζηρκιανίδη, 2020). Επίσης, το ότι οι έφηβοι ιεραρχούν ως τέταρτη σημαντικότερη λειτουργία τη συμπαράσταση που προσφέρουν οι φίλοι σε δύσκολες καταστάσεις, έρχεται σε συμφωνία και με τα αποτελέσματα που πρόεκυψαν από τη συνειρμική ερώτηση της παρούσας διατριβής, που ζητά από τους μαθητές/τριες να γράψουν τρεις/λέξεις φράσεις για τη φίλια.

Ωστόσο, η λειτουργία της συναισθηματικής ασφάλειας είναι σημαντική για τη σταθερότητα της φίλιας και της συναισθηματικής διαθεσιμότητας των καλύτερων φίλων (Wood, Bukowski, & Santo, 2015), ενισχύει και εδραιώνει την ήδη επιτευχθείσα και χρονικά προηγούμενη οικειότητα στις φιλίες (Wagner, 2015· Wood, Bukowski, & Santo, 2015), ενώ ανακουφίζει από τα τραύματα των οικογενειακών δυσλειτουργιών (Bukowski, Motzoi, & Meyer, 2008, Sullivan, 1953). Τέλος, οι φιλίες αποτελούν κατεξοχήν συναισθηματικές σχέσεις, που ανακουφίζουν από τις αναστατώσεις που προκαλούν τα διάφορα προβλήματα με τα οποία οι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι καθημερινά (Campbell, Nelson, Parker, & Johnston, 2018· Nielson, Padilla-Walker & Holmes, 2017· Solomon & Knafo, 2012· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014), συμβάλλοντας στη διανοητική και συναισθηματική ισορροπία (DiMicco, Myers, & Sheppard, 2009· Due, Lynch, Holstein, & Modvig, 2003).

Τέλος, **η λειτουργία της αυτοεπικύρωσης** ιεραρχήθηκε στην πέμπτη θέση από πλευράς αναφορών των εφήβων. Οι Mendelson και Aboud (1999, 2012) ορίζουν τη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης ως μια διαδικασία κατά την οποία ο φίλος επιβεβαιώνει το αίσθημα της αξίας και της ικανότητας του φίλου να ανταποκριθεί σε δύσκολες καταστάσεις, να νιώθει αξιόλογος και γενικά η φιλία να ενισχύει τη θετική

εικόνα του φίλου. Με άλλα λόγια, με διακριτό τρόπο, από τα έως τώρα ερωτηματολόγια μέτρησης της ποιότητας της φιλίας, που αναφέρουμε στην επόμενη παράγραφο, οι Mendelson και Aboud δημιούργησαν μια υποκλίμακα που μετρά το βαθμό της αυτοεπικύρωσης που προσφέρουν οι καλύτεροι φίλοι και η φιλία στην αυτοεικόνα των φίλων. Αξίζει να σημειωθεί ότι η συγκεκριμένη υποκλίμακα υπολογίζει και το βαθμό στον οποίο οι καλύτεροι φίλοι ενισχύουν τα αισθήματα σπουδαιότητας, εξυπνάδας και μοναδικότητας των φίλων τους. Ταυτόχρονα, διερευνά την ενίσχυση της αυτοεπικύρωσης που παρέχουν οι καλύτεροι φίλοι, ακόμα και αν οι φίλοι τους δεν τα καταφέρνουν καλά σε ορισμένες περιστάσεις, την απουσία πρόκλησης αυτοαμφισβήτησης, όπως και μη υποτίμησης των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων των φίλων, ενώ ταυτόχρονα εκτιμά το βαθμό επιβράβευσης και επαίνου στις προσπάθειες των φίλων, όπως και της ενίσχυσης του αισθήματος των φίλων να διαχειρίζονται καταστάσεις όπως και να υλοποιούν τους στόχους τους. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια υποκλίμακα που διερευνά εξαντλητικά τις θετικές τροφοδοτήσεις που προσφέρουν οι καλύτεροι φίλοι.

Η λειτουργία της αυτοεπικύρωσης ενεργοποιείται μέσω της κοινωνικής σύγκρισης και της συναίνεσης μεταξύ των φίλων σε συγκεκριμένα πιστεύω και συμπεριφορές (Mendelson & Aboud, 2012), ενώ συνδέεται με την αυτοεκτίμηση και αντανακλά την κοινωνική αποδοχή και τις διαπροσωπικές ικανότητες των φίλων (Hurter, 2006). Η παραπάνω ταυτοτική διαδικασία συμβάλλει στη συναισθηματική εγγύτητα και οδηγεί στην ευχαρίστηση, δεδομένου ότι οι φίλοι χαίρονται, όταν μοιράζονται κοινές εικόνες και αντιλήψεις για τον κοινωνικό κόσμο και την αυτοεικόνα τους (Fehr, 1996, 2008, 2012· Reis & Shaver, 1988· Wrzus, Zimmermann, Mund, & Neyer, 2017).

Πάντως τα σημαντικότερα άλλα παγκοσμίως αναγνωρισμένα ερωτηματολόγια μέτρησης της ποιότητας της φιλίας υπολογίζουν μικτά την αυτοεπικύρωση σε υποκλίμακες της συναισθηματικής βοήθειας και της εγγύτητας (Bukowski et al., 1994· Parker & Asher, 1989· Sharabany et al., 1981· Wright, 1991), ενώ άλλοι μελετητές περιλαμβάνουν τη ενίσχυση της αυτοεκτίμησης στη μέτρηση της ποιότητας της φιλίας, αντί της αυτοεπικύρωσης (Berndt, 1982· Berndt, Hawkins, & Hoyle· 1986· Berndt & Keefe, 1995). Για το ζήτημα αυτό, οι Mendelson και Aboud (2012), τονίζουν ότι οι προτάσεις της υποκλίμακας της λειτουργίας της αυτοεπικύρωσης αναφέρονται ως *δέσμευση* (attachment) από την Sharabany et al. (1981), ως *στήριξη του εγώ* και *αυτοεπιβεβαίωση* από τον Wright (1991) και ως *επικύρωση - φροντίδα*

από τους Bukowski, Hoza, και Boivin (1994). Γενικότερα, η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης συμβάλλει στην αυτοεπικύρωση των φίλων και σημαίνει την αποδοχή τους, ενώ η άρση της συνεπάγεται την απόρριψή τους (Leary & Baumeister, 2000).

Από την άλλη, οι επιβεβαιωτικοί φίλοι που επαινούν και επιβραβεύουν, ενισχύουν τη θετική αυτοεικόνα των φίλων τους (Antonopoulou, Chaidemenou, & Kouvava, 2019· Berndt & Murphy 2002· Dwyer, 2014· Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009), συνεισφέρουν στην αίσθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης, αποδοχής και συμμετοχής, προφυλάσσοντας τους/ις φίλους/ες από την κοινωνική απόρριψη και διασφαλίζουν την αξία της ταυτότητά τους (Hogg & Vaughan, 2010).

Ωστόσο, χρειάζεται να επισημανθεί ότι η λειτουργία της αυτοεπικύρωσης στη φιλία δεν έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον των ερευνητών (Fehr & Harasymchuk, 2018). Πάντως, το εύρημα ότι ως προς τους μέσους όρους, ιεραρχικά, η αυτοεπικύρωση έρχεται τελευταία στις αναφορές των εφήβων είναι σύμφωνο με προηγούμενες μελέτες, (Mendelson & Aboud· 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003· Koh, Mendelson, & Rhee, 2003). Αντίθετα, σε ενήλικους πληθυσμούς, διαπιστώθηκε ότι η καλή παρέα και η αυτοεπικύρωση στις φιλίες λειτουργούν ως προβλεπτικοί παράγοντες της ευτυχίας, σε μεγαλύτερο βαθμό από τη βοήθεια, την οικειότητα, την αξιόπιστη συμμαχία και τη συναισθηματική ασφάλεια (Demir & Weitekamp, 2015· Πεζηρκιανίδη, 2020), κάτι που οι συγγραφείς θεωρούν ως εύρημα - έκπληξη που χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Επίσης, τόσο στις συνεντεύξεις όσο και στη συνειρμική ερώτηση για την αναπαράσταση της φιλίας στην παρούσα διατριβή, η ενίσχυση της εκτίμησης του εαυτού και ο σεβασμός, που συνιστούν πτυχές της λειτουργίας της αυτοεπικύρωσης, συγκέντρωσαν επίσης τις λιγότερες αναφορές των εφήβων, ως λόγοι για τη δημιουργία της καλύτερης φιλίας, ενώ μια τέτοια τάση παρουσιάζεται σε πολιτισμούς με κολεκτιβιστική και όχι ατομικιστική κατεύθυνση στις διαπροσωπικές σχέσεις. Αυτό αιτιολογείται από το γεγονός πως στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων αυτών των κοινωνιών η προσμονή και η επιθυμία για ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, του σεβασμού και του κύρους θεωρείται ατομοκεντρικό χαρακτηριστικό, και μάλιστα για τους λόγους αυτούς, η μέτρηση της θετικής ενίσχυσης της εικόνας των φίλων, από τους φίλους τους, δεν συμπεριλαμβάνεται σε ερωτηματολόγια της μέτρησης της ποιότητας της φίλιας (Chen, Chuang, & Hsiao, 2009· Koh, Mendelson, & Rhee, 2003).

Συνοψίζοντας, από την παραπάνω ιεραρχική ταξινόμηση των εφήβων παρατηρούμε πως η φιλία αναπαρίσταται πρωτίστως ως αξιόπιστη συμμαχία

(*εμπιστοσύνη, σταθερότητα, αφοσίωση*), και καλή παρέα, και κατόπιν ως οικειότητα (*αυτοαποκάλυψη, κατανόηση, συναίσθηση*), και βοήθεια (*απτές μορφές βοήθειας, καθοδήγηση*), ενώ έπονται η συναισθηματική ασφάλεια (*παρηγοριά και ενίσχυση στις δυσκολίες*) και η αυτοεπικύρωση (*επιβράβευση και ενίσχυση της εικόνας του φίλου*). Η παραπάνω ιεράρχηση των λειτουργιών της φιλίας έχει επιβεβαιωθεί από πολλές μελέτες, όπως ήδη έχουμε αναφέρει. Αλλά υπάρχουν και άλλες μελέτες που χρησιμοποίησαν διαφορετικά εργαλεία μέτρησης της ποιότητας της φιλίας, των οποίων τα πορίσματα έρχονται σε συμφωνία με την ιεραρχική ταξινόμηση των λειτουργιών της φιλίας που προέκυψε με βάση τις αναφορές των εφήβων του δείγματός μας. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι η αναπαράσταση που έχουν οι έφηβοι για τις ιδεατές και πραγματικές προσδοκίες από τις φιλίες που διατηρούν τείνουν να είναι εξιδανικευμένες, ενώ η αμοιβαιότητα στην εμπιστοσύνη, τη χαρούμενη παρέα, την οικειότητα, τη συμπαράσταση, την κατανόηση και το σεβασμό αποτελούν κοινωνικές αξίες και δεξιότητες συνάμα που σχετίζονται με την ποιότητα των φιλικών σχέσεων (Fehr, 1996, 2012· Roach, 2019· Rubin, Z., 1980/1987).

Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι η εμπιστοσύνη (αξιόπιστη συμμαχία), η καλή παρέα και η σχεσιακή αλληλεξάρτηση (*οικειότητα, βοήθεια, συναισθηματική ασφάλεια και αυτοεπικύρωση)* αποτελούν τις βασικές λειτουργίες της φιλίας που προσφέρουν ασφάλεια και προβλέπουν τη σταθερότητα της φιλίας στο χρόνο, όπως άλλωστε και προηγούμενες μελέτες έχουν επισημάνει (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Buhrmester, 1990· Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994· Erdley & Day, 2017· Hartup & Stevens, 1997· Perlman, 2017· Roberts-Griffin, 2011 Rubin, Z., 1980/1987· Wagner, 2019· Wood, Bukowski, Santo, 2015· Wrzus, Zimmerman, & Mund, 2017). Με άλλα λόγια, η εμπιστοσύνη είναι ο όρος κλειδί για την αυθεντικότητα της φίλιας και από κοινού με τη χαρούμενη παρέα, την επικοινωνία (οικειότητα) και την αλληλεγγύη (βοήθεια) αποτελούν το βαθύ πυρήνα σύμφωνα με τον οποίο αναπαρίστανται οι φιλικές σχέσεις στη μέση εφηβεία (Buhrmester & Furman, 1987· Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994· Hall, 2011, 2012· Hartup & Stevens, 1997· La Gaipa, 1979· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018).

Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ότι όλες οι παραπάνω λειτουργίες είναι σημαντικές για την ποιότητα των φιλικών σχέσεων των εφήβων και τη συνακόλουθη ικανοποίηση που νιώθουν από τους/ις φίλους/ες τους. Άλλωστε σε καμία περίπτωση δεν συνεπάγεται πως η έλλειψη ή η μειωμένη απόδοση κάποιας λειτουργίας αφήνει ανεπηρέαστη την ποιότητα της φιλίας, το αντίθετο, όλες οι λειτουργίες της φιλίας

είναι αναγκαίες για την ποιότητά της (Berndt, 2002). Από την άλλη, στη βιωμένη πραγματικότητα των διαπροσωπικών σχέσεων, οι λειτουργίες της φιλίας είναι μη διαχωρίσιμες και δεν μπορεί να υποστηριχθεί πως υπάρχει ένας εντελώς διακριτός κεντρικός πυρήνας, δηλαδή πως η ύπαρξη μίας ορισμένης λειτουργίας, από μόνη της, θα αρκούσε για να υπάρξει η φιλία (Wood, Bukowski, & Santo, 2015).

9.3. Διαφορές φύλου στις αντιλήψεις των εφήβων για τις λειτουργίες της φιλίας

Στο σημείο αυτό θα συζητήσουμε τα ευρήματα σχετικά με το γεγονός πως τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, προσλαμβάνουν πιο έντονα και τις έξι λειτουργίες της φιλίας. Επίσης, θα αναφερθούμε στον συνεχιζόμενο επιστημονικό διάλογο για τις διάφορες θεωρητικές και μεθοδολογικές ερμηνείες, σύμφωνα με τις οποίες επιχειρείται να ερμηνευθούν οι διαφορές στις έμφυλες αναπαραστάσεις για τις λειτουργίες της φιλίας, καθώς και στις διχογνωμίες των κοινωνικών επιστημόνων, σχετικά με το βαθμό στον οποίο αυτές οι διαφορές αποτυπώνουν μεθοδολογικές επιλογές ή αντιστοιχούν απλά σε διαδικασίες που σχετίζονται με την κοινωνιοψυχολογική ταυτότητα φύλου των εφήβων και δεν αποτυπώνουν το γεγονός ότι οι φιλίες των κοριτσιών είναι ανώτερες των αγοριών.

Καταρχάς, όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα της έρευνας, διαπιστώσαμε σύμπτωση μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στην ιεράρχηση της σπουδαιότητας των λειτουργιών της φιλίας. Αυτό σημαίνει ότι εξίσου και τα δύο φύλα ιεραρχούν παρόμοια τη σπουδαιότητα των λειτουργιών της φιλίας, όπως διαπιστώσαμε συνολικά για το δείγμα των εφήβων παραπάνω. Με άλλα λόγια, δεν παρουσιάστηκε διαφοροποίηση στην κλίμακα της ιεράρχησης μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών ως προς μια ορισμένη λειτουργία, ώστε λόγου χάρη το ένα από τα δύο φύλα να ιεραρχεί μία λειτουργία ως προτιμότερη από κάποια άλλη σε σχέση με το άλλο φύλο. Το αποτέλεσμα αυτό σημαίνει πως και τα δυο φύλα στις φιλίες τους ιεραρχούν την αξιόπιστη συμμαχία (εμπιστοσύνη, σταθερότητα, αφοσίωση) και την καλή παρέα (κοινά βιωμένος χρόνος), ως πρωταρχικής σπουδαιότητας λειτουργίες και ακολουθούν η οικειότητα (αυτοαποκάλυψη, κατανόηση, αποδοχή), η βοήθεια, η συναισθηματική ασφάλεια (παρηγοριά, συναισθηματική υποστήριξη) και η αυτοεπικύρωση (ενθάρρυνση, ενίσχυση της εικόνας του φίλου).

Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με αρκετές έρευνες, όπου έχει διαπιστωθεί πως οι έφηβοι, αλλά και οι ενήλικοι, ανεξαρτήτως φύλου, προσλαμβάνουν την εμπιστοσύνη, την καλή παρέα και τη συναισθηματική και πρακτική στήριξη, ως

συμπεριφορές που συνιστούν ηθικούς κανόνες με τους οποίους οι άνθρωποι προσδιορίζουν τη φιλία, όταν καλούνται να απαντήσουν στο ερώτημα σχετικά με το τι προσδοκούν από ένα φίλο (Fehr, 2015· Monsour, 1992· Policarpo, 2015· Roberts-Griffin, 2011· Rubin, Z., 1980/1987, Weiss, 1969). Επίσης, και σε έρευνες μετα-ανάλυσης αναγνωρίστηκε η σημασία της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς (συναισθηματική ασφάλεια, βοήθεια, αυτοεπικύρωση), της στοργής (οικειότητα, συναισθηματική ασφάλεια), της αυτοαποκάλυψης, και της σταθερότητας στις φιλίες (αξιόπιστη συμμαχία) (Newcomb & Bagwell, 1995· Meter & Card, 2016).

Από την άλλη, τα κορίτσια αναφέροντας μεγαλύτερους μέσους όρους για κάθε λειτουργία της φιλίας, προκύπτει ότι αναπαριστούν ως ποιοτικότερες τις φιλικές τους σχέσεις. Οπότε, σύμφωνα με τις θεωρητικές παραδοχές της λειτουργικής οπτικής των Mendelson & Aboud (1999/2012), ο βαθμός στον οποίο εκπληρώνει ο/η φίλος/η τους κοινωνικούς, συναισθηματικούς και πρακτικούς πόρους αποτυπώνει τις θετικές ποιότητες των λειτουργιών της φιλίας που προβλέπουν την ικανοποίηση από τη φιλία και τα θετικά συναισθήματα προς το φίλο (Graber, Turner, Madill, 2016· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003· Procsal, Demir, Doğan, Özen, & Sümer, 2017). Στο σημείο αυτό, όπως έχουμε αναφέρει και σε άλλα σημεία της διατριβής, θυμίζουμε ότι οι λειτουργίες αναφέρονται και ως ποιότητες της φιλίας (Berndt, 2002· Collins & Laursen, 2012· Hartup & Stevens, 1997· Pilipaityte, 2018· Winton, 2011).

Το παραπάνω εύρημα, ότι δηλαδή τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, αναφέρουν πως τρέφουν θετικότερα συναισθήματα προς τους φίλους τους και ότι προσλαμβάνουν ως πιο ικανοποιητικές τις φιλίες τους, για όλες τις λειτουργίες της φιλίας, έχει επιβεβαιωθεί και από προηγούμενες μελέτες (Bialecka-Pikul, Kołodziejczyk, & Bosacki, 2017· Fehr, 1996· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003· Roberts-Griffin, 2011· Reichter & Weiss, M., 2019· Weiss, M., & Smith, 2002). Ακόμη έχει διαπιστωθεί ότι οι διαφορές αυτές των φύλων, δηλαδή η θετικότερη αποτίμηση των λειτουργιών της φιλίας από τα κορίτσια, παραμένουν καθόλη την διάρκεια της εφηβείας (De Goede, Branje & Meeus, 2009· Furman & Buhrmester, 1992), ενώ χρειάζεται να επισημανθεί επίσης ότι οι έφηβοι αντιλαμβάνονται τις φιλίες όπως και οι ενήλικες (Monsour, 1992· Wagner, 2019). Στη συνέχεια, θα συζητήσουμε τις διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των αγοριών και κοριτσιών ως προς τις θετικές λειτουργίες της φιλίας.

9.3.1. Τα κορίτσια αντιλαμβάνονται εντονότερα την αξιόπιστη συμμαχία με τις/ους καλύτερες/ους φίλες/ους τους

Όπως αναφέραμε στις προηγούμενες παραγράφους, τα κορίτσια αντιλαμβάνονται ότι οι φιλίες με τους/τις καλύτερους/ες φίλους/ες τούς εξασφαλίζουν περισσότερη αίσθηση αξιόπιστης συμμαχίας, σε σύγκριση με τα αγόρια. Ακόμη, η ένταση της διαφοράς, σύμφωνα με το κριτήριο d του Cohen (1988), που παρουσιάζεται στις αντιλήψεις μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, για τα επίπεδα αξιόπιστης συμμαχίας που βιώνουν στις φιλίες τους με καλύτερους φίλους, είναι μικρή (Cohen's d = .43). Πιο συγκεκριμένα, τα κορίτσια αντιλαμβάνονται, έστω και εάν το μέγεθος του αποτελέσματος αυτής της στατιστικά σημαντική διαφοράς είναι μικρό, ότι η εμπιστοσύνη και η αφοσίωση των καλύτερών τους φίλων είναι εντονότερη, όπως και η αίσθησή τους ότι οι φίλοι τους θα είναι σταθεροί και παντοτινοί, και ότι οι φίλοι/ες τους είναι ανεπηρέαστοι από τις κριτικές τρίτων και ακόμη πως οι φιλίες τους δεν κλυδωνίζονται από θυμούς ή διαφωνίες, ακόμα και από πρόσκαιρα διαστήματα απουσίας συναντήσεων.

Καταρχάς, το εύρημα ως προς το μικρό μέγεθος της διαφοροποίησης των δύο φύλων, σχετικά τη σπουδαιότητα της αξιόπιστης συμμαχίας, συμπίπτει με τα ευρήματα των συνεντεύξεών μας. Ειδικότερα, τόσο τα αγόρια, αν και με λιγότερες λεκτικές αναφορές συναισθηματικού περιεχομένου, όσο και τα κορίτσια, κυρίως χρησιμοποιώντας πιο πλούσιο λεξιλόγιο, αναφέρθηκαν στην ειλικρίνεια, την εμπιστοσύνη και την ευθύτητα, δηλαδή σε συμπεριφορές που αξιολόγησαν ως τις σημαντικότερες για την επιλογή των καλύτερων φίλων τους. Επίσης, στην έρευνα που αφορά τη συνειρμική ερώτηση που ζητάει τρεις λέξεις/φράσεις για τη φιλία, και πάλι τα κορίτσια διαπιστώθηκε πως αναπαριστούν τις καλύτερες φιλίες τους με όρους εμπιστοσύνης, αγάπης, ειλικρίνειας, κατανόησης και εχεμύθειας, συχνότερα από τα αγόρια, τα οποία αναπαριστούν τις καλύτερες φιλίες τους με όρους συνεργασίας, άθλησης και αδελφοσύνης.

Μια σημαντική διάσταση της υποκλίμακας της αξιόπιστης συμμαχίας των Mendelson και Aboud, (1999, 2012), που χρησιμοποιούμε στη παρούσα έρευνα αφορά την πρόβλεψη για το μέλλον της φίλιας με τους καλύτερους φίλους, δηλαδή τη σταθερότητα και τον άτρωτο χαρακτήρα του φιλικού δεσμού έναντι διασπαστικών επιρροών (π.χ.: θα παρέμεινε φίλος/η μου, ακόμα και αν οι άλλοι δεν με συμπαθούσαν, με κατέκριναν, διαφωνούσαμε, καυγαδίζαμε, δεν είχα χρόνο για συναντήσεις, θύμωνα μαζί του/ της). Με άλλα λόγια, η υποκλίμακα εστιάζει στην

προσλαμβανόμενη υποκειμενικά αίσθηση για την εμπιστοσύνη στη δέσμευση, στην αφοσίωση και τη σταθερότητα της φιλικής σχέσης με τον/την καλύτερο/η φίλη των εφήβων. Ενώ, όπως ήδη αναφέραμε τα κορίτσια, αν και με ελάχιστη και μικρή διαφορά από τα αγόρια, αναπαριστούν ως πιο αξιόπιστες τις φιλίες τους με τους/ις καλυτέρους/ες φίλους τους.

Το εύρημα πως τα κορίτσια αναπαριστούν συχνότερα ως πιο ανθεκτικές τις φιλίες με τους καλύτερους/ες φίλους/ες, αφού θα παρέμεναν ανεπηρέαστοι/ες από τους μεταξύ τους καυγάδες, το θυμό και τις διαφωνίες και δεν θα διαλύονταν για αυτούς τους λόγους, είναι σύμφωνο με προηγούμενες έρευνες, οι οποίες έχουν καταλήξει στο ότι τα κορίτσια κατέχουν αυξημένες διαπροσωπικές δεξιότητες στη διαχείριση των συγκρούσεων, επιτυγχάνοντας τη συμφιλίωση και τον συμβιβασμό, συχνότερα από τα αγόρια (Chow, Ruhl, & Buhrmester, 2013· Fehr, 2012· Μπαρμπούτη, 2005· Wied, Branje, & Meeus, 2007). Από την άλλη μεριά, τα αγόρια, λόγω της κυριαρχικής φύσης της αρρενωπότητας, συμβιβάζονται δυσκολότερα σε περιπτώσεις θυμού και καυγάδων (Dildar & Amjad, 2017). Δεδομένου πως η υποκλίμακα της αξιόπιστης συμμαχίας εστιάζει με τρείς προτάσεις, στο θυμό, τους καυγάδες και τις κατακρίσεις τρίτων, δηλαδή σε συμπεριφορές που σχετίζονται με τις συζητήσεις και τη συναισθηματική έκφραση, με άλλα λόγια σε τομείς που κατεξοχήν εκπροσωπούν τα γυναικεία πρότυπα φιλίας (Dunn, 2004), και λόγω του ότι οι φιλίες των κοριτσιών βιώνονται συχνότερα πρόσωπο με πρόσωπο, δηλαδή με συναισθηματική επικοινωνία, ενώ των αγοριών πλάι - πλάι, μέσω δραστηριοτήτων και κοινών ενδιαφερόντων (Wright, 1982), ενδέχεται, για τους λόγους αυτούς, τα κορίτσια να βρίσκονται συχνότερα αντιμέτωπα με περιπτώσεις διαχείρισης συγκρούσεων, οι οποίες προκύπτουν εξαιτίας της έντασης της συναισθηματικής επικοινωνίας που βιώνουν στις φιλίες τους. Η ερμηνεία μας αυτή έρχεται σε συμφωνία με προηγούμενες μελέτες, όπου διαπιστώθηκε πως οι γυναίκες αντιδρούν περισσότερο συναισθηματικά από τους άνδρες, όταν αισθάνονται να τις προδίδουν, και αναφέρουν μεγαλύτερα επίπεδα μοναξιάς, όταν διαλύονται οι φιλίες τους, από ότι τα αγόρια (Felmlee, Sweet & Sinclair, 2013· Hall, 2011, 2012· Smart, Davies Heapy, & Mason, 2012). Με άλλα λόγια, η αυξημένη συναισθηματική εγγύτητα των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών (Bagwell, Newcomb, & Bukowski, 1989· Cheung & McBride-Chang, 2011· Fehr, 1996), τα οδηγεί στην ανάγκη για την υπέρβαση των καυγάδων και του θυμού (Kuruzović, 2015), αλλά και συνδέεται με το ότι η προφορική ωρίμανση των κοριτσιών ολοκληρώνεται πιο γρήγορα, από ότι στα αγόρια

(Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992). Γενικότερα, το εύρημα της έρευνάς μας ότι τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, αναπαριστούν πιο έντονα την αξιόπιστη συμμαχία στις καλύτερες φιλίες τους έχει επιβεβαιωθεί σε προηγούμενες έρευνες (Berndt, Hawkins, & Hoyle, 1986· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003· Reichter & Weiss, M., 2019· Weiss, M., & Smith, 2002).

Περαιτέρω και σύμφωνα με τις προτάσεις που εμπεριέχονται στην υποκλίμακα της αξιόπιστης συμμαχίας (Mendelson & Aboud, 2012), έστω και με μικρής έντασης διαφορά, τα κορίτσια πιστεύουν πως οι καλύτερες φιλίες τους θα διαρκέσουν στο χρόνο και θα αντέξουν τις πιέσεις και τους κλυδωνισμούς που προέρχονται λόγω της αρνητικής κριτικής και της αντιπάθειας τρίτων προς αυτά, ενώ όπως αναφέραμε στην προηγουμένη παράγραφο, τα κορίτσια υπολογίζουν στη διαρκή διαθεσιμότητα και αξιοπιστία των φίλων τους, αλλά και στην αντοχή της φιλίας έναντι των συγκρούσεων και των δοκιμασιών, σε μεγαλύτερο βαθμό, σε σύγκριση με τα αγόρια. Με άλλα λόγια, τα κορίτσια συχνότερα αναπαριστούν ως πιο σταθερές και αφοσιωμένες της φιλίες, δηλαδή πιστεύουν πως θα διαρκέσουν στο χρόνο. Σχετικά με αυτό το εύρημα έχουμε να προβούμε σε ορισμένες επισημάνσεις. Το γεγονός ότι τα κορίτσια προβλέπουν πως οι φιλίες τους θα αντέξουν στο χρόνο απηχεί τα επίπεδα ικανοποίησης που αισθάνονται από τους/ις φίλους/ες, ώστε να υπολογίζουν ότι οι φιλίες τους θα είναι σταθερές στη διάρκεια του χρόνου. Το εύρημα αυτό οπωσδήποτε εκφράζει υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τους/ις φίλους/ες και τη φιλική σχέση, ωστόσο η θετική αυτή αίσθηση για την εξέλιξη του μέλλοντος της φιλικής σχέσης δεν αποτελεί συνάμα και απόδειξη πως η πορεία της σχέσης θα είναι ανάλογη των προσδοκιών. Όπως έχει επισημανθεί από προηγούμενες μελέτες ανασκόπησης, τα κορίτσια διατηρούν ιδεατές προσδοκίες για τη διάρκεια και την ικανοποίηση που προσφέρουν οι φιλίες τους, σε μεγαλύτερο βαθμό από τα αγόρια (Hall, 2011, 2012· Hall, Larson, & Watts, 2011), και παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες αντιλαμβάνονται διαφορετικά την ιδανική φιλία, με το να προσλαμβάνουν θετικότερα τη συναισθηματική δέσμευση, παρόλα αυτά, τα δύο φύλα συμπίπτουν στην αξιολόγησή τους ότι ο βαθύς πυρήνας των φιλικών σχέσεων συνίσταται στην εμπιστοσύνη, την επικοινωνία (*οικειότητα*) και την αλληλεγγύη (*βοήθεια*) (Hartup & Stevens, 1997).

Από την άλλη, το εύρημα πως τα κορίτσια αναπαριστούν θετικότερα την αξιόπιστη συμμαχία, δηλαδή προσλαμβάνουν τις φιλικές τους σχέσεις ως πιο σταθερές και τη δέσμευση στη φιλία ως ισχυρότερη των φιλικών σχέσεων των

αγοριών, σε καμιά περίπτωση αυτό δεν σημαίνει πως η εξέλιξη των φιλικών τους σχέσεων επιβεβαιώνει πάντα τις θετικές τους ιδεατές προσδοκίες για τη σταθερότητα και την αφοσίωση των καλύτερων φίλων τους. Το ζήτημα αυτό έχει απασχολήσει τους θεωρητικούς των φιλικών σχέσεων, οι οποίοι επισημαίνουν πως η μελέτη της φιλίας, ως μια στατική οντότητα στο χρόνο της έρευνας, δεν προσφέρει τη δυνατότητα να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για την εξέλιξη που θα έχουν οι φίλιες στη διάρκεια του χρόνου, για αυτό το λόγο απαιτούνται μακροχρόνιες μελέτες (Newcomb & Bagwell, 1995). Πράγματι, σε μακροχρόνιες μελέτες, έχει διαπιστωθεί πως τα αγόρια, και όχι τα κορίτσια, αναφέρουν ως πιο μακροχρόνιες τις φιλικές τους σχέσεις, ενώ τα κορίτσια αναφέρονται ιδιαίτερα στην αξιοπιστία, διότι οι φιλίες τους είναι πιο εύθραυστες, λόγω του φόβου μήπως κοινοποιηθούν οι εμπιστευτικές πληροφορίες που ανταλλάσσουν στις υψηλής συναισθηματικής έντασης φιλίες τους, (Benenson & Christacos, 2003· Berndt & Hoyle, 1985· Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus, 2007· Thomas & Daubman, 2001). Ωστόσο, όπως αναφέρεται και σε πρόσφατες έρευνες μετα-ανάλυσης (Flannery & Smith, 2017· Poulin & Chan, 2010), οι περισσότερες φιλίες των εφήβων είναι σταθερές με μια ελαφρά τάση οι φιλίες των κοριτσιών να εμφανίζονται ασταθείς. Γενικότερα, επειδή τα κορίτσια δίνουν περισσότερη σημασία στις φιλίες, είναι πιο ευάλωτα στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φιλικές τους σχέσεις, ενώ μεταφέρουν πιο εύκολα τα προσωπικά τους άγχη στις φιλίες τους και αναζητούν περισσότερη επιβεβαίωση από τις φιλίες τους, με αποτέλεσμα αυτές να χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη αστάθεια από τις φιλίες των αγοριών (Buskirk-Cohen, 2008).

9.3.2. Τα κορίτσια αναπαριστούν θετικότερα τη λειτουργία της καλής παρέας

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, αναπαριστούν πιο έντονα την καλή παρέα που κάνουν με τους καλύτερους φίλους τους. Ενώ η ένταση αυτής της διαφοράς, πέρα από στατιστικά σημαντική, είναι μικρή (d = .42), σύμφωνα με το κριτήριο d του Cohen, (1988). Υπενθυμίζουμε πως τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια προσλαμβάνουν την αξιόπιστη συμμαχία και την καλή παρέα ως ισοδύναμες πρωταρχικές λειτουργίες της φιλίας που διατηρούν με τους καλύτερους φίλους τους, με τη διαφορά πως οι μέσοι όροι των αγοριών είναι ελάχιστα και ισόβαθμα χαμηλότεροι και για τις δύο λειτουργίες.

Το παραπάνω εύρημα, αφενός πιστοποιεί πως και για τα δύο φύλα η βαρύνουσα σημασία της αξιόπιστης συμμαχίας και της καλής παρέας κατέχει

αναπαραστασιακά εξέχουσα θέση, ενώ τα αγόρια ανταποκρίνονται πιο συγκρατημένα, έστω και με μικρή διαφορά, στις προτάσεις της υποκλίμακας. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται και από και από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, όπου τα αγόρια όταν αναφέρθηκαν στην καλή παρέα με τους κολλητούς τους χρησιμοποίησαν μεν λιγότερες λέξεις/φράσεις που περιγράφουν συναισθήματα χαράς, αλλά πλειοδότησαν σε λέξεις που περιγράφουν τις δραστηριότητες της καλής παρέας. Ακόμη, το εύρημα είναι σύμφωνο με τα πορίσματα μελέτης, όπου επισημαίνεται ότι τα αγόρια προσλαμβάνουν ως λιγότερη τη χαρά που προκύπτει από την καλή παρέα με τους καλύτερους φίλους τους (Pauriyal, Sharma, & Gulati, 2011). Πάντως στις περισσότερες έρευνες, τόσο για τη λειτουργία της καλής παρέας, όπως και για τις υπόλοιπες άλλωστε, τα κορίτσια αναπαριστούν ως πιο ευχάριστη και διασκεδαστική την παρέα στις καλύτερες φιλίες τους (Berndt, Hawkins, & Hoyle, 1986· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018· Reichter & Weiss, M., 2019· Weiss, M., & Smith, 2002). Αντίθετα, σε άλλη έρευνα δεν βρέθηκε διαφοροποίηση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς την αποτίμηση που διαδραματίζει η καλή παρέα στις καλύτερες φιλίες (Parker & Asher, 1989), τα ίδια αποτελέσματα προέκυψαν και από την εκτεταμένη μετα-ανάλυση του Hall (2011) .

Όμως, σε ποιους παράγοντες ενδέχεται να οφείλεται η συγκρατημένη στάση των αγοριών ως προς την πρόσληψη της καλής παρέας; Καταρχάς, θα πρέπει να επισημάνουμε πως η υποκλίμακα της καλής παρέας των Mendelson και Aboud, (1999, 2012) εμπεριέχει προτάσεις που εκφράζουν συναισθήματα και συζήτηση, όπως για παράδειγμα *«Είναι συναρπαστικό να μιλάμε», Με ενθουσιάζει ο/η φίλος/η», «Μου λέει ενδιαφέροντα πράγματα», «Καθόμαστε και μιλάμε»*, ενώ μονάχα μια πρόταση, από τις οκτώ της υποκλίμακας, αφορά τη δράση *«Περνάω καλά όταν κάνουμε πράγματα μαζί»*. Αυτό που θέλουμε να επισημάνουμε είναι πως σε μια κλίμακα μέτρησης, όταν υπερεκπροσωπούνται λέξεις και εκφράσεις που εκφράζουν αισθήματα, τότε λόγω της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου, τα κορίτσια ανταποκρίνονται ευκολότερα στις υψηλές τιμές των κλιμάκων, δεδομένου πως η συναισθηματική έκφραση για τις διαπροσωπικές σχέσεις αποτελεί προνόμιο των κοριτσιών. Από μεθοδολογική οπτική μιλώντας, και παρά το γεγονός πως στις έρευνες τα αγόρια συχνότερα αναφέρονται στις δραστηριότητες, ως πηγή ικανοποίησης και χαράς (Gillespie, Lever, Frederick, & Royce, 2014· Wright, 1982), ωστόσο στις κλίμακες των ποσοτικών ερευνών αποφεύγουν να δηλώσουν υψηλές

τιμές, διότι χρησιμοποιούνται λέξεις με συναισθηματικές αποχρώσεις, που απηχούν τα γυναικεία στερεότυπα, ενώ από ποιοτικές μελέτες έχει διαπιστωθεί πως νιώθουν και μοιράζονται τα συναισθήματά τους με τους φίλους τους (Way, 2013).

Σχετικά με αυτή τη διαπίστωση, σε έρευνες μετα-ανάλυσης έχει διατυπωθεί ο ισχυρισμός πως και τα δυο φύλα εμπλέκονται με την ίδια συχνότητα σε δραστηριότητες στις συναντήσεις τους, ωστόσο τα κορίτσια, κατά τη διάρκεια της παρέας, εκδηλώνουν βαθύτερη και ευρύτερη επικοινωνία στις δυαδικές τους σχέσεις (Fabes & Eisenberg, 1998· Rose & Rudolph, 2006). Μια άλλη ερμηνεία, που επιχειρεί να εξηγήσει τη θετικότερη πρόσληψη της καλής παρέας, που χαρακτηρίζει τα κορίτσια, αφορά το γεγονός πως στις συναναστροφές τους εστιάζουν εντονότερα στις δυαδικές φιλίες, οπότε αντλούν μεγαλύτερα επίπεδα ικανοποίησης από την επικοινωνία τους από ότι τα αγόρια, τα οποία συνήθως εμπλέκονται στην αναζήτηση κυριαρχικών ρόλων στις φιλικές τους παρέες (Erdley & Day, 2017· Karweit & Hansell, 1983· Richards & Larson, 1989· Rose & Rudolph, 2006) και στην επίτευξη στόχων και ηγετικών θέσεων (Καλάτη, 2015· Karweit & Hansel, 1983), λόγω της επεκτατικής φύσης των φιλικών τους σχέσεων (Dunn, 2004· Richards & Larson, 1989). Πράγματι, στις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής διαπιστώσαμε πως τα κορίτσια προσδιορίζουν την καλή παρέα στις φιλίες, τονίζοντας περισσότερο τη διασκέδαση, τις τρέλες, τη χαρά και την απουσία βαρεμάρας, ενώ τα αγόρια επισημαίνουν τα παιχνίδια, τις πλάκες και τα πράγματα που κάνουν μαζί με τους φίλους. Με άλλα λόγια, οι τοποθετήσεις των κοριτσιών βρίσκονται πιο κοντά στις προτάσεις της κλίμακας της καλής παρέας των Mendelson και Aboud, (2012) που χρησιμοποιούμε, και η οποία πλειοδοτεί σε φράσεις συναισθηματικής κατεύθυνσης.

9.3.3. Τα κορίτσια αναφέρουν ως οικειότερες τις καλύτερες φιλίες τους

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα, τα κορίτσια αναπαριστούν ως πιο οικείες τις φιλίες που διατηρούν με τους καλύτερους φίλους τους. Αυτό το εύρημα επιβεβαιώθηκε, επίσης, τόσο από τις συνεντεύξεις της έρευνας, όσο και από τη συνειρμική ερώτηση που ζητά από τους εφήβους να γράψουν τρεις λέξεις/φράσεις για το τι είναι η φιλία, ενώ επίσης πληθώρα μελετών επισημαίνουν ότι τα κορίτσια προσλαμβάνουν τις φιλίες ως οικειότερες αυτών των αγοριών, αν και υπάρχουν ορισμένες έρευνες, όπως θα αναφέρουμε παρακάτω, που αντιτίθενται σε αυτά τα πορίσματα, ειδικά τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Ειδικότερα, και σύμφωνα με τις προτάσεις της υποκλίμακας της οικειότητας των Mendelson & Aboud (2012), τα κορίτσια δηλώνουν πως μιλάνε για τα προσωπικά τους ζητήματα και εμπιστεύονται τα μυστικά τους πιο εύκολα σε σύγκριση με τα αγόρια, δηλαδή τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης των κοριτσιών είναι αυξημένα σε σύγκριση με των αγοριών. Επίσης, τα κορίτσια, αντιλαμβάνονται ότι οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες τους εκδηλώνουν αυξημένα επίπεδα ακρόασης και κατανόησης των προβλημάτων τους, ενώ δείχνουν να αναγνωρίζουν πότε κάτι τα ενοχλεί σε ορισμένες περιπτώσεις. Από τη μεριά τους, τα αγόρια είναι δυσκολότερο να εκφραστούν μέσω της λειτουργίας της οικειότητας στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους, αφού εκφράζουν χαμηλότερο βαθμό ευαισθησίας προς τις ανάγκες και τις καταστάσεις που βιώνουν οι άλλοι, όπου οι προσωπικές σκέψεις μοιράζονται ανοιχτά και ελεύθερα ενώ τα συναισθήματα γίνονται αποδεκτά. Με άλλα λόγια, η αυτοαποκάλυψη, η εμπιστοσύνη και η συναισθηματική επικοινωνία, που στοιχειοθετούν τη λειτουργία της οικειότητας, είναι συμπεριφορές οι οποίες αναπαρίστανται θετικότερα από τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, τα οποία δείχνουν μια πιο συγκρατημένη τάση αυτοαποκάλυψης και συναισθηματικής επικοινωνίας. Στο σημείο αυτό επισημαίνουμε ότι οι διαφορές αυτές είναι στατιστικά σημαντικές και μέτριες (d = .66) στην πραγματική συμπεριφορά των εφήβων, με άλλα λόγια γίνονται εύκολα αντιληπτές από τον κοινωνικό περίγυρο (σύμφωνα με το κριτήριο d του Cohen, 1988).

Τα παραπάνω ευρήματα, δηλαδή ότι τα κορίτσια προσλαμβάνουν ως πιο οικείες τις καλύτερες φιλίες τους και ειδικότερα ότι προβαίνουν σε περισσότερη εμπιστευτική αυτοαποκάλυψη και εκδηλώνουν αυξημένα επίπεδα συναισθηματικής έκφρασης, η όποια χαρακτηρίζεται από ενσυναίσθηση μέσω της ενεργητικής ακρόασης και της ευαισθησίας στις ανάγκες των άλλων, έχουν επισημανθεί από την πλειοψηφία των ερευνών για την οικειότητα των φιλικών σχέσεων στη μέση εφηβεία (Bauminger, Finzi-Dottan, Chason, & Har-Even, 2008· Collins & Madsen, 2006· Erdley & Day 2017· Fehr, 2008· Hartup, 1996· Hinde, 1995· Perlman, Stevens & Carcedo, 2015· Καλάτη, 2015· Reisman, 1990· Roach, 2019· Rose & Rudolph, 2006· Youniss & Haynie, 1992).

Γενικότερα, έχει διαπιστωθεί πως η οικειότητα, συμβάλλοντας στην εγγύτητα (Cassidy, 2001), επιτυγχάνεται στα κορίτσια, πέρα από την αυτοαποκάλυψη, και μέσω της φυσικής επαφής και των αγκαλιών, ενώ τα αγόρια δομούν την οικειότητα μέσω της αυτοαποκάλυψης και των κοινών δραστηριοτήτων (Clark & Reis, 1988·

Corsano, Musetti, Caricati, & Magnani, 2017· Monsour, 1992· Radmacher & Azmitia, 2006· & Sharabany, et.al, 1981). Επίσης, τα αγόρια, συχνότερα από τα κορίτσια, εκδηλώνουν μειωμένη αυτοαποκάλυψη και συναισθηματική εγγύτητα σε βαθμό που οι φιλίες τους χαρακτηρίζονται πιο αποστασιοποιημένες και με χαμηλότερα επίπεδα δέσμευσης και σχεσιακής ισορροπίας (Καλάτη, 2015· Selfhout, Branje, & Meeus, 2009· Shulman, Laursen, Kalman, & Karpoysky, 1997). Με τη σειρά τους τα κορίτσια τρέφουν μια ιδεατή εικόνα της φιλίας με αυξημένα επίπεδα απαιτήσεων ως προς την αυτοαποκάλυψη, την εμπιστοσύνη, τη δέσμευση και τη συναισθηματική κατανόηση (Hall, 2011).

Ωστόσο, ως προς τη θεματολογία της αυτοαποκάλυψης έχει διαπιστωθεί ότι τα κορίτσια εστιάζουν περισσότερο στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, ενώ τα αγόρια αρέσκονται να μιλάνε για τις κοινές τους δραστηριότητες (Buskirk-Cohen, 2008, Fehr, 2012) και για ζητήματα που αφορούν τη δόμηση της αρρενωπότητάς τους (Derlega, Durham, Gockel, & Sholis, 1981· Beutel & Kirkpatrick-Johnson, 2004· Hollingworth, 2019· Way, 2013). Με άλλα λόγια, τα δύο φύλα ακολουθούν «*διαφορετικά μονοπάτια στις οικείες συμπεριφορές*» (McNelles & Connolly, 1999, σ. 156), με την αυτοαποκάλυψη των αγοριών να έχει αποφασιστική κατεύθυνση και των κοριτσιών προσωπική και ευαίσθητη (Derlega, Durham, Gockel, & Sholis, 1981). Άλλωστε, όπως αναφέρουμε στην παρούσα ενότητα, και σε πολλά άλλα σημεία της διατριβής αυτής, η λειτουργία της οικειότητας των Mendelson και Aboud, (1999/2012) περιλαμβάνει την αυτοαποκάλυψη και τη συναισθηματική επικοινωνία, δηλαδή τομείς που δεν αποτελούν τον τρόπο με τον οποίο τα αγόρια συνήθως βιώνουν, τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό, την οικειότητα στις φιλίες τους. Η διαπίστωση αυτή οδήγησε τον Wright (1982) στο συμπέρασμα πως οι άνδρες βιώνουν τη φιλία *«πλάι - πλάι»* και οι γυναίκες *«πρόσωπο με πρόσωπο»* (σ. 15), μια φράση που έχει σηματοδοτήσει τις κατοπινές έρευνες για τις διαφορές των δύο φύλων στις φίλιες.

Από την άλλη, οι μελέτες για την οικειότητα στις φιλίες, κατά την περίοδο της μέσης εφηβείας, αποδίδουν τα αυξημένα επίπεδα οικειότητας στις φιλίες των κοριτσιών στο γεγονός πως κατέχουν περισσότερες διαπροσωπικές ικανότητες που διευκολύνουν την προσαρμογή προς τους φίλους τους (Youniss & Smollar, 1985· Dwyer, 2014). Ακόμη, λόγω της πρώιμης προφορικής τους ωρίμανσης (Berndt, 1982· 2002· Berndt, Hawkins & Hoyle, 1986· Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992) τα κορίτσια επιτυγχάνουν εντονότερη σχεσιακή επικοινωνία (Rose & Asher, 2004).

Τα κορίτσια, απαιτούν με έμφαση, αμοιβαιότητα ως προς την εμπιστοσύνη και τη δέσμευση (Fehr & Harasymchuk, 2017· Rubin, Z.,1975), ώστε οι πληροφορίες που εμπιστεύονται στους φίλους τους να μείνουν μεταξύ τους (La Gaipa 1979· Reis & Shaver, 1988· Rotenberg, 2010, 2019). Για τους λόγους αυτούς, η εμπιστοσύνη που αναφέρουν τα κορίτσια ότι απολαμβάνουν στις φιλίες τους, κατά τη μέση εφηβεία, είναι ανώτερη των αγοριών (De Goede, Branje & Meeus, 2009· Pauriyal, Sharma & Gulati, 2011· Rose & Rudolph, 2006· Sharabany et al., 1981· Warris & Rafique, 2009· Way, 1998, 2013·).

Τα αυξημένα επίπεδα οικειότητας των κοριτσιών στις φίλες τους έχουν αποδοθεί στο το ότι πολιτισμικά ανατρέφονται με βάση το συναισθηματικό πρότυπο της μητέρας τους (Reisman, 1990), ενώ τα αγόρια εκπαιδεύονται να κρύβουν τα συναισθήματά τους και να τα μοιράζονται με λιγότερα άτομα από ότι τα κορίτσια Rimé (2019). Ωστόσο, τόσο κοινωνιολογικά όσο και από μια ψυχοδυναμική οπτική, έχουν διατυπωθεί οι θέσεις πως τα μειωμένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης και συναισθηματικής εγγύτητας, δηλαδή η συγκρατημένη οικειότητα στις φιλίες των αγοριών κατά την εφηβεία, οφείλονται στην κοινωνική δόμηση του όρου της οικειότητας και της συνακόλουθης ομοφοβίας που προκαλεί στα αγόρια.

Συγκεκριμένα, η υποβίβαση της οικειότητας σε σεξουαλικότητα συνδέεται στερεοτυπικά με τον τρόπο που αναπαράγονται οι διαφορές των δύο φύλων και υπό το πρίσμα αυτό, η οργανωτική αρχή των αναπαραστάσεων του «κανονικού» αρσενικού, παράγει την ομοφοβία και το φόβο της ομοφυλοφιλίας στις ομόφυλες ανδρικές φιλίες, μιας και στον πυρήνα των στερεοτύπων των φύλων η έκφραση της συναισθηματικής οικειότητας γίνεται αντιληπτή μόνο ως σχέση μεταξύ των αντίθετων φύλων. Με αυτό τον τρόπο, πλήττονται καίρια οι ανδρικές φιλίες, αφήνοντάς τες περιορισμένες ως προς τη συναισθηματική έκφραση, διότι οι συνέπειες της θεσμικής ετεροσεξουαλικότητας λειτουργούν ως κανόνες που δεν δέχονται αμφισβήτηση ως προς τι είναι ανδρική και γυναικεία συμπεριφορά (Blatterer, 2015· Connell, 2005· Kimmel, 2004).

Γενικότερα, για τα αγόρια η δυσκολία στο να βιώσουν την οικειότητα στις φιλίες, ειδικά στις ομόφυλες, οφείλεται στο ότι για να δομηθεί η ανδρική ταυτότητα οφείλουν να αποταυτιστούν από το πρότυπο της μητέρας και τη συναισθηματική της επιρροή, απολαμβάνοντας έτσι λιγότερο τα οφέλη της οικειότητας των διαπροσωπικών σχέσεων γενικότερα (Arnot, 2004· Chodorow, 1978, 1995· Fisk, Freud, 1917/2017, 2002· Giddens, 1992/2005· Horkheimer, 1935/1996· Money &

Ehrhardt, 1972). Ενώ στις φιλίες τους η αποφυγή της έκφρασης στοργής και οικειότητας προστατεύει τα αγόρια από τα ομοφοβικά σχόλια (Berndt, 1982· Connell, 2005· Δαδάτση, 2012· Kehily, 2002/2008, Way, 1998, 2013· Williams, 2015). Αντίθετα, σε άλλη έρευνα βρέθηκε πως τα αγόρια, κατά τη μέση εφηβεία, αποφεύγουν την αυτοαποκάλυψη στους καλύτερους φίλους τους, όχι γιατί φοβούνται τις αντιδράσεις των άλλων ή αισθάνονται άσχημα για τον εαυτό τους, με την έννοια πως δεν συνάδει μια τέτοια συμπεριφορά στα στερεότυπα φύλου των αγοριών, αλλά διότι το θεωρούν ελάχιστα βοηθητικό και χάσιμο χρόνου (Rose et. al., 2012).

Ακόμη έχουν διατυπωθεί και μεθοδολογικές ενστάσεις ως προς τον τρόπο μελέτης της οικειότητας στις φιλίες και των συμπερασμάτων που παράγουν ως προς τις διαφορές των δύο φύλων. Για παράδειγμα, σε έρευνες όπου η αυτοαποκάλυψη μελετάται ξεχωριστά από την οικειότητα, οι διαφορές των φύλων είναι διακριτές, με τα κορίτσια να πλειοδοτούν, ενώ εάν στην οικειότητα συνυπολογιστούν και οι δραστηριότητες που αποτελούν χαρακτηριστικό οικειότητας των αγοριών, κάτι που δεν συμβαίνει με τις περισσότερες κλίμακες αλλά και την κλίμακα των Mendelson και Aboud (2012) που χρησιμοποιούμε, τότε οι διαφορές των δύο φύλων είναι ασήμαντες (Reisman, 1990· Sharabany, Gershoni, & Hofman, 1981).

Περαιτέρω, άλλοι ερευνητές ισχυρίζονται πως η οικειότητα στις φιλίες των αγοριών πρέπει να μελετάται με μεθόδους που θα αποτυπώνουν τον τρόπο που τα ίδια τη βιώνουν (Berndt, 1982), χωρίς υπερεκπροσώπηση συναισθηματικών προτάσεων που αγγίζουν περισσότερο τη γυναικεία ταυτότητα φύλου (Elkins & Peterson, 1993· Fehr, 1996· Fredstorm & Bowker 2008· Rose & Rudolph, 2006· Rubin, Z., 1980/1987, Way, 1998, 2013). Πράγματι, η Way (2011, 2013) εφαρμόζοντας ποιοτικές μεθόδους παρατήρησης και συνεντεύξεων, διαπίστωσε πως τα αγόρια νιώθουν συναισθήματα και επίπεδα παρόμοιας οικειότητας με τα κορίτσια στις φιλίες τους, αλλά για ομοφοβικούς λόγους δεν δηλώνουν υψηλές τιμές σε συναισθηματικά χρωματισμένες μετρήσεις ποσοτικών εργαλείων.

Από την άλλη, υπάρχουν μελέτες που υποστηρίζουν πως οι διαφορές στις φιλίες των ανδρών και των γυναικών τείνουν να εξαλειφθούν τη δεύτερη δεκαετία του 21^{ο} αιώνα. Για παράδειγμα, σε ορισμένες έρευνες έχει βρεθεί πως οι άνδρες δεν θεωρούν τις δραστηριότητες ως πρωτοτυπική συμπεριφορά, όπως την αυτοαποκάλυψη και την οικειότητα (Fehr, 2004· Reis, Senchak, & Solomon, 1985). Ακόμη, σε πρόσφατες έρευνες, οι οποίες περιλαμβάνουν και την εφηβική ηλικία, δεν διαπιστώθηκε διαφορά ως προς τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης των αγοριών έναντι των

κοριτσιών, αν και τα αγόρια εμπλέκονται περισσότερο σε κοινές δραστηριότητες (Gillespie, Lever, Frederick, & Royce, 2014· Greif, 2009). Παρόλα αυτά, οι περισσότερες έρευνες διαπιστώνουν μια τάση για συγκρατημένη οικειότητα στις φιλίες των αγοριών, αν και οι άνδρες θα ήθελαν περισσότερη συναισθητική επικοινωνία στις φιλίες τους, παρόλο που επιλέγουν να μην εμπλέκονται σε συμπεριφορές αυτοαποκάλυψης (Fehr, 2004· Way, 1998, 2011, 2013). Τέλος, όσα αγόρια στη μέση και ύστερη εφηβεία δηλώνουν μεγαλύτερα επίπεδα πρωτοτυπικών προσδοκιών στις φιλίες τους, ως προς την αμοιβαία αυτοαποκάλυψη, αισθάνονται πιο ικανοποιημένα από τις φιλικές τους σχέσεις, σε σύγκριση με εκείνα που αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα (Fehr, 2004· Fehr & Harasymchuk, 2017). Παραμένει όμως το γεγονός ότι τα αγόρια ορίζουν την οικειότητα με συμπεριφορές συντροφικότητας και έλεγχου στις φιλίες τους, ενώ τα κορίτσια με όρους σχεσιακής κατεύθυνσης. Οπότε η συμπερίληψη των χαρακτηριστικών του φιλικού πράττειν των αγοριών στη διερεύνηση της πρόσληψης που διατηρούν για την οικειότητα στις φιλίες τους είναι αναγκαία, όταν καλούμαστε να συμπεράνουμε τις διαφορές με τις οποίες τα δυο φύλα βιώνουν τις φιλίες τους (Hussong, 2000).

9.3.4. Τα κορίτσια προσλαμβάνουν ως πιο βοηθητικές τις καλύτερες φιλίες τους

Όπως προέκυψε και με τις λειτουργίες της αξιόπιστης συμμαχίας, της καλής παρέας και της οικειότητας, τα κορίτσια και πάλι αντιλαμβάνονται τις φιλίες τους με τους/τις καλύτερους/ες φίλους/ες τους ως πιο βοηθητικές. Ακόμη, η διαφορά στην ικανοποίηση από τη βοήθεια που δέχονται από τις καλύτερες φιλίες τους τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, είναι στατιστικά σημαντική και η ένταση της διαφοράς είναι μέτρια, με την έννοια ότι γίνεται εύκολα αντιληπτό από τον κοινωνικό περίγυρο ότι τα κορίτσια στις καλύτερες φιλίες τους λειτουργούν πιο βοηθητικά (Cohen's d = .63).

Σύμφωνα με τις προτάσεις της υποκλίμακας της βοήθειας του ερωτηματολογίου των Mendelson και Aboud (2012), τα κορίτσια αναφέρουν συχνότερα πως δέχονται βοήθεια, συμβουλές και πληροφορίες από τις καλύτερες φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια. Με άλλα λόγια, τα κορίτσια δέχονται περισσότερες χάρες, μεγαλύτερα επίπεδα βοήθειας σε δύσκολες καταστάσεις, ενώ οι κολλητοί/ές φίλοι/ες τούς δείχνουν πώς να κάνουν τα πράγματα που θέλουν καλύτερα, αλλά και τούς δανείζουν πιο εύκολα πράγματα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Αυτό σημαίνει ότι στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας, τα κορίτσια αναπαριστούν ως

πιο βοηθητικές τις φιλίες για την εκπλήρωση των αναγκών τους και την επίτευξη των στόχων τους, περισσότερο από ότι συμβαίνει με τα αγόρια. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο και με τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, αλλά και με την ερώτηση που διερευνά αναπαραστασιακά τη φιλία στους εφήβους, όπου τους ζητήθηκε να γράψουν τρεις λέξεις/φράσεις για τη φιλία. Και στις δύο αυτές έρευνες τα κορίτσια αναφέρονται συχνότερα σε μορφές βοήθειας όπως η ευαισθησία στις ανάγκες των άλλων, η συμπαράσταση, η θετική επιρροή, οι σωστές συμβουλές, αλλά και η θετική παρακίνηση για τα σχέδια των φίλων.

Επίσης, ανάλογα ευρήματα έχουν διαπιστωθεί είτε σε προηγούμενες έρευνες, όπου χρησιμοποιήθηκαν τα παγκοσμίως αναγνωρισμένα ερωτηματολόγια μέτρησης της ποιότητας της φιλίας (Bukowski et al., 1994· Parker & Asher, 1989· Sharabany et al., 1981· Wright, 1991), τα οποία εστιάζουν σε μορφές συναισθηματικής βοήθειας και ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης, είτε το ερωτηματολόγιο των Mendelson και Aboud (MFQ-FF: 1999, 2012), που χρησιμοποιούμε και εμείς στην παρούσα διατριβή, όπου η βοήθεια μελετάται ως απτός πόρος, όπως η καθοδήγηση, οι πληροφορίες, οι συμβουλές, αλλά και οι ανταλλαγές υλικών αγαθών (Mendelson & Aboud (1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019), ενώ ισχύουν τόσο για τις φιλίες των γυναικών στην εφηβεία όσο και στην ενήλικη ζωή (Donnellan, Bennett, & Soulsby, 2016· Monsour, 1992· Wagner, 2019).

Γενικότερα, η πλειοψηφία των ερευνών για τις φιλικές σχέσεις επισημαίνει ότι τα κορίτσια αναφέρουν υψηλοτέρα επίπεδα βοήθειας στο πλαίσιο της φιλίας (Beutel & Kirkpatrick-Johnson, 2004· Flynn, 2018· Roberts- Griffin, 2011· Rose & Asher, 2004· Wagner, 2018), εντονότερη εκδήλωση ενσυναίσθησης (Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017), και βοήθειας στα μαθήματα (Berndt, 1982· Dunn, 2004· Epstein, 1983· Eisenberg, 1998· Hollingworth, 2019· Riegle-Crumb, Farkas, & Muller, 2006· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014· Rubin, Z., 1980/1987· Youniss & Smollar, 1985).

Ωστόσο, υπάρχουν έρευνες που έχουν καταλήξει ότι ως προς την πρακτική βοήθεια, αγόρια και κορίτσια εκδηλώνουν παρόμοια επίπεδα βοήθειας στις φιλίες τους (Berndt, 1982, 1985· Donnellan, Bennett, & Soulsby, 2016· Hall, 2012). Πάντως, σε ορισμένες μελέτες έχει διαπιστωθεί ότι η ικανοποίηση από τη φιλία κυμαίνεται στα ίδια επίπεδα και για τα δύο φύλα, διότι τα αγόρια αντισταθμίζουν τις μειωμένες βαθμολογίες στις κλίμακες της βοήθειας από άλλες που αφορούν τη διασκέδαση και την καλή παρέα (Hall, 2011· Rose & Asher, 2004).

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε στους λόγους για τους οποίους βιβλιογραφικά αιτιολογείται το γεγονότος ότι τα κορίτσια αναφέρουν ως πιο βοηθητικές τις καλύτερες φιλίες τους. Καταρχάς, επειδή η φιλία ως κοινωνική αξία αποτελεί μορφή φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς (Hogg & Vaughan, 2010), τα κορίτσια λόγω του ότι διαθέτουν επαρκέστερες διαπροσωπικές ικανότητες (Buhrmester, 1990· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014· Tsaousis & Kazi, 2012· Youniss & Smollar, 1985), εκδηλώνουν αυξημένα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις φιλίες τους και ειδικά με τη μορφή συναισθηματικής βοήθειας (Gillessen, Lu Jiang, West, & Laszkowski 2005· Rose & Asher, 2004).

Έχουν διατυπωθεί και άλλες θεωρητικές υποθέσεις για το γεγονός ότι τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, τείνουν να συμπεριφέρονται περισσότερο βοηθητικά στις φιλίες τους. Καταρχάς, οι βιοκοινωνικές θεωρήσεις καταλήγουν ότι η συναισθηματική βοήθεια των γυναικών σχετίζεται με την ιστορική και κοινωνική τους αποστολή να φροντίζουν τα μέλη της οικογένειας, ενώ οι άνδρες ασχολούνταν με βαριές αγροτικές εργασίες ή ταξίδια (Eagly, 2009). Από μια κοινωνιολογική οπτική τώρα, η έμφυλη κοινωνικοποίηση των αγοριών είναι προσανατολισμένη σε αξίες που είναι λιγότερο φιλοκοινωνικές, όπως ο ατομικισμός, η ανεξαρτησία και η αυτονομία, δηλαδή η κοινωνικοποίηση των αγοριών ακολουθεί διαφορετική διαδρομή (Beutel & Kirkpatrick-Johnson, 2004· Cunningham & Barbee, 2012). Ακόμη, τα αγόρια θεωρούν τη συναισθηματική συμπαράσταση στο πλαίσιο της φιλίας θηλυκό χαρακτηριστικό, το όποιο δεν συνάδει με στις απατήσεις της αρρενωπής ταυτότητας (Flynn, 2018· Xiao, Hashi, Korus, & Eisenberg, 2019).

Επίσης, τα αγόρια έχουν λόγους να αναφέρονται λιγότερο συχνά στη λειτουργία της βοήθειας είτε διότι διατηρούν μειωμένες ιδεατές και πραγματικές προσδοκίες από τις φιλίες (Hall, 2011· Rose & Rudolph, 2006) είτε γιατί δεν επιλέγουν αδύναμους, μη αθλητικούς και φτωχούς ως φίλους, οπότε και η ανάγκη για βοήθεια είναι μικρότερη και άρα δεν αποτυπώνεται στις τοποθετήσεις τους στις έρευνες (Geary, Byrd-Graven, Hoard, Vigil, & Numtee, 2003· Geary & Flinn, 2002). Από την άλλη, τα αγόρια στις φιλίες τους ενδιαφέρονται συχνότερα για την κατοχύρωση της κυριαρχίας και της επιδίωξης ατομικών στόχων (Rose & Rudolph, 2006), αλλά και εμπλέκονται σε ανταγωνισμούς (Mjaavatn & Frostad, 2016). Περαιτέρω, έχει διαπιστωθεί ότι τα αγόρια δυσκολεύονται να αναφερθούν στην βοήθεια που τους προσφέρουν οι φίλοι τους, αφού κάτι τέτοιο θα σήμαινε απειλή για

τη δόμηση της ψυχοσεξουαλικής τους ταυτότητας, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να είναι δυνατά, σκληρά και ενεργητικά (Eagly, 2009· Kehily, 2002/2008).

Από μια μεθοδολογική οπτική, έχει παρατηρηθεί ότι τα κορίτσια σε μετρήσεις αυτοαναφοράς, αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα βοηθητικής συμπεριφοράς στις φιλίες τους ως προς την καλοσύνη και το αμοιβαίο μοίρασμα, λόγω του γεγονότος ότι αναπαράγουν τις στερεότυπες αντιλήψεις των γονιών και των δασκάλων για την αυξημένη φιλοκοινωνική συμπεριφορά των κοριτσιών, δηλαδή οι άνθρωποι ελέγχοντας τις απαντήσεις τους, προβάλουν την κοινωνικά επιθυμητή εικόνα για το φύλο τους στους άλλους ή τον εαυτό τους. Ακόμη, οι ίδιες οι έρευνες αναπαράγουν τις διαφορές των φύλων δεδομένου ότι ενσωματώνουν δυσανάλογα προτάσεις στις μετρήσεις τους που αναφέρονται σε μορφές βοήθειας που εκδηλώνουν τα κορίτσια (Eisenberg, 1998). Από την άλλη μεριά, ορισμένοι μελετητές προτείνουν οι μετρήσεις στις έρευνες να συμπεριλαμβάνουν και συμπεριφορές, οι οποίες εκφράζουν φυσικές δραστηριότητες υποστήριξης, όπως η επείγουσα βοήθεια σε περιπτώσεις κινδύνου ή κρίσης και η φανερή βοήθεια, δηλαδή μορφές πρακτικολειτουργικής βοήθειας, που συνδέονται με την προβολή της δημόσιας εικόνας των αγοριών, σύμφωνα με τα στερεότυπα φύλου για την ανδρική ταυτότητα, και να μετριαστεί η υπερεκπροσώπηση θηλυκών χαρακτηριστικών της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, που έως τώρα είναι ένα ζήτημα στις υπάρχουσες έρευνες, όπως και να εμπλουτιστούν οι έρευνες με μεθόδους παρατήρησης (Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019).

9.4.5. Τα κορίτσια αναπαριστούν ως συναισθηματικά πιο ασφαλείς τις καλύτερες φιλίες τους

Σχετικά με τη λειτουργία της συναισθηματικής ασφάλειας, διαπιστώνεται ότι τα κορίτσια την προσλαμβάνουν εντονότερα στο πλαίσιο των καλύτερων φιλικών τους σχέσεων, σε σύγκριση με τα αγόρια. Αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια αντιλαμβάνονται ότι δέχονται περισσότερη βοήθεια από τους/ις κολλητούς/ές φίλους/ες σε καταστάσεις φόβου, αναστάτωσης, ύπαρξης προβλημάτων και ανησυχίας. Παράλληλα, τα κορίτσια νιώθουν ότι δέχονται περισσότερη ενίσχυση στα διάφορα μπλεξίματα που τυχόν αντιμετωπίζουν, όπως και ότι ποτέ οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες δεν θα τα τάραζαν σε περιπτώσεις που ήταν νευριασμένα. Από τη μεριά τους τα αγόρια, αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα συναισθηματικής ασφάλειας, όπως η παροχή παρηγοριάς, σιγουριάς και η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης σε καινούργιες και απειλητικές καταστάσεις.

Επίσης, οι διαφορές στα επίπεδα της προσλαμβανόμενης συναισθηματικής ασφάλειας, που νιώθουν να δέχονται τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, από τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες, είναι στατιστικά σημαντικές, και η ένταση των διαφορών είναι μέτρια (Cohen's d = . 69). Αυτό σημαίνει ότι στην πραγματική συμπεριφορά των εφήβων, γίνεται εύκολα αντιληπτό από τον κοινωνικό περίγυρο, ότι τα κορίτσια προσφέρουν μετρίως αυξημένα επίπεδα συναισθηματικής ασφάλειας στο πλαίσιο των καλύτερων φιλικών τους σχέσεων. Στο σημείο αυτό χρειάζεται να διευκρινιστεί ότι η λειτουργία της συναισθηματικής ασφάλειας συνδέεται με τις λειτουργίες της βοήθειας και της αυτοεπικύρωσης και για αυτό είναι δυσδιάκριτη από αυτές (Fehr & Harasymchuk, 2018· Mendelson & Aboud, 1999, 2012, Mendelson & Kay, 2003).

Ένα άλλο στοιχείο, που οφείλουμε να έχουμε κατά νου στις προσπάθειές μας να ερμηνεύσουμε τις διαφορές των δυο φύλων, ως προς τα επίπεδα της προσλαμβανομένης συναισθηματικής ασφάλειας από τους καλύτερους φίλους, είναι το ότι, από μια μεθοδολογική οπτική μιλώντας, η συγκεκριμένη υποκλίμακα του ερωτηματολόγιου των Mendelson & Aboud, (1999, 2012) βρίθει λέξεων/φράσεων που περιγράφουν συναισθήματα, όπως: νιώθω, φόβος, ανήσυχος/η, νευριασμένος/η, αναστατωμένος/η, με κάνει να νιώθω καλύτερα, θα βοηθούσε να είναι κοντά μου εάν ήμουν φοβισμένος/η. Οι προτάσεις αυτές της υποκλίμακας είναι συναισθηματικά χρωματισμένες και, όπως εξηγήσαμε για τις λειτουργίες της οικειότητας, της βοήθειας και της αξιόπιστης συμμαχίας, βιβλιογραφικά έχει αποδειχθεί πως επιτρέπουν στα κορίτσια να τείνουν να αναφέρουν μεγαλύτερους μέσους όρους, μιας και αντανακλούν τη φροντίδα και την καλλιέργεια των συναισθημάτων στις φιλικές τους σχέσεις, αναπαράγοντας με αυτό τον τρόπο τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού τους φύλου και συγκεκριμένα το σχεσιακό, εντατικό και συναισθηματικά εκφραστικό τρόπο με τον όποιο αναπαριστούν και βιώνουν τις φίλιες τους (Dwyer, 2014· Eisenberg, 1998· Hussong, 2000· Way, 2011, 2013· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019).

Πάντως, το εύρημα ότι τα αγόρια αναφέρονται λιγότερο συχνά στη συναισθηματική ασφάλεια, αλλά και χρησιμοποιώντας λέξεις συναισθηματικά αποχρωματισμένες, δηλαδή οριοθετώντας τη συναισθηματική ασφάλεια ως εμπειρία σφυρηλατημένη από εμπειρίες και κοινές δραστηριότητες, έχει επιβεβαιωθεί από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, όσο και από τη συνειρμική ερώτηση που διερευνά την αναπαράσταση της φιλίας, ζητώντας από τους εφήβους να γράψουν

τρεις λέξεις/φράσεις που τους έρχονται στο νου, όταν ακούν τη λέξη φίλια. Βιβλιογραφικά, έχει επισημανθεί ότι οι περιγραφές των αγοριών για τις συνεισφορές των φιλικών τους σχέσεων είναι φτωχές, σύντομες, χωρίς συναισθηματικές αναφορές (Roberts-Griffin, 2011· Williams, 2015) και άφατες (Miller, 1983).

Οπότε, το εύρημά μας ότι τα κορίτσια αναπαριστούν ως πιο συναισθηματικά ασφαλείς, δηλαδή πιο ενισχυτικές, ανακουφιστικές και παρηγορητικές τις φιλίες τους σε απειλές, κινδύνους και προβληματικές καταστάσεις έρχεται σε συμφωνία και εμπλουτίζει την υπάρχουσα βιβλιογραφία για το θέμα αυτό. Συγκεκριμένα, έχει διαπιστωθεί ερευνητικά ότι τα κορίτσια, λόγω της αυξημένης οικειότητας, η οποία προϋποθέτει κοινωνικές δεξιότητες, βιώνουν μεγαλύτερα επίπεδα συναισθηματικής ενίσχυσης από τους φίλους τους σε δύσκολες και προβληματικές καταστάσεις (Buhrmester, 1990· Nielson, Padilla-Walker, & Holmes, 2017· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014· Youniss & Smollar, 1985). Ενώ, και σε περιπτώσεις φόβου και απειλής, και πάλι τα κορίτσια, ειδικά όταν οι φίλοι/ες τους έρχονται αντιμέτωποι/ες με συνθήκες κοινωνικού εκφοβισμού λειτουργούν πιο βοηθητικά (Καλάτη, 2015), αλλά και στις σχέσεις τους γενικότερα, εκφράζουν εντονότερα την ανάγκη τιμωρίας των θυτών και τη συμπαράστασή τους στα θύματα του εκφοβισμού (Madoglou & Dimitriou, 2014).

Σε άλλες έρευνες, έχει βρεθεί ότι η μειωμένη συναισθηματική ενίσχυση των αγοριών στις καλύτερες φιλίες τους σχετίζεται με τις μειωμένες προσδοκίες για την ιδεατή και πραγματική φιλία, σε σχέση με τις ομόφυλες φιλίες των κοριτσιών και τις ετερόφυλες (Elkins & Peterson, 1993· Hall, 2011· Rose & Rudolph, 2006). Επίσης τα αγόρια στις ομόφυλες φιλίες τους, εκφράζουν φτωχότερη λεκτική, σωματική και βλεμματική επικοινωνία, ενώ εκδηλώνουν χαμηλότερα επίπεδα συναισθηματικής έκφρασης και υποστήριξης (Floyd, 1997).

Στην προσπάθειά τους οι ερευνητές να ερμηνεύσουν τις διαφορές στα επίπεδα συναισθηματικής ασφάλειας στις φιλικές σχέσεις αγοριών και κοριτσιών κατέληξαν πως, ειδικά για τις περιπτώσεις θυματοποίησης, η παροχή συναισθηματικής βοήθειας στον αδύναμο φίλο μειώνει το κύρος των αγοριών απειλώντας την εικόνα τους και την ασφαλή τους θέση στην ιεραρχία των συνομηλίκων (Nielson, Padilla-Walker, & Holmes, 2017· Schacter & Juvonen, 2019). Επιπρόσθετα, τα αγόρια, συχνότερα από τα κορίτσια, είναι πιο τιμωριτικά και χρησιμοποιούν το χιούμορ ή τα αστεία για να ανακουφίζουν τους φίλους τους, που βρίσκονται αντιμέτωποι με προβλήματα συναισθηματικής φύσης ή επιλέγουν πρακτικούς τρόπους εισάγοντας τους φίλους

τους σε δραστηριότητες και παιχνίδια, ώστε να ανακουφιστούν από το βάρος των συναισθημάτων τους και συνήθως αποφεύγουν να βοηθήσουν τους στενοχωρημένους φίλους τους με το να εμπλέκονται σε συζητήσεις συναισθηματικού περιεχόμενου, διότι τέτοιες συμπεριφορές αντιστοιχούν σε θηλυκά πρότυπα ενίσχυσης των φίλων (Miller-Slough & Dunsmore, 2016· Nielson, Padilla-Walker, & Holmes, 2017).

Καταλήγοντας, κοινωνιοψυχολογικά έχει διαπιστωθεί ότι τα επίπεδα της συναισθηματικής έκφρασης και ενίσχυσης, που εκφράζουν τα δύο φύλα στις φιλίες τους, αναπαράγουν τα στερεότυπα του κοινωνικού τους φύλου. Τα κορίτσια εκπαιδεύονται από μικρά να αναπαράγουν το στοργικό τρόπο έκφρασης των μητέρων τους στις προσωπικές και φιλικές σχέσεις, δίνοντας έμφαση στη συναισθηματική ασφάλεια, συχνότερα από τα αγόρια (Ainswarth, 1985· Buhrmester, 1990· Campbell, Nelson, Parker, & Johnston, 2018· Fitzgerald, Hamstra, & Ledermann, 2020· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Miller-Slough & Dunsmore, 2016· Reisman, 1990· Rowsell, Ciarrochi, Heaven, & Deane, 2014· Solomon & Knafo, 2012· Zimmerman, 2004).

Από την άλλη, σε πολλές έρευνες έχει διαπιστώσει ότι τα αγόρια σχετίζονται φιλικά συχνότερα μέσω των αθλημάτων και των συνεργατικών περιηγήσεων, ενώ η επικοινωνία τους εστιάζεται σε κατορθώματα που ενισχύουν την αρρενωπή τους ταυτότητα, αποφεύγοντας τις συναισθηματικές διαχύσεις, για ομοφοβικούς λόγους (Connell, 2005· Δαδάτση, 2012· Kehily, 2002/2008, Williams, 2015), στερώντας τα από τα οφέλη της στοργής στις φιλίες τους (Fisk, 2002· Money & Ehrhardt, 1972). Τα αγόρια ζημιώνονται περισσότερο από τα κορίτσια, από την πατριαρχική κοινωνικοποίηση, δεδομένου πως πρέπει να απομακρυνθούν από το πρότυπο της μητέρας, που κατά κύριο λόγο εκπροσωπεί το συναίσθημα, ώστε να επιτύχουν τη δόμηση της αρρενωπής τους ταυτότητας (Arnot, 2004· Freud 1917/2017· Giddens, 1992/2005· Horkheimer, 1935/1996). Επιπλέον, πέρα από την ελλιπή αρρενωπή ταυτότητα που συνεπάγεται η έκφραση συναισθημάτων, τα αγόρια αγωνιούν ώστε να γίνουν αποδεκτά από τους ομοφύλους τους, διασφαλίζοντας μια ψυχοσεξουαλική ταυτότητα απαλλαγμένη από τα ομοφοβικά σχόλια, που συνεπάγονται οι συναισθηματικές διαχύσεις στις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Connell, 2005· Δαδάτση, 2012· Kehily, 2002/2008, Williams, 2015).

9.3.6. Τα κορίτσια αναφέρουν ως πιο αυτοεπικυρωτικές τις καλύτερες φιλίες τους

Όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα της έρευνας, τα κορίτσια εκπληρώνουν σε μεγαλύτερη έκταση τη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης, σε σύγκριση με τα αγόρια. Επίσης, η διαφορά στα επίπεδα της προσλαμβανόμενης αυτοεπικύρωσης που δέχονται τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, είναι στατιστικά σημαντική και η έντασή της είναι μέτρια (Cohen's d = .64). Με άλλα λόγια, στην πραγματική συμπεριφορά των εφήβων, γίνεται μέτρια αντιληπτό από τον κοινωνικό περίγυρο ότι τα κορίτσια είναι πιο ενθαρρυντικά, πιο επιβεβαιωτικά και βοηθούν τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες να διατηρούν μια θετική αυτοεικόνα. Ειδικότερα, τα κορίτσια δεν προκαλούν την αυτοαμφισβήτηση των φίλων τους, όταν δεν τα καταφέρνουν σε διάφορες καταστάσεις, ενώ ενισχύουν τα αισθήματα σπουδαιότητας, εξυπνάδας και μοναδικότητας που νιώθουν οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες για τον εαυτό τους συχνότερα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Στο σημείο αυτό, χρειάζεται να επισημάνουμε ότι τα αυξημένα επίπεδα αυτοεπικύρωσης στις φιλίες αντανακλούν την υψηλή ένταση της αποδοχής των φίλων, ενώ η άρση της αυτοεπικύρωσης ερμηνεύεται ως απόρριψη των φίλων (Leary & Baumeister, 2000), δεδομένου ότι αυτό σημαίνει πως η κοινή κοσμοθεωρία και η ομοιότητα στις αντιλήψεις και τα ενδιαφέροντα ατονούν και παύουν να λειτουργούν ως παράγοντες διατήρησης της έντασης της φιλίας (Fehr & Harasymchuk, 2018). Ακόμη, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η λειτουργία της αυτοεπικύρωσης δεν έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον των ερευνητών (Fehr & Harasymchuk, 2018).

Το εύρημα ότι τα κορίτσια εκπληρώνουν τη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης, δηλαδή προσλαμβάνουν ως πιο επιβεβαιωτικούς, ενθαρρυντικούς, επιβραβευτικούς και ενισχυτικούς τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες τους, ως προς τη διατήρηση της θετικής τους εικόνας, είναι σύμφωνο και με τα ευρήματα των συνεντεύξεων της παρούσας έρευνας, όπου διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια ενισχύουν την αυτοεκτίμηση, την αίσθηση αυταξίας, το χαρακτήρα, τη νοημοσύνη, αλλά και την εξωτερική εμφάνιση των φίλων τους. Γενικότερα, οι έρευνες έχουν καταλήξει ότι τα κορίτσια αναφέρουν πως προσλαμβάνουν τη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης σε μεγαλύτερο βαθμό από τους/ις φίλους/ες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια, (Fehr & Harasymchuk, 2018· Fehr & Russell, 1991· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003). Ακόμα, τα κορίτσια είναι πιο υποστηρικτικά και χρησιμοποιούν το διάλογο για την ενίσχυση της διατήρησης της θετικής αυτοεικόνας των φίλων τους σε συνθήκες

εκφοβισμού (Καλάτη, 2015· Madoglou & Dimitriou, 2014· Schacter & Juvonen, 2019).

Σε γενικές γραμμές, τα κορίτσια δίνουν έμφαση στη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης διότι, όπως έχει ερευνητικά βρεθεί, νοιάζονται πολύ για τη δημόσια εικόνα τους (Johnson & Aries, 1983). Ακόμη, βασίζονται στην προφορική επικοινωνία, ως στρατηγική επιβεβαίωσης της εικόνας τους στις φιλίες (Camarena, Sarigiani, & Peterson, 1990· Rose, & Asher, 2004· Rose & Rudolph, 2006), λόγω και των αυξημένων απαιτήσεων του κοινωνικού περιβάλλοντος και των μέσων μαζικής ενημέρωσης για την εξωτερική τους εμφάνιση, άλλα και των έντονων προσδοκιών τους για συναισθηματική εγγύτητα στις φιλίες τους (Cole & Cole, 2002).

Από την άλλη, τα αγόρια έχει διαπιστωθεί, ότι ειδικά στις ομόφυλες φιλίες τους, είναι λιγότερο ενθαρρυντικά και επιβεβαιωτικά της θετικής εικόνας των φίλων τους (Kuttler, La Greca, & Princeton, 2010· Thomas & Daubman, 2001), γεγονός που σχετίζεται με την αρρενωπή αντίληψη των φιλικών σχέσεων των αγοριών στη λογική της επίτευξης προσωπικών στόχων και της διαφοροποίησης από τους άλλους. Τα κορίτσια, από την άλλη, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο σχεσιακό προσανατολισμό των φιλικών σχέσεων, αναφέρουν ότι δέχονται περισσότερες συμπεριφορές ενθάρρυνσης και επιβράβευσης της εικόνας τους στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας (Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009). Όπως έχει υποστηριχθεί, τα κορίτσια αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα εκπλήρωσης στοργής από τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες, (Fehr & Harasymchuk, 2018· Parker & Asher, 1993· Thomas & Daubman, 2001), διότι προσλαμβάνουν τις φιλίες τους ως πηγή αυτοεπικύρωσης, πιο έντονα από τα αγόρια (Rose & Rudolph, 2006). Η έντονη αναζήτηση παροχής και αποδοχής της ενίσχυσης μιας θετικής αυτοεικόνας, από την πλευρά των κοριτσιών, έχει ερευνητικά διαπιστωθεί ότι σχετίζεται με τα αυξημένα επίπεδα οικειότητας που αναζητούν στις φιλίες (Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009). Πάντως, καταλήγοντας, σημειώνουμε ότι αν οι καλές φιλίες ενισχύουν τη θετική αυτοεικόνα των φίλων και το αντίθετο θα μπορούσε να συμβαίνει, δηλαδή οι άνθρωποι με αναπτυγμένη αίσθηση της αξίας της αυτοεικόνας τους και του κύρους τους είναι καλύτερα προετοιμασμένοι για να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν υψηλής ποιότητας φιλίες· αυτή η διαδικασία είναι μάλλον αμφίπλευρη (Elder & Day 2107).

Κεφάλαιο 10.

Αποτελέσματα σχετικά με τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών ως προς τη σύγκρουση και την επίλυσή της στη φιλία

Ένα κομβικό ζήτημα, για την κατανόηση των αντιλήψεων των εφήβων μαθητών/τριών για την καλύτερη φιλία τους, είναι και οι απόψεις τους για τη σύγκρουση και τη διαχείρισή της. Όπως αναφέραμε και στην ενότητα της μεθοδολογίας, χρησιμοποιήσαμε ορισμένες προτάσεις από την κλίμακα μέτρησης *σύγκρουσης* και *επίλυση της σύγκρουσης* των Parker και Asher (1993) και ορισμένες που εισάγαμε από τα δεδομένα, που προέκυψαν στην πιλοτική μας έρευνα. Στις εννέα προτάσεις της κλίμακας που προέκυψε, εφαρμόσαμε τη διερευνητική παραγοντική ανάλυση με τη μέθοδο της περιστροφής τύπου varimax και ιδιοτιμή (λ) μεγαλύτερη από 1, για να επιτύχουμε την παραγοντοποίηση, που μας επιτρέπει να διαρθρώσουμε κάθε πρόταση με έναν μόνο παράγοντα. Η ανάλυση οδήγησε στη δημιουργία δύο παραγόντων, που αναφέρονται στη *σύγκρουση* και στην *επίλυση της σύγκρουσης*, με συνολικά αρκετά ικανοποιητικές φορτίσεις ανά πρόταση, που ερμηνεύουν το 45.813% της συνολική διακύμανσης. Οι παράγοντες αυτοί σχετίζονται άμεσα με την ποιότητα της καλύτερης φιλικής σχέσης, προσδιορίζοντας το βαθμό της ικανοποίησης που συνδέεται με αυτήν, όπως και την ικανότητα διαχείρισης της σύγκρουσης μέσα στη σχέση.

Στον παρακάτω Πίνακα 10.1., αναφέρονται οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις, όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις των μαθητών/τριών, για τις προτάσεις των *«αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης»*. Οι μέσοι όροι, με τις αντίστοιχες τυπικές αποκλίσεις τους ανά πρόταση, παρουσιάζονται στον πίνακα κατά φθίνουσα σειρά. Όπως φαίνεται οι μαθητές/τριες δηλώνουν πως συμφωνούν αρκετά με το γεγονός ότι στην καλύτερη φιλία τους *λένε την αλήθεια μεταξύ τους* και πως *συμφιλιώνονται* εύκολα όταν βιώνουν καταστάσεις σύγκρουσης και χρειάζεται να τις διαχειριστούν. Τονίζουν, πρωτίστως, την ειλικρινή τους πρόθεση για υπέρβαση της κρίσης στην καλύτερή τους φιλία. Αξιολογούν την *αλήθεια* ως υπέρτατη αρχή για την έκφραση, όσο και για την επίλυση της σύγκρουσης. Είναι σημαντικό δε πως συμφωνούν αρκετά με την πρόταση πως *συμφιλιωνόμαστε εύκολα μετά από μια σύγκρουση*, τονίζοντας την θέλησή τους να υπερβούν τις διαμάχες και να συμφιλιωθούν.

Συνεπείς στο πνεύμα των παραπάνω τοποθετήσεών τους, οι μαθητές/τριες δηλώνουν πως συμφωνούν αρκετά με την πρόταση, που αναφέρει πως *μπορούν να βασίζονται στις υποσχέσεις των φίλων τους*, δείχνοντας έτσι την ενυπάρχουσα διάσταση της εμπιστοσύνης η οποία και παραμένει σε περιόδους σύγκρουσης. Τονίζουν επίσης, συμφωνώντας αρκετά, πως *αποφεύγουν τους καυγάδες* και *συζητούν το πώς να ξεπεράσουν τις διαφορές τους*, δηλώνοντας με αυτό τον τρόπο την επιθυμία τους να διαφυλάξουν την ποιότητα και τη διατήρηση της καλύτερης φιλίας τους, μιας και οι καυγάδες δεν επιλύουν τις διαφωνίες, αφού αποτελούν παράγοντες ενίσχυσης της ενόχλησης που παράγουν οι διαφωνίες.

Πίνακας 10.1. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία
(N = 920) (1 = διαφωνώ και 5 = συμφωνώ)

Αντιλήψεις για τη Σύγκρουση και την Επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία	Μέσος όρος	Τυπική Απόκλιση
Λέμε την αλήθεια μεταξύ μας	4.63	.69
Συμφιλιωνόμαστε εύκολα μετά από μια σύγκρουση	4.57	.78
Μπορώ να βασίζομαι στις υποσχέσεις του/της	4.35	.95
Αποφεύγουμε τους καυγάδες	3.86	1.17
Συζητάμε για το πώς να ξεπεράσουμε τις διαφορές μας	3.49	1.41
Θυμώνω μαζί του/της	2,42	.91
Τσαντιζόμαστε συχνά	2.39	1.02
Δυσκολευόμαστε να ξεπεράσουμε τη διαφωνία μας γρήγορα	2.17	1.11
Με αγνοεί επίτηδες και πληγώνει τα συναισθήματά μου	1.27	.69

Τείνουν να διαφωνούν, όμως, με τη θέση πως *θυμώνουν με τον κολλητό/τή τους* και πως *τσαντίζονται συχνά μεταξύ τους*. Μια τάση διαφωνίας, επίσης, διαπιστώνεται όταν τοποθετούνται στο αν *δυσκολεύονται να ξεπεράσουν την διαφωνία τους γρήγορα* στην καλύτερή τους φιλική σχέση. Τέλος, μάλλον διαφωνούν με την πρόταση πως *οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες τούς αγνοούν επίτηδες και πληγώνουν τα συναισθήματά τους*, τονίζοντας με αυτόν τον τρόπο πως η σύγκρουση δε μετατρέπεται σε πείσμα, κάτι που θα ήταν μορφή επίθεσης.

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα του Πίνακα 10.1., οι έφηβοι του δείγματος δηλώνουν πως, όταν έρχονται αντιμέτωποι με συγκρούσεις και την επιθυμία για την

επίλυσή τους, προτάσσουν την αλήθεια ως οδηγό για τη διαχείριση τους και συμφιλιώνονται αρκετά εύκολα. Βασίζονται στις υποσχέσεις των φίλων τους, αποφεύγουν τους καυγάδες, επικοινωνούν συνήθως χωρίς να θυμώνουν και να τσαντίζονται και, εν τέλει, στις περισσότερες περιπτώσεις ξεπερνούν γρήγορα τις διαφωνίες τους, τονίζοντας ότι οι καλύτεροι/ες φίλοι/ες δεν τους αγνοούν και ούτε πληγώνουν τα συναισθήματά τους.

Στη συνέχεια, θα προχωρήσουμε στην ανάλυση του πίνακα παραγοντοποίησης των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στην φιλία. Στον Πίνακα 10.2. μπορούμε να διακρίνουμε δύο παράγοντες, που ο κάθε ένας τους εκφράζει τις αντιλήψεις για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης αντίστοιχα, όπως προκύπτει από τη νοηματική σύνδεση των προτάσεων που φορτίζουν στην ίδια στήλη.

Πίνακας 10.2. Παραγοντική ανάλυση μετά από περιστροφή τύπου varimax των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία

Αντιλήψεις για σύγκρουση και επίλυση σύγκρουσης στη φιλία	Σύγκρουση	Επίλυση Σύγκρουσης
Τσαντιζόμαστε συχνά	.804	
Θυμώνω μαζί του/της	.742	
Αποφεύγουμε τους καυγάδες	-.647	
Δυσκολευόμαστε να ξεπεράσουμε τη διαφωνία μας γρήγορα	.594	
Λέμε την αλήθεια μεταξύ μας		.778
Μπορώ να βασίζομαι στις υποσχέσεις του/της		.713
Με αγνοεί επίτηδες και πληγώνει τα συναισθήματά μου		-.573
Συμφιλιωνόμαστε εύκολα μετά από μια σύγκρουση		.554
Συζητάμε για το πως να ξεπεράσουμε τις διαφορές μας		.475
Ιδιοτιμή	1.35	2.77
Ποσοστό διακύμανσης	22.87%	22.95%
Ποσοστό συνολικής διακύμανσης (45.82%)		

Οι παράγοντες συντίθενται από υψηλές φορτίσεις των προτάσεων (>.40). Συγκεκριμένα, οι παράγοντες με τις αντίστοιχες προτάσεις που τους συνθέτουν έχουν ως εξής:

Ο πρώτος παράγοντας, που εκφράζει τις αντιλήψεις για τη *σύγκρουση* και ερμηνεύει το 22.87% της συνολικής διακύμανσης, συντίθεται από τις παρακάτω προτάσεις: *«Τσαντιζόμαστε συχνά»* (.804), *«Θυμώνω μαζί του/της»* (.742), η αντεστραμμένη πρόταση *«Αποφεύγουμε τους καυγάδες»* (-.647) και *«Δυσκολευόμαστε να ξεπεράσουμε τις διαφωνίες μας γρήγορα»* (.594). Οι προτάσεις αυτές αναφέρονται σε καταστάσεις διαφωνίας, θυμού, οργής, και καυγά με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπα τα μέρη της φιλικής σχέσης, αλλά και στη δυσκολία του να ξεπεραστούν οι διαφωνίες μεσούσης της σύγκρουσης.

Ο δεύτερος παράγοντας απηχεί τις αντιλήψεις για την *επίλυση της σύγκρουσης* και ερμηνεύει το 22.95% της συνολικής διακύμανσης. Οι προτάσεις που τον συνθέτουν είναι οι εξής: *«Λέμε την αλήθεια μεταξύ μας»* (.778), *«Μπορώ να βασίζομαι στις υποσχέσεις του/της»* (.713), η αντεστραμμένη πρόταση *«Με αγνοεί επίτηδες και πληγώνει τα συναισθήματά μου»* (-.573), *Συμφιλιωνόμαστε εύκολα μετά από μια σύγκρουση»* (.554), και *«συζητάμε για το πώς να ξεπεράσουμε τις διαφορές μας»* (.475). Ο παράγοντας αυτός αναφέρεται στις προϋποθέσεις που θεωρούνται αναγκαίες και ικανές για την έναρξη χειρισμών προς την επίλυση της σύγκρουσης, όπως είναι η ειλικρίνεια και η εμπιστοσύνη. Διερευνά το *πείσμα* ή την *αποφυγή*, αλλά και την επικοινωνία, που διαμείβεται μεταξύ των μερών της καλύτερης φιλικής σχέσης, ως μεθόδους διαχείρισης της σύγκρουσης και τελικά εντοπίζει το αν επέρχεται η συμφιλίωση μετά τη σύγκρουση.

10.1. Διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία ως προς το φύλο και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων

Με βάση τις τοποθετήσεις των συμμετεχόντων στις προτάσεις, οι οποίες συνθέτουν τις αντιλήψεις για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία, προέκυψαν ορισμένες διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με την επίδραση του φύλου των ερωτώμενων και του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου των γονέων τους. Η περιοχή της κατοικίας των εφήβων δεν βρέθηκε ότι επηρεάζει το βαθμό των συγκρούσεων στις φιλίες και τις προσπάθειες επίλυσής τους.. Με τη μέθοδο t test και την ανάλυση διακύμανσης για ανεξάρτητα δείγματα ελέγξαμε τους μέσους

παραγοντικούς δείκτες ως προς τις προαναφερόμενες ανεξάρτητες μεταβλητές. Στον Πίνακα 10.3., παρατηρούμε τις διαφοροποιήσεις στις τοποθετήσεις των συμμετεχόντων ως προς το φύλο, σε σχέση με τους παράγοντες των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία.

Πίνακας 10.3. Μέσοι όροι των παραγόντων των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία ως προς το φύλο (Το θετικό πρόσημο παραπέμπει σε μια αυξημένη πρόσληψη του παράγοντα)

	Μέσος όρος				
Αντιλήψεις για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία	Αγόρια N=412	Κορίτσια N=508	t - test	P	Cohen's d
Σύγκρουση	.01	-.00	.284	.776	-
Επίλυση σύγκρουσης	-.25	.20	-7.004*	.000	.46

N=920, *p<0.001

Όσον αφορά τις αντιλήψεις για τον παράγοντα *σύγκρουση*, δεν διαπιστώνονται διαφορές στις απαντήσεις μεταξύ των αγοριών (Μ.Ο. = .01) και των κοριτσιών (Μ.Ο = -.00). Τόσο τα αγόρια, όσο και τα κορίτσια (t = .284, p = .776) προσλαμβάνουν και βιώνουν τις καταστάσεις της σύγκρουσης στην καλύτερή τους φιλία με παρόμοιο τρόπο, συμφωνώντας αρκετά με την άποψη πως αποφεύγουν να καυγαδίζουν, δεν τσαντίζονται ούτε θυμώνουν συχνά, ενώ τις περισσότερες φορές συζητάνε ώστε να ξεπεράσουν γρήγορα τις διαφωνίες τους. Με άλλα λόγια η μεταβλητή του φύλου δεν μεσολαβεί με τρόπο ώστε να διαφοροποιείται η βίωση της σύγκρουσης στους συμμετέχοντες του δείγματος.

Από την άλλη, τα κορίτσια (Μ.Ο. = .20) φαίνεται να εκφράζονται περισσότερο από τον παράγοντα της *επίλυση της σύγκρουσης* σε σύγκριση με τα αγόρια (Μ.Ο. = –25). Γενικά, τα κορίτσια επικοινωνούν καλύτερα λέγοντας την αλήθεια, εμπιστεύονται περισσότερο τους/τις φίλους/ες τους, βασιζόμενα στις υποσχέσεις τους, νιώθουν πως οι φίλοι/ες τους τα υπολογίζουν και ενδιαφέρονται για τα συναισθήματά τους, συζητάνε για το πώς να ξεπεράσουν τις διαφορές τους και συμφιλιώνονται πιο εύκολα, μετά από μια σύγκρουση (t = -7.004, p <. 001). Αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια έχουν την ικανότητα να επικοινωνούν πιο αποτελεσματικά

και να διαχειρίζονται τις καταστάσεις των συγκρούσεων, στην καλύτερή τους φιλία, επιλύοντάς τες πιο εύκολα, σε σύγκριση με τα αγόρια

Στη συνέχεια θα διερευνήσουμε τις τυχόν διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων των εφήβων, για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία, ως προς την περιοχή κατοικίας.

Πίνακας 10.4. Μέσοι όροι των παραγόντων των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία ως προς την περιοχή κατοικίας (Το θετικό πρόσημο παραπέμπει σε μια αυξημένη πρόσληψη του παράγοντα)

	Αθήνα N=453	Επαρχία N=508		
Αντιλήψεις για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία	Μέσος όρος	Μέσος όρος	t– test	P
Σύγκρουση	.03	-.03	.743	.458
Επίλυση σύγκρουσης	.01	-.01	.258	.796

N=920

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 10.4., δεν διαπιστώνονται διαφοροποιήσεις, για την πρόσληψη του παράγοντα *σύγκρουση* στην καλύτερη φιλία μεταξύ των εφήβων της Αθήνας (Μ.Ο. = .03) και της επαρχίας (Μ.Ο. = -.03), (t = .743, p = .458). Επίσης το ίδιο ισχύει και ως προς τον παράγοντα *επίλυση της σύγκρουσης* στην καλύτερη φιλία, μεταξύ των εφήβων που προέρχονται από την Αθήνα (Μ.Ο. = .01) και εκείνων που προέρχονται από την επαρχία (Μ.Ο. = -.01). Με άλλα λόγια, η περιοχή κατοικίας των συμμετεχόντων στο δείγμα, δεν φαίνεται να διαδραματίζει διαφοροποιό επιρροή στο πως αντιλαμβάνονται και βιώνουν οι έφηβοι τη σύγκρουση, αλλά και στους τρόπους που μετέρχονται για την επίλυσή της (t = .258, p =.796).

Προχωρώντας στην αναζήτηση (βλ. Πίνακα 10.5.) τυχόν διαφοροποιήσεων των αντιλήψεων για τη *σύγκρουση* στην καλύτερη φιλία των εφήβων, που προέρχονται από διαφορετικά γονικά κοινωνικά και μορφωτικά περιβάλλοντα, διαπιστώνεται ότι οι έφηβοι, που προέρχονται από χαμηλό (Μ.Ο. = .11) και μεσαίο (Μ.Ο = .02) μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο γονέων, δεν διαφοροποιούνται ως προς τις απαντήσεις (p = .879) και εκφράζονται περισσότερο από τον παράγοντα της

σύγκρουσης, σε σύγκριση με τους εφήβους που δήλωσαν υψηλό (Μ.Ο.= -.15) γονικό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο (p = 009, p = .093 αντίστοιχα). Αυτή η διαπίστωση αποτυπώνει το γεγονός πως οι έφηβοι, που προέρχονται από χαμηλά και μεσαία γονικά μορφωτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα, προσλαμβάνουν και ως εκ τούτου βιώνουν εντονότερα καταστάσεις θυμού, τσαντίζονται και θυμώνουν συχνότερα στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας τους, ενώ δυσκολεύονται να ξεπεράσουν γρήγορα τις όποιες διαφωνίες τους, σε σύγκριση με τους εφήβους, που δήλωσαν υψηλό το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο των γονέων τους. Σχετικά με τον παράγοντα *επίλυση της σύγκρουσης* στην καλύτερη φιλία, διαπιστώνεται πως το διαφορετικό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων των εφήβων δεν επηρεάζει τις αντιλήψεις τους και το πώς βιώνουν καταστάσεις διαχείρισης της σύγκρουσης στην καλύτερή τους φιλία. Αυτό σημαίνει πως η συμφιλίωση, ως στόχος της επίλυσης της σύγκρουσης, δεν επηρεάζεται ούτε από το χαμηλό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων των εφήβων (Μ.Ο. = -.03), ούτε από το μεσαίο (Μ.Ο. = .04) και επίσης, ούτε από το υψηλό Μ.Ο. = .00). Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι οι έφηβοι επικοινωνούν με παρρησία, λέγοντας την αλήθεια, εμπιστεύονται τις υποσχέσεις στην διαδικασία επίλυσης της σύγκρουσης, δηλώνοντας πως νοιάζονται και φροντίζουν ώστε να μην πληγώνουν τα συναισθήματα των φίλων τους, συζητώντας για τις υπάρχουσες διαφορές και εν τέλει συμφιλιώνονται εύκολα (p = .647).

Πίνακας 10.5. Μέσοι όροι των παραγόντων των αντιλήψεων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων (Το θετικό πρόσημο παραπέμπει σε μια αυξημένη πρόσληψη του παράγοντα)

Αντιλήψεις για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης στη φιλία	Χαμηλό	Μεσαίο	Υψηλό	F	p	η^2
Σύγκρουση	.11	.02	-.15	4.585*	.010	.01
Επίλυση σύγκρουσης	-.03	.04	-00	.436	.647	-

N = 889 (Χαμηλό = 275, Μεσαίο = 373, Υψηλό = 241), *p =.01

Συνοψίζοντας τα παραπάνω ευρήματα διαπιστώνουμε πως τόσο τα αγόρια, όσο και τα κορίτσια αντιμετωπίζουν την καλύτερή τους φιλία με οδηγό την αλήθεια στις επικοινωνίες τους. Αντιλαμβάνονται τη φιλία ως συνεργασία και όχι ως σύγκρουση, δηλώνοντας πως εμπιστεύονται τους φίλους τους, ενώ αποφεύγουν τους

καυγάδες. Ωστόσο, στις περιπτώσεις που υπάρξουν καταστάσεις σύγκρουσης τα κορίτσια φαίνεται πως, επικοινωνώντας πιο αποτελεσματικά, διαχειρίζονται καλύτερα τις συγκρούσεις, καταφέρνοντας να τις επιλύουν πιο εύκολα σε σύγκριση με τα αγόρια. Επίσης, οι έφηβοι που προέρχονται από χαμηλά και μεσαία κοινωνικά και μορφωτικά επίπεδα γονέων, βιώνουν στα πλαίσια της καλύτερης φιλία τους συχνότερα και εντονότερα περιστατικά συγκρούσεων, σε σύγκριση με τους έφηβους που προέρχονται από γονείς με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Αναφορικά με την επίλυση των συγκρούσεων, διαπιστώνεται πως η επίτευξη της συμφιλίωσης στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας, δεν επηρεάζεται από το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο των γονέων. Τέλος, δεν διαπιστώνεται πως τροποποιούνται οι αντιλήψεις για τη σύγκρουση και την επίλυσή της από το αν οι έφηβοι κατοικούν στην Αθήνα ή την επαρχία.

10.2. Συζήτηση για τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών ως προς τη σύγκρουση και την επίλυσή της στις καλύτερες φιλίες τους

Ερχόμαστε τώρα στη συζήτηση των ευρημάτων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης, των οποίων η συνεισφορά συντελεί καίρια στην αποτύπωση της ποιότητας της φιλίας με τους καλύτερους φίλους, στη μέση εφηβεία. Υπενθυμίζουμε ότι η κλίμακα της μέτρησης των λειτουργιών της φιλίας, που χρησιμοποιούμε στην παρούσα διατριβή (MFQ-FF: Mendelson & Aboud, 2012), εμπεριέχει τις έξι θετικές λειτουργίες της φιλίας, δηλαδή την καλή παρέα, τη βοήθεια, την οικειότητα, την αξιόπιστη συμμαχία, την αυτοεπικύρωση και τη συναισθηματική ασφάλεια. Ωστόσο, η αποτύπωση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων οφείλει να συνυπολογίσει, πέρα από τις θετικές λειτουργίες, και την ανίχνευση των τυχόν συγκρούσεων και της επίλυσής τους. Με άλλα λόγια, η ποιότητα των φιλικών σχέσεων προκύπτει τόσο από τις θετικές συνεισφορές όσο και από τις αρνητικές, όπως το είδος και η ένταση των συγκρούσεων, αλλά και τις αντίστοιχες προσπάθειες για την υπέρβασή τους, ώστε να επέρχεται η συμφιλίωση και να μην απειλούνται οι φιλίες με διάλυση (Berndt, 2002· Demir & Weitekamp, 2007· Verswijvel, Heirman, & Hardies & Walrave, 2018).

Σε κάθε περίπτωση, η μελέτη των συγκρούσεων και των προσπαθειών για την επίλυσής τους είναι κομβικής σημασίας για την ποιότητα της φιλίας (Collins & Madsen, 2006· Hibbard & Walton, 2017· Furman, 1998· Parker & Asher, 1993· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015· Rose, 2002· Schwartz-Mette & Rose, 2012· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018· Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009).

Άλλωστε, οι φιλίες απειλούνται με τερματισμό, όταν μεταβάλλεται η αναλογία μεταξύ του κόστους και των απολαβών για το ένα ή και τα δύο μέλη της σχέσης, όταν δηλαδή αίρεται η αμοιβαιότητα στη φιλία (Hinde, 1988· Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009), με αποτέλεσμα να μειώνονται η ποιότητα της οικειότητας και η ικανοποίηση από τη σχέση (Canary & Weger, 2016). Ακόμη, υπενθυμίζουμε ότι στην έρευνά μας χρησιμοποιούμε τις παγκοσμίως πιο αναγνωρισμένες υποκλίμακες της σύγκρουσης και της επίλυσης της σύγκρουσης των Parker και Asher (1993), όπως προέκυψε από αντίστοιχες μελέτες (Furman, 1998· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018). Συγκεκριμένα, χρησιμοποιούμε αυτούσια την υποκλίμακα της σύγκρουσης και προσθέσαμε δυο δικές μας προτάσεις για την υποκλίμακα της επίλυσης της σύγκρουσης (βλ. Κεφάλαιο 5.10.3., Σύγκρουση και επίλυση της σύγκρουσης).

Στη συνέχεια θα συζητήσουμε τα ευρήματα, όπως προέκυψαν από τις τοποθετήσεις των εφήβων για τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης, αρχικά για το συνολικό δείγμα. Ενώ στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στις διαφορές στην πρόσληψη της σύγκρουσης και της επίλυσης της σύγκρουσης μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών και μεταξύ των έφηβων που προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα γονέων. Ακόμη, επισημαίνουμε ότι δεν προέκυψαν διαφορές με βάση την περιοχή κατοικίας, δηλαδή το γεγονός της κατοίκησης των εφήβων στην Αθήνα και στην επαρχία δεν επηρεάζει τον τρόπο που αναπαριστούν τις συγκρούσεις στις φιλίες τους, άλλα ούτε και τη διαχείριση των συγκρούσεων ώστε να τις επιλύουν.

10.2.1. Γενικές αντιλήψεις των εφήβων για τη σύγκρουση με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι έφηβοι, και των δυο φύλων, αντιμετωπίζουν σχετικά λίγες συγκρούσεις με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες τους και καταφέρνουν στις περισσότερες περιπτώσεις να τις ξεπερνάνε. Με άλλα λόγια, οι έφηβοι της μέσης εφηβείας απολαμβάνουν τα οφέλη της φιλίας, δεδομένου ότι οι καυγάδες, οι θυμοί και οι διαφωνίες δεν είναι τόσο συχνές, αλλά και όταν προκύπτουν ξεπερνιούνται εύκολα. Στο σημείο αυτό χρειάζεται να διευκρινίσουμε ότι η υποκλίμακα της σύγκρουσης διερευνά τα επίπεδα των συγκρούσεων με τους καλύτερους φίλους, χωρίς να υπεισέρχεται στην αναζήτηση των λόγων, για τους οποίους μπορεί να ανακύπτουν ζητήματα τα οποία προκαλούν ένταση.

Το εύρημα ότι οι διαφωνίες, οι καυγάδες, ο θυμός και η οργή δεν είναι τόσο συχνό φαινόμενο, όπως και ότι οι συγκρούσεις διευθετούνται εύκολα στις περισσότερες περιπτώσεις, είναι σύμφωνο και με τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων της παρούσας διατριβής, όπου οι έφηβοι δήλωσαν πως οι διαφωνίες για σοβαρούς λόγους είναι σπάνιες ή ανύπαρκτες. Ανέφεραν, ωστόσο, την ύπαρξη διαφωνιών και καυγάδων για *«χαζά ή ασήμαντα πράγματα»*, που όμως επιλύονται σχετικά εύκολα. Επίσης, χαμηλό είναι το ποσοστό των λέξεων/φράσεων, για τις συγκρούσεις που παρήχθησαν στη συνειρμική ερώτηση, η οποία διερευνά την αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία, όπου οι έφηβοι κλήθηκαν να γράψουν τρεις λέξεις/φράσεις για το τι έρχεται στο νου τους όταν ακούν τη λέξη φιλία. Συγκεκριμένα, μόνο ένα ποσοστό της τάξης του 1.9% των αναφορών των εφήβων σχετίζονται με την προδοσία, τη δυσκολία στη φιλία, την παροδικότητα και το συμφέρον στις φιλικές σχέσεις, δηλαδή συμπεριφορές που συνιστούν την αθέτηση της εμπιστοσύνης στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας. Οι συμπεριφορές αυτές σχετίζονται με τον κομβικό ρόλο της εμπιστοσύνης στις φιλίες και τον καταστροφικό της ρόλο στις περιπτώσεις που αθετείται (Alberoni, 1998· Fehr, 2012, Way, 2013, Furman & Rose, 201, Hojjat, Boom, & Lozano, 2017· Rose & Rudolph, 2006).

Από την ερευνητική γραμματεία, τα όχι και τόσο συχνά επίπεδα συγκρούσεων στις φιλίες με τους καλύτερους φίλους στη μέση εφηβεία, αποδίδονται στο ότι οι έφηβοι του δείγματος είναι μαθητές/τριες λυκείου και δεν έχουν ακόμη ολοκληρώσει το μεταβατικό στάδιο από τη μέση στην ύστερη εφηβεία, όπου οι εμπειρίες διάλυσης αγγίζουν περίπου το 58% των στενών φιλικών σχέσεων της παιδικής και εφηβικής ηλικίας, λόγω της μετάβασης στην μεταλυκειακή εκπαίδευση ή την εργασία (Rose, S., 1984). Ένας επιπλέον λόγος, ο οποίος οριοθετεί σε χαμηλά επίπεδα την ύπαρξη συγκρούσεων στη μέση εφηβεία, είναι το γεγονός ότι στην ηλικία αυτή ήδη οι έφηβοι έχουν αναπτύξει επαρκείς διαπροσωπικές ικανότητες επικοινωνίας, προφυλάσσοντάς τους από τον κίνδυνο της διάλυσης των φιλικών τους σχέσεων, αν και αυτές οι δεξιότητες επικοινωνίας με τους φίλους καλλιεργούνται ήδη από τα τέσσερα χρόνια και εξελίσσονται με το πέρασμα της ηλικίας (Berndt, 2002· Gottman, & Graziano, 1983· Rubin, Z.· 1980/1987). Οπότε, το εύρημά μας ότι οι έφηβοι αποφεύγουν, σε ικανοποιητικό βαθμό τους καυγάδες, τους θυμούς και την οργή με τους καλύτερους φίλους έρχεται σε συμφωνία με προηγούμενες έρευνες, όπου έχει βρεθεί ότι οι διαφωνίες και οι μικροκαβγάδες στις εφηβικές φιλίες διευθετούνται σχετικά εύκολα και φιλικά (Adams & Laursen, 2001· Andayani, 2019· Burk & Laursen, 2005· Chow,

Ruhl, & Buhrmester, 2013· Furman & Rose 2015· Harasymchuk & Fehr 2019· Laursen, 1996· O' Mealey, 2021· Richey και Richey· 1980).

Ωστόσο, υπάρχει ένα μικρό ποσοστό των εφήβων που δηλώνουν πως έρχονται συχνά αντιμέτωποι με συγκρούσεις στις φιλίες τους, δηλαδή δε γίνεται να αποφύγουν εύκολα τους καυγάδες, το θυμό και την οργή στις επικοινωνίες τους. Το εύρημα αυτό, επίσης, έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα ερευνών που επισημαίνουν ότι οι συγκρούσεις είναι αναπόφευκτες στις φιλίες και οι φίλοι αργά ή γρήγορα κάποια στιγμή μας απογοητεύουν (Fehr, 1996), ενώ οι συγκρούσεις λειτουργούν μόνο θετικά στις ήδη εδραιωμένες και ποιοτικές φιλίες (Collins & Laursen, 2012), διότι γίνονται αντιληπτές ως απόπειρες ενδυνάμωσης της οικειότητας (Banny, Heilbron, Ames, & Prinstein, 2011). Γενικότερα, οι καυγάδες και οι συγκρούσεις συμβαίνουν στις εφηβικές φιλίες λόγω της προσπάθειας να διατηρηθεί η ισόρροπη ανταλλαγή της εξουσίας στη σχέση που διασφαλίζει τον εθελοντικό της χαρακτήρα (Adams & Laursen, 2001· Berndt, 2002). Ωστόσο, οι συγκρούσεις αναδύονται και λόγω της ύπαρξης ζήλειας και φθόνου που αποτελούν επιθετική συμπεριφορά (Argyle & Henderson, 1984· Hibbard & Walton, 2017· Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005· O' Mealey, 2021), όπως και της ερωτικής ή σεξουαλικής εμπλοκής με τους ερωτικούς συντρόφους των φίλων, δηλαδή συμπεριφορές που εκλαμβάνονται ως πολύ βαριά προδοσία, (Shackelford & Buss, 1996· Way, 1998· 2013). Μάλιστα, η ερωτική εμπλοκή αναφέρθηκε ως λόγος διάλυσης της φιλίας από ένα κορίτσι στις συνεντεύξεις μας. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι η απουσία αυτοελέγχου στη συμπεριφορά ενός μέλους της φιλικής σχέσης δεν εμποδίζει την εμφάνιση συγκρούσεων ακόμα και αν το άλλος μέλος διαθέτει επαρκή αυτοέλεγχο στη φιλική επικοινωνία (Boman, Mowen, & Castro, 2018· Rabaglietti, Vacirca, & Pakalniskiene, 2013).

Η συχνότητα των συγκρούσεων στις φιλίες δεν θα πρέπει να αποδοθεί μονάχα στις μειωμένες διαπροσωπικές ικανότητες ή τη ζήλεια. Αντίθετα, έχει επανειλημμένα ερευνητικά επιβεβαιωθεί ότι τα υψηλά επίπεδα οικειότητας, συναισθηματικής εγγύτητας και αλληλεξάρτησης, ακριβώς επειδή συνδέονται με έντονες απαιτήσεις για σύμπνοια σε δραστηριότητες και συμπεριφορές, ευθύνονται για υψηλά επίπεδα θυμού και συγκρούσεων στις φιλίες (Baumeister & Leary, 1995· Hartup, 1996· Hays 1985· Kordoutis, 2004· Kuruzović, 2015· Laursen, 1993c· 1996· Wright, 1982). Είναι γεγονός ότι όταν κάτι γίνεται λανθασμένα, τότε είναι πιο εύκολο να υπάρξει προσωπική αποδέσμευση σε περιπτώσεις όπου ο φιλικός δεσμός είναι πολύ ισχυρός,

δηλαδή οι ισχυρές φιλίες είναι αντιμέτωπες με πολλά προβλήματα (Smart, Davies, Heapy, & Mason, 2012). Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στο γεγονός ότι και τα δύο φύλα ανέφεραν ίδια επίπεδα συγκρούσεων στις καλύτερες φιλίες τους.

10.2.2. Αγόρια και κορίτσια προσλαμβάνουν με τον ίδιο τρόπο τις συγκρούσεις στις φιλίες με τους/ις καλύτερους/ες φίλους

Σύμφωνα με την επεξεργασία των αποτελεσμάτων της έρευνας δεν διαπιστώθηκαν διαφοροποιήσεις μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών ως προς τον παράγοντα της σύγκρουσης στις καλύτερες φιλίες τους. Αυτό σημαίνει ότι και τα δύο φύλα προσλαμβάνουν και βιώνουν τις καταστάσεις της σύγκρουσης στην καλύτερή τους φιλία με παρόμοιο τρόπο, αφού συμφωνούν αρκετά με την άποψη ότι αποφεύγουν να καυγαδίζουν, δεν τσαντίζονται ούτε θυμώνουν συχνά, ενώ τις περισσότερες φορές συζητάνε ώστε να ξεπερνούν γρήγορα τις διαφωνίες τους. Με άλλα λόγια, η μεταβλητή του φύλου δεν μεσολαβεί ως παράγοντας, ο οποίος θα διαφοροποιούσε τα επίπεδα των συγκρούσεων με τους καλύτερους φίλους, ώστε να συμπεράνουμε ότι ένα από τα δύο φύλα βιώνει περισσότερες συγκρούσεις στις φιλίες.

Καταρχάς, το εύρημα ότι και τα δύο φύλα αναφέρουν ίδια επίπεδα συγκρούσεων, δεν συμφωνεί με τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων της παρούσας διατριβής, που διεξήγαμε σε εφήβους της μέσης εφηβείας. Συγκεκριμένα, διαπιστώσαμε ότι τα κορίτσια ανέφεραν πως έρχονται σε διαφωνίες ελαφρώς συχνότερα από τα αγόρια. Διαπιστώθηκε, όμως, διαφοροποίηση ως προς τα θέματα που προκαλούν τις συγκρούσεις, δηλαδή τα αγόρια έρχονται σε αντιπαραθέσεις για ζητήματα αναφορικά με τα αθλήματα, ενώ τα κορίτσια για θέματα που αφορούν ιδέες, απόψεις, ζήτημα του σχολείου τους, και κρίσεις για ζητήματα διαπροσωπικών σχέσεων, με άλλα λόγια οι συγκρούσεις των κοριτσιών τείνουν να εστιάζονται γύρω από επικοινωνιακά και σχεσιακά πεδία. Στο ίδιο πλαίσιο κινούνται και τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την επεξεργασία των απαντήσεων των εφήβων στη συνειρμική ερώτηση, η οποία διερευνά την αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία, όπου κλήθηκαν οι έφηβοι να γράψουν τρεις λέξεις/φράσεις για το τι έρχεται στο νου τους, όταν ακούν τη λέξη φιλία. Συγκεκριμένα, τα αγόρια δηλώνουν πιο ελαστικά ως προς το ζήτημα της προδοσίας στη φιλία, ενώ τα κορίτσια φάνηκαν άκαμπτα στο ζήτημα της παραβίασης της εμπιστοσύνης στις φιλίες τους. Οι διαφοροποιήσεις στα αποτελέσματα των δύο παραπάνω ερευνών, επιβεβαιώνουν την

ανάγκη της πολυμεθοδολογικής προσέγγισης στη μελέτη των φιλικών σχέσεων μέσω και των ποιοτικών μελετών (Goodwin, 2002· Way, 2013).

Επιστέφοντας τώρα στη ποσοτική μας μέθοδο, με βάση την οποία διαπιστώθηκε ότι τα αγόρια και τα κορίτσια αναφέρουν ίδια επίπεδα συγκρούσεων με τους καλύτερους φίλους τους, παρατηρούμε πως βιβλιογραφικά τα ευρήματα των ερευνών είναι αντικρουόμενα για το ζήτημα αυτό (Perlman, 2017). Συγκεκριμένα, υπάρχουν μελέτες που καταλήγουν ότι και τα δύο φύλα αναφέρουν ίδιο επίπεδο συγκρούσεων στις φιλίες, με την έννοια πως ποσοτικά κανένα από τα δύο φύλα δεν αναφέρει περισσότερες συγκρούσεις κατά την πρώιμη και μέση εφηβεία (Banny, Heilbron, Ames, & Prinstein· 2011, Bukowski et al., 1994· Furman & Buhrmester, 1985· Rose & Asher, 1999, 2004, Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015· Shute & Charlton, 2006).

Ωστόσο, η κλίμακα που χρησιμοποιούμε περιλαμβάνει τη μέτρηση της έντασης και όχι το είδος των συγκρούσεων, και εκείνο που έχει διαπιστωθεί από εστιαζόμενες κατά παράγοντα σύγκρουσης μελέτες, είναι το γεγονός πως τα δύο φύλα διαφέρουν στο είδος των συγκρούσεων που αντιμετωπίζουν και συναρτώνται με τον τρόπο που τα δύο φύλα αναπαριστούν και βιώνουν τις φιλίες τους, δηλαδή την κατεύθυνση που έχει το φιλικό πράττειν στις καλύτερες φιλίες τους. Έτσι, η κυριαρχία, ο ανταγωνισμός και η άνιση κατανομή της σχεσιακής εξουσίας στις καλύτερες φιλίες ως αιτία πρόκλησης συγκρούσεων, βρίσκεται σε σταθερά επίπεδα και στις τρεις εφηβικές περιόδους και σε χαμηλότερη ένταση στα κορίτσια, από ότι στα αγόρια (De Goede, Branje, & Meeus, 2009· Maccoby, 1990). Ωστόσο, άλλες έρευνες έχουν καταλήξει ότι οι φιλίες των κοριτσιών χαρακτηρίζονται από λιγότερη σταθερότητα στο χρόνο, λόγω του ότι η υψηλή δέσμευση και η αφοσίωση καθιστά ευάλωτες τις δυαδικές φιλικές τους σχέσεις (Benenson & Christakos, 2003· Berndt & Hoyle, 1985· Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009· Poulin & Chan 2010· Kuruzović, 2015). Ακόμη, τα κορίτσια εμπλέκονται συχνότερα σε συγκρούσεις λόγω της αυξημένης συναισθηματικής εγγύτητας στις φιλίες τους (Bagwell, Newcomb, & Bukowski, 1989· Cheung & McBride-Chang, 2011· Fehr, 1996· Jackson-Dwyer, 2014· Karweit & Hansell, 1983), και της έντασης της οικειότητας και της στοργής, που εγείρουν απαιτήσεις αμοιβαιότητας, που εάν δεν ικανοποιηθούν οδηγούν σε συγκρούσεις (Demir & Urberg, 2004· Kuruzović, 2015), την προδοσία ή τον τερματισμό της φιλίας (Rose & Rudolph, 2006). Αλλά και σε ποιοτικές μελέτες έχει διαπιστωθεί ότι τα κορίτσια είναι πιο εκφραστικά και εκδηλωτικά των

καταστάσεων σύγκρουσης που αντιμετωπίζουν (Wiseman 1986), όπως διαπιστώσαμε άλλωστε και εμείς στις συνεντεύξεις της έρευνά μας.

Ερευνητικά έχει διαπιστωθεί ότι το εύρος και το βάθος της συναισθηματικής εγγύτητας των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών συχνά προκαλεί τα αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα, δεδομένου ότι απειλούνται από την αποκλειστικότητα και τη ζήλεια προς τους/τις φίλους/ες, (Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus, 2007· Kraft & Mayeux, 2017· Lavalle & Parker, 2009· Massey, 2018· Parker, Kruse, & Aikins, 2010· Rubin, Z., 1980/1987· Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), καθιστώντας λιγότερο σταθερές τις φιλίες των κοριτσιών στο χρόνο, σε σύγκριση με των αγοριών (Benenson & Christakos, 2003· Berndt & Hoyle, 1985· Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus, 2007· Buskirk-Cohen, 2008· Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009, Meter & Card, 2016· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015). Άλλες έρευνες αποδίδουν τα αυξημένα επίπεδα συγκρούσεων των κοριτσιών στις ραδιουργίες (Laursen, 1993c), την έμμεση επιθετικότητα, (Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005· Σφέτσα, 2015· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010), στο ότι τα κορίτσια είναι πιο χειριστικά στις φιλίες τους, λόγω της υπεροχής τους στη λεκτική επικοινωνία, έναντι των αγοριών (Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992), του φθόνου και των κουτσομπολιών (Daniels, Quigley, Menard, & Spence, 2010). Για τους παραπάνω λόγους, τα κορίτσια αναφέρουν περισσότερες αρνητικές και διαφοροποιημένες επιπτώσεις από τις συγκρούσεις, σε σύγκριση με τα αγόρια, τα οποία τις αντιμετωπίζουν πιο ουδέτερα (Felmlee, Sweet & Sinclair, 2013· Hall, 2011, 2012). Η εμμονική αναζήτηση για εγγύτητα στις σχέσεις των κοριτσιών, όταν δεν επιτυγχάνεται προκαλεί την ευθραυστότητά τους (Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus, 2007· Collins & Madsen, 2006· Rose & Rudolph, 2006· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010· French, Jansen, & Pidada, 2002).

Αυτό που, επίσης, έχει σημασία είναι το γεγονός ότι ο παράγοντας του φύλου στην εκδήλωση των συγκρούσεων στις φιλίες των παιδιών και των εφήβων, σε ορισμένες περιπτώσεις, υπερτερεί των πολιτισμικών διαφορών. Συγκεκριμένα τόσο στην Ινδονησία, η οποία αποτελεί κοινωνία με συλλογική οργάνωση των διαπροσωπικών σχέσεων, αλλά και στις Η.Π.Α., οι οποίες είναι κατεξοχήν δείγμα ατομοκεντρικής κοινωνίας, τα κορίτσια προτιμούν το σχεσιακό αποκλεισμό, δηλαδή τη χειραγώγηση, τον κοινωνικό εξοστρακισμό και τις κακόφημες διαδόσεις σε βάρος των φίλων τους (Crick & Bigbee, 1998), και μάλιστα με πενταπλάσια συχνότητα από

τα αγόρια είναι πιο εκδικητικά, υιοθετώντας φανερές επιθετικές φραστικές συμπεριφορές προς τους φίλους τους (French, Jansen & Picada, 2002).

Τα παραπάνω ευρήματα δεν σημαίνουν ότι τα αγόρια δεν νιώθουν ζήλεια στις φιλίες τους, το αντίθετο, απλά την εκφράζουν πιο παθητικά (Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005), και πάντως όχι με την ένταση που την βιώνουν τα κορίτσια, διότι έχουν λιγότερους λόγους να ζηλεύουν, αφού αντλούν κοινωνική επιδοκιμασία από τη συμμετοχή τους σε αθλητικές ομάδες, οι οποίες είναι πολυάριθμες, και εκφράζουν μειωμένη οικειότητα στις φιλίες τους, ενώ τα κορίτσια αντλούν την επιδοκιμασία της κοινωνικής τους εικόνας μέσα από τις δυαδικές τους φιλίες, οπότε οι πηγές ανατροφοδότησης της εικόνας τους εαυτού τους είναι περιορισμένες (Benenson & Christakos, 2003· Hall, 2011· Kraft & Mayeux, 2017· Kon & Losenkov, 1978· Smart, Davies, Heapy, & Mason, 2012).

Όμως, από την άλλη μεριά, υπάρχουν και έρευνες που καταλήγουν ότι τα αγόρια βιώνουν συχνότερα συγκρούσεις. Συγκεκριμένα, τα αγόρια τείνουν να ασκούν περισσότερο φανερό έλεγχο και κυριαρχία στις φιλίες τους, προκαλώντας εντάσεις που χρειάζονται διευθέτηση (Hussong, 2000· Weiss & Smith 2002). Ωστόσο, οι φιλίες των αγοριών παρουσιάζουν ορισμένα μη ορατά σημεία, που μεθοδολογικά δεν εξιχνιάστηκαν ακόμη (Rose & Asher, 2012), ενώ ενδέχεται οι μειωμένες αναφορές στις συγκρούσεις των αγοριών, σε ορισμένες έρευνες, να σχετίζονται με το ότι δεν συζητάνε στον ίδιο βαθμό με τα κορίτσια τις συγκρούσεις τους, λόγω του ότι υστερούν στην αναγνώριση και συναισθηματική διαχείρισή τους (Rose & Rudolph, 2006).

Πάντως, έχει διαπιστωθεί ερευνητικά ότι τα αγόρια διαθέτουν περισσότερους ειρηνοποιούς, που μεσολαβούν ώστε οι συγκρούσεις να μην πάρουν έκταση, αφού συμμετέχουν σε αριθμητικά μεγαλύτερες φιλικές ομάδες (Benenson & Christakos 2003), ενώ τείνουν να δείχνουν περισσότερη ανοχή στις διαφοροποιημένες συμπεριφορές των φίλων τους, διότι χρειάζονται τη συνεργασία τους στα αθλήματα (Benenson, Markovits, Fitzgerald, Geoffroy, Flemming, Kahlenberg, & Wrangham, 2009).

Σύμφωνα με όσα αποτελέσματα περιγράψαμε παραπάνω, το γεγονός πως τα αγόρια του δείγματός μας αναφέρουν παρόμοια επίπεδα συγκρούσεων στις φιλίες τους με τα κορίτσια, σημαίνει πως αναγνωρίζουν και εκφράζουν τις, ούτως ή άλλως, λίγες συγκρούσεις τους, στον ίδιο βαθμό μετα τα κορίτσια. Αυτό συνιστά μια αισιόδοξη πτυχή και εξέλιξη των φιλικών σχέσεων των αγοριών, δεδομένου ότι η

αναγνώριση της ύπαρξης συγκρούσεων αποτελεί για τα δύο φύλα και ο τρόπος να επιλυθούν.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως οι διαφορές των δύο φύλων ως προς την ένταση, την έκταση, το είδος και την εξέλιξη των συγκρούσεων στις φιλίες είναι ένα πεδίο μελέτης που πραγματικά δεν έχει μελετηθεί επαρκώς και υπάρχουν περιοχές, όπως και πτυχές των έμφυλων προσεγγίσεων των συγκρούσεων, που ακόμα διερευνώνται, ενώ θα πρέπει να συμπεριληφθούν και άλλοι παράγοντες, όπως οι πολιτισμικές αξίες και το κυρίαρχο κλίμα της κουλτούρας των κοινωνιών με τις συνακόλουθες αναπαραστάσεις για το πώς θα έπρεπε να φέρονται τα δύο φύλα σε συνθήκες, όχι μόνο σύγκρουσης στις φίλιες τους, άλλα και πώς οι φιλίες οι ίδιες θα ήταν κοινωνικά αποδεκτό να βιώνονται (Fehr, 1996· Hibbard & Walton, 2017· Massey, 2018).

10.2.3. Οι έφηβοι που προέρχονται από χαμηλό και μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αντιμετωπίζουν συχνότερα συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, διαπιστώνεται ότι οι έφηβοι, που προέρχονται από χαμηλά και μεσαία γονικά μορφωτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα, εκφράζονται περισσότερο από τον παράγοντα της σύγκρουσης με τους καλύτερους φίλους τους. Αυτό συνεπάγεται ότι τσαντίζονται και θυμώνουν συχνότερα στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους, ενώ δυσκολεύονται να ξεπεράσουν γρήγορα τις όποιες διαφωνίες τους, σε σύγκριση με τους εφήβους που δήλωσαν υψηλό μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο γονέων. Ωστόσο, αυτή η διαφοροποίηση, αν και είναι στατιστικά σημαντική, είναι μικρή ($\eta^2 = .01$), δηλαδή είναι ελάχιστα διακριτή από τον κοινωνικό περίγυρο των εφήβων. Αντίστοιχα αποτελέσματα προέκυψαν και σε έρευνα των Due, Lynch, Holstein, και Modvig (2003), όπου η επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων δεν ήταν ισχυρή. Το παραπάνω εύρημα είναι σύμφωνο και με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας για την αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία, όπου οι έφηβοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε συνειρμική ερώτηση με τρεις λέξεις ή φράσεις στο τι σημαίνει για αυτούς η φιλία. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι που προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αναφέρουν συχνότερα καταστάσεις συγκρούσεων, που αποδίδονται στην προδοσία, στο συμφέρον, τον ατομικισμό, το όφελος, τη ζήλεια, την κακία, το μίσος και γενικά συμπεριφορές που μαρτυρούν

ελλιπείς διαπροσωπικές ικανότητες. Ακόμη, είναι σύμφωνο με την ερευνητική γραμματεία, όπως θα αναφέρουμε αμέσως παρακάτω, για την επιρροή του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου των γονέων στα επίπεδα των συγκρούσεων στις φιλίες των παιδιών τους.

Καταρχάς, πριν προχωρήσουμε στη συζήτησή μας, θα πρέπει να επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε τους λόγους για τους οποίους οι έφηβοι που προέρχονται από μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων ταυτίζονται με αυτούς που προέρχονται από χαμηλό ως προς τον τρόπο που βιώνουν τις συγκρούσεις με τους καλύτερους φίλους, διαφοροποιούμενοι έτσι από όσους προέρχονται από υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, δεδομένου πως ερευνητικά το μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο συνδέεται με υψηλότερης ποιότητας φιλίας και λιγότερες συγκρούσεις (Flanagan & Levine, 2010). Πράγματι, οι έρευνες δείχνουν ότι η μεσαία τάξη αναπαριστά τον εαυτό της ως ανεξάρτητο, πολιτισμένο και απρόσβλητο από απειλές της υλικής διαβίωσης, ώστε να ικανοποιεί ανάγκες και ενδιαφέροντα (Stephen, Markus & Phillips, 2014), λόγω της σημαντικότητας του κοινωνικού, οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου της οικογενείας (Perez-Felkner, 2013· Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017). Σε ποιους παράγοντες, λοιπόν, θα μπορούσε να οφείλεται το εύρημα ότι οι έφηβοι που προέρχονται από μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αντιμετωπίζουν στον ίδιο βαθμό συγκρούσεις, με όσους προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο; Κατά τη γνώμη μας αυτό θα μπορούσε να οφείλεται στο ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση από το 2008, που έπληξε και την Ελλάδα, προκάλεσε πτώση του βιοτικού επιπέδου και άνοδο της ανασφάλειας και του φόβου που επιδρούν αρνητικά στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων, όπως αναφέρουμε αμέσως παρακάτω. Οπότε, είναι αναμενόμενο ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα να έχουν αγγίξει και τη μεσαία τάξη. Πράγματι, υπάρχουν μελέτες που καταλήγουν ότι η μεσαία τάξη στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια έχει απολέσει σημαντικό μέρος των εισοδημάτων της και φτωχοποιείται λόγω της ύφεσης, ενώ τα εισοδήματα σημαντικού τμήματος της μεσαίας τάξης υποχώρησαν σε επίπεδα που αντιστοιχούσαν στην κατώτερη τάξη, πριν την εκδήλωση της ύφεσης (Λουκάς 2018· Mavrozacharakis, 2015· Sawyer, Azzopardi, Wickremarathne, & Patton, 2018). Ενδεικτικό του τρομακτικού μεγέθους της φτωχοποίησης, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και παγκοσμίως, της μεσαίας τάξης, δηλαδή ο παροπλισμός της από την κοινωνική και πολιτική ζωή, είναι το γεγονός ότι

149 πολυεθνικές επιχειρήσεις ελέγχουν το 99% της παγκόσμιας οικονομίας, επιβάλλοντας την παραγωγή νόμων στα εθνικά κοινοβούλια που προκαλούν τη φτώχεια, το φόβο και την ανασφάλεια στις ζωές των ανθρώπων, αλλά και απειλούν τους δημοκρατικούς θεσμούς (Mavrozacharakis, 2015). Σύμφωνα με όσα αναφέραμε, ενδέχεται η φτωχοποίηση των εφήβων, που προέρχονται από μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, να ευθύνεται για την υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής τους, η οποία συνοδεύεται με αυξημένες συγκρούσεις στις διαπροσωπικές σχέσεις και τη φίλια, στον ίδιο βαθμό που αντιμετωπίζουν και οι έφηβοι με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Ωστόσο, το εύρημα αυτό χρήζει περαιτέρω θεωρητικής και ερευνητικής προσέγγισης. Πάντως, γεγονός είναι ότι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας διαμορφώνει τα χαρακτηριστικά που δομούν την εικόνα που έχουν οι έφηβοι για τον εαυτό τους και το σύνολο των διαπροσωπικών τους σχέσεων (Allan, 1996/2011· Crosnoe, 2000· Doise, 2009· Hjalmarsson & Mood, 2015· Stephen, Markus & Phillips, 2014).

Επίσης, ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι ερευνητές αφορά το γεγονός ότι η μελέτη του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου της οικογένειας, και γενικότερα της ταξικής διαστρωμάτωσης στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων, έχει αγνοηθεί ή διεξαχθεί αποσπασματικά και πάντα σε λίγα και μη αντιπροσωπευτικά δείγματα (Gentile, Grabe, Dolan-Pascoe, Wells, & Maitino, 2009· Crosnoe, 2000· Dwyer, 2014· Karweit & Hansell, 1983· Malacarne, 2017· Poel, 1993· Vincent, 2018· Wright, E., & Cho, 1992). Ακόμα και μέχρι το 2015, οι έρευνες για την επίδραση του οικονομικού και μορφωτικού κεφαλαίου των γονέων στις φιλίες είναι εξαιρετικά σπάνιες (Hjalmarsson & Mood, 2015). Η εστίαση τους ενδιαφέροντος των ψυχολογικών ερευνών στη μελέτη των ατομικών χαρακτηριστικών των αλληλεπιδράσεων, αγνοώντας τις επιπτώσεις της κοινωνικής ένταξης και της κοινωνικής θέσης των ανθρώπων στη δυναμική των φιλικών σχέσεων, καθιστά τις μελέτες αυτές ανεπαρκείς (Allan, 1996/2011· Crosnoe, 2000· Doise, 2009· Hjalmarsson & Mood, 2015). Ερευνητικά έχει διαπιστωθεί ότι όσοι ανήκουν στο ίδιο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο έχουν κοινά ενδιαφέροντα και απόψεις, που σχετίζονται με τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους και τις ευκαιρίες για κοινωνικές συνευρέσεις, ενώ επιλέγουν φίλους από το ίδιο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο στο οποίο ζουν (Hartup, 1996· Jackson-Dwyer, 2014· Malacarne, 2017· Poel, 1993).

Στην Ελλάδα, έχει βρεθεί ότι το 53,1% των νέων επιλέγει φίλους του ίδιου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου με αυτούς, το 26,1% υψηλότερου και μόνο το 14,3% χαμηλότερου (Παπάνης, 2008). Το ίδιο ισχύει και σε περιοχές της Ευρώπης, της Αμερικής και της Ασίας, όπου η ομοιότητα ως προς το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο είναι συχνότερη μεταξύ των καλυτέρων φίλων, παρά των περιστασιακών (Boyden, Dawes, Dornan, & Tredoux, 2019· Dwyer, 2014· Hartup, 1996). Άλλωστε, σε έναν εργαλειακό και υπολογιστικό κόσμο που κυριαρχούν οι οικονομικές αξίες και ο προσανατολισμός της εκπαίδευσης στην οικονομία της αγοράς, είναι αδύνατον να λειτουργήσουν οι φιλίες ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις (Hollingworth, 2019).

Ας έρθουμε τώρα στις θεωρητικές παραδοχές, που έχουν διατυπωθεί με βάση τα πορίσματα των μελετών, για τους λόγους που σχετίζονται με το ότι η υπαγωγή στο χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο συνδέεται με αυξημένες συγκρούσεις στις φιλίες. Μια σημαντική, κομβική θα λέγαμε, συνιστώσα αφορά τη δόμηση της αυτοεικόνας των εφήβων, η οποία επηρεάζεται άμεσα από το χαμηλό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας και επιδρά αρνητικά στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων με τους καλύτερους φίλους. Ερευνητικά έχει διαπιστωθεί ότι οι έφηβοι που προέρχονται από φτωχά στρώματα δυσκολεύονται να λειτουργήσουν εύκολα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, ενώ προσλαμβάνουν τις κοινωνικές ανισότητες ως ατομικές ανεπάρκειες, κάτι που πλήττει καίρια την αυτοεικόνα τους (Perez-Felkner, 2013). Με άλλα λόγια, οι έφηβοι από φτωχά στρώματα του πληθυσμού ενστερνίζονται την ηθικοποίηση της κοινωνικής ανισότητας από τις ανώτερες τάξεις και την κυρίαρχη ιδεολογία ως ατομικό τους μειονέκτημα (Manstead, 2018· Valentine, 2014). Μάλιστα, τα παιδιά και οι έφηβοι αντιλαμβάνονται όσους/ες συμμαθητές/τριές τους ανήκουν στη μεσαία, την ανώτερη και την ανώτατη τάξη ως πιο φυσικά ελκυστικούς, καλοσυνάτους και έξυπνους, και τους υποδεικνύουν ως καλύτερους φίλους τους, ενώ οι μαθητές/τριες από τις ανώτερες τάξεις δεν ανέφεραν ως καλύτερους φίλους όσους ανήκαν σε κατώτερες. Από την άλλη μεριά, τα παιδιά των κατώτερων τάξεων θεωρούνταν άσχημα και αγενή, από τους/ις συμμαθητές/τριες τους των ανώτερων τάξεων, ενώ τα ίδια δεν είχαν αυταπάτες και υποδείκνυαν φίλους μόνο συμμαθητές/τριές τους από κατώτερες τάξεις (Neugarten, 1946).

Η μειωμένη αξία της αυτοεικόνας των ανθρώπων που είναι φτωχοί προκαλεί κοινωνική απομόνωση, δεδομένου ότι προσπαθώντας να κρύψουν τη ντροπή για τη φτώχεια τους απομονώνονται ο ένας από τον άλλο ολοένα και περισσότερο (Simmel,

1965). Η κοινωνική απομόνωση των φτωχότερων στρωμάτων οφείλεται και στην ηθική σύγχυση που τους προκαλεί η πολιτική ηγεμονία της κυρίαρχης τάξης σε οικονομικό και ιδεολογικό επίπεδο, μέσω της θεσμικής της εξουσίας, με αποτέλεσμα οι οικογενειακές και οι φιλικές τους σχέσεις να τελούν υπό καθεστώς αποδιοργάνωσης, λόγω της αδυναμίας τους για κοινωνικές και αθλητικές συναντήσεις, αλλά και πολιτισμικές εξόδους, οι οποίες εξασκούν τους εφήβους στις κοινωνικές δεξιότητες επικοινωνίας (Hollingshead, 1949).

Σε έρευνα στην Ελλάδα, στη μέση εφηβεία, διαπιστώθηκε ότι η υποκειμενική αντίληψη περί οικονομικής δυσπραγίας προκαλεί στο 18,5% των κοριτσιών και το 6,5% των αγοριών αγχώδη διαταραχή ψυχιατρικής νοσηρότητας, ενώ το μορφωτικό επίπεδο των γονέων δεν σχετίζεται με την εμφάνιση της νόσου (Σκαπινάκης, Μαγκλάρα, Μπέλλος, Γκάτσα, Μιχάλης, & Μαυρέας, 2007). Πάντως στο ζήτημα αυτό τα πορίσματα των ερευνών είναι αντικρουόμενα, με άλλες να καταλήγουν ότι το μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας ασκεί λιγότερη επιρροή στις φιλίες των εφήβων από ότι το οικονομικό (McLoyd, 1998) και ορισμένες να επισημαίνουν ότι τα φτωχά στρώματα αναπληρώνουν τις αρνητικές επιρροές της οικονομικής ανεπάρκειας, από το γεγονός ότι η μόρφωση τα εφοδιάζει με περισσότερες κοινωνικές δεξιότητες, οι οποίες βελτιώνουν την ποιότητα των φιλικών σχέσεων (Burgess, Sanderson, & Aponte, 2011· Poel, 1993).

Μια άλλη παράμετρος, η οποία σχετίζεται με τη συχνότητα των συγκρούσεων στις φιλίες των εφήβων, σχετίζεται με το ότι το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας προκαλεί ψυχολογικές πιέσεις (Trzesniewski, Donnellan, Moffitt, Robins, Poulton, & Caspi, 2006· Fischer, 1982b), ενώ η ανεργία επίσης σχετίζεται με λιγότερες φιλίες (Tsai, 2006). Ακόμη, οι χαμηλά αμειβόμενοι εργαζόμενοι γονείς ξοδεύουν περισσότερο χρόνο στα κοινωνικά μέσα δικτύωσης και εκφράζουν χαμηλότερα επίπεδα συναισθηματικής ζεστασιάς προς τα παιδιά τους, με συνέπεια αυτά να γίνονται ανυπόμονα και με ασταθή προσωπικότητα ώστε να αδυνατούν να διαχειριστούν τις συγκρούσεις στις φιλίες τους (Deckers, Falk, Kosse, & Schildberg-Hörisch, 2015). Ειδικά τα αγόρια, από οικογένειες με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων υιοθετούν σκληρά, αμυντικά και πολεμοχαρή χαρακτηριστικά, δεν εμπιστεύονται εύκολα πρόσωπα και καταστάσεις, οπότε αντιμετωπίζουν προβλήματα επικοινωνίας στις φιλίες, ενώ τα κορίτσια εκδηλώνουν κατάθλιψη προς την είσοδο στην εφηβεία και απουσιάζουν συχνά από το σχολείο (Jankowski 1991· McLanahan & Booth, 1989· Way, 2013). Επίσης, τα κορίτσια διατηρούν λιγότερο θετική εικόνα

για τον εαυτό τους, μεγαλύτερα επίπεδα μοναξιάς, ενώ ανέφεραν λιγότερη ικανοποίηση από τις φιλίες τους (Baiocco, Verrastro, Fontanesi, Ferrara, & Pistella, 2018).

Μια άλλη πηγή συγκρούσεων και εντάσεων στις φιλίες των εφήβων προέρχεται από την ανεπάρκεια των οικονομικών πόρων των οικογενειών τους, που προκαλούν καυγάδες μεταξύ των γονέων, με συνέπεια οι έφηβοι να απομονώνονται κοινωνικά, να δέχονται λιγότερες προτάσεις για σύναψη φιλικών δεσμών και να διατηρούν χαμηλότερης ποιότητας φιλικές σχέσεις (Hjalmarsson & Mood, 2015· Li, Wang, Li, Qian, Jia, Wang, & Xu, 2020). Ακόμη μια συνέπεια του χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επίπεδου της οικογένειας, είναι ότι επιδρά αρνητικά στις βιολογικές λειτουργίες της ευφυΐας του εγκεφάλου, που συνδέονται με τις αναγκαίες κοινωνικές δεξιότητες για τη διαχείριση των καθημερινών πιέσεων στις διαπροσωπικές σχέσεις (Hanson, Chandra, Wolfe, & Pollak, 2011· Neff, 1938), με αποτέλεσμα οι έφηβοι από φτωχά στρώματα να εμπλέκονται συχνότερα σε συγκρούσεις με τους φίλους τους (Dashiff, DiMicco, Myers, & Sheppard, 2009). Στο ίδιο πλαίσιο, οι επιθετικοί γονείς με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να είναι και τα ίδια επιθετικά στις συγκρούσεις που διαχειρίζονται στις φιλίες τους (Shaffer & Knipp, 2010). Γενικότερα, η φτώχεια προκαλεί αισθήματα κατωτερότητας, μειωμένης αυτοεκτίμησης και κοινωνικής ανεπάρκειας που συνδέονται με μειωμένες κοινωνικές δεξιότητες αυξάνοντας τα προβλήματα στις διαπροσωπικές σχέσεις (Giordano, Cernkovich, Groat, Pugh, & Swinford, 1998· Kandel, 1978b· Mahoney, Vandell, Simpkins, & Zarrett, 2009· McLoyd, 1998· Weiss, M., & Smith, 2002· Reichter & Weiss, M., 2019· Waddell, 2006· Walker, 2014).

Σχετικά με το εύρημα της έρευνας ότι οι έφηβοι, που προέρχονται από υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, έστω και με ελάχιστη διαφορά από το μεσαίο και το κατώτερο, βιώνουν λιγότερες συγκρούσεις στις σχέσεις τους με τους καλύτερους φίλους τους, έχει επισημανθεί από την ερευνητική γραμματεία των φιλικών σχέσεων. Επίσης, επιβεβαιώθηκε και από τα αποτελέσματα της έρευνάς μας για τις αντιλήψεις της φιλίας, όπου βρήκαμε ότι οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων δηλώνουν πιο χαρούμενοι από τις φιλίες τους, ενώ αναφέρονται λιγότερο συχνά σε διαφωνίες ή προδοσίες, σε σύγκριση με τους εφήβους της επαρχίας, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με προηγούμενες έρευνες, έχει διαπιστωθεί ότι το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας σχετίζεται με υψηλότερης ποιότητας φιλίες και λιγότερες συγκρούσεις στις φιλίες (Hjalmarsson & Mood, 2015· Li, Wang, Li, Qian, Jia, Wang, & Xu, 2020· Ollendick, Yang, Dong, Xia, & Lin, 1995), ενώ οι συμμαθητές/τριες που προέρχονται από ανώτερα κοινωνικοοικονομικά επίπεδα οικογενειών αποτελούν την ομάδα που προτιμούν περισσότερο ως δεξαμενή υποψήφιων φίλων τα παιδιά και οι έφηβοι (Hjalmarsson & Mood, 2015· Hollingshead, 1949). Οι μελέτες έχουν δείξει ότι το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες για κοινωνική ενσωμάτωση, ενισχύει την αυτοεκτίμηση (Pinquart & Sörensen, 2000), και συνδέεται με αυξημένα επίπεδα ευτυχίας και ποιότητας στις φιλίες των εφήβων (Baiocco, Verrastro, Fontanesi, Ferrara, & Pistella, 2018· Giordano, 1998), προάγοντας την εμπιστοσύνη στις φιλίες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από αυξημένη ποιότητα (Crowe, 1981· Mansour & Mustafa, 2013). Ακόμη, το υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας συνδέεται με λιγότερη ανασφάλεια και ψυχοσυναισθηματικά προβλήματα, τα οποία επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα των φιλικών σχέσεων στην εφηβεία (Due, Lynch, Holstein, & Modvig, 2003).

Περαιτέρω, έχει διαπιστωθεί ότι οι έφηβοι που προέρχονται από υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων διαθέτουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο και οικονομικούς πόρους για εξόδους και συναντήσεις με φίλους (Allan, 1998· Kraus & Callaghan, 2016), ενώ απολαμβάνουν τις συναντήσεις με τους φίλους τους χωρίς άγχος, όντας απαλλαγμένοι από τις απειλές της καθημερινής υλικής διαβίωσης (Stephen, Markus, & Phillips, 2014). Μια άλλη παράμετρος, που συνεισφέρει στην αντίληψη ότι οι φιλίες των εφήβων με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αναπαρίστανται τόσο από τους ίδιους, αλλά και από όσους ανήκουν σε κατώτερες τάξεις, ως ανώτερες ποιοτικά, αφορά το γεγονός πως η κοινωνική υπαγωγή των ατόμων στις ανώτερες τάξεις αποτελεί μια ποιότητα αυτή καθεαυτή (Malacarne, 2107), ενώ όπως αναφέραμε παραπάνω οι φτωχοί έφηβοι νιώθουν ντροπή και ενοχή για τη φτώχεια τους, με συνέπεια τη δημιουργία προβλημάτων στις φιλίες τους.

Από την άλλη, υπάρχουν μελέτες όπου έχει διαπιστωθεί ότι η επιρροή του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου της οικογένειας στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων είτε δεν είναι ισχυρή (Burgess, Sanderson, & Aponte, 2011· Due, Lynch, Holstein, & Modvig, 2003) είτε η σπουδαιότητά της έχει μικρότερη επίδραση από τα προσωπικά χαρακτηριστικά των υποψήφιων καλύτερων φίλων (Mesh & Talmud, 2007).

Αντίθετα, σε μια από τις σημαντικότερες μελέτες για τις αξίες και τις συμπεριφορές στις φιλίες των εφήβων, που διεξήχθη στην Ε.Σ.Σ.Δ, δηλαδή σε κοινωνία του υπαρκτού σοσιαλισμού, αποδεικνύει πως το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο μετράει στις φιλίες, αφού διαπιστώθηκε πως στις σοσιαλιστικές κοινωνίες η ισότητα των μορφωτικών ευκαιριών και των οικονομικών απολαβών απαλείφει την επίδραση του κοινωνικοοικονομικού παράγοντα στις φιλικές σχέσεις, οι οποίες διαμορφώνονται με βάση τα ενδιαφέροντα και το φύλο των εφήβων (Kon & Losenkov, 1978).

Συνοψίζοντας, οι περισσότερες μελέτες καταλήγουν ότι το υψηλό μορφωτικό και κοινωνικό κεφάλαιο των γονέων εφοδιάζει τους εφήβους με την ικανότητα διαμόρφωσης ποιοτικότερων φιλικών σχέσεων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερα επίπεδα υποστήριξης και μειωμένη επιθετικότητα προς τους φίλους (Cui, Conger, Bryant, & Elder, 2002), ενώ η κοινωνική απομόνωση και οι λίγες φιλικές αλληλεπιδράσεις, για όλες τις λειτουργίες της φιλίας, είναι χαρακτηριστικό φαινόμενο των φτωχών στρωμάτων (Allan, 1977, 1998· Hjalmarsson & Mood, 2015). Από την άλλη, ο Allan (1977, 1998), από μια κοινωνιολογική οπτική, αμφισβητεί την επικρατούσα αντίληψη των ψυχολογικών ερευνών ότι τα μέλη των κατώτερων τάξεων έχουν λίγες φιλικές σχέσεις, λόγω ελλείμματος κοινωνικών δεξιοτήτων. Όπως ισχυρίζεται, η φτώχεια αποτελεί στίγμα και το ελλείπον υλικό κεφάλαιο αναπαρίσταται από τους ανθρώπους των κατωτέρων τάξεων ως μειωμένο συμβολικό κεφάλαιο, δηλαδή αποτυπώνεται σε περιορισμένες φιλίες. Προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα, ο Allan στηλιτεύει τις έρευνες που αποδίδουν τη χαμηλή ποιότητα των φιλικών σχέσεων των μελών των κατώτερων τάξεων σε ατομικά ελλείμματα, ενώ αποσιωπούν τις επιπτώσεις της κοινωνικής ανισότητας στο διαθέσιμο εισόδημα των φτωχών, οι οποίοι αγωνίζονται να καλύψουν τις βιοτικές τους ανάγκες σε βάρος των κοινωνικών συναναστροφών, αφού αυτές κοστίζουν σε χρήμα.

10.2.4. Τα κορίτσια αναφέρουν ότι επιλύουν τις συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους πιο εύκολα από τα αγόρια

Αν και όπως αναφέραμε παραπάνω δεν εντοπίστηκαν διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς τη συχνότητα των συγκρούσεων, ωστόσο ως προς τον παράγοντα της *επίλυση της σύγκρουσης*, από την επεξεργασία των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια συμφιλιώνονται πιο εύκολα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Αυτό σημαίνει ότι, σύμφωνα με τις προτάσεις που συνθέτουν τον παράγοντα της επίλυσης

της σύγκρουσης, τα κορίτσια λένε την αλήθεια μεταξύ τους και μπορούν να βασίζονται στις υποσχέσεις των φίλων τους, συζητάνε για το πώς να ξεπεράσουν τις διαφορές τους συχνότερα και συμφιλιώνονται πιο εύκολα μετά από μια σύγκρουση, ενώ αντιλαμβάνονται πως σε πολύ λίγες περιπτώσεις ότι οι φίλοι/ες τους τα αγνοούν ή πληγώνουν τα συναισθήματα τους. Με άλλα λόγια, τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, συμφιλιώνονται πιο εύκολα, αφού διαχειρίζονται τις καταστάσεις των συγκρούσεων συχνότερα με την ειλικρινή συζήτηση και το νοιάξιμο που δείχνουν για τα συναισθήματα των φίλων τους. Περαιτέρω, χρειάζεται να επισημάνουμε ότι οι διαφορές στους τρόπους συμφιλίωσης μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, πέρα από στατιστικά σημαντικές, είναι μικρές (d = .46), με άλλα λόγια, γίνονται αντιληπτές σε μικρό βαθμό από τον κοινωνικό περίγυρο, ενώ το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με έρευνα μετα-ανάλυσης (Rose & Rudolph, 2006).

Το εύρημά μας ότι τα κορίτσια αντιλαμβάνονται ότι επιλύουν πιο εύκολα τις μεταξύ τους συγκρούσεις με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες είναι σύμφωνο με τη σχετική ερευνητική γραμματεία. Καταρχάς, χρειάζεται να επισημαίνουμε μια αναγκαία διευκρίνιση, δηλαδή το ότι ο παράγοντας της επίλυσης της σύγκρουσης διερευνά το βαθμό της επιτυχούς διαχείρισης των συγκρούσεων και όχι τη διαπίστωση της προδοσίας στις φιλικές σχέσεις. Όπως είδαμε στην έρευνά μας για τις αντιλήψεις των εφήβων ως προς την προδοσία στη φιλία, αλλά και από τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων για τους λόγους της προδοσίας στις φιλίες, τα κορίτσια ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής ενόχλησης και έντασης στις πιθανές ή πραγματικές συμπεριφορές προδοσίας στις καλύτερες φιλίες τους, ενώ θεωρούν πως ποτέ δεν μπορεί μια φιλία να σωθεί μετά την προδοτική συμπεριφορά των φίλων, ενώ τα αγόρια φάνηκαν πιο ελαστικά στο ζήτημα της προδοσίας, με την έννοια ότι θα έδιναν μια δεύτερη ευκαιρία στους φίλους τους.

Ερχόμαστε τώρα στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, όπου επιβεβαιώνονται τα παραπάνω αποτελέσματα για τη διαχείριση των συγκρούσεων γενικά και για τα δύο φύλα, αλλά και επιχειρείται η διατύπωση θεωρητικών υποθέσεων για την αυξημένη ικανότητα των κοριτσιών να επιλύουν ευκολότερα τις συγκρούσεις τους και να συμφιλιώνονται πιο σύντομα, σε σύγκριση με τα αγόρια. Αυτό που έχει σημασία για την ποιότητα των φιλικών σχέσεων είναι η χαμηλή συχνότητα των συγκρούσεων (Berndt, 2002), η ικανότητα υπέρβασης των συγκρούσεων, αφού οι φιλίες δεν κλονίζονται τόσο από τις από τις διαμάχες, αλλά από την αδυναμία επίλυσης των συγκρούσεων (Maisonneuve, 2004/2007· Poulin & Chan, 2010), και το γεγονός, πως

ενώ είναι πανταχού παρούσες σε όλες τις στενές σχέσεις, αλλά συμβάλλουν θετικά μόνο σε εκείνες που λειτουργούν καλά (Collins & Laursen, 2012). Από την άλλη, η ύπαρξη συγκρούσεων στις διαπροσωπικές σχέσεις, που χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη (ασφαλής τύπος δεσμού), επιφέρουν μεν θλίψη, αλλά συνοδεύονται από την ελπίδα για συμφιλίωση, αντίθετα σε ανασφαλείς τύπους φιλικού δεσμού η σύγκρουση προκαλεί κατάθλιψη, κοινωνικό άγχος ή και την επιθυμία για εκδίκηση (Canary & Weger, 2016· Hazan & Shaver, 1994· Zimmermann, 2004· Van Doorn, Branje, VanderValk, De Goede, & Meeus, 2011). Με άλλα λόγια, έχει διαπιστωθεί ότι οι έφηβοι ασκούν τη στρατηγική του ψυχολογικού ελέγχου, που έχουν υιοθετήσει από τους γονείς τους, και ο οποίος εμπόδισε την αυτονόμησή τους στην πρώιμη εφηβεία, προκαλώντας έλλειμμα συναισθηματικής ασφάλειας και αδυναμία διαχείρισης των συγκρούσεων στις φιλίες τους (Cook & Fletcher, 2012).

Η έρευνα, και για τα δύο φύλα, έδειξε ότι σε πολύ μεγάλο βαθμό οι φίλοι λένε την αλήθεια μεταξύ τους, και μπορούν να βασίζονται στις υποσχέσεις των φίλων τους, ώστε να συμφιλιώνεται εύκολα. Από την άλλη μεριά, οι έφηβοι συζητάνε μεν για το πώς να ξεπεράσουν τις διαφορές τους εύκολα, αλλά με κάποια σχετικά συγκράτηση. Το εύρημα αυτό, έχει διαπιστωθεί ερευνητικά δεδομένου ότι οι συγκρούσεις στις διαπροσωπικές σχέσεις είναι πολύπλοκη υπόθεση, ενεργοποιούνται από πολλαπλά κίνητρα συγχρόνως, ενώ τα εμπλεκόμενα μέλη εμφορούνται από συνεργατικές και ανταγωνιστικές διαθέσεις ταυτόχρονα (Deutsch, 1994). Πέρα από αυτή τη συνθήκη, αυτό που εν μέρει δυσκολεύει την άμεση επίλυση των συγκρούσεων στις φιλίες είναι το ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμοι μηχανισμοί για να συνδράμουν στη συμφιλίωση, όπως στο γάμο που είναι θεσμοθετημένη σχέση, ενώ έχει ερευνητικά διαπιστωθεί ότι η εποικοδομητική συζήτηση των ζητημάτων που προκαλούν θυμό και σύγκρουση τη στιγμή που αυτά ανακύπτουν, συμβάλλει στην εύκολη διαχείρισή της, αφού όσο χρονίζει η έναρξη της διαχείρισης της σύγκρουσης, τόσο λιγότερο πιθανό είναι να έχει θετική κατάληξη (Fehr, 2012). Ωστόσο, για το ζήτημα της επίλυσης της σύγκρουσης έχει ερευνητικά διαπιστωθεί ότι όσο η ηλικία των ερωτώμενων πλησιάζει την εφηβεία και τη νεότητα η υπερέχουσα επιλογή επίλυσης της σύγκρουσης είναι η διαπραγμάτευση (Furman & Rose, 2015· Laursen, Finkelstein, & Betts, 2001).

Από την άλλη, και τα δύο φύλα ανέφεραν χαμηλά επίπεδα επιθετικής συγκρουσιακής συμπεριφοράς, δεδομένου πως σημείωσαν ότι σε λίγες περιπτώσεις οι καλύτεροι φίλοι τούς αγνοούν επίτηδες και πληγώνουν τα συναισθήματά τους. Με

άλλα λόγια, οι έφηβοι και των δύο φύλων δείχνουν να νοιάζονται για τη συναισθηματική κατάσταση των φίλων τους, αποφεύγοντας να τους πληγώνουν σε σημαντικό βαθμό. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με προηγούμενες μελέτες, όπου επισημαίνεται ότι οι έφηβοι και των δύο φύλων, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, διαθέτουν υψηλοτέρα ποσοστά ενσυναίσθησης τα οποία συμβάλουν στη θετική επίλυση της σύγκρουσης, μέσω του διάλογου και της κατανόησης των διαφωνιών σε ήρεμο κλίμα (Chow, Ruhl, & Buhrmester, 2013· Wied, Branje, & Meeus, 2007). Αυτό συμβαίνει, διότι οι έφηβοι αισθάνονται τη ρευστότητα και την παροδικότητα των φιλικών σχέσεων, καταβάλλοντας προσπάθειες για τη διαχείριση και επίλυση των συγκρούσεων Laursen (1993c).

Όπως και σε άλλες μεταβλητές της φιλίας που εξετάζουμε, έτσι και στην περίπτωση της επίλυσης της σύγκρουσης υπάρχουν έρευνες με διαφοροποιημένα από τα έως τώρα αποτελέσματα που αναφέραμε. Σε πρόσφατη μελέτη τους οι Harasymchuk και Fehr (2019), σε έρευνα σε εφήβους και ενήλικες, διαπίστωσαν πως οι φίλοι στις καταστάσεις σύγκρουσης αντιδρούν συνηθεστέρα με παθητική αντίδραση, διότι η αντιπαράθεση θα έθετε σε κίνδυνο τη διατήρηση της φιλίας, μιας και οι φιλίες δεν τυγχάνουν θεσμικής και κοινωνικής υποστήριξης, στο βαθμό που αυτό συμβαίνει στις ερωτικές και γαμικές σχέσεις.

Ακόμη, το γεγονός πως ορισμένοι, λίγοι έφηβοι και των δύο φύλων από το δείγμα της έρευνάς μας, συζητάνε ελάχιστα για το πώς να ξεπεραστούν οι διαφορές τους στις φιλίες τους με τους καλύτερους/ες φίλους/ες τους, μπορεί να αποδοθεί και στο ότι οι φιλίες αυτές είναι ατομιστικά προσανατολισμένες (disengaged friendships), δηλαδή το ένα από τα μέλη ή και τα δύο προκρίνουν την εξυπηρέτηση των προσωπικών στόχων, όπου οι συγκρούσεις είναι περισσότερες και οι προσπάθειες για την επίλυσή τους λιγότερες. Αντίθετα, στις αλληλεξαρτώμενες φιλίες (interdependent friendships) και τα δύο μέλη επιζητούν την εξυπηρέτηση των στόχων της φιλίας καθιστώντας την επίλυση των συγκρούσεων πιο πρόσφορη (Selfhout, Branje, & Meeus, 2009· Shulman & Laursen, 2002).

Ακόμη, η μειοψηφία των εφήβων που αποφεύγει τις προσπάθειες επίλυσης των συγκρούσεων ενδέχεται να υιοθετεί τον συλλογικό χαρακτήρα της οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, με βάση τον οποίο ίσως λειτουργούν ορισμένοι έφηβοι του δείγματος της έρευνας. Έχει διαπιστωθεί ότι σε αυτές τις κοινωνίες, ή στις ομάδες και τα άτομα, που αναπαριστούν συλλογικά και όχι ατομοκεντρικά τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, οι συγκρούσεις αντιμετωπίζονται όχι με την έκφραση δυσαρέσκειας,

αλλά με αποφυγή, απόσταση και σιωπή (Harasymchuk & Fehr, 2019· Triandis· 2001· Gao, Bian, Liu, He, & Oei, 2017). Επειδή η Ελλάδα ταλαντεύεται αμφιθυμικά μεταξύ ενός ιδιοκεντρικού και αλλοκεντρικού ύφους οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων (Δεμερτζής, 2006· Hofstede, 2011· Καφέτσιος, 2008· Triandis et al. 1988), ενδέχεται αυτό να αποτελεί έναν άλλο λόγο, σύμφωνα με τον οποίο ορισμένοι, λίγοι έφηβοι, να αποφεύγουν τις συζητήσεις για την υπέρβαση της σύγκρουσης, διότι μια τέτοια συμπεριφορά ανταποκρίνεται σε μια κολεκτιβιστική αναπαράσταση των διαπροσωπικών σχέσεων, όπου προκρίνεται το συμφέρον της φίλιας, και όχι οι ατομικές ερμηνείες των θεμάτων που προκαλούν συγκρούσεις στις φιλίες (Andayani, 2019· Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Triandis et al. 1988).

Αφού αναφερθήκαμε στη βιβλιογραφική ανασκόπηση για τις προσπάθειες της επίλυσης των συγκρούσεων που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι και των δύο φύλων, ερχόμαστε τώρα στη συζήτηση που αφορά το γεγονός ότι τα κορίτσια αναφέρουν ότι συμφιλιώνονται πιο εύκολα με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες τους, δεδομένου ότι χειρίζονται τις συγκρούσεις με συχνότερη συζήτηση και περισσότερη ανταλλαγή ειλικρινών πληροφοριών με σεβασμό στα συναισθήματα των φίλων τους.

Καταρχάς, το εύρημα ότι τα κορίτσια τα καταφέρνουν να επιλύουν τις συγκρούσεις τους πιο εύκολα με το να λένε την αλήθεια στις συζητήσεις τους για τα προκύπτοντα ζητήματα έχει επισημανθεί και σε προηγούμενες μελέτες, όπου έχει διαπιστωθεί ότι τα κορίτσια είναι πιο εκφραστικά των καταστάσεων σύγκρουσης που αντιμετωπίζουν, δηλαδή επιλέγουν τη διαπραγμάτευση και όχι την αποφυγή της σύγκρουσης (Wiseman, 1986). Το εύρημα αυτό προέκυψε και από τις συνεντεύξεις της έρευνάς μας, όπου τα κορίτσια αναφέρονται στις προσπάθειες να πείσουν, προφορικά με το λόγο και την επίκληση στο συναίσθημα, τους ενοχλημένους φίλους, ώστε να επέλθει η συμφιλίωση, ενώ τα αγόρια προτιμούν την προσωρινή αποστασιοποίηση ή τους άλλους φίλους τους που λειτουργούν ως ειρηνοποιοί.

Η ερευνητική γραμματεία αποδίδει το γεγονός ότι τα κορίτσια καταφέρνουν να επιλύουν πιο εύκολα τις ανακύπτουσες συγκρούσεις στις φιλίες τους, στο ότι διαθέτουν περισσότερες διαπροσωπικές δεξιότητες και ενσυναίσθηση, που επιδρούν θετικά στη συμφιλίωση, ενώ αναζητούν τον συμβιβασμό συχνότερα από τα αγόρια (Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992· Chow, Ruhl, & Buhrmester, 2013· Connolly, Baird, Bravo, Lovald, Pepler, & Craig, 2015· Μπαρμπούτη, 2005· Wied, Branje, & Meeus, 2007). Αντίθετα, τα αγόρια του δείγματος της έρευνας ενδέχεται να αναφέρουν λιγότερες προσπάθειες επίλυσης των συγκρούσεων με τους φίλους τους,

διότι, όπως έχει διαπιστωθεί, τις αντιμετωπίζουν πιο ουδέτερα (Laursen, 1993c), ή είναι λιγότερο πρόθυμα για συμβιβασμούς, σύμφωνα με το στερεότυπο της αρρενωπότητας που τα θέλει στην εφηβεία να υιοθετούν κυριαρχική αντίληψη με λιγότερο αυτοέλεγχο που δεν ευνοεί τη διαπραγμάτευση στις συγκρούσεις (Dildar & Amjad, 2017· Richey & Richey, 1980· Way, 2011· 2013).

Από την άλλη μεριά, ενδέχεται τα αγόρια του δείγματός μας να αναφέρονται λιγότερο συχνά σε συμπεριφορές συμφιλίωσης στις καλύτερες φιλίες τους, διότι, όπως έχει ερευνητικά διαπιστωθεί στη μέση εφηβεία, τα αγόρια επιλέγουν συχνότερα την αποφυγή της διαχείρισης της σύγκρουσης αφού, σε σύγκριση με τις δυαδικές φιλίες των κοριτσιών, έχουν περισσότερους από έναν καλό φίλο, όπου μπορούν να βρουν συντροφιά και ικανοποίηση (Harasymchuk & Fehr, 2019), αλλά και μεσολαβητές που διευκολύνουν τη συμφιλίωση (Benenson & Christakos 2003). Ακόμη, τα αγόρια στη μέση εφηβεία, στην οποία ανήκει το δείγμα της παρούσας έρευνας, χωρίς να το θέλουν πραγματικά, με λύπη τους αποφεύγουν τις συναισθηματικές διαχύσεις και τις συζητήσεις, οι οποίες συνιστούν στρατηγικές διαπραγμάτευσης για την επίλυση των συγκρούσεων, διότι δεν αρμόζουν στην κυρίαρχη αντίληψη για την αρρενωπότητα, αλλά και από φόβο μήπως χαρακτηριστούν ως ομοφυλόφιλοι (Hussong, 2000· Way, 2011· 2013). Για τους παραπάνω λόγους οι φιλίες των αγοριών χαρακτηρίζονται από αποστασιοποίηση, η οποία δεν ευνοεί την εκδήλωση της οικειότητας και την ικανότητα για επίλυση των συγκρούσεων (Selfhout, Branje, & Meeus, 2009).

Πάντως, από μια μεθοδολογική οπτική, έχουν διατυπωθεί ενστάσεις από ορισμένους ερευνητές σχετικά με το κατά πόσο οι μετρήσεις για τις συγκρούσεις στις φιλίες υιοθετούν προτάσεις συναισθηματικής έκφρασης, οι οποίες αντιστοιχούν σε στρατηγικές που ακολουθούν οι γυναίκες, με αποτέλεσμα στις απαντήσεις στα ερωτηματολόγια να ενεργοποιούνται τα στερεότυπα φύλου των γυναικών για τη δεσμευτικότητα και τη συναισθηματική φροντίδα, που οφείλουν να επιδεικνύουν στις σχέσεις τους. Το αποτέλεσμα είναι οι γυναίκες να εμφανίζονται ότι διαχειρίζονται καλύτερα τις συγκρούσεις στις φιλίες τους, αλλά και να συγχωρούν συχνότερα από τους άνδρες τους φίλους τους για λάθη ή παραλείψεις τους (Fehr, R., & Nag, 2010). Με άλλα λόγια, ενδέχεται οι διαφορές των δύο φύλων ως προς τις συγκρούσεις και την επίλυσή τους να σχετίζονται με το ότι οι κλίμακες μέτρησης δεν έχουν επαρκώς αποτυπώσει τις διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς το τι συνιστά αδικία και συγχώρεση στις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Miller, Worthington, & McDaniel,

2008). Τελευταία παρατηρείται μια τάση και τα κορίτσια να διαχειρίζονται τις συγκρούσεις στις ομόφυλες και ετερόφυλες φιλίες τους με λεκτική και φυσική επιθετικότητα, στο ίδιο επίπεδο με τα αγόρια, ως αποτέλεσμα της απαίτησής τους για ισότητα στην έκφραση μεταξύ ανδρών και γυναικών (Shute & Charlton, 2006).

Γενικότερα, όμως, οι μελέτες μετα-ανάλυσης αναφορικά με τις διαφορές φύλου στη διαχείριση των συγκρούσεων και την επίλυσή τους επισημαίνουν ότι τα κορίτσια επιλέγουν συνηθέστερα το συμβιβασμό με τους φίλους τους, σε σχέση με τα αγόρια, τα οποία είναι πιο ανταγωνιστικά στη διαχείριση των συγκρούσεων (Dildar & Amjad, 2017). Παρόλα αυτά, τα κορίτσια στις περιπτώσεις προδοτικής συμπεριφοράς, όπως η αθέτηση της εμπιστοσύνης και της εχεμύθειας, λόγω των αυξημένων επίπεδων εγγύτητας που βιώνουν, αλλά και των υψηλών ιδεατών προσδοκιών που καλλιεργούν για τις φιλίες τους, επιλύουν τις συγκρούσεις, τερματίζοντας τις φιλίες οριστικά και αμετάκλητα, χωρίς δηλαδή να δίνουν μια δεύτερη ευκαιρία στους φίλους τους, ενώ βιώνουν τις επιπτώσεις από τη λύση της φιλίας με έντονο κοινωνικό άγχος και αυξημένα επίπεδα μοναξιάς (Felmlee, Sweet, & Sinclair, 2013· Hall, 2011· Hojjat, Boon & Lozano, 2017· Rose & Rudolph· 2006 Σκαπινάκης, Μαγκλάρα, Μπέλλος, Γκάτσα, Μιχάλης, & Μαυρέας, 2007).

Κεφάλαιο 11.

Άμεσοι και έμμεσοι παράγοντες που προσδιορίζουν τις αντιλήψεις για την ποιότητα της φιλίας

11.1. Τα αποτελέσματα της έρευνας

Μέχρι το σημείο αυτό της έρευνάς μας έχουμε ολοκληρώσει την ανάλυση των παραγόντων που διαμορφώνουν τις αντιλήψεις για τη φιλία και τη διερεύνηση του βαθμού ικανοποίησης για κάθε λειτουργία της καλύτερης φιλίας ως προς το φύλο, την περιοχή κατοικίας και το γονεϊκό κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων. Για μια πλήρη διερεύνηση των ερευνητικών υποθέσεων της εργασίας μας, προχωρήσαμε στην εφαρμογή της μεθόδου των Μοντέλων Δομικών Εξισώσεων στα δεδομένα που προέκυψαν από τις απαντήσεις των εφήβων του δείγματος. Τα Μοντέλα Δομικών Εξισώσεων επιτρέπουν πολυμεταβλητές στατιστικές αναλύσεις και απεικονίζουν επιβεβαιωτικά τις θεωρητικές υποθέσεις της έρευνάς μας. Περιλαμβάνουν τις λανθάνουσες μεταβλητές που δημιουργούνται για να επιβεβαιωθούν θεωρητικές παραδοχές, ενώ εξετάζουν σχέσεις πολλαπλών εξαρτημένων και ανεξάρτητων μεταβλητών (Bartholomew D. και συν. 2008· Jöreskog K. G. και συν., 2000· Loehlin J. C., 2004).

Η πρώτη επεξεργασία των δεδομένων μας για την ποιότητα της φιλίας με το μοντέλο δομικών εξισώσεων περιελάμβανε και τις ανεξάρτητες μεταβλητές της περιοχής κατοικίας και του κοινωνικοοικονομικού επίπεδο των γονέων των ερωτώμενων. Κατά τον αρχικό, όμως, έλεγχο της εγκυρότητας των συντελεστών του μοντέλου προέκυψε ότι οι δύο αυτές ανεξάρτητες μεταβλητές δεν ήταν στατιστικά σημαντικές. Ως εκ τούτου, εξαιρέθηκαν από την ανάλυση και η διαδικασία επαναλήφθηκε. Το τελικό μοντέλο δομικών εξισώσεων που προέκυψε μετά την αφαίρεση των δύο προαναφερόμενων ανεξάρτητων μεταβλητών, προσαρμόζεται ικανοποιητικά στα εμπειρικά δεδομένα, όπως φαίνεται από τα στοιχεία του Πίνακα 11.1., όπου παρουσιάζονται οι τιμές των δεικτών καλής προσαρμογής.

Αν και ο X^2 έλεγχος καλής προσαρμογής υποδεικνύει μη καλή προσαρμογή του μοντέλου στα εμπειρικά δεδομένα (X^2 = 1.044.262, N - 1 = 373, p-τιμή = 0.000), ωστόσο επειδή ο συγκεκριμένος έλεγχος επηρεάζεται από το μέγεθος του δείγματος, για αυτό υπολογίστηκαν και οι τιμές των υπολοίπων μέτρων καλής προσαρμογής, οι

οποίες βρέθηκαν εντός των αποδεκτών ορίων (χ^2/β.ε. = 2.79, NFI = 0.864, RFI =0.925, IFI = 0.907, TLI =0.916, CFI = 0.950 και RMSEA =0.068).

Πίνακας 11.1. Έλεγχος καταλληλόλητας του μοντέλου δομικών εξισώσεων για τους παράγοντες που προσδιορίζουν τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών για την ποιότητα της φιλίας

X^2 έλεγχος καλής προσαρμογής		*X^2*	*β.ε.*	*επίπεδο σημαντικότητας*	*X^2/β.ε. (<3)*	
		1044.262	373	0.000	2.799	
		NFI	***RFI***	***IFI***	***TLI***	***CFI***
Συγκριτικοί Δείκτες Προσαρμογής*	*Τελικό μοντέλο*	0.864	0.925	0.907	0.916	0.950
	Πλήρες Μοντέλο	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
	Μοντέλο Ανεξαρτησίας	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Ρίζα του μέσου τετραγωνικού σφάλματος προσέγγισης **		***RMSEA***	***LO 90***	***HI 90***		
	Τελικό μοντέλο	0.068	0.066	0.071		
	Μοντέλο Ανεξαρτησίας	0.089	0.087	0.092		

*αποδεκτή τιμή: > 0.9, ** < 0.08

Συγκεκριμένα, στο τελικό μοντέλο, όπως παρουσιάζεται γραφικά στο Διάγραμμα 11.1., περιλαμβάνεται η λανθάνουσα μεταβλητή «ποιότητα φιλίας» που συντίθεται από τις έξι λειτουργίες της φιλίας οι οποίες στην περίπτωση αυτή ορίζονται ως παρατηρούμενες εξωγενείς μεταβλητές και είναι οι: α) η *καλή παρέα* που συνίσταται από 7 προτάσεις, β) η *βοήθεια*, γ) η *οικειότητα*, δ) η *αξιόπιστη συμμαχία*, ε) η *αυτοεπικύρωση*, και στ) η *συναισθηματική ασφάλεια* που συνίστανται από 8 προτάσεις αντίστοιχα. Το Μοντέλο Δομικής Εξίσωσης για την ποιότητα της φιλίας συμπληρώνεται από το *φύλο*, που λειτουργεί ως διαμεσολαβητική και ενδιάμεση μεταβλητή ταυτόχρονα αλλά και τους παρακάτω παράγοντες που λειτουργούν ως διαμεσολαβητικές μεταβλητές για τη διαμόρφωση της αντιλαμβανόμενης ποιότητας της φιλίας: α) *η εγγύτητα* που περιλαμβάνει 3 προτάσεις, β) *οι επιρροές συμπεριφοράς*, που περιλαμβάνει 3 προτάσεις, γ) η *μειωμένη αυτοαποκάλυψη*, που περιλαμβάνει 2 προτάσεις, δ) η *ανιδιοτέλεια*, που περιλαμβάνει 2 προτάσεις, ε) *η σύγκρουση*, που περιλαμβάνει 4 προτάσεις και στ) *η επίλυση σύγκρουσης*, που περιλαμβάνει 6 προτάσεις. Η επεξεργασία και τα αποτελέσματα των μεταβλητών αυτών, αναλύθηκαν στα αμέσως προηγούμενα κεφάλαια. Οι συσχετίσεις

των μεταβλητών με την ποιότητα της φιλίας φαίνονται στο Διάγραμμα 11.1. Η εκτίμηση των φορτίων των παρατηρούμενων έξι μεταβλητών, που αναλογούν στις λειτουργίες της φιλίας και συνθέτουν την ποιότητα της φιλίας, επιτεύχθηκε με τη μέθοδο της επιβεβαιωτικής παραγοντικής ανάλυσης που παρέχουν τα μοντέλα δομικών εξισώσεων και έγινε έλεγχος για την αξιοπιστία και την εγκυρότητα κάθε φορτίου.

Όπως φαίνεται από το διάγραμμα 11.1., η λανθάνουσα μεταβλητή *ποιότητα φιλίας* προσδιορίζεται αιτιατά από την θετική επίδραση και των έξι παρατηρούμενων μεταβλητών / λειτουργιών της φιλίας. Συγκεκριμένα, τη μεγαλύτερη θετική επίδραση ασκούν ισοδύναμα η συναισθηματική ασφάλεια (β = .61, Τ. Σ. = .11, p = < .001) και η *βοήθεια* (β = .61, Τ.Σ = .10, p = < .001). Ακολουθεί η *οικειότητα* (β = .60, Τ.Σ. = .10, p = < .001), στη δεύτερη θέση, ως προς την ισχύ της θετικής επίδρασης που ασκεί στη λανθάνουσα μεταβλητή της *ποιότητας της φιλίας*. Την τρίτη κατά σειρά σημαντικότερη θετική επίδραση ασκεί η μεταβλητή της *αξιόπιστης συμμαχίας* (β = .56, Τ.Σ. = .09, p = < .001). Η παρατηρούμενη μεταβλητή της *αυτοεπικύρωσης*, επίσης, ασκεί ισχυρή θετική επίδραση στη λανθάνουσα μεταβλητή της ποιότητας της φιλίας (β = .54, Τ.Σ. = .10, p = < .001), ενώ, τέλος, η *καλή παρέα* (β = .051, p = < .001) ασκεί τη λιγότερη, σε σχέση με τις άλλες.

Η λανθάνουσα μεταβλητή της ποιότητας της φιλίας φαίνεται να οικοδομείται τόσο από μη απτούς πόρους, όπως είναι η *αξιόπιστη συμμαχία, η οικειότητα, η αυτοεπικύρωση και η συναισθηματική ασφάλεια*, αλλά και από απτούς πόρους, όπως είναι η *βοήθεια*. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν την αξιοπιστία και εγκυρότητα της κλίμακας της ποιότητας της φιλίας των Mendelson και Aboud (2012), που χρησιμοποιούμε στην έρευνά μας. Από τα αποτελέσματα της ανάλυσης δομικών εξισώσεων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 11.2., παρατηρούνται οι παρακάτω επιδράσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας.

Η μεταβλητή του φύλου διαπιστώνεται πως ασκεί άμεση και θετική επίδραση στην *ποιότητα της φιλίας*, με τα κορίτσια να εκφράζονται περισσότερο. Αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια προσλαμβάνουν και βιώνουν ως πιο ποιοτικές τις καλύτερες φιλίες τους σε σύγκριση με τα αγόρια (β = .24, Τ.Σ. = .01, p < .001).

Επίσης, η μεταβλητή του φύλου λειτουργεί ως διαμεσολαβητική μεταβλητή διότι ασκεί άμεση και θετική επίδραση στη λανθάνουσα μεταβλητή της ποιότητας της

Διάγραμμα 11.1. Μοντέλο ανάλυσης για την ποιότητα της φιλίας με τις τυποποιημένες των στατιστικά σημαντικών σχέσεων που τη διαμορφώνουν

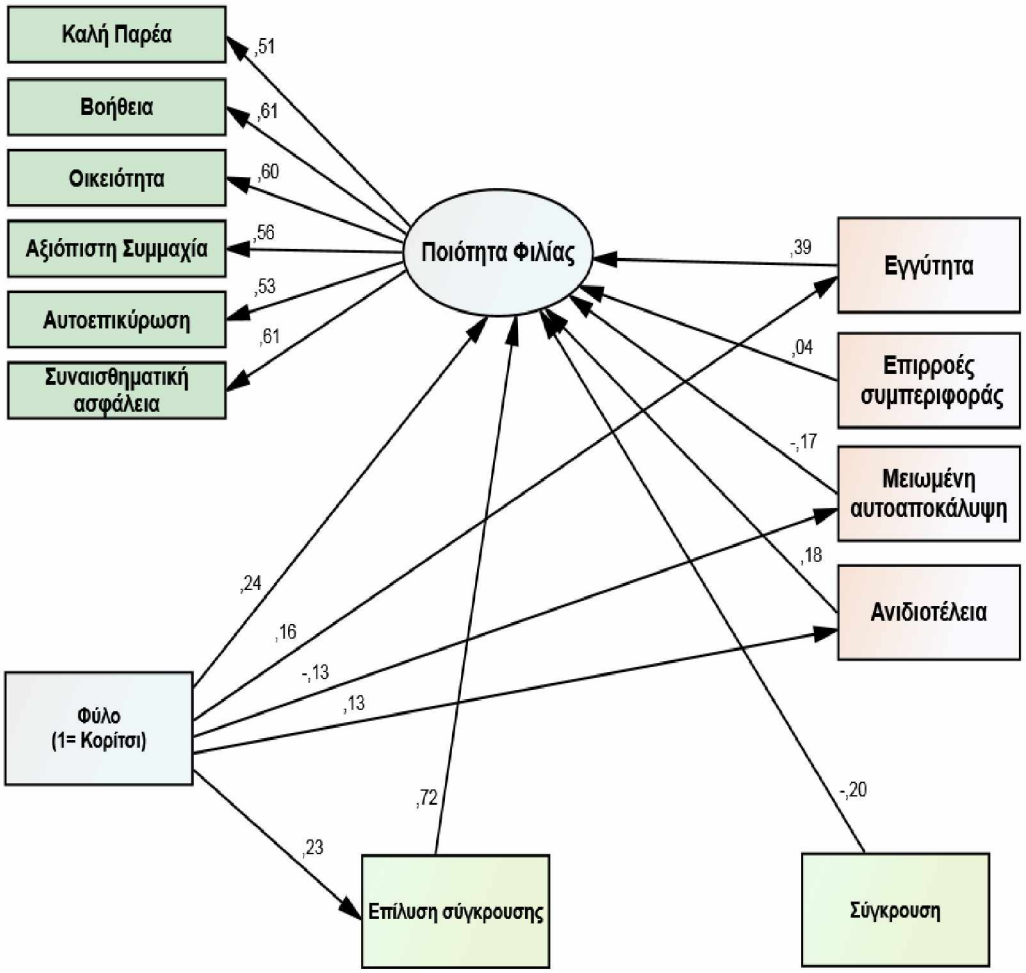

φιλίας, ενώ λειτουργεί και ως ενδιάμεση μεταβλητή, ασκώντας άμεση και θετική επίδραση στις παρατηρούμενες μεταβλητές της *επίλυσης της σύγκρουσης* (β = 23, Τ.Σ. = .07, p < .001), της *εγγύτητας* (β = .16, Τ.Σ. = .07, p < .001), της *μειωμένης αυτοαποκάλυψης* (β = - .13, Τ.Σ. = .07, p < .001) και της *ανιδιοτέλειας* (β = .13, Τ.Σ. = .07, p < .001), που με τη σειρά τους λειτουργούν ως ενδιάμεσες μεταβλητές, επηρεαζόμενες από τη μεταβλητή του φύλου και ασκούν άμεση και θετική επίδραση στη λανθάνουσα μεταβλητή (ποιότητα φιλίας). Επιβεβαιώνεται επίσης, η υπόθεση πως τα κορίτσια, στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους, έχουν την ικανότητα να επιλύουν τις υπάρχουσες συγκρούσεις τους πιο εύκολα, να βιώνουν πιο έντονα την

εγγύτητα μεταξύ τους, να αισθάνονται ως πιο ανιδιοτελή τη φιλία τους και να εκδηλώνουν υψηλότερα επίπεδα αυτοαποκάλυψης σε σύγκριση με τα αγόρια.

Πίνακας 11.2. Τιμές των στατιστικά σημαντικών συντελεστών του τελικού μοντέλου δομικών εξισώσεων των παραγόντων που συνδέονται με την ποιότητα της φιλίας (άμεσες και έμμεσες συσχετίσεις, έλεγχος εγκυρότητας των συντελεστών)

Μεταβλητή		Μεταβλητή	Τιμή παραμέτρου	Τυποποιημένη τιμή παραμέτρου (β)	Τυπικό σφάλμα	p
Καλή παρέα	←	Ποιότητα φιλίας	1.00	0.51	----	***
Βοήθεια	←	Ποιότητα φιλίας	1.39	0.61	0,10	***
Οικειότητα	←	Ποιότητα φιλίας	1.44	0.60	0,10	***
Αξιόπιστη συμμαχία	←	Ποιότητα φιλίας	1.17	0.56	0,09	***
Αυτοεπικύρωση	←	Ποιότητα φιλίας	1.30	0.54	0,10	***
Συναισθηματική ασφάλεια	←	Ποιότητα φιλίας	1.53	0.61	0,11	***
Επίλυση σύγκρουσης	←	Φύλο	0.45	0.23	0,07	***
Εγγύτητα	←	Φύλο	0.32	0.16	0,07	***
Μειωμένη αυτοαποκάλυψη	←	Φύλο	-0.27	-0.13	0,07	***
Ανιδιοτέλεια	←	Φύλο	0.26	0.13	0,07	***
Ποιότητα φιλίας	←	Φύλο	0.11	0.24	0,01	***
Ποιότητα φιλίας	←	Εγγύτητα	0.09	0.39	0,01	***
Ποιότητα φιλίας	←	Επιρροές συμπεριφοράς	0.01	0.04	0,00**	,044
Ποιότητα φιλίας	←	Μειωμένη αυτοαποκάλυψη	-0.04	-0.17	0,01	***
Ποιότητα φιλίας	←	Ανιδιοτέλεια	0.04	0.18	0,01	***
Ποιότητα φιλίας	←	Σύγκρουση	-0.05	-0.20	0,01	***
Ποιότητα φιλίας	←	Επίλυση σύγκρουσης	0.17	0.72	0,01	***

***p < 0.001, **P < 0.05

Δεν παρατηρήθηκε, όμως, επίδραση της μεταβλητής του φύλου ως προς τις παρατηρούμενες μεταβλητές της *σύγκρουσης* και των επιρροών στη *συμπεριφορά*. Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια δεν παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις ως προς τον τρόπο που προσλαμβάνουν και βιώνουν τη σύγκρουση αλλά και τις επιρροές των φίλων τους στη συμπεριφορά τους, ως παράγοντες οικοδόμησης της ποιότητας της φιλίας τους.

Επίσης, διαπιστώνεται πως η παρατηρούμενη μεταβλητή της *επίλυσης σύγκρουσης* ασκεί την ισχυρότερη άμεση θετική επίδραση στην *ποιότητα φιλίας* (β = .72, Τ.Σ. = .01, p < .001), επιβεβαιώνοντας την υπόθεση πως η ικανότητα επίλυσης

των συγκρούσεων στο πλαίσιο της φιλίας ενισχύει στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό την προσλαμβανόμενη ποιότητα της καλύτερης φιλίας.

Από την άλλη μεριά, η παρατηρούμενη μεταβλητή της *σύγκρουσης* επιδρά άμεσα και αρνητικά στη λανθάνουσα μεταβλητή (β = .20, Τ.Σ. = .01, p < .001). Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνει την υπόθεση πως η ύπαρξη συγκρούσεων στα πλαίσια της καλύτερης φιλίας μειώνει την ικανοποίηση από τη φιλία και συνακόλουθα την προσλαμβανόμενη ποιότητά της.

Ισχυρή, άμεση και θετική επίδραση ασκεί στην *ποιότητα της φιλίας* η παρατηρούμενη μεταβλητή της *εγγύτητας* (β = .39, Τ.Σ. = .01, p < .001). Επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση αυτή, επίσης, η υπόθεση πως η *εγγύτητα* λειτουργεί ως παράγοντας που αυξάνει τη προσλαμβανόμενη ποιότητα της καλύτερης φιλίας.

Η ανιδιοτέλεια βρέθηκε να ασκεί άμεση και θετική επίδραση στην ποιότητα της φιλίας (β = .18, Τ.Σ. = .01, p < .001), επιβεβαιώνοντας την υπόθεση πως το να προσφέρει κάποιος ή να γίνεται δέκτης προσφορών, χωρίς τη συνακόλουθη υποχρέωση ανταπόδοσης, λειτουργεί με τρόπο που βελτιώνει την αντίληψη για την ποιότητα της καλύτερης φιλίας.

Επιπρόσθετα, η παρατηρούμενη μεταβλητή *μειωμένη αυτοαποκάλυψη* ασκεί άμεση και αρνητική επίδραση στη λανθάνουσα μεταβλητή *ποιότητα της φιλίας* (β = - .17, Τ.Σ. = .01, p < .001). Οι μαθητές/τριες του δείγματος φαίνεται να δηλώνουν πως όσο μειώνεται η αυτοαποκάλυψη στις καλύτερες φιλίες τόσο η ποιότητα της φιλίας τους υποβαθμίζεται. Επιβεβαιώνεται και εδώ η υπόθεση πως η ενισχυμένη αυτοαποκάλυψη βελτιώνει την ποιότητα της καλύτερης φιλίας.

Τέλος, διαπιστώνεται πως η παρατηρούμενη μεταβλητή *επιρροές συμπεριφοράς*, ασκεί ισχνή θετική επίδραση στην *ποιότητα φιλίας* (β = .04, Τ.Σ. = .00, p < .005). Φαίνεται πως ελάχιστη, αλλά θετική επίδραση, έχει στην αξιολόγηση της ποιότητας της φιλίας το γεγονός πως οι φίλοι επηρεάζουν ο ένας στον άλλον.

11.2. Συζήτηση των αποτελεσμάτων για τους άμεσους και έμμεσους παράγοντες που προσδιορίζουν τις αντιλήψεις για την ποιότητα της φιλίας

Ο στόχος της παρούσας έρευνας είναι να διαπιστωθούν οι παράγοντες που συμβάλλουν, άμεσα ή και έμμεσα, στην ποιότητα της φιλίας με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες στη μέση εφηβεία. Για το σκοπό αυτό, δημιουργήσαμε τη λανθάνουσα μεταβλητή της ποιότητα της φιλίας, με την εφαρμογή του μοντέλου δομικών

εξισώσεων, η οποία συντίθεται από τις έξι λειτουργίες της φιλίας, δηλαδή την καλή παρέα, τη βοήθεια, την οικειότητα, την αξιόπιστη συμμαχία, την αυτοεπικύρωση και τη συναισθηματική ασφάλεια (MFQ-FF: Mendelson & Aboud, 2012). Στη συνέχεια, επειδή βιβλιογραφικά έχει υποστηριχθεί, ότι πέρα από τα παραπάνω λειτουργικά στοιχεία της φιλίας, στην ποιότητά της συμβάλλουν και άλλοι παράγοντες, όπως η συνύπαρξη συγκρούσεων και οι προσπάθειες για την επίλυσή τους, αλλά και από επιμέρους διακριτές συμπεριφορές, που προέκυψαν από την επεξεργασία του υλικού των συνεντεύξεων, με τις όποιες διαμορφώθηκε η κλίμακα των αντιλήψεων για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στις εφηβικές φιλίες, προχωρήσαμε στη διερεύνηση της επιρροής που ασκούν οι παραπάνω παράγοντες στη λανθάνουσα μεταβλητή της ποιότητας της φιλίας.

Γενικά, τα ευρήματα του μοντέλου δομικών εξισώσεων επιβεβαιώνουν τις θεωρητικές μας υποθέσεις σε σημαντικό βαθμό. Συνοπτικά, τα ευρήματα έδειξαν ότι το φύλο, δηλαδή τα κορίτσια, η επίλυση τις σύγκρουσης, η εγγύτητα, και η ανιδιοτέλεια αποτελούν σημαντικούς προβλεπτικούς παράγοντες της ποιότητας της φιλίας, ενώ πολύ μικρή έως ανίσχυρη επίπτωση διαπιστώθηκε πως ασκούν οι επιρροές της συμπεριφοράς. Επίσης, τα επίπεδα της σύγκρουσης και η τάση για μειωμένη αυτοαποκάλυψη σχετίζονται άμεσα με χαμηλότερη ποιότητα φιλίας και για τα δύο φύλα. Ακόμη, διαπιστώθηκε ότι το φύλο λειτουργεί ως διαμεσολαβητική μεταβλητή, δηλαδή τα κορίτσια εκδηλώνουν μεγαλύτερα επίπεδα εγγύτητας και ανιδιοτέλειας, λιγότερη τάση για μειωμένη αυτοαποκάλυψη και κυρίως αυξημένες δεξιότητες επίλυσης των συγκρούσεων, δηλαδή μια σειρά από συμπεριφορές που προβλέπουν αυξημένη πρόσληψη ποιότητας φιλικών σχέσεων.

Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι η λανθάνουσα μεταβλητή *ποιότητα φιλίας* προσδιορίζεται αιτιατά και από τις έξι λειτουργίες της φιλίας του ερωτηματολογίου MFQ-FF (Mendelson & Aboud, 2012), οι οποίες λειτουργούν ως εξωγενείς παρατηρούμενες μεταβλητές. Το εύρημα αυτό έρχεται να επιβεβαιώσει προηγούμενες μελέτες, σύμφωνα με τις οποίες το παραπάνω ερωτηματολόγιο αποτυπώνει μια λειτουργική άποψη της φιλίας (Mendelson & Kay, 2003), υπολογίζοντας την ποιότητά της (Graber, Turner, Madill, 2016· Mendelson & Aboud, 1999, 2012· Mendelson & Kay, 2003· Procsal, Demir· Doğan, Özen, & Sümer, 2017), ενώ διερευνά ταυτόχρονα τόσο τις θετικές επιρροές της φιλίας όσο και τα θετικά συναισθήματα προς τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες, ενσωματώνοντας την πλέον

επίκαιρη κατανόηση της λειτουργίας της φιλίας στην εφηβεία, αλλά και στην ενήλικη ζωή (Roach, 2019· Wagner, 2019· Winton, 2011).

Όπως προέκυψε από το μοντέλο των δομικών εξισώσεων, το τρίπτυχο της συναισθηματικής ασφάλειας, της βοήθειας και της οικειότητας ασκούν ισοδύναμα τη μεγαλύτερη θετική επίδραση στην ποιότητα της φιλίας των εφήβων, ενώ ακολουθούν η αξιόπιστη συμμαχία, η αυτοεπικύρωση και τέλος η καλή παρέα, οι οποίες επίσης ασκούν ισχυρή επίδραση στη οικοδόμηση της ποιότητας της φιλίας με ελάχιστη διαφορά από τις τρείς πρώτες λειτουργίες που αναφέραμε. Το παραπάνω εύρημα είναι σύμφωνο με προηγούμενες έρευνες, οι οποίες καταλήγουν ότι η συμπαράσταση, η οικειότητα, η κατανόηση, ο σεβασμός και η χαρούμενη παρέα αποτελούν κοινωνικές αξίες και δεξιότητες συνάμα που σχετίζονται με την ποιότητα των φιλικών σχέσεων (Fehr, 1996, 2012, 2015· Monsour, 1992· Policarpo, 2015· Roach, 2019· Roberts-Griffin, 2011· Rubin, Z., 1980/1987· Weiss, 1969).

Αλλά και σε έρευνες μετα-ανάλυσης, αναγνωρίστηκε η σημασία της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις φιλίες με τη μορφή της συναισθηματικής ασφάλειας, της βοήθειας και της αυτοεπικύρωσης, της στοργής, της συμπαράστασης, της σχεσιακής αλληλεξάρτησης και της αυτοαποκάλυψης, οι οποίες εκδηλώνονται ως οικειότητα, όπως και η εμπιστοσύνη στη σταθερότητα και τη δέσμευση στη φιλία, που σφυρηλατούν την αξιόπιστη συμμαχία, τόσο στην εφηβεία όσο και την ενήλικη ζωή (Newcomb & Bagwell, 1995· Meter & Card, 2016). Επίσης, σε παλαιότερη έρευνα έχει διαπιστωθεί ότι η λειτουργία της ασφάλειας, νοούμενη ως αμοιβαία εμπιστοσύνη και αφοσίωση, αναδεικνύεται πρώτη σε σπουδαιότητα λειτουργία της φιλίας της εφηβείας με την εγγύτητα, τη βοήθεια και την καλή παρέα να ακολουθούν. Με άλλα λόγια, η συναισθηματική ασφάλεια είναι αναγκαία προϋπόθεση για να λειτουργήσουν η αυτοαποκάλυψη (οικειότητα) και η συναισθηματική στήριξη (βοήθεια) στις φιλίες (Buhrmester, 1990· Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994· Rusbult & Van Lange, 2012), αν και το ίδιο εύρημα δεν αφορά μεγαλύτερες ηλικίες, ίσως γιατί η παραδοχή ότι ο φίλος μάς παρηγορεί να αποτυπώνει την αποδοχή της προσωπικής αδυναμίας των βοηθουμένων φίλων (Πεζηρκιανίδης, 2020).

Στο σημείο αυτό, είναι χρήσιμο να επισημάνουμε ότι οι διαφορές στην ισχυρότητα των επιρροών που ασκούν στη λανθάνουσα μεταβλητή της ποιότητας της φιλίας οι θετικές λειτουργίες είναι ελάχιστες. Αυτό ενδεχομένως να συμβαίνει διότι υπάρχει εσωτερική σύνδεση και αλληλεξάρτηση μεταξύ των λειτουργιών, κάτι που έχει ήδη επισημανθεί σε προηγούμενες έρευνες, όπου διαπιστώθηκε ότι η λειτουργία

της συναισθηματικής ασφάλειας συνδέεται με τη βοήθεια και την αυτοεπικύρωση και για το λόγο αυτό είναι δυσδιάκριτη από αυτές (Fehr & Harasymchuk, 2018· Mendelson & Aboud, 1999, 2012, Mendelson & Kay, 2003). Οπότε, το εύρημα πως υπάρχει ελάχιστη διαφορά στο μέγεθος της επιρροής που ασκούν οι θετικές λειτουργίες της φιλίας στην οικοδόμηση της λανθάνουσας μεταβλητής της ποιότητας της φιλίας, επιβεβαιώνει τα πορίσματα άλλων ερευνών, όπου επίσης έχει διαπιστωθεί ότι οι λειτουργίες της φιλίας είναι μη διαχωρίσιμες, αφού οι φιλίες δεν μπορεί να λειτουργήσουν στηριγμένες σε μία και μόνη λειτουργία, δεδομένου πως όλες μαζί είναι αναγκαίες για την ποιότητα των φιλικών σχέσεων (Berndt, 2002· Wood, Bukowski, & Sando, 2015).

Από την άλλη μεριά, τόσο στις συνεντεύξεις, όσο και στη συνειρμική ερώτηση για την αναπαράσταση της φιλίας, αλλά και από την επεξεργασία των μέσων όρων σχετικά με την ιεράρχηση των λειτουργιών, προέκυψε μια διαφορετική αξιολόγηση από την πλευρά των εφήβων για τη σπουδαιότητα των λειτουργιών της φιλίας. Συγκεκριμένα, οι μαθητές/τριες της μέσης εφηβείας αναπαριστούν την καλύτερη φιλία εξόχως ως αξιόπιστη συμμαχία (εμπιστοσύνη, σταθερότητα, αφοσίωση) και καλή παρέα (διασκέδαση), ενώ σε δεύτερη θέση τοποθετούνται η οικειότητα (αυτοαποκάλυψη και αποδοχή) και η βοήθεια (πρακτική υποστήριξη), που επίσης, γίνονται αντιληπτές ως αρκετά σπουδαίες λειτουργίες, ενώ η συναισθηματική ασφάλεια (συναισθηματική υποστήριξη) και ιδιαίτερα η αυτοεπικύρωση (ενθάρρυνση) θεωρούνται μεν σπουδαίες λειτουργίες, αλλά σε μικρότερο βαθμό από τις υπόλοιπες.

Ένας σημαντικός λόγος, για την παραπάνω στατιστικά διαφοροποιημένη ιεράρχηση των λειτουργιών της φιλίας, προέρχεται από το γεγονός ότι τα μοντέλα δομικών εξισώσεων επιτυγχάνουν τη διερεύνηση και συμβολή στην επίδραση των λανθανουσών μεταβλητών (στη δική μας περίπτωση αυτό αφορά την ποιότητα της φιλίας) και των άλλων παρατηρούμενων μεταβλητών, στις οποίες αναφερόμαστε αμέσως παρακάτω, οι οποίες λειτουργούν ταυτόχρονα ως εξαρτημένες και ανεξάρτητες μαζί. Με άλλα λόγια, στα μοντέλα των δομικών εξισώσεων υπάρχει η ταυτόχρονη συμμετοχή των αμοιβαίων συσχετίσεων και άλλων μεταβλητών, ενώ η σημαντικότητα μιας μεταβλητής, από άλλες διμεταβλητές συσχετίσεις, δεν συνοδεύεται πάντα από την συμμετοχή της στο πολυμεταβλητό μοντέλο πρόβλεψης (Δαφέρμος, 2013).

Ερχόμαστε τώρα στη συζήτηση των άμεσων και εμμέσων παραγόντων, που συνεισφέρουν θετικά στην οικοδόμηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων με τους καλύτερους φίλους στη μέση εφηβεία. Καταρχάς, σύμφωνα με το μοντέλο δομικών εξισώσεων, διαπιστώνεται ότι η μεταβλητή του φύλου, και συγκεκριμένα τα κορίτσια, λειτουργεί ως διαμεσολαβητική μεταβλητή, ασκώντας άμεση και θετική επίδραση στη λανθάνουσα μεταβλητή της ποιότητας της φιλίας. Παράλληλα η μεταβλητή του φύλου, εκφραζόμενη περισσότερο από τα κορίτσια, λειτουργεί και ως ενδιάμεση μεταβλητή, ασκώντας άμεση και θετική επίδραση στις παρατηρούμενες μεταβλητές της επίλυσης της σύγκρουσης, της εγγύτητας και της ανιδιοτέλειας, και επιδρά άμεσα και αρνητικά στη μειωμένη αυτοαποκάλυψη. Αυτό σημαίνει πως τα κορίτσια προσλαμβάνουν ως πιο ποιοτικές τις καλύτερες φιλίες τους σε σύγκριση με τα αγόρια. Οπότε, διαπιστώνεται ότι το μοντέλο των δομικών εξισώσεων, επιβεβαιώνει την υπόθεσή μας πως τα κορίτσια, στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους, έχουν την ικανότητα να επιλύουν τις υπάρχουσες συγκρούσεις τους πιο εύκολα, να βιώνουν πιο έντονα την εγγύτητα μεταξύ τους, να αισθάνονται ως πιο ανιδιοτελή τη φιλία τους και να προσλαμβάνουν συχνότερα, σε σύγκριση με τα αγόρια, ως αρνητική για την ποιότητα της φιλίας την τάση για μειωμένη αυτοαποκάλυψη.

Το εύρημα ότι το φύλο, και συγκεκριμένα τα κορίτσια, λειτουργεί από μόνο του ως προβλεπτικός παράγοντας αυξημένης ποιότητας των φιλικών σχέσεων, έχει επιβεβαιωθεί από τις συνεντεύξεις μας, την έρευνα για την αναπαράσταση της έννοιας της φιλίας, αλλά και τα αποτελέσματα των ερευνών μας για τις αντιλήψεις ως προς την εγγύτητα, την ανιδιοτέλεια, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη την επίλυση της σύγκρουσης και τις λειτουργίες της φιλίας στην παρούσα διατριβή. Ωστόσο, η ένταση της επιρροής που ασκεί το φύλο στην ποιότητα της φιλίας είναι μικρή ($\beta = .24$), αυτό σημαίνει ότι τα κορίτσια προσλαμβάνουν, με μικρή διαφορά από τα αγόρια, ως πιο ποιοτικές τις φιλίες τους. Με αλλά λόγια, το φύλο των κοριτσιών, έστω και με μικρή διαφορά από τα αγόρια, αποτελεί προβλεπτικό παράγοντα της ποιότητας της φιλίας στη μέση εφηβεία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το μοντέλο δομικών εξισώσεων επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα της μελέτης μας για τις μικρές, αν και στατιστικά σημαντικές, διαφορές των αντιλήψεων των δύο φύλων, ως προς τις θετικές λειτουργίες της φιλίας, με τις οποίες δομείται η λανθάνουσα μεταβλητή ποιότητα της φίλιας. Τελικά, το μοντέλο των δομικών εξισώσεων που δημιουργήσαμε, επιβεβαιώνει τις θέσεις των Mendelson και Aboud (2012) ότι το ερωτηματολόγιό τους για τις λειτουργίες της φιλίας λειτουργεί ως διαμεσολαβούσα μεταβλητή για τη

μέτρηση της ποιότητας της φιλίας στη μέση και ύστερη εφηβεία, αλλά και την νεότητα.

Σχετικά τώρα με το εύρημα ότι το φύλο των κοριτσιών συνδέεται, έστω και με μικρής έντασης διαφορά από τα αγόρια, με αυξημένα επίπεδα πρόσληψης ποιότητας φιλίας στη μέση εφηβεία, διαπιστώνεται πως έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα πλήθους ερευνών (Bialecka-Pikul, Kołodziejczyk, & Bosacki, 2017· Fehr, 1996· Mendelson & Aboud, 1999·2012· Mendelson & Kay, 2003· O' Mealey, 2021· Roberts-Griffin, 2011· Reichter & Weiss, M., 2019· Weiss, M., & Smith, 2002). Πολλοί παράγοντες έχουν ερευνητικά μελετηθεί για να αιτιολογηθούν οι διαφορές ως προς τα υποκειμενικά αντιλαμβανόμενα αυξημένα επίπεδα ποιότητας των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών· ενδεικτικά αναφέρουμε ότι τα κορίτσια εστιάζουν περισσότερο στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, ενώ τα αγόρια αρέσκονται να μιλάνε για τις κοινές τους δραστηριότητες (Buskirk-Cohen, 2008) και για ζητήματα που αφορούν τη δόμηση της αρρενωπότητά τους (Derlega, Durham, Gockel, & Sholis, 1981· Beutel & Kirkpatrick-Johnson, 2004· Hollingworth, 2019· Way, 2013). Για άλλους ερευνητές, δεν τίθεται ζήτημα αυξημένης ή μειωμένης ποιότητας, αλλά διαφορετικού είδους ποιότητας των φιλικών σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων (Buskirk - Cohen, 2008). Με άλλα λόγια, αγόρια και κορίτσια ακολουθούν διαφορετικά και όχι ανώτερα ή κατώτερα μονοπάτια στις οικείες συμπεριφορές με τους φίλους τους (McNelles & Connolly, 1999), όπου η σχεσιακή δέσμευση των αγοριών έχει αποφασιστική κατεύθυνση και των κοριτσιών προσωπική και ευαίσθητη (Derlega, Durham, Gockel, & Sholis, 1981).

Προχωρώντας στην ανάλυση του μοντέλου των δομικών εξισώσεων, διαπιστώνεται ότι η επίλυση της σύγκρουσης αναδείχθηκε ότι ασκεί την πιο ισχυρή επιρροή, από όλες τις μεταβλητές, στην ποιότητα της φιλίας. Αυτό σημαίνει ότι οι έφηβοι που διαχειρίζονται τις συγκρούσεις στις φιλίες τους με τους καλύτερους φίλους, προσλαμβάνουν ως πιο ποιοτικές τις φιλίες τους ($\beta = .72$). Με άλλα λόγια, η ικανότητα των εφήβων να διαχειρίζονται τις συγκρούσεις τους με το να λένε την αλήθεια μεταξύ τους, να βασίζονται στις υποσχέσεις των φίλων τους, να συμφιλιώνονται εύκολα μετά από μια σύγκρουση, να μην τους αγνοούν επίτηδες και να αποφεύγουν να πληγώνουν τα συναισθήματα τους, όλες αυτές οι συμπεριφορές μαζί, που συνθέτουν τον παράγοντα της επίλυσης της σύγκρουσης, συμβάλλουν περισσότερο στην ποιότητα της φιλίας στη μέση εφηβεία από την εγγύτητα, την

αυτοαποκάλυψη, την ανιδιοτέλεια, τις επιρροές συμπεριφοράς, αλλά και από το εάν είναι κάποιος αγόρι ή κορίτσι.

Η ισχυρή και εξόχως σημαντική συνεισφορά της ικανότητας για την επίλυση των συγκρούσεων στην ποιότητα της φιλίας, για κάθε περίοδο της εφηβείας, έχει επισημανθεί από προηγούμενες έρευνες ότι συνιστά κομβικής σημασίας αναγκαία δεξιότητα επικοινωνίας (Collins & Madsen, 2006· Hibbard & Walton, 2017· Furman, 1998· Parker & Asher, 1993· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015· Rose, 2002· Schwartz-Mette & Rose, 2012· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018· Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009). Η επίλυση των συγκρούσεων διατηρεί αλώβητα τα επίπεδα της οικειότητας των φίλων και την ικανοποίηση από τη σχέση (Canary & Weger, 2016) , και παρά το γεγονός ότι οι συγκρούσεις είναι αναπόφευκτες, αυτό που μετρά είναι η δυνατότητα επίλυσής τους (Collins & Laursen, 2012· Maisonneuve, 2004/2007· Poulin & Chan, 2010). Περαιτέρω, η επιτυχής επίλυση της σύγκρουσης από μόνη της εγγυάται ότι και τα δύο μέλη της σχέσης επιζητούν την εξυπηρέτηση των στόχων της φιλίας καθιστώντας τες αλληλεξαρτώμενες και όχι μονομερείς (Selfhout, Branje, & Meeus, 2009· Shulman & Laursen, 2002). Από την άλλη μεριά, η εξαιρετικά ισχυρή θετική επιρροή της επίλυσης της σύγκρουσης στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων της εφηβείας, συναρτάται με το ότι οι έφηβοι, σε σχέση με την παιδική ηλικία, συνειδητά επιλέγουν τη διαπραγμάτευση, μέσω του διάλογου και της κατανόησης των διαφωνιών σε ήρεμο κλίμα (Chow, Ruhl, & Buhrmester, 2013· Furman & Rose, 2015· Harasymchuk & Fehr, 2019· Laursen, Finkelstein, & Betts, 2001· Wied, Branje, & Meeus, 2007). Γενικότερα, οι έφηβοι καταβάλλουν πολλές προσπάθειες να περισώσουν τις φιλίες τους από τους κλυδωνισμούς των συγκρούσεων, αναγνωρίζοντας την παροδικότητα και τη ρευστότητα των φιλικών σχέσεων (Laursen, 1993c), δεδομένου πως όταν οι συγκρούσεις χρονίζουν είναι σχεδόν απίθανο να διευθετηθούν (Fehr, 2000/2012). Περαιτέρω, αξίζει να σημειωθεί πως και από τα ευρήματα των συνεντεύξεων της παρούσας διατριβής διαπιστώθηκε ότι οι έφηβοι στις περισσότερες περιπτώσεις συμφιλιώνονται εύκολα και σχετικά γρήγορα, δηλαδή μέσα σε δυο με τρεις ημέρες μετά τους καυγάδες τους.

Επίσης, διαπιστώνεται ότι το φύλο των εφήβων σχετίζεται με την επίλυση της σύγκρουσης. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια κατορθώνουν και επιλύουν πιο εύκολα τις συγκρούσεις τους στις φιλίες, αυξάνοντας έτσι τα υποκειμενικά προσλαμβανόμενα επίπεδα ποιότητας φίλιας που βιώνουν. Αξίζει, δε, να σημειωθεί ότι η διαμεσολάβηση του φύλου των κοριτσιών στην επίλυση της σύγκρουσης, σε σύγκριση με τα αγόρια,

κυμαίνεται σε σχετικά μικρά επίπεδα διαφοράς (β = .23), όπως άλλωστε προέκυψε και από την επεξεργασία των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας για τις αντιλήψεις ως προς την επίλυση της σύγκρουσης. Το παραπάνω εύρημα, ότι δηλαδή τα κορίτσια διαπραγματεύονται επιτυχέστερα τις συγκρούσεις στις φιλίες τους, έρχεται σε συμφωνία με πολλές μελέτες, οι όποιες επισημαίνουν ότι τα κορίτσια κατέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό διαπροσωπικές δεξιότητες και εκδηλώνουν αυξημένη ενσυναίσθηση, που συντελούν θετικά στη συμφιλίωση, επιδιώκοντας συχνότερα το συμβιβασμό σε σύγκριση με τα αγόρια (Björkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992· Chow, Ruhl, & Buhrmester, 2013· Connolly, Baird, Bravo, Lovald, Pepler, & Craig, 2015· Μπαρμπούτη, 2005· Wied, Branje, & Meeus, 2007). Επίσης, τα κορίτσια επιλέγουν να αντιμετωπίσουν τις συγκρούσεις εκφράζοντάς τες και όχι αποσιωπώντας τες (Wiseman, 1986). Από την άλλη μεριά, για τα αγόρια, η διαπραγμάτευση των συγκρούσεων δυσκολεύεται από τις επιταγές του στερεοτύπου της αρρενωπότητας για κυριαρχία και αυτοέλεγχο, δείχνοντας λιγότερο διατιθέμενα για συμβιβασμούς (Dildar & Amjad, 2017· Richey & Richey, 1980), αλλά και από φόβο μήπως χαρακτηριστούν ως ομοφυλόφιλοι λόγω της εμμονής στη συναισθηματική διαχείριση της σχέσης με τους κολλητούς τους (Hussong, 2000· Way, 2011· 2013). Αξίζει να σημειωθεί, πως και στις συνεντεύξεις της έρευνάς μας διαπιστώθηκε ότι τα αγόρια χρειάζονται διπλάσιο χρόνο ή και τρίτους φίλους, που λειτουργούν ως ειρηνοποιοί για να συμφιλιωθούν με τους κολλητούς τους, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις συμφιλιώνονται χωρίς διάλογο, αφήνοντας το χρόνο να καταλαγιάσει την αμοιβαία οργή από τους καυγάδες. Πάντως, έχει αμφισβητηθεί η μειωμένη ικανότητα των αγοριών για επίλυση των συγκρούσεων, δεδομένου ότι μεθοδολογικά τα ερωτηματολόγια αποτυπώνουν συχνότερα συναισθηματικούς όρους διαχείρισης των συγκρούσεων, που απηχούν θηλυκά χαρακτηριστικά διαχείρισης των σχέσεων (Fehr, R. & Nag, 2010), ή διότι οι κλίμακες μέτρησης δεν αποτυπώνουν τις διαφορές στις αντιλήψεις μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς την αδικία και τη συγχώρεση στις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Miller, Worthington, & McDaniel, 2008).

Η εγγύτητα στη φιλία, επίσης, βρέθηκε ότι προβλέπει άμεσα και θετικά τη ποιότητα της φιλίας με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες στη μέση εφηβεία σε σημαντικό βαθμό (β = .39). Οπότε, και στη συγκεκριμένη περίπτωση, το μοντέλο επιβεβαιώνει την υπόθεσή μας ότι η προσλαμβανόμενη ποιότητα της φιλίας αυξάνεται ανάλογα με τα διατηρούμενα επίπεδα εγγύτητας στις φιλίες των εφήβων

και των δύο φύλων, όπως άλλωστε προέκυψε και από τα αποτελέσματα της κλίμακας για τις αντιλήψεις των μαθητών/τριών της μέσης εφηβείας. Υπενθυμίζουμε ότι η εγγύτητα με τους φίλους στην έρευνά μας, ορίζεται ως προς το βαθμό συμφωνίας με την άποψη ότι οι φιλίες με τους καλύτερους φίλους θα κρατήσουν για πάντα, δηλαδή τη σταθερότητα της φιλίας, ότι οι κολλητοί φίλοι συμπληρώνουν απόλυτα τους φίλους τους και πως οι κολλητοί φίλοι είναι το ίδιο σημαντικοί με την οικογένεια των φίλων τους. Το εύρημα ότι ο βαθμός της εγγύτητας με τους φίλους συνδέεται με την υποκειμενική αντίληψη για την ποιότητα της φιλίας, και για τα δύο φύλα, μέσω της αίσθησης ότι η φιλία θα διαρκέσει στο χρόνο είναι σύμφωνο με προηγούμενες έρευνες (Apostolou, Keramari, Kagialis, & Sullman, 2020· Αριστοτέλης, 384-322, π.Χ./2006/, 1976· Gurtler, 2014· Konstan, 2005· Maisonneuve, 2004/2007· Meter & Card, 2016· Newcomb & Bagwell, 1995· Ρούσσος, 1999· Shairp, 1884). Ακόμη, έχει διαπιστωθεί πως η ένταση της εγγύτητας στις φιλίες, τόσο για τους εφήβους όσο και τους ενήλικες, εκφράζεται με τη χρήση όρων που επιγράφουν οικογενειακούς δεσμούς όπως αδελφός, αδελφή και οικογένεια (Maisonneuve, 2004/2007· Pahl, 2002), αποτυπώνοντας έτσι μια συλλογική, και όχι ατομοκεντρική αντίληψη για τις φιλίες (Policarpo, 2015). Άλλωστε, η προσφυγή σε όρους οικογενειακών σχέσεων, για να περιγραφεί η εγγύτητα στις φιλίες, σημαίνει πως οι τελευταίες προσφέρουν ένα καταφύγιο στοργής και επιβράβευσης, όπως συμβαίνει με την οικογένεια (Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994· Thien, Shafaei, & Rasoolimanesh, 2018). Από την άλλη μεριά, το εύρημα πως η συμπληρωματικότητα, επίσης, οικοδομεί την εγγύτητα αυξάνοντας την προσλαμβανόμενη ποιότητα των φιλικών σχέσεων έχει ήδη επισημανθεί από την ερευνητική γραμματεία, δεδομένου ότι η συμπληρωματικότητα, μέσω των διαφορετικών χαρακτηριστικών των φίλων, ικανοποιεί τις εκατέρωθεν ανάγκες τους (Dryer & Horowitz, 1997· Erber & Erber, 2018· Levinger & Snoek, 1972· Hinde, 1995· Jackson-Dwyer, 2014· Rubin, Z., 1980/1987· 1987· Wright, 1969· Χρηστάκης & Χαλάτσης, 2010). Είναι αξιοσημείωτο, ωστόσο, ότι σε αρκετές μελέτες έχει βρεθεί ότι ο βαθμός ομοιότητας των φίλων στην εφηβεία είναι υπερεκτιμημένος (Duck, 1998/2004· Huston & Levinger, 1978), αυτό που συνήθως συμβαίνει είναι ότι οι μισές φιλίες διαμορφώνονται στη βάση της ομοιότητας και οι υπόλοιπες λόγω της συμπληρωματικότητας (Güroğlu, van Lieshout, Haselager, & Scholte, 2007). Συνοψίζοντας, η εγγύτητα διασφαλίζει τη σταθερή εξέλιξη της ποιότητας της φιλίας στο χρόνο (Erber & Erber, 2018), δημιουργώντας ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς (Cassidy, 2001· Derlega, Winstead, Mathews, & Braitman, 2008 Roach,

2019), οι όποιοι είναι αναγκαίοι για την εκπλήρωση των στόχων των φιλικών δεσμών (Burgess, Sanderson & Aponte, 2011· Shulman, Laursen, Kalman, & Karpoysky, 1997).

Περαιτέρω, διαπιστώθηκε ότι το φύλο, και συγκεκριμένα τα κορίτσια, ασκεί άμεση και θετική επίδραση στην εγγύτητα, αν και σχετικά αδύναμη (β = .16) αυξάνοντας έτσι με έμμεσο τρόπο τα προσλαμβανόμενα επίπεδα ποιότητας στις φιλίες με τους καλύτερους φίλους. Το εύρημα ότι τα κορίτσια βιώνουν την εγγύτητα στις φιλίες τους πιο έντονα, αλλά με μικρή διαφορά από ότι τα αγόρια, βρέθηκε και από την έρευνά μας για τις αντιλήψεις των εφήβων ως προς την εγγύτητα στις φιλίες, όπως επίσης διαπιστώθηκε και από την ανάλυση των συνεντεύξεων που διεξαγάγαμε, ενώ ήδη έχει βιβλιογραφικά επισημανθεί από προηγούμενες αντίστοιχες μελέτες μετα-ανάλυσης, ότι οι ιδεατές προσδοκίες των κοριτσιών για τη σταθερότητα, τη σημαντικότητα, την αμοιβαιότητα στη δέσμευση, την οικειότητα (εγγύτητα), την αυτοαποκάλυψη και τη συναισθηματική κατανόηση στη φιλία είναι υψηλότερες των αγοριών (Berndt, 2002· Fehr & Harasymchuk, 2018· Hall, 2011, 2012· Pearce, E., Machin, A. & Dunbar, 2021· Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015· Rose & Asher, 2004, Rose & Rudolf, 2006). Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια, συχνότερα από τα αγόρια, αντιλαμβάνονται ότι τα αυξημένα επίπεδα εγγύτητας έχουν θετικότερη επίδραση στη συναισθηματική τους ανάπτυξη και την ποιότητα των φιλικών τους σχέσεων (Selfhout, 2009). Ακόμη, οι αυξημένες προσδοκίες των κοριτσιών για τη δέσμευση, την εγγύτητα και τη σταθερότητα στις φιλίες τους οφείλονται την προσπάθεια των γυναικών να υπερβούν την ιστορικά και κοινωνικά μη ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή και τις σχέσεις (Hall, 2011· Geary, Byrd-Graven, Hoard, Vigil, & Numtee, 2003· Geary & Flinn, 2002). Γενικότερα, κατά την μετάβαση από την παιδική ηλικία προς την εφηβεία, τα κορίτσια καλλιεργούν εντονότερα ένα σχεσιακό προσανατολισμό στις καλύτερες φιλίες τους, ενώ τα αγόρια τείνουν να προστατεύουν την ιδιωτική τους ζωή, στοχεύοντας σε ρόλους κυριαρχικούς και ατομικούς με αποτέλεσμα η εγγύτητα στις φιλίες τους να εκδηλώνεται πιο συγκρατημένα (Rose & Rudolph, 2006). Επίσης έχει διαπιστωθεί ότι οι γυναίκες, συχνότερα από τους άνδρες, αναφέρουν πως νοιάζονται για τη συμπληρωματικότητα ως στοιχείο εγγύτητας στις φιλίες τους (Χρηστάκης και Χαλάτσης, 2010).

Στην περίπτωση της ανιδιοτέλειας, βρέθηκε πως αυτή επιδρά άμεσα και θετικά στη διαμόρφωση της ποιότητας της φιλίας σχετικά αδύναμα (β = .18). Το

εύρημα αυτό, είναι παρόμοιο με τα αποτελέσματα που πρόεκυψαν και από την έρευνά μας για τις αντιλήψεις των εφήβων για τη ανιδιοτέλεια στις φίλιες τους. Πάντως, η επιρροή της ανιδιοτέλειας στην ποιότητα της φιλίας έχει ήδη απασχολήσει φιλοσόφους και κοινωνικούς επιστήμονες από την αρχαιότητα. Ειδικά ο Αριστοτέλης θεωρεί πως τα συναισθήματα αγάπης και βοήθειας προς τους φίλους, όταν συνοδεύονται από την ύπαρξη της ανιδιοτέλειας, τότε εμφανίζεται το τρίτο και τέλειο, αλλά και σπάνιο, είδος της δια αγαθόν φιλίας (Αριστοτέλης, 384-322, π.Χ./2006/, 1976· Gurtler, 2014· Κικέρων, 44 π. Χ./1996· Konstan, 2005· Νεχαμάς, 2016/2019· Ρούσσος, 1999· Shairp, 1884). Ωστόσο, ακόμη και σήμερα, γίνεται δεκτό πως οι φιλίες συνιστούν κατεξοχήν ανιδιοτελείς σχέσεις οικειοθελούς πρόθεσης παροχής βοήθειας, χωρίς άμεση ανταπόδοση, ενώ το κόστος δεν λογίζεται ως απώλεια, με την οικονομετρική λογική των θεωριών της κοινωνικής ανταλλαγής, αλλά προσφέρει χαρά στον δότη της βοήθειας (Argyle, 2011· Hays, 1985· Clark & Mills· 2011· Hruschka, 2010· Miell & Croghan, 2011· Τσιβάκου, 2017).

Πάντως, απαιτούνται εξειδικευμένες μελέτες για να διαπιστωθεί, εάν οι άνθρωποι είναι ικανοί να κατηγοριοποιούν σωστά ορισμένες συμπεριφορές βοήθειας ως ανιδιοτελείς (Tooby & Cosmides, 1996). Ενώ, από την άλλη μεριά, η εκδήλωση της ανιδιοτέλειας προϋποθέτει αυξημένη οικειότητα, ενσυναίσθηση και συναισθηματική εμπλοκή του ευεργέτη ώστε να ανταποκριθεί σε καταστάσεις ανάγκης του φίλου (Batson, D., Batson, G., Griffitt, Barrientos, Brandt, Sprengelmeyer, & Bayly, 1989· Erber & Erber 2018· Hruschka, 2010· Λαμπρίδης, 2014· Schlenker & Britt, 2001). Ενδεχομένως, ο χαμηλός βαθμός πρόβλεψης της ανιδιοτέλειας στην ποιότητα της φιλίας των εφήβων, να σχετίζεται με το ότι οι φιλίες δεν προσδιορίζονται από το εάν αποτελούν αλτρουιστικές σχέσεις, κάτι που προφανώς προκύπτει στο πλαίσιο της φιλίας και μάλιστα χωρίς να ζητηθεί, αλλά από το ότι κυρίως εξυπηρετούν τις συναισθηματικές ανάγκες για το κέφι και το ξαλάφρωμα από τα βάσανα της ζωής (Papataxiarchis, 1991), (περισσότερη ανάλυση για το απαιτητικό αυτό ζήτημα βλ Κεφάλαιο 8., 8.2.4., Διαφορές φύλου ως προς την ανιδιοτέλεια στη φιλία).

Για μία ακόμη φορά στο μοντέλο δομικών εξισώσεων διαπιστώθηκε πως ο παράγοντας φύλο λειτουργεί ως μεσολαβούσα μεταβλητή, και συγκεκριμένα τα κορίτσια προσλαμβάνουν την ανιδιοτέλεια ως σημαντικότερο παράγοντα που προβλέπει την ποιότητα της φιλίας, αλλά αρκετά αδύναμα ($\beta = 0.13$). Επίσης, το ίδιο αποτέλεσμα προέκυψε και από την έρευνάς μας για τις αντιλήψεις στη φιλία στη

μέση εφηβεία, όπου βρέθηκε ότι τα κορίτσια αναπαριστούν τις φίλιες ως πιο ανιδιοτελείς σχέσεις, με επίσης παρόμοια χαμηλά επίπεδα διαφοράς, σε σύγκριση με τα αγόρια (Cohen's d = .26). Στο σημείο αυτό, επισημαίνουμε ότι με τον παράγοντα της ανιδιοτέλειας επιχειρούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για την κοινωνική αναπαράσταση της ανιδιοτελούς συμπεριφοράς στο πλαίσιο της φιλίας, και όχι να αποτυπωθούν οι εκτιμήσεις των εφήβων για το βαθμό στον οποίο οι πραγματικοί/ές κολλητοί/ές τους φίλοι/ες εκδηλώνουν την παραπάνω συμπεριφορά, όσο και αν κάτι τέτοιο δεν μπορεί να αποκλειστεί από τις απαντήσεις τους.

Το παραπάνω εύρημα, ότι τα κορίτσια αναπαριστούν ως πιο ανιδιοτελείς τις καλύτερες φιλίες τους, έρχεται σε συμφωνία με πολλές μελέτες, όπου έχει διαπιστωθεί ότι τα κορίτσια στην εφηβεία, αλλά και ως γυναίκες στην ενήλικη ζωή τους, τρέφουν ιδεατές προσδοκίες για την βοήθεια και τη στήριξη στις φιλίες (Fehr & Harasymchuk, 2018· Hall, 2011· 2012). Επίσης, πραγματώνουν υψηλότερα επίπεδα αλτρουισμού, δηλαδή ανιδιοτέλειας, στις φίλιες τους (Carlo, Crockett, Randall, & Roesch, 2007· Van der Graaff, Carlo, Crocetti, Koot, & Branje, 2017· Xiao, Hashi, Korous, & Eisenberg, 2019), εξαιτίας της κοινωνικοποίησής τους σε μητρικά πρότυπα εκδήλωσης φροντίδας, συναίσθησης και στοργής (Carlo, Hausmann, Christiansen, & Randall, 2003· Λαμπρίδης, 2014· Λαμπρίδης & Παπαστυλιανού, 2014).

Από την άλλη, έχει διαπιστωθεί ότι τα αγόρια αποφεύγουν να εκδηλώνουν, στον ίδιο βαθμό με τα κορίτσια, συμπεριφορές βοήθειας και κοινωνικής στήριξης στους φίλους τους, αφού τέτοιες συμπεριφορές ταιριάζουν με θηλυκές πρακτικές φιλίας (Cunningham & Barbee, 2012). Αντίθετα, σε άλλες μελέτες βρέθηκε ότι και τα δύο φύλα εκδηλώνουν ίδια επίπεδα βοήθειας στις φιλίες τους, ενώ οι συγγραφείς αποδίδουν το γεγονός αυτό στο ότι οι άνδρες σήμερα εκδηλώνουν παρόμοιες κοινωνικές δεξιότητες στις φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αποτελέσματα των ερευνών στις δεκαετίες του 1960 και 1970 (Gillespie, Lever, Frederick, & Royce, 2014· Greif, 2009). Άλλοι μελετητές του φαινόμενου της εκδήλωσης της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, χωρίς το αίτημα της ανταπόδοσης, θεωρούν πως τα επίπεδα βοήθειας στους φίλους είναι ίδια μεταξύ των δύο φύλων, αλλά διαφορετικού είδους, με τους άνδρες να εκδηλώνουν τη βοήθεια προς τους φίλους με πρακτικούς τρόπους, οι οποίοι συνάδουν με την αρρενωπή τους ταυτότητα, (Eagly, 2009). Όπως και να έχει το ζήτημα αυτό, παραμένει το γεγονός ότι το μοντέλο των δομικών εξισώσεων επιβεβαιώνει τα πορίσματα των συνεντεύξεών μας, αλλά και της έρευνας

για τις αντιλήψεις των έφηβων ως προς την ανιδιοτέλεια, ότι δηλαδή τα αγόρια προσλαμβάνουν τις φιλίες πιο προσγειωμένα, και με έστω πολύ μικρή διαφορά σε σύγκριση με τα κορίτσια, ως λιγότερο ανιδιοτελείς σχέσεις, όπως άλλωστε προκύπτει και από μελέτη μεταανάλυσης (Hall, 2011).

Ερχόμαστε τώρα στο ζήτημα της επιρροής που ασκούν στη συμπεριφορά των εφήβων οι καλύτεροι φίλοι τους. Σύμφωνα με το μοντέλο των δομικών εξισώσεων, δεν παρατηρείται διαφοροποίηση μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών ως προς τα επίπεδα της επιρροής που ασκούν στη συμπεριφορά τους οι καλύτεροι φίλοι τους, δηλαδή ο παράγοντας της επιρροής της συμπεριφοράς δεν διαμεσολαβείται από το φύλο των εφήβων. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι η επίδραση της επιρροής της συμπεριφοράς στην ποιότητα της φιλίας είναι μεν θετική, αλλά πάρα πολύ ισχνή (β = .04). Υπενθυμίζουμε ότι ο παράγοντας της επιρροής της συμπεριφοράς συντίθεται από τρεις προτάσεις που ανιχνεύουν τη συχνότητα ως προς το εάν οι έφηβοι παρασύρονται από τις κακές συνήθειες των κολλητών τους, από το εάν θα τους ακολουθούσαν σε μία κοπάνα από το σχολείο και εάν έχουν υιοθετήσει συνήθειες ή συμπεριφορές των φίλων. Οπότε, οι κοινές κοπάνες, η παράσυρση σε ορισμένες κακές συνήθειες (χωρίς να προσδιορίζονται από την ερώτηση) και η υιοθέτηση συνηθειών και συμπεριφορών των κολλητών, όλες αυτές οι συμπεριφορές από κοινού ασκούν θετική, αλλά σχεδόν ασήμαντη συνεισφορά στην ποιότητα της φιλίας στη μέση εφηβεία. Αξίζει, επίσης, να σημειώσουμε ότι το εύρημα αυτό, και ειδικά ως προς τη σημαντικότητα της επιρροής της συμπεριφοράς μεταξύ των κολλητών φίλων, έρχεται εν μέρει σε συμφωνία με τα αποτελέσματα της έρευνά μας για τις αντιλήψεις των εφήβων ως προς τις επιρροές συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, στην παραπάνω έρευνα για τις αντιλήψεις ως προς τις επιρροές της συμπεριφοράς των φίλων, διαπιστώσαμε ότι οι έφηβοι συμφωνούν αρκετά με το ότι έχουν υιοθετήσει συνήθειες και συμπεριφορές των φίλων τους. Από την άλλη μεριά όμως, διαπιστώθηκε μικρή τάση συμφωνίας στο να ακολουθήσουν τους φίλους τους σε κοπάνες, ενώ αναφέρουν, σε σημαντικό βαθμό, πως δεν υιοθετούν τις κακές συνήθειες των φίλων τους. Το γεγονός πως σε πολύ μικρό βαθμό οι παραπάνω συμπεριφορές συμβάλλουν θετικά στην ποιότητα της φιλίας στη μέση εφηβεία σχετίζεται οπωσδήποτε με το ότι ο παράγοντας της επιρροής συμπεριφοράς συντίθεται από αρνητικές συμπροφορές, όπως οι κοπάνες και οι κακές συνήθειες, αλλά και ουδέτερες ή και θετικές όπως η υιοθέτηση συνηθειών και συμπεριφορών, που όμως δεν ορίσαμε.

Πάντως, έστω και με σχεδόν ασήμαντη θετική επίπτωση, ο βαθμός της επιρροής της συμπεριφοράς των φίλων στις φιλίες ενδέχεται να συμβάλλει στην θετική ποιότητα της φιλίας, λόγω του υπερβολικά φορτωμένου σχολικού προγράμματος των μαθητών/τριών των γενικών λυκείων τους δείγματος. Με άλλα λόγια, οι φίλοι αποτελούν μια δικλείδα ασφαλείας που αποσυμπιέζει τους εφήβους από την απαιτητική σχολική ζωή, έστω και σε πολύ μικρό βαθμό, όταν πρόκειται ακόμη και για μη κοινωνικά αποδεκτές πράξεις, όπως οι κοπάνες και οι κακές συνήθειες. Ασφαλώς, από την άλλη μεριά, η σχεδόν ασήμαντη επίδραση των παραπάνω συμπεριφορών στην ποιότητα της φιλίας ερμηνεύεται και από το ότι οι έφηβοι δήλωσαν πως αντιστέκονται στις κακές επιρροές των φίλων σε σημαντικό βαθμό. Περαιτέρω, το εύρημα ότι σύμφωνα με το μοντέλο δομικών εξισώσεων, δεν προέκυψε διαφορά στην πρόσληψη μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, ως προς την επιρροή που ασκούν στη συμπεριφορά τους οι κολλητοί φίλοι επιβεβαιώθηκε και από την έρευνά μας για τις αντιλήψεις των εφήβων για το αντίστοιχο ζήτημα.

Τα παραπάνω ευρήματα, σε σημαντικό βαθμό, συμπίπτουν με αντίστοιχες μελέτες, όπου έχει διαπιστωθεί ότι οι έφηβοι συνήθως αποφεύγουν να αναφέρονται σε αντικοινωνικές συμπεριφορές στις οποίες τους παρασύρουν οι φίλοι τους ή και αρνούνται μια τέτοια εκδοχή (Sieving, Perry, & Williams, 2000), ενώ η επιρροή που ασκούν οι φίλοι στις συνήθειες και τις συμπεριφορές των φίλων τους είναι μεν αρκετή αλλά όχι τόση όσο γενικά πιστεύεται (Fehr, 1996· Berndt, 2002· Selfhout, 2009). Τα πορίσματα άλλων ερευνών βρίσκονται σε συμφωνία με το δικό μας εύρημα, ότι δηλαδή είναι ασήμαντη η επιρροή στη συμπεριφορά μεταξύ των φίλων στο πλαίσιο της φιλίας, διότι απλά ήδη οι φίλοι μοιράζονταν κοινά χαρακτηριστικά πριν γνωριστούν και με βάση τα όποια διαμόρφωσαν τις φιλίες τους στη λογική της διαπροσωπικής έλξης που ασκεί η ομοιότητα (Berndt & Murphy, 2002· Fehr, 1996, 2008· 2012· Gifford-Smith & Brownell, 2003· Mahoney, Vandell, Simpkins, & Zarrett, 2009· Selfhout, 2009· Vitaro, Boivin, & Bukowski, 2009).

Σε κάθε περίπτωση, το ζήτημα αυτό χρειάζεται περαιτέρω εξειδικευμένη διερεύνηση, κάτι που δεν βρίσκονταν στις προθέσεις μας στην παρούσα έρευνα. Απλά, με τις τρεις ερωτήσεις μας ως προς την επιρροή που ασκούν οι καλύτεροι φίλοι στις κοπάνες, τις κακές συνήθειες και το πόσο συχνά υιοθετούνται γενικά συμπεριφορές μεταξύ των φίλων, χωρίς να τις προσδιορίσουμε, θέλαμε να ανιχνεύσουμε το μέγεθος της επίδρασής τους στην ποιότητα της φιλίας, όπου διαπιστώθηκε ότι αυτή είναι ασήμαντη, επιβεβαιώνοντας σχετική ανασκόπηση

μελετών, όπου βρέθηκε ότι η διαδομένη αντίληψη για τα υψηλά επίπεδα επιρροής των εφήβων στη συμπεριφορά των φίλων τους είναι υπερεκτιμημένη (Blatterer, 2015· Duck, 1998/2004· Cocking & Kennett, 1998· Huston & Levinger, 1978) (εκτενής βιβλιογραφική ανασκόπηση για το ζήτημα, βλ. Κεφάλαιο 8., 8.2.2., Διαφορές φύλου ως προς την εγγύτητα και Κεφάλαιο 4., 4.6., Η ομοιότητα και η επιρροή της στις φιλικές σχέσεις).

Μέχρι το σημείο αυτό, αναφερθήκαμε στις θετικές άμεσες και έμμεσες συνεισφορές στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων της μέσης εφηβείας. Ωστόσο το μοντέλο των δομικών εξισώσεων συνυπολογίζει και την αρνητική επίδραση της ύπαρξης των συγκρούσεων και της μειωμένης αυτοαποκάλυψης στην ποιότητα της φιλίας, επαληθεύοντας τις αντίστοιχες θεωρητικές υποθέσεις της έρευνας.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι η συμπεριφορά της μειωμένης αυτοαποκάλυψης προς τους/ις καλυτέρους/ες φίλους/ες, ασκώντας άμεση και αρνητική επίδραση, μειώνει την πρόβλεψη για την αντιλαμβανόμενη ποιότητα των φιλικών σχέσεων και για τα δύο φύλα (β = -17), ωστόσο τα κορίτσια προσλαμβάνουν σχετικά πιο αρνητικά, σε σύγκριση με τα αγόρια, την τάση για μειωμένη αυτοαποκάλυψη στις φιλίες, αν και αυτή η διαφορά είναι σχετικά αδύναμη (β = -13). Με δύο λόγια, και για τα δύο φύλα η τάση των καλύτερων φίλων τους να αποκρύπτουν πράγματα, είτε διότι αυτό θα επηρέαζε τη φιλία είτε γιατί θα προκαλούσε τη διαφωνία τους, προβλέπει μειωμένα επίπεδα προσλαμβανόμενης ποιότητα φιλίας, ενώ τα κορίτσια αναπαριστούν, έστω και με μικρή διαφορά, ως πιο βλαπτική για την ποιότητα της φίλιας μια τέτοιου είδους συμπεριφορά.

Καταρχάς, το γεγονός ότι η μειωμένη αυτοαποκάλυψη ορίζεται ως συμπεριφορά που τείνει στη μείωση διαφωνιών και απόκρυψη πραγμάτων, χωρίς να προκαθορίζεται η σημαντικότητά τους, ίσως να σχετίζεται με την σχετικά αδύναμη αρνητική της επίδραση στην ποιότητα της φιλίας, ειδικά εάν λάβουμε υπόψη μας ότι το σύνολο της ερευνητικής γραμματείας θεωρεί ως πρωτοτυπική συμπεριφορά φιλίας την αυτοαποκάλυψη και για τα δύο φύλα (Altman & Taylor, 1973· Anagnostaki, 2006· Berndt, 2002· Clark & Reis, 1988· Derlega, Winstead, Mathews, & Braitman, 2008· Duck, 1998/2004· Dwyer, 2014· Fehr, 2012· Giddens, 1992/2005· Kanwal, 2019· La Gaipa, 1979· Levinger, 1980· Monsour, 2002· Sullivan, 1953· Selfhout, 2009· Χρηστάκης, 2006).

Επομένως, εφόσον το μοντέλο προβλέπει μια αδύναμη μειωμένη επίδραση της συμπεριφοράς για μειωμένη αυτοαποκάλυψη, αυτό ενδέχεται να σχετίζεται με το

γεγονός πως, αν και δεν είναι αρεστή μια τέτοια συμπεριφορά, ωστόσο είναι αναμενόμενη και ασκεί μικρή αρνητική συνέπεια στην ποιότητα της φιλίας, δεδομένου πως από έρευνες έχει προκύψει ότι η τάση για μερική αυτοαποκάλυψη (Wright, 1978), ορίζεται από την ανάγκη για την προστασία της ιδιωτικότητας και της αυτονομίας των φίλων (Hinde, 1995· Reis & Shaver, 1988). Υπάρχουν όμως και έρευνες που διαπίστωσαν ότι ορισμένοι έφηβοι διστάζουν να αποκαλύψουν προσωπικές πληροφορίες και στοιχεία του χαρακτήρα τους, από φόβο μήπως χαρακτηριστούν ως ευάλωτοι ή τους απορρίψουν οι στενοί τους φίλοι (La Gaipa, 1979· Reis, & Shaver, 1988). Ενώ το γεγονός πως οι μισοί έφηβοι του δήγματος της έρευνας προέρχονται από την επαρχία, ενδέχεται να εξηγεί τα αυξημένα επίπεδα μερικής αυτοαποκάλυψης, δεδομένου πως στην επαρχία η απόκρυψη οικογενειακών και προσωπικών πληροφοριών, ακόμα και από τους φίλους αποτελεί πολιτισμική αξία που δεν μειώνει την ποιότητα των φιλικών σχέσεων (Sümer, 2017· Triandis et al. 1988).

Σε κάθε περίπτωση, όμως, παραμένει το γεγονός ότι η μειωμένη αυτοαποκάλυψη μειώνει την ποιότητα των φιλικών σχέσεων, (Carpenter & Greene, 2016· Martinez & Howe, 2013), δεδομένου πως, και για τα δύο φύλα, η ειλικρινής και όχι η μερική αυτοαποκάλυψη αποτελεί στοίχημα και απόδειξη του επιπέδου της οικειότητας των διαπροσωπικών σχέσεων (Altman & Taylor, 1973· Erber & Erber, 2018· Fehr, 1996· Perlman & Fehr, 1986).

Από την άλλη μεριά, το γεγονός ότι τα αγόρια δείχνουν να επηρεάζονται λιγότερο από συμπεριφορές μειωμένης αυτοαποκάλυψης στις φιλίες τους, συναρτάται με το ότι προτιμούν τη μερική αυτοαποκάλυψη στις φιλίες τους, λόγω του φόβου μήπως διαδοθούν τα μυστικά τους, αφού οι φιλίες τους είναι περισσότερες από των κοριτσιών (Benenson & Christakos, 2003· Kraft & Mayeux, 2017· Kon & Losenkov, 1978). Επίσης, τα αγόρια αποκαλύπτουν λιγότερες πληροφορίες ακριβώς διότι δεν αναμένουν υψηλά επίπεδα συναισθηματικής επικοινωνίας στις φιλίες τους (Hall, 2011· 2012· Smart, Davies Heapy, & Mason, 2012, Rose & Rudolf, 2006). Ακόμη, το κοινωνικό περιβάλλον και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας συνδέουν τη δόμηση της αρρενωπής ψυχοσεξουαλικής ταυτότητας των αγοριών, ώστε να είναι αποδεκτά από τα άλλα αγόρια και ελκυστικά από τα κορίτσια, με την εκδήλωση συγκρατημένης αυτοαποκάλυψης (Miller, Costa, Haynes, McDonald, Nicolescu, Sinanan, Spyer, Venkatraman & Wang, 2016).

Περαιτέρω, το εύρημα ότι τα κορίτσια του δείγματός μας δείχνουν, έστω και με λίγη διαφορά σε σύγκριση με τα αγόρια, να επηρεάζονται περισσότερο αρνητικά από τα μειωμένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης, έρχεται σε συμφωνία με πολλές μελέτες, οι όποιες διαπίστωσαν ότι τα κορίτσια απαιτούν αμοιβαιότητα στην αυτοαποκάλυψη, δεδομένου ότι έτσι νιώθουν να διασφαλίζεται η εμπιστοσύνη και η δέσμευση στις φιλίες τους (Fehr & Harasymchuk, 2017· Rubin, Z.,1975), ώστε οι πληροφορίες που εμπιστεύονται στους φίλους τους θα μείνουν μεταξύ τους (La Gaipa 1979· Reis & Shaver, 1988· Rotenberg, 2010, 2019). Γενικότερα η μειωμένη αυτοαποκάλυψη αποτελεί για τα κορίτσια πρόκληση στις φιλίες τους, αφού έχει διαπιστωθεί ότι τα αυξημένα επίπεδα αυτοαποκάλυψης είναι εκείνα που επιτυγχάνουν τη συναισθηματική εγγύτητα, την οικειότητα και την καλλιέργεια κλίματος ενσυναίσθησης, (Branje, Frijns, Finkenauer, Engels, & Meeus 2007· Fehr & Harasymchuk, 2018· Hall, 2011, 2012· Jackson-Dwyer, 2014· Pearce, Machin, & Dunbar, 2021· Karweit & Hansell, 1983· Rose & Rudolf, 2006).

Το εύρημα ότι υπάρχει σχεδόν ασήμαντη διαφοροποίηση (β = .13) μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς την αρνητική επίπτωση που έχει η συμπεριφορά της μειωμένης αυτοαποκάλυψης στην προσλαμβανόμενη ποιότητα της φιλίας, βρίσκεται πολύ κοντά με πορίσματα ορισμένων πρόσφατων ερευνών, όπου δεν διαπιστώθηκε διαφορά ως προς τα επίπεδα αυτοαποκάλυψης μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών στην εφηβεία (Gillespie, Lever, Frederick, & Royce, 2014· Greif, 2009). Γενικότερα, οι διαφορές στις φιλίες των ανδρών και των γυναικών τείνουν να εξαλειφθούν τη δεύτερη δεκαετία του 21^{ο} αιώνα, χωρίς βέβαια κάτι τέτοιο να έχει επιτευχτεί. Άλλωστε ήδη σε ορισμένες έρευνες έχει βρεθεί πως οι άνδρες δεν θεωρούν τις δραστηριότητες ως πρωτοτυπική συμπεριφορά, όσο την αυτοαποκάλυψη και την οικειότητα (Fehr, 2004· Reis, Senchak, & Solomon, 1985). Ήδη από το 1994, η Karen Walker είχε διαπιστώσει με τη μέθοδο των συνεντεύξεων, σε δείγμα ενηλίκων, ότι οι άνδρες βίωναν ίδια επίπεδα οικειότητας στις φιλίες τους με τις γυναίκες, ενώ έτειναν να μιλάνε συχνότερα για τα αισθήματά τους στους φίλους τους, σε σύγκριση με τις γυναίκες, οι οποίες φίλτραραν τις πληροφορίες που έδιναν στους φίλους τους. Η έρευνα αυτή προκάλεσε το ενδιαφέρον των ερευνητών, αλλά η Walker προχώρησε ένα βήμα παραπέρα, τονίζοντας ότι η συλλογική αναπαράσταση που διατηρείται αναφορικά με τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και ποιότητα των φιλικών σχέσεων των ανδρών, οφείλεται στις ριζοσπαστικές φεμινιστικές θεωρίες των Carol Gilligan και Nancy Chodorow, περί ελλείμματος οικειότητας στις σχέσεις

των ανδρών. Επίσης, η συγγραφέας επισημαίνει πως το γεγονός ότι οι γυναίκες αναπαριστούν διαφορετικά τις φιλίες από τους άνδρες, αυτό δεν συνεπάγεται ότι οι γυναικείες είναι ποιοτικά ανώτερες από τις ανδρικές φιλίες. Η Walker, K., (1994) συμπερασματικά επισημαίνει ότι, όταν αντιλαμβανόμαστε το κοινωνικό φύλο ως εν εξελίξει κοινωνική κατασκευή, μπορούμε να ερμηνεύσουμε τα ερευνητικά δεδομένα καλύτερα, από ότι οι ψυχοδυναμικές και οι κοινωνιολογικές θεωρήσεις επιχειρούν να εξηγήσουν σαν να έπρεπε σώνει και καλά οι ανθρώπινες σχέσεις να λειτουργούν όπως οι θεωρίες προβλέπουν.

Από την άλλη μεριά, οι ψυχολογικές μελέτες αναπαράγουν θεωρητικά και μεθοδολογικά τις κοινωνικά κατασκευασμένες διαφορές των δύο φύλων με το να εστιάζουν συνεχώς στις διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών, αγνοώντας πως τελικά και το ίδιο το φύλο, δεν αποτελεί μια ανεξάρτητη μεταβλητή. Αντίθετα, το φύλο είναι μια κοινωνική κατασκευή εν ελίξει, ενώ οι όροι άνδρες και γυναίκες περιγράφουν τα δύο φύλα ως να ήταν ομοειδείς διακριτές ομάδες, υποβαθμίζοντας το γεγονός πως ταξικά, πολιτισμικά και εθνοτικά ούτε όλοι οι άνδρες ούτε όλες οι γυναίκες είναι ίδιες, ενώ οι όποιες διαφορές στη συμπεριφορά τους είναι μικρές και ενεργοποιούνται παρουσία τρίτων (Magnusson & Marerek, 2012). Επιπρόσθετα, οι άνθρωποι φοβούνται την αποπομπή από την κοινότητα όταν η επιτέλεση και αυτοαφήγηση του φύλου τους απομακρύνεται από τα επιβεβλημένα κοινωνικά πρότυπα συμμόρφωσης προς τα δύο φύλα, ενώ τα φύλα πάντα ήταν περισσότερα από δύο, ή καλύτερα το ζήτημα θα έπρεπε να τίθεται όχι σε πιο από τα δύο φύλα ανήκει κάποιος/α, αλλά πόσο από τα δύο φύλα αποφασίζει να αντιπροσωπεύει, όπως τα queer κινήματα τελευταία αναδεικνύουν, στοχεύοντας στην πολιτική αμφισβήτηση των όρων παραγωγής και αναπαραγωγής της κυρίαρχης τάξης επί των σωμάτων, των συναισθημάτων και των επιθυμιών (Κολύρη, 2017).

Τέλος, διαπιστώνεται ότι η ύπαρξη συγκρούσεων με τους καλύτερους φίλους επιδρά άμεσα και αρνητικά με μικρή επίδραση ωστόσο (β = -20), στην προσλαμβανόμενη ποιότητα των φιλικών σχέσεων, εξίσου και για τα δύο φύλα, επαληθεύοντας τη θεωρητική υπόθεση ότι οι συγκρούσεις στις φιλίες τις περισσότερες φορές μειώνουν την αντιλαμβανόμενη ποιότητα της φιλίας στη μέση εφηβεία. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός της μικρής επίδρασης της σύγκρουσης, που προβλέπει το μοντέλο των δομικών εξισώσεων, στην ποιότητα της φιλίας, αποτυπώνοντας έτσι τη χαμηλή συχνότητα των συγκρούσεων στις φιλίες με τους καλύτερους φίλους. Το παραπάνω αποτέλεσμα, άλλωστε, επιβεβαιώνεται από τις

συνεντεύξεις, αλλά και την έρευνα για τις αντιλήψεις για τις συγκρούσεις της παρούσας διατριβής, γεγονός που αντανακλά την επάρκεια σε διαπροσωπικές ικανότητες που πλέον έχουν αναπτύξει οι έφηβοι, ώστε να διαχειρίζονται ικανοποιητικά τις αναδυόμενες συγκρούσεις (Berndt, 2002· Furman & Rose 2015· Gottman, & Graziano, 1983· Rubin, Z.· 1980/1987· Harasymchuk & Fehr 2019· Laursen, 1996· O' Mealey, 2021). Από την άλλη, οι έφηβοι του δείγματος δεν έχουν αντιμετωπίσει ακόμη τον παράγοντα της γεωγραφικής κινητικότητας, που συνεπάγεται η είσοδος στη μεταλυκειακή εκπαίδευση και τις συνακόλουθες τριβές που επιφέρει, τερματίζοντας περίπου το 58% των φιλικών σχέσεων της σχολικής περιόδου (Rose, S., 1984).

Παρόλα αυτά, η ύπαρξη συγκρούσεων στις φιλίες των εφήβων, που ας σημειωθεί συναντώνται καθημερινά στο σχολείο και το φροντιστήριο, αποτελεί παράγοντα που μειώνει την αίσθηση της ποιότητας της φιλίας στον ίδιο βαθμό τόσο για τα αγόρια όσο και τα κορίτσια. Γενικότερα, και όχι μόνο για την περίοδο της εφηβείας, αλλά και την ενήλικη ζωή, οι συγκρούσεις πρωτίστως σχετίζονται με τη άρση της εμπιστοσύνης στη φιλία (Alberoni, 1998· Fehr, 2012, Way, 2013· Furman & Rose, 2015, Hojjat, Boom, & Lozano, 2017· Rose & Rudolph, 2006) και την προσπάθεια να διατηρηθεί η ισοτιμία στη σχέση και ο εθελοντικός της χαρακτήρας (Adams & Laursen, 2001· Berndt, 2002). Ακόμη, οι συγκρούσεις τροφοδοτούνται από την ύπαρξης ζήλειας και φθόνου, που συνιστούν απροκάλυπτη μάλιστα επιθετική συμπεριφορά (Argyle & Henderson, 1984· Hibbard & Walton, 2017· Parker, Low, Walker, & Gamm, 2005· O' Mealey, 2021), αλλά και από το ότι ορισμένοι έφηβοι επιχειρούν να υφαρπάξουν τους ερωτικούς συντρόφους των φίλων τους (Shackelford & Buss, 1996· Way, 1998, 2013).

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με το μοντέλο των δομικών εξισώσεων που δημιουργήσαμε, επιβεβαιώνονται οι παρακάτω υποθέσεις της έρευνας μας:

1) Η λανθάνουσα μεταβλητή *ποιότητα φιλίας* προσδιορίζεται αιτιατά και από τις έξι λειτουργίες της φιλίας του ερωτηματολογίου MFQ-FF (Mendelson & Aboud, 2012), οι οποίες λειτουργούν ως εξωγενείς παρατηρούμενες μεταβλητές.

2) Οι λειτουργίες της συναισθηματικής ασφάλειας, της βοήθειας και της οικειότητας ασκούν ισοδύναμα τη μεγαλύτερη θετική επίδραση στην ποιότητα της φιλίας των εφήβων στη μέση εφηβεία, ενώ ακολουθούν η αξιόπιστη συμμαχία, η αυτοεπικύρωση και η καλή παρέα, με σχεδόν ασήμαντη διαφορά από τις τρεις πρώτες λειτουργίες που αναφέραμε.

3) Επιπλέον το μοντέλο των δομικών εξισώσεων επιβεβαιώνει τις υποθέσεις μας ότι το φύλο, και συγκεκριμένα τα κορίτσια, αποτελεί παράγοντα που προβλέπει υψηλότερα επίπεδα προσλαμβανόμενης φιλίας.

4) Σχετικά με τα αγόρια όσο και με τα κορίτσια, που επιδεικνύουν υψηλότερα επίπεδα εγγύτητας, ανιδιοτέλειας και επιρροών συμπεριφοράς, το μοντέλο μας προβλέπει, όπως υποθέσαμε, ότι προσλαμβάνουν ως πιο ποιοτικές τις φιλίες με τους καλύτερους φίλους τους.

5) Ωστόσο, τα κορίτσια, σύμφωνα και με τις υποθέσεις μας, εκδηλώνουν μεγαλύτερα επίπεδα εγγύτητας, ανιδιοτέλειας και ικανότητας επίλυσης συγκρούσεων, αν και οι διαφορές των δυο φύλων είναι από μικρές έως και πολύ αδύναμες.

6) Την πιο σημαντική και ισχυρή θετική επίδραση στην ποιότητα της φιλίας, από όλες τις προαναφερθείσες συμπεριφορές, αποδεικνύεται πως ασκεί η ικανότητα των εφήβων, ανεξαρτήτως φύλου, να επιλύουν τις συγκρούσεις σε ήρεμο κλίμα ειλικρινούς διαλόγου, επιβεβαιώνοντας το γεγονός πως οι φιλίες απειλούνται όχι τόσο από τις αναπόφευκτες συγκρούσεις όσο από την αδυναμία των εφήβων να τις επιλύουν.

7) Τέλος, η ποιότητα της φιλίας επηρεάζεται αρνητικά από την ύπαρξη των συγκρούσεων και την τάση των εφήβων να προβαίνουν σε μειωμένη αυτοαποκάλυψη στις φιλίες, αν και η αρνητική επίδραση, στη διαμόρφωση της ποιότητας της φιλίας, των δύο αυτών συμπεριφορών είναι σχετικά αδύναμη.

Κεφάλαιο 12.

Συμπεράσματα – Επίλογος - Περιορισμοί έρευνας

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθούν οι έμφυλες αναπαραστάσεις των μαθητών/τριών, των τριών τάξεων των γενικών λυκείων, της μέσης εφηβείας, για τη φιλία με τους/ις καλύτερους/ες φίλους/ες, σε σχέση με το φύλο, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και την περιοχή κατοικία τους (Αθήνα/ επαρχία). Προκειμένου να προσεγγίσουμε τους τρόπους με τους οποίους οι έφηβοι αναπαριστούν και βιώνουν τις φιλίες τους, επιλέξαμε τη συνδυαστική μεθοδολογική προσέγγιση.

Η πρώτη μελέτη είναι ποιοτική και αφορά τη διεξαγωγή ημιδομημένων συνεντεύξεων σε έξι αγόρια και οκτώ κορίτσια από διάφορες περιοχές της Αθήνας. Στη δεύτερη μελέτη, η οποία είναι ποσοτική, αρχικά διερευνήθηκε η αναπαράσταση της φιλίας, με τη μέθοδο του ελεύθερου συνειρμού, ζητώντας από τους εφήβους να καταγράψουν τρεις λέξεις/φράσεις για τη «φιλία». Στη συνέχεια, με βάση την έμφαση σε ορισμένες πτυχές των φιλικών σχέσεων, που έδωσαν οι έφηβοι στις συνεντεύξεις, προχωρήσαμε στην κατασκευή κλιμάκων που διερευνούν τις αντιλήψεις για την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία. Κατόπιν, οι έφηβοι συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο McGill Friendship Questionnaire – Friendship Functions των Mendelson & Aboud, (1999/2012) για τις έξι λειτουργίες της φιλίας, στην εκτεταμένη του εκδοχή, όπου διερευνώνται ο βαθμός στον οποίο οι φίλοι εκπληρώνουν τις λειτουργίες της φιλίας και τα αισθήματα ικανοποίησης από τους/ις φίλους/ες. Στη συνέχεια, με την κλίμακα των Parker και Asher (1993), που συμπληρώσαμε/τροποποιήσαμε ελαφρώς, μελετήσαμε τις συγκρούσεις και την επίλυση των συγκρούσεων στις φίλιες. Τέλος, επιχειρήσαμε να ανιχνεύσουμε την προβλεπτική επίδραση των παραπάνω παραγόντων και μεταβλητών στην ποιότητα της φιλίας, η οποία οικοδομείται ως λανθάνουσα μεταβλητή από τις έξι λειτουργίες της φιλίας. Κάθε μεθοδολογική προσέγγιση αποτυπώνει με διαφορετικό τρόπο και ανιχνεύει επιπλέον πτυχές των φιλικών σχέσεων των εφήβων της μέσης εφηβείας.

12.1. Συμπεράσματα συνεντεύξεων

1) Αντιλήψεις για τη φιλία. Με την ερώτηση τι σημαίνει η φιλία για σένα, στοχεύαμε στην αναζήτηση των στοιχειών που δομούν την ιδεατή κοινωνική αναπαράσταση που διατηρούν οι έφηβοι για τη φιλία ως κοινωνική σχέση. Όλοι οι έφηβοι δυσκολεύτηκαν να δώσουν έναν ορισμό της φιλίας και πέρασαν στη διατύπωση συμπεριφορών και συναισθημάτων για να την προσδιορίσουν, επιβεβαιώνοντας το γεγονός πως η συζήτηση για ένα ορισμό της φιλίας συνεχίζεται, τόσο από φιλοσόφους όσο και κοινωνικούς επιστήμονες, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Γενικά, η φιλία αναπαρίσταται από τους εφήβους και των δύο φύλων, ως δυαδική εξιδανικευμένη και δυσεύρετη σχέση, ζωτικής σημασίας για τον προσωπικό και κοινωνικό εαυτό, με την εμπιστοσύνη, τη συναρπαστική παρέα, την επικοινωνία και την αλληλεγγύη/βοήθεια να συνιστούν το βαθύ πυρήνα της ιδεατής αναπαράστασης της φιλίας.

Ζητώντας από τους εφήβους να αναφέρουν κάποιες λέξεις/φράσεις που τους έρχονται στο νου, όταν ακούν τη λέξη φίλος/η, διαπιστώσαμε ότι, και για τα δύο φύλα, οι φίλοι αναπαριστώνται πρωτίστως ως πηγή χαράς και διασκέδασης λόγω της ανακούφισης που προσφέρουν από το βεβαρημένο σχολικό και φροντιστηριακό φόρτο εργασίας. Μόλις οι έφηβοι εξασφαλίσουν πρωτίστως τη συνθήκη της καλής παρέας, η οποία από μόνη της δεν αρκεί, εστιάζουν στην επικοινωνία και την αλληλεγγύη σε συνθήκες εμπιστοσύνης για να δημιουργήσουν τις καλύτερες φιλίες τους. Η λέξη «εμπιστοσύνη» διατρέχει το σύνολο των απαντήσεων των εφήβων σε όλες τις θεματικές των συνεντεύξεων, επιβεβαιώνοντας την κομβική της σημασία για κάθε λειτουργία της φιλίας, όπως έχει διαπιστωθεί και βιβλιογραφικά.

Ωστόσο, τόσο για την ιδεατή κοινωνική αναπαράσταση που διατηρούν οι έφηβοι για τη φιλία, όσο και για τις ερμηνείες που δίνουν στη λέξη «φίλος/η», οι όποιες σχετίζονται με τις πραγματικές τους φιλίες, διαπιστώθηκαν έντονες έμφυλες διαφοροποιήσεις που τροποποιούν την πρόσληψη και τη βίωση των φιλικών σχέσεων, αντικατοπτρίζοντας τα κοινωνικά κατασκευασμένα σχήματα αντίληψης της πατριαρχικής οργάνωσης της κοινωνίας για τα δύο φύλα. Για τα αγόρια, η φιλία ορίζεται, αρκετά συχνότερα, ως συνεργατικός δεσμός πρακτικών συνεισφορών, με όρους συμμαχίας *(εμπιστοσύνη, δέσιμο αδελφός)*, ενώ η ισχύς του φιλικού δεσμού βιώνεται με εξερευνήσεις στο χώρο προς αναζήτηση περιπετειών χωρίς να αναφέρεται πουθενά η λέξη «σχέση» (*θα πεις το πρόβλημά σου, κοντά στα δύσκολα)*. Η οικειότητα στα αγόρια υπονοείται και δεν αναφέρεται (*δεν μπορώ να με φανταστώ*

χωρίς φίλους, νοιάξιμο), ενώ ο λόγος τους είναι λιτός, περιεκτικός και απαλλαγμένος από λέξεις που περιγράφουν συναισθήματα.

Η αναπαράσταση της φιλίας στα κορίτσια ορίζεται συχνότερα ως οικεία σχέση κατανόησης, ενώ χρησιμοποιούν πολλά ουσιαστικά που περιγράφουν τη στοργική και συναισθηματική πρόσληψη που καλλιεργούν για την ιδεατή και την πραγματική φιλία (*σχέση, αγάπη, αποδοχή, ελευθερία, ανεκτικότητα, εκτίμηση, αμοιβαιότητα, ειλικρίνεια, ανεπηρέαστη από άλλους, κατανόηση).* Αξιοσημείωτο είναι ότι κανένα αγόρι δεν περιέγραψε την έννοια της φιλίας με κάποια από τις λέξεις που ανέφεραν τα κορίτσια, γεγονός που σχετίζεται με το φόβο των αγοριών να ορίσουν την ιδεατή και πραγματική φιλία με όρους συναισθηματικής επικοινωνίας.

Η φιλία αποτελεί ένα μάγμα δράσεων και αισθημάτων σε αμοιβαία βάση. Τα αγόρια, διαθέτοντας περισσότερο ελεύθερο χρόνο για περιπέτειες, γύρες και παιχνίδια, αναφέρονται σε πιο διευρυμένες στο χώρο και το χρόνο δραστηριότητες. Τα κορίτσια αναφέρονται συχνότερα στην εμπιστευτική και συναισθηματική επικοινωνία στις φιλίες τους *(ελευθερία, κουβέντα, άνεση, έκφραση και γέλιο).* Ενώ, για πρώτη και τελευταία φορά σε όλο το εύρος των συνεντεύξεων, ένα αγόρι ανέφερε ότι ο φίλος σημαίνει «αγάπη», ενώ δύο άλλα αγόρια, μίλησαν για τα αισθήματα γαλήνης και ευτυχίας, που βιώνουν από τις φιλίες τους. Φαίνεται, πως καθώς προχωρούσαν οι συνεντεύξεις, τα τρία από τα έξι αγόρια, τόλμησαν να μιλήσουν με όρους συναισθημάτων για τους φίλους τους, αλλά σε καμία περίπτωση δεν ανέφεραν ότι εκφράζουν τα συναισθήματα τους με σωματική επαφή, όπως οι αγκαλιές ή οι εκδηλώσεις στοργής, κάτι που τα κορίτσια επεσήμαναν.

2) Λόγοι επιλογής του/της καλύτερου/ης φίλου/ης (διαμόρφωση και διατήρηση φιλίας). Με το να ρωτήσουμε τους εφήβους, τους λόγους για τους οποίους επέλεξαν τους καλύτερους φίλους τους, στοχεύαμε στη διερεύνηση των παραγόντων που συμβάλλουν στη διαμόρφωση και διατήρηση της καλύτερης φιλίας. Από τη συγκεκριμένη ερώτηση, προέκυψαν δύο σημαντικά ευρήματα, τα οποία βρίσκονται σε συμφωνία με αρκετές μελέτες της ερευνητικής γραμματείας για τις φιλίες.

Πρώτον, η ομοιότητα ως προς το χαρακτήρα, ως λόγος επιλογής των καλύτερων φίλων, αναφέρθηκε ελάχιστα, αποδεικνύοντας ότι η συνθήκη της ομοιότητας, αν και επισημαίνεται από τους ερευνητές ως παράγοντας διαμόρφωσης και διατήρησης της φιλίας, εντούτοις ελάχιστα αναφέρεται από τους ερωτώμενους. Το συγκεκριμένο εύρημα φανερώνει ότι η συνθήκη της διαπροσωπικής έλξης

αποδεικνύεται ότι είναι δύσκολη υπόθεση και σχεδόν ανεξιχνίαστη, αφού πάντα γύρω μας υπάρχουν και άλλοι/ες υποψήφιοι/ες φίλοι/ες με τα ίδια χαρακτηριστικά, που όμως δεν επιλέγονται. Ακόμη, οι έφηβοι, αντιλαμβανόμενοι τη δυσκολία να προσδιορίσουν τους λόγους για την επιλογή των κολλητών τους, αναφέρθηκαν στον εθελούσιο χαρακτήρα των φιλικών σχέσεων *(τον ήθελα, δεν μεταφέρεται με λόγια, της είπα το γραφικό: θες να γίνουμε φίλες και γίναμε),* αναφερόμενοι με τον τρόπο αυτό στην ξαφνική χημεία, η οποία προκαλεί την έναρξη της κεραυνοβόλου φιλίας.

Το δεύτερο και σημαντικότερο εύρημα, σχετίζεται με το ότι αγόρια και κορίτσια συμπίπτουν ως προς τη ρητορική και τα παραδείγματα που χρησιμοποίησαν για να επιχειρηματολογήσουν υπέρ της πρώτιστης σημασίας που έχει η αμοιβαιότητα της λειτουργίας της οικειότητας στην επιλογή των καλύτερων φίλων. Συγκεκριμένα, η κατανόηση, η ικανότητα ακρόασης, η αποκάλυψη των μύχιων σκέψεων και συναισθημάτων, η ευθύτητα και η εμπιστοσύνη, επισημάνθηκαν εξίσου από αγόρια και κορίτσια. Η σύμπτωση μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών ως προς το είδος των συμπεριφορών που συνιστούν την οικειότητα, σχετίζεται με το ότι η μέθοδος των συνεντεύξεων επιτρέπει στα αγόρια να αφηγηθούν την ιστορία της φιλίας τους, χωρίς να έρθουν αντιμέτωπα με τα ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς, που ενεργοποιούν τα στερεότυπα του φύλου λόγω της συναισθηματικής κατεύθυνσης των ερωτήσεων. Αντίθετα, σε έρευνες με ερωτηματολόγια, τα κορίτσια επισημαίνουν συχνότερα την οικειότητα ως σημαντικότερη για τη διατήρηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων. Ακόμη, ένας άλλος λόγος για την παραπάνω σύμπτωση, θα μπορούσε να είναι το ότι στις μακροχρόνιες φιλίες οι έμφυλες διαφοροποιήσεις ως προς την οικειότητα τείνουν να εξομοιώνονται. Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από το ότι τα αγόρια ανέφεραν ότι οι φιλίες με τους κολλητούς τους άρχισαν από τα παιδικά τους χρόνια.

Ακόμη, παρατηρήθηκε ότι οι έφηβοι προέβησαν σε κοινή ιεράρχηση των συμπεριφορών, με βάση τις οποίες επέλεξαν τους/ις κολλητούς/ες τους, κάτι που σημαίνει πως δεν υπάρχει διαφοροποίηση στη βαρύτητα μιας ορισμένης λειτουργίας, για το ένα από τα δύο φύλα, ενώ το ίδιο αποτέλεσμα παρατηρήθηκε και στη μελέτη μας από τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου MFQ-FF (Mendelson & Aboud, 2102), για τις λειτουργίες της φιλίας. Από την άλλη, η συναισθηματική ασφάλεια, η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, η φυσική ελκυστικότητα, η ομοιότητα και η συμπληρωματικότητα, αναφέρθηκαν, ως λόγοι επιλογής των καλύτερων φίλων, αλλά με μικρότερη συχνότητα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι παραπάνω συμπεριφορές είναι ήσσονος σημασίας για τη διαμόρφωση και ανάπτυξη της φιλίας.

Επιπλέον, διαπιστώθηκε πως τα αγόρια ακολουθούν διαφορετικά μονοπάτια στον τρόπο που βιώνουν ορισμένες λειτουργίες της φιλίας, σε σύγκριση με τα κορίτσια, χωρίς αυτό να επηρεάζει την ικανοποίηση που νιώνουν από τις καλύτερες φιλίες τους. Τα αγόρια, όταν αναφέρονται στη σπουδαιότητα της καλής παρέας, επισημαίνουν το *τι κάνουν*, ενώ τα κορίτσια το *τι νιώθουν* με τους/ις φίλους/ες τους. Η δυναμική της καλής παρέας στην εφηβεία αποδεικνύεται ως ο σημαντικότερος λόγος για την επιλογή των κολλητών φίλων. Επίσης, τη συναισθηματική ασφάλεια (δέσμευση, αφοσίωση) τα αγόρια την ορίζουν με πρακτικές αμοιβαιότητας στο χρόνο (*περάσαμε πολλά μαζί, από μικροί μαζί, βαθιά γνωριμία, καλοκαρδία*). Τα κορίτσια αναφέρονται στη συναισθηματική ασφάλεια με ουσιαστικά υψηλής αφαίρεσης που αποτυπώνουν τη δέσμευση στη φιλία συναισθηματικά, σύμφωνα με το ρόλο της μητρικής ταυτότητας, που τα θέλει ως τροφούς-παρόχους φροντίδας και ασφάλειας (*την αγαπώ, τη συμπονώ, στοργή, χαλαρότητα, η φίλια είναι συναίσθημα και όχι ιδέες, καλοσύνη*).

Περαιτέρω, παρατηρήθηκε ότι η ενίσχυση της αυτοεπικύρωσης ως λόγος επιλογής, των καλύτερων φίλων, αναφέρθηκε πολύ λίγες φορές και με αρνητικό τρόπο. Οι έφηβοι επιλέγουν τους φίλους όχι για να επικυρώνουν την κοινωνική τους εικόνα, αλλά για την απουσία κατάκρισης και κοροϊδίας προς το πρόσωπο τους. Το εύρημα, σχετίζεται με το ότι η Ελλάδα αμφιταλαντεύεται μεταξύ ενός αλλοκεντρικού και ιδιοκεντρικού προσανατολισμού οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, με τις συλλογικές αξίες να επικρατούν περισσότερο. Οπότε, το να αναφέρουν οι έφηβοι την ενίσχυση της αυτοεπικύρωσής τους, ως λόγο για την επιλογή των καλύτερων φίλων τους, θα σήμαινε ότι τους προτίμησαν για λόγους ενίσχυσης της ατομικής και κοινωνικής τους ταυτότητας, δηλαδή ατομοκεντρικά.

Στη συνέχεια, η λειτουργία της βοήθειας, ως λόγος επιλογής των καλύτερων φίλων, στα κορίτσια σχετίζεται με τις επιδόσεις τους στα μαθήματα και την ανάπτυξη της αυτογνωσίας τους, δηλαδή συμπεριφορές που ενισχύουν την προσωπική και κοινωνική τους εικόνα. Στα αγόρια, η βοήθεια, αν και αναφέρεται, είτε δεν προσδιορίζεται επακριβώς είτε αφορά την αμοιβαία προστασία έναντι επιθέσεων και κινδύνων, προερχόμενων από άλλες ομάδες αγοριών. Αυτό το εύρημα απηχεί τον κοινωνικά κατασκευασμένο κυριαρχικό και ανεξάρτητο χαρακτήρα της αρρενωπής τους ταυτότητας, με την οποία διαμεσολαβούνται τα βιώματα στις φιλίες των αγοριών, οι οποίες ενυπάρχουν σε ευρύτερες αριθμητικά φιλικές ομάδες. Πάντως, η λειτουργία της βοήθειας, αναφέρεται και από τα δύο φύλα, μετά την καλή παρέα, την

εμπιστοσύνη, την οικειότητα, και τη συναισθηματική ασφάλεια, ενώ στην ερώτηση για το τι σημαίνει φιλία γενικά, οι έφηβοι τοποθέτησαν την οικειότητα και τη βοήθεια-αλλλεγύη ισοδύναμα στην πρώτη θέση των αναφορών τους. Αυτή η διαφοροποίηση σχετίζεται με το ότι οι φιλίες των μαθητών/τριών δημιουργούνται και διατηρούνται ως εθελούσιες σχέσεις αμοιβαιότητας, πρωτίστως ως προς την ανάγκη για την αφήγηση του εαυτού στο σημαντικό και μοναδικό άλλο, που επιλέχθηκε στη βάση της εμπιστοσύνης, της χαρούμενης παρέας, και της καλής καρδιάς, και όχι στη λογική της επιθυμίας για βοήθεια, όσο και αν αυτή, τελικά, παρέχεται εκούσια λόγω της συναισθηματικής δέσμευσης στη φιλία, όπως οι έφηβοι τόνισαν και επισημαίνεται από την ερευνητική γραμματεία.

3) Τι θαυμάζουν οι έφηβοι στους κολλητούς τους φίλους. Με την ερώτηση τι θαυμάζεις στον/ην κολλητό/ή, θέλαμε να διαπιστώσουμε τις συμπεριφορές και τα στοιχεία του χαρακτήρα των κολλητών φίλων που λειτουργούν ως παράγοντες έλξης για τη διατήρηση των καλύτερων φιλικών σχέσεων στη μέση εφηβεία. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως υπάρχουν συμπεριφορές των κολλητών φίλων, που από κοινού θαυμάζουν αγόρια και κορίτσια, αλλά και διαφοροποιήσεις με βάση το φύλο.

Καταρχάς, τα αγόρια και τα κορίτσια συμπίπτουν στο ότι θαυμάζουν στους/ις φίλους/ες τους τις κοινωνικές δεξιότητες που τους καθιστούν κοινωνικά δημοφιλείς, διαπροσωπικά επικοινωνιακούς και αθλητικά δραστήριους, επισημαίνοντας ότι αυτά τα στοιχεία του χαρακτήρα των φίλων αποτελούν βασικό παράγοντα διαπροσωπικής έλξης στη φίλια, αλλά και κίνητρο για να ομοιάσουν στους φίλους τους, ως προς τις αξιοθαύμαστες συμπεριφορές τους, αποδεικνύοντας έτσι τη σημασία που έχει η συμπληρωματικότητα στις φιλίες. Με άλλα λόγια, οι έφηβοι θαυμάζουν στους φίλους αυτό που θα ήθελαν να είναι οι ίδιοι, δεδομένου ότι οι φίλοι αποτελούν τις γέφυρες με τις οποίες συναντάται η ατομικότητα του *εγώ* με το κοινωνικά επιθυμητό *εμείς*. Στο πλαίσιο αυτό, η αμοιβαία ειλικρινής αυτοαποκάλυψη κατέχει τα σκήπτρα του θαυμασμού, επισφραγίζοντας την ισχυρότητα και μοναδικότητα του φιλικού δεσμού, παρέχοντας ταυτόχρονα το αίσθημα ισοτιμίας στις φίλιες.

Από την άλλη, τα κορίτσια θαυμάζουν μορφές βοήθειας των φίλων, όπως οι συμβουλές, η θετική παρακίνηση, η βοήθεια στα μαθήματα και η ευαισθησία προς τις ανάγκες τους, επιβεβαιώνοντας τη στοργική κατεύθυνση των φιλικών τους σχέσεων. Ωστόσο, κανένα αγόρι δεν ανέφερε ότι θαυμάζει κάποια μορφή βοήθειας προερχόμενη από τους κολλητούς φίλους. Εάν τα αγόρια ανέφεραν ότι θαυμάζουν τη βοήθεια που τους προσφέρουν οι κολλητοί τους, αυτό θα τα έφερνε σε ταυτολογική

αντιπαράθεση με τις ανάγκες της δόμησης της ηγεμονικής αρρενωπής ταυτότητας, η οποία οικοδομείται αντιθετικά προς την αναγνώριση της ευαλωτότητας, αλλά και της συνακόλουθης εκδήλωσης συμπαράστασης, η οποία είναι θηλυκά προσανατολισμένη μορφή βοήθειας. Παρόλα αυτά, τα αγόρια αναφέρθηκαν, σε άλλα σημεία των συνεντεύξεων, σε μορφές πρακτικής βοήθειας που δέχονται από τους φίλους τους και, πάντως, με λιγότερες λέξεις, στις γενικές ερωτήσεις για τη φιλία και τους φίλους, όπως αναφέραμε στις αμέσως προηγούμενες παραγράφους.

Τέλος, η φυσική ελκυστικότητα επισημάνθηκε ελάχιστα ως παράγοντας θαυμασμού προς τους φίλους, με τα αγόρια να θαυμάζουν τους μυς των κολλητών τους και τα κορίτσια να εστιάζουν το θαυμασμό τους στο πρόσωπο και τα μάτια των φίλων τους, δηλαδή οι απαντήσεις των εφήβων αντιστοιχούν στην κοινωνικά επιτρεπτή κατεύθυνση της αισθητικής κρίσης, με βάση τον διμορφισμό του κοινωνικά κατασκευασμένου φύλου.

4) Αναπαραστάσεις των εφήβων για την ετερόφυλη φιλία. Ρωτώντας τους εφήβους για το εάν οι κολλητοί/ές τους είναι αγόρια ή κορίτσια και εάν πιστεύουν στην ύπαρξη φιλίας μεταξύ των δύο φύλων, θελήσαμε να διερευνήσουμε τις απόψεις τους για την ετερόφυλη φιλία. Οι τοποθετήσεις των εφήβων επιβεβαιώνουν αντίστοιχες μελέτες για την προτίμηση των εφήβων στις ομόφυλες φιλίες, αλλά και τα σημαντικά οφέλη που αποκομίζουν τα δύο φύλα από τις λίγες ετερόφυλες φίλιες τους.

Η πλειοψηφία των εφήβων, προτιμά τις ομόφυλες φιλίες διότι η ομοιότητα ως προς το φύλο προσφέρει μια κοινή ερμηνεία του προσωπικού εαυτού και των καταστάσεων που αντιμετωπίζουν στην καθημερινότητά τους, ωστόσο διατηρούν φιλικές σχέσεις και με άτομα από το άλλο φύλο, αλλά λιγότερο στενές από ότι με τους/ις κολλητούς/ές τους. Οι περισσότεροι από τους μισούς εφήβους, και ειδικά τα κορίτσια, θεωρούν αδύνατη την ετερόφυλη φιλία, ενώ, στο βαθμό που υπάρχει, αποτελεί τέχνασμα για σεξουαλική συνεύρεση. Από αυτήν την άποψη, οι έφηβοι υιοθετούν την παραδοσιακή αντίληψη που θεωρεί ανέφικτες τις ετερόφυλες φιλίες. Ωστόσο, ένα κορίτσι αναφέρθηκε στην προοπτική της μεταμοντέρνας φιλίας, όπου τα οφέλη και οι προσδοκίες που διατηρούν οι ετερόφυλοι φίλοι, εμπλουτίζονται από την απόλαυση της σεξουαλική επαφής.

Λιγότεροι από τους μισούς εφήβους, αναγνωρίζουν ως ισάξιες τις φιλίες με το άλλο φύλο, όσο και αν πλήττονται από την κοινωνική καχυποψία ότι αποτελούν κεκαλυμμένες ερωτικές σχέσεις. Αξιοσημείωτο είναι το εύρημα ότι τα μισά αγόρια,

βιώνουν υψηλά επίπεδα συναισθηματικής επικοινωνίας, αυτοαποκάλυψης και συμβουλευτικής στήριξης στις ετερόφυλες φιλίες τους, παρά το ότι είναι λιγότερο στενές από αυτές που διατηρούν με τους ομόφυλους κολλητούς τους, ενώ τα κορίτσια απολαμβάνουν τις φιλίες τους με τα αγόρια, χωρίς τη ζήλεια και τη φλυαρία, με τις οποίες συχνά επιβαρύνονται οι φιλίες των κοριτσιών. Οι ετερόφυλες φιλίες στη μέση εφηβεία απαλλάσσουν τα αγόρια από το άγχος της πατριαρχικής αντίληψης για την κατασκευή της ηγεμονικής αρρενωπής ταυτότητας, που τα θέλει ανεξάρτητα και άτρωτα, παρέχοντάς τους τα οφέλη της οικειότητας, και τα κορίτσια από το άγχος της εμμονικής αναζήτηση της οικειότητας και του ανταγωνισμού, επιτρέποντάς τους να βιώνουν πιο χαλαρά και ήρεμα τις φιλίες τους.

5) Διαφορές αγοριών και κοριτσιών ως προς το εύρος και το βάθος της αυτοαποκάλυψης στις καλύτερες φιλίες τους. Βιβλιογραφικά, και για τα δύο φύλα, αν και σε μικρότερο βαθμό για τα αγόρια, η αυτοαποκάλυψη συνιστά πρωτοτυπική γνωστική αναπαράσταση για το τι σημαίνει η φιλία, διαφοροποιώντας τις καλύτερες από τις απλές και περιστασιακές φιλίες. Οι τοποθετήσεις των εφήβων επιβεβαιώνουν την ερευνητική γραμματεία στο ζήτημα αυτό.

Για τους περισσότερους έφηβους η εκμυστήρευση σκέψεων, συναισθημάτων, ανησυχιών, φόβων, επιθυμιών, σχεδίων, διλλημάτων και εμπειριών αποτελεί τον ορισμό της καλύτερης φιλίας, αλλά και τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ του/ης κολλητού/ής και των άλλων φίλων. Οι έφηβοι, οριοθετώντας το πλαίσιο της λειτουργίας της αυτοαποκάλυψης, το συνέδεσαν με την εχεμύθεια, την εμπιστοσύνη και τη δεξιότητα της κατανόησης της νοητικής, συναισθηματικής και συμπεριφορικής τους κατάστασης. Ιδιαίτερα, η αυτοαποκάλυψη συναισθημάτων ανασφάλειας και διλλημάτων συνεισφέρει στην ενίσχυση της αυτοεικόνας, δεδομένου πως οι φίλοι ενδυναμώνουν, καθησυχάζουν και ενθαρρύνουν τους φίλους να είναι ο εαυτός τους, χωρίς να τους επιβάλλουν τις δικές τους ερμηνείες για γεγονότα, σκέψεις, συναισθήματα ή προθέσεις, και πάντα σε ένα πλαίσιο απουσίας κατάκρισης. Η αμοιβαία αφήγηση του εαυτού αποτελεί στοίχημα για την ποιότητα της καλύτερης φιλίας και συνάμα συνιστά μεταμορφωτική ταυτοτική διεργασία, όπου αναδύεται ένας νέος εαυτός από την επικοινωνία με τους καλύτερους φίλους, ο οποίος είναι απαλλαγμένος από αγκυλώσεις και ενδυναμωμένος στα προσωπικά δυνατά χαρακτηριστικά του.

Παρατηρήθηκε, ότι η μερική αυτοαποκάλυψη των εφήβων διαμεσολαβείται από τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων τους. Όλα τα αγόρια υποκρύπτουν

πληροφορίες που θα έπλητταν την κοινωνική εικόνα της οικογένειάς τους, σύμφωνα με τον ηγεμονικό ρόλο του ανδρικού φύλου που τα προετοιμάζει ως προστάτες της οικογενειακής τιμής. Από την άλλη μεριά, η μερική αυτοαποκάλυψη των κοριτσιών, αποφεύγοντας να μοιράζονται μύχιες απόψεις για άλλους, στοχεύει στην προστασία της κοινωνικής τους εικόνας, αλλά και για να αποφύγουν την τάση που έχουν οι φίλες τους να διογκώνουν με υποθέσεις και αναμάσημα τα προβλήματα, προκαλώντας τους άγχος. Σε αυτό το πλαίσιο, η βοήθεια που δίνουν τα αγόρια στα κορίτσια είναι απλή, ανακουφιστική και χωρίς εικασίες που θα επιβάρυναν τη συναισθηματική τους κατάσταση. Τέλος, παρατηρήθηκε η αγωνιώδης ανησυχία όλων των κοριτσιών για τη διαφύλαξη των «μυστικών», ενώ αυτή η λέξη δεν ειπώθηκε ποτέ από τα αγόρια, αν και εννοήθηκε από τα συμφραζόμενά τους, γεγονός που αποτυπώνει για μια ακόμη φορά το φόβο της οικειότητας στις φιλίες τους.

6) Δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου με τους φίλους. Καταρχάς, διαπιστώθηκαν τρεις ομοιότητες μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, ως προς τη χρήση του ελεύθερου χρόνου. Πρώτον, αγόρια και κορίτσια αφιερώνουν τον ελεύθερο χρόνο τους σε βόλτες για καφέ ή συναντήσεις στην πλατεία, μετά το σχολείο ή το φροντιστήριο, διότι αποτελεί τον οικονομικότερο τρόπο να συναντηθούν. Δεύτερον, αγόρια και κορίτσια συμπίπτουν στις διαπιστώσεις τους, ότι ο κοινά βιωμένος χρόνος με τους φίλους, και άσχετα με το πόσο «σπουδαία» ή «χαζά» είναι όσα κάνουν ή συζητάνε, δεν αποτελεί ποτέ σπατάλη χρόνου, αντίθετα είναι πηγή χαράς, διασκέδασης και ανακούφισης, που μεταμορφώνει την αντίληψη για τον εαυτό και τον κόσμο. Τρίτον, ο κοινά βιωμένος χρόνος με τους φίλους, επιτρέπει, παγιώνει και εξελίσσει την οικειότητα, τις μορφές βοήθειας, το αίσθημα ασφάλειας και επικύρωσης των φίλων ως αναντικατάστατων, δημιουργώντας ένα μοναδικό και διακριτό δεσμό μέσα σε ένα κόσμο από αδιαφοροποίητους άλλους. Ο κοινά βιωμένος χρόνος, δεν αποτελεί αργόσχολη δραστηριότητα, αντίθετα επιτρέπει να εκδηλωθούν οι υπόλοιπες λειτουργίες της φιλίες.

Ειδικότερα, επιβεβαιώνονται οι θέσεις πολλών ερευνητών ότι οι φιλίες των αγοριών βιώνονται πλάι - πλάι και ότι είναι συνεργατικές και επεκτατικές, ως προς τις δραστηριότητες στο χώρο, ενώ των κοριτσιών συναισθηματικές και εντατικές ως προς το βάθος της οικειότητας και βιώνονται πρόσωπο με πρόσωπο. Τα αγόρια, σε σύγκριση με τα κορίτσια, έχουν περισσότερη ελευθερία κίνησης στο χώρο και το χρόνο, εξορμώντας για «περιπέτειες σε κόντρες με μηχανές ή αυτοκίνητα», αλλά και κάνοντας «γύρες» σε άλλες γειτονίες, επιστρέφοντας αργότερα τα βράδια στα σπίτια

τους. Τα αγόρια συναντιούνται συχνότερα με την ευρύτερη παρέα, στην οποία οι κολλητές φιλίες των αγοριών συνυπάρχουν, ενώ οι φιλίες των κοριτσιών συνήθως βιώνονται δυαδικά. Οι καλύτεροι φίλοι των αγοριών είναι όσοι έχουν ανεπτυγμένους μυς από επισκέψεις σε γυμναστήρια ή σχολές πολεμικών τεχνών και εκείνοι που κατέχουν αυξημένες νοητικές ικανότητες στο χειρισμό ηλεκτρονικών παιχνιδιών. Ενώ, μόνο δύο από τα έξι αγόρια ανέφεραν ότι με τους κολλητούς τους φίλους κάνουν τα ίδια πράγματα με την υπόλοιπη παρέα που συμμετέχουν, αλλά εμβαθύνουν σε πιο προσωπικά ζητήματα, επισημαίνοντας τη συμπεριφορά της αυτοαποκάλυψης.

Τα κορίτσια έχουν περιορισμένη ελευθερία κινήσεων στο δημόσιο χώρο, ενώ οι ώρες παραμονής έξω από το σπίτι είναι λιγότερες. Όλα τα κορίτσια περπατάνε με τις ώρες γύρω από τη γειτονιά, συζητώντας για την αυτοεικόνα τους, την κοινωνική τους εικόνα, για χαζά και ασήμαντα πράγματα και γελάνε περισσότερο με τους φίλους τους λέγοντας αστεία, ενώ τα αγόρια προτιμούν την πλάκα και το χαβαλέ σε βάρος των άλλων για να γελάνε. Ακόμη, τα κορίτσια παίζουν επιτραπέζια παιχνίδια, τα οποία απαιτούν αρκετή προφορική επικοινωνία, συζητάνε για ερωτικά ζητήματα, με έμφαση στην ανακάλυψη των κινήτρων των συμπεριφορών των άλλων, ενώ πηγαίνουν στον κινηματογράφο, συχνότερα από τα αγόρια, προτιμώντας ταινίες σινεφίλ με ανθρωπολογικό περιεχόμενο.

Οπότε, επιβεβαιώνεται ότι η επιτελεστικότητα του διμορφικού φύλου, δηλαδή η κοινωνικά και πολιτισμικά κατασκευασμένη αρρενωπή και θηλυκή ταυτότητα, τροποποιεί τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου στο δημόσιο και ιδιωτικό χωροχρόνο, των αγοριών και των κοριτσιών, με τους κολλητούς τους φίλους. Με τον τρόπο αυτό, αναπαράγονται προνόμια για τα αγόρια ηγετικής διαδρομής στην κοινωνία και υποχρεώσεις φροντίδας και συναισθηματικής έγνοιας για τα κορίτσια.

7) Οι συγκρούσεις και οι τρόποι συμφιλίωσης με τους καλύτερους φίλους. Οι συγκρούσεις, και οι προσπάθειες για την επίλυσή τους, σχετίζονται άμεσα με την ποιότητα των φιλικών σχέσεων. Όπως διαπιστώθηκε, οι έφηβοι σπάνια έχουν συγκρουστεί για σοβαρό λόγο, ωστόσο όλοι/ες αντιμετωπίζουν πολύ συχνά διαφωνίες για «ασήμαντα» ή «χαζά» ζητήματα, τα οποία διευθετούνται εύκολα χωρίς να διακυβεύουν την ύπαρξη ή την ποιότητα της φιλίας τους. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με την ερευνητική γραμματεία, αλλά και την έρευνα της παρούσας διατριβής για την επίλυση των συγκρούσεων στις καλύτερες φιλίες, γεγονός που σχετίζεται με την κατανόηση της σημαντικότητας της διαφύλαξης του αγαθού της φιλίας και των επαρκών δεξιοτήτων επικοινωνίας που χαρακτηρίζει την εφηβεία, σε

σχέση με την παιδική ηλικία. Ένα άλλο εύρημα, που είναι σύμφωνο με όσες έρευνες διαπίστωσαν διαφορές στη συχνότητα των συγκρούσεων μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, αλλά όχι με την έρευνά μας για τη συχνότητα των συγκρούσεων στο δείγμα της διατριβής, είναι το ότι παρατηρήθηκε μια ελάχιστη τάση τα κορίτσια να εμπλέκονται σε περισσότερες συγκρούσεις με τις κολλητές τους φίλες, σε σύγκριση με τα αγόρια, η οποία αποτυπώνεται μέσω έντονων και μακράς διάρκειας διαλόγων για να επανέλθει η ισοτιμία στη φιλία. Τα ελαφρώς χαμηλότερα ποσοστά των συγκρούσεων των αγοριών, σχετίζονται με τα λιγότερα μυστικά που μοιράζονται, τη μεγαλύτερη ανοχή σε διαφοροποιημένες συμπεριφορές των φίλων, ενώ για ομοφοβικούς λόγους δεν εστιάζουν σε συναισθηματικές αναστατώσεις.

Παρουσιάστηκαν έμφυλες διαφοροποιήσεις ως προς το είδος και τη διαχείριση των συγκρούσεων, ώστε να επέλθει η συμφιλίωση. Τα αγόρια, λόγω του φόβου της έκφρασης προσωπικής οικειότητας, απέφυγαν να ορίσουν τις συγκρούσεις με όρους συναισθηματικής επικοινωνίας. Ενώ, οι συγκρούσεις τους αποτυπώνουν τη συνεργατική και επεκτατική κατεύθυνση των φιλικών τους σχέσεων, αφορώντας διιστάμενες ερμηνείες ως προς τη συμμετοχή τους στις αθλητικές δραστηριότητες. Οι συγκρούσεις των κοριτσιών διακρίνονται από έντονη συναισθηματική προσπάθεια διασφάλισης της ισοτιμίας στις φιλίες τους, λόγω νομιζόμενης ή πραγματικής άρσης της αμοιβαιότητας ως προς την ειλικρίνεια, τη διαφύλαξη μυστικών και την έντονη απαίτηση για σύμπνοια σε ερμηνείες για τις διαπροσωπικές σχέσεις γενικά. Ο φόβος της οικειότητας που χαρακτηρίζει τις φιλίες των αγοριών, τα προστατεύει από υπερβολική έκθεση σε συγκρούσεις, αντίθετα η απαιτητική αναζήτηση της οικειότητας, ως προς την αμοιβαία ειλικρινή επικοινωνία, οδηγεί τα κορίτσια σε συχνότερες συγκρούσεις συναισθηματικής κατεύθυνσης.

Η προσωρινή και χωρίς λόγο απομάκρυνση των κολλητών, αποτελεί έναν άλλο λόγο για την ύπαρξη σύγκρουσης στις φιλίες, και για τα δύο φύλα, που υποφέρουν στο ενδεχόμενο της απώλειας των φίλων. Στο ενδεχόμενο αυτό, τα αγόρια, σύμφωνα με τον ηγεμονικό ρόλο του φύλου τους, αποφεύγοντας να εκφράσουν την ευαλωτότητα τους, αντιδρούν με νευρικότητα, ενώ τα κορίτσια μίλησαν για συναισθήματα «λύπης» και «μοναξιάς», «ξαναγίναμε φίλες γιατί είδε πως στενοχωρήθηκα», σύμφωνα με το στερεότυπο του φύλου των γυναικών, που τα θέλει να εκφράζουν τα συναισθήματά τους.

Τα αγόρια και τα κορίτσια διαφοροποιούνται έντονα ως προς το χρόνο και τις στρατηγικές που ακολουθούν για την επίλυση των συγκρούσεων στις φιλίες τους. Οι

χρόνοι συμφιλίωσης των κοριτσιών είναι σύντομοι και διαρκούν το πολύ έως την επόμενη ημέρα των αντιπαραθέσεων, ενώ τα αγόρια χρειάζονται περισσότερες από δύο ημέρες. Τα κορίτσια, κατέχοντας αυξημένες δεξιότητες επικοινωνίας και επειδή δεν διαθέτουν, στον ίδιο βαθμό με τα αγόρια, διαμεσολαβητές, διότι οι φιλίες τους είναι δυαδικές, επιλέγουν τη στρατηγική της διαπραγμάτευσης, κάνοντας το πρώτο βήμα για την έναρξη διαλόγου, ώστε να επέλθει η συμφιλίωση, υπό τον όρο ότι η σύγκρουση δεν προήλθε από άρση εμπιστοσύνης, αλλά από παρανόηση.

Από την άλλη, όλα τα αγόρια, όντας αγκυλωμένα στην ηγεμονικά δομημένη αρρενωπή τους ταυτότητα, επιλέγουν τη στρατηγική της απόσυρσης, αφήνοντας το χρόνο να εξαλείψει την οργή που νιώθουν, γνωρίζοντας ότι θα συναντηθούν με τους φίλους τους στα ομαδικά αθλήματα που συμμετέχουν και ότι διαθέτουν ειρηνοποιούς, που είναι τα αλλά παιδιά της ευρύτερης παρέας, τα οποία μεσολαβούν ώστε κανένα από τα δύο μέρη να μην φανεί ότι υποχώρησε και τρωθεί η ανεξαρτησία και το κύρος του. Φαίνεται, ότι ο δρόμος των συγκρούσεων και της επίλυσής τους, σηματοδοτείται από τα αντιθετικά δίπολα της θηλυκής θλίψης και της ανδρικής αγωνίας να αποκρυφτεί η συναισθηματική ανάγκη για συμφιλίωση.

8) Λόγοι διάλυσης των φιλικών σχέσεων. Γενικά, αγόρια και κορίτσια συμπίπτουν στο ότι η άρση της εμπιστοσύνης, η δημόσια κατάκριση, η συκοφάντηση, τα ψέματα και οι «πισώπλατες μαχαιριές», ισοδυναμούν με προδοσία, επιφέροντας τον εξαιρετικά οδυνηρό τερματισμό της φιλίας. Ταυτόχρονα, οι προδοτικές συμπεριφορές προκαλούν ερωτηματικά για την αυτοεικόνα των εφήβων και την ικανότητά τους να χρησιμοποιούν ορθά κριτήρια επιλογής των φίλων. Παράλληλα, όλοι οι έφηβοι αναφέρθηκαν στην ευθραυστότητα της φιλίας, τονίζοντας ότι και μόνο μία από τις παραπάνω προδοτικές συμπεριφορές αρκεί για τον τερματισμό της. Τα ευρήματα αυτά, βρίσκονται σε συμφωνία με την ερευνητική γραμματεία για τη λύση των φιλικών σχέσεων.

Υπήρξαν έντονες έμφυλες διαφορές στην επισήμανση των λόγων διάλυσης των φιλικών σχέσεων, οι οποίοι αντανακλούν τους διαφορετικούς τρόπους βίωσης και αναπαράστασης των φιλικών σχέσεων των δύο φύλων. Τα κορίτσια, επισημαίνοντας τον μεγάλο όγκο εκμυστηρεύσεων στις φιλίες τους, αναπαριστούν την προδοσία συχνότερα ως περιορισμό της εγγύτητας και της αυτοαποκάλυψης, κοινοποίηση μυστικών σε τρίτους, κουτσομπολιά, ζήλεια των άλλων φίλων των κολλητών τους, ενώ αρνητικό ρόλο διαδραματίζουν και τα αυξημένα επίπεδα αποκλειστικότητας και κτητικότατος που χαρακτηρίζουν τις φιλίες των κοριτσιών.

Επιπλέον, θεωρούν φθόνο και ανταγωνισμό τη σεξουαλική εμπλοκή των φίλων τους με τους ερωτικούς τους συντρόφους, αλλά και την απουσία της υπεράσπισής τους σε αρνητικές δημόσιες κριτικές. Η άρση της συνθήκης της ομοιότητας, ως αποτέλεσμα της εξέλιξης του χαρακτήρα των φίλων, αποτελεί για τα κορίτσια έναν αναπότρεπτο λόγο για τη διάλυση της καλύτερης φιλίας. Ωστόσο ένα κορίτσι θεωρεί πως μια τέτοια περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί προδοσία, αλλά δικαίωμα προσωπικής εξέλιξης. Οι παραπάνω καταστροφικές για τη φιλία συμπεριφορές είναι ασυγχώρητες, διότι αμαυρώνουν την κοινωνική εικόνα των κοριτσιών, αποδεικνύοντας ότι οι φίλοι είναι μυστικοί εχθροί. Τα αγόρια είναι πιο διαλλακτικά στο ζήτημα της αίτησης για συγχώρεση από τους φίλους, όταν από λάθος παραβιάζουν την αθέτηση της εμπιστοσύνης.

Η προδοσία για τα αγόρια, επίσης, αποτελεί εξίσου οδυνηρή εμπειρία. Ωστόσο, οι λόγοι για τη διάλυση των φιλικών σχέσεων άπτονται, πέραν της προδοσίας της εμπιστοσύνης, με συμπεριφορές που σχετίζονται με τον προστατευτικό ρόλο της αρρενωπής τους ταυτότητας στο δημόσιο χώρο, για ζητήματα που αφορούν τη διαφύλαξη της τιμής της οικογένειάς τους και της αμοιβαίας συνεργασίας στις συμμαχικές φιλικές τους σχέσεις. Ακόμη, ενώ τα κορίτσια μίλησαν περισσότερο και περιέγραψαν ενδελεχώς τις σχεσιακού τύπου προδοτικές συμπεριφορές, τα αγόρια αρκέστηκαν σε ένα απλό «μην με πουλήσει σε άλλους», αποφεύγοντας να αναφερθούν με συναισθηματικές εκφράσεις στη ρήξη των προσωπικών δεσμών τους, σύμφωνα με το ρόλο του φύλου τους που τα θέλει συναισθηματικά στωικά.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση ενός κοριτσιού, με αυτοϋποτιμητική συμπεριφορά, το οποίο επισημαίνει ότι η προδοσία δεν αποκαθιστά μια φιλία στα πρότερα επίπεδα, ενώ ανέχεται την προδοτική συμπεριφορά των φίλων της, όπως, και ενός αγοριού, το οποίο θα διέλυε τη φιλία με τον κολλητό του για μια γυναίκα. Οι παραπάνω αναφορές φανερώνουν ότι υπάρχουν έφηβοι που ταλαιπωρούνται χωρίς την πυξίδα των διαπροσωπικών ικανοτήτων, αδυνατώντας να εγκαταλείψουν κακοποιητικές ή και να συνάψουν λειτουργικές φιλίες.

12.2. Η κοινωνική αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία. Στην παρούσα μελέτη διαπιστώνεται ότι η φιλία στη μέση εφηβεία αναπαρίσταται, κυρίως, ως ιδανική διαπροσωπική σχέση αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αγάπης, καλής παρέας και συμπαράστασης, η οποία καλλιεργείται σε κλίμα κατανόησης, αδελφοσύνης και σεβασμού. Η εμπιστοσύνη ορίζει τους ηθικούς κανόνες της ειλικρινούς

αυτοαποκάλυψης, ώστε να προστατεύεται η κοινωνική εικόνα των φίλων, αποτελώντας τη βάση για τη δημιουργία της οικειότητας στη φιλία. Επίσης, η εμπιστοσύνη προσφέρει το έδαφος για την αναστοχαστική παρατήρηση του εαυτού, μέσω της κοινωνικής προοπτικής που αντιπροσωπεύει ο φίλος. Η συνεχής καλλιέργεια της εμπιστοσύνης, συνδέεται με την οντολογική ασφάλεια που προσφέρει στους φίλους, ώστε να επιτευχθεί η ισοτιμία στη φιλία.

Παράλληλα, οι έφηβοι αντιλαμβάνονται την καλή παρέα στις φιλίες τους ως γέφυρα προς την κοινωνία, προετοιμάζοντάς τους για κοινωνικά λειτουργικές σχέσεις, όπως προέκυψε και από τις συνεντεύξεις μας. Ο κοινά βιωμένος χρόνος με τους φίλους προσφέρεται για άθληση, αστεία, καλοπέραση, χαρά και χαλαρές στιγμές σε βαθμό που η φιλία γίνεται το συνώνυμο της ευτυχίας και της ζωής. Στο πλαίσιο αυτό, λίγοι έφηβοι βιώνουν ετερόφυλες και ομόφυλες σεξουαλικές εμπειρίες με τους καλύτερους φίλους τους.

Η συμπονετική και κατανοούσα διάσταση της αγάπης, επισημάνθηκε από τους εφήβους ως εξόχως σημαντική προϋπόθεση για την ύπαρξη της φιλίας και προσδιορίστηκε ως συναίσθημα, στάση, εμπειρία και σχέση, αποτελώντας το κίνητρο για να ενεργοποιηθεί η συμπαράσταση προς τους/ις φίλους/ες. Επίσης, η αγάπη ικανοποιεί την ανάγκη των εφήβων για τη μοναδικότητα της αξίας τους και την επιβράβευση της προσωπικής και κοινωνικής εικόνας τους.

Το τετράπτυχο των σημαντικότερων λειτουργιών της φιλίας ολοκληρώνεται με τη συμπαράσταση, η οποία προσλαμβάνεται ως επιείκεια και μεροληπτική δέσμευση προς τους φίλους για βοήθεια, αλληλεγγύη και υπεράσπιση έναντι επιθέσεων τρίτων προσώπων. Το γεγονός ότι η συμπαράσταση αναφέρεται λιγότερο συχνά, από την εμπιστοσύνη, την καλή παρέα και την αγάπη, υποδηλώνει ότι οι φιλίες προκύπτουν πρωτίστως από την επιθυμία για συναισθηματική και κοινωνική επικοινωνία, και λιγότερο ως διάθεση αμοιβαίας ενίσχυσης.

Από την άλλη μεριά, οι έφηβοι αναφέρονται στα κίνητρα για τη δημιουργία της φιλίας, όταν την ορίζουν ως σχέση αμοιβαίας κατανόησης, επικοινωνίας και ταύτισης. Το εύρημα αυτό, σηματοδοτεί μια σημαντική διάκριση της φίλιας ως διαπροσωπική σχέση, αφού δεν γινόμαστε φίλοι με κάποιον για να τον βοηθηθούμε, αλλά για να ταυτιστούμε και να κατανοήσουμε τον εαυτό και τον άλλο. Τελικά ο φίλος είναι ένας άλλος εαυτός που, εκπροσωπώντας την κοινωνία, βοηθά στην αυτογνωσία, προετοιμάζοντας καίρια την διείσδυση του ατόμου από τον ιδιωτικό στον δημόσιο χώρο, όπως επισημάνθηκε από τους εφήβους και στις συνεντεύξεις.

Αρκετοί έφηβοι προσδιορίζουν τη φιλία ως αδελφοσύνη, αφού οι φίλοι αποτελούν αδέλφια επιλογής, ή τα αδέλφια που δεν έχουν. Το γεγονός ότι χρησιμοποιήθηκε ο οικογενειακός δεσμός της αδελφοσύνης για να περιγραφεί η ένταση και το βάθος της φιλίας, απηχεί τα παραδοσιακά σχήματα αντίληψης των διαπροσωπικών σχέσεων που αντιστοιχούν σε κολεκτιβιστικές κοινωνίες, όπου οι φίλοι νοούνται ως μέλη των οικογενειών τους.

Για ορισμένους εφήβους, η φιλία ορίζεται ως σεβασμός προς τους/ις φίλους/ες, μιας και αποτελούν μοναδικά, αξιοθαύμαστα και αναντικατάστατα πρόσωπα για αυτό που είναι, αλλά και με το ότι αποτελούν πηγή γνώσεων για τον εαυτό και τον κόσμο, εξυψώνοντας σε ιδεατά επίπεδα την πρόσληψη που διατηρούν οι έφηβοι για τις φιλίες τους. Το ότι επισημαίνεται ελάχιστα πως η φιλία σημαίνει σεβασμός, έχει απασχολήσει τους μελετητές και παραμένει ανοιχτό ζήτημα ως προς τα εργαλεία για τον εντοπισμό του είδους του σεβασμού που συνδέεται με τη φίλια και τους φίλους. Αυτό που εξηγεί τη χαμηλή συχνότητα των αναφορών στο σεβασμό, ενδέχεται να σχετίζεται με το ότι στην Ελλάδα επιβιώνουν στοιχεία συλλογικού τρόπου οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, όπου η εστίαση στην αμοιβαία απαίτηση για σεβασμό των προσώπων συνιστά αποφευκτέα εγωιστική τάση. Το εύρημα αυτό βρέθηκε στις συνεντεύξεις, αλλά και από τη μελέτη για τις λειτουργίες της φιλίας, όπου ο θαυμασμός στο κύρος του προσώπου των φίλων, ο οποίος ανιχνεύεται από τη λειτουργία της αυτοεπικύρωσης των Mendelson και Aboud (2012), επίσης, συγκέντρωσε το χαμηλότερο ενδιαφέρον των εφήβων ως συστατικό της φιλίας.

Εν συνεχεία, διαπιστώθηκε η αξιοσημείωτη ένταση της απογοήτευσης, σε ένα μικρό ποσοστό (1.9%) των αναφορών των εφήβων, ότι η φιλία ορίζεται ως ανύπαρκτη σχέση ή προδοσία. Οι λόγοι που σχετίζονται με την προδοσία στη φιλία αφορούν την κατάρρευση της εμπιστοσύνης (*υποκρισία, ζήλεια, μίσος*), την αδυναμία δόμησης λειτουργικών κοινωνικών σχέσεων (*παροδικότητα φιλίας, ψευδαισθητική ευτυχία, δύσκολα διαχειρίσιμες συχνές διαμάχες*), την έλλειψη ισοτιμίας, αλλά και το πνεύμα της σύγχρονης ατομικιστικής κοινωνίας. Πάντως, το χαμηλό ποσοστό αναφορών σχετικά με την προδοσία στις φιλίες, σχετίζεται με το γεγονός ότι οι έφηβοι του δείγματος δεν έχουν έλθει αντιμέτωποι με τη διάλυση των φιλικών σχέσεων των μαθητικών χρόνων, που πλήττει τις δύο στις τρεις φιλίες της εφηβείας, λόγω της κινητικότητας σε νέα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά περιβάλλοντα.

Τέλος, μόνο τρία αγόρια ανέφεραν πως η φιλία σημαίνει «άνδρας» και «ναρκωτικά», εκφράζοντας έτσι την παραδοσιακή αντίληψη για την ανωτερότητα των φιλικών σχέσεων των αγοριών που εξοστρακίζει όσα αγόρια δεν ανταποκρίνονται σε αρρενωπά χαρακτηριστικά, όπως και όλα τα κορίτσια, από τον προνομιακό δεσμό της φιλίας. Η αναφορά στα ναρκωτικά, μας υπενθυμίζει το γεγονός πως η φιλία αν και συνιστά αξία, ωστόσο δεν ταυτίζεται πάντα με την ηθική και τη νομιμότητα, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις οι καλύτερες φιλίες οδηγούν σε καταστροφικές συνήθειες. Επειδή τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν στις σχολικές αίθουσες, το θεσμικό περιβάλλον του σχολείου επισκιάζει τη διάθεση για αφήγηση παραβατικών συμπεριφορών, που ούτως ή άλλως οι άνθρωποι αποκρύπτουν, όταν ρωτούνται.

1) Διαφοροποιήσεις της έννοιας της φιλίας ως προς το φύλο. Η παρούσα μελέτη ανάδειξε ότι η αναπαράσταση που διατηρούν οι μαθητές/τριες της μέσης εφηβείας διαμεσολαβείται από το φύλο των εφήβων.

Τα αγόρια, συχνότερα από τα κορίτσια, αναπαριστούν τη φιλία ως πρακτική, συνεργατική και διασκεδαστική παρέα, διαθέτοντας περισσότερο ελεύθερο χρόνο για συνευρέσεις με τους φίλους στη βάση της επίτευξης στόχων αθλητικών και αυτοκίνησης. Οι φιλίες των αγοριών συνυπάρχουν μέσα στις ευρύτερες αριθμητικά ομάδες, που είναι αναγκαίες για την διεξαγωγή των αθλημάτων. Η εξερευνητική κατεύθυνση των φιλικών σχέσεων των αγοριών στο χώρο και το χρόνο για περιηγήσεις, κατορθώματα στην άθληση και η πρόκληση πλάκας και χαβαλέ, που αποτελούν μη συμμετρική συμμετοχή των άλλων στα αστεία, εκφράζουν την ηγεμονική αρρενωπή ταυτότητα, με την οποία τα αγόρια στη μέση εφηβεία προσλαμβάνουν το ρόλο τους στο πλαίσιο της φιλίας. Επίσης, αναπαριστώντας συχνότερα τη φιλία ως καλοσύνη και αδελφοσύνη, εστιάζουν στην ευγενική διάθεση των φίλων να συνεισφέρουν στην εκπλήρωση ενός έργου με όρους οικογενειακής αφοσίωσης και δέσμευσης. Τα αγόρια κατέγραψαν λιγότερες λέξεις/φράσεις για τη φιλία και μόνο το ένα τρίτο από αυτά όρισαν τη φιλία ως εμπιστοσύνη, αγάπη και ειλικρίνεια, που αποτελούν τις συχνότερα αναφερόμενες συμπεριφορές φιλίας, σε σύγκριση με τα δύο τρίτα περίπου των κοριτσιών που επέλεξαν τις παραπάνω λέξεις. Επιβεβαιώνεται και σε αυτή τη μελέτη η υπόθεσή μας ότι τα αγόρια αποφεύγουν να χρησιμοποιούν λέξεις/φράσεις που απηχούν το βάθος και το εύρος της οικειότητας στις καλύτερες φιλίες τους.

Αντίθετα, οι σχέσεις των κοριστών χαρακτηρίζονται από την ένταση της διαπροσωπικής επικοινωνίας στις φιλίες τους. Η συναισθηματική κατεύθυνση των φιλικών τους σχέσεων συμπεριλαμβάνει την έντονη απαίτησή τους για συμμετρική αμοιβαιότητα ως προς την εμπιστοσύνη, την αγάπη, την ειλικρίνεια, την κατανόηση και την εχέμυθη αυτοαποκάλυψη. Στο πλαίσιο αυτό, κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν οι μύχιες προσωπικές πληροφορίες, μέσω των οποίων επιχειρούν να αποκαλύψουν τον εαυτό τους στους/ις φίλους/ες τους, και η αγωνία τους για τη διασφάλιση της εχεμύθειας, προστατεύοντας έτσι τη δημόσια εικόνα τους. Ο δρόμος για την καλλιέργεια της οικειότητας στις φιλίες των κοριτσιών περνά μέσα από τη συναισθηματική έκφραση, τη στοργή και την αυτοαποκάλυψη. Τα κορίτσια, σύμφωνα και με τον κοινωνικό ρόλο του φύλου τους, βιώνουν κυρίως τις φιλίες τους εστιαζόμενα στον ιδιωτικό χώρο των δυαδικών φιλικών σχέσεών τους, σε αντίθεση με τα αγόρια που βιώνουν συχνότερα τις φιλίες τους στο δημόσιο χώρο, σύμφωνα με τους κοινωνικούς κανόνες της πατριαρχικής κοινωνίας που θέλει τα δύο φύλα να δραστηριοποιούνται διαφορετικά στους ανισότιμους ρόλους που μέλλεται να ασκούν ως ενήλικες. Γενικά, τα αγόρια αναπαριστούν τις φιλίες τους από το τι κάνουν με τους φίλους τους, ενώ τα κορίτσια από το τι ζητούν και νιώθουν, όπως προέκυψε και από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, χωρίς αυτό να σημαίνει πως οι φιλίες κοριτσιών είναι ανώτερες από αυτές των αγοριών.

Γενικότερα μιλώντας, διαπιστώνεται πως η φιλία στην εφηβεία, αν και αποτελεί προσωπική και ιδιωτική υπόθεση, εντούτοις αναπαραστασιακά ορίζεται και άρα περιορίζεται από το γεγονός πως, ως κοινωνική σχέση, δε βιώνεται ελεύθερα, αλλά λειτουργεί υπό την ανάγκη της αναπαραγωγής των έμφυλων ρόλων.

2) Το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και η περιοχή κατοικίας των εφήβων τροποποιούν την αναπαράσταση της φιλίας. Τα ευρήματα επιβεβαίωσαν τη θεωρητική μας υπόθεση, ότι η επάρκεια ή η στέρηση οικονομικών και μορφωτικών πόρων των γονέων, σε συνδυασμό με την αστική (Αθήνα) και επαρχιακή διαμονή (Αρκαδία, Εύβοια, Ηλεία), συνδέεται με τη διαμόρφωση κανόνων και αξιών, που λειτουργούν ως αντικειμενικοί παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν την αναπαράσταση των φιλικών σχέσεων των εφήβων, δημιουργώντας διαφορετικά πρότυπα φιλίας.

Οι δύο ομάδες των εφήβων αναπαριστούν ποσοτικά και ποιοτικά με διαφορετική προτεραιότητα τις λειτουργίες της φιλίας και τα συναισθήματα προς τους φίλους. Για τους εφήβους της επαρχίας, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό

επίπεδο γονέων, η λειτουργία της βοήθειας ορίζεται συχνότερα ως αλληλεγγύη και φροντίδα, απηχώντας έτσι τα αισθήματα κατανόησης για την ανασφάλεια και την αλληλεξάρτηση των ανθρώπων που ασκούν λίγο έλεγχο στις συνθήκες της καθημερινή τους ζωής, εξαιτίας των υλικών περιορισμών, αλλά και την εξοικείωση των αγροτικών και επαρχιακών πληθυσμών με συμπεριφορές βοήθειας προς τους συνανθρώπους τους, όπου υπερτερούν οι συλλογικές αξίες (αλλοκεντρικότητα). Ενώ, οι έφηβοι της Αθήνας, με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, απαλλαγμένοι από το άγχος της καθημερινής επιβίωσης, αντιλαμβάνονται τη βοήθεια ως υποστήριξη και συμπαράσταση, δηλαδή ως εκδήλωση θετικής στάσης με τη μορφή μεροληπτικής επιεικείας για κάποιον που συμπαθούμε με στόχο την ενίσχυση της προσωπικής του εικόνας.

Γενικά, οι έφηβοι της Αθήνας, με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, διατηρούν μια πιο ανάλαφρη, διασκεδαστική και ευρύτερη ως προς τον διαθέσιμο ελεύθερο χρόνο αναπαράσταση για την καλή παρέα, αποτυπώνοντας με τον τρόπο αυτό το γεγονός ότι οι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι της οικογένειας και ο αστικός χαρακτήρας του μητροπολιτικού κέντρου της χώρας προσφέρουν περισσότερες και πιο εύκολα προσβάσιμες επιλογές για διασκέδαση με τους φίλους. Ενώ, οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων προσλαμβάνουν συχνότερα την καλή παρέα ως έκφραση χαμόγελου. Αυτή η αναπαραστασιακά συγκρατημένη, περιοριστική και μελαγχολική εκδοχή της καλής παρέας, βιβλιογραφικά, σχετίζεται με το ότι το επαρχιακό και αγροτικό περιβάλλον προσφέρει λιγότερο διαθέσιμο χρόνο και επιλογές για κοινωνική ενσωμάτωση και συμμετοχή σε διασκεδάσεις. Επίσης, η ανεπάρκεια των οικονομικών πόρων της οικογένειας συρρικνώνει τη χαρά των κοινωνικών συναντήσεων, οι οποίες κοστίζουν σε χρήμα, δημιουργώντας αισθήματα ντροπής, τα οποία ιδεολογικά πιστώνονται ως προσωπική ανεπάρκεια και όχι ως αποτέλεσμα της άνισης κατανομής του πλούτου, των ευκαιριών και της εξουσίας στις κοινωνίες της ελεύθερης αγοράς. Ενδεχομένως, στην επαρχία, η οικογένεια, εκφράζοντας περισσότερο συλλογικές παρά ατομοκεντρικές πτυχές οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, παρεμβάλλεται στην επιλογή και τον έλεγχο των φιλικών σχέσεων, συχνότερα από ότι σε μεγάλα αστικά κέντρα, με αποτέλεσμα οι έφηβοι να αισθάνονται λιγότερη ικανοποίηση από τη λειτουργία της καλής παρέας.

Επιπλέον, οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, αντιλαμβάνονται συχνότερα την έννοια της φιλίας με όρους αξιόπιστης

συμμαχίας και οικειότητας, ορίζοντάς την ως αδελφοσύνη και επικοινωνία, συχνότερα από τους εφήβους της Αθήνας, με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Η ερευνητική γραμματεία ερμηνεύει τη χρήση όρων που περιγράφουν οικογενειακούς δεσμούς, για να περιγραφεί η ισχυρότητα της δέσμευσης και σταθερότητας των φιλικών δεσμών στο χρόνο, ως απότοκη της αλλοκεντρικής κατεύθυνσης των διαπροσωπικών σχέσεων της επαρχίας, ενώ, οριζόμενη ως αδελφοσύνη, η φιλία, στη σύγχρονη κερδοσκοπική κοινωνία εξαίρεται ως συναισθηματικός δεσμός προσωπικής συμπάθειας και όχι ανταλλακτικής χρησιμότητας.

Η αναπαράσταση των έφηβων της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων είναι μικτή, αφού βιώνουν περισσότερες εμπειρίες προδοσίας και συγκρούσεων *(ζήλεια, κακία, εγκατάλειψη, υποκρισία, εχθρότητα)*, ενώ δυσκολεύτηκαν να ορίσουν την έννοια της φιλίας, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας, με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Τα αυξημένα επίπεδα συγκρούσεων και οι δυσκολίες διαχείρισης των εντάσεων ενδέχεται να απηχούν είτε τις μειωμένες κοινωνικές δεξιότητες και τα αισθήματα ταπείνωσης που νιώθουν οι έφηβοι της επαρχίας, αφού το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων συνδέεται με μειωμένο αυτοέλεγχο και κοινωνική ανεπάρκεια στη διαχείριση των διαπροσωπικών κρίσεων, είτε την έντονη ανάγκη τους για ισότιμη επικοινωνία.

Οπότε, οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, βιώνουν συχνότερα αλλοκεντρικά, πιο δυνατά, βαθιά και πολυδιάστατα τις φιλίες τους, εστιάζοντας σε περισσότερες λειτουργίες της, οι οποίες συνδέονται με την αναζήτηση της ισοτιμίας στην οικειότητα, την αλληλεγγύη και την αφοσίωση. Ενώ, οι έφηβοι της Αθήνας, με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, αναπαριστούν τις φιλίες τους πιο ατομοκεντρικά, εστιαζόμενοι σε δραστηριότητες, διασκεδάσεις και βόλτες, ενώ η βοήθεια που προσφέρουν οι φίλοι εκφράζεται ως ενίσχυση της ατομικής εικόνας τους.

12.3. Αντιλήψεις των εφήβων ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στη φιλία

Από τη συγκεκριμένη μελέτη, προέκυψε ότι οι έφηβοι αναπαριστούν τη φίλια ως ανιδιοτελή σχέση, όπου η προσφορά απτών και άυλων πόρων προς τους φίλους παρέχεται χωρίς την προσδοκία ανταπόδοσης, με ισχυρή εγγύτητα και οριοθετημένη αυτοαποκάλυψη. Το εύρημα αυτό, αντικατοπτρίζει την αντίληψη των εφήβων ότι οι

φιλίες δεν δομούνται στη λογική του κόστους – ανταμοιβής, ως προς τη λειτουργία της βοήθειας, όπως υποστηρίζει η θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής. Ακόμη, οι έφηβοι αντιλαμβάνονται ότι η συμπληρωματικότητα, ως προς τις εκατέρωθεν ανάγκες των φίλων, λειτουργεί σε σημαντικό βαθμό ως χαρακτηριστικό για τη διαμόρφωση και διατήρηση των φιλικών σχέσεων. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται από ορισμένες μελέτες της ερευνητικής γραμματείας, αλλά προέκυψε και από τις συνεντεύξεις, όπου διαπιστώθηκε ο υπερεκτιμημένος ρόλος της ομοιότητας στις φιλίες.

Επιπλέον, οι έφηβοι, θεωρώντας ότι η προδοσία και η αποκάλυψη των μυστικών σε τρίτα πρόσωπα καταστρέφει τις φιλίες, εξαίρουν τη σπουδαιότητα της εμπιστοσύνης ως διαμορφωτικό και ζωτικό παράγοντα της φιλίας, δεδομένου ότι η άρση της εχεμύθειας διαρρηγνύει τον ιδιωτικό και προσωπικό χαρακτήρα της φιλίας. Ωστόσο, οι γνώμες τους μοιράζονται σχετικά με το εάν θα συγχωρούσαν την προδοσία των καλύτερων φίλων τους, αποτυπώνοντας έτσι είτε την δική τους ακούσια εμπλοκή σε παρεξηγήσιμες συμπεριφορές, που θα μπορούσαν να εκληφθούν ως προδοσία, είτε το ότι είναι ανοιχτοί σε ενδεχόμενη διαπραγμάτευση με στόχο τη συγχώρεση στις φιλίες. Το ζήτημα αυτό χρήζει περαιτέρω έρευνας, δεδομένου ότι οι μελέτες για τη συγχώρεση στις φιλίες είναι ελάχιστες.

Ως προς την επιρροή που ασκούν οι έφηβοι στις συμπεριφορές των φίλων τους, επιβεβαιώθηκαν πορίσματα μέρους των ερευνών που θεωρούν μύθο τη σημαντικότητα της τάσης για εξομοίωση με τους φίλους. Οι έφηβοι έχουν υιοθετήσει συνήθειες και συμπεριφορές των φίλων τους, αποτυπώνοντας την ισχύ της ομοιότητας (προϋπάρχουσας; και σε πιο βαθμό;) στις φιλίες στην πάροδο του χρόνου, και πάντως όχι στον βαθμό που λειτουργεί η συμπληρωματικότητα, όπως διαπιστώθηκε και στις συνεντεύξεις μας. Το εύρημα αυτό και το γεγονός ότι οι έφηβοι αντιστέκονται αρκετά στην υιοθέτηση κακών συνηθειών και συμπεριφορών των φίλων, σημαίνει ότι η ατομικότητά τους δεν συγχωνεύεται στις φιλίες τους, αλλά οριοθετείται από τις κοινωνικές και ηθικές αξίες, όταν παραβιάζονται οι επιτρεπτοί κανόνες συμπεριφοράς από την πλευρά των φίλων.

Περαιτέρω, οι έφηβοι, υποστηρίζοντας ότι θα προτιμούσαν να αποκαλύψουν, εμπειρίες, σκέψεις και συναισθήματα, ακόμα και αν ήξεραν πως οι φίλοι τους διαφωνούσαν ή διακυβεύονταν η ύπαρξη της ίδιας της φιλίας, αποδεικνύουν ότι η ειλικρινής αυτοαποκάλυψη σκοπό έχει τη δημιουργία της φιλίας μέσω της διαμόρφωσης ενός αδιαπραγμάτευτα κοινού και μοναδικού πλαισίου αφήγησης και

εμπειριών. Το ότι λίγοι έφηβοι επιλέγουν τη μερική αυτοαποκάλυψη στις επικοινωνίες με τους φίλους τους, είναι σύμφωνο με τη βιβλιογραφία και επιβεβαιώθηκε και από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής. Επομένως, η ανιδιοτέλεια, η εγγύτητα ως δέσμευση, σταθερότητα και συμπληρωματικότητα, η εμπιστοσύνη ως απουσία προδοσίας και η βαθιά αυτοαποκάλυψη συνιστούν τους πυλώνες της φιλίας.

1) Διαφορές φύλου ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στις καλύτερες φιλίες. Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας έδειξαν ότι τα κορίτσια είναι πιο ευαισθητοποιημένα σε προδοτικές της εμπιστοσύνης συμπεριφορές, βιώνουν αυξημένη εγγύτητα, εκφράζουν χαμηλότερα επίπεδα μειωμένης αυτοαποκάλυψης και εκδηλώνουν πιο ανιδιοτελή συμπεριφορά στις καλύτερες φιλίες τους, σε σύγκριση με τα αγόρια. Οι διάφορες αυτές είναι στατιστικά σημαντικές, αλλά μικρές (προδοσία: d=.30, εγγύτητα: d=.33, μειωμένη αυτοαποκάλυψη d:=.27, ανιδιοτέλεια d:=.26).

Τα παραπάνω αποτελέσματα βρίσκονται σε συμφωνία με τις συνεντεύξεις μας, τη μελέτη για την αναπαράσταση της φιλίας και με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση στη συζήτηση των αντίστοιχων ερευνών μας. Αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι η συναισθηματική εστίαση στην επίτευξη ισότιμης οικειότητας των φιλικών σχέσεων των κοριτσιών και ο ανεξάρτητος, συνεργατικός και φοβικός ως προς την έκφραση της οικειότητας τρόπος βίωσης των φιλικών σχέσεων των αγοριών, αντιστοιχεί στα στερεότυπα του φύλου με τα οποία κοινωνικοποιούνται οι μαθητές/ριες στην εφηβεία.

Συνεπή προς τον αυτοαποκαλυπτικό χαρακτήρα των φιλικών τους σχέσεων, τα κορίτσια είναι λιγότερο πρόθυμα να συγχωρήσουν την προδοσία των μυστικών και της εμπιστοσύνης και πιο αποφασισμένα να διαλύσουν τις καλύτερες φιλίες τους, θεωρώντας πως οι συμπεριφορές αυτές προκαλούν ανεπανόρθωτη βλάβη. Βιβλιογραφικά, αλλά και από τις συνεντεύξεις μας, διαπιστώνεται ότι η παραβίαση της εχεμύθειας συνιστά προσβολή της δημόσιας εικόνας των κοριτσιών, άρση της συνεκτικότητας της φιλίας, ενώ μαρτυρά την προϋπάρχουσα ανυπαρξία εμπιστοσύνης στις φιλίες, προκαλώντας οντολογική ανασφάλεια. Τα αγόρια, δείχνουν πιο ανεκτικά σε ζητήματα συγχώρεσης ή προδοσίας, διότι μοιράζονται λιγότερα μυστικά στις φιλίες τους, λόγω φόβου διάδοσης των προσωπικών αποκαλύψεων στις μεγαλύτερες αριθμητικές ομάδες, στις οποίες οι φίλιες τους συνυπάρχουν και επειδή οικοδομούν τις φιλίες τους συχνότερα στη λογική της επιδίωξης στόχων.

Τα κορίτσια αισθάνονται υψηλότερα επίπεδα εγγύτητας, σε σύγκριση με τα αγόρια, θεωρώντας ότι οι φιλίες τους θα κρατήσουν για πάντα και πως οι φίλοι/ες είναι το ίδιο σημαντικοί/ές με την οικογένειά τους, γεγονός που συνάδει με το μητρικό ρόλο του φύλου τους, προετοιμάζοντάς τα στην έκφραση στοργής και αγάπης που ενισχύουν τη δέσμευση στη σχέση. Επίσης, τα κορίτσια αντιλαμβάνονται ως πιο συμπληρωματικές τις φιλίες τους, αποδεχόμενα σε μεγαλύτερο βαθμό τη διαφορετικότητα της προσωπικότητας και του χαρακτήρα των φίλων, γεγονός που οφείλεται στις αυξημένες διαπροσωπικές ικανότητες που διαθέτουν. Τα αγόρια δείχνουν μάλλον ανοχή παρά αποδοχή, ενδεχομένως ως προς τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των φίλων τους, ιδιαίτερα όσων εκφράζουν την εκδοχή μια αδύναμης αρρενωπής εικόνας, η οποία εξασθενίζει τον ηγεμονικό τους ρόλο στο κοινωνικό πλαίσιο, όπως η ερευνητική γραμματεία έχει διαπιστώσει.

Οι αυξημένες προσδοκίες των κοριτσιών πως οι φιλίες τους θα κρατήσουν για πάντα, αποτυπώνει τις ιδεατές προσδοκίες τους για την ισοτιμία στις φιλίες, ίσως γιατί αντισταθμίζουν την ιστορικά μη ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή και τις σχέσεις. Παρόλα αυτά, βιβλιογραφικά, λόγω της αυξημένης εγγύτητας και της έντονης απαίτησης για ομοιότητα σε δραστηριότητες και ενδιαφέροντα, οι φιλίες των κοριτσιών τείνουν να έχουν μικρότερη διάρκεια στο χρόνο, σε σύγκριση με αυτές των αγοριών.

Ως προς τα επίπεδα της μειωμένης αυτοαποκάλυψης στις φιλίες, διαπιστώθηκε ότι τα αγόρια επιλέγουν συχνότερα να εκφράζουν λιγότερες ενδόμυχες πληροφορίες και αισθήματα, σε σύγκριση με τα κορίτσια. Τα ίδια ευρήματα επιβεβαιώθηκαν και στις άλλες έρευνες της διατριβής. Η μειωμένη αυτοαποκάλυψη των αγοριών συνδέεται με τη δόμηση της ψυχοσεξουαλικής τους ταυτότητας, ώστε να γίνονται πιο αποδεκτά από τους ομόφυλούς τους και ερωτικά επιθυμητά από το άλλο φύλο. Πάντως, σε ποιοτικές μελέτες, και στις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, έχει διαφανεί ότι τα αγόρια νοιάζονται για την ενδόμυχη αυτοαποκάλυψη, αλλά αναγκάζονται σε λεκτικό επίπεδο να επικοινωνούν συναισθηματικά πιο λιτά, φοβούμενα τα επίπεδα οικειότητας που η ενδόμυχη αυτοαποκάλυψη συνεπάγεται.

Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια συχνότερα από τα αγόρια, αναπαριστούν τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τα πορίσματα της ερευνητικής γραμματείας, των συνεντεύξεών μας και της έρευνάς μας για την αναπαράσταση της φιλίας. Στην περίπτωση αυτή, τα κορίτσια εκφράζουν τον κοινωνικά κατασκευασμένο έμφυλο εαυτό τους με μητρικά πρότυπα φροντίδας,

στοργής και συναίσθησης που τα οδηγεί πιο εύκολα στην εκδήλωση της ανιδιοτελούς στήριξης, ενώ τα αγόρια αντιλαμβάνονται την προσφορά βοήθειας ως θηλυκή συμπεριφορά, προσφέροντας και αναμένοντας χαμηλότερα επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στις φιλίες τους.

Τέλος, δεν παρατηρήθηκαν διαφορές φύλου ως προς τις επιρροές στη συμπεριφορά που ασκούν στους εφήβους οι καλύτεροι φίλοι. Τα αγόρια και τα κορίτσια έχουν υιοθετήσει στον ίδιο βαθμό συνήθειες και συμπεριφορές των φίλων τους, ενώ εξίσου αντιστέκονται στις κακές συνήθειές τους, αποδεικνύοντας ότι οι φιλίες δεν τα οδηγούν σε απώλεια αυτοελέγχου. Το γεγονός αυτό, βιβλιογραφικά, αποδίδεται στο ότι οι έφηβοι δημιουργούν τις φιλίες τους στη λογική της ομοιότητας ως προς τα αθλητικά ενδιαφέροντα και τις κοινωνικές δεξιότητες και όχι για να επηρεαστούν από την προσωπικότητα ή το χαρακτήρα των φίλων. Ενώ, το ότι αγόρια και κορίτσια δήλωσαν σε αρκετό βαθμό ότι υιοθέτησαν συμπεριφορές και συνήθειες των φίλων τους, ίσως, αποτυπώνει το γεγονός ότι, σε προηγούμενη χρονική περίοδο, οι φίλιες τους δεν ήταν αμοιβαίες και χρειάστηκε να δεχθούν την επιρροή των φίλων για να επιτευχθεί, μέσω της συνθήκης της ομοιότητας, η αμοιβαιότητα στις φίλιες τους.

2) Οι έφηβοι της επαρχίας αναπαριστούν διαφορετικά την προδοσία, την εγγύτητα, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια στις καλύτερες φιλίες, από τους εφήβους της Αθήνας. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι έφηβοι της επαρχίας, αν και επικοινωνούν με μειωμένη αυτοαποκάλυψη ($\eta^2 = .77$), ωστόσο προσλαμβάνουν ως εγγύτερες ($\eta^2 = .76$) τις καλύτερες φιλίες τους και με μεγάλη διαφορά, από τους εφήβους της Αθήνας, δίνοντας συχνότερα έμφαση στην εμπιστοσύνη, στην προβλεπτικότητα της σταθερότητας της φιλίας στο χρόνο, στη συμπληρωματικότητα, στη στοργή και τη δέσμευση, αντιλαμβανόμενοι τις φιλίες με όρους οικογένειας. Το εύρημα αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αντιφατικό, δεδομένης της θετικής σχέσης του βαθμού της αυτοαποκάλυψης με την εγγύτητα στις φιλίες. Όμως δεν είναι. Στις χώρες που επιβιώνουν στοιχεία κολεκτιβιστικής οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, όπως στην ελληνική επαρχία, η μειωμένη αποκάλυψη μύχιων σκέψεων και εμπειριών αποτελεί πολιτισμική αξία, χωρίς να μειώνει την προσλαμβανόμενη ποιότητα των φιλικών σχέσεων. Οι οικογένειες της επαρχίας ασκούν έλεγχο στις πληροφορίες που μεταβιβάζονται μεταξύ των φίλων, ενώ στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η Αθήνα, η χαμηλότερη εμπλοκή της οικογένειας στις φιλίες επιτρέπει την έκφραση αυξημένης αυτοαποκάλυψης.

Από την άλλη, οι έφηβοι της επαρχίας, σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας, είναι πιο αποφασισμένοι να διαλύσουν τη φιλία με τους καλύτερους φίλους τους σε περίπτωση παραβίασης της εχεμύθειας και προδοσίας, θεωρώντας ότι η άρση της εμπιστοσύνης τερματίζει οριστικά τις φιλίες. Ωστόσο, το μέγεθος του αποτελέσματος είναι μικρό ($\eta^2 = .27$), δηλαδή και για τις δύο ομάδες η προδοσία και η κοινοποίηση των μυστικών σε τρίτους, αποτελεί ασυγχώρητη και καταστροφική για τη συνέχιση της φιλίας συμπεριφορά. Βιβλιογραφικά, η αυξημένη ενόχληση των εφήβων της επαρχίας για την προδοσία και την παραβίαση της εχεμύθειας αποδίδεται στη χαμηλή πυκνότητα της κατοίκησης, και στο ότι οι κοινωνίες είναι κλειστές, όπου όλοι γνωρίζονται. Στις συνθήκες αυτές, η άρση της εμπιστοσύνης εκθέτει τους προδομένους φίλους, περιορίζοντας ταυτόχρονα τις επιλογές για αλληλεπιδράσεις με πιθανούς νέους φίλους, ώστε να συνάψουν καινούργιες φιλίες.

Αξιοσημείωτο, επίσης, είναι και το εύρημα ότι οι έφηβοι της επαρχίας αναπαριστούν ως λιγότερο ανιδιοτελείς τις καλύτερες φιλίες τους, σε σύγκριση με τους έφηβους της Αθήνας, αν και το μέγεθος της διαφοράς μεταξύ των δύο ομάδων είναι πολύ μικρό ($\eta^2 = .13$). Και το συγκεκριμένο εύρημα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως παράδοξο, αφού στην επαρχία επικρατούν ισχυρότερες τάσεις αλλοκεντρικής οργάνωσης των ανθρώπινων σχέσεων και άρα οι έφηβοι της επαρχίας θα έπρεπε να προσλαμβάνουν ως πιο ανιδιοτελείς τις φιλίες. Όμως, η ερευνητική γραμματεία έχει διαπιστώσει ότι στις ορεσίβιες κοινότητες, από όπου προέρχεται το ένα τρίτο του δείγματος των εφήβων της επαρχίας, οι οικογένειες ασκούν υψηλή εποπτεία στα μέλη τους, συγκρατώντας την εκδήλωση ανιδιοτελών συμπεριφορών μεταξύ των φίλων, από το φόβο μήπως τύχουν θύματα εκμετάλλευσης από τους φίλους τους, διότι οι οικογένειες χρειάζονται τη συμβολή των μελών τους στις κτηνοτροφικές εργασίες. Επίσης, λόγω της επικράτησης των χριστιανικών αξίων στην επαρχία, οι άνθρωποι στηρίζονται περισσότερο στις οικογένειες για στήριξη παρά στους φίλους, ενώ αντιλαμβάνονται τις φιλίες πρωτίστως ως συναισθηματικούς δεσμούς χαράς και ανακούφισης από τα βάσανα της ζωής, παρά ως αλτρουιστικές σχέσεις, δεδομένου ότι οι οικονομικές δοσοληψίες περιορίζουν ή και τερματίζουν τις φιλίες.

Οπότε, επιβεβαιώθηκε η ενδεχόμενη θεωρητική μας υπόθεση ότι οι πολιτισμικές αξίες της επαρχίας, οι οποίες αντανακλούν μια κολεκτιβιστική οργάνωση των διαπροσωπικών σχέσεων, επιδρούν με τρόπο ώστε οι έφηβοι να αναπαριστούν τις φιλίες με όρους εγγύτητας και μειωμένης αυτοαποκάλυψης,

θεωρώντας ασυγχώρητη την προδοσία των φίλων, συχνότερα σε σύγκριση με τους εφήβους της Αθήνας. Το ότι οι φιλίες των εφήβων της επαρχίας είναι πιο δυνατές, εγγύτερες και πιο ευαίσθητες σε ζητήματα προδοσίας, διαπιστώθηκε και από την ερευνά μας για την αναπαράσταση της φιλίας.

3) Το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας επηρεάζει τα επίπεδα μειωμένης αυτοαποκάλυψης και ανιδιοτέλειας στις καλύτερες φιλίες των εφήβων. Από τα αποτελέσματα της έρευνας, προέκυψαν ορισμένα μη αναμενόμενα ευρήματα σχετικά με την πιθανή επίδραση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων στα επίπεδα της μειωμένης αυτοαποκάλυψης και της αντίληψης ότι η φιλία είναι μια ανιδιοτελής σχέση. Ενώ λόγω της έλλειψης σχετικών ερευνών δεν ήμασταν σε θέση με βεβαιότητα να υποθέσουμε τον τρόπο που αναπαριστούν οι έφηβοι την προδοσία, την εγγύτητα στις φιλίες τους, και τις επιρροές που ασκούν οι φίλοι στις συμπεριφορές τους.

Οι έφηβοι που προέρχονται από μεσαίο και υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, εκδηλώνουν υψηλότερα επίπεδα μειωμένης αυτοαποκάλυψης στις περιπτώσεις που η κοινοποίηση προσωπικών πληροφοριών θα επηρέαζε τη φιλία ή οι φίλοι διαφωνούσαν, σε σύγκριση με τους εφήβους με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, αν και η διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων είναι εξαιρετικά μικρή (η^2 = .01). Ερευνητικά, έχει διαπιστωθεί ότι οι έφηβοι με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αποφεύγουν να αναφέρονται στα υλικά τους προνόμια (ακριβά αυτοκίνητα, δαπανηρές εκδρομές, δραστηριότητες) από φόβο μήπως πληγωθούν οι φτωχότεροι φίλοι τους, επειδή νιώθουν ενοχές για την κοινωνική αδικία που υφίστανται οι φίλοι τους από την οικονομική ανεπάρκεια, θέλοντας να επικοινωνούν με γνώμονα την προσωπικότητά τους και να μην γίνονται αντιληπτοί μέσω του πλούτου των γονέων τους. Ακόμη, στα πολύ υψηλά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα, οι φιλίες οργανώνονται με ακραία επίπεδα ατομοκεντρικής επικοινωνίας, όπου η μειωμένη αυτοαποκάλυψη επιφέρει χαμηλότερη ικανοποίηση στις φιλίες. Ενδεχομένως, το εύρημα αυτό να σχετίζεται και με το ότι έχουν διαπιστωθεί ασυμμετρίες στις αναφορές για τις αμοιβαία καλύτερες φιλίες, δηλαδή συχνότερα τα παιδιά και οι έφηβοι αναφέρουν ως κολλητούς φίλους συμμαθητές τους με υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, χωρίς οι τελευταίοι να τους δηλώνουν ως καλύτερους φίλους τους. Το εύρημα χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, ώστε να διευκρινιστεί η θεματολογία της μειωμένης αυτοαποκάλυψης στις φιλίες, κυρίως, των ανώτερων κοινωνικοοικονομικά στρωμάτων.

Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, ένα καινοφανές εύρημα. Ενώ, βιβλιογραφικά, το μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο συνδέεται με αυξημένη αυτοαποκάλυψη στις φιλίες, εντούτοις, διαπιστώθηκε ότι και οι έφηβοι τους δείγματός μας με μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, αποκρύπτουν πληροφορίες από τους φίλους τους. Αυτό το εύρημα ενδέχεται να αποτυπώνει το γεγονός ότι στην Ελλάδα η μεσαία τάξη σήμερα έχει φτωχοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό. Οπότε, οι έφηβοι που προέρχονται από μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και δεν επηρεάστηκαν από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, προβαίνουν σε μερική αυτοαποκάλυψη στους φίλους τους, οι οποίοι ανήκουν σε χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα ή και σε μεσαία, τα οποία επλήγησαν από την οικονομική κρίση που έπληττε τη χώρα κατά την χρονική περίοδο διεξαγωγής της έρευνας και που, δυστυχώς, συνεχίζεται.

Περαιτέρω, οι έφηβοι από υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, αναπαριστούν συχνότερα τη φιλία ως ανιδιοτελή σχέση, σε σύγκριση με όσους προέρχονται από χαμηλό, ενώ το μέγεθος της διαφοράς, είναι πολύ μικρό ($\eta^2 = .01$). Το ευρημά μας, έρχεται σε συμφωνία με τις ελάχιστες μελέτες που συνυπολογίζουν την επίδραση του κοινωνικοοικονομικού παράγοντα στις φιλίες, όπου έχει βρεθεί ότι όσοι ανήκουν σε ανώτερα κοινωνικοοικονομικά επίπεδα εκδηλώνουν ελαφρώς συχνότερα συμπεριφορές ανιδιοτέλειας στις φιλίες τους, λόγω του ότι το αυξημένο οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο συνδέονται με επαρκείς κοινωνικές δεξιότητες. Όσοι έφηβοι, προέρχονται από φτωχές οικογένειες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, αντιλαμβάνονται ελαφρώς λιγότερο τις φιλίες ως ανιδιοτελείς σχέσεις, διότι η φτώχεια κλονίζει τη δυνατότητά τους να επωμίζονται τα συναισθηματικά και υλικά κόστη της εκδήλωσης της ανιδιοτέλειας στις φιλίες τους. Είναι γεγονός, όμως, ότι οι φιλόσοφοι και οι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν διχαστεί σχετικά με το εάν τα κίνητρα της ανιδιοτέλειας των ανώτερων κοινωνικοοικονομικά στρωμάτων απηχούν τη δημόσια προβολή τους και τη διάθεση απαλλαγής από τη συναισθηματική πίεση που τους προκαλούν οι φίλοι που υποφέρουν, είναι προϊόν εγωισμού ή αποτελούν αληθινή έκφραση αλτρουισμού.

12.4. Αντιλήψεις των εφήβων για τις λειτουργίες της φιλίας

Καταρχάς, η παρούσα μελέτη ανέδειξε την εγκυρότητα και αξιοπιστία του ερωτηματολογίου MFQ-FF (Mendelson & Aboud, 2012), στην εκτεταμένη του εκδοχή, που το καθιστούν κατάλληλο για τους Έλληνες εφήβους. Εν συνεχεία, όπως διαπιστώθηκε, οι φιλίες των εφήβων αναπαρίστανται πρωτίστως ως σχέσεις

αξιόπιστης συμμαχίας, (εμπιστοσύνη στην αφοσίωση και σταθερότητα στο χρόνο, ισχυρή προσωπική επιλογή) και *καλής παρέας*. Η *οικειότητα*, υπολογιζόμενη ως αυτοαποκάλυψη, κατανόηση και συναίσθηση, καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση στις προτιμήσεις των εφήβων ως λειτουργία που προβλέπει την ικανοποίηση από τη φιλία. Το εύρημα αυτό, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μη αναμενόμενο, αφού η πλειονότητα των μελετών έχει διαπιστώσει ότι οι φιλίες ορίζονται πρωτίστως ως σχέσεις οικειότητας. Πώς θα μπορούσε να ερμηνευθεί το εύρημα; Βιβλιογραφικά, υπάρχουν μεθοδολογικές και θεωρητικές διαφοροποιήσεις στη μέτρηση της οικειότητας, οι οποίες καθιστούν δύσκολη τη συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων των μελετών. Ωστόσο, έχει διαπιστωθεί ότι η συγκρατημένη οικειότητα στις πολύ στενές φιλίες οφείλεται στο ότι οι άνθρωποι θέλουν να αποφύγουν τις διαφωνίες, σεβόμενοι τις απόψεις των φίλων τους και στο ότι ήδη έχει εδραιωθεί σε προηγούμενα στάδια της φιλίας, ενώ αυτό που μετράει περισσότερο είναι η αφοσίωση, η σταθερότητα και η χαρούμενη παρέα. Επιπρόσθετα, η αυτοαποκάλυψη στις φιλίες, και όχι τόσο η συναισθηματική δέσμευση, έχει όρια που σχετίζονται με τη διασφάλιση της ιδιωτικότητας και της αυτονομίας των φίλων. Περαιτέρω, στην Ελλάδα, όπου επικρατούν ακόμη οι συλλογικές και όχι τόσο οι ατομικιστικές αξίες, η μη άπλετη αυτοαποκάλυψη, σε εξωοικογενειακά μέλη, αποτελεί πολιτισμική αξία που δεν επηρεάζει αρνητικά τις φιλίες.

Κατόπιν, έπονται ο λειτουργίες της *βοήθειας* (απτές μορφές βοήθειας, καθοδήγηση), και ακολουθούν η *συναισθηματική ασφάλεια* (άυλη βοήθεια, παρηγοριά, ενίσχυση στις δυσκολίες) και η *αυτοεπικύρωση* (επιβράβευση, ενίσχυση της εικόνας των φίλων). Η παραπάνω ιεράρχηση των λειτουργιών της φιλίας έχει επιβεβαιωθεί από αρκετές έρευνες που χρησιμοποιούν το ερωτηματολόγιο των Mendelson και Aboud (2012), ενώ τα ίδια ευρήματα πρόεκυψαν και από τις συνεντεύξεις της παρούσας διατριβής, όπου η εμπιστοσύνη και η ενθουσιαστική παρέα αποτελούν τις πιο σημαντικές λειτουργίες των φιλικών σχέσεων των εφήβων, με τις υπόλοιπες να ακολουθούν.

1. Τα κορίτσια αναπαριστούν πιο έντονα και τις έξι λειτουργίες της φιλίας. Ένα πρώτο εύρημα, αφορά το γεγονός ότι διαπιστώθηκε σύμπτωση στις προτιμήσεις μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, με την έννοια πως κανένα από τα δύο φύλα δεν προέταξε κάποια λειτουργία σε σχέση με μία άλλη. Αυτό συνεπάγεται ότι οι κοινωνικοί, συναισθηματικοί και πρακτικοί πόροι που διερευνώνται από το ερωτηματολόγιο, αναπαριστώνται εξίσου από αγόρια και κορίτσια ως σημαντικοί και

αναγκαίοι για τις θετικές προσδοκίες από τις φίλιες και τους φίλους. Το εύρημα είναι σύμφωνο με τις περισσότερες έρευνες που χρησιμοποιούν το ερωτηματολόγιο MFQ-FF (Mendelson & Aboud, 2012) και επιβεβαιώνει πολλούς μελετητές, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι τα δύο φύλα συμπίπτουν στις εκτιμήσεις τους για τη σπουδαιότητα των φιλικών σχέσεων στην οικοδόμηση ενός κοινού κόσμου σημασιών και δράσεων, στηριγμένων στη εμπιστευτική αφήγηση του εαυτού, τη σχεσιακή δέσμευση και τη χαρά που προφέρει ο κοινά βιωμένος χρόνος με τους φίλους.

2. Το δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι τα δύο φύλα διαφέρουν στην αποτύπωση του βαθμού ικανοποίησης από τις λειτουργίες της φιλίας. Πράγματι, τα κορίτσια, αναφέροντας μεγαλύτερους μέσους όρους για όλες τις λειτουργίες της φιλίας, αναπαριστούν ως πιο ικανοποιητικές τις φιλίες τους. Το εύρημα είναι σύμφωνο με την πλειοψηφία των ερευνών, οι οποίες διαπιστώνουν ότι τα κορίτσια σημειώνουν υψηλότερες τιμές στις κλίμακες των ερωτηματολογίων που διερευνούν τις λειτουργίες ή τις ποιότητες της φιλίας και επιβεβαιώνει την αντίστοιχη θεωρητική μας υπόθεση.

Ως προς την αξιόπιστη συμμαχία, διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια, με μικρή διαφορά σε σύγκριση με τα αγόρια (d= .43) αντιλαμβάνονται ως πιο αφοσιωμένους, παντοτινούς και ανεπηρέαστους από θυμούς ή διαφωνίες τους/ις φίλους/ες τους και ότι οι φιλίες τους δεν κλυδωνίζονται από διαστήματα απουσίας συναντήσεων. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων για τη φιλία, της έρευνας για την αναπαράσταση της φιλίας και της έρευνας για την αντίληψη της εγγύτητας στη φιλία, της παρούσας διατριβής. Βιβλιογραφικά, η δέσμευση και η αφοσίωση που απολαμβάνουν τα κορίτσια, σχετίζεται με την συναισθηματική κατεύθυνση των δυαδικών φιλικών τους σχέσεων που γεννά την υποχρέωση διαφύλαξης των πολλών μυστικών που μοιράζονται. Επειδή, η υποκλίμακα της αξιόπιστης συμμαχίας εστιάζει με τρεις προτάσεις στη διαχείριση του θυμού, το γεγονός αυτό μπορεί να ερμηνεύσει, εν μέρει, τις καλύτερες επιδόσεις των κοριτσιών στη διαχείριση των συγκρούσεων, λόγω των αυξημένων διαπροσωπικών ικανοτήτων, και ειδικά της πρώιμης προφορικής τους ωρίμανσης. Τα αγόρια, αναπαράγοντας τους κυριαρχικούς αρρενωπούς ρόλους, συμβιβάζονται δυσκολότερα στις διαμάχες, όπως πρόεκυψε και από τις συνεντεύξεις μας. Ωστόσο, η αυξημένη πρόβλεψη των κοριτσιών για σταθερότητα της φιλίας στο χρόνο συνιστά προσδοκία, που βιβλιογραφικά δεν έχει τεκμηριωθεί, δεδομένου ότι οι φιλίες των αγοριών διακρίνονται από μεγαλύτερη μακροημέρευση.

Σχετικά με τη λειτουργία της καλής παρέας, διαπιστώθηκε πως τα κορίτσια αναπαριστούν ως πιο διασκεδαστικό, επικοινωνιακό και ενθουσιαστικό τον κοινά βιωμένο χρόνο στις καλύτερες φιλίες τους, αν και η διαφοροποίηση αυτή είναι μικρή σε σύγκριση με τα αγόρια (d= .42). Το εύρημα αυτό έχει επιβεβαιωθεί τόσο από τις συνεντεύξεις μας όσο και από την ερευνητική γραμματεία, όπου έχει διαπιστωθεί ότι τα κορίτσια γελάνε περισσότερο, νιώθουν και εκφράζουν υψηλότερα επίπεδα ενθουσιασμού, αλλά και ικανοποίησης από τις συνεχείς συζητήσεις κατά τη διάρκεια των συναντήσεών τους, οι οποίες προσφέρουν ευκαιρίες για έντονη διαπροσωπική επαφή. Τα αγόρια εισπράττουν ελαφρώς λιγότερη χαρά από τη συντροφικότητα με τους/ις καλυτέρους/ες φίλους/ες τους, διότι επιδίδονται στην αναζήτηση κυριαρχικών ρόλων και ατομικών επιτευγμάτων που μειώνουν την αίσθηση χαράς, λόγω της ανταγωνιστικής φύσης των παιχνιδιών τους. Για το ζήτημα αυτό, υφίσταται επιστημονική διχογνωμία, δεδομένου πως σε έρευνες μετα-ανάλυσης δεν έχουν βρεθεί διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς τη χαρά που προσφέρει η καλή παρέα με τους/ις καλυτέρους/ες φίλους/ες. Προς επίρρωση της σχετικής ζήτησης, μεθοδολογικά διαπιστώνουμε ότι η υποκλίμακα της καλής παρέας του ερωτηματολογίου (MFQ-FF, Mendelson & Aboud, 2012), αφιερώνει μόνο μια πρόταση για την ικανοποίηση από τις δραστηριότητες της καλής παρέας, που συνιστά έναν κατεξοχήν αγορίστικο τρόπο βίωσης των φιλικών σχέσεων, ενώ οι υπόλοιπες προτάσεις διερευνούν είτε συναισθήματα είτε επίπεδα λεκτικής επικοινωνίας, δηλαδή απηχούν τον τρόπο που βιώνουν τα κορίτσια την καλή παρέα. Πάντως, τα ευρήματα των συνεντεύξεών μας, όσο και τα αποτελέσματα της συνειρμικής ερώτησης για την αναπαράσταση της φιλίας, έδειξαν ότι για τα αγόρια οι βόλτες, τα παιχνίδια και οι γύρες με αυτοκίνητα και μηχανές αποτελούν πρακτικές της καλής παρέας, δηλαδή δράσεις που υποεκπροσωπούνται στην υποκλίμακα της καλής παρέας του παρόντος ερωτηματολογίου. Υπό αυτές τις προϋπόθεσες, μπορεί να ερμηνευθεί η, έστω και με μικρή διαφορά σε σύγκριση με τα κορίτσια, συγκρατημένη ικανοποίηση που εισπράττουν τα αγόρια από την καλή παρέα που βιώνουν με τους φίλους τους.

Περαιτέρω, διαπιστώθηκε πως τα κορίτσια αναπαριστούν ως πιο οικείες (d: .66), βοηθητικές (d: .63), συναισθηματικά ασφαλείς (d: .69), και αυτοεπικυρωτικές (d: .64), τις καλύτερες φιλίες τους, ενώ οι διαφορές αυτές σε σύγκριση με τα αγόρια, είναι μέτριες. Αυτό που προκύπτει ως συμπέρασμα, από τις παραπάνω διαφορές, είναι ότι οι αναπαραστάσεις και οι πρακτικές πτυχές των φιλικών σχέσεων των αγοριών χαρακτηρίζονται από συγκρατημένη οικειότητα που τα εμποδίζει να βιώνουν

τις συγκεκριμένες λειτουργίες, στον ίδιο βαθμό, με τα κορίτσια. Τα κορίτσια, είναι ευνοημένα, σε σχέση με τα αγόρια, αφού η εκδήλωση της οικειότητας αποτελεί λειτουργικό συστατικό του φύλου τους, διότι ως μητέρες θα κληθούν να αναλάβουν ρόλους φροντίδας και συναισθηματικής στήριξης.

Οι παραπάνω διαφορές έχουν βρεθεί στις συνεντεύξεις μας και στην έρευνά μας για την αναπαράσταση της φίλια, όπου διαπιστώθηκε η καθολική προσπάθεια των αγοριών τους να αποφύγουν τη συναισθηματική αποτύπωση συμπεριφορών και προσδοκιών οικειότητας, βοήθειας, συναισθηματικής ασφάλειας και αυτοεπικύρωσης από τους φίλους. Ερευνητικά έχει επιβεβαιωθεί ότι τα αγόρια, τυπικά και άτυπα, κοινωνικοποιούνται στην καλλιέργεια μίας αυτόνομης προσωπικότητας, συναισθηματικά στωικής και ομοφοβικά αποστασιοποιημένης από κάθε εκδήλωση οικειότητας, που θα έθετε σε αμφισβήτηση την ψυχοσεξουαλική τους ταυτότητα.

12.5. Οι συγκρούσεις και οι προσπάθειες επίλυσής τους στις καλύτερες φιλίες των εφήβων

Η μελέτη των συγκρούσεων και της επίλυσή τους είναι κομβικής σημασίας για την ποιότητα της φιλίας, δεδομένου πως οι παρατεταμένες διαμάχες αίρουν την ικανοποίηση από τη σχέση και την ποιότητα της οικειότητας μεταξύ των φίλων. Όπως διαπιστώσαμε, οι έφηβοι της μέσης εφηβείας απολαμβάνουν τα οφέλη των καλύτερων φιλικών τους σχέσεων, αφού οι καυγάδες, οι διαφωνίες και οι θυμοί διευθετούνται αρκετά εύκολα, ενώ για σοβαρά ζητήματα δεν είναι συχνά φαινόμενα, όπως επιβεβαιώθηκε και από τις συνεντεύξεις. Παρόμοια ευρήματα προέκυψαν και από την έρευνα για την αναπαράσταση της φιλίας, όπου μόνο το 1.9% των αναφορών των εφήβων εστιάζεται σε συγκρούσεις σχετικές με την αθέτηση της εμπιστοσύνης, την προδοσία, την παροδικότητα, τις δυσκολίες και τα συμφέροντα στις φιλικές σχέσεις. Βιβλιογραφικά, τα χαμηλά επίπεδα συγκρούσεων στις εφηβικές φίλιες, αποδίδονται στο ότι οι έφηβοι δεν έχουν έρθει αντιμέτωποι με τη διάλυση των φιλικών σχέσεων που συνδέονται με την έξοδο από το λύκειο.

Ωστόσο, ένα μικρό ποσοστό έφηβων, αναφέρουν πως έρχονται συχνά αντιμέτωποι με συγκρούσεις, διαμάχες και θυμούς στο πλαίσιο της καλύτερης φιλίας τους, γεγονός που, βιβλιογραφικά, αποδίδεται στις προσπάθειες για την επίτευξη ισορροπίας στην ανταλλαγή της εξουσίας στη φιλική σχέση, στις περιπτώσεις που η σύμπνοια σε δραστηριότητες και συμπεριφορές φθίνει, επίσης, όταν υφίσταται σεξουαλική εμπλοκή με τους ερωτικούς συντρόφους των φίλων, αλλά και σε στιγμές

απουσίας αυτοελέγχου στη διαχείριση των συγκρούσεων, όπως διαπιστώθηκε και στις συνεντεύξεις της διατριβής.

1. Αγόρια και κορίτσια αναφέρουν ίδιο βαθμό συγκρούσεων στις καλύτερες φιλίες τους. Καταρχάς, αξίζει να σημειωθεί, ότι η υποκλίμακα (Parker & Asher, 1993) που χρησιμοποιήσαμε, υπολογίζει τη συχνότητα των καυγάδων και υπέρβασης των διαφωνιών, και όχι το είδος των συγκρούσεων που αντιμετωπίζουν τα δύο φύλα. Εν συνεχεία, διαπιστώθηκε ότι η μεταβλητή του φύλου δεν επηρεάζει τη συχνότητα των συγκρούσεων. Τα αγόρια και τα κορίτσια αναφέρουν τον ίδιο χαμηλό βαθμό εμπλοκής σε καταστάσεις θυμού, οργής και καυγάδων στις φιλίες τους, καθώς και πως ξεπερνάνε εύκολα τις όποιες διαφωνίες τους. Βιβλιογραφικά, αν και υπάρχει διχογνωμία για το ζήτημα, οι περισσότερες έρευνες καταλήγουν πως τα κορίτσια έρχονται συχνότερα σε αντιπαραθέσεις, σε σύγκριση με τα αγόρια, όπως και εμείς διαπιστώσαμε στις συνεντεύξεις μας. Το ότι στις συνεντεύξεις διαπιστώθηκε η παραπάνω διαφορά, μπορεί να αποδοθεί στα οφέλη των ποιοτικών μεθόδων που επιτρέπουν τη δυνατότητα στους εφήβους να αφηγηθούν με το δικό τους λόγο τα είδη και την ένταση των συγκρούσεων, αντικατοπτρίζοντας την ταυτότητα του κοινωνικού τους φύλου και παρέχοντάς μας, εν τέλει, διαφοροποιημένα και εμπλουτισμένα αποτελέσματα, από τις ποσοτικές μεθόδους.

2. Το χαμηλό και μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων συνδέεται με αυξημένες συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες της μέσης εφηβείας. Η συγκεκριμένη έρευνα, επιβεβαίωσε την υπόθεσή μας ότι οι έφηβοι, που προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, βιώνουν συχνότερα περιστατικά καυγάδων, οργής και θυμού, σε σύγκριση με τους εφήβους, των οποίων οι γονείς κατατάσσονται σε ανώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας για την αναπαράσταση της φιλίας, όπου διαπιστώσαμε ότι οι έφηβοι, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, συγκρούονται συχνότερα για ζητήματα προδοσίας, ατομικού συμφέροντος, ζήλειας, κακίας και μίσους, δηλαδή για συμπεριφορές που, ενδεχομένως, συνδέονται με ελλιπείς διαπροσωπικές ικανότητες.

Ωστόσο, από την έρευνα, διαπιστώθηκε ότι και οι έφηβοι που προέρχονται από μεσαία κοινωνικοοικονομικά γονικά περιβάλλοντα, αντιμετωπίζουν τον ίδιο βαθμό συγκρούσεων στις καλύτερες φιλίες τους, με τους εφήβους των οποίων οι γονείς ανήκουν σε χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Το εύρημα αυτό δεν ήταν αναμενόμενο ενώ, βιβλιογραφικά, δεν έρχεται σε συμφωνία με τα πορίσματα

σχετικών ερευνών, όπου έχει βρεθεί ότι οι έφηβοι από μεσαίο και ανώτερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων βιώνουν λιγότερες συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους, σε σύγκριση με όσους ανήκουν σε χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Ωστόσο, μπορεί να ερμηνευθεί από το γεγονός ότι η μεσαία τάξη στην Ελλάδα, μετά την οικονομική κρίση του έτους 2010, φτωχοποιείται αδιάλειπτα, με αποτέλεσμα και οι έφηβοι από μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων να έρχονται αντιμέτωποι με την ανασφάλεια και το φόβο που σχετίζονται με αυξημένες συγκρούσεις στις φιλίες, όπως συμβαίνει στους εφήβους με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Το καινοφανές αυτό εύρημα, πέραν του ότι επιβεβαιώνει την ισχύ του κοινωνικοοικονομικού παράγοντα στη διαμόρφωση και βίωση των φιλικών σχέσεων, αξίζει περαιτέρω θεωρητικής και ερευνητικής προσέγγισης, αφού η φτωχοποίηση των μεσαίων τάξεων παγκοσμίως αποτελεί μη ελέγξιμη εξέλιξη, επιφέροντας αρνητικές κοινωνικές, πολιτικές και διαπροσωπικές επιπτώσεις.

Βιβλιογραφικά, η υπαγωγή στο χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο συνδέεται με αυξημένη συχνότητα και ένταση συγκρούσεων στις φιλίες, διότι επηρεάζει αρνητικά τη δόμηση της αυτοεικόνας των εφήβων, δημιουργώντας αισθήματα ντροπής, ενοχής, ηθικής σύγχυσης και ατομικής ανεπάρκειας. Αντίθετα, οι έφηβοι με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, βιώνουν λιγότερες εντάσεις και συγκρούσεις, όντας απαλλαγμένοι από τις απειλές της οικονομικής ανασφάλειας και των ψυχοσυναισθηματικών προβλημάτων που συνοδεύουν τη φτώχεια, απολαμβάνοντας τις φιλίες τους πιο ευχάριστα με υψηλοτέρα επίπεδα αυτοεκτίμησης και εμπιστοσύνης, που μειώνουν τις αφορμές για καυγάδες και διαμάχες με τους φίλους.

Τέλος, η διαφορά στην ένταση των συγκρούσεων με τους καλύτερους φίλους, μεταξύ των εφήβων από χαμηλό και μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο με όσους προέρχονται από υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, είναι πολύ μικρή (η^2 = .01). Το συγκεκριμένο εύρημα, δε σημαίνει, κατ' ανάγκη, πως οι φιλίες των εφήβων από χαμηλό και μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων είναι ποιοτικά υποδεέστερες, από εκείνες των εφήβων με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, αν και οι συχνές συγκρούσεις συνεπάγονται ταλαιπωρίες για τις φιλίες. Άλλωστε, όπως διαπιστώσαμε στην έρευνα για την αναπαράσταση της φιλίας, αν και οι έφηβοι της επαρχίας με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων αντιμετωπίζουν περισσότερες συγκρούσεις με τους/ις φίλους/ες τους, ωστόσο η εγγύτητα και η

αλληλεγγύη μεταξύ τους είναι ισχυρότερες, σε σχέση με τη διασκεδαστική εκδοχή με την οποία αναπαριστούν τις φιλίες τους οι έφηβοι της Αθήνας με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων. Ως φαίνεται, η πραγματικότητα των κοινωνικών σχέσεων είναι πολυσήμαντη και δεν ανταποκρίνεται πάντα στα θεωρητικά σχήματα με τα οποία επιχειρείται η ερμηνεία τους.

3. Τα κορίτσια επιλύουν πιο εύκολα τις συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους. Καταρχάς, διαπιστώθηκε πως οι έφηβοι διαχειρίζονται τις συγκρούσεις, βασιζόμενοι στις υποσχέσεις των φίλων τους, ωστόσο, παρατηρήθηκε μια σχετική διστακτικότητα των εφήβων στο να ξεκινήσουν συνομιλίες για το ξεπέρασμα των διαφορών τους. Το τελευταίο εύρημα, βρίσκεται σε συμφωνία με την ερευνητική γραμματεία και τις συνεντεύξεις μας, ενώ έχει προβληματίσει τους θεωρητικούς, οι οποίοι το αποδίδουν είτε στο ότι οι συγκρούσεις στις φιλίες ενεργοποιούνται από πολλαπλά κίνητρα είτε διότι ο θυμός δυσκολεύει τις συζητήσεις τη στιγμή που ανακύπτουν οι διαφορές, με αποτέλεσμα να χρονίζει η διαπραγμάτευση. Ενδέχεται, όμως, η σχετικά μικρή συγκράτηση των εφήβων στο να ξεκινήσουν συνομιλίες για το ξεπέρασμα των διαφορών τους, να οφείλεται στο ότι στην Ελλάδα επικρατούν ακόμη κολεκτιβιστικά πρότυπα οργάνωσης των ανθρώπινων σχέσεων, όπου οι συγκρούσεις στις διαπροσωπικές σχέσεις αντιμετωπίζονται συχνότερα με αποφυγή, ώστε να μην απειληθεί ο φιλικός δεσμός, από την εστίαση στις ατομικές ερμηνείες των παραγόντων της σύγκρουσης.

Επίσης, η έρευνα επιβεβαίωσε την υπόθεσή μας ότι τα κορίτσια είναι ικανότερα στο να επιλύουν τις συγκρούσεις τους και να συμφιλιώνονται πιο εύκολα, μετά από μια σύγκρουση, με μικρή διαφορά σε σύγκριση με τα αγόρια (d = .46). Το εύρημα αυτό επιβεβαιώθηκε και από τις συνεντεύξεις μας, όπου διαπιστώθηκε ότι ο κοινωνικά κατασκευασμένος ρόλος των δυο φύλων παρεμβάλλεται στο ύφος, στους τρόπους και τους χρόνους που απαιτούνται για τη διαχείριση των συγκρούσεων, ώστε να επέλθει η συμφιλίωση στις φιλίες. Όπως έδειξαν οι συνεντεύξεις της έρευνάς μας, αλλά και σύμφωνα με την ερευνητική γραμματεία, η ικανότητα των κοριτσιών να επιλύουν πιο εύκολα τις συγκρούσεις στις καλύτερες φιλίες τους, οφείλεται στο ότι τις αναγνωρίζουν και τις εκφράζουν, επιλέγοντας τη στρατηγική της διαπραγμάτευσης, λόγω των αυξημένων κοινωνικών δεξιοτήτων, της εντονότερης ενσυναίσθησης που διαθέτουν, αλλά και επειδή δεν διαθέτουν αρκετούς μεσολαβητές συμφιλίωσης στις δυαδικές τους φιλίες. Τα αγόρια, σύμφωνα με την ηγεμονική αρρενωπή ταυτότητα, δείχνουν λιγότερο πρόθυμα για συμβιβασμούς, ώστε να μην

απειληθεί η κυριαρχική τους θέση στον κοινωνικό περίγυρο, επιλέγοντας συχνότερα την αποφυγή της διαχείρισης της σύγκρουσης, όπως διαπιστώσαμε και στις συνεντεύξεις μας. Επιπρόσθετα, ο φόβος της οικειότητας, εξαιτίας της ομοφοβίας και οι αριθμητικά περισσότεροι φίλοι των αγοριών, στους οποίους βρίσκουν ανακούφιση από το συναισθηματικό βάρος της σύγκρουσης, τείνουν να μην ευνοούν την ανάληψη διαπραγμάτευσης της σύγκρουσης.

Τέλος, μεθοδολογικά, έχει υποστηριχθεί ότι οι κλίμακες της επίλυσης της σύγκρουσης συντίθενται από προτάσεις που αντιστοιχούν σε θηλυκά πρότυπα διαπραγμάτευσης των συγκρούσεων, δεδομένου ότι περιγράφονται συναισθηματικές και εκφραστικές στρατηγικές διαχείρισης, που δεν ανταποκρίνονται σε ανδρικά πρότυπα, όπως άλλωστε συμβαίνει και με την κλίμακα που χρησιμοποιούμε. Ωστόσο, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι η λεκτική και η συναισθηματική έκφραση των συγκρούσεων και η συνακόλουθη επιλογή της διαπραγμάτευσης, εφοδιάζουν τα κορίτσια με αποτελεσματικότερες τεχνικές συμφιλίωσης, σε σύγκριση με τα αγόρια, τα οποία υφίστανται το τίμημα της πατριαρχικής κοινωνικοποίησης, η οποία αναπαριστά τα συναισθήματα ως γυναικεία εκφραστική οδό και όχι τόσο ανδρική, ενώ τα συναισθήματα είναι, απλά, ανθρώπινα.

12.6. Παράγοντες που συμβάλουν στην ποιότητα της καλύτερης φιλίας στη μέση εφηβεία

Στη συγκεκριμένη μελέτη, με την εφαρμογή του μοντέλου των δομικών εξισώσεων, δημιουργήσαμε τη λανθάνουσα μεταβλητή της ποιότητας της φιλίας, που προσδιορίζεται αιτιατά από τις έξι λειτουργίες της φιλίας (καλή παρέα, βοήθεια, οικειότητα, αξιόπιστη συμμαχία, αυτοεπικύρωση, συναισθηματική ασφάλεια) του ερωτηματολογίου της φιλίας που χρησιμοποιήσαμε (MFQ, F-F, Mendelson & Aboud, 2012). Στόχος μας ήταν να διαπιστώσουμε το είδος και το μέγεθος των επιδράσεων που ασκούν στην ποιότητα της καλύτερης φιλίας, στη μέση εφηβεία, τα επίπεδα των συγκρούσεων, οι προσπάθειες για την επίλυσή τους, οι αντιλήψεις για την προδοσία, την εγγύτητα, οι επιρροές της συμπεριφοράς, η μειωμένη αυτοαποκάλυψη και η ανιδιοτέλεια, καθώς και οι ανεξάρτητες μεταβλητές του φύλου, της περιοχής κατοικίας και του κοινωνικοοικονομικού επίπεδο των γονέων των εφήβων.

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου των γονέων και της περιοχής κατοικίας δεν βρέθηκε να επηρεάζουν την ποιότητα των φιλικών σχέσεων. Ενώ, οι ίδιες μεταβλητές βρέθηκε να είναι, στατιστικά σημαντικές, στις

άλλες δύο έρευνές μας, τροποποιώντας την αναπαράσταση της φιλίας στη μέση εφηβεία και τις αντιλήψεις για την εγγύτητα, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη, την ανιδιοτέλεια και την επίλυση της σύγκρουσης. Πιθανολογούμε ότι, εάν το δείγμα μας προέρχονταν και από περιφερειακές ενότητες με αυξημένα επίπεδα ανεργίας και φτώχειας, σε σύγκριση με τους τρεις νομούς που επιλέξαμε, τα αποτελέσματα θα ήταν διαφορετικά, δεδομένης της συνεχούς φτωχοποίησης και εξαθλίωσης των μεσαίων και κατώτερων στρωμάτων, τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα.

Στο μοντέλο των δομικών εξισώσεων επιβεβαιώθηκε ότι τα κορίτσια, με μικρή διαφορά σε σύγκριση με τα αγόρια, αναπαριστούν συχνότερα ως ποιοτικότερες τις φιλίες τους, δεδομένου ότι το φύλο τους λειτουργεί άμεσα ως θετικός προβλεπτικός παράγοντας της ποιότητας των φιλικών τους σχέσεων. Επιπλέον, η αυξημένη υποκειμενικά πρόσληψη που διατηρούν τα κορίτσια για την ποιότητα στις καλύτερες φίλιες ενισχύεται έμμεσα και από το ότι εκφράζουν υψηλότερα επίπεδα εγγύτητας, αποτελεσματικότερες στρατηγικές επίλυσης των συγκρούσεων, λιγότερη τάση για μειωμένη αυτοαποκάλυψη, ενώ αντιλαμβάνονται ως πιο ανιδιοτελείς τις φιλίες τους. Και στις περιπτώσεις αυτές, οι διαφορές, σε σύγκριση με τα αγόρια, είναι μικρές. Ακόμη, στο μοντέλο των δομικών εξισώσεων επιβεβαιώνεται ότι και τα δύο φύλα αντιμετωπίζουν την ίδια συχνότητα συγκρούσεων στις φιλίες τους. Ακόμη, οι επιρροές που ασκούν οι φίλοι στις συμπεριφορές των φίλων τους διαδραματίζουν θετικό, αλλά αμελητέο ρόλο στην ποιότητα της φιλίας. Το τελευταίο εύρημα εμπλουτίζει τη συζήτηση της ερευνητικής γραμματείας για την υπερεκτιμημένη ισχύ της επιρροής της συμπεριφοράς σε συνήθειες και γνώμες, ως παράγοντα διαμόρφωσης και διατήρησης των στενών φιλικών σχέσεων. Τα παραπάνω ευρήματα, με εξαίρεση τις επιρροές στη συμπεριφορά, έρχονται σε συμφωνία με τα αποτελέσματα της παρούσας διατριβής για την αναπαράσταση της φιλίας και τις αντιλήψεις των εφήβων ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη, την ανιδιοτέλεια, τη σύγκρουση και την επίλυση της σύγκρουσης.

Καταλήγοντας, το μοντέλο των δομικών εξισώσεων, ανεξάρτητα από το φύλο των ερωτώμενων, επιβεβαιώνει ότι η ποιότητα της φιλίας προβλέπεται, κυρίως, από την ικανότητα των εφήβων να επιλύουν τις συγκρούσεις σε κλίμα αυξημένης εγγύτητας και κατόπιν ανιδιοτέλειας, ενώ οι συγκρούσεις και η μειωμένη αυτοαποκάλυψη, αν και επιβαρύνουν το κλίμα της φιλίας, είναι ανίσχυρες στο να επηρεάσουν την προσλαμβανόμενη ποιότητα των φιλικών σχέσεων των εφήβων.

12.7. Επίλογος

Ο στόχος της διατριβής ήταν να διερευνήσει την αναπαράσταση για τη φιλία και τους/ις καλυτέρους/ες φίλους/ες των εφήβων της μέσης εφηβείας, λαμβάνοντας υπόψη το φύλο, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και την περιοχή κατοικίας. Η φιλία αναπαρίσταται από τους εφήβους, ως δυαδική, εξιδανικευμένη και δυσεύρετη σχέση, ζωτικής σημασίας για τον προσωπικό και κοινωνικό εαυτό, με την εμπιστοσύνη, την ενθουσιαστική παρέα, την επικοινωνία, την αλληλεγγύη/βοήθεια και την ανιδιοτέλεια να συνιστούν το βαθύ πυρήνα της ιδεατής αναπαράστασης της φιλίας. Ο κομβικός ρόλος της εμπιστοσύνης, του κοινά βιωμένου χρόνου και των εκμυστηρεύσεων συνεισφέρουν στην οντολογική ασφάλεια των έφηβων, δημιουργώντας ένα δεσμό οικείων ανταλλαγών που μετατρέπει τη φιλία σε ένα ευτυχισμένο και γαλήνιο πεδίο, μακριά από το άξενο, αδιαφοροποίητο, έως και εχθρικό, ατομικιστικό περιβάλλον της σύγχρονης πραγματικότητας.

Οι φιλίες διαμορφώνονται και διατηρούνται από την ανάγκη για την αφήγηση του εαυτού στους φίλους, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν έναν άλλο εαυτό, μέσω του οποίου επιχειρείται η αναστοχαστική έξοδος από τον ιδιωτικό χώρο της ατομικότητας στην ευρύτερη κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτό, ο θαυμασμός στους φίλους συνιστά μείζονα διαδικασία παρακίνησης για την αμοιβαία προσωπική ανάπτυξη, με τα κορίτσια να θαυμάζουν τη στοργική επικοινωνία και τη συνδρομή στα μαθήματα που τους προσφέρουν οι φίλες/οι, ενώ τα αγόρια έλκονται από τις αθλητικές ικανότητες, τη μυϊκή διάπλαση και τις γνώσεις των φίλων τους ως προς τα υπολογιστικά προγράμματα και την αυτοκίνηση. Η αυτοαποκάλυψη, αποτελεί στοίχημα για τις φιλίες στο βαθμό που επιβεβαιώνει τη μοναδικότητα της φιλίας, σε κλίμα αμοιβαίας κατανομής της εξουσίας και ισοτιμίας ως προς τις λειτουργίες της φιλίας, πλην της βοήθειας που δεν απαιτείται να είναι συμμετρική.

Όμως, η αυτοαποκάλυψη έχει και τα όριά της, που προσδιορίζονται από την ανάγκη της οριοθέτησης της ατομικότητας των εφήβων και το φύλο τους, με τα κορίτσια να κρατούν για τον εαυτό τους σκέψεις που θα έβλαπταν την κοινωνική τους εικόνα και τα αγόρια πληροφορίες που θα στιγμάτιζαν την υπόληψη της οικογένειάς τους. Παράλληλα, η συμπονετική και κατανοούσα εκδοχή της αγάπης ικανοποιεί την αμοιβαία ανάγκη των εφήβων για αναγνώριση της μοναδικότητας και του αναντικατάστατου της αξίας της ατομικής και κοινωνικής τους εικόνας. Ωστόσο, η ομοιότητα σε γνώμες δεν διαδραματίζει τόσο σπουδαίο ρόλο για τη διαμόρφωση των

φιλικών σχέσεων, όσο η συμπληρωματικότητα, η ψυχολογική εγγύτητα και η συνάφεια ως προς τις δραστηριότητες που αποδεικνύεται ότι είναι οι πυλώνες της δημιουργίας των φιλικών σχέσεων.

Από την άλλη, διαπιστώθηκαν έμφυλες διαφοροποιήσεις που τροποποισύν την πρόσληψη και τη βίωση των φιλικών σχέσεων, αντικατοπτρίζοντας τα σχήματα αντίληψης της πατριαρχικής οργάνωσης της κοινωνίας για τα δύο φύλα. Για τα αγόρια η φιλία ορίζεται συχνότερα ως συνεργατικός, περιπετειώδης, συμμαχικός και παρεΐστικος δεσμός πρακτικών συνεισφορών, που βιώνεται με εξερευνήσεις στο δημόσιο χώρο και το χρόνο προς αναζήτηση περιπετειών. Η οικειότητα στα αγόρια υπονοείται, ενώ ο λόγος τους στις συνεντεύξεις είναι λιτός, περιεκτικός και απαλλαγμένος από συναισθηματικές λέξεις και εκφράσεις. Οι φιλίες των αγοριών χαρακτηρίζονται από την κρίση της οικειότητας, λόγω της ηγεμονικής αρρενωπής ταυτότητας, οδηγώντας τα σε μια συγκρατημένη βαθμολόγηση των λειτουργιών της καλής παρέας και της βοήθειας, με μικρή διαφορά, σε σχέση με τα κορίτσια. Οι διαφορές, ωστόσο, σε σύγκριση με τα κορίτσια, στην πρόσληψη των λειτουργιών της οικειότητας, της αξιόπιστης συμμαχίας, της αυτοεπικύρωσης και της συναισθηματικής ασφάλειας, είναι μέτριες. Παρά το γεγονός ότι θα μπορούσε κανείς να αποδώσει τις παραπάνω διαφορές των δύο φύλων στο ερωτηματολόγιο της φιλίας (MFQ-FF, Mendelson & Aboud, 2102), το οποίο βρίθει προτάσεων συναισθηματικών τρόπων απεικόνισης των λειτουργιών τη φίλιας, εντούτοις επιβεβαιώθηκαν εμφατικά από τις συνεντεύξεις, ενώ στις υπόλοιπες μελέτες της διατριβής είναι μικρές. Παράλληλα, ο φόβος της οικειότητας των αγοριών επιβεβαιώθηκε και από το γεγονός ότι στις ετερόφυλες φιλίες τους επικοινωνούν συναισθηματικά και βρίσκουν συναισθηματική στήριξη, που διστάζουν να ζητήσουν από τους ομόφυλους κολλητούς τους. Από την άλλη μεριά, οι ετερόφυλες φιλίες προσφέρουν στα κορίτσια μια εκδοχή της φιλίας χαλαρή και απαλλαγμένη από το άγχος της εμμονικής οικειότητας, ορισμένες φορές της ζήλειας και της κτητικότητας.

Οι φιλίες των κοριτσιών χαρακτηρίζονται από έμφαση στη συναισθηματική και σωματική επικοινωνία με αγκαλιές, έντονη απαίτηση για συμμετρική αμοιβαιότητα ως προς την εμπιστοσύνη, την αγάπη, την ειλικρίνεια, την κατανόηση και την αυτοαποκάλυψη. Παράλληλα, τα κορίτσια εκφράζουν υψηλότερα επίπεδα ανιδιοτέλειας, ψυχολογικής εγγύτητας, και συμπληρωματικότητας στις φιλίες, ενώ το γεγονός ότι προσδοκούν πως οι φιλίες τους θα είναι παντοτινές, βιβλιογραφικά, δεν επιβεβαιώνεται, μιας και οι φιλίες των αγοριών χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη

διάρκεια στο χρόνο. Η αγωνία των κοριτσιών για τη διασφάλιση της εχεμύθειας και της αποκλειστικότητας, κάποτε και κτητικότητας, τα οδηγεί στο να αντιμετωπίζουν, ελαφρώς, περισσότερες συγκρούσεις στις φιλίες τους. Οι συγκρούσεις των αγοριών προέρχονται από την ανάγκη τους για διασφάλιση της κυριαρχίας στα αθλήματα, την προστασία των συμμαχιών τους, στις ευρύτερες αριθμητικά ομάδες που συμμετέχουν, και την προστασία της οικογενειακής τους τιμής, ενώ στις συνεντεύξεις ποτέ δεν αναφέρθηκαν στα μυστικά. Ωστόσο, τα κορίτσια, επειδή διαθέτουν περισσότερες διαπροσωπικές ικανότητες, επιλέγουν τη στρατηγική της διαχείρισης της σύγκρουσης και συμφιλιώνονται ευκολότερα, από τα αγόρια, τα οποία, όντας αγκυλωμένα στις απαιτήσεις της ηγεμονικής αρρενωπής τους ταυτότητας, προτιμούν την αποφυγή της διαχείρισης της σύγκρουσης.

Τα κορίτσια βιώνουν τις δυαδικές τους φιλίες συχνότερα στον ιδιωτικό χώρο των σπιτιών, σε αντίθεση με τα αγόρια που συναντώνται συχνότερα στο δημόσιο χώρο, διαθέτοντας περισσότερο ελεύθερο χρόνο, σύμφωνα με τους κανόνες της πατριαρχικής κοινωνίας που θέλει τα δύο φύλα να δραστηριοποιούνται διαφορετικά στους ανισότιμους ρόλους που μέλλεται να ασκούν ως ενήλικες. Γενικά, τα αγόρια αναπαριστούν τις φιλίες τους από το τι κάνουν με τους φίλους τους, ενώ τα κορίτσια από το τι ζητούν και νιώθουν, γεγονός που σχετίζεται με τους διαφορετικούς δρόμους πρόσληψης και βίωσης των φιλικών σχέσεων των δύο φύλων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι φιλίες των κοριτσιών είναι ανώτερες από αυτές των αγοριών.

Τελικά, ανεξάρτητα από το φύλο των ερωτώμενων, η ποιότητα της φιλίας συναρτάται με την ικανότητα των εφήβων να επιλύουν τις συγκρούσεις τους σε κλίμα, κυρίως, αυξημένης ψυχολογικής εγγύτητας, ενώ οι όποιες συγκρούσεις και η μειωμένη αυτοαποκάλυψη, αν και κάπως επιβαρύνουν το κλίμα της φιλίας, είναι ανίσχυρες στο να επηρεάσουν την προσλαμβανόμενη ποιότητα των φιλικών σχέσεων των εφήβων.

Από την άλλη, διαπιστώθηκε ότι οι φιλίες προσδιορίζονται σημαντικά από τον επαρχιακό ή αστεακό χαρακτήρα κατοίκησης, όσο και από το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των οικογενειών των εφήβων. Οι συλλογικές αξίες οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων, για την ομάδα των εφήβων της επαρχίας που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα γονέων, με άλλα λόγια οι κοινωνικές και οι υλικές συνθήκες της ζωής, σφυρηλατούν πιο δυνατές και βαθιές φιλίες αλλοκεντρικής κατεύθυνσης, με αυξημένα επίπεδα αμοιβαίας αλληλεγγύης, ισότιμης οικειότητας, αφοσίωσης, σταθερότητας και ευαισθησίας σε ζητήματα άρσης

της εμπιστοσύνης, όπως και προδοσίας. Ενώ οι φιλίες των εφήβων της Αθήνας, με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, οργανώνονται συχνότερα ατομοκεντρικά με ιδιαίτερη εστίαση στην καλοπέραση και την ενίσχυση των ατομικών επιδιώξεων, που σχετίζονται με το κύρος της κοινωνικής εικόνας των φίλων. Ωστόσο, για όλους τους εφήβους της επαρχίας, ανεξαρτήτως του κοινωνικού και μορφωτικού επιπέδου των γονέων τους, και παρά το ότι εκδηλώνουν μειωμένη αυτοαποκάλυψη, συγκράτηση ανιδιοτελών συμπεριφορών στις φιλίες και είναι συχνότερα ευαίσθητοι σε ζητήματα προδοσίας, μιας και οι συγκεκριμένες συμπεριφορές αποτελούν πολιτισμικές αξίες των συλλογικών κοινωνιών, η αίσθηση της εγγύτητας και της σταθερότητας των φιλικών τους σχέσεων είναι πολύ πιο έντονες, από ότι στους εφήβους της Αθήνας. Τελικά, το βάθος των φιλικών σχέσεων των εφήβων της επαρχίας δεν αποτελεί μύθο που αντανακλά μια ρομαντική και ειδυλλιακή εικόνα, αντίθετα επιβεβαιώνει τη μορφοποιητική ισχύ των πολιτισμικών κανόνων της συλλογικής οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων στην αναπαράσταση και την καθημερινότητα των φιλικών δεσμών της επαρχίας.

Από την άλλη, οι υλικές συνθήκες της ζωής αποτελούν μια αντικειμενική πραγματικότητα, πέρα από τις όποιες γνώμες των ατόμων για τον έλεγχο που, δήθεν, έχουν στην ποιότητα των διαπροσωπικών τους σχέσεων. Οι φιλίες των εφήβων, με χαμηλό μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο γονέων, ταλανίζονται από συχνότερες συγκρούσεις και δυσκολίες στη διαχείρισή τους, ενώ και η εκδήλωση ανιδιοτελών συμπεριφορών είναι σχετικά αδύναμη, σε σύγκριση με τους εφήβους που οι γονείς τους ανήκουν σε ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Μια επιπλέον τεκμηρίωση της παρεμβολής του κοινωνικοοικονομικού παράγοντα στη διαμόρφωση και διατήρηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων, μας προσφέρουν τα πορίσματα της διατριβής σχετικά με το ότι και οι έφηβοι, με μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων, αντιμετωπίζουν αυξημένες συγκρούσεις και δυσκολίες στη διαχείρισής τους, όπως και οι έφηβοι με χαμηλό κοινωνικομορφωτικό επίπεδο γονέων, γεγονός που σχετίζεται με τη φτωχοποίηση των μεσαίων στρωμάτων την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα.

Επιπλέον, οι έφηβοι με υψηλό και μεσαίο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο γονέων παρουσιάζουν συγκρατημένη ροπή προς αυτοαποκάλυψη στις φιλίες τους. Σε ποιο βαθμό η μερική αυτοαποκάλυψη των συγκεκριμένων εφήβων σχετίζεται με την επιθυμία τους να γίνονται αντιληπτοί μέσω της προσωπικότητας τους και όχι του πλούτου των γονέων τους, επειδή νιώθουν ενοχή για την κοινωνική αδικία που

πλήττει τους φίλους τους, ή για να μην τους προκαλέσουν θλίψη για την οικονομική αποστέρηση των γονέων τους, είναι ζητήματα που έχουν διχάσει τους ερευνητές.

Καταλήγοντας, αν και διαπιστώσαμε διαφορές στις συμπεριφορές οικειότητας μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, φαίνεται ότι αυτές είναι γενικά μικρές έως μέτριες, ενώ μέσω των συνεντεύξεων διαφάνηκε η συνειδητή επιλογή των αγοριών να αποφεύγουν τις συναισθηματικές περιγραφές των φιλικών δεσμών. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός πως δεν μπορούν να φανταστούν τον εαυτό τους χωρίς φίλους και την απαίτηση της θεσμικής ετεροκανονικότητας για τη συναισθηματικά στωική εκφραστικότητα των αγοριών, όπως αυτή αποτυπώνεται από τις απαιτήσεις των τυπικών και άτυπων θεσμών, δηλαδή το σχολείο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τους γονείς, τα άλλα αγόρια, αλλά και τα κορίτσια, διαπιστώνουμε πως τα αγόρια αναγκάζονται να υιοθετούν μια πιο προσγειωμένη αναπαράσταση της φιλίας που συνδέεται με τις απαιτήσεις της ψυχοσεξουαλικής τους ταυτότητας. Με άλλα λόγια, τα αγόρια πλήττονται από τη συλλογική αναπαράσταση για το ρόλο τους φύλου τους, στην εκδήλωση οικείων συμπεριφορών στις φιλίες τους, λόγω του ότι η ανδρική ταυτότητα ορίζεται αρνητικά ως ένα σύνολο συμπεριφορών που δεν είναι γυναικείες. Η βεβαρυμμένη διαδρομή των αγοριών, λόγω ομοφοβίας, προς την οικοδόμηση της οικειότητα στις φιλίες τους, δεν σημαίνει πως οι φιλίες τους είναι κατώτερες των γυναικών, εκτός εάν υποθέσουμε πως ισχύει η αντίληψη ότι οι άνδρες δεν μπορούν να αγαπήσουν και να εκφράσουν στοργή. Αν ίσχυε κάτι τέτοιο, τότε το σύνολο της παγκόσμιας γραμματείας στη λογοτεχνία, την ποίηση και τη φιλοσοφία, μέχρι να εμφανιστούν οι γυναίκες στο προσκήνιο της ιστορίας, μετά τη βιομηχανική εποχή και τα πρώτα φεμινιστικά κινήματα, που γράφηκε από άνδρες και πραγματεύεται ζητήματα αγάπης, φιλίας και στοργής, από το ομηρικό ιδεώδες της φιλίας ως τους αδελφοποιτούς των φυσικών κοινωνιών, θα έπρεπε να μην είχε γραφεί. Ακόμη, το ότι τα αγόρια της έρευνάς μας χρησιμοποίησαν περισσότερο τις λέξεις «αδελφός» και «οικογένεια» για να περιγραφεί η ένταση της οικειότητας στις φιλίες τους, ενώ τα κορίτσια αναφέρθηκαν με τις λέξεις «αγάπη» και «στοργή», δεν νομιμοποιεί το συμπέρασμα πως οι φιλίες των κοριτσιών είναι ανώτερες. Πολύ δε περισσότερο, που όπως εξηγήσαμε, το ερωτηματολόγιο της φιλίας που χρησιμοποιήσαμε, όπως και τα περισσότερα άλλωστε, βρίθουν συναισθηματικών εκφράσεων διαχείρισης των σχέσεων που αντιστοιχούν σε θηλυκές εκδοχές πρόσληψης, ενώ αγνοούνται οι δραστηριότητες μέσω των οποίων εκφράζονται οι φιλίες των αγοριών.

Από την άλλη, το γεγονός ότι και τα κορίτσια πλήττονται από την άνιση κατανομή της εξουσίας μεταξύ των ρόλων των φύλων, αποτυπώνεται στις εξάρσεις ζήλειας, κτητικότητας και εμμονικής οικειότητας που χαρακτηρίζει τις φιλίες τους. Στο πλαίσιο αυτό, οι ετερόφυλες φιλίες των εφήβων προσφέρουν μια νέα πραγματικότητα, όπου τα αγόρια, ομοφοβικά απενοχοποιημένα, απολαμβάνουν την οικειότητα και τα κορίτσια τα οφέλη της απλής και ήρεμης οικειότητας, που τους προσφέρουν οι φιλίες με τα αγόρια.

Τέλος, το σημαντικό εύρημα πως οι φιλίες της επαρχίας, οι οποίες χαρακτηρίζονται από αλλοκεντρικότητα, αποστερημένες οικονομικών πόρων, περιορίζουν μεν τη χαρά της φιλίας ως προς τις διασκεδάσεις, ωστόσο βαθαίνουν τη διαπροσωπική επικοινωνία, σηματοδοτεί το γεγονός ότι η αλλοκεντρικότητα και όχι η ιδιοκεντρικότητα αποτελεί θετικό προβλεπτικό παράγοντα της φιλίας.

Όλα τα παραπάνω μαρτυρούν ότι οι φιλίες, ως διαπροσωπικές σχέσεις, αν και γίνονται αντιληπτές ως ιδιωτική και προσωπική υπόθεση, εντούτοις, κατά περίπτωση, περιορίζονται και προσδιορίζονται από πολιτισμικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Στο πλαίσιο αυτό, θα προσθέταμε και τις πολιτικές συνθήκες της αναπαραγωγής των οικονομικών ανισοτήτων, δεδομένου πως πλέον και οι έφηβοι από μεσαία κοινωνικοοικονομικά επίπεδα γονέων αντιμετωπίζουν δυσλειτουργίες στις φιλίες τους, που έως τώρα εντοπίζονταν στα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα.

Με άλλα λόγια, οι φιλίες των εφήβων, αν και προκύπτουν ως σχέσεις εθελουσίας επιλογής, πόρρω πολλού απέχουν από το να είναι ελεύθερες, αφού κοινωνικά οριοθετούνται από ανισότητες φύλου και τάξης, ενώ προσδιορίζονται συνάμα από αξιακές διαφοροποιήσεις, ως προς τους τρόπους πρόσληψης της οικειότητας και της εγγύτητας, άλλοτε αλλοκεντρικά, συνήθως στην επαρχία, και άλλοτε ατομοκεντρικά, κατά κύριο λόγο στα μεγάλα αστικά κέντρα.

12.8. Περιορισμοί της έρευνας – Προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση

Η παρούσα έρευνα ακολούθησε ένα συνδυασμό ποιοτικής και ποσοτικής μεθοδολογικής προσέγγισης, ώστε να επιτευχτεί μια πληρέστερη διερεύνηση των πτυχών και των λειτουργιών των φιλικών σχέσεων των μαθητών/τριών της μέσης εφηβείας με τους/τις καλυτέρους/ρες φίλους/ες τους. Αναπόφευκτα, σε κάθε μελέτη σχετικά με τις φιλικές σχέσεις υφίστανται και ορισμένοι περιορισμοί. Ένας πρώτος περιορισμός αφορά το γεγονός ότι οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν στα σπίτια των εφήβων και η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων στις σχολικές αίθουσες των λυκείων. Η οικογένεια και το σχολείο διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση, την παγίωση και την αναπαραγωγή των ετεροσεξουαλικών αναπαραστάσεων και πρακτικών που ευθύνονται για την ασύμμετρη και ανισότιμη, σε πολιτικό, κοινωνικό, ενδοπροσωπικό, διαπροσωπικό και διομαδικό επίπεδο, δημιουργία των σεξιστικών και ρατσιστικών στερεότυπων του διπολικού φύλου (Connell, 2005, Δαδάτση, 2012· Πολίτης, 2005). Ακόμη, οι όποιες διαφορές στη συμπεριφορά των φιλικών σχέσεων των δύο φύλων είναι μικρές και ενεργοποιούνται παρουσία τρίτων (Magnusson & Marerek, 2012). Θα είχε μεγάλο ενδιαφέρον, εάν η έρευνα διεξάγονταν σε άλλα περιβάλλοντα, όπως είναι οι χώροι αναψυχής ή μέσα σε ομόφυλες ή και ετερόφυλες παρέες, δεδομένου πως ο ηγεμονικός ανδρισμός των αγοριών έχει παρατηρηθεί ότι εκδηλώνεται πιο ήπια, χωρίς βέβαια να αίρονται οι προτεραιότητες της αρρενωπής ταυτότητας έναντι των γυναικείων (Giddens, 1992/2005).

Χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο των συνεντεύξεων, στην προσπάθειά μας να υπερκεράσουμε τον επισκιασμό που προκαλούν οι αυτοαναφορικές ποσοτικές έρευνες με ερωτηματολόγια, διότι απηχούν το συναισθηματικό τρόπο βίωσης της φιλίας από την πλευρά των κοριτσιών (Camarena, Sarigiani, Peterson, 1990· Hussong, 2000· Johnson & Aries, 1978b Rose & Rudolph, 2006· Rubin, Z., 1980/1987, Fredstorm & Bowker 2008· Fehr, 1996) και, μάλιστα, με εμμονικό τρόπο ως προς τη διακρίβωση των διαφορών μεταξύ των δυο φύλων (Magnusson & Marecek 2012). Όπως έχουμε αναφέρει, επιβεβαιώθηκε η παραπάνω θέση, δηλαδή ότι τα αγόρια συνειδητά υποκρύπτουν εκφορές λόγου που αποτυπώνουν τον τρόπο έκφρασης των κοριτσιών ως προς το συναισθηματικό αποτύπωμα των λειτουργιών της φιλίας, και όχι ως προς τη χρησιμότητά τους για τις ανάγκες που εκπληρώνουν. Απόδειξη είναι και το γεγονός ότι, στις συνεντεύξεις, τα αγόρια βρέθηκε ότι είναι

εξίσου ικανά για την έκφραση οικειότητας, αλλά αυτοαποκαλύπτονται συχνότερα σε ετερόφυλες φιλίες τους (Buunk & Dijkstra, 2008· Fehr, 2004· Rose, Schwartz-Mette, Smith, Swenson, Asher, Carlson, & Waller, 2012).

Σχετικά με τους περιορισμούς που προκύπτουν από τα αυτοαναφορικά ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήσαμε στις επιμέρους μελέτες μας, συνήθως αφορούν το γεγονός πως αποτυπώνουν τις υποκειμενικές αντιλήψεις των απαντούντων και όχι των καλύτερών τους φίλων, δεδομένου πως έχει διαπιστωθεί ότι τα αναφερόμενα επίπεδα αμοιβαιότητας στις φιλίες είναι υψηλότερα στις έρευνες αυτοαναφοράς παρά σε μεθόδους παρατήρησης, που επίσης εμπλουτίζουν τη γνώση μας για το επιστημονικά διαφιλονικούμενο ζήτημα των διαφορών των φιλικών σχέσεων αγοριών και κοριτσιών (Grabill & Kerns, 2000· Hays, 1984· Selfhout, 2009· Poulin & Peterson, 2007· Rubin & Shenker, 1978). Από αυτή την οπτική, η μελέτη των φιλικών σχέσεων θα ήταν χρήσιμο να συμπεριλαμβάνει τις αντιλήψεις των αμοιβαία δηλωμένων καλύτερων φίλων και μάλιστα να πραγματοποιούνται στον ίδιο χρόνο και σε ξεχωριστό χώρο, ώστε να αποφευχθούν οι περιπτώσεις αμοιβαίας πληροφόρησης για το περιεχόμενο των ερωτήσεων και των θεματικών που διερευνώνται (Mendelson & Aboud, 2012). Ακόμα και έτσι, εάν πραγματοποιηθούν οι έρευνες, έχει διαπιστωθεί ότι οι αντιλήψεις της δυάδας απέχουν από το να προβλέπουν τα επίπεδα ικανοποίησης που αποκαλύπτονται από τις μεθόδους παρατήρησης (Oswald, 2017).

Ωστόσο, πλήθος άλλων περιορισμών μπορούμε να αναφέρουμε. Για παράδειγμα, έχει διαπιστωθεί ότι στις μακροχρόνιες φιλίες, οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων ως προς την ικανοποίηση από τις λειτουργίες της φιλίες τείνουν να εξαλείφονται (Hays, 1985· Wright, 1982). Περαιτέρω, η διάκριση των φιλικών σχέσεων σε βραχυχρόνιες, μέσο και μακροχρόνιες, θα ήταν ωφέλιμη, δεδομένου πως η οικειότητα, με όρους αυτοαποκάλυψης, θεωρείται σημαντική, στα πρώτα στάδια διαμόρφωση της φιλίας, ενώ η ενίσχυση των μακροχρόνιων παγιωμένων φιλικών σχέσεων στηρίζεται περισσότερο στην καλή παρέα, τα επίπεδα εμπιστοσύνης, τη δέσμευση και την αφοσίωση (Oswald, 2107). Οπότε, σε μελλοντικές έρευνες η διάκριση μεταξύ μακροχρόνιων και νεοδημιουργηθέντων φιλικών σχέσεων θα πρόσθετε περισσότερες πληροφορίες για τους μηχανισμούς και τις αντιλήψεις που διαμεσολαβούν στη διαμόρφωση και την παγίωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των φιλικών σχέσεων. Χρήσιμο, επίσης, θα ήταν σε μελλοντικές έρευνες να διαπιστωθεί η συσχέτιση του ασφαλούς ή ανασφαλούς ύφους σύναψης δεσμού των

έφηβων (Bauminger, Finzi-Dottan, Chason, Har-Even, 2008· Bowlby, 1988), με τις επιμέρους λειτουργίες στις φιλίες, σε συνάφεια με το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων και την αλλοκεντρική ή ατομοκεντρική κατεύθυνση της οργάνωσης των φιλικών σχέσεων στην επαρχία και σε αστικά κέντρα. Σχετικά με τη θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων και την καταλεκτική και σημασιολογική ανάλυση που επιχειρήσαμε, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πως επειδή η γλώσσα είναι ενδεικτική, είναι αδύνατο να ισχυριστούμε ότι τα νοήματα των απαντήσεων των ερωτωμένων εξαντλήθηκαν, δεδομένου πως υπάρχουν αρκετές εναλλακτικές θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία των αφηγήσεων των ιστοριών των φιλικών σχέσεων των έφηβων (Mishler, 1991/1996).

Από την άλλη, ένας άλλος περιορισμός αφορά τη σύνθεση του δείγματος της επαρχίας. Από τους 467 εφήβους που διαμένουν στην επαρχία, μόνο το 26.9% από αυτούς κατοικούν σε ορεινή περιοχή, ενώ οι υπόλοιποι μοιράζονται σε περιοχές πεδινές και ημιαστικές. Είναι φανερό ότι εάν το δείγμα ήταν μοιρασμένο, γεγονός που αποδίδεται σε οικονομικούς και χρονικούς περιορισμούς της διεξαγωγής της έρευνας, η εκπροσώπηση των εφήβων με στοιχεία αλλοκεντρικά θα ήταν εντονότερη και θα αποτυπώνονταν και στην κλίμακα για τις λειτουργίες της φιλίας. Ακόμη και έτσι, όμως, συνολικά οι έφηβοι της επαρχίας προσανατολίζουν την οργάνωση των αναπαραστάσεων τους υπό τις κατευθυντήριες γραμμές της οργάνωσης των διαπροσωπικών σχέσεων των συλλογικών κοινωνικών, όπως φάνηκε στις έρευνές μας για τις αντιλήψεις της προδοσίας, της εγγύτητας, της μειωμένης αυτοαποκάλυψης και της ανιδιοτέλειας. Ενώ, εάν στο δείγμα μας εκπροσωπούνταν και έφηβοι από αποδεδειγμένα φτωχές περιοχές της χώρας, όπως είναι η Δυτική Στερεά Ελλάδα και η Δυτική Μακεδονία, αλλά και από υποβαθμισμένες περιοχές της Αττικής, αν και καταβάλλαμε προσπάθειες να συμπεριλάβουμε περιοχές με εργατικό πληθυσμό, τότε οι επιπτώσεις του κοινωνικοοικονομικού επίπεδου θα ήταν πιο εμφανείς και στην έρευνα για τις λειτουργίες της φιλίας, και δεν θα περιορίζονταν στις επιπτώσεις τους στις συγκρούσεις, στη μειωμένη αυτοαποκάλυψη, την ανιδιοτέλεια και την εγγύτητα.

Επιπρόσθετα, ένα άλλος περιορισμός, σχετίζεται με το ότι στην έρευνα συμμετείχαν μαθητές/τριες γενικών λυκείων της χώρας· στην περίπτωση που συμμετείχαν έφηβοι που φοιτούν σε επαγγελματικά λύκεια και σχολές μαθητείας τεχνικών επαγγελμάτων, όπου το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονέων είναι χαμηλότερο και υπερεκπροσωπούνται τα αγόρια έναντι των κοριτσιών (Παπαλεωνίδα & Μπεχράκης, 2007), υποθέτουμε ότι τα αποτελέσματα σχετικά με τις λειτουργίες,

τις συγκρούσεις και τις αντιλήψεις για τις φιλίες, θα ενίσχυαν τις υποθέσεις μας για την βαρύτητα της ταξικής υπαγωγής στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων. Παρόλο που το δείγμα της έρευνας είναι πολυπληθές και προέρχεται από τέσσερις νομούς της χώρας, ενώ δεν προήλθε από τυχαία δειγματοληψία, ωστόσο τα αποτελέσματά της μπορούν γενικευθούν, αν και η εθνική αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος θα ήταν προτιμότερη για τη γενίκευση των ευρημάτων.

Επιπλέον ένας περιορισμός που σπάνια αναφέρεται από ερευνητές αφορά την κοινωνικά θετική ή αρνητική κατεύθυνση της οικειότητας στις φιλίες. Η υψηλής έντασης οικείες φιλίες με παραβατικούς εφήβους, επηρεάζουν αρνητικά τη συμπεριφορά. Ο όρος *οικειότητα* είναι ουδέτερος και αναφέρεται είτε σε οικείες θετικές φιλίες φιλοκοινωνική κατεύθυνσης, είτε σε παραβατικές, επιθετικές, έως και σαδομαζοχιστικές ακόμη (Berndt, 2002· Kanwal, 2019· Νεχαμάς, 2016/19). Οπότε, χρειάζονται εργαλεία που να αποτυπώνουν την ηθική κατεύθυνση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων.

Πρωτίστως, αυτή η έρευνα κατέδειξε τη φοβική και άρα αδύναμη πλευρά των «υποτίθεται δυνατών» αγοριών, που αγωνίζονται να αρθρώσουν την οικειότητα στις φιλίες τους, χωρίς να απειληθεί η ψυχοσεξουαλική τους ταυτότητα, από οποιοδήποτε γυναικείο χαρακτηριστικό του σχετίζεσθαι. Η ομοφοβικά προσδιορισμένη αναζήτηση της οικειότητας στις φιλίες των αγοριών, αντιπαρατίθεται στην εναγώνια και εμμονική οικοδόμηση της ισοτιμίας στις φιλίες των κοριτσιών. Και τα δύο φύλα πλήττονται από την πατριαρχική σεξιστική και ρατσιστική διχοτόμηση των φύλων, που πλήττει και τις φιλίες. Συνάμα, η στέρηση οικονομικών και μορφωτικών πόρων, ως αμετάκλητο κοινωνικό δεδομένο, έρχεται να προστεθεί στην ήδη ανισότιμη σχέση των φύλων, σηματοδοτώντας περιοριστικά πλαίσια στις φιλίες - η φτώχεια σχετίζεται με συγκρούσεις στις φιλίες - περικόπτοντας τις χαρές της, όχι όμως χωρίς αντάλλαγμα, μιας και βαθαίνει την επικοινωνία και την ψυχολογική εγγύτητα για ορισμένους φίλους. Υπό αυτήν έννοια, καλό θα ήταν οι μελλοντικές έρευνες να εστιάζουν ξεχωριστά στην επίδραση του οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου, μιας και το αυξημένο μορφωτικό επίπεδο ενδέχεται να εξαλείφει της μειωτικές για τον εαυτό και τις σχέσεις επιπτώσεις (Kandel, 1978b· Mansour & Mustafa, 2013· Poel, 1993), αν και ορισμένα πορίσματα ερευνών αμφισβητούν αυτή την εκδοχή (McLoyd, 1998· Σκαπινάκης, Μαγκλάρα, Μπέλλος, Γκάτσα, Μιχάλης, & Μαυρέας, 2007).

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Alberoni, F. (1996/1998). *Περί έρωτος*, Αθήνα: Ψυχογιός.

Allan, G. (1996/2011). Μια κοινωνιολογική προσέγγιση. Στο M. Miell, & R.Dallos, (Eds), *Διαπροσωπικές σχέσεις. Μια συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση*, Γκαρή, Αι. (Επιμ.), (σ. 407-414). Αθήνα: Πεδίο.

Argyle, M. (1978/1981). *Ψυχολογία της συμπεριφοράς*. Αθήνα: Θυμάρι.

Argyle, M. (2011). Η εμπειρική μελέτη των διαπροσωπικών σχέσεων. Στο Miell, M. & Dallos, R. (Eds), *Διαπροσωπικές σχέσεις. Μια συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση*. Γκαρή, Αι. (Επιμ.),.Αθήνα: Πεδίο.

Αριστοτέλης. (1976). *Ηθικά ευδήμεια*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη των ελλήνων.

Αριστοτέλης. (2006). *Ηθικά Νικομάχεια, βιβλίο 8ο , τ. β.* Δ. Λυπουρλής: εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Ζήτρος: Θεσσαλονίκη.

Arnot, M. (2004). *Διαδικασίες αναπαραγωγής του φύλου. Εκπαιδευτική θεωρία και φεμινιστικές πολιτικές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Βαϊράμη, Μ. (2005). *Φιλικές σχέσεις παιδιών σχολικής ηλικίας και οικογενειακοί παράγοντες που τις επηρεάζουν*. Διδακτορική διατριβή: Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Bartholomew D., Steele F., Moustaki I. και Galbraith J. (2008) *Ανάλυση Πολυμεταβλητών Τεχνικών στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.

Bottomore, T, B. (1974). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Bourdieu, P. (1999). *Η ανδρική κυριαρχία*. Αθήνα: Στάχυ.

Cole, M. & Cole, S. R. (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών, τ. β.. Εφηβεία*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Δάρδανος.

Coleman, J. C. (2013). *Η ψυχολογία της εφηβικής ηλικίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Collins, A. W, & Laursen, B. (2012). Εφηβικές σχέσεις: Η τέχνη της φούγκας. Στο C. Hendrick & S. S.Hendrick, (Eds): *Στενές Σχέσεις*, Π. Κορδούτης, (Επιμ), (σ. 106-112), Αθήνα: Πεδίο.

Coulanges, F. (1864/1991). *Η αρχαία πόλη*. Αθήνα: Ειρμός.

Craig, G. J. & Baucum, D. (2008). *Η ανάπτυξη του ανθρώπου*, τ. Β. Αθήνα: Παπαζήση.

Cunningham, M. R. & Barbee, A. B. (2012). Κοινωνική στήριξη. Στο C. Hendrick & S.S. Hendrick, (Eds). *Στενές Σχέσεις*, Π. Κορδούτης, (Επιμ), (σ. 338-353). Αθήνα: *Πεδίο.*

Δαδάτση, Αικ. (2012). *Από την πλευρά των αγοριών: Μία μελέτη για τη δόμηση του ανδρισμού στην εφηβεία.* Διδακτορική διατριβή. Φιλοσοφική σχόλη, τμήμα ψυχολογίας. Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Δαφέρμος, Β. (2013). *Παραγοντική ανάλυση.* Θεσσαλονίκη: Ζήτη.

Δεμερτζής, Ν. (2006). Η εμπιστοσύνη ως κοινωνικό συναίσθημα. *Επιστήμη και Κοινωνία, 16,* 39-67. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Doise W. (2009). *Η εξήγηση στην κοινωνική ψυχολογία.* Αθήνα: Πεδίο.

Duck, S. (1998/2004). *Ανθρώπινες σχέσεις.* Αθήνα: Καστανιώτη.

Επίκτητος. (2002*). Διατριβή Β.* Αθήνα: Το Βήμα, Ζήτρος.

Επίκτητος. (1994). *Διατριβαί τόμος Α.* Αθήνα: Κάκτος.

Επίκουρος. (1988). *Κύριαι δόξαι.* Αθήνα: Επίκουρος.

Erikson, E. (1975/1990). *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία.* Αθήνα: Καστανιώτης.

Fehr, B. (2012). Ο κύκλος ζωής της φιλίας. Στο C. Hendrick & S.S. Hendrick (Eds). *Στενές Σχέσεις,* Π. Κορδούτης, (Επιμ), (σ. 120-133). Αθήνα: Πεδίο.

Fromm, E. (1996). Μελέτη από τη σκοπιά της κοινωνικής ψυχολογίας. Στο M. Horkheimer, E. Fromm, H. Marcuse. *Αυθεντία και οικογένεια,* Αθήνα: Νήσος.

Giddens A. (1992/2005). *Η Μεταμόρφωση της Οικειότητας.* Αθήνα: Πολύτροπον.

Gottman, J. (2011). *Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών.* Αθήνα: Πεδίο.

Grawitz, M. (2006) *Μέθοδοι των κοινωνικών επιστήμων, τ. α. και τ. β.* Αθήνα: Οδυσσέας.

Hayes, N. (2010). *Εισαγωγή στην ψυχολογία. Β΄ τόμος.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2010). *Κοινωνική ψυχολογία,* Χαντζή, Α., (Επιμ.). Αθήνα: Gutenberg.

Horkheimer, M. (1996). Αυθεντία και οικογένεια, γενικό μέρος. Στο M. Horkheimer, E. Fromm, H. Marcuse. *Αυθεντία και οικογένεια.* Γ. Κουζέλης, (Επιμ). (σ. 83-119). Αθήνα: Νήσος.

Horney, K. (1937/1975). *Ο νευρωτικός άνθρωπος της εποχής μας.* Αθήνα: Επίκουρος.

Θεοδωρίδης, Χ. (1966). *Επίκουρος, Η αληθινή όψη του αρχαίου κόσμου.* Αθήνα: Εκδόσεις του Κήπου.

Ιωάννης Χρυσόστομος (347 - 407/1987). Εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον, Ομιλία ΟΣΤ΄, PG 58, 700, μετάφραση Ελένη Κονδύλη. *Patrologiae cursus completus, Series Graeca. Ἑλληνική Πατρολογία*, ἐπιμ. Ἰ. Διώτης, Ἀθῆναι: Κέντρον Πατερικῶν Ἐκδόσεων.

Καλάτη, Β. (2005). *Κοινωνικός εκφοβισμός και φιλικές σχέσεις παιδιών και εφήβων: Διαστάσεις φύλου και εθνοπολιτισμικής προέλευσης.* Διδακτορική διατριβή. Τμήμα Ψυχολογίας. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Κάλφας, Β., Ζωγραφίδης Γ. *Αρχαίοι έλληνες φιλόσοφοι.* Αθήνα: Το βήμα. Ινστιτούτο Νεοελληνικών σπουδών.

Καστοριάδης, Κ. (1981). *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας.* Αθήνα: Ράππα.

Καστοριάδης, Κ. (1999). *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα.* Αθήνα: Ύψιλον.

Καστοριάδης, Κ. (2008). *Η ελληνική ιδιαιτερότητα. Τόμος Β. Η πόλις και οι νόμοι.* Αθήνα: Κριτική.

Κατάκη, Χ. (1998). *Οι τρείς ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κατερέλος, Ι. Δ. (2001). *Η συνέντευξη και το ερωτηματολόγιο.* Στο: *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία,* τ. α. Παπαστάμος Σ. (Επιμ) (σ. 433-476). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Καφέτσιος, Κ. (2003). Ενεργά μοντέλα δεσμού ενηλίκων και ψυχική υγεία: Επισκόπηση της περιοχής και προτάσεις για κλινική εφαρμογή και έρευνα. *Encephalos, www.Encephalos.g.r/, 40,* 30-45.

Καφέτσιος, Κ. (2005). *Δεσμός, συναίσθημα και διαπροσωπικές σχέσεις.* Αθήνα: Τυπωθήτω-Δάρδανος.

Καφέτσιος, Κ. (2008). Διαπροσωπικές σχέσεις και ποιότητα ζωής στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία: Μια κοινωνιοψυχολογική ανάγνωση. Εισήγηση σε: *Πρακτικά κύκλου Ανοιχτών διαλέξεων.* Δήμος Ρεθύμνου.

Καφέτσιος, Κ. (2010). Το συναίσθημα στην κοινωνική διάδραση: εξετάζοντας τη διαλεκτική σχέση ενδοπροσωπικών και διαπροσωπικών παραγόντων. Στο Παπαστάμου, Σ., Προδρομίτης, Γ., & Παυλόπουλος, Β., *Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά,* (σ. 115-138). Αθήνα: Πεδίο.

Kehily, M. J. (2002/2008). Ζητήματα για το φύλο και τη σεξουαλικότητα στα σχολεία. Στο B. Francis & C. Skelton (Eds), *Διερευνώντας το κοινωνικό φύλο: Σύγχρονες προσεγγίσεις για την εκπαίδευση,* (σ. 127-141). Αθήνα: Κέντρο ερευνών για θέματα ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι).

Κικέρωνας (44 π.Χ./1996). *Περί φιλίας.* Αθήνα: Περίπλους.

Kirk, G.S., Raven, J.S., Schofield, M. (1990). *Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι.* Αθήνα: Μορφωτικό ίδρυμα εθνικής τραπέζης.

Kierkegaard, S. (1980). *Φόβος και τρόμος*. Αθήνα: Νεφέλη.

Κολύρη Χ. (2017). *Το φύλο σαν δόλωμα*. Αθήνα: Πατάκη.

Κοκκέβη, Ά., Ξανθάκη, Μ., Φωτίου, Α. & Καναβού, Ε. (2011). Φιλικές σχέσεις και επικοινωνία στους εφήβους. *Σειρά θεματικών τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία. Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής*. Αθήνα, 2011.

Κοκκέβη Ά., Σταύρου Μ., Καναβού Ε., Φωτίου Α. (2016). Φιλικές σχέσεις και δραστηριότητες των εφήβων. *Σειρά θεματικών τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία.* Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής. Αθήνα.

Κονιόρδος, Σ. & Δεμερτζής, Ν. (2018). *Οι αξίες των Ελλήνων το 2018*. https://www.dianeosis.org/2018/09/oi-aksies-twn-ellinwn/

Κόντος, Π. (2005). *Η Καντιανή ηθική της υπόσχεσης*. Αθήνα: Εστία.

Κορδούτης, Π. (2012). Οι στενές σχέσεις και η επιστήμη τους. Στο Hendrick, C & Hendrick, S. S., (Eds), *Στενές σχέσεις*, Κορδούτης, Π., (Επιμ.), (σ. 11-19). Αθήνα: Πεδίο.

Κυρτάτας, Δ., Ι., Ράγκος, Σ., Ι. (2010). *Η ελληνική αρχαιότητα. Πόλεμος – πολιτική – πολιτισμός*. Αθήνα: Το Βήμα. Ινστιτούτο Νεοελληνικών σπουδών.

Λέκκος, Ε. Π. (2004). *Φιλία και έρωτας. Επιλεγμένα πατερικά κείμενα.* Αθήνα: Λύχνος.

Λαμπρίδης, Ε. (2014). Κίνητρα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς: Αγνός αλτρουισμός ή ψυχολογικός καταναγκασμός; *Ψυχολογία, 21*, 3, 354-370.

Λουκάς, Σ. Σ. (2018). *Η φτωχοποίηση της μεσαία τάξης στην Ελλάδα. Μια οικονομετρική ανάλυση.* Μεταπτυχιακή διατριβή. Πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών στα χρηματοοικονομικά. Καλαμάτα: Τεχνολογικό Ίδρυμα Πελοποννήσου.

Maisonneuve, J. (2001). *Εισαγωγή στην Ψυχοκοινωνιολογία*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Δάρδανος.

Maisonneuve, J. (2004/2007). *Η ψυχολογία της φιλίας*. Αθήνα: Το Βήμα-γνώση.

Μαντόγλου Ά. (2005). *Μνήμες. Ατομικές – Συλλογικές – Ιστορικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μαντόγλου Ά. (2013). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις. Στο Μαντόγλου Ά. & Μελέτη Κ., *Επιστημονικός λόγος περί κοινωνικών αναπαραστάσεων*, (σ. 20-168). Αθήνα: Παπαζήση.

Μαζηρίδου, Ε. Π. (2007). *Ταυτότητες φύλου στην οικογένεια: Γονεϊκές πεποιθήσεις και πρακτικές και η υποκειμενική εμπειρία του ανδρισμού*. Διδακτορική διατριβή, τμήμα ψυχολογίας: Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Marcuse, H. (1955/1981). *Έρως και πολιτισμός*. Αθήνα: Κάλβος.

Μαρωνίτης, Δ. (2013). *Ομηρική φιλότης*. Το Βήμα. Ανακτήθηκε 6/5/2018, από http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=514633

Mavrozacharakis, E, (2015). *Ο παροπλισμός της μεσαίας τάξης*. Πανεπιστήμιο Κρήτης. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2686557

Miell, D., Croghan, R. (2011). Διερεύνηση του ευρύτερου πεδίου των κοινωνικών σχέσεων. Στο Miell, D. & Dallos, R. (Eds). *Διαπροσωπικές σχέσεις. Μια συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση* Γκαρή, Αι. (Επιμ), (σ. 301-354). Αθήνα: Πεδίο.

Mishler E. G. (1991/1996). *Συνέντευξη έρευνας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Moscovici, S. (2002). *Η κοινωνία δημιουργός θεών*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Μπαμπινιώτης Γ. (2003): Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Εκ. Κέντρο Λεξικολογίας.

Μπεχράκης, Θ. (1999). *Πολυδιάστατη ανάλυση δεδομένων. Μέθοδοι και εφαρμογές*. Αθήνα: Νέα Σύνορα Λιβάνη.

Μπούνα, Α. (2019). Η *διαμόρφωση της έμφυλης ταυτότητας, ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου*. Αθήνα: Πεδίο.

Μπαρμπούτη, Ξ. Π. (2005). *Αντιλήψεις και κοινωνικοί στόχοι για την ποιότητα της φιλίας παιδιών διαφορετικής αποδοχής*. Διδακτορική διατριβή: Τμήμα Ψυχολογίας - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Mauss, M. (1925/1979). *Το δώρο*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Νεχαμάς, Α. (2016/2019). *Περί φιλίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Νίτσε, Φ. (1883/1998). *Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα*. Σκόπελος: Νησίδες.

Ντάβου, Μ. & Χρηστάκης, Ν. (2011). Σχέσεις και επικοινωνία ανδρών και γυναικών στην εργασία, τη φιλία, και το ζευγάρι. Εικόνες του συναισθήματος και της σεξουαλικότητας. Στο Μ. Ντάβου (επιμ). *Δέκα χρόνια: το έργο μας από το 2001 ως το 2011*. Εθνικό και καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών: Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης Εργαστήριο Ψυχολογικών Εφαρμογών και Επικοινωνιακού Σχεδιασμού.

Durkheim E. (1912/2000). *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*. Αθήνα: Gutenberg.

Παπαδάκη-Μιχαηλίδη, Ε. (1998). *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων: Η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις*: Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπάνης, Ε. (2008). *Οι αξίες των νέων σήμερα*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. http://www1.aegean.gr/aegean/greek/people/students/stathmos/arthra/symbstathmos_papanis4.htm

Παπαστυλιανού, Α. & Λαμπρίδης, Ε. (2014). Κοινωνικές αξίες, φιλοκοινωνική συμπεριφορά και προσανατολισμός προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα στην Ελλάδα. *Ψυχολογία*, *21*, 2-42.

Παπάνης, Ε. (2011). *Η αυτοεκτίμηση: Θεωρία και αξιολόγηση.* Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Πλάτων. (1993). *Λύσις (ή περί φιλίας).* Αθήνα: Κάκτος.

Πεζηρκιανίδης Χ. (2020). *Δημιουργία ενός θεωρητικού μοντέλου για τις φιλικές σχέσεις ενηλίκων υπό το πρίσμα της Θετικής Ψυχολογίας.* Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Ψυχολογίας.

Πολίτης, Φ. (2006). *Οι ανδρικές ταυτότητες στο σχολείο. Ετεροσεξουαλικότητα, ομοφυλοφοβία και μισογυνισμός.* Αθήνα: Επίκεντρο.

Rimé, B. (2019). *Η κοινωνική επικοινωνία των συναισθημάτων.* Αθήνα: Πεδίο.

Rubin, Z. (1980/1987). *Οι φιλίες των παιδιών.* Αθήνα: Κουτσουμπός.

Segall, M., H., Dasen, P., R., Berry, J. W. & Poortinga, Y, H. (1996). *Διαπολιτισμική ψυχολογία.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σακελλαρίου, Α. & Αλεξιάς, Γ. (2019). Η ποιότητα ζωής παιδιών και νέων στην Ελλάδα: προκλήσεις και προοπτικές. *Eurocohort working paper* No. 2. Daugavpils: Daugavpils University. Available at: http://www.eurocohort.eu/

Σιδηροπούλου, Α. (2014). *Η διερεύνηση της σχέσης των εφήβων με το διαδίκτυο και το ζήτημα του εθισμού.* Διδακτορική διατριβή, Τμήμα επικοινωνίας και μέσων μαζικής ενημέρωσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Σκαπινάκης, Π., Μαγκλάρα, Κ., Μπέλλος, Σ., Γκάτσα, Τ., Μιχάλης, Γ. & Μαυρέας, Β. (2007). Η σχέση των κοινωνικοοικονομικών παραγόντων με τις ψυχικές διαταραχές στην περίοδο της όψιμης εφηβείας. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, *24*,19–29.

Συγκολλίτου, Α., Σακκά, Δ., Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, Β. (2007). Εικόνα του φύλου κατά την εφηβική ηλικία. Στο Β. Δεληγιάννη – Κουϊμτζή & Δ. Σακκά (Επιμ.),

Από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή – μελέτες για τις ταυτότητες στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, (σ. 109- 133). Αθήνα: Gutenberg.

Συκουτρής, Ι: (1992). *Εισαγωγή*. Στο *Πλάτωνος Συμπόσιον*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Σφέτσα, Μ. (2014). *Η περίπτωση της ετερόφυλης φιλίας: βιώματα και αναπαραστάσεις ετερόφυλων φιλικών δυάδων για τη σχέση τους*. Διδακτορική διατριβή, Τμήμα επικοινωνίας και μέσων μαζικής ενημέρωσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Tajfel, H. (1966/1999). Συνεργασία μεταξύ των ανθρώπινων ομάδων. Στο Σ. Παπαστάμου, (Επιμ). *Διομαδικές Σχέσεις*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Τσαούσης, Δ. (1979). *Στοιχεία κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Τσέλλερ - Νέστλε. (1984). *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Τσιβάκου, Ι. (2017). *Ατομικισμός και φιλία*. Αθήνα: Σιδέρης.

Τσίγκος, Β. Α. (2015). *Περιχώρησης. Θεολογικό περιεχόμενο τοῦ ὅρου και ἐφαρμογές του κατά τή Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη: Ostracon Publishing.

Φίλιας, Β. (1996). *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Φρειδερίκου, Α. & Φολερού, Φ. (2004). *Τα κορίτσια παίζουν. Αναπαραστάσεις του φύλου στην αυλή του δημοτικού σχολείου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Fisk, J. (200). *Η ανατομία του τηλεοπτικού λόγου*. Αθήνα: Δρομέας.

Freud, S. (1917/2017). *Εισαγωγή στην ψυχανάλυση*. Αθήνα: Νίκας.

Freud, S. (1930/1994). *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*. Αθήνα: Επίκουρος.

Φουκώ, Μ.(1987). *Εξουσία, γνώση και ηθική*. Αθήνα: Ύψιλον.

Wood, J. T. (2012). Φύλο και προσωπικές σχέσεις. Στο C. Hendrick & S. S.Hendrick, (Eds): *Στενές Σχέσεις*, Π. Κορδούτης (Επιμ.), (σ. 369-384). Αθήνα: Πεδίο.

Χρηστάκης, Ν. (2006). *Ψυχολογία επικοινωνίας 2, σημειώσεις για το μάθημα*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Χαλάτσης, Ν & Π. Χρηστάκης (2004). *Αναπαραστάσεις ανδρών και γυναικών για τη σχέση τους με το άλλο φύλλο: Εικόνες του συναισθήματος και της σεξουαλικότητας. Ετερόφυλη φιλία*. Αθήνα: Εργαστήριο ψυχολογικών εφαρμογών και σχεδιασμού· τμήμα επικοινωνίας και μέσων μαζικής ενημέρωσης. Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Χρηστάκης, Ν & Χαλάτσης, Π. (2010). *Φιλικές σχέσεις. Νοήματα και πρακτικές στις ομόφυλες και στις ετερόφυλες φιλίες.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Abbey, R., Digeser, P. E., Nehamas, A., & Ward, A. (2017). *The Review of Politics, 79*(4), 695–707. https://www.jstor.org/stable/26564788

Aboud, F. E. & Mendelson, M. J. (1996). Determinants of Friendship selection and quality: Developmental perspectives. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb, Andrew & W. W. Hartup, (Eds). *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence*. Cambridge studies in social and emotional development, (pp. 87-112). New York, NY, US: Cambridge University Press.

Adams, R., & Laursen, B. (2001). The organization and dynamics of adolescent conflict with parents and friends. *Journal of Marriage and Family, 63* (1), 97–110. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00097.x

Ainsworth, M. D. S. (1985). Attachment across the life span. *Bulletin of the NY Academy of Medicine*, 61, 9, 792-812.

Allan, G. (1977). Class variation in friendship patterns. *The British journal of sociology, 28,* 3, 389-393.

Allan, G. (1998). Friendship and the private sphere. In R. G. Adams & G. Allan (Eds), *Placing friendship in context,* (pp. 71-91). Cambridge: Cambridge University Press.

Allan, G., & Adams, R. G. 2006. Sociology of Friendship. In C. Bryant & D. Peck (eds): *The handbook of 21st century sociology,* v.2, (pp. 123-131). USA: Sage.

Altman, I., & Taylor, D. A. (1973). *Social penetration: The development of interpersonal relationships.* New York: Holt, Rinehart & Winston.

Amato, P. (1993). Urban-rural differences in helping friends and family members. *Social Psychology Quarterly, 56* (4), 249-262. doi:10.2307/2786662

Andayani, T. (2019). *Conflict in Javanese Adolescents' Friendship and its Resolution Strategy*. 10.2991/acpch-18.2019.54.

Anagnostaki, L. (2006). *"What do they tell their friends": Intimacy and self disclosure in young children's friendships*. Διδακτορική διατριβή. Brunel University.

Antonopoulou, k., Chaidemenou, A., & Kouvava, S. (2019). Peer acceptance and friendships among primary school pupils: associations with loneliness, self-esteem and school engagement, *Educational Psychology in Practice*, 1-14. https://doi.org/10.1080/02667363.2019.1604324

Apostolou, M., Keramari, D., Kagialis, A., & Sullman, M. (2020). Why people make friends: The nature of friendship. *Personal Relationships*. https://doi.org/10.1111/pere.12352

Argyle, M., & Henderson, M. (1984). The Rules of Friendship. *Journal of Social and Personal Relationships*, *1* (2), 211–237. doi.org/10.1177/0265407584012005

Aries, E. (2008). *Race and Class Matters at an Elite College*. Philadelphia: Temple University Press. Retrieved June 5, 2021. http://www.jstor.org/stable/j.ctt14bt20n

Asher S. R., Parker J. G. (1989) Significance of Peer Relationship Problems in Childhood. In: Schneider B. H., Attili G., Nadel J., Weissberg R. P. (eds) *Social Competence in Developmental Perspective*, (pp. 5-23). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Atkins, K. (2002). Friendship, trust and forgiveness. *Philosophia 29*, 111–132. https://doi.org/10.1007/BF02379903

Avgitidou, S. (2001). Peer culture and friendship relationships as contexts for the development of young children's pro-social behaviour. *International journal of early years education, 9*, 2, *145-152. Ltd*: DOI: 10.1080/09669760120053510

Bagwell, C. L., Newcomb, A. F. & Bukowski, W. M. (1998). Preadolescent friendship and peer rejection as predictors of adult adjustment. *Child Development, 69*, 1, 140-153.

Bacon, F. (1908). XXVII. Of friendship. In *Essays of Francis Bacon*. New York: Charles Scribner's sons.

Baiocco, R., Verrastro, V., Fontanesi, L., Ferrara, M. P. & Pistella, J. (2018). The contributions of self-esteem, loneliness and friendship to children's happiness: The role of gender and age. *Springer Nature B. V.* doi.org/10.10007/s12187-018-9595-7

Bandura, A. (1964). The stormy decade: fact or fiction? Bandura, A. (1964). *Psychology in the Schools, 1* (3), 224–231.

Banny, A. M., Heilbron, N., Ames, A., & Prinstein, M. J. (2011). Relational benefits of relational aggression: Adaptive and maladaptive associations with adolescent friendship quality. *Developmental Psychology, 47* (4), 1153–1166. https://doi.org/10.1037/a0022546

Barcaccia, B., Pallini, S., Baiocco, R., Salvati, M., Saliani, A., & Schneider, B. (2018). Forgiveness and friendship protect adolescent victims of bullying from emotional maladjustment, *Psicothema.* 30, 427-433.

Bartholomew, K. & Horowitz, L. M. (1991). Attachment style among adults: A test of four – category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*, 2, 226-244.

Batson, C. D., Batson, J. G., Griffitt, C. A., Barrientos, S., Brandt, J. R., Sprengelmeyer, P., & Bayly, M. J. (1989). Negative-state relief and the empathy-altruism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology, 56* (6), 922–933. https://doi.org/101093/acprof:oso/9780195341065.003.0002

Bauminger, N., Finzi-Dottan, R., Chason, S. & Har-Even, D. (2008). Intimacy in adolescent friendship: The roles of attachment, coherence and self-disclosure. *Journal of Social and Personal Relationships, 25,* 3, 409-428. doi: 10.1177/0265407508090866

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin, 117* (3), 497–529. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

Beer, B., Gardner, D., (2015). Friendship, Anthropology of. In: J. D. Wright (editor-in chief), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences,* 2nd edition, Vol.9 (pp. 425- 431). Oxford: Elsevier.

Bechtiger, L., & Steinhoff, A., & Buchmann, M., & Shanahan, L., (2021). Developmental associations between sympathy and mutual disclosure in friendships from mid-adolescence to early adulthood. *Journal of Research on Adolescence.* 31. 10.1111/jora.12602.

Bell, S., Coleman, S. (Eds.), (1999). *The anthropology of friendship*. Berg: Oxford.

Bellotti, E. (2008). What are friends for? Elective communities of single people. *Social Networks,* 30, 318-329.

Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology 42*, 2, 155-162.

Benenson, J. F. & Christakos, A. (2003). The greater fragility of females' versus males' closest same-sex friendships. *Child Development*, *74*, 4, 1123–1129.

Benenson, J. F., Markovits, H., Fitzgerald, C., Geoffroy, D., Flemming, J., Kahlenberg, S. M., & Wrangham, R. W. (2009). Males' greater tolerance of

same- sex peers. *Psychological Science*, *20*, 184– 190. doi: 10.1111/ j.1467-9280.2009.02269.x

Berndt, T. J. (1982). The features and effects of friendship in early adolescence. *Child Development, 53*, 1447-1560.

Berndt, T. J. (1985). Prosocial behavior between friends in middle childhood and early adolescence. *The Journal of Early Adolescence, 5*, 307-317.

Berndt, T. J. (1988). The nature and significance of children's friendships. In R. Varta (Ed.), *Annuals of child development, v. 5,* (pp. 155-186). Greenwich, CT: JAI.

Berndt, T. J. (2002). Friendship Quality and Social Development. *Current Directions in Psychological Science*, *11*, 1, 7–10. https://doi.org/10.1111/1467-8721.00157

Berndt, T. J., Hawkins, J. A. & Hoyle, S. A. (1986). Changes in Friendship during a School Year: Effects on Children's and Adolescents' Impressions of Friendship and Sharing with Friends. *Child Development, 57*, 5, 1284-1297.

Berndt, T. J. & Hoyle, S. A. (1985). Stability and Change in Childhood and Adolescent Friendships. *Developmental Psychology, 21*, 6, 1007 – 1015.

Berndt, T. J. & Keefe, K. (1995). Friends influence on adolescents adjustment to school. *Child Development, 66*, 5, 1312-1329.

Berndt, T. J. & Murphy, L. M. (2002). Influences of friends and friendships: Myths, truths and research recommendations. *Advances in child development and behavior, 30,* 275-310.

Beutel, A. M. & Kirkpatrick-Johnson, M. (2004). Gender and prosocial values during adolescence: A research note, *The Sociology Quarterly*, *45*, 2, 379-393.

Bialecka - Pikul, M., Kołodziejczyk, A., & Bosacki, S. (2017). Advanced theory of mind in adolescence: Do age, gender and friendship style play a role? *Journal of Adolescence*, *56*, 145-156. 10.

Bigelow, B. J., & La Gaipa, J. J. (1975). Children's written descriptions of friendship: A multidimensional analysis. *Developmental Psychology, 11* (6), 857–858. https://doi.org/10.1037/0012-1649.11.6.857

Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M., & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior, 18* (2), 117–127. https://doi.org/10.1002/1098-2337(1992)18:2<117::AID-AB2480180205>3.0.CO;2-3

Blatterer, H. (2015). *Everyday friendships. Intimacy as freedom in a complex world.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Blum, L. A. (2009). *Friendship, Altruism and Morality*. Routledge.

Boman, J. H., Mowen, T. J., & Castro, E. D. (2018). The relationship between self-control and friendship conflict: An analysis of friendship pairs. *Crime & Delinquency, 65* (10), 1402–1421. https://doi.org/10.1177/0011128718765391

Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss, volume 1, attachment.* New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parents-child attachment and healthy human development.* New York: Basic Books.

Boyden, J., Dawes, A., Dornan, P. & Tredoux, C. (2019). *Tracing the consequences of child poverty, evidence from the young lives study in Ethiopia, India, Peru and Vietnam.* University of Bristol: Policy Press.

Branje, S. J. T., Frijns, T. Finkenauer, C., Engels, R. & Meeus, W. (2007). You are my best friend: Commitment and stability in adolescents' same sex friendships. *Personal relationships, 14,* 587- 603.

Brawn, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology, 3* (2), 77-101.

Brendgen, M., Markiewicz, D., Doyle, A. B., & Bukowski, W. M. (2001). The relations between friendship quality, ranked-friendship preference, and adolescents' behavior with their friends. *Merrill-Palmer Quarterly, 47* (3), 395–415. https://doi.org/10.1353/mpq.2001.0013

Brewer, M. B. (1979). In-group bias in the minimal intergroup situation: A cognitive-motivational analysis. *Psychological Bulletin, 86*, 2, 307–324. https://doi.org/10.1037/0033-2909.86.2.307

Brooks, M. L. (2015). *Friendships between men. Masculinity as a relational experience*. Dissertation in Department of Communication College of Arts and Sciences University of South Florida.

Bryan, B. (2009). Approaching others: Aristotle on friendship's possibility. *Political theory, 37,* (6), 754 – 779.

Bryman A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: how is it done? *Qualitative Research., 6,* (1), 97-113. doi:10.1177/1468794106058877

Bryman, A. (2012). *Social research methods*. U.S.A.: Oxford University Press.

Byrne, D. (1961). Interpersonal attraction and attitude similarity. *Journal of Abnormal and social psychology, 62,* 713-715.

Byrne, D., Clore, G. L. & Smeaton, G. (1986). The attraction hypothesis: Do similar attitudes affect anything? *Journal of Personality and Social Psychology, 51,* 1167–1170.

Byrne, D., Clore, G. L., & Worchel, P. (1966). The effect of economic similarity-dissimilarity on interpersonal attraction. *Journal of Personality and Social Psychology, 4,* 220-224.

Byrne, D., & Nelson, D. (1965). Attraction as a linear function of proportion of positive reinforcements. *Journal of Personality and Social Psychology, 1,* 659–663. doi:10.1037/h0022073

Buhrmester, D. (1990). Intimacy of friendship, interpersonal competence, and adjustment during preadolescents and adolescents. *Child Development, 61,* 4, 1101-1011.

Buhrmester, D. & Furman, W. (1987). The development of companionship and intimacy. *Child Development, 58,* 1101-1113.

Bukowski, W. M., Buhrmester, D. & Underwood, M. K. (2011). Peer relations as a ddevelopmental context. In Underwood, M., K. & Lisa H. Rosen, L. (Eds), *Social Development: Relationships in Infancy, Childhood, and Adolescence,* (p.p. 153-179). New York: Guilford Publications.

Bukowski, W. M. Hoza, B. & Boivin, M. (1994). Measuring friendship quality during pre- and early adolescence: The development and psychometric properties of the friendship qualities scale. *Journal of social and personal relationships, 11,* 471-484.

Bukowski, W. M. Motzoi, C. & Meyer, F. (2008). Friendship as process, function and outcome. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Social, emotional, and personality development in context. Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 217–231). The Guilford Press.

Burk, W. J., & Laursen, B. (2005). Adolescent perceptions of friendship and their associations with individual adjustment. *International journal of behavioral development, 29*(*2*), 156–164. https://doi.org/10.1080/01650250444000342

Burgess, S., Sanderson, E. & Aponte, M. U. (2011). School ties: an analysis of homopfily in an adolescent friendship network. *CMPO Working Paper Series,* 11/267, 1-51, www. bristol. ac.uk/cmpo/puplications/papers/2011/wp267.pdf

Buskirk-Cohen, A. (2008*). The best friendships of young adolescents: The role of internalizing symptoms, characteristics of friends, friendship quality, and observed disclosure*. Ph.D. dissertation, University of Maryland, College Park, United States -- Maryland. Retrieved February 26, 2011, from Dissertations & Theses: Full Text. (Publication No. AAT 3307762).

Buunk, A. B. & Dijkstra, P. (2008). Affiliation, attraction and close relationships. In W. Stroebe, K. Jonas, & M. Hewstone (Eds.), *Introduction to Social Psychology* (pp. 196 - 215). Oxford: Blackwell Publishing.

Camarena, P., Sarigiani, P., & Peterson, A. (1990). Gender-specific pathways to intimacy in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 19,* 19–32.

Campbell, K., Holderness, N., & Riggs, M. (2015). Friendship chemistry: An examination of underlying factors. *The Social science journal*, *52* (2), 239-247.

Campbell, H., & Bell, M. (2009). The question of rural masculinities. *Rural Sociology, 65, 532-546.*

Campbell, J. K. 1964. *Honour, family and patronage: A Study of institutions and moral values in a Greek mountain community.* Oxford: Clarendon Press.

Campbell, K., Nelson, J., Parker, M. L. & Johnston, S. (2018). Interpersonal chemistry in friendships and romantic relationships. *Interpersona : An International Journal on Personal Relationships, 12,* 1, 34-50, doi:10.5964/ijpr.v12i1.289

Canary, D. J., & Spitzberg, B. H. (1987). Appropriateness and effectiveness perceptions of conflict strategies. *Human Communication Research, 14* (1), 93–118. https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1987.tb00123.x

Canary, D. J., & Spitzberg, B. H. (1990). Attribution biases and associations between conflict strategies and competence outcomes, *Communication Monographs*, 57:2, 139-151, DOI: 10.1080/03637759009376191

Canary, D. J., & Weger, H., Jr. (2016). Competence in conflict management. In C. R. Berger & M. E. Roloff: *The International Encyclopedia of Interpersonal Communication*, First Edition, 1-10. John Wiley & Sons, Inc. doi:10.1002/9781118540190.wbeic0246

Carlo, G., Crockett, L. J., Randall, B. A., & Roesch, S. C. (2007). A latent growth curve analysis of prosocial behavior among rural adolescents. *Journal of*

Research on Adolescence, *17*, 301–324. https://doi.org/10.1111/j.1532- 7795.2007.00524.x

Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., & Randall, B. A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, *23*, 1, 107–134. https://doi.org/10.1177/0272431602239132.

Carnegie, D. (1936/1981). *How to make friends and influence people*. New York: Pocket Books.

Carpenter, A., & Greene, K. (2016). Social penetration theory. In C. R. Berger and M. (Edits). *The International Encyclopedia of Interpersonal Communication*, (pp. 1-5). John Wiley & Sons, DOI:10.1002/9781118540190.wbeic0160

Carter, C., Nutbrown, C. (2016). Pedagogy of friendship: young children's friendships and how schools can support them. *International Journal of Early Years education*, 1-19. eprints.whiterose.ac.uk/101428/.

Cassidy, J. (2001). Truth, lies, and intimacy: An attachment perspective. *Attachment and Human Development*, *3*, 121–155.

Chen, X., Chuang, J. & Hsiao, C. (2009). Peer Interactions and Relationships from a Cross-Cultural Perspective. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Social, emotional, and personality development in context. Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 432-451). New York: The Guilford Press.

Cheung, S. K. & McBride-Chang, C. (2007). Correlates of cross-sex friendship satisfaction in Hong Kong adolescents. *International Journal of Behavioral Development, 31,* 1, 19–27.

Cheung, S. K., & McBride-Chang, C. (2011). Relations of gender, gender-related personality characteristics, and dating status to adolescents' cross-sex friendship quality. *Sex Roles: A Journal of Research, 64* (1-2), 59–69. https://doi.org/10.1007/s11199-010-9880-5

Chodorow, N. (1978). Object-Relations and the Female Oedipal Configuration. *Feminist Studies, Vol. 4,* 1, 137-158.

Chodorow, N. (1995). Gender as a Personal and Cultural Construction. *The University of Chicago Press Signs, 20, 3, 516-544.*

Chow, C. M., Ruhl, H., & Buhrmester, D. (2013). The mediating role of interpersonal competence between adolescents' empathy and friendship quality: a dyadic

approach. *Journal of adolescence*, *36* (1), 191–200. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.10.004

Cillessen, A., & Jiang, X., West, T., & Laszkowski, D. (2005). Predictors of dyadic friendship quality in adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, *29*, 2, 165-172. 10.1080/01650250444000360.

Clark, M. S. (1984). Record keeping in two types of relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 47*, 3, 549-557.

Clark, M.S. & Mills, J. (1979) Interpersonal attraction in exchange and communal relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *37*, 12–24.

Clark, M.S. & Reiss. H. T. (1988). Interpersonal process in close relationships. *Annual Review of Psychology*, 1988, 39:1, 609-672.

Clark, M. S. & Mills, J. (2011). A Theory of communal and exchange relationship. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.) *Handbook of Theories of Social Psychology*. (pp. 200-217). London: Glyph International.

Clearson, T., P. & Hohmann, L., M. (2006). Concepts of real and Imaginary friendships in early childhood. *Social Development, 15*, 1, *2006*.

Clore, G. L. & Byrne, D. L. (1974). A reinforcement-affect model of attraction. In Huston, T. L. (Ed). *Foundations of interpersonal attraction* (pp. 143-170). New York: Academic.

Cocking, D., & Kennett, J. (1998). Friendship and the self. *Ethics*, *108*, 3, 502-527.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Cohen, Y. 1961. "Patterns of Friendship." : In Y. A. Cohen, (ed.), *Social Structure and Personality. A Casebook*, (pp. 351–386). New York: Holt, Rinehart and Winston,

Collette-Dučić, B. (2014). Making friends, the stoic conception of love and its platonic background. In Stern - Gillet, S. and Gurtler, G, M, SJ. (Eds), *Ancient and Medieval Concepts of Friendships* (pp. 87-115). New York: State university of New York.

Collins, A. W. & Madsen, S. D. (2006). Personal relationships in adolescence and early adulthood. In Vangelisti, A. L. & Perlman, D. (Eds), *The Cambridge handbook of personal relationships*, (pp. 191-209). Cambridge: Cambridge University Press.

Collins, N. L., & Miller, L. C. (1994). Self-disclosure and liking: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 116*, 457–475.

Connell, R. W. (2005). *Masculinities*: Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.

Connolly, J., Baird, K., Bravo, V., Lovald, B., Pepler, D. & Craig, W. (2015). Adolescents' use of affiliative and aggressive strategies during conflict with romantic partners and best-friends. *European Journal of Developmental Psychology, 12*, 1-16. 10.1080/17405629.2015.1066244.

Corsano, P., Musetti, A., Caricati. L. & Magnani, B. (2017). Keeping secrets from friends: Exploring the effects of friendship quality, loneliness and self-esteem on secrecy. *Journal of Adolescence, 58*, 24 – 32.

Côté, S., Kraus, M. W., Carpenter, N. C., Piff, P. K., Beermann, U., & Keltner, D. (2017). Social affiliation in same-class and cross-class interactions. *Journal of Experimental Psychology: General, 146* (2), 269–285. https://doi.org/10.1037/xge0000258

Côté, S., House, J., & Willer, R. (2015). High economic inequality leads higher-income individuals to be less generous. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 112*, 15838–15843, https://doi.org/10.1073/pnas.1511536112

Cooley, C. H. (1964). *Human nature and the social order*. New York: Academic Press.

Cook, E. C. & Fletcher, A. C. (2012). A Process Model of Parenting and Adolescents' Friendship Competence. *Social development (Oxford, England), 21* (3), 461–481. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2011.00642.x

Crick, N. R., & Bigbee, M. A. (1998). Relational and overt forms of peer victimization: a multiinformant approach. *Journal of consulting and clinical psychology*, *66* (2), 337–347. https://doi.org/10.1037//0022-006x.66.2.337.

Crosnoe, R. (2000). Friendship in childhood and adolescence: The life course and new directions. *Social Psychology, 63*, 4, 377-391.

Crowe, P, W. (1981). Community Size and Social Relationships: A Comparison of Urban and Rural Social Patterns in Tirol. *Anthropological Quarterly, 54*, 4, 210-229.

Csikszentmihalyi, M. & Hunter, H. (2003). Happiness in Everyday Life: The Uses of Experience Sampling. *Journal of happiness studies 4*, 185–199, DOI: 10.1023/A:1024409732742

Cui, M., Conger, R. D., Bryant, C. M., & Elder, G. H. (2002). Parental behavior and the quality ofadolescent friendships: A Social-Contextual perspective. *Journal of Marriage and Family*, *64*, 3, 676–689. http://www.jstor.org/stable/3599934

Daniels, T., Quigley, D., Menard, L., & Spence, L. (2010). "My Best Friend Always Did and Still Does Betray Me Constantly": Examining Relational and Physical Victimization Within a Dyadic Friendship Context. *Canadian Journal of School Psychology*, *25* (1), 70–83, doi.org/10.1177/0829573509357531

Dashiff, C., DiMicco, W., Myers, B., & Sheppard, K. (2009). Poverty and adolescent mental health. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 22,* 1, 23 -32.

David-Barrett, T. (2020). Herding Friends in Similarity-Based Architecture of Social Networks. *Scientific Reports*, *1-6*, 10. 10.1038/s41598-020-61330-6

Davis, D. (1981). Implications of interaction versus effectance as mediators of the similarity – attraction relationship. *Journal of Experimental Social Psychology 17*, 96-116.

Davis, K. E., & Todd, M. J. (1982) Friendship and Love Relationships. In: Davis, K. E. and Mitchell, T. O., Eds., *Advances in Descriptive Psychology, Vol. 2,* 79-122, Greenwich: J. A. I. Press.

Deckers, T., Falk, A., Kosse, F., & Schildberg-Horisch, H., (2015). How does socio-economic status shape a child's personality? *IZA Discussion paper* No. *8977*, 1-35. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2598917

De Goede, I., Branje, S. J. T. & Meeus, W. H. J. (2009). Developmental changes and gender differences in adolescents' perceptions of friendships. *Journal of Adolescence 32,* 1105 -1123.

Demir, M. (Ed.). (2015). *Friendship and happiness: Across the lifespan and cultures.* Dordrecht: Springer.

Demir, M, & Weitekamp, L. A. (2007). I am so happy cause today I found my friend: Friendship and personality as predictors of happiness. *Journal of Happiness Studies, 8,*181–211. Springer: DOI 10.1007/s10902-006-9012-7

Demir M & Urberg K. A. (2004). Friendship and adjustment among adolescents. *Journal of Experimental Child Psychology, 88* (1), 68-82. DOI: 10.1016/j.jecp.2004.02.006

Derlega, V. J., Durham, B., Gockel, B. & Sholis, D. (1981). Sex differences in self-disclosure: effects of topic content, friendship, and partner's sex. *Sex Roles, 7,* 4, 433 – 447.

Derlega, V. J., Winstead, B. A., Mathews, A. & Braitman, A. L. (2008). Why does someone reveal highly personal information? Attributions for and against Self-Disclosure in Close Relationships. *Self – Disclosure in close relationships, Communication research reports* 25:2,115-130.

Derrida, J. (1988). The politics of friendships. *The journal of philosophy, Vol. 85, 632-644.*

Deutsch, M. (1994). Constructive conflict resolution: Principles, training, and research. *Journal of Social Issues*, *25*, (2), 7–41.

Dildar, S. & Amjad, N. (2017). Gender differences in conflict resolution styles (CRS) in different roles: A systematic review. *Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology, 15*, 2, 37-41.

Domański, H. & Dariusz Przybysz, D. (2012) Friendship Patterns and Social Inequality, *International Journal of Sociology*, 42:1, 31-59. DOI: 10.2753/IJS0020-7659420102

Donnellan, W. J., Bennett, K. M., & Soulsby, L. K. (2017). Family close but friends closer: exploring social support and resilience in older spousal dementia carers. *Aging & Mental Health, 21* (11), 1222-1228. doi: 10.1080/ 13607863.2016.1209734

Dryer, C. D. & Horowitz, L. M. (1997). When do opposites attract? Interpersonal complementarily versus similarity. *Journal of Personality and Social Psychology, 12*, 3, 592-603.

Due, P., Lynch, J., Holstein, B., & Modvig, J. (2003). Socioeconomic health inequalities among a nationally representative sample of Danish adolescents: the role of different types of social relations. *Journal of Epidemiology & Community Health, 57:*692–698. DOI: 10.1136/jech.57.9.692

Dunn, J. (2004*). Children's friendships: the beginning of intimacy*. Oxford: Blackwell Publishing.

Dunn, R. J. & Schweitzer, M. E. (2005) Feeling and believing: The influence of emotion on trust. *Journal of Personality and Social Psychology, 88*, 5, 736 – 748.

Durante, F., & Fiske, S. (2017). How Social-Class Stereotypes Maintain Inequality. *Current Opinion in Psychology. 18:* 43–48, *18. 10.1016/j.*copsyc.2017.07.033.

Eagly, A. (2009). The his and hers of prosocial behavior: An examination of the social psychology of gender. *The American psychologist. 64.* 644-58, 10.1037/0003-066X.64.8.644.

Eagly, A., Ashmore, D., Makhijani, M. & Longo, C. (1991). What is beautiful is good: A meta-analytic review of research on the physical attractiveness stereotype. *Psychology Bulletin, 110*, 107–128.

Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). *Prosocial development.* In W. Damon & N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (pp. 701–778). John Wiley & Sons, Inc.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial behavior. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3.Social, emotional, and personality development*, (pp. 646-718). New York, NY: Wiley.

Eisenberg, N., & Lennon, R. (1983). Sex differences in empathy and related capacities. *Psychological Bulletin, 94*, 100-131. doi:10.1037/0033-2909.94.1.100

Eisenberg, N., & Spinrad, T. L. (2014). Multidimensionality of prosocial behavior: Rethinking the conceptualization and development of prosocial behavior. In L. M Padilla-Walker & G. Carlo (Eds.), *Prosocial development: A multidimensional approach* (pp. 17-42). N.Y.C. – Oxford University Press.

Eisenstadt, S. N. (1956). Ritualized personal relations: Blood brotherhood, best friends, compadre, etc.: Some comparative hypotheses and suggestions. *Man.* Vol. *56*, 99-95.

Elgar F. J, Arlett C., Groves, R. (2003). Stress, coping, and behavioural problems among rural and urban adolescents. *Journal of Adolescence, 26* (5): 577-588. doi: 10.1016/s0140-1971(03)00057-5.

Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development, 38, 4*, 1025-1034.

Elkins, L. E. & Peterson, C. (1993). Gender differences in best friendships. *Sex Roles, 29,* 7/8, 497 – 508.

Emerson, R. M. (1976). Social exchange theory. *Annual Review*, *2*, 335-132.

Epstein, J. L. (1983). Choice of friends over the life span: Developmental and environmental influences. In E.C. Muller & C.R. Cooper (Ed) *Process and outcome in peer relationships* (pp. 129-160). New York: Academic Press.

Erber, R., Erber, M. W. (2018). *Intimate relationships.* New York: and Taylor Francis Group.

Erdley, C. A. & Day, H. J. (2017). Friendship in childhood and adolescence. In M. Hojjat, & A. Mouer, A. (Eds.), (pp. 3-19). *The psychology of friendship.* New York: Oxford University Press.

Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and Crisis.* New York: Norton.

Evans-Prichard, E.E. (1933). Zande blood-brotherhood. *Africa, 6*, 369-401.

Fehr, B. (1996). *Friendship Processes*. London: Sage Publications, Inc.

Fehr, B. (2004). Intimacy expectations in same-sex friendships: A prototype interaction-*Pattern model. Journal of Personality and Social Psychology, 2004, 86*, 2, 265–284.

Fehr, B. (2008). Friendship formation. In S. Sprecher, A., Wenzel, & J. Harvey (Eds.). *Handbook of relationship initiation,* (pp. 29–54). New York: Psychology Press.

Fehr, B. (2015). Love: Conceptualization and experience. In M. Mikulincer & P. R. Shaver (Eds), *APA Handbook of personality, and social psychology, v. 3, Interpersonal Relationships* (pp. 495-522). Washington: American Psychological Association.

Fehr, B. & Russell, J. A. (1991). The concept of love viewed from a prototype perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 60, 3,* 425 – 438.

Fehr, B. & Harasymchuk, C. (2017). A prototype matching model of satisfaction in same–sex friendships. *Personal Relationships, 24*, 1-11, doi:10.1111/pere.12204

Fehr, B. & Harasymchuk, C. (2018). The role of friendships in well-being. In J. E. Maddux (Ed.) *Subjective well-being and life satisfaction,* (pp. 104-128). New York: Routledge.

Fehr, R., Gelfand, M. J., & Nag, M. (2010). The road to forgiveness: A meta-analytic synthesis of its situational and dispositional correlates. *Psychological Bulletin, 136* (5), 894–914. https://doi.org/10.1037/a0023012

Felmlee, D., Sweet, E., & Sinclair, C. H. (2012). Gender Rules: Same- and Cross-Gender Friendships Norms. *Sex Roles, 66*, 518–529, DOI 10.1007/s11199-011-0109-z

Ferguson, S., Duffy, A., Zimmer-Gembeck, M. J., & Laursen, B. (2019). The Adolescent Friendship Structure Inventory (AFSI): A review and empirical consolidation of existing measures. *European Journal of Developmental Psychology, 16*(6), 654–665. https://doi.org/10.1080/17405629.2018.1488684

Festinger, L. (1950). Informal social communication. *Psychological Review, 57*, 271-182.

Festinger L. A (1954). Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations, 7, 2*, 117-140. doi:10.1177/001872675400700202

Festinger, L., Schachter, S. & Back, K. (1963). *Social pressures in informal groups.* Stanford: Stanford university press.

Fitzgerald, M., Hamstra, C, & Ledermann, T. (2020), Childhood maltreatment and adult's provisions of emotional support given to family, friends, and romantic partners: An examination of gender differences. *Child Abuse & Neglect, 106* 104520. doi:10.1016/j.chiabu.2020.104520

Fiori, K. L. & Denckla, C. A. (2015). Friendship and happiness among middle – aged adults. In Demir, M. (Ed.) *Friendship and happiness across the life span and cultures* (pp.137-170). Springer: DOI 10.1007/978-94-017-9603-3.

Fischer, C. S. (1982b). *To Dwell among Friends: Personal Networks in Town and City.* Chicago: University of Chicago Press.

Flanagan, C., & Levine, P. (2010). Civic Engagement and the Transition to Adulthood. *The Future of Children, 20*, 1, 159-179.

Flannery, K. M. & Smith, R. L. (2017). Are peer status, friendship quality, and friendship stability equivalent markers of social competence? *Adolescent Res Rev 2*, 331–340. https://doi.org/10.1007/s40894-016-0042-z

Floyd, K. (1997) Communicating affection in dyadic relationships: An assessment of behavior and expectancies, *Communication Quarterly, 45:*1, 68-80. DOI: 10.1080/01463379709370045

Flynn, H. (2018). Friendships of adolescence. In *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, (pp. 1-3). John Wiley & Sons, Ltd 10.1002/9781405165518

Forgas, J. (2011). She just doesn't look like a philosopher. . .? Affective influences on the halo effect in impression formation. *European Journal of Social Psychology, 41*, 812–817.

French, D., Jansen, E. & Pidada, S. (2002). United States and Indonesian children's and adolescents' reports of relational aggression by disliked peers. *Child development. 73*, 4, 1143-50. 10.1111/1467-8624.00463.

Fromkin, H. L. (1972). Feelings of interpersonal indistinctiveness: An unpleasant affective state. *Journal of Experimental Research in Personality*, *6*, 178-185.

Furman, W. (1998). The measurement of friendship perceptions: Conceptual and methodological issues. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb, & W. W. Hartup (Eds.), *Cambridge studies in social and emotional development. The company they keep: Friendship in childhood and adolescence*, (pp. 41–65). Cambridge University Press.

Furman, W. & Bierman, K. (1984). Children's conceptions of Friendship: A multimethod study of developmental changes. *Developmental Psychology, 20*, 5, 925-931.

Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationships in their social networks. *Developmental Psychology, 21* (6), 1016–1024. https://doi.org/10.1037/0012-1649.21.6.1016

Furman, W. and Rose, A. J. (2015). Friendships, Romantic Relationships, and Peer Relationships. In M. E. Lamb & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology and developmental science: Socioemotional processes* (pp. 932–974). John Wiley & Sons, Inc. https://doi.org/10.1002/9781118963418.childpsy322

Gao, Q., Bian, R., Liu, R., He, Y., & Oei, T. (2017). Conflict Resolution in Chinese Adolescents' Friendship: *Links with Regulatory Focus and Friendship Satisfaction. The Journal of Psychology, 151, 268 - 281.*

Geary, D. C., Byrd-Craven, J., Hoard, M. K., Vigil, J., & Numtee, C. (2003). Evolution and development of boys' social behavior. *Developmental Review*, *23*, 444–470.

Geary, D. C., & Flinn, M. V. (2002). Sex differences in behavioral and hormonal response to social threat: Commentary on Taylor et al. (2000). *Psychological Review*, *109*, 745–750.

Gentile, B., Grabe, S., Dolan-Pascoe, B., Wells, B. E. & Maitino, A. (2009). Gender Differences in Domain-Specific Self-Esteem: A Meta-Analysis. *Review of General Psychology, 13,* 1, 34–45. DOI: 10.1037/a0013689

Georgas, J. (1989). Changing family in Greece: From collectivistic to individualistic. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 20* (1), 80–91. https://doi.org/10.1177/0022022189201005

Gifford-Smith, M. E. & Brownell, C. A. (2003). Childhood peer relationships and peer networks. *Journal of Social Psychology, 41*, 235-284.

Cillessen, A. H. N., Lu Jiang, X., West, T. V. & Laszkowski, D. K. (2005). Predictors of dyadic friendship quality in adolescence. *International Journal of Behavioral Development, 29,* 2, 165-172.

Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development.* Cambridge: M.A. Harvard University Press.

Gilligan, C. & Richards, D. A. J. (2009). *The deepening Darkness. Patriarchy, Resistance & democracy future.* New York: Cambridge University Press.

Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., Groat, T. H. Pugh, M. D. & Swinford, S. P. (1998). The Quality of Adolescent Friendships: Long Term Effects? *Journal of Health and Social Behavior, 39,* 1, 55-71.

Graber R, Turner R, Madill A. (2016). Best friends and better coping: Facilitating psychological resilience through boys' and girls' closest friendships. *Br J Psychol. May, 107 (2).* 338-58. doi: 10.1111/bjop.12135. Epub 2015 Jun 25. PMID: 26110231.

Grabill, C. M. & Kerns, K. A. (2000). Attachment and intimacy in friendship. *Personal Relationships, 7,* 363-378.

Greco, S., McKenzie, j. (2015). Friendship and happiness from a sociological perspective. In Demir. M. (Ed.) *Friendship and happiness across the life span and cultures* (pp.19-36). Springer: DOI 10.1007/978-94-017-9603-3

Green, E. G. T., Deschamps, J.-C., & Páez, D. (2005). Variation of Individualism and Collectivism within and between 20 Countries: A Typological Analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 36* (3), 321–339. https://doi.org/10.1177/0022022104273654

Greif, G. L. (2009). *The buddy system: Understanding male friendship*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Gillespie, B. J., Lever, J., Frederick, D. & Royce (2014). Close adult friendships, gender and the life cycle. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1–28. DOI: 10.1177/0265407514546977

Goodwin, M. H. (2002). Exclusion in girls' peer groups: Ethnographic analysis of language practices on the playground. *Human Development, 45*, 392-415. http://dx.doi.org/10.1159/000066260

Gorrese, A. & Ruggieri, R. (2013). Peer attachment and self-esteem: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences 55*, 559–568 http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2013.04.025

Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.

Gottman, J. M. & Graziano, W. G. (1983). How children become friends. In *Monographs of the society for research in child development, 48*, 3, σ. 1-86.

Gottman, J. M. (1986). The world of coordinated play: same- and cross-sex friendship in young children.In J. M. Gottman & J. G. Parker (Επιμ.) *Conversations of friends,* (pp. 139-191). New York: Cambridge University Press.

Güroğlu, B., Van den Bos, W., & Crone, E. A. (2014). Sharing and giving across adolescence: an experimental study examining the development of prosocial behavior. *Frontiers in Psychology, 5*, 291. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00291

Güroğlu, B., van Lieshout, C. F. M., Haselager, G. J. T., & Scholte, R. H. J. (2007). Similarity and complementarily of behavioral profiles of friendship types and types of friends: Friendships and psychosocial adjustment. *Journal of Research on Adolescence, 17,* 357-386.

Gurtler, G, M, SJ. (2014). Aristotle on friendship. In Stern – Gillet, S. and Gurtler, G, M, SJ. (Eds), *Ancient and Medieval Concepts of Friendships* (pp. 35-50). New York: State university of New York.

Hafen, C. A., Laursen, B., Burk, W. J., Kerr, M., & Stattin, (2011). Homophily in stable and unstable adolescent friendships: Similarity breeds constancy. *Personality and Individual Differences 51*, 607–612 doi:10.1016/j.paid.2011.05.027

Hall, J. A. (2011). Sex differences in friendship expectations: A meta-analysis. *Journal of Social and Relationships, 28,* 723-747, doi: 10.1177/0265407510386192

Hall, J. A. (2012). Friendship standards: The dimensions of ideal expectations. *Journal of Social and Personal Relationships, 29,* 7, 884 – 907. DOI: 10.1177/0265407512448274

Hall, J. A., Larson, K. A., Watts, A. (2011). Satisfying friendship maintenance expectations: the role of friendship standards and biological sex. *Human Communication Research, 37,* 4, 1, 529–552. https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2011.01411.x

Harmelen, A.-L., Blakemore, S., Goodyer, I., & Kievit, R. (2021). The interplay between adolescent friendship quality and resilient functioning following childhood and adolescent adversity. *Adversity and Resilience Science, 2,* 1-14. 10.1007/s42844-020-00027-1

Hanson, J. L., Chandra, A., Wolfe, B. L. & Pollak, S. D. (2011). Association between income and the hippocampus. *PLoS ONE 6* (5), 1-8. e18712. doi:10.1371/journal.pone.0018712

Harasymchuk, C., & Fehr, B. (2019). Responses to dissatisfaction in friendships and romantic relationships: *An interpersonal script analysis. Journal of Social and Personal Relationships, 36, 1651 - 1670.*

Harding, S. (1991). *Whose science, whose knowledge. Thinking from women's lives.* Ithaca, New York: Cornell University Press.

Harris, K. & Vazire S. (2016). On friendship development and the big five personality traits. *Social and Personality Psychology Compass*, 10, 647–667.

Hartup, W. W. (1996) The Company They Keep: Friendships and Their Developmental Significance. *Child Development*, *67*, 1-13.

Hartup, W. W. & Stevens, N.(1997). Friendships and adaptation in life course. *Psychological Bulletin*, *121*, 355-370.

Hatfield, E., Utne, M. K., & Traupmann, J. (1978). Equity theory and intimate relationships. In R. L. Burgess & T. L. Huston (Eds.), *Exchange in developing relationships* (pp. 99–133). New York: Academic Press.

Hatfield, E. & Rapson, R. L. (2011). Equity theory in close relationships. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.) *Handbook of Theories of Social Psychology.* (pp. 200-217). London: Glyph International.

Hays, R. B. (1984). The development and maintenance of friendship. *Journal of Social and Personal Relationships*, *1*, 75–98.

Hays, R. B. (1985). A longitudinal study of friendship development. *Journal of Personality and Social Psychology*, *48*, 909–924.

Hays, R. B. (1988). Friendship. In S. W. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships: Theory, research, and interventions* (pp. 391-408). London: Wiley.

Hazan, C. & Shaver. P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychology Inquiry*, *5*, 1, 1-22.

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relationships:* New York Willey.

Herman, G. (1987). *Ritualized friendship & the Greek city*. Cambridge: Cambridge university press.

Hibbard, D., R. & Walton, G., E. (2017). Competition in friendship. In: Hojjat, M., & Mouer, A. (2017). *The psychology of friendship,* (pp.213-229). New York: Oxford University Press.

Hjalmarsson, S. & Mood, C. (2015). Do poorer youth have fewer friends? The role of household and child economic resources in adolescent school-class friendships. *Children and Youth Services Review*, *57*, 201-211.

Hinde, R. A. (1995). A suggested structure for a science of relationships. *Personal relationships*, *2*, 1-15.

Hinde, R. A. (2009). *Bending the rules. Morality in the modern world. From relationships to politics and war.* Oxford University press.

Hojjat, M., Boon, S. D. & Lozano, E. B. (2017). Transgressions, forgiveness and revenge in friendship. In: Hojjat, M., & Mouer, A. (2017). *The psychology of friendship,* (pp. 195-211). New York: Oxford University Press.

Hollingshead, A, B. (1949). *Elmtown's Youth: The Impact of Social Classes on Adolescents.* New York: John Wiley and Sons, Inc.

Hollingworth, S. (2019). Social mixing in urban schools: Class, race and exchange value friendships. *The sociological Review*, 1-17. doi.org/10.1177/0038026119882145

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, *2* (1), 1-26. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014

Homans, G. C. (1961) *Social Behaviour: Its Elementary Forms*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc.

House, J. S. (1987). Social support and social structure. *Sociological forum, 2*, 1, 135-146.

Hruschka, D. J. (2010). *Friendship: Development, ecology, and evolution of a relationship*. University of California Press.

Hunter, S., Fox, C. L. & Jones, S. E. (2016). Humor style similarity and difference in friendship dyads. *Journal of Adolescence, 46,* 30-37.

Hurter, S. (2006). Developmental and Individual Difference Perspectives on Self-Esteem. In D. K. Mroczek, and T. D. Little, (eds) *Handbook of Personality Development,*(pp.311-334). https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315805610.ch16

Huston, T. L. & Levinger, G. (1978). Interpersonal attraction and relationships. *Ann. Rev. Psychol., 29,* 115-156.

Hussong, A. M. (2000). Distinguishing mean and structural sex differences in adolescent friendship quality. *Journal of Social and Personal Relationships, 17,* 2, 223-243.

Jackson-Dwyer, D. (2014). *Interpersonal relationships.* New York: Routledge.

Jankowski, M. S. (1991). *Islands in the street. Gangs and American urban society.* University of California Press (1991).

Johnson, F. L. & Aries, E, J. (1983). The talk of woman friends. *Women's Studies International Forum, 6,* 353-361.

Jones, T. S. (2004). Conflict Resolution Education: The Field, the Findings, and the Future. *Conflict Resolution Quarterly, 22, 233-267.*

Jones, G. E., Dembo, M. H. & Jones, G. P. (1989). Age and sex role differences in intimate friendships during childhood and adolescence. *Merrill-Palmer Quarterly, 35,* 4, 445-462.

Joreskog K. G., Sorbom D., Stephen De Toit. S, & De Toit M. (2000) "Lisrel 8: *New Statistical Features*", Chicago: Scientific Software International.

Jowell, R. and the Central Co-ordinating Team: (2003). *European Social Survey. Technical Report, Centre for Comparative Social Surveys*, City University, London.

Kafetsios, K. (2006). Social support and well-being in contemporary Greek society: examination of multiply indicators at different levels of analysis. *Social Indicators Research, 76,* 127–145.

Kandel, D. B. (1978a). Homophily, selection, and socialization in adolescent friendships. *American Journal of Sociology, 84*, 427–436.

Kandel, D. B. (1978b). Similarity in real-life adolescent friendship pairs. *Journal of Personality and Social Psychology, 36*, 306–312.

Kanwal, G. (2019). Friendship, friendliness and intimacy. In G. Kanwal & S. Akhtar (Eds), *Intimacy, clinical, cultural, digital and developmental perspectives*, (pp. 66-79). London & New York: Routledge.

Karweit, N. & Hansell, S. (1983). Sex differences in adolescent relationships: Friendship and status. *In G. L. Epstein & N. Karweit (Eds) Friends in school. Patterns of selection and influence in secondary schools* (pp. 115-130). New York: Academic Press.

Kelley, H. H. & Thibaut, J. W. (1978). *Interpersonal relations: A theory of interdependence*. New York: Willey.

Kelley, H. H. (1973). The process of casual attribution. *American psychologist*, 28, 107-128.

Kelley, H. H. (1979). *Personal relationships: their structure and their processes.* Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Kelley, H. H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, J. H., Huston, T. L., Levinger, G., McClintock, E., Peplau, L.A., & Peterson, D. R. (1983). *Close relationships*. New York: Freeman.

Kerns, K. A. (1994). A developmental model of the relations between mother-child attachment and friendship. In Erber, R. & Gilmour, R., (Eds.), *Theoretical frameworks for personal relationships,* (pp. 129-156). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Kerckhoff, A. C. & Davis, K. E. (1962). Value Consensus and Need Complementarily in Mate Selection. *American Sociological Review, 27*, 295-303.

Kimmel, M. (2004). Masculinity as homophobia: fear, shame, and silence in the construction of gender identity. In P. S. Rothenberg (Ed.), *Race, class, and gender in the United States: An integrated study* (pp. 81–93). New York: Worth.

Kiuru, N., Salmela-Aro, K. S., Nurmi, J. E., Zettergren, P. Andersson, H. & Bergman, L. (2012). Best friends in adolescence show similar educational careers in early adulthood. *Journal of Applied Developmental Psychology, 33*, 102-111.

Kling, K. C., Hyde, J. S., Showers, C. J., & Buswell, B. N. (1999). Gender differences in self-esteem: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, *125*, 4, 470–500.

Koh, Y. J., Mendelson, M. J., & Rhee, U. (2003). Friendship satisfaction in Korean and Canadian university students. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*, *35* (4), 239–253. https://doi.org/10.1037/h0087205

Kohlberg, L. (Ed.), (1984). *The philosophy of moral development,* Vol. 2. San Francisco: Harper and Row.

Kon, I. S., & Losenkov, V. A. (1978). Friendship in adolescence: Values and behavior. *Journal of Marriage and the Family, 40* (1), 143–155. https://doi.org/10.2307/350615

Konstan, D. (2005). *Friendship in the classical world.* Cambridge: Cambridge university press.

Kordoutis, P. (2004). Interpersonal Conflict. In Ch. Spielberger, *Encyclopedia of Applied Psychology,* Vol. 10, (pp. 397-411). San Diego, CA: Academic Press.

Kraft, C. & Mayeux, L. (2016). Associations among friendship jealousy, peer status, and relational aggression in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence. 38*, 1-23, 10.1177/0272431616670992

Kraus, M. W., & Callaghan, N. (2016). Social class and prosocial behavior: The moderating role of public versus private contexts. *Social Psychological and Personality Science, 7*, 769–777. https://doi.org/10.1177/1948550616659120

Kraus, M. W., Piff, P. K., Mendoza-Denton, R., Rheinschmidt, M. L.,& Keltner, D. (2012). Social class, solipsism, and contextualism: How the rich are different from the poor. *Psychological Review, 119,* 546–572, doi.org/10.1037/a0028756

Kurdek, L. A. (1994). Conflict resolution styles in gay, lesbian, heterosexual nonparent, and heterosexual parent couples. *Journal of Marriage and the Family, 56*, 705–722.

Kuruzović, N. (2015). Characteristics of adolescent's friendship relations: a longitudinal study of the quality, length, stability and reciprocity. *Philosophy, Sociology, Psychology and History*, *14*, 2, 115-129. *UDC 159.922.8:316.472.4*

Kuttler, A. F., La Greca, A. M. & Prinstein, M. J. (1999). Friendship qualities and social-emotional functioning of adolescents with close, cross-sex friends. *Journal of Research on Adolescence*, *9*, 339–366.

La Gaipa, J. J. (1979). A developmental study of the meaning of friendship in adolescence. *Journal of Adolescence, 2,* 201-213.

Larson, R. (1983). Adolescents' daily experience with family and friends: Contrasting opportunity systems. *Journal of marriage and family, 45* (4), 739-750. doi:10.2307/351787

Laursen, B. (1993c). The Perceived Impact of Conflict on Adolescent Relationships. *Merrill-Palmer Quarterly, 39.* 535-550.

Laursen B. (1996). Closeness and conflict in adolescent peer relationships: Interdependence with friends and romantic partners. In: W. M. Bukowski, A Newcomb, W. W. Hartup (Eds), *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence,* (pp. 186-210). Cambridge University Press.

Laursen, B. & Collins, W. (1994). Interpersonal conflict during adolescence. *Psychological bulletin. 115,* 197-209. 10.1037/0033-2909.115.2.197.

Laursen, B., Finkelstein, B. & Betts, N. (2001). A Developmental Meta-Analysis of Peer Conflict Resolution. *Developmental Review. 21,* 423-449, doi:10.1006/drev.2000.0531

Lazarsfeld, P. F., & Merton, R. K. (1954). Friendship as a social process. In M. Berger, T. Abel & C. H. Page (Eds.), *Freedom and control in modern society* (pp. 18-66). Princeton, N.J.: Van Nostrand.

Le, B. M., Impett, A. K., Kogan, Webster, G. D. & Cheng, C. (2012). The personal and interpersonal rewards of communal orientation. *Journal of Social and Personal Relationships, 30* (6), 694-710.

Leary, M. R. & Baumeister, R. F. (2000). The nature and function of self-esteem: sociometer theory. *Advances in Experimental Social Psychology, 32,* 1-62.

Leonard, R. L. (1975). Self concept and attraction for similar and dissimilar others. *Journal of Personality and Social Psychology, 31,* 926–929.

Lerner, R. M. (1985). Adolescent maturational changes and psychosocial development: A dynamic interactional perspective. *Journal of Youth and adolescence, 14,* 355-372.

Levinger, G. (1980). Toward the analysis of close relationships. *Journal of Experimental Social Psychology, 16,* 510-544.

Levinger, G., & Snoek, D. J. (1971). *Attraction in relationships: A new look at interpersonal attraction.* Morristown, NJ: General Learning Press.

Li, N. & Kanazawa, S. (2016). Country roads, take me home… to my friends: How intelligence, population density, and friendship affect modern happiness. *British Journal of Psychology. 107*, 675-697. n/a-n/a. 10.1111/bjop.12181.

Li, J., Wang, J., Li, J., Qian, S., Jia, R., Wang, Y., Liang, J., & Xu, Y. (2020). How do socioeconomic status relate to social relationships among adolescents: a school-based study in East China. BMC *Pediatrics*, *20*, 1-10.

Lippitt, J. (2007). Cracking the mirror: on Kierkegaard's concerns about friendship. *International journal for philosophy of religion, v. 61.* 3, 131-150.

Loehlin J. C. (2004) *"Latent Variable Models an Introduction to Factor, Path, and Structural Equation Analysis"*, London: Lawrence Erlbaum Associates.

Lorentzen, J. (2007). Love and intimacy in men's lives. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research, 15,* 2-3, *190-198.* http://dx.doi.org/10.1080/08038740701526840

Lott, A. J. & Lott, B. E. (1974). The role of reward in the formulation of positive interpersonal attitudes. In Huston, T. L. (Ed). *Foundations of interpersonal attraction,* (pp. 143-170). New York: Academic.

Maccoby, E. E. (1990). Gender and relationships: A Developmental Account. *American Psychologist, 45,* 4, 513-520.

Magnusson, E., & Marecek, J. (2012). *Gender and culture in psychology: Theories and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139086318

Malacarne, T. (2017). Rich friends, poor friends: Inter–socioeconomic status, friendships in secondary school. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World Volume 3, 1–13,* DOI: 10.1177/2378023117736994

Malikiosi-Loizos, M. & Anderson, L. R. (1999). Accessible friendships, inclusive friendships, reciprocated friendships as related to social and emotional loneliness in Greece and the USA. *European Psychologist*, *4*(3), 165–178.

Mahoney, J. L., Vandell, D. L., Simpkins, S. & Zarrett, N. (2009). Adolescents out of school activities. In R. M. Lerner & L. Steinberg, (Eds), *Handbook of Adolescent Psychology. Contextual influences on adolescent development,* (pp. 228–269). John Wiley & Sons, Inc. https://doi.org/10.1002/9780470479193.adlpsy002008

Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology, 3,* 5, 551–558. https://doi.org/10.1037/h0023281

McGrath, B. & Nic Gabhainn, S. (2007). Friendships and perceptions of place among rural, farm and urban children and adolescents in Ireland. *Administration, 53,* 3, 205-226.

McLoyd, V. C. (1998). Socioeconomic disadvantage and child development. *American Psychologist, 53,* 2, 185-204.

McLanahan S, Booth K. (1989). Mother-only families: problems, prospects, and politics. *Journal of Marriage and Family, 51,* 3, 557-580.

McNamara-Barry, C. & Wentzel, K. R. (2006). Friend influence on prosocial behavior: The role of motivational factors and friendship characteristics. *Developmental Psychology, 2006, 42,* 1, 153-163.

McNelles, L. R. & Connolly, J. A. (1999). Intimacy between adolescent friends. Age and gender differences in intimate affect and intimate behaviors. *Journal of research on adolescence, 9,* 2, 143-159.

Maltz, D., & Borker, R. (1982). A cultural approach to male-female miscommunication. In J. Gumpertz (Ed.), *Language and social identity* (pp. 196-216). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Manoussakis, J.P. (2014*)* Friendship in late antiquity. The case of Gregory Nazianzen and Basil the Great. In Stern – Gillet, S. and Gurtler, G, M, SJ. (Eds), *Ancient and Medieval Concepts of Friendships* (173-192). New York: State university of New York.

Madoglou, A. & Dimitriou, S. (2014). Bullying in Cyprus: Perceptions regarding the pupils' involvement. ΕΛΨΕ, *Ψυχολογία, 21* (2), 113-129.

Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review, 98* (2), 224–253. https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224

Martin, R. A. (2007). *The psychology of humor*: An integrative approach. Burlington, M.A: Elsevier Academic Press.

Martinez. B & Howe, N. (2013). Canadian early adolescents' self-disclosure to siblings and best friends. *International Journal of Child, Youth and Family Studies 2*, 274 – 300.

Mathur, R., & Berndt, T. J. (2006). Relations of friends' activities to friendship quality. *The Journal of Early Adolescence*, *26*, 3, 365–388. https://doi.org/10.1177/0272431606288553

Marusic, I. & Kamenov, M. J. (2011). Personality and attachment to friends. *Drustvena istrazivanja. 20,* 1119-1137. *10.5559/di.20.4.10.* 1119-1137. doi: 10. 5559/di.20.4.10

Mansour, H. & Mustafa, O. (2013). Social relations in urban and rural areas (The case of a study): *The province of Semirom. Urban Studies, 3,* 7, 53-76.

Manstead, A. (2018). The psychology of social class: How socioeconomic status impacts thoughts, feelings, and behaviour. *British Journal of Social Psychology, 57,* 267-291.

Massey, K. (2018). *Competitive Behavior Styles in Adolescent Friendships: The Roles of Context, Gender, Jealousy, and Friendship Bonds.* Διπλωματική διατριβή, University of Alabama. Department of Psychology. http://ir.ua.edu/handle/123456789/5364

Mendelson, M.J., & Aboud, F.E. (1999). Measuring friendship quality in late adolescents and young adults: McGill Friendship Questionnaires. *Canadian Journal of Behavioural Science, 31, 130-132.*

Mendelson, M. J. & Aboud, F. (2012). McGill friendship questionnaire â€ "respondent's affection" (MFQ – RA). *Measurement Instrument Database for the Social Science.* Retrieved from www.modss.ie

Mendelson, M. J. & Kay, A. C. (2003). Positive feelings in friendship: Does imbalance in the relationship matter? *Journal of Social and Personal Relationships*, *20*, 101-116.

Mesh, G. S. & Talmud, I. (2007). Similarity and the quality of online and offline social relationships among adolescents in Israel. *Journal of Research on Adolescence 17,* 2, 455–466.

Meter, D. J., Card, N. A. (2016). Stability of children's and adolescents' friendships: A meta-analytic review. *Merrill-Palmer Quarterly, 62,* 3, 252-284.

Milgram, S. (1970). The Experience of Living in Cities. *Science, 167, 3924,* 1461-1468 DOI: 10.1126/science.167.3924.1461

Miller, A. J., Worthington, E. L., Jr., & McDaniel, M. A. (2008). Gender and forgiveness: A meta-analytic review and research agenda. *Journal of Social*

and Clinical Psychology, 27 (8), 843–876. https://doi.org/10.1521/jscp.2008.27.8.843

Miller, D., Costa, E., Haynes, N., McDonald, T., Nicolescu, R., Sinanan, J., Spyer, J., Venkatraman, S. & Wang, X. (2016). *How the world changed social media.* London: University College London.

Miller, S. (1983). *Men and friendship*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Miller-Slough, R. & Dunsmore. (2016). Parent and friend emotion socialization in adolescence: Associations with psychological adjustment. *Adolescent Research Review*. *1*. 1-19. 10.1007/s40894-016-0026-z.

Mjaavatn, P. E. & Frostad, P. (2016). Adolescents: Differences in friendship patterns related to gender. *Issues in Educational Research, 26, (*1*),* 45-64.

Money, J. & Ehrhardt, A. A. (1972). *Man and woman, boy and girl.* Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press.

Mobasser, A., Vijayakumar, N., Tamir, D., & Pfeifer, J. H. (2019). Intrinsic value of Self-Disclosure Across Adolescence. https://doi.org/10.31234/osf.io/bdqrk

Monsour, M. (1992). Meaning of intimacy in cross and same sex friendships. *Journal of Social and Personal Relationships, 9,* 277-295.

Monsour, M. (2002). *Women and men as friend. Relationships across the life span in the 21st century.* London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Monsour, M. (2017). The hackneyed notions of adult "same - sex" and " opposite – sex" friendships. In: Hojjat, M. & Moyer A., (Eds). *The psychology of friendship.* (pp. 59-74). New York: Oxford University Press.

Moreno, S. D. & Martinez, C. D. (2017). The ownership and distribution of money in Spanish dual-income couples Gender differences and the effects of some public policies. In S. Millns & S. Wong, (Eds*), Wealth and poverty in close personal relationships. Money matters* (pp. 39-57). New York: Routledge.

Morry, M. M. (2005). Allocentrism and Friendship Satisfaction: The Mediating Roles of Disclosure and Closeness. *Canadian Journal of Behavioural Science, 37* (3), 211–222. https://doi.org/10.1037/h0087258

Murr El, D. (2014). *Philia in Plato.* In Stern – Gillet, S. and Gurtler, G, M, SJ. (Eds), *Ancient and Medieval Concepts of Friendships* (pp. 3-34). New York: State university of New York.

Myers, J. (2016). *Keeping your friends close: The influence of socioeconomic status, residential stability, and economic uncertainty on interpersonal orientation.*

(Dissertation). Retrieved from the University of Minnesota digital conservancy, https://hdl.handle.net/11299/182782

Nahemow, L. & Lawton, M. P. (1975). Similarity and propinquity in friendship formation. *Journal of Personality and Social Psychology, 32,* 2, 205-213.

Nayak, A & Kehily, M. (2008). *Gender, Youth and Culture, young masculinities and* femininities. Basingstoke: Palgrave.

Neff, W. (1938). Socioeconomic status and intelligence: A critical survey. *The Psychological Bulletin, 35,* 10, 727-757.

Newcomb, A. F. & Bagwell, C. L. (1995). Children's friendship relations: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 117,* 2, 306-347.

Newcomb, T. M. (1971). Dyadic balance as a source of clues about interpersonal attraction. In Murstein (Ed.), *Theories of attraction and love* (pp. 31- 45). New York: Springer.

Neugarten, B., L. (1946). Social class and friendship among school children. *American Journal of Sociology, 51,* 4, 305-313.

Nielson, M. G., Padilla-Walker, L. & Holmes, E. K. (2017). How do men and women help? Validation of a multidimensional measure of prosocial behavior. *Journal of adolescence. 56,* 91-106. doi:10.1016/j.adolescence.2017.02.006

Nurmsoo, E., Einav. S. & Hood, B, M. (2012). Best friend: children use mutual gaze to identify friendships in others. *Developmental science 15:3 σ. 417-425.*

O´Connor, P. (1998). Women's friendship in a post-modern world. In Adams & Allan, (Eds), *Placing friendship in context,* (pp. 117-133). Oxford: University Press.

Oliker, J. S. (1998). The modernization of friendship: individualism, intimacy, and gender in the nineteenth century. In R. G. Adams and G. Allan *(eds), Placing friendship in context,* (pp. 18-42). Cambridge: Cambridge university press.

Ollendick, T. H., Yang, B., Dong, Q., Xia, Y., & Lin, L. (1995). Perceptions of fear in other children and adolescents: the role of gender and friendship status. *Journal of abnormal child psychology, 23* (4), 439–452. https://doi.org/10.1007/BF01447207

O´Mealey, M. (2021). *Friendship Dissolutions and Relational Aggression in Adolescence and Emerging Adulthood: The Mediating Role of Friendship Jealousy.* Dissertation thesis: Department Of Psychology, Oklahoma University, USA:https://hdl.handle.net/11244/329524

O'Meara, D. J. (1989). Cross-Sex Friendship: Four Basic Challenges of an Ignored Relationship. *Sex Roles, 21,* 7/8, 525-543.

Österberg, E. (2010). *Friendship and love, ethics and politics. Studies in mediaeval and early modern history.* Budapest – New York: Central European university press.

Oswald, D. (2107). Maintaining long lasting relationships, In M. Hojjat, & A. Mouer, A. (Eds.), *The psychology of friendship,* (pp. 267 -282). New York: Oxford University Press.

Pahl, R. (2002). Towards a more significant sociology of friendship. *European Journal of Sociology. 43,* 410 - 423. 10.1017/S0003975602001169.

Paine, R., (1969). In search of friendship: an explanatory analysis in "Middle-Class" culture. *Man* (NS) 4, 504-524.

Papastylianou, D. & Lampridis, E. (2016). Social values priorities and orientation towards individualism and collectivism of Greek university students. *Journal of Beliefs & Values*, 1-15. 10.1080/13617672.2016.1141528.

Papataxiarchis, E. (1991). Friends of the heart: Male commensal solidarity, gender and kinship in Aegean Greece. In P. Loizos, & E. Papataxiarchis (Eds.), *Contested identities: Gender and kinship in modern Greece* (pp. 156-179). Princeton: Princeton University Press.

Park, N. & Peterson, C. (2009) Character strengths: *Research and practice, Journal of college and character*, 10:4, DOI: 10.2202/1940-1639.1042

Park, N., Peterson, C., & Seligman, M. (2004). Strengths of character and wellbeing. *Journal of social and clinical psychology, 23, 603-619.*

Parker, J. G. & Asher, S. R. (1989). Friendship quality questionnaire – revised: instrument and administration manual. University of Michigan.

Parker, J. G. & Asher, S. R. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance and feelings of loneliness and social dissatisfaction. *Development Psychology, 29,* 611-621.

Parker, J. G., Kruse, S. A., & Aikins, J. W. (2010). *When friends have other friends: Friendship jealousy in childhood and early adolescence.* In S. L. Hart & M. Legerstee (Eds.), *Handbook of jealousy: Theory, research, and multidisciplinary approaches* (pp. 516–546). Wiley Blackwell, doi.org/10.1002/9781444323542.ch22

Parker, J. G., Low, C. M., Walker, A. R., & Gamm, B. K. (2005). Friendship Jealousy in Young Adolescents: Individual Differences and Links to Sex, Self-Esteem, Aggression, and Social Adjustment. *Developmental Psychology, 41* (1), 235–250. https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.1.235

Patacchini, E., P. M. Picard, P. M. & Zenou, Y. (2015). Urban social structure, social capital and spatial proximity. *CEPR Discussion Paper No. DP10501.* https://ssrn.com/abstract=2584018

Pauriyal, K., Sharma, S. & Gulati, J. (2011). Friendship pattern as a correlate of age and gender differences among urban adolescents. *Stud Home Com Sci, 5,* 2: 105-111.

Pearce, E., Machin, A. & Dunbar, (2021). Sex differences in intimacy levels in best Friendships and romantic partnerships. *Adaptive Human Behavior and Physiology. 7,* 1-16 10.1007/s40750-020-00155-z.

Perez-Felkner, L. (2013). "Socialization in childhood and adolescence," in *Handbook of Social Psychology, 2nd Edn*., eds DeLamater, J. & Ward. A., p.p. 119–149 New York: Springer Publishing.

Perlman, D. (2017). Friendship: An Echo, a hurrah, and other reflections, In M. Hojjat, & A. Mouer, A. (Eds.), *The psychology of friendship,* (pp. 283 -297). New York: Oxford University Press.

Perlman, D. & Fehr, B. (1986). Theories of friendship: The analysis of interpersonal relationship. In V. J. Derlega & B. A. Winstead (Eds.), *Friendship and social interaction* (pp. 9-40). New York: Springer-Verlag.

Perlman, D., Stevens, N, L. & Carcedo, R. J. (2015). Friendship. In M. Mikulincer & P. R. Shaver (Editors-in-chief), *Handbook of personality, and social psychology, v. 3, Interpersonal Relationships,* (pp. 463-493). Washington: American Psychological Association.

Peterman, D., E. (2018). Socioeconomic status discrimination. *Virginia Law Review, 104, 7,* 1283-1357.

Peterson, C., & Seligman, M. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification.* New York: Oxford University Press.

Piazet, J. (1972). Intellectual evolution from adolescence to adulthood. *Human Development, 15,* 1-12.

Prager, K. J. (1995). *The psychology of intimacy.* New York – London: The Guilford Press.

Pica, C. (2008). *Children's perception of interethnic/interracial friendships in a multiethnic school context.* Dissertation thesis: Graduate school of the University of Massachusetts.

Pilipaityte, I. (2018). *Relationship between perceived friendship quality and well-being of students with psychosocial difficulties*. Dissertation, Master of philosophy. Department of special needs education faculty of educational sciences. Oslo: Oslo University, http://www.duo.uio.no/

Pinquart M, Sörensen S. (2000). Influences of socioeconomic status, social network, and competence on subjective well-being in later life: a meta-analysis. *Psychology and aging, 15,* (2):187-224. doi:10.1037//0882-7974.15.2.187

Pitt-Rivers, J., (2016). The paradox of friendship. Journal of ethnographic Theory *6* (3): 443-452.

Pijl, S. J., Frostad, P. & Mjaavatn, P. E. (2011). Segregation in the classroom: What does it take to be accepted as a friend? *Social psychology Education 14*, 41–55 https://doi.org/10.1007/s11218-010-9135-x

Planalp S. (1993). Friends' and Acquaintances' Conversations II: Coded Differences. *Journal of Social and Personal Relationships, 10,* (3), 339-354, doi:10.1177/0265407593103003

Poel, M. G. v. d. (1993). *Personal networks: a rational-choice explanation of their size and composition*. Swets & Zeitlinger B V, Lisse.

Policarpo, V. (2015). What Is a Friend? An Exploratory Typology of the Meanings of Friendship. *Social Sciences, 4,* 171-191. 10.3390/socsci4010171

Poulin, F. & Chan A. (2010). Friendship stability and change in childhood and adolescence. *Developmental Review 30*, 257–272, doi:10.1016/j.dr.2009.01.001

Poulin, F. & Pedersen, S. (2007). Developmental changes in gender composition of friendship networks in adolescent girls and boys. *Developmental Psychology 43*, 6, 1484–1496, DOI: 10.1037/0012-1649.43.6.1484

Ponti, L., Guarnieri, S., Smorti, A., & Tani, F. (2010). A Measure for the Study of Friendship and Romantic Relationship Quality from Adolescence to Early-Adulthood. *The Open Psychology Journal. 3*, 76-78. 10.2174/1874350101003010076

Procsal, D. A., Demir, M., Doğan, A., Özen, A., & Sümer, N. (2017). Cross-sex friendship and happiness. In M. Hojjat & A. Moyer (Eds.), *The psychology of friendship* (pp. 171–186). Oxford University Press.

Rabaglietti, E. Vacirca, M. F, & Pakalniskiene, W. (2013). Socio-emotional competence and friendship: prosocial behaviour and lack of behavioural self regulation as predictors of quantity and quality of friendship in middle childhood. *European journal of child development, Education and Psychology: V.1, No. 1,* 5-20.

Radmacher, K., & Azmitia, M. (2006). Are There Gendered Pathways to Intimacy in Early Adolescents' and Emerging Adults' Friendships? *Journal of Adolescent Research, 21,* 4, 415–448.

Rawlins, W, K. (2017) Foreword. In M. Hojjat & A. Moyer (Eds.), *The psychology of friendship* (pp. ix–xiv). Oxford University Press.

Rawlins, W. K. (1993). Communicating in cross-sex friendships. In L. P. Arliss & D. J. Borisoff (Eds.), *Women & men communicating: Challenges and changes* (pp. 51–70). Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich.

Rawlins, W. K. & Holl, M. (1987). The communicative achievement of friendship during adolescence: Predicaments of trust and violation. *Western Journal of Speech Communication, 51:*4, 345-363, DOI: 10.1080/10570318709374278

Reichter, A. P. και Weiss, M. R. (2019). Conceptions of Adolescent Friendship Quality in Sport and Music Domains, *Research Quarterly for Exercise and Sport, 90:*4, 1-13, DOI: 10.1080/02701367.2019.1632412

Richards, M. & Larson, R. (1989). The life space and socialization of the self: Sex differences in the young adolescent. *Journal and Adolescence,18,* 6, 617-626.

Richey, M. H. & Richey, H. W. (1980). The significance of best – friend relationships in adolescence. *Psychology in adolescence, 17,* 536-540.

Riegle-Crumb, C, Farkas, G., & Muller, C. (2006). The role of friendship in advanced course taking. *Sociology of Education, 79,* 206-228.

Reis, H. T., & Shaver, P. (1988). Intimacy as an interpersonal process. In S. Duck, D. F. Hay, S. E. Hobfoll, W. Ickes, & B. M. Montgomery (Eds.), *Handbook of personal relationships: Theory, research and interventions*, 367–389. John Wiley & Sons.

Reis, H. T., Senchak, M., & Solomon, B. (1985). Sex differences in the intimacy of social interaction: Further examination of potential explanations. *Journal of Personality and Social Psychology, 48,* 1204–1217.

Reisman, J. M. (1990). Intimacy in same sex friendships. *Sex roles, 23,* 1/2 , 65-82.

Reiss, A. J. Jr. (1959). Rural-urban and status differences in interpersonal contacts. *American Journal of Sociology, 65,* 2, 182-195.

Reis. H. T, E, Aron, A. Clark M., S. & Finkel, E. (2013). Ellen Berscheid, Elaine Hatfield, and the emergence of relationship Science. *Perspective on psychological science 8,* 5, 558-572.

Roach, A. (2019). A concept analysis of adolescent friendship. *Nurs Forum. 54,* 3, 328-335. doi: 10.1111/nuf.12332

Roberts-Griffin, C. P. (2011). What is a good friend? A qualitative analysis of desired friendship qualities. *Penn McNair Research Journal. 3,* 1, 5, 1-13.

Roman, S. (2016). *Friendship dynamics among adolescence*. Dissertation thesis: Department of sociology, Stockholm University.

Rosch, E. H. (1973). Natural categories. *Cognitive Psychology, 4,* 328 – 350.

Rose, A. J. (2002). Co-rumination in the friendships of girls and boys. *Child Development, 73,* 1830-1843. doi:10.1111/1467-8624.00509

Rose, A. J., & Asher, S. R. (1999). Children's goals and strategies in response to conflicts within a friendship. *Developmental Psychology, 35* (1), 69–79. https://doi.org/10.1037/0012-1649.35.1.69

Rose, A. J. & Asher, S.R. (2004). Children's strategies and goals in response to help giving and help-seeking tasks within a friendship. *Child Development: 75,* 3, 749-763.

Rose, A. J., & Rudolph, K. D. (2006). A review of sex differences in peer relationship processes: Potential trade-offs for the emotional and behavioral development of girls and boys. *Psychological Bulletin, 132, 98-131. doi: 10.1037/0033-2909.132.1.98*

Rose, A. J., Schwartz-Mette, R. A., Smith, R. L. Swenson, Asher, S. R., Carlson, W. & Waller, E. M. (2012). How girls and boys expect disclosure about problems will make them feel: Implications for friendships. *Child Development, 83,* 3, 844-863.

Rose, A. J., Smith, R. L., Glick, G. C., & Schwartz-Mette, R. A. (2016). Girls' and boys' problem talk: Implications for emotional closeness in friendships. *Developmental Psychology, 52 (4),* 629–639.

Rose, S. (1984). How Friendships End: Patterns Among Young Adults. *Journal of Social and Personal Relationships, 1,* 267-277. 10.1177/0265407584013001.

Rose, S. M., & Hospital, M. M. (2017). *Friendships across race, ethnicity, and sexual orientation.* In M. Hojjat & A. Moyer (Eds.), *The psychology of friendship* (pp. 75–91). Oxford University Press.

Rose, S., & Serafica, F. C. (1986). Keeping and Ending Casual, Close and Best Friendships. *Journal of Social and Personal Relationships*, *3* (3), 275–288. https://doi.org/10.1177/0265407586033002

Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image.* Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.

Rosenbaum, M.E. (1986). The repulsion hypothesis: on the non development of relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *50*, 729–736.

Rotenberg, K. J. (2010). The conceptualization of interpersonal trust: A Basis, Domain, and Target Framework.. In K. J. Rotenberg (Ed). *Interpersonal Trust During childhood and adolescence* (pp. 8–27). New York: Cambridge University Press.

Rotenberg, K. J. (2019). The relation between interpersonal trust and adjustment: Is trust always good? In M. Sasaki (Ed), *Trust in Contemporary Society,* (pp.161- 173). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004390430_010

Rowsell, C. H., Ciarrochi, J, Heaven, P. C .L. & Deane, F. P (2014). The role of emotion identification skill in the formation of male and female friendships: A longitudinal study. *Journal of adolescence, 37*, 103-111.

Rubin, K. H., Bukowski, W. M., & Parker, J. G. (2006). Peer interactions, relationships, and groups. In N. Eisenberg, W. Damon, R. M. Lerner (Επιμ.), *Handbook of child psychology: Vol. 3, Social, emotional, and personality development (6th ed.)* (pp. 571-645). Hoboken: NJ US: John Wiley & Sons Inc.

Rubin, K., Fredstrom, B., & Bowker, J. (2008). Future directions in... Friendship in childhood and early adolescence. *Social Development*, *17* (4), 1085–1096. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00445.x

Rubin, K., Parker, J., Bukowski, W. M. & Bower. (2008). Peer relationships, relationships and groups. In Damon, W. & Lerner, R. (Eds), *Developmental Psychology: An Advance Course, v.3*, (pp.141-180). New York: Willey.

Rubin, K., Fredstorm, B. & Bowker, J. (2008). Future directions in friendship in childhood and early adolescence. *Social Development, 17*, 4, 1085–1096. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00445.x

Rubin R. B. & Matthew M. Martin (1994). Development of a measure of interpersonal communication competence, *Communication Research Reports, 11:*1, 33-44, DOI: 10.1080/08824099409359938

Rubin, Z. (1975). Disclosing oneself to a stranger: reciprocity and its limits. *Journal of experimental social psychology, 11*, 233-260.

Rusbult, C, E. (1980b). Satisfaction and commitment in friendships. *Representative Research in social psychology, 11*, 96-115.

Rusbult, C. E., Agnew, C. & Arriaga, X. (2011). The Investment Model of Commitment Processes, *Department of Psychological Sciences Faculty Publications.* Paper 26. http://docs.lib.purdue.edu/psychpubs/26

Rusbult, C, E., & Van Lange, P. A. M. (2008). Why we need interdependence theory. *Social and Personality Psychology Compass, 2* ,5, 2049-2070.

Sanchez-Jankowsi, M. (1991). Islands in the Street: *Gangs and American Urban Society. Berkley:* University of California Press.

Sawyer, S. M., Azzopardi, P. S., Wickremarathne, D. & Patton, G. C. (2018). *Lancet child adolescent health, 2 (3),* 223-228, doi: 10.1016/S2352-4642(18)30022-1

Shackelford, T. K., & Buss, D. M. (1996). Betrayal in mateships, friendships, and coalitions. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 22 *(*11*)*, 1151–1164. https://doi.org/10.1177/01461672962211006

Schacter, H. L. & Juvonen, J. (2019). When do friendships help versus hurt? Perceived best friend victimization and support as moderators of peer victimization-related distress. *The Journal of Early Adolescence, 40* (6), 804–827. https://doi.org/10.1177/0272431619874402

Scheler, M. (1913/2017). *The nature of sympathy*. New York: Routledge.

Schlenker, B., & Britt, T. (2001). Strategically Controlling Information to Help Friends: Effects of Empathy and Friendship Strength on Beneficial Impression Management. *Journal of Experimental Social Psychology, 37*, 357-372. https://doi.org/10.1006/jesp.2000.1454

Schwartz-Mette, R. A. & Rose, A. J. (2012). Co-rumination mediates contagion of internalizing symptoms within youths' friendships. *Developmental Psychology, 48*, 5, 1355-1365.

Selfhout, M. (2009). *Me, myself and you: Friendships in adolescence.* Διδακτορική διατριβή. Utrecht University. Enschede The Netherlands: Print Partners Ipskamp.

Selfhout, M. H. W., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2007). Similarity in adolescent best friendships: The role of gender. *Netherlands Journal of Psychology*, *63*, 50–57.

Selfhout, M. H. W., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2009). Developmental Trajectories of Perceived Friendship Intimacy, Constructive Problem Solving, and Depression from Early to Late Adolescence. *J Abnorm Child Psychol 37, 251–264.* https://doi.org/10.1007/s10802-008-9273-1

Seol, J. (2016). *Self-disclosure in American friendships: links with collectivism and adult attachment styles.* A thesis submitted to the faculty of San Francisco State University California.

Seyfried, B. A. & Hendrick, C. (1973). Need Similarity and Complementarily in Interpersonal Attraction. *Sociometry*, *36*, 2, 207-220.

Shaffer, D. R. & Knipp, K. (2010). *Developmental psychology. Childhood and adolescence.* Australia: Wadsworth/Thomson.

Shairp, J.C. (1884). *Friendship in ancient poetry. The north American review*, *139, 336,* 453-471.

Shantz, C. U. (1987). Conflict between children. *Child Development*, *58*, 238-305.

Sharabany, R., Gershoni, R. & Hofman, J. E. (1981). Girlfriend, boyfriend: Age and sex differences in intimate friendship. *Developmental Psychology, 17*, 6, 800-808.

Sheppard, L. D., & Aquino, K. (2014). Sisters at arms: A theory of female same-sex conflict and its problematization in organizations. *Journal of Management, 43* (3), 691–715. https://doi.org/10.1177/0149206314539348

Shi, R., Wang, K. T., Xie, Z., Zhang, R., & Liu, C. (2019). The mediating role of friendship quality in the relationship between anger coping styles and mental health in Chinese adolescents. *Journal of Social and Personal Relationships*, *36*, 11–12, 3796–3813. https://doi.org/10.1177/0265407519839146

Shulman, S. (1993). Close friendships in early and middle adolescence: typology and friendship reasoning. In B. Laursen (Ed.), *Close friendships in adolescence*, (pp. 55–71). San Francisco, CA, US: Jossey-Bass.

Shulman, S., & Laursen, B. (2002). Adolescent perceptions of conflict in interdependent and disengaged friendships. *Journal of Research on Adolescence, 12* (3), 353–372. https://doi.org/10.1111/1532-7795.00037

Shulman, S., Laursen, B., Kalman, Z. & Karpovsky, S. (1997). Adolescent intimacy revised. *Journal of youth and adolescence, 26,* 5, 597-617.

Shute, R., & Charlton, K. (2006). Anger or Compromise? Adolescents' Conflict Resolution Strategies in Relation to Gender and Type of Peer Relationship. *International Journal of Adolescence and Youth, 13*, 1-2, 55–69. https://doi.org/10.1080/02673843.2006.9747966

Sieving, R., Perry, C., & Williams, C. (2000). Do friendships change behaviors, or do behaviors change friendships? Examining paths of influence in young adolescents' alcohol use. *The Journal of adolescent health: official publication of the Society for Adolescent Medicine, 26,* 1, 27-35.

Silver, A. (1989). Friendship and trust as moral ideals: an historical approach. *European Journal of Sociology, 30, 274 – 297.* doi:10.1017/ S0003975600005890

Silver, A. (1990). Friendship in commercial society: eighteenth-century social theory and modern sociology. *American Journal of Sociology, V. 95, No.* 6, 1474-1504.

Simmel, G. (1965). The Poor. *Social Problems, 13*(*2*), 118-140. Doi: 10.2307/798898

Smart, C., Davies, K., Heaphy, B., & Mason, J. (2012). Difficult Friendships and Ontological Insecurity. *The Sociological Review, 60,* 1, 91–109. https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2011.02048.x

Smith, A. (1759/1976). *The theory of moral sentiments.* Oxford: Clarendon Press.

Smith Pangle, L. (2003). *Aristotle and the philosophy of friendship.* Cambridge: Cambridge university press.

Solomon, S., & Knafo, A. (2007). Value similarity in adolescent friendships. In T. C. Rhoades (Ed.), *Focus on Adolescent Behavior Research* (pp. 133–155). New York, NY: Nova Science Publishers.

Spadavecchia, C. (1982). *A Theory of friendship in st. Basil of Caesarea, in relation to Aristotle's ethics.* Στο Δελτίο κέντρου Μικρασιατικών σπουδών, *3*, 41-55.

Spithoven, A, W, M., Bastin, M., Bijttebier, P. & Goossens, L. (2018). Lonely adolescents and their best friend: An examination of loneliness and friendship quality in best friendship dyads. *Journal of child and family studies, 27*, 3598-3605. https://doi.org/10.1007/s10826-018-1183-4

Spitzberg, B. H. (1990) The construct validity of trait‐based measures of interpersonal competence, *Communication Research Reports, 7*, 2, *107-115*. DOI: 10.1080/08824099009359863

Spitzberg, B., H. & Cupach, W., R. (1989). *Handbook of Interpersonal Competence Research*: Springer-Verlag New York Inc.

Stein, L. N. & Miller, C. W. (1993). A Theory of Argumentative understanding: Relationships among position preference, judgments of goodness, memory and reasoning, *Argumentation 7*, 183-204.

Stephens, N. M., Markus, H. M., & Phillips, L. T. (2014). Social class culture cycles: How three gateway contexts shape selves and fuel inequality. *Annual Review of Psychology*, *65*, 611–634. doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115143

Stillwell, A. M., Baumeister, R. F., & Del Priore, R. E. (2008). We're all victims here: Toward a psychology of revenge. *Basic and Applied Social Psychology, 30* (3), 253–263. https://doi.org/10.1080/01973530802375094

Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.

Sutcliffe, J., & Crabbe, B. (1963). Incidence and degrees of friendship in Urban and Rural Areas. *Social Forces, 42* (1), 60-67. doi:10.2307/2574945

Sümer, N. (2017). The interplay between attachment to mother and Friendship quality in predicting life satisfaction among children. In M. Hojjat & A. Moyer (Eds.), *The psychology of friendship* (pp. 253–274). Oxford University Press.

Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information, 13*, 2, 65-93.

Taylor, D. A. (1968). The development of interpersonal relationships: Social penetration process. *The journal of social psychology*, 75:1, 79-90. DOI: 10.1080/00224545.1968.9712476

Thien, L. M., Shafaei, A. & Rasoolimanesh, S. M. (2018). Specifying and assessing a multidimensional friendship quality construct. *Child Indicators Research, 11*, 4, 1321-1336. https://doi.org/10.1007/s12187-017-9462-y

Thomas, J. J. & Daubman, K. A. (2001). The relationship between friendship quality and self esteem in adolescent's girls and boys. *Sex roles, 45,* 1/2, 53-65.

Triandis, H., Bontempo R., Villareal, M. Asai, M., & Lucca, N. (1988). Individualism and collectivism: cross-cultural perspectives on self-intergroup relationships. *Journal of personality and social psychology, 5,* 2, 323-338.

Triandis, H. (2001). Individualisms-collectivism and personality. *Journal of personality, 69,* 6, 907-924.

Trzesniewski, K. H, Donnellan, M. B., Moffitt, T. E., Robins, R. W., Poulton, R. & Caspi, A. (2006). Low Self-Esteem During Adolescence Predicts Poor Health, Criminal Behavior and Limited Economic Prospects During Adulthood. *Developmental Psychology, 42,* 2, 381–390, 0012-1649. DOI: 10.1037/0012-1649.42.2.381

Toennies, F. (1887/1975). *Community and society.* New York: Harper and Row.

Tooby, J., & Cosmides, L. (1996). *Friendship and the banker's paradox: Other pathways to the evolution of adaptations for altruism.* In W. G. Runciman, J. M. Smith, & R. I. M. Dunbar (Eds.), *Proceedings of The British Academy, Vol. 88. Evolution of social behaviour patterns in primates and man* (p. 119–143). Oxford University Press.

Tsai, M. C. (2006). Sociable resources and close relationships: Intimate relatives and friends in Taiwan. *Journal of Social and Personal Relationships, 23* (1), 151–169. https://doi.org/10.1177/0265407506060184

Tsaousis, I., Kazi, S. (2012). Factorial invariance and latent mean differences of scores on trait emotional intelligence across gender and age. *Personality and individual differences, 54,* 169-173. http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2012.08.016

Tucker, F. & Matthews, H. (2002). 'They don't like girls hanging around there': Conflicts over recreational space in rural Northamptonshire. *Area, 33.* 161 - 168. 10.1111/1475-4762.00019.

Tuval-Mashiach, R., Walsh, S., Harel, S. & Shulman, S. (2008). Romantic fantasies, cross- gender friendships and romantic experiences in adolescence. *Journal of Adolescence Research, 23,* 4, 471-487.

Van Doorn, M. D., Branje, S. J. T., VanderValk, I. E., De Goede, I. H. A., & Meeus, W. H. J. (2011). Longitudinal spillover effects of conflict resolution styles

between adolescent-parent relationships and adolescent friendships. *Journal of Family Psychology, 25* (1), 157–161. https://doi.org/10.1037/a0022289

Van Lange, P. A. M. & Balliet, D. (2015). Interdependence theory. In Mikulincer, M. & Shaver, P. R. (Edits), *Handbook of personality and social psychology: Vol, 3 Interpersonal Relation,* (pp. 65-92): American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/14344-003.

Van der Graaff, J., Carlo, G., Crocetti, E., Koot, H, M. & Branje, S. (2017). Prosocial behavior in adolescence: Gender differences in development and links with empathy. *Youth Adolescence, 47,* 5, 1086-1099.

Van Leeuwen, M. S. (1978). A cross cultural examination of psychological differentiation in males and females. *International journal of psychology, 13,* 2, 87-122. https://doi.org/10.1080/00207597808246615

Verbrugge, L. (1977). The Structure of Adult Friendship Choices. *Social Forces, 56* (2), 576-597. doi:10.2307/2577741

Videnovic, M., Pesic, J. & Plut. (2010). Young people's leisure time: Gender differences. *Psihologija. 43.* 10.2298/PSI1002199V

Vernon, M. *The meaning of friendship*. New York: Palgrave Macmillan.

Verswijvel, K., Heirman, W., & Hardies, K., & Walrave, M. (2018). Designing and validating the friendship quality on social network sites questionnaire. *Computers in Human Behavior, 86,* 1-26. 10.1016/j.chb.2018.04.050.

Vitaro, F., Boivin, M. & Bukowski, W. M. (2009). The role of friendship in child and adolescent psychological development. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Social, emotional, and personality development in context. Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 568–585). The Guilford Press.

Waddell, G., (2006). Labor-market consequences of poor attitude and low self-esteem in youth. *Economic Inquiry, 44,* 1, 69-97. http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1093/ei/cbj005/abstract

Wagner, L. (2019). *Good character is what we look for in a friend: Character strengths are positively related to peer acceptance and friendship quality in early adolescents. Journal of early adolescence, 39 (6),* 864-903.

Walker, K. (1994). Men, Women, and friendship: What they say, what they do. *Gender & Society, 8,* 2, 246-265, doi:10.1177/089124394008002007

Walker, R. (2014). *The shame of poverty.* Oxford scholarship online.

DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199684823.001.0001

Walsh, L. M. & Kurdek, L. A. (1983). Developmental trends and gender differences in the relation between understanding of friendship and sociability. *Journal of Youth and Adolescence, 3,* 1, 65-71.

Warris, A. & Rafique, R. (2009). Trust in Friendship: A Comparative Analysis of Male and Female University Students. *Bulletin of Education and Research December 2009, 31,* 2, 75-84.

Way, N. (1998). *Everyday Courage: The lives and stories of urban teenagers*. New York; London: NYU Press, www.jstor.org/stable/j.ctt9qgf6h

Way, N. (2011). *Deep secrets. Boys' friendships and the crisis of connection.* Harvard university Press.

Way, N. (2013). Boys' friendships during adolescence: Intimacy, desire, and loss. *Journal of Research on Adolescence, 23,* 2, 201-213. DOI: 10.1111/jora.12047

Weiss, R. S. (1969). The funds of sociability, *Trans-action 6,* 36-43.

Weiss, M. R. & Smith, A. L. (2002). Friendship quality in youth sport: Relationship to age, gender, and motivation variables. *Journal of sport & exercise psychology, 24,* 420-437.

Werner, C. & Parmelee, P. (1979). Similarity of activity preferences among friends: Those who play together stay together. *Social Psychology Quarterly, 42,* 1, 62-66.

Wied, M., Branje, S. & Meeus, W. (2007). Empathy and conflict resolution in friendship relations among adolescents. Aggressive behavior. *33,* 48-55. 10.1002/ab.20166.

Williams, G. (2015). *Men and Friendship: An Exploration of Male Perceptions of Same-sex Friendships*. University of New Orleans: Theses and Dissertations https://scholarworks.uno.edu/td/1996

Willig, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology*. New York: Open University Press.

Winton, S., M. (2011). *The relationship between social phobia, friendship quality, and friendship expectations in high school students*. Msc Dissertation, The University of Texas at Austin, 1-72. http://hdl.handle.net/2152/ETD-UT-2011-12-4839

Wiseman, J. P. (1986). Friendship: Bonds and binds in a voluntary relationship. *Journal of Social and Personal Relationships, 3,* 191-211.

Wolf, E. R. (1966). Kinship, friendship, and patron-client relations in complex societies. In M. Bandon (ed.), *The social anthropology of complex societies*, (pp. 1-22). New York: Frederic A. Praeger.

Wood, M.A., Bukowski, W.M. & Lis, E. (2016). The Digital Self: How Social Media Serves as a Setting that Shapes Youth's Emotional Experiences. *Adolescent Res Rev 1*, 163–173, https://doi.org/10.1007/s40894-015-0014-8

Wright, E. O., & Cho, D. (1992). The relative permeability of class boundaries to cross-class friendships: A comparative study of the United States, Canada, Sweden, and Norway. *American Sociological Review, 57* (1), 85–102. https://doi.org/10.2307/2096146

Wright, P. H. (1969). A model and a technique for studies of friendship. *Journal of Experimental Social Psychology, 5*, 3, 295-309. https://doi.org/10.1016/0022-1031(69)90055-9

Wright, P. H. (1978). Toward a theory of friendship based on a conception of self. *Human Communication Research, 4*, 3, 196-207.

Wright, P. H. (1982). Men's friendships, women's friendships and the alleged inferiority of the latter. *Sex Roles, 8*, 1, 1-20.

Wright, P. H. (1984). Self-Referent Motivation and the Intrinsic Quality of Friendship. *Journal of Social and Personal Relationships, 1* (1), 115–130. https://doi.org/10.1177/0265407584011007

Wright, P. H. (1988). Interpreting research on gender differences in friendship: A case for moderation and a plea for caution. *Journal of Social and Personal Relationships, 5*, 367-373.

Wright, P. H. (1991). *The Acquaintance description form: What it is and how to use it.* Unpublished manuscript, University of North Dakota, Grand Forks, North Dakota.

Wright, P. H. & Scanlon, M. B. (1991). Gender role orientations and friendship: Some attenuation, but gender differences about. *Sex Roles, 24*, 9/10, 551-566.

Wrzus, C., Zimmermann, J., Mund, M., & Neyer, F. J. (2017). Friendships in young and middle adulthood: Normative patterns and personality differences. In M. Hojjat & A. Moyer (eds.), *Psychology of friendship* (pp. 21-38). New York: Oxford University Press.

Xiao, S. X., Hashi, E., & Korous, K. M., & Eisenberg, N. (2019). Gender differences across multiple types of prosocial behavior in adolescence: A meta-analysis of

the Prosocial Tendency Measure-Revised (PTM-R). *Journal of Adolescence, 77*, 41-58.

Yousif, Y., & Korte, C. (1995). Urbanization, culture, and helpfulness: Cross-cultural studies in England and the Sudan. *Journal of cross-cultural psychology, 26,* 474-489.

Youniss, J. & Haynie, D. L. (1992). Friendship in adolescence. *Developmental and Behavioral Pediatrics, 13,* 1, 59 - 66.

Youniss, J. & Smollar, J. (1985). *Adolescent Relations with Mothers, Fathers, and Friends.* Chicago: University of Chicago Press.

Zimmermann, P. (2004). Attachment representations and characteristics of friendship relations during adolescence. *Experimental Child Psychology 88,* 83–101.

Zissi, A., Tseloni, A., Skapinakis, P., Savvidou, M., & Chiou, M. (2009). Exploring social capital in rural settlements of an islander region in Greece. *Journal of Community and Applied Social Psychology, 20,* 125-138.

Παράρτημα

1. Συνεντεύξεις

Ι. Ερωτηματολόγιο συνέντευξης

1. Πες μου το όνομα σου

2 Πόσο χρονών είσαι;

3. Σε ποιο σχολείο πας; (δημόσιο ή ιδιωτικό)

4. Τι τάξη πας;

5. Σε ποια περιοχή μένεις;

6. Τι δουλειά κάνουν οι γονείς σου;

7. Έχουν μέση, ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση;

8. Τι σημαίνει για σένα η φιλία;

9. Πες μου κάποιες λέξεις που σου έρχονται στο μυαλό όταν ακούς τη λέξη φίλος/η.

10. Οι φίλοι σου είναι αγόρια ή κορίτσια;

11. Τι πιστεύεις για τη φιλία αγοριών-κοριτσιών;

12. Γενικά με τους φίλους σου έχεις κοινές δραστηριότητες; ή κάνετε πράγματα μαζί (και ποια;). Πως περνάτε τον ελεύθερο χρόνο σας;

13. Συνήθως τι κάνετε μαζί;

14. Με τον κολλητό/ή έχεις κοινές δραστηριότητες; ή κάνετε πράγματα μαζί (και ποια;). Πως περνάτε τον ελεύθερο χρόνο σας;

15. Συνήθως τι κάνετε μαζί;

16. Ας μιλήσουμε για τον κολλητό/ή σου τώρα *(ζητάμε όνομα και το χρησιμοποιούμε στις επόμενες ερωτήσεις)*.

17. Για ποιούς λόγους τον/την επέλεξες;

18. Τι θαυμάζεις σε αυτόν/ήν;

19. Υπάρχουν πράγματα που θα τα έλεγες στον/στην κολλητό/ή σου και όχι στους άλλους;

20. Με τον κολλητό/η σου τα λέτε όλα;

21. Έχεις μαλώσει ποτέ με τον κολλητό/ή σου; Για ποιούς λόγους;

22. Πως τα ξαναβρήκατε;

23. Πόσο συχνά τσακώνεστε;

24. Τι θα μπορούσε να διαλύσει τη φιλία σας;

2. Θεματικοί άξονες συνεντεύξεων

1. Ταυτότητα συνεντευξιαζόμενου/ης

1. Πες μου το όνομα σου

2. Πόσο χρονών είσαι;

3. Σε ποιο σχολείο πας;

4. Τι τάξη πας;

5. Σε ποια περιοχή μένεις;

6. Τι δουλειά κάνουν οι γονείς σου;

7. Έχουν μέση, ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση;

2. Αντιλήψεις για τη φιλία

8. Τι σημαίνει για σένα η φιλία;

9. Πες μου κάποιες λέξεις που σου έρχονται στο μυαλό όταν ακούς τη λέξη φίλος.

3. Λόγοι επιλογής της συγκεκριμένης καλύτερης φιλίας

16. Ας μιλήσουμε για τον κολλητό/ή σου τώρα (ζητάμε όνομα και το χρησιμοποιούμε στις επόμενες ερωτήσεις).

17. Για ποιους λόγους τον/την επέλεξες;

4. Ο θαυμασμός στον κολλητό/ή

18. Ποια πράγματα σου αρέσουν σε αυτόν/ήν; (Τι θαυμάζεις σε αυτόν/ην.)

5. Αναπαραστάσεις για την ετερόφυλη φιλία

10. Οι φίλοι σου είναι αγόρια ή κορίτσια;

11. Τι πιστεύεις για τη φιλία αγοριών-κοριτσιών;

6. Αυτοαποκάλυψη

19. Υπάρχουν πράγματα που θα τα έλεγες στον κολλητό/ή σου και όχι στους άλλους;

20. Με τον κολλητό/ή σου τα λέτε όλα;

7. Δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου με τους φίλους και τον κολλητό/ή

12. Γενικά με τους φίλους σου έχεις κοινές δραστηριότητες; ή κάνετε πράγματα μαζί (και ποια;). Πως περνάτε τον ελεύθερο χρόνο σας;

13. Συνήθως τι κάνετε μαζί;

14. Με τον κολλητό/ή έχεις κοινές δραστηριότητες; ή κάνετε πράγματα μαζί (και ποια;). Πως περνάτε τον ελεύθερο χρόνο σας;

15. Συνήθως τι κάνετε μαζί;

8. Συγκρούσεις, επίλυση συγκρούσεων και λόγοι διάλυσης της φιλίας

21. Έχεις μαλώσει ποτέ με τον/την κολλητό/ή σου; Για ποιούς λόγους;

22. Πως τα ξαναβρήκατε;

23. Πόσο συχνά τσακώνεστε;

24. Τι θα μπορούσε να διαλύσει τη φιλία σας;

Αναπαράσταση φιλίας

Ε10. Ποιες λέξεις ή φράσεις σου έρχονται στο μυαλό, όταν ακούς τη λέξη «**φιλία**» (γράψε τρεις)

*1)*_____

*2)*_____

*3)*_____

Τα αποτελέσματα της θεματικής ανάλυσης πάνω στα λεκτικά δεδομένα που προέκυψαν ως απάντηση στην ερώτηση: Ε10. «Ποιες λέξεις ή φράσεις σου έρχονται στο μυαλό, όταν ακούς τη λέξη «φιλία» (γράψε τρεις)»

Πίνακας 1. Συχνότητα και ποσοστό λέξεων – φράσεων για τη φιλία.

α/α	ΛΕΞΕΙΣ/ΦΡΑΣΕΙΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΑ
1.	ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑ	1	,04
2.	ΑΓΑΠΗ	412	14,93
3.	ΑΓΚΑΛΙΑ	1	,04
4.	ΑΔΕΛΦΙΚΗ ΑΓΑΠΗ	1	,04
5.	ΑΔΕΛΦΙΚΟΤΗΤΑ	10	,36
6.	ΑΔΕΛΦΟΣΥΝΗ	22	,80
7.	ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ	7	,25
8.	ΑΔΕΡΦΙΑ	2	,07
9.	ΑΔΕΡΦΙΚΟΣ ΦΙΛΟΣ	1	,04
10.	ΑΔΕΡΦΟΣ	2	,07
11.	ΑΘΛΗΣΗ	1	,04
12.	ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	1	,04
13.	ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ	1	,04
14.	ΑΙΩΝΙΟΤΗΤΑ	1	,04
15.	ΑΚΡΟΑΣΗ	1	,04
16.	ΑΛΗΘΕΙΑ	12	,43
17.	ΑΛΗΘΙΝΗ	1	,04
18.	ΑΛΚΟΟΛ	1	,04
19.	ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ	40	1,45
20.	ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ	24	,87
21.	ΑΛΛΗΛΟΚΑΤΑΝΟΗΣΗ	16	,58
22.	ΑΛΛΗΛΟΣΕΒΑΣΜΟΣ	8	,29
23.	ΑΛΛΗΛΟΣΤΗΡΙΞΗ	1	,04
24.	ΑΛΛΗΛΟΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ	1	,04
25.	ΑΛΛΗΛΟΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ	4	,14
26.	ΑΜΟΙΒΑΙΑ ΑΓΑΠΗ	1	,04
27.	ΑΜΟΙΒΑΙΕΣ ΥΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ	1	,04
28.	ΑΜΟΙΒΑΙΟΤΗΤΑ	3	,11
29.	ΑΝΑΓΚΗ	4	,14
30.	ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΗ	1	,04
31.	ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ	3	,11
32.	ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ	1	,04
33.	ΑΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ	1	,04
34.	ΑΝΕΚΤΙΜΗΤΗ	1	,04
35.	ΑΝΕΞΙΚΑΚΙΑ	1	,04

36.	ΑΝΕΣΗ	7	,25
37.	ΑΝΘΡΩΠΟΙ	1	,04
38.	ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΟΥ	2	,07
39.	ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ	10	,36
40.	ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΗΣ ΑΓΑΠΗ	1	,04
41.	ΑΝΟΧΗ	1	,04
42.	ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ	1	,04
43.	ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΑΠΟΨΕΩΝ	1	,04
44.	ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΙΔΕΩΝ	1	,04
45.	ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΜΥΣΤΙΚΩΝ	1	,04
46.	ΑΝΤΡΑΣ	1	,04
47.	ΑΝΥΠΑΡΞΙΑ ΦΙΛΙΑΣ	1	,04
48.	ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ	1	,04
49.	ΑΠΙΣΤΕΥΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ	1	,04
50.	ΑΠΟΔΟΧΗ	6	,22
51.	ΑΡΑΓΜΑ	3	,11
52.	ΑΡΑΛΙΚΙ	1	,04
53.	ΑΣΤΕΙΑ	4	,14
54.	ΑΣΦΑΛΕΙΑ	8	,29
55.	ΑΤΟΜΙΚΙΣΜΟΣ	1	,04
56.	ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑ	1	,04
57.	ΑΥΘΟΡΜΗΤΙΣΜΟΣ	4	,14
58.	ΑΦΙΕΡΩΣΗ	1	,04
59.	ΑΦΙΕΡΩΣΗ ΧΡΟΝΟΥ	1	,04
60.	ΑΦΙΛΟΚΕΡΔΕΙΑ	1	,04
61.	ΑΦΟΣΙΩΣΗ	23	,83
62.	ΑΧΩΡΙΣΤΟΙ	1	,04
63.	ΒΛΑΚΕΙΕΣ	1	,04
64.	ΒΟΗΘΕΙΑ	44	1,59
65.	ΒΟΛΤΑ	9	,33
66.	ΒΟΛΤΕΣ	29	1,05
67.	ΓΑΛΗΝΗ	1	,04
68.	ΓΕΛΙΑ	1	,04
69.	ΓΕΛΙΟ	52	1,88
70.	ΓΕΡΟΣ ΔΕΣΜΟΣ	1	,04
71.	ΓΝΗΣΙΑ	1	,04
72.	ΓΝΩΣΕΙΣ	2	,07
73.	ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ	1	,04
74.	ΔΕΙΞΕ ΜΟΥ ΤΟ ΦΙΛΟ ΣΟΥ ΝΑ ΣΟΥ ΠΩ ΠΟΙΟΣ ΕΙΣΑΙ	2	,07
75.	ΔΕΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ	1	,04
76.	ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ	1	,04
77.	ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΦΙΛΙΑ ΣΗΜΕΡΑ	1	,04
78.	ΔΕΣΙΜΟ	1	,04
79.	ΔΕΣΜΟΣ	2	,07

80.	ΔΗΜΗΤΡΑ	1	,04
81.	ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	1	,04
82.	ΔΙΑΚΟΠΕΣ	3	,11
83.	ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΧΕΣΗ	1	,04
84.	ΔΙΑΡΚΕΙΑ	1	,04
85.	ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ	73	2,64
86.	ΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑ	1	,04
87.	ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	2	,07
88.	ΔΥΝΑΜΗ	2	,07
89.	ΔΥΝΑΤΗ ΣΧΕΣΗ	1	,04
90.	ΔΥΝΑΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ	1	,04
91.	ΔΥΣΚΟΛΙΑ	1	,04
92.	ΕΓΓΥΤΗΤΑ	3	,11
93.	ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ	1	,04
94.	ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ	122	4,42
95.	ΕΙΡΗΝΗ	3	,11
96.	ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ	2	,07
97.	ΕΚΤΙΜΗΣΗ	3	,11
98.	ΕΛΕΝΗ	1	,04
99.	ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	1	,04
100	ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ	2	,07
101	ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΛΟΓΟΥ	1	,04
102	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ	2	,07
103	ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ	2	,07
104	ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ	518	18,77
105	ΕΜΠΟΔΙΑ	1	,04
106	ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ	22	,80
107	ΕΝΟΤΗΤΑ	8	,29
108	ΕΝΤΙΜΟΤΗΤΑ	1	,04
109	ΕΝΩΣΗ	2	,07
110	ΕΞΟΔΟΙ	3	,11
111	ΕΠΑΦΗ	1	,04
112	ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	17	,62
113	ΕΡΩΤΑΣ	1	,04
114	ΕΥΓΕΝΕΙΑ	2	,07
115	ΕΥΘΥΤΗΤΑ	1	,04
116	ΕΥΝΟΙΑ	1	,04
117	ΕΥΤΥΧΙΑ	13	,47
118	ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΣΗ	5	,18
119	ΕΧΕΜΥΘΕΙΑ	23	,83
120	ΕΧΘΡΟΣ	1	,04
121	ΖΕΣΤΑΣΙΑ	1	,04
122	ΖΗΛΙΑ	1	,04
123	ΖΩΗ	3	,11
124	ΖΩΝΤΑΝΙΑ	2	,07
125	Η ΕΥΤΥΧΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ Η	1	,04

	ΔΥΣΤΥΧΙΑ ΤΟΥΣ ΔΟΚΙΜΑΖΕΙ		
126	ΗΡΕΜΙΑ	2	,07
127	ΗΣΥΧΙΑ	1	,04
128	ΘΑΡΡΟΣ	2	,07
129	ΘΑΥΜΑΣΜΟΣ	1	,04
130	ΘΥΣΙΑ	3	,11
131	ΘΥΣΙΕΣ	1	,04
132	ΙΛΙΑΔΑ	1	,04
133	ΙΣΧΥΡΗ ΣΧΕΣΗ	1	,04
134	ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ	1	,04
135	ΚΑΚΙΑ	1	,04
136	ΚΑΛΗ ΠΑΡΕΑ	5	,18
137	ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ	1	,04
138	ΚΑΛΟΠΕΡΑΣΗ	19	,69
139	ΚΑΛΟΣΥΝΗ	6	,22
140	ΚΑΤΑ ΣΥΝΘΗΚΗ ΦΙΛΟΙ	1	,04
141	ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ	105	3,80
142	ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	1	,04
143	ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΗ	1	,04
144	ΚΑΦΕΣ	4	,14
145	ΚΑΦΡΙΛΕΣ	1	,04
146	ΚΙΝΗΤΟ	1	,04
147	ΚΟΙΝΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ	3	,11
148	ΚΟΙΝΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ	1	,04
149	ΚΟΙΝΩΝΙΑ	1	,04
150	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	1	,04
151	ΚΟΛΛΗΤΗ	7	,25
152	ΚΟΛΛΗΤΟΙ	1	,04
153	ΚΟΛΛΗΤΟΣ	13	,47
154	ΚΟΠΑΝΑ	1	,04
155	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	2	,07
156	ΚΟΡΟΪΔΙΑ	1	,04
157	ΚΟΥΒΕΝΤΑ	1	,04
158	ΚΟΥΤΣΟΜΠΟΛΙΟ	1	,04
159	ΚΡΑΤΑΕΙ ΜΥΣΤΙΚΑ	1	,04
160	ΛΑΤΡΕΙΑ	1	,04
161	ΜΕΡΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	1	,04
162	ΜΗΧΑΝΕΣ	1	,04
163	ΜΙΣΟΣ	2	,07
164	ΜΟΙΡΑΣΜΑ	5	,18
165	ΜΟΙΡΑΣΜΑ ΜΥΣΤΙΚΩΝ	1	,04
166	ΜΟΝΑΔΙΚΟΤΗΤΑ	2	,07
167	ΜΟΥΣΙΚΗ	2	,07
168	ΜΠΑΛΑ	1	,04
169	ΜΠΕΛΑΔΕΣ	1	,04
170	ΜΠΥΡΕΣ	1	,04

171	ΜΥΣΤΙΚΑ	16	,58
172	ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ	1	,04
173	ΝΟΙΑΞΙΜΟ	3	,11
174	ΝΤΟΜΠΡΟΣ	1	,04
175	ΞΕΓΝΟΙΑΣΙΑ	2	,07
176	ΞΕΝΥΧΤΙΑ	1	,04
177	Ο ΦΙΛΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΓΚΗ ΦΑΙΝΕΤΑΙ	2	,07
178	ΟΙΚΕΙΟΤΗΤΑ	7	,25
179	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	12	,43
180	ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ	1	,04
181	ΟΜΑΔΙΚΟΤΗΤΑ	3	,11
182	ΟΜΟΙΟΤΗΤΑ	1	,04
183	ΟΜΟΡΦΕΣ ΣΤΙΓΜΕΣ	2	,07
184	ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	1	,04
185	ΟΦΕΛΟΣ	1	,04
186	ΠΑΙΧΝΙΔΙ	5	,18
187	ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ	6	,22
188	ΠΑΡΕΑ	78	2,83
189	ΠΑΡΕΟΥΛΑ	1	,04
190	ΠΑΡΗΓΟΡΙΑ	1	,04
191	ΠΑΡΟΔΙΚΟΤΗΤΑ	2	,07
192	ΠΑΡΤΙ	1	,04
193	ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ	2	,07
194	ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΟΣ	1	,04
195	ΠΙΣΤΗ	20	,72
196	ΠΛΑΚΑ	27	,98
197	ΠΛΑΚΕΣ	6	,22
198	ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ	2	,07
199	ΠΟΛΛΑ	1	,04
200	ΠΟΤΑ	1	,04
201	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ	1	,04
202	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΦΙΛΙΑ	1	,04
203	ΠΡΟΔΟΣΙΑ	14	,51
204	ΠΡΟΣΚΑΙΡΟ	1	,04
205	ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ	3	,11
206	ΠΡΟΣΦΟΡΑ	2	,07
207	ΠΡΟΣΩΠΟ	1	,04
208	ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΕΥΤΥΧΙΑ	1	,04
209	ΡΕΖΙΛΙΚΙ	3	,11
210	ΣΕΒΑΣΜΟΣ	59	2,14
211	ΣΕΞ	2	,07
212	ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ	1	,04
213	ΣΙΓΟΥΡΙΑ	1	,04
214	ΣΤΗΡΙΓΜΑ	4	,14
215	ΣΤΗΡΙΞΗ	60	2,17
216	ΣΤΙΓΜΕΣ	4	,14

217	ΣΤΟΡΓΗ	4	,14
218	ΣΤΥΛ	1	,04
219	ΣΥΓΧΩΡΕΣΗ	1	,04
220	ΣΥΖΗΤΗΣΗ	2	,07
221	ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑ	1	,04
222	ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΣ	1	,04
223	ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ	2	,07
224	ΣΥΜΠΑΘΕΙΑ	3	,11
225	ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗ	74	2,68
226	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	1	,04
227	ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	1	,04
228	ΣΥΜΠΟΝΙΑ	15	,54
229	ΣΥΜΦΕΡΟΝ	2	,07
230	ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΣΗ	1	,04
231	ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	4	,14
232	ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΣΤΗΡΙΞΗ	1	,04
233	ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΟ ΔΕΣΙΜΟ	1	,04
234	ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ	1	,04
235	ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΗ	2	,07
236	ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ	12	,43
237	ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	1	,04
238	ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ	11	,40
239	ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΟΤΗΤΑ	11	,40
240	ΣΧΕΣΗ	1	,04
241	ΣΧΟΛΕΙΟ	1	,04
242	ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΣΤΗ ΖΩΗ	1	,04
243	ΤΑΞΙΔΙΑ	3	,11
244	ΤΑΥΤΙΣΗ	1	,04
245	ΤΟ ΑΛΛΟ ΜΙΣΟ	2	,07
246	ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ	1	,04
247	ΤΡΕΛΑ	10	,36
248	ΤΡΕΛΕΣ	3	,11
249	ΤΡΥΦΕΡΟΤΗΤΑ	1	,04
250	ΤΣΑΚΩΜΟΙ	4	,14
251	ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ	2	,07
252	ΥΠΟΚΡΙΣΙΑ	2	,07
253	ΥΠΟΜΟΝΗ	4	,14
254	ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ	35	1,27
255	ΥΠΟΧΩΡΗΣΗ	1	,04
256	ΦΑΓΗΤΟ	1	,04
257	ΦΕΡΕΓΓΥΟΤΗΤΑ	1	,04
258	ΦΙΛΕΣ	1	,04
259	ΦΙΛΗ	1	,04
260	ΦΙΛΙΑ	2	,07
261	ΦΙΛΙΚΟ ΣΕΞ	1	,04

262	ΦΙΛΟΙ	5	,18
263	ΦΙΛΟΣ	10	,36
264	ΦΡΟΝΤΙΔΑ	6	,22
265	ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ	1	,04
266	ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	1	,04
267	ΧΑΒΑΛΕΣ	17	,62
268	ΧΑΖΟΜΑΡΕΣ	1	,04
269	ΧΑΛΑΡΩΣΗ	2	,07
270	ΧΑΜΟΓΕΛΑ	2	,07
271	ΧΑΜΟΓΕΛΟ	5	,18
272	ΧΑΡΑ	53	1,92
273	ΧΙΟΥΜΟΡ	5	,18
274	ΧΡΗΜΑ	1	,04
275	ΧΩΡΙΟ	1	,04
276	ΧΩΡΙΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗ	152	5,51
277	ΨΕΜΑ	2	,07
278	ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗ ΕΥΤΥΧΙΑΣ	1	,04
279	ΨΥΧΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ	1	,04
280	ΩΡΑΙΕΣ ΣΤΙΓΜΕΣ	2	,07
	ΣΥΝΟΛΟ	2760	100.00

Πίνακας 2. Ιδιοτιμές και ποσοστά αδράνειας για την ερώτηση Ε10: «τρεις λέξεις για τη φιλία»

Άξονες	Ιδιοτιμή	Ποσοστά ιδιοτιμών Επί της συνολικής αδράνειας	Αθροιστικό ποσοστό
1	0.0356	41.70	41.70
2	0.0224	26.27	67.97
3	0.0113	13.25	81.22
4	0.0098	11.46	92.68
5	0.0062	7.32	100.00

Πίνακας 3. Παραγοντικοί άξονες/στήλες για Ερώτηση 10: «3 λέξεις για τη φιλία»

Στήλες		Συντεταγμένες					Συνεισφορά στην κατασκευή αξόνων					Ποιότητα απεικόνισης				
Κατηγορίες	Βάρη	ΣΤΣΤΟ	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
ΑΓΟΡΙ	14.93	.13	-.36	.0	.0	.3	.2	53.6	0.0	.	1.0	.6	.99	0.0	.0	0.01	.0
ΚΟΣΣΙΤΣΙ	28.41	.8	.29	.0	.0	-.2	-.1	43.4	0.0	.	0.8	.5	.99	0.0	.0	0.01	.0
ΑΘΗΝΑ	16.41	.5	.0	-.20	.0	.5	-.5	.	28.6	11.	4.6	5.6	.0	0.73	.16	0.03	.4
ΕΠΑΡΧΙΑ	16.92	1.35	1.20	1.29	-1.29	-1.35	1.24	3.3	27.7	12.7	4.4	5.4	1.20	0.75	0.16	0.03	1.24
ΧΑΛΚΙΔΑ Κ/Χ	9.98	1.29	-1.04	1.22	1.27	-1.34	-1.22	1.5	22.4	24.1	1.6	21.2	1.22	0.62	0.29	0.01	1.24
ΜΕΣΑΙΟ Κ/Χ	13.61	1.25	1.06	-1.01	-1.09	1.28	1.24	2.4	0.1	10.5	44.3	2.2	1.08	0.00	0.29	0.69	1.25
ΥΦΗΜΟ Κ/Μ.	8.73	.12	-.6	-.26	-.12	.12	.0	.3	21.0	1.4	41.8	.	.	.3	0.46	.21	0.4	.0
ΧΩΡΙΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗ Κ/Χ	1.11	.69	.9	-.6	.36	-.22	.39	.3	0.2	32.1	1.0	33.4	.1	0.01	.46	0.01	.31

Πίνακας 4. Παραγοντικοί άξονες/γραμμές για Ερώτηση 10: «3 λέξεις/φράσεις για τη φιλία»

Γραμμές			Συντεταγμένες					Συνεισφορά στην κατασκευή αξόνων					Ποιότητα απεικόνισης				
Λέξεις	Βάρη	LIST	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ	18.30	0.01	0.11	0.04	0.0	0.01	-0.01	6.1	1.3	0.0	.6	0.1	0.84	.16	0.0	. 2	0.0
ΑΓΑΠΗ	15.04	0.01	0.12	0.05	-0.01	0.00	0.01	7.6	1.8	0.1	0.0	0.1	0.85	0.12	0.00	0.00	0.00
ΧΩΡΙΣ ΑΠΑΙΤΗΣΗ	5.81	0.10	-0.21	0.10	0.02	-0.06	0.02	12.5	2.8	0.4	2.0	0.5	0.85	0.21	0.01	0.04	0.00
ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ	4.49	0.02	0.12	0.04	-0.03	0.01	0.06	2.1	0.4	1.1	0.1	2.4	0.67	0.07	0.11	0.01	0.14
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ	4.17	0.06	0.21	-0.06	-0.07	-0.03	0.03	5.7	.7	1.6	.4	0.5	0.83	. 7	0.07	. 1	0.01
ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ	2.86	0.01	-0.1	-0.23	0.1	0.03	-0.01	0.8	3.1	0.8	.3	0.0	0.11	.71	0.14	. 3	0.0
ΠΑΡΕΑ	2.56	0.07	-0.23	-0.01	0.04	-0.01	0.0	5.1	.	0.4	.1	0.0	0.96	. 1	0.03	. 1	0.0
ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗ	2.33	0.02	-0.13	-0.14	-0.04	0.05	0.03	0.8	1.2	0.4	0.7	0.0	0.32	0.56	0.05	0.38	0.02
ΣΤΗΡΙΞΗ	2.30	0.01	-0.09	0.05	0.04	-0.06	0.01	0.6	0.5	0.5	1.0	0.1	0.42	0.23	0.07	0.19	0.01
ΣΕΒΑΣΜΟΣ	2.28	0.02	0.17	0.03	0.01	-0.01	-0.04	1.7	0.2	0.1	0.1	0.6	0.91	0.09	0.01	0.01	0.05
ΒΟΗΘΕΙΑ	2.21	0.01	-0.01	-0.07	0.03	-0.01	-0.07	0.0	.3	1.5	.1	1.9	0.0	.26	0.43	. 3	0.29
ΒΟΛΤΕΣ	2.06	0.01	-0.33	-0.24	-0.04	0.01	-0.03	7.8	4.3	0.1	.1	2.7	0.83	.27	0.01	. 0	0.04
ΓΕΛΙΟ	2.02	0.03	0.09	-0.2	0.01	0.03	0.0	0.4	3.4	0.0	.3	0.0	0.13	.79	0.01	. 5	0.0
ΧΑΡΑ	2.02	0.03	-0.04	-0.13	0.1	0.01	0.03	0.1	1.7	1.8	0.1	0.3	0.03	.63	0.19	.13	0.02
ΑΔΕΛΦΟΣΥΝΗ	1.89	0.19	-0.33	0.27	-0.11	0.09	0.01	4.1	5.1	1.8	0.1	1.8	0.43	0.28	0.07	0.04	0.00
ΠΑΛΙΑ	1.89	0.11	-0.23	-0.13	-0.03	-0.01	-0.06	3.6	2.2	1.1	0.3	1.0	0.68	0.25	0.06	0.00	0.02
ΑΛΗΘΙΝΕΣ ΓΡΥΗ	1.45	0.09	-0.16	0.24	-0.02	-0.01	-0.13	1.0	3.7	0.1	0.1	2.1	0.27	0.61	0.01	0.01	0.13
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	1.34	0.01	-0.13	0.2	0.07	0.11	-0.04	0.6	1.4	0.6	1.7	0.6	0.21	.56	0.06	.16	0.01
ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ	1.17	0.16	-0.01	-0.37	0.05	0.1	-0.06	0.0	7.5	0.5	2.3	0.7	0.0	.39	0.01	. 6	0.01
ΠΕΤΑΛΟΥΔΑ	1. 1	0.13	0.2	0.33	0.06	0.04	-0.01	1.1	4.3	0.5	.1	0.1	0.26	.70	0.01	. 1	0.0
ΚΟΛΛΗΤΟ/Η	0.98	0.04	0.09	-0.07	-0.01	0.11	-0.11	0.2	0.2	0.0	1.2	2.2	0.21	0.11	0.00	0.21	0.38
ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ	0.91	0.04	0.00	-0.13	0.11	-0.09	0.03	0.0	0.8	1.0	0.7	1.0	0.00	0.27	0.34	0.20	0.13
ΑΦΟΣΙΩΣΗ	0.91	0.16	0.04	0.16	-0.29	-0.22	0.04	0.0	2.0	6.7	4.2	0.2	0.01	0.26	0.52	0.29	0.01
ΑΣΦΑΛΕΙΑ	.86	0.01	0.01	0.0	-0.11	0.06	-0.03	0.0	.	0.9	.3	0.3	0.02	. 0	0.63	.28	0.14
ΒΛΕΜΜΑΤΙΑ	.86	0.13	0.26	-0.13	-0.01	0.13	0.04	2.0	.3	0.0	1.3	0.2	0.68	.17	0.0	.26	0.01
ΠΑΝΟΠΛΙΑΣΗ	.86	0.25	-0.31	-0.26	-0.1	0.25	-0.01	2.2	2.4	0.7	6.5	0.0	0.61	.27	0.04	.31	0.0
ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ	0.80	0.15	0.07	-0.26	0.12	-0.22	0.05	0.1	2.5	1.2	4.1	0.8	0.02	0.47	0.11	0.24	0.04
ΠΙΣΤΗ	0.80	0.15	-0.09	-0.01	-0.23	-0.25	0.02	0.2	0.0	5.5	5.0	0.1	0.05	0.00	0.52	0.41	0.01
ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ	0.80	0.04	0.15	0.11	0.04	-0.06	0.01	0.5	0.5	0.1	0.2	0.0	0.52	0.25	0.02	0.00	0.00
ΜΥΣΤΙΚΑ	.69	0.16	0.23	-0.07	-0.26	0.04	0.04	1.7	.1	4.6	.1	0.1	0.63	. 5	0.43	. 1	0.01
ΣΙΜΟΥΒΟ	.69	0.64	-0.5	0.21	0.43	-0.14	-0.03	4.8	1.3	13.8	1.3	0.1	0.43	. 9	0.41	. 4	0.0
ΣΥΜΠΟΝΙΑ	.65	0.26	-0.11	-0.23	0.14	-0.13	0.4	0.1	2.5	1.2	2.	18.7	0.03	.20	0.03	. 6	0.61
ΑΛΗΘΕΙΑ	0.62	0.05	0.01	-0.12	0.06	0.00	-0.13	0.0	0.8	0.2	0.0	3.5	0.01	0.27	0.07	0.00	0.65
ΕΚΠΛΗΞΕΙΣ	0.62	0.15	-0.23	0.19	0.02	-0.25	0.06	0.7	0.9	0.0	4.5	0.4	0.25	0.22	0.02	0.50	0.02
ΚΑΒΑΛΕΣ	0.62	0.35	-0.35	-0.22	-0.21	-0.35	-0.02	2.2	1.4	2.5	7.9	0.1	0.36	0.15	0.12	0.26	0.00
ΑΛΛΗΛΟΚΑΤΑΝΟΗΣΗ	.58	0.1	0.16	-0.21	-0.13	0.01	-0.03	0.4	1.2	1.6	.	0.1	0.26	.43	0.32	. 0	0.01
ΕΥΤΥΧΙΑ	.58	0.07	0.07	0.21	-0.01	-0.01	-0.12	0.1	1.2	0.0	.	1.3	0.01	.69	0.0	. 1	0.21
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ	.58	0.21	-0.33	0.06	-0.01	0.13	0.13	2.5	.1	0.0	1.1	2.9	0.73	. 2	0.0	.10	0.15
ΕΝΟΤΗΤΑ	0.54	0.30	-0.13	-0.14	-0.13	0.43	0.03	0.5	0.5	1.8	11.2	0.6	0.11	0.07	0.12	0.67	0.02
ΘΕΛΑ	0.51	0.06	-0.14	-0.10	0.00	-0.05	0.14	0.3	0.2	0.0	0.2	1.6	0.37	0.28	0.00	0.21	0.34
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	0.48	0.26	-0.32	0.16	-0.32	0.11	0.14	1.2	0.5	3.9	0.6	1.5	0.59	0.29	0.62	0.35	0.07
ΠΑΣΧΑΛΙΑ	0.48	0.17	-0.34	-0.01	0.01	0.21	-0.03	1.4	0.0	0.0	2.1	0.5	0.68	0.00	0.00	0.28	0.04
ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ	.40	0.1	0.19	-0.04	0.07	-0.21	0.13	0.4	.	0.2	2.9	1.0	0.84	. 2	0.05	.44	0.15
ΔΕΣΜΟΣ	.36	0.16	0.33	-0.11	0.0	-0.04	-0.17	1.5	.1	0.0	.	1.7	0.73	. 7	0.0	. 1	0.15
ΑΠΟΔΟΧΗ	.36	0.21	-0.27	0.3	0.11	0.05	0.21	0.7	1.4	0.4	.1	2.9	0.61	.39	0.08	. 1	0.21
ΑΦΗΝΕΙΣ	0.33	0.31	-0.49	-0.06	-0.10	0.24	0.01	2.2	0.1	0.5	1.5	0.0	0.77	0.01	0.04	0.18	0.00
ΑΝΕΣΗ	0.33	0.23	0.02	-0.16	0.36	0.23	0.05	0.0	0.8	3.7	1.2	0.3	0.02	0.15	0.64	0.19	0.02
ΣΩΣΕ	0.33	0.14	0.11	0.16	0.13	0.05	-0.26	0.1	0.8	1.0	0.1	3.4	0.09	0.17	0.25	0.02	0.47
ΑΛΛΗΛΟΣΕΒΑΣΜΟΣ	.29	0.27	-0.34	0.07	-0.36	-0.01	0.14	0.9	.1	3.4	.	1.0	0.41	. 2	0.43	. 0	0.05
ΣΤΕΡΗΣΗ	.29	0.2	0.04	-0.36	0.01	-0.17	-0.2	0.0	1.7	0.0	.3	1.8	0.01	.68	0.0	.24	0.19
ΠΟΛΛΑΠΛΟΤΗΤΑ	.29	0.23	0.19	0.23	0.21	-0.05	-0.29	0.3	.7	1.2	.1	4.0	0.18	.24	0.2	. 1	0.38
ΟΜΟΤΙΜΙΑ	0.29	0.02	-0.01	-0.01	-0.11	-0.07	-0.06	0.0	0.1	0.3	0.1	0.2	0.17	0.20	0.37	0.14	0.11
ΔΙΑΛΟΓΟΣ	0.26	0.09	-0.13	-0.15	-0.05	-0.12	-0.12	0.2	0.2	0.1	0.4	0.5	0.58	0.26	0.02	0.20	0.15
ΚΑΛΟΣΥΝΗ	0.26	0.72	-0.71	0.25	0.01	-0.37	-0.14	3.6	0.7	0.0	2.8	0.8	0.72	0.09	0.00	0.19	0.02
ΠΑΡΑΔΟΞΟΤΗΤΑ	.26	0.6	0.36	0.17	0.31	-0.11	0.13	0.9	.3	2.1	.4	1.3	0.43	. 9	0.32	. 5	0.11
ΣΙΩΠΗ	.25	0.13	0.21	0.13	0.1	0.29	-0.17	0.3	.1	0.2	2.1	1.1	0.23	. 9	0.08	.45	0.15
ΣΥΜΦΕΡΟΝ	.25	0.71	-0.21	0.43	-0.46	0.37	0.29	0.3	2.8	4.8	3.3	3.4	0.07	.33	0.3	.29	0.11
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ	0.25	0.21	0.34	-0.23	-0.16	-0.09	-0.07	0.8	0.8	0.5	0.1	0.2	0.55	0.26	0.12	0.04	0.02
ΕΞΟΝΟΙΩΣΗ	0.25	0.26	-0.12	0.46	0.05	0.12	-0.11	0.1	2.4	0.1	0.4	0.5	0.07	0.30	0.01	0.06	0.05
ΚΑΘΗΣΥΧΟ	0.25	0.60	0.14	0.60	0.23	-0.12	-0.34	0.1	4.1	1.9	0.4	4.6	0.02	0.61	0.14	0.05	0.13
ΑΠΟΔΟΧΗ	.22	1.13	0.19	-0.13	0.83	0.11	0.51	0.2	.3	14.1	.3	11.8	0.03	. 5	0.53	. 1	0.29
ΑΥΤΑΡΡΕΣΚΕΙΟΠΟΙΟ	.18	0.44	0.23	-0.24	0.31	-0.23	0.36	0.4	.4	1.6	1.3	3.7	0.13	.13	0.23	.18	0.29
ΠΟΙΟΤΗΤΕΣ	.18	0.21	-0.41	0.0	0.07	0.13	-0.13	0.9	.	0.1	.3	0.5	0.82	. 0	0.02	. 9	0.03
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ/Η	0.18	0.29	0.23	0.37	0.13	0.09	-0.22	0.4	1.1	0.4	0.1	1.4	0.27	0.46	0.08	0.05	0.17
ΦΑΥΧΑΣΗΣ	0.18	0.30	-0.21	0.43	0.01	-0.13	-0.13	0.2	1.8	0.0	0.8	0.5	0.13	0.67	0.00	0.11	0.06
ΚΑΛΗ ΠΑΡΕΑ	0.18	0.13	-0.13	-0.13	0.13	0.17	-0.22	0.2	0.2	0.6	0.8	1.6	0.13	0.17	0.13	0.26	0.29
ΜΟΙΡΑΣΜΑ	0.18	0.56	-0.24	-0.51	-0.29	-0.40	0.00	0.3	2.1	1.4	2.0	0.0	0.10	0.46	0.15	0.29	0.00
ΞΕΒ	.18	0.17	-0.13	0.34	-0.13	-0.04	0.0	0.2	1.	0.4	.	0.0	0.13	.68	0.13	. 1	0.0
ΧΙΟΥΜΟΡ	.18	1.34	0.41	-0.73	-0.11	-0.06	-0.13	0.8	5.1	0.5	3.3	1.0	0.11	.47	0.01	.36	0.03
ΑΑΑΑ	.14	0.29	-0.33	-0.1	0.23	0.04	-0.27	0.6	.1	0.7	.	1.7	0.61	. 4	0.19	. 1	0.25

Ε Ρ Ω Τ Η Μ Α Τ Ο Λ Ο Γ Ι Ο

Λήμματα κατηγοριοποιημένα σε μεταβλητές-διαστάσεις

Στο πλαίσιο πανεπιστημιακής έρευνας για τις απόψεις και στάσεις που έχει ο κόσμος απέναντι στη **φιλία,** διαμορφώσαμε ένα ερωτηματολόγιο στο οποίο καλείστε να απαντήσετε εκφράζοντας τις απόψεις σας.

Οι απαντήσεις σας θα είναι **ανώνυμες**, απόλυτα **εμπιστευτικές** και θα μας επιτρέψουν να καταλάβουμε τα θέματα που διερευνάμε. Στο ερωτηματολόγιο αυτό, δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις, όλες οι απαντήσεις είναι σωστές για μας. Δεν μετράμε τις γνώσεις σας. Μας ενδιαφέρει η **προσωπική σας άποψη**.

Σε αρκετές ερωτήσεις καλείστε να απαντήσετε χρησιμοποιώντας μια πενταβάθμια κλίμακα (από το 1 έως το 5), κυκλώνοντας κάθε φορά τον αριθμό που εκφράζει περισσότερο την προσωπική σας άποψη. Σε ορισμένες άλλες ερωτήσεις καλείστε να απαντήσετε, επιλέγοντας από τις απαντήσεις που σας προτείνονται, βάζοντας δίπλα στην επιλογή σας ένα [**X**]. Τέλος, μπορεί να σας ζητηθεί να γράψετε να γράψετε μερικές λέξεις ή προτάσεις.

Σας παρακαλούμε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις που θα σας υποβληθούν, τη μία μετά την άλλη με τη σειρά που σας προτείνονται. Διαβάστε προσεκτικά την εκφώνηση και σεβαστείτε τον τρόπο απάντησης.

Ευχαριστούμε για τη συνεργασία σας

Ε1. Είσαι : (Βάλτε [**X**] στο αντίστοιχο τετράγωνο)

1. Αγόρι ☐ 2. Κορίτσι ☐

Ε2. Τι ηλικία έχεις : …… ετών

Ε3. Σε ποια τάξη πηγαίνεις : ……

Ε4. Σε ποιο σχολείο πηγαίνεις: ……

Ε5. Σε ποια περιοχή κατοικείς; ……

Ε6. Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα σου; (Βάλε [Χ] στο αντίστοιχο τετράγωνο)

1. Κάποιες τάξεις Δημοτικού ☐
2. Απόφοιτος Δημοτικού ☐
3. Απόφοιτος Γυμνασίου ☐
4. Απόφοιτος Λυκείου ☐
5. Μεταλυκειακές σπουδές ☐
6. Πτυχιούχος Τ.Ε.Ι. ☐
7. Πτυχιούχος Α.Ε.Ι. ☐
8. Μεταπτυχιακές Σπουδές ☐

Ε7. Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας σου; (Βάλε [Χ] στο αντίστοιχο τετράγωνο)

1. Κάποιες τάξεις Δημοτικού ☐
2. Απόφοιτος Δημοτικού ☐
3. Απόφοιτος Γυμνασίου ☐
4. Απόφοιτος Λυκείου ☐
5. Μεταλυκειακές σπουδές ☐
6. Πτυχιούχος Τ.Ε.Ι. ☐
7. Πτυχιούχος Α.Ε.Ι. ☐
8. Μεταπτυχιακές Σπουδές ☐

Ε8. Ποιο είναι το επάγγελμα του πατέρα σου; Βάλε **Χ** στο αντίστοιχο κουτάκι.

1	Διευθυντικό ή ανώτερο διοικητικό στέλεχος (δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα)	
2	Επιστήμονας ή ειδικός με τίτλο σπουδών ανώτατης εκπαίδευσης (π.χ. γιατρός, δικηγόρος, μηχανικός, φυσικός, εκπαιδευτικός κ.λπ.)	
3	Τεχνολόγος ή ειδικός με τίτλο σπουδών ΚΑΤΕΕ ή ΤΕΙ ή ΙΕΚ (π.χ. μηχανικός, τεχνολόγος πλοίων, νοσηλευτής κ.λπ.)	
4	Υπάλληλος γραφείου (δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα)	
5	Απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών ή πωλητής σε εμπορικό κατάστημα	
6	Γεωργός, κτηνοτρόφος ή ψαράς	
7	Ειδικευμένος τεχνίτης με τίτλο σπουδών τεχνικής ή επαγγελματικής σχολής (π.χ. ηλεκτρολόγος, μηχανικός, κ.λπ.)	
8	Χειριστής μηχανημάτων εξοπλισμού, συναρμολογητής, οδηγός	
9	Ανειδίκευτος εργάτης (χωρίς τίτλο σπουδών)	
10	Ένοπλες δυνάμεις ή σώματα ασφαλείας	
11	Άνεργος	
12	Άλλο επάγγελμα (σημειώστε αναλυτικά)	

Ε9. Ποιο είναι το επάγγελμα της μητέρας σου; Βάλτε **Χ** στο αντίστοιχο κουτάκι.

1	Διευθυντικό ή ανώτερο διοικητικό στέλεχος (δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα)	
2	Επιστήμονας ή ειδική με τίτλο σπουδών ανώτατης εκπαίδευσης (π.χ. γιατρός, δικηγόρος, μηχανικός, φυσικός, εκπαιδευτικός κ.λπ.)	
3	Τεχνολόγος ή ειδική με τίτλο σπουδών ΚΑΤΕΕ ή ΤΕΙ ή ΙΕΚ (π.χ. μηχανικός, νοσηλεύτρια κ.λπ.)	
4	Υπάλληλος γραφείου (δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα)	
5	Απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών ή πωλήτρια σε εμπορικό κατάστημα	
6	Γεωργός ή κτηνοτρόφος	
7	Ειδικευμένη τεχνίτρια με τίτλο σπουδών τεχνικής ή επαγγελματικής σχολής (π.χ. ηλεκτρολόγος, μηχανικός, κ.λπ.)	
8	Χειριστής μηχανημάτων εξοπλισμού, συναρμολογητής, οδηγός	
9	Ανειδίκευτη εργάτρια (χωρίς τίτλο σπουδών)	
10	Ένοπλες δυνάμεις ή σώματα ασφαλείας	
11	Άνεργος	
12	Άλλο επάγγελμα (σημειώστε αναλυτικά)	
13	Οικιακά	

Ε10. Ποιες λέξεις ή φράσεις σου έρχονται στο μυαλό, όταν ακούς τη λέξη «**φιλία**» (γράψε τρεις)

*1)*_____

*2)*_____

*3)*_____

Ε11. Από τους φίλους σου, γράψε το όνομα του/της κολλητού/ής σου (όχι επίθετο).

Όνομα κολλητού/της φίλου/ης: ……

Οι παρακάτω προτάσεις αφορούν το είδος της φιλίας που έχεις με τον/την κολλητό/τή σου. Με το όνομα του/της κολλητού/τής στο μυαλό σου, κύκλωσε τον αριθμό που δείχνει πόσο συχνά ο κολλητός/τή σου είναι ή κάνει ό,τι η πρόταση περιγράφει.

Ε12. {Αντιλήψεις για τη φιλία ως προς την προδοσία, την εγγύτητα, τις επιρροές συμπεριφοράς, τη μειωμένη αυτοαποκάλυψη και την ανιδιοτέλεια}

1. Η φιλία είναι μια ανιδιοτελής σχέση.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

2. Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου αν ήξερα πως αυτό θα επηρέαζε τη φιλία μας.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

3. Οι φίλοι μου είναι το ίδιο σημαντικοί με την οικογένειά μου.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

4. Στη φιλία προσφέρεις χωρίς να περιμένεις ανταλλάγματα.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

5. Θα έκρυβα πράγματα από τον/την κολλητό/ή μου, αν ήξερα πως διαφωνεί με αυτά.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

6. Ο/Η κολλητός/ή μου με συμπληρώνει απόλυτα.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

7. Έχω υιοθετήσει συνήθειες και συμπεριφορές του/της κολλητού/τής μου.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

8. Η προδοσία είναι λόγος για να διαλυθεί μια φιλία.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

9. Η σχέση μου με τον/την κολλητό/ή μου θα κρατήσει για πάντα.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

10. Θα διέλυα τη φιλία μου με τον/την κολλητό/ή μου, εάν μάθαινα πως αποκάλυπτε τα μυστικά που του/της εμπιστεύτηκα.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

11. Παρασύρομαι από τις κακές συνήθειες του/της κολλητού/τής μου.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

12. Όταν ραγίσει το γυαλί σε μια φιλία, δεν μπορεί να ξαναγίνει όπως ήταν πριν.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

13. Αν ο/η κολλητός/ή μου έκανε κοπάνα θα τον ακολουθούσα.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

14. Θα μπορούσα να συγχωρήσω τη προδοσία του/της κολλητού/τής μου.

Διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ Ούτε συμφωνώ	Μάλλον συμφωνώ	Συμφωνώ
1	2	3	4	5

Ε13. {Ερωτηματολόγιο McGill Friendship Questionnaire – Friendship Functions, Mendelson & Aboud, 1999/2012) για τις έξι λειτουργίες της φιλίας}

Με τον/την κολλητό/τή μου - ο/η κολλητός/τή μου ….(γράψε το όνομά του/της σου χωρίς επίθετο).

{ 1. Καλή Παρέα - Stimulating Companionship}

1. Περνάω καλά όταν κάνουμε πράγματα μαζί.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

13. Έχει καλές ιδέες για διασκέδαση.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

21. Με κάνει να γελάω.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

25. Πλήττω να μιλάω μαζί του/της.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

35. Χαλιέμαι όταν είμαι μαζί του/της.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

37. Βαριέμαι να είμαι μαζί του/της.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

46. Είναι ευχάριστο να καθόμαστε και να μιλάμε.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

{2. Βοήθεια - Help}

3. Με βοηθάει όταν έχω ανάγκη.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

11. Αδιαφορεί όταν χρειάζομαι τη συμβουλή κάποιου.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

15. Μου δίνει χρήσιμες πληροφορίες όταν τις χρειάζομαι.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

22. Αποφεύγει να με βοηθάει να κάνω πράγματα.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

24. Αρνείται να μου δανείζει πράγματα που χρειάζομαι.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

33. Διστάζει να μου κάνει χάρες.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

39. Με βοηθάει όταν δυσκολεύομαι με κάτι.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

45. Μου δείχνει πώς να κάνω τα πράγματα καλύτερα.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

{3. Οικειότητα – Intimacy}

4. Μπορώ να του/της λέω τα προσωπικά μου.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

10. Δυσκολεύεται να αναγνωρίσει πότε είμαι αναστατωμένος/η.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

14. Δυσκολεύομαι να του/της εμπιστευθώ τα μυστικά μου.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

23. Ξέρει πότε κάτι με ενοχλεί.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

27. Με ακούει όταν του/της λέω τα προβλήματά μου.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

30. Δυσκολεύεται να με καταλάβει όταν μιλάω για τα προβλήματά μου.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

36. Δυσκολεύομαι να μιλάω για τα προσωπικά μου θέματα.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

44. Καταλαβαίνει τα αισθήματά μου.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

{4. Αξιόπιστη συμμαχία - Reliable Alliance}

6. Θα παρέμενε κολλητός/ή μου ακόμα και αν θύμωνα μαζί του/της.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

9. Θα χανόταν στους δύσκολους καιρούς.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

17. Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα κι αν δεν βλεπόμασταν για μερικούς μήνες.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

19. Η φιλία μας θα διαλυόταν αν είχαμε καυγαδίσει.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

29. Θα παρέμενε φίλος/η μου, ακόμα κι αν οι άλλοι με κατέκριναν.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

31. Η φιλία μας θα χάλαγε, αν οι άλλοι δε με συμπαθούσαν.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

41.Θα παρέμενε φίλος/η μου ακόμα κι αν διαφωνούσαμε.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

43. Θα ξέκοβε, αν δεν είχα χρόνο να τον/την βλέπω αρκετά.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

{5. Αυτοεπικύρωση - Self – Validation}

2. Με κάνει να νιώθω σπουδαίος/α.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

8. Με κάνει να νιώθω καλά με τον εαυτό μου ακόμα κι όταν τα θαλασσώνω.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

12. Με κάνει να αμφιβάλλω για τον εαυτό μου.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

20. Με κάνει να νιώθω έξυπνος/η.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

26. Με κάνει να νιώθω ξεχωριστός/η.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

34. Αποφεύγει να με επαινεί όταν κάνω κάτι καλά.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

38. Υποτιμά τα πράγματα στα οποία είμαι καλός/ή.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

42. Με κάνει να νιώθω ότι δεν μπορώ να τα καταφέρω.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

{6. Συναισθηματική ασφάλεια - Emotional Security}

5. Με κάνει να νιώθω καλά σε μια νέα κατάσταση.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

7.Θα βοηθούσε να είναι κοντά μου εάν ήμουν φοβισμένος/η.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

16. Θα αδυνατούσε να με κάνει να νιώσω καλύτερα εάν ανησυχούσα για κάτι.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

18. Με ταράζει όταν είμαι νευριασμένος.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

28. Με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν έχω μπλεξίματα.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

32. Αδυνατεί να με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν έχω προβλήματα.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

40. Με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν είμαι ανήσυχος/η.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

47. Αδυνατεί να με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν είμαι αναστατωμένος/η.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

Ε.14. {Σύγκρουση}

1. Δυσκολευόμαστε να ξεπεράσουμε τη διαφωνία μας γρήγορα.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

3. Θυμώνω μαζί του/της.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

5. Τσαντιζόμαστε συχνά.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

8. Αποφεύγουμε τους καυγάδες

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

{Επίλυση Σύγκρουσης}

2. Λέμε την αλήθεια μεταξύ μας.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

4. Συμφιλιωνόμαστε εύκολα μετά από μια σύγκρουση.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

6. Συζητάμε για το πώς να ξεπεράσουμε τις διαφορές μας.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

7. Μπορώ να βασίζομαι στις υποσχέσεις του/της.

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5

9. Με αγνοεί επίτηδες και πληγώνει τα συναισθήματά

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πάντα
1	2	3	4	5